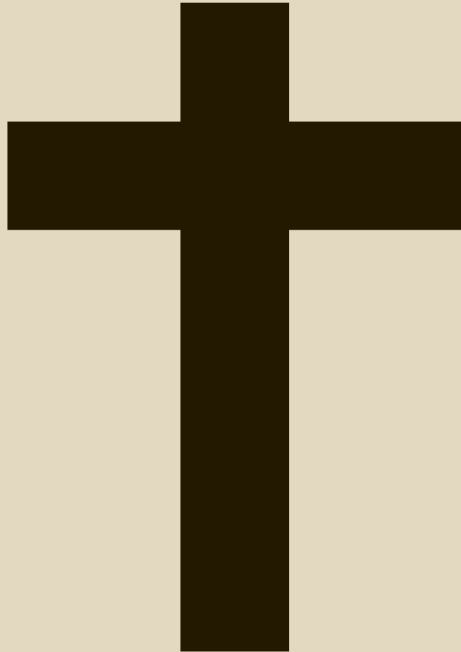

Uumeleembaa Buŋa
Tere Soomongo Gbilia

The New Testament and portions of the Old Testament in the
Borong Language of Papua New Guinea

**Uumeleembaa Buŋa Tere Soomongo Gbilial
The New Testament and portions of the Old Testament in the Borong Language of Papua New
Guinea**

Sampela hap Buk Baibel long tokples Borong long Niugini

Copyright © 2002, 2011 The Bible Society of Papua New Guinea

Language: Borong

Translation by: Wycliffe Bible Translators

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.

You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:

You include the above copyright and source information.

You do not sell this work for a profit.

You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures.

Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses, please contact the respective copyright owners.

2015-01-26

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 23 Aug 2023 from source files dated 9 Oct 2020
63589f8b-9426-5ce2-9520-ca0cf2b65c47

Contents

Introduction	1
Jenesis	3
Ruut	5
Joona	91
Matyuu	97
Maak	101
Luuk	169
Jon	209
Aposol	277
Room	329
1 Korint	395
2 Korint	428
Galesia	458
Efesus	481
Filipai	493
Kolosi	505
1 Tesalonaika	514
2 Tesalonaika	522
1 Timoti	529
2 Timoti	533
Taitus	543
Filemon	550
Hibruu	555
Jeims	557
1 Piito	582
2 Piito	591
1 Jon	601
2 Jon	608
3 Jon	616
Juuda	618
Aisisaan	620
Read the New Testament	623
Diksenari	657
	669

Uumeleembaa Buŋa Tere Soomoŋgo Gbilia

The Scriptures in the Borong (Kosorong) language of Papua New Guinea

Sampela hap Buk Baibel long tokples Borong long Niugini
[ksr]

Translation by Wycliffe Bible Translators

Copyright © 2002, 2011, The Bible Society of Papua New Guinea

Print publisher: The Bible Society of Papua New Guinea

Web version
2015, Wycliffe Bible Translators, Inc.
www.Wycliffe.org

<http://pngscriptures.org>

www.ScriptureEarth.org

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons license (Attribution-Noncommercial-No Derivative Works).
<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0>

Your are free to share — to copy, distribute and transmit the text under the following conditions:

- **Attribution.** You must attribute the work to Wycliffe Bible Translators, Inc. (but not in any way that suggests that they endorse you or your use of the work).
- **Noncommercial.** You may not use this work for commercial purposes.
- **No Derivative Works.** You may not alter, transform, or build upon this work.
- **In addition,** you have permission to port the text to different file formats, as long as you don't change any of the text or punctuation of the Bible.

Notice — For any reuse or distribution, you must make clear to others the license terms of this work.

Tok Orait

Dispela Buk Baibel i kam wantaim tok orait na lo bilong Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivative Works license. Em i tok olsem **yu ken givim kopi long narepela manmeri**. Yu ken wokim kopi na givim long husat i laikim. Tasol, yu mas tok klia dispela samting i kam long <http://tokplesbaibel.org>. Yu no ken kisim mani na salim dispela. **Yu mas givim nating**. Na tu, **yu no ken senisim Tok**.

Ol piksa i kam wantim ol Baibel na narapela buk i stap long dispela sait i gat tok orait long usim wantaim dispela samting tasol. Sapos yu laik narapela tok orait, yu mas askim husat i papa bilong copyright long dispela ol piksa.

Sapos yu laik stretim samting i no orait long dispela tok orait, stretim tok, salim Buk Baibel, o tainim Tok bilong God long nupela tok ples, yu ken **askim mipela**. Olgeta

tok orait na lo long tok ples English i stap long <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/legalcode>.

Sapos yu gat askim long dispela, **plis askim mipela.**

Qaa mutuya

Anutuwaa qaanon asuganon asugiro mondomondonana kuuya tegoja. Toroqen yangisen anin Anutunon mananana mende mewaa. Uume-leembaa Buᅇa Terewaa ku-usuᅇa ii uuta. Ii laaligonana utegowaatiwaa so.

Bon motomotoombaa uutanon geengo jawo motoongo meweenᅇon goo qaa kota kombombanᅇa (*memory verse*) koloowa. Kaanjadeen jawo tosia geenᅇaᅇon meweenᅇon kirifinon oowa (underline). Ii 1) geenᅇa praiwet Baibel stadi gawon.

2) Famili diwousen: Miri motoongowaa uutanon ejuti, onᅇo mono kamban so ajoroon Buᅇa qaa batuya weenᅇon aminᅇo moma qama koolinᅇo laligowu. 3) Baibel stadi ii ejemba 2-10 yononon ajoroon stadi gawon meᅇo batugianon aminᅇo mobu. 4) Baibel lesan ii kokaenᅇo: Monᅇon kuma onᅇono tosanon ajoroon qaa moma uu wombogianon ambu. 5) Baibel konferens me Baibel kemp kanon Baibel lesan mamaga ambonᅇa. 6) Baibel momo jake (Baibel akademi) ii tere miri qaita monᅇo.

Sundu motomotoon iikawaa qaa alia (*referens*) tosia ii sundu tetegyanon me sunduwaa qaa wanᅇa baatanon eja. Iikanon saanon buk qata torodaamonᅇo, bon ano jawo jangoya mokoloowa.

Soomongo Gbiliala uutanon bon (*chapter*) 260 eja. Kaen kolooro weenᅇo motoongowaa uutanon bon motomotoon weenᅇowaati eenᅇo, Soomongo Gbiliala qaaya kuuya ii saanon gbani so weenᅇon laligowa. Jawoya (*verse*) 7957 ero weenᅇo so jawo 23 weenᅇowaati eenᅇo, ii saanon gbani motoon-gowaa uutanon weenᅇodaborowa.

Meleᅇmeleᅇn gawombaa jenᅇkootoya (translation principles)

Jenᅇkooto (*rule*) wanᅇa ii kokaenᅇo: Qaa je (*word*) motomotoon mende meleᅇkeᅇonᅇo, qaawaa kania (*meaning*) motomotoon ii meleᅇkeᅇonᅇo. Qaa je (*word*) motomotoon otaanᅇo melembonaga, mono sisau kolooro osinᅇo amamaawonaga. Ananaanon qaa ii Inᅇklis me Koonᅇo qaawaa taniᅇaanᅇo qaago. Kawaaᅇon Boronᅇo qaawaa sii arenᅇa (*grammar*) otaaninᅇo kania diᅇngowaa (*natural*).

Qaawaa kania moma asarinᅇo “Ii ananaanon qaanon nomaenᅇo ambonᅇa?” jenᅇo kana monᅇgamakeᅇonᅇo. Qaa siminᅇa tosia ii Boronᅇo qaanon mende eja. Kawaaᅇon kamban tosaanᅇa ii jenᅇo asarininᅇo koriga koloowaa. Inᅇklis qaanon qaa motoondeenᅇo kolooro Boronᅇo qaanon qaa koriga mindiriinᅇo jeᅇonᅇo. Iikawaa sareya monᅇo ii ‘*selfish*’. Ii ananaa qaanonᅇo: Iyanᅇaᅇonjadeenᅇo romonᅇonᅇo kiririnᅇjaba laligoja me buuju.

Qaa lombotawo (*key terms*) tosia iikawaa kaniagia (*diksenari, glossary*) ii buk tetegyanon anᅇonᅇa saanon iima weenᅇowa. Qaa monᅇo ii holy. Ii Boronᅇo qaanon nomaenᅇo, ii iikanon kema iiba. Qaa tosaanᅇa ii momalaari, uujopa, Farisii ano kaanᅇo kaanᅇo.

Qaawaa kania (*meaning*) kitia mende mesaonᅇkeᅇonᅇo ano qaawaa kania (*meaning*) tosaanᅇa ii mende toroqenᅇo amakeᅇonᅇo (*streit tru, accurate*). Qaawaa kania kitia tosaanᅇa ii aasᅇngoyanonᅇo eju (*implied information*). Ii osiqosinᅇo qaganon osonᅇo mokolonᅇo asuganonᅇo amakeᅇonᅇo. Kaen aninᅇo kanianonᅇo asuganonᅇo koloonᅇkeja (*kilia, clear*).

Qaa tosia ii ambosakonᅇo yonᅇoo kambanonᅇo mende ero jeᅇi iwoi ii kanagenᅇo kolooro qata kaanᅇjadeenᅇo karo kambanᅇo kokaamba qamakeᅇonᅇo. Iikawaa sareya tosaanᅇa ii kantri, gawman, prowins, gawana, zioz, bisop, pasto, maaket, monᅇonᅇo ano kaanᅇo kaanᅇo. (*Loan word*) ii kambanᅇo kokaamba ananaa qaaga kolooja.

Qaa tosia ii kambanᅇo kokaamba sopa ( ) uutanon aninᅇo kanagenᅇo kuuyanonᅇo iikawaa kania mogigo ii saanonᅇo mesaowonᅇa. Iikawaa sareya monᅇo ii meme (noninᅇo), farisii (Kana qaawaa kaparanᅇkonᅇonᅇo).

Yaɗe boron onoonon qaa tosia morota jenkejuto, kileɗ kuuya koi ii saanon moma asariwonɗa.

Jenesis (Letoqeto) Anutunon jero iwoi kuuya letongi. Jenasa-asari

Buk koi kanon sundu koi kaanja jeja: Anutunon siwe, namo, iikawaa iwoiya kuuya ano ejemba mokoloon orono singisongonon kamaan ururo lombo siimboboloyawo ii balon so ananaa qanananon uro. Kaen kamaan nunuro Anutunon oyanboyan mokoloon laligowombaajon kana nomaanja ii arenjon ano. Letoqeto (Jenesis) buk kokawaa uutanon bakaya woi kokaen ejao:

1) Bon 1-11 Sundu kanakanaiya: Anutunon siwe ano namo mokoloon orono ejemba yonoo laaligogianon wala eenanon nomaen kolooro. Adam ano Iiw, Kein ano Abel yonoo sundugia. Nooawaa kambaanon gboulu somata waama namo tururo. Babilon kanon taua koriga totoon megii.

2) Bon 12-50 Israel yonoo bemunjaleurgia yonoo sundugia: Wala Aabrahamnon Anutu moma laarin qaaya ten koma laligoro qaaya jen tegoro solananiro. Iwaa gematanon meria Aisak, esia Jeikob qata mon Israel ano iwaa merauruta 12 yonoo sundugia kania kania. Eja 12 ii Israel kanagesowaa tuun 12 yonoo bemunjalegiaga koloogi. Bemunjale Joosefwaa sundu ii qaita mon. Nomaen kolooro Joosefnon wala Iijipt keno iwaa gematanon manja Jeikob ano daremunuruta kuuya yononon kanagen kaanagadeen sumanjurugia iyonowo Iijipt kantrinon kema waba laligogi.

Buk koi kanon ejemba yonoo laaligogiaa sunduya mamaga jejato, Anutunon nomaen ama ononoti, iikanon sundu iikawaa bakaya waja kolooja. Laaligowaa sundu kuuya iikawaa nanamemen eja waja ii Anutu. Kanakanaiyanon siwe, namo ano iyoroo iwoigara kuuya mokoloon onono singisongonon kamaan ururo pondan Mangia onja laligon kilenagia gosin qaagia jen tegon irongia meleema onono qagianon uro laligogi. Tosianon Anutu waa qaa baatanon kenjiti, ii awaagadeen kalan koma unuano laaligogianon iikawaa so utegon asugiro. Nooawaa kambaanon sumanjuruta 8 yononon qaagoto, ejemba tosaanja kuuya yononon komugi. Kanagen soomongo qaaya ii Aabraham ano gbiliuruta kanagen koloogiti, ii onono. Soomongo qaa iikawaa so Anutunon kanagesouruta oyanboyan mokoloowutiwaajon galen koma onono laligon kouma laligon kougi. Ejembanon wala eenanon nomaen Anutu moma laarin mugiti, sundu towoya iikanon kamba kokaamba kaanagadeen momalaarinananon kotiin gbilia ewaatiwaajon ilaan nonomakeja.

Buk kokawaa bakaya waja 10 ii kokaen:

- 1) Siwe, namo ano iwoi kuuya mokolooro. 1.1-2.25
- 2) Singisongowaa lombo siimboboloyawo kanairo. 3.1-24
- 3) Aadambaa kambaanonnga kanain Nooawaanon kouro. 4.1-5.32
- 4) Nooawaa kambaanon apu gboulu somatanon waaro. 6.1-10.32
- 5) Babilon miri koriga totoon megii. 11.1-9
- 6) Seembaa kambaonnga kanain Abrambaanon kouro. 11.10-32
- 7) Bemunjale karoon Aabraham, Aisak ano Jeikob 12.1-35.29
- 8) Iisoowaa gbiliuruta ii kokaen: 36.1-43
- 9) Joosef ano iwaa daremunuruta 37.1-45.28
- 10) Israel kanageso yononon Iijipt laligogi. 46.1-50.26

Anutunon jen kotooro iwoi kuuya letoma koloogi.

¹ Kanakanaiyanon Anutunon Siwe ano namo mokoloon orono. ² Mokoloon orono namo ii gbamenja ano kijikajuyawo ero. Ero apu anjon dusiitawo ii pangamanon

esuuro ero. Kaen ero Anutuwaa Unja Toroyanon apu iikawaa qaganon kema kan laligoro. ³* Kaen laligoro Anutunon kokaen jen koto: “Asasaga mono asugiwa.” Kaen jen koto goman mono asariro. ⁴ Asariro iiro awaa kolooro asasaga ano pangaman mendeema orono. ⁵ Asasagaa qata ween ano pangamambaa qata gomantiina kaen orono. Kaen orono weemboria mutuya tegoro goman tiin ano.

⁶* Ano Anutunon kokaen jen koto: “Mono apu batugianon sombimbaa jawo kotiga asugin apu mendeeno eugen ano emugen ewao.” ⁷ Kaen jen koton sombimbaa jawo kotiga mokolon iikanon apu mendeeno deema jawo qaganon eugen ano jawo baatanon emugen eri. Kaen kolooro. ⁸ Anutunon sombimbaa jawo kotiga eugena qata sombin qaro. Kaen qaro weemboria woiya tegoro goman mombo tiin ano.

⁹ Ano Anutunon kokaen jen koto: “Apu sombin baatanon ejuti, ii mono men kululuugi tuun motoonjo kolooro namo toboga asugiwa.” Kaen jen koto mono kaen asugiro. ¹⁰ Kaen asugiro tobogaa qata namo qama apu tuun somata kululuugiti, iikawaa qata kowe orono. Orooma iriuro iikanon mono awaa kolooro. ¹¹ Awaa kolooro kokaen jen koto: “Namo qaganon mono iwoi tonjonja kuuya kokaen asugin waabu: Loloo gbojoja iwoi kogiawo ii mono asugin waama kuun sogonkebu. Gere kasa tanigia kania kania mono namonon asugin hongia kogiawo kuun sogonkebu.” Kaen jen koto mono kaen asugiro: ¹² Namo qaganon iwoi tonjonja kuuya asugin waagi. Loloo gbojoja iwoi kogiawo tanigia kania kania ii asugigi. Gere kasa tanigia kania kania ii namonon asugin hongia kuun sogogi. Kaen asugiro Anutunon injiuro iikanon mono awaa kolooro. ¹³ Weemboria karonja tegoro goman mombo tiin ano.

¹⁴ Ano Anutunon kokaen jen koto: “Sombimbaa jawo kotiganon mono asasaga asugin ween ano gomantiina ii mendeema oroma nama (yara) yambu, konjuru kaban ano ween kaban, gbani kaban ano weemboria motomotoombaa aiweseyaga ewu. ¹⁵ Iikanon mono sombimbaa jawo kotakota kanon asasaga ano namo men asariwu.” Kaen jen koto mono kaen asugigi: ¹⁶ Anutunon asasaga somata woi mokolon orono: Asasagaa galenja ween jaaya nano iikawaa kamakamaata koin ii gomantiina galenja nama en ubao. Sengelao ii kaanjadeen mokolon onono. ¹⁷ Anutunon ii sombimbaa jawo kotiga iikanon namo men asariwutiwaajon onono. ¹⁸ Ii namo men asarin ween ano gomantiina galenjiaga nama asasaga ano pangaman mendeema orombutiwaajon onono. Kaen asugiro Anutunon injiuro iikanon mono awaa kolooro. ¹⁹ Weemboria 4:ya tegoro goman mombo tiin ano.

²⁰ Ano Anutunon kokaen jen koto: “Apu kowe iikawaa uutanon mono iwoi isinonogiawo asugin sokoma apu qen kondondongon lan kema kan laligowu. Kaanjadeen koonja koonja namo qaganon kanakeewan elelaon koton kema kan laligowu.” ²¹ Kaen jen kowewaa oroya somasomata ano iwoi isinonogiawo tanigia kania kania apu qen kondondongon qeqelala kema kankejuti, ii mokolon onono. Kaanagadeen koon tanigia kania kania engangiawo ii mokolon onono. Mokolon onoma injiuro iikanon mono awaa kolooro. ²² Awaa kolooro kotuegon onoma qaa kokaen jen koto: “Ono mono ko meragiawo juma sein apu kowe sokoma laligowu ano koon onono kaanjadeen namo qaganon koloon seiwu.” ²³ Qaa kaen jen koto weemboria 5:ya tegoro goman mombo tiin ano.

²⁴ Ano Anutunon kokaen jen koto: “Namo qaganon mono iwoi kuuya laaligogiawo tanigia kania kania asugiwu. Miriwaa oroya, iwoi bagianon koma kondondongonkejuti ano duuyaa oroya tanigia kania kania, ii mono asugiwu.” Kaen jen koto mono kaen asugigi: ²⁵ Anutunon duuyaa oroya tanigia kania kania ii mokolon onono. Miriwaa oroya tanigia kania kania ii mokolon onono ano iwoi kuuya bagia namonon

* **1:3:** 2 Kor 4.6 * **1:6:** 2 Piito 3.5

koma kondondongonkejuti, tanigia kania kania ii mokoloon onono. Mokoloon onoma injiiri iikanonj mono awaa kolooro. Kianj.

Anutunonj eja ano emba mokoloonj orono.

²⁶ * Kawaa gematanonj Anutunonj kokaen jen kotooro: “Ayo, anana mono eja ananaa tani kaanja meninj iwoi kuuya galenj koma onoma laligowa. Iwoi kuuya ii kowewaa soraya, sombimbaa koonja ano miriwaa oroya, namo kuuya ano iwoi kuuya bagia namononj koma kondondongonkejuti, mono iyonoo galengiaga koloonj laligowa.” ²⁷ *

* Kaen jen kotonj iyanjaa kaitaniaa so eja mokolooro. Anutuwaa kaitania kaanja laligowaatiwaajonj ii mokoloonj muro. Eja ano emba laligowaatiwaajonj ii mokoloonj orono. ²⁸ Mokoloonj oroma ii kotuegonj kokaen jen kotonj orono: “Oro mono gbili mokoloori koloonj seinj ama balonj sokoma laligowu. Kaen laligonj balonj toya koloowu. Kaen koloonj kowewaa soraya, kanakeewambaa koonja ano oro mokolenj lagiso buubuu namononj kema kankejuti, mono ii kuuya galenj koma pongia koloonj laligowu.” ²⁹ Kaen jen kotonj qaa kokaen irijoro: “Mobu, niinonj monjanj logoya kania kania balonj kuuya sokoma asuginj waama kogia kuunj sogonkejuti ano gere kasa kuuya honj kogiawo kuunj sogonkejuti, iikanonj nembanenegia koloowaatiwaajonj anjenj. ³⁰ Duuyaa oroya kuuya, kanakeewambaa koonja kuuya ano iwoi kuuya namononj kema kankejuti ano tosia kuuya sewanj aasonj horonkejuti, iyonoojonj loloo gbojoja tonjonja kania kania ii nenegia koloowaatiwaajonj anjenj.” Qaa kaen jero mono kaen asugiro. ³¹ Asugiro Anutunonj iwoi kuuya mokoloroti, ii iiro awaa totoonj kolooro keraqeeango moro. Weemboria 6:ya tegoro gomanj mombo tiinj ano. Kianj.

2

Anutunonj kendonj raro.

¹ Gomanj ano siwe jakeya jakeya ano namo yoroo iwoigara akadamugarawo kuuya ii mono mokoloonj onondabororo. ² * * Anutunonj gawonja ii mero tegoro weemboria 7 iikanonj kendonj raro. Gawonja kuuya merotiwaajonj weemboria 7 kanonj haamo mero. ³ Mokomokoloo gawonja kuuya merotiwaajonj ama weemboria iikanonj haamo mero. Kawaajonj weemboria 7:na ii kendonj jen kotuegonj jen kobooro. Kianj.

Oyanboyanj gawonj qata Eeden

⁴ Anutunonj siwe namo mokolooro asugiritiwaa sunduya ii kianj. Ponj Anutunonj siwe namo mokoloonj oronoti, kambanj iikanonj ⁵⁻⁶ Ponj Anutuwaa uuainjaajonj namo qaganonj konj mende kiro gawonj komakoomowaajonj eja monj mende laligoroto, namo uutanonja bedu iikanonjadeen kouma namo qaga sokoma menj samoriro. Kawaajonj duuyaa gere kasa monj me sombembaa loloo gbojoja iwoi monj ii namononj mende asuginj ero.

⁷ * Kambanj kanonj Ponj Anutunonj balonj sububunj menj iikanonj eja menj yagonj laaligowaa buu aasonja sewanjonj upiipiro kemero horonj gbilinj laaligowaa unayawo kolooro.

⁸ Kaen kolooro Ponj Anutunonj weenj koukoutanonj baagenj gomanj qata Eeden kanonj oyanboyanj gawonj (paradise) komoma eja mokoloroti, ii iikanonj oono laligoro.

⁹ * Oono laligoro jen kotooro namononja gere tanigia kania kania asuginj waagi. Gere ii iimasiinjiingawo kolooro hongia neneya ii naangiawo. Oyanboyanj gawonj biiwianonj laaligo kotigaa geria ano momakootowaa geria ii motoonj jen kotooro asugiri. Momakootowaa geriaa kania ii kokaenj: Honja nenj iikanonj awaa ano bologa iikawaa kania ii moma kotowaobo.

* **1:26:** 1 Kor 11.7   * **1:27:** Mat 19.4; Maak 10.6   * **1:27:** Jen 5.1-2   * **2:2:** Hib 4.4, 10   * **2:2:** Eks 20.11
* **2:7:** 1 Kor 15.45   * **2:9:** Ais 2.7; 22.2, 14

¹⁰ Gere kaen waagi apu mon ii Eedenonja kanain oyanboyan gawon koton kelekele men iikanonadeen kamaan juma apu boria gowoya 4 koloon kenji. ¹¹ Apu gowoya mutuyaa qata Piison, ii Hawila balon kuuya liligon en kenja. Balon kanon goul eja. * ¹² Balon iikawaa goulya ii awaa soro kolooja. Selemoron unkoowayawo qata bedelion ano jamo honawo qata oniks ii kaanagadeen iikanon ejao. ¹³ Apu gowoya woiyaa qata Giihon. Ii (Mesopotemiawaa) balon qata Kuus ii kuuya liligon kenja. ¹⁴ Apu gowoya karonjaa qata Taigris. Ii Assiria balon batanon ween koukoutanon baagen kemen kenja. Apu gowoya janjo 4 iikawaa qata ii Yufreitis.

¹⁵ Kaen kolooro Pon Anutunon eja wama oyanboyan gawon Eeden koma komoma galen kombaatiwaajon jen oono. ¹⁶ Ooma kokaen jen koton muro: “Oyanboyan gawon uutanon gere kuuya nama kenjuti, iyonoo hongia ii saanon afaangon men nen laligowa. ¹⁷ Kaento, momakootowaa gere hona ii mono mende newa. Ii nen awaawaa kania ano bologaa kania moma kotowagati een, gii mono weemboria iikanonadeen koomu kotiga komuwaga. Kawaajon ii mono mende newa.”

¹⁸ Kaen jen Pon Anutunon jero: “Eja anodeen laligoro awaa mende kolooja. Kawaajon nii mono iyanja kaanja ala-ilailaaya mokoloomanja.” ¹⁹ Kaen jen duuyaa oro kuuya ano kanakeewambaa koon kuuya ii namonon mokoloon onoma ejawaa kosianon unuama ejanon qagia nomaen qabaati, ii iima mobaatiwaajon iwaa baatanon onono. Onono ejanon iwoi laaligogiawo kuuya iyonoo qagia motomotoon qaro Anutunon kaen ewaatiwaajon jen kotiuro. ²⁰ Kaen kolooro ejanon miriwaa oro kuuya, kanakeewambaa koon kuuya ano duuyaa oro kuuya ii qagia qadabororo. Qadaboroto, iyanja kaanja ala-ilailaaya laligowaatiwaajon mon mende mokolooro.

²¹ Mende mokolooro Pon Anutunon kaen iima koton eja men bimooro komunagbiili gaon ero. Ero maron siita mon horon siitaa duja busuyanon men kojangiro.

²² Kojangin maron siita ejawaanonga meroti, iikanon emba mero. Men nama ejawaanon wama karo. ²³ Wama karo ejanon ii iima kokaen jero: “Yai! Koi neenaa taninaga. Iwaa sii busuya ii neenaa sii busunonga asugija. Anutunon ii ejawaa sele kitianonga mero letoma eja tani kaanja laligojiwaajon qata emba (= ejawaa alia) qabu.”

† ²⁴ * Kaen jero Anutunon jen koton orono: “Kaen kolooro ejanon mono nemunmanja oromesaon embiawo qokotaan selemotoongo koloon laligowao.”

²⁵ Eja iikanon embiawo opo surugara qaa bombolan laligorito, kilen iyangaraajon gamugara mende moma laligori. Kian.

3

Aadam ano Iiw Anutuwaanon qaa qotogon kamaan ururo.

¹ * Pon Anutunon namowaa oro laaligogiawo kuuya mokoloon ononoti, iyonoo batugianon mokolenon osonkakale momonon oro kuuya unuugun uro. Kaen uma emba kokaen ijoro: “Oyanboyan gawonon gere kuuya nama kenjuti, iyonoo hongia mon mende newaotiwaajon Anutunon onanon jen koton orono me qaago?”

² Kaen ijoro embanon meleema mokolen kokaen ijoro: “Oyanboyan gawonon gere tosia nama kenjuti, iyonoo hongia ii saanon newotiwaajon jero. ³ Jeroto, gawon biiwianon gere mon nanji, iikawaa hona ii nen komuwobotiwaajon mono kokaen jero: ‘Ii mono mende newao. Ii mende oosiriwao.’ Kaen jen koton norono laligojo.”

⁴ Kaen meleema jero mokolenon emba kokaen ijoro: “Ii awawi totoon! Oro mende komuwaota. ⁵ Kaento, gere iikawaa hona neri weemboria iikanondeen mono

* **2:11:** Hawila: ii Babilonia balombaa jawo kosianon eja. † **2:23:** Ejawaa alia: Inklis qaa iiba: man ano woman qaa woi ii ororon tani koloojao. * **2:24:** Mat 19.5; Maak 10.7-8; 1 Kor 6.16; Ef 5.31 * **3:1:** Isa 12.9; 20.2

jaagaranon tooro Anutu kaanja koloon awaawaa kania ano bologaa kania moma kotowaota. Anutunon kaen koloowabotiwaajon moma qaa kaen jero.”

⁶ Kaen ijoro embanon gere ii uun iigigiuro hona awaa nenetaa so kolooro. “Ii iima-ainjainjawa nano momakooto somata afaanjkota nombaa,” kaen romongon hona mon metogon nero. Neñ loya iwo laligoroti, ii kaanjadeen muro nero. ⁷ Nero jaagaranon mono iikanondeen tooro bombolan laligoriti, ii iima koton aori. Kaen iima koton aon nama fig gerewaa sena memburañ opo suru kaanja uun lama rari.

⁸ Rari ween jaaya kemero goman gooriro Pon Anutunon oyanboyon gawonon riñ karo kana otona mori. Ii moma loemba yoronon Pon Anutuwaawaa jaasewanonnga kokomomola men oyanboyon gawombaa gere uugianon kema asangori. ⁹ Asangorito, Pon Anutunon Aadambaajon kokaen qaro, “Gii dakanon laligojan?”

¹⁰ Kaen qaro kokaen meleeno: “Gii oyanboyon gawon uutanon riñ kana goo kana otonga moma selen bombolan rajeniwaajon toroko mojen. Kawaajon kokomomola men asangojen.”

¹¹ Kaen meleeno kokaen ijoro: “Gii bombolan laligojani, ii moronon gijoro mojan? Nii gere mombaa kota newabotiwaawaa songo ama gombeti, gii iikanonja mon nejana me qaago?”

¹² Kaen ijoro ejanon jero: “Emba niwo laligowaatiwaajon nonati, iinon gere iikawaa kota nono nejana.”

¹³ * Kaen ijoro Pon Anutunon emba kokaen qisñ muro: “Gii mono naambaajonja kaen anjana?” Qisñ muro kokaen meleeno: “Mokolenon niijongoro nejana.”

Anutunon ironja meleema onjombaatiwaajon jero.

¹⁴ Kaen meleeno Pon Anutunon mokolen kokaen jen muro: “Kaen anjaniwaajon ama gii mono miriwaa oro kuuya ano duuyaa oro kuuya yonoo batugianon kokaen jen qasuañ gombe laligowa: Gii mono namonon laligowagatiwaa so baganon kondondongon kema kan sububun uutanon laligon kikisi iwoi nenkeba. ¹⁵ * Kaen nen embawo batugaranon kere ama orombe ii moma laligowaga. Kere ii goo gbiliuruga ano iwaa gbiliuruta yonoo batugianon toroqen en uro kokaen koloowaa: Yonoononga eja monon goo wanja rinjanoro gii iwaa kana gbakoyanon kinkebaga.”

¹⁶ Toroqen emba kokaen jen muro: “Gii koro ama laligona masu guro siimbobolo somata gombe ii moma merabora onjmakebaga. Ii kilen naanga mono logaagen en gono iinon galenka koloon laligowaa.”

¹⁷ * Toroqen eja kokaen jen muro: “Nii gere mombaa hona newabotiwaajon ‘Ii mende newa,’ jen songo ama gombeto, giinon kilen embagaanon qaa otaan nejana. Kawaajon nii namo ii gojon ama seigowe ewaa. Kaen ero gii namonon laligowagatiwaa so mono ureñ aon siimbobolo moma gawon mamaga men nenega mokolon laligowa. ¹⁸ Gawon men laligona goo nene gawonon jon kowororo iwoi ii kouro duuyaa logoya iwoi nen laligowa. ¹⁹ Kaen laligon nogo arin gawon mena gbamo yakaga hona kolooro nen laligowa. Kaen laligowagato, namonon men gombetiwaajon namo iikanondeen mombo eleema kemeba. Selega sububunonon men gombeta laligon umago mono mombo sububun koloowaga.” Kaen jen muro.

²⁰ Ejanon embia iwoi kuuya laaligogiawo laligojuti, iyonoo nemungia kolooro ejanon qata liw (Eewa) qaro. * ²¹ Pon Anutunon oro selianon opo suru men Adam embiawo lama orono laligori.

Anutunon Adam Iiw Eeden jolonowononja konjoma orono.

* **3:13:** 2 Kor 11.3; 1 Tim 2.14   * **3:15:** Isa 12.17   * **3:17:** Hib 6.8   * **3:20:** Iiw: qaa iikawaa kania ii ‘Jaawo laligojuti, iyonoo nemungia.’

²²* Kaanja laligori Ponj Anutunonj kokaen jero: “Yai! Ejemba ii nonoononga mombaa so koloonj awagaa kania ano bologaa kania mendeema orombaotiwaajonj mojado. Kaenj kolooro laaligo kotigaa gere kota mende newaotiwaajonj songo ambeto, yorononj kamban kokaamba toroqen borogara boraama ii kaanagadeen menj nenj iikaananonj mende komunj tetegoya qaa kotiin laligonj ubaobo.” ²³ Kaen menj kawaajonj oyanboyonj gawonj Eeden iikanonja konjoma oroma namononja menj oronoti, mono namo iikanonjadeen komakoomo gawonj mewaotiwaajonj wasinj orono seleengenj kemenj keni. ²⁴ Ejemba kaen konjoma oroma oyanboyonj gawonj Eedembaa leegenanonj weenj koukoutanonj baagenj zerubim gajoba tosaanja kuunj onono laaligo kotigaa gere iikawaa kania utunj galenj kongi. Yonoo borogianonj manjawaa sooya somata ano iikanonj gere bolanj kaanja bilibiliawo menj batanonj gematanonj liligonj bilisikwaa so kolooro nama galenj koma laligogi. Kianj.

4

Keinonj Abel qero komuro.

¹ Adamnonj embiawo laligonj agiminj aori Iiwnonj (Eewa) koro ama Kein (Kain) mero. Menj Kein qawaajonj kokaen jero: “Anutunonj ilaanj nono merana mejenja.” ² Iiwnonj kanagenj Aadambaa meria Abel, Keimbaa koga mero. Abelnonj laligonj somariinj lama galengiaga kolooro Keinonj komakoomo ejaga koloonj laligoro. ³ Kaenj laligori kamban monjonj Keinonj gawononja nene tosia menj kanj Pombaajonj siimolonj oonj muro. ⁴* Abelnonj kaanagadeen lama tuunanonja mutu kolokolooya monj menj kanj qenj kitia kelegawononj Pombaa siimolonj ooro. Ooro Ponjonj Abel anja ano iwaanonj siimolonj iima moro naanawo kolooro. ⁵ ‘Naanawo kolooroto, Ponjonj Kein ano iwaanonj siimolonj ii iima togoro. Kaenj kolooro Keimbaa irinja soono uuta katitigoro jaasewanonj bosoleero. ⁶ Bosoleero Ponjonj Kein kokaen ijoro. “Iringa mono naambaajonj soono jaasewanonj bosoleeja? ⁷ Gii iwoi awaa ana menj analinj gombe saanonj jaasewanga hak otaambaga me qaago? Iwoi awaa mende ana singisonjgowaa Toyanonj mono uugaa naguyanonj nama koumambaajonj awelegonj embomakeja. Kaenj embomakejato, gii mono iikawaa songo ama galenj menj haamo amba.”

⁸* Ponjonj Kein kaen ijoroto, Keinonj kilenj koga Abel kokaen ijoro: “Mono kana anorodeen gawononj kembo.” Kaenj ijoro gawononj kema Keinonj lugunj koga Abel qelanjinj menj qero komuro.

⁹ Komuro Ponjonj Kein kokaen qisinj muro: “Koga Abel ii dakanonj laligoja?” Qisinj muro kokaen meleeno: “Nii mende mojenj. Nii konaa galenja qaago.”

¹⁰* Kaenj meleeno Ponjonj ijoro: “Gii naa iwoiga anjana? Moba, kogaa sayanonj mono namononga asuginj qaro mojenj. ¹¹ Namu kokawaa qaa oota aantama kogaa saya borongannga meji, niinonj mono kokanonja konjoma gombe kemba. Joramoraan anjonjora ii mono goo qaganonj ambe uja. ¹² Konjoma gombe komakoomo gawonj mena namononj morianjaa honja anjonj koma gono balonj so momolagonj keqelenj ama oloj koma lanj kema kanj laligowa.”

¹³ Kaen jero Keinonj Ponj kokaen ijoro, “Qaanaa ironja meleena qananonj uji, iikanonj mono esunja uugunj bimooro bosimambaajonj amamaamaña. ¹⁴ Moba, gii kete nii gawonj qeqe balononja notaana jaasewanonja momolagonj balonj so keqelenj ama oloj koma lanj kema kanj laligomaña. Kawaajonj monjonj nii niima afaanjonj nuro komumambo.”

¹⁵ Kaen ijoroto, Ponjonj kokaen jero moro: “Kaen qaago! Monjonj Kein qero komuwaati eenj, iikawaa ironja mono iwaa qaganonj uro ambenja 7 koloowaa.” Kaen menj monjonj Kein mokoloonj qero komuwabotiwaajonj selianonj aiwese tere monj ano.

* **3:22:** Ais 22.14 * **4:4:** Hib 11.4 * **4:8:** Mat 23.35; Luuk 11.51; 1 Jon 3.12 * **4:10:** Hib 12.24

¹⁶ Kaen ano Pombaa jaasewana mesaon kema kema balon qata Lansan ewaewan (Nood) kanon keuma laligoro. Balon ii Eeden ween koukoutanon baagen eja. Kian.

Keimbaa gbiliuruta

¹⁷ Keinon embiawo laligon agimin aori koro ama Henok mero. Keinon taon mon men meriaa qata Henok qaro. ¹⁸ Henokwaa meria qata Irad. Iradwaa meria Mehujael. Mehujaelwaa meria Metusael. Metusaelwaa meria Lamek. Kaen koloogi. ¹⁹ Lameknon emba woi orono: Mon qata Ada, mon qata Zila. ²⁰ Adanon koro ama Jaabal mero. Iinon ejemba opo sel kuungianon en laligon bao bulmakao galen koma onoma laligojuti, iyonoo benisigia kolooro. ²¹ Jaabalwaa kogaa qata Juubal. Iinon ejemba gita kulele qen awelo uun laligojuti, iyonoo benisigia kolooro. ²² Zilanon kaanagadeen meria qata Tuubal-Kein mero. Iinon somariin gawombaa tulsya ano manjaqeqewaa iwoiya kania kania ii braas ano ainon ooro bolbolgoro qokotaan menkero. Tuubal-Keimbaa naana qata Nama.

²³ Lameknon kamban monnon embawoita ii kokaen irijoro,
 “Ada ano Zila embawoita, oro mono geja ama qaana koi mobao:
 Monnon nii nun qijiroo iikawaa ironaajon
 mono eja mon qewe komuwaa.
 Monnon nii gbilibuuron nuro sa iikawaa
 ironaajon mono eja gbaworo mon qewe komuwaa.

²⁴ * Monnon Kein qero irona iwaa qaganon uro ambenja 7 koloowaato,
 monnon Lamek nii nuro iikawaa irona mono iwaa qaganon uro ambenja 77
 koloowaa.” Kian.

Seet ano Enos

²⁵ Eja mutuya Adam iinon mombo embiawo laligon agimin aori meragara mon kolooro kokaen jero: “Keinon Aabel qero komurotiwaajon Anutunon Aabelwaa kitianon merana mon nonja.” Kawaaajon qata Seet (Nonja) qaro. ²⁶ Seetwaa meria kaanagadeen kolooro qata Enos qaro. Kian.

Kamban iikanon ejemba yononon kanain Pombaa qata qama koolin laligogi. Kian.

5

Aadambaa gbiliuruta yonoo qa arengia

1 Hist 1.1-4

¹ * Aadambaa esameraana ano amboisiuruta yonoo qa arengia koi. Anutunon eja mokoloroti, iinon ii iyanaa kaitaniaa so mero. ² * Kaen men eja ano emba laligowaotiwaajon mokolon oroma kamban kanon qagara ejemba * qama kotuegon orono. ³ Adamnon laligoro yambuya 130 tegoro meria mon kolooro. Ii Adam iyanaa kaitaniaa so laligoro qata Seet qaro. ⁴ Seet kolooro kamban iikanonadeen Adamnon toroqen yambu 800 laligon kouma laligoro kamban batuya kanon meraboraana tosaana kolon ugi. ⁵ Adamnon kaen laligon uro yambuya mindirin 930 motogon komuro.

⁶ Komuro meria Seet iinon yambuya 105 tegoro meria Enos kolooro. ⁷ Enos kolooro kamban iikanonadeen Seetnon toroqen yambu 807 laligon kouma laligoro kamban batuya kanon meraboraana tosaana kolon ugi. ⁸ Ugi Seetnon laligon kema kema uro yambuya mindirin 912 motogon komuro.

⁹ Komuro meria Enos iinon yambuya 90 tegoro meria Keinan kolooro. ¹⁰ Keinanon kolooro kamban iikanonadeen Enosnon toroqen yambu 815 laligon kouma laligoro

* **4:24:** Mat 18.22 * **5:1:** Jen 1.27-28 * **5:2:** Mat 19.4; Maak 10.6 * **5:2:** Adam: ii Hibruu qanon ejemba.

kamban batuya kanon meraboraana tosaana koloon ugi. ¹¹ Ugi Enosnon laligon kema kema uro yambuya mindirin 905 motogon komuro.

¹² Komuro meria Keinan iinon yambuya 70 tegoro meria Mahalalel kolooro.

¹³ Mahalalel kolooro kamban iikanonadeen Keinanon toroqen yambu 840 laligon kouma laligoro kamban batuya kanon meraboraana tosaana koloon ugi. ¹⁴ Ugi Keinanon laligon kema kema uro yambuya mindirin 910 motogon komuro.

¹⁵ Komuro meria Mahalalel iinon yambuya 65 tegoro meria Jared kolooro. ¹⁶ Jared kolooro kamban iikanonadeen Mahalalelnon toroqen yambu 830 laligon kouma laligoro kamban batuya kanon meraboraana tosaana koloon ugi. ¹⁷ Ugi Mahalalelnon laligon kema kema uro yambuya mindirin 895 motogon komuro.

¹⁸ Komuro meria Jared iinon yambuya 162 tegoro meria Enok kolooro. ¹⁹ Enok kolooro kamban iikanonadeen Jarednon toroqen yambu 800 laligon kouma laligoro kamban batuya kanon meraboraana tosaana koloon ugi. ²⁰ Ugi Jarednon laligon kema kema uro yambuya mindirin 962 motogon komuro. ²¹ Komuro meria Enok iinon yambuya 65 tegoro meria Metusela kolooro.

²² Metusela kolooro kamban iikanonadeen Enoknon yambu 300:waa so uuta Anutuwo somonjon kema kan laligoro kamban batuya kanon meraboraana tosaana koloon ugi. ²³ Ugi Enoknon laligon uro yambuya mindirin 365 motogoro. ²⁴* Motogon uuta Anutuwo somonjon kema kan laligoro Anutunon een jaa seliawo mero.

²⁵ Mero meria Metusela iinon yambuya 187 tegoro meria Lamek kolooro. ²⁶ Kolooro kamban iikanonadeen Metuselanon toroqen yambu 782 laligon kema kema uro kamban batuya kanon meraboraana tosaana koloon ugi. ²⁷ Ugi Metuselanon laligon kema kema uro yambuya mindirin 969 motogon komuro.

²⁸ Komuro meria Lameknon yambuya 182 tegoro meria mon kolooro. ²⁹ Kolooro qata Nooa (ulunholen) qama kokaen jero: “Anutunon balon seigoro nono boronananon gawon koma komoma seleqeqa ama siimbobolo moma laligonin mera koi kanon mono saanon ulunholen nonomakebaa.” ³⁰ Nooa kolooro kamban iikanonadeen Lameknon toroqen yambuya 595 tegoro kamban batuya kanon meraboraana tosaana koloon ugi. ³¹ Ugi Lameknon laligon kema kema uro yambuya mindirin 777 motogon komuro.

³² Lameknon komuro meria Nooa iinon yambuya 500 tegoro merauruta karoon qagia Seem, Haam ano Jaafet koloogi. Kianj.

6

Namo ejembanon bolin anjonjoragiawo koloogi.

¹* Ejemba namo qaganon laligogi janogianon kanain somariiro boraurugia ii kaanagadeen koloogi. ² Koloogi kamban kanon Anutuwaa merauruta yononon ejemba yonoo boraurugia inisosoroogi. Inisosoroogitiwaa so ii ononji embaurugia koloogi.

³ Kaen koloogi kamban iikanon Ponnon qaa kokaen jero: “Namo ejembanon jaa selewo kamban tetegoya qaa laligon ubuto, yononon mono komuwu. Arengia kaen ama ononjen. Kamban kokaamba kanain laaligogia mono yambu 120 janjo ii mende uugun laligon ubuya.” ⁴* Anutuwaa merauruta yononon balon ejemba yonoo boraurugia ononji embaurugia koloon merabora onongiti, kamban iikanon ano kanagen kaanagadeen eja damubiribirigiawo koloon somariin namonon laligogi. Monowaa monoyanonga benjurugia qabunawo laligogiti, iyononon mono ii koloogi.

⁵* Balon ejemba yonoo kilenagia ii somata qatawo kolooro uugiaa momo arengia kuuya ii kamban so bologagadeen suulan (pororo) ama laligogiti, ii Ponnon iiro. ⁶ Ii iima ejemba mokoloon onono namonon laligogiti, iikawaajon Anutunon moma bolin

* **5:24:** Hib 11.5; Juud 14   * **6:1:** Job 1.6; 2.1   * **6:4:** Jan 13.33   * **6:5:** Mat 24.37; Luuk 17.26; 1 Piito 3.20

wosobirinoj uuta saa qero siimbobolo moma laligoro. ⁷ Kaen moma laligoj qaa kokaen jero: “Ejemba mokolooj onombeti, niinoj mono ii balonoja unuj tiwilaan onomaña. Ejemba, miriwaa oroya, iwoi bagianoj koma kondondonjonkejuti ano kanakeewambaa kooja mokolooj onombetiwaajon moma bolin aon ii mono unuj tiwilaan onomaña.” ⁸ Kaen jeroto, eja Nooa iinoj Pombaa jaanoj kiankoomuya mokolooj laligoro. ⁹⁻¹⁰ * Nooawaa gbiliuruta yonoo sundugia ii kokaen: Merauruta karooj qagia Seem, Haam ano Jaafet koloogi. Nooanoj ejemba batugianoj eja solana koposowaa qaaya qaa laligoj uuta Anutuwo somonjon kema kan laligoro. ¹¹ Nooanoj kaen laligoroto, ejemba tosaana kuuya ii Anutuwa jaanoj dogon bolidaborogi. Kawaajon ejemba pororo unuj tiwilaan ononji, iikanoj balon kuuya sokoma ero. ¹² Ejemba kuuya namonoj kema kan laaligogia men bolidaborogi goman balon kuuya yonoo nanamemengia ii dogon anjonjorayawo kolooro Anutunon namonoj unj tanigia kaana ii iiro.

Wango memewaa areña

¹³ Kaen iima Anutunon Nooa qaa kokaen ijoro: “Ejemba yonoojon ama unuj tiwitiwilaan aoao ii namo kuuya sokoma eja. Kawaajon niinoj ejemba kuuya men komon onomambaajon qaana somonjowe. Moba, niinoj apunon balon meleembe kemero iwoi kuuya isinonjiawo ii komudaborowuya. ¹⁴ Kawaajon gii mono geenjo reen gere koma kanon wangoga mewa. Iikawaa uuta kotona uuta melamelaa koloowa. Wangowaa uuta ano selia ii qandonon kuun mokotaadaborowa. ¹⁵ Wango ii kokaana mewa: korigaya 133 miita (450 fiit), aaregenja 22 miita (75 fiit) ano konaya 13 miita (45 fiit) kaen mewa. ¹⁶ Waarenja mejugon sopa ano waaren batugaranon liligoj jengenon tintina 44 sentimiita (18 ins) ii koton mesaowa. Wangowaa uuta mosona uuta qaga, batuya ano dusiita karooj koloowu. Wango naguya ii nemunagen amba. ¹⁷ Moba! Niinoj mono jewe gboulu somatanon kouma balon kuuya qen tururo ejemba ano iwoi laaligowaa aasonjiawo kuuya sombin baatanon laligojuti, iyononon mono apu nemoton komuwu. Kaen komugi namowaa iwoiya kuuya ii mono qaondaborowuya.

¹⁸ Kaen asugiwaato, niinoj giwo soomongo arenj kokaen anjen: Gii mono wangonon uba. Gii, embaga ano mera enarouruga ononon mono motoon wangonon ubu. ¹⁹ Uma laligogi iwoi laaligogiawo kuuya ii qaondaborowubotiwaajon yonoononja woi woi ejia ano embia ii sogianoj unuana giwo motoon wangonon ubu. ²⁰ Koon tanigia kania kania, miriwaa oroya tanigia kania kania ano namowaa mokolen, loloon iwoi tanigia kania kania kuuya yonoononja woi woi ii mono komuwubotiwaajon otana goonon kagi wangonon ubu. ²¹ Kaanagadeen ononja ano koon, oro iwoi kuuya yononon newutiwaa so mono nembanene kania kania mokolooj korama men kululuun wangonon ana kalan konkonja ewaa.” ²² * Anutunon Nooa kaen ambaatiwaajon jen koton muroti, iikawaa so mono tenj koma ii kuuya ama medabororo.

7

Ejemba ano oro kuuya ii wangonon ugi.

¹ Nooanoj wango medabororo Ponjon qaa kokaen ijoro: “Gii ejemba tuun koi yonoo batugianoj solana koloon laligojan. Niinoj goo kanaga kaen mokoloojen. Kawaajon gii ano sumanjuruga kuuya onjo mono wangonon ubu. ² Oro neneya, donqizizingia qaa ii kuuya yonoononja sewen sewen, ejia 7 ano embia 7:baa so onoon goonon koubu. Kaanagadeen oro angojoragiawo kuuya yonoononja woi woi ejia ano embia kaana onoon goonon koubu. ³ Toroqen koon kania kania kuuya yonoononja kaanagadeen sewen sewen, ejia 7 ano embia 7 ii onoon giwo wangonon ubu. Kaen ana oro ano koon tanigia kania kania kuuya ii mende qaombuto, toroqen namonoj koloon seisei

* 6:9-10: 2 Piito 2.5 * 6:22: Hib 11.7

ama laligowuya. ⁴ Ugi weemboria 7 tegoro jen kotowe kon rombuŋ somatanon mono namonon kamaaro gomantiina weemboria 40:waa so toroqen kon kiwaa. Kaen kiro iwoi isinonŋgiawo kuuya namonon mokolon onombeti, ii mono motoon jen tegowe qaombuya.” ⁵ Ponon Nooa kaen ambaatiwaaon jen koton muro iikawaa sogadeen mono ten koma ii kuuya andabororo.

⁶ Kaen ama mero Nooawaa yambuyanon 600 kolooro gboulu somatanon namo qaganon kouro. ⁷ * Koubaatiwaaon ano Nooa embiawo ano mera enarourugara yononon motoon gboulunon komuwubotiwaajon olon koma wanonon ugi. ⁸ Kaanagadeen oro neneya, donqiziina ano oro angojoragiawo ano koon ano iwoi kuuya bagianon koma kondondononkejuti, ⁹ ii woi woi kuuya ejia ano embia ii sogianon kan wanonon Nooawaanon ugi. Anutunon Nooa jen koton muroti, ii mono iikawaa so kolooro. Kian.

Gboulunon ejemba turun onono komugi.

¹⁰ Kaen kolooro weemboria 7:baajon jeroti, ii tegoro gboulu somatanon balon qaganon kouro. ¹¹ * Nooawaa yambuyanon 600 kolooro yambu iikawaa koina 2 kawaa weemboria jango 17 kanon apu jaaya kuuya, apu diingiwao iikawaa nemungia kuuya ii emugenŋa somariin bongun waagi. Kaanagadeen eukanon kanakeewambaa apuya iikawaa qaa oogia ii aantangi. ¹² Kon rombuŋ somata ii balonon kamaan kin ero kema gomantiina asaga 40 keno. ¹³ Konon kanain kimambaajon ano weemboria kanon Nooa ano merauruta Seem, Haam ano Jaafet, Nooa embiawo ano enarourugara karoon yononon motoon wanonon udaborogi. ¹⁴ Toroqen duuyaa oroya ano miriwaa oroya kuuya, iwoi kuuya bagianon koma kondondononkejuti, koon kuuya ano iwoi engangiwao kuuya ii ejemba yonowo motoon wanonon udaborogi. ¹⁵ Anutunon iwoi kuuya mokolon onono laaligowaa aason horonkejuti, iyonononŋa woi woi (2-2) ii Nooawaanon kouma wanonon udaborogi. ¹⁶ Anutunon Nooa jen koton murotiwaa so iwoi isinonŋgiawo kuuya wanonon udaborogiti, ii ejia ano embia koloori. Kuuyanon udaborogi Pon ano Nooawaa gematanon wangowaa naguya kono.

¹⁷ Naguya kono iikanondeen gboulu somatanon kanain gomantiina asaga 40:waa so toroqen namonon waaro. Apunon somariin waama balon koma turun uma wango namonon metaano uro. ¹⁸ Uro apunon balon qaganon somariin saa qen ugi wanonon apu qaganon anodeen een lan kema karo. ¹⁹ Kaen kolooro apunon balon qaganon mombo somariin uro. Baanŋa koriga koriga sombin baatanon nama kenjuti, ii kuuya musulungon onono. ²⁰ Musulungon onoma uma baanŋa kuuya koma turun 8 miita (25 fiit) kawaa so unuugun ero.

²¹ Kaen ero iwoi isinonŋgiawo kuuya namo qaganon kema kan laligogiti, iyononon apu nemoton komudaborogi. Iwoi kuuya ii koon me miriwaa oroya me duuyaa oroya me mokolen, lagiso ano iwoi kuuya tuun men balonon qeqelala kema kankejuti ano ejemba kuuya ii motoon qaondaborogi. ²² Iwoi kuuya balon tobongan laligon laaligowaa aasonŋa sewanŋianon horon laligogiti, ii koreyanon komudaborogi. ²³ Iwoi laaligogiawo kuuya namonon laligogiti, ii Anutunon unudabororo. Iwoi kuuya ii ejemba, oro me iwoi bagianon koma kondondononkejuti me kanakeewambaa koonŋa koonŋa ii mono Anutunon unudabororo. Nooa ano sumanuruta wango uutanon laligogiti, iyonogadeen mono injiima koboŋ anŋon koma gou gajogia kono. ²⁴ Apu gboulu kanon balon qen turun mende horon kemeroto, weemboria 150:waa so ero.

8

Gboulunon horon kamaaro namonon toboriro.

* 7:7: Mat 24.38-39; Luuk 17.27 * 7:11: 2 Piito 3.6

¹ Weemboria 150 ii tegoro kanon Anutunon Nooawaa ano duuyaa oroya ano miriwaa oroya ano iwoi kuuya iwo wanjonon laligogiti, ii romonjon onoma haamo somata ano namo qaganon qero apunon kanain horon kamaaro. ² Anutunon emugen apu diingiawo iyonoo jaagia ano eukanon kanakeewambaa apuya iikawaa qaa oogia ii konganin songo ano konon riima toborin sombinonga mombo mende kamaaro. ³ Mende kamaaro apu somatanon kanain namo qaganon erotinon eleema horon kamaan kemero. Weemboria 150:waa so apunon horon kamaan kemen egi. ⁴ Kaen egi wanjonon koin 7 kawaa weemboria 17 kanon baana qata Ararat kawaa wanjonon mokotaan kotiin raro. ⁵ Kanon raro apu kanon toroqen horon kamaan kamaan keno. Kema koin 10 kawaa weena mutuya kanon baana iikawaa wangia ii asuganon asugigi.

⁶ Asugigi weemboria 40 tegoro Nooanon wangowaa jengenanja wala memeta ii metano. ⁷ Metama aoao koon mon wasiro kanakeewan lan elelaon kema kan mende eleema laligoro balombaa apuya kanon juguro. ⁸ Kawaa gematanon Nooanon kewo mon wasiro keno. Namu qaganon apunon horon kemeja me qaago, iikawaa kania momambaajon ii wasiro keno. ⁹ Kewonon kema kan apunon toroqen balon sokoma turun erotiwaajon haamo memeyaa raranja mende mokolon wanjonon eleeno Nooanon boria boraama menj wango uutanon oono. ¹⁰ Oono weemboria 7:baa so toroqen mamboma laligon kanon kewo ii mombo wanjononga wasiro keno. ¹¹ Kema mare kanon eleema oil gere senja gbiligibili mon ii motogon jetanon kisama Nooawaanon karo. Kaen karo Nooanon ii iima kokaen moma asariro: Apunon mono horon kamaaro namonon asugidaboroja. ¹² Kaen moma asarin mombo weemboria 7:baa so mamboma nama kewo ii mombo wasiro elelaon keno. Kenoto, kaban iikanon ii iwaanon mombo mende eleema karo.

¹³ Nooawaa laaligo yambuya 601 kawaa koin mutuyaa weemboria mutuya kanon apunon namo qaganon jugun toborin ero. Kaen kolooro Nooanon wangowaa waarenja mero keno kokaen uun iiro: Namu qaganon mono toborin ero. ¹⁴ Ii iiroto, mombo mambongi toborin koin woiyaa weemboria 27 kanon toboridaboron ero.

¹⁵ Anutunon Nooa qaa kokaen ijoro: ¹⁶ “Gii embagawo ano mera enarouruga, onjo mono wango mesaon kamaawu. ¹⁷ Kamaan oro iwoi laaligogiawo kuuya giwo wanjonon laligojuti, ii koonja koonja, miriwaa oroya ano mokolen iwoi kuuya bagia namonon koma kondondongonkejuti, ii mono kuuya unuama kamaawu. Kaen ana saanon balonon kolon seisei ama deema balon sokoma laligowuya.”

¹⁸ Kaen ijoro Nooa embiawo ano mera enarouruta yononon motoon wango mesaon kamaagi. ¹⁹ Kamaagi duuyaa oroya kuuya, mokolen iwoi kuuya, koon kuuya ano iwoi kuuya namonon kema kankejuti, iyononon mono kaanjadeen isigiaa so wango mesaon awanjon kan kamaadaborogi. Kian.

Nooanon Anutuwaajon siimolon oon dangisen jero.

²⁰ Kamaadaborogi Nooanon Pombaajon siimolon alata mon menj miriwaa oroya donqizizingiawo ii kuuya ano koon donqizizingia qaa ii kuuya yonoononja tosia onoma alatanon ama Anutuwaajon siimolon ooro. ²¹ Ooro Ponon moron unkoowaya ainawo ii moro sokono uutanon qaa kokaen jero: “Ejemba yonoo uugiaa momo arengianon mono meraboraangianonga kanain bologa koloojuto, kilen namo ii kaban monon ejemba yonoonon ama mombo mende qasuaamanja. Iwoi kuuya laaligogiawo laligojuti, niinon ii unudaboroweto, iikawaa so kaban monon mombo mende menj tegon unumanja. ²² Namonon en ubaatiwaa so mono namonon koma komogi honja kolooro megii iikanon mono mende qaondaborowaa. Goman olomoro sanjon momakebu ano geriawo kolooro gere tooro momakebu. Konuru kaban ano ween kaban, gomantiinja ano asasaga ii kabanja kabanja ewaewan ama awanjon en kembao. Ii kuuya tetegoya qaa en uro laligowu. Kananon mono kaen toroqen ewaa.” Kian.

9

Anutunonj Nooawo soomonjo arej ano.

1 * Kaen jen Anutunonj Nooa ano merauruta kokaen jen kotuegonj onono: “Onjo mono koloonj seisei ama gomanj sokoma laligowu. 2 Kaen anji balombaa oroya kuuya, kanakeewambaa koonja kuuya, iwoi kuuya bagianonj namo koma kondondongonjkejuti ano kowewaa soraya kuuya ii mono onjo borogianonj onjoombe onjononj ii galenj koma onjoma laligogi yonjononj onjoonj keegia moma jenengia ororo laligowuya. 3 Iwoi kuuya isinjonngiawo kema kanj laligojuti, ii onjo nenega koloonj ewaa. Wala logoya iwoi tonjonja nenegiaga onjombeta kete iwoi kuuya koi kaanagadeen onjonjen. 4* Motoonjo ii mono mende newu. Ii oro sayawo. Sa ii laaligowaa sareya koloojiwaajonj ama sonjo koi ama onjonjen. 5 Onjoanjiiaa sagia ii monjonj monj mende maaba. Monjonj sa ii maabaati, iikawaa ironjononj mono iyanjaa qaganonj ubaa. Oro monjonj me ejemba monjonj ejemba monj qero laaligoyaa sareya maabaati, iikawaa ironjononj mono iyanjaa qaganonj uro komuwaa. 6* Anutunonj ejemba iyanjaa kaitania kaanja merotiwaajonj ama monj morononj ejemba monj qero komuwaati, monjonj mono ii kaanjiadeen qero komuwaa.

7* Onjo mono koloonj seinj laligowu. Kaen namo qaganonj koloonj seigi jangogianonj somariinj ubaa.”

8 Anutunonj toroqen Nooa ano merauruta iwo laligogiti, iyonjoonj qaa kokaen jero: 9 “Niinonj kete onjo ano onjo kerasuru-urugia kanagenj koloowuti, onjowo soomonjo arej anjen. 10 Kaanjiadeen iwoi laaligogiawo kuuya, ii miriwaa me duuyaa koonj oroya kuuya giwo laligonj wanjononja kamaajuti, mono balombaa ilawoila laaligogiawo kuuya yonjowo soomonjo arej kokaen anjen: 11 Niinonj soomonjo arena ii onjowo kokaen ama kotiijen: Niinonj apu gboulunonj ilawoila isinjonngiawo kuuya ii mombo mende unjuwe qaombuya. Apu gboulu ii namo tiwilaawaatiwaajonj mombo mende ambe kawaa.” 12 Anutunonj toroqen qaa kokaen jero: “Niinonj mono soomonjo arej koi ii neena ano onjo ano ilawoila laaligogiawo kuuya onjowo laligojuti, ananaa batunananonj ambe tetegoya qaa kotiiinj enj ubaa. Soomonjo arej iikawaa aiweseya ii kokaen:

13 Niinonj marilolona ii koosunonj ambe ewaa. Niinonj neena ano namononj laligojuti, ananaa batunananonj soomonjo arej anjen, marilolonj kanonj mono iikawaa aiweseya koloonj ewaa. 14 Niinonj kamanj monjonj koosuya namo qaganonj horonj onjombe kamaan ajoroogi marilolonjanonj koosunonj asugiwaati, 15 kamanj iikanonj niinonj soomonjo arena ii romonjomana. Ii neena ano onjo ano ilawoila laaligogiawo kuuya tanigia kania kania ananaa batunananonj ambeti, mono ii romonjomana. Kawaaonj apu yonjononj mombo kaanj mende somariinj iwoi isinjonngiawo kuuya tiwilaawutiwaajonj gboulu somata mende koloowaa.

16 Kamanj monjonj marilolonanonj koosunonj asugiwaati, niinonj ii iima iikanondeen soomonjo arena ii romonjomana. Ii tetegoya qaa neena ano ilawoila laaligogiawo kuuya tanigia kania kania namo qaganonj laligojuti, ananaa batunananonj ama menj kotiiwe ewaa.” 17 Anutunonj Nooawaajonj kaen jen toroqen kokaen ijoro: “Niinonj soomonjo arej koi ii neena ano namowaa ilawoila laaligogiawo kuuya ananaa batunananonj ama menj kotiijen. Soomonjo arej iikawaa aiweseya ii mono kianj.”

Nooawaa merauruta

18 Nooawaa merauruta wanjononja kamaagiti, iyonjoo qagia ii Seem, Haam ano Jaafet. * Haam ii Keinambaa managa. 19 Yonjononj Nooawaa merauruta karoonj koloogi. Ejemba kuuya deenjeema balonj sokoma laligojonj, anana iyonjoononja kolooninj.

* 9:1: Jen 1.28 * 9:4: Lew 7.26-27; 17.10-14; Lew 19.26; Dut 12.16, 23; 15.23 * 9:6: Jen 1.26; Eks 20.13

* 9:7: Jen 1.28 * 9:18: Jaafet: = seija

²⁰ Nooanonj komakoomo ejaga koloonj wain apu kasa gawonj mutuya komoro. ²¹ Ii komoroto, kambanj monjonj wain apu tosia menj nero uuta enjkalolonj kolooro iyanjaa opo sel kuunj uutanonj opoqiisia qetegonj bombolanj ero. ²² Keinambaa manja Haam iinonj mananonj bombolanj eroti, ii iima seleengenj kemenj daremunwoita irijoro moriti, iikanonj manja gamu qenj muro. ²³ Seem ano Jaafet yorononj ii morito, maleku monj menj sawingaranonj ama gemagama uma mangaranonj bombolanj eroti, ii esuuri. Jaagara mongenj uuritiwaajonj ama mangaranonj asuganonj eroti, ii mende iiri. ²⁴ Nooanonj enjkalolona qaono uuta tororo moma waama meria meraanonj sili ama muroti, ii moro. ²⁵ Ii moma uuta duuro Haambaaonj kokaenj jero: “Keinan ii jenj qasuaanj mujen. Iinonj mono daremunwoita yoroo welenqequeurugara yonoo welenqequegia omaya koloonj laligowaa.” ²⁶ Toroqenj kokaenj jero: “Anutu, Seembaa Ponja, ii mono mepeseenjen. Keinanonj mono Seembaa welenqequeya omaya koloonj laligowaa. ²⁷ Anutunonj mono Jaafetwaa balonja menj somariiro Seembaa opo sel kuunonj laligowuya. Keinan yonononj mono Seem yonoo welenqequeurugia omaya koloonj laligowu.”

²⁸ Gboulu somatanonj tegoro Nooanonj toroqenj yambu 350:waa so laligonj uro. ²⁹ Laaligoyaa yambuya ii mindirinj 950 kawaa so laligonj kouma komuro. Kianj.

10

Nooawaa merauruta yonoo kerasuru tuunj arengia

1 Hist 1.5-23

¹ Nooawaa merauruta Seem, Haam ano Jaafet yonoo gbiliurugia gboulu tegoro koloogiti, iyonoo qa arengia kokaenj:

Jaafetwaa gbiliuruta

² Jaafetwaa merauruta yonoo qagia ii Goomer, Maagog, Maadai, Jaawan, Tuubal, Mesek ano Tiiras. ³ Goomerwaa merauruta yonoo qagia ii Askenas, Riifat ano Togarma. ⁴ Jaawambaa merauruta yonoo qagia ii Elisa, Tarsis ano Saiprus kanageso ano Rodos kanageso. ⁵ Yonoo esameraurugia ii juma deenqeema (gomanj leelee) Batugaranonj Kowe goraayanonj ano kowe iikawaa watoya watoya kanonj iyanjiaa balongianonj kema laligoju. Yonononj isigia so, tuungia so ano qaagia so iyanjiaa gomanjgianonj kema laligogi. Jaafetwaa kanagesouruta kianj.

Haambaa gbiliuruta

⁶ Haambaa merauruta yonoo qagia ii Kuus, * Iijipt, Libia ano Keinan. ⁷ Kuuswaa merauruta yonoo qagia ii Seba, Hawila, Sabta, Raama ano Sabteka. Raamawaa merawoita yoroo qagara ii Saba ano Dedan. ⁸ Kuuswaa meria monj qata Nimrod kolooro. Iinonj somariinj waama manjaqeqewaa kawali eja kotiga totoonj koloonj namononj laligoro. ⁹ Iinonj Pombaa jaasewanonj borojanj eja kotiga laligorotiwaajonj ama qaa saanja kokaenj jenkeju: “Monjonj Pombaa jaasewanonj Nimrod kaanja borojanj eja kotiga kolooja.” ¹⁰ Nimrodwaa bentotonja ii balonj koi kaananonj kanaigi: Baabel, Ereka, Akad ano Kalne. Taonj 4 ii Babilonia (Sinar) gomanonj eju. ¹¹ Nimrodnonj Babilonia balonj mesaonj Assiria kema gomanj somasomata qagia Niiniwe, Rehobotir ano Kala ii mero. ¹² Kaanagadeenjen Resen ii Niiniwe ano siti somata qata Kala yoroo batugaranonj mero.

¹³ Iijiptwaa gbiliuruta yonononj Libia (Luud) kanageso, Anam kanageso, Lehab kanageso ano Naftu kanageso kolooju. ¹⁴ Kaanagadeenjen Patrus, Kaslu ano Kriit. Kriit ii Filistia kanageso yonoo benjisigia kolooro.

¹⁵ Keinambaa meria mutuya ii Saidon. Iwaa gematanonj Keinanonj kanageso koi kaanja yonoo benjisigia kolooro: Hit kanageso, ¹⁶ Jebus kanageso, Amor kanageso,

* **10:6:** Kuus ii Sudan kantriwaa qata.

Girgas kanageso, ¹⁷ Hiwi kanageso, Arka kanageso, Siini kanageso, ¹⁸ Arwad kanageso, Zemar kanageso ano Hamat kanageso. Keinanonj korebore yonjoo wanjale benjisigia kolooro yonjononj kanagenj juma deenqeengji.

¹⁹ Kaenj deenqeengji Keinan kanageso yonjooononj balonj goraaya ii gomanj qata Saidon iikanonja kanainj kema Gerar gomanonj kema Gaza kanonj tegoja. Kaanagadeenj Sodom baagenj kema Gomora kema Adma ano Zeboim kema Lasa kanonj tegoja. ²⁰ Haambaa merauruta ii isigia so, qaagia so, balongia so ano kanageso tuungia so kaenj laligogi.

Seembaa gbiliuruta

²¹ Jaafetwaa data Seem iwaa merauruta kaanjadeenj koloogi. Seemnonj kaenj Eberwaa merauruta kuuya yonjoo wanjale benjisigia kolooro. ²² Seembaa merauruta yonjoo qagia ii Elam, Asur, Arfaksad, Lidia (Luud) ano Aram. ²³ Arambaa merauruta yonjoo qagia ii Uuz, Huul, Geter ano Mas. Kaenj laligogi. ²⁴ Arfaksadwaa meria Sela kolooro Selawaa meria Eber kolooro. ²⁵ Eberwaa merawoita woi koloori. Monjonj koloonj laligonj kouroti, kambanj iikanonj namo ejembanonj juma deenqeengji. Kawaaonj iwaa qata Peleg (Siinjereren) qagi. Kogaa qata ii Joktan. ²⁶ Joktambaa merauruta kokaenj koloogi: Almodad, Selef, Hazarmawet, Jera, ²⁷ Hadoram, Uuzal, Dikla, ²⁸ Oobal, Abimael, Saba, ²⁹ Oofir, Hawila ano Joobab. Eja kuuya ii Joktambaa meraurutaga. ³⁰ Yonjoo rama laaligo balongia ii gomanj qata Meesa iikanonja kanainj gomanj qata Sefar kanonj baagenj kema weenj koukoutaa balonj baanayawo kanonj tegoja. ³¹ Seembaa merauruta ii isigia so, qaagia so, balongia so ano kanageso tuungia so kaenj laligogi.

³² Noowaa esameraanuruta ii isigia so, kanagesogia ano balongia so kaenj koloogi. Yonjononj juma seinj deenqeema kanageso tuunja tuunja koloogi gboulu somatanonj tegoro kema balonj sokoma laligogi. Kianj.

11

Anutunonj ejemba qaagia mendeeno.

¹ Wala eenanonj balonja balonja kuuya yonjononj qaa motoongjo jegi iikanonj mindirin onono laligogi. ² Kaenj laligonj mesaonj weenj koukoutanonj baagenj kema Babilon uutanonj balonj koria somata monj mokoloonj kanonj mirigia menj ragi. ³ Kanonj rama iyanjiodeenj kokaenj aminj mogi: “Mono kawu. Anana mono gbakonj menj mozozonjonj gerenonj ooninj kotakota koloowaa.” Kaenj jenj miri sopaya mewombaajonj jamo kowonjinj qaagoto, birik ama batugianonj namo saposapo qandonj kaanja anji iikanonj birik ii mokotaan onono. ⁴ Gawonj kaenj menj toroqenj kokaenj jegi: “Mono kawu. Anana mono ananaajonj siti monj menj iikanonj miri koriga totoonj (taua) meninj waarenanonj sombinj oosiriwaa. Kaenj oosiro mende deenqeema balonj kuuya sokoma lanj kema laligowombotiwaajonj mono anana qabunanawanawo koloowona.”

⁵ Kaenj jenj gawonj megito, Ponjonj ejemba siti ano miri koriga megiti, ii iimambaajonj kamaaro. ⁶ Kamaanj ii iima kokaenj jero: “Yonjononj siinjererenj qaagoto, kanatuuru arengia motoongjo qaagia motoongjo jenj nama iwoi koi kanainj mejuti eenj, kanagenj ii me woi mewombaa arengia ambuyati, ii mono iikawaajonj mende amamaanj osiwuya. ⁷ Ayo, anana mono balononj kemenj qaagia menj sooninj tuunj monj yonjononj tuunj tosia yonjoo qaagia mende moma asarinj laligowu.”

⁸ Ponjonj kaenj jenj ejemba kanonj mendeqendeema onono gomanj kuuya sokoma kema kanj siti memewaa gawonja somonjonj mesaogi. ⁹ Ponjonj ejemba kuuya yonjoo qaagia menj sooroti, iikawaajonj gomanj iikawaa qata Baabel (enjalolonj sisau) jegi. Iikanonja Ponjonj ii mendeqendeema onono deema balonj kuuya sokoma kenji. Kianj.

Qa arenj Seembaanonja kanainj Abrambaanonj kenja.

1 Hist 1.24-27

¹⁰ Seembaa gbiliuruta yoŋoo qa arengia koi. Gboulu gematanon yambu woi tegoro Seemnon yambuya 100 tegoro kambaŋ kanon meria Arfaksad kolooro. ¹¹ Arfaksadnon kolooro kawaa gematanon Seemnon toroqen yambu 500 laligoro kambaŋ batuya kanon meraborauruta tosaana koloogi.

¹² Arfaksadnon yambuya 35 tegoro meria Sela kolooro. ¹³ Selanon kolooro kawaa gematanon Arfaksadnon toroqen yambu 403 laligoro kambaŋ batuya kanon meraborauruta tosaana koloogi.

¹⁴ Selanon yambuya 30 tegoro meria Eber kolooro. ¹⁵ Ebernon kolooro kawaa gematanon Selanon toroqen yambu 403 laligoro kambaŋ batuya kanon meraborauruta tosaana koloogi.

¹⁶ Ebernon yambuya 34 tegoro meria Peleg kolooro. ¹⁷ Pelegnon kolooro kawaa gematanon Ebernon toroqen yambu 430 laligoro kambaŋ batuya kanon meraborauruta tosaana koloogi.

¹⁸ Pelegnon yambuya 30 tegoro meria Reu kolooro. ¹⁹ Reunon kolooro kawaa gematanon Pelegnon toroqen yambu 209 laligoro kambaŋ batuya kanon meraborauruta tosaana koloogi.

²⁰ Reunon yambuya 32 kolooro meria Serug kolooro. ²¹ Serugnon kolooro kawaa gematanon Reunon toroqen yambu 207 laligoro kambaŋ batuya kanon meraborauruta tosaana koloogi.

²² Serugnon yambuya 30 tegoro meria Naahor kolooro. ²³ Naahornon kolooro kawaa gematanon Serugnon toroqen yambu 200 laligoro kambaŋ batuya kanon meraborauruta tosaana koloogi.

²⁴ Naahornon yambuya 29 kolooro meria Tera kolooro. ²⁵ Teranon kolooro kawaa gematanon Naahornon toroqen yambu 119 laligoro kambaŋ batuya kanon meraborauruta tosaana koloogi. ²⁶ Teranon yambuya 70 tegoro meria Abram, Naahor ano Haran koloogi.

Terawaa gbiliuruta.

²⁷ Terawaa gbiliuruta yoŋoo qa arengia koi. Terawaa merauruta Abram, Naahor ano Haran koloogi. Harambaa meria Loot kolooro. ²⁸ Haranon Kaldia yoŋoo balonon laligon iyanaa kolokoloo gomaŋa qata Uur iikanon komuro Harambaa maŋa Teranon toroqen laligoro.

²⁹ Abram ano Naahor yoronon ororon emba meri. Abrambaa embia qata Saarai kolooro Naahorwaa embia qata Milka. Milkanon Harambaa borataga kolooro. Haranon Milka ano Iska yoroo mangaraga. ³⁰ Saarainon emba aruŋaga meria qaa een laligoro.

³¹ Teranon meria Abram, esia Loot Harambaa meria ano enaroya Saarai, meria Abrambaa embia ii unuano motoon Kaldia balombaa gomaŋ qata Uur mesaon Keinan balonon kembombaajon kenji. Kaen kenjito, Haran gomaŋ balonon kaŋ nama kanon mirigia meŋ ragi. ³² Ragi Teranon yambuya 205 kolooro Haran gomaŋ kanon rama komuro. Kian.

12

Anutunon Abram oono.

¹ * Poŋnon Abram kokaen ijoro: “Gii gomaŋa, kanatuuruga ano mangaanon miri iwoi mesaon balon qendeema gomaŋati, mono iikanon kamba. ² Niinon koloon seisei gombe gbiliuruganon kanageso somata koloowuya. Niinon kotuegon nanon gombe qabuŋaganon somariin somata koloowaa. Kaen kolooro Anutu niinon goojon ama kanageso tosaana kotuegon onoma laligowaa. ³ * Daen yoŋonon gii kotuegon

* 12:1: Apo 7.2-3; Hib 11.8 * 12:3: Gal 3.8

gombuti, niinon mono ii kotuegon onoma laligomaŋa. Daen yononon gii jen qasuaan gombuti, niinon mono ii kaanagadeen jen qasuaan onoma laligomaŋa. Goojon ama noo kotumotuenanon mono namowaa kanageso tuun kuuya yonoo qagianon uro oyanboyan mokoloowuya.”

⁴ Kaen ijoro Abramnon Ponnon jerotiwaa so Haran goman mesaon keno Lootnon iwo keni. Abramnon yambuya 75 kolooro kanon Haran goman mesaon keno. ⁵ Keman jen embia Saara, beeta Loot, esuhinaya kuuya men kululuugi seiroti ano welenqeje ejemba Haran gomanon laligon onongiti, ii unuama gomanŋia mesaon Keinan balonon kembombaaon kema kema iikanon keugi.

⁶ Abramnon balon kanon kema laligon goman qata Sekem kanon kouma jujuu gere somata qata More kawaa kosianon kuun men raro. Kamban kanon Keinan ejemba yononon balon iikanon laligogi. ⁷ * Kaen laligogi Ponnon Abram asugin mun kokaen ijoro: “Balon koi ii mono goo gbiliuruga bun qen onomaŋa.” Kaen ijoro Abramnon Pon iwaanon asugiroti, iwaajon siimolon ononombaa alata mon mero.

⁸ Iikanonadeen mesaon toroqen Beetel gomambaa ween koukoutanon baagen balon baanawo kanon kema opo sel kuuna mororongon mero nano. Kaen nano Beetel goman kanon ween kemekemetanon baagen raro Ai taonon ween koukoutanon baagen raro. Kaen rari batugaranon nama Pombaa siimolon alata mon iikanon men Pombaa qata gama koolin muro. ⁹ Kawaa gematanon balon ii mesaon toroqen Saut waagen kema distrik qata Negew kanon rama laligogi. Kian.

Abramnon Iijipt kantrinion kema laligoro.

¹⁰ Kamban kanon Keinan balonon bodi kolooro. Bodi iikanon kotiin binawo kolooro Abramnon Iijipt kantrinion tawayagadeen laligowombaaon kenŋi. ¹¹ Kananon kema Iijipt dodowigi Abramnon embia Saara qaa kokaen ijoro: “Moba, giinon emba iimasiinsiingawo koloojan, ii mojen. ¹² Kawaaon Iijipt eja yononon gii giima kokaen jewuya: ‘Koi iwaa embiaga.’ Kaen jen nii nugi komumanato, gii giima koboogi laligowaga. ¹³ * Kawaaon gii mono kokaen jewa: ‘Nii iwaa naanaga.’ Kaen jenago goojon ama awaagadeen ama noma noo laaligona gou gajona konŋi laligomaŋa.”

¹⁴ Abramnon Iijipt keuro Iijipt ejemba yononon Saara iigi emba iima-ainainawo awaa soro kolooro. ¹⁵ Iikanondeen Faarao kin pombaa pon qerewen jawinuruta yononon ii iigitiwaajon Faarao kimbaanon kema Saara iwaa selia mepeseegi moro. Ii moma jero Saara wama kin pombaa jinŋaron miri uutanon ugi. ¹⁶ Ugi Faarao kinon Saara iwaajon ama Abram awaagadeen ama muro. Kaen ama muro iwoi koi kaan ii Abrambaa bun kolooro: lama, bulmakao, dongi eja ano embia, welenqeje eja ano emba ano kamel jaasongoya ii Abram muro bun qen aoro.

¹⁷ Ii bun qen aoroto, Ponnon Abrambaa embia Saaraon Faarao kimbaa mirinon laligorotiwaajon ama jero ji bologa kotiganon Faarao kin ano ejemba iwaa jinŋaron mirinon laligogiti, iyonoo qagianon uro. ¹⁸ Kaen uro Faarao kinon Abram koma hororo karo kokaen qisin muro: “Gii mono naa terega ama nona? Naambaajon ‘Ii embanaga,’ kaen mende jena mobe? ¹⁹ Naambaajon ‘Ii noo naanaga,’ jena? Kaen jena niinon ii embanaga kolootiwaajon oombe? Embaga koi. Mono ii wama kembao.”

²⁰ Kaen jen ejauruta jen koton onono Abram wama kananon kema ononŋi embia ano ilawoilaya kuuya en muroti, ii men unuama kenŋi. Kian.

13

Loot ano Abram yoronon deeni.

¹ Abramnon Iijipt balon mesaon embia ano bao hina iwoiya kuuya men unuama Lootwo motoon eleema kema Keinan balombaa leeya Saut waagen qata Negew

* 12:7: Apo 7.5; Gal 3.16 * 12:13: Jen 20.2; 26.7

kanon kougí. ² Abrambaanon lama bulmakao ano goul silwa ii ambembo en muro eja kindinbiriawo laligoro. ³ Kaen laligon Negew distrik uutanon rama mesaon tawayagadeen roonqeqegianon en waama kema laligon Beetel gomanon kougí. Opo sel kuunja wala Beetel ano Ai goman yoroo batugaranon kuun mero nanoti, mono iikanon kougí. ⁴ Wala siimolon alata meroti, mono iikanon kouma Pombaa qata qamago qama kooliro.

⁵ Lootnon Abrambo rama mesaon laligoroti, iinon kaanjadeen lama bulmakao tuunja tuunja ano opo sel kuunja kuunja ii mamaga men laligoro. ⁶ Kaen laligon oro esuhina iwoigara mamaga en orono balonon mende sokono. Ii motoon unuagiwaotiwaa so mende kolooro kilen motoon rama laligowotiwaaajon amamaari. ⁷ Amamaan Abram ano Loot yoroonon oro galenjurugara yonoo batugianon balombaa angowowoya asugiro. Kamban kanon Keinan kanageso ano Periz kanageso yononon balon iikawaa toya koloogi yonowo motoon laligogi.

⁸ Kaen laligon Abramnon beeta Loot kokaen ijoro: “Anara mono man mera laligojo. Kawaajon nii ano gii batunaranon me oro galenjurunara yonoo batugianon andoruru mono mende ewa. ⁹ Kawaajon saanon deembo. Balon kuuya mono goo jaasewananganon asuganon en kenji, ii saanon iijan. Kaen ano giinon qaninaraagen kemaña jewagi een, niinon saanon dindinaraagen kemaña. Me giinon dindinaraagen kemaña jewagati een, niinon saanon qaninaraagen kemaña.”

¹⁰ * Kaen ijoro Lootnon Jordan balombaagen uun balon koria somata kuuya iiro Anutunon ii awaa bedu mero Pombaanon oyanboyan urukisi kelegawo kaanja kolooro. Ii Iijipt yonoonon balon kaanja en Zoar goman baagen keno. Wala Ponon Sodom ano Gomora mende tiwilaan orono kamban kanon balon ii kaanja ero. ¹¹ Kaen ero Lootnon ii iima gosin Jordambaa balon koria somata kuuya ii meweengon ween koukoutanon baagen keno. Kaen ama deeni. ¹² Deema Abramnon Keinan balonon kema laligoroto, Lootnon balon koria somataa taonja taonja yonoo batugianon kema kan laligoro. Kaen laligon opo sel kuunja metogon men kuun kema nama tetegoyanon Sodom kosianon keuma laligoro. ¹³ Kanon laligoroto, Sodom kanatuuru yononon kanageso bologa koloon Pon qetama singisonjo jekania boorongia ama men laligogi.

Abramnon Hebron gomanon kema rama laligoro.

¹⁴ Lootnon Abram ooma keno kamban kanon Ponon Abram qaa kokaen ijoro: “Mono jaaga hak ataama bagaagen uun waama eleema gemagaagen uun kaanagadeen ween koukoutanon ano ween kemekemetanon baagen uuwa. ¹⁵ * Balon kuuya koi iijan, ii mono gii ano goo gbiliuruga onoo bunja qewe kamban tetegoya qaa bunagiaga en ubaa. ¹⁶ Niinon gbiliuruga koloon seisei mamaga onombe jangogianon somariin namowaa sakasinja kaanja koloowaa. Moronon sakasin jangoya weengonagati, iinon saanon gbiliuruga yonoo jangogia mewaa. ¹⁷ Niinon balon koi mono goo bunaga qen gonjen. Kawaajon saanon waama kema kan balon kuuya koi bakabaka eugen emugen iima koton laligowa.”

¹⁸ Kaen ijoro Abramnon waama opo sel kuunja qetegon men kuun kema Hebron gomanon kan Mamre gomanon juuu gere somata nama kenjiti, iikawaa kosogianon raro. Kanon rama Pombaajon siimolon alata mon mero. Kian.

14

Abramnon Loot ii kere yonoo borogianonja metogoro.

¹ Kamban kanon Babilombaa (Sinarwaa) kinja qata Amrafel, Elasarwaa kinja qata Ariok, Elambaa kinja qata Kedorlaomer ano Goimbaa kinja qata Tidal laligogi. ² Yononon kin koi yonowo kanain manja aogi: Sodom taombaa kinja qata Bera, Gomora

* 13:10: Jen 2.10 * 13:15: Apo 7.5

taombaa kiŋa qata Birsa, Adma taombaa kiŋa qata Sinab, Seboim taombaa kiŋa qata Semeber ano Bela (qata moŋ Zoar) taon kawaa kiŋa. ³ Kiŋ kuuya koi yoŋonon dondoonŋa qata Sidim kanon ajoroon ku-usungia mindirin soomonggo anŋi. Sidim dondoonŋanon kamban kokaamba Sii Kowe Koomuya ii eja. ⁴ Yoŋonon yambu 12:waa so Kedorlaomerwaa jenkooto baatanon laligon kouma yambu 13:ŋa kanon iwaa qaa baatanon kembombaajon qotogon karen moton manja qegi.

⁵ Kaen anŋi yambu 14:ŋa kanon Kedorlaomer ano kiŋ tosaŋa iwo soomonggo ama laligogiti, iyoŋonon kan kanageso koi kaŋa yoŋowo manja qeŋ haamo anŋi: Refa kanageso ii Asterot Karnaim gomanon unuŋ haamo anŋi. Zuzi kanageso ii Haam gomanon ano Eme kanageso ii Kiriataim goman kanon unuŋ haamo anŋi. ⁶ Hoor kanageso ii Seir balon baanawo kanon unuŋ onotaan kema kema El Paran goman kanon keuma haamo ama ononŋi. El Paran ii balon qararanonkonŋaa goraayanon eja. ⁷ Haamo ama onoma iikanondeen eleema En Mispat (qata moŋ Kaades) kanon kan Amalek kanageso haamo ama onoma balongia kuuya anŋon konŋi. Amor kanageso Hazon Taamar balonon laligogiti, ii kaanideen unuŋ haamo ama ononŋi.

⁸ Kaen kolooro Sombaa kiŋa, Gomorawaa kiŋa, Admawaa kiŋa, Zeboimbaa kiŋa ano Bela (qata moŋ Zoar) kawaa kiŋa yoŋonon waama asasa riin Sidim dondoonŋanon keuma kiŋ koi kaŋa yoŋowo manja qewombaa jawoya ama aron qeŋ nanŋi: ⁹ Elambaa kiŋa Kedorlaomer, Goimbaa kiŋa Tidal, Babilombaa (Sinarwaa) kiŋa Amrafel ano Elasarwaa kiŋa Ariok. Kiŋ 4 yoŋonon kiŋ 5 yoŋowo aron qeŋi.

¹⁰ Kaen aron qegito, Sidim balon dondoonŋa kanon ron resa saposapoyawo kanon saa qeŋ raro. Kaen raro Sodom ano Gomora taon yoroo kiŋ ponŋianon manjaqeqe ejaurugara yoŋowo unjurama kemaligi eja tosianon ron iikanon ritoon kemen unuro. Kaen unuro alaurugia tosaŋa kuuya yoŋonon olon koma unjurama balon baanawo kanon ugi. ¹¹ Ugi kiŋ 4 yoŋonon Sodom ano Gomora kema esuhinagia ano nembanenegia kuuya ii leiŋ qeŋ meŋ togon kenŋi. ¹² Abrambaa beeta Lootnon Sodom laligorotiwaajon ama ii kaanideen esuhinayawo wama kenŋi.

¹³ Kaen kenŋi eja moŋnon olon koma misinŋon kan iikawaa buzu qaaya ii Hibruu (waba) eja Abram ijoro. Kamban kanon Abramnon Amor eja qata Mamre iwaanon juuu gere somasomata iikawaa kosogianon laligoro. Mamrenon kowoita qagara Eskol ano Aner yorowo moton Abrambo soomonggo ama laligogi. ¹⁴ Abramnon beeta Loot wama kenŋiti, iikawaa qaaya moma ejauruta 318 anaa mirinon koloon momo moma manjaqeqe koma gbilin laligogiti, ii onono ajoroon kere tuuŋ onotaan Noot waagen kema laligon Dan gomanon keugi.

¹⁵ Abramnon ejauruta mendeema onono yoŋonon gomantiina kanon konjoma kere tuuŋ qelanjin unuŋ haamo ama ononŋi. Haamo ama onoma onotaan kema laligon Damaskaswaa Noot leegen goman qata Hoba kanon keugi. ¹⁶ Kanon keuma esuhina kuuya leiŋ qeŋ meŋ kenŋiti, ii mokoloogi. Beeta Loot ano iwaanon ilawoila ii meŋ wama eleema kagi. Sodom ano Gomora yoŋoo emba meraanurugia ano ejemba tosaŋa ii kaanideen kuuya unuama kagi.

Melkizedeknon Abram kotuegoro.

¹⁷ Abramnon kaen Kedorlaomer ano kiŋ tosaŋa iwo soomonggo ama laligogiti, ii unuŋ haamo ama onoma eleema karo Sombaa kiŋa iinon Sawe dondoonŋa (qata moŋ Kimbaa dondoonŋa) kanon mokoloon iimambaajon keno. ¹⁸ * Kamban kanon Melkizedek Saalembaa kiŋa iinon bered ano wain apu meŋ karo. Iinon Anutu uutaa jigo gawon galaŋa kolooro. ¹⁹ Kaen ama Abram kotuegon muŋ qaa kokaen ijoro: “Anutu uuta Siwe namo mokoloon oronoti, iinon mono Abram giŋ kotuegon gono laligowa. ²⁰ Anutu uutanon kereuruga goo boronon ama ononoti, mono ii

* 14:18: Hib 7.1-10

mepesejejon.” Kaen ijoro Abramnon ilawoilaya kuuya mendeeno tuun ten kolooro iikanongga motomotoon (10%) men mamatewooya muro.

²¹ Ii muro Sodombaa kinanon Abram kokaen ijoro: “Ejembauruna ii nombagato, esuhina ii mono geengaa buja koloowa.”

²² Kaen ijoroto, Abramnon Sodombaa kinajon kokaen jero: “Qaana kotiiwaatiwaa-jon niinon borona Pon Anutu uuta Siwe namo mokoloon oronoti, iwaanon baagen men waama jojopan qaa kokaen jejen: ²³ Nii goonon iwoi mon ii mende totoon memana. Beweso kasagaa kitia me kana esugaa kasia ii kaanjadeen mende memana. Kaen ambe giinon kanagen kokaen jewabo: ‘Niinon Abram iwoi mube iinon eja esuhina qaqabunayawo koloon laligoja.’ Gii mono kaen jemambaajon amamaan laligowa. ²⁴ Nii iwoi mon mende toroqen memanato, ejaurunanon naa iwoiga negiti, ii meleema nonongi sokondaboroja. Kaanagadeen eja alauruna Aner, Eskol ano Mamre niwo kagiti, iyononon mono tawagia soya jejeja mewu.” Kian.

15

Anutunon Abrambo soomongo aren ano.

¹ Kaen ama Abrambaa jaaya meleeno jaamelen unj iiro Ponon qaa kokaen jen asugiro, “Abram, gii toroko mende moba. Niinon goo reen koloojen. Goo tawaga mono somata qatawo koloon en ubaa.”

² Qaa kaen ijoroto, Abramnon kokaen jero, “Oo Pon somatana, nii meraborana qaa laligowego tawa nona iikanon mono nomaen ilaan nonaga? Niinon komuwe Damaskas eja Eliezer iinon noo esuhinanaa toya koloowaa.” ³ Kaen jen toroqen kokaen jero, “Giinon gbili mon mende nonatiwaaajon gawon ejana wana noo mirinon laligoji, iinon mono noo ilawoilana kuuya buja qen aowaa.”

⁴ Kaen jero Pombaanon qaa je mon ii iwaanon kokaen asugiro moro, “Eja iikanon esuhinagaa toya mende koloowaato, geengaa seleganonga mera mon koloowaati, iinon mono goonon ilawoila kuuya buja qen aowaa.” ⁵ * Qaa kaen asugiro Anutunon Abram wama seleengen kemen qaa kokaen ijoro, “Mono sombinon uuna uro sengelao weengon onombaatiwaa so koloowaati een, ii mono saanon weengon onomba.” Kaen ijon kokaen toroqen jero, “Goo gbiliuruga yonoo jangogianon mono iikawaa so koloowaa.”

⁶ * Kaen jero Abramnon Pon moma laarin muro momalaaria iiro sokono qaaya jen tegoro solananiro.

⁷ Ponon toroqen qaa kokaen ijoro, “Niinon Pon koloojen. Gii Kaldia balombaa goman qata Uur kanon laligona guambe koi kari. Balon koi gombe buja qen aowaatiwaaajon ama gii guama koi kawee.”

⁸ Kaen jeroto, Abramnon kokaen ijero, “Oo Pon somatana, balon koi kanon noo bunaga koloowaati, ii mono naa aiwesega iima moma kotoman?”

⁹ Kaen jero Ponon iwaajon kokaen jero, “Gii mono kema bulmakao embia kowina yambuya karoon, meme (nonin) embia yambuya karoon ano lama ejia yambuya karoon ano kewo mon ano kewo susu gbilia mon ii men noonon kawa.”

¹⁰ Kaen jero Abramnon kema ii korebore men kan oro ii biwianon qosoma onoma leegen leegen ii arengoro kana leelee arenon egi. * Kaen anoto, koon ii mende qosono. ¹¹ Mende qosoma qamogia lee lee arengon onono koon kawalia yononon kan qamo yonoo qagianon kamaan kongito, Abramnon ii konjoma onono kenji.

* **15:5:** Room 4.18; Hib 11.12   * **15:6:** Room 4.3; Gal 3.6; Jei 2.23   * **15:10:** Soomongo: Kaman kanon soomongo aren ama ii sili kaana kanon men kotinkegi. Ejanon oro leeya woi iikawaa batugaranon nama mindirin oroma soomongo ii doongon galej kono.

12 * Ween jaaya tegon kememambaajon anoti, kaban iikanon Abrambaa jaayanon kamaan mero gaon binawo ero. Kaen ero pangaman ziwiziwiwaa kanjana kanon kan turun muro. 13 * Turun muro Ponon kokaen ijoro, “Qaa hona koi mono geja ama moba: Goo gbiliuruganon mono balongia mesaon kantri monon kema wabaga laligon ubuya. Kaen laligon yonoo welenqequeurgia omaya koloogi ii yambu 400:waa so melunon onoma laligowuya.

14 * Kaen laligowuyato, niinon kantri welenqequeurgia omaya koloon laligowuyati, iyonoo qaagia kaanagadeen jen tegon irona meleembe qagianon ubaa. Kaen uro isama onongi kantri ii mesaon esuhinagia mamaga men eleema kawuya. 15-16 Niinon Amor kanageso ii balon kokanon uulanawo mende onotaamana. Wala singisongoya singisongoya ama bolidaborogi i irona tororo meleema onomanatiwaa kabananon koloowaati, kaban iikanon mono ii onotaamana. Kawajon goo esauruga yonoo esaurugia koloon laligowuyati, † kaban kanon goo gbiliuruganon mono eleema koi kawuya. (15) Yononon kaen kawuto, geengo wala yambugaa kabananon waziin komuro luaenon manasauruga yonoonon kena ron koma gombuya.”

17 Ponon kaen jero ween jaayanon tegon kemero pangaman mero iwoi kokaen kolooro iiro: Monon mombaa uutanon gere bolananon kokobilibiliawo jen asariro kowa kondunondunawo pumpunoro. Iwoi iikanon asugin oro koomuya qoosona iyonoo batugianon nama kema karo.

18 * Ponon oro leelee iikawaa batugianon kema kan somana kanon Abrambo soomonon aren ama (kaisareyanon ii men kotiin) qaa kokaen ijoro, “Niinon balon koi ii goo gbiliuruga ii bun qen onoman. Iikawaa jawoya ii Iijiptwaa apu gowoya (Nail) iikanon kanain kan koi uugun kema apu berena somata qata Yufreitis iikanon tegowaa. 19 Kaban kokaamba ii kanageso koi kaana yonoo balon eja: Kin kanageso, Kenas kanageso, Kadmon kanageso, 20 Hit kanageso, Periz kanageso ano Refaim kanageso, 21 Amor kanageso, Keinan kanageso, Girgas kanageso ano Jebus kanageso. Yonoonon balon kuuya ii mono men sokoma laligowu.” Kian.

16

Haagar ano Ismael

1 Abrambaa embia Saarainon aruna laligon merabora mende meroto, Saaraiwaa welen embia qata Haagar laligoro. Ii Iijipt embaga. 2 Inon laligorotiwaajon Saarainon Abram kokaen ijoro: “Ponon songo somonon nono merabora mende mewetiwaajon gii mono welen embana mena koro ama merabora mon mero noo bunaga koloonaga.” Kaen ijoro Abramnon Saaraiwaa qaayaajon uumotoonon ano. 3 Abramnon Keinan balonon yambu 10 laligoro tegoro kaban kanon Abrambaa embia Saarainon Iijiptga welen embia Haagar men loyawo motoon ewaotiwaajon muro. 4 Kaen muro men laligoro koro ano. Koro anjen, kaen moma galen embia Saarai ii kanain jejewili ama muro.

5 Kaen ama muro Saarainon Abram kokaen ijoro: “Unanon boliro siimbobolo momakejeni, iikawaa qaayanon mono goo qanon uma ewaa. Niinon welen embana goo borongan ambe koro ama ii moma iikanondeen kanain jejewili ama noma laligoja. Kawajon Ponon mono nii ano gii anaraa batunaranon qaa gosin jen tegowa.”

* 15:12: Job 4.13, 14 * 15:13: Eks 1.1-14; Apo 7.6 * 15:14: Eks 12.40-41; Apo 7.7 † 15:15-16: Yambu 430 kaban ii kokaen jen weengogi: Liwainon laaligo yambuya 137 iikanonadeen yambu 80 ii Iijipt laligoro. Iwaa gematanon eja koi kaananon yambugia kokaen Iijipt laligogi: Kehat 133, Amram 137, Mooses 80. (Iikawaa gematanon Moosesnon Iijipt mesaon toroqen yambu 40 laligoro.) Ii mindirin yambu 430 kolooro. Eks 6.16, 18, 29 Dut 34.7 * 15:18: Apo 7.5

⁶ Kaen ijoro Abramnon kokaen jero: “Welen embaganon mono geengaa boroganon laligojiwaajon nomaen mona sokonji, mono iikawaa so ii ama muba.” Kaen jero Saaraion Haagaran horon ureen ama muro mesaon togon olon koma keno.

⁷ Keno Pombaanon gajoba monon balon qararankonkonon apu jaaya mombaa kosianon mokolon muro. Apu jaaya ii Suur gomanon kekembaa kana goraayanon eja. ⁸ Iikanon mokolon mun kokaen jero: “Haagar, Saaraiwaa welen embia, gii mono daenkaya kajaŋa dakanon kembaga?”

Kaen jero kokaen meleeno:

“Nii galen embana Saaraiwaanonga asanjon olon koma kajeŋ.”

⁹ Kaen jero Pombaa gajobanon Haagaran kokaen jen koton muro: “Gii mono mombo Saaraiwaanon kema welenŋa qen iwaa qaa baatanon laligowa.” ¹⁰ Qaa ii toroqen kokaen jero moro: “Haagar, nii mono goo gbiliuruga kolonseiseigia onombe janngogia mende weenweengoyaa so kaanŋa laligowuya.”

¹¹ Pombaa gajobanon mombo toroqen Haagaran kokaen ijoro:

“Gii kokowo koloojanŋa meraga mewaga.

Dologo koi tapekokoro moma saana

ii mono Pombaa gejianon kemero moja.

Kawaajon merawaa qata Ismael qaba. * ¹² Iinon eja dongi bao kombo kaanŋa kolon (anŋa jaajaa lan kema kan) laligowaa. Iinon borianon ejemba kuuya qetaama onono ejemba kuuya yononon ii qotogon mun laligowuya. Iinon kouruta kuuya yonowo kerekere anodeen ama kanawaen qen laligowaa.”

¹³ Kaen ijoro Haagaron kokaen jero: “Niinon mono keteda koi monon nii niimakeji, ii iijenŋ.” Kawaajon Pon iwaaajon qaa jeroti, iwaa qata kokaen qama muro: “Gii Pon nii niimakejanŋi, ii koloojanŋ.” Qata kaen qaro. ¹⁴ Kania kawaajon ama apu ron iikawaa qata ii Beer Lahai Roi (Laaligoyawo laligon niimakejiwaa apu ronŋa) qagita eja. Apu ron ii toroqen goman woi qagara Kaades ano Bered iyoroo batugaranon eja.

¹⁵ * Haagaron Abrambaa meria mero. Abramnon iyanŋa meria Haagar meroti, iwaa qata Ismael qaro. ¹⁶ Abramnon yambuya 86 kolooro Haagaron Ismael mera ii Abrambaanonŋa mero. Kianŋ.

17

Soomonŋo arembaa aiweseya ii selekooto.

¹ Abramnon yambuya 99 kolooro Ponon asugin mun qaa kokaen ijoro: “Niinon Anutu ku-usun kuuyaa Toya koloojen. Kawaajon gii mono noo qaana ten koma pondan nanamemen dindinŋa otaan laligowa. ² * Nii soomonŋo arenŋa gii ano nii anaraa batunaranon ambeti, ii menŋ kotiinŋ kolonseisei gombe gbiliuruga yonoo janngonianon mono somata totoon koloowaa.”

³ Kaen ijoro Abramnon siminŋ kuma usugoro Anutunon iwaaajon qaa kokaen jero: ⁴ “Moba, niinon soomonŋo arenŋa giwo kokaen anjen: Giinon kanatuuru mamaga yonoo wanjale benisigiaga koloowaga. Qaa kaen jen somonŋowe ewaa. ⁵ * Goo qaga Abram ii mende toroqen qagi ewaato, giinon kanatuuru mamaga yonoo benisigiaga koloowaatiwaajon kuunŋ gonjenŋi, iikawaajon ama qaga mono Aabraham qagi ewaa. * ⁶ Niinon kolon seisei gombe gbiliuruga ii hononŋa qaa koloowuya. Yononon juma deema kanageso tuunŋa tuunŋa mamaga koloowuya. Goo gbiliuruga yonoononŋa tosianon kinŋ ponŋa ponŋa koloowuya.

* **16:11:** Ismael: = Anutunon gejianon moja. * **16:15:** Gal 4.22 * **17:2:** Hib 13.2 * **17:5:** Room 4.17

* **17:5:** Abram: ii manŋ uuta. Aabraham ii kanatuuru mamaga yonoo benisigia.

7* Niinon mono soomongo arenna ii neena ano gii ano gbiliuruga goo gemaganon toroqen koloon ubuti, ananaa batunananon ambe kotiin tetegoya qaa en uma ewaa. Niinon goo Anutuga ano gbiliuruga goo gemaganon koloon ubuti, mono iyonoo Anutugiaga koloon laligomaña. 8* Gii Keinan balonon wabaga laligojani, niinon balon ii jinon qaa gii ano goo gbiliuruga onoo bunaga qen onombe bunagia tetegoya qaa en uma ewaa. Kaen ero niinon mono onoo Anutugiaga koloon laligomaña.”

9 Anutunon Aabrahambaajon kaen jen toroqen qaa kokaen ijoro: “Kaen laligomañato, giinon mono noonon soomongo arenna qaaya ii ten koma otaan laligowa. Goo gbiliuruga goo gemaganon toroqen koloon ubuti, iyononon mono kaaniadeen ii ten koma otaan laligon ubu. 10* Gii ano goo gbiliuruga onowo soomongo arenna ama ii otaawutiwaajon jejen, iikawaa aiweseya ii kokaen: Onoo batugianon eja kuuya yonoo selegianon mono noo aiwesena kotowu. 11 Noo aiwesena mono selegianon kotowu. Iikanon soomongo aren nii ano onoo batunananon ambe eji, iikawaa aiweseyaga en ubaa.

12 Kamban koi kanon kanain eja kuuya onoo batugianon toroqen koloon ubuti, iyonoo selegianon mono goman boria 8 kolooro kanon noo aiwesena koton laligowu. Onoangiaa goman uutanon onoangiaa ano welenqeurugia yonoo meraurugia koloowuti, ii mono ororon ama onoma laligowu. Welenqeeqee tosaña ii waba yonoononga monenon sewangia megii yonoo meragia koloowu. Yononon iyangiaa gbiliurugia mende koloojuto, ii kilen noo aiwesena ii mono yonoo selegianon kaaniadeen koton laligowu. 13 Welenqeeqee tosanon onoangiaa goman uutanon koloogi welenqeeqee tosaña ii monenon sewangia megii yonoo meragia koloowu. Noo aiwesena ii mono yonoo selegianon kaaniadeen koton laligowu. Noonon soomongo arenna aiweseya selegianon kotowuti, ii mono soomongo aren tetegoya qaa en ubaatiwaajon jen kotiijen. 14 Eja mon moronon noo aiwesena selianon mende kotogi een laligowaati, iinon mono noo soomongo arenna uugun qetamakeja. Kawaajon eja kaña ii mono ejemba tuun onoo batugianonga yakarin mugi seleenjen kamaan laligowaa.”

15 Anutunon toroqen Abraham kokaen ijoro: “Gii embagaa qata Saara ii mende toroqen qama laligowato, iwaa qata mono Saara (jawiñ emba) qama laligowa. †

16 Niinon Saara kotuegon mube iinon goojon mera mon mewaa. Niinon kotuegon mube iinon ejemba tuun tuun mamaga yonoo nemun benisigiaga koloowaa. Iwaa gbiliuruta yonoononga tosanon kanageso tuun yonoonon eja pon pon koloowuya.”

17 Ponon kaen ijoro Abrahamon ii moma simin kuma usugon uutanon kokaen romongon kawaajon jomoro, “Eja yambuna 100 kolooro mera mono nomaen mokoloowenaga? Kaanagadeen Saaranon yambuya 90 kolooro mono nomaen mera menaga?” 18 Abrahamon kaen romongon walingon Anutu kokaen qisin muro: “Gii saanon Ismael kuun muna qaga bosino noo gbiliuruna ii iwaanonga koloowu.”

19 Kaen qisiro Anutunon kokaen meleeno, “Embaga Saaranon mono geengaa mera dindiña mewaa. Ii mero qata Aisak (jomoja) qaba. Niinon Aisakwo ano iwaa gbiliuruta yonowo soomongo arenna ambe kotiin tetegoya qaa en ubaa. 20 Ismael kotuegon mumambaajon qisin nonjani, ii kaaniadeen saanon moma goma kotuegon mumaña. Iinon eja pon 12 iyonoo nemun benisigia koloowaa. Niinon koloon seisei mube gbiliuruta yonoo jangogianon mono somata toton koloowaa. Yononon sein kanageso tuun somata koloowuya.

21 Kaen koloowuyato, Saaranon geengaa meraga Aisak ii yambu eugenon kamban kokaamba mewaati, niinon mono neena soomongo arenna ii iwo ama men kotimaña.” 22 Anutunon Abrahamo qaa kaen amiri tegoro ii mesaon waama uro.

* 17:7: Luuk 1.55 * 17:8: Apo 7.5 * 17:10: Apo 7.8; Room 4.11 † 17:15: Saara: Qata kokaembaajon utegoro: Iinon ejemba tuun tuun mamaga ano kin pon tosaña yonoo nemun benisigiaga koloowaa.

²³ Weemboria iikanonjadeen Aabrahamnonj Anutuwaanonj qaa tenj koma anjaa meria Ismaelwaa selianonj Anutuwaa aiweseya kotooro. Kaanagadeenj welenjqqeuruta anjaa miri uutanonj koloogi tosaanja monenonj sewangia mero laligogiti, eja kuuya ii iwaa miri uutanonj ragiti, ii mono kuuya kaanjadeenj ama onono. ²⁴ Aabrahamnonj yambuya 99 kolooro selianonj aiwese ii kotogi. ²⁵ Meria Ismael ii yambuya 13 kolooro selianonj ii kotogi. ²⁶ Aabraham ano meria Ismael yoroo selegaranonj aiwese ii somanja motoongjo iikanondeenj kotogi. ²⁷ Eja kuuya Aabrahambaa miri uutanonj ragiti, tosonianonj iyanjaa miri uutanonj koloogi tosaanja ii waba yonoononga sewangia mero laligogiti, kuuya iyonoo selegianonj aiwese ii kaanjadeenj kotogi. Kianj.

18

Saara mera mewaatiwaa qaaya Anutunonj jero.

¹ Aabrahamnonj Mamre gomanonj jujuu gere somasomata iyonoo batugianonj laligoro Ponnonj asuginj muro. Weemboria monj iikanonj weenj jeta kotakota qero Aabrahamnonj opo sel kuunjaa qaayanonj raro. ² Rama ataama uunj iiro eja karonononj bataagenj nanji. Nanji injiima opo sel kuunj qaayanonga alanzanj waama joujolongia jen unuamambaajonj sararagonj bobogarij keno. Kema waegia menj siminj kuma namononj usugonj kemero.

³ Kemenj kokaenj jero: “Oo ponjruna, niinonj onjoo welenjqqegia koloonj onjoo jaagianonj kalenj morianj mokoloonj laligojenj eenj, onj mono nii mende nuugunj kembu. ⁴ Nii onjoo welenjqqegia koloonj saanonj apu monj menj kanj onjombe kanagia songbama gere kokawaa umuganonj rama haamo mewu. ⁵ Nii saanonj nene melaa monj menj kanj onjombe newuya. Iikanonj menj kotiinj ononogo saanonj kana mombo toroqenj kembuya. Niinonj koi kaandiaga laligowe onjoo nii goda qenj noma kajutiwaajonj saanonj welenj qenj onomanja.” Kaenj jero meleema kokaenj jegi: “Dangisenj, jejanjwaa so kaenj saanonj ambonja.”

⁶ Kaenj jegi Aabrahamnonj uulanawo bobogarij sel kuunj uutanonj kema uma Saara kokaenj ijoro: “Gii mono uulanawo flaua awaa totoonj gomba (sapalanj) karoombaa so menj meleema yonoojonj bered oowa.” ⁷ Kaenj jenj uulanawo bulmakao tuunonj kema bulmakao donja busuya loota meweengonj welenjqqeya monj muro kanainj uulanawo qenj kojongonj ooro. ⁸ Ii ooro tegoro ii, kele kosiga ano aju apuya tosia menj kema eja ragiti, iyonoo bagianonj ano. Bagianonj ano nenj ragi iyanja kambanj kanonj kosogianonj gere kanianonj galengia nano.

⁹ Nano kokaenj qisinj mugij: “Embaga Saara ii dakanonj?” Qisinj mugij jero: “Ii opo sel kuunj uutanonj endu raja.”

¹⁰* Kaenj jero eja yonoononga monnonj kokaenj ijoro: “Yambu motoongowaa so tegoro niinonj onjanonj eleema koi kawee embaga Saaranonj mono meriawo koloonj laligowaa.” Kaenj ijoroto, Saaranonj opo sel kuumbaa qaa ootayanonj loyaa gematanonj nama qaa ii gejianonj kemero moro. ¹¹ Aabraham ano Saara yorononj ejemba wanj koloori yambugaraa janjgoyanonj somata kolooro laligori. Saaranonj koimbaa aima laligoroti, iikawaa kambananonj mono uugudabororo. ¹²* Kawaaajonj Saaranonj ii moma uutanonj kokaenj romongonj jomoro: “Niinonj mono emba wanj soosooliya koloowe lona eja ponnanonj kaanjadeenj eja wanj kolooro iwo ewotatiwaa naanjanonj mombo asuginj nonaga me qaago?”

¹³ Kaenj romongoro Ponnonj Aabraham qisinj munj kokaenj ijoro: “Saaranonj naambaajonj jomoma kokaenj romongoja: ‘Nii emba wanj totoonj koloonj onjanonj merabora mewenaga me?’ ¹⁴* Ponnonj iwoi mombaajonj mende totoonj osinjeja. Kawaaajonj

* 18:10: Room 9.9 * 18:12: 1 Piito 3.6 * 18:14: Luuk 1.37

jejenji, ‘Yambu motoongowaa so tegoro niinon onanon eleema koi kawe Saaranon mono meriawo koloon laligowaa.’ ”

¹⁵ Saaranon keeta moma ii qaloween kokaen ijoro: “Nii mende jomojen.”

Kaen jeroto, Ponon kokaen ijoro: “Qaago, gii mono onanon jomojana.” Kaen.

Abrahimnon Sodom taombaajon qama kooliro.

¹⁶ Kaen jero eja karoon yononon waama oromesaon Sodom taonon baagen eleema kembombaajon анги. Abrahimnon kaaniadeen ii onoomambaajon yonowo motoon kenji. ¹⁷ Ponon iyanajon kokaen jero: “Nii iwoi amambaajon mojenji, qaa ii alana Aabrahambaa jaanon saanon mende mesangomana. ¹⁸ Kokaembaajon ii mesangomambaajon amamaajen: Abrahimnon noo alana qaita mon. kolooja. Iinon koloon seisei kondooro kanageso somata ku-usungiawo koloon laligowuya. Noo kotumotuenanon mono iwaajon ama namowaa kanageso tuunja kuuya yonoo qagianon uro oyanboyon mokoloowuya. ¹⁹ Niinon ii kokaembaajon meweengon muwe: Iinon meraborauruta ano gbiliuruta iwaa gematanon koloon laligon ubuti, ii mono Pombaanon kana injisaama nanamemen dindina sokomakeji, ii otaawutiwaajon jen koton onoma laligowaa. Kaen laligoro qaaya ten koma otaan laligowuti een, Pon niinon Aabrahambaajon iwoi asugiwaatiwaajon jen somongoweti, iikanon mono kuuya honawo koloonkebaa.”

²⁰ Ponon anodeen kaen jen toroqen Abraham kokaen ijoro: “Sodom ano Gomora yononon singisongo lombotawo binawo ama laligogi kakasililin somata uuta asugiro mamaganon iikawaajon qama saamakeju. Kawaajon yonoo singisongogiaa qaayanon mono somariin uuta totoon kolooja. ²¹ Kawaajon nii mono yonoonon kemej kaniagia iimana. Kakasililin angitiwaajon ama mamaganon noo jaananon qama saama laligogiti, ii kuuya onanon анги me qaago, niinon ii gosin momambaajon mojen.”

²² Kaen jero eja woiyanon eleema Sodom baagen kenito, Abrahimnon toroqen Pombaa jaasewananon nano. ²³ Nama Pombaa kosianon kema kokaen qisin muro: “Gii ejemba solana ano ejemba angonjoragiawo ii motoon tiwilaan onomambaajon jejan me? ²⁴ Taon iikanon ejemba solana 50 laligojuti een, gii ii onanon men kileen onomambaajon jejan me? Taon ii yonoojon ama injiima koboona me qaago? ²⁵ Gii mono kaen amambaajon amamaanaga. Ii yamagen! (qaago totoon!) Giinon ejemba solana ii ejemba angonjoragiawo yonowo motoon mindirin ununa mende sokombabo. Iyonowo motoon komuwubo. Giinon namo ejemba kuuya nonoo qaanana jen tegonkejani, iikawaajon mono geengaa kanaga dindina otaana sokombaa.”

²⁶ Abrahimnon kaen ijoro Ponon meleema kokaen jero: “Niinon Sodom taonon ejemba solana 50 mokoloon onomanati een, iyonoojon ama taon kuuya ii saanon injiima koboona.”

²⁷ Kaen jero Abrahimnon mombo kokaen ijoro: “Pon, nii kikisi sububun omaya kaana koloojento, kilen qaa kotiga Ponna goonon kuun jejen. Ii mende sokonjato, ii kilen moma nomba. ²⁸ Taon iikanon ejemba solana 50 qaagoto, 45 laligowuyagati een, giinon ejemba 5 yonoojon ama taon kuuya ii kilen tiwilaan onombaga me qaago?” Kaen ijoro Ponon kokaen jero: “Niinon ejemba solana 45 iikanon mokoloon onomanati een, taon ii mono mende men kileemana.”

²⁹ Abrahimnon dujanon mombo qaa kokaen ijoro: “Ejemba solana 40 taon iikanon mokoloon onombagati een, mono nomaen anaga?” Kaen ijoro kokaen meleeno: “Ejemba 40 yonoojon ama taon ii mende men kileemana.”

³⁰ Kaen ijoro jero: “Oo Pon, uuga waababoto, niinon mombo qaa gijomambaajon mojen. Ejemba solana 30 taon iikanon mokoloon onombagi een, mono nomaen anaga?” Kaen ijoro kokaen meleeno: “Ejemba solana 30 taon iikanon mokoloon onomanati een, niinon mono taon ii mende men kileemana.”

³¹ Aabrahamnon toroqen kokaen ijoro: “Pon, nii qaa kotiga Ponnaajon kuun jejen. Ii mende sokonjato, ii kilen moma nomba. Ejemba solana 20 ii taon kanon mokoloon onombagi een, gii mono nomaen anaga?” Kaen ijoro kokaen meleeno, “Ejemba 20 iyonoojon ama taon ii mende men kileema.”

³² Kaen jero Aabrahamnon mombo kokaen qisiro: “Oo Pon uuga waababoto, niinon mombo somaana motoonngo koi qaa gijomambaajon mojen. Ejemba solana 10 iikanon mokoloon onombagi een, mono nomaen anaga?” Kaen ijoro kokaen meleeno, “Ejemba 10 iyonoojon ama taon ii mende men kileema.” ³³ Kaen amin mori tegoro Ponon Aabraham mesaon keno iinon mombo eleema mirianon karo. Kia.

19

Sodom ano Gomora yonoo anjonjora laaligogia

¹ Siwe gajoba woi ii Aabraham mesaon kema mare kolooro Sodom keuri. Keuri Lootnon taombaa kiropo naguyanon raro. Rama iriima waama joujolongara jen uruamambaajon kema namonon simin kuma usugon kemero. ² Kemej kokaen jero: “Oo eja ponwina, oro saanon welenqeqegara noo mirinon kan kanagara songbambe niwo motoon ewona. En waama saanon umugawodeen kana toroqen kembao.” Kaen jeroto, yoronon kokaen ijori: “Qaago, noro saanon qenjaaro somben monon kema ewota.”

³ Kaen ijorito, Lootnon kotiin kaparan koma uruama ana mirianon kema ugi. Uma welenqeqeuruta jen koton onono bered yiistya qaa oogi. Kaanagadeen nembanene naanawo meagon on orongi neri.

⁴ Ii nen gaon ewowaa ani iikanondeen Sodom ejembanon kan miri ii liligogi. Sodom taombaa bakaya kuuya iikanona ejemba wana ano sagbili ii donon donon ambembo horon kougi. ⁵ * Kouma Lootwaajon kokaen qagi: “Eja woi mare goonon kajaoti, ii daengen? Eja nono yorowo serowilin ambombaaajon mojon. Kawaajon mono ii uruama nonoonon kamaawu.”

⁶ Kaen qagi Lootnon nagu metama yonoonon kemej gematanon nagu kono. ⁷ Nagu koma kokaen injoro: “Alauruna, kaen qaago. Sili kilega ii mono mende ambu. ⁸ Mobu. Noo borawoina woi saran laligon kaman monon ejawo mende eri. Ii saanon onoojon uruama kamaawe naa iwoiga ambombaaajon mojuti, ii saanon siingia metogowu. Kaento, noo miri waarenanon eja woi urualeema sopa somonjon oronji, iiga mono iwoi kilega mon mende totoon ama orombu.”

⁹ Kaen injoroto, yononon kokaen meleema tereema qagi: “Mono togowa. Giinon koi kan wabaya laligon geenaaajon moroga jen mona uro nonoga pondan jen koton nonomambaajon mojan? Yoronon mende kamaawaoti een, mono geengo nonoonon kana kakasililin tokoronkota ama gombona.” Kaen jen Loot utangi gemagama keno uma miri naguya qosombombaaajon ama nanji.

¹⁰ Kaen ama nangito, eja woi yoronon borogara boraama Loot horon giliri miri uutanon uro nagu koni. ¹¹ * Nagu koma nama eja somata melaa miri naguyanon seleengen nangiti, ii qaagaranon jeri jaagia gooro jibujabu qen nagu mokoloowombaaajon koromojoron ama mongama amamaagi. Kia.

Lootnon Sodom goman mesaoro.

¹² Eja woi yoronon Loot kokaen ijori: “Gii merauruga, qegaborauruga ano tinitosauruga tosaana kuuya taon kokanon laligojuti, ii mono unuana taon koi mesaon kembu. ¹³ Nono taon koi men kileen kondemondeembona. Kanageso koi yonoo kakasililimbaajon mamaganon Pombaa jaanon honona qaa qama sama laligogi. Kawaajon iinon wasin norono goman koi men kileen kondemondeembojon koi kajo.”

* **19:5:** Pon 19.22-24 * **19:11:** 2 Kin 6.18

¹⁴ Kaen ijori moma Lootnon kema qega bunawoita borawoita orombaotiwaajon jero laligoriti, ii kokaen irijoro: “Oro mono alanzan waari goman koi mesaon kembonja. Ponnon taon koi tiwilaan kondemondeemambaajon anja.” Kaen irijoro yoronon qaa ii mori gonjgeege tani kolooro.

¹⁵ Goman wenjeran suluro Siwe gajoba woi yoronon Loot horon kuun mun kokaen jeri: “Anutunon Sodom yonoo singisonogogiaa irona meleema taongia kondemondeem-baa. Giinon yonowo motoon tiwilaawabotiwaajon mono uulanawo waama embaga ano borawoiga giwo rajaoti, ii unuama taon koi mesaowu.”

¹⁶ * Kaen jeri Lootnon toroqen ezelopezelo ano eja woi yoronon Lootwaa boria qelanjin men embia ano borawoita yonoo borogia kaanjadeen qelanjin men unuama taon seleeqen kengi. Ponnon kaen kiankomun onono. ¹⁷ Taon seleeqen kengi eja woi iyorononga monon qaa kokaen jero: “Laaligogia anqon kombutiwaajon onjo mono uulanawo misinqon kemaliwu. Gemagianon mende eleema uun dindinqadeen kema balon korianon endu keuma kanon kaanqadeen doron mende ambu. Tiwilaawuboti-waajon mono baanqon eu uma misinqon kemaliwu.”

¹⁸ Kaen jeroto, Lootnon kokaen jero mori: “Oo Ponna, gii mono kaen ambombaajon mende jewa. ¹⁹ Gii wan taraana somonqon kiankoomu somata qendeena goo jaanon onqon kalen morian mokolon welenqeqega koloojento, moba, niinon baanqon eu misinqon kemalimambaajon amamaama. Kondemondeen koinon noo qananon uro komumambotiwaawo toroko mojen. ²⁰ Moba, taon melaa mon endu ero iijani, iikanon koriga qaagoto, saanon kembonatiwaa so kolooja. Kawaajon saanon jena iikanon misinqon kemalin qeangon laligowonja. Goman melaaada ii iina kosere ero iikanon saanon kema wan taraanana somonqowonja.”

²¹ Kaen jero moma monon kokaen meleeno: “Ii awaa! Qaa jejani, iikawaajon kaanqadeen saanon wambelaan gomanja. Taon melaa iikawaajon jejani, ii mende men kileema. ²² Ii mende men kileemaqato, onjo mono uulanawo iikanon misinqon kemaliwu. Iikanon mende keugi kamban batuya kokaamba niinon iwoi mon amambaaajon amamaama. Onjo wala iikanon keugi iikawaa gematanon saanon jen kotowe kondemondeen asugiwaa.” Lootnon taombaajon ‘melaada’ jerotiwaajon ama taon iikawaa qata ii Zoar (melaada) qagita eja.

Ponnon Sodom ano Gomora kondemondeeno.

²³ Ween kouro Lootnon Zoar taanon keuro. ²⁴ * Keuro Ponnon jero sombinonja salfa jamo geriawonon ii kon kaana Sodom ano Gomora yonoo qagianon kamaan turun onono. ²⁵ Turun onoma kanon taon woi ii ano goman koria kuuya kosogaranon eji, ejemba kuuya iikanon laligogiti ano gere kasa iwoi tonqonja balon iikanon eroti, ii men kileen onondabororo. ²⁶ * Lootwaa embianon loya otaan kema mombo eleema gematanon uun iikanondeen letoma sii jamo koloon tando kaana nano.

²⁷ Aabrahamnon umugawodeen waama wala Pombaa jaasewanqon nama qaa amin moriti, iikanon keno. ²⁸ Iikanon kema nama Sodom, Gomora ano goman koria somata kuuya kaambaagen uuro keno balon iikanon kaaso injana somatanon kululuun waaro iiro. Ii gere somata jen kaaso somata waamakeji, iikawaa so kolooro. ²⁹ Anutunon balon koria iikawaa taonja taonja men kileen kondemondeenoti, kamban iikanon Aabraham romonqon muro. Beeta Lootnon taon iikanon laligoro ii meleeno kemebombaajon anqi Anutunon kamban iikanonadeen jen kotooro Loot kondemondeen iikawaa utanonja wama kagi. Kian.

Moab ano Amon kanageso yonoo kanagia

* **19:16:** 2 Piito 2.7 * **19:24:** Mat 10.15; 11.23-24; Luuk 10.12; 17.29; 2 Piito 2.6; Juud 7 * **19:26:** Luuk 17.32

³⁰ Lootnon Zoar taonon laligomambaa toroko moro. Kawaajon borawoita uruama Zoar mesaon balon baanawo kanon kema ragi. Borawoita woi yorowo kobaa uutanon en waama laligogi. ³¹ Iikanon laligon borata somatanon kamban monon kogaajon kokaen jero: “Anaraa mannanon eja wana kolooja. Ejembanon goman so agimin aon merabora mokolon onomakejuto, balon kokanon eja mon norombaatiwajaan mende laligoja. ³² Kawaajon saanon kana mannara wain apu muri nen uuta enkalolon kolooro iwo en koro ama gbili mokolori kanagesonananon toroqen laligowuya.”

³³ Kaen jen gomantiina iikanonadeen mangara wain apu muri nero. Nen uuta enkalolon kolooro datanon kema iwo ero. Naa kambanon kooronon karoti ano naa kambanon waaroti, ii mananon mende moro.

³⁴ En waama borata somatanon koga kokaen ijoro: “Niinon woran gomantiina mannawo ejena. Saanon kete gomantiina kaanagadeen wain apu mombo muri nen uuta enkalolon kolooro giinon mono kema iwo ewao. Kaen en mannaraanona koro ama gbili mokolori kanagesonananon toroqen laligowuya.”

³⁵ Kaen jen gomantiina iikanon kaanagadeen mangara wain apu muri nero. Nen uuta enkalolon kolooro koganon kema iwo ero. Naa kambanon kooronon karoti ano naa kambanon waaroti, ii mananon mende moro.

³⁶ Kaen anitiwajaan motoongara mangaraa koro ani. ³⁷ Borata somatanon mera ejaga men qata Moab (mannaanona) qaro. Moab iwaa gbiliurutanon koloon seisei ama kougi kamban kokaamba kaanagadeen qagia Moab kanageso qamakejon. ³⁸ Borata gosoganon kaanadeen mera ejaga men qata Ben Ami (kanagesonaa meria) qaro. Eja iikawaa gbiliurutanon koloon seisei ama kougi kamban kokaamba kaanagadeen qagia Amon kanageso qamakejon. Kian.

20

Abrahim ano Abimelek.

¹ Abrahamon Mamre goman mesaon toroqen Saut waagen distrik qata Negew kanon kema goman qagara Kaades ano Sur iyoroo batugaranon laligoro. Kawaa gematanon toroqen taon qata Gerar kanon kema tawagadeen laligoro. ² * Kanon laligon ejemba ii kokaen injoro mogi: “Saara ii naanaga.” Kaen injoro Gerarwaa kin Abimelek iinon qaa ano keno Saara wama jinkaron mirianon kagi.

³ Kaen angito, Anutunon gomantiina monon Abimelekwaanon kan gaonon kokaen ijoro: “Emba bun qen aojani, ii eja mombaa embiaga. Kawaajon gii mono iwaajon ama koomuwaa bunaga koloowaga.”

⁴ Kaen ijoroto, kin Abimeleknon Saara mende merotiwajaan ama kokaen jero: “Pon, nii singisongowaa qaana qaa. Kawaajon giinon nii ano kanagesouruna nono een toton tiwilaan nonombabo. ⁵ Abrahamon mono ajo kokaen nijoro: ‘Emba ii naanaga.’ Embanon kaanagadeen kokaen nijoro: ‘Abraham ii naanaga.’ Kawaajon uunanon gbingbaon mende ero emba ii jewe karo boronanon kaama mon mende anjena.”

⁶ Kaen jero Anutunon gaonon kitia kokaen ijoro: “Qaa jejani, ii onanon. Goo uuganon gbingbaon mon mende ero goonon karoti, ii mojen. Kawaajon giinon emba ii oosirin noo jaananon singisongo ambabotiwajaan sopa somonon goma laligowe. ⁷ Kawaajon emba ii mono mombo meleema loya muba. Eja ii gejatootoo ejaga. Ii saanon gojon qama kooliro mende komuwaga. Ii mombo mende mubagi een, qaa koi mono onanon moba: Gii ano tinitosauruga on mono kuuya komuwuya.”

⁸ Qaa kaen ijoro kinon moma umugawodeen waama pon jawinuruta kuuya onono ajoroogi Ponon qaa kuuya jeroti, ii injoro moma aarun lalanani toroko mamaga

* 20:2: Jen 12.13; 26.7

mogi. ⁹ Kaen moma kin Abimeleknon Aabrahambaaon qaa ano uro kokaen jen qisin muro: “Gii mono naa terega ama nonona? Niinon naa bologa mon ama gombe giinon kondoon singisongowaa qaa lombotanon mono nii ano kanagesona noo sopa toton uutanon laligojuti, nonoo qanananon umambaaon anja? Giinon iwoi mende aanaa so ii songo waleema ama nona. ¹⁰ Giinon mono kania naambaaon sili ii anjan?” Kin Abimeleknon Abraham kaen qisin muro.

¹¹ Qisin muro kokaen meleeno: “Niinon qaa ii kokaen romongon jewe: ‘Balon kokawaa kanageso ononon Anutuwa jeta uuguwubotiwaaon toroko mende mobuyaga. Kawaajon nii embanaajon ama nugi komumambo.’ ¹² Iinon onanon naanaga, manna borata kolooja. Nemunaa borata mende koloojiwaaon ii embana mewe. ¹³ Anutunon mannaanon miri mesaon mongen kemaajiwaajon nijoroti, niinon kaban iikanon Saara kokaen ijowe: ‘Anara daen daen kemboti, iikanon noojon naanaga jewa. Kaen ama iikanon nii uujopa qendeema noma laligowa.’”

¹⁴ Kaen ijoro moma Abimeleknon Aabrahambaa embia Saara meleema muro. Kaajiadeen lama bulmakao ano welenqege ejemba ii kaajiadeen muro. ¹⁵ Mun qaa kokaen jero: “Moba. Noonon balon koi wosoganon eji, iikanon mono geengaa naangaa so laligowa.” ¹⁶ Kaen jen Saara kokaen ijoro: “Moba. Niinon monen silwa jamo 1000:baa so naanga mube kanon tawaga kolooja. Tawa kanon kaniaga qendeeno ejemba kuuya giwo laligojuti, iyononon ii iima kokaen jen moma yagowu, ‘Singisongowaa qaaya ii Saarawaanon mende eja.’” Kaen jero.

¹⁷⁻¹⁸ Aabrahambaa embia Saarawaajon ama Ponon emba kuuya kin Abimelekwa miri uutanon laligogiti, iyononon mera memewaa kania somongoro. Kawaajon Abrahamon Anutuwaajon qama kooliro Abimelek men qeangoro. Kaanagadeen embia ano welenqege embauruta men qeangon onono mombo meraboragiawo koloogi. Kian.

21

Aisak kolooro.

¹ Ponon Saara kalen morian mumambaa qaaya jen somongoro eroti, iikawaa so ii galen koma muro laligoro. Qaa jeroti, iikawaa so ii kokaen ama muro: ² * Saaranon koro ano Abrahamon eja wana kolooro kilen iwaa meria ejaga mero. Anutunon mera koloowaatiwaa qaaya walawala jen somongorotiwaa so ii mono kaban iikanonadeen kolooro. ³ Saaranon Aabrahambaa meria mero qata Aisak (jomoja) qaro. ⁴ * Qaro Aisaknon weena 8 kolooro kaban kanon Anutuwa aiweseya selianon koto. Anutunon qaa jen koto erotiwa so ii koto. ⁵ Abrahamon yambuya 100 kolooro meria Aisak kolooro. ⁶ Kolooro Saaranon qaa kokaen jero: “Anutunon jomo mokolon nono. Kawaajon daen yononon noo sunduna mobuyati, iyononon mono niima jomowuya.” ⁷ Kaen jen toroqen kokaen jero: “Saaranon mera galenkonqaga koloowaati, moronon qaa ii walawala moma Aabrahambaaon jenaga? Kaen qaagoto, kaban kokaamba iinon eja wana kolooro niinon kilen iwaa meria mejen.” Kian. ⁸ Aisaknon somariin aju mesaoro weemboria iikanonadeen Abrahamon nene lomban somata ano.

Saaranon Haagar ano Ismael konjoma orono.

⁹ Iijipt emba Haagaron Aabrahambaa meria Ismael meroti, iinon kaban monon koga Aisak mepaegon gonjgegee ama muro Saaranon ii iiro.

¹⁰ * Kaen iima Abraham kokaen ijoro: “Welen embawaa merianon mono noo merana Aisakwo gonon ilawoila ii mende mendeema bun qen aowaota. Welen emba ii ano meria ii mono konjona kembao.” ¹¹ Saaranon qaa ii jeroti, iikanon

* **21:2:** Hib 11.11 * **21:4:** Jen 17.12; Apo 7.8 * **21:10:** Gal 4.29-30

Aabahambaa uuta qero Ismael ii meria koloorotiwaajon ama uukamakamaa moro uuta kaambogawo kolooro.

¹²* Kaen kolooro Anutunon ii qaa kokaen ijoro: “Meraga ano welen embaga Haagar yorojon mono uugoojon somata mende moba. Aisakwaa gbiliuruta yononondeen mono goo qabunaga bosima laligowuya. Kawaajon Saaranon qaa gijoji, ii kuuya mono moma tej komba. ¹³ Welen embagaa merianon goo gbiliga koloojiwaajon niinon ii kaanjadeen koloon seisei mube gbiliurutanon kanageso somata koloowuya.”

¹⁴ Kaen jero moma Aabrahamnon en gomaamba totoononon waama nene tosia men apu jua lama selianon memeta kanon apu koson kan Haagarwaa sawinonon ama meriawo wasin orono mesaon keni. Kema Beerseba balon qararanonkononon keuma liligon laligori. ¹⁵ Laligori lama selianon apu men kenoti, iikanon qaono meria ii bamban mombaa baatanon ano ero. ¹⁶ Ano ero nama kokaen romongoro: “Merananon jaana qaganon komuwaati, ii iimambaajon amamaan doomorona mojen.” Kaen romongon mou motogi kenjiwaa so sigen sigen kema rama silama saaro.

¹⁷ Mera saaroti, ii Anutunon moro gajobayanon siwenonga Haagarwaajon qama kokaen jero: “Haagar, gii naa lombowaa uutanon laligojan? Keega mono mende moba. Meranon endu en saaji, Anutunon saaya ii moja. ¹⁸ Mono waama meraga balononga kobibiina waaro borianon men migigiin muba. Niinon ii kanagen koloonseisei mube gbiliurutanon sein kanageso somata qabunagiawo koloowuya.” ¹⁹ Siwe gajobanon kaen jero Anutunon jaaya metooro uun apu ronon mon iiro. Ii iima lama selia men kema kanon apu koson kan meria muro nero. ²⁰ Anutunon Ismaelwo nano somariin balon qararanonkononon laligon idon nene ejaga kolooro. ²¹ Balon gbangbarasia qata Paran kanon laligoro nemunanon Iijipt kantrinonga emba mon men embiaga muro. Kian.

Aabraham ano Abimelek yoronon uusoomonggo ani.

²²* Kamban kanon Abimelek ano iwaa manjaqege tuunaa kawali galena qata Fikol yoronon Aabahambaajon kokaen jeri: “Giinon ilawoila kuuya ama menkejani, Anutunon mono iikanon giwo namakeja. ²³ Kawaajon giinon mono kete kokaamba Anutuwa jaanon jojopon qaa kokaen jengo jen kotiiwa: ‘Niinon gii, merauruga ano gbiliuruga onowo osonkakale mon mende ama laligomanja.’ Kaen jen kotiin niinon kiankomun goma laligoweti, iikawaa so giinon mono kaanjadeen balon koi ano nii kiankoomu noroma laligowa. Gii goman kokanon wabaga koloon laligojan.”

²⁴ Kaen jeri Aabrahamnon kokaen jero: “Niinon jojopon qaa ii saanon jengo jen kotiimanja.”

²⁵ Kaen jeroto, Abimelek welenqeurutanon apu ronon mon iyangiaajon angon kongiti, Aabrahamnon iikawaajon Abimelek jen muro. ²⁶ Jen muroto, Abimeleknon kokaen meleema jero: “Moronon sili ii anoti, ii niinon mende mojen. Geengo iikawaa qaaya mon wala mende jena moma laligon keteda koi qaa ii mojen.”

²⁷ Kaen meleema jero Aabrahamnon kema lama ano bulmakao men kan Abimelek muro kamban iikanondeen batugaranon soomonggo ani. ²⁸ Iikaen ama Aabrahamnon lama tuungianongaga lama embia melaa 7 metogon mendeema onono yangiodeen nanji.

²⁹ Kaen nanji Abimeleknon Aabraham kokaen qisin muro: “Lama embia melaa 7 gosin endu ama onona yangiodeen nanjuti, ii kania naambaajona?”

³⁰ Qisin muro kokaen meleema: “Niinon apu ronon koi osowetiwaa qaaya jeweti, ii moma laarijan i een, lama melaa 7 koi mono noo boronanonga bunon qen aona noo qaanaa dangunuya koloowaa.” ³¹ Kaen meleema eja woi ii balon kanon nama

* **21:12:** Room 9.7; Hib 11.18 * **21:22:** Jen 26.26

jojopan qaagara jengo jen somonjon aori. Kawaajon goman iikawaa qata Beerseba qamakeju.*

³² Beerseba gomanon soomongo kaen ani tegoro Abimelek ano iwaa manjaqege tuunaa kawali galaŋa Fikol yoronon waama eleema Filistin yonoo balonon keni.

³³ Keni Aabrahamnon beren gere mon Beerseba goman iikanon komoma Pon Anutu ben kombomba iwaa qata qama kooliro. ³⁴ Qama koolin nama Filistin yonoo balonon kambaŋ koriga wabaga koloon laligoro. Kiaŋ.

22

Anutunon Abraham angotete men muro.

¹ * Iwoi ii kolooro kambaŋ tosia tegoro Anutunon Abraham angotete men muro. Qata “Abraham!” qaro iinon “Nii koi nanjen,” jen meleeno.

² * Kaen meleeno kokaen ijoro: “Motoon mera soroga Aisak uuganon jopagon munkejanj, ii mono wama Mooraa balonon kema baanja mon qendeema gomanati, iikanon uma ii noo siimolon oowa.”

³ Kaen ijoro Aabrahamnon en gomaamba totononon waama dongi qaganon dun raraya meagon welenqeqeya woi ano meria Aisak unuano. Siimolombaa geria soyanon kondaboron boranjon ama unuama Anutunon balon ijoroti, iikanon keno. ⁴ Kema laligon weemboria karonja kanon jaayanon uun waama balon ii iiro koriganon ero. ⁵ Ii iima welenqeqewoita ii kokaen irijoro: “Oro dongiwo koi rari nii ano mera noronon endu kema Anutu waeya men mepeseen mombo eleema oroonon kawota.”

⁶ Aabrahamnon kaen irijon siimolon oonoombaa gere boranawo men meria Aisak-waa sawinanon ano uro anjo gere jo ano soo mero. Kaen mero motoongara keni. ⁷ Kaen kema Aisaknon doron ama manja Abraham kokaen ijoro: “Ama!” Kaen ijoro kokaen meleeno: “Wae, merana naama?” Kaen meleeno kokaen qisiro: “Gere jeta ano gere ii koi men kajoto, siimolon oonoombaa lamaya ii dakanon?”

⁸ Kaen qisiro manjon kokaen meleeno: “Merana, Anutu anjo mono siimolon oonoombaa lamaya mon mokolon norombaa.” Kaen meleeno toroqen motoongara keni.

⁹ * Kema Anutunon balon jeroti, iikanon keuma nama siimolon oonoombaa alataya mon men gere iikawaa qaganon ama arenjoro. Arenjon meria Aisak somonjon alatanon gere qaganon ano. ¹⁰ Ama meria uumambaajon boria boraama soo kopinanon horomambaajon ano. ¹¹ Soo horomambaajon ano iikanondeen Pombaa gajobanon Siwenonja Aabrahambaajon kokaen qaro: “Abraham, Abraham!” Kaen qaro “Nii koi nanjen,” jen meleeno.

¹² Kaen meleeno kokaen ijoro: “Boroga mono merawaa qaganon mende amba. Iwaa qaganon iwoi mon mende amba. Giinon meraga motoongoro soro ii noojon mende anjon konjanjwaajon kanaga kete kokaen moma yagojen: Gii Anutu waa qaa jeta uuguwabotiwaajon keega momakejan.”

¹³ Kaen ijoro iikanondeen ataama uun iiro lama ejia mon ilianon gere bambanawonon giliro kemero nano. Ii iima kema men kan meriaa kitianon lama iikanon siimolon ooro. ¹⁴ Kawaajon Aabrahamnon balon iikawaa qata ii ‘Ponjon mokolon norombaa,’ jen qaro. Kambaŋ kokaamba kaanjadeen qaa kokaen qamakeju: “Ponjon ii baananon mokolon norombaa.”

¹⁵ Pombaa gajobanon Aabrahambaajon Siwenonja mombo kokaen qaro indin woi kolooro: ¹⁶ * “Pon niinon kokaen jejen: Neeno neenaa qananon qama jojopan qaa kokaen jengo jen kotijen: Giinon sili koi ama meraga motoondago ii noojon

* **21:31:** Beerseba: qaa iikawaa kania woi: jango sewembaa apu ronja ano jojopan qaawaa apu ronja. * **22:1:** Hib 11.17-19 * **22:2:** 2 Kor 3.1 * **22:9:** Jei 2.21 * **22:16:** Hib 6.13-14

mende anjon konjani, ¹⁷* iikawaajon niinon onjonon gii kotuegon goma koloonseisei gombe gbiliuruga yononon honombonona qaa seiwuya. Seigi jangogianon mono sombin kanakeewambaa senjelaoya kaanja koloowaa ano kowe goraayanon sakasin en kenjuti, iikawaa so koloowaa. Goo gbiliuruga yononon mono kotiin kereurugia unun haamo ama siti balongia unuama anjon koma laligowuya. ¹⁸* Giinon noo qaana ten konjani, iikawaajon goo gbiliuruga yonoononga mombaajon ama noo kotumotuenanon mono namowaa kanageso tuun kuuya yonoo qagianon uro oyanboyan mokoloowuya.”

¹⁹ Pombaa gajobanon kaen ijoro Abraham meriawo eleema welenqeqewoita yoroonon kema aitonjon motoon Beerseba gomanon kenji. Abrahamnon Beerseba goman kanon opo sel kuuna mororonjon laligoro. Kian.

Naahorwaa gbiliuruta

²⁰ Kamban tosia tegoro buzu qaa mon kokaen anji Aabrahambanon karo: “Milkanon kaanideen nemunga kolooja. Iinon koga Naahorwaa merauruta tosaan onono.”

²¹ Meria mutuyaa qata ii Uz, iwaa koga Buz ano iwaa kanaanon Kemuel, Arambaa manja. ²² Kemuelwaa kanaanon Kesed, Hazo, Pildas, Jidlaf ano Betuel. ²³ Betuelnon Rebekawaa managa kolooro. Milkanon Aabrahambaa koga Naahorwaa merauruta 8 ii onono. ²⁴ Naahorwaa embia sewana mende memeta qata Reuma iinon kaanideen merauruta tosaan onono. Yonoo qagia ii Tebe, Gaham, Tahas ano Maaka. Kian.

23

Saaranon komuro.

¹ Saaranon laligon uro yambuya 127 kolooro. Saaranon yambu iikawaa so laligoro.

² Laligon Keinan balonon goman qata Kiriya Arba, qata alia Hebron qamakejuti, iikanon komuro. Komuro Abrahamnon iikanondeen embiaajon jinjen qama saamambaajon keno.

³ Kema saaro tegoro waama embiaa qamoya mesaon kema nama Hit ejemba ii qaa kokaen injoro: ⁴* “Nii onoo batugianon waba kan tawatawa laligojen. Kawaajon onoo mono balongiaa bakaya mon kokaamba nongi sewana mewe qasirina kolooro alauruna yonoo qamogia iikanon ama ron koma onomakemana.”

⁵ Qaa kaen injoro Hit yononon meleema kokaen jegi: ⁶ “Oo eja pon, gii saanon nonoonon qaa koi moba. Gii nonoo batunananon Anutuwa eja jawina laligojaniwaajon ama qasiriga ainganon daenkaya iima sororogon mewaatiwaajon mojanji, iikanon mono saanon qamoga ron komba. Giinon qamoga onon ron koman jena nonoononga mononon ii mende anjon koma gombaa.”

⁷ Kaen jegi Abrahamnon waama balon toya Hit ejemba yonoo wosogianon kemen usugon onono. ⁸ Usugon onoma nama yonoojon qaa kokaen jero: “Niinon qamona onon ron komaniwaajon saanon jewuti een, mono noonon qaa koi moma Zoharwaa meria Efron iwaanon kema qaa jena koi toroqen jen kuun mubu. ⁹ Kuun mugi moma kobaa qata Makpela iwaa bunja koloon gawonaa jaanaagen eji, mono ii jen tegoro sewana memana. Mono qisigi sewana dawi jen tegoro sewana kuuya mewe noonon qasirina onoo batugianon ewaa.”

¹⁰ Kaen jero Efronon alauruta Hit kanageso kuuya taongiaa kiropo naguyanon kan sombenon ajoroogiti, iyonoo batugianon raro qaa geja ama mogi Efronon Abraham kokaen meleema muro: ¹¹ “Oo eja ponna, kaen qaagoto, mono jewe geja ama moba. Niinon balon koria ii ano kobaa iikanon nanji, ii kalenaga gonjen. Neenaa

* 22:17: Hib 11.12 * 22:18: Apo 3.25 * 23:4: Hib 11.9, 13; Apo 7.16

kanagesouruna yonoo jaagianon nama ii gombe iiju. Qamoga ii saanon iikanon oson ron komba.”

¹² Kaen jero Aabrahamnon balon toya yonoo wosogianon mombo kemen usugon onono. ¹³ Usugon onoma nama yonoo jaagianon Efron kokaen ijoro mogi: “Noonon qaa koi mono geja ama moba. Giinon saanon kaen anagato, niinon mono balon koria iikawaa sewanja ii gomanja. Ii saanon jen tawa mena niinon qamona iikanon oson ron komanja.”

¹⁴ Kaen ijoro mogi Efronon Aabraham kokaen meleema muro: ¹⁵ “Oo eja ponna, noonon qaa koi mono geja ama moba. Balon iikawaa sewanja ii 400 silwa kota (50 kilogram). Ala-ala koloojotiwaaajon ama kanon mono anaraa batunaranon iwoi omaya kolooja. Kawaaajon qamoga saanon iikanon oson ron komba.”

¹⁶ Kaen meleema muro moma Aabrahamnon balon sewanja jangoya Efronon Hit kanageso yonoo jaagianon jero mogiti, iikawaa uumotoon ano. Jangoya silwa kota 400 ii konkororo ejembanon kaban kanon sewanja soya jegi eroti, iikawaa so monen ii gosin muro.

¹⁷ Kaen muro Efrombaanon balon koria Mamre kosianon Makpela kanon eroti, kobaa iikanon nanoti ano gere kuuya balon kawaa jawo uutanon nangiti, iikawaa qaaya jen tegoro. ¹⁸ Qaaya jen tegoro Aabrahambaa bunja kolooro. Hit kanageso kuuya taongiaa kiropo naguyanon kan sombenon ajoroogiti, iyononon tawa ii iigi bunyaya kolooro.

¹⁹ Kawaa gematanon Aabrahamnon embia Saarawaa qamoya ii Keinan balombaa kobaayanon oson ron kono. Kobaa ii Mamre qata alia Hebron kawaa kosianon balon koria qata Makpela kanon eja.

²⁰ Kaen kolooro balon koria ano kobaa iikanon nanji, ii Hit kanageso yononon Aabrahambaa bunja qen mugi qasiria kolooro. Kian.

24

Aisakwaa embia Rebeka ii wama kagi.

¹ Aabrahamnon eja wana kolooro Anutunon iwoi kuuya ama meroti, iikanon ii kotuegon muro laligon kouro. ² Kaen ama kaban monon miriaa welenqege jawina wana, miria uutanon ilawoila en muroti, iikawaa galena iwaajon qaa kokaen jero, “Gii mono qaaga jen kotiiwaatiwaaajon boroga noo tawonaa baatanon amba. ³ Kaen ama Pon, Siwe ano namo yoro Anutugaraa qatanon jojopan qaa kokaen jewa: Niinon Keinan kanageso yonoo batugianon koi laligojento, giinon mono meranaa embia ii yonoo naan boragiaga mon mende men muba. ⁴ Kaen qaagoto, gii mono neenaa kantrinon kema tinitosauruna yonoononga merana Aisakwaa embiaga wama kawa.”

⁵ Kaen jero welenqege jawinanon kokaen qisin muro: “Kema jewe emba kanon niwo balon kokanon kamambaaajon togowaati een, niinon mono nomaen amana? Meraga Aisak wama kantri kanati, iikanon mombo eleema kembota me qaago?”

⁶ Kaen qisin muro Aabrahamnon kokaen meleeno: “Qaago totoon! Gii noo merana wama kanon mombo mende kembao. ⁷ Siwewaa Pon Anutunon nii mannaa mirinon ano kolokoloo kantrinanonga qaa kokaen jero mobe jojopan qaanon somongon nuano kawe: ‘Niinon balon koi mono goo gbiliuruga yonoo bunja qen onomanja.’ Kawaaajon iinon mono Siwe gajobaya wasiro wala keno giinon saanon meranaa emba ii iikanon wama kawa. ⁸ Kema jena emba kanon giwo kamambaa togowaati een, jojopan qaaga koi kanon mono mende toroqen somongon gombaa. Noo merana ii mono mende totoon wama iikanon eleema kembota.”

⁹ Kaen jero welenqege jawinanon qaa ii jen somongon mun jojopan qaanon jen kotimambaaajon boria somataya Aabrahambaa tawo baatanon ano.

¹⁰ Kaen jen kotiin nama somatayaanon kamel 10 ano iwaa kowianonja iwoi akadamugiawo kania kania motoonj mero. Ii menj mesaonj Noot Mesopotemia (Aram Naharaim)* kantrinonj kema Naahornonj taonj laligoroti, iikanonj keuro. ¹¹ Keuma taonj seleengenj apu ronja eroti, iikawaa kosianonj kameluruta onjono simingia misigonj kemenj haamo meggi. Weenj jaaya kememambaajonj ano taononja emba yonononj apu kosowombaajonj apu ronjonj kaka kambangia ii kolooro. ¹² Iikanonj nama kokaen qama kooliro: “Oo Ponj, somatana Aabahambaa Anutuya, gii mono kete toomorian noma somatana Aabahambaajonj qaa jenj somonjonati, iikawaa honjononj asugiwaa. ¹³ Moba, nii apu ronj kosianonj kokanonj nambe taombaa emba sarañurugia yonononj apu kosowombaajonj kawuya.

¹⁴ Kagi kokaenj koloowaatiwaajonj qama koolijenj: Niinonj emba sarañ mombaajonj kokaenj jemaña: ‘Gii saanonj koworañengga meeranjonja apu newenaga.’ Kaen jewe iinonj kokaenj meleema nijowaa: ‘Saanonj nena kameluruga kaanagadeen apu unuagimaña.’ Kaenj nijowaati, emba sarañ iikaya giinonj welenqege ejaga Aisakwaa bunja qenati, iinonj mono ii koloowaa. Kaenj kolooro giinonj somatanaajonj qaa jenj somonjonati, iikanonj honjowo kolooja, kaenj momaña.”

¹⁵ Qamakooli ii qama kooliro mende tegoro iikanondeen emba monj qata Rebeka iinonj koworañen sawinjononj anjonj apu ronjononj karo. Iinonj Aabahambaa koga Naahor ano embia Milka, yoroo meragara qata Betuel iwaa borataga. ¹⁶ Emba iikawaa kaitania ii iima-ainainjowo totoonj kolooro emba sarañ jumunja ejanonj mende memetaga laligoro. Iinonj kamaanj apu ronjononj kemenj apu kosonj kouro. ¹⁷ Kouro iikanondeen welenqege jawinjononj uulanjowo iwaa kosianonj kema kokaenj jero: “Gii saanonj koworañenganonja apu monj nona newenaga.”

¹⁸ Kaen jero kokaenj meleeno: “Oo ponja, saanonj newa.” Kaen jenj uulanjowo koworañenja borianonj menj kamaanj meeranjonoro apu nero. ¹⁹ Ii nero kokaenj jero: “Niinonj kameluruga yonoojonj kaanagadeen apu kosonj onjombe nenj kema negi unjuro mesaowu.” ²⁰ Kaen jenj uulanjowo koworañenanonja apu molaaro kuuya juunonj kemero mombo qikqigonj kema apu ronjononj apu kosomambaajonj kemenj kameluruta kuuya yonoojonj apu sogianonj kosoro. ²¹ Kaen ano welenqege jawinjononj goronj nama ii tororo iima kokaenj moma romonjonoro: “Onjononj, Ponjononj kana koriga koi kajeñatiwaa morianja ii mono kokaenj kondooro asugija me nomaenj?”

²² Kaen romonjononj nano kamel yonononj apu nedaborogi welenqege jawinjononj moponj (pinjonj) goulnonj memeta monj lombota 5 gram ii menj emba sarambaa sewanjononj ama borojenjenj goulnonj memeta woi lombogara 110 gram ii borianonj kotogoro uro. ²³ Kotogoro uro kokaenj qisijn muro: “Gii morowaa borataga? Manjaa miri uutanonj nonononj gomantiinja ewonagatiwaa titinja monj nanja me qaago, ii saanonj jena mobenaga.”

²⁴ Kaen qisijn muro kokaenj meleema muro: “Nii Betuelwaa borataga. Au asana qagara Milka ano Naahor.” ²⁵ Kaen jenj toroqenj kokaenj jero: “Nonoononj lolo hai ano kamel yonoo loloo qaqanonj neneya ii mamaga raja ano gomantiinja gaonj ewutiwaa titinja ii kaanagadeen saanonj nanja.”

²⁶ Kaen jero welenqege jawinjononj namononj kemenj usugonj Pombaa waeya menj mepeseero. ²⁷ Mepeseenj kokaenj jero: “Oo Anutu, somatana Aabahambaa Ponja, niinonj gii mepeseenj gonjenj. Giinonj somatanaajonj kalenj moriambaa qaaga jenj somonjonati, ii tororo otaana mende looriro. Iikawaa so Ponj giinonj nuana kana koriga koi kanj laligonj somatanaa tinitosauruta yonoo mirinonj koujenj.”

²⁸ Kaen asugiro emba sarañonj uulanjowo qiqigonj kema iikawaa sunduya ii nemunja sumanuruta mirinonj laligogiti, ii injijoro mogi. ²⁹ Rebekawaa naanja qata Laban

* **24:10:** Aram: qa ii kambañ kokaamba Siria qamakeju. Naharaim = apu gowoya woi (Yufreitis ano Taigris) iyoroo batugaranonj.

laligoro. Iinonj ii moma Aabrahambaa welenqege jawina iimambaaonj uulanawo seleengenj apu ronanonj qiqigonj keno. ³⁰ Naanaa borianonj goul borojenjenj ano sewananonj goul moponj raro iiro naanja Rebekanonj welenqege jawinanonj qaa jero moroti, iikawaa sunduya jero moma iwaanonj keno. Kema apu ronanonj keuma eja ii iiro kanonj kameluruta yonoo kooronjianonj nano. ³¹ Nano kokaen jero: “Ponnonj kotuegonj gono laligojani, gii mono kana mirinonj kembo. Seleengenj kokanonj mende namba. Niinonj onjoangia ewutiwaa miria ano kameluruga yonoo dunj kaanjadeen meweengojenj.”

³² Kaen jero welenqege jawinanonj mirinonj karo kamel qagianonj esuhina raroti, ii Labanonj mesuma mero kamaaro jero kamel yonoojonj loloo hai ano qaganonj nene menj kanj ononji. Welenqege jawin ano iwaa ejaurutanonj kanagia songbambutiwaa apuya ii kaanjadeenj motoonj kosonj kanj ononji. ³³ Kawaa gematanonj nene welenqege jawimbaa batanonj kongito, iinonj kokaen jero: “Wala qaa menj kajeni, ii jewe mogigo mono nene koi nemaŋa.” Kaen jero Labanonj kokaen jero: “Ii saanonj jena mobonja.”

³⁴ Kaen jero kokaen injoro: “Niinonj Aabrahambaa welenqege ejaga koloojenj. ³⁵ Ponnonj somatana hononja qaa kotuegonj muro eja uuta esuhinawo koloonj laligoja. Ponnonj lama ano bulmakao, silwa ano goul, welenqege eja ano emba ano kamel, donji ii mamaga muro laligoja. ³⁶ Somatanaa embia Saara iinonj emba waŋa totoonj koloonj kamban kanonj somatanaajonj meria monj mero. Mananonj esuhinaya kuuya ii meriaajonj bunja qenj muro laligoja.

³⁷ “Somatananonj niinonj jojopanj qaa kokaen jemambaaajonj jenj kotonj nono: ‘Niinonj Keinan yonoo balononj koi laligojento, giinonj mono meranaa embia ii Keinan yonoo naamboragiaga monj mende menj muba. ³⁸ Kaen qaagoto, gii mono mannaa gomanj mirinonj neenaa tinitosauruna yonoononj kema meranaa emba ii iikanonja wama kawa.’

³⁹ “Kaen nijoro somatana ii kokaen qisinj mube, ‘Niinonj kema jewe emba kanonj niwo mende kawaati eenj, niinonj mono nomaenj amaŋa?’ ⁴⁰ Kaen qisinj mube kokaen meleeno: ‘Niinonj Pombaa jaanonj kema kanj ama menj laligoweti, iinonj mono Siwe gajobaya wasiro giwo keno kana kembagi, iikanonj toomorianawo koloowaa. Kaen neenaa mannaa gomanj mirinonj kema tinitosauruna yonoononja meranaa emba ii menj kawa. ⁴¹ Noo tinitosauruna yonoononj kema jojopanj qaa noojonj jenati, iikanonj mono kawaa gematanonj mende toroqen somonjonj gombaa. Emba monj mende gombuti eenj, giinonj kilenj jojopanj qaa iikawaa kasanonja loloowaga.’

⁴² “Kaen jero kete apu ronanonj kouma nama kokaen qama koolijenj: ‘Oo Anutu, somatana Aabrahambaa Ponja, nii kana koriga kajeni, ii mono uuainгаа so mona toomorianawo koloowaa. ⁴³ Iiba, niinonj apu ronj kokawaa kosianonj nanjenj. Kokaen nambe emba saranj monnonj apu kosomambaaajonj karo niinonj ii kokaen ijomaŋa: “Gii saanonj koworanenjanonja apu melaa monj nona newenaga?”

⁴⁴ Kaen jewe iinonj kokaen meleema jewaa: “Saanonj nena kameluruga yonoo apu kaanjadeenj kosonj onomaŋa.” Kaen meleema jewaati eenj, niinonj iikawaaajonj kokaen momaŋa: Ponj giinonj ii somatanaa meriaa embiaga koloowaatiwaaajonj meweengojanj.’

⁴⁵ Uunanonja qamakooli ii mende qama koolidaborowe iikanondeenj Rebeka iinonj koworanen sawinanonj angonj iikanonj kajaa. Kanj apu ronanonj kemenj apu kosoro niinonj iwaajonj kokaen jejenja: ‘Saanonj apu monj nona newenaga.’

⁴⁶ “Kaen jewe iinonj uulanawo koworanenja sawinanonja mero kamaaro kokaen jejaa: ‘Saanonj nena kameluruga yonoo apu kaanjadeen onombe newuya.’ Kaen jero newe kameluruna ii kaanagadeen apu unuagija. ⁴⁷ Unuagiwo kokaen qisinj mujen, ‘Gii morowaa borataga?’ Qisinj mube kokaen meleenja: ‘Nii Betuelwaa borataga. Au asana qagara Milka ano Naahor.’ Kaen meleeno niinonj moponj sewananonj mondonj borojenjenj borianonj mewe uja. ⁴⁸ Kambanj iikanondeenj namononj kemenj

usugon Pombaa waeya men mepesejeŋa. Anutu somatana Aabahambaa Poŋonon mono kana dindiŋa nuano somatanaa kogaa mirinon kaŋ esia meriaa embiaga koloowaatiwaajon mokoloojeŋ. Kawaajon Poŋ mepesejeŋ mujeŋ.

⁴⁹ “Kaen kaŋ koi nanjeŋ. Kawaajon onon somatana isosoronon sakitiuruta kolooju-tiwaa qaaya pondan otaan kiankomun mujuti eeŋ, ii mono qendeema jeŋi momaŋa. Kaen mende ambuti eeŋ, qaa ii kaanjadeeŋ jeŋi momaŋa. Ii moma monjeŋ eleema kemambaajon romonjomana.”

⁵⁰ Kaen jedabororo Laban ano Betuel yoronon kokaen meleema jeri, “Qaa koi Pombaanonŋa kaja. Kawaajon noronon qaa kaen me kaen jewotiwaa so qaago. ⁵¹ Moba, Rebekanon koi nanja. Poŋonon jeŋmindiŋ anjiwaa so saanon ii wama kema somatagaa meria muna embia koloowaa.”

⁵² Kaen jeri qaagara moma Aabahambaa welenqeŋeŋe jawinanon kamaan Pombaa jaanon namonon kemeŋ usugoro. ⁵³ Usugoro tegoro waama gesianonŋa goul ano silwa akadamyua iima-ainaingiawo ano opo maleku teregiawo unjuma Rebeka muro. Kaanjadeeŋ kalen iwoi tosia sewanŋia somata ii nemun naanŋa orono.

⁵⁴ Oroma ii ano ejauruta iwo kagiti, iyononon nene qaan neŋ rama rama goman tiiro egi. Egi goman ano waagi welenqeŋeŋe jawinanon kokaen jero: “Saanon wasiŋ nonŋi somatanaanon kemaŋa.”

⁵⁵ Kaen jeroto, nemun naanŋa yoronon kokaen meleen, “Saanon naamboranara mesaona toroŋeŋ kamban tosaanŋa weemboria ten kaen nonowo laligowaa. Kawaa gematanon saanon ii wama kembu.”

⁵⁶ Kaen meleenito, welenqeŋeŋe jawinanon kokaen meleema jero mogi, “Welen kanana kajeŋi, ii Poŋonon kotuegoro toomorinanawo kolooja. Kawaajon kambana mono mende qeŋ koriiwu. Mono wasiŋ nonŋi saanon eleema kema somatanaanon keumaŋa.”

⁵⁷ Kaen jero moma kokaen jeri, “Saanon emba saraŋ ii qaji karo iyanŋa qisiŋ muboŋa.” ⁵⁸ Kaen jeŋ Rebeka qari karo kokaen qisiŋ muri, “Gii eja kokawo kemambaa mojan me qaago?”

Qisiŋ muri “Saanon kemaŋa,” jero.

⁵⁹ Kaen jero nama naamboragara ii welen embiawo wasiŋ oronŋi Aabahambaa welenqeŋeŋe jawin ano iwaa ejauruta yononon ii uruama kembombaa anŋi. ⁶⁰ Kembombaa anŋi kanon nemunman naan koanurutanon Rebeka kotuegon mun kokaen jeŋi,

“Oo naan boranana, Poŋonon saanon koloonseisei gono giinon gbiliuruga milyonŋa milyonŋa yonoo bemunjalegiaga koloowa.

Yononon mono kotiŋ kereurugia unun haamo ama siti balonŋia unuama anŋon koma laligowu.”

⁶¹ Kaen jeŋi tegoro Rebekanon welenqeŋeŋe embauruta yonowo waama kamel qagianon uma rama welenqeŋeŋe jawina otaan keŋgi. Jawin iinon Rebeka wama galen kono eleema kana keŋgi. ⁶² Kema kema Keinan balonon kougi. Aisaknon balon kawaa Saut leegen distrik qata Negew kanon laligon kamban iikanondeeŋ apu ron qata Ber Lahai Roi † ii mesaon balon qararanonkononon kaŋ laligoro. ⁶³ Kaŋ laligon goman tiimambaa ano kanon kuunŋa mesaon balon koria somata kanon kema liligon qaa romonjon jaa rin waama iiro tosanon kamel qagianon rama iwaa kosianon kawombaajon kagi.

⁶⁴ Kaen kagi Rebekanon jaa rin waama Aisak iima kamel qaganon raroti, iikanonadeeŋ uulanawo lugun namonon kamaaro. ⁶⁵ Kamaan welenqeŋeŋe jawinaajon qisiŋ kokaen jero, “Eja balon korianon endu nama jaasewan qeŋ nonoma kaji, ii moronon?” Kaen jero kokaen meleen, “Iinon mono somatanaa meriaga.” Kaen meleen

† 24:62: Apu ron: Laaligoyawo laligon niimakejiwaa apu ronŋa

moma wan kawasenja horon jaasewana esuuro. ⁶⁶ Esuuro aitonjon welenqeqe jawinanon iwoi kuuya ama menjaligoroti, iikawaa sunduya ii Aisak jero moro. ⁶⁷ Moro tegoro Aisaknon Rebeka wano nemuna Saarawaa opo sel kuunanon uma laligoro kanagen mero embia kolooro uutanon jopagon munjaligoro. Aisakwaa nemunanon komuro wosobiri uutanon laligorotiwaajon ama ulunkoleja kaen mokolooro. Kian.

25

Aabrahambaa esa ambouruta tosaanja

1 Hist 1.32-33

¹ Aisaknon emba mero manja Aabrahamnon embia monqata Ketura mero. ² Mero Keturanon Aabrahambaa merauruta kokaen onono: Zimran, Joksan, Medan, Midian, Isbak ano Suua. ³ Joksanon merawoita qagara Seba ano Dedan yoroo mangaraga kolooro. Dedan iinon Asur kanageso, Letus kanageso ano Leum kanageso yonoo benisigiaga kolooro. ⁴ Midiambaa merauruta ii Efa, Efer, Hanok, Abida ano Elda. Ii kuuya Keturawaa esauruta koloonjaligogi. Kian.

⁵ Aabrahamnon esuhinaya kuuya ii meria Aisak bunja qen muro. ⁶ Ii muroto, embauruta wanja mende memeta yonoo meraurugia yonoonon kalen iwoi jan qen mendeema onono. Mendeema onoma jaawo laligon wasin onono dagia Aisak mesaon balon monweenkougoutanon baagen kanon kenji. Kian.

Aabrahamnon komuro ronkongi.

⁷ Aabrahamnon laligon kouro mindimindiri yambuya 175 kolooro komuro. ⁸ Laaligo yambuyaa jangoyanon uuta koloon sokono waziin eja wana koloon sewan aason konoga horon goron qen komuro Anutunon wano tinitosauruta komugiti, iyonoonon kema toroqero. ⁹ Komuro merawoita Aisak ano Ismael yoronon mangaraa qamoya menkema Makpela kobaanon ronkoni. Kobaa ii Hit eja Efron Zoharwaa meria iwaa balon korianon Mamre goman mirinonja ween kougoutanon baagen eja. ¹⁰ * Aabrahamnon balon koria ii Hit kanageso yonoononga sewana meroti, iikanon ii ano embia Saara ii ronkoma orongi. ¹¹ Aabrahamnon komuro Anutunon meria Aisak kotuegon munjaligoro. Iinon Negew balonon apu ronqata Ber Lahai Roi (Laaligoyawo laligon niimakejiwaa apu ronja) iikawaa kosianon rama laligoro. Kian.

Ismaelwaa kanagesouruta

1 Hist 1.28-31

¹² Iijipt emba Haagar iinon Saarawaa welen embia laligoro Aabrahamnon mero koro ama meria Ismael mero. Ismaelwaa merauruta yonoo qa arengia kokaen: ¹³ Ismaelwaa merauruta yonoo qagia ano koloogitiwaa arengia ii kokaen: Meria mutuya qata Nebaiot. Iwaa gematanon Kedar, Adbel, Mibsam, ¹⁴ toroqen Misma, Duma ano Masa, ¹⁵ Hadad, Tema, Jetur, Nafis ano Kedema. ¹⁶ Ismaelwaa meraurutanon kaen koloon asa tuungia 12 koloonjaligon kougi. Asa qagia qagiti, iikawaa so opo kuun tambogia ano jigo mirigia kaanagadeen qama menjaligon kougi.

¹⁷ Ismaelnon laligon kouro yambuya mindirin 137 kolooro komuro. Kaen eja wana koloon sewan aason konoga horon goron qen komuro Anutunon wano tinitosauruta komugiti, iyonoonon kema toroqero. ¹⁸ Ismaelwaa gbiliuruta yononon koriganon koriganon deema kema laligon balon qagara Hawila ano Suur yoroo batugaranon goman menjaligogi. Gomangia ii Iijipt kantriwaa jawoyanonga kanain ween kougoutanon Assiria waagen kenjiti, kana iikawaa kosianon kanon eja. Ismaelwaa gbiliuruta yononon Aabrahambaa gbiliuruta tosaanja kuuya ii kerekere ama onoma laligogi. Kian.

Iisoo ano Jeikob yoronon koloori.

* 25:10: Jen 23.3-16

¹⁹ Aabahambaa meria Aisak iwaa gbiliuruta yonoo qa arengia ii kokaen: Aabahambaa meria Aisak. ²⁰ Aisaknon yambuya 40 kolooro Mesopotemia (Padan Aram) kantrinonja Aram eja qata Betuelwaa borata Rebeka embia mero. Rebekawaa naanja ii Aram eja qata Laban. ²¹ Aisakwaa embianon arunja laligorotiwaajon ama Pon qama koolinj muro. Qama koolinj muro qamakoolia moro Rebekanon koro ano. ²² Koro ano merawoi yoronon nemungaraa goron uutanon utama aori. Ii moma kokaen jero: “Iwoi koi kaanja ii mono naambaajon asugin nonja?” Kaen jen kema iikawaajon Pon qisinj muro.

²³ * Qisinj muro kokaen ijoro:

“Goo goron uuganon tuun woi yonoo benisigiaga ejao.

Iyoroononga kanageso woi asugin deema laligowuya.

Ejemba tuun monon tuun alia unuugun ku-usungia kotakota koloowuya.

Datanon koga welen qen mun laligowaa.”

²⁴ Mera meme kambanon kan kuuro goron uutanon mera sunesune woi eri. ²⁵ Wala goronononga asugiroti, iwaa selianon jejegbili kolooro sele juyanon selia kuuya sokoma ero. Kawaajon qata Iisoo (juyawo) qagi. ²⁶ Iwaa kanianon koganon Iisowaa kana gbakoyanon borianon menj asugiro. Kawaajon iwaa qata Jeikob qagi. (Jeikob qaa kawaa kania woi: gbako ano tiligoja.) Aisaknon yambuya 60 kolooro kamban kanon Rebekanon merawoita woi ii orono. Kianj.

Iisoonon borosamo mewaatiwaa qabunaya qewagoro.

²⁷ Mera woi iyoronon asugin somariiri Iisoonon boronjan gawombaa kania tororo moma yagon pondan jolonon laligomambaajon moroto, koganon eja bonjonja koloon kaparan koma mirinon laligoro. ²⁸ Aisaknon duuyaa oroya nemambaa moma laligoro. Kawaajon uutanon Iisoo mamaga jopagon mun laligoro, Rebekanon uu womboyanon Jeikob mamaga jopagon mun laligoro.

²⁹ Kamban monon Jeikobnon kozinj menj iyanjaajon nene qaan onj raro datanon jolononga kan selia bimooro wosoya mamaga kiro. ³⁰ Kaen kiro Jeikob kokaen ijoro: “Selena bimooro wosona mamaga niijiwaajon mono uulanawo kozinj qaan nejongbala ii nona nemanja.” Kawaajon qata Edom (nejongbala) qagi.

³¹ Kaen ijoro Jeikobnon jero: “Dana, gii wala asuginagi, qabunaga ii mono wala togon nona nene qaan ii saanon gombe newa.” *

³² Kaen jero qaa kokaen meleema muro: “Kona moba, nii komumambaajon anjen. Kawaajon wala asugiwetiwaa qabunananon mono nomaen ilaan nonaga?”

³³ * Kaen meleema muro kokaen ijoro: “Iikawaa qaaya ii mono wala jojopan qaanon jen kotiina momanja.” Kaen ijoro ii jojopan qaanon jen kotiinj mun wala asugirotiwaa qabunaya ii Jeikob togon muro nenenon sewanja mero. ³⁴ Sewanja menj bered ano kozinj qaan Iisoo muro nej waama nama mesaon keno. Iisoonon wala asugirotiwaa qabunaya ii iikawaajon moro kamakamaata kolooro. Kianj.

26

Aisaknon Gerar taanon laligoro.

¹ Wala Aabahambaa kambanon bodi kolooro. Kaanagadeen Aisakwaa kambanon bodi mombo koloon goman sokoma ero. Bodi kolooro Aisaknon mesaon Filistin yonoo kin pongia qata Abimelek iwaa gomanon Gerar kanon keno. ² Kema laligoro

* **25:23:** Room 9.12 * **25:31:** Mutu mera ii wangia: Wala kolooroti, iinon kouruta yonoo batugianon wangia kolooro goda qen qabunja mun kalenja kalenja mun laligogi. Nemun mangianon komuri bunagara mendeengiti, kamban iikanon wala kolooroti waa borosamoya ii somanja woi toroqen mug. * **25:33:** Hib 12.16

Ponjon asugin mun kokaen jero: “Gii Iijipt balonon mende kamba. Goman koi bunaga koloowaatiwaajon jen kotoweti, mono kokanon rama laligowa.

³ * Niinon manga Aabrahambaajon soomonjo qaa mun ii jojopan qaanon jen kotiiweti, ii mono galen kombe honawo koloowaa. Niinon balon kuuya koi ii gii ano goo gbiliuruga onoo bunaga qen onomanja. Kawaajon saanon balon kokanon rama waba laligona niinon giwo laligon kotuegon gombe laligowaga. ⁴ Niinon gbiliuruga koloonseisei onombe jangogianon sombinon sengelao rama kenjuti, mono iikawaa so koloowuya. Kaen anji balon kuuya koi ii onoo bunaga qen onomanja. Goo gbiliuruga yonoononga mombaajon ama noo kotumotuenanon mono namowaa kanageso tuun kuuya yonoo qagianon uro oyanboyan mokoloowuya. ⁵ Niinon kokaembaajon kaen amanja: Aabrahamnon noo qaana ten koma laligoro. Jojopan qaana, jenkooto qaana ano kana qaana muweti, iinon ii kuuya otaan laligoro.”

⁶ Anutunon kaen jero Aisaknon toroqen Gerar taanon rama laligoro. ⁷ * Laligoro goman iikawaa eja yononon embiaajon qisin mugi kokaen jero, “Ti naanaga.” Kaen jen uutanon kokaen romonoro: “Rebekawaa kaitanianon iima-ainainawo koloojiwaajon eja iyononon mono iwaajon ama nii nugi komumambo.” Kaen romonon “Ti embanaga,” kaen jemambaajon keeta moma laligoro. ⁸ Aisaknon iikanon kamban koriga laligon kouma kamban monon embiawo suunon angon aori Filistin yonoo kingia Abimelek iinon jengenonnga seleengen jaa riro kemero ii iriuro. ⁹ Iriima Aisak oono karo kokaen ijoro moro: “Moba, iinon mono goo embaga kolooja. Mono naambaajon ‘Ti naanaga,’ jena?” Kaen moma kokaen meleema muro: “Nii iwaajon ama nugi komumambotiwaajon romonon kaen jewe.”

¹⁰ Meleema muro kin Abimeleknon kokaen ijoro: “Gii mono naa terega ama nononjana? Noo ejauruna yonoononja monon mono afaanjon goo embagawo enaga. Kaen kolooro giinon kondoona singisongowaa qaa lombotanon mono nonoo qanananon unaga.” ¹¹ Kaen jen kanageso tuun kuuya yonoojon jenkooto kokaen ama onono: “Monon mon eja koi me iwaa embia men bolin orombaati, ii mono koomuwaa bunaga jen tegonin komuwaa.” Kian.

¹² Aisaknon balon iikanon nene gawon koma komoro Ponjon kotuegon muro yambu iikanon hona komoroti, ii 100:waa so sein kolooro. ¹³ Kaen kolooro toomorian somasomata mokolon laligoro esuhinayanon toroqen somariin uro kindinbiri eja qaqabunayawo kolooro. ¹⁴ Iwaanon lama, meme (nonin) ano bulmakao tuun tuun ii kolon seigi. Kaaniadeen welenqeaturuta mamaga onono laligogi. Kawaajon Filistin yononon ii iima kanain goronkiki ama gemageqe qaa jegi. ¹⁵ Gemageqe qaa jen manja Aabrahambaa welenqeaturutanon apu ron iwaa kambanon osogiti, ii kuuya balonon qen turudaborogi.

¹⁶ Kaen kolooro kin Abimeleknon Aisak kokaen ijoro: “Gii ku-usungawo kolon mamaga nunuugujanjawaajon mono kololon nonomesaon mongen kamba.” ¹⁷ Kaen jero moma balon ii mesaon Gerar doonanon kema kemen opo sel kuun mororonon kuun kanon rama laligogi. ¹⁸ Rama laligon apu ron manja Aabrahambaa kambanon osogito, Aabraham komuro Filistin yononon qen turugiti, ii Aisaknon jero mombo onon luluuma meagogi. Meagogi mananon apu ron qagia qaroti, Aisaknon ii iikayadeen mombo qaro.

¹⁹ Kaen qaro welenqeaturutanon dondoonanon apu ron onon laligon apu ron mon apuya soraaya ujonon kouroti, ii mokoloogi. ²⁰ Ii mokoloogito, Gerar yonoo lama bulmakao galenganon Aisakwaa lama bulmakao galenuruta yonowo kanain angowowo ama qaa kokaen jegi, “Oo ii nonoononga!” Iyanawo angowowo qaa kaen jegitiwaajon ama Aisaknon apu ron iikawaa qata Esek (Angowowo) qaro. ²¹ Iikawaa

* 26:3: Jen 22.16-18 * 26:7: Jen 12.13; 20.2

gematanon apu ron mon mombo osogi iikawaajon kaanagadeen angowowo анги. Kaen angitiwaajon ama apu ron iikawaa qata Sitna (Kerekere) qaro.

²² Kaen qama balon ii mesaon kema apu ron mon mombo jero osogi. Apu ron iikawaajon angowowo qaa mende kolooro kawaajon qata Rehobot (Tintiņa awaa) qama qaa kokaen jero: “Kete Ponjon tintiņa awaa nonono saanon balon kokanon laligonkoloon seisei ambona.”

²³ Kaen jen kanon laligon mesaon Beerseba gomanon keno. ²⁴ Beerseba keno gomantiņa iikanon Ponjon asugin mun kokaen ijoro: “Niinon manga Aabrahambaa Anutuya koloojen. Niinon giwo laligon kotuegon goma laligomana. Kawaajon toroko mende moba. Niinon gawon ejana Aabrahambaajon ama goo gbiliuruga koloonseisei onombe jangogianon uuta koloowaa.”

²⁵ Kaen ijoro Aisaknon siimolon alata mon iikanon men Pombaa qata qamago qama kooliro. Qama koolin opo kuņa mororonjon men rama laligogi. Laligon jero welen ejaurutanon apu ron mon iikanon osogi. Kian.

Aisak ano Abimelek yoronon batugaranon soomonjo ani.

²⁶ * Aisaknon Beerseba laligoro kamban monjon kin Abimelek iinon Gerar taon mesaon iwaanon karo. Goro qaa jeje alia Ahuzat ano manjaqege tuunaa kawali galenja Fikol yoronon iwo motoon kagi. ²⁷ Kagi Aisaknon kokaen qisin onono: “Ono kere moma noma balongianonga konjoma nongito, kilen mono naambaajon nonon koi kaju?”

²⁸ Qisin onono kokaen meleengi: “Ponjon giwo nanji, nono ii asuganon iima moma kotojon. Kawaajon kokaen romonjojon: ‘Nononon giwo soomonjo ambombaajon aijnana mojon. Saanon gii ano nonoo batunananon soomonjo ama ii jojopan qaanon jen kotiini kokaen ewaa: ²⁹ Nono kakasililin mon mende ama goninto, kamban so awaa ama goma gomesaonin luaenon miriga mesaon kema kan laligona. Iikawaa so giinon kaanjadeen nono iwoi bologa mon mende ama nonoma laligowa.’ Kamban kokaamba Ponjon kotuegon gono laligojan.” ³⁰ Kaen jegi Aisaknon jejelomban mozozonjon onon ano nene qaan nen ragi. ³¹ Rama en gomaamba umugawo waama soomonjogia somonjon aon ii jojopan qaanon jen kotiigi. Jen kotiigi Aisaknon ii wasin onono luae qaganon mesaon kengi.

³² Kengi ween iikanonadeen Aisakwaa welen eja yononon kan apu ron mon osogiti, iikawaa sunduya kokaen ijogi: ³³ “Nono apu mokolojon.” Kaen ijogi moma apu ron iikawaa qata Siba qaro. * Kawaajon taon iikawaa qata ii kamban kokaamba kaanagadeen toroqen Beerseba qamakejon. Kian.

Iisoonon waba emba woi orono.

³⁴ Iisoonon yambuya 40 kolooro Hit emba woi orono. Qagara Judit, manja qata Beeri ano Basemat, manja qata Elon. ³⁵ Emba iyoronon Aisak ano Rebeka uukondun ano wosobiri somata totonon mokoloon oroma laligori. Kian.

27

Aisaknon Jeikob kotuegon muro.

¹ Aisaknon laligon kouma eja wana kolooro jaaya umun kono iwoi mombo iima kotomambaajon amamaaro. Kaen amamaan mutu meria iisoo koma horon muro karo kokaen ijoro: “Merana moba.” Ii moma kokaen meleema muro: “Amana, nii koi nanjen.”

² Meleema muro kokaen ijoro: “Moba, nii eja wana koloojen. Naa kambanon komumanjati, ii mende mojen. ³ Kawaajon gii saanon tiwo wasaga ano kisare gesoga

* 26:26: Jen 21.22 * 26:33: Siba qaa: iikawaa kania woi: jojopan qaa ano jango sewen. Jen 21: 31

menj jolononj kema orowaa borojanj menj qenj noononj kawa. ⁴ Kanj nene naanjawo ainnaa so oonj mozozongonj menj kanj nona nemaña. Ii nenj nama kotumotue gomaña. Ii wala gombe tegoro niinonj iikawaa gematanonj saanonj komumaña.”

⁵ Aisaknonj meria Iisoowaajonj qaa kaenj jero Rebekanonj ii geja ama moro. Moro Iisoononj mesaonj tiwojunj menj oro qenj maña mumambaaajonj junjonj keno. ⁶ Keno Rebekanonj meria Jeikob qaa kokaenj ijoro: “Merana moba, manganonj daga Iisoo qaa kokaenj ijoro mojenja: ⁷ ‘Gii mono oro menj kanj noma nene naanjawo oonj mozozongonj nona nemaña. Nenjo Pombaa jaasewanjonj kotumotue gomaña. Ii wala gombe tegoro iikawaa gematanonj saanonj komumaña.’ ⁸ Kawaajonj merana, mono geja awaagadeenj ama moba. Qaa dologo koi jenj kotonj gomañati, gii mono iikawaa so amba. ⁹ Mono meme tuunjonj kema iikanonja meme (noninj) donja kelegawo woi menj kanj nona niinonj iikanonj mangaa ainnaa so nembanene naanjawo oonj mozozongomaña. ¹⁰ Oonj mozozongowe menj kema amaga muna nenj kotumotue gonaga. Iikawaa gematanonj saanonj komuwaa.”

¹¹ Kaenj jero Jeikobnonj moma nemuña Rebeka kokaenj ijoro: “Nemuna moba, dana Iisoononj sele juyawo koloojato, noo selenanonj solanja kolooja. ¹² Manjanonj nii noosirinj monagati eenj, nii iwaa jaasewanjonj tiliqili eja kaanja kolooewe moma nombabo. Kaenj moma nono kotumotue qaagoto, qasumasuaa horowe neenaa qananonj ubabo.”

¹³ Kaenj ijoro nemujanonj kokaenj jero moro: “Merana, qasuaanj gonagati eenj, iikanonj mono saanonj noo qananonj ubaa. Giinonj mono kilenj qaa jejenj, ii moma tenj koma kema iwoi ii menj kawa.”

¹⁴ Kaenj jero kema meme (noninj) woi menj kanj nemuña muro. Muro nene ainjawo manjonj naanja moroti, iikawaa so oonj mozozongoro. ¹⁵ Oonj mutu meria Iisoowaa opoqiisi malekuya awaa totoonj opo kowianonj galenj konoti, ii menj meria kanagenja Jeikob muro mouro. ¹⁶ Mouro meme (noninj) selia ii menj boria kokosiinj aroya solanja esuuro. ¹⁷ Esuunj nene ainjawo ano bered ooroti, ii menj Jeikobwaa borianonj ano.

¹⁸ Ano menj manjaanonj kema “Ama!” jero.

Jero kokaenj meleeno: “Oo merana, gii morononj?”

¹⁹ Kaenj meleeno maña kokaenj ijoro: “Nii mutu meraga Iisoo. Jenj kotonj nonjanj, nii mono iikawaa so andaborojenj. Saanonj waama rama orona menj kajenji, ii nenj kotuegonj nomba.”

²⁰ Kaenj ijoro moma meria kokaenj qisinj muro: “Merana, ii mono nomaenj uulanjawo mokoloojanja?” Qisinj muro kokaenj meleeno:

“Anutu, goo Ponjanonj mono ilaanj nono ii uulanjawo mokoloojenja?”

²¹ Kaenj meleeno Aisaknonj Jeikob kokaenj ijoro: “Merana, gii onjonj merana Iisoo koloojanj me qaago, ii momambaaajonj mono saanonj kosonanonj koi kana goosirimaña.”

²² Kaenj ijoro maña Aisakwaa kosianonj keno oosirinj moma kokaenj jero: “Qaa aroganonj Jeikobwaa aroya koloojato, boroganonj Iisoowaa boria kaanja.” ²³ Boria juyawo data Iisoowaa boro tani kaanja koloorotiwaajonj Aisaknonj ii mende moma kotonj munj kotuegonj mumambaaajonj ano. ²⁴ Kilenj mombo kokaenj qisinj muro: “Gii onjonj merana Iisooga me qaago?”

Qisinj muro kokaenj meleeno: “Nii mono Iisooga.”

²⁵ Kaenj meleeno kokaenj ijoro: “Merana saanonj oroga tosaanja nona nenj kotumotuena gomaña.” Kaenj ijoro ii muro nero. Nero wain apu tosaanja motoonj maama muro nero. ²⁶ Nenj nama meria kokaenj ijoro: “Gii saanonj kosonanonj kanj buuna kitonj newa.”

²⁷* Kaenj ijoro kosianonj kema buuta kitonj nero. Nero opoqiisi malekuyaa moronja moma kotuegonj munj kokaenj jero:

* 27:27: Hib 11.20

“Aha merana, Poŋnon jun kotuegoro eji, noo meranaa selianon unkoowa awaa soro kaanja kolooro mojen.

28 Anutunon mono siwewaa bedu unjijiya ano namowaa toomorianja togon gono yaka logoyaga, yagon dumun kota ano wain apu iwoiga ii hononja qaa asugin seiwu.

29 * Kantria kantria yononon mono welen qen goma laligowu.

Kanageso tuunja tuunja yononon mono siminj kuma goma laligowu.

Giinon mono geengaa daremunuruga yonoo eja ponjia koloon laligowa.

Nemunjaa merauruta yononon mono siminj kuma goma laligowu.

Moŋnon qasuaan gombaati, qasumasuaanon mono iwaa qaganon ubaa.

Moŋnon kotuegon gombaati, kotumotuenon mono iwaa qaganon ubaa.” Kianj.

Iisoonon mananon kotuegon mubiwaajon weleno.

30 Aisaknon Jeikob kotuegon mudabororo mananon miri uuta mesaon seleengen keno alanzan iikanonadeen data Iisoonon tiwojun laligoro tegoro mirinon karo. 31 Kan iinon kaanagadeen nene naanawo on mozozongon menj kan manja mun kokaen ijoro: “Amana, saanon waama rama orona tosaanja nej kotumotuega nomba.”

32 Kaen ijoro manja Aisaknon kokaen qisin muro: “Gii moronon?” Qisin muro kokaen meleema ijoro: “Nii mutu meraga Iisoo.” 33 Kaen ijorotiwaajon Aisaknon aarun lalanani jenenja mamaga ororo kokaen ijoro: “Gii mende kana iikanon tiwojun eja moŋnon oro menj kan nonjaati, ii mono moronon? Iinon ii nono nej kotumotueno mono mudaborojenja. Ii mudaborojenatiwaajon iikanon mono onjon iwaa qaganon en ubaa.”

34 Iisoonon manjaa qaa jeta ii moma ukondun ama amburere menj silama sama manjaajon kokaen weleno: “Amana, nii mono kaanagadeen kotuegon nomba.”

35 Kaen welenoto, mananon meleema ijoro: “Koganon mono tiliqili qaganon kan goonon kotumotue tagon menj kenja.”

36 * Kaen ijoro Iisoonon kokaen jero: “Konanon mono indija woi tiligon nono laligojen: Iinon wala asugiwetiwaa qabunaya ii wala nuandabororo ano kete noonon kotumotue ii kaanagadeen tagon nuama meja. Kawaajon qata Jeikob (tiliqili eja) qamakejonji, ii mono soyanon kolooja. Kotumotue moŋ mono noojon en gonja me qaago?”

37 Kaen jero mananon Iisoowaajon kokaen meleeno: “Moba, niinon koga goo eja ponga laligowaatiwaajon kuun mujen. Tinitosauruta kuuya yononon ii welen qen mun laligowutiwaajon jen koton onjonjen. Yaka logoya, yagon dumun kota ano wain apu iwoi ii mono jedaborojenja Anutunon ii mun laligowaa. Oo merana, naa kotumotueno moŋ toroqen en nonagi, ii gombenaga? Ii mono amamaajen.”

38 * Kaen meleeno manjaajon kokaen jero: “Oo amana, kotumotue motoonggo iigadeen mono en gonja me nomaen? Oo amana, mono nii moŋ kotuegon nomba.” Kaen jen kanain silama saaro.

39 * Saaro mananon kokaen meleema ijoro:

“Moba, giinon mono balon toomorianawo mesaon koriganon kema laligowa.

Iikanon sombimbaa bedu unjijiya ii kanakeewanja mende kamaankebaa.

40 * Gii manjawaa soo somatanon ejemba lan unun laaligoga angon koma kogaa welenqeqeya kamakamaata koloon laligowa.

Kaen laligowagato, kanawaen qen koga utama mun kaman iikanon

karen moton iwaa galen konkonja unun yakarin geengaa nananj laligowa.”

* 27:29: Jen 12.3 * 27:36: Jen 25.29-34 * 27:38: Hib 12.17 * 27:39: Hib 11.20 * 27:40: Jen 36.8; 2 Kij 8.20

⁴¹ Manjanon Jeikob kotumotueya muroti, Iisoonon iikawaaajon ama kanain koga uukazi moma mun laligoro. Anaa uutanon kaen moma alia mombaajon kokaen jero: “Mannaraa koomuyaa kambananon mono torija. Iinon komuro jinjen qama saama kamban iikanon saanon kona Jeikob qewe komuwaa.”

⁴² Iisoowaa momoyanon kaana kolooro monon iikawaa buzuya moma Re-bekawaanon kema jero moma meria kanagenan Jeikobwaaajon qaa ano kema wama karo kokaen ijoro: “Moba, daga Iisoonon mono ironan meleeno qaganon uro guro komuwagatiwaaajon romonjoja. ⁴³ Kawaajon merana, niinon qaa gijomanati, ii mono ten komba. Mono keteda koi waama oloj koma Haran gomanon naana Labambaanon kema. ⁴⁴ Kema iwo kamban tosaan toroqen laligona daga uuduuduuyanon olomoowaa. ⁴⁵ Uuduuduuya olomoon kamaaro iwoi ama munati, ii duduurogo niinon kawaa gematanon goojon qaa ambe karo guama kawu. Iinon guro komuna monon ii qero komuwabo. Mono naambaajon kamban motoonjo iikanondeen ororon qaoni oromesaon saamambo.” Kian.

Aisaknon Jeikob wasiro Labambaanon keno.

⁴⁶ Rebekanon loya Aisakwaanon kema kokaen ijoro: “Niinon enarowoina Hit emba yorojon ama toroqen laligomambaajon mojona tiro siimbobolo momakejen. Jeikobnon kaanagadeen Hit yonoo boraurugia yonoononga mon enarowoinara kaana embiaga mewabo. Balon kokanon koloogiti, iyonoo siligia mono kaanagadeen eja. Kaana mon men kawaboti een, niinon mono laaligona naambaajon toroqen laligowenaga? Siimbobolonanon mono toroqen honon qaa koloowabo.” Rebekanon kaen jero.

28

¹ Kaen jero Aisaknon Jeikob koma hororo karo kotuegon kokaen jen koton muro: “Merana, gii Keinan yonoo naamboragia yonoononga mon embaga mende mewa. ² Kaen qaagoto, mono waama Mesopotemia (Padan Aram) balonon kema nemunгаа manan Betuelwaa mirinon keuma owaga Labambaa borauruta yonoononga mon embaga mewa. ³ Embaga mena Anutu, ku-usun kuuyaa Toyanon mono gii kotuegon koloonseisei gono gbiliuruga yonoo jangogianon seiro kanageso tuun mamaga yonoo man benjiaga koloowa. ⁴ * Anutunon mono gii ano gbiliuruga on Aabrahambaa kotumotueya ii toroqen onombaa. Kaanagadeen balon asaga Aabraham muro giinon iikanon waba kolon laligojani, ii bun qen aowaga.”

⁵ Kaen jen Jeikob wasiro mesaon Mesopotemia (Padan Aram) balonon Labambaanon kemambaajon keno. Laban ii Aram eja Betuelwaa meriaga, Jeikob ano Iiso yoro nemungara Rebekawaa naanaga. Kian.

Iisoonon ala-ala emba mon mero.

⁶ Aisaknon Jeikob kotuegon mun embia mewiwaaajon Mesopotemia balonon wasiroti, ii Iisoonon moro. Kotuegon mun kokaen jen koton muro: “Gii Keinan yonoo naamboragia yonoononga mon embaga mende mewa.”

⁷ Kaen jen koto nemunmana yoro qaa jegara ten koma mesaon Mesopotemia (Padan Aram) balonon kenoti, Iisoonon ii kaanagadeen moro. ⁸ Ii moma manan Aisaknon Keinan emba togon moma bolin aon laligoroti, Iisoonon ii iima moma koto. ⁹ Ii moma koton manan jaanon sokombaatiwaaajon asia Aabrahambaa meria Ismaelnon komuro iwaa mirinon kema borata Malahat, Nebaiotwaa naana ii mero embauruta karon koloogi. Kian.

Jeikobnon Siwewaa doya gaanon tiro.

* 28:4: Jen 17.4-8

¹⁰ Jeikobnon Beerseba goman mesaon Haran gomanon kemambaajon keno. ¹¹ Kema laligon balon monnon keuma ween jaaya kemerotiwaaajon ama iikanon jamo ragiti, iikanona mon men wan qembona qen gomantiinanon gaon ero. ¹² * Gaon en iikanon gaon kuku mon kokaen iiro: Do mombaa kitia namonon kuugi kema qaga ii Siwenon uma kuun nano Anutuwaa gajobauruta yononon iikanon riin uma kamaan angi.

¹³ * Kaen angi Ponon iwaa kosianon nama qaa kokaen ijoro: “Niinon Pon, asaga Aabrahambaa Anutuya ano manga Aisakwaa Anutuya koloojen. Balon koi ejani, niinon ii gii ano goo gbiliuruga onoo bunaga qen onoman. ¹⁴ * Goo gbiliuruga yononon koloon seisei angi jangogianon namowaa sububun kaana koloowaa. Kaen kolooro juma deema balon ween koukoutanon ano kemekemetanon, Saut ano Noot lee lee, eu ano emu iikanon baagen sokoma kema laligowu. Goojon ama goo gbiliuruga yonononga mombaajon ama noo kotumotuenanon mono namowaa kanageso tuun kuuya yonoo qagianon uro oyanboyan mokoloowuya. ¹⁵ Moba, niinon giwo laligon daen daen kema kan laligowagati, iikawaa so mono sopa somonjon goma laligon uma guambe balon kokanon mombo eleema kawaga. Niinon gii mende gomesaon qaa jen somonjon gombeti, iikawaa so ambe hona koloodaborowaa.”

¹⁶ Kaen ijoro Jeikobnon gaon uutanonga uuta tooro moma waama kokaen jero: “Ponon mono onanon balon koi kanon laligojato, niinon ii wala mende mojena.”

¹⁷ Kaen jero jenenja ororo qaa kokaen jero: “Balon koi mono kowoga ano keemomoy-awo kolooja. Koi kanon mono onanon Anutuwaanon dun raraya ano Siwewaa naguya kolooja.”

¹⁸ Kaen jen goman ano umugawodeen waama jamo qembona qen eroti, ii men waama jawo toon oson kuun qaganon kele apuya maama moriro. ¹⁹ Morin goman iikawaa qata Betel (Anutuwaa miri) qaro. Wala taon iikawaa qata ii Luz qama laligogi. ²⁰ Jeikobnon balon iikawaa qata dongoga Betel qama qaa kokaen jen somonjon jojopan qanon jen kotiuro: “Oo Anutu, giinon niwo laligon kana koi kemañati, iikanon nii galen koma noma nembanenena ano selenaa esuya mokoloon nona ²¹ saanon luae qaganon mannaa mirinon mombo eleema kemañati een, niinon mono goo uuainga ten koma laligowe giinon noo Pon Anutuna koloon laligowa.

²² Jamo koi men waama jawo toon oson kuujeni, iikanon mono goo dun raraga ero iwoi kuuya togon noma laligowagi, niinon ii onanon mendeembe tuun 10 koloogi iikanona motomotoon men leun goma laligomanja.” Kian.

29

Jeikobnon Labambaa mirinon keuro.

¹ Jeikobnon kaen jen mesaon kana toroqen kema ween koukoutaa kanageso yonoo balonon keuro. ² Kanon keuma balon korianon apu ron mon iiro. Miri toya yononon lama tuungia unuama iikanon apu onoma laligogi. Kamban kanon apu ron kawaa kosianon lama tuun karoon egi apu ron qaa ootanon jamo somata ii mende metangi.

³ Lama galen yononon wala lama tuungia kuuya iikanon men kululuun onoma jamo ii apu ron qaa ootanon ga gbililingogi kenogo lamaurugia apu onongi negi jamo ii mombo dujanon komakegi.

⁴ Jeikobnon lama galen ii kokaen qisin onono: “Eja alauruna, onjo dakaya?” Qisin onono “Nono Harambaajona,” kaen meleema mug.

⁵ Meleema mug kokaen qisin onono: “Onjo Naahorwaa esia Laban moma muju me qaago?”

Qisin onono “Saanon moma mujon,” jegi.

⁶ Jegi kokaen qisin onoma jero: “Ii saanon laligoja me qaago?”

* 28:12: Jon 1.51 * 28:13: Jen 13.14-15 * 28:14: Jen 12.3; 22.18

Kaen jero kokaen ijogi: “Ti saanon laligoja. Iiba, iwaa borata Reizelnon mono endu lama unuama kaja.”

⁷ Kaen ijogi Jeikobnon jero: “Iibu, ween somata ero lama ii gomantiinaajon kululuun onombombaa kambananon mende torija. Kawaajon saanon lamagia apu onongi negi mombo unuama laaligogianon kema onongi nenegia newu.”

⁸ Kaen jero kokaen meleengi: “Kaen saanon mende ambona. Wala lama tuun kuuya kululuun onoma jamo ii apu ron qaa ootanonga gbilingonin kenogo mono lamaurunana apu ononin newuya.”

⁹ Jeikobnon yonowo qaa kaen amin moma nanngi iikanonadeen Reizelnon manaanon lama tuun unuama karo. Reizel inon lama galen gawon men laligoro. ¹⁰ Karo Jeikobnon owayaa borata Reizel ano owayaanon lama tuun injiima apu ron qaa ootanon kema jamo ii metaama owaya Labambaanon lamauruta apu unuagi. ¹¹ Unuagidaboron Jeikobnon Reizel buuta kiton nen kanain kotakota qama saaro.

¹² Saama Reizelwajaan jero: “Nii goo mangaa tinitosaya koloojen. Nii Rebekawaa meriaga.” Kaen jero Reizelnon moma uulanawo bobogarin manaanon kema buzu ii jero moro. ¹³ Labanon naanaa meria Jeikobwaa buzuya moma ii uulanawo mokoloomambajaan keno. Kema mokolon iima suunon angomon buuta kiton nen wama mirianon uri. Uma iwoi kuuya kolooroti, Jeikobnon iikawaa sunduya jero moro. ¹⁴ Ii moma kokaen jero: “Saanon, giinon neenaa sakitina koloojan.” Kaen jero koin motoongowaa so iwo rama laligoro. Kian.

Jeikobnon Lea ano Reizel embawoitaga orono.

¹⁵ Kaen laligoro Labanon Jeikob kokaen ijoro: “Gii tinitosana laligojanwajaan tawaga qaa een welen qen nombabo. Ii mende sokombaa. Kawaajon tawaga dawi mewagiwajaan mojan, ii saanon jena momana.” ¹⁶ Labambaa borawoita woi laligori. Somataa qata Lea. Kogaa qata Reizel. ¹⁷ Leawaa jaayanon iima-ainainawo kolooroto, Reizel seliaa kaitania ano jaasewana ii kuuya iima-ainainawo totoon kolooro.

¹⁸ Jeikobwaa uunaan ii Reizelwaanon erotiwaajon ama qaa kokaen jero: “Niinon boraga kanagen Reizel memambajaan saanon yambu 7 welen qen goma laligomana.”

¹⁹ Kaen jero kokaen ijoro: “Ii eja morota mon mube mende sokombaboto, gii gombe sokombaa. Kawaajon saanon niwo koi laligowa.” ²⁰ Kaen jero Reizel memambajaan yambu 7 welen qen mun laligoro. Uunaanon Reizelwajaan erotiwaajon ama yambu iikawaajon moro ween afaana tani kolooro. Kian.

²¹ Yambu 7 tegoro Jeikobnon owaya Laban kokaen ijoro: “Noo gawon meme kambananon mono tegojiwajaan saanon embana Reizel nona iwo en laligomana.”

²² Labanon qaa ii moma miri toya kuuya horon kululuun onoma lomban ano nen korisoro анги. ²³ Ii анги tegoro goman tiiro Labanon borata Lea wama kema Jeikob muro miri uutanon uma motoon eri. ²⁴ Labanon welen embia qata Zilpa ii borata Leawaa welenqeqeyaga laligowaatiwajaan muro. ²⁵ Motoon eri goman ano Jeikobnon embia iima moro Reizel qaagoto, ii Lea kolooro yooyaanon kema kokaen jen muro: “Gii mono naa terega ama nonjanate? Nii Reizel memambajaan welen qen goma laligoweto, gii mono naambaajon tiligon nonjan?”

²⁶ Ii moma meleema kokaen ijoro: “Goman kokanon data een laligoro kongan eja mewaatiwaa nanamemena ii nonoonon mende eja. ²⁷ Kawaajon saanon maran korisoro ii Leawo sonda motoongowaa so laligon aisoona tegoro koga kaanagadeen goman. Ii mewaatiwajaan mono kaanagadeen yambu 7 toroqen welen qen noma laligowa.”

²⁸ Kaen ijoro uumotoongo ama Leawo maran korisoro kamban ii sonda motoongowaa so laligoro tegoro Labanon borata Reizel kaanagadeen embia kolooatiwajaan muro. ²⁹ Labanon welen embia qata Bilha ii borata Reizelwaa welenqeqeyaga

laligowaatiwaajon muro. ³⁰ Jeikobnon Reizel ii kaanagadeen embiaga mero. Uunaanon Reizelwaajon erotiwaajon ama Reizel ii Lea ugun jopagon mun laligoro. Kawaajon yambu 7 toroqen Laban welen qen mun laligoro. Kian.

Jeikobwaa merauruta koloogi.

³¹ Jeikobwaa uutanon Leawaajon mamaga mende ero zizi togoro Ponon iiro mende sokono Lea koro ambaatiwaajon ilaan muroto, koga Reizelnon aruna laligoro.

³² Leanon korowo koloon laligon mera ejaga men qaa kokaen jero, “Ponon tapekokorona iiro lonanon saanon kanain jopagon noma laligowaa.” Kaen jen qata iikawaa so Ruuben qaro. (Ruuben = Tapekokorona iiro.) ³³ Kanagen mombo koro ama mera eja mon men qaa kokaen jero: “Lonanon melaada jopagon nono Ponon ii moma mera koi kaanagadeen nonja.” Kaen jen qata iikawaa so Simeon qaro. (Simeon = Gejianon moro.)

³⁴ Kawaa gematanon mombo koro ama mera eja mon men qaa kokaen jero: “Nii merauruta karon lonaajon ononjenjwaajon iinon mono kanain uuta niwo somongowaa.” Kaen jen qata iikawaa so Liwai qaro. (Liwai = Uuta somongowaa.)

³⁵ Kawaa gematanon dujanon mombo koro ama mera eja mon men qaa kokaen jero: “Nii kaban kokaamba Pon mepeseen.” Kawaajon qata iikawaa so Juuda (mepemepese) qaro. Kawaa gematanon mera mombo mende mero. Kian.

30

¹ Reizelnon aruna laligon Jeikobwaajon merabora mon mende men iyanaa kania kaen iima data Lea gema qen uutanon motoqoto moma Jeikobwaajon qaa kokaen jero: “Gii mono mera mokoloowa. Ii mende mokoloona niinon mono laligomambaajon amamaan komumana.”

² Kaen jero Jeikobnon irina sono uuduudu moma mun kokaen ijoro: “Nii mono mera nomaen mokoloowenaga? Anutunon gii mera mewagatiwaajon somongon goma laligojanto, niinon Anutuga qaago.”

³ Kaen jero Reizelnon kokaen ijoro: “Noo welen embana Bilha ii koi. Saanon iwo ena noo mera mon mewaa. Iinon nemun kono niinon kaanagadeen iwaanonga merabora mokoloon onoma nemungia koloon laligomana.” ⁴ Kaen jen welen embia Bilha muro embiaga men iwo ero. ⁵ Ero Bilhanon koro ama Jeikobwaa meria mero. ⁶ Meria mero Reizelnon kokaen jero: “Anutunon gosin nono sokombe qamakooli qaana moma mera ejaga nonja.” Kawaajon qata Dan qaro. (Dan = Gosin nono sokonjen.) ⁷ Reizelwaa welen embia Bilhanon mombo koro ama Jeikobwaa meria mon mero woi kolooro.

⁸ Kaen mero Reizelnon kokaen jero: “Danawo mamaga aonoron haamo anjen.” Kaen jen iikawaa so mera qata Naftali (Aonorowe) qaro. ⁹ Leanon mombo koro mende ama ii iima kawaajon iyanaa welen embia qata Zilpa men Jeikob muro embiaga kolooro. ¹⁰ Embiaga koloon Jeikobwaa mera ejaga mero. ¹¹ Mero Leanon “Simbawonawo!” jen qata Gad (simbawonawo) qaro. ¹² Zilpa, Leawaa welen embia kanon Jeikobwaa meria mon mombo mero woi kolooro.

¹³ Kaen kolooro Leanon qaa kokaen jero: “Niinon keraqeeango somata mojen. Emba yononon mono nojon oyanboyan qama laligowuya.” Kaen jen iikawaa so mera qata Aser qaro. (Aser = Oyanboyan qabu.) ¹⁴ Wiitnon masu qero koto kabananon somana monon Ruubenon selegen kema balon korianon asagbalen hamo * mokolooro. Hamo ii mokoloon men kan nemuna Lea muro. Muro Reizelnon data kokaen ijoro: “Goo meraganon hamo men kaji, iikawaa tosaan mono nona nemanja.”

¹⁵ Kaen ijoro Leanon kokaen jero: “Giinon lona nuana sokombaatiwaajon romongoweto, gii mono meranaanon asagbalen hamo koi ii kaanideen nuamambaajon

* **30:14:** Asagbalen: Emba yononon asagbalen hamo nen afaangon koro ambombaajon angiti, iikaan moma laarigi.

mojan. Ii mende sokonja.” Kaen jero Reizelnon kokaen ijoro: “Saanon! Meragaan hamo ii nombaaati een, mono saanon Jeikobwo gomantiina koi ewao.”

¹⁶ Kaen jero Jeikobnon mare iikanon gawon mesaon karo Leanon kema mokoloon mun kokaen ijoro: “Niinon meranaan asagbalej hamo kanon mono goo sewanja mejenja. Kawaajon mono niwo ewota.” Kaen ijoro Jeikobnon gomantiina iikanon iwo eri.

¹⁷ Iwo eri Anutunon Leawaanon qaa qamakoolia moro koro ama Jeikobwaa meria 5:ya mero. ¹⁸ Ii men qaa kokaen jero: “Niinon welen embana ii lona muwetiwaajon Anutunon iikawaa tawaya koi nonja.” Kaen jen iikawaa so qata Aiskar (tawa) qaro. ¹⁹ Kawaa gematanon Leanon mombo koro ama Jeikobwaa meria 6:ya mero. ²⁰ Ii men qaa kokaen jero: “Anutunon kalej awaa soro nonja. Lona Jeikobwaa merauruta 6 mewetiwaajon iinon mono pondan niwo laligon qabuja noma laligowaa.” Kaen jen iikawaa so mera qata Zebulun qaro. (Zebulun = qabuja) ²¹ Kamban tosia tegoro Leanon bora men qata Daina qaro.

²² Anutunon mombo Reizel kaanagadeen romongon mun qaa qamakoolia moma koro ambiwaajon ilaan muro. ²³ Ilaan muro koro ama mera mon men qaa kokaen jero: “Anutunon gamuna metogoja.”

²⁴ Kaen jen toroqen kokaen jero: “Ponnon mono merana mon toroqen nombaa.” Kaen jen iikawaa so mera qata Joosef (= Toroqen nombaa.) qaro. Kian.

Jeikobwaanon lama tuunanon seiro.

²⁵ Reizelnon meria Joosef mero iikawaa gematanon Jeikobnon Laban kokaen ijoro: “Nii neenaa goman mirinanon kemambaajon mojen. Kawaajon saanon wasin nona eleema kema. ²⁶ Emba meraanuruna koi yonoojon ama goo welen qen laligoweti, mono ii nona motoon kembonja. Nii gawon somata totoon men laligoweti, ii geenjo saanon mojan.”

²⁷ Kaen ijoro Labanon kokaen jero: “Gii moma qeangon nonjan ee, mono saanon koi laligowa. Ponnon goojon ama nii kotuegon noma laligoroti, nii unju qewe qaa kaen kolooro mojen.”

²⁸ Kaen jen toroqen kokaen jero: “Mono gawongaa tawayaa jangoya jena sewanja ii saanon goma.” ²⁹ Kaen jero Jeikobnon kokaen ijoro: “Nii goo welen nomaen qen laligon goo gomanon miriwaa oro tuunja tuunja galen koma onombe somariigiti, ii geenjo saanon mojan. ³⁰ Wala nii koi mende kawe iikanon oro iwoiga mamaga mende en gonoto, iikanon mono nii kawe kamban kanon sein jaasoongo koloju. Nii daengen daengen kema kaweti, iikanon Ponnon kotuegon gono laligona. Kaen laligonato, nii mono naa kambanon saanon neenaa kanagesouruna nanjon onomambaajon ama gawon iwoi kanain mewenaga?”

³¹ Kaen ijoro Labanon kokaen qisiro: “Nii mono naama gombenaga?” Kaen qisiro Jeikobnon meleema kokaen jero: “Iwoi mon mende nombato, iwoi motoonggo koigadeen noojon ambagati een, nii saanon toroqen goonon lama tuunja tuunja ii kalan koma jaagalen men onoma laligoma. ³² Nii saanon goonon lama ano meme tuunja kuuya ii kete injiima gosima. Ii gosin lama meria baron kuuya ano meme (nonin) donja titogiawo ano teregia diriwen, sonojinjiri me korombongi ii kuuya mendeema iyangia men kululuun onomba. Iyononon saanon gawon men laligoweti waa tawana koloowu. ³³ Kanagen gawonaa tawana, lama ano meme ii injiima gosimambaajon kawagati, kamban iikanon uuna dindina kania ii afaangon kokaen mokoloowa: Meme (nonin) titogia qaa ano diriwen, sonojinjiri me korombongia qaa ii kuuya ano lama baron qaago kuuya noo tuunanon nambuti, ii niinon yongoro mejen, kaen moma kotowa.”

³⁴ Kaen jero Labanon kokaen meleeno: “Nii saanon uumotoonggo anjen. Qaa jejan iikaan kana ii ewaa.” ³⁵ Kaen meleema weemboria iikanondeen Labanon

meme (nonin) ejia teregia jirinjooron ano diriwen sojolinjiri me korombongia ano meme embia kuuya teregia titogiawo ano diriwen sojolinjiri me korombongi me sele jugianon iwoi taana raroti, ii kuuya ano lama meria baron kuuya ii gosin metogon onoma ana merauruta yonoo borogianon ama onono. ³⁶ Labanon ii ama onooma yonowo Jeikobwaanon lama ano meme tuun ii unuama weemboria karon kekembaa so kema kanon laligogi. Koriganon kaen laligogi Jeikobnon toroqen Labambaanon lama ano meme tuuna tuuna ii galen koma onoma laligoro.

³⁷ Kaen laligon komon, wakato ano gou gere iikawaa boria gbiligbili koton men selegia jinjororon kombolatiro biiwianon taaliro jirinjooron kolooro. †

³⁸ Kaen kolooro gere borogia koombolatia ii men oro yonoo apu juugia kuuya kanon ano apu newombaajon kagi wosogianondeen ero. Kaen ero lama ano meme tuun yononon ejianon unualeembutiwaa ain geriawo moma apu newombaajon kan mokolon iigi. ³⁹ Kaen iima meme ejia yononon gere boria iikawaa kosogianon embia unualeengi. Kaen unualeengi koro ama laligogitiwaaajon meraboraurugia kawentetere, titogiawo ano diriwen, sojolinjiri me korombongi ii onoma laligogi.

⁴⁰ Kaen laligogi Jeikobnon lama ano meme (nonin) meria kaanja ii gosin mendeema onoma ana ana tuungia so ononoto, oro somata ii arengon onono jaagia Labambaanon oro baron ano teregia titogiawo yonoonon baagen un nanji. Kaen ama anaajon lama ano meme (nonin) tuuna tuuna metogon mokolononono. Ii mokolon somongon onono Labambaa lama tuunanon mende kema toroqen onongi.

⁴¹ Oro embia kotakota yononon ejianon unualeembutiwaa ain geriawo mogi Jeikobnon kaman so iikanon gere boria ii apu juunon ano. Kawaaajon oro ejia yononon kan ii wosogianon mokolon iima kosianon kanon embia ii unualeema laligogi.

⁴² Kaen laligogito, oro embianon esungia kamaanqeqeta koloogiti een, iinon gere boria ii iyonoo wosogianon mende ama laligoro. Kaen ama laligoro oro esungia kamakamaata yononon Labambaa tuunanon toroqegi esungia kotakota yononon Jeikobwaa tuunanon kema toroqegi. ⁴³ Jeikobnon kaen ama kindinbiri eja qaqabunayawo kolon toomorian mokolooro. Lama ano meme tuun mamaga bun qen aon welenqeqe ejemba unuano kamel ano dongi tuuna tuuna asugin seigi togia kolooro. Kian.

31

Jeikobnon Laban mesaon olon koma keno.

¹ Labambaa meraurutanon qaa kokaen jegi Jeikobwaa gejianon kemero moro: “Mannananon iwoi bun qen laligoroti, Jeikobnon ii kuuya kalugon konjoratin angon kono. Mannaaa esuhinaya galen koma iikawanona hinaya kuuya ii iyanajon mokolon kindinbiri kolooja.” ² Qaa ii moro ano looyaa jaasewana iima kokaen moma asariro: “Labanon wala ala awaa kolon noma laligon kouroto, kaana mende toroqen ama laligoja.”

³ Kaen moma asariro Ponon Jeikob kokaen ijoro: “Gii mono eleema manasauruga yonoo balonon kema tinitosauruga yonowo laligowa. Kema laligona niinon giwo nama laligomana.”

⁴ Jeikobnon qaa ii moma Reizel ano Lea yorojon qaa ano keno balon korianon lama tuuna tuuna galen koma ononoti, iikanon kari. ⁵ Kari kokaen irijoro: “Niinon mangaraa jaasewana iima kokaen moma asarijen: Iinon wala ala awaa ama noma laligon kouroto, iikaana mombo mende ama laligoja. Mannaa Anutuyanon mono kilen niwo nama laligon kouro. ⁶ Nii ku-usuna kuuya kululuun iikawaa so mangara welen qen mun laligon koubeti, oro ii saanon mojado.

† **30:37:** Gere boria: ii sopawaajon mende ano. Kaanagadeen tiriqoonjon me jenan amambaajon qaago. Anutunon naa yawen ano owen jenan ambambaajon mende jeroto, Jeikobwaa uutanon dingoro ten koma laligorotiwaajon toomoriambaa kania kaen kuma muro.

⁷ “Kaen laligoweto, iinon anjomokolon qaganon ama noma laligon gawonaa tawaya ii somanja 10:baa so utequte ama laligoro. Kaen ama noma laligoroto, Ponon anjon koma muro tiwitiwilaa mon mende ama nono laligowe. ⁸ Kamban monon kokaen jero, ‘Lama ano meme (nonin) titogiawo koloowuti, ii mono goo gawon tawaga koloowu.’ Kaen jero oro tuun kuuya yononon meraboraangia titogiawo ononji. Kamban monon kokaen jero, ‘Lama ano meme (nonin) kawentetere koloowuti, ii mono goo gawon tawaga koloowu.’ Kaen jero oro tuun kuuya yononon meraboraangia kawentetere ononji. ⁹ Anutunon kaen ano asugiro mangaraa tuunanonga oro konjoratin unuama nono seigi.

¹⁰ “Oro ejianon embia unualeema laligogiti, kamban iikanon gaon iima jaana uun waama iibe meme (nonin) ejianon embia unualeema nangiti, iyonoo selegia ii kawentetere, titogiawo ano diriwen, sonojinjiri me korombongi kuuya koloogi. ¹¹ Nii gaon iibe kanon Anutuwaa gajoba monon nojon ‘Jeikob!’ qaro. Kaen qaro ‘Koi nanjen,’ jen meleembe. ¹² Meleembe kokaen toroqen nijoro: ‘Labanon iwoi kuuya ama gomakeji, niinon ii iima mojen. Kawaajon saanon jaaga otaama uun iiba: Meme (nonin) ejia kuuya embia unualeema nanjuti, iyonoo selegianon kawentetere, titogiawo ano diriwen, sonojinjiri me korombongi koloaja. ¹³ * Niinon Betel kanon asugin gombe jamo dangunu mon kuun kele morin niwo qaa somonjon jojopan qaanon jen kotiina. Niinon Anutu ii ano gojon qaa kokaen jejen: Gii mono keteda koi waama kantri koi mesaon geengaa kolokoloo gomanganon mombo eleema kema.’ ”

¹⁴ Jeikobnon qaaya kaen jero Reizel ano Lea yoronon kokaen meleema mun ijori: “Mangaraa mirinon borosamowaa bakaya mon ii noroonon mende toroqen raja. ¹⁵ Iinon eja norono sewanaranon karo ii anajongadeen menj gilidabororo. Kawaajon noro mono waba tani ama norono laligon kouri. ¹⁶ Kawaajon Anutunon mangaraa tuunanonga esuhina ilawoila konjoratin wano seiroti, ii kuuya mono onanon anana ano meraboraurunana ananaa bunaga koloaja. Kawaajon Anutunon menj koton gonoti, giinon mono ii kuuya ten koma otaawa.”

¹⁷ Kaen ijori waama menj mozongon menj embamerauruta kobibiin onono kamel qagianon ugi.

¹⁸ Miriwaa oro tuuna kuuya konjoma onono wala kenji. Esuhina iwoiya kuuya Mesopotemia (Padan Aram) balonon laligon mokoloo seiroti, ii korebore kololon manja Aisakwaanon kembombaajon Keinan balonon baagen kenji. ¹⁹ Kamban kanon Labanon lama jugia motomambaajon keno Reizelnon manaa mirinon donlopion bubuga yongoro mero. ²⁰ Yongoro mero Jeikobnon toroqen looya Aram eja Laban ii kokaen tiligon muro: Kembombaa qaaya ii mende jero moroto, mono olon mesaon kenji. ²¹ Kaen olon kenji kamel yononon ilawoilaya kuuya menj bosingi. Kema Yufreitis apu gowoya koton Gilead balon baanawo iikanon baagen kenji. Kian.

Labanon Jeikob otaan keno.

²² Kengito, weemboria karonja kolooro kanon qaa kokaen jegi Labanon moro, “Jeikobnon mono togon olon koma keno.” ²³ Ii moma waama tinitosa ejauruta unuama weemboria 7:baa so onotaan kema kema Gilead balon baanawo kanon mokolon ononji. ²⁴ Onongiti, gomantiina iikanon Anutunon Aram eja Laban ii gaonon asugin qaa kokaen ijoro: “Gii Jeikobwaaajon kotumotue me qasumasuaa qaa mon jewabotiwaaajon mono moma koton galen menj aowa.” ²⁵ Unuangi Jeikobnon opo sel kuuna Gilead balon baanawonon mororongon kuuro Laban ano ejauruta yononon kaanagadeen opo sel kuungia iikanon kuun egi.

²⁶ En waama qegia Jeikobwaanon kema kokaen jero moro: “Gii mono naa terega ama nona? Gii tiligon nonjan. Kere yononon manja qen emba yongoro horonkejuti, mono

* 31:13: Jen 28.18-22

iikawaa tani noo borawoina oloŋ uruama koi kana. ²⁷ Gii naambaajon angomokolon ama noma uulanawo oloŋ koma nomesaon kana? Gii mono naambaajon qaa mon mende jena mobe lan kana? Ii mobenagati een, nii saanon rii gbawe ambe koman koma gita kulele qegi korisoro qaganon onoombe kawuyaga.

²⁸ “Ii mobenagati een, mono saanon esauruna ano borawoina buugia kiton nen yeizozogia jewenaga. Gii mono uuga qaawaa tere kaanŋ anjanŋ. ²⁹ Niinon ku-usunawo kan saanon tiwilaan gombenagato, gomantiinŋ ewe mangaa Anutuyanon qaa kokaen nijoja: ‘Gii Jeikobwaaon kotumotue me qasumasuaa qaa mon jewabotiwaajon mono moma koton galeŋ men aowa.’ ³⁰ Kawaaon mesaowa, geengaa mangaa goman mirinon eleemambaa uuainŋa somata moma laligonŋo mesaodaboron kananon kan laligojan. Kawaaon saanon kembato, noonon donlopionuruna ii mono naambaajon yongoro men kana?”

³¹ Labanon kaen ijoro Jeikobnon kokaen meleema muro: “Giinon borawoiga manjaqeŋe ku-usun qaganon nuambabotiwaajon romonŋon keena moma oloŋ koma kanin. ³² Kaninto, monon donlopion bubuga mero mokoloowagi, ii saanon qena komuwaa. Ilawoila kuuya men laligojenŋi, ii saanon tinitosaurunara yonŋoo jaanon iima gosin nama goonon iwoiga mon mokolon iima ii saanon mewa.” Jeikobnon kaen ijoroto, embia Reizelnon donlopion ii yongoro meroti, loyanon ii mende morotiwaajon ii hanŋan qen jero.

³³ Kaen jero qegia Jeikobwaa opo sel kuunŋanon uma qengama monŋama Leawaa opo sel kuunŋanon uma toroqen welen embawoi yoroŋo opo sel kuunŋaranon uma qengama monŋama iwoi mon mende mokolooro. Leawaanon kuun mesaon kawaa gematanon Reizelwaa kuunŋanon uro. ³⁴ Uroto, Reizelnon donlopion bubuga ii men gesonon mouma kamel qaganon duŋ rarawaa uutanon ama qaganon uma qelanjin raro. Kaen raro manŋanon opo kuunŋaa uuta kuuya qengŋanoto, ii mende mokolooro. ³⁵ Reizelnon manŋa kokaen ijoro: “Somatana, nii koinon niiro rajenŋiwaajon ama goo jaasewanŋanon saanon mende waamanŋa. Kawaaon uuduudu mende moma nomba.” Kaen ijoro miriwaa donlopion bubuga iikawaaon monŋanoto, ii mende mokolooro.

³⁶ Mende mokolooro nama Jeikobnon irinŋa soono temboma Laban kokaen jen qisin muro: “Niinon naa kanaga ama sonŋiwe? Mono naa sili bologa ama gombetiwaajon kakasililinon tiwowasanon tigon nonjan? ³⁷ Noo esuhinana kuuya qengŋan daboronŋo mono naa iwoiga mon mokoloona goo miri uutaa bunŋaga koloona? Ii saanon men koi kan tinitosaurunara yonŋoo jaagianon ana iigi batunaranon qaa lombo enagati, ii gosin jen tegon mindinŋon norombuya.

³⁸ “Niinon giwo yambu 20 laligon waabe. Kamban iikawaa uutanon gawonŋa mewe goonon lama ano meme (nonin) yonŋonon mende janŋon qaonŋito, awaagadeen kolon seisei ama laligogi. Kaanagadeen lama ejia mon goo oro tuunŋonŋa mende qen newe. ³⁹ Kamban tosaanon oro kawalianon lama qen kitomitoroti, ii mende men kan goma laligoweto, iikawaa kitia ii neenaa tuunŋonŋa men kitianon ama laligowe. Lamaga gomantiinanon me asasaganon yongoro men laligowuyagati, kilen iikawaa kitia amambaajon jenkooto ana ii otaan laligowe.

⁴⁰ “Ween biiwianon goman gerianon nooro gomantiinanon memetotonon nuro sanŋonŋa moma laligowe. Kamban mamaga gaon gbiligbili laligowe. ⁴¹ Yambu 20:waa so iikaan goo gomanon laligon waabe tegoja. Yambu 14 ii borawoiga oromambaajon welen qen goma laligowe. Iikawaa gematanon yambu 6 ii lama bulmakao mokoloomambaajon goonon gawon men laligowe. Kaen laligoweto, giinon gawon memewaa tawana ii somanŋa 10:baa so utequte ama laligona.

⁴² “Asana Aabrahambaa Anutuya amana Aisaknon waeya men mepeseenkeji, iinon gemananon aworo kolon mende kotinŋon nonagi een, giinon mono bobora wasin nona kawenaga. Kaen ama nonagato, Anutunon noonon siimbobolo kakasililin iiro

gawon boronanon seleqege ama men laligoweti, ii iima kete gomantiinanon noo qaana gosin jen tegoro mojan.” Kian.

Jeikob ano Laban yoronon soomonngo ani.

⁴³ Jeikobnon kaen jero Labanon kokaen meleema muro: “Emba woi koi mono noo borawoinaga. Yoro meraboraurugara ii noonona. Lama bulmakao tuun tuun koi ii noonona. Iwoi kuuya koi iijani, ii kuuya noo bunagadeen kolooja. Kaento, mesaowa niinon kete borawoina koi ano meraboraurugara ononiti, yononon kembutiwaa qaagia jegi ii qewagomambaajon moma bimoojen. ⁴⁴ Kawaajon saanon kan gou koma aon batunaranon soomonngo ambo. Ii qendeembotiwaajon romonjon noroma dangunu kaana batunaranon ewaa.”

⁴⁵ Kaen jero Jeikobnon jamo mon men kuuro moroalimban dangunu kaana sodogara koloon nano. ⁴⁶ Iikanon nano Jeikobnon tinitosauruta yonoojon jamo men kululuuwutiwaajon jero. Kaen jero jamo men qanon qanon ama kululuugi uro iikawaa kosianon nene lomban on negi. ⁴⁷ Labanon jamo tuun kawaa qata Jegar Sahaduta qaro Jeikobnon qata Galed qaro. *

⁴⁸ Kaen qama looyanon qegia Jeikob kokaen ijoro: “Jamo tuun koi mono kete anaraa batunaranon moroalimban dangununaraga ewaa.” Kawaajon Jeikobnon iikawaa qata Galed qaro. ⁴⁹ Labanon qaa toroqen kokaen jero: “Ponon deema laligowoti, kamban iikanon batunaranon jaayanon niriima riin galen men noroma laligowaa.” Kawaa so balon iikawaa qata mon Mizpa qaro. (Mizpa = Galen meme miri koriga.)

⁵⁰ Labanon qaa ii toroqen kokaen ijoro: “Giinon borawoina horon ureen aon ama oromba me toroqen emba tosaana onombagati een, mono qaa koi moma laligowa: Balon eja monon kosonaranon mende laligon niriiro Anutunon mono kilen saanon niriima batunaranon soomonngo ejiwaa qaaya ii nanjon jen laligowaa.”

⁵¹ Kaen ijon mombo toroqen kokaen jero: “Qegana moba, jamo tuun koi ano toon koi kuujeni, iikanon mono anaraa batunaranon dangunu kaana rama ubao. ⁵² Jamo tuun koi mono dangununara koloon rama ubaa ano toon koi ii kaanagadeen dangununara koloon rama ubaa. Iikanon soomongonaraajon kokaen romonjon noroma rama ubao: Niinon men bolin gomambaajon moma jamo tuun koi mende uugun goonon kama. Giinon kaanideen men bolin nomambaajon moma jamo tuun ano toon koi mende uruugun noonon kawa. ⁵³ Aabraham, Naahor ano yoro mangaraa bengia Anutu iinon mono qaa batunaranon kolooro ii gosin jen tegon norombaa.” Labanon kaen ijoro Jeikobnon qaa ii somonjon Anutuwa qanon jojopan qanon jen kotihiro. Manja Aisaknon Anutu iikawaa waeya men mepeseen laligoro.

⁵⁴ Jeikobnon kaen ama balon baananon oro qen iikanon siimolon on tinitosauruta horon onono lombanon kagi. Kan nene nen gomantiinanon rii oron baananon kanon egi. ⁵⁵ Egi goman asariro Labanon umugawodeen waama esauruta ano borawoita buugia kiton nen kotuegon onoma yeizozogia jero. Ii jen onomesaon eleema gomananon keno. Kian.

32

Jeikobnon Iisoowo aitongowowaajon joronqoron ano.

¹ Looyanon keno Jeikobnon kaanagadeen kananon keno Anutuwa gajobauruta tosonian mokolon mug. ² Mokolon mug injiima kokaen jero: “Ii Anutuwaanon manjaqege tuun kolooju.” Kawaa so goman iikawaa qata Mahanaim (manjaqege tuun woi) qaro.

* **31:47:** Dangunu jamo tuun; ii Hibruu qaanon Galed ano Arameik qaanon Jegar Sahaduta.

³ Jeikobnon kananon kema laligon qele ejauruta tosaanja wala wasin onono Edom kantrinoŋ balon qata Seir kanon data Iisoo iibombaajon kenŋi. ⁴ Wasin onoma kokaen jeŋ koton onono: “Ono mono kema da poŋna Iisoo kokaen jeŋi moba: ‘Somatana moba, nii welen ejaga Jeikob. Nii owanara Labambo laligon kouma laligodaboron kamban kokaamba ii mesaon kajeŋ. ⁵ Iikanon laligon bulmakao, donŋi, lama, meme (nonin) tuuŋa tuuŋa ano welenqeŋe ejemba mokolon unuama kananon kajeŋ. Oo eja poŋna, niinon goo jaanon kiankoomu mokoloomambaajon moma qaa buzuna koi wala ambe goonon kaja.’ ”

⁶ Kaen jeŋ koton onono kema eleema kan kokaen jeŋi moro: “Nono daga Iisooaanon kenin. Iinon mono ejauruta 400 unuama kananon kan giwo aitonŋowombaajon jojorin laligoju.” ⁷ Kaen jeŋi moma awawalin konjilin somata moro. Kaen moma nama kanagesouruta iwo kagiti, ii ano lama meme tuuŋa tuuŋa, bulmakao tuuŋa tuuŋa ano kameluruta ii mendeema onono tuuŋ woi koloogi. ⁸ Kokaen romonŋon kaen ano: “Iisoonon kan manja qeŋ tuuŋ moŋ unuŋ tiwilaawaati eeŋ, tuuŋ moŋ yoŋonon mono saanon olon koma kembuyaga.”

⁹ Kaen romonŋon kokaen jeŋ qama kooliro: “Oo Anutu, asana Aabraham ano manja Aisak yoroo bengara, gii saanon moma nomba. Poŋ, gii geenŋo qaa kokaen nijona mobe: ‘Gii mono waama geenŋaa balonon eleema geenŋaa tinitosauruga yoŋoonon kema. Endu kena niinon toomorian gombe laligowa.’ Kaen nijona mobe.

¹⁰ Wala eejanon neenaa taa gbarunanondeen meŋ Jordan apu gowoya koi koton kembeto, saanon kolon seiŋ kete eleema tuuŋ woi kolon koi kajeŋ. Nii welen ejaga kamaanqeŋeta kolon laligoweto, giinon kilen qaaga pondan otaan kiankoomuga kuuya qendeema noma laligona. Nii kamakamaata kolon uuŋopaga ii buŋa qeŋ aomambaa so mende kolon laligowe.

¹¹ “Dana Iisoonon kananon kan neena, nemuŋ ano meraboraurunana nono nunuŋ tiwilaan nonombabotiwaajon nii keena mojeŋ. Kawaajon giinon mono ilaan nonoma iwaa borianonŋa metogon nonomba. ¹² * Gii geenŋo qaa kokaen nijona: ‘Niinon toomorian goma gbiliuruga kolonseisei onombe janŋogianon somariiro kowewaa sakasiŋa ejiwaa so kolowu. Ii kelemalelen ewaatiwaajon ama weenweenŋoyaa so qaago. Qaa ii onanon.’ ”

¹³ Kaen qama koolin gomantiinja ii balon iikanon ero. Enŋo oro tuuŋa tuuŋa yoŋoononŋa data Iisoo kalen mumambaajon oro kokaen gosin mendeema onoma anŋatitiga onono: ¹⁴ Meme (nonin) embia 200, ejia 20, lama embia 200, ejia 20, ¹⁵ kamel 30 meraboraurugia ajunon, bulmakao embia 40, ejia 10, donŋi embia 20, ejia 10.

¹⁶ Tuuŋ kaen kaen gosin mendeema tuuŋ anja anja ii welenqeŋeuruta yoŋoo borogianon ama onoma kokaen injoro: “Ono saanon wala kema oro tuuŋa tuuŋa koi yoŋoo batugianon tirin koton unuama awanŋon kembu.”

¹⁷ Kaen injon tuuŋ mutuya kembutiwaa galenja kokaen jeŋ koton muro: “Kananon kenŋi dana Iisoonon mokolon onoma kokaen qisin gombaa: ‘Gii morowaa welenqeŋe ejaga koloojan? Gii dakanon kemaŋ jeŋ kajan? Oro baganon kajuti, ii morowaanonja?’

¹⁸ Kaen qisin gono kokaen jewa: ‘Ii welen ejaga Jeikobwaanonŋa. Ii somataya Iisoo kalen mumambaajon ano kaju. Anjo mono gemanananon kananon kaja.’ ”

¹⁹ Kaen jeŋ koton muŋ oro tuuŋ 2:ya, tuuŋ 3:ŋa ano oro tuuŋ tosia kuuya yoŋoo galenŋia gemagianon kagiti, ii kaanŋagadeen jeŋ koton onono mogi: “Ono dana Iisoo mokoloowuti, mono qaa tania iikayadeen jeŋi mobaa.” ²⁰ Kaen jeŋ koton onoma kokaen romonŋoro: “Niinon batogon uuta meŋ kamaan ala kalen mumambaajon oro tuuŋa tuuŋa wasin onombe wala kembu. Dananon ii injiima uuta bonjon kono olomoonaga. Uuta olomooro saanon neeno iwaa jaasewanonon onon keube sinŋisonŋona

* 32:12: Jen 22.17

mesaon ala men nonaga.” Kaen romonjon toroqen kokaen jegi mobaatiwaajon jero: “Goo welen ejaga Jeikobnon mono gemanananon sosooda kaja.”

²¹ Kaen jen kalenja onono wala kananon kenigito, anjo gomantiinja ii opo kuunjon ramaña jen iikanon raro. Kian.

Jeikobnon Siwe gajobawo aon orori.

²² Gomantiinja kanon Jeikobnon waama embawoita, welen embawoita ano merauruta 11 ii unuano kema Jabok apu sakasiña qeleqeleeya ii kotowombaajon anji. ²³ Unuano apu koton kema esuhina iwoiya kuuya bunaya eroti, ii kaanagadeen men kendaborogi.

²⁴ * Kendaborogito, Jeikobnon anodeen apu leegen kanon mombo raro. Anodeen raro eja monjon karo iwo gomantiinanon aon oron nani goman ano. ²⁵ Eja iikanon haamo ama mumambaajon amamaan iima kawaajon Jeikob ii kupu siitanon qero. Qero motoon aon oron laligori iikanon Jeikobwaa kupu siitanon suno. ²⁶ Siitanon suno eja iikanon kokaen ijoro: “Goman amambaajon anjiwaajon mono saanon nomesaona kemaña.” Kaen ijoroto,

Jeikobnon kokaen meleema muro:

“Nii mende kotuegon nombagi een, nii mono mende gomesaowe kembaga.”

²⁷ Kaen meleema muro “Gii qaga moro?” jen qisin muro “Jeikob,” jero.

²⁸ * Kaen jero qaa kokaen ijoro: “Gii Anutu ano ejemba nonowo aon oron laligon haamo ama nonona. Kawaajon goo qaga mono toroqen Jeikob qaagoto, Israel qabu.” (Israel = Anutuwo aonororo.)

²⁹ * Kaen ijoro kokaen jero: “Gii saanon qaga qana momaña.” Kaen jeroto, gajobanon kokaen meleema muro: “Gii nomaembaajon noo qanaajon qisijan?” Kaen meleema mun iikanon nama kotuegon muro.

³⁰ Kotuegon muro Jeikobnon kokaen jero: “Nii Anutuwo jaasewan qen aon jaaya tororo iijento, kilen niima kobooro jaawo laligojen.” Kaen jen kawaajon balon iikawaa qata Penuel qaro. (Penuel = Anutuwaa jaasewana) ³¹ Ween jaayanon kouro Jeikobnon Penuel goman ii mesaon uugun kan kupu siita sunotiwaajon ama riinj korinjon keno. ³² Eja kanon Jeikobwaa kupu sii toroqetaa tokotokoyanon qerotiwaajon ama Israel kanatuuru yononon kambañ kokaamba kaanagadeen oro nen kanon kupu sii toroqetaa tokotokoya ii togon mende nenkeju. Kian.

33

Jeikobnon Iisoowo aitonjori.

¹ Jeikobnon jaaya unj waama Iisoonon ejauruta 400 yonowo motoon kananon kagiti, ii injiuro. Kawaajon meraborauruta mendeema onoma Lea, Reizel ano welen embawoita yonoo borogianon onono.

² Kaen ama onoma kokaen arengon onono: Welen embawoita yoronon meraboraurugara unuama wala kenji. Yonoo gemagianon Leanon meraborauruta yonowo kenji Reizel ano meria Joosef yoronon daandaan keni.

³ Sumaña kaen arengon onoma anjo yonoo wosogianon wala kema siminj kuma namonon usugon waaro indinja 7 kolooro kema dataa jaasewanon keuro. ⁴ Keuroto, Iisoonon koga iimambaajon uulanawo bobogarin kan suunjon mun borianon aroyanon giliro kemero buuta kiton nero urusaan aori. ⁵ Iisoonon jaaya unj waama Jeikobwaa embamerauruta injiima koga qisin muro: “Koi daen yononon giwo kaju?” Qisin muro kokaen meleeno: “Anutunon kalen moriana qaganon merabora koi welen ejaga nii nonota kajan.”

* 32:24: Hoos 12.3-4 * 32:28: Jen 35.10 * 32:29: Ponj 13.17-18

⁶ Kaen meleeno welen embawoita yoronon meraboraurugara yonowo kosere kouma simin kuma namonon usugogi. ⁷ Kawaa gematanon Lea ano meraborauruta yononon kaanjadeen kosere kouma simin kuma namonon usugogi. Tetegoyanon Joosef ano Reizel yoronon kosere kouma simin kuma namonon usugori.

⁸ Kaen angi Iisoonon kokaen qisin muro: “Eja ano oro tuun kuuya kananon mokolon ononjeni, ii kania naata wasin onona kajuya?” Kaen qisin muro kokaen ijoro: “Oo eja ponna, niinon ii goo jaaganon kiankoomu mokoloomambaajon ama wasin onombe.”

⁹ Kaen jeroto, Iisoonon qaa kokaen ijoro: “Oo kona, ii noonon mamaga sonanon raju. Kawaajon ii saanon toroqen geengaa bunja koloon ewaa.”

¹⁰ Kaen ijoro Jeikobnon kokaen jero: “Kaen qaago. Giinon niimanaan ama ala awaa men nona goo jaasewanga iibe Anutuwa jaasewana kaana kolooja. Kawaajon nii goo jaaganon kiankoomu mokoloojen ee, mono kalena koi saanon bunja qen aowa.

¹¹ Anutunon kalen morian qendeema nono laligon koube iwoi kuuya amamaankejen, ii kuuya saanon en nonja. Kawaajon keraqeeango kalena men kagiti, ii saanon mewa.” Kaen ijon kaparan koma nanotiwaajon Iisoonon keraqeeango kalena ii bunja qen aoro.

¹² Bunja qen aon kokaen jero: “Mono saanon toroqen kembona. Niinon koipugia koloowe on saanon niwo kagi kembona.”

¹³ Kaen jeroto, Jeikobnon kokaen ijoro: “Eja ponna, moba. Meraborauruna yononon esungia kamakamaata kolooju ano lama nemuna ano bulmakao nemuna meraboragia aju onomakejuti, niinon ii kalan koma onomakejen. Kaen kolooro ii kana kembuwaajon weemboria motoongowaa so molan kota onotaawonagati ee, yononon mono esungia kamaaro korebore komuwuyaga. ¹⁴ Kawaajon eja ponna, gii saanon wala kena welen ejaga niinon sosooda gemaganon gotaan kama. Oro onotaawe wosonanon wala kembuti ano meraborauruna esungia so osononon kan kan era Seir gomanon somatana goonon koubona.”

¹⁵ Kaen ijoro Iisoonon kokaen jero: “Kaen kolooro nii saanon ejauruna tosaana onomesaowe giwo onon kawu.” Kaen jero Jeikobnon kokaen qisiro: “Gii mono naambaajon kaen anaga? Oo eja ponna, nii goo jaanon kiankoomu mokoloowe mono sokoma nono tegoja.”

¹⁶ Kaen jero Iisoonon weemboria iikanonadeen eleema kema Seir gomanon keuro. ¹⁷ Jeikobnon Sukot gomanon kema iikanon anaa miria onon orouruta yonoonon kuuna kuuna mero. Kawaajon goman miri iikawaa qata Sukot (Halihali) qamakeju. Kian.

¹⁸ Jeikobnon tani kaanon Mesopotemia (Padan Aram) balon mesaoro. Mesaon kan Keinan balombaa taon qata Sekem kanon awagadeen kouro. Kouma opo sel kuuna taon kosianon balon korianon mororonon kuun raji. ¹⁹ * Opo sel kuuna balon korianon kuuroti, iinon goman kitia ii Sekembaa mana Hamor iwaa merauruta yonoononga silwa kota 100 kanon sewana mero. ²⁰ Sewana men kanon jiwowon alata mon men qata “El, Israelwaa ben Anutuya,” kaen qaro. (El = ben)

34

Sekem yononon Daina men bolin mug.

¹ Leanon Jeikobwaa borata Daina meroti, iinon kaman monon Keinan emba saran injimambaajon keno. ² Keno balon iikawaa eja ponna Hamor iinon Hiwi kanagesowaa ejaga laligoro. Iwaa meria Sekem iinon Daina iima iikanondeen iimanaanaan moma horon men kileen muro. ³ Sekemnon wombota Jeikobwaa borata Dainawaajon pororogon somonon ukalenanon jopagon mun kele qaayanon jen tutugon mun

* 33:19: Joos 24.32; Jon 4.5

laligoro. ⁴ Tutugon mun laligon manja Hamor kokaen ijoro: “Ama, gii saanon emba saran koi noo embanaga koloowaatiwaajon qaa gawon mewa.”

⁵ Kamban kanon Jeikobwaa meraanuruta yononon balon korianon kema miriwaa orourugia galen koma onoma laligogi Sekemnon Daina men kileero manja Jeikobnon borataa buzu qaa ii kaen moro. Ii moroto, ii mesanjon merauruta mirinon koubutiwaajon qaaya bogoro mamboma raro. ⁶ Mamboma raro Sekembaa manja Hamor iinon qaa gawon memambaajon Jeikobwaanon karo. ⁷ Kan raro Jeikobwaa meraurutanon balon korianonga kougi. Kouma iikanondeen iwoi asugirotiwaa sunduya ii kokaen mogi: Sekemnon Jeikobwaa borata men kileero Israel kanatuuru batugianon sili gamuyawo kolooro. Sili ii mende aanaa so kolooro. Ii moma uugianon kobooro wosobiri moma goronooaso анги.

⁸ Goronooaso mokoloogito, Hamornon kokaen injoro: “Merana Sekembaa uuwombotaa naanja ii onoo naamboragiaajon mokotaan raja. Kawaajon saanon jen tegogi Dainanon iwaa embia koloona. ⁹ Saanon nonowo naamboraurunana utequte ama aonin kema karo laligowona. Kaen saanon qenagena koloon laligowona. ¹⁰ Kaen ama saanon nonoo batunananon rama laligowu. Nono balonana koi ii mende anjon kombonoto, onjo saanon iikanon lan kema kan angiaa so balon kitia kitia bunja qen aon mirigia men nonowo angunen-qangunen ama laligowona.”

¹¹ Kaen jero Sekemnon Dainawaa mannaanuruta ii kokaen injoro: “Niinon onoo jaanon kiankoomu mokoloomambaajon moma qisin ononjen. Kawaajon ii me woiwaa qisin nombuti, nii saanon ii onomanja. ¹² Emba sewanja ano kalen men kan onomanjati, iikawaa jangoya ii saanon angiaa so men ubu. Ii me woiwaa qisin nombuyagati, niinon ii saanon onomanja. Qaana kota koi: Ononon mono jen tegon naamboragia nongi noo embanaga koloowaa.”

¹³ Sekemnon naangia Daina men kileerotiwaajon ama Jeikobwaa merauruta yononon osonkakale qaganon Sekem ano manja Hamor meleema oroma ¹⁴ qaa kokaen jegi mori: “Eja mombaa selianon Anutuwaa aiweseya mende kotogiti, nono naamboranana eja iikaanja saanon mende mubonja. Kaen anin gamugamu qanananon ubabo. Kawaajon nono ii mubombaajon amamaajon. ¹⁵ Onjo sili motoonjo kokaen angi nono uumotoonjo ambonja: Wala Anutuwaa aiweseya ii ejaurugia kuuya onoo selegianon kotogi tegoro nono laligojoni kaanja koloowuti een, mono naamboranana saanon onombonja. ¹⁶ Kaen angi saanon onowo naamboraurunana utequte ama aonin kema karo laligowona. Kaen saanon onoo batugianon rama kanageso tuun motoonjo koloon laligowona. ¹⁷ Kaen laligowonato, Anutuwaa aiweseya selegianon kotowombaajon uumotoonjo mende ambuti een, nono mono naamboranana wama mongen kembonja.”

¹⁸ Qaa kaen jegi Hamor ano meria Sekem yoronon qaa kaanja kawaajon mori sokono.

¹⁹ Kaen mori eja gbaworo Sekemnon manjaa sumanuruta yonoo batugianon tosaanja unuugun qabunja somata men laligoro. Iwaa uunaanon Jeikobwaa borataajon mamaga erotiwaajon ama qaa jegiti, ii otaamambaajon isinabisina mende ama kamban mende qen koriro uro.

²⁰ Kaen kolooro Hamor ano meria Sekem yoronon Sekem taombaa eja alauruta yonowo qaa jewombaajon taombaa nagu kosianon ajoajoro sombenjianon kema kokaen jeri: ²¹ “Eja koi yononon ananawo ala awaa men aonkeju. Kawaajon anana saanon jen tegonin yononon anana balonon rama lansan kema kan mirigia men ananawo angunen-qangunen ama laligowona. Yononon balon kitia mewuwaajon titinja mamaga eja. Anana saanon yonowo naamboraurunana utequte ama aonin kema karo laligowona. ²² Anana sili motoonjo kokaen anin eja yononon ananawo laligowombaajon uumotoonjo ambu: Anutuwaa aiweseya ii eja iyonoo selegianon

kotogi eji, iikawaa so ii wala kuuya ananaa selenananon kaanagadeen kotonin tegoro anana saanon yonowo kanageso tuun motoonngo koloon laligowonja.

²³ “Kaen anin yonoonon miriwaa oro tuungia ano esuhina iwoigia kuuya ii mono ananaa buna koloowuya. Kawaajon qaa ninijogiti, ii saanon moma wambelaanin yononon ananaa batunananon rara dundungia mokoloon laligowu.”

²⁴ Kaen injiori taombaa kiropo naguyanon kan ajoroogiti, iyononon kuuya Hamor ano meria Sekem yoroo qaawaajon uumotoonngo ama jegi Anutuwaawaa aiweseya ii Sekem taombaa eja kuuya yonoo selegianon kotodaborogi.

²⁵ Kotodaborogi weemboria 3:a kolooro kanon wijigiaa siimboboloya ii kaanjadeen toroqen moma ragi Jeikobwaa merawoita woi Simeon ano Liwai, Dainawaa naanwoita yoronon manjawaa soogara somata men taon iikanon sangabanga kema toogia mende moma ragi alanza manja qen eja kuuya japalelen unjuri komudaborogi. ²⁶ Hamor ano meria Sekem ii kaanjadeen manjawaa soo somatanon ururi komuri. Komuri Sekembaa mirinonga naangara Daina ii horon kamaan wama keni.

²⁷ Kaen ani Jeikobwaa meraurutanon Sekemnon naangia men kileen murotiwaajon ama taonon sararagon kema eja qamogia injiima taombaa esuhina iwoiya luluuma qen yongoro megii. ²⁸ Lama, meme, bulmakao ano dongi tuunja tuunja ano ilawoilagia kuuya taon uutanon ano balon korianon egiti, ii kuuya kalugon medaborogi. ²⁹ Eshina iwoigia kuuya korama emba meraboraurugia kuuya unuama mirigianon iwoigia tosaanja eroti, ii kololoon luluuma qen yongoro men togon kenji.

³⁰ Kaen anji Jeikobnon Simeon ano Liwai kokaen irijoro: “Oro kaen ani kakasililin somataa qaayanon mono noo qananon uro laligomanja. Balon kokawaa toya Keinan kanageso ano Periz kanageso yononon mono kazi moma noma laligowu. Nii onoo kanatuuruna nono afaananon laligojon. Kawaajon yononon manjageqe ejaurugia kululuun onoma qotogon nonoma manja qen nombuti een, yononon mono saanon japalelen nun nii ano kanatuuruna tiwilaan nonombuya.”

³¹ Jeikobnon kaen irijoroto, iyoronon qaa kokaen ijori: “Mononon nonoo naanana kana somata emba tani ama muroti, nono mono iikawaa ironja meleema ononin sokonja.” Kian.

35

Jeikobnon Betel keno Anutunon kotuegon muro.

¹ * Anutunon Jeikob qaa kokaen ijoro: “Gii mono waama Betel gomanon kema rara dundunga mokoloon kanon Anutuwaajon siimolon alata mon mewa. Daga Iisoowaajon olon koma kena Anutunon kamban iikanon asugin gonoti, mono iwaajon alata ii mewa.”

² Kaen ijoro Jeikobnon sumana ano ejemba kuuya iwo laligogiti, ii kokaen jen koton onono: “Ben donlopion iwoi towoya batugianon ejuti, ii mono qetegon giligi keno koma konjoratin men aon selegia songbama opo malekugia utegowu. ³ Nii konajilin uutanon laligon Anutu qama kooliwe meleema nono ano daen daen kema kan laligoweti, iinon iikanon niwo laligon kouro. Kawaajon onjo mono kagi Betel gomanon kembonja. Nii iikanon Anutuwaajon siimolon alata mon memanja.” ⁴ Kaen jen koton onono borogianon donlopion iwoi towoya kuuya egiti ano gejagianon mangu sulugiti, ii qetegon kololoon Jeikob mugii. Mugi kema jujuu gere mon Sekem gomanon nanoti, iikawaa kanaanon namonon oson ron kono.

⁵ Kaen ama waama kenji taonja taonja liligon ragiti, Anutunon kanatuurugia iyonoo uugia kuuro sombugia kanjanawo moma elengia kamaaro Jeikob ano merauruta ii mende onotaagi. ⁶ Kaen kema laligon Jeikobnon ano kanatuuruya kuuya iwo laligogiti, ii unuama Luz gomanon keugi. Luz qata mon Betel ii Keinan balonon eja. ⁷ Kanon

* 35:1: Jen 28.11-17

keuma Jeikobnon siimolon alata mon mero. Dataajon olon koma kenoti, kaban iikanon Anutunon balon iikanon asugin muro. Kawaajon Jeikobnon goman miri iikawaa qata El Betel qaro. (El Betel = Betelwaa Beja) ⁸ Betel kanon laligogi Rebekawaa welen embia Debora ii komuro. Komuro Betel goman baatanon jujuu gere mombaa kanianon ron kongi. Jingen qama saagitiwaaajon ama jujuu gere iikawaa qata 'Jingen saawaa jujuu' kaen qagi.

⁹ Jeikobnon Mesopotemia (Padan Aram) balonon eleema karo Anutunon mombo asugin mun kotuegon muro. ¹⁰ * Kotuegon mun kokaen jero moro: "Goo qaga Jeikob (tiliqili eja) qamakejuto, iikaana toroqen mende qama laligowu. Kete kanain uma qaga mono Israel ewaa." Ponon kaen jen qata Israel qaro. (Israel = Anutuwo aon orori.)

¹¹ * Qata kaen qama toroqen Jeikob kokaen ijoro: "Nii Anutu ku-usun kuuyaa Toya kolojen. Gii saanon koloon seisei ana gbiliuruga yonoo jangogianon somariin ubaa. Goononga kanatuuru mamaga koloon kanageso tuuna tuuna asugiwu. Gii kinu kinu yonoo bemunjalegiaga koloowaga. ¹² Niinon balon Abraham ano Aisak buna qen orombeti, ii mono goo buna qemana ano goo gemaganon gbiliuruga yonoo bunagia kaanagadeen koloowaatiwaaajon ii qemana."

¹³ Anutunon qaa kaen ijon Jeikob mesaon goman miri iikanon kanakeewan uro. ¹⁴ * Anutunon qaaya ijoro moroti, Jeikobnon balon iikanon jamo mon men waama toon kuun ii wain ooyanon mamatewooya men morin iikawaa qaganon oil gerewaa kelega maaro kemero. ¹⁵ Anutunon qaa ijoroti, Jeikobnon goman miri iikawaa qata Betel (Anutuwa miri) qaro. Kian.

Reizelnon komuro.

¹⁶ Kawaa gematanon Jeikobnon sumanuruta unuama Betel goman mesaon kema laligon Efrata goman dodowigi Reizelnon mera meme kabananon kan kuuro masu jekania boorongia qero. ¹⁷ Masu qenje-mamjenawo somata qeroti, kaban iikanon koipu embanon qaa kokaen jero moro: "Oo Reizel, toroko mende moba. Gii mono kaban kokaamba kaanagadeen mera ejaga mon mombo mewaga."

¹⁸ Kaen jero mera men komumambaaajon ama tomoya men kuuro en qata iikawaajon Benoni qaro. (Benoni = siimbobolona merana) Kaen qaroto, mananon qata Benjamin qaro. (Benjamin = Simbawon merana)

¹⁹ Reizelnon kaen komuro Efrata kana goraayanon Betlehem kanon ron kongi. ²⁰ Ron kongi Jeikobnon toon jamo mon men Reizelwaa qasirinon kuuro. Reizelwaanon toon jamo ii kaban kokaamba kaanagadeen toroqen nanja.

²¹ Kaen kolooro Israelnon goman ii mesaon toroqen kema laligon Eder miri * korigaa teegen keuma opo sel kuuna iikanon mororongon kuuro. Kian. ²² Jeikobwaa sumanuruta yononon balon iikanon rama laligon mutu meria Ruuben iinon manaa embia sewana mende memeta Bilha iwaanon kema motoon eri manaa Israelnon iikawaa buzuya moro. *

Jeikobwaa merauruta

1 Hist 2.1-2

²³ Jeikobwaa merauruta 12 ii kokaen: Leawaa merauruta Ruuben ii Jeikobwaa meria mutuya. Iwaa gematanon Simeon, Liwai, Juuda, Aiskar ano Sebulun. ²⁴ Reizelwaa merawoita qagara Joosef ano Benjamin. ²⁵ Bilha Reizelwaa welen embawaa merawoita ii Dan ano Naftali. ²⁶ Zilpa Leawaa welen embawaa merawoita ii Gad ano Aser. Jeikobwaa merauruta kaana ii Mesopotemia (Padan Aram) balonon koloogi. Kian.

Aisaknon komuro.

* **35:10:** Jen 32.28   * **35:11:** Jen 17.4-8   * **35:14:** Jen 28.18-19   * **35:21:** Eder: = lama tuumbaa jaagalen
meme miri koriga   * **35:22:** Jen 49.4

²⁷* Jeikobnon kema laligon Kiriati Arba (qata mon Hebron) kawaa kosianon Mamre gomanon manja Aisakwaanon keuro. Asia Aabraham ano manja Aisak yoronon wala balon iikanon waba koloon laligori. ²⁸ Manja Aisakwaa laaligo kambanja ii yambu 180 kolooro komuro. ²⁹ Eja wana kolooro yambuyanon momogoro goron qen komun ambosakonuruta yonoonon toroqero. Merawoita Iisoo (Eesau) ano Jeikob yoronon qamoya ii ron koni. Kianj.

36

Iisoowaa gbiliuruta

1 Hist 1.34-37

¹ Iisoo qata mon Edom iwaa gbiliuruta yonoo qa arengia ii kokaen: ²* Iisoonon Keinan emba karoon ononoti, iyonoo qagia ii kokaen: Ada ii Hit eja Elon iwaa borataga, Oholibama ii Hiwi eja Zibeombaa meria Ana iwaa borataga. ³* Basemat ii Ismaelwaa borata Nebaiotwaa naanja.

⁴ Adanon Iisoowaa meria Elifaz mero Basematnon iwaa meria Reuel mero.

⁵ Oholibamanon Jeus, Jalam ano Kora onono. Iisoowaa merauruta kaen ii Keinan balonon koloogi.

⁶⁻⁷ Jeikob ano Iisoo yoroonon miriwaa oro tuuna tuuna mamaga egitiwajaan balon wabaga laligori, iikanon mende sokono. Eshinagaranon somata totoon kolooro motoon rama laligowombajaan amamaagi. (6) Kawajaan Iisoonon embauruta, meraborauruta ano kanagesouruta kuuya iwaa mirinon laligogiti, ii unuano. Ii unuama lama bulmakao tuuna tuuna, dongi kameluruta ano esuhina iwoiya kuuya Keinan balonon laligon mokoloroti, ii men koga Jeikob mesaon balon monnon keno.

⁸ Iisoo qata mon Edom iinon kaen ama Seir balon baanayawo kanon kema laligogi.

⁹ Iisoonon Seir balon baanayawo kanon laligon Edom kanageso yonoo bemunjalegia koloroti, iwaa gbiliuruta yonoo qa arengia ii kokaen:

¹⁰ Iisoowaa merauruta yonoo qagia ii kokaen:

Embia Ada iwaa meria qata Elifaz. Embia Basemat iwaa meria qata Reuel.

¹¹ Elifazwaa merauruta 5 ii Teman, Omar, Zefo, Gatam ano Kenaz.

¹² Iisoowaa meria Elifaz iwaa embia sewanja mende memeta qata Timna iinon Elifazwaa meria Amalek mero. Iisoowaa embia Ada iwaa esa ejauruta ii kianj.

¹³ Reuelwaa merauruta 4 ii Nahat, Zera, Sama ano Miza. Iisoowaa embia Basematwaa esauruta eja ii kianj.

¹⁴ Iisoowaa embia Oholibama iinon Iisoowaa merauruta karoon ononoti, ii qagia Jeus, Jalamano Kora qagi. Oholibama ii Zibeombaa meria Ana iwaa borata kolooro.

¹⁵ Iisoowaa gbiliuruta tuuna tuuna yonoo eja pongia ii kokaen: Iisoowaa meria mutuya Elifaz iwaa merauruta eja pon koloogiti, ii qagia Teman, Omar, Zefo, Kenaz, ¹⁶ Kora, Gatam ano Amalek. Elifazwaa gbiliuruta eja pon Edom balonon koloogiti, ii kianj. Ii Iisoowaa embia Ada iwaa esaurutaga koloogi.

¹⁷ Iisoowaa meria Reuel iwaa merauruta eja pon koloogiti, ii qagia kokaen: Nahat, Zera, Sama ano Miza. Reuelwaa gbiliuruta eja pon Edom balonon koloogiti, ii kianj. Ii Iisoowaa embia Basemat iwaa esaurutaga koloogi.

¹⁸ Iisoowaa embia Oholibama iwaa merauruta eja pon koloogiti, ii qagia kokaen: Jeus, Jalamano Kora. Eja pon ii Iisoowaa embia Oholibama, Anawaa borata iwaa merauruta koloogi.

* 35:27: Jen 13.18 * 36:2: Jen 26.34 * 36:3: Jen 28.9

¹⁹ Iisoo (Esau) qata monj Edom iwaa merauruta kianj ano yonjoo kanagesourugia ano eja ponjgia ii kianj.

Seir kanagesowaa qa arenja

1 Hist 1.38-42

²⁰ Hoor kanagesowaa eja Seir iwaa merauruta wala Edom balononj laligogiti, iyonjoo qagia ii kokaenj:

Lotan, Sobal, Zibeon, Ana, ²¹ Dison, Ezer ano Disan. Seirwaa merauruta ii wala Edom balononj Hoor kanageso yonjoo eja ponjgiaga laligogi iisoononj kanagenj karo.

²² Lotambaa merawoita woi ii qagara
Hori ano Heman. Lotambaa naanja qata Timna.

²³ Sobalwaa merauruta qagia ii kokaenj:
Alwan, Manahat, Ebal, Sefo ano Onam.

²⁴ Zibeon iwaa merawoita woi qagara Aiya ano Ana. Anawaa sunduya ii kokaenj: Iinonj manja Zibeombaa donjgia balonj qararanjkonjkonjanonj galenj koma onjono nene monjgama negi iikanonj apu jaaya jaaya geriawo mokoloo.

²⁵ Anawaa meraborawoita woi ii
meria Dison ano borata Oholibama.

²⁶ Disombaa merauruta qagia ii kokaenj:
Hemdan, Esban, Itran ano Keran.

²⁷ Ezerwaa merauruta qagia ii kokaenj:
Bilhan, Zaawan ano Akan.

²⁸ Disambaa merawoita woi ii qagara
Uuz ano Aran.

²⁹ Hoor kanagesoya kanagesoya yonjoo eja ponjgurugia yonjoo qagia ii
Lotan, Sobal, Zibeon, Ana, ³⁰ Dison, Ezer ano Diisan.

Hoor kanagesoya kanagesoya yonjoo eja ponjgurugia ii arenjgiaa so Seir balononj kaenj laligogi. Kianj.

Edom yonjoononj kinj ponj arenj

1 Hist 1.43-54

³¹ Israel kanageso yonjoononj kinj ponj monj mende galenj koma onjono walawala kambanj kanonj kinj ponj kokaenjanonj Edom balonj kanonj galenj koma onjoma laligogi:

³² Beorwaa meria Bela iinonj Edom yonjoo kinj ponjgia kolooro. Iwaa sitiaa qata Dinhaba.

³³ Belanonj komuro Bozra gomambaa eja qata Jobab, Zerawaa meria iinonj Belawaa dujanonj kinj koloonj laligoro. ³⁴ Jobabnonj komuro Teman balombaa eja qata Husam iinonj dujanonj kinj koloonj laligoro. ³⁵ Husam komuro Hadad, Bedadwaa meria iinonj dujanonj kinj koloonj laligoro. Hadadnonj Moab balononj kema Midian eja yonjowo manja genj unjnj haamo ano. Iwaa sitiaa qata ii Awit. ³⁶ Hadadnonj komuro Masreka gomambaa eja qata Samla iinonj dujanonj kinj koloonj laligoro.

³⁷ Samlanonj komuro Saul iinonj kitianonj kinj koloonj laligoro. Iwaanonj gomanj miri Rehobot ii Yufreitis apu gowoyaa kosianonj ero. ³⁸ Saulnonj komuro Baalhanan, Akborwaa meria iinonj Saulwaa kitianonj kinj koloonj laligoro. ³⁹ Akborwaa meria Baalhanan komuro Hadarnonj kitianonj kinj koloonj laligoro. Iwaa sitiaa qata ii Pau. Embiaa qata Mehetabel. Ii Matredwaa borata ano Mezahabwaa esiaga laligoro.

⁴⁰ Iisowaa gbiliuruta yonjoo eja ponj qa arenjgia ii isigiaa so ano gomanj miri balonjgiaa so kokaenj kolooro:

Timna, Alwa, Jetet, ⁴¹ Oholibama, Ela, Pinon,

⁴² Kenaz, Teman, Mibsar, ⁴³ Magdiel ano Iram. Eja ii Edom kanagesowaa eja ponjgurugiaga laligogi qagiaa so gomanj miri balonjgiaa qagia qagi.

Edom qata mon Iisoo iinon wala balon men rama laligon Edom kanagesowaa bemunjaleya kolooro. Kian.

37

Joosef ano daremunuruta

¹ Aisaknon Keinan balonon waba koloon laligoro meria Jeikobnon iikanon toroqen laligoro. ² Jeikobwaa gbiliuruta iyonoo sundugia kokaen:

Joosefnon eja gbaworo yambuya 17 kolooro daremunuruta, manaa embawoita sewangara mende memeta Bilha ano Zilpa yoroo merauruta yonowo lama ano meme (nonin) tuunja tuunja galen koma onoma laligogi. Kaen laligon daremunurutanon sili angti, iikawaa sunduya bologa bologa ii manja ijoro moma laligoro.

³ Jeikobnon eja waja kolooro meria Joosefnon kolooroti, iikawaajon mananon ii merauruta tosaanja kuuya unjuugun uutanon jopagon mun laligoro. Kamban monon maleku koriga iima-ainainawo boria koriga ii men Joosef muro. ⁴ Mananon ii daremunuruta kuuya unjuugun uutanon jopagon mun laligoroti, iwaa daremunurutanon ii iima kanain kazi ama mun iwo ala-alawaa qaaya mon mende amin moma laligogi.

⁵ Gomantiina monon Joosefnon gaon mon iima iikawaa sunduya ii daremunuruta injijoro mogi. Ii mogi uugianon waaro kazi mamaga moma mun laligogi. ⁶ Sunduya ii kokaen jero mogi: “Mobu, nii gaon mon iijenj, ii kokaen: ⁷ Anana gawonon laligon wiit padi boranana somongowombaa tani anjon. Kaen anin noonon wiit padi borana iikanon waama konja nano onoonon boran kanon mono noonon boran liligon sigon nanjuya.”

⁸ Kaen injijoro moma daremunurutanon Joosef kokaen ijogi: “Gii nonoonon kin ponga koloonaga me? Gii onanon galen koma nonomambaajon mojan me?” Joosefnon gaonja iima kawaa sunduya injijoroti, iikawaajon yonoo uugianon mombo toroqen waaro kazi somata totoon moma mun laligogi.

⁹ Kawaa gematanon gaon mon mombo iima iikawaa sunduya daremunuruta kokaen injijoro mogi: “Niinon gaon mon iibe iikanon ween, koin ano sengelao 11 kanon noonon usugogi.”

¹⁰ Sunduya ii manja ano daremunuruta injijoro mogi mananon temboma kokaen jen muro: “Gii gaon tania kaanja ii nomaembaajon iijanja? Nii, nemunga ano daremunuruga nono nomaenanon goonon kan jaasewanganon simin kuma namonon usugowonaga?” ¹¹ * Kaen kolooro daremunurutanon uugianon motoqoto moma mun laligogito, mananon qaa ii uu konojanon ano ero romongon laligoro. Kian.

Joosef sewanja men wama Iijipt balonon kenji.

¹² Kamban monon Joosefwaa daremunuruta yononon mangiaanon lama tuunuruta galen koma onombombajon Sekem goman kosianon kema laligogi. ¹³ Iikanon laligogi Israelnon Joosef kokaen ijoro: “Merana, goo daremunuruganon Sekem kosianon lama tuunana galen koma onoma laligojuti, ii mojan. Saanon koi kana wasin gombe yonoonon kema.” Kaen ijoro “Saanon kema,” jero.

¹⁴ Jero kokaen ijoro: “Gii mono kema daremunuruga ano lama tuunana iniima nomaen laligojuti, iikawaa qaa sunduya ii men eleema kan jena momanja.” Kaen jero moro Hebron dondoonanonga wasin muro kema kema Sekem balonon keuro.

¹⁵ Sekem balonon keuma balon korianon kana mongama lan kema laligoro eja monon mokoloon iima kokaen qisin muro: “Gii naa iwoiga mongama laligojan?”

¹⁶ Qisin muro kokaen meleeno: “Nii daremunuruna yonoonon monganjen. Yononon dakanon liligon lamaurugia galen koma ononjuti, ii saanon jena momanja.”

* 37:11: Apo 7.9

¹⁷ Kaen meleeno kokaen jero: “Yononon mono goman koi mesaon kenji. Dotan gomanon kembombaajon jegi mobe.” Kaen jero moma daremunuruta yonoo kanagianon onotaan kema Dotan goman kosianon kema mokoloon onono.

¹⁸ Mokoloon onoma kosogianon mende keuroto, sigensigen endu karo daremunanon ii iima ajoroon Joosef qewombaajon angonan angi. ¹⁹ Angonan ama iyangiodeen kokaen amin mogi: “Iibu, gaon ii-ii eja iikanon mono endu kaja. ²⁰ Ayo, mono kagi kema qenin komuro qamoya apu ronja mononon gilinin kemero kokaen jewonja: ‘Oro kawalianon mono ii qero komuro.’ Gaonaa honanon nomaen koloowaati, ii mono iikawaa gematanon iibonja.”

²¹ Kaen amin mogi Ruubenon ii moma Joosef borogianonga metogon laaligoya somongomambaajon moma kokaen jero: “Ii mono mende qenin komuwaa.” ²² Toroqen kokaen jero mogi: “Saya mono mende maabu. Balon qararanakonkonanon apu ron koi nanji, ii saanon iikanon giligi kemewaato, borogianon mono iwaa selianon mende oosirin qewu.” Ruubenon Joosef borogianonga metogon angon koma wama manaanon eleema kembojon moma qaa kaen jero.

²³ Kaen jero moma nanji Joosefnon daremunuruta yonoonon kouro. Kouro malekuya koriga iima-ainainawo boria koriga mouma karoti, ii lan horon menjugen-jurangi. ²⁴ Ii menjurama kogia qelanjin menj kema apu rononon giligi kemero. Apu ron ii apuya qaa gbamenaga nano.

²⁵ Kaen ama nene newombaajon kamaan ragi. Kamaan rama jaagia uugi keno Ismael kanagesowaa komahoro eja tosianon Gilead goman mesaon kamelgia donon donon kuun onoma awanoo kagi injigi. Yononon kamel qagianon dane rombo, sele morimoriwaa kelega ano marasin gere tokoya qata mor bala ii angi bosima Iijipt kantrinon kembombaajon kagi.

²⁶ Kaen injiima Juudanon daremunuruta kokaen injoro: “Anana konana qenin komuro sayaa qaaya kolatin asangowonati een, iikanon mono nomaen ilaan nononaga? ²⁷ Iinon ananaa konana koloon ananaa sakitinana koloojiwaajon mono boronananon selianon mende oosirin qewonato, saanon kagi kema Ismael eja yononon ii sewanja mewutiwaajon onombonja.” Kaen injoro daremunurutanon ii moma uumotoonngo ama wambelaagi.

²⁸ * Kaen angi Midian balombaa Ismael kanagesowaa komahoro eja yononon kan kouma unuuguwombaajon angi. Kaen angi kogia Joosef ii apu ronononga horogi kouro silwa kota 20:non sewanja mewutiwaajon onongi. Onongi Ismael eja yononon ii sewanja menj wama Iijipt kantrinon kenji.

²⁹ Kenji Ruubenon mongenga eleema apu rononon karo Joosef iikanon mombo mende nano iima wosoya juno wosobiria qendeema malekuya menjurano. ³⁰ Malekuya menjurama kouruta yonoonon eleema kan kokaen injoro: “Mera gbaworonon mono daengen alin sooja? Yei, mangaa siita! Iikawaa qaaya ananaa qananon uro mono nomaen ambenaga?”

³¹ Kaen injoro meme (nonin) ejia mon menj qegi komuro Joosefwaanon maleku menj meme iikawaa sayanon qendugon menj boligi. ³² Menj bolin malekuya koriga iima-ainainawo boria koriga ii menj mirinon kema manja qendeema kokaen ijogi: “Nono koi mokoloojon. Ii meraga Joosefwaanonga me qaago, ii saanon iima gosiwa.”

³³ Kaen jegi iima gosin kokaen jero: “Koi ii meranaanon malekuga. Oro kawalia mononon mono japalelen qero komuro gogoro. Onanon, Joosef ii kitomitoro borombooronon kolooro.” ³⁴ Kaen menj ambureren ama wosobiria qendeema malekuya menjurama selia namonon menj bolin meriaajon kaman koriga jinjen qama saama laligoro. ³⁵ Kaen laligoro meraborauruta kuuya yononon kan ulunkolen menj mubombaajon angito, iinon ii qetama togon uukondungadeen moma kokaen jero: “Qaago! Niinon

* 37:28: Apo 7.9

mono jinjen qama saama laligon komun koomu gomanon meranaanon kememaŋa.” Kaen jen Joosefwaajon saama laligoro.

³⁶ Kaen laligoro kambaŋ kanon Midian balombaa komahooro eja yononon Joosef wama Iijipt kantrinoŋ keuma sewanŋa mewutiwaajon anŋi Faarao kimbaa jawiŋa mon qata Potifar, kimbaa laaligoyaa sikiriti yonoo kawali galenŋiaga laligoroti, iinon ii sewanŋa mero welenqegeya omaya kolooro. Kianŋ.

38

Juuda ano Taamar

¹ Kambaŋ kanon Juudanon daremunuruta onomesaon yagomanonon Adulam gomanon kemen eja mon qata Hira iwo rama laligoro. ² Kanon laligon Juudanon Keinan eja mon qata Sua iwaa borata iima embiaga mero motoon eri. ³ Motoon eri embianon koro ama mera men qata Er qaro. ⁴ Kaen qama mombo koro ama mera mon men qata Oonan qaro. ⁵ Kawaa baatanon mombo toroqen mera mon men iwaa qata Sela qaro. Mera ii Kezib gomanon laligon kanon mero.

⁶ Kaen laligogi Juudanon meria mutuya Er iwaajon emba mon qata Taamar muro embiaga kolooro. ⁷ Embiaga kolooroto, Juudawaa meria mutuya Er iinon Pombaa jaanon kilega meme koloon laligoroti, iikawaajon Ponon jen tegon muro komuro. ⁸ Komuro Juudanon meria Oonambaajon kokaen jero: “Gii saanon dagaanon malo men qambota koloojaniiwaa kana qaaya otaan iwo en dagaajon gbili mekolooowa.”

⁹ Kaen jeroto, Oonanon gbili ii iwaa bunŋa mende koloowaati, kaen moma sili kokaen ama laligoro: Dataajon gbili mekoloowabotiwaajon iwaa emba maloyawo en laligoriti, kambaŋ iikanon kambaŋ so mera mekomekoloowaa sele apuya ii een namonon maama laligoro. ¹⁰ Sili kaan ama laligoroti, ii Pombaa jaanon kilegamon kolooro. Kawaaajon Ponon ii kaanagadeen jen tegon muro komuro. ¹¹ Komuro Juudanon enaroya Taamar kokaen ijoro: “Gii mono manŋaa miri gomanon eleema kema maloya laaligo laligona merana Selanon somariin somata koloonŋo gii gombaa.” Keeta kokaen romonŋon kaen ijoro: Selawaa dawoita komuri iinon iikawaa so laligon kaanagadeen komuwabo. Kaen romonŋon Taamar ijoro manŋaa gomanon eleema kema kanon rama laligoro.

¹² Kanon rama laligoro kambaŋ koriga tegoro Suawaa borata, Juudawaa embia iinon komuro. Komuro jinjen qama saama laligoro tegoro Juudanon goman balon qata Timna kanon eja tosianon iyanŋaa lamauruta yonoo jugia motogiti, ii injimambaajon uro. Adulam gomambaa eja alia Hira iwo motoon iikanon uri. ¹³ Uri Taamar buzu qaa kokaen jegi moro: “Moba, goo eja enaroganon mono lamauruta yonoo jugia motomambaajon ama Timna goman balonon kenja.”

¹⁴ Kaen jegi moro. Juudawaa meria Selanon mono somariin somata kolooro kilen ii embia koloowaatiwaajon mende muro. Kawaaajon Taamarnon malo laligomambaa malekuya qetegon wan kawosesenon wan jaaya esuun turun aoro. Kaen ama Timna kekembaa kananon kema taon qata Enaim kanon keuma kiropo nagu kosianon raro.

¹⁵ Raro Juudanon kan iima jaasewanŋa esuurotiwaajon ii mende iima koton ii kana somata embaga kaen romonŋoro. ¹⁶ Enaroyaga raroti, ii mende moma kotorotiwaajon ama kana goraayanon iwaanon kema kokaen ijoro: “Saanon kana niinon giwo ewota.”

Kaen ijoro moma kokaen qisiro: “Niwo ewagatiwaa tawaya mono naa iwoiga nomba?”

¹⁷ Kaen qisiro kokaen ijoro: “Nii neenaa tuunonŋa meme meria gbaworoya mon ambe goonon kawaa.” Kaen ijoro kokaen qisiro:

“Ii wala mende kan kouro qaagaa honŋa koloowaatiwaa iwoi mon ii nomba me qaago?”

¹⁸ Kaen qisiro kokaen jero: “Noo qaanaa hona koloowaatiwaa iwoi mon ii mono naa iwoiga gombenaga?”

Kaen jero kokaen meleeno: “Mungen aasongan qaga mokotaankejani, ii ano iikawaa kasa wota ano gbaruga borongan menj nanjani, mono ii nomba.” Kaen meleeno iwoi ii mun iwo ero koro ano. ¹⁹ Iwo en waama mirianon kema wan kawoseseṅa luluuma qetegon malo laligomambaa malekuya ii mombo mouma laligoro.

²⁰ Kaen laligoro Juudanon kamban monon Adulam gomambaa eja alia Hira wasin kokaen ijoro: “Gii mono meme (nonin) meria gbaworoya menj kema emba ii muna noo qaanaa hona koloowaatiwaa iwoi ii meleema gono menj kawa.” Gawon kaen mewaatiwaajon Hira wasiro kenoto, Hiranon emba ii mende mokoloro. ²¹ Mende mokolon Enaim eja tosaṅa kokaen qisin onoma jero: “Siimolon jigowaa kana somata embanon Enaim kokaamba kana goraayanon raroti, ii dakanon?”

Kaen jero kokaen meleema ijogi: “Emba kaṅa mon ii kokanon mende laligoro.”

²² Kaen jegi Hiranon een eleema Juudawaanon kan ijoro: “Niinon kema emba ii mende iibe. Goman iikawaa toya yononon kaṅagadeen qaa kokaen jegi mobe: ‘Siimolon jigowaa kana somata embia mon ii kokanon mende laligoro.’ ”

²³ Kaen ijoro Juudanon kokaen jero: “Oo alana, mesaowa! Iinon iwoi ii saanon menj laligowaa. Iwoi mon amboraga, mono jomoma noronji gamunon turun norombabo. Niinon meme meria gbaworoya koi ii saanon ambe kenoto, giinon emba ii mende mokoloona.”

²⁴ Kaen jero koin karoombaa so tegoro tosonian Juuda buzu qaa kokaen ijogi moro: “Goo enaroga Taamaron mono serowilin ama koro ama laligoja.”

Kaen ijogi Juudanon ii moma Mooseswaa kana qaawaa so jenkooto kokaen ano: “Ii mono wama ororaṅ gerenon giligi kemen jewaa.”

²⁵ Ii wama ororaṅ kenji enaroyanon Juudawaajon qaa kokaen ano keno: “Oo enarona, iwoi kokawaa toyanon mono nono koro ama laligojen. Kawaaajon mungen aaso koi, iikawaa kasa wota ano gbaru koi mono iima gosin toya mokoloowa.”

²⁶ Qaa kaen ano keno moma aṅaa iwoiya ii iima gosin kokaen jero: “Iinon qaa ii onja jeja. Niinon ii merana Selawaa embia koloowaatiwaajon mende mube. Kawaaajon iinon mono nii nuugun emba dindina kolon qaa ii jeja.” Kaen jen emba iikawo mombo mende ero.

²⁷ Kanagen merabora memambaa kambananon kan kuuro mera gesoyaa utanon sunesune eja meria woi rari. ²⁸ Rari mera memambaaajon ano monon boria suluro kamaaro. Kamaaro koipu embanon ii iima moma kasa oso popolan menj borianon somonon kokaen jero: “Iinon wala asugija.”

²⁹ Kaen jeroto, mera kanon boria mombo hororo uro alianon wala asugiro. Iinon asugiro koipu embanon kokaen jero: “Oo mono iikaṅa ama kanaga menjurama asugijan.” Kaen jero qata Perez qagi. (Perez = Kania menjuranja.) ³⁰ Kawaa gematanon aliaa borianon beweso kasa oso popolan eroti, iinon asugiro qata Zera qagi. (Zera = oso popolan) Kian.

39

Joosef ano Potifarwaa embia

¹ Kamban batuya kanon Ismael kanagesowaa komahoro eja yononon Joosef wama Iijipt kantrinon keuma sewana mewutiwaajon angi. Angi Iijipt eja mon qata Potifar, Faarao kimbaa jawina mon ano laaligoyaa sikiriti yonoo kawali galengiaga laligoroti, iinon ii sewana mero welenqeqeya omaya koloro.

²* Kaen ama laligoro Ponon Joosefwo nano iwoi kuuya ama menj laligoroti, iikanon tomorian mokoloro. Iinon toya Iijipt eja iwaa mirinon laligoro. ³ Kaen laligoro

* 39:2: Apo 7.9

Ponjon Joosefwo nama kondoon muro iwoi kuuya borianon men laligoroti, iikanon toomorianawo kolooro. Kaen kolooro toyanon ii iiro. ⁴ Toyanon ii iiro awaa sokono iwaa jaanon iima-ainj mokolooro ijoro anaa laaligoyaa galenja kolooro. Potifarnon Joosef kuun muro miriaa iwoi kuuya galen kono esuhina bunaya kuuya iwaa boronon ano kalan koma laligoro. ⁵ Miriaa iwoiya ano esuhina bunaya ii kuuya Joosefnon galen kombaatiwaajon borianon ano laligoroti, Ponjon kamban iikanonadeen kanain Iijipt eja iwaanon miri iwoiya ii Joosefwaajon ama kotuegon laligoro. Potifarwaa mirianon ano gawononon ilawoilaya kuuya eroti, ii kotumotue qaganon ero. ⁶ Kaen ero Potifarnon ilawoilaya en muroti, ii kuuya Joosef waa borianon andaboron nama ano ii me woi iikawaa majakakaya monj mende moro. Iinon nene nemambaajon kaangadeen motoqoto mende moma siiseweweya qaa laligoro. Joosef waa selia onjonbonjon somariiro kaitanianon iima-ainjainawo ero laligoro.

⁷ Kaen laligoro kamban tosia tegoro Potifarwaa embianon Joosef iima iimanaanja moma kokaen ijoro: “Gii mono kana niwo ewo.”

⁸ Kaen ijoroto, iinon ii togon toyaa embia kokaen ijoro: “Qaago! Moba, tona anj mirianon ilawoila ejiwaa majakakaya mende momakejato, esuhina bunaya kuuya ii mono niinon galen koma laligomambaajon noo boronon andabororota eja.

⁹ Kaen ero miri kokawaa uutanon ii ano nii noroo ku-usunaranon mono ororon eja. Giinon iwaa embia koloojanjwaajon gii anjon koma nonoto, iwoi tosia monj ii noojon mende anjon kono. Kawaajon nii nomaembaajon ama nanamemen bologa toton kaanja ii ama iikanon Anutu qotogon singisonjo ambenaga? Awawi toton” ¹⁰ Kaen ijoro moma qaa kaanja ii weemboria so Joosef ijon laligoroto, iinon kilenj ii qotogon kema iwaa dunj eenon kema iwo ewotiwaajon mende wambelaaro. Kaen iwo motoon laligowotiwaajon kaangadeen togoro.

¹¹ Kaen togon laligoro weemboria monjon miriwaa welenqequeuruta yonoononga monjon miri uutanon mende laligoro Joosefnon gawonja jejeta memambaajon miri uutanon uro. ¹² Uro emba iikanon Joosef waa malekuyanon qelanjin men kokaen ijoro: “Gii mono kana niwo ewo.” Kaen ijoroto, Joosefnon malekuya ii iwaa borianon mesaon olon koma qiqigon kema sombenon seleengen kamaaro. ¹³ Malekuya iwaa borianon mesaon olon koma sombenon kamaaroti, emba iikanon ii iiro.

¹⁴ Ii iima miriwaa welenqequeuruta onoono kagi ii kokaen injoro: “Mobu, lonanon Hibruu eja ii wama mirinananon karoti, iinon mono gonjiso gonjegeee ama nonoma laligoja. Iinon niwo ewojon noonon koujato, niinon qama gigilaajen. ¹⁵ Qama gigilaawe moma malekuya noo wosonanon mesaon olon koma qiqigon kema seleengen kemeja.”

¹⁶ Kaen injon Joosefwaanon maleku kosianon ano ero Joosef waa toyanon eleema kawaatiwaajon mamboma raro karo. ¹⁷ Karo sundu ii kaangadeen ijoro: “Hibruu welenqeque eja ii wana ananaa mirinon karoti, iinon mono niwo gonjagole amambaajon noonon koujaa. ¹⁸ Koujaato, niinon qa gigilaawe malekuya noo wosonanon mesaon olon koma qiqigon kema seleengen kemejaa.”

¹⁹ Kaen ijoro Joosef waa toya ii embianon sundu kaen jero moro kokaen ijoro: “Goo welenqepeganon mono kaen ama nonja.” Kaen ijoro irinja soono uuta gere jero. ²⁰ Uuta gere jero jen kotooro Joosef men Faarao kimbaa kapuare mirinon eja galen koma onoma laligogiti, mono kapuare miri iikanon oongi kemenj en laligoro. ²¹ * Joosefnon kapuare miri iikanon laligoroto, Ponjon Joosefwo nama kotuegon kiankoomu mun laligoro kapuare miriwaa galen wanjon ii iima iwaajon iima-ainjain moro. ²² Iima-ainjain morotiwaajon eja kuuya kapuare mirinon ragiti, ii Joosefnon galen koma onombaatiwaajon iwaa boronon onoono. Iwoi kuuya kanon ama men laligogiti, ii Joosefnon jen koton ononotiwaa so otaan ama men laligogi.

* 39:21: Apo 7.9

²³ Ponjon Joosefwo nama kotuegon mun kondooro iwoi kuuya ama men laligoroti, ii toomorianawo asugin ero. Kawaaon kapuare miriwaa galen wananon Joosef iwoi kuuya nomaen galen koma jen koton onoma laligoroti, iikawaa majakakaya mon mende toton moma laligoro. Kian.

40

Joosefnon eja woi yoroo gaongaraa kania jero.

¹ Kamban tosia tegoro Iijiptwaa kin ponaa wain apu qambiwaa galena ano bered onjoombaa galena yoronon somatagara Iijiptwaa kin qotogon kana songiri. ² Kaen ani Faarao kinjon jawina woi, wain oo qambiwaa galena wana ano bered onjoombaa galena wana yoroojon irina soono. ³ Irina soono jen koto uruama kimbaa laaligoyaa sikiriti yonoo kawali galengiaa kapuare mirinon iwaa borianon orongi kemeri. Joosefnon kapuare miri iikanonadeen laligoro. ⁴ Sikiriti yonoo kawali galengianon Joosef jen koton muro ii welen qen oroma laligoro. Kaen laligoro kamban tosaana toroqen kapuare mirinon en waama laligogi.

⁵ Kaen en waama laligogi Iijipt kimbaa wain apu qambiwaa galena ano bered onjoombaa galena yoronon gomantiina motoongo iikanonadeen gaongara iyana iyana iiri. Gaongaraa kania ii ana ana. ⁶ Ii iiri Joosefnon umugawodeen yoronon uma iriiri uukamakamaa ama bosoleen rari.

⁷ Kaen rari Faarao kimbaa jawinwoita yoronon Joosefwaa somatayaa kapuare mirinon iwoi motoon rariti, ii kokaen qisin orono: “Oro kete nomaembaajon jaasewangara wosobiri jaajaa uun rajao?”

⁸ Qisin orono kokaen meleema ijori: “Noro gaonara ana ana iijotato, iikawaa kanagara ii moronon jero moboraga?” Kaen ijori Joosefnon kokaen jero: “Anutunon mono gaon kanagia jejetaa Toya koloojato, saanon kilen gaongara nijori momana.”

⁹ Kaen jero wain apu qambiwaa galen wananon gaona iiroti, iikawaa sunduya ii Joosef kokaen qero moro: “Nii gaonaa uutanon wain apu gere mon ii noo wosonanon nano iijen. ¹⁰ Wain apu gerewaa boria karoon nangi kanain sota juma kouma kuuji, kamban iikanonadeen juraya kouma tuno kanjena kanjena asugin momogogi honaa kota osaajuya. ¹¹ Osaagi nii Faarao kimbaa qambia boronanon men nama honaa kota men mejeaawe apuya Faarao kimbaa qambinon kemero kimbaa borianon anjena.”

¹² Kaen qero moma Joosefnon kokaen ijoro: “Gaongaa kania ii kokaen: Gere boria karoon ii mono weemboria karoombaa sareya kolooja. ¹³ Weemboria karoon tegoro Faarao kinjon goo wanga metaama isama goma mombo gawonganon goombaa. Gii wala iwaanon wain apu qambiwaa galenaga laligon qambi Faarao kimbaa borianon ama laligonati, iikawaa so mono mombo ama laligowaga.

¹⁴ Kaen laligowagato, siiseweweya qaa laligowagati, kamban iikanon mono nii romonjon kiankoomu noma sunduna Faarao kin ijona moba. Kaen ama ilaan nona kapuare miri koi mesaon kamaabenaga. ¹⁵ Moba, nii Hibruu kanagesowaa balononga esunmumu qaganon yongoro nuangi kan kokaamba kaanagadeen iwoi bologa mon kapuare miri koikawaa dutanon noongitiwaa so ii mende ambe.”

¹⁶ Joosefnon kaen jero moro bered onjoombaa galen wananon aliaa gaonaa kania awaa jen asariroti, ii iima kokaen jero moro: “Niinon kaanagadeen gaon iibe iikanon bered konde karoon noo wananon qindiin kajeja. ¹⁷ Niinon kawee konde qaganon eu raji, iikanon bered iwoi naangiawo kania kania Faarao kimbaajon ejato, koonja koonja yononon kouma konde qindiin kajejati, iikanonadeen ii nedaborojuya.”

¹⁸ Kaen jero moma Joosefnon kokaen meleema ijoro: “Gaongaa kania ii kokaen: Konde karoon ii weemboria karoombaa sareyaga. ¹⁹ Weemboria karoon tegoro Faarao

kinjon jen koto ro wasanon guun qetoon goma wanga ano qamoga metaama gere talonawonon mondongi koonja koonja yononon kouma busuga nedaborowuya.”

²⁰ Kaen meleema jero weemboria karon tegoro Faarao kimbaa kolokoloo kambananon kan kuuro jawinuruta kuuya ii nene lomban on onono. Ii on onooma wain apu qambiwa galen wana ano bered onoombaa galen wana iyoro wanga ii jawinuruta yonoo jaanon metaano. ²¹ Wain apu qambiwa galenanon wala gawona men laligoroti, ii toroqen mewaatiwaajon kuun muro mombo toroqen qambi ii Faarao kimbaa borianon ama laligoro.

²² Kaen laligoroto, kinjon bered onoombaa galen wana qaaya jen tegoro Joosefnon gaongaraa kania jero moritiwaa so ii wasanon uun qetoon wana ano qamoya ii metaama mondongi nano. ²³ Iikawaa gematanon wain apu qambiwa galen wana iinon Joosef mende romonjon muroto, ii duduun qemasolgen laligoro. Kian.

41

Kinjon gaon iiro Joosefnon kanagara jen asariro.

¹ Yambu woi tegoro Faarao kinjon gaon mon kokaen iiro: Iinon Nail apu gowoyaa goraayanon nano ² bulmakao donja 7 awaa soroya kele busugiawo ii apu gowoya iikanonon kouma bowololo batugianon nama temban kegban negi. ³ Iyonoo gemagianon bulmakao tosaana 7 sii gbaranjiagadeen kaitanigia kaapirona ii apu gowoya iikanonon kouma bulmakao mutuya iyonoo kosogianon kema apu gowoyaa goraayanon nangi. ⁴ Bulmakao kaapirona sii gbaranjiagadeen iyononon bulmakao donja awaa soroya kele busugiawo 7 ii gogon onongi. Faarao kinjon gaon ii iima iikanondeen uuta tooro moma waaro. ⁵ Waama gaonajon mombo moma kemen kema en gaon mon kokaen iiro: Wiit dumun kota gowoya motoongowaa batuyanon honja kota somasomata kanjenggiawo 7 awaa totoon ii tongbama giliro kamaan nangi.

⁶ Iyonoo gemagianon honja kanjenggiawo 7 ii mombo tongbama giliro kamaan nangi balon qararanononon haamo gerianon onoro soolin gipeya (auta) koloogi. ⁷ Honja boloboolo kanjenggiawo yononon honja kanjenggiawo kogia somasomata kuukuuya ii gogon onongi. Faarao kinjon iikanondeen uuta tooro moma poran ama waama moro honja qaagoto, ii gaonga kolooro. ^{8*} Goman asariro Faarao kinjon gaonajon motoqoto moma Iijipt kantriwaa tiriqononon ano momakoto eja kuuya horon onono iwaa jaasewanonon koug. Koug gaon iirotiwaa sunduya ii jero mogito, kuuya yononon gaonaa kanagara ii Faarao kimbaajon jen asariwombaaajon amamaagi.

⁹ Amamaagi wain apu qambiwa galen wananon nama Faarao kin kokaen ijoro: “Oo kin, nii kana songiweti, iikawaa qaayanon keteda koi uunanon kouro romonjonon. ¹⁰ Kamban mononon Faarao kinjon jawinwoita noroojon ama irina soono noma laaligoyaa sikiriti yonoo kawali galenaa kapuare mirinon noonon rabe. Nii ano bered onoombaa galen wana ii niwo iyanaa kapuare mirianon noroono rari.

¹¹ “Iikanon rama laligon noronon gomantiina motoonggo iikanonadeen gaonnara ana ana iiri. Gaonaraa kania ii iyan iyan. ¹² Gaonara iiri Hibruu eja gbaworo mononon iikanon norowo laligoro. Iinon sikiriti yonoo kawali galenaa welenqeqeya laligoro noro gaonara ii ijori. Iinon gaonaraa kanagara ii iyan iyan jen asarin norono. ¹³ Kanagara jero moritiwaa so honja mono tororo kokaen asugiro: Niinon gawona wala men laligoweti, Faarao kinjon nii gawon iikanon mombo noonoto, alana bered onoombaa galenaa qaaya jen tegoro wasanon idon qetoon wana ano qamoya ii metaama mondongi nano.”

¹⁴ Kaen jero Faarao kinjon moma Joosefnon jaasewanonon kubaatiwaajon jen koton tosaana wasin onono kema kapuare miriwaa dutanonga uulanawo wama kagi. Kagi jero wan juya motogi opoqiisi malekuya utegon Faarao kimbaa jaasewanonon

* 41:8: Dan 2.2

kouro. ¹⁵ Kouro Faarao kiñnon Joosef kokaen ijoro: “Niinon gaon mon iibe kuuyanon iikawaa kania jewombaañon amamaajuto, monñon goo kanaga kokaen nijoro mojen: ‘Monñon gaonja gijoro moma giinon iikawaa kania saanon jen asarinkejan.’ ”

¹⁶ Kaen jero Joosefnon Faarao kiñ kokaen meleema muro: “Oo Faarao kiñ, niinon qaagoto, Anutunon mono gaonjaa kania jen asarin qaa awaa gono uuganon qeangowaa.”

¹⁷ Kaen meleema muro Faarao kiñnon kokaen jero: “Nii gaon iijen, iikawaa uutanon neeno Nail apu gowoyaa goraayanon nanjen. ¹⁸ Kanon nambe bulmakao donja 7 awaa soroya busugia omakelegagiawo ii apu gowoya iikanonja kouma bowololoo batugianon nama temban kegban nejuya. ¹⁹ Iyonoo gemagianon bulmakao tosaanja 7 sii gbaranjiagadeen kaitanigia kaapironja totoon ii apu gowoya iikanonja koujuya. Niinon bulmakao bologa totoon kaanja ii kamban monñon Iijipt balon kuuya kokanon mende injibe. ²⁰ Bulmakao sii gbaranjiagadeen kaitanigia kaapironja iyononon bulmakao donja busugia omakelegagiawo 7 wala koujuti, ii gogon ononju.

²¹ “Ii gogon ononjuto, ii kilen kaitanigianon gogon ononjutiwaa so utequte mende kolooro injijento, wala kaitanigianon kaapironja totoon kouma nanjuyati, iyononon kaanjiadeen toroqen nanjuya. Nii gaon kaen iima uuna tooro poran ama waajenja. ²² Waama mombo en gaon mon kokaen iijenja: Wiit dumun kota gowoya motoongowaa batuyanon honja kota somasomata kangengiawo 7 awaa totoon ii tongbama giliro kamaan nanjuya.

²³ “Iyonoo gemagianon honja kangengiawo tosaanja 7 ii unjuta juma kouma tongbama giliro kamaan nangi namo qararanjonkonjaa haamo gerianon ii onoro soolin melaada ano gipeya (auta) koloojuya. ²⁴ Honja boloboolo gipeya kangengiawo ii honja kangengiawo awaa soroya ii gogon ononjuya. Niinon gaon woi ii iima tiriqoonjon ejauruna injijento, kuuya yononon iikawaa kanagara jen asarin nombombaa amamaaju.”

²⁵ Faarao kiñnon kaen jero Joosefnon qaa kokaen ijoro: “Oo Faarao kiñ, goonon gaonwoi iikawaa kanagara ii motoongoo koloojao. Anutunon iwoi kanagen amambaajon moji, iinon ii Faarao kiñ gii gisaanja. ²⁶ Bulmakao donja 7 awaa soroya ii yambu 7:baa sareya kolooju. Wiit dumun kota honja kangengiawo awaa totoon 7 ii kaanagadeen yambu 7:baa sareyaga. Kanagara ii ororon ano motoongoo koloojao.

²⁷ “Bulmakao sii gbaranjiagadeen kaitanigia kaapironja 7 kanagen koujuti, ii yambu 7:baa sareyaga kolooju. Wiit dumun kota honja kangengiawo 7 balon qararanjonkonjaa haamo gerianon onoro soolin gipeya (auta) koloojuti, ii bodi laaligowaa yambu 7 iikawaa sareyaga kolooju. ²⁸ Anutunon iwoi kanagen amambaajon moji, iinon ii gi gisaama qendeenja. Faarao kimbaajon qaa keteda koi kaen jejen, ii mono iikawaajon ama jejen. ²⁹ Oo kiñ, yambu 7:baa so nene morian somata qatawo asugin Iijipt balon kuuya sokoma ewaa.

³⁰ “Ii ewaato, yambu 7 iikawaa gemagianon bodiwaa yambu 7 koloon tiwitiwilaa somata kondooro Iijipt kantrinon boliwaa. Iikanon asugiro nene morian wala Iijipt balonon eroti, ii balon so yononon duduudaborowuya. ³¹ Bodi ii kotakota totoon ewaatiwaajon ama goman so ejemba yononon nene moriambaa yambuya 7 wala Iijipt balonon eroti, iikawaa qaaya ii mombo mende romonjon laligowuya. ³² Anutunon gaon kania motoongoo ii ambenja woi gono iijani, ii kania kokaembaajon: Anutunon qaa ii mono somonjon jen kotiin anota raja. Ii jen kotiin anoti, kawaajon iikanon mono uulanawo asugiwaa.

³³ “Kawaajon Faarao kiñ gii saanon momakoto eja mon qaa tororo gosinkeji, ii mweengon kuuna Iijipt kantri koi galen koma laligowaa. ³⁴ Kaanjiadeen kia wana wana kuun onona goman sokoma galengiaga laligowu. Yononon nene moriambaa yambuya 7 iikaanja uugianon nene honjiawo Iijipt balonon asugiwuti, iikawaajon

jero mendeenji bakagia 5 koloogi yonoononga motoonngo motoonngo men gawmambaa kowinon men kululuun laligowu.

³⁵ “Yononon nama mono jenkooto anji yambu awaa 7 koloowuti, iikaanḡaa uugianon nene hongia korebore men kululuun gosin laligowu. Kaen ama wiit dumun kota ii Faarao kimbaa kowi miria miria kanon men kululuun laligowu. Ii taon so gawmambaa kowi miria miria kanon men kululuun galen koma laligogi kanagembaa neneyaga ewaa. ³⁶ Nene kaen men kululuun laligowuti, ii mono gawmambaa kowi miri so galen kongi mawosusunon ero kanagen bodiwaa yambu 7 Iijipt balon so koloowaati, kambaḡ iikanon ii saanon men mendeema nen laligowuya. Kaen anji kantriwaa kanatuuru nononon bodi iikawaa kambaḡanon nengewaa mende komun gororongowonḡa.” Kianḡ.

Faarao kinḡon Joosef Iijiptwaa eja ponḡa kuuro.

³⁷ Joosefnon qaa kaen jero Faarao kinḡ ano jawinuruta kuuya yononon aren iikawaa-jon mogi sokono ainḡa mogi.

³⁸ Kaen mogi Faarao kinḡon jawinuruta kokaen injoro: “Eja kokawaa uutanon ben yonoo unayanon nano laligoji, nono ii kaanḡa eja mon saanon mende mokoloowonḡa.”

³⁹ Kaen injoro mogi Joosef kokaen ijoro: “Anutunon qaa aren kuuya koi gisaanji, iikawaajon gii kaanḡa momakooto eja qaa tororo gosinagati, ii mon mende laligoja. ⁴⁰ * Kawaajon gii mono naa jinḡaron mirinaa galenḡa wana koloon laligowa. Giinon noo kanagesouruna kuuya jen koton onona yononon mono goonon qaa ten koma qaagaa baatanon laligowu. Niinon jinḡaron dun raranon ramakejenḡi, iikayadeen romonḡon kawaajon ama gii guugun somataga koloon laligomanḡa.”

⁴¹ Kaen ijon toroqen kokaen ijoro: “Moba, niinon gii Iijipt kantri kuuya kokawaa eja ponḡia laligowagatiwaaajon kuun gonjenḡ.” ⁴² * Kaen ijon boro susuyaa jenjen kanon aaso munḡen kaanḡa qata mokotaan laligoroti, ii qetegon Joosefwaa boro susuyanon mouro. Opoqiisi maleku iima-ainḡainḡawo opo taanḡanon memeta ii mouma mun soron goulonḡon memeta mon ii men Joosefwaa aroyanon kono kemero.

⁴³ Kaen ama hoos kare qabo soroya anḡaa kareyaa qerewenḡa ii iwaajon jen tegoro iikanon uro hoosnon horogi kema kan laligoro. Kaen kema laligoro kimbaa sikiriti manjaqeqe eja monḡon wala qele kema goda qen mubombaajon kokaen qarḡo qagi laligoro: “Geja! Mono kesaambu!” Kaen ama mun Iijipt kantri kuuyaa eja ponḡa kuun muro. ⁴⁴ Faarao kinḡon Joosef kokaen ijoro: “Niinon Faarao kinḡ koloojento, Iijipt kantri kuuya kokaamba monḡon mon mono goo jega qotogon boria me kania mende metaambaa.”

⁴⁵ Kaen ijon Joosefwaa qata gbilia (Iijipt qaanon) Zafenat-Panea qarḡo. Kaen qama Heliopolis taombaa jigo gawon galenḡ qata Potifera iwaa borata Asenat ii embiaga koloowaatiwaaajon muro. Kaen kantriwaa eja ponḡa koloon Iijipt kantri iimambaajon kema liligoro. ⁴⁶ Joosefnon yambuya 30 kolooro kanon Faarao Iijiptwaa kinḡa iwaa jinḡaron gawonḡa kanain mero. Ii men Faarao kimbaa sitia mesaon Iijipt uutanon sokoma liligon laligoro.

⁴⁷ Nene moriambaa yambuya 7 iikawaa kambaḡanon balonḡianon nene honom-bononḡa qaa asugin onono. ⁴⁸ Nene moriambaa yambuya 7 kan kuugiti, iikawaa kambaḡanon Joosefnon jen kotooro nene kania kania Iijipt balonon asugigiti, ii men kululuun taonḡia so kema gawmambaajon anḡi. Namḡo korḡa taon so liligon rama kenḡiti, iikanon nene honḡa asugigi ii men taonḡia so kema qenjaaro kowi mirigianon anḡi. ⁴⁹ Joosefnon jen kotooro wiit padia ano dumun kota tosia ii qenjaaro kowi mirigianon hononḡa qaa men kululuun anḡi. Ii sakasinḡ kowe goraayanon ejiwaa so uma nano. Nene morianḡ kelemalelenḡ asugin toroqen erotiwaajon nene tarugia ii toroqen weenḡon bimbimgogi bimooro amamaanḡ mesaogi.

* **41:40:** Apo 7.10 * **41:42:** Dan 5.29

⁵⁰ Bodi kambanjon mende kan kuuro walawala kanon embia Asenatnon Joosefwaa merawoita woi orono. Asenat ii Heliopolis taombaa jigo gawon galen qata Potifera iwaa borataga. ⁵¹ Meria mutuya kolooro Joosefnon qaa kokaen jero: “Anutunon ilaan nono kakasililin majakakana kuuya ano amanaa gomambaa iwoiya kuuya ii duduun laligojeni, iikawaajon.” Kaen jen meriaa qata Manase (Duduujen.) qaro. ⁵² Meria kanagenon kolooro Joosefnon qaa kokaen jero: “Nii siimbobolonaa balonon laligowe Anutunon koloonseisei nonji, iikawaajon.” Kaen jen qata Efraim qaro. (Efraim = Koloonseisei nonja.)

⁵³ Nene morian somataa yambuya 7 Iijipt balon sokoma kan kuugiti, ii en kougi tegoro. ⁵⁴* Yambu 7 ii tegoro Joosefnon qaa jerotiwaa so bodiwaa yambuya 7 ii kanain kan kuugi. Bodi ii balon tosia kuuya sokoma koloon eroto, Iijipt balonon nene ii goman so kowigianon ero. ⁵⁵* Iijipt kanageso korebore yononon kanain bodi moma Faarao kimbaa qama nene onombaatiwaajon welengi. Welengi moma Faarao kinonon ii kuuya kokaen injoro: “Ono mono Joosefwaanon kenji iwoi ii me ii ambutiwaa jen koton onombaati, ii mono ten koma otaan amakebu.”

⁵⁶ Bodinon kantri kuuya sokoma en Iijiptwaa gomanon gomanon kuuya kanon toroqen mamaga bimooro. Kaen kolooro Joosefnon jen kotooro qenjaaro kowi miria miria iyonoo nagugia horon nene ii Iijipt yononon sewan mewutiwaajon анги. ⁵⁷ Bodi ii balon kuuya sokoma bimoon erotiwaajon ejembanon goman so kanonon Iijipt kan Joosefwaanon kouma nene sewan men laligogi. Kian.

42

Joosefwaa dauruta Iijipt balonon kenji.

¹ Iijipt kanon nene eroti, qaa ii Keinan balon kanon jegi tuno Jeikobnon moma merauruta kokaen injoro: “Ono mono naambaajon silemale ama kuru jaa aima laligoju? ²* Iijipt kanon wiit dumun kota eji, niinon qaa kaen mobe. Anana mende komun laaligo toroqen laligowombaa onono mono waama Iijipt kemen kanon nene tosia sewan men kagi nen laligowonon.”

³ Kaen injoro moma Joosefwaa dauruta 10 ii mirigia mesaon nene sewan mewombaaajon Iijipt balonon kembombaa анги. ⁴ Mangia Jeikobnon Joosefwaa koga Benjamimbaa qaganon tiwitiwilaa mon ubabotiwaajon toroko moro. Kawaaajon ii dauruta yonowo mende wasin muro kenji.

⁵ Keinan balonon bodi ii kaanideen erotiwaajon Israelwaa merauruta yononon Keinan eja tosanon kengiti, iyonoo batugianon wiit dumun kota sewan mewombaaajon motoon kenji. ⁶ Kengito, Joosefnon Iijipt kantriwaa eja pongia rama laligoro. Inon wiit dumun kota ii kanagesoya kuuya yononon sewan mewutiwaajon ano iwaanon kouma laligogi. Kawaaajon dauruta kagiti, iyononon kouma iikanonadeen iwaa batanon simin kuma namonon usugogi. ⁷ Kaen usugogi Joosefnon dauruta injiima moma koton ononoto, iyanon kania kolatin onoma waba eja tani ama onoma horon ureen onoma qaa geriawo jen kokaen qisin onono: “Ono mono dakaya naambaajonon kajuya?” Qisin onono kokaen meleengi: “Nono Keinan balononon nene sewan mewombaaajonon kajon.”

⁸ Kaen meleengi Joosefnon dauruta injiima moma koton ononoto, yononon ii mende moma koton mugi. ⁹* Mende moma koton mugi Joosefnon eenanon gaonon yonoojon iiroti, ii momoyanon kouro romonon son jaa susugia moton kokaen injoro: “Yei, mangaa siita! Ono kike kakasililin ejaga kolooju. Nono kantrinana dakanon baagen looloria ero aworo (defence) ama manja qewombaaajon bimoojonon, ononon ii iima gosin mobombaaajon koi kajuya!”

* 41:54: Apo 7.11 * 41:55: Jon 2.5 * 42:2: Apo 7.12 * 42:9: Jen 37.5-10

¹⁰ Kaen injjoro kokaen meleengi: “Oo eja ponana, kaen qaago. Welenqeuruga nono nene sewana mewombaajon kajona. ¹¹ Nono kore eja motoongowaa merauruta koloojon. Nono eja dindina laligon qolomolon mende jenkejon. Goo welenqeuruga nononon balon iimagoosiwaa manjaqege eja mende koloojon.”

¹² Kaen meleengi totoronkota “Qaago toton!” qama kokaen toroqero: “Nono kantrinana dakanon baagen aworo (defence) ama manja qewombaa bimoojon, onjo ii iima gosin mobombaajon koi kajuya!”

¹³ Ii moma kokaen meleengi: “Welenqeuruga nono Keinan balombaa eja motoongowaa merauruta, daremun 12 koloojon. Konana konoganon kaman kokaamba mannanawo mirinon raro monon mende toroqen laligoja.”

¹⁴ Kaen meleengi kokaen jen onono: “Kaen koloorogo onjo onanon goman iimagoosiwaa manjaqege eja koloojuti, ii mono injjodaborowe tegoja.

¹⁵ Kaen laligojutiwaajon niinon kokaen angotete men onoma: Faarao kinon jaawo laligoji, niinon qaa hon toontoona iikawaa so jojopan qaa kokaen jen kotijen: Kogia konoganon koi mende kawaati een, onjo mono balon koi mende mesaon kembuya. ¹⁶ Onjo qaa hona jeju me qaago, niinon ii angotete memambaajon kokaen jejen: Onjo mono batugianonga mon wasigi kema kogia konoga wano koi kawao. Tosaana onjo mono koi mamboma kapuare mirinon rama laligowu. Kaen mende ambuti een, onjo onanon balon iimagoosiwaa manjaqege eja kolooju. Faarao kinon jaawo laligoji een, niinon qaa hona toon iikawaa so jojopan qaa ii jen kotijen.”

¹⁷ Kaen jen onoma jero kapuare mirianon onoongi weemboria karombaa so raga. ¹⁸ Weemboria karoon koloorogo Joosefnon kan qaa kokaen injjoro: “Jaagiawo toroqen laligowombaajon mobuti een, onjo mono iwoi jemanati, ii angi niinon saanon laaligogia somongoma. Niinon kaanagadeen onjo kaana Anutuwa jeta uugumambotiwaajon keena momakejen. Kawaajon onjo mono kokaen ambu: ¹⁹ Onjo eja dindina qolomolongia qaa laligojuti een, daremun onoononga mono monon kapuare mirinon toroqen raro tosaana onjo saanon wiit dumun kota men gomangianon eleema kembu. Iikanon kema mirigianon kanagesourugia bodi qaganon laligojuti, ii nene onombu. ²⁰ Onjo mono kaen kema kogia konoga wama noonon kawu. Kagi qaagiaa honanon kaen asugiro iima moma koton mende unjuwe komuwuya.” Qaa kaen injjoro mono iikawaa so angi.

²¹ Yononon Hibruu qaagianon batugianon qaa kokaen amin mogi: “Nono konana sili ama munin, iikawaa irona kileganon mono onanon qanananon uja. Iinon laaligoya somongon kiankoomu mubombaajon welema kuun nonono kakasililin somata iininto, iwaa qaaya moma ii tondu mende otaanin. Kawaajon kakasililin lombotawo koi kanon ananaa qanananon uja.”

²² * Kaen amin mogi Ruubenon kokaen jero: “Nii kaman kanon kokaen injjowe: ‘Onjo eja gbaworo ii mono sili bologa mende ama mubu.’ Kaen injjoweto, onjo noonon qaa ii qewagon silemale angi. Mobu, kaman kokaamba iwaa sayaa ironanon mono qanananon uro kakasililin mojon.”

²³ Kaen amin mogi Joosefnon yonowo Iijipt qaanon qaa jero monon meleeno. Kawaajon yononon qaagia jega saanon moma asariroti, ii daurutanon mende moma kotogi. ²⁴ Joosefnon qaagia moma asarin eleema saaro. Saama mombo eleema injiima yonowo qaa jero. Yonowo qaa jengo Simeon batugianonga men jero yonoo jaagianon somongogi. Kian.

Joosefwaa dauruta Keinan balonon eleengi.

²⁵ Joosefnon jenkooto kokaen ano: “Welenqee onjo mono eja iyonoo taru gesogianon wiit padi mougi qaa ootanon kouro motomotoon yonoonon monen esugia ii totogianon

* 42:22: Jen 37.21-22

an̄a an̄a tarugianon̄ moubu ano kana kekembaa nene samon̄a ii kaan̄iadeen̄ on̄ombu.” Kaen̄ jen̄ koton̄ on̄ono iikawaa so otaan̄ an̄gi. ²⁶ Kaen̄ otaan̄ an̄gi wiit̄ padi tarugia ii don̄gi qagianon̄ somon̄gon̄ mesaon̄ ken̄gi. ²⁷ Kema kema gaon̄ ewombaajon̄ miri mon̄non̄ keuma daremun̄ yon̄oonon̄ga mon̄non̄ don̄gia wagimambaajon̄ ama taru kasia isama mon̄en̄ esuya ii taru qaa ootanon̄ nene qaganon̄ raro iiro. ²⁸ Ii iima daremun̄a kokaen̄ injoro: “Hei! Iibu, noonon̄ mon̄en̄ koi mono meleema tarunanon̄ mougi rajaa.” Kaen̄ moma wosogia juno aarun̄ tililingon̄ aima aon̄ kokaen̄ jegi: “Anutunon̄ koi mono naa iwoiga ama nonon̄ja aan̄?”

²⁹ Kema kema Keinan balonon̄ man̄gia Jeikobwaanon̄ keuma iwoi koloon̄ on̄onoti, iikawaa sunduya ii kuuya kokaen̄ ijogi moro: ³⁰ “Kantri iikawaa eja pon̄a iinon̄ horon̄ ureen̄ qaa molan̄kota jen̄ goman̄ iimagoosiwaa man̄jaqeqe ejaga koloowonagati, iikawaa tani kaan̄a ama nonono.

³¹ “Kaen̄ ama nononoto, nono ii kokaen̄ ijoniñ: ‘Nono eja dindiña qolomolonana qaa laligon̄ balon̄ iima gosiwombaajon̄ ama mende kajon̄. Qaago totoon̄! ³² Nono eja motoon̄gowaa meraurutaga, daremun̄ 12 koloon̄ laligojon̄. Mon̄non̄ mende toroqen̄ laligoro konana konoganon̄ kaman̄ kokaamba Keinan balonon̄ man̄nanawo mirinon̄ raja.’

³³ “Kaen̄ ijoniñ balon̄ iikawaa eja pon̄anon̄ nonoojon̄ qaa kokaen̄ jero: ‘On̄o eja dindiña me qolon̄molon̄goya laligojuti, ii kokaen̄ gosin̄ on̄oma momañ: On̄oonon̄ga daremun̄gia mon̄ ii mono mesaogi niwo koi raro tosaan̄a on̄o saanon̄ wiit̄ padi men̄ eleema kembu. Kema mirigianon̄ kanagesourugia bodi laligojuti, ii nene on̄ombu. ³⁴ On̄o goman̄ iimagoosiwaa man̄jaqeqe ejaga qaagoto, eja dindiña qolomolongia qaa laligojuti, ii kokaen̄ gosin̄ on̄oma momañ: On̄o mono kema kogia beju ii wama noonon̄ kawu. Kaen̄ kagi daremun̄gia meleema on̄ombe saanon̄ balon̄ kokanon̄ an̄gunen̄-qan̄gunen̄ ama laligowu.’ ”

³⁵ Kaen̄ jen̄ taru gesogianon̄ga nene kowigianon̄ maagi mon̄en̄ esugia mon̄en̄giawo ii tarugianon̄ motomotoon̄ totogianon̄ raro mokoloogi. Mon̄en̄ esugia mokoloon̄ iima ii ano man̄gia motoon̄ aarun̄ lalan̄aniñ toroko mogi. ³⁶ Kaen̄ mogi man̄gia Jeikobnon̄ kokaen̄ injoro: “On̄o merauruna korebore nuambombaajon̄ moju: Joosefnon̄ mende laligoja. Simeon ananawo mende laligoja. Benjamin ii kaan̄iadeen̄ nuama wama kembombaajon̄ jeju. Siimbobolo kuuya kanon̄ mono noo qananon̄ uja.”

³⁷ Kaen̄ injoro moma Ruubenon̄ man̄a qaa kokaen̄ ijoro: “Nii Benjamin mende wama eleema kan̄ goman̄ati een̄, gii saanon̄ neenaa merawoina woi ii uruna komuwao. Benjamin ii saanon̄ noo boronanon̄ ana ii mono galen̄ koma kema laligon̄ wama eleema kan̄ goman̄a.”

³⁸ Kaen̄ ijoroto, Jeikobnon̄ meleema jero: “Merawoina konoga woi iyeroonon̄ga datanon̄ komuro koganon̄ motoon̄go laligoja. On̄o kananon̄ kembombaajon̄ mobuti, iikanon̄ tiwitiwilaa mon̄non̄ iwaa qaganon̄ ubaati een̄, on̄o mono kondooigi wosobiri uutanon̄ mono noo qananon̄ uro komun̄ wan̄ juna lan̄gon̄awonon̄ koomu gomanon̄ kememañ. Kawaajon̄ noo merananon̄ mono nomesaon̄ on̄owo mende kembaa.” Kian̄.

43

Joosefwaa daremun̄uruta eleema Iijipt ken̄gi.

¹ Keinan balonon̄ bodi lombotawo ii toroqen̄ ero. ² Jeikobwaa kanagesourutanon̄ wiit̄ padi Iijipt kantrinon̄a men̄ kagiti, ii kuuya nedaborogi qaono man̄gianon̄ merauruta kokaen̄ injoro: “On̄o mono mombo eleema kema nenenana tosaan̄a sewaña mewu.”

³ Kaen̄ injoro Juudanon̄ kokaen̄ jero: “Eja pon̄ iinon̄ kaparan̄ koma nonoo galen̄ meme qaa kotakota kokaen̄ jero: ‘Kogianon̄ on̄owo mende kawaati een̄, on̄o mono noo

jaasewananon mombo koubombaajon amamaawu.’⁴ Kawaajon giinon konana wasina nonowo kawaati een, nononon saanon gomesaon nenenana sewana mewombaajon kembona. ⁵ Eja iikanon qaa kokaen ninijoro: ‘Kogianon onowo mende kawaati een, onjo mono noo jaasewananon mombo koubombaajon amamaawuya.’ Kawaajon giinon Benjamin anjon kombagati een, nono mende kembona.”

⁶ Juudanon kaen jero Israelnon kokaen jero: “Onjo mono naambaajon kogia mon laligojiwaa qaaya eja ii ijogi morotiwaaajon nii uulombo somata nonju?”

⁷ Kaen jero kokaen meleema jegi: “Eja iikanon anana ano kanagesourunana ananaajon tororo qiqisi kania kania nonoma kokaen ninijoro, ‘Manjianon jaawo laligoja me qaago? Daremungia mon laligoja me qaago?’ Kaen jerotiwaaajon qiqisiya ii nononon onanondeen jen meleenin. Iinon kanagen konana wama kawutiwaaajon jenagati, ii mono walawala kamba kanon nomaen mobonaga?”

⁸ Kaen jegi Juudanon mana Israel kokaen ijoro: “Kawaajon eja gbaworo ii mono noo boronanon ama wasina motoon kembona. Kaen ana afaanon uulanawo gomesaon kananon kenin nono, gii ano embameraunana anana mende komon gororongowona. ⁹ Benjamimbaa laaligoyaa doweya iikawaa qaaya mono noo boronon ero eleema kan gomambaajon jen kotiijen. Niinon ii mende wama eleema koi kan goo jaasewananon mende oomanati een, iikawaa irononon mono noo qananon uro goo jaanon bosima laligowe namonon laaligona tegowaa. ¹⁰ Kamba koriga ezelobezelo ama mende mambombonagati een, nononon mono endu kema eleema koi kanin ambeja woi koloona.”

¹¹ Kaen jero amagia Israelnon kokaen jero mogi: “Kaen kolooji een, onjo mono kokaen ambu: Goman kokawaa tomoriana awaa totoon tosia koi kaana ii men taru gesogianon mouma kema eja ii kalen mubu: Sele morimoriwaa kelega tosia, moron apuya, dane riki, marasin gere tokoya qata mor gipi, komon, gou ano seu wakato iikawaa hongia. ¹² Silwa monen walaga taru gesogia qaa oogianon mougi men kagiti, ii ano iikawaa so qaganon toroqen ama mindirigi jangoyanon somariin 2:waa so kolooro ii men eleema kema mubu. Tosianon koposo ama ii gesogianon angi me nomaen? ¹³ Kogia kaanagadeen wama uulanawo waama eja iikanon mombo eleema kenji. ¹⁴ Anutu ku-usun kuuyaa Toyanon mono eja iikawaa jaanon kiankoomuya onono iinon daremungia mon ano Benjamin ii onowo mirinon koi eleema kawutiwaaajon wambelaawaa. Noo meraurunanon komuntiwilaaambutu een, niinon mono een totoon laligomana.”

¹⁵ Kaen injoro kalen iwoi ii men silwa monen men kagiti, iikawaa so qaganon toroqen ama mindirigi jangoyanon somariin 2:waa so kolooro. Ii men Benjamin motoon wama waama uulanawo Iijipt kema Joosefwaa jaanon keugi. ¹⁶ Keugi Joosefnon Benjamin ii yonoo batugianon iima iikanondeen miriaa galena kokaen jen koton muro: “Gii mono eja koi unuama neenaa mirinon kema onona rabu. Ragi kema oro mon qen on weembaa neneya mozozongona yononon saanon niwo motoon nene newona.” ¹⁷ Joosefwaa miriaa galenanon jen koton murotiwaa so eja ii unuano Joosefwaa mirianon kenji.

¹⁸ Unuano Joosefwaa mirianon kema jenengia ororo toroko moma kokaen romongon batugianon jegi: “Wala kanin monenana meleema taru gesonananon mougi men kenin, iikawaaajon yononon mono nunuama kan koi nononongi rajon. Yononon mono qelanin nunun ureen haamo ama nonoma nononongi welenqeuruta omaye koloonin dongiurunana kalugon anjon koma onjombubo.” ¹⁹ Kaen jen nama Joosefwaa miriwaa galena iwaanon uma kenji miri naguyanon nano iwaajon qaa kokaen jegi: ²⁰ “Oo somatanana, nono kamba mutuya nene sewana mewombaajon koi kanin. ²¹ Kan nene sewana men mombo eleema kema kananon miri monon kema ewombaajon rama taru gesonana kasia isama monenana totonananon ii kore gesonana ana ana

qaa oogianon nene qaganon raro iinin. Kawaajon monej ii kete mombo meleema men kajon. ²² Silwa monej ii moronon taru gesonananon meleema mombo anoti, ii nono mende mojon. Nononon ii ano silwa monej tosaana ii qaganon torokuun nene sewana mombo mewombaajon gesonananon mouma men kajon.”

²³ Kaen jegi miri galejanon kokaen jero: “Majakaka mende mobu. Onoangiaa ano mangiaa Anutugianon mono mombaa uuta kuuro silwa monej ii taru gesogianon mouro mokoloogi. Niinon onoonon silwa monej ii medaborowe. Kawaajon keegia mende moma mono uubonjon rabu.” Kaen jen Simeon wama yonoonon kari.

²⁴ Kari motoon unuama Joosefwaa mirinon ugi kanagia songbambutiwaaajon apu onono ano donggigia loloo gbojoja nenegia unuagi. ²⁵ Yononon weembaa neneya Joosefwaa mirinon motoon newutiwaa qaaya mogi. Kawaajon Joosefnon ween biiwianon mirianon koubatiwaaajon mamboma kalen iwoigia ii asuganon arengon ragi. ²⁶ Ragi Joosefnon mirinon karo kalen iwoigia men kan mirianon ugiti, ii mun batanon simin kuma namonon usugogi. ²⁷ Usugon waagi jolongia injion nomaen laligojuti, qisin onoma kokaen injoro: “Mangia eja wanaajon nijogiti, iinon nomaen laligoja? Toroqen jaawo laligoja me qaago?”

²⁸ Kaen jero kokaen meleengi: “Goo welenqeqega, nonoo amanananon saanon laligoja. Mono toroqen jaawo laligoja.” Kaen meleema goda qen mun simin kuma namonon usugogi.

²⁹ Kaen angi jaaya uuro kema karo koga Benjamin, iyanaa nemunaa meria ii iima kokaen qisin onono: “Kogia konogaajon nijogiti, iinon koi kolooja me nomaen?” Qisin onoma toroqen kokaen ijoro: “Merana, Anutunon mono kiankoomu gono laligowa.”

³⁰ Kaen ijon koga iima wosoya pororogoro jaaya kalilingoro saamambaajon moma iikanondeen alanzan eleema onomeson uulanawo miri uuta olona monon uma anodeen rama saaro. ³¹ Saadaboron jaana songbama miri uuta olona ii mesaon kan tororo mokosingon nama iyan galej koma aon nembanene kombutiwaaajon jero. ³² Iijipt yononon Hibruu ejemba yonowo motoon nene newombaajon mogi arokuukuuyawo koloojiwaaajon ii amamaankeju. Kawaajon Joosefwaa neneya ii iyan koma mugi raro daremunuruta yonoo ii iyan koma onongi ragi Iijipt ejemba iwo nene newombaajon kan ragiti, iyonoo nenegia ii iyan kongi ragi. ³³ Joosefnon jero daremunuruta ii koloogitiwaa so arengon onongi mutuyanon jaageqeyanon raro bejugianon konoganon raro Joosefnon jaasewan qen onoma raro. Kaen rama iyan gia aima koton aon waliingon ragi.

³⁴ Kaen ragi Joosefnon jero iyan aa nene dunnona nene tosaana mendeema men kan koma onongi koga Benjamimbaajon amben a 5:waa so toroqen kongi nero. Kaen nen Joosefwo jejelomban ama afaankota apu kotiga nen korisoro qaganon ragi. Kian.

44

Joosefnon daremunuruta qambi waa angobato men onono.

¹ Kawaa gematanon Joosefnon miriaa galeja jen koton mun kokaen jero: “Gii mono eja iyonoo taru gesogianon wiit padi ii elaawutiwaa so mouna qaa oogianon koubu. Kaaniadeen motomotoon yonoonon monej esugia ii ana ana toto qen taru gesogiaa qaa oogianon amba. ² Kogia konoga iwaa taru gesoyaa qaa ootanon neenanon qambi silwanon memeta ii mono wiit padiwaa moneja men karoti, iikawo amba.” Kaen jen koton muro iikawaa so ano.

³ Goman asariro umugawodeen eja ii wasin onongi donggigia unuama kanaanon kenji.

⁴ Kema siti mesaon koriganon mende kenji Joosefnon miriaa galeja kokaen jen koton muro: “Gii mono uulanawo waama eja ii onotaan kema mokoloon injiima kokaen qisin onomba: ‘Eja Ponon awaa ama onono onono mono naambaajon iikawaa kitia

kilegamon meleema mun kaju? ⁵ Noo somatananon qambia qaaj nenkeji ano qambia iikanon unju qen qaa aasangoyaa kania mokoloonkeji, onjo qambi ii mono naambaajon yongoro men kaju? Onjo mono sili ii bologa totoon anju!’ ”

⁶ Joosefnon miriaa galenja kaen jen koton muro kema mokoloon onjoma qaaya ii jerotiwaa so ijoro. ⁷ Injoro moma kokaen meleengi: “Somatanananon qaa tania kaanja ii mono naambaajon jeja? Goo welenqeqeuruga nononon sili bologa kaanja ii mende totoon anjon. Ii yamagen! ⁸ Moba, nono taru gesonanaa qaa oogianon silwa monej esu mokoloonini, ii kaanagadeen Keinan balononja men kan gonin. Nono mono naambaajon silwa me goul ii somatagaa mirinonja yongoro mewonaga? ⁹ Welenqeqeuruga nonoononja mombaa taru gesoyanon silwa qambi ii mokoloowagati een, iinon mono koomuwaa bunaga kolooro tosaanja nononon somatanana, goo welenqeqe omaya koloon laligowonja.”

¹⁰ Kaen meleengi kokaen jero: “Iikaanja kanon awaa. Jejutiwaa so ii saanon ambonja. Mombaa taru gesononja silwa qambi ii mokoloomanati, iinon mono noo welenqeqena omaya koloowaato, tosaanja onjo selegianon qaa mon mende ero saanon onjonganideen mirigianon kembu.” ¹¹ Kaen jero moma kuuyanon gesogia anja anja uulanawo qetegon men kamaan namonon ama qaa oogiaa kasia isangi. ¹² Aisngi Joosefwaa miriaa galenjon dagia mutuyaa taru gesoyanonga kanain qengama mongama kema kema ko bejugia Benjamimbaa taru gesoyanon tetegoyanon iima qambi ii iikanon mokoloooro. ¹³ Ii mokoloooro yononon uugia kouma eligoro wosobirigia qendeema malekugia menjuqenjurangi. Kaen ama esuhinagia donji qagianon ama mombo eleema sitinon kenji.

¹⁴ Juuda ano daremunuruta yononon eleema Joosefwaa mirinon kenji iinon kaanjadeen mirianon raro. Raro batanon keuma simin kuma namonon usugogi. ¹⁵ Usugogi Joosefnon kokaen injoro: “Onjo mono naa siliga anjuya? Eja nii kaananon mono saanon unju men iwoi yongoro megi ii mokoloonkejen, onjo ii mende moju me?”

¹⁶ Kaen jero Juudanon kokaen meleeno: “Oo somatanana, nono mono naa qaaga gijowonaga? Nono qaawaajon monganjon. Nononon iwoi bologa mende aninji, ii qendeema gombonatiwaa so qaago. Anutunon mono welenqeqeuruga, nonoo koposowaa qaaya inisaanota asuganon eja. Kawaajon mombaa taru gesoyanonga qambi ii mokolooji ano tosaanja nononon kaanagadeen eja ponjanaa welenqeqeuruta omaya koloon laligowonja.”

¹⁷ Kaen meleenoto, Joosefnon kokaen jero: “Niinon iwoi kaanja ii mende ama onjomanja. Ii awawi totoon! Eja morowaa taru gesoyanon qambi ii mokolooji, iinondeen mono noo welenqeqena koloon laligowaato, tosaanja onjo saanon luaenon eleema manjianon kembu.”

Juudanon Benjamimbaajon Joosef welema muro.

¹⁸ Kaen jero Juudanon Joosefwaa batanon kema qaa kokaen jero: “Oo eja ponna, saanon wambelaana welenqeqega niinon qaa tosia eja ponna goojon jewenaga. Giinon Faarao kin anjowo ororon koloojanto, kilenj welenqeqega nii kazi mende ama nomba. ¹⁹ Eja ponna giinon welenqeqeuruga nono wala kanin kokaen qisin nonona: ‘Onjo mangia ano daremungia mon laligojao me qaago?’

²⁰ “Kaen qisin nonona nononon eja ponna goojon kokaen meleenin: ‘Nonoo manjana eja wana koloon konana eja gbaworoga mon mirinon rajao. Konana kanon mannananon eja wana kolooro kamban kanon kolooro. Nemunanon mera woi orono datanon komuro anodeen laligoja. Iinon mono manaa wombo (komunjua) meriiga kolooja.’ ²¹ Kaen meleenin giinon welenqeqeuruga qaa kokaen ninijona, ‘Onjo mono kogia wama nononon koi kagi ii saanon neenaa jaanon uun iimanja.’

²² “Kaen ninijona nononon eja ponana goojon kokaen meleenij: ‘Eja gbaworo ii manja mesaomambaajon amamaawaa. Manja mesaonagi een, mananon mono komu-naga.’ ²³ Kaen meleeninto, giinon welenqeqeuruga nonoojon qaa kokaen jen kotona: ‘Kogia konoganon onowo koi mende kawaati een, ono mono noo jaasewananon mombo mende asugiwuya.’

²⁴ “Kaen jen kotona mirinananon eleema kema noo manja, goo welenqeqega eja ponna goonon qaa ii ijoni. ²⁵ Ii ijoni moma mannananon kanagen kokaen jero: ‘Ono mono mombo Iijipt kema ananaajon nene tosaaja sewaja menj kawu.’

²⁶ “Kaen jeroto, nono kokaen jeni, ‘Nononon nononodeen kembombaajon amamaawona. Konana konoganon nonowo motoon kambaatiwaaajon jewagi een, mono saanon kembona. Konana bejuya mende wama kembonati een, nononon mono eja pon iikawaa jaasewananon asugiwombaaajon amamaawona.’

²⁷ “Kaen jeni noo manja goo welenqeqega iinon kokaen jero: ‘Embana Reizelon merawoina woi orono. Ii onongia saanon moju. ²⁸ Datanon nomesaon kema sooro kokaen jewe, “Oro kawalianon mono kitoqitoro komuro me nomaen?” Kamban iikanondeen kanain ii mende iibe. ²⁹ Kete koga koi kaanagadeen nuama kenji kananon tiwitiwilaa monon iwaa qaganon unagati een, ono mono kondooji wosobiri uutanon noo qananon uro konajilin moma komun wan juna lanjonawonon koomu gomanon kememana.’”

³⁰ Juudanon toroqen qaa kokaen jero: “Oo eja ponana, niinon konana eja gbaworo ii mende wama kema manja, goo welenqeqega iwaa mirinon keubenagi een, amanananon mono tiwilaawabo. Iinon mono uuta kuuya meria bejuya iwaanon somongoro laaligogara motoondeen laligonkejao. ³¹ Kawaajon eja gbaworo ii mende wama keni mannananon ii iima mono koomu mokoloowabo. Goo welenqeqeuruga nonoonon kaen asugiro nono mono kondoonon wosobiri uutanon amanana, goo welenqeqega iwaa qaganon uro komun wan juya lanjonawonon koomu gomanon kemebaa. ³² Goo welenqeqega niinon eja gbaworonon mende tiwilaawaatiwaa qaaya ii mannaajon jen somongon kokaen ijowe: ‘Ii mende wama goonon eleema kamanati een, iikawaa qaa lombotanon mono goo jaanon noo qananon uma ero namonon laaligona kaen laligon uma.’ ³³ Kawaajon gii saanon jen tegona niinon eja gbaworo iwaa kitianon eja ponna goo welenqeqega omayaa koloon koi laligowe iinon dauruta yonowo eleema mirigianon kembu.

³⁴ “Eja gbaworo kanon niwo mende kawaati een, niinon mono nomaen ama mannaanon kembenaga? Wosobiri uutanon mannaa qaganon unagati, niinon mono ii iimambaajon togon kotijen. Kawaajon ii mono mende somongowa.”

45

Joosefnon iyanjaa kania injisaano.

¹ * Juudanon kaen jero ejemba liligon onoma nama injigiti, Joosefnon kuuya iyonoo jaagianon toroqen kania kolatin aja galen koma aomambaajon bimonon amamaaro. Kawaajon Joosefnon kokaen silama qaro: “Ono mono kore nomesaon deembu.” Kaen qaro deengi Iijipt eja monon kosogianon mende nano Joosefnon iyanjaa kania ii daremunuruta ii kokaen injisaano: ² Iinon amburere men otombeen qama saaro Iijipt ejemba seleenjen laligogiti, iyononon ii moma Faarao kimbaa jinkaron mirianon kema buzu qaaya ii jegi mogi.

³ Joosefnon sama nama daremunuruta ii kokaen injoro: “Nii Joosef! Amananon kaanideen jaawo laligoja me qaago?” Kaen injoro mogito, daremunurutanon uugia kouma gojono aarun tililingon jaayanon een nama qaa mon mende romongon

* 45:1: Apo 7.13

meleema mubombaajon amamaagi. ⁴ Amamaan nanji Joosefnon kokaen inji: “Ono mono noo kosonanon koi kawu.” Kaen inji kagi kokaen inji: “Nii Joosef, onoo daremunjia sewana mewutiwaajon angi Iijipt kaweti, ii mono niinon.

⁵ “Mono uunon konajilin mende mobu. Anutunon ono komuwubotiwaajon nii wala wasin nono walawala koi kaweta ononon kaju. Nii sewana mewutiwaajon ama nonji koi kaweti, iikawaajon mono onoangiaajon irinsoonsoon mende moma aowu. ⁶ Bodi koi kanon mono yambu woiwaa so namo sokoma eja. Ii toroqen mombo yambu 5:waa so ewaa. Kamban iikawaa uutanon balon qen koomo mende ama nene hona mende mokolon men kululuun laligowona.

⁷ “Anutunon mono kana damubiribriawo otaan onoo laaligogiaa sewana somongoro toroqen jaawo laligon gbili mokolon onoma namo qaganon laligowutiwaajon moja. Kawaajon ama nii wala wasin nono walawala koi kaweta ono kaju. ⁸ Kawaajon ononon mende wasin nonji tanitani koloojato, Anutunon mono ononon wasin nono koi kawu. Inon kuun nono Faarao kimbaa jawina mutuya koloon jinjaron mirianon naa gawon menkejuti, kuuya iyonoo somatagiaga koloojen. Kaen koloowe Anutunon Iijipt kantri kuuya koi ii noo boronanon anota eja ponjiaga koloojen.

⁹* “Ono mono kete koi waama uulanawo amanaanon eleema kema qaa kokaen jegi mobaa: ‘Goo meraga Joosefnon qaa kokaen jeja: Anutunon nii kuun noma Iijipt kantri kuuya ii noo boronon anota eja ponjiaga koloojen. Kawaajon giinon mono kamban mende qen koriwato, uulanawo noonon kawa. ¹⁰ Koi kan saanon rara dundunga Goosen balonon meagon neenaa kosonanon laligowaga. Gii ano esameraanuruga, goonon lama bulmakao tuuna tuuna ano ilawoila kuuya bunaga eji, ii mono men kololon kawu.

¹¹ “Bodi koi kanon mono mombo toroqen yambu 5:waa so en ubaa. Kamban iikawaa uutanon gii, mirigaa sumanuruga me tinitosauruga tosaana yonoononga monon bodi laligon nenewaa mojqojoron ama komun gororongowabo. Kawaajon mono Goosen balonon kan laligon naa iwoiwaajon amamaawuti, niinon ii onoma laligomana.’ Amananaajon qaa ii mono kaen jegi mobaa.

¹² “Nii neeno ononon koi nama onoojon qaa jejeni, ii saanon onoangiaa jaagianon niima kotoju ano kona Benjamin ano kaanagadeen niima kotoja. ¹³ Kawaajon ono mono mannaanon kema Iijipt kantrinon qabuana somata kuuya nonjita laligojen ano iwoi kuuya iigiti, iikawaa sunduya ii amana jegi mobaa. Ii moro mono uulanawo wama kamaan koi kawu.”

¹⁴ Kaen injon boria koga Benjamimbaa aroyanon giliro kemero saaro Benjaminon kaanjadeen angon mun saaro. ¹⁵ Toroqen boria dauruta kuuya yonoo arogianon giliro kemero saama buugia koton nero. Iikawaa gematanon daremunurutanon iwo qaa amin mogi. ¹⁶ Joosefwaa daremunurutanon kagiti, iikawaa buzuyanon Faarao kimbaa jinjaron mirinon keno Faarao kin ano jawinuruta kuuya yononon ii moma keraqeeango mogi.

¹⁷ Kaen moma Faarao kinon Joosef kokaen iji: “Daremunuruga mono jena kokaen ambu: ‘Eshinagia mono donji qagianon ama mombo eleema gomangianon Keinan balonon kembu. ¹⁸ Kema mangia ano sumanurugia unuama eleema noonon kawu. Koi kagi niinon balon awaa totoon Iijipt kantri uutanonga meweenjon onombe saanon iikawaa kelega mokolon nen korisoro ama laligowuya.’

¹⁹ “Kaanagadeen kokaen jen koton onona ambu: ‘Iijipt kokanonga mono hooswaa kareya kareya tosia men kema embameraurugia iikanon onooma mangia wama motoon koi kawu. ²⁰ Mirigiaa iwoiya tosia Keinan balonon mesaowuti, iikawaa majakakaya mende ambu. Niinon iikawaa kitianon Iijipt kantri kuuya kokawaa iwoiya awaa totoon ii onombe bunagia koloowaa.’”

* 45:9: Apo 7.14

²¹ Faarao kinjon kaen jero Israelwaa meraurutanon iikawaa so otaan anggi. Joosefnon Faarao kimbaa jenkooto qaaya otaan hooswaa kareya tosia onono. Kaanagadeen kana kekembaa nene samon tosaan onono. ²² Ii onomago dauruta motomotoon yonoo opo malekugia dologa totogianon ononoto, koga Benjamimbaajon opo maleku dologa boro mon (faiw) mun monen silwa kota 300 muro. ²³ Manjaajon Iijipt kantriwaa iwoi awaa soroya jaasoongo men dongi ten yonoo qagianon ano kenji. Kaanjadeen dongi embia ten yonoo qagianon wiit dumun kota, bered ano nene tosia manja kana samon ano bosima kenji. ²⁴ Kenji Joosefnon daremunuruta wasin onono kembombaajon anggi qaa kokaen injoro: “Ono kanaan kema anggowowo mono mende ambu.”

²⁵ Kaen injoro Iijipt mesaon kema Keinan balonon mangia Jeikobwaanon keugi. ²⁶ Keuma mangia qaa sundu kokaen ijogi: “Joosefnon toroqen jaawo laligoja. Iijipt kantri kuuya ii iwaa borianon ero eja pongiaga koloon laligoja.” Kaen ijogi qaa ii mende moma laarirotiwaajon uuta toroqen olomoro raro.

²⁷ Kaen raroto, Joosefnon qaa kuuya jeroti, ii jegi moro ano hooswaa kare tosia ii wama Iijipt kemaatiwaajon ano karoti, mangia Jeikobnon ii iima nama uu selianon qeleeno geregere ano. ²⁸ Geregere ama kokaen jero: “Oo, ii onanon! Ii moma kotiijen. Merana Joosefnon mono toroqen jaawo laligoja. Niinon mono kema ii iimago kanagen saanon komunan.” Kian.

46

Jeikobnon kanatuuru-uruta yonowo Iijipt kenji.

¹ Israelnon esuhina iwoiya kuuya kopepereen men waama keno. Kema Beerseba gomanon keuma nama kanon manja Aisakwaa Pon Anutuyaajon siimolon ooro.

² Ii onon gomantiina ero jaaya meleeno unja iima iikanon Anutunon Israel qaa ijon qata “Jeikob, Jeikob!” qaro

“Nii koi,” jen meleeno.

³ Meleeno kokaen ijoro: “Nii Anutu, goo mangaa bensakona. Gii Iijipt kememambaajon toroko mende moba. Niinon iikanon kotuegon gombe kanagesoga tuunleleme somata koloowuya. ⁴ Niinon giwo Iijipt kememana ano kaanagadeen gbiliuruga iikanona unuambe mombo eleema koi kawuya. Giinon komuna Joosef iyanja borianon mono goo jaa juga kuno kamaawaa.”

⁵ Kawaa gematanon Jeikobnon Beerseba goman mesaowona jero Israelwaa meraurutanon mangia ano embameraurugia ii kojojon onongi hoos karenon ugi. Faarao kinjon hoos kare iikanon unuama kawutiwaajon jen tegon anota men kenji. ⁶ * Eshinagia ano miri orogia kuuya Keinan balonon laligon buna qen men laligogiti, ii kaanjadeen motoon men kenji. Jeikob ano gbiliuruta kuuya yononon kaen Iijipt kenji.

⁷ Gbiliuruta kuuya, esameraanuruta eja ano emba ii kuuya unuama Iijipt kenji.

⁸ Israel qata mon Jeikob ano iwaa gbiliuruta Iijipt kengiti, iyonoo qagia ii kokaen:

Jeikobwaa meria mutuya Ruuben.

⁹ Ruubembaa merauruta qagia
Hanok, Palu, Hezron ano Karmi.

¹⁰ Simeombaa merauruta qagia
Jemuel, Jamin, Ohad, Jakin, Zohar ano Saul. Saulwaa nemuna ii Keinan emba mon.

¹¹ Liwaiwaa merauruta qagia
Gerson, Kohat ano Merari.

¹² Juudawaa merauruta qagia
Er, Onan, Sela, Perez ano Zera. (Er ano Oonan yoronon Keinan balonon komuri.)

* 46:6: Apo 7.15

Perezwaa merawoita ii
Hezron ano Eer.

¹³ Aiskarwaa merauruta qagia
Tola, Puwa, Jasub ano Simron.

¹⁴ Zebulumbaa merauruta qagia
Sered, Elon ano Jalel.

¹⁵ Jeikobwaa merauruta embia Leanon Mesopotemia (Padan Aram) balonon ononoti, iyonoo qagia kian. Boragara Daina ii kaanagadeen mero. Jeikob ano Lea yoroo esameraanurugara ii kaen weengon mindirigi 33 kolooro.

¹⁶ Gadwaa merauruta qagia
Zefon, Hagi, Suni, Ezbon, Eeri, Arodi ano Areli.

¹⁷ Aserwaa merauruta qagia
Imna, Iswa, Iswi ano Beria.
Naangiaa qata Sera.
Beriwaa merawoita qagara ii
Heber ano Malkiel.

¹⁸ Labanon emba qata Zilpa borata Leawaa welen embaga laligowaawaajon muroti, iinon Jeikobwaa merauruta kaen onono. Jeikob ano Zilpa yoroo esameraanurugara ii kaen weengon mindirigi 16 kolooro.

¹⁹ Jeikobwaa embia Reizelwaa merawoita ii Joosef ano Benjamin. ²⁰ * Joosefwaa merawoita Iijipt kantrinoj kolooriti, ii qagara Manase ano Efraim. Nemungaraa qata Asenat ii Heliopolis (On) taombaa jigo gawon galen qata Potifera iwaa borataga.

²¹ Benjamimbaa merauruta qagia
Bela, Beker, Asbel, Geera, Naaman, Eehi, Ros, Mupim, Hupim ano Ard.

²² Jeikobwaa merawoita Reizelnon oronoti, iyoroo qagara kian. Jeikob ano Reizel yoroo esameraanurugara kaen weengon mindirigi korebore 14 kolooro.

²³ Dambaa meria qata
Husim.

²⁴ Naftaliwaa merauruta qagia
Jaziel, Guni, Jezer ano Silem.

²⁵ Labanon emba qata Bilha borata Reizelwaa welen embaga laligowaatiwaajon muroti, iinon Jeikobwaa merauruta kaen onono. Jeikob ano Bilha yoroo esameraanurugara ii kaen weengon mindirigi korebore 7 kolooro.

²⁶ Jeikobwaa esameraanuruta dindiņa toon iwo Iijipt kenngiti, iyonoo jangogia weengon mindirigi korebore kanatuuru 66 koloogi. Meraanuruta yonoo embagia ii jango iikanon mende toroqegi. ²⁷ * Joosefwaa merawoita Iijipt kantrinoj kolooriti, ii woi. Jeikobwaa kanatuuruuruta Iijipt kenngiti, iyonoo jangogia ii kaen weengon mindirigi 70 kolooro. Kian.

Jeikobnon kanagesouruta yonowo Iijipt keugi.

²⁸ Kananon kema laligon Jeikobnon Juuda wala wasin kokaen ijoro: “Gii mono Joosefwaanon kema Goosen balonon kekembaa kaniaajon qisin muba.” Kaen ijoro kema karo Goosen prowinsnon keugi. ²⁹ Joosefnon keugitiwaa buzuya moma jero hoos karenon somonon mozozongogi qaganon uma manā Israelwo aitongowowaajon Goosen balonon keno. Kema iima iwaa jaanon keuma boria aroyanon giliro kemero anjon mun kaban koriga qaqateteya men urusaan qero. ³⁰ Israelnon Joosef kokaen

* **46:20:** Jen 41.50-52   * **46:27:** Apo 7.14

ijoro: “Giinonj toroqen jaawo laligojanj, ii neeno giijenja kambanj kokaamba saanon jojorinj komumaŋa.”

³¹ Kaen ijoro Joosefnonj daremunuruta ano maŋaa kanagesoya kokaen injoro mogi: “Niinonj mono Faarao kimbaanonj uma qaa kokaen ijomaŋa: ‘Daremunuruna ano maŋaa kanagesoya Keinan balononj laligogiti, iyonononj mono noononj kajuya.

³² Daremunuruna yonononj lama bulmakao galenja koloonj ii galenj koma onoma laligojutiwaa kawombaajonj ama lama tuunja, bulmakao tuunja ano esuhina ilawoilagia kuuya ii unuama kajuya.’ ³³ Kawaajonj Faarao kinjonj onoono jaasewananonj keugi kokaen qisinj onombaa: ‘Ono naa gawonja menkeju?’

³⁴ “Kaen qisinj onono onj kokaen meleema mubu: ‘Welenqeuruga nonononj mono au asaurunana wala menj laligogitiwaa so meraanananongja lama bulmakao galenkonkonj gawonja menj laligonj kouma laligojonj.’ Kaen meleema mugi iinonj saanon Goosen prowinsnonj rara dundungja meagowutiwaaajonj “Oon!” jero laligowuya. Iijipt ejemba yonononj lama bulmakao galen konkonj ejemba kuuya yonoononj mogi arokuukuugiawo koloonkeju.” Joosefnonj qaaya kaen injoro.

47

Joosefnonj kimbaa jaanonj kouro.

¹ Joosefnonj kema Faarao kinj kokaen ijoro: “Noo maŋ daremunuruna yonononj lama bulmakao tuunja ano esuhina ilawoilagia kuuya menj Keinan balonj mesaonj kanj kanj kete koi Goosen balononj kouma laligoju.” ² Iinonj daremunuruta yonoonongja eja 5 unuama Faarao kimbaa jaanonj uma nanji injiuro.

³ Injima kokaen qisinj onono: “Ono naa gawonja menkeju?”

Kaen qisinj onono kokaen meleema ijogi: “Welenqeuruga nono maŋurunananonj wala laligogitiwaa so lama bulmakao galenkonkonj gawonja menj laligonj kouma laligojonj.”

⁴ Kaen ijonj toroqen kokaen jegi: “Keinan balononj bodi lombotawo ejiwaaajonj welenqeuruga nono lama bulmakao tuunjana yonoononj nene mende mokoloninj. Kawaajonj nono balonj kokanonj tatawaga laligowombaaajonj kajonj. Kaen kolooro welenqeuruga saanonj ‘Oon!’ jenggo jenj tegonj nonona nono Goosen prowins kanonj rara dundunana meagowonja.”

⁵ Kaen jegi Faarao kinjonj Joosef kokaen ijoro: “Maŋ daremunuruganonj goononj kaju.

⁶ Iijipt kantri koi asuganonj goo jaanonj ejiwaaajonj saanonj maŋ daremunuruga balonj bakaya kelega awaa iikanonj onoono laligowu. Saanonj Goosen prowinsnonj laligowu. Batugianonj gawonj awaa soro meme eja tosaŋa laligojuti, ii moma onombagati eenj, saanonj noo miriwaa oro tuunja ii iyonoo borogianonj ama onona galenj koma onoma laligowu.”

⁷ Kaen ijoro Joosefnonj maŋa Jeikob Faarao kimbaa jaanonj wama karo iiro Faarao kinj ii kotuegonj muro. ⁸ Kotuegonj muro kokaen qisinj muro: “Goo yambuga dawo kolooja?”

⁹ Qisinj muro kokaen meleeno: “Noo yambuna 130:waa so namononj liligonj laligonj kouma laligojenj. Noo laaligonaa yambuya kuuya ii afaangoya ano osiqosigiawo kolooro. Maŋurunanonj yambu seiseiya namononj liligonj laligogiti, noo yambu jaŋgonanonj yonoononj kawo so motoonngo mende kolooja.”

¹⁰ Kaen jenj Faarao kinj ii mombo kotuegonj muŋ jaasewananonja kamaanj keno.

¹¹ Joosefnonj maŋ daremunja ii Faarao kinjonj jenj kotorotiwaa so Iijipt kantrinonj onoma Iijiptwaa balonj bakaya kelega awaa monj ii Rameses prowins (Goosen) kanonj onono.

¹² Joosefnonj kaanagadeen maŋ daremunuruta ano maŋaa kanagesouruta kuuya ii nenegia embameraurugia laligogiti, jaŋgogiaa so sogianonj onoma laligoro.

Bodi kambanj lombotawo.

¹³ Bodi somata ii lombotawo ero nenenon balon so qaono Iijipt ano Keinan kantri iyoroo kanagesogaranon mono nengewaa komun jambedenon laligogi.

¹⁴ Kaen laligon Joosefwaanon kan wiit dumun kota sewana megii iinon monen kuuya Iijipt ano Keinan kantri uutanon eroti, ii men kululuun Faarao kimbaa jinjaron miriwaa kowianon ano. ¹⁵ Iijipt kanageso ano Keinan kanageso yonoonon monen qaondabororo Iijipt kuuya yononon Joosefwaanon kan kokaen ijogi: “Monenananon qaondaborojiwaaon giinon mono nene nonomba. Nene mende nonombagati een, nono goo jaasewanganon komuwona.”

¹⁶ Kaen ijogi Joosefnon kokaen jero: “Monengianon qaonjiwaaon onoonon lama ano bulmakao ejuti, ii mono men kan nongi niinon nene onoma.”

¹⁷ Kaen jero kema lama bulmakaogia unuama kan Joosef mugii. Yononon hoogia, lamagia, memegia, bulmakaogia ano dongigia ii unuama kan nengewaa sewanaga Joosef mun nene men laligogi. Lama bulmakaogia kuuya ii Joosef mugii iinon nene onoma iikaan kanon yambu motoongowaa uutanon laaligogia nanjoro mende komugi.

¹⁸ Mende komugi yambu kanon tegoro. Tegoro yambu gbilianon dunanon mombo iwaanon kan kokaen jegi: “Eja ponana, monenana qaonjiwaaon kanaanana hona ii goo jaaganon saanon mende kolatiwona. Nonoonon lama bulmakaonana ii kaanagadeen gonin goo bunaga kolodaboroja. Nono ii kuuya eja ponana gii gondaboronijiwaaon nononana ano balonana iikayadeen en nononja. Kawaajon mono naa iwoi mon gombonaga? ¹⁹ Nono mono kania naambaajon goo jaanon tondu komuwonaga? Nono komunin balonananon mono naambaajon een en gbangbarasin bolinaga? Kawaajon mono nononana ano balonana sewanana men iikanon nembanene nonona nono saanon Faarao kimbaa welenqege omaya koloonin balonananon kaanagadeen iwaa bunaga koloowaa. Nono toroqen jaawo laligon komuwombotiwaajon mono nene kota nonomba. Nonona balon gawon munin een mende en qanda kotiga koloowaa.”

²⁰ Bodi kotiga toton iikanon Iijipt kanatuuru yonowo erotiwaajon yononon kuuya motomotoon gawon balongia korii ii sewanaajon angii Joosefnon Iijipt balon kuuya ii sewana mero Faarao kimbaa bunaga kolodabororo. ²¹ Joosefnon Iijipt kanatuuru goman so kantriwaa jawo tetegoya uutanon laligogiti, ii kuuya unuano gawmambaa welenqege omaya koloon laligogi. ²² Faarao kinon jigo gawon galen yonoo footnait tawagia onono men iikanon laaligogia nanjon laligogi. Kaen kolooro nenegiaajon mende bimooro balongia Joosefnon sewana mewaatiwaajon mende angii. Kawaajon jigo gawon galen yonoonon balon iikanon motoongon kin Faaraowaa bun mende koloogi.

²³ Joosefnon kanageso kokaen injoro: “Mobu, niinon onongan ano balongia sewanaga mewe tegoro Faarao kimbaa bunaga kolooja. Kawaajon niinon nene kota onombe ii saanon men namonon komowu. ²⁴ Komogi hona kolooro ii mono gosigi tuun 5 koloogi kanonga motomotoon ii Faarao kimbaajon ama mun laligowuto, tuun 4 ii mombo namonon komowutiwaajon ano nenegiaajon ewaa. Ii onongan, embameraurugia ano tosaan mirigianon laligojuti, mono onoo nenega ewaa.”

²⁵ Kaen injoro kokaen jegi: “Giinon nonoo laaligonana bodinonga metogona. Kawaajon eja ponana jaanon kiankoomu mokoloowonati een, nono saanon Faarao kimbaa welenqege omaya koloon laligowona.” ²⁶ Joosefnon Iijipt yonoo balombaajon jenkooto ano en waama koi oojeni, kamba kokaamba kaanagadeen toroqen eja. Jenkooto ii kokaen: Nene gawombaa hongia ii mono mendeengi tuun 5 kolooro iikanon motomotoon ii Faarao kimbaa bunaga koloowaatiwaajon ama laligowu. Jigo gawon galen yonoonon balon iikanon motoongon Faarao kimbaa bun mende koloogi.

Jeikobnon qamoyaaJon Joosef qisiro Oon jero.

²⁷ Israel yononon Iijipt balombaa prowins qata Goosen kanon rara dundungia men balon angon koma laligogi. Kanon laligon koloon seisei angi jangogianon mamaga somariiro. ²⁸ Jeikobnon laaligoya yambu 17 ii Iijipt balonon laligoro. Laaligoya kuuyaa yambuya ii mindirin 147 kolooro.

²⁹ * Israelwaa koomu kambaanon dodowiro meria Joosef jero karo kokaen ijoro: “Niinon goo jaanon kewoodo mokoloojenj een, giinon mono keteda koi uukalen gendeema qaa kokaen pondan otaan men yagomambaaJon jen boroga noo tawonaa baatanon ama kokaen jen somongowa: Niinon komuwe qamona ii Iijipt balon kokanon mende ron komba. ³⁰ Niinon komun man asaaturuna yonowo haamo men emanati, kambaan iikanon noo qamona ii mono Iijipt kantrinon men kema man asaana ron koma onongiti, iyonoo qasirigianon oson ron komba.” Kaen jero kokaen ijoro: “Jejanjwaa so ii saanon otaan amana.”

³¹ Kaen ijoro mananon kokaen jero: “Qaa ii mono jojopan qaanon jen kotiin nomba.” Kaen jero Joosefnon ii jojopan qaanon jen kotiuro Jeikobnon ii moma ligoon wana men kemen gbaruyaa kitianon ama laarin Anutuwaa waeya men mepeseero. Kian.

48

Jeikobnon Manase ano Efraim kotuegon orono.

¹ Kambaan tosia tegoro Jeikobnon ji mokolooro qaa ii Joosef ijogi moro. Ii moma merawoita woi Manase ano Efraim ii uruama manaanon keno. ² Keno tosanon Jeikob kokaen ijogi, “Meraga Joosefnon giimambaaJon kaja.” Israelnon qaa ii moma ku-usuna eroti, ii kululuun ee dunayanon waama raro. ³ * Waama rama Joosef kokaen ijoro: “Anutu ku-usun kuuyaa Toya iinon Keinan balombaa Luz goman kanon noonon asugin kotuegon nono.

⁴ Ii noma kokaen nijoro: ‘Niinon koloonseisei gombe gbiliuruga yonoo jangogianon mono somariin somariin uro giinon kanageso tuuna tuuna mamaga yonoo bemunjalegiaga koloowaga. Gbiliuruga kanagen koloon ubuti, niinon balon koi ii buna qen onombe iyonoo bunagiaga tetegoya qaa en ubaa.’

⁵ Anutunon kaen nijoro. Wala nii Iijipt balonon goonon mende kaweti, kambaan iikanon embaganon merawoiga woi Iijipt kokanon oronoti, iyononon mono noo buna koloowao. Manase ano Efraim yoronon mono Ruuben ano Simeon kaana noo buna koloowao. ⁶ Kaen koloori kanagen balon mosoma yorojon distrik woi orombu. Efraim ano Manase yoro bagaranon meraborauruga tosaana koloogiti, iyononon mono geengaa bunaga koloowuya. Yononon balon bakaya buna qen aowuti, ii mono Efraim ano Manase yoroonon distrik woi iikawaa utanon egi yoronon wangia koloori dawoigara yoro newo baogaranon laligowuya. ⁷ * Niinon Mesopotemia (Padan Aram) mesaon eleema Keinan balonon kan Efrata taon dodowiwe embana Reizelon komuro wosobiri somata koloon nono. Komuro qamoya ii Efrat kekembaa kana goraayanon ron kombe. Efrat gomambaa qata mon ii Betlehem.”

⁸ Israelnon kaen jen Joosefwaa merawoita iriima kokaen qisij muro: “Mera woi koi ii moronon moronon?”

⁹ Qisij muro Joosefnon mana kokaen ijoro: “Noo merawoina Anutunon Iijipt kokanon nonoti, mono ii.” Kaen ijoro Israelnon jero: “Niinon kotuegon oromambaaJon ii saanon uruana noo kosonanon kawao.” ¹⁰ Kaen ijoro Joosefnon merawoita uruama kosianon kagi boria giliro arogaranon kemero buugara kiton nero. Israelnon eja wana kolooro jaaya umun kono iwoi mon iima kotomambaaJon hanqan qen amamaaro.

¹¹ Buugara kiton nen Joosef kokaen ijoro: “Niinon wala goo jaasewanga mombo

* 47:29: Jen 49.29-32; 50.6 * 48:3: Jen 28.13-14 * 48:7: Jen 35.16-19

giimambaajon mende mamboma laligoweto, Anutunon kana meleuro kete koi geengano ano merawoiga kaanagadeen injijen.”

¹² Kaen ijoro Joosefnon merawoita manaa tawoyanonga uruama siminj kuma usugon kemero.

¹³ Usugon kemen waama merawoita borogaranon menj uruano anaa manaa batanon kari. Efraim ii boria dindinanon menj Israelwaa boria qanianon ama Manase ii boria qanianon menj Israelwaa boria dindinanon ano. ¹⁴ Kaen ama oronoto, Efraim koga kolooro asianon kilen boria dindinanon boraama iwaa wananon ano. Manasenon Joosefwaa meria mutuya kolooro, asianon kilen boria qanianon iwaa wananon ano. Kaen ama boria maripoon kaana ama koton wanngaranon ano. ¹⁵ Kaen ama rama Joosef kotuegon muj kokaen jero:

“Asana Abraham ano manna Aisak yoronon Anutuwa jaanon kema kan ama menj laligori.

Niinon koloon laligon koubeti, Anutunon mono kamban iikanon pondan kalan koma noma laligon kouro.

¹⁶ Siwe gajobanon nii bologa kuuya iikanonga metogon angon koma noma laligoroti, iinon mono eja gbaworo woi koi kotuegon oroma laligowa.

Ejembanon yoroo qagara qagi iikanon mono nii ano man asana Aisak ano Abraham nonoo qabunanana bosima laligowao.

Yoroo kanagesogaranon mono namo qaganon hononga qaa sein laligowuya.”

¹⁷ Kaen jeroto, Joosefnon mananon boria dindinanon Efraimbaa wananon ano ii iiro mende sokono kawaajon moma bolinj manaa boria dindinanon menj Efraimbaa wananon metogon Manasewaa wananon amambaajon ano. ¹⁸ Kaen ama manna kokaen ijoro: “Amana, kaan mende mewa. Mera koi kanon mutu merana kolooja. Kawaajon boroga dindinanon mono iwaa wananon amba.”

¹⁹ Kaen ijoroto, mananon ii amambaajon qetama Joosef kokaen ijoro: “Merana, ii saanon mojen. Niinon ii mojen. Manasenon kaanagadeen waanawo kolooro iwaa gbiliurutanon kaanagadeen koloon seisei ama kanageso somata koloowuyato, Efraimbaa qaqabunanon mono Manasewaanon qabuna uugun ewaa. Iwaa gbiliurutanon mono koloon seisei somata ama kanageso tuuna tuuna mamaga koloon laligowuya.”

²⁰ * Kaen ijoro moro weemboria iikanonadeen kotuegon oroma kokaen jero: “Israel yononon mono oroo qagara qama kanagesogia kotuegon onoma kokaen jewuya:

Anutunon mono oyanboyan ama ononota ononon Efraim ano Manase kaana koloowu.”

Kaen menj Manase ii Efraimbaa newo baatanon ano.

²¹ Israelnon kotuegon onono tegoro Joosefwaa qaa kokaen jero: “Moba, niinon komumambaajon anjento, Anutunon onowo laligon ubaa. Iinon mono unuano man asaurugia yonoo balonon eleema kembuya. ²² Iikanon kema batugianon balon mosongi niinon goonon balon toroqen Sekem balon kelegawo ii gonjen. Niinon balon bambaana ii Amor kanageso yonowo manna qen neenaa tiwo ano manjawaa soo somata iikanon yonoononga mewe. Joosef gii daremunuruga yonoo wangia koloojanawaajon ii daremunuruga yonoojon qaagoto, goo bunaga menj tegoweta ewaa.” Kian.

49

Jeikobnon merauruta kotuegon onono.

* 48:20: Hib 11.21

¹ Kawaa gematanon Jeikobnon merauruta onoono kagi qaa kokaen jero: “Ono mono horon ajoroogi niinon laaligogianon kanagen nomaen koloowaati, iikawaa gejatootoo qaaya inisaama jewe mobu:

² “Jeikobwaa merauruta, ono mono kan ajoron amagia Israelwaanon qaa geja ama mobu.

³ “Oo Ruuben, giinon neenaa mutu meranaga koloojan. Giinon noo ku-usuna ano emba mewe esunmumunaa hona mutuya koloona. Qabunagaa akadamuya ano ku-usuna kanon kouruga yonoonon unuuguja.

⁴ Haamonon kowe siri qindiiro kalumalu kema kankeji, goo uganon mono iikawaa so waaro kalugon lan kema kankejan. Giinon manga noo dun eenanon uma qembonanon qen embanawo ena dun kanon mono angonjorayawo koloon tilooro. Kawajon goo qabunagaa akadamuyanon mono kouruga mende toroqen unuugun ewaa.

⁵ “Simeon ano Liwai yoronon daremunwoiga koloojao. Yoro tiwo wasa gawongaranon mono kike kakasililin kondoonkeja.

⁶ Yoronon irinsoonsoon qaganon eja unjuri komugi een totoon ainajon bulmakao ejia iyonoo kana boro iwoigia lan unun kotori meendangoya koloogi. Kawajon yoronon qaa arej somongonkebaoti, niinon iikawo uumotoongo mende amakemana.

Ajojoro ambaoti, niinon iikanon iyorowo mende toroqen rama.

⁷ Ukazigaranon geriawo koloojiwajon ii jen qasuaan oronjen. Uduuduugaranon kanjanawo koloojiwajon ii jen jororaan oronjen. Niinon kanagesogara kondeema onombe yononon Jeikobwaa balon sokoma kembu. Niinon mendeema onombe yononon Israel batugianon lan goonpora ama laligowu.

⁸ “Oo Juuda, goo daremunuruganon gii mepeseen goma laligowuya. Goo boroganon mono kereuruga yonoo aro kokongianon rabaa. Mangaa merauruta yononon mono goojon usugon simin kuma laligowu.

⁹* Oo Juuda, giinon laion gbaworoya kaana laligojan.

Oo merana, gii borojan men oro qen nen laligon iikanonadeen eleema kajan.

Iinon laion kaana selia ama qeteteren laion embia kaana kamaan koma enkeja.

Kuuyanon ii kawali koloon utun mondowombajon keegia momakeju.

¹⁰ Ku-usumbaa aiweseya ii monon Juuda yonoo borogianonga mende unuambaa.

Eja pombaa gbaruyanon kania batugaranon nano monon ii mende qetegowaa. Qaago!

Iyana ano gbiliuruta jinaron dunanon rama laligon ugi kanagen monon asugiro kanageso tuuna tuuna yononon iwaa jeta ten koma laligowu.

¹¹ Iinon dongia wain apu gere batuyanon somongoro nambaa.

* 49:9: Jan 24.9; Ais 5.5

- Dongia meria ii wain apu kasa batugaranon gbadooro ewaa.
 Inon opoya ii wain ooyanon songbambaa.
 Malekuya ii wain kotaa oo sayanon qesaama qejaambaa.
- 12 Wain oo nero jaayanon wain oo apu kaanja osaan injan kombaa.
 Aju tokoya nero jetanon aju ooya kaanja taaliwaa.
- 13 “Zebulun kanageso yononon kowe goraayanon laligowu.
 Yonoo gomanon wangoya wangoya sulunkebu.
 Balongiaa jawoya iikanon mono Saidon taon baagen kema ewaa.
- 14 “Aiskar ii dongi siita koukouya iikawaa so koloaja.
 Dongi qaganon dun rarawaa gesoya woi iikawaa batugaranon ama qetetereen
 lokolin sologon enkebaa.
- 15 Lokolin sologon haamo men ero dun miria ii
 saanon sokono gomanon naan totoon koloowaa.
 Ii iima gemata iwoi lombotawo anjomambaajon usugon kemero
 tosonian welenqege gawon mewaatiwaajon kuun somonon munkebuya.
- 16 “Tosianon Dambaa kanagesouruta mendungon onongi
 Dan iinon mono aworo (defence) nama qaa dindinaajon manja qen laligowaa.
 Dan tuun yononon Israelwaa tuun tosaanja iikaanja koloon laligowuya.
- 17 Dan iinon qato mokolen kaanja kananon en
 hooswaa gbakotanon kiro aarun lalanani giliro
 qaganon rabaati, iinon mono tama gemagama namonon kemebaa.
- 18 “Oo Pon, giinon nii kasa gbadononga metogon
 angon koma nombaatiwaajon jaa rin mambomakemaanja.
- 19 Kike kakasilin tuun yononon Gad kanageso
 unun onoon laligowuto, Gad yononon mono meleema
 kanagianon onotaan iyanjia unun onoon laligowuya.
- 20 “Aserwaa balonon nene morian mamaga asuginkebaa.
 Kin yononon nene naangiawo nenkejuti, iinon mono
 nene kaanja ii balonon komoro sein iikanon tosaanja ilaan onoma laligowaa.
- 21 “Nembaronon anaa jaajaa naanjaajon uulanawo lansan goonpora amakeji,
 Naftalinon mono iikawaa so koloon meraboraanjuruta injiima-ainjaingiawo ii onoma
 laligowaa.
- 22 “Wain gere apu jaayaa kosianon komogi kota mamaga kuun
 boria giliro kema sopa qisigon seleenjen kemakeji,
 Joosefnon mono iikawaa so koloaja.
- 23 Iwaa kereurutanon tiwo jangbengia men uugere qaganon
 Joosefwaa tuun ii onotaan injidon unun onoon laligowu.
- 24 Kaen laligowuto, Jeikobwaa bena Anutu ku-usunawo
 iwaa borianon mono men kotiin muro iinon tiwo tokoya mende mesaon boro siita
 sombana qaa qero laligowaa.
 Anutunon mono uuwaa lama galanja koloon Israelwaa angonkonkon Toya koloaja.
- 25 Mangaa Anutuyanon mono ilaan goma laligowaa.
 Ben ku-usun kuuyaa Toyanon mono

kokaen kotuegon gono laligowa:

Kombaa kotumotueyanon mono kanakeewanga goonon kamaaro
namo dusiita emuyaa apuyanon mono goonon kouro
merabora ano oro mamaga mokolon onoma laligowa.

²⁶ Baana baana iyonoo kotumotuegianon
kambana kambana ejemba sokoma onono laligon kougi.

Baanaa soroganon yambu so nene gawongia men laligogi
nene morian asugiro laligon kougito,
goo amagaa kotumotueyanon mono ii kuuya uguwaa.

Kotumotue kaana kaananon mono Joosefwaa wanaa qaganon ubu.

Daremun batugianon pon qerewena jawin tak-kootoya koloojiwaa laaligoyanon ii
kuuya mono en ubu.

²⁷ “Benjamin ii kasu kawalia kaana kolooja.

Gomaamba so tiwojun tigon oro unun nen gogon onomakeja.

Ween asaganon iwoi luluuma qenjeji, ii gomantiina so mendeemakeja.” Kian.

²⁸ Israelwaa tuun kuuya jangogia 12 ii kian. Manjianon kotuegon onoma qaa kaana
kaana jero mogi. Kotumotuegia morota morota ii ana ana mendeema kuuya kotuegon
onono. Kian.

Jeikobnon komuro.

²⁹ Kotuegon onoma nama qaa kokaen jen koton onono: “Anutunon mono nuano
niinon isi alauruna komugiti, iyonowo toroqemambaa anjen. Noo qamona ii mono
manjruna yonoo koorongianon kobaa Hit eja Efrombaa balon korianon eji, iikanon ron
koma nombu. ³⁰ * Kobaa ii Keinan balonon Makpela balon korianon Mamre kosianon
eja. Aabrahamnon balon koria kobaayawo ii isinanaa qasiria ewaatiwaajon Hit eja
qata Efron iwaanonga sewana mero.

³¹ * Aabraham ano embia Saara ii kobaa iikanon ron koma orongi. Kaanagadeen
Aisak ano embia Rebeka ii iikanon ron koma orongi. Niinon toroqen Lea iikanon
ron kombe. ³² Aabrahamnon namo koria kobaayawo ii wala Hit yonoononga sewana
merota eja.” ³³ * Jeikobnon merauruta qaa kaen jen koton onono tegoro kanawoita
hororo dun eeyanon uro goron qen komuro Anutunon wano isi alauruta yonoonon
toroqero. Kian.

50

Jeikob ron kongi.

¹ Jeikobnon komuro Joosefnon lugun mana kepelaan mun ligo kema aroyanon
giliro kemero buuta kiton nero. ² Kawaa gematanon Joosefnon doktauruta jen kootoyaa
baatanon laligogiti, ii mana qamoya sele men kotikotii keleganon moriwutiwaajon
jen koton onono. Jen koton onono yononon Israelwaa qamoya kaen ama mugi.
³ Gawon ii men laligogi weemboria 40 kuuya tegoro. Qamogia kelenon morinkegi,
iikawaa gawona ii kamban koriga kaen men laligonkegi. Iijipt kanatuuru yononon
Jeikobwaajon weemboria 70:waa so jinjen qama saama laligogi.

⁴ Saama jinjen koma wosobiri laligogitiwaa kambana iikanon tegoro Joosefnon
Faarao kimbaa jinkaron mirinon gawon men laligogiti, ii qaa kokaen injoro: “Niinon
onoo jaagianon kiankoomu mokolooweti een, ono mono noo jenanon men Faarao kin
qaa kokaen jegi mobaa: ⁵ * Manjanon jaawo laligon qaa kokaen somonjon jopon

* 49:30: Jen 23.3-20 * 49:31: Jen 25.9-10; 35.29 * 49:33: Apo 7.15 * 50:5: Jen 47.29-31

qaanon jen kotimambaaon jen koton nono: 'Niinon komumambaaon anjen. Nii neenaajon jamo kobaa Keinan balonon osoweta nanji, noo qamona ii mono iikanon kema ron komba.' Kawaajon saanon kete jen kotona nii iikanon kema mannaa qamoya ron komago mombo eleema kamaa."

⁶ Kaen injoro jegi Faarao kinjon ii moma kokaen jero, "Gii manggaajon qaa somongon jojopan qaanon jen kotiinati, iikawaa so saanon kema mangaa qamoya ron komba."

⁷ Kaen jero Joosefnon manaa qamoya ron komambaaon uro. Faarao kimbaa jawinuruta qabunagiawo kuuya, jinjaron miriaa ano Iijipt kantriwaa jotamemeuruta qabunagiawo ii kuuya iwo motoon kenji. ⁸ Joosefwaa miriwaa sumanuruta korebore, iwaa daremunuruta ano manaa kanagesouruta yononon kaanagadeen motoon kenji. Embameraurugia, lama, meme ano bulmakao tuuna tuuna iigadeen mono onomesaogi Goosen gomanon ragi. ⁹ Hooswaa kareya kareya ano eja hoos qagianon ragiti, ii kaanagadeen kenji. Kaen mindirin tuun somata totoon kenji.

¹⁰ Kema kema Jordan apu gowoya koton leegen toroqen kema Atad gomanon wiit dumun kotawaa hona ano kaawoya mendeema gosigiti, miri balon iikanon keuma jingen aro metaama qama silama saama bolin laligogi. Joosefnon manaaon weemboria 7:baa so jingen qama saama laligoro. ¹¹ Atad gomanon jingen qama saagi balon toya Keinan kanageso yononon ii iima moma kokaen jegi, "Iijipt yononon mono jingen saawaa arena uuta anju." Kaen jegi miri balon iikawaa qata ii kanain Abel Mizraim * qagi. Ii Jordan apu gowoyaa ween koukoutaagen eja.

¹² Jeikobnon merauruta jen koton ononoti, yononon iikawaa so otaan ama mugi.

¹³ * Yononon qamoya anjon Keinan balonon kema Mamre kosianon Makpela balon korianon kobaa eji, iikanon kema ron konji. Aabrahamnon waladeen balon korria kobaayawo ii qasirigia ewaatiwaaon Hit eja Efron iwaanonga sewana mero.

¹⁴ Joosefnon manaa qamoya ron kono tegoro ana, daremunuruta ano tosaana kuuya iwo manaa qamoya ron kombombaaon kenjiti, iyononon mombo Iijipt balonon eleema kagi. Kian.

Joosefnon irona mende meleemambaaon mombo jero.

¹⁵ Joosefwaa daremunurutanon mangia komuro rama iima koton kokaen romongon jegi: "Jooseli bologa kuuya ama munini, iinon iikawaajon uuduudu moma nonoma kaman kokaamba kanain irona meleema nonombabo." ¹⁶ Kaen jen Joosefwaa qaa kokaen anji keno, "Manganon komumambaa ama nonoonon qaa kokaen jen koto: ¹⁷ 'Ono mono Joosefwaaon qaa kokaen jegi mobaa: Daremunuruganon sili bologa ama tiwilaan gombombaaon anjiti, giinon mono iyonoo singisonogogia ano kakasililingia ii mesaowa. Kawaajon giinon saanon mangaa Anutuyaa welenqeuruta nonoo singisononana mesaowa.'" Yononon qaa ii anji Joosefwaanon karo moma mono qama saaro.

¹⁸ Kawaa gematanon Joosefwaa daremunuruta iyangio kan balonon tama batanon usugon kamaan kokaen ijogi: "Moba, nono goo welenqeuruga omaya koloojon."

¹⁹ Kaen ijogito, Joosefnon meleema kokaen jero: "Mono keegia mende mobu. Niinon Anutuwa kitianon mende nanjen. ²⁰ Onanon, ono sili bologanon tiwilaan nombombaaon kaparan koma anjito, Anutunon ii meleeno kitianon iwoi awaa asugiwaatiwaaon kaparan koma ano. Kaen ama kondoon kuun nono kanatuuru mamaga onoo laaligogia somongowe iikawaa honanon kaman kokaamba asuganon kolooro iima kotojon. ²¹ Kawaajon mono keegia mende mobu. Niinon mono onoangia ano embameraurugia onoo laaligogia kuuya nanjon onoma laligomana." Kaen jen kilenagaa irona ii mende meleemambaaon mombo jen kotiin gumbonjonon ama onono. Kian.

* **50:11:** Abel = jingen saawaa arena. Mizraim = Iijipt. Hibruu qaa kaana.

* **50:13:** Apo 7.16

Joosefnon komuro.

²² Joosefnon manaa kanagesouruta yonowo toroqen Iijipt balonon laligogi. Joosefnon laligon uro yambuya 110 kolooro komuro. ²³ Joosefnon esa amboaanja Efraimbaanonga koloogi ii injiuro. Kaanagadeen Manasewaa meria Makir iwaa meraboraanja koloogi Joosefwaa tawoyanon onoongi doongon onono.

²⁴ Kawaa gematanon Joosefnon daremunuruta yonoojon qaa kokaen injiuro, “Nii komumambaajon anjento, Anutunon mono kalan koma onono laligowuya. Iinon onon balon kokainonga unuama balon Aabraham, Aisak ano Jeikob yonoo bunaga koloowaatiwaajon jen tegon jojopan qaanon jen kotiiroto, mono iikanon kema laligowu.”

²⁵ * Kaen injiuro Israelwaa meraurutanon qaa jen somongon jojopan qaanon kokaen jen kotiiwutiwaajon jen koton onono: “Anutunon kalan koma onono laligogi niinon komuwe noo siina ii mono balon kokainonga angon Keinan balonon kembu.”

²⁶ Kaen jen yambuya 110 kolooro komuro. Komuro Iijipt kanon qamoya ii sele men kotikotiiwaa keleganon morin qamo bokisnon анги ero. Kian.

---

* 50:25: Eks 13.19; Joos 24.32; Hib 11.22

RUUT Ruutwaa sunduya Jenasa-asari

Eja pon yonoo kambangianon Israel yonoo laaligogia ii uma kamaanawo. Uugia meleengi oyanboyan laligogito, iikawaa gematanon silemale laligogi kamaan kamaan sooro lombo uutanon deenqeema siinsereren laligogi. Laligon iikawaa gematanon uugia meleengi. Kaan kaan ama laligogi. Ruutnon kaban iikanon luaewaa kania gendeeno. Moab emba iinon Israel ejaga mero. Eja kanon komuro Ruutnon enaroya Israel emba iwo pondan ororon somonon Israelwaa Anutuyawo tororo qokotaan laligoro. Kaen laligon kantria Moab mesaon Israel uutanon kan tetegoyanon loya mutuyaa tinitosauruta yonoo batugianonga eja dologa mon mokoloon mero. Yoroo gbilangara monon kin Deiwidwaa amboya kolooro. Deiwid iinon Israel yonoo kin pongia qabunaya uuta laligoro. Deiwidwaa gbilia mon ii Jiisas. Ruutnon yambu 1110-1100 Kraist mende koloorotonon laligoro.

Eja pon buk iikawaa sunduya kanon laaligowaa kania kokaen qendeengi: Ejembanon Anutu gema qegi kaban kanon kakasililin kondemondoen somatanon qagianon umakero. Ruutwaa sunduyanon kana kokaen qendeenja: Waba emba iinon uuta Israelwaa Anutuyaanon meleema momalaari kanagesonon toroqero kotumotuenon qaganon uro oyanboyan mokolooro.

Buk kokawaa bakaya waja 3 ii kokaen:

- 1) Naominon Ruutwo Betlehem eleeni. 1.1-22
- 2) Ruutnon Boazwo aitonori. 2.1-3.18
- 3) Boaznon Ruut ii embiaga mero. 4.1-22

Elimelek ano sumanjuruta yononon Moab kenji.

¹ Kerugen Israel uutanon kin mon mende laligoro eja pon yononon kanatuuru galen koma onoma laligogi. Kaban kanon bodi koloon balon kuuya sokoma ero. Bodi kaban kanon Juuda eja monon embia ano merawoita unuama taongia Betlehem mesaon kantri qata Moab kanon kema raran dundungia meagon waba laligogi. ² Eja qata Elimelek, embia qata Naomi ano merawoigara qagara Malon ano Kilion balongia qata Efrata. Yononon taongia Betlehem mesaon Moab balonon kema kanon laligogi. *

³ Iikanon laligogi Naomiwaa loya Elimelek komuro. Komuro Naominon emba maloya koloon merawoita yorowo laligogi. ⁴ Merawoita yoronon laligon somariin Moabga emba woi qagara Orpa ano Ruut † agimin aogi. Agimin aogi toroqen Moab balonon yambu 10:baa so laligon kougi. ⁵ Laligon kouma merawoita woi Malon ‡ ano Kilion yoronon kaanagadeen komuri. Komuri nemungara Naomi iinon lomeria qaa anodeen laligoro. Kian.

Naomi ano Ruut yoronon Betlehem eleeni.

⁶ Naominon anodeen Moab kantrinon laligon kaban monon qaa kokaen jegi moro: 'Ponon kanatuuruya ilaan onoma Israel kanon nembanene sogianon mokoloon onomakeja.' Kaen moma Moab mesaon Israel balonon eleema kemambaajon joronqoron ama enarowoita yorowo waagi. ⁷ Waama goman balon laligoroti, ii mesaon Juuda balonon eleema kemambaajon ano enarowoita yorowo motoon kananon kenji.

* **1:2:** Efrata: ii Betlehem goman laligon ejati, balon iikawaa qata. Ruut 4: 11, Jen 35: 19, 1 Sml 16: 18, Mai 5: 2

† **1:4:** Ruut: qa iikawaa kania ii ala-ala. Jiisaswaa ambosakonjuruta yonoo batugianon emba 4 kokaen laligogi: Taamar, Raahab, Ruut ano Batseba. Mat 1.3-6 ‡ **1:5:** 3 Malon: qa iikawaa kania ii esunjakamakamaa eja

⁸ Kananon kema Naominon enarowoitakokaen irijoro: “Emba woi, oro mono eleema nemunwoigara yoroo gomanon kema laligowao. Oro noo lomeraana komugiti ano nii nono awaagadeen kalan koma noma laligori Ponon mono kawaa so tawaya meleema awaagadeen kiankoomu orono laligowao. ⁹ Ponon saanon kana mero oro eja mombo agimin aon laaligo rarangara yoroo mirinon mokolon ukorisoro qaganon laligowao.” Kaen irijon buugara kiton neroto, yoronon amburere ama silama saari.

¹⁰ Saama kokaen ijori: “Qaago! Noro mono giwo eleema goo kanageso tuunja yononon kembona.”

¹¹ Kaen ijori meleema kokaen irijoro: “Oo enarowoina, mono naambaajon niwo kawowaajon anjao? Nii mombo eja merawoina mewe somariiri ii orombaoraga me? Kaen romongowaoragati een, iikanon mende sokonja. Qaago toton! Mono keteda koi eleema kembao. ¹² Nii emba wana koloojeniwajon eja monon nii mende nombaa. Oo enarowoina, oro mono eleema mirigaranon kembao. Nii mombo eja memambaajon romongon kete gomantiina eja mombo en korowo koloon merawoina qokoloon orombenagati een, ii mono kilen bimobimooyawo.

¹³ Mera ii somariiri lowoigara oromambaajon mamboma laligowaoraga me qaago? Yoroonon ama eja memegaraa kania somongon aon kamban batuya koriga ii een laligowaobo. Ii mende sokonja. Oo enarowoina, iikaan qaago. Ponon boria boraama lona nuano komurotiwajon laaligonananon bimooro nii oroonon wosojinjina mojen.”

¹⁴ Kaen irijoro mombo toroen silama saari. Saari tegoro Orpanon enaroyaa yeizozoya jen buuta kiton nen eleema mirianon keno. Orpanon kenoto, Ruuton kaparan koma sele kopaya kaana qokotaaro. ¹⁵ Kaana qokotaaro Naominon kokaen ijoro: “Moba, alaganon kenja. Iinon ana bensakon ano ana ejemba tuun yononon kenja. Gii mono kaangadeen eleema miriganon kema.”

¹⁶ * Kaen ijoroto, Ruuton kilen kokaen meleenon: “Nii mono gii gomesaomanatiwajon kaparan mende koma jewa. Saanon jena giwo kembo. Gii noma nomaen kembagati, nii mono kaangadeen giwo iikanon kema. Gii dakanon dakanon laligowagati, nii mono kaangadeen iikanon laligoma. Goonon ejemba tuun ii noo ejemba tuunaga koloogi goonon Anutu ii noo Anutuga kolooro laligoma.”

¹⁷ Gii dakanon komuwagati, nii mono kaangadeen iikanon komuwe ron koma nombutiwajon mojen. Qaa ii kokaen jen kotijen: Koomu motoongonon mono mendeema norombaa. Iwoi morota monon mendeema norombaati een, Ponon saanon iikawaa irona meleenon noo qananon uba.”

¹⁸ Kaen jen iwo kemambaajon kotakotagadeen kaparan kono iima moma koton kawaa qaaya mombo mende ijoro.

¹⁹ Mende ijoroto, motoongara kema kema Betlehem taonon keuri. Keuri taonon ejemba kuuyanon ii iriima korisoro somata moma ajoroogi. Emba yononon qama Naomi koma horon jolon kokaen jega: “Ei! Ii onon, Naomi yan me nomaen? Oowe oowe oowe!”

²⁰ Kaen jega Naominon kokaen injoro: “Noo qana Naomi ii een mende qabu. Nii ukorisoro embaga qaago. Anutu ku-usun Toyanon mono kondoon nono ukondun moma laligojen. Kawajon noo qana Mara qagi sokombaa. § ²¹ Noonon iwoi mamaga wala ero taon koi mesaon kembeto, kete Ponon nuano bobora eleema een omaya kafen. Pon ku-usun Toyanon qaana gosin men bolin nono konajilin qaganon laligojen. Kawajon qana Naomi ii mono een qabubo.” Kian.

²² Naomi ano enaroya Ruut, Moab emba kanon Moab mesaon Betlehem taonon kariti, kamban iikanon ejembanon kanain padiwaa alia baali ii gawongianon kema borogianon kunji.

* **1:16:** Ruut 2.11-12; 2 Kinj 2.2-6   § **1:20:** Qa woi: ii Hibruu qaa kanagarawo. Naomi = ukorisoro. Mara = ukondun.

2

Ruutnoŋ Boazwaa gawonoŋ baali otano.

¹ Naomiwaa loya Elimelekwaa isi uutanonŋ tinitosaya, eja qabuŋayawo monŋ qata Boaz laligoro.

²* Kambaŋ monŋnoŋ Moab emba Ruut iinonŋ enaroya Naomi kokaenŋ ijoro: “Saanonŋ jenŋ tegona nii gawonŋ monŋnoŋ kema ejemba baali gowia kuma reremonŋa mesaonŋkejuti, ii otama menŋ kululumana. Nii saanonŋ eja mombaa jaanonŋ iima-ainŋ mokoloowe nisosoronŋ ‘Oonŋ!’ jero saanonŋ iwaa gematanonŋ kema ii menŋ kululumana.” Kaenŋ jero Naominonŋ ijoro: “Oo enarona, saanonŋ kemba.”

³ Kaenŋ ijoro mesaonŋ gawonŋ monŋ morowaanonŋ gawonŋa, ii mende moma kilenŋ tondu kema nama baali kuŋgi yoŋoo gemagianonŋ kema gowia motomotoonŋ qeqelala kamaanŋ egiti, ii otama otama keno. Gawonŋ korianonŋ kenoti, ii Boazwaanonŋ gawonŋa. Boaz ii enaroya Elimelekwaa isinonŋa monŋ.

⁴ Boazonŋ ketego koi Betlehemga kouma gawonŋ ejembauruta injiima jolongia kokaenŋ jero: “Bonjonŋ! Poŋnoŋ mono onŋowo laligowa.” Kaenŋ jero meleema kokaenŋ qagi: “Poŋnoŋ mono kotuegonŋ gomba.”

⁵ Kaenŋ qagi Boazonŋ gawonŋ galeŋaajonŋ kokaenŋ qisiro: “Emba ii morononŋ?”

⁶ Kaenŋ qisiro kokaenŋ meleeno: “Emba ii koriganonŋa. Ii Naomiwo Moab kantrinonŋa kari. ⁷ Iinonŋ gomaamba amandiinanonŋ kanŋ qisiŋ nono ‘Oonŋ!’ jewe gawonŋ ejemba yoŋoo kanagianonŋ onŋotaanŋ baali gowia otama menŋ kululuuja. Gawonŋ pondanŋ menŋ laligonŋ ketada koi kuunŋonŋ endu kema haamo menŋ raja.”

⁸ Kaenŋ meleeno Boazonŋ Ruut kokaenŋ ijoro: “Borana moba, nii qaa goroga monŋ gomaŋa: Gii gawonŋ koi mende mesaonŋ tosaanŋa yoŋoo gawononŋ mende kema baali menŋ kululuuwa. Mono noo welenŋqeqe embauruna yoŋowo motoonŋ koikanonŋ otama laligowa. ⁹ Nii gawonŋ ejauruna goosiriwubotiwaa sonŋo anjenŋ. Gawonŋ noma nomaenŋ kema dumuŋ kota kumbuti, gii mono iikawaa jaagalenŋ ano yoŋoo gemagianonŋ kema emba yoŋowo laligowa. Apugaajonŋ mobagati eenŋ, welenŋqeqe yoŋononŋ apu koworanenonŋ kosojuti, saanonŋ iikanonŋ kema apu newa.”

¹⁰ Kaenŋ ijoro Ruutnoŋ moma balononŋ kemenŋ usugonŋ Boaz kokaenŋ ijoro: “Nii nomaembaajonŋ waba laligonŋ kilenŋ goo jaanonŋ kiankoomu mokoloowe iikaanŋa kalanŋ koma nonjanŋ?”

¹¹ Kaenŋ ijoro kokaenŋ meleeno: “Nii goo nanamemenŋgaa sunduya ii kuuya jegi mojenŋ. Gii loganonŋ komuro enaroga awaagadeenŋ galenŋ koma laligonŋ kouna. Gii nemuŋmanŋa ano kolokoloo kantriga mesaonŋ ejemba wala mende moma nononati, kilenŋ nonoo batunananonŋ kanŋ laligojanŋ. ¹² Gii sumanuruga sili awaa qendeema onŋona Anutu Israel nonoo Poŋnananonŋ mono iikawaa tawaya gomba. Kurunonŋ enŋaŋanonŋ meraanŋa reenreenŋ koma onŋomakeji, iikawaa so gii Anutuwaa umuganonŋ laligomambaajonŋ koi kana.”

¹³ Kaenŋ ijoro Ruutnoŋ kokaenŋ meleeno: “Somatana, nii goo gawonŋ meme embauruga yoŋoo tani qaagoto, giinonŋ kilenŋ sili awaa qendeema nonjanŋ. Giinonŋ qaa nuna selena tunja.” Kaenŋ meleeno.

¹⁴ Nembanene kambaŋanonŋ karo Boazonŋ Ruut kokaenŋ ijoro: “Saanonŋ koi kanŋ bered kitia menŋ wain apu aasonŋawononŋ qenduŋgonŋ newa.” Kaenŋ ijoro gawonŋ ejemba yoŋowo raro Boazonŋ baali honŋa onŋkootoya tosia muro. Ii muro nenŋ tomenŋa junonene tosia mesaoro raro. ¹⁵ Rama waama kema toroŋenŋ baali gowia otano Boazonŋ gawonŋ ejauruta kokaenŋ jenŋ kotonŋ onŋono: “Iinonŋ baali gowia boranawo iikawaa batugianonŋa kaanŋagadeenŋ otama menŋ kululuuwaati eenŋ, onŋo mono qaa tokoronŋkota

* 2:2: Lew 19.9-10; Dut 24.19

mende jen mubu. ¹⁶ Kaen qaagoto, baali gowia tosia ii borangianonga kaanagadeen horogi kamaaro анги кан iyanajon мен kululuuwaa. Ono mono ii mende jen mubu.”

¹⁷ Kaen jen koton onono Ruutnon baali gowia korama мен kululuuro uro hona ano kaawoya mendeema oromambaa sapa sarayawonon koson korereŋon gosiro hona geso karoombaa so (36 liita) kolooro goman sijsinon karo. ¹⁸ Kaen kolooro baali hona ii мен taonon eleema кан dawi koranoti, ii enaroya qendeema muro. Kawaa gematanon nene neŋ timbiriŋon tosia mesaoroti, ii kaanagadeen unjuma muro.

¹⁹ Ii muro kokaen qisiro: “Gii kete dakanon kema baali otama мен laligojana? Morowaa gawonon kema gawon мен laligojana? Eja galen koma gonjaati, Anutunon mono ii kotuegon muba.” Kaen qisiro morowaa gawonon kema gawon мен laligoroti, iwaa sunduya Naomi ijoro: “Nii kete eja mombo gawon mejenati, iwaa qata ii Boaz.”

²⁰ * Kaen ijoro Naomiwaa eleŋa kamaaro kokaen ijoro: “Poŋnon mono Boaz kotuegon muba. Poŋnon kiankoomu nonomambaa qaa somongoroti, iikawaa so mono pondan lomeraanurunanon komugiti ano anana kete koi laligojoni, nonoojon kiankoomuya mende anjon koma laligoja.” Toroqen qaa kokaen jero: “Eja ii nonoo tinitosananaga ano isinanaa doweya meme ejaga. Kawaajon iinon mono saanon galen koma nonombaa.”

²¹ Kaen jero moma Moab emba Ruutnon kokaen jero: “Qaa mon toroqen kokaen nijoaa: ‘Gii mono noo gawon meme ejemba yonowo bon qen laligona noonon baali kuuya ii kundaborowuya.’”

²² Kaen jero Naominon kokaen ijoro: “Oo enarona, ii awaa. Gii tosia yonoo gawon korianon kena sili bologa ama gombubo. Kawaajon gii saanon Boazwaa gawon meme emba yonowo kema gawon мен laligowa.” ²³ Kaen jero Ruutnon Boazwaa gawon meme emba yonoo kosogianon bon qen laligon hona otama мен kululuun laligoro baali ano wiit kunjun kambaŋanon tegoro. Tegoro toroqen enaroya Naomiwo laligori. Kian.

3

Ruut ano Boaz yoronon baali gawonon aitonjori.

¹ Kambaŋ tosia tegoro Naominon enaroya Ruut kokaen ijoro: “Oo enarona, nii saanon eja mon batogon mokoloowe galen koma gono iwo keraqeeango qaganon geenjo miriga kalan koma raba. ² Gii gawon meme emba yonowo mokotaŋ laligonati, iyonoo galenja Boaznon mono nonoo tinitosananaga. Moba, iinon kete gomantiŋa baaliqeqe sombenon kemen baali hona ano kaawoya mendeema oromambaajon sapa sarayawonon koson korereŋon gosiwaa.

³ Kawaajon gii mono keteda koi apu ariŋ selega kele unkoowayawonon morin opo suruga mouma baaliqeqe sombenon kemeba. Emu kemebato, wala sigensigen laligona nembaneneya ano apu kizaŋa nedabororo kawaa gematanon saanon iwaa jaanon asugina giibaa. ⁴ Gaombaajon moma kamaan dakanon hon koma ewaati, mono ii iima kanon kemba. Kokojiji gombaatiwaajon qisiwagati, iikawaa kaisareya mono kokaen amba: Gii iwaa koroŋanon kema kaniaagen esu kitia mena waaro kemen ewa. Kaen ena mokolon goma nomaen ambagati, ii gijoro moba.”

⁵ Enaroyanon kaen ijoro Ruutnon kokaen meleeno: “Qaa kuuya nijoani, ii saanon andaboromaŋa.”

⁶ Kaen meleema baaliqeqe sombenon kemen enaroyanon jen koton murotiwaa so otaŋ andabororo: ⁷ Boaznon gomantiŋaa nembaneneya ano apu kizaŋa nedabororo selia мен looriro waama baali tuun mombaa goraayanon kemen gaon ero. Kanon ero Ruutnon olon janjan qen kema kaniaagen esu kitia metaama iikanon kemen ero. ⁸ Ero

* 2:20: Lew 25.25

gomañ ruuñanoy iwoi mombaajoy aaruy lalananiro uuta tooro moma eleema emba moy kanianoy eroti, ii mokolooñ iiro.

⁹ Iima qisiny muro: “Gii moronoy?” Qisiny muro kokaeny meleeno: “Oo somatana, nii Ruut, goo welenqege embaga. Giinoy geengaa isigaa doweya meme ejaga koloojan. Kawaajoy Juuda onoo nanamemengia otaan nii saanoy galen koma noma esuganoy turuy nomba.”

¹⁰ Kaeny meleeno kokaeny ijoro: “Oo borana, Pononoy mono kotuegon gomba! Gii saanoy eja wanaya me qaqabuña esuhinagiawo yonoo gemagianoy kenagato, iikaanya mende anjan. Gii eenanoy isiuruna awaa nanonoy onoma laligonago kete ii uugun sili awaa soroya anjan. ¹¹ Oo borana, gii mono toroko mende moba! Bonjon laligowa! Gii emba awaa soroya koloojan, ii taombaa ejemba kuuyanoy moju. Kawaajoy gii ii me woiwaañoy qisiny nombagi, nii ii saanoy ama gomaña. ¹² * Nii goo tinitosaga kolooñ galen koma gomañatiwaa so koloojen. Qaa ii onjato, eja mononoy nuugun isinaa doweya meme eja mutuya kolooja. Nii iwaa qerewenaga laligojen. ¹³ Kawaajoy gii saanoy gomantiina koi kokaeny ewa. Dowe meme eja mutuyanoy woran sewanga memambaajoy jenagi een, ii awaato, sewanga mende memambaajoy mobaati een, niinoy saanoy sewanga memaña. Qaa ii somononoy Pombaa qatanoy jojopan qaanoy jen kotiijen. Kawaajoy saanoy bonjon ena gomañ ambaa.”

¹⁴ Boaznony kaeny ijony emba mononoy baaliqege sombenoy iwaanoy kamaaroti, mononoy ii mobabotiwaañoy moro. Kawaajoy Ruutnony Boazwaa kanianoy kamaan eroto, wengeran suluro kamban iikanonadeen mononoy ii mende iima kotoro olon kemaatiwaañoy waaro. ¹⁵ Waaro Boaznony kokaeny ijoro: “Mono malekuga selenganaga metogony qerereen menj namba.” Kaeny ijoro metogony menj nano baali hona 25 kilogrambaa so gosiny maaro kemero. Kemero menj kobibiin Ruutwaa sawinanon ano angon eleema taonoy keno.

¹⁶ Ruutnony taonoy kema enaroyaanoy keuro qisiro: “Oo enarona, nomaeny en kajan?” Kaeny qisiro Boaznony iwaa iwoi kuuya anoti, iikawaa sunduya ijoro moro.

¹⁷ Moro kokaeny toroqen ijoro: “ ‘Gii enarogaajoy bobora mende kema,’ kaeny nijon baali koi nonja.”

¹⁸ Kaeny ijoro Naominony kokaeny jero: “Oo enarona, eja iikanony kete een haamo mende mewaato, qaaga galen koma laligoro ii mindinogogi tegorogo kawaa gematanoy rama haamo mewaa. Kawaajoy gii mono sosoo mamboma rama qaaga nomaeny jegi asugiwaati, ii moba.” Kian.

4

Boaznony Ruut embiaga mero.

¹ Boaznony taombaa kiropo naguyanony kema qenjaaro sombenony kamaan raro. Raro isiaa dowe meme ejawaa qaa jeroti, iinony kan uugumambaa ano iwaajony kokaeny qaro: “Oo alana, gii saanoy koi kan kamaan rabaga.” Kaeny qaro kan kamaan raro. ² Raro Boaznony taononga jota meme eja boro woi (10) onoono kagi rabutiwaa injoro motoon kamaan ragi.

³ Ragi Boaznony isiaa dowe meme eja ii kokaeny ijoro: “Kamban kokaamba Naominony Moab kantri mesaony eleema karoti, iinony danana Elimelekwaanony balon kitia ii sewanaga mewutiwaa eja. ⁴ Kawaajony niinony kokaeny romonjojen: Gii qaa ii mobagatiwaa gijojen. Gii isinaraa dowe meme ejaga koloona niinony goo qerewenaga koloojen. Dowe meme eja moy mende laligoja. Kawaajony giinony ii sewanaga mewagatiwaañony kuun gonjen. Gii ii sewanaga memambaa aina mobagati een, ii saanony sewanaga mewato, ii togowagati een, saanony ii kaanagadeen jena momaña. Ii saanony eja koi rajuti, iyonoo

* 3:12: Ruut 2.20

jaanon jewa. Ii kanatuuru tuunnaa jotameme koi yonoo jaagianon jewa.” Boaznon kaen ijoro eja alianon kokaen ijoro: “Nii ii saanon sewana memana.”

⁵ Kaen ijoro Boaznon jero: “Gii Naomiwaanon balon koria sewana mewagati, kamban iikanon mono Moab emba Ruut, eja komurotiwaa maloya ii kaangadeen sewana mewa. Kaen ana eja komurotiwaa qatanon mono borosamo balon kanon ewaatiwaajon ii galen koma laligowa.”

⁶ Kaen jero dowe meme eja mutuyanon meleeno: “Kaen kolooro niinon ii sewana memambaajon amamaajen. Ruutnon neenaa meraboraana yonowo motoon borosamona mendeengi motomotoon yononon balon kitia melamelaa iikayadeen bunja qen aowubo. Nii kaen amambaajon amamaajen. Kawaajon giinon saanon ii sewana mena geengaa bunaga koloowaa.” Kaen meleeno.

⁷* Kerugen Israel uutanon monnon balon iwoi sewana mero bunaya kolooro iikawaa qaaya kotiiwaatiwaajon yononon sili kokaen ama laligogi: Qaa jen tegon soomongo angi tegoro iyorononga monnon kana esuya qetegon alia munjero. Israel yononon iwoi sewana memewaa qaaya tegoroti, ii sili iikaana kanon qendeema laligogi

⁸ Kawaajon eja kanon Boaz kokaen ijoro: “Giinon ii saanon sewana mena bunaga koloowaa.” Kaen jen kana esuya qetegon Boaz muro. ⁹ Ii muro Boaznon jotameme eja ano kanageso kuuya kokaen injoro: “Niinon Elimelek, Kilion ano Malon yononon iwoi kuuya ii Naomiwaanonga sewana mejen. Ono ii kete jaasewan qen nanjon jewutiwaa so kolooju. ¹⁰* Nii Moab emba Ruut, Malomnaanon malo ii kaanjadeen sewana mewe noo embanaga koloowaa. Kaen ama eja komurotiwaa qatanon borosamo balon kanon ewaatiwaajon ii galen koma laligomana. Qata kaen mende aliwaato, gbiliurutanon Elimelekwa qata duduuwubotiwaajon ii gawmambaa buknon oogi en ubaa. Ono ii kete jaasewan qen nanjon jewutiwaa so kolooju.”

¹¹* Boaznon kaen jero jotameme eja ano kanatuuru taombaa kiropo naguyanon sombenon ragiti, iyononon kuuya kokaen jegi: “Nono ii jaasewan qen nangowona. Ponon embaga goo mirinon kawaati, ii saanon kotuegon muro iinon mono Reizel ano Lea yoroo so koloowaa. Yoronon Jeikobwaanon meraboraana mamaga qokolori Israel kanatuurunananon kolooro. Gii saanon Efrata balonon jotameme eja esuhinawo koloon Betlehem taonon qabunagawo laligowa. ¹²* Ponon emba malo saran iwaanona gbili gombaati, goonon kanageso yononon mono Juuda ano Taamar yoroo meragara Perezwaanon suman yonoo so koloon laligowu.” Kian.

Boazwaanon gbili yonoo qa arengia

¹³ Kaen ama Boaznon Ruut wama mirianon kema embiaga mero Ponon kotuegon muro koro ama meraga mero. ¹⁴ Meraga mero emba yononon Naomiwaa kokaen jegi: “Nono Pon mepesejon. Iinon kete isigaa dowe meme ejaga gonja. Iinon saanon galen koma goma laligowaa. Mera kanon Israel uutanon qaqabunayawo koloowaa.

¹⁵ Goo enaroganon jopagon gomakeja. Goo merauruga 7 laligowuyagati een, iinon mono ii kuuya unjuugun ilaan goma laligoja. Iinon kete esaga gono iinon mono laaligoga tililuaan keraqeeango qen goma laligowaa. Kanagen emba wana koloona iinon saanon galen koma gono laligowaga.” ¹⁶ Kaen jegi Naominon mera ii men doongon galen koma mun laligoro.

¹⁷ Emba kosianon laligogiti, iyononon kokaen jegi: “Naomiwaanonga esia meraga kolooja.” Kaen jen qata Obed qagi. Obedwaa meria Jesi, esia kin Deiwid.

¹⁸ Qa aren koi ii Perezwaanonga kanain nama Deiwidwaanon uja: Perezwaa meria Hezron, ¹⁹ Hezrombaa meria Raam. Raambaa meria Aminadab. ²⁰ Aminadabwaa meria Naason. Naasombaa meria Salmon. ²¹ Salmombaa meria Boaz. Boazwaa meria Obed. ²² Obedwaa meria Jesi. Jesiwaa meria kin Deiwid. Kian.

* **4:7:** Dut 25.9   * **4:10:** Dut 25.5-6   * **4:11:** Jen 29.31   * **4:12:** Jen 38.27-30

Joonawaanon gejatootoo qaa Joona Jenasa-asari

Buk koi kanon gejatootoo qaa qaita mon koloaja. Ii Joonawaanon nomaen asugiroti, iikawaa sunduya. Anutunon qaa kokaen jen koton muro: “Gii mono Assiria kantriwaa siti wana qata Niiniwe kanon kema uukuuku gawon mewa.” Assiria yononon kakasililingia somata ero Israel yononon kere yonoo boronon komuwombotiwaajon toroko moma laligogi. Anutunon Joona kaen jen koton muroto, Joonanon togon Anutuwa qele koloon Niiniwe kemambaajon qotogoro. Ii kokaembaajon togoro: Anutunon siti ii tiwilaamambaa galen meme qaa ijoroto, Joonanon iikawaa so onanon koloowaatiwaajon mende moma kotiuro.

Joonanon togon qotogoro lombo uuta qaganon uro iikawaa gematanon iyanaa jaajaa amambaa aina menj kamaan ama ten koma keno. Kema uukuuku gawon mero Niiniwe seiseyanon uugia onanon meleenji. Kawaajon Anutuwa uuta olomoro mende tiwilaan onono. Kawaajon Joonawaa uutanon bolin kobooro komumambaajon moro. Kin monon yambu 782–753 Kraist mende kolooroton galengiaga laligoro Joonanon kaban kanon gawona mero. Joonawaanon goman qata Gat Hefer ii Nazaret kosianon, 5 kilomiita kekembaa so. Niiniwe ii koriganon, 500–600 kilomiita kekenaa so.

Kanagen Israel yononon iyangio gejatootoo ejemba yonoonon qaa moma mende ten koma yangisen laligogi Anutunon jen tegoro Assiria yononon kan unun unuama kengi iyangiaa nanangia ii kaen sooro. Buk koi ii Anutuwa kania woi kokaen ninisaanja: Nono kuuya Anutuwa uaina tororo ten kombonatiwaa so koloojon. Kaen mende ambonati een, lombo mono onanon qanananon ubaa. Anutuwa kania wana mon ii kiankoomu ano uujopa. Anutunon anaa kaziuruta Assiria gadokopa yonoo singisonogogia kaaniadeen mesaon iimaleinonnga metogon onombaatiwaajon kaparan komakeja. Irona bologanon qagianon ubabotiwaajon moma kotiun unana melembonatiwaajon kuun nononja.

Buk kokawaa bakaya wana 4 ii kokaen:

- 1) Anutunon Joona oono yangisen ano. 1.1-17
- 2) Joonanon uuta meleema saranonga lolooro. 2.1-10
- 3) Joonanon Niiniwe kanageso uugia kuuro. 3.1-10
- 4) Uugia meleenji Anutunon kiankoomu onono. 4.1-11

Joonanon Pon qetama kokomomola mero.

¹* Israel kanon Pombaanon qaa ii Amitai iwaa meria Joonawaanon kokaen kolooro:
² “Assiria kantriwaa siti somata Niiniwe ii ween koukoutanon eja. Yononon bao jaagoo kaana koloon kilenagia lansan nama menj tintuan laligonkeju. Iikawaa qaaya ii noo jaasewananon kouro mojen. Kawaajon gii mono waama eu kema noo bunja qaana injon uugia kuuwa.” ³ Kaen ijoroto, Joonanon Pombaa jaasewananonga olon kok koma ween kemekemetanon baagen kemambaajon keno. Kema goman qata Jopa (Jaffa) kanon kemen wango mon mokolon jero, “Yonowo saanon Tarsis gomanon Spein kantrinon kema.” Kaen jen kana sewana menj wangonon uro. Kaen uma Pombaa jaasewananonga kokomomola menj keno. ⁴ Kenoto, Ponon haamo kotakota wasiro kowenon kemen kuuro siri dimbon somata waama wango qero jangomambaajon ano. ⁵ Kaen kolooro wango gawon eja yononon toroko moma iyangiaa benjurugaa so anja

* 1:1: 2 Kin 14.25

anja qama koolinj ononji. Kaen ama wanjonon afaangowaatiwaajon kawaa hina iwoi kuuya menj borogi kowenon kemeroto, Joonanon wanjo dutaa uutanon kemen iikanon oloj koma gaon komunagbiili ero.

⁶ Iikanon ero wanjo galejanon iwaanon kan kokaen jen muro: “Gii mono naam-baajon koi gaon ejan? Mono waama geenгаа bengga qama koolina iinon ilaan nonono mende tiwilaawonaga.”

⁷ Kaen jen mun batugianon amin moma jegi: “Ayo, mono kawu! Mono unju kuuwonja. Eja morowaa singisongoyaaajon ama iimalein koi qanananon uji, iikawaa kania mokoloowonja.” Kaen jen unju kuugi Joona asugiro. ⁸ Asugiro jegi karo kokaen qisin mugi: “Iimalein tiwitiwilaa koi ii morowaa singisongoyaaajon ama qanananon uji, gii mono iikawaa kania ninijowa. Gii naa gawonja menkejan? Gii daanj kaya kajaña? Goonon kantri ii daen? Goo kanagesouruga ii dakanon laligoju?”

⁹ Kaen qisin mugi kokaen meleeno: “Nii Israelga. Hibruu ejaga koloojen. Nii Pon, Siwewaa Anutuya waeya menj mepeseenjejen. Iinon kowe ano namo toboga mokolon orono. ¹⁰ Iinon gawon osiqosiawo nono togon Pombaa jaasewanonja oloj kok koma kajan.”

Kaen meleeno moma aarun lalanani kokaen ijon jen mugi: “Yei! Gii mono naambaajon ama kaen anjaña?” ¹¹ Kowenon toroqen bolinj kotiin qindiin ero. Kawaaajon kokaen qisin mugi: “Nono mono iwoi nomaen ama goninj ironja mena kowenon goron qenaga?”

¹² Kaen qisin mugi kokaen meleema injoro: “Siri dimbon koi mono noojon ama qanananon uma qeji, niinon ii moma kotojen. Kawaaajon mono nii noma kowenon borogi kemebe goron qewaa.”

¹³ Kaen meleeno gawon eja yononon kilen wanjo mombo namo goraayanon keubaatiwaajon loqanon nanjon qen bimbingogito, kowenon bolidaborotiwaajon ama amamaagi. ¹⁴ Amamaan Israel Ponnanaa qata kokaen qama kooligi: “Oo Pon, mono geenгаа qaa joga otaan iwoi koi anjan. Kawaaajon Pon, eja koi komuwaatiwaajon ama mono mende tiwilaan nonomba. Sayaa qaaya ii mono nonoo qanananon mende ana uba. Qaa ii onanon.” ¹⁵ Kaen qama koolinj kema Joona menj borogi kowenon kemero. Kemero kowewaa usunanon iikanonadeen kamaaro bon qero. ¹⁶ Bon qero eja yononon Anutuwaajon aarun lalanani nandun somata ama Pon siimolon onj mun qaagia kokaen somongogi: “Anana mono Pombaanon qaa apaña tenj koma laligowonja.”

¹⁷* Joonanon kowenon kemero Ponon sara somata monj wasiro kema Joona gogoro. Gogoro sara iikawaa uutanon weemboria karoon enj laligoro. Kianj.

2

Joontanon gajugaju korojonanon enj qama kooliro.

¹ Joonanon sara uutanon enj Pon Anutuya qama koolinj mun ² kokaen ijoro: “Oo Pon, nii kokojinjin uutanon qama koolinj gombe gii qaana moma leeya meleemba.

Nii koomuwaa senjon dusiitanon enj komun tagon welema gombe gii geja ama jejewelenwelena mojan.

³ Gii monago kowe biiwi jabirinanon (jaunanon) hagon nonji kamaan ejen. Geenго riiwagon nona goman sinjingoyaa dutanon kamaabe gboulu somatanon esuun nonja.

Goo apu kokopa kuuya ii musulungon nonja.

Goo kowe siriga ii turun nenj olaan nonja.

⁴ Nii kokaen romonjojen: Gii geenгаа jaasewanonja

* **1:17:** Mat 12.40

- konjoma nona soon tintuan ejen.
 Ii kilen nii mombo jaananon goo jiwowon jigo kowogaagen
 uuwe keno jejeromonromon anjen.
- ⁵ Apu ano omanjareya ii qananon uma turun nondaboroja.
 Kowe biiwi jaunagadeen liligon nondaboroja.
 Kowewaa tokoleya ii jamojuu kaana waana momosiin esuuja.
- ⁶ Nii kowe biiwi jaunaa dusiitanon koi kanon ulunjon kamaajen.
 Kowe biiwi jaunaa jaa ununa ii konji
 pondan qananon eu somonjon nonja.
 Oo Pon Anutuna, nii koi laligojento,
 gii mono koomuwaa senjon dusiita
 koi kanona gou koma nona
 saanon mombo laaligonon kouman.
- ⁷ “Noo laaligonanon qaomambaajon ano kaman koi kanon
 oo Pon, nii romonjon gombe qamakoolinanon keuma
 goo Siwe jigo kowoganon eu uma gejaganon kemebaati, ii mojen.
- ⁸ “Ejemba gadokopa ben lopion omaya goda qen usugon onomakejuti,
 iononon kaen ama kalenmorian Toya gii gema gunkejuto,
⁹ nii mono mepemepesee onnsaa qama
 mamatewoo ama siimolon on gomambaajon mojen.
 Nii iwoi amambaa qaa jen somonjobet,
 iikawaa so mono ama sorogonkemaana.
 Oo Pon, gii gou konjon Tona koloojan. Qaa ii onanon.”
- ¹⁰ Kaen qama kooliro Ponjon sara ii jen koton muro
 kan kouma Joona lono namo toboganon kamaaro. Kian.

3

Joonanon Anutuwaaw gawon Niiniwe kema mero.

- ¹ Namu toboganon kamaaro Pombaanon qaa koi ii mombo Joonawaanon kolooro:
² “Giinon mono waama siti somata Niiniwe kanon kema Buna qaa gomanati, ii injion
 uugia kuuwa.” ³ Qaa kaana kolooro Joonanon waama Pombaa qaa jeta ten koma
 Niiniwe keno. Niiniwe sitiwaa soya ii kokaen: Gii goraayanona kanain kema laligona
 ween karoon tegoro teegen endu keubaga. ⁴ * Joonanon kanain siti uutanon kema
 laligoro ween motoonjo tegoro buna qaa qama kokaen injoro:
 “Weemboria 40 mombo eja. Ii tegoro Niiniwe siti koi mono meleeno kemebaa.” ⁵ Qaa
 kaen qama injion keno Niiniwe kanatuuru yononon Anutuwaanon buzu qaa ii moma
 laarin uugia meleema nene singi laligowombaa kaman koma jen kotiigi. Ii jen kotiin
 ejemba somata melaa korebore yononon uumeleembaa samo megii selegianon uro too
 arigi.
- ⁶ Kaen angi iikawaa buzu qaaya ii Niiniwewaa kin (praim minista) iwaanon keuro.
 Keuro moma jinjon dun rarayanonga kamaan malekuya kotogon samo men aturaan
 too utun arin raro. ⁷ Rama jenkoto kokaen ano Niiniwe siti sokondaboron keno: “Ono
 mono kin ano jawinuruta nonoonon jenkoto koi mobu: Monjon mono nene qaan
 mende newa. Ejemba me bao kuru, lama bulmakao, ononon nene qaan newombaajon
 mende moma onjomu. ⁸ Nene singi kaen laligon samo medaboron Anutu kotakota-
 gadeen saama qama koolin mun ana ana kaniagia bologa ii mesaowu! Ejemba unun
 tiwilaan ononji sagianon borogia tiloon eji, sili ii mono gema qedaborowu. ⁹ Kaen anin

* **3:4:** Mat 12.41; Luuk 11.32

Anutunon irinsoonsoonjaa uugeria qelanjin singisongonana mesaonaga. Ii mesaoro mende tiwilaawonaga. Kaen jejon.”

¹⁰ Ii moma asarin kaniagia bologa gema qen uugia meleengi Anutunon nanamemengia ii iima wosoya moma onoma roromongoya eleeno singisonagogiaa irona meleema onomambaajon moroti, ii mesaoro. Uutanon kaen kamaaro mende men kileen onono. Kian.

4

Joonanon temboma irina soono.

¹ Kaen kolooroto, Joonanon iikawaajon uubooli somata moma irina soono. ² * Irina soono Pon welema mun kokaen ijoro: “Ae! Pon, gii kiankoomuwaa beja laligon saanon niniima kobooneja. Goo kalenmorianga ii honona qaa ero iringa ii uulanawo mende soonkeja. Kaen uuga uulanawo olomooro wosomomo ama kanageso mon men kileen onomambaajon mende momakeja. Ii neenaa gomanon laligon moma yagon gijoweti, ii dudujan me qaago? Kania kawaajon ama kaban kanon “Tarsis kemaŋa,” jen uulanawo kokomomola men kema laligowe. ³ * Kete jaawo laligomambaajon togon koomunaajon uugun mobe awaa kolooja. Kawaajon Pon, gii mono laaligona doloda koi nuamba. Qaa ii onanon.”

⁴ Kaen welenoto, Ponon kokaen meleema ijoro: “Joonaa, gii kiankoomuwaaajon irinsoonsoon mojan, ii sokonja me qaago?”

⁵ Kaen ijoro Joonanon siti mesaon kamaan ween koukoutanon baagen kema kana goraayanon endu kuun qen iikawaa umuganon raro. Rama sitiwaajon kaen me kaen koloowaati, ii iimambaajon uun uun raro. ⁶ Kaen raroto, Pon Anutunon Joonaa keraqeeango qen mumambaajon moma jero alonalon mon asugin korin kouma Joonawaa wana aon koma muro. Aon koma muro alonalombaajon keraqeeango somata moma raro. ⁷ Rama gomantiina mon ero goman ano kanon Anutunon taron mon wasiro kan alonalon ii kiririro seŋa sooliro. ⁸ Weenon kouro Anutunon jero haamo geriawo toton ii goman jaaya koukoutanonga qero ween jaayanon wananon kuuro kuuro irina soono komumambaajon moma mongandaboron qama koolin kokaen jero: “Nii laligomambaajon togon komumambaajon mobe afaana kolooja. Qaa ii onanon.”

⁹ Kaen jeroto, Anutunon Joonaa kokaen ijoro: “Gii alonalombaajon iringa soonji, ii sokonja me qaago?”

Kaen ijoro kokaen meleeno: “Irina soonji, ii mono sokonjaa. Noo irinsoonsoona ii somata kolooro uunanon mende olomoowaa. Kawaajon saanon komumaŋa. Qaa ii onanon.”

¹⁰ Joonanon kaen meleeno Ponon kokaen ijoro: “Gii alonalomaa gawona mon mende men ii mende galen kona koriro. Ii gomantiina motoongowaa uutanon asugiro ano gomantiina motoongowaa uutanon soolin komuro. Kilen geenjo iwoi omaya kaana iikawaajon ama sama majakaka mojan. ¹¹ Kaen kolooro nii mono nomaambaajon siti somata kokawaa kanatuuruya yonoojon majakaka mende mobenaga? Iikawaa uutanon ejemba 120.000 (handet twenti tausen) jango ii uugun laligojuti, ii awagaa ano bologaa kanagara mende moma gosin oromakejuti ano bao kuru iwoi ii kaanideen kelenmalelen laligoju. Ii ejemba yonowo kaangadeen men kileen onomambotiwaajon ama mono uuanananon Niiniwe injiima koboijen.” Kian.

* 4:2: Eks 34.6 * 4:3: 1 Kin 19.4

Matyuu

Oligaa Buᅇa Matyuunonᅇ ooro.

Jeᅇ-asa-asari

Matyuu qa iikawaa kania ii Pombaanonᅇ kalenᅇ. Qata monᅇ Liwai. Room gawmambaa takis meme ejaga laligoro. Gawonᅇ ii menᅇ laligoro Jiisasnonᅇ kanᅇ oono uuta meleema gowoko 12 yonᅇoo batugianonᅇ laligoro.

Oligaa Buᅇa koi Jiisaswaa kania iyaᅇaa kanagesouruta Juuda yonᅇoojonᅇ jeᅇ asarinᅇ onᅇomambaaonᅇ ama ooro. Qaa kota waᅇa ii kokaenᅇ, “Jiisas Kraistnonᅇ Hamoqeᅇe Tonana ano Kinᅇ Poᅇnana kolooja.” Juuda ejemba yonᅇoojonᅇ qaa ii mende sokono uugianonᅇ boliro amamaagi. Kawaajonᅇ Matyuunonᅇ Jiisas gawonᅇaa kania ii asuganonᅇ jeᅇ asarinᅇ tororo kuma onᅇono. Soomonᅇgo Walaganonᅇ hamoqeᅇewaa soomonᅇgo qaa (promis) eji, ii kuuya Jiisaswaaonᅇ ama asuganonᅇ asuginᅇ qebulugonᅇ honᅇawo koloodabororo. Hamoqeᅇe Toya ii Hibruu qaanonᅇ Mesaia ano Griik qaanonᅇ Kraist.

Jiisasnonᅇ uuwaa gawonᅇ bakaya karonᅇ menᅇ laligoro: Iinonᅇ Oligaa Buᅇa ejemba kuma onᅇoma uugia iikanonᅇ kuunᅇ omejiilanᅇ konjoma onᅇoma jigia menᅇ qeaᅇonᅇ laligoro. Kaenᅇ menᅇ keno anᅇoleto kolooro laligonᅇ maripoonᅇ gerenonᅇ uma komuro ronᅇ kongi mombo waaro. Iikanonᅇ Anutuwaa bentotonᅇaa kania qendeema nonono. Kaenᅇ ano anana letoma Anutuwaa meraboraanaᅇ koloowombaa kania kolooro. Jiisas-waanonᅇ qaaya waᅇa 5 ii kokaenᅇ: 1) Bonᅇ 5-7, 2) Bonᅇ 10, 3) Bonᅇ 13, 4) Bonᅇ 18 ano 5) Bonᅇ 24-25

Buk kokawaa bakaya waᅇa 7 ii kokaenᅇ:

Jiisaswaa ambosakonᅇuruta ano kolokolooya 1.1-2.23

Jon Oomulu ejanonᅇ uuwaa gawonᅇ mero 3.1-12

Jiisas oomulu mero Satanonᅇ anᅇobato menᅇ muro 3.13-4.11

Jiisasnonᅇ Galili uutanonᅇ qenjaaro gawonᅇ mero 4.12-18.35

Jiisasnonᅇ Galili mesaonᅇ Jerusalem keno 19.120.34

Sonda konoga Jerusalem laligonᅇ komuro 21.1-27.66

Koomunonᅇga waama laligonᅇ Siwenonᅇ uro 28.1-20

Jiisas Kraistwaa ambosakonᅇa yonᅇoo qa areᅇgia

Luuk 3.23-38

¹ Jiisas Kraistwaa ambosakonᅇa yonᅇoo qa areᅇgia ii kokaenᅇ: Aabahambaa gbili monᅇ Deiwid. Deiwidwaa gbili monᅇ Jiisas.

² Aabahambaa meria Aisak. Aisakwaa meria Jeikob. Jeikobwaa merauruta Juuda ano iwaa daremunᅇuruta. ³ Juudawaa merawoita Perez ano Zera, nemunᅇgara Taamar. Perezwaa meria Hezron. Hezrombaa meria Ram. ⁴ Rambaa meria Aminadab. Aminadabwaa meria Naason. Naasombaa meria Salmon. ⁵ Salmombaa meria Boaz, nemunᅇa kantri mombaa embiaga Raahab. Boazwaa meria Oobed, nemunᅇa kantri mombaa embiaga Ruut. Oobedwaa meria Jesi. ⁶ Jesiwaa meria kinᅇ Deiwid. Deiwidwaa meria Solomon, nemunᅇa wala Uriawaa embiaga laligoro. Juuda kinᅇ kuuya ii Deiwidwaa gbiliuruta koloonᅇ laligogi.

⁷ Solomombaa meria Rehoboam. Rehoboambaa meria Abija. Abijawaa meria Asa. ⁸ Asawaa meria Jehosafat. Jehosafatwaa meria Jehoram. Jehorambaa meria Usia. ⁹ Usiawaa meria Jootam. Jootambaa meria Aahaz. Aahazwaa meria Hezekia. ¹⁰ Hezekiawaa meria Manase. Manasewaa meria Aamon. Aamombaa meria Joosia.

¹¹ *Joosiawaa merauruta Jekonia ano iwaa daremunᅇuruta. Kambanᅇ iikanonᅇ Babilon

* **1:11:** 2 Kinᅇ 24.14-15; 2 Hist 36.10; Jer 27.20

yononon Israel kanageso unuanyi Babilon kema kapuare miri laaligo tani kaanja welenqegegiaga laligogi.

¹² Babilon kapuare miri laaligo tani kaanja laligon iikanon Jekoniawaa meria Sealtiel kolooro. Sealtielwaa meria Jerubaabel. ¹³ Jerubaabelwaa meria Abiud. Abiudwaa meria Eliakim. Eliakimbaa meria Azor. ¹⁴ Azorwaa meria Jaadok. Jaadokwaa meria Akim. Akimbaa meria Eliud. ¹⁵ Eliudwaa meria Eleazar. Eleazarwaa meria Matan. Matambaa meria Jeikob. ¹⁶ Jeikobwaa meria Joosef, Mariawaa loya. Marianon Jiisas merota qata Kraist Hamoqeqe Toya jenkejon.

¹⁷ Kamban Aabrahambaanonga kanain laligon kougi kin Deiwid kolooroti, isi iyonoo jango arengia ii 14. Mombo kin Deiwidwaanonga kanain laligon kougi Israel kanageso unuanyi Babilon kema kapuare miri laaligo tani kaanja laligogiti, isi iyonoo jango arengia ii kaanagadeen 14. Babilon kapuare miri laaligo tani kaanja laligogiti, kamban iikanondeen kanain laligon kougi Kraist kolooroti, isi iyonoo jango arengia ii kaanagadeen 14.

Jiisas Kraist ii kokaen kolooro:

Luuk 2.17

¹⁸ *Jiisas Kraist koloorotiwaa sunduya ii kokaen: Iwaa nemuņa Maria ii Joosefwaa bunaga laligon mende mindirin aon laligori kamban iikanon Unja Toroyanon men letoma muro korowo laligoro kania mokoloogi. ¹⁹ Kaen mokoloogi eja bunaya Joosef iinon laaligo dindina laligorotiwaajon Mariawaa kanianon asuganon asugiro gamuyawo koloowaatiwaajon togoro. Kaen togon uutanon ii olon mesaomambaa momo areņa ano.

²⁰ Kaen romonjon ero Pombaa gajoba monjon gaonon asugin mun kokaen ijoro, “Joosef Deiwidwaa gbili, Unja Toroyanon mono Maria men letoma muro koroyawo laligoja. Kawaajon gii mono ii wama miriganon kan embaga koloowaatiwaajon toroko mende moba. ²¹ *Marianon koko meraga mewaa. Eja iikanon kanagesoya singisongogianonga hamo qen onono solananiwuya. Kawaajon giinon mono qata Jiisas qaba.” Kaen ijoro.

²² Ponjon gejatootoo eja mon sololooro qaa mon jeroti, iikanon honawo koloowaatiwaajon iwoi kuuya ii kolooro. Gejatootoo qaa ii kokaen, ²³ * “Emba saran jumunja monjon koroyawo koloon mera ejaga mero qata Imanuel qabuya.” Qa iikawaa kania ii kokaen, “Anutunon ananawo laligoja.”

²⁴ Joosefnon uuta tooro waama Pombaa gajobanon jen koton muroti, iikawaa so ama Maria embia koloowaatiwaajon wama mirianon keni. ²⁵ *Kema laligorito, kamban biiwianon iikanon motoon mende eri kema meria mero Joosefnon qata Jiisas qaro. Mera mero iikawaa gematanon loemba laligori. Kian.

2

Momakooto eja ween koukoutanonga kagi.

¹ Jiisasnon eja pon Herodwaa kambanon Judia prowinswaa taonja mon qata Betlehem kanon kolooro. Kolooroti, kamban kanon sengelaowaa momo eja ween koukoutanonga Jerusalem sitinon kagi. ² Kan kokaen qisigi, “Juuda onoonon eja pon koloowaati, mera ii koloon dakanon eja? Nono ween koukoutanon laligon iwaanon widi asugiro iima kania kaen moma waeya men mepeseewombaaajon kajon.”

³ Kaen qisigi eja pon Herod ano Jerusalem kanageso iwo laligogiti, iyononon korebore qaa ii moma aarugi. ⁴ Aarugi kin Herodnon qaa ama kanagesowaa jigo gawon galen wanja ano Kana qaawaa boi kuuya koma horon onono kagi. Kan ajoroogi

* 1:18: Luuk 1.27 * 1:21: Luuk 1.31 * 1:23: Ais 7.14 * 1:25: Luuk 2.21

kokaen qisin onono, “Hamoqeqe Toya Kraistnon mono dakanon koloowaatiwaajon jegita eja?”

⁵ Qisin onono kokaen meleema mugi, “Inon Judia prowinswaa taon qata Betlehem iikanon koloowaa. Iikawaa qaaya ii gejatootoo eja Maikanon kokaen oorota eja,

⁶ *‘‘Oo Betlehem kanageso Juuda gomanon laligojuti, onoo batugianonga pon somata koloon neenaa Israel kanageso mindingon kalan koma nonombaa.

Kawaajon ono Juuda gomambaa jotamemeya yonoo batugianon laligogi qabunagianon kamaanqegeta mende toontoon koloowaa.’”

⁷ Kaen meleema mugi momakooto eja ii olo onono kagi kokaen qisin onono, “Widia ii naa kabanon asugiro kanain iigi?” Iikawaa kania tororo momambaajon moma kaen qisin onono. ⁸ Iikawaa qaaya moma wasin kokaen jen koton onono, “Ono mono Betlehem kema mera ii tororo qisin mokolon iikanondeen buju qaa анги noonon kawa. Niinon ii moma kaanjadeen kema ii waeya men mepeseen mumana.”

⁹ Kinon kaen inijonon jen koton onono moma kananon kenji. Kema widi ween koukoutanon laligon iigiti, iikanon wangianon waladeen keno kosin otaan Betlehem kema miri koko mera eroti, iikanon nano. ¹⁰ Widi ii nano iima korisoro somata qatawo mogi. ¹¹ Korisoro moma miri uutanon uma mera ano nemuna Maria iriigi. Ii iriima simin kuma usugon waeya men mepeseen mugi. Mepeseen mun wayangesogia qengama iikanonga goul, jinin paora ano sanda qata mor ii unjuma kalen mugi.

¹² Gomantiina mon egi Anutunon gaanon asugin kin Herodwaanon mombo mende kembutiwaajon qotogon onono. Kawaajon kana mongen iyangiaa goman balongianon eleema kenji. Kian.

Herodwaajon asanjon Joosef embameria Iijipt kenji.

¹³ Momakooto eja yononon kenji Joosefnon gaon iiro Pombaanon gajoba monon asugin mun kokaen ijoro, “Herodnon mera qero komuwaatiwaajon mongama mubaa. Kawaajon mono waama mera ano nemuna uruama olo koma Iijipt kantrinon kembu. Iikanon kema laligogi kanagen niinon kawutiwaa kaban jemanati, iikanon mono eleema kawu.”

¹⁴ Kaen ijoro waama gomantiina iikanondeen koko mera ano nemuna uruama Iijipt kenji. ¹⁵ *‘‘Iijipt kema laligogi kin Herodnon komuro kaban iikanondeen eleema kagi. Wala Pononon gejatootoo eja Hoosea sololoo qaa kokaen jerota eja, “Niinon merana oombe Iijipt goman mesaon karo.” Gejatootoo qaa iikanon mono kaen asugiro honawo kolooro. Kian.

Mera Betlehem gomanon unugi komugi.

¹⁶ Momakooto eja yononon Juuda goman olo mesaon kenji Herodnon iikawaa kania iima “Tiligon nonji,” jen irina mamaga soono jenkotoo kokaen ano, “Manjaqeqe eja, ono Betlehem ano goman kuuya ii liligon raji, iikanon kema mera gbanigia woi ano iikawaa baatanon koloojuti, ii mono kuuya unugi komuwu.” Momakooto eja widi asugirotiwaa kabanajaajon tororo qisin onono ijogiti, iikawaa so mera gbanigiaajon jenkotoo ii ano. ¹⁷ Gejatootoo eja Jeremaianon qaa mon jerota eji, iikanon mono kaen asugiro honawo kolooro. Qaa ii kokaen,

¹⁸ *‘‘Betlehem kosianon goman mon qata Rama iikanonga saagujugia mogi qama silama amburereen somata meju.

Reizel embawaa gbiliuruta yononon gbiliurugia qaongi saaju.

Kawaajon saagi ulunkolen men onombombaajon анги uukonduncondungadeen momakeju.” Kian.

Iijipt mesaon Joosef embameria Nazaret eleengi.

⁸ Kaen meleeno Kilenaa Toyanon mombo wama baanja koriga palonpalon mononon uma namo kuuya yonoo kantri totona totona ano yonoo esuhina iwoigia damugiawo kuuya qendeema muro. ⁹ Qendeema mun kokaen ijoro, “Giinon simin kuma noma waena men mepeseen nombagati een, niinon ilawoila kuuya koi mono togon gombe buja qen aon galej koma onomba.”

¹⁰ *Kaen ijoro Jiisasnon kokaen meleeno, “Qaago! Satan gii mono togowa. Buja Terenon qaa mon kokaen oogita eja, ‘Gii mono Pon Anutuga, ii motoonngo simin kuma mun waeya men mepeseewa.’”

¹¹ Kaen meleeno Kilenaa Toyanon iikanondeen Jiisas mesaon togoro. Kaen kolooro gajoba yononon kan Jiisas ilaan mugi. Kian.

Jiisasnon kanain Galili uutanon uuwaa gawon mero.

Maak 1.14-15; Luuk 4.14-15

¹² *Kawaa gematanon Jon Oomulu eja kapuare mirinon* анги raro Jiisasnon ii moma Judia prowins mesaon Galili keno. ¹³ *Kema prowins iikanon keuma goman Nazaret mesaon Kaperneam kema laligoro. Kaperneam taon ii Zebulun ano Naftali gomanon Galili apu angon kooronon eja. ¹⁴ Iikanon laligon gawon mero Anutunon qaa mon gejatootoo eja Aisaia sololooro jeroti, iikanon honawo kolooro. Qaa ii kokaen,

¹⁵ *Ejemba Zebulun ano Naftali gomanon Jordan leegenon laligogi batugianon kana somata kowe waagen kema nanji, ii Juuda qaagoto, tuun tosanon Galili prowinsnon laligojuti,

¹⁶ kanageso yononon pangamanon laligon asasaga somata iibuya.

Koomunon ejemba ii angon koma onono pangaman gomanon laligojuti, iyonoojon mono goman wengeran suluwaa.”

¹⁷ *Jiisasnon Kaperneam laligon kaman iikanondeen kanain Buja qaa jen asarin ejemba uugia kuun kokaen jen laligoro, “Siwe Toyanon bentotona ambaatiwaa kamban mono kan kuuja. Kawaaon mono singisonngo laaligogia mesaon uugia melembu.” Kian.

Jiisasnon gowokouruta mutuya onono.

Maak 1.16-20; Luuk 5.1-11

¹⁸ Kaen jen liligon laligon Galili apu angon goraayanon metetereen kema daremun woi Saimon qata mon Piito ano koga Andruu iriuro. Yoronon sora hooro ejaga laligon misagara apu angonon sora horowowaajon gilin laligori. ¹⁹ Jiisasnon iriima kokaen irijoro, “Ejawoi, oro mono nii notaan kari kuma orombe ejemba sora kaanja horon onombao.” ²⁰ Kaen irijoro iikanondeen misagara mesaon kanain Jiisas otaan keni.

²¹ Jiisasnon yorowo boronon mon toroqen kema mombo daremun woi Zebediwaa merawoita Jeims ano Jon iriuro. Yoronon mangara Zebediwo wangonon rama misagia meagon somonon laligogi injiima oroono. ²² Kaen injiima oroono iikanondeen waama wango ano mangara mesaon kanain Jiisas otaan gematanon keni. Kian.

Jiisasnon ejemba kuma onoma men qeangon onono.

Luuk 6.17-19

²³ *Jiisasnon kema Galili prowins uutanon kuuya liligon qamakooli mirigianon uma bentotombaa Oligaa Bunaya jen asarin uugia kuun kuma onoma laligoro. Kaen ama batugianon ejemba ji ano jepajerepa kania kania injiuro laligogiti, ii men qeangon onoma laligoro.

* **4:10:** Dut 6.13 * **4:12:** Mat 14.3; Maak 6.17; Luuk 3.19-20 * **4:12:** Kin Herodnon emba mon olon mero Jon Oomulu ejanon ii kawaaon jen muro irinja soono jero opotoro yononon Jon somonon kapuare mirinon angi raro.

* **4:13:** Jon 2.12 * **4:15:** Ais 9.1-2 * **4:17:** Mat 3.2 * **4:23:** Mat 9.35; Maak 1.39

²⁴ Kaen men laligoro Jiisaswaa Bunyanon seij Siria kantri uutanon sokoma tuma keno. Kaen tuma keno ii moma ji ejemba kuuya unuama iwaanon kagi. Tosianon ji wiji ano jepajerepa kania kania injiro laligogi. Tosianon omejiilanon uugianon kemero qaamuun me kokojinjimbo laligogi. Tosianon tama kamaan unuro pipinjo moton semben aon laligogi. Tosianon selegiaa bakaya koomuya laligogi. Kaana kaana yononon Jiisaswaanon kagi men qeangon onono.

²⁵ Kaen ama onono iigitiwaajon ejemba kanageso somata yononon Jiisaswaa gematanon otaan kagi. Tuunlelembi ii Galili prowins ano Ten-Taon distriknonga kagi. Tuun tosanon Jerusalem siti ano Judia prowinswaa goman tosanonga kagi. Tuun tosanon Jordan apu leegenaga kagi. Kian.

5

Jiisasnon baananon nama kuma onono.

¹ Jiisasnon ejemba tuun somata iniima baananon uma raro gowokourutanon kouma liligon mug. ² Liligon mug kanain ejemba tuuna tuuna kuma onoma kokaen jero:

Daen yononon simbawonawo kolooju?

³ “Daen yononon iyangiaajon Anutuwa jaanon kamaanqeqeta kaana mojuti, iyononon Siwewaa bentoton bua qen aowutiwaajon mono simbawonawo kolooju.

⁴*Daen yononon jingen qama saajuti, Anutunon ii ulunkolen onombaatiwaajon mono simbawonawo kolooju.

⁵*Daen yononon gumbonjonjon laligonkejuti, Anutunon namo koi ii yonoo bua qen onombaatiwaajon mono simbawonawo kolooju.

⁶*Daen yononon Anutuwa jaanon solananiwombaajon kaparan koma ii nene ano apuwaa kaana komun qenjen qen laligojuti, Anutunon mono siingia ii unuagiwaa. Kawaajon yononon mono simbawonawo kolooju.

⁷ Daen yononon tosaana kiankomun onomakejuti, Anutunon ii kiankomun onombaatiwaajon iyononon mono simbawonawo kolooju.

⁸*Daen yonoo uugianon soraaya kolooji, iyononon saanon Anutu iibuya. Kawaajon iyononon mono simbawonawo kolooju.

⁹ Daen yononon luae qenkejuti, iyonoo qagia ii Anutuwa meraboraana qabuya. Kawaajon iyononon mono simbawonawo kolooju.

¹⁰*Anutunon qaagia jen tegoro solananijutiwaajon sisiwerowero ama onomakejuti, iyononon Siwewaa bentoton bua qen aowuya. Kawaajon iyononon mono simbawonawo kolooju.

¹¹*Ejembanon onoo noojon ama uuqeqe qaa tokoronkota jen onoma sisiwerowero ama qaa bologa kania kania selegianon kuun qolonmolongonkejuti, ononon mono simbawonawo kolooju.

¹²*Mobu, Anutunon tawagia uuta Siwe gomanon ano ejiwaajon mono otokorian maama korisoro qaganon laligowu. Ii kokaembaajon: Gejatootoo ejemba wala laligogiti, ii sisiwerowero tania kaanjadeen ama onongi ononon iyonoo gemagianon asugin iyonowo ororon laligoju.” Kian.

Ojo balombaa sii ano kiwa kaana kolooju.

Maak 9.50; Luuk 14.34-35

¹³ Jiisasnon jero, “Ojo balon ejemba yonoo sii tani koloojuto, sii naananon titiikota koloowaati een, ii mono nomaen meagonin mombo ainawo koloona? Iikawaa kania

* 5:4: Ais 61.2 * 5:5: Ond 37.11 * 5:6: Ais 55.1-2 * 5:8: Ond 24.3-4 * 5:10: 1 Piito 3.14 * 5:11: 1 Piito 4.14 * 5:12: 2 Hist 36.16; Apo 7.52

monj qaago. Toroqenj iwoi monj aninj mende sokombaato, ii kikisi kaanja giligi kemero ejembanonj ii kanagianonj riimemelaawuya.

14 **“Onjo balonja balonja yonjo kiwa kaanja koloonj laligoju. Siti monj baanjanonj uma megj raji, iikanonj aasangoyanonj ramambaajonj amamaankeja. 15 *Monjonj kiwa ootirinj monjonj baatanonj mende ambaato, kiwawaa dunj rarayanonj ano rabaa. Kaenj rama asariro ejemba miri uutanonj rajuti, mono kuuya iyonjo jaagia kuuro asasaga iimakebuya.*

16 **“Kaanjadeen mono onjo asasagagia qendeengi ejemba batugianonj asariro iimakebu. Ejembanonj nanamemengia awaa iima kawaajonj Mangia Siwe gomanonj laligoji, mono ii mepeseen muj laligowuya.”* Kianj.

Jiisanonj Kana qaawaa kania kuma onono.

17 *“Niinonj Mooseswaanonj Kana qaa ano gejatootoo ejemba yonoononj Buju Tere ii qewagomambaajonj ama mende kanj laligojenj. Iikaenj tondu mende romongowu. Niinonj qewagomambaajonj qaagoto, qaa ii tenj kondaborowe iikawaa honjanonj pondanj koloowaatiwaaajonj ama kanj laligojenj. 18 *Niinonj qaa honja monj kokaenj injjowe mobu, Mooseswaa Kana qaanonj tere melaazilinj monj me kirifi onj-oombaa jimbolanja motoonjo ii mende totonj aliwaato, qaa kuuya ii wala honjiawo kolooro Siwe namo yorononj goronj qewaota.*

19 *“Kawaajonj monjonj Kana qaawaa jenjkooto melaada iikawanongga qaa monj kolonjaninj ejemba kaenj kuma onjmakeji, iinonj Siwewaa bentotononj keuro qata melaada daaburuya qabuya. Kaenj qabuto, monjonj ii tenj koma otaanj ejemba kaenj kuma onjmakeji, iinonj Siwewaa bentotonj uutanonj keuro qata Somatanana qabuya.*

20 *“Niinonj iikawaa so kokaenj injjowe mobu: Onjo nanamemengia solanja kanonj mono Kana qaawaa boi ano Farisii (Kana qaawaa kaparanjonjonj) yonjo siligia kaanja ororonj koloojwabo. Siligianonj yonjo sili mamaga mende uuguwaati eenj, onjononj mono Siwewaa bentotonj uutanonj mende keubuya.”* Kianj.

Yonj kazi ano unugi koomuwaa kania.

21 **Jiisanonj toroqenj jero, “Onjononj wala eenjanonj qaa monj kokaenj injjonkegi, ‘Ejemba monj mende qegi komuwa,’ ano ‘Monjonj kazia qero komuwaati, ii mono distrikwaa qaa jakeyanonj onngi qaaya jenj tegowuya.’*

22 *“Kaenj injjogito, niinonj qaa ii kokaenj jenj asariwe mobu: Monjonj aliawo angowowo ama irinja soono yonj kazi anji, ii mono kaanagadeen distrikwaa qaa jakeyanonj onngi qaaya jenj tegowutiwaa so kolooja. Kaanjadeen monjonj alia jejewili qaanonj jenj bolinj ‘Gii nekonja uuga qaa koloojanj,’ jeji, ii mono kantriwaa jigo kaunsol yonjo jaagianonj onngi qaaya jenj tegowutiwaa so kolooja. Monjonj alia qaa saganonj jenj bolinj ‘Gii anjonjoragawo koloojanj,’ jeji, iinonj mono gere sianonj kemebaatiwaa so koloojaa.*

23 *“Kawaajonj giinonj mamatewoo nandunga menj kanj alatanonj amambaajonj ana iikanonj qaa kokaanjanonj momoganonj kounaga: Alagaa uutanonj qaa ero iinonj kazi ama gomambaajonj moja. Qaa kaanja romongowagati eenj, 24 kalengga ii mono alata baatanonj ama wala alagaanonj kema iwo qaagara jenj solananinj uumotoonj ama iikawaa gematanonj mombo kanj mamatewoo nandunga Anutuwaajonj amba.*

25 *“Kereganonj seleganonj kuunj qaa jakeyanonj horonj gomambaajonj ano komitiwaanonj kema kana somatanonj iikanonj mono kaparanj koma uumotoonj ama qaagara jenj solananiwao. Kaenj mende ambaoti eenj, kereganonj saanonj oronj gono (jas, majistreit) jenteego toyaa jaanonj keuna moma jero opotorowaa borononj kena kapuare mirinonj goombabo. 26 Niinonj qaa honja monj kokaenj injjowe mobu: Gii*

* 5:14: Jon 8.12; 9.5 * 5:15: Maak 4.21; Luuk 8.16; 11.33 * 5:16: 1 Piito 2.12 * 5:18: Luuk 16.17 * 5:21: Eks 20.13; Dut 5.17

iikanonj wantaaga kuuya ambaatiwaa so osinj rabaga. Toiyaga konoga kaanagadeen andoboronjo mono wantaaga menj kamaawaga.” Kianj.

Sero yonjorowaa kania

²⁷ * “Qaa monj kokaen injijonkegi, ‘Serowilinj mono mende amba.’ ²⁸ Kaenj injijogito, niinonj qaa ii kokaen menj asariwe mobu: Monjonj serowaa siinj kombombanjaa qaganonj emba uunj iiji, iinonj mono utanonj iwo serowilinj anja.

²⁹ * “Jaaga dindinganonj singisonjo ambaatiwaa kongoro ama gombaati eenj, ii mono qonjoma gilina kemba. Sele kitiga monjonj tiwilaaro kaanjonj Siwenonj una sokombaato, sele busuga jumunja laligona hagogi gere sianonj kemenj tiwilaawabo.

³⁰ * Boro dindinganonj singisonjo ambaatiwaa kongoro ama gombaati eenj, ii mono kotonj gilina kemba. Sele kitiga monjonj tiwilaaro Siwenonj una sokombaato, sele busuga jumunja laligonj gere sianonj kemenj tiwilaawabo.” Kianj.

Loemba mesaonj aoaowaa kania

³¹ * “Qaa monj kokaen jegita eja, ‘Monjonj embia mesaowaati, iinonj mono mesaonj aoaowaa papiaya onj embia muba.’ ³² * Kaenj jegita ejato, niinonj kokaen injijowe mobu: Monjonj embia olonkalu ano mesaonagato, kania mombaajonj embia mesaowaati, iikaanja kanonj mono embianonj olonkalu ambaatiwaaajonj kondoonj singisonjowaa qaayawo koloona. Kaenj kolooro eja mombo mero eja dologa iikanonj mono kaanagadeen olonkalu ambaa.” Kianj.

Qaagia jojopanq qaanonj mende menj kotiiwu.

³³ * “Qaa monj ii kaanagadeen wala eenjonj kokaen injijonkegi, ‘Qaagia jojopanq qaanonj menj kotiigiti, ii mono mende uuguwu. Pombaajonj iwoi ambonatiwaa qaaya jojopanq qaanonj menj somongogiti, ii mono otaagi honjowo koloowa.’

³⁴ * “Kaenj injijogito, niinonj qaa ii kokaen menj asariwe mobu: Qaagia mono jojopanq qaanonj mende totoonj menj kotiiwu. Siwe ii Anutuwaa jinjonj dunja koloojiwaaajonj ama qaa kokaen mende jewu, ‘Qaa honja mende jemanjati eenj, Siwe Toyanonj saanonj ironja meleeno qananonj ubaa.’

³⁵ * “Namo ii Anutuwaa kaniaa doya koloojiwaaajonj ama qaa kokaen mende jewu, ‘Qaa honja mende jemanjati eenj, namononj saanonj qenj turunj nomba.’ Jerusalem ii Kinj Tak-kootoyaa sitia koloojiwaaajonj ama qaa koi kaanja ii kaanagadeen mende jewu, ‘Qaa honja mende jemanjati eenj, Kinj Somata iinonj saanonj qemasologena ironja meleeno qananonj ubaa.’ ³⁶ Gii waj juga injana mena taanja koloowaatiwaaajonj amamaawaga ano waj juga taanja mena injana koloowaatiwaaajonj amamaawaga. Kawaajonj qaa kokaen mende jewa, ‘Qaa honja mende jemanjati eenj, Anutunonj saanonj wajnaa juya mundanonj qero utegowaa.’ ³⁷ Jojopanq qaa mende jewuto, onj-qaawaajonj mono ‘Oonj!’ jewu ano qaagowaaajonj ‘Qaago!’ jewu. Qaa dindinja iikanonj qaa iwoi toroqewuti, ii mono Kilenjaa Toyanonj sololoonj onjono koloowaa.” Kianj.

Jena jewe ana ambe ii mende ambu.

Luuk 6.29-30

³⁸ * “Qaa monj kokaen injijonkegi, ‘Monjonj jaaga qisigowaati, gii mono ironja meleema iwaa jaaya qisigowa. Monjonj jega qemburatiwaaati, gii mono ironja meleema iwaa jeta qemburatiwa.’

³⁹ “Kaenj injijogito, niinonj qaa ii kokaen menj asariwe mobu: Monjonj bologa ama onjombaati, ii mono mende qetegonj tuarenjenj ama mubu. Kaenj qaagoto,

* 5:27: Eks 20.14; Dut 5.18 * 5:29: Mat 18.9; Maak 9.47 * 5:30: Mat 18.8; Maak 9.43 * 5:31: Dut 24.1-4; Mat 19.7; Maak 10.4 * 5:32: Mat 19.9; Maak 10.11-12; Luuk 16.18; 1 Kor 7.10-11 * 5:33: Lew 19.12; Jan 30.2; Dut 23.21 * 5:34: Jei 5.12; Ais 66.1; Mat 23.22 * 5:35: Ais 66.1; Ais 48.2 * 5:38: Eks 21.24; Lew 24.20; Dut 19.21

urunga dindiņa qetaaliwaati een, mono urunga lee kaanagadeen qetaaliwaatiwaajon meleemba. ⁴⁰ Moņnonj ‘Selekopaaga memaņa,’ jen qaanonj goomambaajon moji een, mono mesaonj malekuga qaga kaanagadeen muna buņa qeņ aowa.

⁴¹ “Kaanagadeen moņnonj gesoya kilomiita motoonjgowaa so elaanj kembagatiwaajon kuuj gombaati een, mono saanonj teņ koma kilomiita woiwaa so elaanj iwo kemba.

⁴² Moņnonj goononj iwoi mombaajon qisiņ gombaati, ii mono muba. Moņnonj ‘Iwoi nona kitia era meleemaņa,’ jen qisiņ gombaati, ii mono gema mende qeņ muba. Kianj.

Kaziuruga mono uuganonj jopagonj oņomba.

Luuk 6.27-28, 32-36

⁴³ * “Qaa moņ kokaenj inijonkegi, ‘Ejemba kosogianonj laligonj alaurugia koloojuti, ii jopagonj oņomakebuto, kaziurugia mono meleema kazi ama oņoma laligowu.’

⁴⁴ “Kaenj inijogito, niinonj qaa ii kokaenj jen asariwe mobu: Oņo mono kaziurugia jopagonj oņoma nama sisiwerowero ama oņomakejuti, iyonoojonj mono qama kooliņ laligowu. ⁴⁵ Kaenj amakebuti een, iikaanja kanonj Manģia Siwe gomanonj laligoji, mono iwaa kania qendeema meraboraanja koloonj laligowuya. Iwaa kania ii kokaenj: Inonj weeņa mende aņgonj kono kouma ejemba awaa ano bologa kaanagadeen meņ asariņ oņomakeja ano koņ anota ejemba dindiņa ano doogoya yoņoo nene gawonģia kaanagadeen bedu meņkeja.

⁴⁶ “Oņononj mono nona gomambaa tania uuguj Anutuwaa kania qendeema aonkebu. Takis tiliqiligiawo megi sisigia meņkejuti, iyonononj alaurugianonj jopagonj oņonģi ii meleema jopagonj oņomakeju. Ii uumeleembaa silia qaago. Oņo yoņoo sili iikayadeen otaanj aonkebuti een, Anutuwaanonj tosa moņ mende kolooro iinonj siligiaa tosaya mende oņono tawa moņ mende buņa qeņ aowuya. Kawaajonj mono ejemba korebore jopagonj oņoma laligowu.

⁴⁷ “Uumeleembaa gadokopa ejembanonj kaanagadeen batugianonj jolonģia jen aonj laligojuto, ii uumeleembaa aiweseya qaago. Oņo yoņoo so alaurugia oņoo batugianonģa jolonģia jen aonkebuti een, iikanonj mono gadokopa ejemba kaanģa kolooju. Gadokopa ejemba yoņoo siligia mono uuguj awaa soro koloonj laligowu? ⁴⁸ * Oņoo Siwe Manģianonj akadamu soro kolooji, oņononj mono iikawaa so akadamu sorogiawo koloonj laligowu.” Kianj.

6

Memeqemeanj ejemba ii kalenj oņomakebu.

¹ * Jiisanonj kokaenj kuma oņono, “Mono kokaembaajon galen meņ aonj laligowu: Nanamemeņģia solanja dindiņa ii ejembanonj iima oņoojonj mogi ubaatiwaajon ama mende amakebu. Kaenj amakebuti een, oņoo Manģia Siwenonj laligoji, iinonj mono siligiaa tosaya mende oņono tawa mende buņa qeņ aowuya.

² “Kawaajonj memeqemeanj ejemba kalenj oņomanjenj ii qenjaarononj komanj romombo uuj qele ambutiwaajonj mende amba. Uumeleembaa ejemba selesleya yoņononj ejembanonj meņ biwiinj oņombutiwaajonj moma qamakooli mirinonj ano kana somatanonj kema ejemba iniiima kaenj amakeju. Niinonj qaa honģa toonj moņ kokaenj inijowe mobu, Yoņononj mono siligiaa tawaya kuuya buņa qeņ aodaborogi Siwe Toyanonj ii mende toroqewaa.

³ “Giinonj kaenj mende ambato, memeqemeanj ejemba kalenj oņomanjenj boro dindiņanonj nomaenj anji, boro qaniganonj ii mende moba.* ⁴ Kalenģa iikanonj

* **5:43:** Lew 19.18   * **5:48:** Lew 19.2; Dut 18.13   * **6:1:** Mat 23.5   * **6:3:** Boroga qaniganonj ii mende mobaati, qaa iikawaa kania ii kokaenj: Ii mono aasanģoyanonj ana komunjua alaganonj kaanagadeenj ii mende moba. Anutunonj sololoonj gono gawonj awaa afaanģonj meņkejanj, ii mono geenģo duduunģejanj.

aasangoyanon ero Manganon nanamemen aasangoya iimakeji, iinon mono tawa gombaa.” Kian.

Qamakooli gawombaa kania kokaen:

Luuk 11.2-4

⁵ * “Kawaajon Anutuwaa qama kooliwuti, ii mono uumeleembaa ejemba seleseleya yonoo so mende ambu. Yononon ejembanon injiibutiwaajon moma siingianon qamakooli mirinon ano kana sosoonon nama qama koolinkeju. Niinon qaa hona toon mon kokaen injijowe mobu, Yononon mono siligiaa tawaya kuuya buna qen aodaborogi Siwe Toyanon ii mende torogewaa.

⁶ “Giinon kaen mende ambato, Anutuwaa qama koolimanjen mono geengaa miri uuta melaanon uma nagu koma Manga aasangoyanon laligoji, ii qama koolin muba. Kaen ana Manganon nanamemen aasangoya iimakeji, iinon mono tawa gombaa.

⁷ “Qama kooliwuti, iikanon mono uumeleembaa gadokopa ejemba yonoo tani kaan† qaa julujulu ii mende jen laligowu. Yononon qaa je seiseiya jegi Anutunon iikawaajon ama geja ama moma onombaatiwaajon romonjonkeju. ⁸ Mono kokaembaajon yonoo so mende kolon laligowu: Ono naa iwoiwaajon amamaan mozoqozoron anjuti, Mangianon ii mende qama kooligi waladeen modaboronkeja. ⁹ Mono kokaen qama koolinkebu:

Nonoo Manana, gii Siwenon laligojan. Goo qaga mono toroya ewa.

¹⁰ Mono galen koma nonona bentotonga hona koloowa.

Goo uusiinga Siwenon ten komakejuti, ii mono namonon kaaniadeen koloowa.

¹¹ Ketewaa nenenana ii mono sonananon nonomba.

¹² Tosia yonoonon tosa nonoonon eji, nono ii mesaon ononjonj eej, gii mono iikawaa so nonoonon tosa songbama nonomba.

¹³ Angobatonon kamaan nunuwabotiwaajon mono anjon koma nonoma Kilenaa Toyaa borianonga‡ metogon nonomba. (Gii geengo bentoton Toya, ku-usun Toya ano asamararan Toya ii kamba kamba laligon kouma laligona ano tetegoya qaa laligon ubaga. Ii onanon.)

¹⁴ * Ono ejemba yonoo singisonogogia mesaowuti eej, Siwe Mangianon mono kaanagadeen onoo singisonogogia mesaowaa. ¹⁵ Mesaowaato, ejemba yonoo singisonogogia mende mesaowuti eej, Mangianon mono kaanagadeen onoo singisonogogia mende mesaowaa. Kian.

Nene singi laaligo ii kokaen amakebu:

¹⁶ “Nene singi laligowuti, iikanon mono uumeleembaa ejemba seleseleya kaan kubosobosole mende ama laligowu. Yononon Anutuwaajon nene singi laligonkejuti, ejembanon ii iibutiwaajon ama zilinolon ama jaasewangianon saabesaabe kolonkeja. Niinon qaa hona toon mon kokaen injijowe mobu, Yononon mono siligiaa tawaya kuuya buna qen aodaborogi Siwe Toyanon ii mende torogewaa.

¹⁷ “Giinon kaen mende ambato, Anutuwaajon nenewaa singi laligon kanon mono tonon gbulunon me saifenon jaasewanga songbama wan juga qen laligowa. ¹⁸ Kaen ama nenewaa singi laligona ejembanon qaagoto, Manga aasangoyanon laligoji, iinon ii iibaa. Kaen ana Manganon nanamemen aasangoya iimakeji, iinon mono tawa gombaa. Kian.

Iwoi sewana somata ii mono Siwenon men kululuwu.

Luuk 12.33-34

* **6:5:** Luuk 18.10-14 † **6:7:** Waba kantri yononon Anutu mende moma mun bejsakongia morota morota qama koolin qaa omaya julujulu ii tondu jen laligoju. ‡ **6:13:** “Bologa Toyaa borianonga metogon nonomba,” tosiannon qaa ii kokaen meleenju: bologanonga metogon nonomba. * **6:14:** Maak 11.25-26

19 **“Moneŋ hina iwoi ii mono namonoŋ eŋ oŋombaatiwaajoŋ mende meŋ kululu-uwu. Kaeŋ meŋ kululuugi kanoŋ dumunjaŋ gejalolononŋ ii kitogi kasukerajuju rost (kufeŋ) meŋ boliro kikekakasililiŋ yoŋonoŋ miri qosoma uma yoŋgoro meŋkeju.*

20 *“Namonoŋ qaagoto, Anutuwaa uusiŋa teŋ koŋgi qabuŋagianonŋ somariwaatiwaa-joŋ mono kaparaŋ komakebu. Kaeŋ aŋgi maa suaŋgia qaita moŋ ii Siwe gomanonŋ ero gureŋ dumunjanonŋ ii mende kitogi kasukerajuju rost (kufeŋ) ii mende meŋ boliwuya. Kikekakasililiŋ yoŋonoŋ eu uma miri qosoma iwoi yoŋgoro mende mewuya.*
21 *Iwoiwaajoŋ akadamuya meŋ mona uji, iikanonŋ miri moŋgeŋ ero giinonŋ mono uuga kaŋagadeeŋ iikanonŋ qokotaŋ laligowaga. Kiaŋ.*

Selewaa asasaga ii jaanana.

Luuk 11.34-36

22 *“Goo jaaga ii uu selegaa kiwaya kolooja. Kawaajoŋ ji moŋnoŋ jaaga mende meŋ boliji eeŋ, iikanonŋ mono toonŋ asaridabororo Anutuwaa asasaganonŋ saanonŋ uuganonŋ meŋ asariro laaligoga kuuya asasaganonŋ laligowaga.*

23 *“Asasaganonŋ laligowaato, siŋ kombombaŋa bologanonŋ me iwoi moŋnoŋ jaaga meŋ bolinŋ asasaga kojaŋgiji eeŋ, iikanonŋ selewaa laaligoga kuuya kaŋagadeeŋ meŋ tiiro paŋgamaŋ uutanonŋ umbuqumbianŋ laligowaga. Kaeŋ kolooŋo paŋgamanonŋ uugaa asasaga kojaŋgiro tiiji eeŋ, geengaa paŋgamanonŋ mono ‘Yei!’ damubiribiriawo kolooja. Kiaŋ.*

Anutuga me moneŋga moma laariwaga?

Luuk 16.13; 12.22-31

24 *“Moŋnoŋ poŋ woi welenŋ qeŋ oromambaajoŋ amamaaŋkeja. Moŋnoŋ kaeŋ amambaajoŋ moji, iinonŋ mono moŋ kazi ama muŋ moŋ uutanonŋ jopagowaa. Mombaanonŋ qokotaŋ moŋ jejewili ama mubaa. Kawaajoŋ oŋonoŋ Anutu ano moneŋ hina ii mindirinŋ welenŋ qeŋ orombombaajoŋ amamaawuya. Kiaŋ.*

Anutu moma laarinŋ majakaka mende mobu.

25 *“Kaeŋ kolooŋo niinonŋ kokaenŋ injiwoe mobu: Oŋo namonoŋ laligowutiwaa majakakaya ii kokaenŋ jeŋ mende mobu, ‘Mono naa iwoiga aŋguŋ aonŋ newonaga ano naa iwoinonŋ selenana esuuwonaga?’ Jaagiawo laligojuti, iikanonŋ iwoi hoŋa kolooŋo nenenonŋ iikawaa qereweŋa kolooja. Selegiawo laligojuti, iikanonŋ iwoi hoŋa kolooŋo opo surunonŋ iikawaa qereweŋa kolooja. Mono ii romoŋgowu.*

26 *“Kanakeewaŋ kooŋa kooŋa ii mono injibu. Yoŋonoŋ nene kota mende qosoma kororoŋkeju. Dumuŋ hoŋa ii mende kotonŋ kowi mirigianonŋ mende meŋ kululuuŋkeju. Ii qaago totoonŋ ano oŋoo Siwe Maŋgianonŋ mono kilenŋ ii unuagiŋkeja. Oŋo kooŋ yoŋoo so qaagoto, oŋoo sewaŋgianonŋ mono kooŋ sewaŋgia unuugunŋ uuta kolooja me qaago? Mono ii romoŋgogi kema.*

27 *“Oŋoonoŋga moŋnoŋ majakaka moma iikaŋa kanoŋ namonoŋ laligowaatiwaa kambaŋa ii weeŋ motooŋgowaa so meŋ toroqewaa me qaago? Ii qaago totoonŋ!§ 28 Opo surugiaajoŋ mono nomaembaajoŋ majakaka moju? Ii mende sokonja. Sombembaa japu jariŋ juraya somariŋkejuti, mono ii uuŋ injibu. Yoŋonoŋ opo surugiaajoŋ beweso mende longbamakeju ano gawoŋ tosaŋa mende meŋkeju.*

29 **“Ii kilenŋ niinonŋ kokaenŋ injiwoe mobu, Kiŋ Solomononŋ goul silwaya qeragonŋ asombilibiliawo laligoroto, iwaa malekuya ii leiŋ firindua me jura mombaa so iimasiŋsiŋawo mende kolooŋo. 30 Sombembaa japu jariŋ juraya toonŋ kete koso-nananonŋ ero woraŋ koŋgi kamaaro meŋ kululuuŋ giliŋ oogi jewaato, ii kilenŋ Anutunonŋ ii awaagadeeŋ menjerenŋoŋkeja. Kawaajoŋ iinonŋ oŋo kaŋagadeeŋ saanonŋ esuuŋ*

* 6:19: Jei 5.2-3 § 6:27: Tosianonŋ jawo 27 ii kokaenŋ meleema jeju: Oŋoonoŋga moŋnoŋ majakaka moma iikaŋa kanoŋ selia wan fiitwaa so toroqenŋ meŋ korimambaajoŋ amamaawaa. * 6:29: 1 Kiŋ 10.4-7; 2 Hist 9.3-6

onjombaa. Onjonon japu jarin jurayaa so qaago. Anutunon kalan koma onjomambaajon moma iikawaajon siinja uuta momakeja. Oo ejemba, momalaarigianon mono naam-baajon een toontoon melaada kolooja?

³¹ “Kaen kolooro onjo mono laaligogiaa majakaka ano motoqoto mende momakebu. Ii moma bimoon kokaen jewubo, ‘Nono mono naa nene apuga newonaga?’ ano ‘Naa iwoinon selenana esuuwonaga?’

³² “Ii kokaembaajon: Uumeleembaa gadokopa yonjonon iwoi kuuya ii bunja qen aowombaajon kaparan koma uugere momakeju. Onjonon iwoi kuuyaajon memegemean menj osinkejuti, onjo Siwe Mangianon mono ii modaboroja. ³³ Iikawaa uugereya mende mobuto, wala mono Anutuwaa bentotonon keuma iwaa jaanon solananiwombaajon kaparan komakebu. Uugia iikanon anji ero iinon mono galen koma onjoma iwoi iikaanja kuuya ii kaanjadeen onjombaa.

³⁴ “Kaen ama onjonon mono woran laligowutiwaa majakakaya ii mende momakebu. Worambaa majakakaya ii worambaajon. Ween motomotoombaa majakakagia mono anja anja bosinin sogianon koloowaa.” Kian.

7

Jenteego toya kaanja mende koloowu.

Luuk 6.37-38, 41-42

¹ Jiisasnon toroqen kokaen injoro, “Anutunon qaagia gosin jen tegoro kamaawuboti-waajon mono tosaanja yonoo qaagia mende gosin jen tegowu. ² *Kawaa kania ii kokaen: Onjonon tosaanja yonoo qaagia gosin jen tegowuti, Anutunon mono keda motoonjonondeen onjoangiaa qaagia gosin jen tegowaa. Onjonon tosaanja yonoojon jenkooto ama menj uma kamaan gosin onjomakejuti, Anutunon mono iikawaa so onjoangia ama onono uma kamaankebuya.

³ “Gii alagaa jaanon godomaruru melaada iijanto, geengaa jaaganon gere tapia somata eji, ii mono naambaajon mende iima kotojan? ⁴ Me nomaembaajon ama afaangon alaga kokaen ijojan, ‘Alana moba, nii saanon jaaganonga godomaruru itagowe kamaawa?’ Kaen afaangon jejanto, gere tapia somata ii geengaa jaaganon eja.

⁵ “Oo gii uumeleembaa selesele ejaga, gii mono wala geengaa jaaganonga gere tapia somata menj giliwa. Ii menj gilingo tororo iima koton alagaa jaanon godomaruru melaada ii saanon itagona kamaawaa. ⁶ Iwoiwaajon mogi tak-kootoya qaita mon kolooji, ii mono kasu mende onjombu. Maa damandan qeqeta ii mono bao bagianon mende giligi kamba. Kaen ambuti een, iyonjonon mono ii kanagianon tilalaan onjoma mombo meleema onjoangia injin kitomiton onjombubo. Kian.

Mono qisin mongama Anutuwaa nagunon qenjebu.

Luuk 11.9-13

⁷ “Mono Anutu qama koolinkebu. Qama kooligi gosin iwoi onjombaa. Mono iwoiwaa Anutuwaanon bororan menj mongamakebu. Ii mongangi qendeen iwoi mokoloowuya. Mono nama nagunon qenjebu. Qegi nagu horon onjombaa. ⁸ Monjon Anutu qama koolinkeji, Anutunon mono iwaa kitia meleenon bunja qen aowaa. Iwoiwaa mongamakeji, iinon mono iwoi mokoloowaa. Nagunon qenjejiwaajon mono nagu horon mubaa.

⁹ “Mobu, ejemba onjoononga moronon kokaen anaga: Merianon bisketwaajon qisiro jamo mubaa? ¹⁰ Me merianon sorawaajon qisiro qato mubaa?

¹¹ “Kaen kolooro onjo ejemba bologa koloon kilen kalen awaa awaa meraboraurugia onjombombaa so koloojuti een, onjo Mangia Siwe gomanon laligoji, iinon mono kalenja

* 7:2: Maak 4.24

nomaen anjon konaga? Iwaa uutaa nanamemenja ii nunuugun qaita mon kolooja. Kawaajon onjo iwoi awaawaajon qama koolin qisin mubuti een, iinon mono siijanon ii onjombaa.

¹² **“Kawaajon ejembanon onjo iwoi kuuya ama onjombutiwaajon momakejuti, iikawaa so mono ii kaanagadeen ama onjombakebu. Kaen anji Mooseswaa Kana qaa ano gejatootoo ejemba yonoo Buju Tere qaagia iikanon mono hongiawo kolooro mindimindiri kanianon asuganon koloowaa. Kian.*

Mono kiropo nagu gonjonja koton kembu.

Luuk 13.24

¹³ *“Gere sianon kemebombaa kania ii afaangoya ano naguya ii laanania. Ejemba seiseyanon nagu ii koton kana ii metetereen kembuya. Kawaajon onjo mono kiropo nagu gonjonja koton iikawaa uutanon kembu.*

¹⁴ *“Laaligo kombombanjon keukeutaa kania ii opoponjogoya osiqosiawo ano naguya ii gonjonja. Ejemba afaangoyanon nagu ii mokoloowuya. Kian.*

Gerewaa kania ii honja iima moma kotowu.

Luuk 6.43-44

¹⁵ *“Gejatootoo ejemba takapolakaya yonjonon lamawaa sele esuya mouma onjonon kankejuto, uugianon kasu kawalia kaanja kolooju. Kawaajon onjo mono yonjonon ama toogia moma galej men aon laligowu. ¹⁶ Gawonjiaa honja iigi kanagia qendeeno saanon moma kotowu. Nejon honja ii kasuneselanon kolonkeja me qaago? Warun honja ii kowororonon kolooro men kululuunkejon me qaago? Qaago!*

¹⁷ *“Kawaa so gere awaa kuuya yonjonon honjia awaa kuunkejato, gere bologanon mono honjia bologa kuunkeja. ¹⁸ Gere awaanon honja bologa kuumambaajon amamaankeja ano gere bologanon honja awaa kuumambaajon amamaankeja.*

¹⁹ **“Gere kuuya honja awaa mende kuunkejuti, ii mono galejanon koton men gerenon giliro kemebuya. ²⁰ *Iikawaa so ejemba yonoo gawonjiaa honja iigi kanagia qendeeno saanon moma kotowuya. Kian.*

Gowoko honjaa kania

Luuk 13.25-27

²¹ *“Noo Siwe manjaa uusiina ten komakeji, iinon mono iwaa bentotonon keubaa. Mamaga yonjonon nojon ‘Pon, Pon!’ een qama jenkejuto, kuuya yonjonon Siwewaa bentotonon mende keubuya.*

²² *“Jenteegowaa kamban somata iikanon mamaga yonjonon kan nojon kokaen nijowuya, ‘Oo Pon Pon, nononon mono goo qaganon iwoi koloowaatiwaa gejatootoo qaa waladeen jen laligonin. Nononon mono goo qagaa esujanon omeya omeya onjotaan laligonin. Goo qaganon mono nemun koma nonono angoletto esunmumugiawo mamaga men laligonin. Ii duduujan me?’ ²³ *Kaen nijogi kamban kanon kaniagia asuganon kokaen injjowe mobuya, ‘Niinon kamban monjon onjo mende moma onjombe. Ejemba jeulalan aanja, onjo mono nomesaon togowu.’ Kian.*

Miri memewaa momakooto awaa ano kaapiroja

Luuk 6.47-49

²⁴ *“Kaen koloojiwaajon daen yonjonon noo qaa jena jejeni, ii moma iikawaa so ten koma menkejuti, niinon kuuya iyonoo kaniagia qendeema momakooto ejawaa so ama kokaen jemaaja: Iinon miria jamo kowonjin qaganon mero. ²⁵ Kaen mero konuru kambanon kon rombu gilin kamaaro apu luguro musu somata qero apu gboulu somata waama miri sopayanon kuuroto, miri ii jamo kowonjin qaganon mero nanotiwaajon ama mende kuno.*

* 7:12: Luuk 6.31 * 7:19: Mat 3.10; Luuk 3.9 * 7:20: Mat 12.33 * 7:23: Ond 6.8

²⁶ “Daen yononon noo qaa jena jejeni, ii moma iikawaa so mende terj koma menkejuti, niinon kuuya iyonoo kaniagia qendeema eja nekonaa so ama kokaen jemaŋa: Iinon miria sakasin banjare qaganon mero. ²⁷ Kaen mero konjuru kambanon kon rombuŋ gilin kamaaro apu luguro musu somata qero apu gboulu somata waama miri sopayanon kuuro gororonon kamaaro.” Kian.

Ejembanon Jiisaswaa ku-usunjaajon waliŋgogi.

²⁸ *Jiisasnon qaa ii jedabororo ejemba tuuŋa tuuŋa yononon mogi kuma ononoti, tani iikawaajon aarun waliŋgogi. ²⁹ Iinon yonoo Kana qaawaa boiurugiaa tani mende kuma ononoto, ku-usun Toya koloojiwaa so ejemba kuma onono moma tani kawaajon waliŋgogi newogia tegoro. Kian.

8

Jiisasnon eja mon manimbayawo men solananiro.

Maak 1.40-45; Luuk 5.12-16

¹ Jiisasnon baanŋa ii mesaon kamaaro kanageso tuunleembe somatanon gematanon otaagi. ² Kaen kagi kanon eja manimbayawo mononon kan simin kuma Jiisaswaa wosoyanon kemeŋ kokaen ijoro, “Oo Pon, giinon siinganon men qeangon nomambaa-
jon mojanŋ eeŋ, mono nii saanon men solananiŋ nomba.”

³ Kaen ijoro boria boraama selia oosirin ijoro, “Niinon ii amambaaajon mojen. Gii mono solananiwa.” Kaen ijoro manimbaya ii iikanondeen solananiro awaa kolooro.

⁴ *Solananiro kokaen jen koton muro, “Moba, kokawaa buju qaaya ii mon mende jena moba. Qaagoto, mono jigo gawon galembaanon kema selega qendeema muba ano Mooseswaanon jenkootoya otaan solananijaniiwaa dangisen nandunŋa ama siimolon oowa. Ii oona iiro ejembanon kaniaga moma kotowu.” Kian.

Jiisasnon kawali galen mombaa gawon ejia men qeangoro.

Luuk 7.1-10

⁵ Jiisasnon Kaperneam taonon kouro Room kawali galen mononon iwaanon kan qama koolin kokaen ijoro, ⁶ “Oo Pon, noo gawon ejanaa seliaa bakayanon koomuya kolooro siimbobolo kanjanawo moma mirinon eja.”

⁷ Kaen ijoro kokaen jero moro, “Niinon mono kema ii men qeangomaŋa.” ⁸ Ii moma kokaen meleema ijoro, “Oo Pon, nii kaandiaga laligowe noo miri waarenanon gualeembaatiwaaajon gamuna mojen. Kawaajon qaa jeganondeen jena welen ejananon qeangowaa.

⁹ Ii kokaembaajonŋa: Nii neeno kaanagadeen galenaa ku-usun baatanon ama nongi laligojen. Noo baananon manjaqeŋe eja laligogi ii jen koton onomakejen. Yonoononŋa mombaaajon ‘Kemba,’ jen kotowe iinon kembaa. Mombaaajon ‘Kawa,’ jen kotowe iinon kawaa ano welen ejana mombaaajon ‘Gawon koi mewa,’ jewe iinon ii mewaa.”

¹⁰ Jiisasnon qaa ii moma waliŋon ejemba otaan kagiti, iyonoonon eleema kokaen injoro, “Niinon qaa honŋa mon kokaen injowe mobu: Israel kanageso batugianon kaanagadeen momalaari somata kaanŋa ii mombaa uutanon mende mokoloowe.

¹¹ *Niinon qaa kokaen injowe mobu: Ejemba tuun somasomatanon mono ween koukoutanonŋa ano ween kemekemetanonŋa kan Siwewaa bentoton uutanon kouma Aabraham, Aisak ano Jeikob yonowo nembanene nen korisoro ama laligowuya.

¹² *Yononon kaen laligowuto, bentotombaa meraboraana ii mono onomesaon hagon onongi pangamanon seleengen kemebu. Iikanon laligowuti, iyononon mono sama gilaan gobugia kigi qaro laligowuya.”

* **7:28:** Maak 1.22; Luuk 4.32 * **8:4:** Lew 14.1-32 * **8:11:** Luuk 13.29 * **8:12:** Mat 22.13; 25.30; Luuk 13.28

¹³ Kaen injijon kawali galen kokaen ijoro, “Gii mono miriganon kemba. Momalaari-gaa hona mono koloon gomba.” Kaen ijoro welen ejianon mono aua iikanondeen qeangoro. Kian.

Jiisasnon ji ejemba mamaga menj qeangon onono.

Maak 1.29-34; Luuk 4.38-41

¹⁴ Jiisasnon Piitowaa mirinon kema Piitowaa seujanon selegere ji kiro ero iiro. ¹⁵ Ii iima borianon oosiro selegereya mesaoro waama kanain Jiisas nene onon wagirowo.

¹⁶ Kaen laligogi goman tiiro kanon ejembanon alaurugia omegiawo ii mamaga unuama iwaanon kagi. Kagi ome ii qaayanon jen konjoma onono kouma kenji ano ji ejemba kuuya ii menj qeangon onono. ¹⁷ *Iikaan ano Anutunon qaaya gejatootoo eja Aisaiawaa uutanon ano jerota eji, iikanon honawo kolooro. Qaa ii kokaen,

“Iinon ananaanon ji wijinana mero qaganon uro bosino.” Kian.

Jiisas otaawombaa mondomondo qaaya

Luuk 9.57-62

¹⁸ Jiisasnon ejemba tuun somata liligon mugi injiima kaban kanon gowokouruta yonowoo apu angon koton leegen keubombaaajon jen kotooro. ¹⁹ Kana qaawaa boi mononon Jiisaswaanon kan kokaen ijoro, “Boi, gii daen daen kembagati, niinon mono iikanon gii gotaan kamaa.”

²⁰ Ii moma Jiisasnon kokaen ijoro, “Duuyaa kasuya yononon jamo kobaagianon egi kanakeewambaa koonon yononon saran bambangianon laligonkejuto, Siwe gomambaa Eja honanon mono dakanon kema wana naa qembonon qen laarin haamo menaga?”

²¹ Kaen ijoro gowoko yonononnga mononon kokaen ijoro, “Ii saanonto, mannanon komumambaa anjiwaajon mono jena wala kema galen kombe komuro ron kombego.”

²² Kaen jeroto, Jiisasnon meleema ijoro, “Mono mesaowa, koomuya yononon qamogia koomuya ii saanon ron kombuto, giinon mono kan nii notaawa.” Kian.

Jiisasnon jero raidimbon goron qero.

Maak 4.35-41; Luuk 8.22-25

²³ Jiisasnon kema wango uutanon uro gowokouruta yononon otaan iwo motoon kenji. ²⁴ Kenji raidimbon somatanon obabankota apu angonon koloon giliro. Giliro sirinon wango uutanon kemen saa qemambaaajon anoto, Jiisasnon gaon ero. ²⁵ Gaon ero gowokouruta yononon kema mindiin ijogi, “Hei Pon, mono ilaan nonomba. Nono angonon tiwilaawombaaajon anjon.”

²⁶ Kaen ijogi meleema kokaen injijoro, “Oo onon momalaarigia melaada, mono naambaaajon toroko momo eja kolooju?” Kaen injijon waama musu ano siri jen koton orono sirinon goron qen ero.

²⁷ Kaen kolooro awawalin qisin aon jegi, “Yei, mangaa siita! Eja koi naa ejaga laligoja? Iinon musu ano kowe jen koton orono jeta ten konjao.” Kian.

Omenon bao uugianon kemegi ejanon qeangori.

Maak 5.1-20; Luuk 8.26-39

²⁸ Kaen kolooro apu angon koton leegen Gadara yonoo gomanon keuro. Iikanon keuma eja omegarawo woi yoronon qasirinonnga kan Jiisas mokoloori. Yoronon irinonsoon eja uugeregarawo koloori kuuyanon kana iikanon kembombaaajon amamaagi. ²⁹ Yoronon Jiisas mokoloon silama kokaen qama gigilaari, “Ae! Gii Anutuwa Meria koloojan. Gii mono nomaen ama nonomambaaajon kajan? Siimbobolo momo kambananon mende kan kuuro waladeen ii geriawo ama nonomambaaajon koi kajan me?”

³⁰ Iikanondeen koriganon qaagoto, kosogianon kanon bao tuun somata mon gbojoja uutanon kuluuma laligogi. ³¹ Kawaaajon ome yononon kokaen jen Jiisas welema mugi,

* 8:17: Ais 53.4

“Giinon nono konjoma nonombagati een, mono wasin nonona saanon bao tuun yonoo uugianon kemebona.”

³² Welema mugi Jiisasnon “Mono kema kemebu,” jen jen koton onono. Kaen jen koton onono iikanondeen eja uugaranonga kouma kema bao uugianon kemegi. Kemegi bao tuun jumuna yononon mono lugun newonewoyanon (siasianon) kema jororonon apu angonon kemen nemoton komudaborogi.

³³ Komudaborogi bao galen yononon koko koma unjurama taonon kema qaa bujugia kuuya jegi. Eja omegarawo yoroonon iwoi kolooroti, iikawaa bujuya kaanagadeen injijogi. ³⁴ Inijogi moma taon ejemba jaasongo yononon mesaon Jiisas mokolon iibombaajon kagi. Kan iima Jiisasnon yonoo mindimindiri sopa goman mesaon kemaatiwaaajon welema mugi. Kian.

9

Jiisasnon eja sele bakaya koomuya meagoro.

Maak 2.1-12; Luuk 5.17-26

¹ Jiisasnon wango uutanon uma mombo apu angon koton leegen keuma iyanaa taonon keno. ² Kamban kanon eja tosanon alagia sele bakaya koomuya tambo-maenon eroti, ii demberunon ama angon kagi. Kaen kan Anutu moma laarin mugiti, Jiisasnon iyonoo tanigia iiro sokono ji eja ii kokaen ijoro, “Merana, niinon goo singisonogoga mesaojen. Kawaajon mono kotiin qaqaabunabunagawo satiin laligowa.”

³ Kaen ijoro Kana qaawaa boi tosanon nama uugianon kokaen romongogi, “Eja koi kanon mono Anutu mepaqepae ama muja.”

⁴ Kaen romongogito, Jiisasnon roromongogia ii moma koton kokaen injoro, “Ono mono naambaajon qaa bologa uugianon romongogu? ⁵ Niinon ‘Singisonogoga mesaojen,’ jejeni, qaa ii mono afaanagadeen jejetaga. Monon kaen jero tosanon qaa iikawaa hona mende iibu. Kawaajon qaa ii afaanaa so. Niinon qaa mon kokaen ijomambaajon mojen, ‘Mono waama kema.’ Qaa ii lombotawo jejetaga kolooja. Kaen jewe hona koloowaa me qaagoti, ii mono asuganon asugiro iibu.

⁶ Mobu, balonon singisonogo mesamesaowaa ku-usuna ii Siwe gomambaa Eja honaajon eji, ono iikawaa kaniaajon umbuqumbuyan laligowubo. Kawaajon qaa lombotawo ii eja koi ijowe hona iibu.” Kaen jen eja sele bakaya koomuyaa jaayanon iima ijoro, “Gii mono waama tambomaega menj miriganon kema. Qaa binawo ii honawo koloowaati een, qaa afaana ii mono kaanagadeen nomaembaajon omaya koloonaga?”

⁷ Kaen ijoro iikanondeen waama mirianon keno. ⁸ Kaen kolooro ejemba tuun yononon ii iima walingon Anutu mepeseen mugi. Balon ejawaajon ku-usun kaana murotiwaaajon Anutu mepeseegi. Kian.

Jiisasnon Matyuu (Liwai) oono.

Maak 2.13-17; Luuk 5.27-32

⁹ Jiisasnon iikanondeen kema takis ofis uugumambaajon ano iikanon eja qata Matyuu raro iima ijoro, “Gii mono noo gemananon kawa.” Kaen ijoro waama takis gawon mesaon Jiisaswaa gematanon keno.

¹⁰ *Kema Matyuuwaa mirinon kema nene nen ragiti, kamban iikanon takis meme eja tiliqiligiawo ano singisonogo eja mamaganon kan Jiisas ano iwaa gowokouruta yonowo rama nene motoon negi. ¹¹ Kaen negi Farisii (Kana qaawaa kaparanonkon) yononon ii iima Jiisaswaa gowokouruta kokaen jen onongi, “Ae! Onoo boigianon mono naambaajon takis meme tiliqiligiawo ano singisonogo ejemba yonowo rama nene neja? Ii mende sokonja.”

* 9:10: Luuk 15.1-2

¹² Kaen jen ononji Jiisasnon kitia kokaen injjoro, “Ejemba jigia qaa yononon dok-tawaa siin mende amakejuto, ji ejembanon mono doktawaanon kemakeju. ¹³ *Niinon singisonjo ejemba onoomambaajon kan laligojento, ejemba iyangiaajon mogi solana koloojuti, ii qaago. Kawaajon qaa kokawaa kania mono kema kuma aon mobu, ‘Niinon siimolon oowombaajon qaagoto, kiankomun aowombaa siina mojen.’” Kian.

Nene singi laaligowaa qaaya

Maak 2.18-22; Luuk 5.33-39

¹⁴ Kamban kanon Jon Oomulu ejawaa gowokouruta yononon Jiisaswaanon kan kokaen qisigi, “Nononon ano Farisii (Kana qaawaa kaparankonkon) yononon Anutuwaajon nene singi mamaga laligonkejon. Geengaa gowokouruganon mono naam-baajon nene singi mende laligoju?”

¹⁵ Kaen qisigi kokaen meleeno, “Onanon, nono naa kambanon nene singi laligonkejon? Emba meme kambanonon ejawaa gemakootanjurutanon gereya anji embawaa sakitiurutanon iwoi ii togonkeju me qaago? Niinon neenaa gowokouruna yonoo eja bunagia koloon yonoo batugianon ainjolon ramakejen. Rabe yononon kawaajon ainjolon aison rama nene singi laligowombaajon amamaankeju. Amamaankejuto, Anutunon laaligona nuano komuwe yononon mono kamban iikanon saanon nene singi laligonkebuya.

¹⁶ (Ono laaligo walaga ano korisoro Buja gbilia ii mindirin orombombaajon amamaawuya. Kawaa qaa gemata ii kokaen injjomana:) Moumou walaga jurano monon opo gbilia mende soongbana moton iikanon opo jakaņa mende ama uumbinaankeja. Opo jakaņa gbilia kaanonon mono waziin moumou walaga hororo mombo riuro ootanon somariin boliqoliwabo.

¹⁷ Kaaniadeen monon wain apu gbilia ii bokon me taru walaga lama selianon memeta kanon mende kosoro kemenkeja. Kaen anagati een, wain apu gbilianon mono somariin taru qenjumenjurama molaaro namonon kamaan sooro taruyanon kileqileewubo. Kawaajon wain apu gbilia ii taru gbilianondeen molaanin kemero sokombaa. Kaen anin yoronon awaa koloowao. (Kaaniadeen apu awaa ii konon qamoganon mende kosonkejon. Kaen kosowonagati een, iikanon mono juma siisororo kamaaro nen ji niniwabo. Kaen koloowabotiwaajon apu awaa ii konon awaanon kosonkejon. Ono kaaniadeen laaligo walaga ano Oligaa Buja gbilia ii mindirin orombombaajon amamaawuya.) Kian.”

Jirusnon borataajon Jiisas qama kooliro.

Maak 5.21-43; Luuk 8.40-56

¹⁸ Jiisasnon qaa ii injjoro qaa galen monon kouma Jiisaswaa batanon kemen simin kuma kokaen qama koolin muro, “Noo borana keteda koi komujato, mono kan boroganon selianon oosirina gbilin toroqen laligowa.” ¹⁹ Qama koolin muro waama gowokouruta yonowo ii otaan kenji.

Emba jiawonon Jiisaswaa malekuya oosiro.

²⁰ Kenji kamban iikanon batugianon emba mon laligoro. Iinon koinsa gbani 12:waa so iima ji kiro laligoro. Emba iikanon Jiisaswaa gematanon kan malekuyaa kiti susuya oosiro. ²¹ Ii oosirin iyanajon kokaen jero, “Niinon ii oosirimambaajon moma bimonon malekuyanondeen borona mon oosiriwenagati een, mono saanon qeangomana.”

²² Kaen jen oosiro Jiisasnon iikanondeen eleema ii iima kokaen ijoro, “Borana, momalaariganon mono men qeangon gonja. Mono kotiin qaqabunabunagawo sating laligowa.” Kaen ijoro moma aua iikanondeen qeangoro.

* **9:13:** Mat 12.7; Hoos 6.6

Jiisasnoŋ Jairuswaa borata meŋ gbiliro.

²³ Toroŋeŋ kenŋi Jiisasnoŋ qaa galembaa mirinoŋ uma ejemba jingenŋ qama awelo uugiti ano ejemba tuuŋ guju giligiti, ii injiima kokaenŋ jeŋ kotoŋ oŋono, ²⁴ “Mono seleenŋenŋ kembu. Emba melaanoŋ mende komujaato, gaonŋa eja.” Kaenŋ jeŋ kotoŋ oŋono mogi jononŋsisi kaanŋa kolooro jomoma mugi.

²⁵ Jomoma mugito, ejemba tuuŋ somata ii injijoro seleenŋenŋ kenŋi emba melaa iikawaa ee miri uutanonŋ uma borianoŋ mero waaro. ²⁶ Waaro iikawaa buju qaayanonŋ seiŋ mindimindiri sopa gomaŋ ii kuuya sokoma keno. Kianŋ.

Jiisasnoŋ jaagoo eja woi meŋ qeaŋŋonŋ orono.

²⁷ Jiisasnoŋ gomaŋ balonŋ ii mesaonŋ kemambaajonŋ keno eja jaagoo woianonŋ otaan gematanonŋ kanŋ kokaenŋ qari, “Deiwidwaa gbilia, gii mono kianŋkomuŋ noromba.”

²⁸ Kaenŋ qari miri mombaa uutanonŋ uro jaagoo eja yorononŋ Jiisaswaanonŋ kari kokaenŋ qisiŋ orono, “Jaagara meŋ toombaa ku-usuŋa noononŋ eji, ii moma laarijao me qaago?” Qisiŋ orono kokaenŋ meleema muri, “Poŋnara, ii saanonŋ moma laarijo.”

²⁹ Kaenŋ meleema muri jaa dawogaranonŋ oosiriŋ irijoro, “Momalaarigaraa so mono koloowa.”

³⁰ Kaenŋ irijoro jaagaranonŋ tooro. Kaenŋ kolooro galenŋ meme qaa kotakota oroma kokaenŋ irijoro, “Mobao, kokawaa bujuya ii mono moŋ mende jeri mobu.” ³¹ Kaenŋ irijoroto, yorononŋ mesaonŋ kema iikawaa bujuya jeŋ seiri mindimindiri sopa gomaŋ ii kuuya sokoma keno. Kianŋ.

Jiisasnoŋ eja qaamuunŋ moŋ meŋ qeaŋŋoro.

³² Jaagara tooro keni qaamuunŋ eja moŋ ii wama Jiisaswaanonŋ kagi. ³³ Kagi Jiisasnoŋ omeya konjono eja qaamuunŋ iinoŋ qaa jero ejemba tuuŋ yoŋonoŋ ii iima walingonŋ jegi, “Tani koi kaanŋa ii Israel uutanonŋ wala eenŋanonŋ kambanŋ moŋŋenŋ mende iiniŋ. Qaago. Keteda koi jaa morotaga iijonŋ.”

³⁴ *Kaenŋ jegito, Farisii (Kana qaawaa kaparanŋkonŋ) yoŋonoŋ jegi, “Iinoŋ mono omejiilanŋ yoŋoo poŋgiaa esuŋanonŋ ome oŋotaanŋkeja.” Kianŋ.

Jiisasnoŋ kanageso yoŋoojonŋ wosoya moro.

³⁵ *Jiisasnoŋ kema gomaŋ ano taonŋ so liligonŋ ejemba qamakooli mirigianoŋ kuma oŋoma bentotombaa Oligaa Buŋa jeŋ asariŋ iikanonŋ uugia kuunŋ ji wiji ano jepajerepa kania kania meŋ qeaŋŋonŋ oŋoma laligoro. ³⁶ *Kaenŋ laligonŋ ejemba tuuŋa tuuŋa injiiro lama galenŋgia qaa taniŋaenŋ deenŋqeema ilinŋwalinŋ qeŋ qeŋelala laligogi yoŋoojonŋ wosoya moro.

³⁷ *Kaenŋ injiima gowokouruta kokaenŋ injijoro, “Anutuwaa gawononŋ nene hoŋa mamaga osasaanŋ momogonŋ ejato, ii meŋ kululuuyaa gawonŋ meme ejembanonŋ mono afaanŋia laligoju. ³⁸ Kawaajonŋ nene hoŋa masuqeŋetaa Poŋanonŋ gawonŋ meme ejemba wasiŋ oŋombaatiwaajonŋ mono qama koolinŋ laligowu. Qama koolinŋ mugi gawonŋ ejemba asuginŋ hoŋa ii meŋ kululuuwu.” Kianŋ.

10

Aposol 12 yoŋoo qagia

Maak 3.13-19; Luuk 6.12-16

¹ Jiisasnoŋ gowokouruta 12 oŋoono iwaanonŋ kagi omejiilanŋ konjoma oŋombutiwaa ku-usuŋa oŋono. Kaanŋagadeenŋ ji wiji qeŋjeŋmanŋenŋ kania kania meŋ qeaŋgowutiwaa ku-usuŋa oŋono. ² Wasiwasi eja aposol 12 yoŋoo qagia ii kokaenŋ: Mutuya ii Saimon,

* **9:34:** Mat 10.25; 12.24; Maak 3.22; Luuk 11.15 * **9:35:** Mat 4.23; Maak 1.39; Luuk 4.44 * **9:36:** Jan 27.17; 1 Kin 22.17; 2 Hist 18.16; Eze 34.5; Maak 6.34 * **9:37:** Luuk 10.2

qata moŋ Piito qagi ano iwaa koga Andruu. Kawaa gematanon Jeims ano koga Jon, mangara qata Zebedi.

³ Filip ano Bartolomyuu, Tomas ano Matyuu takis meme eja, Jeims Alfiuswaa meria ano Lebeus qata moŋ Tadius, ⁴ Saimon Zelot-politik ejaga* ano Juudas Iskariot. Kariot eja kanon kanagen Jiisas memelolo men muro.

Jiisasnon gowokouruta 12 wasin onono.

Maak 6.7-13; Luuk 9.1-6

⁵ Jiisasnon eja 12 ii wasin onoma kokaen jen koton onoma injoro, “Ono waba kantriwaa ejemba yonoonon mende kembu. Kaanagadeen Samaria prowins yonoo taongia moŋnon mende kembu. ⁶ Iikanon mende kembuto, Israel kanagesowaa lama soogiti, mono iyonoonon kembu. Ii gawongia mutuya. ⁷ *Daen daen kembuti, iikanon mono Buŋa qaa kokaen injon jen asariwu, ‘Siwewaa bentotonon mono kosere kaja. Mono iikawaa uutanon keubu.’

⁸ “Ejemba jigiawo mono men qeangon onoma koomuya ii men gbilin onoma laligowu. Ejemba manimbagiawo ii mono men solanani onoma omejiilan ii konjoma onoma laligowu. Anutunon iwoi kalen ononoti, ii mono toroqen kalen onoma laligowu.

⁹ “Kana kembutiwaajon soojaakota goul me silwa me aen kopanon memeta ii mono irimun kasagianon mende somongowu. ¹⁰ *Ejembanon gawon meme ejemba onoo laaligogia nanngowutiwaa so kolooju. Kawaaajon kana kembuti, iwoi koi mende men kembu: geso mende, maleku samonja mendeto, motoonngo mewu, kana esu mende ano taa gbaru mende mewu.

¹¹ “Kema taon me goman dakanon keubuti, iikanon mono moronon eja geria qabunayawo kolooji, iikawaaajon qisigi miri onombuti, mono iikanondeen laligon gawon men taon ii mesaon kana kembu. ¹² Miri moŋnon uma luaenon yonowo ewaatiwaa jewu. ¹³ Kaen jegi luaegia angon kombutiwaa so koloojuti een, luaegianon mono iyonoo qagianon ubaato, ii angon kombutiwaa so mende koloojuti een, luaegianon mono eleema onoangiaanon kawaa.

¹⁴ * “Kema laligon miri moŋnon keugi mende koma horon onoma qaagia mende mogi telambelanjia mono kokaen jen qendeema onombu, ‘Nono onoo gomanon kaniŋ sububun kana tambonananon mokotaaji, ii mono riin konjoratiniŋ onoangiaanon eleema kemebaa.’ Kaen jen saanon goman me taon ii mesaon toroqen kembu. ¹⁵ *Niinon qaa hona moŋ kokaen injowe mobu: Anutunon kambaŋ somatanon qemasologengiaa irona meleeno taon iikawaa qaganon ubaati, so iikanon mono Sodom ano Gomora goman yonoo so uugun toroqen onombaa. (Sodom Gomora yononon bologa kanjanawo men uugia mende meleenji Anutunon gerenon kondeema onoooro.) Kian.

Kema gawon megisisiwerowero koloowaa.

Maak 13.9-13; Luuk 21.12-17

¹⁶ * “Mobu, lama yononon duuyaa kasu kawalia yonoo batugianon kemegi lugun injiwubo, niinon ono iikawaa tani kaana wasin onombe kembu. Kawaaajon mono mokolen† kaana momakooto qaganon galen men aon laligon kewo kaana ejemba bonjona koposowaa qaagia qaa laligowu. ¹⁷ *Ejembanon ono horon qaa jakegianon

* **10:4:** Nesenel paati Zelot yononon Room gawman tuarenjen ama iyangiaa nanan mewombaaajon tompe men laligogi. * **10:7:** Luuk 10.4-12 * **10:10:** 1 Kor 9.14; 1 Tim 5.18 * **10:14:** Apo 13.51 * **10:15:** Mat 11.24; Jen 19.24-28 * **10:16:** Luuk 10.3 † **10:16:** Mokolen ano raskol yononon asuganon manja qegi uulanawo mokolon somongon onombuyaga. Iikawaa so bimoowabotiwaaajon gowoko nononon maslim, komyunist ano tosaanja yonoo batugianon qanana misinari ii asuganon mende jenkejon. Momakooto ii awaa. * **10:17:** Maak 13.9-11; Luuk 12.11-12; 21.12-15

ama onoma qamakooli mirigianon qaa gawongia men ooli waayawonon onootiwuya. Kawaajon ejemba kaana yonoojon mono galen men aon laligowu.

18 “Tosianon noojona ama unuangi kantria kantria yonoo eja pon ano gawana yonoo jaasewangianon nambuya. Kaen nama noo kania nangun jegi eja geria ii ano waba kantri kanageso yononon ii mobuya. 19 Ii mobuto, qaa jakeyanon ama onongi nambuti, kamban kanon naa qaaga nomaen jewonaga, iikawaa majakaka mende mobu. Qaa jewuyati, ii Unja Toroyanon aua iikanondeen onombaa. 20 Onoangiaa uugiaajongga qaa mende jewuyato, Amagiaa Unja Toroyanon mono uugia sololoo qaa jewuya.

21 * “Uumeleembaa gadokopa monon daremunanon uuta meleenotiwaajon ama ii memelolo mero qaa jakeyanon angi qegi komuwaa. Kaanagadeen man monon meraborata memelolo mero komuwaa ano merabora yononon nemunmanjurugia qetama onoma jegi unugi komuwuya. 22 * Noo qanaajon ama kantria kantria yononon kuuya kazi ama onongi laligowuto, monon kaparan koma kamban tegowaatiwaa so kotiin bon qen nambaati, iinon mono oyanboyan buja qen aowaa.

23 “Taon monon sisiwerowero ama onombuti, ii mono kok koma taon monen kumbu. Niinon qaa hona mon kokaen injowe mobu: Ono Israel taona taona mende liligodaborogi Siwe gomambaa Eja honanon eleema kawaa. 24 * Gowoko monon boiya uugun momoyawo mende kolooja ano welenqege monon somataya uugun gawombaa momo mende men laligoja.

25 * “Gowokonon boiya kaana momoyawo kolooro sokombaa ano welenqeqenon somataya kaana gawombaa momo men laligoro sokombaa. Miri uuta mombaa eja jen bolin qata Iimolan‡ qajuti een, iwaa embameraanjuruta yonoo qagia mono afaanagadeen iikaan qamakebuya. Kian.

Qaagiaajon mono galen men aon laligowu.

Luuk 12.2-7

26 * “Ejemanon iwoi unun megii eji, ii kuuya mono kotungi asuganon koloowaa. Kaaniadeen qaa aasangoya eji, ii kuuya mono inisaangi moma kotowuya. Kawaajon ejemba yonoojon toroko mende moma laligowu. 27 Niinon qaa pangamanon olon jemanati, ii mono asaganon jewu. Qaa sane angi gejagianon kemero mobuti, ii mono sombenon asuganon jewu. Kawaajon mono qaagiaajon galen men laligowu.

Morowaajon toroko monij sokombaa.

28 “Tosianon selegia qen komuwuyagato, unagia qen komuwombaaajon amamaawuyati, iyonoojon toroko mende moma laligowu. Ii qaagoto, iwoi jegeni koi: Monon ku-usun men unja ano sele kaanagadeen tiwilaan orono gere sianon kemebaoti, iwaajon mono toroko moma laligowu. 29 Tosianon arion (me wilisi) woi monen kota motoongodanon sewana mewutiwaajon amakejuto, iridogi Mangianon ‘Oon!’ mende jero iyorononga motoongonon balonon mende kamaawaa.

30 “Anutunon kalan koma onoma wan jugia kuuya kaanagadeen weengodaboron jangogia moja. 31 Ejemba onoo sewangia ii arion wilisi mamaga unuugun uuta kolooja. Kawaajon mono toroko mende moma laligowu. Kian.

Kraist jokoloowu me qakoombu?

Luuk 12.8-9

32 “Kaen kolooro monon nii ejemba jaagianon jokolon nombaati, niinon mono kaaniadeen ii Manja Siwe gomanon laligojiwaa jaanon jokoloomanja. 33 *Kaento,

* **10:21:** Maak 13.12; Luuk 21.16 * **10:22:** Mat 24.9, 13; Maak 13.13; Luuk 21.17 * **10:24:** Luuk 6.40; Jon 13.16; 15.20 * **10:25:** Mat 9.34; 12.24; Maak 3.22; Luuk 11.15 ‡ **10:25:** Juuda yonoonon Iimolan qata Beelzebul. Ii omejiilan yonoo somatagia. Matyuu 9.34 kanon Jiisaswaaajon qa bologa ii qagi. Iikawaa so Jiisaswaa alauruta ananaajon qa bologa kania kania qamakebu. * **10:26:** Maak 4.22; Luuk 8.17 * **10:33:** 2 Tim 2.12

mononon nii ejemba jaagianon qakooma nombaa, niinon mono kaanjadeen ii Manja Siwe gomanon laligojiwaa jaanon qakoomanja.” Kianj.

Jiisaswaajon luae qaagoto, kazi koloowaa.

Luuk 12.51-53; Luuk 14.26-27

³⁴ Jiisasnon toroqen kokaen injoro, “Kokaen mende romongowu: Jiisasnon luae qemambaajon ama namonon kamaaro. Niinon luae qemambaajon qaagoto, noojon ama juma deengi manjawaa soo somatanon aowuya.

³⁵ * “Ii kokaembaajon jejen: Noo Buna qaananon ejemba uugia kuuro melengitiwaajon ama kokaen koloowaa: ‘Manj mera yoronon juma kerekere ani nemuñ bora yoronon riitama aori enaronon enaroya qetama aon deembaota.

³⁶ Ejemba iyanjiaa sumanjurugianon mono kereurugia koloowuya.’

³⁷ “Mononon nii gogoraagen ama noma nemuñ me manja jegenja ama jopagowaati, ii noonon mende sokombaa. Mononon nii gogoraagen ama noma meria me borata jegenja ama jopagowaati, ii noonon mende sokombaa. ³⁸ * Sisigia megii mononon nii notaan siimbobolo moma maripoonon komumambaajon mende jojoriwaati, ii noonon mende sokombaa.

³⁹ * “Mononon iyanjaa laaligo siiseweweya qaa ii mokoloowaati, iwaa laaligoyanon mono soowaa. Mononon noojon ama laaligoya qeleeno soowaati, iinon mono oyanboyan laaligo mokoloowaa.” Kianj.

Anutunon gawonjiaa tawaya onombaa.

Maak 9.41

⁴⁰ * Jiisasnon jero, “Mononon onjo mirianon koma horon kalan koma onombaa, iinon mono nii koma horon nombaa. Mononon nii koma horon nombaa, iinon wasinj nonoti, mono ii mirianon koma horon mubaa. ⁴¹ Mononon gejatootoo ejemba monj gejatootoo gawonjaajon ama mirianon koma horon kalan kombaa, iinon mono gejatootoo ejembawaa tawaya buna qen aowaa. Mononon ejemba solanja monj solanja koloojiwaajon ama mirianon koma horon kalan kombaa, iinon mono ejemba solanjaa tawaya buna qen aowaa.

⁴² “Mononon merabora koi yonoononga mombaajon noo gowokona koloojiwaajon ama apu sanjonja qambiawo newaatiwaajon mubaati, Anutunon mono iikawaa tawaya meleema mubaa. Niinon qaa honja monj kokaen injowe mobu: Nanjon onjombuti, iyononon mono tawa mewuya.” Kianj.

11

Jombaanon gowoko woi Jiisaswaanon kari.

Luuk 7.18-35

¹ Jiisasnon jenkooto qaaya kaan gowokouruta 12 onono tegoro gomanj ii mesaon toroqen Galili prowinswaa taon tosanon kema Buna qaa kuma onoma iikanon uugia kuunjaligoro.

² Kamban kanon Jon Oomulu ejanon kapuare mirinon rama Kraistnon gawon kaen meroti, ii moma gowokowita woi wasinj orono Jiisaswaanon keni. ³ Kokaen qisin mubaatiwaajon wasinj orono kema jeri, “Menqeeango eja kawaatiwaajon mamboninj giinon ii koloojan me eja monj kanagenj kawaatiwaajon mambombonja?”

⁴ Kaen qisin muri kokaen meleeno, “Iwoi iima mojaoti, iikawaa sunduya mono kema Jon kokaen ijori moba: ⁵ * Jaagoo yononon jaagia uunj iigi meendangoya yononon kana kema kagi manimbagiawo yononon solananigi jejaduu yononon qaa mogi koomugiti

* **10:35:** Mai 7.6 * **10:38:** Mat 16.24; Maak 8.34; Luuk 9.23 * **10:39:** Mat 16.25; Maak 8.35; Luuk 9.24; 17.33; Jon 12.25 * **10:40:** Maak 9.37; Luuk 9.48; 10.16; Jon 13.20 * **11:5:** Ais 35.5-6; 61.1

yoŋonoŋ gbiliŋ waagi kamaanqeqeta yoŋooŋoŋ Oligaa Buŋa jeŋ asariwe momakeju. ⁶ Kaen kolooro iigi mombaa uutanonŋ mende boliro gema nuwaati, iinonŋ mono simbawonawo kolooja.”

⁷ Kaen meleeno Jombaa gowoko yorononŋ keni Jiisasnonŋ kanainŋ Jombaa kania ejemba tuuŋ yoŋooŋoŋ kokaen jeŋ asariro, “Onŋ balonŋ qararanŋkonŋkonanonŋ naama iibombaaŋonŋ kenŋi? Haamononŋ bowo utugonŋ metano wanŋan-wanŋan amakeji, onŋ eja iikaanŋa kaya iibombaaŋonŋ kenŋi me? ⁸ Me naa iwoiga iibombaaŋonŋ kenŋi? Eja malekuya akadamuyawo mouma laligoroti, ii iibombaaŋonŋ me? Mobu, ejemba malekugia iimasiinŋawo moumakejuti, iyonononŋ mono kinŋ yoŋoo jinŋkaronŋ mirigianonŋ laligoju. Ii balonŋ qararanŋkonŋkonanonŋ qaago.

⁹ “Me naa iwoiga iibombaaŋonŋ kenŋi? Gejatootoo eja monŋ iibombaaŋonŋ me? Onanonŋ, niinonŋ kokaen injiŋowe mobu: Eja iigiti, iinonŋ mono gejatootoo ejemba tosaanŋa unuugunŋ qaita monŋ kolooja. ¹⁰ *Iwaa kania ii wala eenanondeenŋ kokaen oogita eja, ‘Moba, niinonŋ qelena gajoba monŋ wasiwe waladeenŋ kema ejemba uugia mindinŋonŋ goo kana meleuro giinonŋ mono iwaa gematanonŋ namononŋ emu kemebaga.’

¹¹ “Qaa kaen ejato, niinonŋ qaa honŋa monŋ kokaen injiŋowe mobu: Embanonŋa merabora koloogiti, kuuya iyonoo batugianonŋ Jononŋ mono kuuya unuugunŋ qabuŋayawo nanja. Nanjato, Siwewaa bentotonŋ uutanonŋ keuma Anutuwwa qabuŋaya mokolonŋkejuti, iyonoo batugianonŋ kamaanqeqeta konoga iinonŋ mono Jon uuguja.

¹² * “Jon Oomulu ejanonŋ Buŋa qaa jero kabanŋ iikanondeenŋ kanainŋ Siwewaa bentotonŋa geriawo tuarenŋenŋ ama manja qenŋkejuto, kilenŋ uulanawo kema somariinŋkeja. Manja geregiawo qenŋkejuti, iyonononŋ mono bentotonŋ ii iyanŋiaaŋonŋ horonŋ buŋa qenŋ aonŋkeju. ¹³ Bentotombaa kania ii Mooseswaa Kana qanonŋ ano gejatootoo ejemba kuuya yoŋoo Buju Terenonŋ oogi weenŋonŋ laligonŋ kouninŋ Jononŋ koloonŋ honŋa asuganonŋ injisaano. ¹⁴ *Qaa koi moma analinŋ anŋonŋ kombombaaŋonŋ mojuti eenŋ, Elaija kolooawatiwaa so anoti, Jononŋ mono ii kolooja. ¹⁵ Monŋonŋ uugejiawo laligoji, iinonŋ mono qaa ii geja ama moma kotowa.

¹⁶ “Ejemba kete namononŋ laligojuti, ii mono naa iwoiwo so ama onŋombenaga? Yoŋonoŋ naamade kaanŋa kolooju. Yoŋonoŋ maaket sombenonŋ rama qaa jomo menŋ tondu qama kokaenŋ jenŋkeju,

¹⁷ ‘Nono rii gbawe menŋ awelo uuniŋ onŋ mende orogi.

Nono jinŋenŋ qaniŋ onŋ mende saagi.’

¹⁸ “Iikawaa kania ii kokaenŋ: Jon Oomulu ejanonŋ kanŋ nene ŋinŋi laligonŋ wain apu mende nero iwaajonŋ jenŋkeju, ‘Ome monŋonŋ uutanonŋ kemero laligoja.’

¹⁹ “Siwe gomambaa Eja honŋanonŋ kanŋ nembanene neŋ korisoro ano iwaajonŋ kokaenŋ jenŋkeju, ‘Mobu, iinonŋ baanonŋ newageenŋ nene qozozonŋonŋ neŋ wain apu suulanŋ neŋ takis eja tiliqiligiawo ano bologa meme yoŋoo alagiaga laligoja.’ Anutuwwa momakooto koma gbilinŋkejuti, iyonoo nanamemengiaa honŋanonŋ mono momakootogianonŋ sokonŋi, ii qendeemakeja.” Kianŋ.

Jiisasnonŋ taonŋ 3 yoŋooŋonŋ ‘Yei wosobiri!’ jero.

Luuk 10.12-15

²⁰ Kawaa gematanonŋ Jiisasnonŋ kanainŋ taonŋ tosaanŋa temboma onŋono. Taonŋ tosaanŋa iikanonŋ angoletoya ku-usunawo seiseiya mero kolooroto, kilenŋ uugia mende meleenŋi. Kawaaŋonŋ ii temboma kokaenŋ jeŋ onŋono, ²¹ * “Oo Korazin toya, niinonŋ onŋooŋonŋ ‘Yei!’ jeŋ saajenŋ ano Betsaida toya, onŋooŋonŋ kaanŋagadeenŋ ‘Yei!’ jeŋ saajenŋ. Niinonŋ yoŋoononŋ kema qaana jewe sasoniro angoletona ku-usunawo kolooroto, uugia kilenŋ mende meleenŋi. Angoletto ii waba gomanonŋ Taia ano Saidon sitinonŋ koloonagati eenŋ,

* **11:10:** Mal 3.1 * **11:12:** Luuk 16.16 * **11:14:** Mal 4.5; Mat 17.10-13; Maak 9.11-13 * **11:21:** Ais 23.1-18; Eze 26.1-28.26; Joel 3.4-8; Aam 1.9-10; Zek 9.2-4

iyonononj mono kambanj koriga uugia meleembombaa kaisareya qendeema resa ano too arinj saabuyaga.

²² “Saabuyagato, niinonj kokaenj injijowe mobu: Anutunonj kanagenj Korazin ano Betsaida yonoo qaagia jen tegonj ironja meleeno siimbobolo mobuti, kambanj somata kanonj ii mono Taia ano Saidon iyonoo siimbobolo soya uugunj mobuya.

²³ * “Ano Kaperneam toya, Anutunonj onjo saanonj metaama onono Siwe gomanonj ubuyaga me qaago? Qaago totoonj! Onjo mono koomuwaa senjonj gomanonj kemebuya. Niinonj yonoononj kema qaana jewe sasoniro angoletona ku-usunawo mewe kolooroto, uugia kilenj mende meleengi. Angoleta ii Sodom taanonj koloonagati eenj, taonj iikanonj mono kambanj kokaamba kaanagadeenj toroqenj nanaga.

²⁴ * “Nanagato, niinonj kokaenj injijowe mobu: Anutunonj kanagenj Kaperneam onjo qaagia jen tegonj ironja meleeno siimbobolo mobuti, kambanj somata kanonj mono Sodom yonononj siimbobolo iikawaa soya uugunj mobuya.” Kianj.

Lombogiawo onononj mono noononj kanj haamo mewu.

Luuk 10.21-22

²⁵ Kambanj kanonj Jiisasnonj qaa kokaenj jero, “Oo Amana, giinonj Buna qaaga momakooto ejemba momo somata megiti, iyonoononj mesanjonato, ejemba iyanjiaajonj moma kamaanj merabora kaanja poumapou laligojuti, ii mono iyonoononj injisaana moma asariju. Kawaajonj niinonj Siwe namowaa Ponja gii mepeseenj gonjenj. ²⁶ Oo Amana, gii geengo kaenj kolooawaatiwaaajonj mona sokono awaa kolooro.

²⁷ * “Amananonj mono iwoi kuuya jen kotoro noo buna kolooro. Amananonj Meriaa kania anodeenj moma yagoro monjonj ii mende moja. Kaanagadeenj Merianonj Amayaa kania moma yagoro monjonj ii mende moja. Kaanagadeenj monjonj Amanaa kania mende moma yagoro Merianondeenj ii moja ano ejemba meweengonj onjoma yonoojonj ii injisaambaati, iyonononj mono Ama moma mubuya.

²⁸ “Gawonj menj uulombogiawo laligojuti, onjo kuuya mono noononj kagi uugia menj afaanjonj onjombe haamo mewu. ²⁹ * Noononj qaqaanj ii mono sawingianonj ama angowu ano niinonj nanamemena kuma onjombe ii mono moma sororogonj laligowu. Niinonj uuna menj kamaanj ama gumbonjonjonj ejaga koloojenjwaaajonj mono saanonj uugia menj afaanjonj onjombe haamo mokoloowuya. ³⁰ Noononj qaqaanj menj angogi sogianonj kolooja ano lombo onjombe bosimbuti, iikanonj mono afaanja kolooja.” Kianj.

12

Jiisasnonj Sabat kendombaa Ponja kolooja.

Maak 2.23-28; Luuk 6.1-5

¹ * Kawaa gematanonj Sabat kendonj monjonj Jiisasnonj wiit dumunj gawonj koria somata kotonj keno. Keno gowokourutanonj wosogia injiro wiit honja motomotoonj kanainj borogianonj kuma negi. ² Negito, Farisii (Kana qaawaa kaparanjonjonj) tosianonj ii iima Jiisas kokaenj ijogi, “Moba, goo gowokouruganonj mono Sabat kendombaa gawonj meme songoya uuguju?”

³ * Kaenj ijogi kokaenj meleeno, “Kinj Deiwidnonj manjaqeqe ejauruta yonowo liligonj wosogia injiro iwoi anjiti, ii weengogi me qaago? ⁴ * Iinonj Anutuwwa opo sel jigononj uma bered kowoga Anutuwwa jaasewananonj alatanonj anji raro esunanonj tururo qetegogiti, ii mero negi. Bered kowoga mesamesaoya ii jigo gawonj galenj yononondeenj nenj laligogi. Iinonj ano iwaa kerasuru-urutanonj ii newubotiwaa songo eroto, ii kilenj negi. ⁵ * Kaanjadeenj jigo gawonj galenj yonononj Sabat kendononj jiwowonj jigononj nama

* **11:23:** Ais 14.13-15; Jen 19.24-28 * **11:24:** Mat 10.15; Luuk 10.12 * **11:27:** Jon 3.35; 1.18; 10.15 * **11:29:** Jer 6.16 * **12:1:** Dut 23.25 * **12:3:** 1 Sml 21.1-6 * **12:4:** Lew 24.9 * **12:5:** Janj 28.9-10

gawonj menj gawonj mewutiwaa songo uugunj kilenj qaagiawo mende koloonkeju. Qaa ii Kana qaanonj weengogi me qaago?

⁶ “Ii weengogi, kaenj mojento, niinonj kokaenj injomana: Koi nanji, iinonj mono jiwowonj jigo uugunj uuta kolooja. ⁷ *Buna Terewaa qaa monj kokaenj eja, “Niinonj siimolonj oowutiwaajonj qaagoto, batugianonj kiankomunj aowutiwaajonj mojenj.” Onjo qaa iikawaa kania mobuyagati eenj, ejemba koposowaa qaanana qaa nonoo qaanana mono tondu mende jenj tegowuyaga.

⁸ “Ii kokaembaajonj jejenj: Siwe gomambaa Eja honanonj mono Sabat kendombaa Ponja kolooja.” Kianj.

Jiisasnonj eja boria soorongoya menj qeangoro.

Maak 3.1-6; Luuk 6.6-11

⁹ Jiisasnonj gomanj ii mesaonj qamakooli mirigianonj uro. ¹⁰ Iikanonj eja boria soosoolia monj raro. Ejembanonj Jiisas qaa jakeyanonj ama mubombaajonj kokaenj qisinj mugi, “Eja Sabat kendononj meagonj Kana qaa uuguwonja me qaago?”

¹¹ *Qisinj mugi kokaenj meleeno, “Onjoononga morononj kokaenj kolooja: Eja mombaanonj lama motoonjononj Sabat kendononj ronjonj kemebaati eenj, iinonj ii mende menj hororo koubaa? ¹² Ejawaa sewanjonj mono lamawaa sewanja mamaga uuguji, mono ii romonjgowu. Kawaajonj Sabat kendononj gawonj awaa menj kaanjonj Kana qaa mende uuguwonja.”

¹³ Kaenj meleema eja ii ijoro, “Gii mono boroga qetetereewa.” Kaenj ijoro qetetereero wala anoti, iikawaa so awaa koloonj boria alia kaanja kolooro. ¹⁴ Kaenj kolooro Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) yonjononj seleengenj kema ajoajoroo ama Jiisas nomaenj ama qeninj komuwaatiwaa qaa jenj mongangji. Kianj.

Anutuwaa gawonj meme eja tak-kootoya ii kokaenj:

¹⁵ Jiisasnonj qaagia ii iima kotonj iikanondeen gomanj ii mesaonj monjenj keno. Keno mamaganonj iwaa gematanonj otaanj kenji yonjoo batugianonj ji ejemba kuuya menj qeangonj onono. ¹⁶ Ii menj qeangonj onoma kania asuganonj jewubotiwaajonj kotakota qotogonj onono. ¹⁷ Kaenj kolooro Anutunonj gejatootoo eja Aisaia sololoooro qaa monj jeroti, iikanonj mono honawo kolooro. Qaa ii kokaenj jerota eja,

¹⁸ * “Iibu, koi mono noo gawonj ejana kolooro ii meweengonj mube.

Niinonj wombo alana iwaajonj mobe kerana qeangoro uunanonj iwaajonj aisoonkejenj.

Niinonj Unjana Toroya iwaa uuta sokombaatiwaajonj wasiwe kemero iinonj qaa dindinagadeen jenj tegonkejeniwaa Buna qaaya inisaama jenj seiroyo kantria kantria yonjoononj kembaa.

¹⁹ Iinonj angowowo mende ama qaa tokoronkota mende qamakebaa.

Ejemba monjonj iwaa qa otonja ii roonqeqe kananonj mende mobaa.

²⁰ Bowo ologogiti, iinonj ii mende qosombaa.*

Lambewaa wikyanonj jenj kotonj sokoya kolooro bolananonj jenj bobo amakeji, iinonj ii mende qebugowaa.

Gawonja kaenj menj ejembanonj qaa dindinja otaawutiwaajonj manja qenj laligoro qaa iikanonj haamo ano otokorianj ambuya.

²¹ Kantria kantria yonjononj mono iinonj ilaanj onombaatiwaajonj mamboma joronqorongia iwaa qatanonj ama laligowuya.” Kianj.

* **12:7:** Mat 9.13; Hoos 6.6   * **12:11:** Luuk 14.5   * **12:18:** Ais 42.1-4   * **12:20:** Bowo ano lambewaa wik ii ejembawaajonj jeja. Ejembanonj monj qenj jaabamagege ama mugi momalaarianonj janjonj qaomambaajonj anji, Jiisasnonj ii menj qeangowaa.

Jiisasnon ome yonoo esungia uugun qero kamaaja.

Maak 3.20-30; Luuk 11.14-23

²² Omenon eja mon qaamuun men muro jaaya gooro moto laligoroti, ii wama Jiisaswaanon kagi. Jiisasnon ii men qeangoro omeya kouma keno neselana lolooro mombo qaa jen uun iiro. ²³ Uun iiro ejemba tuun kuuya yononon ii iima aarun jegi, “Eja koi kanon mono Deiwidwaa gbilia kolooja me?”

²⁴ *Kaen jegito, Farisii (Kana qaawaa kaparankonkon) yononon ii moma kokaen jegi, “Eja koi kanon mombaa ku-usunon qaagoto, omejiilan yonoo Pongia Iimolan iwaa esunon ome onotaankeja.”

²⁵ Kaen jegito, Jiisasnon uuroromongogia modaboron kokaen injoro, “Kantri daen yonoo galenjurugianon batugianon angowowo ama jumbuti, iyononon mono tiwilaan aogi kantrigianon bolin saoyagadeen koloon qeqelalan ewaa. Kaanagadeen siti me goman mombaa kanageso yononon batugianon angowowo ama jumbuti, iyononon mono galenkonkon gawongia men nambombaajon amamaawuya.

²⁶ “Mobu, Satanon mono alia Satan mon otaanagati een, iyononon mono batugianon angowowo ama jumbuyaga. Kaen koloooro galenkonkon gawongia mewombaaajon amamaagi ometotonganon mono nomaen nanaga?”

²⁷ “Mobu, niinon Iimolambaa esunon omejiilan konjoma onombenagati een, onoo alaurugianon mono morowaa esunon ii konjoma onombuyaga? Kawaajon yononon mono qaagia hona me qaagoti, ii gosin jen tegowu.† ²⁸ Ii jen tegowuto, Anutuwaa ku-usunon noo boro susuna sololooro omejiilan onotaankejen ee, Anutuwaa bentotonon mono onoonon kan kuuja. ²⁹ Mononon eja kotiga Iimolambaa kana boria waladeen mende somongowaati een, iinon mono nomaen mirianon uma qengama esuhinaya menaga? Waladeen ii somongoro rarogo mono saanon mirianonga ilawoilaya kuuya tagon men kembaa. (Iikawaa so niinon kaanagadeen Satan somongon gematanon omeya onotaankejen.)

³⁰ * “Mononon niwo mende laligoji, iinon mono qetegon nomakeja. Mononon ejemba noo qanon ajoroowutiwaaajon mende horon onomakeji, iinon mono mendeema onomakeja. ³¹ Kawaajon niinon qaa mon kokaen injomanja: Ejemba singisongo ama mepaqepae kuuya amakejuti, ii Anutunon saanon mesaonkejato, mononon Unja Toroya mepaegowaati, iikawaa singisongoya Anutunon mono kamban mononon mende mesaowaa. Qaago totoon!

³² * “Mononon Siwe gomambaa Eja hona mepaegon qaa jewaati een, Anutunon ii saanon mesaowato, mononon Unja Toroya mepaegon qaa iwoi jewaati, iwaa singisongoya ii Anutunon namonon laligowaatiwaa so me koomu gematanon kanon mende mesaowaa.

Gerewaa kania ii hona iima gosin moma kotowu.

Luuk 6.43-45

³³ * “Gerewaa kania ii hona iima gosin mojon. Kawaajon mono gere galen konji awaa koloooro hona awaa koloonkebaa me gere men boligi hona bologa koloonkebaa.

³⁴ * Eja utanon iwoi saa qen eji, ii mono buutanon asuganon jenkeja. Kawaajon onongio qatowaa merauruta kolooju. Bologa kaan koloon mono nomaen qaa awaa jewuyaga? ³⁵ Eja awaawaa uu kowianon iwoi awaawaa moriana eji, iinon mono awaa ii asuganondeen jenkeja. Eja bologaa uu kowianon iwoi bologaa moriana eji, iinon mono bologa ii asuganon jenkeja.

* **12:24:** Mat 9.34; 10.25 † **12:27:** Iyangiaa sele galenjurugianon Anutuwaa qata qama kilen ome ii Iimolambaa esunon konjoma onongi niinon ii Anutuwaa ku-usunon konjoma onomakejen. Ororon mende nanjonwaaajon moronon hona ano moronon qaa qolonmolongoya otaankeja? Yononon me niinon? * **12:30:** Maak 9.40 * **12:32:** Luuk 12.10 * **12:33:** Mat 7.20; Luuk 6.44 * **12:34:** Mat 3.7; 23.33; 15.18; Luuk 3.7; 6.45

³⁶ “Kaen jenkejato, niinon qaa hona mon kokaen injiowe mobu: Ejembanon songo waleema qaa je omaya omaya jewuti, iyononon mono qaa jegia kuuyaa kania ii jenteegowaa kamban somatanon Anutuwaajon jen asarigi gosiwaa. ³⁷ Iikawaa kania ii kokaen: Anutunon mono qaa jega gosin iikawaa so qaaga jen tegoro solananiwaga me qaagawo koloon lombo mokoloowaga. Kian.

Boi tosonianon angoletowaajon kaparan koma welenji.

Maak 8.11-12; Luuk 11.29-32

³⁸ *Kamban kanon Farisii (Kana qaawaa kaparankonon) ano Kana qaawaa boi tosonianon Jiisaswaajon kokaen ijogi, “Boi, gii saanon angoletomon mena ii iibombaajon mojon.”

³⁹ *Kaen ijogi kokaen meleema onono, “Ejemba kete namonon laligojuti, ii tuun somata bologa koloon serowilin amakeju. Yononon Anutuwaawaa aiweseyaaajon kaparan komakejuto, aiwese mon gejatootoo eja Joonawaanon mono koloodabororo. Anutunon aiwese morota mon mende ama onombaa. ⁴⁰ *Joonanon gomamboria karoon kowe osombaa (gajugaju) tomenanon laligoroti, kawaa so Siwe gomambaa Eja honanon kaanagadeen gomamboria karombaa so balon uutanon ewaa.

⁴¹ *“Joonanon Niiniwe ejemba batugianon kema Anutuwaawaa qaanon uugia kuuro moma iikanondeen uugia meleengito, mobu, niinon batugianon asugin nama Joonawaa nanamemenja uugun amakejen. Kaen amakejento, onon kilen telambelan ama nomakeju. Kawaajon Niiniwe ejembanon jenteegowaa kamban somatanon ejemba tuun somata koi nanjuti, onowo ororon koomunonga waama onoo koorongianon motoon nambu. Motoon nama Niiniwe yononon qaa kokaen onoo selegianon kuuwuya, ‘Ono Siwe gomambaa Eja hona telambelan ama mugi Anutunon irona meleema onono siimbobolo uuta mobuya.’ Niiniwe yononon kaen jega nanamemengianon onoangiaa kaniagia injisaangi gamugia mobuya.

⁴² *“Kaniagiaa kaisareya mon ii kokaen: Anutunon kerugen momakooto uuta somata ii kin Solomon muro Saut waagenga kantri mombaa kwiin embanon Solomombaa momakootoya momambaajon siin moro. Siin moma goman goraayanonga waama kana koriga tintin kan laligon Solomombaa momoya moro.

“Ii moroto, mobu, kamban kokaamba niinon batugianon koloon nama Anutuwaanon momakooto uuta men kajeji, ii Solomombaa momakootoya uuguja. Uugujato, onon kilen telambelan ama noma tompin laligogi mende sokonja. Kawaajon Anutunon kanagen ejemba korebore horon onoma qaagia jen tegowaatiwaajon jaayanon keubuti, kamban iikanon Saut kantriwaa kwiin emba iikanon mono kaanagadeen keubaa. Iinon ejemba tuun somata koi nanjuti, onowo ororon koomunonga waama onoo koorongianon motoon nambaa. Motoon nama qaa kokaen onoo selegianon kuuwaa, ‘Ono Jiisas telambelan ama mugi Anutunon irona meleema onono siimbobolo uuta mobuya.’ Iinon kaen jero ononon siligia gosin onoangiaajon gamugia mobuya. Kian.

Ome yononon eja uutanon eleembombaajon kaparan konju.

Luuk 11.24-26

⁴³ “Omenon eja uutanonga kouma balon qararankononon kema lan liligon laligon haamo memambaajon miri mongama mon mende mokoloowaa. ⁴⁴ Ii mende mokolon mojoya tiro kokaen jewaa, ‘Mirina mesaon kaweti, iikanon mono mombo eleema.’ Kaen jen eleema miria usuma menjerenoro eroti, ii gbamenja ero mokoloowaa.

* **12:38:** Mat 16.1; Maak 8.11; Luuk 11.16   * **12:39:** Mat 16.4; Maak 8.12   * **12:40:** Jon 1.17   * **12:41:** Jon 3.5   * **12:42:** 1 Kin 10.1-10; 2 Hist 9.1-12

⁴⁵ “Kaen mokoloon kema omejiilan tosaan 7 unuambaa. Omejiilan 7 ii iyan uugun bologa totoon kolooju. Iinon ii unuano kan miri ii uma iikawaa uutanon laligowuya. Kaen kolooro eja iikawaa kania wala kilenkilen kolooro, kanagen boligolidaborowaa. Ejemba tuun somata bologa koi kete namonon laligojuti, onoonon kaanagadeen kaen koloowaa.” Kian.

Jiisaswaa nemunjouruta
Maak 3.31-35; Luuk 8.19-21

⁴⁶ Jiisasnon toroqen ejemba tuun qaa injion laligoro nemunjourutanon kan seleengen nama iwo qaa jewombaaon mogi. ⁴⁷ Mogi monon kokaen ijoro, “Moba, goo nemunjourutanon mono seleengen nama giwo qaa jewombaaon moju.”

⁴⁸ Qaa ii ijoroto, iwaajon meleema kokaen jero, “Noo nemuna ii moronon? Noo kouruna ii moronon?” ⁴⁹ Kaen jen boria gowokouruta yonoonon baagen boraama jero, “Iibu, noo nemuna ano kouruna hona mono koi. ⁵⁰ Daen yononon noo Siwe Manaa uusiina ten komakejuti, kuuya iyononon mono noo nemuna ano naanjouruna kolooju.” Kian.

13

Qosomakororo ejawaa sareqaa.
Maak 4.1-9; Luuk 8.4-8

¹ Kamban iikanondeen Jiisasnon goman ii mesaon apu angon goraayanon kemen raro. ² *Raro ejemba tuunlembenon iwaanon kema ajoroogi wanonon uma raro. Raro ejemba tuun kuuya yononon angon goraayanon sakasinon ajoroogi.

³ Kaen ajoroogi sareqaa mamaga jen kokaen jero, “Mobu! Eja monon nene kota qosoma kororoomambaaon gawonon keno. ⁴ Kema qosoma kororo kota tosanon kana goraayanon kemen kongi. Kemen kongi (warawen) konna konna kouma ii nedaborogi.

⁵ “Kota tosanon jamo kowonjinon kemen kongi. Kemen koma kanon namo mamaga mende mokoloogi. Namo dusiita qaa erotiwaajon kuragagia uulanawo kougi. ⁶ Kougito, weenon kouma injiima jen koton onono tiigia qaagotiwaajon soolin gororongogi.

⁷ “Kota tosanon kumuntiri waayawonon kemen kongi. Kemen kongi iikanon kouma qen turun bibiloko men onongi. ⁸ Kaen jangon qaonoto, kota tosanon namo awaanon kemen kongi. Kemen koma tosaan kogia 100 kolooji. Tosia kogia 60, tosia 30 iikawaa so koloon seigi. ⁹ Monon ugejiawo laligoji een, iinon mono sareqaa koi geja ama moma kotowa.” Kian.

Jiisasnon naambaajon sareqaa jero.
Maak 4.10-12; Luuk 8.9-10

¹⁰ Kaen jero gowokourutanon kan Jiisas kokaen qisin mug, “Gii mono naambaajon ejemba yonoo qaa jemanjen sareqaanon ama jenkejan?” ¹¹ Qisin mug kokaen meleema injoro, “Ii kokaembaajon: Siwewaa bentotonon keuma laligowonatiwaa qaa aasangoya ii on asuganon injiowe moma kotojuto, iyonoonon ii kaen qaago.

¹² * “Kawaa kania ii kokaen: Monon momakootoyawo laligoji, Anutunon mono ii toroqen muro koma gbilin morianawo laligowaato, monon momakootoya qaa laligoji, Anutunon mono momoya melaa eji, ii kaanagadeen qetegon wambaa.

¹³ “Ejemba yonoo qaa jemanjen kokaembaajon sareqaanon ama jenkejen: Yononon iyangiaa jaagianon iwoi iimago kania kilen mende iima kotowuya. Iyangiaa geagianon qaa tororo momago kania kilen mende moma asariwuya. ¹⁴ *Gejatootoo eja

* 13:2: Luuk 5.1-3 * 13:12: Mat 25.29; Maak 4.25; Luuk 8.18; 19.26 * 13:14: Ais 6.9-10

Aisaiyanon waladeen qaa mon jen ooroti, iikanon ejemba kaana yonoojon honawo koloonkeja. Qaa ii kokaen,

‘Qaa moma bimbimngongo kania kilen mende moma asariwuya.

Iwoi iima bimbimngongo kania kilen mende iima kotowuya.

¹⁵ Ejemba tuun somata koi yonoo uugianon mono kotakota gojoma eja.

Gejagianon qaa moma bimbimngongo jaagia komujulaan laligoju.

Kaen mende ambuyagati een, mono jaagianon iwoi iima koton gejagianon qaa moma uugianon kania moma asarin uugia meleenji niinon ii saanon men qeangon onombenaga.’

¹⁶ *‘‘Qaa kaen ejato, onoo jaagianon iwoi iima kotojiwaajon mono simbawonawo kolooju. Gejagianon qaa moma kotojiwaajon mono simbawonawo kolooju. ¹⁷ Niinon qaa hona toon mon kokaen injomana: Gejatootoo ejemba ano Anutuwaanon ejemba solana mamaganon onoo iwoi koi iijuti, ii iibombaajon awelegon laligogito, ii mende iigi. Onoo qaa koi mojuti, yononon ii mobombaajon uuqeeango somata moma laligogito, ii mende mogi. Kian.

Jiisanon sareqaawaa kania jero.

Maak 4.13-20; Luuk 8.11-15

¹⁸ ‘‘Qosomakororo ejawaa sareqaa jejenji, iikawaa kania ii mono geja ama mobu. ¹⁹ Nene kota qosoma kororooro kana goraayanon kemen konoti, ii kokaen: Monon bentotombaa Buna qaaya moma kania mende moma asariro Kilenaa Toyanon kan uutanon kota komogiti, ii qetegowaa. ²⁰ Nene kota qosono jamo kowonjinon kemen konoti, ii ejemba sareya mon. Yononon Buna qaa moma ii iikanondeen uuqeeango qaganon moma angon komakeju.

²¹ ‘‘Kaen amakejuto, uugianon tiita mende en onombaato, kaban torodaamongadeen nama kotiin laligowuya. Buna qaawaajon ama kakasilin me sisiwerowero kolooro kaban iikanondeen mono tama unuwaa. ²² Nene kota qosono kumuntiri waayawonon kemen kongiti, ii kokaen: Yononon Buna qaa mogi uugianon kemejato, balonon laaligowaa majakakaya ano monen hina memewaa uugereya koloon bimoon onomakeja. Qabunagiawo koloowombaajon koposongogi siin kombomana bologa tosianon kaanagadeen uugianon dungun Buna qaa bibiloko men munkeja. Kaen kolooro hongia qaa auta (gipeya) koloowuya.

²³ ‘‘Nene kota namo awaanon qosono kemen kongiti, ii ejemba koi kaana: Yononon Buna qaa geja ama moma moma asarin pondan nama hongia mokoloonkeju. Tosianon qaa je motoongononga kota 30 mokoloonkeju. Tosianon hongia 60, tosianon qaa kota motomotoon yonoo hongia 100 men sein mokoloonkeju.’’ Kian.

Qinqiliwaa sareqaa

²⁴ Jiisanon sareqaa mon kokaen jero, ‘‘Siwewaa bentotonaa kania ii eja kokaana so ama jema. Iinon gawononon kema nene kota awaa qosoma kororooro. ²⁵ Qosoma kororooro, gomantiinanon egi kanon kere ejanon kan wiit dumun batugianon kanon qinqiliwaa kota qosoma kororon mesaon keno. ²⁶ Wiit dumun kotanon juma waama uma hona asugiroti, kaban iikanon qinqilinon kaanagadeen asuganon asugiro.

²⁷ ‘‘Asuganon asugiro welenqequeuranon ii iima gawon toyaanon kan kokaen ijogi, ‘Somatanana, gawonganon nene kota awaa qosoma kororoona me qaago? Qinqiliwaa kota ii mono daankaya iikanon asugija?’

²⁸ ‘‘Kaen ijogi kokaen injoro, ‘Kere ejanon ii qosoma kororooro.’ Kaen injoro welenqeque yononon kokaen jegi, ‘Nono saanon kema qinqili ii qonjoma men kululu-uwonatiwaajon mojan me qaago?’ ²⁹ Kaen jegito, kokaen injoro, ‘Qaago! Onoo qinqili qonjoma men kululuun iikanon dumun tosaana ii kaanagadeen qonjombubo.

* **13:16:** Luuk 10.23-24

³⁰ “Mono mesaogi motoon somariin hona memeyaa kambaŋa kaŋ kuuro niinon kambaŋ iikanon dumuŋ kuŋkuŋ ejemba ii kokaen injomaŋa: Mono wala qinqili meŋ kululuuŋ anŋi jewaatiwaajon boranŋon kasanon somonŋowu. Ii somonŋonŋo mono wiit dumuŋ hona ii meŋ kululuuŋ meŋ kaŋ noo kowi mirinon ambu.” ’ Kianŋ.

Nejon kotaa sareqaa

Maak 4.30-32; Luuk 13.18-19

³¹ Jiisasnon sareqaa mon kokaen toroqen injoro, “Siwewaa bentotonŋa ii kokaen: Eja mononon nejon kota meŋ anaa gawon namoyanon kema ano. ³² Kota ii melaa kazupuleenda. Ii nene kota kuuya iyonoo kamaanqeqetagia koloojato, juma waama logoya kuuya unuugun somariin gere koloojaa. Kaen koloon nano kanakeewambaa koonŋa koonŋa kouma haigia gere iikawaa borianon amakeju.” Kianŋ.

Yiistwaa sareqaa

Luuk 13.20-21

³³ Jiisasnon duŋanon mombo sareqaa mon kokaen jero: “Siwewaa bentotonŋa ii yiist me flaua meŋ somasomariiwaa so kokaen kolooja: Emba mononon bered oomanjen yiist meŋ flaua konde karonŋ kanon mindirin melenqeleen ama kema raro korebore somariiro.” Kianŋ.

Jiisasnon nomaembaajon sareqaaya qaaya jero?

Maak 4.33-34

³⁴ Jiisasnon qaa kuuya ii kanageso yonoojon sareqaanon jero. Sareqaaya qaa kaen qaa mon mende injoro. ³⁵ *Kaen koloooro Anutunon gejatootoo eja mon sololoooro qaa mon jeroti, iikanon honawo koloooro. Iinon qaa ii kokaen jero eja, “Noo buunanon mono afaangoro sareqaaya qaaya jemaŋa. Anutunon namo mokoloooro asugiroti, kambaŋ iikanondeen qaa aasangoyanon ero laligon kouninŋi, niinon mono qaa ii asuganon jen injisaamaŋa.” Kianŋ.

Qinqiliwaa sareqaawaa kania

³⁶ Jiisasnon sareqaa ii jedaboron ejemba tuuŋ somata onomesaon miri uutanon uro. Uro gowokourutanon iwaanon kaŋ kokaen qisin mun ijogi, “Qinqili nene gawonon asugiroti, gii mono sareqaa iikawaa kania jen asarin nonomba.”

³⁷ Kaen ijogi kokaen meleema injoro, “Siwe gomambaa Eja honanon mono nene kota awaa awaa qosoma kororoonkeja. ³⁸ Nene gawon ii namowaa kantri kuuya. Nene kota awaa ii bentotombaa meraboraana onoojon jejen ano qinqili ii eja bologaa meraboraana yonoojon jejen. ³⁹ Kerenon ii qosoma kororooroti, ii Kilenaa Toyaajon jejen. Dumuŋ kuŋkuŋ kambaŋa ii namowaa kambaŋa tegowaatiwaa kambaŋa somata ii. Dumuŋ kuŋkuŋ ejemba ii Siwe gajoba yonoojon jejen.

⁴⁰ “Qinqili meŋ kululuuŋ gerenon anŋi jewaati, iikawaa so mono namowaa kambaŋa tegowaatiwaa kambaŋa somatanon koloojaa. ⁴¹ Siwe gomambaa Eja honanon mono gajobauruta wasin onono kaŋ qaa aren bologa Kraistwaa bentoton uutanon singisonŋo ambombaajon kondoonkeji, ii qewagon mindinŋowu ano ejemba jeulalana kuuya ii kululuuŋ onombuya.*

⁴² “Kaen mindinqindin ama ejemba ii hagon ononŋi gere tombo tanjururun jen eji, iikanon kemebuya. Iikanon kemebuti, iyononon mono sama gigilaan gobugia kigi qaro laligowuya. ⁴³ Kambaŋ iikanon ejemba solana yononon mono ween kaana koloon Manŋiaa bentoton uutanon asarin laligon ubuya. Mononon uugejiawo laligoji, iinon mono qaa ii geja ama moma kotowa. Kianŋ.

* **13:35:** Ond 78.2 * **13:41:** Qaa aren (ideology) bologa ii nŋaa (yawen) gawon momo, komyunist, maslim ano momo aren tosaana ii ejemba somonŋon ononŋi osigi laaligogianon bolin soonkeji, gajoba yononon mono ii kuuya qewagon mindinŋowuya.

Maa suan mesamesanngoyaa sareqaa

⁴⁴ “Siwewaa bentotoŋa ii maa damandanj sewanja uuta iikawaa so kokaenj koloaja: Ii gawononj mesanngogi ero eja mononj ii mokolonj analinj angonj koma mombo namononj mesanngoro. Mesanngonj iikawaajonj aisoonj kema esuhinaya kuuya sewanja mewutiwaajonj ano monej karo iikanonj gawonj balonj ii sewanja mero.” Kianj.

Soronj kotaa sareqaa

⁴⁵ “Siwewaa bentotoŋa ii stua ejawaa so ama sareqaa monj kokaenj jemaŋa: Iinonj soronj kota monngama laligoro. ⁴⁶ Monngama laligonj soronj kota motoonngo sewanja somata ii mokolonj kema esuhinaya kuuya sewanja mewutiwaajonj ano monej karo iikanonj soronj kota ii sewanja mero.” Kianj.

Misa hoorowaa sareqaa

⁴⁷ “Siwewaa bentotoŋa ii misawaa so ama sareqaa monj kokaenj jemaŋa: Ii apu angononj giligi kemero sora tanigia kania kania kemegi onoma menj kululuuro. ⁴⁸ Menj kululuuro saa qero ejembanonj ii horogi goraayanonj kouro kamaanj rama sora awaa gosinj kondenenj menj kululuugito, soro bologa ii giligi keno. ⁴⁹ Qaa iikawaa so mono namowaa kambanja tegowaatiwaa kambanja somatanonj koloowaa. Siwe gajoba yonononj kanj ejemba bologa ii solanja yonoononnga gosinj onombu. ⁵⁰ Gosinj onoma ejemba bologa ii giligi gere tombo tanjururunj jenj eji, iikanonj kemebuya. Kanonj kemebuti, iyonononj mono saama gigilaan gobugia kigi qaro laligowuya.” Kianj.

Qaa kota walaga ano gbilia

⁵¹ Jiisasnonj sareqaa ii jedaboronj kokaenj qisinj onono, “Qaa kuuya jejenj, ii moma asariju me qaago?” Qisinj onono meleema “Oonj!” ijogi. ⁵² “Oonj!” ijogi kokaenj injjoro, “Miri toyanonj miriaa kowianonnga hina iwoi walaga ano gbilia unjuma amakeja. Iikawaa so Kana qaawaa boi kuuya Siwe bentotombaa gowokouruta koloogiti, iyonononj mono kaanagadeen uugiaa kowianonnga qaa akadamugiawo donngoga ano qaa awaa soro walaga unjuma jenkeju.” Kianj.

*Nazaret yonononj Jiisas gema qegi.**Maak 6.1-6; Luuk 4.16-30*

⁵³ Jiisasnonj sareqaa ii jedaboronj gomanj balonj ii mesaonj keno. ⁵⁴ Kema nensoomari taononj keuma qamakooli mirigianonj uma Buŋa qaa kuma onono. Kuma onono aarunj walingonj kokaenj jegi, “Yei, gejajuju! Iinonj momakooto koi ano angoletu ku-usunawo ii mono daenkaya meja? ⁵⁵ Eja koi mono gomanj kokawaa motonqege ejawaa meriaga. Nemunaa qata Maria ano kouruta Jeims, Joosef, Saimon ano Juuda. Ii saanonj mojonj. ⁵⁶ Naanurutanonj kuuya batunananonj koi laligoju. Kawaaajonj iwoi kuuya koi mono daenkaya menj kanj anja?”

⁵⁷ *Nazaret yonononj kaen jegi uugianonj boliro iikanonj osigi. Osigito, Jiisasnonj kokaenj injjoro, “Gejatootoo eja ii iyanaa taononj ano iyanaa mirinonj jejewili ama munkejuto, gomanj tosonianonj iikaanja qaago.” ⁵⁸ Kaen injjoro momalaarigianonj mende kolooro yangisenngiaajonj ama angoletu ku-usunawo ii iikanonj mamaga mende mero. Kianj.

14*Jombaa aroya kotogi komuro.**Maak 6.14-29; Luuk 9.7-9*

¹ Kamban kanonj balonj bakayaa (Galili prowinswaa) kinj Herod iinonj Jiisaswaa bujuya moro. ² Ii moma welenqegeuruta ii kokaenj injjoro, “Ii mono Jon Oomulu ejaga.

* **13:57:** Jon 4.44

linon mono koomunonga waama gawon mero angoletu ku-usunawo koloonkeju.” Majakaka moma kaen injjoro.

³ *Ii kokaembaajona jero: Herodnon koga Filipwaa embia Herodias olon mero Jon Oomulu ejanon kin jen muro opotoro wasin onono kema Jon men somongon kapuare mirinon oonji. ⁴ *Jonon Herodwaaajon qaa kokaen jero, “Gii qamboga men laligon Kana qaa uugujan.” ⁵ Kaen jero Herodnon Jon qegi komuwaatiwaa moroto, kanageso yononon Jombaajon mogi gejatootoo ejaga laligoroti, iikawaajon kanageso yonoojon toroko moro.

⁶ Toroko moroto, Herodwaa kolokoloo kambaajanon karo somataurutanon ajoroon ragi Herodiaswaa boratanon yonoo jaagianon danis ano Herodnon iikawaa iimasinja mamaga moro. ⁷ Kawaajon emba saran iikanon naa iwoiwaajon qisinaga, kinon ii togon mumambaajon qaa somongon qaaya ii jojopan qaanon jen kotiuro. ⁸ Kaen jen kotiuro nemunanon emba saran ii kuun muro kokaen ijoro, “Mono qisina Jon Oomulu ejawaa aroya koton wana kondenon ama men kan nomba.”

⁹ Kaen ijoro kimbaa uutanon kobooro wosobiri moroto, jojopan qaaya jero somataurutanon ii mogiti, iyonoo jaagianon kamaan qewabotiwaaajon ama Jombaa wana mubutiwaajon jen koto. ¹⁰ Kaen jen koton opotoroya mon wasin jero, “Gii mono kapuare mirinon kema Jombaa aroya koton wana men kawa.” ¹¹ Kaen jero Jombaa wana kondenon ama men kan emba saran ii muro men kema nemuna muro. ¹² Jombaa gowokourutanon iikawaa bujuya moma kema qamoya men qasiriwaa jamo kobaanon ama ron konji. Ron koma kema qaa ii Jiisas ijogi moro. Kian.

Jiisasnon eja 5,000 nene unuagiuro.

Maak 6.30-44; Luuk 9.10-17; Jon 6.1-14

¹³ Jiisasnon Jombaa sunduya moma goman ii mesaon wanjonon uma balon gbameja monon iyanjiodeen laligowombaaajon kenji. Ejemba tuun yononon iikawaa bujuya moma taon ano gomanja mesaon Jiisaswaa gematanon otaan balon kana kenji. ¹⁴ Kenji Jiisasnon wanjononga kamaan ejemba tuun somata injiima yonoojon wosoya moro. Wosoya moma batugianon ji injiro laligogiti, ii men qeangon onono.

¹⁵ Kaen ama laligoro mare kolooro gowokourutanon Jiisaswaanon kan kokaen jegi, “Boi, nono balon gbameja kokanon laligonin ween jaaya tegon kememambaajon anja. Kawaajon gii saanon ejemba tuun koi wasin onona gomanja gomanja kanon kema nembanenegia sewana men newu.”

¹⁶ Kaen jegito, Jiisasnon kokaen injjoro, “Yononon saanon kokanon rabu. Ononon mono onoangio ii nene unuagiwu.” ¹⁷ Kaen injjoro jegi, “Nono bered 5 ano sora woi iikaan men laligojon.” ¹⁸ Kaen jegi injjoro, “Mono ii men kan nombu.”

¹⁹ Kaen injjon ejemba tuun somata ii jiuro lolonon kamaan rabutiwaajon jen koton onono ragi. Ragi bered 5 ano sora woi ii men Siwenon uuro uro kotuegon bered moton gowokouruta onono ejemba tuun so mendeema ononji. ²⁰ Mendeema ononji ejemba korebore nen nen timbiringogi. Nen timbiringon nene kitia reremonja mesaogiti, ii gowoko yononon men kululuugi konde 12 kanon kemen saa qero. ²¹ Eja bered negiti, iyonoo jangogia ii 5,000. Emba merabora yonoo jangogia ii mende megiti. Kian.

Jiisasnon apu anjon qaganon riin riin keno.

Maak 6.45-52; Jon 6.15-21

²² Negi tegoro Jiisasnon iikanondeen gowokouruta jen koton onoma kokaen jero, “Ono mono wanjonon uma waladeen apu anjon koton leegen kumbu. Niinon saanon kamban biiwianon ejemba tuun koi onoombe kengigo kamanja.” ²³ Kaen jen ejemba onono kenji baananon uma anodeen laligon qama kooliro. Qama koolin laligoro mare kolooro baananon yanabuju raro. ²⁴ Raro wangogianon apu anjon biiwianon

* 14:3: Luuk 3.19-20 * 14:4: Lew 18.16; 20.21

koriganonj keno haamononj kenjiti, iikaanj baagenja qenj karo sirinonj wanjo kuun giliro keqelanj kema karo.

²⁵ Kaenj ano gomanj aworango (3-6 kilok) iikanondeenj Jiisasnonj apu anjonj qaganonj riinj riinj gowokouruta yonoononj karo. ²⁶ Kanj apu anjonj qaganonj riinj riinj karo gowokourutanonj ii iima aarunj toroko moma jenengia ororo “Kowe Songorinonj kaja,” jenj sombugia moma qama qa gigilaagi.

²⁷ Qama qa gigilaagito, Jiisasnonj iikanondeenj qaa jenj kokaenj injijoro, “Alauruna, mono qaqabunjabunagiawo sating laligowu. Neeno kajej. Toroko mende mobu.”

²⁸ Kaenj injijoro moma Piitononj meleema kokaenj ijoro, “Giinonj Pongja koloojanj eenj, mono saanonj jena niinonj apu qaganonj riinj riinj goononj kamaña.”

²⁹ Jiisasnonj ii moma “Saanonj kawa,” ijoro. Kaenj ijoro Piitononj wanjo mesaonj apu anjonj qaganonj riinj riinj kanainj Jiisaswaanonj keno. ³⁰ Kanainj kenoto, haamononj mamaga qenj siri karo iima toroko moma jenenja ororo kanainj apu uutanonj kemenj kokaenj qaro, “Ponj, mono ilaanj nomba!” ³¹ Qaro Jiisasnonj iikanondeenj boria boraama Piitowaa borianonj menj kokaenj ijoro, “Momalaariga ii melaada. Mono naambaajonj uuwoi anjanj?”

³² Kaenj ijonj ilaanj muro wanjononj uri haamononj goronj qero sirinonj nonj qero.

³³ Nonj qero eja wanjononj ragiti, iyonononj waeya menj mepeseenj munj kokaenj jegi, “Onjanonj, gii Anutuwaawo meriaga.” Kianj.

Jiisasnonj Genesaret laligonj menjqeeanjo gawonj mero.

Maak 6.53-56

³⁴ Apu anjonj kotonj leegenj Genesaret gomanonj keuma wanjo mesaonj sakasinonj kemegi. ³⁵ Sakasinonj kemegi gomanj iikawaa ejembaya Jiisas moma kotonj mugij. Moma kotonj munj qaa anjij gomanj kuuya kosianonj ragiti, iikanonj keno bujuya moma ji ejemba kuuya unjuama Jiisaswaanonj kagij. ³⁶ Kanj nama Jiisaswaa maleku susuyanonj oosiriwombaajonj welema munj laligogij. Oosirigiti, kuuya iyonononj mono qeangodaborogij. Kianj.

15

Ambosakonj yonononj qaa kuma soogij.

Maak 7.1-13

¹ Kawaa gematanonj Farisij (Kana qaawaa kaparanjonjonj) ano Kana qaawaa boi tosonianj Jerusalem sitinonja Jiisaswaanonj kanj kokaenj qisinj mugij, ² “Goo gowokouruganonj mono naambaajonj kana uugunj ambosakonjurunana yonoononj sili mende otaaju? Yonononj mono borogija songbama hamo mende qenj kilenj kanainj nembanene neju?”

³ Kaenj qisinj mugij kokaenj injijoro, “Onoangio mono naambaajonj ambosakonana yonoononj sili otaawombaajonj kana uugunj Anutuwaanonj jojopanj qaa qenjkeju?”

⁴ *Kawaa qaaya monj ii kokaenj: Anutunonj kokaenj jenj kotoro, ‘Nemunj manja mono goda qenj oromakeba,’ ano ‘Monjonj manja me nemunja qasuaanj orombaati, ii mono qegij komuwa.’

⁵ “Kaenj jenj kotoroto, onjo qaa ii uugunj kokaenj jenjkeju, ‘Monjonj manjaajonj me nemunjaajonj kokaenj jewaa: Wosona mojenj. Noo nanjonanjo iwoina bunja qenj aonaga, ii mono Anutuwaawo mamatewoo nandumbaajonj gosinj ambeta eja. Monjonj kaenj jenj manja me nemunja goda qenj mubaatiwaa so mende kolooja.’

⁶ “Kaenj jenj siligia walagaajonj ama Anutuwaawo jojopanj qaaya itagogij omaya koloonj janjonj qaomakeja. Ii mende sokonja. ⁷ Oo uumeleembaa ejemba selesele, gejatootoo eja Aisaianonj onjo kaniagia tororo waladeenj injisaama kokaenj jerota eja,

* 15:4: Eks 20.12; 21.17; Dut 5.16; Lew 20.9

8*⁸“Ejemba tuuŋ koi kanon mono je buugianon awaagadeen goda qen nomakejuto, uugianon mono telambelan ama noma monŋen koriganon anŋi eja.

9 “Kaen ero noo waena een toontoon men mepeseen nomakeju. Kana qaa kuma onombonjen kitianon ejemba yonoo jenkootogia ii gisomaso ama melokanjinkeju.”⁹ Kaen meleema onono.

Eja uuta ii nomaen tilooja?

Maak 7.14-23

10¹⁰ Jiisasnon ejemba tuuŋ mombo onono kagi kokaen injoro, “Ono mono qaa koi geja ama moma asariwu. 11 Ejanon iwoi nero uutanon kemenkeji, iikanon mende tiloon munkejato, iyanaa wombotanonga qaa kouma kamaankeji, iikanon mono tiloon munkeja.”

12¹² Kaen injoro gowokourutanon kan kokaen qisigi, “Farisii (Kana qaawaa kaparanonkon) yononon qaa ii mogi unuro uugianon boliji, ii mojan me qaago?”

13¹³ Qisigi kokaen meleeno, “Niinon waro kuuya noo Siwe Mananon mende komoroti, ii mono tiitawo qonjomaŋa. 14*¹⁴ Kilen, ii mono onomesaowu. Yononon ‘Ejemba jaagoo unuambona,’ jenkejuto, iyanŋiaa jaagianon mono gooja. Jaagoo monon jaagoo alia mon borianon men wambaati een, iyoronon mono motoon ronon kemen uruwaa.”

15¹⁵ Kaen meleeno Piitonon ijoro, “Sareqaa iikawaa kania mono jen asarina mobon.”

16¹⁶ Kaen ijoro Jiisasnon jero, “Oo alauruna, on kaanagadeen toroqen momogia awaa mende kolooja me? 17 Ejanon iwoi kuuya nero uutanon kemenkeji, ii korojonanon kemen seleenŋen kamaankeja. Ii moma kotoju me qaago?”

18*¹⁸ “Ii kamaankejato, qaa uu kononononga kouma buutanonga kamaankeji, iikanon mono tiloon munkeja. 19 Ejemba uu kononononga iwoi koi kaan koloon koumakeja: Qaa bologa romonon owen jenan men ejemba unugi komuwutiwaajon momakeju. Olonkalu ama serowilin ambombaajon momakeju. Iwoi yonoro mewombaajon momakeju. Jenonkuukuu qaa qolonmolongoya jewombaajon momakeju. Gemageqe qaa jen Anutu mepaegowombaajon momakeju. 20 Iwoi kaananon mono ejemba tiloon onomakejato, borogia mende songbama nembanene nenkejuti, iikanon eja mon mende tiloonkeja.” Kian.

Keinan emba monon kaparan koma qama kooliro.

Maak 7.24-30

21²¹ Jiisasnon Genesaret goman mesaon siti qagara Taia ano Saidon yoroo distrik qata Fonisia iikawaa uutanon keno. 22 Keno Keinan emba, balon iikawaa toya monon kan Jiisas welema kokaen qama ijoro, “Pon, Deiwidwaa gbili, mono kiankomun nomba! Omenon borana kokojinjin ama muro siimbobolo somata momakeja.”

23²³ Qama ijoroto, Jiisasnon qaa mon mende meleeno. Kaen kolooro gowokourutanon kan kokaen kuun mun ijogi, “Emba ii saama qama kananananon kajiwaajon mono ilaan muna kema.” 24²⁴ Kaen ijogi meleeno, “Amananon Israel kanagesowaa lama soosooya iikayadeen hamo qen onomambaajon ama wasin nonota kajeŋ.” 25²⁵ Kaen meleeno emba iikanon kosianon kan simin kuma mun ijoro, “Pon, mono ilaan nomba!”

26²⁶ Kaen ijoroto, Jiisasnon kokaen meleema muro, “Qaago, merabora yonoo mirigianonga bered men kasu ononin mende sokombabo. Juuda nono wabaurunana onoo qagia kasu qamakejon. Niinon waladeen Juuda ejemba ilaan onombe kantri tosaan ononon mono kasu kaan mamboma laligowu.”

27²⁷ Meleema muroto, embanon ijoro, “Pon, ii saanon mojento, kasu meria yononon mono kaanagadeen togiaa nene dunnonga nene reemona kamaaro nenkeju.” 28²⁸ Kaen ijoro Jiisasnon kokaen ijoro, “Oo emba, goo momalaariga ii somata. Kawaaajon welema

* 15:8: Ais 29.13 * 15:14: Luuk 6.39 * 15:18: Mat 12.34

nonjanjiwaa honja mono koloowaa.” Kaen ijoro moma boratanonj aua iikanondeen qeangoro. Kianj.

Jiisasnonj ji ejemba seiseiya mero qeangogi.

²⁹ Jiisasnonj gomanj ii mesaonj kanj Galili apu angombaa goraayanonj kouma baananonj uma kamaanj raro. ³⁰ Raro ejemba tuunjelebeyanonj iwaanonj kanj ejemba koi kaanja unuanji: Lokonj ano ejemba jaagia googa, tosaanja kana borogia eraqeeranogoya, tosaanja qaamuunj ano tosaanja ji mamaga injiro laligogiti, ii unuama Jiisaswaa kana banonj onjoonji menj qeangonj onono.

³¹ Menj qeangonj onono qaamuunj ejemba yonononj qaa jegi kana borogia eraqeeranogoya yonononj qeangonj dingogi lokonj yonononj kana riinj kema kagi jaagia doongoya yonononj jaa uunj iigi ejemba tuunj yonononj ii iima walingonj Israel ananaa Anutunana mepeseegi. Kianj.

Jiisasnonj eja 4,000 nene unuagi.

Maak 8.1-10

³² Jiisasnonj gowokouruta onjoono iwaanonj kagi kokaen injiro, “Niinonj ejemba tuunjeleme somata koi yonoojonj wosona mojenj. Yonononj noononj kanj weenj karoonj laligonj waagi nenegia qaondabororo iijenj. Kananonj kema laligonj batuyanonj jaagia giliro tiwitiwilaa mokoloowubotiwaajonj ii eenj wasinj onjomambaajonj togojenj. Kawaaajonj ii nene unuagimambaajonj mojenj.”

³³ Kaen injiro gowokourutanonj meleema kokaen ijogi, “Balonj qararanjonkonjonj kokanonj nonononj mono daenkayaga nembanene mamaga mokolonj ejemba tuunjeleme koi unuagiwonaga?” ³⁴ Ii moma Jiisasnonj kokaen qisinj onono, “Onjoononj bered dawi raja?” Qisinj onono “Bered 7 ano sora melaa tosaanja raja,” jen ijogi. ³⁵ Ijogi Jiisasnonj ejemba tuunjeleme ii namononj kemenj rabutiwaajonj jenj kotonj onono kemenj raji.

³⁶ Kemenj raji bered 7 ano sora ii menj Anutu qama koolinj dangisenj jenj motonj gowokouruta onono yonononj ii ejemba tuunj so toto qen ononji. ³⁷ Toto qen ononji nenj nenj timbirinogogi. Nenj timbirinonj nene kitia mesaogi kemeroti, ii konde 7 kanonj menj kululuugi saa qero. ³⁸ Eja nene negiti, yonoo jangogia ii 4,000. Emba merabora yonoo jangogia ii mende megj. ³⁹ Jiisasnonj ejemba tuunjeleme onjoono kenji iyanja wanjononj uma Magadan gomanonj keno. Kianj.

16

Boi tosanonj angoletu iibombaajonj kaparanj konji.

Maak 8.11-13; Luuk 12.54-56

¹ *Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) ano Sadusii (Jigo gawombaa kaparanjonkonj) tosanonj Jiisaswaanonj kanj qaawaa timbinonj horowaatiwaajonj angobato menj munj kokaen qisigi, “Mono jena Siwenonga angoletu monj asugiro iibonja.” ² Kaen qisigi kokaen meleeno, “Onjo weenj kememambaajonj ano iikanonj kokaen jenkeju, ‘Sombinonj ososaajiwaajonj woranj weenj awaa koloowaa.’”

³ “Kaanagadeen umugawodeen kokaen jenkeju, ‘Sombinonj ososaaro koosunonj totowijiwaajonj mono konj musu giliwaa.’ Kaen kaen jenj sombimbaa tania iima konj weembaa kania saanonj gosinkejuto, kambanj laligojonj, iikawaa aiweseya gosiwombaajonj mende moju. Ii mende sokonja. ⁴ *Ejemba tuunj bologa namononj laligonj olonkalu amakejuti, iyonononj Anutu waa aiweseya asugiwaatiwaajonj kaparanj komakejuto, Anutunonj gejatootoo eja Joonawaa aiweseya onondabororo aiwese tosia mende toroqen qendeema onombaa.” Kaen meleema onjomesaonj mongenj keno. Kianj.

* **16:1:** Mat 12.38; Luuk 11.16   * **16:4:** Mat 12.39; Luuk 11.29

Farisii ano Sadusii yoŋonoŋ wosokonduj kaanja kolooju.

Maak 8.14-21

⁵ Jiisasnoŋ gowokouruta yoŋowo apu anŋoŋ kotoŋ leegen keuma samoŋ mewom-baajoŋ duduugiti, ii iigi. ⁶ *Ii iigi Jiisasnoŋ kokaen injoro, “Oŋo Farisii ano Sadusii paati woi yoŋoo wosokondungia ano riki sombaŋgia iikawaajoŋ mono galengia meŋ laligowu. Ii awaagadeen mende gosin gema qegi yoŋonoŋ mono yiist kaanja somariin meŋ bolin oŋombuya.”

⁷ Injoro qaa gemata ii mende moma asarin batugianoŋ kokaen amin mogi, “Nono bered mende meŋ kajoŋ. Kawaajoŋ jeja me nomaen?” ⁸ Ii amin mogi gejianon kemero kokaen injoro, “Oo oŋo momalaaria melaada, naambaajoŋ ‘Bered mende mejoŋ,’ jeŋ oŋoangia amin moju?” ⁹ *Noo kania ii naambaajoŋ mende moma kotoju? Niinoŋ bered 5 ii 5,000 yoŋoojoŋ motowe iikawaa kitia meŋ kululuugi konde dawinoŋ kemeŋ saa qero? Ii duduuju me qaago?

¹⁰ * “Kaanagadeen bered 7 ii 4,000 yoŋoojoŋ motowe iikawaa kitia meŋ kululuugi konde dawinoŋ kemeŋ saa qero? Ii duduuju me qaago?” ¹¹ Nii beredwaajoŋ qaa mende jejenj, ii nomaen ama mende moma kotoju? Niinoŋ beredwaajoŋ qaagoto, Farisii ano Sadusii paati yoŋoo wosokondungia ano riki sombaŋgia gosin gema qewutiwaajoŋ jejen.” ¹² Kaen injoro iikanondeen qaayaa kania kokaen moma asarigi, “Ahaa! Flaua meŋ somasomarii yiistwaa galen meŋ aowombaajoŋ mende jejato, Farisii paati ano Sadusii paati yoŋoonoŋ qaa melokanjin gema qewombaajoŋ jeja.” Kian.

Piitonoŋ Jiisaswaa kania jokolooro.

Maak 8.27-30; Luuk 9.18-21

¹³ Jiisasnoŋ Sisaria Filipai taombaa kosianoŋ kema kanon gowokouruta kokaen qisin oŋono, “Ejembanoŋ Siwe gomambaa Eja hoŋa noojoŋ nomaen jeŋkeju? Nii moroga koloojen?” ¹⁴ *Qisin oŋono meleema kokaen ijogi, “Tosianoŋ ‘Gii Jon Oomulu ejaga koloojan,’ jeŋkejuto, tosianoŋ ‘Gii Elaija koloojan,’ jeŋkeju ano tosianoŋ toroqen kokaen jeŋkeju, ‘Gii Jeremaia me gejatootoo eja walaga yoŋoonoŋga moŋ koloojan.’”

¹⁵ Kaen ijogi kokaen qisin oŋono, “Ano oŋoangio noojoŋ nomaen jeŋkeju? Nii moroga koloojen?” ¹⁶ *Qisin oŋono Saimon Piitonoŋ meleema ijoro, “Gii Hamoqege Toya Kraist ano laaligo Toya Anutuwa Meria koloojan.”

¹⁷ Kaen ijoro Jiisasnoŋ meleema kokaen ijoro, “Oo Saimon Joonawaa meria, balon eja sa busuyawo moŋnoŋ qaagoto, noo Amana Siwe gomanon laligoji, iinoŋ mono qaa ii gii gisaano. Kawaajoŋ giinoŋ mono simbawoŋawo koloojan. ¹⁸ Niinoŋ kokaen gijowe moba: Gii Piito (ananaa qanoŋ karanjan) koloona niinoŋ karanjan iikawaa qaganon uumeleen kanagesonaa tandoya ambe nanŋon oŋona uugia meagon kotiin nambu. Giinoŋ ii galen koma oŋona koomu Toyanoŋ ii senjoŋ gomambaa kiropo naguyanon horon oŋomambaajoŋ amamaawaa. Omejiilan tosaana yoŋoo kusungianoŋ kaanagadeen ii kondeema haamo ama oŋombombaajoŋ amamaawuya.

¹⁹ * “Niinoŋ Siwe bentotoŋaa kii meria woi gomaŋa. Gii namonoŋ siŋgisoŋgo somoŋgona iikanon mono Siwe gomanon kaanagadeen soomoŋgoya ewaa. Gii namonoŋ siŋgisoŋgo mesaon isana iikanon mono Siwe gomanon kaanagadeen iisaŋa ewaa.” ²⁰ Kaen jeŋ Hamoqege Toya Kraist kolooroti, ii asuganoŋ jegi moŋnoŋ mobubotiwaajoŋ gowokouruta yoŋoojoŋ soŋgo kotakota ama oŋono. Kian.

Jiisasnoŋ komumambaa qaaya jero.

Maak 8.31-9.1; Luuk 9.22-27

* **16:6:** Luuk 12.1 * **16:9:** Mat 14.17-21 * **16:10:** Mat 15.34-38 * **16:14:** Mat 14.1-2; Maak 6.14-15; Luuk 9.7-8 * **16:16:** Jon 6.68-69 * **16:19:** Mat 18.18; Jon 20.23

²¹ Kamban kanonja Jiisasnon kanain gowokouruta ii qaa kokaen injisaama jero, “Niinon Jerusalem kema siimbobolo mamaga momanja. Kantriwaa jotamemeya, jigo gawon galej ano Kana qaawaa boi yononon nugi komumanja. Komuwe ween karon kolooro koomunonja waamanja.”

²² Jiisasnon kaen jero Piitonon horon mun goraayanon kema kanain qotogon kokaen jen muro, “Oo Pon, ii kamban monon koloon gombabotiwaajon Anutunon mono sopa somonjon gomba.” ²³ Qotogon muro eleema Piito kokaen jen muro, “Gii qaa romonjon, ii Anutuwaanon qaaga qaagoto, balon ejemba ano Satan siingiaga. Gii noo kana utumambaajon mona uunanon bolija. Kawaajon Satan, gii mono keteda koi noo jaasewananonja togowa!” Kian.

Kraist otaawombaa sewanja

²⁴ *Kamban kanon Jiisasnon gowokouruta qaa kokaen injoro, “Monon noo gemananon kamambaajon moji, iinon mono iyanaa uuseliaa siin kombombanja bologa gema qero ‘Bunja gbilia men kaja,’ jen sisia megi siimbobolo ii bosimakeba. Ii maripoonon komuwaatiwaa so mokosinjon nii notaan kawa. ²⁵ *Monon laaligoya iyanajon analin anjon koma anaa jaajaa laligoji, iinon mono laaligoya hona somongoro soowaa. Soowaato, monon balombaa laaligoya noon ama qeleema togon nombaati, iinon mono laaligo honaa kania mokoloon kotiin laligowaa.

²⁶ “Monon gomanja gomanja yonoo ilawoilaya kuuya koma hororo bunaya kendabororo uutaa laaligoya men soon silemale laligon komuro Anutunon qaaya jen tegoro unyanon tiwilaaro mende sokombaa. Esuhinaya iikanon mono uukoisoro mende ama mubaa. Qaago toton! Kuuya anana mono wajnana somonjon aowombaajon amamaawonja.

²⁷ *“Siwe gomambaa Eja honanon kanagen Siwe gajoba toroya yonowo koi kamaagi Manaa asamararanga iima aaruwuya. Kamban iikanon motomotoon anana nanamemenana gosin irona me tawaya iikawaa so nonombaa. ²⁸ Niinon qaa hona mon kokaen injowebu: Koi nanjuti, onoo batugianonja tosonian Siwe gomambaa Eja honanon kin pon koloon asugiwaati, ii iima kotowuya. Jaawo laligon koomuwaa siimboboloya mende mogi asugiro ii iibuya.” Kian.

17

Jiisaswaa selianon letono.

Maak 9.2-13; Luuk 9.28-36

¹ *Ween 6 tegoro Jiisasnon Piito, Jeims ano Jeimswaa koga Jon unuama iyanjia siri baanja koriga monon uma gbamenanon laligogi. ² Laligogi jaasewanganon nano Jiisaswaa sele tianon letoma qaita mon kolooro. Jaasewanon ween jaaya kaanja asariro malekuyanon tualalakota koloon asasagawo kolooro.

³ Kaen kolooro iigi Mooses ano Elaija yoronon asugin onoma Jiisaswo qaa qaa amigi. ⁴ Amigi Piitonon kanain qaa jen Jiisas kokaen ijoro, “Pon, nononon kokanon ukorisoro mon. Kawaajon siinganon mojan ee, niinon saanon kuun karon memanja. Goojon mon, Mooseswajon mon ano Elaijawajon mon.”

⁵ *Kaen ijon nano kokolo tualalakota asamararawo monon kamaan aononon esun onono iikawaa utanonja qa aro mon kokaen kamaaro mogi, “Eja koi ii neenaa wombo meranaga. Noo uusiina somatanon mono iwaanon eja. Mono iwaa qaaya moma laligowu.” ⁶ Gowoko yononon qaa ii moma jenenjia ororo usugon namonon kamaan keegia mamaga mogi.

* **16:24:** Mat 10.38; Luuk 14.27   * **16:25:** Mat 10.39; Luuk 17.33; Jon 12.25   * **16:27:** Mat 25.31; Ond 62.12; Room 2.6   * **17:1:** 2 Piito 1.17-18   * **17:5:** Jen 22.2; Dut 18.15; Ond 2.7; Ais 42.1; Mat 3.17; 12.18; Maak 1.11; Luuk 3.22

⁷ Kaen mogi Jiisasnon yonoonon kan selegia oosirin kokaen injjoro, “Mono waabu. Keegia mende mobu.” ⁸ Qaa ii moma uun waama woi ii mende iriigito, Jiisasnondeen nano iigi. Kian.

Jon Oomulu eja ii Elaijawaa kitiaga koloaja.

⁹ Baananonga roganon kamaan Jiisasnon kokaen jen koton onono, “Ono iwoi iijuti, iikawaa bujuya ii ejemba mon mende injjowu. Siwe gomambaa Eja honanon koomunonga waaro iikawaa gematanon ii saanon jen asarin laligowu.”

¹⁰ *Kaen jen koton onono gowokouruta karoon yonoonon Jiisas kokaen qisin mugi, “Kana qaawaa boi yonoonon qaa kokaen ii naambaajon jenkeju, ‘Eja Elaijanon mono waladeen Siwenonga kamaaro Hamoqeqe Toyanon iikawaa gematanon asugiwaa?’”

¹¹ Qisin mugi meleema kokaen injjoro, “Elaijanon waladeen kamaan asugin laaligo kuuya meagowaa. Qaa ii honagato, ¹² *niinon kokaen injjoman: Elaijanon kamaan asugiroto, ii iima kania mende moma kotogito, ejembanon ii angiaa siingia otaan lan ama mugi. Kaanjadeen Siwe gomambaa Eja hona kaanagadeen lan ama mugi Juuda jotamemeya sisiwerowerogiawo yonoo borogianon kemen siimbobolo mobaa.”

¹³ Elaijawaajon kaen jen hona Jon Oomulu ejawaajon qaa injjoroti, gowoko yonoonon ii kaen moma asarigi. Kian.

Jiisasnon ome otaaro meranon qeangoro.

Maak 9.14-29; Luuk 9.37-43

¹⁴ Jiisas ano gowoko karoon yonoonon baananonga kamaan ejemba tuun yonoonon kagi eja monon Jiisaswaa kosianon kan simin kuma mun kokaen ijoro, ¹⁵ “Pon, giinon mono merana kiankomun muba. Ji kiro tama kamaan qero semben aon siimbobolo mamaga momakeja. Kamban mamaga tama gerenon me apunon kemenkeja. ¹⁶ Niinon ii wama gowokouruga yonoonon kajento, yonoonon ii men qeangon mubombaaajon amamaajuya.”

¹⁷ Kaen ijoro meleema mun jero, “Yei! Balombaa ejemba yangisen ano irinqiringiawo, mono kamban dawo onowo laligon qato unuwe Anutu mende moma laarigi siimbobolo momakema? Ii mono wama noonon koi kawu.” ¹⁸ Wama kagi Jiisasnon ome ii jen muro mesaon keno meranon kamban iikanondeen qeangoro.

¹⁹ Qeangoro gowokourutanon ii iima angiodeen Jiisaswaanon kan rama kokaen qisin mugi, “Nononon mono naambaajon ii nononanodeen otaawombaaajon amamaajon?”

²⁰ *Qisin mugi kokaen injjoro, “Momalaarigianon melaada koloojiwaajon ii otaawombaaajon amamaaju. Niinon qaa hona mon kokaen injjowe mobu: Momalaarigiaa hona ii nejon kotaa so enagati een, ononon saanon baan kokawaa Toyaaajon kokaen jen kotowuyaga, ‘Gii mono baan ii metogon waama kema leegen endu amba.’ Kaen jen moma laarigi iikawaa so kolooro endu kembaa. Anutu moma laarigi inaan onono iwoi mombaaajon mende osiwuyaga.” ²¹ (Ome tania kaan ii mono qama koolin nene sinji laligon otaawon. Iwoi morota mon anin mende kouma kembaa. Kian.)

Jiisasnon koomuyaa Buna jero indin woi kolooro.

Maak 9.30-32; Luuk 9.43b-45

²² Jiisasnon gowokouruta yonowo motoon Galili prowins uutanon liligon kananon kengi Jiisasnon qaa kota kokaen injjoro, “Anutunon Siwe gomambaa Eja hona ii balon ejemba yonoo borogianon ama muro kemebaa. ²³ Kemero ii qegi komuwaa. Komuro ween karoon kolooro mono koomunonga waabaa.” Gowokourutanon ii moma uugianon bimooro wosobiri mogi. Kian.

Jiisasnon jiwowon jigowaa takisya ano.

* 17:10: Mal 4.5 * 17:12: Mat 11.14 * 17:20: Mat 21.21; Maak 11.23; 1 Kor 13.2

²⁴ *Jiisasnoŋ gowokouruta yoŋowo Kaperneam taonoŋ kougi jiwowoŋ jigowaa takis meme eja yoŋonoŋ Piitowaanoŋ kaŋ kokaen qisiŋ mugi, “Oŋoo boigianoŋ jiwowoŋ jigowaa takisya ambaa me qaago?”

²⁵ Qisiŋ mugi “Ooŋ!” jero. Kawaa gematanoŋ Piitonoŋ miri uutanoŋ uro Jiisasnoŋ qaa mutuya kokaen qisiŋ muro, “Saimon, gii nomaen romoŋgojaŋ? Daen yoŋonoŋ koŋkorowaa takis ano takis tosaŋa (custom, revenue) ii balombaa kiŋ eja poŋ yoŋoojoŋ amakeju? Kantri toya anana me wabaya yoŋonoŋ ii anŋi meŋ kululuunkeju?”

²⁶ Kaen qisiŋ muro meleema “Wabaya yoŋonoŋ,” jero. Kaen jero Jiisasnoŋ kokaen ijoro, “Kaen amakejutiwaajoŋ kantri toya anana ii ambombaa so mende koloojoŋ.

²⁷ Kaen koloojonto, takis mende aniŋ eja iyoŋoo uugianoŋ boliwabotiwaajoŋ mono kema kasa uupaŋga apu anŋonoŋ giliwa. Giliŋ sora mutuya horoŋ mewaati, mono iikawaa qaa oota mesagoŋ moneŋ kota iikanoŋ mokoloowaga. Moneŋ kota ii eja woi anaraa takisnaraa so. Mono ii meŋ oŋoma iikanoŋ noojoŋ ano geenŋaajoŋ takis amba.” Kianŋ.

18

Gowoko batugianoŋ moronoŋ uuta kolooja?

Maak 9.33-37; Luuk 9.46-48

¹ *Kambaŋ kanonŋ gowoko yoŋonoŋ Jiisaswaanoŋ kaŋ kokaen ijogi, “Siwewaa bentotoŋ uutanoŋ moronoŋ uuta kolooja?” ² Kaen ijogi merabora melaa moŋ qaro karo batugianoŋ ano nano. ³ *Nano kokaen jero, “Niinoŋ qaa hoŋa moŋ kokaen injiwo me mobu: Uugia mende meleema merabora kaŋa mende koloowati een, oŋo mono kambaŋ moŋnoŋ Siwewaa bentotoŋ mende keubuya.

⁴ “Kawaajoŋ moŋnoŋ iyaŋa meŋ kamaan aon merabora kokaŋa koloowaati, iinoŋ mono Siwewaa bentotoŋ uutanoŋ uuta kolooja. ⁵ Moŋnoŋ merabora koi kaŋa moŋ noo qananonŋ koma horoŋ kalaŋ kombaati, iinoŋ mono nii koma horoŋ nombaa.” Kianŋ.

Singisongowaa koŋgoro mono qotogowu.

Maak 9.42-48; Luuk 17.1-2

⁶ Jiisasnoŋ toroqen kokaen jero, “Merabora koi kaŋa moma laariŋ nonjuti, moŋnoŋ iyoŋoonoŋga moŋ koŋgoro ama muro singisongo ambaati, eja iikanoŋ mono lombo uuta mokoloowaa. Anutunoŋ lombo iikawaa ironŋa nomaen muro soyanonŋ koloonaga? Kemunŋ kowonjiŋ aroyanoŋ somoŋgoŋ kowe biiwianoŋ giligi kemenagati, iikanoŋ mono afaanŋkota koloonaga.

⁷ “Singisongowaa siipatitianoŋ mono afaanŋgadeen koloonkeja. Kawaajoŋ balonŋ ejemba oŋoojoŋ ‘Yei!’ wosobiri mojen. Moŋnoŋ siipatiti anŋonŋ komambaajoŋ ama maanŋketo, moŋ moronoŋ tosaŋa koŋgoro ama oŋono singisongo ambuti, iwaajoŋ mono ‘Yei!’ qama wanjinjiŋgoŋ saajen. Siimbobolo uutanoŋ mono iwaa qaganonŋ ubaa.

⁸ * “Boroganoŋ me kanaganonŋ singisongo ambaatiwaa koŋgoro ama gombaati een, ii mono kotoŋ giliwa. Kotoŋ giliŋgo borodomoŋ me kanadomoŋ laligoŋ laaligo kombombaŋa mokoloonŋ oompelelenŋ mokoloowagato, kana boroga woiwo laligona kanagenŋ gere sianonŋ giligi kemebabo. Sia gereya ii tetegoya qaa jewaa.

⁹ * “Kaaniadeen jaaganonŋ singisongo ambaatiwaa koŋgoro ama gombaati een, ii mono qonjoma giliwa. Qonjoma giliŋgo jaakoga motooŋgowo laligoŋ laaligo kom-bombaŋanoŋ keuma oompelelenŋ mokoloowagato, jaaga woiwo laligona gere siawaa gerenonŋ giligi kemebabo. Kianŋ.

* **17:24:** Eks 30.13; 38.26 * **18:1:** Luuk 22.24 * **18:3:** Maak 10.15; Luuk 18.17 * **18:8:** Mat 5.30 * **18:9:** Mat 5.29

*Lamanon soorotiwaa sareqaa**Luuk 15.3-7*

¹⁰ “Ejemba melaa koi yoŋoonoŋga moŋ meŋ kamaan mububotiwaajon mono galengia mewu. Niinon qaa kokaen injiowe mobu: Yoŋoo kokojiji gajobaurugianon Siwe goman iikanon noo Siwe Amanaa kosianon laligon jaasewanŋa suulan iimakeju. Kawaajon jejewili mono mende ama oŋombu. ¹¹ (Siwe gomambaa Eja hoŋanon mono ejemba soogiti, ii meŋ letoma oŋono oyanboyan koloowutiwaajon kamaaro.)

¹² “Oŋo qaa koi kawaajon nomaen romoŋgoju? Eja mombaa lamauruta 100 laligogi yoŋoonoŋga moŋnon soŋ jinjaun keno toyanon nomaen ambaa? Iinon mono 99 ii baananon oŋomesaon kema motooŋgo jinjaun kenoti, iikawaajon moŋgama kembaa. ¹³ Moŋgama kema laligon mokoloowaati een, niinon qaa hoŋa moŋ kokaen injiowe mobu: Iinon 99 jinjaun mende keŋgiti, iyoŋooŋona kambaŋ iikanon mamaga mende aisoowaato, motooŋgo iikawaajon honombononaga mende aisoon laligowaa. ¹⁴ Iikawaa so oŋoo Maŋgia Siwe gomanon laligoji, iinon mono ejemba melaa koi yoŋoonoŋga moŋnon soŋ gere sianon mende kemebaatiwaajon momakeja.” Kian.

Alaganon singisongo ama gono kokaen amba:

¹⁵ * “Uumeleen alaganon singisongo ama gombaati een, gii mono iwaanon kema jaasewan qeŋ muŋ kana soŋgiroti, ii qendeema muba. Kaen ana qaaga moma baatanon kembaaati een, giinon mono alaga haamo ama muna mombo uumotooŋgo ama laligowao. ¹⁶ *Kaen ana qaaga moma iikawaa baatanon mende kembaaati een, giinon mono toroqen ala motooŋgo me woi uruama iwaanon kembu. Buŋa Terewaa qaa kokawaa so mono kaen amba, ‘Qaa kuuya ii ejemba woi karonon nanŋon jegi kotiiwaa.’

¹⁷ “Kaen anŋi qaagia moma iikawaa baatanon mende kembaaati een, giinon mono uumeleen kanagesowaa jotamemeya ii injiona iwo amin mobu. Amin mobuto, iyoŋoo qaa baatanon kaanagadeen mende kembaaati een, ii mono asuganon jegi jawo kolooro uumeleembaa gadokopa kaanŋa ama muŋ laligowa. Takis tiliqiligiawo megi sisigia meŋkejuti, iikawaa tani kaanŋa ii mono mesaona seleengen laligowaa.

Singisongowaa soomongoya ano iisanŋa

¹⁸ * “Niinon qaa hoŋa toon moŋ kokaen injiowe mobu: Oŋonon singisongo namonon somongowuti, ii kuuya mono Siwe gomanon kaanagadeen soomongoya ewaa ano singisongo balanon mesaon isambuti, ii kuuya mono Anutunon mesaoro Siwe gomanon kaanagadeen ewaa.

¹⁹ “Toroqen qaa kokaen injiowe mobu: Namonon oŋoonoŋga woianon qaa ii me ii kawaajon uumotoon ama qama kooliwaatiwaa qaa somongowaoti, noo Maŋna Siwe gomanon laligoji, iinon mono ii orono buŋa qeŋ aowaota. ²⁰ Ii kokaembaajon: Ejemba woi me karonon noo qananon iikanon me kanon ajoroowuti, niinon mono iikanon yoŋoo batugianon laligomanŋa.” Kian.

Welenqeŋe kiankomuya qaa iwaa sareqaa

²¹ *Kambaŋ kanon Piitonon Jiisaswaanon kan qaa kokaen ijoro, “Poŋ, alananon singisongo ama nomakeji, niinon ii indiŋ dawiwaa so mesaowe sokombaa? Indiŋa 7 ii mamaga. Iikawaa so mesaowe sokombaa me qaago?” ²² Jiisasnon ii moma kokaen meleema muro, “Indiŋa 7 qaagoto, 70 taims 7 ii* mesaona sokombaa. Niinon kaen gijojen. ²³ Iikawaa kania ii kokaen jeŋ asarimaŋa. Siwewaa bentotoŋa ii kin eja pombaa so ambe kokaen koloaja: Kinon welenqeŋeuruta oŋoono monengia galen koŋgiti, iikawaa aren papiaya qendeengi mindingowaatiwaajon kaparan kono.

* **18:15:** Luuk 17.3   * **18:16:** Dut 19.15   * **18:18:** Mat 16.19; Jon 20.23   * **18:21:** Luuk 17.3-4   * **18:22:** 70 taims 7 = 490. Kawaa so alagaa singisongoya ii mono suulan mesaowa.

²⁴ “Kaen kanain moneŋa iikawaa sunduya gosin mindingogi kanon eja mon wama kagi iwaa jaanon nano. Tosaya ii 10 milyon Kina iwaanon ero. ²⁵ Ii eroto, tosaya ii kumambaajon moneŋa mende sokono amamaarotiwaajon ama somatayanon nama kokaen jen koto, ‘Eshinaya eji, ii kuuya mono sewanŋa mewutiwaajon ambu. Ii ano embameraanŋa ii kaanagadeen mono sewanŋa mewutiwaajon anŋi monen karo iikanon tosaya ii kumbu.

²⁶ “Kaen jen koto welenqeqeyanon batanon kamaan simin kuma usugon kokaen welema muro, ‘Gii mono uugere mende ama mokosinon mamboma nona goonon tosaga kuuya ii saanon kuma gomaŋa.’ ²⁷ Kaen welema muro somatayanon welenqeqeyaajon wosomomo ama tosaya ii koton mesaon isano kamaaro. ²⁸ Kamaaroto, seleenŋen kema kanon welenqeqe alia mon mokolon iiro. Iwaa tosaya ii ween 100:waa tawaya (Kina 2,000) kawaa so iwaanon ero. Ii iima aroya kotakota men mosoma kokaen ijoro, ‘Noonon tosa goonon eji, ii mono kuma nombaga me?’

²⁹ “Kaen ijoro welenqeqe alianon batanon kamaan simin kuma usugon kokaen welema muro, ‘Gii mono uugere mende ama mokosinon mamboma nona goonon tosaga ii saanon kuma gomaŋa.’

³⁰ “Kaen ijoroto, iinon ii togon kema jenteego eja majistreit ijoro men somonon kapuare mirinon oonŋi raro tosaya kundaborogi kamaawaa. ³¹ Iwoi ii kolooro welenqeqe alaurutanon tani ii iima uugia kobooro wosobiri moma kema iikawaa sunduya kuuya ii somatagia ijogi moro.

³² “Ii moma somatagianon welenqeqe mutuya ii qaro jaayanon karo kokaen ijoro, ‘Gii gawon meme eja bologa! Gii tosaga koton mesaomambaajon qisin nona niinon ii kuuya mesaon gonjen. ³³ Niinon giima koboon kiankomun gombe giinon kaanagadeen iikawaa so welenqeqe alaga kiankomun muna sokonaga.’

³⁴ “Somatayanon kaen ijoro irinŋa soono welenqeqe iikawaa qaaya jen tegon kasa miriwaa galen yonoo boronon ama muro siimbobolo mamaga moma rabaa. Iikanon rama tosaya kin pombaanon eroti, ii kuuya kundabororo kamaawaa. ³⁵ Sareqaa kokawaa honŋa ii kokaen: Ono motomotoon alagiaa singisonŋoya uugianon mende mesaowuti een, noo Siwe Mannanon mono kaanagadeen qaa iikawaa so ama onombaa.” Kian.

19

Loemba mesaon aoawaa qaaya

Maak 10.1-12

¹ Jiisanon qaa ii jedaboronŋo Galili prowins mesaon Jordan apu koton leegen kema metetereen kamaan mombo apu ii koton Judia prowinsnon karo. ² Karo ejemba tuunlelembenon otaan kagi iikanon men qeangon onono.

³ Men qeangon onono Farisii (Kana qaawaa kaparankonkon) tosanon iwaanon kan qaawaa timbinon horowaatiwaa anŋobato men mun kokaen qisin mugi, “Ejanon kania ii me woiwaajon embia mesaowaati, ii Kana qaa uuguwaa me qaago?”

⁴ *Qisin mugi meleema kokaen injoro, “Mokomokoloo Toyanon mono kakanaiyanonŋa ii ‘Eja ano emba laligowutiwaajon mokolon onono.’ Buŋa qaa ii weenŋogi me qaago? ⁵ *Mokolon kokaen jero, ‘Kawaajon ejanon mono nemunmanŋa oromesaon embiaanon kema qokotaaro yoronon sele motoonŋo kolon laligowao.’ Qaa ii weenŋogi me qaago? ⁶ Kaen ama toroqen woi mende koloojaoto, sele motoonŋo kolon laligowao. Anutunon eja ano emba mindirin oronoti, ejemba monon mono ii mende mendeema oromba.”

* 19:4: Jen 1.27; 5.2 * 19:5: Jen 2.24

⁷ *Kaen injijoro kokaen ijogi, “Ejanon mesaon aoao papia oon embia saanon mesaowaa. Moosesnon mono naambaajon qaa kaen jen koton nononota eja?” ⁸ Kaen ijogi kokaen jen onono, “Moosesnon mono uugia kotiga koloorotiwaajon ama embia mesaowaatiwaa qaa kaen jen kotoroto, kanakanaiyanon kaen mende ero. ⁹ *Niinon kokaen injijowe mobu: Embianon olonkalu mende ano kilen otaan emba mon mewaati, iinon mono serowilin ambaa. Monon emba mesamesaoya mewaati, iinon mono serowilin ambaa.”

¹⁰ Jiisasnon kaen injijoro gowoko yononon ijogi, “Loemba batugaranon mesaon aoaowaa songo kaen eji een, mono loemba mende kolooni sokombaa.”

¹¹ Kaen jegito, Jiisasnon kokaen meleeno, “Iikawaa qaaya kuma ononjeni, ejemba kuuyanon ii iyangiaajon angon koma iikawaa so saanon mende ambuto, Anutunon qaa ii ejemba tosaana yonoojon ononoti, iyononondeen mono iikawaa so ambu. ¹² Kawaa kania ii kokaen: Tosianon nemun goron uutanon koloon iikanona kanain loemba koloowombaa mende moju. Tosianon ejembanon selegia koton* kondoon onongi loemba koloowombaa so mende koloaju. Tosianon Siwe bentotonaaajon ama loemba mende koloowombaa qaaya jen somongon qaagia ii otaankeju. Monon qaa ii me ii moma angon koma otaamambaa so koloaji, iinon mono iikawaa so amba.” Kian.

Jiisasnon merabora kotuegon onono.

Maak 10.13-16; Luuk 18.15-17

¹³ Kamban kanon tosiannon merabora busubuusu unuama Jiisasnon boria wangianon ama qama kooliwaatiwaajon iwaanon kagito, gowoko yononon ejemba ii jen qewagon onongi. ¹⁴ Kaen angi Jiisasnon kokaen jero, “Merabora melaa ii saanon onomesaogi noonon kawu. Siwewaa Toyanon ejemba kaana ii bentotona bunja qen onombaa. Kawaaajon ii mende somongon onombu.” ¹⁵ Kaen jen boria wangianon ama onomesaon mongen keno. Kian.

Jiisasnon eja qabunayawo mombaa qambanmamban qaa jero.

Maak 10.17-31; Luuk 18.18-30

¹⁶ Kamban monon eja monon Jiisaswaanon kan kokaen qisin muro, “Boi, niinon nanamemen awaa nomaen ama laaligo kombomban bunja qen aowenaga?” ¹⁷ Qisin muro kokaen ijoro, “Nanamemen awaa nomaen, naambaajon iikaen qisin nonjan? Motoongoyanon mono awaa kolooja. Laaligo kombombananon keumambaajon mobaati een, gii mono jojopan qaa ten koma laligowa.”

¹⁸ *Kaen ijoro moma kokaen jero, “Naa jojopan qaawaajon jejan?” Jero Jiisasnon ii moma ijoro, “Mono koi: ‘Mon mende qena komuwa. Serowilin mono mende amba. Iwoi mon mono yongoro mende mewa. Jenonkuukuu mono mende ama muba. ¹⁹ *Nemunmanga mono goda qen oromakeba,’ ano ‘Geenga jopagon aonkejani, iikawaa so mono ejemba kuuya jopagon onomakeba.’”

²⁰ Kaen ijoro eja gbaworonon kokaen jero, “Ii kuuya mono ten koma laligon waabe. Naambaajon mombo amamaajen?” ²¹ Kaen jero Jiisasnon ijoro, “Gii akadamuwo laligomambaajon mobagati een, mono kema esuhinaga sewana mewutiwaajon ana monej karo ejemba wanaya onomba. Kaen ana esuhinaga somata (maa suan, milyon Kina kaana) ii Siwe gomanon en gombaa. Kaen ama nii notaan kawa.”

²² Kaen jeroto, gbaworonon qaa ii moma esuhinaya mamaga erotiwaajon ama wosobiri moma jaaya bosoleero een mesaon keno. ²³ Mesaon keno Jiisasnon gowokouruta kokaen injijoro, “Niinon qaa hona mon kokaen injijowe mobu: ‘Yei!’ Ejemba qabunagiawo yononon mono Siwewaa bentotonon keubombaaajon bimoon

* **19:7:** Dut 24.1-4; Mat 5.31   * **19:9:** Mat 5.32; 1 Kor 7.10-11   * **19:12:** Eja tunja konkombaajon jeja.   * **19:18:** Eks 20.13-16; Dut 5.17-20   * **19:19:** Eks 20.12; Dut 5.16; Lew 19.18

kupukapa ambuya. ²⁴ Ii kokaen jen asarimaŋa: oro somata kamel ii sosoro ootanon saanonj mende keubaa. Iikawaa so ejemba qabunagiawo yonononj Anutuwaa bentotonj uutanonj keubombaaŋonj bimoonj osiwuya.”

²⁵ Kaen injoro gowoko yonononj aarunj tililingonj kokaen jegi, “Oopopoonj! Ejemba morononj mono Siwewaa bunj koloonaŋa?” ²⁶ Kaen jegi Jiisasnonj uunj injiima kokaen jero, “Ejembanonj ii anjobato menj amamaanj osinkejuto, Anutunonj mono iwoi kuuya saanonj amakeja. Iinonj iwoi monj ama memambaajonj mende amamaanj osinkeja.” Kianj.

Jiisaswaa gawonj memewaa tawaya

²⁷ Piitononj qaa ii moma meleema kokaen ijoro, “Moba, nonononj mono iwoinana kuuya mesaonj gii gotaanj kaninj. Iikawaa tawaya mono naa iwoiga mewonja?”

²⁸ *Kaen ijoro Jiisasnonj kokaen injoro, “Niinonj qaa honj monj kokaen injowe mobu: Iwoi kuuya gbilia kolooro Siwe gomambaa Eja honjanonj jinjaronj dunjanonj raro asamararananonj asariwaati, kambanj qaita monj iikanonj nii notaanj kagiti, onononj mono kaanagadeenjinjaronj dunj 12 kanonj rama Israel tuunj 12 yonoo qaagia gosinj jen tegowuya.

²⁹ “Monjonj noo qanaajonj ama iwoi monj mesaoroti, ii jigo miria, daremunja, naambeeta, nemunjanja, meraboraanja me gawonj molalenja ii onjomesaoro Anutunonj mono iikawaa ironja uugunj meleema muro seiwaa. Kaen seiro laaligo kombombanja tetegoya qaa bunj qen aowaa. ³⁰ *Kaen koloowaato, mutuya onjooonjga mamaganonj daaburuya koloogi daaburuya yonjooonjga mamaganonj mutuya koloowuya.” Kianj.

20

Wain gawonj meme ejemba yonoo sareqaa

¹ Jiisasnonj jero, “Siwewaa bentotonja ii kokaen: Balonj toya monjonj umugawodeen waama seleengenj kema eja tosaanja injiima wain gawonjanonj monej gawonj mewutiwaajonj qisin onono. ² Qisin onono ‘Saanonj,’ jegi weenj motoongowaa tawaya (Kina 20) onjombaatiwaajonj uumotoonj anj wasinj onono wain gawonjanonj kenji.

³ “Kenji 9 kilok kawaa so kolooro mombo toroqen kema eja tosaanja maaket sombenjanonj een nanji injiuro. ⁴ Injiima kokaen injoro, ‘Ono mono kaanagadeen noo wain gawonjanonj kema gawonj megi tawagia soyanondeen onjomaŋa.’

⁵ “Kaen injoro wain gawonjanonj kenji. Kenji 12 kilok kolooro mombo keno ano mare 3 kilok kawaa so dunjanonj mombo seleengenj kema kaanagadeen ano. ⁶ Kaen koloonj mare 5 kilok kawaa so seleengenj keno eja tosaanja dunjanonj mombo een lanj nanji injiuro. Injiima kokaen qisin onono, ‘Ono mono naambaajonj weenj koriga koi een laligoju?’

⁷ “Kaen qisin onono kokaen meleengi, ‘Monjonj monej gawonj mewombaaajonj mende qisin nononja. Kawaaajonj een koi nanjonj.’ Meleengi kokaen injoro, ‘Ono mono kaanagadeen noo wain gawonjanonj kema gawonj mewu.’ ⁸ *Gawonj megi mare kolooro wain gawonj toyanonj gawonj galenja horonj kokaen ijoro, ‘Gii mono gawonj meme eja onjooma tawagia onjomba. Tetegoya mare kolooro kajuyati, iyonjooonjga kanainj tawagia onjoma kena gomaambadeen kajuyati, iyonjooonj tegowa.’

⁹ “Kaen injoro mare 5 kilok gawonjanonj kagiti, iyonjononj kougi weenj motoongowaa tawaya (Kina 20) ii motomotoonj onono. ¹⁰ Wala gawonjanonj kagiti, iyonjononj kouma tawagia uugunj mewutiwaajonj romonjogito, ii motomotoonj kaanagadeen weenj motoongowaa tawaya onono. ¹¹ Tawa motoongoo iikayadeen menj kanainj balonj toyaaajonj uugianonj njindinj-njunduru jen jen munj kokaen jegi, ¹² ‘Nono weenj geriawononj nogo arinj gawombaa lombota bosinjonjato, eja ii dologo kanj gawonj mewutiwaajonj qisin

* 19:28: Mat 25.31; Luuk 22.30 * 19:30: Mat 20.16; Luuk 13.30 * 20:8: Lew 19.13; Dut 24.15

onjonjana. Yononon aua motoongowaa so gawon mejuyato, giinon kilen yonoojon moma onona nonowo ororon koloouju. Ii mende sokonja.'

¹³ "Kaen jegito, yonoononga mombaajon kokaen meleema jero, 'Alana, nii giwo qaa jen ween motoongowaa tawa (Kina 20) gomambaajon uumotoon anjota. Kawaa so tawa iikayadeen gombe sokonja. Mono ii romongowa. ¹⁴ Uuga iikawaajon boliwaati een, mono geenгаа tawaga men kamba. Eja dologo gawon mewutiwaajon qisin ononjeni, iyonoojon kaanagadeen tawa gonjeni, mono iikayadeen onomambaajon mojen.

¹⁵ 'Neenaa monejnon neenaa aijnaa so ambe sokonja me qaago? Niinon loloogendeen ononjenywaajon uuganon baagon jaaga bosoleeja me?' ¹⁶ *Jiisasnon qaa ii jedaboron kokaen jero, "Iikawaa so konoga yononon mutuya koloogi mutuya yononon konoga koloowuya." Kian.

Jiisasnon koomuyaa qaaya jero indin karoon kolooro.

Maak 10.32-34; Luuk 18.31-34

¹⁷ Jiisasnon Jerusalem sitinon ubombaajon balon kana kengi gowokouruta 12 ii horon onoma goraayanon kema kokaen injoro, ¹⁸ "Mobu, anana Jerusalem ubonja. Iikanon monon Siwe gomambaa Eja honja memelolo men muro jigo gawon galen ano Kana qaawaa boi yonoo borogianon kamba. Yononon komuwaatiwaa qaaya jedaboron ¹⁹ waba gawman yonoo borogianon ama mubuya. Ama mugi mepaegon ooli waayawonon qetaalin talungowuya. Qetaalin talungon maripoonon qegi komuwaa. Komun ween karoon kolooro koomunonga waabaa." Kian.

Jeims Jon yoroo nemungaranon iwoiwaajon weleno.

Maak 10.35-45

²⁰ Kamban kanon Zebediwaa merawoita yoroo nemungaranon merawoita yorowo Jiisawaanon kan simin kuma mun iwoi qaita mombaa welemambaajon jero. ²¹ Kaen jero qisin muro, "Gii naa iwoiwaajon mojan?" Qisin muro kokaen ijoro, "Giinon saanon jen kotona noo merawoina koi yoronon mono goo bentotonon eu uma monon boro dindinganon ano monon boro qaniganon rama iwoi kuuya galen kombuyaga."

²² Kaen ijoroto, Jiisasnon meleema kokaen jero, "Ono iikawaa kania mende moma yagon welenju. Niinon qambi aasonawo nemanati, oro ii saanon nen siimbobolo mobaota me qaago?" Kaen jero moma "Saanon newota," ijori. ²³ Ijori kokaen irijoro, "Ii onanon! Niinon qambi aasonawo nemanati, oro ii kaanideen newaoto, noo boro dindinanon me qaninanon moronon rabaati, niinon qaa ii jen kotomanatiwaa so qaago. Noo Mannanon duj woi ii daen yoroojon mozozongoroti, ii mono yoroojon orono niwo rama iwoi kuuya galen komakebona." Kian.

Galen honanon mono welenqeqeya koloouja.

²⁴ Daremun woi yoronon kaen welema muri alaurugara 10 yononon ii moma uugia boliro. ²⁵ *Kaen boliroto, Jiisasnon onono kagi kokaen injoro, "Namowaa kantria kantria yonoo jawinurugianon mono eja pon kaana ama onomakeju. Yonoo somatagianon mono qaa jen koton ejemba mindinon onoma ku-usungia qendeemakeju. Ono yonoo kaniagia ii saanon moju. ²⁶ *Onoo batugianon sili iikaana ewaboto, monon onoo batugianon somatagia koloomambaajon moji, iinon mono welen qen onoma laligowa.

²⁷ "Kaanagadeen monon onoo batugianon jetamemeya mutuya laligomambaajon moji, iinon mono onoo newo baagianon laligon welenqeqegia omaya koloowa. ²⁸ Siwe gomambaa Eja honanon mono kaanagadeen sili kaana qendeema iyanja welen qen mubutiwaajon ama mende karoto, mono welen qen onoma ejemba kuuya onoo dowegia memambaajon ama kamaan laaligoya qeleema mesaowaa." Kian.

* **20:16:** Mat 19.30; Maak 10.31; Luuk 13.30

* **20:25:** Luuk 22.25-26

* **20:26:** Mat 23.11; Maak 9.35; Luuk

22.26

Jiisasnoŋ eja jaagoo woi jaagara metooro.

Maak 10.46-52; Luuk 18.35-43

²⁹ Jiisasnoŋ gowokouruta yoŋowo Jeriko siti mesaowombaajon anŋi ejemba tuunlelbenon onotaan gemagianon kagi. ³⁰ Kaen kagi eja jaagoo woi kana goraayanon rari. Rari “Jiisasnoŋ uruugumambaajon anja,” jegi moma kokaen qari, “Poŋ Deiwidwaa gbili, mono kiankomun noromba!”

³¹ Kaen qari ejemba tuun somata yoŋonon bo rabaotiwaajon qotogon orongito, iyoronon mono kaparan koma kokaen qari, “Poŋ Deiwidwaa gbili, mono kiankomun noromba!” ³² Kaen qari Jiisasnoŋ doron ama iwaanon kawaotiwaajon qaro kari kokaen qisin orono, “Alawoina, niinon naa iwoi ama oromambaajon moŋao?”

³³ Kaen qisin orono kokaen ijori, “Poŋ, noro jaanara mombo uwobaajon moŋo.”

³⁴ Kaen ijori Jiisasnoŋ yoroojon wosoya moma jaagara oosiro iikanondeen tooro uun Jiisas otaan gematanon keni. Kian.

21

Jiisawaajon mare konŋi Jerusalem uro.

Maak 11.1-11; Luuk 19.28-40; Jon 12.12-19

¹ Jiisasnoŋ gowokouruta yoŋowo Jerusalem siti dodowin Oil gere baananon Betfage gomanon kagi. Kan gowokowita woi wasin oromambaajon ama ² kokaen irijoro, “Goman jaasewansewan raji, mono iikanon kembao. Kema iikanon keuma donŋi embia kasanon somonŋogi nanji ano donŋi melaa ii iikanondeen mokolon ombaota. Ii mono isama oroma men noonon kawao.

³ “Aisni monon qaa mon jero kokaen ijowao, ‘Poŋnaranon mono iikawaajon amamaaja.’ Kaen ijori donŋi ii uulanawo orono koi kawao.” ⁴ Anutunon qaa mon gejatotoo eja mombaa uutanon anota jeroti, iikanon honawo koloowaatiwaajon kaen kolooro. Qaa ii kokaen,

⁵ * “Oo Jerusalem ejemba Zaion baana liligon laligojuti, iyonoojon mono kokaen injijogi mobu,

‘Mobu, onoo kin ponŋianon mono onoonon asugiwaa.

Iinon gumbonjonon ama donŋi qaganon rama kawaa.

Donŋi lombo bosimakejiwaa meriaa qaganon rama kawaa.” ’

⁶ Jiisasnoŋ gowokowita wasin orono kema qaa irijorotiwaa so ani. ⁷ Yoronon donŋi nemunmera uruama kari. Kari malekugia qetegon donŋi qaganon anŋi Jiisasnoŋ meriaa qaganon uma raro.

⁸ Kaen rama keno ejemba tuunlelbenon goda qen malekugia qetegon kana somatanon tambonŋi tosanon gere uutanon kema boria memburaŋin kana somatanon tambonŋi. ⁹ * Tambonŋi ejemba tuunlelbe somata wala koma horon kenŋiti ano gematanon otaan kagiti, iyononon kokaen jen qagi,

“Hoosana! Anutu mepesejon.

Deiwidwaa gbili oowe oowe! Pombaa qatanon kawaati, Anutunon mono ii kotuegowa.

Hoosana! Qabunaga mepeseenin eukanon uja! Oowe oowe!”

¹⁰ Kaen qagi Jerusalem sitinon uma sitiwaa ejemba kuuyanon aaruŋ gujumaju ama kokaen qisigi, “Eja koi mono moroga?”

¹¹ Qisigi ejemba tuunlelbe yoŋonon kokaen meleenŋi, “Iinon mono gejatotoo eja Jiisas, Galili prowinswaa gomanan Nazaretga.” Kian.

Jiisasnoŋ jiwowon jigo jen kobooro.

Maak 11.15-19; Luuk 19.45-48; Jon 2.13-22

* 21:5: Zek 9.9 * 21:9: Ond 118.25, 26

¹² Jiisasnoŋ jiwowonŋ jigowaa totonŋ uutanonŋ keno. Iikanonŋ ejemba injiuro hina sewanŋa mewutiwaajonŋ anŋi sewanŋa megiti, iinonŋ ii kuuya konjoma onŋono kamaagi. Monenŋ utekute ejemba yonŋoo jakegia metaama meleeno kenŋi. Kaanŋagadeenŋ kewo sewanŋia mewutiwaajonŋ anŋiti, iyonŋoo duŋ raragia ii kaanŋiadeenŋ riitano kenŋi. ¹³ *Kaenŋ ama kokaenŋ injiuro, “Aisaianonŋ qaa monŋ kokaenŋ oorota eja, ‘Noo jigonanonŋ mono qamakooli miri koloowaatiwaajonŋ qabu.’ Qaa ii ejato, onŋo ii utegogi kikekakililinŋ yonŋoo kobaa kaanŋa kolooja.”

¹⁴ Kaenŋ kolooro jaagoo ama lokonŋ ejemba ii jiwowonŋ jigononŋ iwaanonŋ kagi menŋ qeangonŋ onŋono. ¹⁵ Kaenŋ kolooroto, jigo gawonŋ galenŋ ano Kana qaawaa boi yonŋononŋ anŋoleto meroti, ii iigi ano merabora jiwowonŋ jigononŋ qama “Hoosana! Deiwidwaa gbili oowe oowe!” jegiti, ii injiima uubologa mogi.

¹⁶ *Uu bologa moma kokaenŋ jenŋ mugi, “Merabora qaa qajuti, ii mojanŋ me qaago?” Jenŋ mugi kokaenŋ meleema onŋono, “Saanonŋ mojenŋ. Onŋo kabanŋ monŋenŋ Buŋa qaa koi weenŋgogi me qaago,

‘Giinonŋ mono merabora ano mera sayawo aju nenŋkejuti, ii kuma onŋona geenŋa tororo mepeseenŋ gomakeju.’”

¹⁷ Kaenŋ meleema onŋoma onŋomesaonŋ mare kolooro siti mesaonŋ Betani kema ero. Kianŋ.

Jiisasnoŋ fig gere monŋ qasuaaro gororonŋgoro.

Maak 11.12-14, 20-24

¹⁸ Enŋ umugawodeenŋ waama mombo sitinonŋ kema nenewaajonŋ komuro. ¹⁹ Nembanenewaa komuŋ kana goraayanonŋ fig gere* monŋ iima kawaa kanianonŋ keno. Kenoto, honŋa mende mokoloroto, qasenŋagadeenŋ iiro. Kaenŋ iima gere ii kokaenŋ jenŋ muro, “Giinonŋ mono kabanŋ monŋonŋ honŋa mombo mende ewa.” Kaenŋ jenŋ tegonŋ muro fig gere iikanonŋ mono iikanondeenŋ gororonŋgoro.

²⁰ Gororonŋgoro gowokourutanonŋ ii iima aaruŋ kokaenŋ jegi, “Fig gerenonŋ mono nomaenŋ ama alanzanŋ pilitiknonŋ gororonŋgoja?” ²¹ *Jegi Jiisasnoŋ kokaenŋ meleeno, “Niinonŋ qaa honŋa monŋ kokaenŋ injiowe mobu: Momalaari pondanŋ menŋ uuwoi mende ambuyati eenŋ, fig gerewaanonŋ iwoi kolooji, onŋononŋ iikayadeenŋ mende ambuyato, koi mono kaanŋagadeenŋ saanonŋ ambuyaga: Baanŋa kokawaa toyaaajonŋ kokaenŋ jenŋ kotowuyaga, ‘Mono baanŋa koi qetegonŋ wama waama kema kowenonŋ amba.’ Kaenŋ jenŋ kotonŋ Anutu moma laariro mono iikawaa so koloowaa. ²² Naa iwoiwaajonŋ qisinŋ qama kooliwuti, ii kuuya buŋa qenŋ aowombaajonŋ moma laarigi mono buŋagia koloowaa.” Kianŋ.

Jotamemeya yonŋononŋ Jiisaswaa ku-usunŋaajonŋ qisigi.

Maak 11.27-33; Luuk 20.1-8

²³ Jiisasnoŋ jiwowonŋ jigowaa totonŋ uutanonŋ kema ejemba kuma onŋono jigo gawonŋ galenŋ ano kantriwaa jotamemeya tosaanŋa yonŋononŋ iwaanonŋ kougi. Kouma kokaenŋ qisinŋ mugi, “Gii kokanonŋ iwoi anjanŋi, ii mono morononŋ jenŋ kotonŋ gono amakejanŋ? Iikawaa ku-usunŋa ii mono morononŋ gono?”

²⁴ Qisinŋ mugi kokaenŋ meleema onŋono, “Niinonŋ kaanŋagadeenŋ qaa monŋ qisinŋ onŋomaŋa. Ii meleema nombuti eenŋ, niinonŋ kaanŋagadeenŋ morononŋ ku-usunŋ nono iwoi koi amakejenŋi, ii injiomaŋa. ²⁵ Jononŋ ejemba oomulu menŋ onŋoma laligoroti, iinonŋ iikawaa ku-usunŋa ii daenŋkaya mero? Siwe Toyanonŋ muro me balonŋ toyanonŋ mugi?” Kaenŋ meleema onŋono batugianonŋ aminŋ moma kokaenŋ jegi, “‘Ku-usunŋanonŋ Siwenonŋga

* **21:13:** Ais 56.7; Jer 7.11   * **21:16:** Ond 8.2   * **21:19:** Fig ii sambu gerewaa alia monŋ. Ii gawonŋgianonŋ komogi honŋa naanŋawoga kolooro mamaga nenŋkejju.   * **21:21:** Mat 17.20; 1 Kor 13.2

asugiro,' kaen jewonati een, iinon mono kokaen jewaa, 'Ono mono naambaajon Jon mende moma laarin mug?' Ii mende sokonja.

²⁶ Me 'Balon ejembanonga asugiro,' jewonati een, nononon mono ejemba tuun yonoojon toroko moma amamaawona. Kanageso kuuya yononon Jombaajon 'Gejatootoo ejaga kolooja,' jen laligoju." ²⁷ Qaa kaen gosin Jiisaswaajon kokaen meleengi, "Ii mende mojon." Kaen meleengi Jiisasnon kokaen injoro, "Kaen kolooro niinon kaanagadeen iwoi koi amakejeniwaa ku-usuna moronon nonoti, ii mende injomanja." Kian.

Mombaa merawoita yoroo sareqaa

²⁸ Jiisasnon sareqaa mon kokaen jero, "Ono qaa koi kawaajon nomaen romongoju? Eja mon merawoita woi laligogi. Kamban monnon mangaranon meria mombaanon kema kokaen ijoro, 'Merana, gii saanon kete noo wain kasa gawonon kema gawon mewa.'

²⁹ Kaen ijoro kokaen meleeno, 'Nii togojen.' Kaen ijoroto, kanagen qaaya iikawaajon moma bolin eleema kema gawon mero. ³⁰ Kawaa gematanon mangaranon meria mombaanon kema mutu meriaajon ijoroti, qaa iikayadeen ijoro. Ii ijoro qaa kokaen meleema jero, 'Somatana, saanon kema.' Kaen jeroto, kilen mende keno."

³¹ Jiisasnon kaen jen qisin onono, "Woi yoroononga moronon mangaraa jeta ten kono?" Kaen qisin onono kokaen meleengi, "Meria mutuya iinon." Kaen meleengi kokaen injoro, "Niinon qaa hona toon mon kokaen injowe mobu: Takis meme ejemba tiliqiligiawo ano kana somata emba yononon mono onjo unuugun wala Anutuwaa bentoton uutanon ubuya.

³² *"Qaa iikawaa kania ii kokaen: Jon Oomulu ejanon onoonon kan Anutuwaa jaanon solananiwonatiwaa kania qendeeno onjo iwaa qaaya ii mende moma laarigito, takis meme ejemba tiliqiligiawo ano kana somata emba yononon mono ii moma laarin mug. Yononon ii moma laarin mugiti, onjo ii iima kilen kanagen kaanagadeen onoangia mende moma bolin aon eleema ii mende moma laarin mug." Kian.

Wain kasa gawon galen bologa yonoo sareqaa

Maak 12.1-12; Luuk 20.9-19

³³ *Jiisasnon jero, "Sareqaa mon ii kokaen mobu: Balon toya monnon wain kasa gawon mon koma komoro. Koma komoma sopaya men liligoro. Men liligon wain juu somata jamonon mero. Iikanon waimbaa hona ama kanaanon rijijaagi apuyanon lalanon kemero. Wain juu somata ii jamonon men wain yongoro mewubotiwaajon galen meme jake koriga kowiawo mero. Iwoi kuuya medaboron wain gawon galen tosaana mokolon onoma kokaen injoro, 'Mono gawon men honaa bakaya onoangia men bakaya toya nii nombu.' Kaen jen gawon ii borogianon ama onomesaon kantri monnon kema laligoro.

³⁴ "Laligon laligoro hona momogorotiwaa kambana gbani 5 toriro kanon welenqeaturuta tosia wasin onono galen yonoonon kema wain gawon honaa bakaya mubutiwaajon jero. ³⁵ Jeroto, galen yononon ii unuama somonon tosia koobinon sagorogoro unun tosia unugi komugi tosia jamonon gilin unugi komugi. ³⁶ Kawaa gematanon welen eja tosaana toroqen wasin onono mamaga koloogito, ii kaanjadeen horon ureen men ononji.

³⁷ "Kaen anji wain gawon toyanon qaa mongama jero, 'Neenaa merana mono goda qen mubuya me nomaen?' Kaen jen konoga ii anaa meria wasiro yonoonon keno. ³⁸ Kenoto, wain gawon galen yononon meria iima batugianon kokaen amin moma jegi, 'Iinon mono borosamoyaa toya kolooja. Ayo, mono men qenin komuro wain kasa gawonanon mono ananaa bunaga koloowaa.'

* **21:32:** Luuk 3.12; 7.29-30 * **21:33:** Ais 5.1-2

³⁹ “Kaen jen qelanjin men somonjon giligi gawon seleengen kemero qegi komuro.
⁴⁰ Wain gawon toyanon ii moma kan gawon galen ii mono nomaen ama onombaa?”

⁴¹ Jiisasnon kaen qisin onono kokaen ijogi, “Galen bologa ii mono kondeema japalelen men onombaa ano gawon galen dologa mokolon onoma wain kasa gawona yonoo boronon ambaa. Yononon hona momogowaatiwaa kambananon bakaya tororo munkebuya.” ⁴² *Jiisasnon ii moma kokaen injoro, “Buna Terewaa qaa koi kaban mongen weengogi me qaago,

‘Miri meme yononon jamo tando mon gema qen een mesaogi raroti, iikanon mono tando kombomba kolooro mokoloogi.

Iikanon riiro mirinon mono gororonjon kamaan kombaa.

Ponjon tando ii kuuro jaanananon iinin qabunayawo kolooro walingonkejon?’

⁴³ “Kawaajon kokaen injowe mobu, Anutunon mono bentotona ii unuama ejemba tuun mon onono yononon iikawaa gawona megii hona saanon kolonkebaa. ⁴⁴ Monjon tando wana iikanon ritatjon kamaan qewaati, ii mono selia kotomotowaato, aen tando iikanon joloma tama mombaa qaganon kamaan kombaa, ii mono kuuya qenjanmenjangowaa.”

⁴⁵ Jiisasnon kaen jero moma jigo gawon galen ano Farisii (Kana qaawaa kaparanjon) yononon sareqaaya ii moma kania moma asarin kokaen jegi, “Ii mono nonoojona jeja.” ⁴⁶ Kawaajon ii men somongowombaaajon mogito, ejemba tuun somata yonoojon toroko moma amamaagi. Ejemba tuun somata yononon Jiisaswaaajon mogi gejatootoo ejaga kolooro. Kian.

22

Maran lombambaa sareqaa

Luuk 14.15-24

¹ Jiisasnon mombo kanain sareqaanon qaa kokaen jero, ² “Siwewaa bentotona ii kokawaa so kolooja: Kin eja Ponjon meriaajon maran (agomin aoao) lomban arenjon mozozonoro. ³ Mozozonjon welenqequeuruta wasin onoma kokaen jero, ‘Niinon ejemba tosaana maran lombanon kawutiwaajon mojen. Ono mono yonoonon qele kema kawutiwaajon injowu.’ Kaen jero kema injogito, ejemba yononon ii moma kawombaaajon togon silemale anji.

⁴ “Kawaa gematanon welenqequeuruta tosaana mombo wasin onoma kokaen jero, ‘Ejemba kawutiwaajon jeweti, mono iyonoonon kema kokaen injowu: Mobu, niinon lombambaa nenena mozozongodaborojena raja. Noo bulmakao eja ano bulmakao tosaana unuaginon kelegiawo koloogiti, ii unun on qeragonin iwoi kuuya mono jojorin eja. Ono mono maran lombanon kawu.’

⁵ “Kaen jero kenji ejemba yononon qaa iikawaa geja mende anjito, lolomonin tondu kenji. Tosianon nene gawonjianon kenji tosanon konkororo gawonjianon kenji. ⁶ Tosianon kin pombaa welenqequeuruta qelanjin unuama horon ureen onoma unugi komugi. ⁷ Komugi kin pombaa irina soono manjaqege tuuna wasin onono kema nama borosa meme eja ii kondeema onoma taon mirigia ii kuugi jero.

⁸ “Kawaa gematanon kinjon welenqequeuruta ii kokaen injoro, ‘Maran lomban mozozonjonin jojorin rajato, ejemba kawutiwaajon jeweti, iyononon mono korisoronon kakawaa so mende kolooju. ⁹ Kawaajon on mono kana aogaranon ano miri sombenja sombenja kanon kema ejemba ii me ii mokolon onombuti, ii mono maran lombanon kawutiwaajon jen kaparan koma kuun onombu.’

¹⁰ “Kaen injoro welenqequeurutanon mesaon kana en kenjiti, iikanon kema ejemba ii me ii mokolon onongiti, ii korebore horon kululuun onoma kagi. Mende gosin onongi ejemba awaa ano bologa kaanadeen kan maran lomban miri gojoma nene dun liligon

* **21:42:** Ond 118.22-23

ragi. ¹¹ Nene dun lilion ragito, kinonon ii injiimambaajon kan iikanon eja mon maran lombambaa maleku taana mende mouroti, ii iiro. ¹² Eja ii iima kokaen ijoro, 'Alana, gii maran lombambaa malekuya mende mouma kilen nomaembaajon miri koi kawaa uutanon kajaana?' Kaen ijoro eja iikanon qaaya bogoro oloj raro.

¹³ *"Kaen raro kin pononon welenqequeuruta kokaen jen koton onono, 'Mono eja ii men kana boria somonjon seleenjen giligi pangamanon kemeba.' Iikanon laligowuti, iyononon mono saama gigilaan gobugia kigi qaro laligowuya. ¹⁴ Qaa iikawaa so Anutunon ejemba seiseyanon kawutiwaajon jeroto, afaangoya yononon qaa ii analin moma anjon koma kan Anutunon tuun somata meweengon ononoti, mono iyonoo batugianon koubuya." Kian.

Takis aambaa Jiisas angobato men mug.

Maak 12.13-17; Luuk 20.20-26

¹⁵ Kawaa gematanon Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkon) yononon kema amin moma Jiisas qisin qaawaa timbinon hororo gbadoon mubombaajon arenan angi.

¹⁶ Arenan kaen ama gowokouruta ano gawana Herodwaa paati alauruta tosaana wasin ononon Jiisaswaanon kan kokaen qisin jegi, "Boi, giinon eja hona koloojani, nono ii mojon. Giinon ejemba tosaana mende inisosoron tosaana mende sureen onomakejanto, so motoonjonon gosin nonomakejan. Kawaaajon kuun gonji mende dogon somata mende esuun onomakejanto, Anutuwaanon kana ii qaa honaa so kuma nonomakejan. Giinon Anutuwaanon qaa dindiina iikanon uuta ano kamaanqeqeta motoondeen kuuya jen qindiin ama nonomakejan. ¹⁷ Kawaaajon qaa koi kawaaajon nomaen romonjojan, ii jena mobon. Nono Siisa-kimbaajon takis ama iikanon Mooseswaa Kana qaa songiwona me qaago?"

¹⁸ Kaen qisigi arenan qolonmolongoya moma koton kokaen injiijoro, "Oo uumeleembaa eja seleseya, onono mono naambaajon qaawaa timbinon ama nombombaajon angobato men nonju? ¹⁹ Saanon takis aambaa monenan mon qendeema nonji iimanan." Kaen injiijoro silwa monen mon men kagi.

²⁰ Kagi kokaen qisin onono, "Morowaa unayaga ano qataga ii koi oogita eja?" ²¹ "Oo ii Siisa-kimbaanonan," kaen meleema jegi. Jegi kokaen injiijoro, "Kaen kolooro iwoi Siisa-kimbaa unayawo ii mono iwaa bunan munkebu. Iwoi Anutuwwa unayawo eji, ii mono Anutuwwa bunan qewu." ²² Kaen injiijoro iwaajon mamaga walingon mesaon seleenjen kenji. Kian.

Koomunonga waawaataa Jiisas angobato men mug.

Maak 12.18-27; Luuk 20.27-40

²³ *Sadusii (Jigo gawombaa kaparanjonkon) yononon 'Komugiti, iyononon mende waabuya,' jen laligogi. Kamban kanon yonoononga tosonianon Jiisaswaanon kan kokaen qisin mun jegi, ²⁴ *"Boi, Mooseson kokaen jen koton nononota eja, 'Eja mon emba mero merabora mende koloogi komuro koganon saanon maloya men laligon gbili mekoloon muro dataa qa men laligowaa.' ²⁵ Moba, kamban mononon daremun 7 laligogi. Dagia mutuyanon emba men laligon gbilia qaa een laligon komuro. Komuro koganon maloya ii mero.

²⁶ "Men laligon komuro koga mononon maloya ii mero. Mero kawaa gematanon koga mononon emba iikayadeen mero. Kaanondeen kanon daremun 7 kuuya yononon emba motoonngo iikayadeen men gbilia qaa laligon komudaborogi. ²⁷ Komudaborogi konoga malogia ii kaanagadeen komuro. ²⁸ Giinon 'Komugiti, iyononon gbilin waabuya,' jejanto, nono ii mende moma laarijon. Moba, eja 7 kuuya ii ororon waabuyagati een,

* **22:13:** Mat 8.12; 25.30; Luuk 13.28   * **22:23:** Apo 23.8   * **22:24:** Dut 25.5

emba motoonjo ii embagiaga megii laligorotiwaajon ama mono morowaa embiaga koloonaga?”

²⁹ Kaen qisigi Jiisasnon meleema kokaen injjoro, “Onjo qaa jen soaju. Uumeleembaa Buja Tereya ano Anutuwaaw ku-usuna mende moma kotojutiwaajon mono jinjaun amakeju. ³⁰ Onjanon, koomunonga waama kamban iikanon loemba mende koloowuy-ato, gajoba yononon Siwe gomanon laligojuti kaana koloon laligowuya.

³¹ “Mobu! Komugiti, iyononon gbilin waabutiwaa qaaya Anutunon onjoonon jeroti, onjo ii mono weengogi me qaago? Qaa ii kokaen, ³² *‘Niinon Anutu Aabrahambaa Pon, Aisakwaa Pon ano Jeikobwaa Ponga laligon waama laligojen.’ Anutunon koomuya yonoo Pongia qaagoto, laaligo kombombaana laligojuti, mono iyonoo Pongia laligoja.” ³³ Jiisasnon ejemba tuun somata kaen kuma onono moma walingogi. Kian.

Jojopan qaa wana woi ii nomaen?

Maak 12.28-34; Luuk 10.25-28

³⁴ Sadiusii (Jigo gawombaa kaparankonkon) yononon Jiisas qisig mugi meleema jen sororogoro qaagia bogoroti, ii Farisii (Kana qaawaa kaparankonkon) yononon moma kan ajoroogi. ³⁵ *Yonoononga boi mon Kana qaa tororo moma kotoroti, iinon kan Jiisas timbi ama kokaen qisig muro, ³⁶ “Boi, Mooseswaa Kana qaa uutanon naa jojopan qaa ii wana somata kolooja?”

³⁷ *Qisig muro meleeno, “Wana somata ii kokaen, ‘Gii uuga, unaga ano roromongoga jumuna iikanon mono Pon Anutuga jopagon laligowa.’ ³⁸ Iikanon mono jojopan qaa wana ano uuta kolooja. ³⁹ *Jojopan qaa iikawaa alia ii kokaen, ‘Geenga jopagon aonkejan, iikaanideen mono ejemba kuuya jopagon onoma laligowa.’ ⁴⁰ Jojopan qaa woi ii mono Mooseswaa Kana qaa ano gejatootoo ejemba yonoonon Buju Tere kuuya iikawaa wana kolooja.” Kian.

Kraist ii kin Deiwidwaa Pona ano gbiliga.

Maak 12.35-37; Luuk 20.41-44

⁴¹ Farisii (Kana qaawaa kaparankonkon) yononon kan ajoroogi Jiisasnon kokaen qisig onono, ⁴² “Onjo Kraistwaajon nomaen moju? Iinon mono morowaa meriaga kolooja?” Kaen qisig onono meleema ijogi, “Mono kin Deiwidwaa gbiliaga kolooja.”

⁴³ Ijogi moma injjoro, “Kaen koloojato, nomaen ama Un Toroyanon Deiwid sololon muro iwaajon ‘Neenaa Pona,’ gama kokaen jero,

⁴⁴ *‘Anutunon nama noo Pona kokaen ijoro, Giinon mono kan noo boro din-dinanon rana niinon kamban biwianon kereuruga riin riitama haamo ama onoma goo kana baaganon onoma.

Kamban ii kan kuuwaatiwaa so mono asamaranon koi raba.’

⁴⁵ Deiwidnon ajo kaen jen qata ‘Noo Pona’ jeja. Pona jen mono nomaen ama iwa gbilia kaangadeen koloonaga?”

⁴⁶ Kaen injjoro iikawaa kitia monon mon meleemambaajon amamaan qaagia bogoro nanji. Somaana iikanondeen kuuya yononon Jiisas mombo qaa mombaa qisig mubombaajon kokodundun ama mesaogi. Kian.

23

Uumeleembaa selesele laaligowaa galen meme qaa

Maak 12.38-39; Luuk 11.43, 46; 20.45-46

¹ Kamban kanon Jiisasnon ejemba tuunleembe ano gowokouruta ii kokaen injjoro,

² “Kana qaawaa boi ano Farisii (Kana qaawaa kaparankonkon) yononon Mooseswaa

jijkaronj dun raranonj rama Kana qaawaa kania ku-usunj qaganonj kuma onjmakeju. ³ Kawaajonj qaa kuuya jenj kotonj onjmakejuti, ii mono tej kombuto, nanamemenjgia ii mono mende otaawu. Yonononj qaa jegianonj jenj asarinjkejuto, iyangio ii mende otaanjkeju. Kawaajonj mono ii kaanja mende amakebu.

⁴ “Yonononj qaaya qaaya jenj kotonj iikawaa qaqaq binawo ii ejemba sawingianonj amago anji ii anjowombaajonj bimooro jarambaranj amakejuto, iyangio ii boro susugia melaa monjonj ilaanj onjombombaaajonj wosomomogia monj mende enjkeja.

⁵ * “Yonononj nanamemenjgia kuuya ejembanonj injiibutiwaajonj ama menjkeju. Baibel qaa kota (memori jawo) irimunj kasa bokisjgia menj somariinj asuganonj qendeema Bunja momogiaajonj awelegonj aonjkeju. Malekugiaa susuyanonj akadamuwaa goubire somasomata menj mondonjkeju.* ⁶ Yonononj jejelombanonj dunj rara mutuyanonj jegenjegenj rabombaaajonj momakeju ano qamakooli mirinonj jaaqeqeyanonj eu rabombaaajonj siinja momakeju. ⁷ Maaketnonj me kanaanonj ejemba injigi jolongia jewutiwaajonj moma ‘Oo somatanana,’ qagia kaanj qabutiwaa siinja momakeju.

⁸ “Yonononj kaenj amakejuto, motoonjgo iinonj onjoo Boigia kolooro onjoo kuuyanonj iwaa uumeleenj alauruta kolooju. Kawaajonj onjoo qagia boinana qabutiwaajonj mende mobu. ⁹ Motoonjgo iinonj Manjgia kolooja. Iinonj Siwe gomanonj laligojiwaajonj balonj eja mombaajonj nonoo Manjnana qa kaenj mende qabu. ¹⁰ Kraist motoonjgo niinonj onjoo somatagia koloojenj. Kawaajonj onjoo qagia ‘Somatanana,’ qabutiwaajonj mende mobu.

¹¹ * “Kaenj qaagoto, onjoo batugianonj monjonj wanjaa kolooji, iinonj mono welenj qenj onjoma laligowa. ¹² * Kaenj laligowaato, monjonj iyanjaa uuta menj ubaati, Anutunonj mono ii menj kamaanj mubaa. Monjonj iyanjaa uuta menj kamaawaati, Anutunonj mono ii menj uma mubaa.

Jiisasnonj Farisii yonjoojonj qama wanjinjingonj ‘Yei!’ jero.

Maak 12.40; Luuk 11.39-42, 44, 52; 20.47

¹³ “Oo Kana qaawaa boi ano iikawaa kaparanjkonjkej onj ejemba! Onjoo uumeleembaa ejemba seleseleya koloogi lombo qagianonj ubaatiwaajonj mono qama wanjinjingonj ‘Yei!’ jejenj. Ejemba Siwewaa bentotonj uutanonj keububotiwaa naguya koma somonjgonjkeju. Onjoo iikawaa uutanonj mende keuju ano tosanonj iikawaa uutanonj keubombaaajonj anjuti, onjoo ii somonjgonj anjgonj koma onjmakeju. ¹⁴ Oo Kana qaawaa boi ano iikawaa kaparanjkonjkej onj ejemba! Onjoo uumeleembaa ejemba seleseleya koloogi lombo qagianonj ubaatiwaajonj mono qama wanjinjingonj ‘Yei!’ jejenj. Onjoo malo yonjooonj miri iwoi bidaanj baagonj anjalinj onjmakeju ano qabunjagia koloowaatiwaajonj ama qamakooli koriga koriga qama koolinj totogianonj qenjkeju. Kawaajonj Anutunonj qaagia jenj tegonj ironja uuta meleeno onjoo qagianonj ubaa.

¹⁵ “Oo Kana qaawaa boi ano iikawaa kaparanjkonjkej onj ejemba! Onjoo uumeleembaa ejemba seleseleya koloogi lombo qagianonj ubaatiwaajonj mono qama wanjinjingonj ‘Yei!’ jejenj. Onjoo monjonj Juuda ejemba monj koloowaatiwaajonj kaparanj koma koweya koweya kotonj balonja balonja liligonjkeju. Kaenj anji monjonj Juuda ananaa nanamemenonj qokotaawaati, ii mono kuma soonj mugi gere siawaa bunja koloowaa. Onjoo iikawaa kaanja qaagoto, indinja woi onjoo iikawaa unjuugunj kileqileewaa.

¹⁶ “Jaagianonj gooro ejemba borogianonj menj unjuamakejuti, lombo onjoo qagianonj ubaatiwaajonj mono qama wanjinjingonj ‘Yei!’ jejenj. Onjoo qaa kokaenj jenjkeju, ‘Monjonj jiwowonj jigowaa qatanonj qaaya jojopanj qaanonj jenj kotiiwaati eenj, iikanonj mende

* **23:5:** Mat 6.1; Jan 15.38; Dut 6.8 * **23:5:** Baibel memori jawo irimunj kasia ii Duteronomi 6.8 qaa iikawaa so oro selianonj menj palapangianonj me qoi kaanja borogianonj somonjgonj laligogi. Malekugiaa susuyanonj akadamuwaa goubire bewesononj menj mondonj laligogiti, ii Anutuwaawaa ejemba honja toonj koloogitiwaa aiweseya kolooro. * **23:11:** Mat 20.26-27; Maak 9.35; 10.43-44; Luuk 22.26 * **23:12:** Luuk 14.11; 18.14

kotiiwaato, moŋnoŋ jiwowoŋ jigowaa iwoi goulnoŋ memeta iikawaa qatanon jojopan qaaya jewaati een, jojopan qaa iikanon mono somonŋon mubaa.’

¹⁷ “Oo jaagoo ejemba nekoŋa! Iwoi goulnoŋ memeta ano jiwowoŋ jigo woi yoroonoŋga naa iwoinon uuta kolooja? Goul yaŋo kowoga mende koloojato, jiwowoŋ jigonoŋ aŋgi iikanon mono ii meŋ kobooja.

¹⁸ “Qaa moŋ kokaen jeŋkeju, ‘Moŋnoŋ alatawaa qata qama qaaya jojopan qaanon jeŋ kotiiwaati een, iikanon mende kotiiwaato, moŋnoŋ nandun mamatewoo alatanon eji, iikawaa qata qama jojopan qaaya jewaati een, jojopan qaa iikanon mono somonŋon mubaa.’

¹⁹ “Oo jaagoo ejemba! Nandun mamatewoo ano alata yoroonoŋga naa iwoinon uuta kolooja? Nandun yaŋo kamaanqegeta koloojato, alatanon aŋgi iikanon mono nandun meŋ kobooja. ²⁰ Kawaajon moŋnoŋ alatawaa qanon qaaya jojopan qaanon jeŋ kotiiwaati, iinon alata ano iwoi kuuya alatanon eji, mono iikawaa qanon qaaya jeŋ kotiiwaa.

²¹ “Moŋnoŋ jiwowoŋ jigowaa qanon qaaya jojopan qaanon jeŋ kotiiwaati, iinon mono jigo iikawaa ano iikanon kotiin laligoji, iwaa qanon qaaya jeŋ kotiiwaa.

²² *Kaanadeen moŋnoŋ Siwewaa qanon qaaya jojopan qaanon jeŋ kotiiwaati, iinon Anutuwaaw jinkaron dun ano iikanon raji, iwaa qanon qaaya jeŋ kotiiwaa.

²³ * “Oo Kana qaawaa boi ano iikawaa kaparaŋkoŋkoŋ ejemba! Ono uumeleembaa ejemba seleseleya koloogi lombo qagianon ubaatiwaaajon mono qama wanjinjingon ‘Yei!’ jejen. Ono nembanene kuuya mendeema bakaya 10 iikanonŋa motoonŋo Anutuwaaw bunŋa qeŋkeju. Dane, raki ano kiesopa ii kaanadeen mendeema tenoŋga motoonŋo ii Anutuwaaw bunŋa qeŋkeju. Nandun ii tororo amakejuto, Kana qaawaa kota waŋa koi mono uugun mesaonkeju: Gii ejemba batugianon nanamemen dindina otaan kiankomun aon qaa pondan otaan laligowa. Qaa waŋa ii mono kaparaŋ koma otaan laligowu ano qaa melamelaa ii kaanagadeen mende uugun mesaowu. ²⁴ Jaagia gooro ejemba borogianon meŋ unuamakejuti, ono jengeran apuwo newubotiwaajon apugia saiyanon gosinkejuto, oro somata kamel ii tondu gogonkeju. ²⁵ Oo Kana qaawaa boi ano iikawaa kaparaŋkoŋkoŋ ejemba! Ono uumeleembaa ejemba seleseleya koloogi lombo qagianon ubaatiwaaajon mono qama wanjinjingon ‘Yei!’ jejen. Ono hamo qeŋ aowombaaajon gambi ano amanenewaa selia songbama yagonkejuto, onoangiaa dogo otokogia mende galen koma iwoi tondu goronŋon nepaqepalo aŋgi iikanon uugia saa qero laligoju.

²⁶ “Oo jaagoo eja Kana qaawaaajon kaparaŋ komakejani, gii mono wala gambiwaa uuta songbana selianon kaanagadeen tataanikota koloowaa. ²⁷ *Oo Kana qaawaa boi ano iikawaa kaparaŋkoŋkoŋ ejemba! Ono uumeleembaa ejemba seleseleya koloogi lombo qagianon ubaatiwaaajon mono qama wanjinjingon ‘Yei!’ jejen. Ono qasiriwaa maripoonŋa songbanŋi taanŋa koloojuti, mono iikawaa so kolooju. Selegianon iimasiinŋiŋgiawo kaanŋa koloojuto, qasiriwaa uutanon qamo sii ano iwoi arokuukuuyawo eji, iikaanŋanon mono onoo uugia saa qeŋ eja.

²⁸ “Iikawaa so ono kaanagadeen ejemba jaagianon onanŋon dindina tani koloonkejuto, uumeleembaa selesele tani ano qewolonon mono uugia saa qero laligoju.

Bologa memewaa ironŋa

Luuk 11.47-51

²⁹ “Oo Kana qaawaa boi ano iikawaa kaparaŋkoŋkoŋ ejemba! Ono uumeleembaa ejemba seleseleya koloogi lombo qagianon ubaatiwaaajon mono qama wanjinjingon ‘Yei!’ jejen. Ono gejatootoo ejemba yonoo qasirinon simen kuun meŋkeju ano ejemba

* 23:22: Ais 66.1; Mat 5.34 * 23:23: Lew 27.30 * 23:27: Apo 23.3

solaŋa yoŋoo jama kobaagia menjerenŋonkeju. ³⁰ Kaen ama kokaen jenkeju, ‘Nononon ambosakonana yoŋoo kambanon laligowonagati een, mono yoŋowo mende toroqenin gejatootoo ejemba yoŋoo sagianon mono nonoo qanananon mende unaga.’

³¹ “Kaen jen iikanon onoangio gejatootoo ejemba unugiti, iyoŋoo esaurugia koloojuti, mono qaa ii nanŋon jen dangunu kaŋa nanju. ³² Kawaajon ambosakonŋianon singisonŋo kanain anŋiti, iikawaa so ono mono toroqen kuuya andaborowu.

³³ * “Oo Farisii, ono mono qato melaa kaŋa kolooju. Anutunon qaagia jen tegoro gere sianon kemebubotiwaajon mono nomaen umburatin kembuyaga? Ii mono amamaawuya. ³⁴ Kawaajon mono mobu, niinon gejatootoo ano momakooto ejemba ano Kana qaawaa boi wasin onombe onoonon kawuya. Kagi yoŋoononŋa tosaŋa ii unugi komuwuya ano tosaŋa maripoonon unuwuya. Tosaŋa qamakooli mirigianon ororaan onoma qaagia jen tegon oolinon onootin konjoma ononŋi taonŋa taonŋa kanon kemakebuya.

³⁵ * “Eja solaŋa Aabelwaa sayanon kamaaro iikanonŋa kanain unun kouma laligon Zekaraia jiwowon jigo kowoga ano siimolon alata yoroo batugaranon qegi saya kamaaro iikanon tegoro. Ejemba solaŋa yoŋoo sagia balanon molaan laligogiti, sa kuuya iikawaa ironŋa mono onoo qagianon ubaa. ³⁶ Niinon qaa honŋa mon kokaen injiowe mobu: Sagiaa ironŋa kuuya ii mono ejemba kete laligojuti, mono onoo qagianon uro Anutunon ironŋa meleema onono mobuya.”

Jiisasnon Jerusalem kanageso jopagon onono.

Luuk 13.34-35

³⁷ Jiisasnon jero, “Oo Jerusalem Jerusalem, ono gejatootoo ejemba unugi komugi Anutunon ejemba wasin onono onoonon kankejuti, ii jamonon unugi komunkeju. Kuru nemunanon meraboraana enŋana baatanon ama kojojon onomakeji, niinon mono iikawaa so kambaŋa kambaŋa goo kanagesouruga kotama kololon onomambaajon moma laligoweto, ono ii togon laligon kougi. ³⁸ * Mobu, Anutunon mono jigo mirigia gema qero saoyagadeen ewaa.

³⁹ * “Kaen ewaato, niinon kokaen injiowe mobu, Ono nii mombo mende niibuya. Kanagen kambaŋ mon kan kuuro iikanon niima kokaen jewuya, ‘Pombaa qatanon kan nononji, Anutunon mono ii kotuegon muba.’ Kian.”

24

Jiwowon jigonon kondemondoen koloowaa.

Maak 13.1-2; Luuk 21.5-6

¹ Jiisasnon jiwowon jigo mesaon kamaaro gowokourutanon iwaanon kan jiwowon jigowaa toton uutanon miri ragiti, ii Jiisas qendeema mugi. ² Qendeema mugi meleema kokaen injiowo, “Miri kuuya ii saanon injijuto, niinon qaa honŋa mon kokaen injiowe mobu: Ii mono kondeengi miriwaa jama mon ii jama mombaa qaganon mende ewaato, qeqelala saoyagadeen ewaa.” Kian.

Kakasililin ano sisiwerowero koloowaa.

Maak 13.3-13; Luuk 21.7-19

³ Jiisasnon Oil gere baananon kema raro gowokourutanon iyanŋia siri iwaanon kan kokaen qisin mugi, “Boi, qaa jejanŋi, iikawaa honŋa mono naa kambanon asugiwaa ano giinon kana balombaa kambaŋa tegomambaajon ambaati, iikawaa aiweseyanon mono nomaen asugiwaa? Ii saanon ninijowa.”

⁴ Kaen qisin mugi meleema kokaen jero: “Monon anŋomokolon ano jinjanŋ kembubotiwaajon mono galenŋia men laligowu. ⁵ Ejemba mamaganon asugin noo

* 23:33: Mat 3.7; 12.34; Luuk 3.7 * 23:35: Jen 4.8; 2 Hist 24.20-21 * 23:38: Jer 22.5 * 23:39: Ond 118.26

qananon kokaen jewuya, 'Niinon Hamoqeqe Toya Kraist koloojen.' Kaen jen ejemba mamaga tiligon onombuya. ⁶ Ono manjawaa bujuya ano otona koloon kema karo momakebuya. Ii moma jenengia orowabotiwaajon mono galengia mewu. Iwoi kaanja ii waladeen koloowaatiwaa jejetaga. Ii koloowaato, balombaa kambanjon mono iikanondeen uulanawo mende tegowaa.

⁷ "Kantri monjon kantri mon unuwombaajon waabuya. Ejemba tuun monjon tuun mon yonowo aron qen aowombaajon waabuya. Gomaña gomaña kanon bodia bodia koloowaa ano nan somasomata ii qonjoma men namo meleeno kemenkebaa. ⁸ Iwoi kuuya ii emba korowonon masu kanain ununkejiwaa so. Balombaa kambanjon mono iikawaa so kanain tegomambaajon ambaa.

⁹ * "Kaen ambaato, kamban kanon tosanon ono uugia meleengitiwaajon ama gawman yonoo boronon onoongi siimbobolo ama onoma unugi komuwuya. Kantri kuuya yononon noojona ama kazi ama onomakebu. ¹⁰ Kamban kanon mamaganon momalaarigia mesaon angonan men kazi ama aowuya. ¹¹ Gejatootoo ejemba takapolakaya mamaganon asugin ejemba mamaga kilikalu men onongi jinjaun qen kemakebuya.

¹² "Jeulalan Toyanon sein ejemba galen koma onombaatiwaajon ama uumeleen ejemba seiseiya yonoo uugianon olomoro uujopagianon loorin zololongowaa. ¹³ * Monjon kaparan koma kotiin bon qen nama laligoro balombaa kambanjon tegowaati, iinon mono oyanboyon bunja qen aowaa. ¹⁴ Anutuwaa bentotonaa Oligaa Bunja koi mono waladeen namowaa kantria kantria kuuya kanon jen seigi kanageso so nanjonango qaaya mogigo balombaa kambanjon iikawaa gematanon tegowaa. Kian.

Jerusalem sitiwaa kondemondéen uuduuduuyawo

Maak 13.14-23; Luuk 21.20-24

¹⁵ * "Gejatootoo eja Danielon kondemondéen uuduuduuyawo kawaa qaaya jerota eja. Qaa iikawaa so tosanon kan kondemondéen ano iwoi anjonjorayawo ii jiwowon jigo toroyanon angi nano iibuti, qaa koi weengowagati, iinon mono saanon geja ama moma kotowa. ¹⁶ Kamban iikanon Judia prowinsnon laligowuti, ononon mono misingon horon baanjon kembu. ¹⁷ * Miri kosianon sombenon laligowaati, iinon mono kamaan geso iwoiya memambaajon miri uutanon mende uba. ¹⁸ Gawonon kema laligowaati, iinon mono kaanagadeen malekuya memambaajon eleema mirinon mende kema.

¹⁹ "Yei! Emba korowo ano merabora ajunon yononon kamban iikanon nomaen uulanawo kembuya? ²⁰ Kawaajon iwoi ii konuru me Sabat kendombaa kambanjon mende koloowaatiwaajon mono qama koolinkebu.

²¹ * "Ii kokaembaajon: Kamban iikanon kakasililin jekania boorongoya koloowaa. Kakasililin soya kaanja ii wala eenanon kamban mongen mende koloon ero. Anutunon iwoi kuuya mokoloroti, kamban iikanondeen kanain kamban kokanon laligon kouma kamban biiwianon mon mende kolooro. Wala eenanon mende kolooro ano kanagen kamban monjon mombo mende koloowaa. Kawaajon mono qama koolin laligowu. ²² Ponon kokojinjin kamban ii mende men torinagati een, ejemba kuuyanon mono tiwilaadaborowuyagato, ejemba iyanajon meweengon ononoti, iyonoojon ama ween iikawaa jangoya ii men toriwaa.

²³ "Kamban iikanon kokaen jewuya, 'Mobu! Kraistnon koi laligoja,' me 'Tibu! Hamoqeqe Toyanon endu nanja.' Monjon kaen jewaati een, ii mono mende moma laariwu. ²⁴ Ii kokaembaajon: Hamoqeqe toya qolonmolongoya ano gejatootoo ejemba takapolakaya asugin angoletoto ano aiwese somasomata megilombuya. Kaen

* **24:9:** Mat 10.22   * **24:13:** Mat 10.22   * **24:15:** Dan 9.27; 11.31; 12.11   * **24:17:** Luuk 17.31   * **24:21:** Dan 12.1; Ais 7.14

letonji Anutunonj ejemba iyanjaajonj meweengonj ononoti, ii kaanagadeenj enkalolonj menj onombutiwaajonj angobato menj kaparanj kongi jinjaunj qewubo. Ono galengia awaagadeenj menj aonj laligogi ii amamaawuya. ²⁵ Mobu! Niinonj iwoi kuuya ii mende kolooro waladeenj injiowe modaboroju.

Siwe gomambaa Eja honjanonj asugiwaa.

Maak 13.24-27; Luuk 21.25-28

²⁶ **“Kawaajonj ‘Hamoqeqe Toyanonj balonj qararanjkonjononj laligoja,’ kaenj jegi mobuti eenj, iikanonj mono mende kembu. Me ‘Mobu! Kraistnonj miri kawaa uutanonj asuginj raja,’ kaenj injiogi ii mende moma laariwu. ²⁷ Ii kokaembaajonj: Siwe gomambaa Eja honjanonj mombo kawaati, kambanj ii mono oobiliwaa so kokaenj koloowaa: Ii weenj koukoutanonjga pilitik bilisik ama leegenj weenj kemekemetanonj sokoma asarinj keno iijonj, iinonj mono iikawaa so asugiwaa.*

²⁸ **“Oro gisaganonj mongenj ewaati, mambonkarara yonononj iikanonj horonj ajoroonkejuti, mono iikawaa so koloowaa.” Kianj*

Siwe gomambaa Eja honjanonj asugiwaa.

Maak 13.24-27; Luuk 21.25-28

²⁹ **“Konjilinj kambanj iikanonj tegoro iikanondeenj weenj jaayanonj injanj kono koinjonj umunj kombaa.*

Senjelao yonononj sombinonjga tegonj kamaawuya ano

sombinonj utugoro iikawaa ilawoilaya ii raragia mesaonj enkalolonj angj soowaa.

³⁰ **Kambanj iikanonj Siwe gomambaa Eja honja aiweseyanonj sombinonj asugiro iibuya. Kambanj iikanonj namowaa kanageso kuuya yonononj jinjenj qama saabuya. Saama Siwe gomambaa Eja honja iinonj sombimbaa koosu qaganonj karo iibuya. Ku-usunja somatanonj sakondindinjawo asuganonj asugiro asamararanja iibuya. ³¹ Karo iigi romonj qaita monj uugi otonja kotakota mogi Siwe gajobauruta wasinj onono yonononj ejemba Anutunonj iyanjaajonj meweengonj ononoti, ii balonj goraaya teete eugenj emugenj iikanonja kopepereenj onoma unjuambuya. Kianj*

Noronj gerewaa sareqaa

Maak 13.28-31; Luuk 21.29-33

³² *“Ono noronj gere iima tania romonjonj sareqaa koi mobu. Borianonj apuyawo kolooro senjia longogi ii iima moma kokaenj jenkeju, ‘Weenj kambanja mono dodowija.’*

³³ *Onononj kaanjadeenj aiwese iikawaa so asugiro iima moma asarinj kania kokaenj jewu, ‘Jiisanonj mono nagunonj dodowija.’*

³⁴ *“Niinonj qaa honja monj kokaenj injiowe mobu: Ejemba koi kete namononj laligojuti, iyonononj mende komugi iwoi kuuya jejenj, ii mono iyonoo laaligo kambanjanonj koloowaa. ³⁵ Sombinj namononj goronj qewaoto, noo Bunja qaananonj mono kamban monjonj mende aliwaa. Kianj.*

Jiisas kawaatiwaa kambanja ii monjonj mende moja.

Maak 13.32-37; Luuk 17.26-30, 34-36

³⁶ *“Siwe gomambaa Eja honjanonj kawaato, naa kambanonj kanj kuuwaati, iikawaa weenja me aua kambanja ii monjonj monj mende moja. Siwe gajobanonj ii mende moju. Anutuwwa Merianonj kaanagadeenj ii mende moja. Amanonj anodeenj ii moja. ³⁷ *Wala eerjanonj Noowaa kambananonj ejembanonj laaligogia qemasologenj qaganonj laligonj menj kileegiti, iikawaa so mono Siwe gomambaa Eja honjanonj mombo kawaatiwaa kambananonj koloowaa.*

* **24:26:** Luuk 17.23-24 * **24:28:** Luuk 17.37 * **24:29:** Ais 13.10; 34.4; Eze 32.7; Joel 2.10, 31; 3.15; Ais 6.12-13

* **24:30:** Dan 7.13; Zek 12.10-14; Ais 1.7 * **24:37:** Jen 6.5-8

³⁸ “Apu gboulu somatanon mende karo waladeen iikanon ejemba nene lomban ama apu kotiga neŋ embaqemba sewanqajon anŋi kema karo agimin aon laligogi. Nanamemen kaen ama men qemasologen laligogi Noonan wanŋo uutanon uroti, ween iikanon tegoro. ³⁹ *Tegoro naa iwoi koloowaati, ii mende mogi apu gboulu somatanon kan jinoŋa qaa tiwilaan onono. Kanagen Siwe gomambaa Eja honanon mombo kawaati, kamban iikanon ejembanon kaanjadeen qemasologen ama laligon tiwilaawuya.

⁴⁰ “Kamban iikanon eja woi gawonon laligori yoroononŋa mon men mon mesaowuya. ⁴¹ Kaanjadeen emba woi tawen orasin rabaoti, iyoroononŋa mon men mon mesaowuya.

⁴² “Poŋnon kawaatiwaa kamban me auaya mende mojutiwaaajon mono uugbiligbili laligowu. ⁴³ *Gbili laligowombaa qaa koi mono moma kotowu: Gomantiinanon kikekasililin ejanon naa kambanon me auanon kawaati, miri toyanon ii monagati een, iinon mono gbili rama miria awaagadeen galen mero qosoma umambaaajon amamaawaa. ⁴⁴ Ono ‘Siwe gomambaa Eja honanon kamban kokanon mende koubaa,’ jen romonŋogi iinon mono kamban iikanondeen koubaa. Kian.

Gawon ejanon silemale laligon tiwilaaro.

Luuk 12.41-48

⁴⁵ “Kaen kolooro gawon meme ejemba batugianon moronon tirin koton tosaan unuuguja? Tosianon zololonŋon gawon mesaogi monon momakooto awaawaa qaganon kaparan koma pondan menkeji, iinon mono simbawonawo koloaja. Miri toyanon nanamemen gosiin iima monŋen kema miriaa ilawoilaya ii borianon ano galen koloowaa. Galen koloon welenqeqeuruta ijorotiwaa so kalan koma kamban dindinanon unuaginkebaa. ⁴⁶ Kaen kalan koma onoma laligoro toyanon eleema kan iikaan iima ‘Mono simbawonawo kolojan!’ jewaa.

⁴⁷ “Niinon qaa hona mon kokaen injowe mobu: Toyanon ‘Mono simbawonawo kolojan!’ jen esuhinaya kuuyaa galen kuun mubaa. ⁴⁸ Kuun mubaato, gawon meme bibilokoya iinon uutanon romonŋon kokaen jewaati een, ‘Poŋnaa kaka kambananon mono koriga eja.’ ⁴⁹ Kaen jen kanain gawon meme ejembauruta unun ureen aon jejelomban ama aison apu kotiga neŋ uuta sooro enkalolon silemale koloon laligowaa.

⁵⁰ “Kaen laligon kamban monon poŋa koubaatiwaaajon mende mambombaati, mono iikanondeen koubaa. Kambambaaajon imowamo ulumbulun laligoro mono aua iikanondeen kouma ⁵¹ qen japalelen men mun jen kotooro uumeleembaa ejemba seleseleya kaan gere sianon kemen siimbobolo mobaa. Kaen moma saama gigilaan gobugia kigi qaro laligowuya.” Kian.

25

Emba saran 10 yonoo sareqaa

¹ *Jiisanon jero, “Mombo kamanati, kamban iikanon Siwewaa bentoton ii kokaen koloowaa: Maran lomban kambananon emba saran jumun ten yononon ‘Eja bunawo aitonŋowon,’ jen kiwagia men kananon kenŋi. ² Yonoononŋa 5 ii momakootogiawo koloogito, tosaan 5 ii nekon. ³ Nekon yononon kiwagia megito, gere (koinsare) kelega* mende men kenŋi. ⁴ Momakootogiawo yononon kiwagia ano koinsare kele kaarogia kaanagadeen men kenŋi. ⁵ Kenŋi eja bunanon uulanawo mende karo

* **24:39:** Jen 7.6-24 * **24:43:** Luuk 12.39-40 * **25:1:** Luuk 12.35 * **25:3:** Gere (koinsare) kelega ii oil gerewaa kota mujugogi kelega ii kolooro. Goman tiro gere susuyanon opo kokosiin kele iikanon qendunŋon kiwa ootirin kananon kenŋi 15 minitwaa so jero. Kawaa gematanon gere ii een bubu giliwubotiwaajon ii mombo oil gere kelenon qendunŋogi.

mambonji kamban korirotiwaajon kuuya yonoo jaalologia bombon mero usugon gaon egi.

⁶ “Gaon egito, gomantiina biiwianon monon romun qero qa kokaen mogi, ‘Mobu, eja bujanon mono kaja-oo! Mono iwaanon kema aitongowu.’ ⁷ Qa ii moma emba saran ten ii kuuyanon waama kiwagia men meagon ootirigi. ⁸ Ootirigi nekonja yononon emba momokootogiawo yononon kan kokaen jegi, ‘Nonoonon kiwa bogojiwaajon ononon mono koinsare kelega tosia nonombu.’

⁹ “Kaen jegi momakootogiawo yononon meleema kokaen jegi, ‘Qaago! Ii onjo ano nono mende sokoma nonombaa. Kawaajon mono sii mirinon kema onjoangiaa koinsare kelegia sewana mewu.’

¹⁰ “Kaen jegito, yononon koinsare kelega sewana mewombaajon kema kanaanon laligogi eja bujanon mono iikanondeen kouro. Emba saran jojorin nangiti, iyononon kema iwo aitonjon maran lomban miri uutanon ugi nagu konji. ¹¹ *Emba saran stuanon kenjiti, iyononon kaanagadeen kanagen kouma nagu qen kokaen qagi, ‘Pon Pon, mono nagu metaama nonomba!’

¹² “Kaen qagito, kokaen meleema jero, ‘Qaago! Nii onjo mende moma ononjen. Qaa ii honaga injojen.’ ¹³ Jiisasnon sareqaa kaen jen gowokouruta ii qaa kokaen injoro, “Onjo nii kamambaa kambana me auaya mende mojutivaajon mono uugbiligbili laligowu.” Kian.

Monen esu galen kongitiwaa sareqaa.

Luuk 19.11-27

¹⁴ * “Mono sareqaa kokawaa so koloowaa: Eja mon gomana mesaon koriganon kantri monjen kemambaajon moma welenqeqeuruta onoono kagi monen esuhinaya galen koma onombutiwaajon jen koton onoma borogianon ano. ¹⁵ Gawon memegia gosin hona dawi koloowaatiwaa so moma gawon meme eja mombaajon monen esu 5 (Kina 20,000) mun mon monen esu woi (Kina 8,000) mun mon motoonjo (Kina 4,000) muro. Kaen galen kombutiwaajon mendeema onoma onomesaon keno.

¹⁶ “Eja esu 5 (Kina 20,000) meroti, iinon iikanondeen kema konkororo gawon mero monen seirowo esu 5 mombo mero. ¹⁷ Kaanjadeen esu woi (Kina 8,000) meroti, iinon kema konkororo gawon mero monen seirowo esu woi mombo mero.

¹⁸ “Kaen merito, eja monen esu motoonjo (Kina 4,000) meroti, iinon mono mesaon kema balon onon eja ponaa moneja ron koma mesangoro. ¹⁹ Kamban koriga tegoro welenqeqe yonoo eja ponjianon eleema kan ‘Gawon megitiwaa sundugia moma gosimana,’ jen koma horon onono kagi.

²⁰ “Kaen kagi eja esu 5 (Kina 20,000) meroti, iinon jaayanon kouma esu 5 mombo toroqen men kan kokaen ijoro, ‘Somatana moba, giinon monen esu 5 nonati, niinon iikawaa konkororoya mewe seirowo esu 5 mombo kolooro men kaje.’

²¹ “Kaen ijoro eja ponjanon kokaen meleema muro, ‘Ii awaa. Gii gawon meme eja awaga membiri-qembiriga qaa. Gii iwoi afaana men ii kaparan koma galen koma laligona seirowo. Kawaajon niinon iwoi mamaga goo borogianon ambe iikawaa galenaga laligowa. Saanon kan eja ponga noo miri uutanon kouma motoon korisoro ama laligowona.’ ²² Eja Kina esu woi (Kina 8,000) meroti, iinon kaanjadeen kouma kokaen ijoro, ‘Somatana moba, giinon monen esu woi nonati, niinon iikawaa konkororoya mewe seirowo esu woi mombo kolooro men kaje.’

²³ “Kaen ijoro eja ponjanon kokaen meleema muro, ‘Ii awaa. Gii gawon meme eja awaga membiri-qembiriga qaa. Gii iwoi afaana men ii kaparan koma galen koma laligona seirowo. Kawaajon niinon iwoi mamaga goo borogianon ambe iikawaa galenaga

* 25:11: Luuk 13.25 * 25:14: Luuk 19.11-27

liligowa. Saanon kan eja ponga noo miri uutanon kouma motoon korisoro ama liligowonja.’

²⁴ “Kawaa gematanon eja monej esu motoonjo (Kina 4,000) meroti, iinon kouma kokaen ijoro, ‘Somatana moba, niinon kaniaga kokaen moma yagowe: Eja Ponganon mono eja kotakota geriawo kolooja. Geenjo nene kota mende qosoma kororoona iikanon mono kilen hona soonon koton memambaajon momakejan. Dumun kota mende osona kemero iikanon mono kilen hona men kululumambaajon momakejan.

²⁵ “Kaen moma yagon keena moma kema goo monej esuga ii namonon mesangowe ero. Iiba, monej esu nonati, iikayadeen mono tororo koi.’ ²⁶ Kaen ijon ii muroto, eja ponganon meleema kokaen jen muro, ‘Gii injarere koloon welenqeqe bologa koloojan! Gii kaniana moma yagona: Neeno nene kota mende qosoma kororoowe iikanon mono kilen hona soonon koton memambaajon momakejen. Neeno dumun kota mende osowe kemero iikanon kilen hona men kululumambaajon momakejen. Noo tanina kaanja moma yagonjo mono naambaajon ama soon liligona?

²⁷ “Gii noonon monej ii benkon ana sokonaga. Benkon ana somariiro eleema kawuti, kamban kokanon ii saanon susuyawo mewenaga.’ ²⁸ Toroqen tosaanja ii injoro, ‘Ono mono qezen injarere eja kokawaa monej esuya ii wama mon esu 10 mokoloroti, mono ii mubu.’

²⁹ * “Sareqaa kokawaa kania ii kokaen: Daen yonoonon iwoi eji, kuuya iyonoojon mono toroqen onongi seiwo kelemalelen en onombaa. Kaen seiwaato, mombaanon iwoi mon mende eji, iwaanon iwoi ii mono kaanagadeen wangi een toontoon liligowaa. ³⁰ * Ayo, welenqeqe eja omaya gawonaa hona qaa ii mono seleenjen hagogi pangamanon kemeba. Iikanon kemen sama gigilaan gubugia kigi qaro liligowuya.” Kianj.

Jenteegowaa kamban somatanon kokaen koloowaa:

³¹ * “Siwe gomambaa Eja honanon nama Siwe gajoba kuuya unuama motoon kawuti, kamban iikanon Siwewaa asamararananon asugiro iinon Kin Pombaa jinjaron dunon rabaa. ³² Rama jero namowaa ejemba tuun kuuya men kululuun onongi iwaa jaanon asugiwuya. Asugigi lama galenanon lamauruta meme (nonin) yonoononga gosin mendeema ononji, iikawaa so ii mendenqendeen ama onombaa. ³³ Ii ama onoma jero lama ii boro dindinanon ano meme (nonin) ii qanianon ama onombuya.

³⁴ “Kaen ama onongi Kin Pongon boro dindinanon nambutu, ii kokaen injowaa, ‘Noo Amananon kotuegon onono liligogiti, ono mono kawu. Ama Anutunananon goman kuuya mokolon ononoti, kamban iikanondeen mono bentoton onoojon mozozonjon merota jorin en kouji, ono mono kan ii bunja qen aon liligowu.

³⁵ “Ii kokaembaajon jejen: Niinon nembanenena komun liligowe ono neneya noma liligogi. Niinon apuwaajon qenjen qen liligowe ono apu noma liligogi. Niinon waba koloon liligowe ono koma horon nonji mirigianon uma liligowe. ³⁶ Niinon sele esunaajon amamaan liligowe ono opo keren noma liligogi. Niinon ji niro liligowe ono galen koma noma liligogi. Niinon kapuare mirinon liligowe ono nii niibambaajon iikanon kan liligogi.’

³⁷ “Kaen injoro ejemba solanja yononon kokaen meleema mun jewuya, ‘Pon, gii mono naa kambanon nembaneneaajon komuna giima guagin laligonin? Mono naa kambanon apuwaajon qenjen qen laligona giima apu goma laligonin? ³⁸ Mono naa kambanon wabaga laligona giima koma horon gonin mirinananon una laligonin? Mono naa kambanon sele esugaajon amamaan laligona giima opo keren goma laligonin?

* **25:29:** Mat 13.12; Maak 4.25; Luuk 8.18   * **25:30:** Mat 8.12; 22.13; Luuk 13.28   * **25:31:** Mat 16.27; 19.28

³⁹ “Mono naa kabanon ji giro ena giima me kapuare mirinon laligona moma gii giibombajaan goonon kan laligonin?” ⁴⁰ Kaen jegi Kin Ponon meleema kokaen injowaa, ‘Niinon qaa hona mon kokaen injowe mobu: Ono neenaa uumeleen alauruna kamaanqeqeta koi yonoononga mombajaan iwoi mon angiti, ii kuuya mono nii ama noma laligogi.’

⁴¹ “Kaen jen kawaa gematanon boro qanianon nambutu, iyonoonon meleema kokaen injowaa, ‘Mannanon qasuaan onono laligogiti, ono mono nomesaon togowu. Gere sia tetegoya qaa jen ubaati, mono iikanon kema kemebu. Anutunon ii Kilenaa Toya ano iwaa gajobauruta yonoojon mozozonjon merota jorin en kouja. ⁴² Ii kokaembaajon injojen: Niinon nembanenena komun laligowe ono neneya mende noma laligogi. Niinon apuwaajon qenjen qen laligowe ono apu mende noma laligogi.’

⁴³ “Niinon waba koloon laligowe ono mende koma horon nongi mirigianon mende uma laligowe. Niinon sele esunaajon amamaan laligowe ono opo kerejen mende noma laligogi. Niinon ji niro ewe ano kapuare mirinon laligoweto, ono nii niibombajaan iikanon mende kan laligogi.’

⁴⁴ “Kaen injoro yononon kaanagadeen meleema mun kokaen jewuya, ‘Pon, gii mono naa kabanon nembaneneajaan komuna me apuwaajon qenjen qen laligona me wabaga laligona me sele esugaajon amamaan laligona me ji giro ena me kapuare mirinon laligona nono gii mende welen qen goma laligonin?’

⁴⁵ “Kaen jegi meleema kokaen injowaa, ‘Niinon qaa hona kokaen injowe mobu: Ono uumeleen alauruna kamaanqeqeta koi yonoononga mombajaan iwoi mon mende angiti, ii kuuya mono nii mende ama noma laligogi kolooja.’

⁴⁶ * “Kaen injoro irona meleema onono qagianon uro hagon onono kemen siimbobolo kaban tetegoya qaa moma laligon ubuya. Kaen laligon ubuyato, solana yononon oyanboyan laaligo ii kaban tetegoya qaa laligon uma laligowuya.” Kian.

26

Jiisas qenin komuwaatiwaa angonan анги.

Maak 14.1-2; Luuk 22.1-2; Jon 11.45-53

¹ Jiisasnon qaa kuuya ii jedaboron gowokouruta kokaen injoro, ² * “Ween woi tegorogo pasowa kendon kan kuuwaa.* Ono ii saanon moju. Kan kuuro Siwe gomambaa Eja hona ii waba gawman yonoo borogianon анги maripoonon qegi komuwaa.”

³ Kaban kanon jigo gawon galen ano kantriwaa jotamemeya yononon ajoroon jigo gawon galen wana qata Kaiafas iwaa jinkaron mirianon raji. ⁴ Kanon rama nomaen mononin Jiisas olon men qegi komunagati, iikawaa kania mongama gosigi. ⁵ Mongama gosin kokaen jegi, “Ejemba iringia soono karena karena aowubotiwaajon ii korisoro kendon kambananon ambombajaan amamaawon.” Kian.

Emba monnon Jiisas apu unkoowagawonon moriro.

Maak 14.3-9; Jon 12.1-8

⁶ Jiisasnon Betani gomanon laligon Saimon mon manimbaya men solananiroti, iwaa mirinon uma raro. ⁷ * Iikanon nene nen raro emba monnon jamo kaaro mon men iwaanon karo. Kaaro ii lalu lanjonawo qata alabasta iikanon memetaga. Ii apu unkoowagawo iikanon saa qeqetaga. Iinon ii sewana somatanon men kan apuya Jiisaswaa wananon qibibirin moriro.

* **25:46:** Dan 12.2 * **26:2:** Eks 12.1-27 * **26:2:** Pasowa ii Kiankomu kendon. Qaa iikawaa kania ii Niniima koboon nunuuguro. Eksodus 12.15 * **26:7:** Luuk 7.37-38

⁸ Moriro gowokourutanonj ii iima uugia boliro kokaenj jegi, “Ii mono naambaajonj kaenj tiwilaaja? ⁹ Apu kelegawo ii sewanja mewutiwaajonj ano monenj uuta kolooro ii ejemba wanaya onono sokonaga.”

¹⁰ Jiisasnonj uumomogia ii iima kotonj kokaenj injjoro, “Emba kokawaa uuta ii mono naambaajonj menj boliju? Iinonj sili awaa ama sororogonj nono sokonja. ¹¹ *Ejemba wanaya ii kambanja kambanja batugianonj laligowuto, niinonj onoo batugianonj kambanj so mende laligomaŋa.

¹² Niinonj komuwe ronj koma nombutiwaajonj ama kelenonj selena nomorija. ¹³ Niinonj qaa honja monj kokaenj injjowe mobu: Oligaa Buŋa koi kantri kanonj me kanonj jenj seigi kambaati, iikanonj emba koi kanonj iwoi ama nonji, iikawaa bujuya kaangadeenj jegi seirowaajonj romonjonj laligowuya.” Kianj.

Juudasnonj Jiisas memelolo menj mumambaajonj uumotoonjgo ano.

Maak 14.10-11; Luuk 22.3-6

¹⁴ Kambanj kanonj gowokouruta ¹² yonoononjga monj qata Juudas Iskariot iinonj jigo gawonj galenj yonoononj kema ¹⁵ *kokaenj qisinj onono, “Niinonj Jiisas memelolo menj munj borogianonj ambe onononj naa tawaga nombuya?” Qisinj onono silwa monenj kota 30 weenjonj borianonj anji. ¹⁶ Aua iikanondeenj kanainj Jiisas kambanj monjenj memelolo menj mumambaa kana moma monjgama kokobimbij koma laligoro. Kianj.

Jiisasnonj gowoko yonowo Pasowa lama negi.

Maak 14.12-21; Luuk 22.7-13, 21-23; Jon 13.21-30

¹⁷ Bered yiistya qaa iikawaa kendonj weenj mutuyanonj (Sikunenenonj) gowoko woi yorononj Jiisaswaanonj kanj kokaenj qisinj muri, “Boi, nono miri dakanonj kema pasowa lama mozozonjonj goni newaga? Ainja nomaenj eja?”

¹⁸ Qisinj muri kokaenj meleeno, “Oro Jerusalem sitinonj uma eja monj mojeni, ii mokolonj kokaenj ijowao, ‘Boinonj jeja: Noo kambananonj mono† dodowija. Niinonj goo mirinonj kanj gowokouruna yonowo Pasowa lama newonja.’” ¹⁹ Gowoko yorononj Jiisasnonj jenj kotonj oronoti, iikawaa so otaanj Pasowa lama mozozonjgori.

²⁰ Mare kolooro gomanj tiiro Jiisasnonj gowokouruta ¹² yonowo miri iikanonj kouma uma duŋ kosianonj rama nene mendeema negi. ²¹ Nene nenj nenj rama Jiisasnonj kokaenj injjoro, “Niinonj qaa honja monj kokaenj injjowe mobu: Onoononjga monjonj mono memelolo menj nombaa.” ²² Kaenj injjoro moma iikanondeenj uugianonj wosobiri somata kolooro kanainj anja anja qisinj munj ijogi, “Ponj, mono noojonja jewabo?”

²³ *Qisinj mugi kokaenj meleeno, “Niwo bered qaanjonj qendunjoji, mono iinonj. ²⁴ Siwe gomambaa Eja honjanonj mono iwaajonj qaa oogita ejiwaa so onjanonj namo mesaonj kambaato, monjonj ii memelolo menj mubaati, iwaajonj mono ‘Yei!’ jenj qama wanjinjingojen. Iikawaa ironja kanjanawononj mono iwaa qaganonj ubaa. Eja ii nemunj koro uutanonjga mende asuginagati, iikanonj mono afaanjonj munaga.” Kianj.

²⁵ Kaenj meleeno Juudas memelolo menj mubaati, iinonj kokaenj meleema ijoro, “Boi, ii mono noojonja jewabo?” Jiisasnonj kokaenj ijoro, “Jejanji, mono kianj!” Kianj.

Pombo samonj konoga negi.

Maak 14.22-26; Luuk 22.14-20; 1 Kor 11.23-25

²⁶ Nene nenj rama Jiisasnonj bered menj kotuegonj motonj onoma kokaenj injjoro, “Koi neenaa busuna. Ii mono menj newu.”

²⁷ Kaenj injijonj wain qambi menj qama koolinj dangisenj jenj onoma kokaenj injjoro, “Onjo kuuya mono qambi kokanonja newu. ²⁸ *Koi neenaa sana. Ii Anutunonj ejemba yonowo soomonjgo arenj ano kotiiwaatiwaajonj sana molaagi kemero ejemba mamaga

* **26:11:** Dut 15.11 * **26:15:** Zek 11.12 † **26:18:** Anutunonj Jiisas komuwaatiwaa kambanja anoti, iikawaajonj jeja. * **26:23:** Ond 41.9 * **26:28:** Eks 24.8; Jer 31.31-34

yoŋoo singisonŋogia mesaowaa. ²⁹ Niinonŋ qaa monŋ kokaenŋ injjowe mobu: Niinonŋ wain kasawaa honŋa koi mombo toroŋenŋ mende nemaŋa. Kanagenŋ Maŋnaa bentotonŋ uutanonŋ eu raninŋ jejelombanŋ ambaati, weenŋ iikanonŋ mono wain apu qaita monŋ ii onŋowo nemaŋa.”

³⁰ Kaenŋ injjonŋ korisoro rii qama mesaonŋ kema Oil gere baanŋanonŋ ugi.

Piitononŋ Jiisasŋ qakoombaatiwaajonŋ ijoro.

Maak 14.27-31; Luuk 22.31-34; Jon 13.36-38

³¹ *Uma Jiisasnonŋ kokaenŋ injjoro, “Gejatootoo eja monŋonŋ qaa monŋ kokaenŋ oorota eja,

‘Niinonŋ galengia qewe
lama tuunŋanonŋ deembuya.’

Iikawaa so onŋonŋ kuuya kete gomantiinŋanonŋ uugia noojonŋ ama boliro nomesaonŋ boratiwuya.

³² *Boratigi nuwuyato, niinonŋ mono koomunonŋga waama waladeenŋ Galili prowinsnonŋ kema iikanonŋ asuginŋ onŋomaŋa

³³ Kaenŋ injjoro Piitononŋ meleema kokaenŋ jero, “Yoŋononŋ kuuya uugia goojonŋ ama boliro gomesaonŋ boratiwuti eenŋ, niinonŋ mono kilenŋ kambanŋ monŋonŋ mende gomesaomaŋa.” ³⁴ Jero Jiisasnonŋ ijoro, “Niinonŋ qaa honŋa monŋ kokaenŋ gijomaŋa: Kurunonŋ mende qaro giinonŋ kete gomantiinŋanonŋ qakooma nona indinŋ karoonŋ koloowaa.”

³⁵ Kaenŋ jeroto, Piitononŋ kokaenŋ ijoro, “Boi, kaenŋ qaagoto, nii nugi giwo motoonŋ komuworagati, ii kilenŋ niinonŋ gii mende qakooma gomaŋa.” Gowoko tosaŋa kuuya kaanŋagadeenŋ qaa iikayadeenŋ jegi. Kianŋ.

Jiisasnonŋ Gezemanŋ urukisinonŋ qama kooliro.

Maak 14.32-42; Luuk 22.39-46

³⁶ Kaenŋ aminŋ moma kema yoŋowo urukisi monŋ qata Gezemanŋ iikanonŋ keugi. Keuma Jiisasnonŋ gowokouruta kokaenŋ injjoro, “Niinonŋ endu kema qama kooliwe onŋo mono kambanŋ biiwianonŋ koi rabu.” ³⁷ Kaenŋ injjonŋ Piito ano Zebediwaa merawoita woi uruama kenŋgi Jiisasnonŋ kanainŋ wosobiri moma konjilinŋ kolooro kana boria qetegoro. ³⁸ Kambanŋ kanonŋ kokaenŋ injjoro, “Noo uunanonŋ mono kondunŋkondunŋ koma koujiwaajonŋ ama wosobiri mobe koomuya ama nonŋa. Onŋo mono kokanonŋ rama niwo gbili laligowonŋa.”

³⁹ Kaenŋ injjonŋ yanodeenŋ boronŋa monŋ toroŋenŋ kema siminŋ kuma usugonŋ kokaenŋ qama koolinŋ jero, “Amana, gii iwoi monŋ mende mololombijanŋ. Kawaaajonŋ siinŋga eji eenŋ, siimbobolowaa qambia koi kanonŋ mono noo qananonŋ ubabotiwaajonŋ nuamba. Nuambaa me qaagoti, ii mono geenŋgaa uusiinŋgaa so koloowa. Ii noo siimbaa so qaago!”

⁴⁰ Kaenŋ jenŋ eleeno gowokouruta karoonŋ yoŋononŋ gaonŋ egi injiima Piito kokaenŋ ijoro, “Onŋo aua motoonŋgoda niwo gbili laligowombaaajonŋ mende kotiiju me? ⁴¹ Uunanonŋ gbili laligowombaa siinŋa momakejonto, selenananonŋ looloria kolooja. Kawaaajonŋ anŋobatononŋ kamaanŋ unuwabotiwaajonŋ mono qama koolinŋ gbiligbili laligowu.”

⁴² Kaenŋ ijoro mombo onŋomesaonŋ kema indinŋ woi kolooro kokaenŋ qama koolinŋ jero, “Amana, siimbobolowaa qambi koi kanonŋ mende nuuguwaati eenŋ, ii saanonŋ nemaŋato, ii mono geenŋgaa uusiinŋgaa so koloowa.”

⁴³ Qama koolinŋ eleeno jaa lologia bombonŋ merotiwaajonŋ mombo gaonŋgadeenŋ egi injiiri. ⁴⁴ Mombo onŋomesaonŋ leegenŋ kema qaa iikayadeenŋ mombo jenŋ qama kooliro indinŋ karoonŋ kolooro. ⁴⁵ Gowoko yoŋoononŋ eleema kanŋ kokaenŋ injjoro, “Onŋo toroŋenŋ haamo menŋ gaonŋgadeenŋ ewombaaajonŋ moju me? Mobu! Monŋonŋ Siwe gomambaa Eja honŋa memelolo menŋ muro gawman eja sisiwerowerogiawo yoŋoo borogianonŋ ubaa.

* 26:31: Zek 13.7 * 26:32: Mat 28.16

Iikawaa aua kambaŋanon mono kaŋ kuuja. ⁴⁶ Mono waagi kembonja! Memelolo men nombaati, iinon mono kosere koi kaja.” Kiaŋ.

Jiisas qelanjin men somongogi.

Maak 14.43-50; Luuk 22.47-53; Jon 18.3-12

⁴⁷ Jiisasnon kaen jen nano iikanon gowokouruta 12 yonoononga mon qata Juudas iinon tuun somata mon jeta men onono kougi. Jigo gawon galen ano kantriwaa jotamemeya yononon ii wasin onongi manjawaa soo somata ano wasagia men kagi. ⁴⁸ Memelolo memambaajon anoti, iinon waladeen yonowo aiwese qaa kokaen somongon injoro, “Niinon eja buuta kiton nemanati, iinon mono ii kolooja. Mono ii men somongowu.”

⁴⁹ Kaen injon kaŋ iikanondeen Jiisaswaanon keuma “Kokona (Boi), uubonjon!” jen buuta kiton nero. ⁵⁰ Kiton nero Jiisasnon kokaen ijoro, “Alana, gii naambaajon kajaŋi, ii mono uulaŋawo amba.” Kaen ijoro eja tuun yononon Jiisaswaanon kouma qelanjin men somongogi. ⁵¹ Somongogi Jiisaswo laligogiti, iyonoononga monon borianon manjawaa soo somata horon jigo gawon galen wanja welenqeqeya qen geja kotogoro kamaaro.

⁵² Jiisasnon ii iima kokaen ijoro, “Mono mesaowa! Manjawaa soo somata taangen mewuti, ii mono kuuya manjawaa soo somatanon unuro komuwuya. Kawaajon mono sooga kopinanon qena kemeba! ⁵³ Niinon Amana qama kooliwe saanon ilaan nombaati, ii mojan me qaago? Qama koolin mubenagati, iinon mono iikanondeen gajoba manjaqeqe tuun‡ 12 ugun wasin onono kaŋ ilaan nombuyaga. ⁵⁴ Ilaan nombuyagati een, Buŋa Terewaa qaayanon mono nomaen honawo koloonaga? Buŋa Tere qaawaa so iwoi koi kanon mono asugiwaa jejetaga kolooja.”

⁵⁵ *Kambaŋ iikanondeen Jiisasnon manjaqeqe tuun ii kokaen injoro, “Nii kikekasililin ejaga qaagoto, kilen nojon kaen moma manjawaa soo somata ano wasa men noma somongowombaajon kouju. Niinon ween so jiwowon jigonon onowo rama nama Buŋa qaa kuma onoma laligowe mende nongi. ⁵⁶ Kaento, iwoi kuuya koi mono gejatootoo ejembanon qaa oogiti, iikanon honawo koloowaatiwaaajon asugija.”

Jiisas somongogi gowoko yononon kuuya Jiisas mesaon boratin umburatin kenji. Kiaŋ.

Jigowaa jotamemeya yononon Jiisaswaa qaa gawon megi.

Maak 14.53-65; Luuk 22.54-55, 63-71; Jon 18.13-14, 19-24

⁵⁷ Manjaqeqe eja Jiisas men somongogiti, iyononon ii wama jigo gawon galen wanja qata Kaiafas iwaa mirinon kenji. Kenji Kana qaawaa boi ano kantriwaa jotamemeya yononon iikanon kaŋ ajoroogi. ⁵⁸ Kenji Piitonon sigensigen onotaan iikanon keuma jinaron miriwaa kiropo uutanon uro. Uma tetegoyanon nomaen koloowaati, ii iimambaajon welenqeqe eja yonoo batugianon raro.

⁵⁹ Kaen raroto, jigo gawon galen ano jigo kaunsol tuun yononon Jiisaswaa se-lenon kuukuu qaa nomaen monon nanjon jenin qegi komuwaatiwaaajon mongangi. ⁶⁰ Mongama nama mamaganon waama nama qaa qolonmolongoya Jiisaswaa selianon kuun nanjon jegito, kilen kania mon mende mokoloogi. Mende mokologito, tetegoyanon eja woi kouma ⁶¹ *kokaen jeri, “Eja koi kanon mono kokaen jero mori, ‘Nii saanon Anutuwwa jiwowon jigoya kondeembe namonon kamaaro ween karoombaa uutanon ii mombo metaama kumaŋa.”

⁶² Kaen jeri jigo gawon galen wananon waama Jiisas qisin mun kokaen ijoro, “Yononon goo seleganon qaa kuun nanjojuti, iikawaa kitia mon jewaga me qaago?”

‡ 26:53: Room yononon lijon me manjaqeqe tuun mon ii manjaqeqe eja 6,000 kawaa so koloon laligogi. Kawaajon manjaqeqe tuun 12 yonoo jangogia ii Siwe gajoba 72,000 kawaa so. * 26:55: Luuk 19.47; 21.37

* 26:61: Jon 2.19

⁶³ Qisin muro Jiisasnon iwoi bologa mon mende anoto, kilen qaaya bogoro nano. Qaaya bogoro nano jigo gawon galen waña iinon kokaen ijoro, “Niinon Anutu laaligo Toyaa qatanon kokaen qisin kuun gonjen: Gii Anutuwaa Meria Kraist koloojan me qaago, ii tororo jen jojopan qaanon jen kotiina mobona.”

⁶⁴ *Kaen ijoro kokaen jero, “Jejani, mono ii. Iito, niinon kuuya onjo kokaen injjowe mobu: Kamban kokaambadeen kanain Siwe gomambaa Eja honanon mono ku-usun Toyaa boro dindinanon rama kanagen sombimbaa koosu qaganon kamaaro iibuya.”

⁶⁵ *Qaa ii jero jigo gawon galen waña iinon malekuya menjurama kokaen jero, “Yei, mangaa siita! Mono Anutu mepaegoja. Tosianon qaaya nangowutiwaajon mombo mende qisin onjombona. Anutu mepaegoji, ii keteda koi onjonganjo modaboroju.

⁶⁶ Kawaaajon onjo mono nomaen romonjoju?” Kaen qisin onono kokaen jen tegogi, “Iinon mono koomuwaa bunja koloowa.”

⁶⁷ *Kaen jen tegon jaayanon sulaapan qen morin borogia kuma palapananon qegi. Tosianon urunanon qetaalin ⁶⁸ kokaen ijogi, “Gii gejatootoo eja Kraist koloojaniwaajon moronon guji, mono iwaa qata qana mobona.” Kian.

Piitonon Jiisas qakoono.

Maak 14.66-72; Luuk 22.56-62; Jon 18.15-18, 25-27

⁶⁹ Kaen kolooro Piitonon seleenjen kiropo uutanon sombenon raro. Raro welenqeqe emba monon iwaanon kan kokaen jero, “Gii kaanagadeen Galili eja Jiisaswo motoon laligona.” ⁷⁰ Kaen jeroto, kuuya yonoo jaagianon qakooma kokaen jero, “Qaa jejani, ii mono kondanjen.” ⁷¹ Kaen jen kiropo naguyanon kemero welenqeqe emba monon ii iima eja kosianon nangiti, ii kokaen injjoro, “Eja koi kanon mono kaanagadeen Nazaret eja Jiisaswo laligoro.”

⁷² Kaen injjoro mombo qakooma jojopan qaanon jen kotiin kokaen jero, “Niinon eja ii mende moma mujen.” ⁷³ Kamban borona mon tegoro eja kosianon nangiti, iyononon Piitowaanon kouma kokaen ijogi, “Onanon! Giinon kaanagadeen yonoononga mon koloojan! Galili qaa aro jejani, iikanon mono kaanagadeen ii qendeno mojon.” ⁷⁴ Ii moma kanain ana qasuaan aon jojopan qaanon jen kotiin jero, “Nii eja ii mende moma mujen! Qaa qolonmolongoya jewenagati een, Anutunon mono irona meleema nomba.” Kaen jero iikanondeen kuru qaro.

⁷⁵ Kurunon qaro moma Jiisasnon qaa kokaen ijoroti, ii romongoro, “Giinon wala indin karoon qakooma nona kurunon qabaa.” Qaa ii romongon wosoya jumambaajon ano seleenjen kemen meduqedu men saaro. Kian.

27

Jiisas wama Pailotwaa boronon анги.

Maak 15.1; Luuk 23.1-2; Jon 18.28-32

¹ Goman ano amandiinon jigo gawon galen kuuya ano kantriwaa jota meme (70) yononon ajoroon Jiisas qegi komuwaatiwaa qaaya amin mogi. ² Amin mogi tegoro Jiisas somonjon wama Room gawana Pailotwaa boronon анги. Kian.

Juudasnon aroya mosono.

Apo 1.18-19

³ *Jiisas qegi komuwaatiwaa qaaya jen tegogi Juudas memelolo muroti, iinon ii moma moma bolin aon silwa monen kota 30 mugiti, ii men jigo gawon galen ano kantriwaa jotamemeya yonoonon kema meleema onoma kokaen injjoro, ⁴ “Niinon singisonjo ama eja koposoya qaa ii memelolo men mube qegi komuwaa.” Kaen injjoroto, yononon kokaen ijogi, “Ii nonoonon iwoiga qaago! Ii mono geengaa

* 26:64: Dan 7.13 * 26:65: Lew 24.16 * 26:67: Ais 50.6 * 27:3: Apo 1.18-19

majakakaga!”⁵ Kaen ijogi moma silwa monej kota ii menj giliro jiwowonj jigo uutanonj keno. Keno anj mesaonj kema kasanonj jegelaanj aroya mosono.

⁶ Jigo gawonj galenj wanj yonononj monej kota ii menj kokaen jegi, “Monej koi mono eja sayaa sewanaga. Kawaajonj ii jiwowonj jigowaa monej kowinonj ambombaa soya qaago. Kaen ama Mooseswaa Kana qaa uuguwombo.”

⁷ Kaen jenj aminj moma monej iikanonj gbakononj monjonj meme eja mombaanonj balonj koria monj sewanja megij waba ejemba yonoo qasirigiaga kolooro. ⁸ Kawaajonj ama balonj koria iikawaa qata ii kambanj kokaamba kaanagadeenj toroqen ‘Balonj koria sayawo,’ qamakeju.

⁹ *Gejatootoo eja Jeremaianonj qaa waladeenj jeroti, iikanonj mono honawo kolooro. Qaa ii kokaenj,

“Yonononj Israel kanagesowaa jotamemegia koloonj eja ii sewanja mewutiwaajonj gosinj anj silwa monej 30 kolooroti, ii megij. Ii ejawaa sewanaga.

¹⁰ Yonononj ii menj iikanonj gbakononj monjonj meme eja mombaanonj balonj koria monj sewanja megij. Ii mono Pononj jenj kotonj nonotiwaa so iikaanj megij.” Kianj.

Pailotnonj Jiisas qisij muro.

Maak 15.2-5; Luuk 23.3-5; Jon 18.33-38

¹¹ Kambanj kanonj Jiisasnonj Pailotwaa jaanonj nano kokaenj qisij muro, “Onanonj, gii Juuda yonoo kinj pongia koloojanj me qaago?” Qisij muro Jiisasnonj meleema ijoro, “Mono geengoj jejani, iikaanj.” ¹² Jigo gawonj galenj ano kantriwaa jotamemeya (70) yonononj qaa mamaga Jiisaswaa selianonj kuunj jegito, kilenj qaa kitia monj mende meleeno.

¹³ Qaaya bogoro nano Pailotnonj Jiisas mombo qisij munj ijoro, “Moba! Yonononj qaa mamaga goo seleganonj kuunj nanjonj jejuti, ii mojanj me qaago?” ¹⁴ Kaen ijoroto, Jiisasnonj bologa monj mende anoto, kilenj qaa iikawaa kitia monj mende meleeno. Qaaya bogoro nano gawananonj mamaga walingoro. Kianj.

Pailotnonj Jiisas komuwaatiwaajonj jenj tegoro.

Maak 15.6-15; Luuk 23.13-25; Jon 18.39-19.16

¹⁵ Room gawananonj gbani so Pasowa kisoro kambananonj kapuare mirinonga eja motoongoj siingiaa so qata qama qisigiti, ii isama onjomakero. ¹⁶ Kambanj iikanonj eja monj qata Barabas qagiti, iinonj kapuare mirinonj raro. Ii kilenjaajonj menj biwiigi laligoro.

¹⁷ Kaen ano ajoroogi kokaenj qisij onono, “Barabas me Jiisas, qata Kraist qamakejuti, iyeroononga moroga isama onjombe kamaawaatiwaajonj moju?” ¹⁸ Galenj yonononj Jiisaswaaajonj goronkiki mogitiwaajonj ama ii gawanawaa borononj anj. Ii moma siingiaajonj kaenj qisij onono.

¹⁹ Ii moroto, jenteegowaa jinkaronj dunj rarayanonj raro embianonj buju qaa monj kokaenj ano karo, “Nii kete gomantiinanonj gaonj monj iima iikanonj eja iikawaajonj ama siimbobolo mamaga mojenj. Kawaajonj eja solanja ii mono lombo mende muba.”

²⁰ Qaa kaenj karoto, jigo gawonj galenj ano kantriwaa jotamemeya yonononj ejemba tuunj uukuuku menj onoma kokaenj injijogi, “Mono Barabas isama Jiisas maripoononj qewutiwaajonj jewa. Kaenj qisij mubu.”

²¹ Kaen jegi gawananonj meleema qisij onono, “Eja woi yeroononga mono moroga isama mube onoononj kamaawaatiwaajonj moju?” Kaenj qisij onono “Barabas!” jegi.

²² Kaen jegi Pailotnonj kokaenj qisij onono, “Kaen jejutiwaajonj Jiisas, qata Kraist qamakejuti, niinonj ii mono nomaenj ama mubenaga?” Kaenj qisij onono yonononj kuuya qagi, “Mono maripoononj qewu jewa!”

* 27:9: Zek 11.12-13

²³ Kaen qagi gawananon jero, “Ii naambaajon? Iinon mono naa bologa ano?” Kaen jeroto, yononon ii moma kaparan koma toroqen qa gigilaan kokaen qagi, “Mono maripoonon qewu jewa!” ²⁴ *Kaen qagi gejajonon qegi gujubajunon mombo somariiro Pailotnon ii iima moma manja karen koloowabotiwaajon apu men boria ejemba tuun jaagianon songbama kokaen injoro, “Eja kokawaa saya molaagi kemebaati, iikanon mono noo qananon qaagoto, mono onjoangiaa qagianon ubaa.”

²⁵ Kaen jero ejemba tuun korebore yononon kokaen meleengi, “Sayaa irona mono nono ano meraboraurunana nonoo qananon ubaa!” ²⁶ Kaen meleengi Pailotnon Barabas isama muro yonoonon kamaaroto, Jiisasga jero ooli waayawonon qeyayagon qegi. Kaen qegi maripoonon qewutiwaajon Room manjaqeqe eja yonoo borogianon ano. Kian.

Jiisas kungulolopo ama mug.

Maak 15.16-20; Jon 19.2-3

²⁷ Borogianon ano Room gawanawaa manjaqeqe eja yononon Jiisas wama gawanawaa jin karon miriwaa kiropo uutanon keugi. Keuma manjaqeqe tuun kuuya horon ononon kan ajoroon Jiisas liligon mug. ²⁸ Liligon mun iyanaa sele esuya kotogon maleku osoga nezongbala mon mouma mug. ²⁹ Mouma mun soman kasa lipima ila kaana wananon kongi kemero. Kemero bowo mon boro dindinanon ama simin kuma mun gonjeegee ama mun kokaen ijogi, “Oowe oowe! Juuda yonoo kin pongia, oowe!”

³⁰ Qaqatete kaana ama sulaapan qen morin bowoya tagon iikanon wananon qegi. ³¹ Mepaqepae kaana ama mudaboron maleku osoga nezongbala ii qetegon iyanaa sele esu mombo mouma mun maripoonon qewombaajon wama kenji. Kian.

Jiisas maripoonon qegi.

Maak 15.21-32; Luuk 23.26-43; Jon 19.17-27

³² Kema kana somatanon eja mon qata Saimon mokoloogi. Iinon Afrika siti qata Sairini iikawaa ejiaga. Mokolon kuun mug Jiisaswaanon maripoonon men angoro. ³³ Jiisas kaen wama balon mon qata Golgota ii ananaa qaanon Wansii, iikanon kema keugi. ³⁴ *Keuma wain apu ano marasin qata mor ii mindirin melokanjin men newaatiwaajon mugito, Jiisasnon ii batogon nen moma togoro.

³⁵ *Togoro nama maripoonon qegi. Qegi nano Jiisaswaa sele esuyaa kiawen meg jangoya kolooro iikawaa so batugianon mendeema meg. ³⁶ Ii men rama Jiisas jaagalen men mug. ³⁷ Wananon eu qegitiwaa kania ii kokaen onon qegi nano, ‘Juuda yonoo kin pongiaga koi.’ ³⁸ Kikekakasililin eja woi ii iwo maripoonon urugi. Mon boro dindinanon, mon qanianon leele kaan urugi.

³⁹ *Ejemba ugun kema kan kungulolopo ama lukukuun mun wambelaan kokaen jegi, ⁴⁰ * “Yei! Gii mono jiwowon jigo saanon kondeena balonon kamaaro ween karoombaa uutanon mombo metaama kuumambaajon jena. Oo, gii eja qabo! Gii Anutuwaa Meriaga koloojani een, mono saanon geennga ilaan aon maripoononga kamaawa.”

⁴¹ Jigo gawon galen, Kana qaawaa boi ano kantriwaa jotamemeya yononon kaanagadeen mepaqepae men mun kokaen jegi, ⁴² “Tosiaga ilaan onoma laligoroto, iyan ilaan aomambaajon amamaaja. Iinon Israelwaa kin pon kolooji een, mono keteda koi maripoononga kamaaro iima ii moma laariwonaga. ⁴³ *Iinon Anutu moma laarin mun qaqabunabunayawo laligon anajon ‘Anutuwaa meria koloojen,’ jero monin. Ayo, Anutunon ii kaman kokaamba metogon mumambaajon moja me

* 27:24: Dut 21.6-9 * 27:34: Ond 69.21 * 27:35: Ond 22.18 * 27:39: Ond 22.7; 109.25 * 27:40: Mat 26.61; Jon 2.19 * 27:43: Ond 22.8

qaagoti, ii saanon iibonja.” Kaen jegi. ⁴⁴ Kikekakasililin eja iwo maripoonon urugiti, iyoronon kaanjadeen uuqe qaa tokoronkota jen muri. Kian.

Jiisasnon komuro.

Maak 15.33-41; Luuk 23.44-49; Jon 19.28-30

⁴⁵ Ween biiwia 12 kilok kolooro iikanondeen pangamanon kamaan balon kuuya sokoma ero kema aua karoombaa so ano. ⁴⁶ *Jiisasnon 3 kilok iikanon anaa qanon kokaen qa somata qaro, “Eeli, eeli, lama sabaktani?” Ii ananaa qanon: Anutuna, Anutuna, mono naambaajon gema nujan?

⁴⁷ Kaen qaro eja kosianon nangiti, iyonoononga tosonian ii moma jegi, “Mono Elaijawaajon qaja.” ⁴⁸ *Iikanondeen yonoononga monon bobogarin kema momondo mon suun kaanja ii men wain apu aasonawonon qendunon gere goron kitianon somonon sulun Jiisaswaa buu susuyanon eu ano nero. ⁴⁹ Neroto, tosonian jegi, “Mono mesaogi anodeen namba. Elaijanon kan metogoro kamaawaa me qaagoti, mono ii iibonja.”

⁵⁰ Kaen anji Jiisasnon mombo qa somata qama sewan aason konoga horon komuro.

⁵¹ *Komuro iikanondeen jiwowon jigowaa uutanon opo* nanoti, iikanon eukaya biiwianon jurama kamaan woi kolooro. Kaen kamaaro nan somata mero jamo somasomata mesuno. ⁵² Qasiriwaa jamo kobaawaa qaa oota angiodeen aantangi ejembaya soraaya komugiti, iyonoononga mamaganon gbilin waagi. ⁵³ Waama qasiriwaa jamo kobaagia mesaon Jiisasnon koomunonga waaroti, iikawaa gematanon Jerusalem siti toroya iikanon kan ejemba mamaga asugin onongi iniigi.

⁵⁴ Kawali galen ano manjageqe eja iwo Jiisaswaa jaagalen men laligogiti, iyononon nan mero iwoi tosia kuuya kolooroti, ii iima aarun jenengia mamaga ororo toroko ama kokaen jegi, “Iinon mono onanon Anutuwa meriaga kolooja.”

⁵⁵ *Emba mamaganon sigen sigen nama iwoi ii kaanagadeen iigi. Yononon Jiisas otaan Galiliga kan welen qen mun laligogi. ⁵⁶ Yonoo batugianon Maria Magdalaga ano Maria Jeims ano Jooses yoro nemungara ano Zebediwaa merawoita yoro nemungara. Kian.

Jiisaswaa qamoya ron kongi.

Maak 15.42-47; Luuk 23.50-56; Jon 19.38-42

⁵⁷ Mare kolooro Arimatia eja qabunayawo mon qata Joosef karo. Iinon kaanagadeen Jiisaswaa gowokoya mon kolooro. ⁵⁸ Iinon Pailotwaanon kema Jiisaswaa qamoya memambaajon qisiro. Qisiro kawali ejanon ii Joosef mubutiwaajon jen koton onono.

⁵⁹ Jen koton onono Joosefnon kema Jiisaswaa qamoya men kamaan opo taananon esuuro. ⁶⁰ Esuun men qasirinon kema anaa kobaa dologa jamonon urooogi nanoti, qamoya ii iikanon ano. Kaen ama jamo somata mon metano jamo kobaawaa qaa oota kojanjiro mesaon keno. ⁶¹ Maria Magdalaga ano Maria alia mon yoronon iikanon jamo kobaa jaasewan qen rari.

Manjageqe eja qasiri galen megi.

⁶² Sabat kendon rarawaajon iwoi mozozonon en waama iikanon jigo gawon galen ano Farisii (Kana qaawaa kaparankonon) yononon Pailotwaanon kema ajoroon kokaen jegi, ⁶³ * “Somatanana, enkalolombaa uukuuku eja iikanon jaawo laligoroti, kaban iikanon kokaen jero monin, ‘Niinon ween karon tegoro mombo gbilin waamanja.’ Nononon qaa ii romonjojon.

* **27:46:** Ond 22.1   * **27:48:** Ond 69.21   * **27:51:** Eks 26.31-33   * **27:51:** Opo ii jiwowon jigowaa uuta toroya ano uuta kowoga toton iikawaa batugaranon nano.   * **27:55:** Luuk 8.2-3   * **27:63:** Mat 16.21; 17.23; 20.19; Maak 8.31; 9.31; 10.33-34; Luuk 9.22; 18.31-33

⁶⁴ Kawaajon giinon saanon manjaqege ejauruga injiona qasirinoj kema ii tororo jaagalen menj laligogi weenj karoon tegoro mesaowu. Kaen mende galen mewuyati eenj, gowokourutanonj mono kema qamoya olonj menj mesangonj ejemba kokaen injowuya, 'Jiisasnoy mono koomunonga waaro.' Kaen jegi tiliqili enkalolonj qaa konoga iikanonj mono enkalolonj qaa mutuya uuguro kileqileewabo." ⁶⁵ Kaen jegi kokaen injoro, "Manjaqege eja koi mono saanon unuama kema kuun ononji qasiri jamo kobaawaa qaa oota ii tororo galen koma sororogowu."

⁶⁶ Kaen injoro qasirinoj kema jamo kobaawaa qaa ootanoj jamo somata anji kojanganj nanoti, ii aasoya ama manjaqege eja kuun ononji jaagalen kotakota megii.

28

Jiisasnoy koomunonga waaro.

Maak 16.1-10; Luuk 24.1-12; Jon 20.1-10

¹ Sabat kendonj raji tegoro Sonda umugawodeen waama gomanj ano Maria Magdalaga ano alia Maria monj yorononj qasiriwaa jamo kobaa iibotiwaajonj keni. ² Keni iikanondeen menj somata kokaembaajonja mero: Pombaa gajoba mononj Siwenonga kamaanj qasirinoj kanj qaa ootanoj jamo somata qetano keno qaganonj raro. ³ Gajobawaa kaitania ii pilisik kaanja kolooro malekuya ii koosu kaanja tualalakota kolooro.

⁴ Kaen asugiro manjaqege eja qasiri galen megiti, iyonononj iwaajonj awawalin jenengia ororo komonj torigi. ⁵ Kaen anji gajobanonj emba woi ii qaa kokaen irijoro, "Jiisas maripoononj qegiti, oro iwaajonj monganjaoti, ii mojenj. Kawaajonj mono toroko mende mobao. ⁶ Anj jerotiwaa so mono koomunonga waaja. Kawaajonj koi mende eja. Mono kanj dunj eroti, ii iibao.

⁷ Ii iima uulanawo gowokouruta yonononj kema buju qaa koi injowao, Jiisasnoy koomunonga waaja. Mobu, iinonj mono waladeen Galili prowinsnoy kembaa. Onj saanonj iikanonj kema ii iibu. Mobu, niinonj ii mono injowome mogi."

⁸ Kaen irijoro uulanawodeen qasiri mesaonj toroko moma kilen honombononja mende aisoonj buju ii menj gowokouruta injowaotiwaajonj uulanawo keni. ⁹ Uulanawo keni Jiisasnoy ii kananonj asuginj oroma "Gomaambagara!" irijoro. Kaen irijoro kosianonj kema usugonj kanianonj meragonj waeya menj mepeseenj muri. ¹⁰ Mepeseenj muri kokaen irijoro, "Toroko mende mobao. Mono kema kourunanonj Galili kembutiwaa qaa injori iikanonj kema nii niibuya." Kianj.

Qasiri galen meme yonononj sundugia jegi.

¹¹ Embawoi yorononj kana keni qasiriwaa jamo kobaawaa galen meme manjaqege eja tosianonj sitinonj kanj jigo gawonj galen injiima iwoi kuuya kolooroti, iikawaa sunduya injogi. ¹² Yonononj ii moma Juuda yonoo jotamemeurugia horonj ononji motoonj ajoajoroo ama Jiisas waawaataa qaa mesangowonatiwaa qaa arenj mokoloon monej somata totoonj ii manjaqege eja ononji.

¹³ Ii onoma kokaen menj kotonj ononji, "Onj mono qaa kokaen jewu: Nono goman-tiinanonj gaon eninj gowokourutanonj olonj kanj qamoya yongoro menj kenji. ¹⁴ Qaa kaen jegi qaa iikanonj gawanawaa gejianonj kemero mobaati eenj, lombo onoo qagianonj ubabotiwaajonj nonononj mono uuta menj loorinj menj kamaanj aninj majakakaya qaa laligowu."

¹⁵ Kaen menj kotonj ononji iikawaa so otaanj monej menj kema gawonj qaagia otaagi. Kaen anji Juuda yonononj qaa ii batugianonj menj seigi moma laligogi kema kambanj kokaamba kaanagadeen ii toroqen menj momakejonj. Kianj.

Misin gawonj mewonatiwaa menjkootoya

Maak 16.14-18; Luuk 24.36-49; Jon 20.19-23; Apo 1.6-8

¹⁶ *Gowokouruta 11 yononon Jerusalem mesaon Galili prowinsnon kema Jiisasnon baananon kawutiwaajon injjoroti, iikanon ugi. ¹⁷ Iikanon uma Jiisas iima waeya men mepeseen mugito, tosiannon iwaajon uuwoi mogi. ¹⁸ Mepeseen mugi yonoonon kan kokaen injjoro, “Siwewaa ano namowaa ku-usun kuuya ii Anutunon nonota noonon eja.

¹⁹ *Kawaajon onjo mono goman so kema ejemba tuun kuuya kokaen injjon onongi noo gowokouruna koloowu: Ii mono Man, Mera ano Un Toroya nonoo qanon oomulu men onjombu ²⁰ ano niinon qaa otaawutiwaajon jen koton onjombeti, ii kuuya ten kombutiwaajon mono kuma onjoma laligowu. Mobu, niinon mono kambaᅇa kambaᅇa onjowo laligon kema laligowe namowaa kambaᅇanon tegowaa.” Kian.

---

* **28:16:** Mat 26.32; Maak 14.28   * **28:19:** Apo 1.8

Maak Oligaa Buŋa Maaknoŋ ooro. Jen-asa-asari

Maak nemuŋa qata Maria, maŋa qata mende moŋoŋ. Jerusalem siti toya laligogi. (Aposol 12.12) Anaa sunduya moŋ qata mende qama boŋ 14.51-52 iikanonŋ oorota eja. Piitononŋ ilaan muro uuta meleeno Buŋa qaa kuma muro. Muro niwita Barnabas ano Pool yorowo liligonŋ misin gawonŋ meŋ kema Pool mesaonŋ deeni. Deeni toroqenŋ gawonŋ meŋ laligonŋ Buŋa sundu motomotoonŋ meŋ kululuunŋ metulanŋonŋ waba kantri yonoojonŋ Griik qaanonŋ ooro. Jiisaswaanonŋ qaa ii Arameik. Ii “Eeli eeli lama lama sabaktani,” iikawaa so.

Jiisasnoŋ uuwaa gawonŋa nomaenŋ meŋ Anutuwaaw Meria koloonŋ ejemba ilaanŋ onoma laligoroti, Maaknoŋ qaa ii jen asarinŋ ooro. Jiisaswaanonŋ gawonŋa waŋa ii karoonŋ: Buŋa kuma onono, omejiilanŋ konjoma onono ano singisonŋgo mesaonŋ jia jia meŋ qeangoro.

Buk kokawaa bakaya waŋa 6 ii kokaenŋ:

Qaa mutuya: Jon ano Jiisas 1.1-13

Qenjaaro gawonŋ Galili uutanonŋ mero 1.14–9.50

Galili mesaonŋ Jerusalem keno 10.1-52

Jerusalem Sonda motoonŋgo laligonŋ komuro 11.1–15.47

Jiisasnoŋ koomunonŋga waaro 16.1-8

Waama koloonŋ Siwenonŋ uro 16.9-20

¹ Hamoqeŋe Toya Jiisas Kraist ii Anutuwaaw Meria kolooja. Niinonŋ iwaa Oligaa Buŋaya kanainŋ oojenŋ.

Jononŋ Jiisaswaa kana meleuro.

Mat 3.1-12; Luuk 3.1-18; Jon 1.19-28

² *Anutunonŋ Siwe uutanonŋ meriaajonŋ qaa moŋ ijoro gejatootoo eja Aisaianonŋ ii oorota iwaa Buju Terenonŋ kokaenŋ eja,

“Moba. Niinonŋ qele gajobana moŋ wasiwe waladeenŋ kema ejemba uugia mindinŋonŋ goo kanaga meleuro giinonŋ iwaa gematanonŋ namononŋ kemeba.”

³ * “Qele gajoba moŋnoŋ balonŋ qararanŋkonŋkonŋonŋ qama laligoro kema qata kokaenŋ mobu, ‘Poŋnoŋ kawa-oo! Kawaajonŋ mono jojorinŋ kania meleuwu. Mono uugia mindinŋonŋ kania qeleleewu.’ ”

⁴ Qaa iikawaa so eja moŋ qata Jon asugiro. qata moŋ Oomulu eja. Asuginŋ balonŋ qararanŋkonŋkonŋonŋ laligonŋ nama Buŋa qaa kokaenŋ jen laligoro, “Onononŋ mono uugia meleengi niinonŋ oomulu meŋ onomaŋa. Kaenŋ anŋi Anutunonŋ singisonŋgogia songbama mesaowaa.” ⁵ Kaenŋ jen laligoro Judia prowinswaa gomaŋa kuuya ano Jerusalem siti yonononŋ tuunŋ tuunŋ koma horonŋ Jombaanonŋ kagi. Kanŋ kouma singisonŋgogia jokoloogi Jononŋ ii Jordan apu berenanonŋ oomulu meŋ onono.

⁶ *Jombaanonŋ selekopaa ii kamel juyanonŋ memeta ano batuyanonŋ iinkasa oro selianonŋ memeta ii somonŋonŋ laligoro. Nembaneneya ii ŋaagiso borotaanŋ ano duuyaa moronŋ apuya, ii neŋ laligoro. Ii kuuya gejatootoo eja Elaija iwaa soga. ⁷ Jononŋ qaa kokaenŋ jen asarinŋ laligoro, “Noo gemananonŋ eja ku-usuŋa kotakota moŋ kawaa. Iwaa ku-usuŋa uutanonŋ mono noononŋ uuguwaa. Iinonŋ eja uuta koloowaatiwaajonŋ niinonŋ iwaa kana esuyaa kasia ilaanŋ isamambaajonŋ gamugamu ama amamaamaŋa. ⁸ Niinonŋ apu toonŋonŋ mulu meŋ ononjento, iinonŋ mono Unŋa Toroyanonŋ mulu meŋ onombaa.” Kianŋ.

* 1:2: Mal 3.1   * 1:3: Ais 40.3   * 1:6: 2 Kirj 1.8

Jonon Jiisas oomulu menj muro.

Mat 3.13-17; Luuk 3.21-22; 4.1-13

⁹ Kamban kanon Jiisasnon Galili prowinswaa gomanja qata Nazaret kanonja Jom-baanon karo Jordan apu berenanon oomulu menj muro. ¹⁰ Menj muro apunonga kouro iikanondeen Siwenon aantano Jiisasnon uun iiro Unja Toroyanon meleema kewo koon kaanja koloon Jiisaswaa wananon kamaan mero. ¹¹ *Ii iiro Siwe gomanonga qaa monj kokaen kolooro, “Giinon mono neenaa komunjua merana koloona kerana qeangoro giimasiin moma gonjen.” Kianj.

Satanon Jiisas angobato menj munj laligoro.

Mat 4.1-11; Luuk 4.1-13

¹² Oomulu menj muro iikanondeen Unja Toroyanon Jiisas kuun wasinj muro balon qararanjonkonjonon keno. ¹³ Kema ween 40 kawaa so iikanonj laligoro omejiilan wangia Satan iinon angobato menj munj laligoro. Oro kawalia yonoo batugianon laligoro Siwe gajoba yononon ilaan munj laligogi. Kianj.

Jiisasnon gowokouruta mutuya onjono.

Mat 4.12-22; Luuk 4.14-15; 5.1-11

¹⁴ Kanagen Jon kapuare mirinon oonji raro Jiisasnon kamban iikanonj Galili provin-snon eleema keno. Kema Anutuwaa Oligaa Buja jen asarinj laligoro. ¹⁵ *Jen asarinj kokaen injoro, “Anutunon bentotona ambaatiwaa kambanjon mono dodowija. Anutunon kamban ano laligon kougiti, ii keteda koi kolooja. Kawaaonj mono uugia meleema Oligaa Buja moma laariwu.” ¹⁶ Jiisasnon kaen injonj liligon laligon Galili apu angombaa goraayanon metetereen kema sora hoooro eja woi iriuro. Qagara Saimon, koga qata Andruu. Yoronon misagara apu angononj sora horowowaajon gilinj laligori. ¹⁷ Jiisasnon iriima kokaen irijoro, “Ejawoi, oro mono nii notaan kari kuma orombe ejemba sora kaanja horon onjombao.” ¹⁸ Kaen irijoro iikanondeen misagara mesaon kanain Jiisas otaan keni. ¹⁹ Jiisasnon yorowo boronja monj toroqen kema Zebediwaa meria Jeims ano koga Jon iriuro. Yoronon kaanjadeen wangonon rama misagara meagonj somonjonj rari. ²⁰ Rari iriima iikanonja oroono. Oroono mangara Zebedi ano monej gawon ejauruta wangonon onjomesaon kanain Jiisas otaan gematanon keni. Kianj.

Jiisasnon ome monj otaaro.

Luuk 4.31-37

²¹ Kaen motoonj kema Kaperneam taanonj keugi Sabat kendonj kolooro Jiisasnon iikanondeen qamakooli mirigianonj uma Buja qaa kuma onjono. ²² *Kana qaawaa boi kaanja qaagoto, ku-usunj enj murotiwaa so kuma onjoma nanamemenja so ambutiwaa-jonj jero. Kawaaonj kanageso yonononj ii iima aarunj walingogi.

²³ Qamakooli mirigia iikanonj kamban iikanondeen eja monj omeyawo raro ome iikanonj qata kokaen qaroro, ²⁴ “Oo Jiisas, Nazaret eja! Gii naama ama nonomambaa anjane? Mono menj kileenj nonomambaaonj kajanj me? Nii kaniaga moma kotojen. Gii Anutuwaanonj eja Tak-kootoya koloojanj.”

²⁵ Kaen qaroro Jiisasnon temboma kokaen jenj muro, “Gii mono qaaga bogoro eja koi mesaonj togowa.”

²⁶ Kaen jenj muro omenonj eja ii utugonj orogonj munj qa bobolo qama kouma mesaonj keno. ²⁷ Keno kuuyanonj newogia tegoro walingonj qisinj aonj kokaen jegi, “Yei, mangaa siita! Koi mono naa iwoiga? Koi momo dologa ku-usunjawo. Iinonj omejiilan kaanagadeen jenj kotonj onjono jeta tenj konju.”

* **1:11:** Jen 22.2; Ond 2.7; Ais 42.1; Mat 3.17; 12.18; Maak 9.7; Luuk 3.22   * **1:15:** Mat 3.2   * **1:22:** Mat 7.28-29

²⁸ Kaen kolooro Jiisaswaa qabunayanon uulanawo sein goman kosianon rama kenjiti, iikanon kema kema Galili prowins kuuya sokono. Kian.

Jiisasnon ji ejemba mamaga men qeangon onono.

Mat 8.14-17; Luuk 4.38-41

²⁹ Jiisasnon Kaperneam onoonon qamakooli miri mesaon iikanondeen Jeims Jon yorowo Saimon ano Andruu yoroo mirinon ugi. ³⁰ Iikanon ugi Saimombaa seunanon selegere ji kiro ero. Ero bujuya ii uulanawo Jiisas ijogi. ³¹ Ijogi iwaanon kema borianon men kobibiuro waaro. Waaro selegereya mesaoro nene on unuagiuro.

³² Unuagiuro mare kolooro ween jaaya kemero kanon Kaperneam toya yononon nama ejembaya ejembaya ji omegiawo ii kuuya unuama Jiisaswaanon kagi. ³³ Kaperneam taononga tuunlembenon kan Saimombaa miri naguyanon ajoroogi. ³⁴ Ajoroogi nama ejemba ji kania kania injiroti, ii mamaga men qeangon onono. Kaanagadeen omejiilan yononon Jiisaswaa kania mogitiwaajon Jiisasnon buugia muungun mamaga onotaaro. Kian.

Hamoqege gawonja Galili kuuya sokono.

Luuk 4.42-44

³⁵ Jiisasnon gaon ero goman wengeran suluro waama goman goraayanon kema yanasiri tirin koton iikanon qama kooliro. ³⁶ Qama kooliro Saimon ano alauruta iwo laligogiti, yononon uulanawo kanaanon kenji. ³⁷ Kema mokolon kokaen ijogi, “Ejemba kuuyanon mono goojon monganju.”

³⁸ Kaen ijogi kokaen injoro, “Goman tosia liligon rama kenjuti, ii iiju. Niinon Buna qaa goman so jen seimanatiwaajon kamaan laligojen. Kawaajon mono goman liligon kembona.”

³⁹ *Kaen injon Galili prowins kuuya liligon kema qamakooli mirigianon Buna qaa jen omeya omeya ii onotaan laligoro. Kian.

Jiisasnon manimba eja mon men solananiro.

Mat 8.1-4; Luuk 5.12-16

⁴⁰ Jiisasnon taon monon laligoro manimba eja monon kan simin kuma Jiisaswaa wosoyanon kemen kokaen qama koolin muro, “Giinon siinganon men qeangon nomambajaan mojan ee, mono nii saanon men solanani nomba.”

⁴¹ Kaen qama koolin muro iwaajon wosoya moma boria boraama selia oosirin ijoro, “Niinon ii anuwaatiwaajon mojen. Gii mono solananiwa.” ⁴² Kaen ijoro manimbaya ii iikanondeen solananiro. ⁴³ Solananiro galej meme qaa kotakota mun iikanondeen “Saanon kema,” ijoro. ⁴⁴ *Gejanono qaa ii kokaen ijoro, “Moba. Kokawaa buju qaaya ii mono mon mende jena mobu. Qaagoto, mono jigo gawon galembaanon kema selega gendeema muba ano Mooseswaanon jenkooto otaan solananijaniiwaa mamatewooya ama siimolon oowa. Ii oona iiro ejembanon kaniaga moma kotowu.”

⁴⁵ Jiisasnon kaen ijoroto, iinon kema kilen kanain buju qaa ii mamaga jen laligoro seiuro. Seiuro Jiisasnon taon taon kanon asuganon mombo kemambajaan amamaaro. Amamaan taon gemagianon goman gbamenja iikanondeen laligoro. Iikanon laligoro goman so iikanonja ejembaya ejembaya iwaanon kagi. Kian.

2

Jiisasnon eja sele bakaya koomuya ii meagoro.

Mat 9.1-8; Luuk 5.17-26

¹ Kaen liligoro kaman tosia tegoro Jiisasnon eleema mombo gomanon Kaperneam karo. Karo “Mirinon laligoja,” jegi mogi. ² Ejemba mamaganon ii moma

* **1:39:** Mat 4.23; 9.35   * **1:44:** Lew 14.1-32

ajoroon iwaa miri nagu atapananon eligon sombenanon saa qegi. Saa qegi Jiisasnon nama Buna qaa injjoro. ³ Injjoro iikanon eja mon sele bakaya koomuya, ii wama iwaanon kagi. Eja 4:yanon ii demberunon ama angon kagi. ⁴ Kagi eligon nangitiwaaajon ama Jiisaswaa kosianon kema ambombaajon amamaagi. Amamaan miri qaganon uma Jiisaswaa wananonga waaren oson luluungi. Luluungi oota kolooro iikanon ji eja ii demberuyawo kasanon somonjon анги kemero. ⁵ Kaen kemero Anutu moma laarin mugiti, Jiisasnon iyonoo tanigia ii iiro sokono ji eja ii kokaen ijoro, “Merana, niinon goo singisonogoga mesaojen.”

⁶ Kaen ijoro Kana qaawaa boi tosianon batugianon rama uugianon kokaen romongogi, ⁷ “Eja kokanon mono nomaembaajon kaen jeja. Mono Anutu mepaegoja. Anutu motoonjonon singisonjonana mesaonkejato, eja monon ii qaago.”

⁸ Uugianon kaen romongogi Jiisasnon iikanondeen uutanon ii moma koton kokaen injjoro, “Ono mono naambaajon qaa kaana uugianon romongogu? ⁹ Niinon ‘Singisonogoga mesaojen,’ ji eja kaen ijojen, qaa iikanon mono afaanagadeen jejeta. Monon kaen jero tosianon qaa iikawaa hona mende iibu. Kawaaajon ii qaa afaana so. Niinon qaa mon kokaen jemambaajon mojen, ‘Mono waama tambomaega men kema.’ Qaa ii mono lombotawo jejeta koloaja. Kaen jewe hona koloowaa me qaagoti, iikanon mono asuganon asugiro iibu. ¹⁰ Mobu, namonon singisongo mesamesaowaa ku-usuna ii mono Siwe gomambaa Eja honanon eji, ono iikawaa kaniaajon tintuan laligowubo. Kawaaajon qaa lombotawo ii eja koi ijowe hona iibu,” Kaen jen eja sele bakaya koomuyaa jaayanon iima ijoro, “Niinon gijojen: Gii mono waama tambomaega men miriganon kema. Qaa binawo ii honawo koloowaati een, qaa afaana ii mono kaanagadeen nomaembaajon omaya koloonaga?” ¹¹ Kaen jen eja sele bakaya koomuya kokaen ijoro, “Niinon gijojen: Gii mono waama tambomaega men miriganon kema.”

¹² Ijoro mono waama iikanondeen tambomaeeya men ejemba kuuya yonoo jaagianon seleengen keno. Kaen keno kuuyanon walingon Anutu mepeseen kokaen jegi, “Yei, mangaa siita! Tani koi kaana ii wala eenanon kaman mongen mende iinin. Qaago! Keteda koi jaa morotaga iijon.” Kian.

Jiisasnon Matyuu (Liwai) oono.

Mat 9.9-13; Luuk 5.27-32

¹³ Jiisasnon mombo Kaperneam mesaon angonon kemej sakasin kooronanon kema laligoro. Laligoro ejemba tuunlembenon iwaanon kagi Buna qaa kuma onono. ¹⁴ Kema takis ofis uugumambaajon ano iikanon eja qata Liwai Alfiuswaa meria raro iima ijoro, “Gii mono noo gemananon notaan kawa.” Kaen ijoro waama takis gawon mesaon Jiisaswaa gematanon keno.

¹⁵ Kema Liwaiwaa mirinon kema nene nen ragiti, kaman iikanon takis meme eja tiliqiligiawo ano singisongo eja mamaga yononon kan Jiisas ano iwaa gowokouruta yonowo rama nene moton negi. Mamaganon Jiisas otaan laligogi. ¹⁶ Jiisasnon takis meme tiliqiligiawo ano singisongo ejemba tosaana yonowo rama nene negiti, ii Farisii (Kana qaawaa kaparanonkon) ano yononon boi tosianon iima Jiisaswaa gowokouruta kokaen jen onongi, “Ae! Iinon mono naambaajon takis meme tiliqiligiawo ano singisongo ejemba yonowo rama nene neja? Ii mende sokonja.”

¹⁷ Kaen jen onongi Jiisasnon kitia kokaen injjoro, “Ejemba jigia qaa yononon doktawaa siin mende amakejuto, ji ejembanon mono doktawaanon kemakeju. Niinon singisongo ejemba onoomambaajon kan laligojento, ejemba iyanagiaajon mogi solana koloojuti, ii qaago.” Kian.

Nene singi laaligowaa qaaya

Mat 9.14-17; Luuk 5.33-39

1 Jiisasnoŋ mombo qamakooli mirinoŋ uro iikanonŋ eja boria soosoolia mon raro. 2 Ejembanonŋ Jiisas qaa jakeyanonŋ ama mubombaajonŋ “Eja ii Sabat kendononŋ meagowaa me qaago?” kaen jen Jiisaswaa jaa galen menŋ ragi. 3 Megi Jiisasnoŋ eja boria soosoolia ii kokaenŋ ijoro, “Mono waama jaanananonŋ namba.” 4 Kaen ijonŋ kokaenŋ inijoro, “Kana qaa otaanŋ Sabat kendononŋ iwoi awaa me bologa ambonaga? Saanonŋ mombaa waŋa somonŋowonŋa me mesaoninŋ komuwaa? Monŋga me monŋga meninŋ sokombaa?” Kaen jero moma qaagia bogoro ragi.

5 Qaagia bogoro ragi eleema injiuro uugianonŋ kotakota gojonotiwaajonŋ wosobiri moma ugerenonŋ injiuro. Kaen injiima eja ii kokaenŋ ijoro, “Gii mono boroga qetetereewa.” Kaen ijoro boria qetetereero mombo awaa kolooro. 6 Awaa kolooro Farisii (Kana qaawaa kaparanŋkonŋkonŋ) yonononŋ seleenŋgenŋ kema iikanondeenŋ gawana Herodwaa paati alauruta yonowoo ajoajoroo ama “Jiisas nomaenŋ qeninŋ komunaga?” jenŋ qaa gawonŋ megii. Kianŋ.

Jiisasnoŋ ji ejemba menŋ qeangonŋ onono.

7 Kaen megii Jiisasnoŋ gowokouruta unuano apu anŋonŋ goraayanonŋ kenŋgi. Kenŋgi Noot prowins qata Galili kanonŋa ejemba tuunlelembenŋ yonononŋ kanianonŋ otaanŋ kenŋgi. Judia prowins kanonŋa kaanagadeenŋ iwaanonŋ kagi. 8 Siti waŋa qata Jerusalem, Saut prowins qata Aidumia ano Jordan apu leengenŋa weenŋ koukoutanonŋ yonononŋ ano weenŋ kemekemetanonŋ baagenŋa taonŋ qagara Taia ano Saidon liligonŋ laligojuti, iyonononŋ kaanagadeenŋ tuunlelembeyanonŋ horonŋ kagi. Jiisasnoŋ angoletoo somasomata menŋ laligoroti, iikawaa bujuya moma mindirinŋ kougi. 9 *Kaen kouma utama mububotiwaajonŋ Jiisasnoŋ gowokouruta kokaenŋ inijoro, “Ologonŋ nombutiwaajonŋ onono mono waŋgo monŋ mokolonŋ noojonŋ kosere anŋi raba.” 10 Kaen inijoro ejemba seiseiya menŋ qeangonŋ onoma laligoro. Kawaaajonŋ qenjenmanjenŋ ano sele bimobimoogiawoo kuuya yonononŋ selianonŋ oosiriwombaajonŋ liligonŋ mamaga aonŋ memetanŋ anŋi. 11 Omeya omeya yonononŋ Jiisas iima jaasewananonŋ namononŋ kemenŋ kokaenŋ qagi, “Gii mono Anutuwaawoo Meria koloojanŋ!”

12 Kaen qagi Jiisasnoŋ qetegenŋ onoma kanianonŋ asuganonŋ asugiwabotiwaajonŋ sonŋgo kotakota ama onono. Kianŋ.

Jiisasnoŋ gowokouruta meweengonŋ onono.

Mat 10.1-4; Luuk 6.12-16

13 Kanagenŋ Jiisasnoŋ baananonŋ uma iikanonŋ iyanŋaa siina otaanŋ eja onono iwaanonŋ kagi. 14 Kagi eja 12 iwo laligowutiwaajonŋ kuunŋ onoma Buŋa qaaya jenŋ seiwutiwaajonŋ wasinŋ onono. 15 Wasinŋ onoma omejiilanŋ konjoma onombutiwaa ku-usunŋa onono.

16 Kaen ama eja 12 ii kokaenŋ kuunŋ onono: Piito, Jiisasnoŋ qa ii Saimon muro. 17 Jeims ano koga Jon, manŋgara qata Zebedi. Jiisasnoŋ yoroo qagara monŋ Boanerges qaro. Ii ananaa qaanonŋ Gunparandambaa Merawoita. 18 Andruu, Filip, Bartolomyuu, Matyuu, Tomas, Jeims Alfiuswaa meria, Tadius, Saimon Zelot-politik ejaga,* 19 ano Juudas Iskariot. Kariot eja iikanonŋ kanagenŋ Jiisas memelolo menŋ muro. Kianŋ.

Jiisasnoŋ ome yonoo esunŋgia uugunŋ qero kamaaja.

Mat 12.22-32; Luuk 11.14-23; 12.10

20 Jiisasnoŋ iikaanŋ ama onoma baananonŋga kamaanŋ yanŋaa mirinonŋ karo. Mirinonŋ karo ejemba tuunŋ somatanonŋ mombo kouma ajoroogi nembanene newombaajonŋ amamaagi. 21 Amamaagi sakitiurutanonŋ ii moma “Uuta soodaboroja!” jegi. Jenŋ kemenŋ wambombaajonŋ kenŋgi.

* 3:9: Maak 4.1; Luuk 5.1-3   * 3:18: Nesenel paati zelot yonononŋ Room gawman tompe ama iyanŋgiaa nananŋ mewombaajonŋ tompe menŋ laligogi.

²² *Kenji Kana qaawaa boiya Jerusalemga kagiti, iyononon jegi, “Satambaa Iimolanon mono uutanon kemero laligoja. Iinon omejiilan yonoo wangia iwaa kusujanon ome konjoma onotaankeja.”

²³ Kaen jegitiwaajon Jiisanon onono kagi sareqaanon kokaen injoro, “Satanon mono nomaen alia Satan mon konjonaga? ²⁴ Kantri mombaa galenjurugianon batugianon angowowo ama deembuti een, iyononon mono galenkonkon gawongia men nambombaaajon amamaawuya. ²⁵ Kaanagadeen miri mombaa kanageso yononon batugianon angowowo ama deembuti een, mono galenkonkon gawongia men nambombaaajon amamaawuya. ²⁶ Kaanagadeen Satambaa kanageso yononon batugianon angowowo ama tuarenjen ama aowuyagati een, galenkonkongiaa esujanon kamaaro ometotonganon mono qaomambaa anja.

²⁷ “Monon eja kotiga Iimolambaa kana boria wala mende somongowaati een, iinon mono mirianon uma esuhinaya qengama memambaaajon amamaawaa. Wala ii somongoro rarogo mono saanon mirianonga ilawoilaya kuuya kopepereedaboron men kembaa. (Iikawaa so niinon kaanagadeen Satan somongon gematanon omeya onotaankejen.)” Kian.

Singisonjo mesamesaoya qaa

²⁸ Niinon qaa hona mon kokaen injimana, “Ejemba somata melaa singisonjo amakejuti, ii Anutunon mesaonkeja. Lombotawo me afaana mepaqepae ambuyagati een, Anutunon ii saanon songbama onombaa. ²⁹ *Songbama onombaato, monon Un Toroya mepaegowaati, iikawaa singisonjogoya Anutunon mono kamba monon mende mesaowaa. Qaago toton! Singisonjo iikanon mono qaganon uro kamba tetegoya qaa Anutuwa jaanon qaayawo laligowaa.” Kaen injoro. ³⁰ “Omenon uutanon kemerota laligoja,” kaen jegitiwaajon ama kaen kuma onono. Kian.

Jiisaswaa nemunkoanuruta.

Mat 12.46-50; Luuk 8.19-21

³¹ Kaen amin mogi nemunkoanuruta yononon kan seleenjen nama yononon kamaawaatiwaa qaa анги iwaanon keno. ³² Keno ejemba tuun yononon liligon mun rama kokaen ijogi, “Moba! Goo nemunkoanuruganon mono seleenjen nama goojon qisiju.”

³³ Ijogi meleema kokaen injoro, “Noo nemuna ii moronon ano noo kouruna ii daen yononon?” ³⁴ Jiisanon kaen injon ejemba liligon mun ragiti, ii uun injiima kokaen jero, “Iibu! Noo nemuna ano kouruna ii mono koi. ³⁵ Anutuwa uusiina ten komakejuti, iyononon mono noo nemuna ano naanjoanuruna kolooju.” Kian.

4

Qosomakororo ejawaa sareqaa

Mat 13.1-9; Luuk 8.4-8

¹ *Jiisanon mombo apu angon goraayanon kemen kanain kuma onono. Kuma onono ejemba tuunlembenon iwaanon kema ajoroogi wangonon uma apu angon qaganon kema raro. Raro ejemba kuuya yononon angon goraayanon sakasinon ajoroogi. ² Kaen ajoroogi sareqaa mamaga jen kuma onono. Kuma onoma kokaen jero:

³ “Mobu! Eja monon nene kota qosoma kororoomambaaajon gawonon keno. ⁴ Kema qosoma kororo kota tosanon kana goraayanon kemen kongi. Kemen kongi (warawen) koonja koonja kouma ii nedaborogi. ⁵ Kota tosanon jamo kowonjinon kemen kongi. Kemen koma iikanon namo mamaga mende mokoloogi. Namo dusiita mende erotiwaajon kuragagia uulanawo kougi. ⁶ Kougito, weenon kouma onon

* 3:22: Mat 9.34; 10.25 * 3:29: Luuk 12.10 * 4:1: Luuk 5.1-3

ama eja. ²³ Moŋnoŋ uugejiawo laligoji een, iionoŋ mono sareqaa koi geja ama moma kotowa.” Kian.

Nomaen diwelopmen kolooja?

²⁴ *Jiisasnoŋ qaa kokaen injoro, “Qaa mojuti, ii mono moma angoŋ koma uu wom-bogianoŋ ama koma gbilin laligowu. (Kaen laligogi uugia dingoro roromongogianoŋ somariiro moma komuwuya.) Ono tosaŋa yoŋoo qaagia gosin jen tegowuti, Anutunoŋ mono jen kootogia motooŋgo iikawaa so onoangiaa qaagia gosin jen tegowaa. So ii mono uugun irona meleema onombaa. ²⁵ *Iikawaa kania ii kokaen: Moŋnoŋ momakootoyawo laligoji, Anutunoŋ mono ii toroqen muro laligowaato, moŋnoŋ momakootoya qaa laligoji, Anutunoŋ mono momoya melaa eji, ii kaanagadeen qetegoŋ wambaa.” Kian.

Buŋa qaa kota ii kuragawo.

²⁶ Jiisasnoŋ sareqaa moŋ kokaen jero, “Anutuwaanoŋ bentotoŋ ii koi kaŋa: Eja moŋnoŋ gawonoŋ kema nene kota qosoma kororoowaa. ²⁷ Qosoma kororoŋ kema asaga gomantiŋa en waawaa ano nene kotaa kuraga juma koumakeju. Nomaen juma koumakejuti, ii aŋo mende moma kotoja. ²⁸ Namo aŋodeen nemun kono hoŋa kolooŋkeja: Wala geria, kanagen hoŋa ano iikawaa gematanoŋ hoŋa iikawaa kota ii kuuya kolooŋ somariidaborowuya. ²⁹ *Hoŋa somariidaboroŋ momogoro hoŋa memewaa kambaŋa kolooro welenqeuruta wasin onono soogia kaapengoya jetawo men hoŋa mewombaajoŋ gawoŋanoŋ kembuya.” Kian.

Nejoŋ kotaa sareqaa

Mat 13.31-32, 34; Luuk 13.18-19

³⁰ Jiisasnoŋ sareqaa moŋ kokaen jero, “Anutuwaanoŋ bentotoŋa ii naamombo so ambonaga me naa sareqaanoŋ jen asariwonaga? ³¹ Ii nejoŋ kotaa so kokaen kolooja: Kota ii kazupuleenda. Ii namowaa nene kota kuuya iyoŋoo kamaanqeqegia kolooja. Kaen kolooro gawonoŋ komomakeju. ³² Komomakejuto, juma waama logoya kuuya unuugun somariin boria somasomata bororo kema kankeja. Kaen boron keno kanakeewambaa kooŋa kooŋa yoŋonoŋ haigia iikawaa umuganoŋ amakeju.” Kian.

Jiisasnoŋ sareqaa mamaga jero.

³³ Jiisasnoŋ sareqaa kaŋa kaŋa ii mamaga jen laligoŋ Buŋa qaa injoro. Moma kotogitiwaa so ii injoro moma laligogi. ³⁴ Kambaŋ so qaaya kuuya ii sareqaanoŋ jen laligoro. Qaaya moŋ een mende jeroto, gowokouruta yoŋowo iyanngiodeen laligogi kambaŋ kanon qaa kuuya kawaa kanagia ii jen asarin onoma laligoro. Kian.

Jiisasnoŋ jero raidimboŋ goron qero.

Mat 8.23-27; Luuk 8.22-25

³⁵ Ween kanon mare kolooro Jiisasnoŋ gowokouruta kokaen injoro, “Mono mesaon angoŋ koton leegen keubona.” ³⁶ Kaen injoro ejemba tuun onomesaon Jiisas wanŋi wanŋonoŋ uma raro kenŋi. Wanŋo tosaŋa ii kaanagadeen yoŋowo gemanon gemanon kenŋi. ³⁷ Kenŋi raidimboŋ somatanoŋ obabaŋkota waaro sirinoŋ wanŋo uutanon kemero wanŋo saa qemambaajoŋ ano. ³⁸ Kaen kolooro Jiisasnoŋ wanŋo tetegoyanoŋ rama qembonon laarin gaon ero. Gaon ero gowokourutanoŋ kema mindiin ijogi, “Hei boi! Nono angoŋon tiwilaawombaajoŋ anjoŋ. Iikawaa majakakaya moŋ mojan me qaago?”

³⁹ Kaen ijogi uuta tooro moma waama musu ano siri kokaen jen koton orono, “Mono bogon een ewao!” Kaen jero haamonoŋ dongoro sirinoŋ goron qen ero. ⁴⁰ Kaen ama

* 4:24: Mat 7.2; Luuk 6.38 * 4:25: Mat 13.12; 25.29; Luuk 19.26 * 4:29: Joel 3.13

kokaen jen onono, “Ono naambaajona toroko momo eja kolooju? Nomaembaajon ama Anutu mende moma laariju? Sombugia mono een moju.”

⁴¹ Jen onono awawalin qarasombugia moma amin mogi, “Yei, mangaa siita! Eja koi naa ejaga laligoja? Iinon musu ano kowe jen koton orono jeta ten konjao?” Kian.

5

Omenon bao uugianon kemegi ejanon qeangoro.

Mat 8.28-34; Luuk 8.26-39

¹ Kaen asugiro angon koton leegen Gerasin yonoo gomanon keugi. ² Keuma goraayanon ugi Jiisasnon wanjo mesaoro iikanondeen eja omeyawo mon qasirinonga kan nama Jiisas mokoloo. ³ Eja ii qasirinon laligon qamo jamo kobaa oson uroroogi egiti, iikanon en laligoro. Eja kuuyanon kanaboria gbado (tape):non somongowonatiwaajon amamaan laligogi. ⁴ Indina indina kania gbadonon somongon binen qen laligogito, boro bota qenkegiti, ii qesuma kana kasia ritoqiton laligoro kuuyanon ii galen koma mubombaajon amamaagi. ⁵ Amamaan asaga gomantiina suulan qasiriwaa jamo kobaanon me baananon lansan en laligoro. Kaen laligon qama silama selia jamonon qen kotomoton laligoro.

⁶ Jiisasnon korikori karo iima bobogarin kan balonon kosianon kemen simin kuno. ⁷⁻⁸ Simin kuno Jiisasnon omeya ii kokaen jen mumambaajon ano, “Ome bologa, gii mono eja koi mesaon kema!” Kaen jemambaajon ano qa jinjereren somata qama jero, “Ae! Jiisas, gii Anutu uutaa Meria koloojan. Gii nomaen ama nomambaajon kajan? Niinon Anutuwaa jaasewanon welema gonjen: Gii qaa somongon jojopan qaanon jen kotiin siimbobolo geriawo mende ama nomba.”

⁹ Kaen jero kokaen qisiro, “Gii qaga moro?” Qisiro jegi, “Nono mamaga laligoniwaajon qanana Liijon jejon.” Ii ananaa qaanon Kere tuun somata. ¹⁰ Kaen jen kaparan koma kokaen welema mugi, “Gii nonotaawagati een, mono balon kokanona mende wasin nonomba.”

¹¹ Kosogianon marona kanon bao tuun somata mon gbojoja uutanon kuluuma nanji. ¹² Kawaaon ome yononon kokaen jen Jiisas welema mugi, “Giinon wasin nonona nono saanon bao yonoo uugianon kemebona.” ¹³ Welema mugi “Mono kema kemebu!” jen koton onono eja uutanonga kouma kema bao uugianon kemegi. Kemegi iikanondeen bao tuun 2,000 kawaa so ii mono lugun newonewonon kema jororongon apu angonon kemen nemoton komugi.

¹⁴ Komugi bao galen yononon kok koma taon ano goman boleboole iikanon kema buju qaa jegi. Jegi moma ejemba jaasoongo yononon iwoi kolooroti, ii iibombaajon kagi. ¹⁵ Kan Jiisaswaanon kouma iigi eja ome tuunawonon laligoroti, iinon mono opo selekopaaya tororo somongon rama uuta tooro roromongoya kuuya asugiro iima awawalin nanji. ¹⁶ Nanji bao ii nomaen kemen komugiti ano eja omeyawo iwaanon iwoi kolooroti, ii iigiti, iyononon sundu woi ii injjogi.

¹⁷ Injjogi nama Jiisasnon mindimindiri goman balongia mesaon kemaatiwaajon welema mugi.

¹⁸ Welema mugi mesaon wangonon umambaajon nano eja omeyawo laligoroti, iinon kan Jiisaswo motoon kema laligomambaajon qisiro.

¹⁹ Qisiroto, Jiisasnon qotogon mun kokaen ijoro, “Gii mono gomanonon kema tinitosauruga injiima Ponon angoletto somata menj kiankomun gonji, iikawaa sunduya ii injjona mobu.”

²⁰ Kaen ijoro mesaon kema Jiisasnon angoletto somasomata menj muroti, iikawaa qaaya kanain Ten-taon distrik uutanon jen seiro kuuyanon moma waliingogi. Kian.

Jairusnon borataajon Jiisas qama kooliro.

Mat 9.18-26; Luuk 8.40-56

²¹ Jiisasnon wanjonon uma eleema anjon koton leegen karo ejemba tuun mamaganon iwaanon kan ajoroogi anjon goraayanon nanji. ²² Nanji qamakooli miriwaa qaa galen mon qata Jairus iinon kan Jiisas iima batanon kemen simin kuma muro. ²³ Simin kuma mun kaparan koma qama koolin kokaen ijoro, “Borana melaanon komumambaaajon anja. Mono kan boroga qaganon ana qeangon toroqen laligowa.”

²⁴ Kaen ijon Jiisas wano motoon keni ejemba tuunleembe yonjonon gemaganon kema ologologon liligon oroma kenji. Kian.

Emba jiawonon Jiisaswaa malekuya oosiro.

²⁵ Kenji iikanon batugianon emba mon laligoro. Iinon koinsa gbani 12:waa so iima ji kiro laligoro. ²⁶ Kaen laligon siimbobolo mamaga moro selegalen mamaganon iwaa gawon megi ilailaa mon mende mokolon laligoro. Iinon selegalen ejemba yonoo tawagiaajon monej hinaya kuuya gilin laligoroto, jia iikanon mono mombo momboga men bolin muro laligoro. ²⁷⁻²⁸ Kaen laligon Jiisaswaa bujuya moma kokaen jero, “Niinon ii oosirimambaaajon moma bimoon malekuyagadeen boron mon oosiriwenagati een, mono saanon qeangomanja.” Kaen jen ejemba tuun batugianon Jiisaswaa gematanon kema malekuyanon oosiro.

²⁹ Oosiro saya iikanondeen juguro qenjenmanjena ii qaono selianon qeangoro moro. ³⁰ Qeangoro Jiisasnon iikanondeen esun mon koton kenoti, ii moma ejemba tuun batugianon eleema qisiro, “Moronon malekuna oosirija?”

³¹ Kaen qisiro gowokourutanon kokaen ijogi, “Ejemba tuunon ologon liligon goma goosiriju. Ii iima nomaen ‘Moronon noosirija?’ qisijan?”

³² Kaen ijogito, Jiisasnon mombo “Moronon ii anja?” jen qisin mokoloomambaaajon eleema uun injiuro. ³³ Injiuro emba selianon angoletokolooroti, iinon ii moma iikawaajon toroko moma jenen ororo kan Jiisaswaa batanon kemen simin kuma kania kuuya ijoro. ³⁴ Jiisasnon ii moma kokaen ijoro, “Borana, momalaariganon mono men qeangon gonja. Qenjenmanjenganon mono qaono saanon uubonjonon kema.” Kian.

Jiisasnon Jairuswaa borata men gbiliro.

³⁵ Qaa kaen ijon nano qamakooli miriwaa qaa galenaa mirinonga monon qele kan Jairus ijoro, “Boraga komuja! Kawaaajon mono boiwaa qaganon lombo toroqen mende amba.”

³⁶ Ijoro Jiisasnon qaa iikawaa telambelan ama qamakooli miriwaa qaa galen kokaen ijoro, “Toroko mende moba. Mono nii moma laarin nomba.” ³⁷ Kaen ijon ejemba tosaana onomesaon Piito, Jeims ano Jeimswaa koga Jon iigadeen unuano ii otaan kenji. ³⁸ Kema qamakooli miriwaa qaa galenaa mirinon keugi ejemba tuun guju megi injiuro. Mamaganon jingen qama kotakota saama amburerej megi. ³⁹ Injiima mirinon uma kokaen injoro, “Ono mono naambaaajon guju men saaju? Bora iikanon mende komujato, gaonga eja.”

⁴⁰ Kaen injoro jononsisi kaana kolooro jomoma mugito, iinon ii kuuya onotaan borawaa nemunmana ano tosaana iwo laligogiti, iigadeen unuano bora eroti, iikanon ugi. ⁴¹ Uma Jiisasnon bora ii borianon men ijoro, “Talita kuum.” Ii ananaa qaanon Bora melaa, nii gijoer: Mono waaba!

⁴² Kaen ijoro bora gbania 12 iinon mono iikanondeen waama nama kema karo. Kaen kolooro iima kosogia koton walingogi. ⁴³ Walingogi iikawaa bujuya mon jegi mobubotiwaaajon jen songo kotakota ano. Ii ama bora melaa ii nembanene mugi newaatijon injoro. Kian.

6

*Nazaret yononon Jisas gema qegi.**Mat 13.53-58; Luuk 4.16-30*

¹ Ii kolooro Jiisasnon Jairuswaa goman balon mesaoro gowokourutanon otaan iwo kema Jiisaswaa somasomarii taononon keugi. ² Sabat kendonon karo qamakooli mirinon uma Buna qaa kanain kuma onono. Kuma onono moma ejemba mamaganon aarun walingon kokaen jegi, “Yei, gejaju! Iwoi kuuya koi mono daenkaya moma jeja? Momakootoya ii mono moronon kuma muro jeja? Ano angoletu ku-usunawo kaana ii mono moronon inaan muro borianon mero asugija? ³ Eja koi mono goman kokawaa motonqege ejiaga. Mariawaa meria ano Jeims, Joosef, Juuda ano Saimon yonoo dagiaga. Naanurutanon batunananon koi laligoju.” Nazaret yononon kaen jegi uugianon boliro iikanon amamaagi.

⁴ *Amamaagi Jiisasnon kokaen injoro, “Gejatootoo ejawaa sakiti ano tinitosaurutanon mono iyanaa taonon jejewili ama munkejuto, goman tosaan iikanon kaen qaago.”

⁵ Kaen angitiwaajon Jiisasnon ji ejemba motomotoonon boria qagianon ama men qeangon ononoto, angoletu ku-usunawo tosaan memambaajon amamaaro. ⁶ Kaen kolooro momalaaringianon mende asugiro yangisenjiaajon ama aaruro. Aarun onomesaon Nazaretwaa kosianon goman goman liligon Buna qaa kuma onoma laligoro. Kian.

*Jiisasnon gowokouruta 12 wasin onono.**Mat 10.5-15; Luuk 9.1-6*

⁷ Jiisasnon gowokouruta 12 ii onono kagi kanain woi woi kuuya wasin onono. Wasin onoma omejiilan konjoma onombutiwaa ku-usuna onono. ⁸ *Ii onoma kokaen jen koton onono, “Kana kembutiwaajon taa gbarugia men kembu. Iwoi tosia mon mende mewu. Kana samongia qaago, gesogia qaago me soojaakota ii irimun kasagianon mende somongowu. ⁹ Kana esu saanon kanagianon somongowu. Maleku samona qaagoto, maleku motoonon mewu.” ¹⁰ Kaen jen kokaen injoro, “Kema miri daen daen kebuti, mono iikanondeen laligon gawon men taon ii mesaon kana kembu. ¹¹ *Kema laligon miri monon keugi mende koma horon onoma qaagia mende mogi telambelangia mono kokaen jen qendeema onombu, ‘Nono onoo balonon kanin sububun kana tambonananon mokotaaji, ii mono riin qesaanin onoangiaanon eleema kemebaa.’ Kaen jegi kaniagia solana moma kotogi saanon goman me taon ii mesaon toroqen kembu.”

¹² Kaen injoro mesaon kema ejemba uugia meleembutiwaa Buna qaaya ii jen sein laligogi. ¹³ *Laligon omejiilan mamaga onotaan ji ejemba mamaga kelenon onomorin men qeangon onongi. Kian.

*Kin Herodnon toroko moro.**Mat 14.1-12; Luuk 9.7-9*

¹⁴ *Jiisaswaa qabunayanon sein kin Herodwaa gejianon kemero moro. Ejembanon kokaen jegi, “Jon Oomulu ejanon mono koomunonga waama gawona mero angoletu ku-usunawo asuginkeja.”

¹⁵ Kaen jegito, tosanon kokaen jegi, “Ii mono Elaija.” Tosianon toroqen jegi, “Ii gejatootoo eja walaga yonoononga mon.”

¹⁶ Kaen jegito, kin Herodnon ii moma kokaen jero, “Jon Oomulu eja niinon jewe aroya kotogiti, iinon mono koomunonga waama laligoja.” Majakaka moma kaen jero.

* 6:4: Jon 4.44 * 6:8: Luuk 10.4-11 * 6:11: Apo 13.51 * 6:13: Jei 5.14 * 6:14: Mat 16.14; Maak 8.28; Luuk 9.19

Jombaa aroya kotogi komuro.

¹⁷ *Ii kokaembaajona jero: Herodnon koga Filipwaa embia Herodias olon mero Jon Oomulu ejanon kin pon jen muro kawaaajon opotoro wasin onono kema Jon men somongon kapuare mirinon oongi. ¹⁸ Jonon Herodwaa qaa kokaen jero: “Gii qamboga olon men laligon Kana qaa uuguja.”

¹⁹ Kaen jero Herodiasnon Jon kazi ama mun qegi komuwaatiwaajon moroto, iikawaa kania mon mende mokoloro. ²⁰ Mende mokoloro Jonon eja solana ano soraaya toroya kolooroti, Herodnon ii moma sopa somongon kokojinjin koma reenreen sulun mun Jombaaajon toroko moma laligoro. Kaen laligon Herodnon Jombaa jetanonga qaa moroti, ii uuta kuugi qaa mamagaajon uuwoiwoi moro. Ii kilen Jombaa qaaya momambaa siin moro.

²¹ Kaen kolooro Herodiasnon Jon qemambaa kania mende mokolon laligoro iikawaa kambana awaa ii kokaen kan kuuro: Kin pombaa kolokoloo kambananon karo jejelomban ama jawin ano kawali galenuruta ano Galili prowinswaa jotamemeya wana ii koma horon onono kouma ragi. ²² Kouma ragi Herodiaswaa boratanon miri iikawaa utanon kouma danis ano Herod ano iwo nene dun liligon ragiti, iyononon iikawaa iimasiina mamaga mogi. Kaen mogi kinon emba sara ii kokaen ijoro, “Borana, gii naa iwoiwaajon siina mobagati, ii saanon qisin nona togon goman.” ²³ Kaen ijon qaa ii jojopan qaanon jen kotiin kokaen ijoro, “Naa iwoiwaajon qisin nombagati, ii mono saanon goman. Iwoi ii me ii me prowins galen koma onomakejeni, ii kaanjadeen saanon mendeema bakaya mon gombe galengia koloowa.”

²⁴ Kaen ijoro selegen kema nemuna kokaen qisin muro, “Nemuna, nii Kinon naa iwoiga nombaatiwaajon qisin mubenaga?”

Kaen qisin muro nemunanon kokaen meleeno, “Mono kema jena Jon Oomulu ejawaa aroya kotogi wana men kan nomba.”

²⁵ Kaen meleeno iikanondeen miri utanon bobogarin kimbaanon uma kokaen qisin ijoro, “Ama, niinon siin kokaen mojen: Giinon mono jen kotona Jon Oomulu ejawaa aroya koton wana kondenon ama men kan ii keteda koi nomba.”

²⁶ Kaen ijoro kimbaa utanon kobooro wosoya moroto, jojopan qaaya somongoro somataurutanon ii mogiti, iyonoo jaagianon kamaan qewabotiwaajon qiqisiya gema qemambaajon moma bimoon mesaoro. ²⁷ Mesaon iikanondeen opotoroya mon wasin ijoro, “Gii mono kema Jombaa aroya koton wana men kawa.” ²⁸ Kaen ijon wasiro kapuare miri gbadeyanon kema aroya koton wana kondenon ama men kan emba sara ii muro nemuna muro. ²⁹ Jombaa gowokourutanon iikawaa bujuya moma kema qamoya men qasiriwaa jamo kobaanon ama ron kongi. Kaen koloorotiwaajon ama kin Herodnon kanagen Jiisaswaajon jero, “Jonon mono koomunonga gbilin waama laligoja.” Kian.

Jiisasnon eja 5,000 nene unuagi.

Mat 14.13-21; Luuk 9.10-17; Jon 6.1-14

³⁰ Wasiwasi eja aposol yononon Jiisaswaanon kan ajoroon iwoi men ejemba kuma onongiti, iikawaa sunduya kuuya ijogi. ³¹ Ijogi ejemba donon donon kan kema angi selegia tiiroto, nene newuyatiwaa kambana mende kolooro. Kawaaajon Jiisasnon gowokouruta kokaen injoro, “Ono mono niwo kagi goman gbamenanon anana siri kema laligon haamo melaada mewona.” ³² Kaen injoro ejemba onomesaon wangonon uma goman gbamenon mongen iyangia siri laligowombaaajon kengi.

³³ Kengi ejembanon ii iima mamaganon iikawaa bujuya moma taon ano goman so iikanona balon kana bobogarin waladeen kema iikanon keugi. ³⁴ **Keugi Jiisasnon

* **6:17:** Luuk 3.19-20   * **6:34:** Jan 27.17; 1 Kin 22.17; 2 Hist 18.16; 34.5; Mat 9.36   * **6:34:** Jan 27.17; 1 Kin 22.17; 2 Hist 18.16; Eze 34.5; Mat 9.36

wanjononga kamaan ejemba tuun somata injiuro lama galengia qaa tani ilinwalin qen laligogi yonoojon wosoya moro. Wosoya moma kanain Buna qaa kania kania kuma onono. Kian.

Jiisasnon eja 5,000 nene unuagiuro.

³⁵ Kaen ama laligoro ween jaaya tegon kememambaajon ano gowokourutanon Jiisaswaanon kan kokaen ijogi, “Boi. Nono goman gbamenja kokanon laligonin goman tiimambaa anja. ³⁶ Kawaajon gii saanon ejemba koi wasin onona goman ano miri boleboole kosere rama kenjuti, iikanon kema nembanenegia sewanja men newu.”

³⁷ Kaen ijogito, kokaen meleema injiuro, “Ononon mono onoangio ii nene unuagiwu.” Kaen injiuro qisin mugi, “Nononon mono nomaen ambonaga? Gawon meme kaman 200:waa sewanja (Kina 2,000) eja. Monej ii men kema nene bered sewanja men unuagiwombaaajon jejan me?”

³⁸ Kaen qisin mugi jero, “Onoangiaanon nene bered dawi raja? Ii kema iibu.” Kaen jero gesogia qengama jegi, “Bered 5 ano sora woi iikaanda men laligojon.”

³⁹ Kaen jegi Jiisasnon ejemba tuun kokaen jen koton onono, “Ejemba kuuya, on mono deema nene newombaaajon tuun boleboole ajoroon lolo tonjonanon kemen rabu.” ⁴⁰ Kaen jen koton onono kosere tuun tuun deema ragi. Tuun tosia 100 ano tosia 50 kaen kaen kululuun rama kenji. ⁴¹ Rama kenji bered 5 ano sora woi ii men Siwenon uuro uro kotuegon bered moton gowokouruta onono ejemba tuun so mendeema batugianon angi. Sora woi ii kaaniadeen tuun kuuya yonoojon mendeeno. ⁴² Mendeeno ejemba korebore nenjo nen timbiriigi. ⁴³ Nen timbiriigi nene kitia kitia mesaogiti, ii gowoko yononon men kululuugi konde 12 kanon kemen saa qero. Kaanagadeen sora kitia ii men kululuugi. Kian. ⁴⁴ Eja bered negiti, iyonoo jangogia ii 5,000. Kian.

Jiisasnon apu anjon qaganon riin riin keno.

Mat 14.22-33; Jon 6.15-21

⁴⁵ Negi tegoro Jiisasnon iikanondeen gowokouruta jen koton onoma kokaen jero, “Ono mono wanjonon uma waladeen apu anjon koton leegen Betsaida gomanon kembu. Niinon saanon kaman biiwianon ejemba tuun koi wasin onomago kaman.”

⁴⁶ Kaen jen yeizozogia jen onooma baananon uma qama kooliro. ⁴⁷ Qama koolin laligoro mare kolooro iyanodeen baananon laligoro wangogianon anjon biiwianon keno. ⁴⁸ Keno loqanon qen qen bimbington nangogi keno haamonon kenjiti, iikaan baagenja qen karo bimooro majakaka somata mogi. Goman aananon (3-6 kilok) iikaananon Jiisasnon kaen injiima apu anjon qaganon riin riin gowokouruta ononon kan unuugumambaa ano. ⁴⁹ Apu anjon qaganon riin riin karo ii iima “Kowe Songorinon kaja!” jen kanain qama silangi. ⁵⁰ Qama silama kuuyanon ii iima toroko mogito, Jiisasnon iikanondeen qaa bonjonda jen kokaen injiuro,

“Alauruna, mono qaqabunabunagiawo satiin laligowu. Neeno kajej. Toroko mende mobu.” ⁵¹ Kaen jen yonoonon wanjonon uro haamonon goron qero. Goron qero jenengia ororo hononja mende aarugi. ⁵² Wala bered men sein unuagiroti, iikawaa kania mende moma asarigito, uugianon gojono kaaniadeen aarun ragi. Kian.

Jiisasnon Genesaret laligon menqeeango gawon mero.

Mat 14.34-36

⁵³ Apu anjon koton leegen Genesaret gomanon keuma wanjo mesaon sakasinon kemegi. ⁵⁴ Wanjo mesaon sakasinon kemegi ejembanon Jiisas iikanondeen moma koton mugi. ⁵⁵ Moma koton mun qaa angi men bobogarin mindimindiri sopa gomanjianon goman so liligogi. Liligogi moma kanain ji ejemba demberunon anjon onoma Jiisasnon goman daen laligoroti waa so unuama kagi. ⁵⁶ Goman so, taon, miri me kuun mombaa uutanon kenotiwaa so ji ejemba unuama sombenjianon ama onongi.

Ama onoma Jiisaswaa selianon me malekuyaa susuyanon oosiriwombaajon welema mun laligogi. Oosirigiti, kuuya yononon mono qeangodaborogi. Kian.

7

Ambosakon yononon qaa kuma soogi.

Mat 15.1-9

¹ Kana qaawaa kaparanjonkon ano iikawaa boi tosaan Jerusalem sitinonga kagiti, iyononon Jiisaswaanon kan ajoroogi. ² Kamban iikanon Jiisaswaa gowokouruta tosaanon borogia mende songbama donhamo mende qen nembanene negi injiima uugia boliro.

³ Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkon) ano Juuda ejemba tosaan kuuya yononon ambosakon yonoo siligia otaan laligogi. Kawaajon borogia wala songbama sororongon nembanene nej laligogi. ⁴ Kaanagadeen gawononga me maaketnonga kawuti, iikanon wala apu koson arin konjoratingo nene oosirin laligogi. Kaanagadeen qambi, monjon ano komanene kuuya ii songbama hamo qen laligogi. Sili kaanja kaanja ii mamaga otaan laligogi.

⁵ Kawaajon Kana qaawaa kaparanjonkon ano iikawaa boi yononon Jiisas kokaen qisin mugi, “Goo gowokouruganon mono naambaajona ambosakonurunana yonoonon sili mende otaan borogia donhamo mende qen kilen nembanene menj nenkeju.”

⁶ *Kaen qisin mugi kokaen injoro, “Oo uumeleembaa ejemba seleseleya, gejatootoo eja Aisaianon mono onoo kaniagia tororo luluuma Buju Tere mon kokaen oorota eja, ‘Ejemba tuun koi kanon mono je buugianon awaagadeen goda qen nomakejuto, uugianon telambelan ama noma mongen koriganon anji eja.

⁷ Kaen ero noo waena een toontoon menj mepeseen nomakeju.

Kana qaa kuma onombonjen kitianon ejemba yonoo jenkootogia ii gisomaso ama melokanjinkeju.’

⁸ Aisaianon kaen ooro. Ono mono iikawaa so Anutuwaanon jojopan qaa gema qen ambosakonurugia yonoo siligia otaankeju. Ii mende sokonja.”

⁹ Kaen jen kokaen injoro, “Onoangiaa siligia walaga otaawombaajon mono awaagadeen Anutuwaanon jojopan qaa qewagonkeju. ¹⁰ *Iikawaa qaaya mon ii kokaen: Mooseson kokaen jen kotoro, ‘Nemun manja mono goda qen oromakeba,’ ano ‘Monon manja me nemun qasuaan mubaati, ii mono qegi komuwa.’ ¹¹ Kaen jen kotoroto, onoo qaa ii uugun kokaen jenkeju, ‘Monon nemun manja ii kokaen irijowaa: Oo wosona mojen. Noo nanjonango iwoina bunja qen aowaoragati, ii Anutuwaaha mamatewowaajon gosin andaborowe bunyaa nandun koloowaa. ¹² Monon kaen irijoro sokombaa jeju.’ Kaen jen somonon mugi nemun manja yorojon ilailaa mon mende toroqen oromakebaa. Ii mende sokonja. ¹³ Yei! Kaen ama onoangiaa nanamemengiaa siligia jen koton iikanon Anutuwaanon jojopan qaa qewagogi omaya koloon jangon qaomakeja. Ono iwoi kaanja ii mamaga amakeju.” Kaen jen meleema onono. Kian.

Eja uu ii nomaen tiloon riisija?

Mat 15.10-20

¹⁴ Jiisanon ejemba tuun mombo onoono kagi kokaen injoro, “Ono mono kuuya qaa koi geja ama moma asariwu. ¹⁵ Iwoi seleengenga eja uutanon kemenkeji, iikanon tiloon mumambaajon amamaankejato, iyanaa uu wombotanonga qaa kouma kamaankeji, iikanon mono tiloon munkeja. ¹⁶ Monon gejiawo laligoji een, iinon mono qaa koi geja ama moma kotowa.” Kian.

* 7:6: Ais 29.13 * 7:10: Eks 20.12; 21.17; Lew 20.9; Dut 5.16

¹⁷ Jiisasnoŋ kaen jen ejemba tuuŋ oŋomesaon kema miri moŋnoŋ uro. Uma raro gowokourutanon sareqaa iikawaa kaniaaŋon qisigi. ¹⁸ Qisigi kokaen injjoro, “Oo alauruna, oŋo kaanagadeen momogia awaa mende koloojamaen? Nembanene iwoi seleenŋenŋa eja uutanon kemenkeji, ii tiloon mumambaajon amamaankeja. Ii moma kotoju me qaago? ¹⁹ Ii uu wombotanon mende kemenkejato, korojoŋanon kemen seleenŋen kamaankeja.” Jiisasnoŋ qaa kaen jen iikanon nembanene kuuya ii men soraidabororo.

²⁰ Jiisasnoŋ toroŋen kokaen jero, “Eja uu wombotanonga qaa kouma kamaankeji, iikanon mono tiloon munkeja. ²¹ Ejemba uu wombogianonga iwoi koi kaan koloon koumakeja: Qaa bologa romoŋon serowilin ambombaajon momakeju. Iwoi yonŋoro men owen jenaŋ men ejemba unugi komuwutiwaajon momakeju. ²² Oloŋkalu ambombaajon momakeju. Menŋo mewombaa otoko amakeju. Bidaan jembooli ano anŋomokolon ambombaajon momakeju. Qaa saga jen uuduudu ambombaajon momakeju. Gejajuju ama goroŋooso ambombaajon momakeju. Sewanŋiki laligon gemaqeqe qaa jen Anutu mepaegowombaaŋon momakeju. Jaba-arambaran ama sili uugia qaa amakeju. ²³ Iwoi bologa kuuya iikanon mono ejemba uu wombogianonga kouma tiloon oŋomakeja.” Kian.

Keinan emba moŋnoŋ kaparaŋ koma qama kooliro.

Mat 15.21-28

²⁴ Jiisasnoŋ waama Genesaret gomaŋ mesaon siti qagara Taia ano Saidon iikawaa distrik qata Fonisia kawaa uutanon keno. Kema gomaŋ moŋnoŋ uma bujuya moŋnoŋ mobabotiwaajon buugia mejugoroto, kilen aasaŋgoya laligomambaajon amamaaro.

²⁵ Amamaaro iikanondeen emba moŋ borata melaa ii omeyawo laligoro Jiisaswaa bujuya moma iwaanon kan batanon kemen simin kuno. ²⁶ Emba ii Juudaga qaagoto, Griik qaa jen laligoro. Nemun maŋa ii Fonisiaga Siria prowins kanon. Inon borataa uutanonga ome konjombaatiwaajon welema muro. ²⁷ Welema muro kokaen ijoro, “Juuda nono wala nononanaa meraboraanaana unuaginin nen timbirin ambuya. Kawaaŋon merabora yonŋoo mirigianonga bered men kasu oŋonin mende sokombabo. Juuda anana wabaurunana oŋoo qagia kasu qamakejon. Niinon wala Juuda ejemba ilaan oŋombe kantri tosaŋa oŋonon mono kasu kaan mamboma laligowu.”

²⁸ Kaen ijoro moma kokaen meleeno, “Poŋ, ii saanon moŋento, kasu meria yonŋonon mono kaanagadeen merabora yonŋonon nene reemoŋa nene duŋ baatanon kamaaro nenkeju.”

²⁹ Kaen meleeno Jiisasnoŋ kokaen ijoro, “Qaa kaen jejanowaajon saanon moma gonjen. Ome iikanon mono keteda koi boraga mesaon kenja. Kawaaŋon gii saanon kamba.”

³⁰ Kaen ijoro moma mirianon keno omenon borata mesaoro duŋanon ero iiro. Kian.

Jiisasnoŋ eja moŋ meagoro.

³¹ Jiisasnoŋ mombo Taia siti gomaŋ mesaon Saidon sitinon kema uugun misinŋon Ten-taon gomambaa biiwia uugun Galili apu anŋon kosianon karo. ³² Karo gejaduu eja moŋ qaaya qaomambaajon anoti, ii wama Jiisaswaanon kagi. Kan boria wananon ambaatiwaajon qisin mugi. ³³ Qisin mugi eja ii wama ejemba tuuŋ ii oŋomesaon moŋen keni. Kema Jiisasnoŋ boro susuya gejanon ama nama mombo iyanŋaa boro susuyanon sulaan neselaŋanon oosiro. ³⁴ Oosirin Siwenon uuro uro osonŋombo qama koolin iyanŋaa qanon “Efata,” ananaa qanon ‘Mono toowa,’ kaen jero.

³⁵ Kaen jero gejawoitanon toori neselaŋanon lolooro qaaya awaagadeen jero. ³⁶ Jero Jiisasnoŋ iikawaa bujuya ejemba injjowubotiwaajon qotogon oŋono. Qotogon oŋoma kaparaŋ kono yonŋonon ii kaparaŋ koma jen sein laligogi. ³⁷ Jen sein laligogi ejembanon newogia tegoro walinŋon kokaen jegi, “Iwoi kuuya awaagadeen amakeja. Gejaduu

gejagia metooro momakeju. Ejemba motoya yoŋoo neselangia isano qaa jenkeju.” Kian.

8

Jiisasnoŋ ejemba 4,000 nene unuagi.

Mat 15.32-39

¹ Kamban kanon ejemba tuun somatanon mombo ajoroogi. Nembanenegia qaa laligogitiwaajon Jiisasnoŋ gowokouruta onoono iwaanon kagi kokaen injjoro, ² “Niinon ejemba tuun koi yoŋoojon wosona mojen. Yoŋonon niwo kan ween karon laligogi nembanenegia qaondabororo iijen. ³ Yoŋoononga tosonian koriganonga kan laligogi niinon ‘Saanon gomangianon kembu,’ jemambo. Nene mende negi een wasin onombe kana batuyanon kema kema jaagia giliro tiwitiwilaa mokoloowubo.”

⁴ Kaen injjoro gowokourutanon meleema kokaen ijogi. “Balon qararanonkononon kokanon monon mono daenkaya nembanene kaana mokolon tuunleembe koi unuaginaga?”

⁵ Kaen ijogi kokaen qisin onono, “Onoonon bered dawi raja?” Qisin onono “Bered 7 raja,” ijogi.

⁶ Ijogi Jiisasnoŋ ejemba tuunleembe ii namonon kemen rabutiwaajon jen koton onono kemen ragi. Kemen ragi bered 7 ii men Anutu qama koolin dangisen jen moton gowokouruta onoma ejemba tuun so batugianon ambutiwaajon jero. Kaen jero iikawaa so angi. ⁷ Yoŋoonon sora boleboole tosia kaanagadeen raro. Ii kaanideen men kotuegon ejemba tuun so batugianon toto qen onombutiwaajon jen koton onono. ⁸ Jen koton onono onongi nen nen timbiringogi. Nen timbiringon nene kitia mesaogi raroti, ii konde 7 men kululuugi saa qero. ⁹ Eja nene negiti, iyoŋoo janngogia ii 4,000. Negi wasin onono gomangianon kenji. Kian.

Boi tosonian angoletto iibombaajon kaparan konji.

Mat 16.1-4

¹⁰ Kenji iikanondeen gowokouruta yoŋowo wanjonon uma distrik qata Dalmanuta kanon kenji. ¹¹ *Farisii (Kana qaawaa kaparanonkonon) tosonian iikanon kan Jiisaswo kanain jenonkooli angi. Qaawaa timbinon horowombaajon angobato men mun kokaen kaparan koma qisigi, “Mono jena Siwenonga angoletto mon asugiro iibona.”

¹² *Kaen jegi uutanon bimooro osongonawo qero jero, “Oo ejemba kamban kokaamba namonon laligojuti, onono mono naambaajon Anutuwaawaa aiwese asugiwaatiwaajon kaparan komakeju? Niinon qaa hona mon kokaen injjowe mobu: Anutunon aiwese kaana ii mende men qendeema onombaa. Qaaga awawi!”

¹³ Kaen jen onomesaon mombo gowokouruta yoŋowo wanjonon uma apu angon koton leegen keugi. Kian.

Farisii ano Herod yoŋonon woso kondun kaana kolooju.

Mat 16.5-12

¹⁴ Iikanon keuma samon mewombaajon duduugi bered motoongoda ii wanjonon men ragi. ¹⁵ *Ragi Jiisasnoŋ kokaen jen koton onono, “Ono Kana qaawaa kaparanonkonon (Farisii) yoŋoo tomembounboun qaagia ano Herodwaa riki somban iikawaajon mono galengia mewu. Ii awaagadeen mende gosin gema qewuti een, iyoronon mono yiist kaana somariin men bolin onombaota.”

¹⁶ Jen koton onono qaa gemata ii mende moma asarin batugianon kokaen amin mogi. “Berednana qaawaaajon jeja me nomaen?”

* 8:11: Mat 12.38; Luuk 11.16   * 8:12: Mat 12.39; Luuk 11.29   * 8:15: Luuk 12.1

¹⁷ Ii aminj mogi gejianonj kemero kokaen injjoro, “Naambaajonj berednana qaa jen aminj moju? Noo kaniana ii naambaajonj mende moma kotoju? Ii mende moma asariju me? Ugejagianonj gojoma raja me? ¹⁸ *Jaagia rajaoto, kilenj mende iima kotoju me? Gejagia rajaoto, kilenj mende moma asariju me? Iwoi asugiroti, ii duduuju me qaago? ¹⁹ Niinonj bered 5 ii ejemba 5,000 yonoojonj motowe iikawaa kitia menj kululuugi konde dawinonj kemenj saa qero?” Qisinj onono “Konde 12,” ijogi.

²⁰ Ijogi toroqero, “Niinonj bered 7 ii ejemba 4,000 yonoojonj motowe iikawaa kitia menj kululuugi konde dawinonj kemenj saa qero?” Qisinj onono “Konde 7,” ijogi.

²¹ Ijogi moma jero, “Kawaajonj kaniana ii mono kaanjadeen mende moma asariju me?” Kianj

Eja jaagoo mombaa jaaya metooro.

²² Jiisasnonj gowokouruta yonowo Betsaida taononj kagi. Kanonj kanj eja jaagoo monj wama Jiisaswaanonj kouma borianonj oosiriwaatiwaajonj qama koolinj mugi. ²³ Qama koolinj mugi Jiisasnonj eja jaagoo ii borianonj menj wama miri seleenjenj keni. Kema sulaaya sulaan jaayanonj ama boria wanjanonj ama qisinj muro, “Iwoi monj iijan me qaago?”

²⁴ Qisinj muro jaaya uuro uro jero, “Ejemba injijento, ii gere tanitani koloogi kokoosugadeen injiibe kema kanj nanju.”

²⁵ Kaen jero mombo borianonj jaawoita oosiro toori tororo uuro asarinj koto iwoi kuuya awaagadeen iidabororo. ²⁶ Iidabororo wasinj munj kokaen ijoro, “Gii goman monjenj mende kembato, dindiņa geengaa gomanjanonj kamba.” Kianj.

Piitononj Jiisaswaa kania jokolooro.

Mat 16.13-20; Luuk 9.18-21

²⁷ Jiisasnonj Betsaida mesaonj gowokouruta yonowo Sisaria Filipai taombaa kosianonj kenji. Kananonj kema gowokouruta kokaen qisinj onono, “Ejembanonj noojonj nomaen jenkeju? Nii eja moroga koloojen?”

²⁸ *Qisinj onono meleema kokaen jegi, “Tosianonj ‘Gii Jon Oomulu ejaga koloojan,’ jenkejuto, tosanonj ‘Gii Elaija koloojan,’ jenkeju ano tosanonj toroqen kokaen jenkeju, ‘Gii gejatootoo eja walaga yonoononga monj koloojan.’ ” ²⁹ *Kaen jegi kokaen qisinj onono, “Ano onoangio noojonj nomaen jeju? Nii moroga koloojen?” Qisinj onono Piitononj kokaen meleeno,

“Gii Anutuwaanonj Hamoqeqe Toya Kraist koloojan.”

³⁰ Kaen meleeno kania asuganonj jegi monjonj mobabotiwaajonj songo kotakota ama onono.

Jiisasnonj komumambaa qaaya jero.

Mat 16.21-28; Luuk 9.22-27

³¹ Jiisasnonj gowokouruta kanainj kokaen kuma onono, “Siwe gomambaa Eja honjanonj mono siimbobolo mamaga mobaa. Kantriwaa jotamemeya, jigo gawonj galen ano Kana qaawaa boi yonononj mono gema qen qegi komuwaa. Komuro weenj karoonj tegoro koomunonga waabaa.” ³² Jiisasnonj qaa ii mende kolatinj asuganonj jero Piitononj iikanondeen horonj munj goraayanonj kema kanainj qotogonj muro. ³³ Qotogonj muro eleema gowokouruta uunj injiima Piito qotogonj kokaen jenj muro, “Gii qaa romonjojanj, ii Anutuwaanonj qaaga qaagoto, balonj ejemba ano Satan siingiaga. Kawaajonj Satan, gii mono keteda koi noo jaasewanonj togowa.” Kianj.

Kraist otaawonjatiwaa sewanja.

* **8:18:** Jer 5.21; Eze 12.2; Maak 4.12   * **8:28:** Maak 6.14-15; Luuk 9.7-8   * **8:29:** Jon 6.68-69

³⁴ *Jiisasnon ejemba tuun ano gowokouruta onoono kagi qaa kokaen injjoro, “Monnon noo gemananon kamambaaon moji, iinon mono iyanaa uuselaa siin kombompana bologa gema qero sisia megii siimbobolo ii bisimakeba. Ii maripoonon komuwaatiwaa so mokosinon nii notaan kawa. ³⁵ *Monnon laaligoya iyanajaan angon koma iyanaa jaajaa laligoji, iinon mono laaligoya hona somongoro soowaa. Soowaato, monnon balombaa laaligoya ii nii ano noo Oligaa Bunajaan ama qeleema togon nombaati, iinon mono laaligo honaa kania mokolon kotiin laligowaa. ³⁶ Monnon gomanja gomanja yonoo ilawoilaya kuuya koma hororo bunaya kendabororo uuwaa laaligoya men soon silemale laligon komuro Anutunon qaaya jen tegoro unyanon tiwilaaro mende sokombaa. Esuhinaya iikanon mono uukoisoro mende men mubaa. Qaago toton! ³⁷ Anana kuuyanon mono ananaa downana mewombaaon amamaawonja. ³⁸ Ejemba tuunja tuunja kamban kokanon balonon olonkalu ama singisongo tosaanja ama laligonkeju. Monnon iyonoo batugianon noo qana ano noo Bunja qaana men kamaan ambaati, ii Siwe gomambaa Eja honanon kaanagadeen iima tiwaa. Iinon kanagen Siwe gajoba toroya yonowo koi kamaagi Manaa asamararanja iima aarugi iinon eja me emba kaanja mono injiima tiin onombaa.” Kian.

9

¹ Kaen injjon kokaen jero, “Niinon qaa hona mon kokaen injjowe mobu: Koi nanjuti, onoo batugianonga tosanon Anutunon bentotona kuuro ku-usunanon asugiwaati, ii iima kotowuya. Jaawo laligon koomuwaa siimboboloya mende mogii koloon asugiro iibuya.” Kian.

Jiisaswaa selianon letono.

Mat 17.1-13; Luuk 9.28-36

² *Ween 6 tegoro Jiisasnon Piito, Jeims ano Jon unuama ejemba onomesaon iyanjia siri baanja koriga monnon uma gbamenanon laligogi. Iikanon laligogi jaasewangianon nano Jiisaswaa sele tanianon letoma morota kolooro. ³ Malekuyanon tualalakota asamararanjowo kolooro. Balonon opo taanja gbulunon (saife, omo) songbamakejuti, mono ii uugun taaliro. ⁴ Kaen kolooro Elaija ano Mooses yoronon asugin onoma Jiisaswo qaa amigi. ⁵ Amigi Piitonon kanain qaa jen Jiisas kokaen ijoro, “Somatanana, nononon kokanon uukorisoro mojon. Kawaajon nononon saanon kuun karoon mewonja: Goojon mon, Mooseswaaon mon ano Elaijawaajon mon.” ⁶ Gowoko yononon jenenjia mamaga ororo Piitonon “Nomaen jemaña?” jen qaa monjano.

⁷ *Qaa monjama nano kokolo tualalakota asamararanjowo monnon kamaan umugayanon esuun onono iikawaa uutanonga qa aro mon kokaen kolooro mogii, “Eja koi neenaa wombo merana kolooja. Mono iwaa qaaya moma laligowu.” ⁸ Qaa ii moma uulanjowo eleema uun monjama woi ii mombo mende iriigi Jiisasnondeen yonowo nano. Kian.

Jon Oomulu eja ii Elaijawaa kitiaga kolooja.

⁹ Baananonga roganon kamaan Jiisasnon kokaen jen koton onono, “Onono iwoi iijuti, iikawaa bujuya ii mono ejemba mon mende injjowu. Siwe gomambaa Eja honanon koomunonga waaro iikawaa gematanon ii saanon jen asarin laligowu.”

¹⁰ Kaen jen koton onono gowokouruta karoon yononon qaa ii uugianon angon koma koomunonga waawaataa qaa iikawaa kania ii iyanjia qisin aon amin mogii.

¹¹ *Amin moma Jiisas kokaen qisin mugi, “Kana qaawaa boi yononon qaa kokaen jenkeju, ‘Gejatootoo eja Elaijanon mono Siwenonga waladeen kamaan asugiwaa.’ Ii nomaembaajon jenkeju?”

* **8:34:** Mat 10.38; Luuk 14.27   * **8:35:** Mat 10.39; Luuk 17.33; Jon 12.25   * **9:2:** 2 Piito 1.17-18   * **9:7:** Mat 3.17; Maak 1.11; Luuk 3.22   * **9:11:** Mal 4.5; Mat 11.14

¹² Qisin mugi meleema kokaen injoro, “Elaijanon waladeen kamaan asugin laaligo kuuya meagowaa. Qaa ii honaga koloojato, qaa mon koi mono naambaajon oogi eja: ‘Siwe gomambaa Eja honanon mono siimbobolo mamaga moro jejewili ama mubuya.’”
¹³ Qaa woi ii ejaoto, niinon kokaen injomana: Elaijanon mono kamaan asugiroto, iwaajon Buna qaa oogita ejiwaa so ejembanon ii iyangiaa siingia otaan tondu ama mugi.” Kian.

Jiisasnon ome otaaro meranon qeangoro.

Mat 17.14-21; Luuk 9.37-43

¹⁴ Jiisas ano gowoko karoon yononon baanamonga kamaan gowokouruta tosia yonoonon kan iwoi kokaen iigi: Kana qaawaa boi tosiannon nama yonowo jenonkooli ano niinongiinon qaa jegi ejemba tuunlembenon liligon injiima nanji. ¹⁵ Kaen nama ejemba tuun kuuya yononon Jiisas iima iikanondeen aarun bobogarin kosianon kema jolonja jegi. ¹⁶ Jolonja jegi kokaen qisin onono, “Ononon naambaajon yonowo jenonkooli ama niinongiinon qaa jeju?”

¹⁷ Qisin onono tuungianonga eja mononon meleema kokaen ijoro, “Boi, noo merana omenon buuta muungun qaamuun menj muro wama goonon kajej. ¹⁸ Iinon kanon me kanon menj utugon horon giliro kamaan qen buutanonga kokopa kamaaro irinja kijongon selianon mejugonkeja. Kaen kolooro kan goo gowokouruga welema onoma ome ii otaawutiwaajon injojento, yononon ii amamaajuya.”

¹⁹ Kaen ijoro meleema mun jero, “Yei! Balombaa ejemba yangisenjiawo. Mono kaman dawi onowo qaton unun laligowe Anutu mende moma laarigi siimbobolo momakemana. Ii mono wama noonon kawu.”

²⁰ Kaen jero wama iwaanon kagi. Kagi omenon Jiisas iima iikanondeen mera utugon orogon muro wolaza horon tama namonon qen poranporan itagon semben aon ero buutanonga kokopa kouma kamaaro. ²¹ Jiisasnon ii iima manja kokaen qisin muro, “Kaman dawiwaa so tani koi asugin mun kouro?” Qisin muro jero, “Ii mono melaayanondeen koloon muro.

²² “Ii menj bolin mumambaaajon indija indija gerenon me apunon metano kaman mamaga kemen qen qengadeen amakeja. Kaento, iikaanaa ku-usuna mon goonon eji een, mono kiankomun ilaan noromba.”

²³ Kaen jero Jiisasnon ijoro, “ ‘Ku-usuna mon goonon eji een,’ jejan. Anutuwaa ku-usunanon mono ilawoila mombaajon mende amamaankeja. Mononon Anutu moma laariwaati, iwaanon ilawoila kania kania saanon koloonkebaa.”

²⁴ Kaen ijoro mananon iikanondeen qama jero, “Anutu moma laarijento, momalaarinanon looloria kolooja. Momalaarina mono menj kotiiwa.”

²⁵ Jero ejemba jaasongoyanon bobogarin kagi injiima iikawaajon ome ii kokaen menj muro, “Gii qaamuun ano gejaduwaa omeya, niinon menj koton gonjen: Gii mono eja koi mesaon kouma kema mombo mende eleema kawa.”

²⁶ Menj muro qama silama mera ii utugon uulanawo orogon muro hororo utama kouma keno. Kouma keno qamo kaanja koloon ero mamaganon ii iima “Wosoya tegoja!” jegi. ²⁷ Kaen jegito, Jiisasnon borianon menj kobibiuro waama nano.

²⁸ Kaen nano Jiisasnon miri uutanon uro gowokourutanon angiodeen rama kokaen qisin mugi, “Nononon mono naambaajon ii nononanodeen otaawombaaajon amamaajon?”

²⁹ Qisin mugi kokaen injoro, “Ome tania kaanja ii mono qama koolin nene singi laligon saanon otaawonja. Iwoi morota mon anin mende kouma kembaa.” Kian.

Jiisasnon koomuyaa Buna jero indij woi kolooro.

Mat 17.22-23; Luuk 9.43b-45

³⁰ Jiisasnoŋ gowokouruta yoŋowo gomaŋ baloŋ ii mesaŋ kema Galili prowins uutaŋoŋ liligoŋ naa gomaŋoŋ laligogiti, ii moŋnoŋ mobaatiwaaŋoŋ togoro. ³¹ Ii togoŋ gowokouruta kuma oŋomambaŋoŋ oloŋ keŋgi. Kanaŋoŋ kema qaa kota kokaen inijoro, “Anutunoŋ Siwe gomambaa Eja hoŋa ii baloŋ ejemba yoŋoo borogianoŋ ano kemebaa. Kemero ii qegi komuwaa. Ii qegi komuro roŋ koŋgi weeŋ karoŋoŋ kolooro koomunoŋga waabaa.”

³² Qaa kota kaen inijoroto, ii mende moma asarigi ano kania nomaen, ii qisiwombaŋoŋ kokodunduŋ aŋgi. Kian.

Gowoko batugianoŋ moronoŋ uuta koloŋja?

Mat 18.1-5; Luuk 9.46-48

³³ Kaen kema Kaperneam taonoŋ kougi. Kanoŋ kouma iyaŋaa miri uutaŋoŋ uma gowokouruta kokaen qisiŋ oŋono, “Oŋo kanaŋoŋ kaŋ naa qaaga amiŋ mojuya?”

³⁴ *Yoŋonoŋ kanaŋoŋ kaŋ ‘Moronoŋ uuta koloŋja?’ jeŋ ii aŋgiodeeŋ amiŋ moma kagi. Kawaŋoŋ qisiŋ oŋono qaagia bogoro ragi. ³⁵ *Qaa bogoro ragi Jiisasnoŋ kemeŋ rama gowokouruta 12 oŋono kagi kokaen inijoro, “Moŋnoŋ uuta laligomambaŋoŋ mobaati eeŋ, iinoŋ mono kuuya oŋoo newo baagianoŋ kamaaŋqeŋeta koloŋ tosaŋa kuuya welen qeŋ oŋomakeba.” ³⁶ Kaen inijon naamade melaa moŋ meŋ batugianoŋ ano nano. Nano borianon meŋ tawoyanoŋ ama kokaen inijoro, ³⁷ * “Moŋnoŋ naamade koi kaŋa moŋ noo qanaŋoŋ mirianoŋ koma horoŋ kalaŋ kombaati, iinoŋ mono nii koma horoŋ nombaa. Moŋnoŋ kaen ama nombaati, iinoŋ niigadeeŋ qaagoto, moŋ wasiŋ nonoti, mono ii kaŋagadeeŋ koma horoŋ mubaa.” Kian.

Jiisasnoŋ gowokouruta mindingoŋ oŋono.

Luuk 9.49-50

³⁸ Jonon Jiisas kokaen ijoro, “Boi, nononoŋ eja moŋ ananawo mende liligoŋkeji, iinoŋ goo qanoŋ omejiilan koŋjoma oŋono iiniŋ. Iinoŋ nonowo mende qokotaan laligoŋkejiwaaŋoŋ ama nono ii qotogoŋ muniŋ.”

³⁹ Kaen ijoro Jiisasnoŋ jero, “Ii mono mende qotogoŋ mubu. Moŋnoŋ noo qana qama aŋgoletto meji, iinoŋ mono iikawaa gematanoŋ noo gemaqeŋe qaa afaaŋkota jemambaŋoŋ amamaawaa. ⁴⁰ *Moŋnoŋ mende qotogoŋ nonomakeji, iinoŋ mono ananaa areŋnoŋ laligoŋja. (Kawaŋoŋ noo alauruna tosia ii aŋgosisiri mende meŋ oŋombu.) ⁴¹ *Ii mono naŋgoŋ oŋoŋgi Anutunoŋ iikawaa turuŋa oŋombaa. Moŋnoŋ Kraistwaa qatanoŋ iwaa buŋa koloŋjutiwaaŋoŋ ama apu qambi newutiwaa oŋombaati, Anutunoŋ mono iikawaa turuŋa meleema mubaa. Niinoŋ qaa hoŋa moŋ kokaen inijowe mobu: Naŋgoŋ oŋombuti, iyoŋonoŋ mono turuŋa mewuya.” Kian.

Singisongoŋ waa koŋgoroya mono qotogowu.

Mat 18.6-9; Luuk 17.1-2

⁴² Jiisasnoŋ qaa kokaen jero, “Merabora koi kaŋa moma laariŋ nonjuti, moŋnoŋ iyoŋonoŋga moŋ koŋgoroya ama muro singisongo ambaati, eja iikanoŋ mono lombo uuta mokoloowaa. Anutunoŋ lombo iikawaa irona mono nomaen muro soyaŋoŋ koloŋnaga? Kemuŋ kowonjiŋ aroyanoŋ somoŋgoŋ kowe biiwianoŋ giligi menduŋgoro kemebabo, iikanoŋ mono afaaŋa koloŋ muro tani koloŋnaga. ⁴³ *Kawaŋoŋ boroganoŋ singisongo ambaatiwaa koŋgoroya ama gombaati eeŋ, ii mono kotoŋ giliwa. Kotoŋ giliŋgo borodomoŋ laligoŋ laaligo kombombaŋa mokoloŋ oompeleŋ mokoloowagato, boroga woiwo laligoŋ kanageŋ gere sianoŋ kemebabo. Sia gereya ii kambaŋ moŋnoŋ mende bogowaa. ⁴⁴ Iikanoŋ ‘Doonoŋ selegia utoqutoŋ keema kougi mende komuwuya ano je geregianoŋ kambaŋ moŋnoŋ mende bogowaa.’

* 9:34: Luuk 22.24 * 9:35: Mat 20.26-27; 23.11; Maak 10.43-44; Luuk 22.26 * 9:37: Mat 10.40; Luuk 10.16; Jon 13.20 * 9:40: Mat 12.30; Luuk 11.23 * 9:41: Mat 10.42 * 9:43: Mat 5.30

45 “Kaanagadeen kanaganon singisono ambaatiwaa kongoroya ama gombaati een, ii mono koton giliwa. Koton gilingo kanadomon laligon laaligo kombombana mokolon oompeleen mokoloowagato, kanaga woiwo laligona gere sianon giligi kemebabo. 46 Iikanon ‘Doonon selegia utoqutoon keema kougi mende komuwuya ano je geregianon kaban monon mende bogowaa.’

47 * “Kaanjadeen jaaganon singisono ambaatiwaa kongoroya ama gombaati een, ii mono qonjoma giliwa. Qonjoma gilingo jaako motoongowo laligon Anutuwa ben-tonon keema oompeleen mokoloowagato, jaakoga woiwo laligona gere sianon giligi kemebabo. 48 * Iikanon ‘Doonon selegia utoqutoon keema kougi mende komuwuya ano je geregianon kaban monon mende bogowaa.’

49 “Gere sia iikanon ejemba kuuya ii sii kaana gere bolanon dalasisi onooi siimboboloya mobuya.

50 * “Sii ii awaa koloojato, siinon naana mesaowaati een, ii mono nomaen meagogi naana mombo koloonaga? Ono kaanjadeen uumotoongo laaligowaa aina mesaowubo. Kawaajon Siwe siigia mesaowubotiwaajon mono galengia men batugianon luae qen aon laligowu.” Kian.

10

Loemba mesaon aoawaa qaaya

Mat 19.1-12; Luuk 16.18

1 Jiisasnon waama Kaperneam goman mesaon Jordan apu koton leegen kema metetereen kamaan mombo apu ii koton Judia prowinsnon karo. Karo ejemba tuunlembenon mombo iwaanon ajoroogi ama laligoroti, iikawaa so mombo kuma onono.

2 Kuma onono Farisii (Kana qaawaa kaparanonkon) tosanon iwaanon kan qaawaa timbinon horowombaa angobato men mun kokaen qisin mugi, “Ejanon embia mesaowaati een, iikanon Kana qaa uuguwaa me qaago?”

3 Qisin mugi meleema kokaen injoro, “Moosesnon iikawaa qaaya nomaen jen koton ononota eja?”

4 * Kaen injoro kokaen ijogi, “Ejanon mesaon aoao papia oongo embia saanon mesaowaa. Moosesnon kaen jen kotorota eja.”

5 Kaen ijogi kokaen jen onono, “Iinon mono uugia kotigaajon ama jenkoto kaen onon onono. 6 * Onon ononoto, Anutunon kakanaiyanon ilawoila kuuya mokoloroti, kaban iikanondeen ‘Eja ano emba laligowutiwaajon mokolon onono. 7 * Kawaajon ejanon mono nemunmana oromesaon embiaanon kema qokotaaro 8 yoronon sele motoongo koloon laligowao. Kaen koloon toroqen woi mende koloojato, sele motoongo koloon laligowao. 9 Anutunon eja ano emba mindirin oronoti, ejemba mononon ii mono mende mendeema oromba.”

10 Jiisasnon kaen jen onoma miri uutanon uro gowokourutanon qaa iikawaajon mombo qisin mugi. 11 * Qisin mugi kokaen injoro, “Eja mononon embia otaan emba mon mewaati, iinon mono olonkalu serowilin ambaa. 12 Kaanagadeen emba mononon loya otaan eja mon mewaati, iinon mono olonkalu serowilin ambaa.” Kian.

Jiisasnon merabora kotuegon onono.

Mat 19.13-15; Luuk 18.15-17

13 Ejemba tosanon merabora boloboolo unuama Jiisasnon onosiriwaatiwaajon iwaanon kagito, gowoko yononon ejemba ii jen qewagon onongi. 14 Kaen angito,

* 9:47: Mat 5.29 * 9:48: Ais 66.24 * 9:50: Mat 5.13; Luuk 14.34-35 * 10:4: Dut 24.1-4; Mat 5.31 * 10:6: Jen 1.27; 5.2 * 10:7: Jen 2.24 * 10:11: Mat 5.32; 1 Kor 7.10-11

Jiisasnoŋ ii iima uuta boliro kokaen injjoro, “Merabora melaa mono oŋomesaogi noonon kawu. Anutunon ejemba kaanŋa ii bentotoŋa buŋa qeŋ oŋombaa. Kawaajon ii mende somonŋon oŋombu. ¹⁵ *Niinon qaa honŋa mon kokaen injjowe mobu: Monŋon Anutuwaaw bentotoŋa ii merabora kaanŋa buŋa mende qeŋ aowaati, iinon mono iikawaa uutanon keumambaa amamaawaa.” ¹⁶ Kaen jeŋ tawoyanon ama doonŋon oŋoma boria wanŋianon ama kotuegon oŋono. Kianŋ.

Jiisasnoŋ eja qabuŋayawo mombaa qambanmamban qaa jero.

Mat 19.16-30; Luuk 18.18-30

¹⁷ Jiisasnoŋ kanain kana kemambaa ano eja monŋon bobogariŋ iwaanon karo. Kan batanon kemen simin kuma kokaen qisin muro, “Boi awaa, niinon mono nomaen ama laaligo kombombaŋa buŋa qeŋ aowenaga?”

¹⁸ Qisin muro kokaen ijoro, “Noojon ‘Boi awaa,’ ii naambaajon jejan? Anutu motoonŋoyanon awaa kolooja. Eja monŋon ii kaanŋa awaa mende kolooja. ¹⁹ *Gii jojopan qaa koi modaboroŋan:

‘Mon mono mende qena komuwa. Serowilin mono mende amba. Iwoi mono yonŋoro mende mewa. Jenonkuukuu mono mende ama muba. Mono kalugon yonŋoro mende mewa. Nemun manŋa mono goda qeŋ oromakeba.’”

²⁰ Kaen ijoro moma kokaen jero, “Boi, ii kuuya mono gbaworonanŋa ten koma laligon waabe.”

²¹ Kaen jero Jiisasnoŋ uun iima uuwomboyanon jopagon mun kokaen ijoro, “Gii mono motoonŋonon amamaajan: Gii mono kema esuhinaga kuuya sewanŋa mewuti-waajon ana monen karo ejemba wanaya oŋomba. Kaen ana esuhinaga somata totoon (milyon Kina kaanŋa) ii Siwe gomanon en gombaa. Kaen ama nii notaan kawa.”

²² Jiisasnoŋ kaen ijoroto, esuhinaya mamaga erotiwaajon ama qaa ii moma uuta bosoleero wosobiri moma een mesaon keno.

²³ Mesaon keno Jiisasnoŋ uuro kema karo gowokouruta kokaen injjoro, “Oyei! Ejemba monen hinagiawo yonŋonon mono Anutuwaaw bentotonon keubombaaŋon bimoon kupukapa kombuya.”

²⁴ Kaen injjoro gowoko yonŋonon ii moma walingogito, Jiisasnoŋ toroqen kokaen injjoro, “Guanŋuruna, ejemba daen yonŋonon monen hinagia moma laarinkejuti, iyonŋonon mono Anutuwaaw bentoton uutanon keubombaaŋon bimoon kupukapa kombuya. ²⁵ Ii kokaen jeŋ asarimanŋa: Oro somata kamel ii sosoro ootanon saanon mende keubaa. Iikawaa so ejemba qabuŋagiawo yonŋonon Anutuwaaw bentoton uutanon keubombaaŋon bimoon amamaawuya.”

²⁶ Kaen injjoro moma aaruŋ tililingon iyanŋiaaŋon kokaen jegi, “Oopopoon! Ejemba moronon mono Siwewaa buŋa koloonaga?”

²⁷ Kaen jegi Jiisasnoŋ uun iniima kokaen jero, “Ejembanon ii anŋobato men osin amamaankejuto, Anutunon kaen mende amakeja. Anutunon mono iwoi kuuya saanon amakeja. Iinon iwoi mon ama memambaajon mende osin amamaankeja.” Kianŋ.

Jiisaswaa gawon memewaa turuŋa

²⁸ Piitonon qaa ii moma meleema Jiisas kokaen ijoro, “Moba, nononon ilawoila kuuya mesaon gii gotaan kanin.”

²⁹ Ii moma Jiisasnoŋ kokaen ijoro, “Niinon qaa honŋa mon kokaen injjowe mobu: Monŋon noo ano Oligaa Buŋawaajon ama iwoi mon mesaoroti, ii jigo miria, dakoga, naambeeta, nemunmanŋa, meraborata me gawon molalenŋa ii oŋomesaoro Anutunon mono iikawaa tawaya uugun meleema muro seiwaa. ³⁰ Monŋon iwoi ii mesaoroti, Anutunon mono tawaya ii 100:waa so toroqen muro iyanŋaa buŋa koloojaa. Balombaa

* 10:15: Mat 18.3 * 10:19: Eks 20.12-16; Dut 5.16-20

laaligonon sisiwerowero uutanon laligowaato, jigo miri, dako, naambee, nemunman, merabora ano gawon molalena ii mono kitianon koloon mubaa ano kaban kanagenan laaligo kombona tetegoya qaa buna qen aowaa. ³¹ *Kaen koloowaato, uuta onoononga mamaganon kamakamaata koloowuya ano kamakamaata yonoononga mamaganon uuta koloowuya.” Kian.

Komuwaatiwaa qaaya jero karon kolooro.

Mat 20.17-19; Luuk 18.31-34

³² Jiisasnon gowokouruta yonowo Jerusalem sitinon ubombaajon balon kana kenji. Jiisasnon wala keno gowokourutanon gematanon kema walingogi ano ejemba gemagianon kagiti iyononon mono toroko mogi. Kaen anji Jiisasnon gowokouruta 12 ii mombo horon onoma kanain kuma onono. Iwaanon iwoi koloowaati, qaa ii jen asarin kokaen injoro, ³³ “Mobu, anana mono Jerusalem ubona. Iikanon monon Siwe gomambaa Eja hona memelolo men muro jigo gawon galen ano Kana qaawaa boi yonoo borogianon kemebaa. Yononon komuwaatiwaa qaaya jen tegon waba gawman yonoo borogianon oombuya. ³⁴ Oonji mepaegon sulaapan qen ooli waayawonon qetaalin talungowuya. Qetaalin talungon qegi komuwaa. Komun ween karonan koomunonga waabaa.” Kian.

Jeims Jon yoronon iwoiwaajon weleni.

Mat 20.20-28

³⁵ Jiisasnon kaen injoro Zebediwaa merawoita Jeims ano Jon yoronon iwaanon kema kokaen ijori, “Boi, noronon iwoi mombaajon welema gonjoti, ii norombagiwaajon mojo.”

³⁶ Ijori qisin orono, “Oronon naa iwoi ama oromanatiwaajon mojao?”

³⁷ Qisin orono kokaen ijori, “Giinon saanon jen kotona noro goo asamararanon eu uma monon boro dindinganon ano monon boro qaniganon rama iwoi kuuya galen kombonaga.”

³⁸ *Kaen ijorito, Jiisasnon kokaen irijoro, “Oronon iikawaa kania mende moma yagon welenjao. Niinon qambi aasonawo nemanati, oronon ii saanon nen siimbobolo mobaota me qaago? Jonkwororo nonngbanon mulu men nombuti, oronon ii mewao me qaago?”

³⁹ Irijoro moma jeri, “Ii saanon mewota.”

Jeri kokaen irijoro, “Ii onanon. Niinon qambi aasonawo nemanati, oronon ii kaanideen newaota ano jonkwororo nonngbanon mulu men nombuti, iikanon mono oro kaanagadeen mulu men orombuya. ⁴⁰ Men orombuto, noo boro dindinanon me qaninanon moronon rabaati, niinon qaa ii jen kotomanatiwaa so qaago. Anutunon dun woi ii daen yorojon mozozongoroti, ii mono iyorojon orono niwo rama iwoi kuuya galen komakebona.” Kian.

Galen honanon mono welenqeqe koloaja.

⁴¹ Jeims Jon yoronon kaen weleni alauruta 10 yononon ii moma kanain uubologa mogi. ⁴² *Kaen mogito, Jiisasnon onono kagi kokaen injoro, “Namowaa kantria kantria yonoo jawinganon galen koma onombonatiwaajon jejuti, iyononon mono eja pon taniyen ama onomakeju. Yonoo somatagianon mono qaa jen koton ejemba mindingan onoma ku-usungia qendeemakeju. Ono kaniagia ii saanon moju. ⁴³ *Onoo batugianon sili iikaana koloowaboto, monon onoo batugianon somatagia koloombaaajon moji, iinon mono welen qen onoma laligowa. ⁴⁴ Kaanagadeen monon onoo batugianon uuta laligomambaa moji, iinon mono kuuya onoo newo baagianon laligon

* **10:31:** Mat 20.16; Luuk 13.30   * **10:38:** Luuk 12.50   * **10:42:** Luuk 22.25-26   * **10:43:** Mat 23.11; Maak 9.35; Luuk 22.26

welenqeqegia omaya koloowa. ⁴⁵ Siwe gomambaa Eja honanon mono kaanagadeen sili kaana qendeema iyana welen qen mubutiwaajon ama mende kamaaroto, welen qen onoma ejemba kuuya onoo dowegia memambaaajon ama kamaarota laaligoya qeleema mesaowaa.”

Bartimeus jaaya gooro metooro.

Mat 20.29-34; Luuk 18.35-43

⁴⁶ Jiisasnon gowokouruta yonowo Jeriko sitinon kagi. Kan siti ii mesaowombaaajon anji ejemba tuunlembenon onotaan gemagianon kagi. Kaen kagi jaagoo eja qata Bartimeus, Timeuswaa meria iinon monen ano nene mubutiwaajon welema onoma kana goraayanon raro. ⁴⁷ Raro “Nazaret eja Jiisas kaja,” jegi moma kanain kokaen qaro, “Jiisas Deiwidwaa gbilia, mono kiankomun nomba!”

⁴⁸ Kaen qaro mamaganon qaa bogoro rabaatiwaajon qotogon mugito, iinon kaparan koma qaro. “Deiwidwaa gbilia, giinon mono kiankomun nomba!”

⁴⁹ Qaro Jiisasnon moma doron ama kokaen jero, “Saanon qagi koi kawa.” Kaen jero jaagoo eja ii qama kokaen ijogi, “Goojon qaja. Kawaaajon mono satiin qena kamaaro waama kawa.”

⁵⁰ Ii moma malekuya qetegon gilin porasak waama nama Jiisaswaanon keno.

⁵¹ Keno kokaen qisin muro, “Alana, niinon naa iwoiga ama gomanjatiwaajon mojan?” Kaen qisin muro jaagoo ejanon jero, “Somatana, nii jaana mombo uumambaaajon mojen.”

⁵² Kaen jero Jiisasnon kokaen ijoro, “Momalaariganon mono men qeangon gonja. Mono saanon kema.” Kaen ijoro jaa kota iikanondeen tooro uun gemagianon Jiisas otaan keno. Kian.

11

Jiisas Jerusalem uro mare kongi.

Mat 21.1-11; Luuk 19.28-40; Jon 12.12-19

¹ Jiisasnon gowokouruta yonowo Jerusalem siti dodowin Betfage ano Betani goman woi kosogaranon kan Oil gere baananon uma gowokowoita woi wasin oromambaaajon ama ² kokaen irijoro, “Goman bagiaagen raji, mono iikanon kembao. Kema iikanon keuma dongi melaa kasanon somongogi nanji, ii iikanondeen mokoloowaota. Ii dongi sagbiliaga, eja monon qaganon mende rarataga. Ii mono isama men koi kawao. ³ Aisni monon ‘Naambaaajon kaen anjao?’ jen qisin orono kokaen ijowao, ‘Ponnananon iikawaajon amamaan jero kajota kaman mende koriro mombo meleeno kawaa.’”

⁴ Kaen irijon wasin orono kema dongi sagbilia kana goraayanon miri mombaa nagu qaa ootanon kasanon somongogi nano mokolon isani. ⁵ Aisni eja tosia iikanon nangiti, iyononon iriima kokaen qisin orongi, “Hei, nomaen nambojen dongi melaa isanjao?”

⁶ Kaen qisin orongi Jiisasnon irijorotiwaa so jeri moma “Saanon men kembao,” jegi. ⁷ Jegi men Jiisaswaanon kari malekugia qetegon dongi melaawaa qaganon anji uma raro. ⁸ Kaan rama keno ejemba jaasongoyanon goda qen malekugia qetegon kana somatanon tambongi tosanon balon korianon kema gere sena memburatin tambongi.

⁹ *Tambongi ejemba wala koma horon kenngiti ano gematanon otaan kagiti, iyononon kokaen jen qagi, “Hoosana! Oowe oowe! Anutu mepesejon. Pombaa qatanon kawaati, Anutunon mono ii kotuegon muba. ¹⁰ Ambonana Kin Deiwidnon kantri toton koma galej koma ononoti, kaman iikaananon mono mombo kan nononja. Oo Anutu mono kantri totonana kotuegowa. Hoosana! Qabunaga mepeseenin euwaa euyanon uja. Oowe oowe!”

* 11:9: Ond 118.25-26

¹¹ Kaen qagi Jerusalem sitinon uma jiwowon jigowaa toton uutanon keno. Iikanon liligon ilawoila kuuya iiro mare kolooro kamaan gowokouruta 12 yonowo jigo mesaon Betani gomanon kema egi. Kian.

Jiisasnon fig gere mon qasuaaro gororongoro.

Mat 21.18-19

¹² En umugawodeen waama gowokouruta yonowo Betani goman mesaon kenji Jiisasnon nenewaa komuro. ¹³ Nenewaa komun uuro keno fig gere mon* senawo nano iiro. Iima “Senja uutanon honja raro mokolon newenaga,” jen fig gerewaa kanaanon keno. Kenoto, honja kambananon mende torirotiwaajon senagadeen nano iiro. ¹⁴ Kaen iima gere ii kokaen jen muro, “Mononon mono honja mombo mende newa.”

Kaen jen muro qaa ii gowokourutanon mogi. Kian.

Jiisasnon jiwowon jigo jen kobooro.

Mat 21.12-17; Luuk 19.45-48; Jon 2.13-22

¹⁵ Kema laligon Jerusalem sitinon ugi Jiisasnon jiwowon jigowaa toton uutanon keno. Iikanon ejemba injiro esuhina sewanja mewutiwaajon anji sewanja megiti, ii kanain konjoma onono kamaagi. Monen utekute ejemba yonoo raragia metaama meleeno kenji. Kaanagadeen kewo sewanja mewutiwaajon anjiti, iyonoo dun raragia ii kaanjadeen riitano kenji. ¹⁶ Somben kowoga koton iwoi elaan keuma kaamawaa kania ii somongoro. ¹⁷ *Iikaen ama kuma onoma kokaen injjoro, “Aisaianon qaa mon kokaen oorota eja, ‘Noo jigonanon mono gomanja gomanja kuuya yonoo qamakooli miri koloowaatiwaajon qabu.’ Qaa ii ejato, ononon ii utegogi kikekakasililin eja yonoo kobaa kaanja koloaja.”

¹⁸ Kaen injjoro ejemba tuun kuuya yononon iikawaajon newogia tegoro walingogi. Kawaajon jigo gawon galen ano kana qaawaa boi yononon ii moma Jiisaswaajon toroko moma amin moma kokaen jegi, “Ii mono nomaen jenin qegi komunaga?”

¹⁹ Mare kolooro Jiisasnon gowokouruta yonowo siti mesaon seleengen kema egi. Kian.

Fig gerenon gororongoro iigi.

Mat 21.20-22

²⁰ En umugawodeen waama kanaanon kema fig gere ii uuguwombaaajon ama gere ii iigi tiitawo gororongon nano. ²¹ Nano Piitonon Jiisaswaanon qaa romongon kokaen ijoro, “Somatana iiba, fig gere qasuaanati, ii mono gororongon nanja.”

²² Ijoro Jiisasnon kokaen meleeno, “Anutu momalaarin ii mono pondan men laligowu.” ²³ *Niinon qaa honja mon kokaen injjowe mobu, “Mononon qaayaa honja koloowaatiwaajon uuwoi mende moma baanja kokawaa toyaaajon kokaen jen kotonaga, ‘Mono baanja koi qetegon waama kema kowenon amba.’ Kaen jen koton Anutu moma laariro honja mono iikawaa so koloowaa. ²⁴ Kawaajon niinon kokaen injjowe mobu: Naa iwoiwaajon qisin qama kooliwuti, ii kuuya bunja qen aodaborojoni, iikaen moma laarigi mono bunagia koloowaa. ²⁵ *Ono nama Anutu qama kooligi mononon aliaa koposowaajon uubologa mobaati een, koposoya ii mono mesaowu. Kaen ambuti een, onoo Mangia Siwe gomanon laligoji, iinon mono kaanjadeen onoo singisonogogia mesaowaa. ²⁶ (Ono tosaanja yononon singisonogo mende mesaowuti een, onoo Mangia Siwe gomanon laligoji, iinon mono kaanjadeen onoo singisonogogia mende mesaowaa.)” Kian.

* **11:13:** Fig ii jao gerewaa alia mon. Ii gawongianon komogi kota ainawo kolooro mamaga nen laligogi. * **11:17:**

Ais 56.7; Jer 7.11 * **11:23:** Mat 17.20; 1 Kor 13.2 * **11:25:** Mat 6.14-15

Jotamemeya yoŋonoŋ Jiisaswaa ku-usuŋaajoŋ qisigi.

Mat 21.23-27; Luuk 20.1-8

²⁷ Jiisasnoŋ gowokouruta yoŋowo mombo Jerusalem sitinoŋ ugi. Uma jiwowoŋ jigowaa totoŋ uutaŋoŋ kema karo jigo gawoŋ galeŋ, kana qaawaa boi ano kantriwaa jotamemeya tosaana yoŋonoŋ iwaanonoŋ kougi. ²⁸ Kouma kokaen qisiŋ mugi, “Gii kokanoŋ iwoi anjaŋi, ii mono moronoŋ jeŋ kotoŋ gono amakejaŋ? Ii mewagiwaa ku-usuŋa ii mono moronoŋ gono?”

²⁹ Qisiŋ mugi kokaen meleema oŋono, “Niinoŋ kaanagadeen qaa moŋ qisiŋ oŋomaŋa. Ii meleema nongo niinoŋ kaanagadeen moronoŋ ku-usuŋ nono ilawoila koi amakejeŋi, ii injomaŋa. ³⁰ Jononoŋ ejemba oomulu meŋ oŋoma laligoroti, iinoŋ iikawaa ku-usuŋa ii dakaya mero? Siwe Toyanoŋ muro me bolonoŋ toyoŋoŋ mugi? Ii mono nijowu.”

³¹ Kaen meleema oŋono batugianoŋ amin moma kokaen jegi, “‘Ku-usuŋanoŋ Siwenonŋa asugiro,’ kaen jewoŋati een, iinoŋ mono kokaen jewaa: ‘Oŋonoŋ mono naambaajoŋ Jon mende moma laariŋ mugi?’ Ii mende sokonja. ³² Me ‘Balonoŋ ejemba yoŋoononŋa asugiro,’ jewonaga? Ii mende sokonja.” Ejemba kuuyoŋoŋ Jombaajoŋ ‘Oŋanoŋ gejatootoo ejaga kolooja,’ jegitiwaaŋoŋ ama ejemba tuuŋ yoŋooŋoŋ toroko moma ii jewombaajoŋ amamaagi. ³³ Kawaaŋoŋ “Ii mende moŋoŋ,” meleengi. Kaen meleengi Jiisasnoŋ kokaen injoro, “Kaen ano niinoŋ kaanagadeen ilawoila koi amakejeŋiwaa ku-usuŋa moronoŋ nonoti, ii mende injomaŋa.” Kian.

12

Wain kasa gawoŋ galeŋ bologa yoŋoo sareqaa

Mat 21.33-46; Luuk 20.9-19

¹ *Jiisasnoŋ kanain ejemba sareqaanoŋ kokaen injoro, “Eja moŋonoŋ wain kasa gawoŋ moŋ koma komoro. Koma komoma sopaya meŋ liligoro. Meŋ liligoŋ wain juu somata jamonoŋ mero. Iikanoŋ waimbaa hoŋa ama kananoŋ risuaagi apuyoŋoŋ lalanoŋ kemero. Wain juu somata ii meŋ wain yoŋoro mewubotiwaajoŋ galeŋ meme jake koriga kowiawo mero. Iwoi kuuya medaboronoŋ wain gawoŋ galeŋ tosaana mokoloŋoŋ oŋoma kokaen injoro, ‘Mono gawoŋ meŋ hoŋaa bakaya oŋoŋgia meŋ bakaya toya nii nambu.’ Kaen jeŋ somoŋoŋoŋ gawoŋ ii borogianoŋ ama oŋomesaŋoŋ kantri moŋonoŋ kema laligoro. ² Laligoŋ laligoro hoŋa momogorotiwa kambaŋa (gbani 5) toriro iikanoŋ welenqeqeya moŋ wasiŋ muro galeŋ yoŋoononoŋ kema wain gawoŋ hoŋaa bakaya mubutiwaajoŋ jero. ³ Jeroto, galeŋ yoŋonoŋ ii meŋ somoŋoŋoŋ koobinoŋ qeŋ otaagi bobora eleeno. ⁴ Kawaa gematanoŋ welen eja moŋ wasiro yoŋoononoŋ keno waŋa qosoma gamu qeŋ mugi. ⁵ Kawaa gematanoŋ welen eja moŋ mombo wasiro keno qegi komuro. Kaanjadeen eja tosaana mamaga wasiŋ oŋono tosia koobinoŋ sagorogoro unuŋ tosia unugi komugi. ⁶ Kaen anŋi wain gawoŋ toyoŋoŋ qaa moŋgama jero, ‘Neeŋa wombo merana motoŋgo iikayadeen laligoja. Ii mono goda qeŋ mubuya me nomaen?’ Kaen jeŋ konoga kian meria wasiro yoŋoononoŋ keno. ⁷ Kenoto, karo iima batugianoŋ kokaen jegi, ‘Iinoŋ mono borosamoya kokawaa toya kolooŋa. Ayo, mono meŋ qeniŋ komuro wain kasa gawoŋ kokanoŋ mono ananaa buŋa kolooŋa.’ ⁸ Kaen jeŋ qelanjiŋ meŋ somoŋoŋoŋ qegi komuro qamoya gawoŋ sopa seleenŋeŋ hagogi kemero.

⁹ “Wain gawoŋ toyoŋoŋ ii moma mono nomaen ambaa? Iinoŋ mono anjo kan gawoŋ galeŋ ii kondeema oŋombaa ano gawoŋ galeŋ dologa mokoloŋoŋ oŋoma wain kasa gawoŋa ii yoŋoo borogianoŋ ambaa. ¹⁰ *Buŋa Terenoŋ qaa koi weenŋogi me qaago?

* 12:1: Ais 5.1-2 * 12:10: Ond 118.22-23

‘Miri meme yoŋonoŋ jamo tando moŋ gema qeŋ een mesaogi raroti, iikanonŋ mono tando kombombaŋa kolooro mokoloogi. Iikanonŋ riiro mirinonŋ mono riima kamaanŋ kombaa.

¹¹ Poŋnoŋ tando ii kuuro jaanananonŋ iininŋ qabuŋayawo kolooro walingonkejonŋ.” ’

¹² Jiisasnoŋ kaenŋ injiŋoro galenŋ yoŋonoŋ qaa iikawaa kania moma asariŋ kokaenŋ jegi. “Sareqaa ii mono nonooŋoŋa jeja.” Kawaajonŋ ii meŋ somonŋowombaaŋonŋ mogito, ejemba tuunŋleembe yoŋooŋonŋ toroko moma amamaanŋ mesaonŋ kenŋi. Kianŋ.

Takis aambaa Jiisas anŋobato meŋ mugŋ.
Mat 22.15-22; Luuk 20.20-26

¹³ Juuda jotamemeya yoŋonoŋ Farisii ano gawana Herodwaa paati alauruta tosia wasinŋ onoma kokaenŋ injiŋogi, “Ono mono Jiisaswaanonŋ kema qisinŋ qaawaa timbinonŋ horonŋ gbadoonŋ mubu.” Kaenŋ injiŋogi Jiisaswaanonŋ kagi. ¹⁴ Jiisaswaanonŋ kanŋ kokaenŋ iŋogi, “Boi, giinonŋ eja honŋa kolooŋanŋi, nono ii mojonŋ. Giinonŋ ejemba tosia mende inŋisosoronŋ tosia mende qetama onomakejanto, so motoonŋononŋ gosinŋ nonomakejanŋ. Kawaajonŋ kuunŋ gonŋgi mende dogonŋ somata mende esuunŋ onomakejanto, Anutuwaanonŋ kana ii qaa honŋa otaanŋ kuma nonomakejanŋ. Giinonŋ Anutuwaanonŋ qaa dindiŋa iikanonŋ uuta ano kamaanŋqeqeta motoondeenŋ kuuya jeŋ mindinŋonŋ nonomakejanŋ. Kawaajonŋ nono siisa-kimbaaŋonŋ takis ama iikanonŋ Mooseswaa Kana qaa sonŋiwoŋa me qaago? Ii aninŋ sokonŋa me qaago?”

¹⁵ Kaenŋ iŋogi areŋgia qolonŋmolonŋgoya ii moma kotonŋ kokaenŋ injiŋoro, “Ono naambaaŋonŋ qaawaa timbinonŋ ama nombombaŋonŋ anŋobato meŋ nonju? Saanonŋ silwa monenŋ moŋ meŋ kagi iimanŋ.”

¹⁶ Kaenŋ injiŋoro ii meŋ kagi kokaenŋ qisinŋ onono. “Morowaa unŋayaga ano qataga ii koi oogita eja?” “Ii Siisa-kimbaa.” Kaenŋ meleema jegi.

¹⁷ Jegi kokaenŋ injiŋoro, “Kaenŋ kolooro iwai Siisa-kimbaa unŋayawo ii mono iwaa buŋa muŋkebu. Iwai Anutuwaa unŋayawo eji, ii mono Anutuwaa buŋa qewu.” Kaenŋ injiŋoro iwaajonŋ mamaga walingogi. Kianŋ.

Koomunonŋga waawaataa anŋobato meŋ mugŋ.
Mat 22.23-33; Luuk 20.27-40

¹⁸ *Sadusii (Jigo gawombaa kaparanŋkonŋkonŋ) yoŋonoŋ “Komugiti, iyonononŋ mende waabuya,” jeŋ laligogi. Yoŋoononŋga tosianonŋ Jiisaswaanonŋ kanŋ kokaenŋ qisinŋ mugŋ,

¹⁹ * “Boi, Moosesnoŋ kokaenŋ jeŋ kotonŋ nononota eja,

‘Eja moŋ emba mero merabora mende koloogi komuŋ maloya eenŋ mesaoro koganonŋ saanonŋ maloya ii meŋ gbili mekoloonŋ muro dataa qa meŋ laligowaa.’

²⁰ “Moba! Kambanŋ moŋnoŋ daremuŋ 7 laligogi. Dagia mutuyanonŋ emba meŋ laligonŋ gbilia qaa eenŋ laligonŋ komuro. ²¹ Komuro koganonŋ maloya ii meŋ laligonŋ kaanŋagadeenŋ gbilia qaa eenŋ komuro. Komuro koga moŋ iwaa gematanonŋ iikanonŋ emba iikayadeenŋ meŋ laligonŋ eenŋ komuro. ²² Kaanŋadeenŋ daremuŋ 7 kuuya yoŋonoŋ emba motoonŋgo iikayadeenŋ meŋ gbilia qaa laligonŋ komudaborogi. Kuuya komugi konoga malogia ii kaanŋadeenŋ komuro. ²³ Giinonŋ ‘Komugiti, iyonononŋ gbilinŋ waabuya,’ jeŋanto, nono ii mende moma laarijonŋ. Moba, eja 7 kuuya ii ororonŋ waabuyagati eenŋ, emba motoonŋgo ii embagiaga meŋ laligorotiwaajonŋ ama mono morowaa embiaga koloonaga?”

²⁴ Kaenŋ qisigi Jiisasnoŋ meleema kokaenŋ injiŋoro, “Ono qaa jeŋ sooju. Uumeleembaa Buŋa Tereya ano Anutuwaa ku-usuŋa mende moma kotojutiwaajonŋ mono jinŋaunŋ amakeju. ²⁵ Onononŋ, koomunonŋga waama kambanŋ iikanonŋ loemba mende kolooŋwuyato, gajoba yoŋonoŋ Siwe gomanonŋ laligojuti kaanŋa koloonŋ laligowuya. ²⁶ *Mobu!

* 12:18: Apo 23.8 * 12:19: Dut 25.5 * 12:26: Eks 3.6

Komugiti, iyononon gbilin waabutiwaa qaaya ii Mooseswaa Buknon kokaen eja: Soman bambanon gere bolan asugin mende jen kotoroti, onjo sundu ii weengogi me qaago? Anutunon iikanon Mooses kokaen ijoro,

‘Niinon Anutu Aabrahambaa Pon, Aisakwaa Pon ano Jeikobwaa Ponga laligon waama laligojen.’

²⁷ “Isi wanjale karoon yononon Anutuwo laligon kotiin ubuya. Anutunon koomuya yonoo Pongia qaagoto, laaligo kombombanja laligojuti, mono iyonoo Pongiaga kolooja. Oo Sadusii (Jigo gawombaa kaparankonkon paati) onjo mono qaa mamaga moma soonkeju.” Kaen meleeno.

Jojopon qaa wana woi ii nomaen?

Mat 22.34-40; Luuk 10.25-28

²⁸ *Jiisasnon Sadusii (Jigo gawombaa kaparankonkon) yonowo amin moma jen sororogon meleema ononoti, ii kana qaawaa boi eja mononon moro. Iikaan moma jaasewananon kouma kokaen qisin muro, “Jojopon qaa kuuya iikanonga wana somata ii nomaen?”

²⁹ *Qisin muro meleeno, “Wana somata ii kokaen,

‘Israel kanageso mobu! Anutunon motoonngo ananaa Ponjana kolooja. Bensakon iwoi mononon qaago.

³⁰ Kawaajon uugabaga, unaga, roromonogoga ano ku-usunga kuuya, iikanon mono Pon Anutuga uunon jopagon mun laligowa.’

³¹ *“Jojopon qaa iikawaa alia ii kokaen,

‘Geenga jopagon aonkejan, iikaanadeen mono ejemba kuuya jopagon onoma laligowa,’

Jojopon qaa mononon mono qaa woi ii mende uruuguja.”

³² *Jiisasnon Kana qaawaa boiyajon kaen meleeno ijoro, “Boi, gii qaa dindiņa jejan. Anutunon motoonngo kolooja. Bensakon iwoi mononon qaago. ³³ *Gii uugabaga, momakootoga kuuya ano ku-usunga kuuya, iikanon mono Pon Anutuga uujopagon mun laligowa. Ano geenga jopagon aonkejan, iikaanadeen mono ejemba kuuya jopagon onoma laligowa. Jojopon qaa woi iikanon wana somata koloojao. Ii ten kombagi, iikanon mono siimolon kuuya ano nandun mamatewoo tosia unuuguja.”

³⁴ Kaen ijoro Jiisasnon uuroromonogoya moro sokono kokaen ijoro, “Gii Anutuwa bentotonon keumambaa dodowijan.” Kaen amin mori ejemba kuuya yononon Jiisas torogon qisin mubombaajon kokodundun ama mesaogi. Kian.

Kraist ii kin Deiwidwaa Pona ano gbiliga.

Mat 22.41-46; Luuk 20.41-44

³⁵ Jiisasnon jiwowon jigonon nama Bunja qaa kuma onoma kokaen qisin onono, “Kraistnon kin Deiwidwaa gbiliga kolooji, kana qaawaa boi yononon qaa ii nomaembaajon jenkeju? ³⁶ *Deiwidnon ano Unja Toroyanon sololon muro kokaen jero,

‘Anutunon nama noo Ponna kokaen ijoro: Giinon mono kan noo boro dindinanon rana niinon kaman biiwianon kereuruga riin riitama haamo ama onoma goo kana baaganon ama onoma. Kaman ii kan kuuwaatiwaa so mono asamararanon koi rabaga.’

³⁷ Deiwidnon ano kaen jen qata ‘noo Ponna jeja.’ Ponna jen mono nomaen ama iwaa gbiliga kaanagadeen koloonaga?” Kaen jero ejemba tuunlelemba yononon Jiisaswaa qaayaa siin moma geja angi. Kian.

* 12:28: Luuk 10.25-28 * 12:29: Dut 6.4-5 * 12:31: Lew 19.18 * 12:32: Dut 4.35 * 12:33: Hoos 6.6

* 12:36: Ond 110.1

Uumeleembaa selesele laaligowaa galen meme qaa.

Mat 23.1-36; Luuk 20.45-47

³⁸ Jiisasnon kuma onoma toroqen kokaen injjoro, “Ono mono kana qaawaa boiya yonoonon galen men laligowu. Yononon maleku koriga mouma kema kan qendeema onombombaajon momakeju ano maaketnon me kananon ejemba injiigi jolongia jewutiwaajon momakeju. ³⁹ Qamakooli miri jaageqeyanon eu rabombaajon siina momakeju ano jejelombanon dun jaaya iikanon jegenjegen rabombaajon momakeju. ⁴⁰ Yononon malo yonoonon miri iwoi bidaan baagon anjalij onomakeju ano qabunagia koloowaatiwaajon qamakooli koriga koriga qama koolij totogianon qenkeju. Kawaa-jon Anutunon qaagia jen tegon irona uutaga meleeno qagianon ubaa.” Kian.

Emba malo monnon nandun hona ano.

Luuk 21.1-4

⁴¹ Jiisasnon jiwowon jigonon nandun katapa somataa gematanon raro ejembanon monej iikanon angi kemero uun injiuro. Ejemba qabuna ano esuhinagiawo mamaga yononon kouma kina monej mamaga angi kemero. ⁴² Angi kemero malo wanaya monnon kouma soojaakota woi, ii toiya osoga kaana ano kemero. ⁴³ Jiisasnon ii iima gowokouruta koma horon onoma kokaen injjoro, “Niinon qaa hona mon kokaen injjowe mobu: Malo wanaya koi kanon nandun anji, ii mono tosaana kuuya yononon iwoi katapanon angi kemeji, iikawaa soya uugun anja. ⁴⁴ Kuuya yononon monengia mamaga en onono kitiagadeen anjuto, emba koi kanon mono koroboro laligojiwaa so ilawoilaya kuuya andaboron een totoonkota laligowaa.” Kian.

13

Jiwowon jigonon kondemondeen koloowaa.

Mat 24.1-2; Luuk 21.5-6

¹ Jiisasnon jiwowon jigo mesaon kamaaro gowokouruta yonoononga monnon kokaen ijoro, “Boi iiba! Jigowaa toton uutanon miria miria ii mono damuyawo. Ii jamo somasomatanon men kaiterenon menjerenngogita awaasari nanja.”

² Jiisasnon ii moma qaa kokaen meleeno, “Jigowaa toton uutanon miri somata waangiawo kuuya koi injijanto, ii mono kondeengi miriwaa jamo mon ii jamo mombaa qaganon mende ewaato, qeqelala qen saoyagadeen ewaa.”

Kakasiliij ano sisiwerowero koloowaa.

Mat 24.3-14; Luuk 21.7-19

³ Kaen jero Oil gere baanjon uma leegen endu jiwowon jigonon nanoti, ii iima ragi. Iikanon rama Piito, Jeims, Jon ano Andruu yononon Jiisas iyanagadeen horon kokaen qisin mugi, ⁴ “Boi, qaa jejanj, iikawaa hona mono naa kabanon asugiwaa ano iwoi kuuya ii kanain asugidaborowaati, iikawaa aiweseyanon mono nomaen asugiwaa? Ii saanon jena mobona.”

⁵ Kaen qisin mugi kanain kokaen injjoro, “Monnon angomokolon ano jinjaun qen kembubotiwaajon mono galengia men aon laligowu. ⁶ “Ejemba mamaganon asugin noo qananon kokaen jewuya, ‘Niinon Kraist koloojen.’ Kaen jen ejemba mamaga tiligon onombuya. ⁷ Ono manjawaa bujuya ano otona kolooro momakebuya. Ii moma jenengia mende oronkeba. Iwoi kaana ii walagadeen koloowaatiwaa jejeta. Ii koloowaato, namowaa kambananon mono iikanondeen uulanawo mende tegowaa.

⁸ Kantri monnon kantri mon unuwombaajon waabuya. Ejemba tuun monnon tuun mon yonowo aroq qen aowombaajon waabuya. Balona balona kanon nan somasomata men namo qonjoma meleeno kemenkebaa. Kaanagadeen bodi gomaña gomaña asugin en ubaa. Iwoi kaana ii emba korowonon masu kanain ununkejiwaa so. Namowaa kambananon mono iikawaa so kanaidaboromambaajon ambaa.

⁹ * “Kaen koloowaato, onjo galengia awaagadeen men aon laligowu. Ejembanon onjo horon qaa jakeyanon onjooma qamakooli mirigianon qaa gawon men koobinon unuwuya. Tosianon noojon ama unuangi kantria kantria yonoo eja pon ano gawana yonoo jaasewangianon nambuya. Kaen nama noo kaniana nanjon jegi mobuya. ¹⁰ Oligaa Buja koi mono waladeen namonon kantria kantria kuuya yonoojon jen seidaborogigo namowaa kambananon iikawaa gematanon tegowaa. ¹¹ Horon unuama qaa jakeyanon onjoojgi nambutu, kamban iikanon qaa nomaen jewonagati, iikawaa majakakaya ii waladeen mende mobu. Unja Toroyanon aua iikanondeen qaa onjombaati, mono ii jewu. Onjoojgiaa uugiaajon qaa mende jewuto, Unja Toroyanon mono uugia sololoo qaa jewuya. ¹² Uumeleembaa motoya monjon daremuna uuta meleenotiwaajon ama ii memelolo mero qaa jakeyanon onjoojgi qegi komuwaa. Kaanagadeen ama monjon meraboraana memelolo mero komuwaa ano meraboraana yononon nemunmanjurugia qetama onjoma jegi unugi komuwuya. ¹³ * Kantria kantria yononon noo qanaajon ama kazi ama onjoojgi laligowuyato, monjon kaparan koma kotiinj bon qen nama laligoro namowaa kambananon tegowaati, iinon mono oyanboyan buja qen aowaa.” Kian.

Jerusalem sitiwaa kondemondéen uuduuduuyawo
Mat 24.15-28; Luuk 21.20-24

¹⁴ * “Kanagen tosianon kan kondemondéen ama iwoi anjonjorayawo jigonon mende aambaa so ii alatanon anji nano iibuti, kamban iikanon Judia prowinsnon laligowuti, onjonon mono misingon horon baananon kembu. Qaa koi weengowaati, iinon mono saanon geja ama moma kotowa. ¹⁵ * Miri kosianon sombenon laligowaati, iinon mono kamaan iwoiya memambaajon miri uutanon mende uba. ¹⁶ Gawonon kema laligowaati, iinon mono kaanagadeen malekuya memambaajon eleema mirinon mende kema. ¹⁷ Yei! Emba korowo ano merabora ajunon yononon kamban iikanon nomaen uulanawo kembuyaga. ¹⁸ Kawaajon iwoi ii kon haamo kambananon mende koloowaatiwaajon qama koolinkebu. ¹⁹ * Kamban iikanon kakasililinj jekania boorongia koloowaa. Kakasililinj soya kaanja ii wala eenanon kamban monjen mende koloon ero. Anutunon iwoi kuuya mokoloroti, kamban iikanondeen kanain kamban kokaamba laligon waama kamban biiwianon mon mende kolooro. Wala eenanon mende kolooro ano kanagen kamban monjon mende koloowaa. Kawaajon mono qama koolinj laligonkebu. ²⁰ Ponjon konajilinj kamban ii mende men torinagati een, ejemba kuuyanon mono tiwilaadaborowuyagato, ejemba iyanajon meweengon onjoojgi, iyonoojon ama ween iikawaa jangoya ii men toriwaa.

²¹ “Kamban iikanon kokaen jewuya, ‘Mobu! Kraistnon koi laligoja,’ ano ‘Tibu! Hamoqeqe Toyanon endu nanja.’ Monjon kaen jewaati een, ii mono mende moma laariwu. ²² Ii kokaembaajon: Hamoqeqe toya qolonmologoya ano gejatootoo ejemba takapolakaya asugin angoletoto ano aiwese jaamorota megilombuya. Kaen letonji Anutunon ejemba iyanajon meweengon onjoojgi, ii kaanagadeen enkalolon men onjombutiwaa angobato men kaparan kongi jinjaun qewubo. Onjonon galengia awaagadeen men aon laligogi ii amamaawuyaga. ²³ Niinon iwoi kuuya ii mende kolooro waladeen kuuya injijowe moju. Ii wala jejenjawaajon ii mono uuwombogianon ama galengia men aon laligowu.” Kian.

Siwe gomambaa Eja honanon asugiwaa.
Mat 24.29-31; Luuk 21.25-28

* **13:9:** Mat 10.17-20; Luuk 12.11-12   * **13:13:** Mat 10.22   * **13:14:** Dan 9.27; 11.31; 12.11   * **13:15:** Luuk 17.31   * **13:19:** Dan 12.1; Ais 7.14

24 **“Kakasililin ii tegoro kambañ iikanondeen ween jaayanon injan kono koinon umun kombaa. 25 *Sengelao yononon sombinonga tegon kamaawuya ano sombinon utugoro iikawaa ilawoilaya ii raragia mesaon enkalolon anji soowaa. 26 *Kambañ iikanon Siwe gomambaa Eja hona iinon koosu qaganon karo iibuya. Ku-usuna somatanon sakondindinawo asuganon asugiro asamaranja iibuya. 27 Kan Siwe gajobauruta wasin onono yononon ejemba Anutunon iyanajon meweengon ononoti, ii balon goraaya leelee, eugen emugen iikanondeen kopepereen onombuya.”* Kian.

Noron gerewaa sareqaa

Mat 24.32-35; Luuk 21.29-33

28 *“Ono mono noron gere iima tania romongon sareqaa koi mobu. Borianon apuyawo kolooro sengia longogi ii iima moma kokaen jenkeju, ‘Ween kambañ dodowija.’ 29 Ononon kaanjadeen aiwese iikawaa so kolooro iima moma asarin mono kania kokaen jewu, ‘Jiisanon mono nagonon dodowija.’ 30 Niinon qaa hona mon kokaen injjowe mobu: Ejemba koi kete namonon laligojuti, iyononon mende komugi iwoi kuuya jejen, ii mono iyonoo laaligo kambanganon koloowaa 31 Sombin ano namo yoronon goron qewaotato, noo Buja qaananon mono mende aliwaa.”* Kian.

Jiisas kawaatiwaa kambañ ii monon mende moja.

Mat 24.36-44

32 **“Siwe gomambaa Eja honanon naa kambañ kawaati, iikawaa weena me aua kambañ ii monon mon mende moja. Siwenon gajoba yononon ii mende moju. Anutuwa Merianon kaanjadeen ii mende moja. Ama anodeen ii moja. 33 Naa kambañ asugiwaati, ii mende mojutiwaajon ononon mono galen menj aon uugbiligbili laligowu. 34 *Ii sareqaa kokawaa so eja: Eja monon goman mesaon kantri mongen keno. Kemambajon ama galenuruta iwoi kuuya jen koton onoma naguwa kiiya meria borogianon ama usuna onono. Ku-usuna onoma welenqeuruta motomotoon gawongia onono. Onoma laligon nagu galena kaanagadeen uugbiligbili laligowaatiwaajon menj koton muro. 35 Miri toyanon naa kambañ eleema kawaati, ii mende moju. Mare me gomantiina ruujanon kawaa me? Wengeran suluro kawaa me? Ween kouro kawaa me? Iikawaa so ononon ii mende mojutiwaajon ama mono uugbiligbili laligowu. 36 Ononon gaon egi uulanawo kan kaen mokolon onombabo. 37 Ononon mono uugbiligbili laligowu. Qaa ii gowokouruna onoonon jejen, ii kaanagadeen alauruna kuuya onoonon motoon jejen: Ononon mono uugbiligbili laligowu.”* Kian.

14

Jiisas qenin komuwaatiwaajon angonan anji.

Mat 26.1-5; Luuk 22.1-2; Jon 11.45-53

1 **Pasowa kendon** ano bered yiistya qaa iikawaa kendona toriri. Ween woi tegoro kanon kanaiwombaa ani jigo gawon galen ano Kana qaawaa boi yononon ajoroogi. Ajoron nomaen mononon Jiisas olon menj qegi komunaga, iikawaa kania mongama menj gosigi. 2 Mongama gosin kokaen jegi, *“Ejemba iringia soono kareña kareña koloowabotiwaajon ii korisoro kendon kambañanon ambombajon amamaawona.”* Kaen jegi.

Emba monon Jiisas apu unkoowagawonon moriro.

Mat 26.6-13; Jon 12.1-8

* **13:24:** Ais 13.10; Eze 32.7; Joel 2.10, 31; 3.15; Ais 6.12 * **13:25:** Ais 34.4; Joel 2.10; Ais 6.13 * **13:26:** Dan 7.13; Ais 1.7 * **13:32:** Mat 24.36 * **13:34:** Luuk 12.36-38 * **14:1:** Eks 12.1-27 * **14:1:** Kantri qata Iijipt kanon Pombaa gajobanon sa iima koboon unjuuroti, kendon iikawaa qata Koon qanon Pasowa. Eks 12.15

³ *Jiisasnon Betani gomanon laligon Saimon mon manimbaya men solananiroti, iwaa mirinon uma raro. Iikanon nene nen raro emba monjon jamo kaaro mon men iwaanon karo. Kaaro ii lalu langonawo qata alabasta iikanon memeta. Ii apu unkoowagawo hona qata naad iikanon saa qen raro. Iinon ii sewana somatanon men kan lalu aroya koton apuya Jiisaswaa wananon qibibirin moriro. ⁴ Moriro eja ragiti, iyonoononga tosanon uugia boliro iyangiodeen kokaen amin mogi, “Naad apu ii mono naambaajon kaen tiwilaaja? ⁵ Naad apu kelegawo ii sewana mewutiwaajon anagati een, saanon ween 300:waa tawaya uugunaga. Ii ejemba wanaya onono sokonaga.” Kaen jen emba ii jen mugi.

⁶ Jen mugi Jiisasnon kokaen injoro, “Emba koi mono mende jen mubu. Naambaajon uuta men boliju? Iinon sili awaa ama sororogon nono sokonja. ⁷ *Ejemba wanaya ii kambaña kambaña batugianon laligogi awaa ama onombonatiwaajon moma ii saanon kambañ so ambuyato, niinon onoo batugianon kambañ so mende laligomanja. ⁸ Iinon ii iyanaa nanamemenaa so ama nonja. Niinon komuwe ron koma nombutiwaajon saanon waladeen selena kelenon nomorija. ⁹ Niinon qaa hona mon kokaen injowe mobu: Oligaa Bunja koi kantri kanon me kanon jen seigi kambaati, iikanon emba koi kanon iwoi ama nonji, iikawaa bujuya ii kaangadeen jegi seiro iwaajon romongon laligowuya.” Kian.

Juudasnon Jiisas memelolo men mumambaa uumotoon ano.

Mat 26.14-16; Luuk 22.3-6

¹⁰ Gowokouruta 12 yonoononga mon qata Juudas Iskariot iinon Jiisas memelolo men mumambaajon ama jigo gawon galen yonoonon keno. ¹¹ Yonoonon kema qaaya jero ii moma uugia qeangoro sewana monen mubombaaajon qaa somongogi. Qaa somongogi Jiisas kambañ mongen memelolo men mumambaa kana mongama kokobimbij qen laligoro. Kian.

Jiisasnon gowoko yonowo Pasowa lama negi.

Mat 26.17-25; Luuk 22.7-14, 21-23; Jon 13.21-30

¹² Bered yiistya qaa iikawaa kendon ween mutuyanon (Siikunenenon) siligia otaan pasowa lama mon qen onkegi. Kawaajon Jiisaswaa gowokourutanon ijogi, “Boi, nono miri dakanon kema pasowa lama goojon mozozongongo newona? Siinga nomaen eja?”

¹³ Kaen ijogi gowokowoitaa woi kokaen jen wasin orono, “Oro Jerusalem sitinon uri eja mon apu monjon qindiin karo mokoloowaota. Mokolon ii saanon otaan kembao.

¹⁴ Keni mirinon uro iikawaa toya kokaen ijowao, ‘Boinon kokaen jeja: Saanon miri uuta mon jen tegon nonona iikanon uma gowokouruna yonowo pasowa lama newona.’

¹⁵ Kaen ijori toyanon miri qaganon eu uma uuta somata mon qendeema orombaa. Iikanon dunj rara iwoi mozozongogita raja. Ii qendeema orono iikanon mono lama qen oowao.”

¹⁶ Kaen jero gowokowoitanon mesaon sitinon uma Jiisasnon qaa jeroti, iikawaa so mokolon nama lama qen on mozozongori.

¹⁷ Goman tiro Jiisasnon gowokouruta 12 yonowo miri iikanon kougi. ¹⁸ *Kouma uma dunjon rama nene negi Jiisasnon kokaen injoro, “Niinon qaa hona mon kokaen injowe mobu: Onoononga mon niwo nene nen raji, iinon mono memelolo men nombaa.”

¹⁹ Kaen injoro moma uugianon wosobiri moma kanain ana ana qisin mun jegi, “Noojona jewabo?”

²⁰ Qisin mugi kokaen injoro, “12 onoononga mon niwo bered qaannon qendungoji, iinon. ²¹ Siwe gomambaa Eja honanon mono iwaajon qaa oogita ejiwaa so namo

* 14:3: Luuk 7.37-38 * 14:7: Dut 15.11 * 14:18: Ond 41.9

mesaon kembaa. Kembraato, memelolo menj mubaati, iwaajon ‘Yei wosobiri!’ jen wanjinjingojen. Anutunonj mono ironja uuta meleema mubaa. Eja ii nemunaa goronj uutanonja mende koloonaagati, iikanonj mono afaanjonj munaga.” Kianj.

Pombo samonj konoga negi.

Mat 26.26-30; Luuk 22.14-20; 1 Kor 11.23-25

²² Nene nenj rama Jiisasnonj bered menj kotuegonj motonj onoma kokaen jero, “Koi neenaa busuna. Ii mono menj newu.”

²³ Kaen jenj wain qambi menj dangisenj jenj onono kuuyanonj qambi iikanonja negi. ²⁴ *Negi kokaen injoro, “Koi neenaa sana. Koi Anutunonj ejemba yonowo soomongo arenj ano kotiiwaatiwaajonj sana maagi ejemba mamaga hamo qen onombaa. ²⁵ Niinonj qaa honja monj kokaen injowewe mobu: Niinonj wain kasawaa honja kokanonj mombo toroqen mende nemanja. Kanagenj Anutuwaaw bentotonj uutanonj eu raninj jejelombanj ambaati, weenj iikanonj mono wain apu qaita monj ii nemanja.”

²⁶ Kaen jero korisoro rii qama mesaonj kema Oil gere baanjonj ugi. Kianj.

Piitononj Jiisas qakoombaatiwaa jero.

Mat 26.31-35; Luuk 22.31-34; Jon 13.36-38

²⁷ *Uma Jiisasnonj kokaen injoro, “Gejatootoo eja monjonj qaa monj kokaen oorota eja,

‘Niinonj galengia qewe lama tuunjonj deembuya.’

Iikawaa so onononj kuuya uugia boliro nomesaonj boratiwuya.

²⁸ *Boratigi nuwuyato, niinonj mono koomunonja waama wala Galili prowinsnonj kema iikanonj asuginj onomanja.”

²⁹ Kaen injoro Piitononj kokaen ijoro, “Yonononj kuuya uugia boliro gomesaonj boratiwuti eenj, niinonj mono kilenj iikaan mende amanja.”

³⁰ Ijoro Jiisasnonj jero, “Niinonj qaa honja monj kokaen gijowe moba: Kurunonj indinj woi mende qaro giinonj kete gomantiinjonj qakooma nona indinj karoonj koloowaa.”

³¹ Kaen jeroto, Piitononj kaparanj koma kotikotii ano, “Boi, kaen qaagoto, nii nugi giwo motoonj komuworagati, ii kilenj niinonj gii mende qakooma gomanja.” Gowoko tosaanja kuuyanonj qaa iikayadeen jegi. Kianj.

Jiisasnonj Gezemane urukisinonj qama kooliro.

Mat 26.36-46; Luuk 22.39-46

³² Kaen aminj moma kema urukisi monj qata Gezemane iikanonj keugi. Keuma gowokouruta kokaen injoro, “Niinonj endu kema qama kooliwe onjo mono kambanj biiwianonj koi rabu.” ³³ Kaen injonj Piito, Jeims ano Jon unuama kenji. Kenji Jiisasnonj kanainj konjilinj kanjanawo moro kana boria qetegoro. ³⁴ Kaen ama kokaen injoro, “Noo uunanonj mono kondunjkondunj koma waajiwaajonj ama wosobiri mobe komukomuyawo ama nonja. Onononj mono kokanonj rama niwo gbili laligowonja.”

³⁵ Kaen injonj anodeen boronja monj toroqen kema siminj kuma usugonj siimbobolo kambanja ii Manaa jetaa so uuguwaatiwaajonj qama kooliro. ³⁶ Qama koolinj jero, “Aba Amanja, gii iwoi monj mende menj bimbijonjkejanj. Kawaajonj siimbobolowaa qambia koi mono nuamba. Nuanagati, ii noo siimbaa so qaagoto, mono geenjaa uusiingja otaanj koloowa.”

³⁷ Kaen jenj eleeno gowokouruta karoonj yonononj gaonj egi injiima Piito kokaen ijoro, “Saimon, gii gaonj ejan me? Gii aua motoongoda gbili laligomambaajonj mende kotiijan me? ³⁸ Uunananonj gbili laligowombaa siinja momakejonto, selenananonj looloria kolooja. Kawaajonj angobatononj kamaanj unuwabotiwaaajonj mono qama koolinj uugbiligbili laligowu.”

* 14:24: Eks 24.8; Jer 31.31-34 * 14:27: Zek 13.7 * 14:28: Mat 28.16

³⁹ Kaen ijoro mombo onjomesaon kema qaa iikayadeen mombo jen qama kooliro.
⁴⁰ Qama koolin eleeno jaa logia bombon mero mombo gaongadeen egi injiuro.
 Gaononga waama qaa meleembom-baajon onopopo qegi.

⁴¹ Jiisasnon keno indin karon kolooro eleema kan kokaen injoro, “Ono toroqen haamo men gaongadeen ewombaajon moju me? Mobu! Monon Siwe gomambaa Eja hona memelolo men muro gawman eja sisiwerowerogiawo yonoo borogianon ubaati, iikawaa aua kambaanon mono kan kuuja. Onoo gaon ee kambanga mono tegoja.
⁴² Mono waagi kembon. Mobu! Memelolo men nombaati, inon mono kosere koi kaja.”
 Kian.

Jiisas qelanjin men somongogi.

Mat 26.47-56; Luuk 22.47-53; Jon 18.3-12

⁴³ Jiisasnon kaen jen nano iikanondeen gowokouruta 12 yonoononga mon qata Juudas inon tuun mon jeta men onono kougi. Jigo gawon galen, Kana qaawaa boi ano kantriwaa jotamemeya yononon ii wasin onongi manjawaa soo somata ano wasagia men kagi. ⁴⁴ Memelolo memambaa anoti, inon wala yonowo aiwese qaa kokaen somongon injoro, “Niinon eja buuta kiton nemanati, ii iima ‘Mono ii!’ jen men somongon tororo galen koma kumbu.”

⁴⁵ Kaen jen kan iikanondeen Jiisaswaanon keuma “Oo kokona! (Boina!)” jen buuta kiton nero. ⁴⁶ Kiton nero iima Jiisas qelanjin men somongogi. ⁴⁷ Somongogi kosianon nangiti, iyonoononga monon manjawaa soo somata horon jigo gawon galen wanaa welenqeqeya qen geja kotogoro kamaaro. ⁴⁸ Jiisas somongogi qaa kokaen injoro, “Nii kikekakasilin ejaga qaagoto, kilen nojon kaen moma manjawaa soo somata ano wasa men noma somongon nombombaajon kaju. ⁴⁹ *Niinon ween so jiwowon jigonon onowo nama Buna qaa kuma onoma laligowe mende nongito, iwoi koi mono Buna Terewaa qaayanon honawo koloowaatiwaajon koloaja. ⁵⁰ Jiisas somongogi gowoko yononon kuuya Jiisas mesaon boratin olon koma kenji. Kian.

Sagbili monon olon koma keno.

⁵¹ Eja gbaworo monon opoqiisia taana kokosiin Jiisaswaa gematanon otaan keno. Opoya tosia mende mouma keno ii metaqetatan meggi. ⁵² Mewombaajon amamaan opoqiisia qetegogi lalan olon koma keno. Kian.

Jigowaa jotamemeya yononon Jiisaswaa qaa gawon meggi.

Mat 26.57-68; Luuk 22.54-55, 63-71; Jon 18.13-14, 19-24

⁵³ Jiisas somongon wama jigo gawon galen wanaa jinaron mirinon kenji. Kenji jigo gawon galen kuuya, kantriwaa jotamemeya ano Kana qaawaa boi yononon iikanon kema ajoroogi. ⁵⁴ Kenji Piitonon sigensigen onotaan jigo gawon galen wanaa jinaron mirinon keuma miriaa kiropo uutanon uro. Uma welenqeqe eja yonoo batugianon gere kosianon rama konano. ⁵⁵ Kaen raroto, jigo gawon galen ano jigo kaunsol tuun yononon Jiisaswaa selenon kuukuu qaa nomaen jen nangonin qegi komuwaatiwaajon jen mongangito, iikawaa kania mon mende mokoloogi. ⁵⁶ Mongama nama mamaganon qaa qolonmolongoya selianon kuun nangon jegito, qaagianon kania motoonggo mende kolooro.

⁵⁷ Kaen angi tosiannon waama nama qaa qolonmolongoya selianon kuun nangon kokaen jegi, ⁵⁸ *“(Inon kokaen jero monin, ‘Niinon jiwowon jigo boronon memeta koi kondeembe namonon kamaaro ween karoombaa uutanon jigo qaita mon boronon memeta qaago ii men waama kumaana.” ’ ⁵⁹ Kaen jegito, kilen qaagianon kania motoonggo mende kolooro.

* 14:49: Luuk 19.47; 21.37 * 14:58: Jon 2.19

⁶⁰ Kaen mende kolooro jigo gawon galen wañanon waama jaasewan qen onoma nama Jiisas qisin mun kokaen ijoro, “Yononon goo seleganon qaa kuun nanjojuti, iikawaa kitia mon jewaga me qaago?”

⁶¹ Kaen ijoro iwoi bologa mon mende anoto, kilen kitia mon mende meleema qaaya bogoro nano. Qaaya bogoro nano jigo gawon galen wañanon mombo kokaen qisin muro, “Anutu mepeseen mumakejoni, gii iwaa Meria Kraist koloojan me qaago?”

⁶² *Qisin muro “Oon” jen kokaen injoro, “Siwe gomambaa Eja honanon mono kusun Toyaa boro dindinanon rama era sombimbaa koosu qaganon kamaaro iibuya.”

⁶³ Qaa ii injoro jigo gawon galen wañanon malekuya menjurama kokaen jero, “Yei, mangaa siita! Tosianon qaaya nangowutiwaajon mombo mende qisin onombona.

⁶⁴ *Anutu mepaegoji, ii mono onjoangio modaboroju. Kawaajon mono onjo nomaen moju?” Kaen jero yononon kuuya Jiisas koomuwaa buna koloowaatiwaajon jen tegogi.

⁶⁵ Kaen jen tegon tosanon kanain sulaapan qen jaasewana esun boro kuma qen kokaen ijogi, “Moronon guji, ii saanon jena mobona.” Jigowaa kiropo galen (sikiriti) yononon kaanagadeen Jiisas men urunanon qetaaligi. Kian.

Piitonon Jiisas qakoono.

Mat 26.69-75; Luuk 22.56-62; Jon 18.15-18, 25-27

⁶⁶ Kamban iikanon Piitonon kiropo uutanon sombenon laligoro. Emu laligoro jigo gawon galen wanaa welenqege emba mononon iikanon kouro. ⁶⁷ Kouma Piitonon gere konama nano iigigiin kokaen jero, “Gii mono kaanagadeen Nazaret eja Jiisaswo laligona.”

⁶⁸ Kaen jeroto, Piitonon qakooma kokaen jero, “Qaa jejanj, ii kondanjen.” Kaen jen kiropo naguyanon kemen nano kuru qaro.

⁶⁹ Nagunon kemero welenqege emba mononon ii iikanon mombo iima eja kosianon nangiti, ii kanain kokaen injoro, “Eja koi kanon mono yonoononga mon kolooja.”

⁷⁰ Kaen injoroto, iinon mombo qakoono. Qakoono kamban borona mon tegoro eja kosianon nangiti, iyononon mombo Piitowaajon kokaen jegi, “Giinon Galili ejaga mon koloojanjwaajon mono honanon iyonoononga mon koloojan.”

⁷¹ Ii moma kanain ana qasuaan aon jopangon jen kotiin jero, “Eja qaaya jejuti, niinon ii mende moma mujen. Qaa qolon-molongoya jewenagati een, Anutunon mono irona meleema nomba.”

⁷² Kaen jen nano iikanondeen kurunon qaro indin woi kolooro. Kurunon qaro Jiisasnon qaa kokaen ijoroti, Piitonon ii romongoro, “Giinon indin karon qakooma nona kurunon qaro indin woi koloowaa.” Qaa ii romongon wosoya jumambaajon ano silama saaro. Kian.

15

Jiisasnon gawana Pailotwaa jaanon nano.

Mat 27.1-2, 11-14; Luuk 23.1-5; Jon 18.28-38

¹ Goman ano amandiinon jigo gawon galen, kantriwaa jotamemeya (70), ano Kana qaawaa boi ano jigo kaunsol kuuya yononon qaa jake uutaa ajoajoro ama Jiisaswaa qaa jen tegogi. Jen tegogi Jiisas somongon wama kema gawana Pailotwaa boronon angj. ² Room gawana iinon Jiisas kokaen qisin muro, “Onanon, gii Juuda yonoo kingia koloojan me qaago?” Qisin muro Jiisasnon meleema ijoro, “Mono geenjo jejanj, kaen.”

³ Jigo gawon galen yononon qaa mamaga Jiisaswaa selianon kuun jegi. ⁴ Jegi Pailotnon Jiisas mombo qisin mun ijoro, “Moba! Yononon qaa mamaga goo seleganon kuun jejuti, giinon iikawaa kitia mon jewaga me qaago?”

* 14:62: Dan 7.13 * 14:64: Lew 24.16

⁵ Kaen ijoroto, Jiisasnon bologa mon mende anoto, kilen qaa kitia mombo mende meleeno. Qaaya bogoro nano gawananon waliingoro. Kian.

Pailotnon Jiisas komuwaatiwaa jen tegoro.

Mat 27.15-26; Luuk 23.13-25; Jon 18.39-19.16

⁶ Gbani so pasowa kendon kambananon gawananon kapuare mirinonga eja mon qata qama qisigiti, ii silia otaan isama onomakegi. ⁷ Kamban iikanon eja mon qata Barabas ii kapuare mirinon raro. Iinon kikekakasililin eja tosaan yonowo karen gilin eja mon qegi komuroti, iikawaajon kapuare mirinon onoongi. ⁸ Kaen angi kanageso yononon gawanawaa jinakaran miri sombenanon eu uma nama kanain ama laligorotiwaa so ambaatiwajaan qisin mugi. ⁹ Qisin mugi meleema kokaen injoro, “Niinon Juuda onoo kingiaga isambe kamaawaatiwajaan moju me?” ¹⁰ Jigo gawon galen yononon Jiisaswajaan goronoo so mogitiwajaan ama ii gawanawaa boronon oongi. Ii moma siingia momambaajon kaen qisin onono.

¹¹ Qisin onono jigo gawon galen yononon ejemba tuun uukuuku men onoma kokaen jegi, “Jiisas mesaon Barabas isamba! Mono kaen qisin mubu.” ¹² Kaen jegi mombo meleema qisin onono, “Kaen jejutiwajaan Juuda onoo kingia qata kaen qamakejuti, niinon mono ii nomaen ama mubenaga?”

¹³ Kaen qisin onono mombo qagi, “Mono maripoonon qewu jewa!”

¹⁴ Kaen qagi Pailotnon kokaen injoro, “Ii naambaajon? Iinon mono naa bologa ano?” Kaen jeroto, yononon ii moma kaparan koma toroqen qa gigilaan kokaen qagi, “Mono maripoonon qewu jewa!”

¹⁵ Kaen qagi Pailotnon ejemba tuun somata siingiaa so amambaajon moma Barabas isama onono kamaaroto, Jiisaska jero ooli waayawonon qeyayagon qegi. Kaen qegi maripoonon qewutiwajaan ii Room manjaqeqe eja yonoo borogianon ano. Kian.

Jiisas kunjulolopo ama mugi.

Mat 27.27-31; Jon 19.2-3

¹⁶ Manjaqeqe eja yononon Jiisas wama kema gawanawaa jinakaran miriwaa kiropo uutanon keugi. Keuma manjaqeqe tuun somata kuuya horon onongi iikanon kagi. ¹⁷ Kan maleku osoga nezongbala ii Jiisaswaa selianon mouma mun soman kasa lipima ila kaan wananon kongi kemero. ¹⁸ Kaen kemero kanain waeya men jolona jegi, “Oowe oowe! Juuda yonoo kin pongia, oowe!” ¹⁹ Qaqatete kaen ama jegi bowonon wananon qen sulaapan qen simin kuma mun usugon mepeqepesee qolonmologoya men mugi. ²⁰ Mepaqepae kaen ama mudaboron maleku osoga nezongbala ii qetegon iyanaa sele esu mouma mun maripoonon qewombaajon wama kenji. Kian.

Jiisas maripoonon qegi.

Mat 27.32-44; Luuk 23.26-43; Jon 19.17-27

²¹ *Kema kana somatanon eja mon qata Saimon mokoloogi. Iinon Afrika siti qata Sairini iikawaa ejiaga ano Aleksander ano Ruufus yoroo mangaraga. Iinon gawononga kouro kuun mugi Jiisaswaanon maripoon men angoro. ²² Jiisas kaen wama goman mon qata Golgota ii ananaa qaanon Wansii, iikanon kema keugi. ²³ Keuma wain apu ano marasin qata mor ii mindirin melokanjin mugito, Jiisasnon ii togoro. ²⁴ *Togoro nama maripoonon qegi. Qegi nano kiawen megii jangoya kolooro Jiisaswaa sele esuya motomotoon batugianon iikawaa so mendeema megii. ²⁵ Gomaamba 9 kilok iikanon maripoonon qegi. ²⁶ Maripoonon qen wananon eu qegitiwaa kania kokaen onon qegi, “Juuda yonoo kin pongiaga koi.” ²⁷ Kikekakasililin eja woi kaanagadeen iwo maripoonon urugi. Mon boro dindinanon mon qanianon leele kaen urugi.

* 15:21: Room 16.13 * 15:24: Ond 22.18

28* (Anutuwaa Buŋa Terenon qaa kokaen oogita eja, “Ii gosin kikekakililin eja kaan romonon yonoo batugianon angi.” Qaa iikaen kanon honawo kolooro.)

29* Ejemba ugun kema kan kungulolopo ama lukukuun mun wambelaan kokaen jegi, “Yei! Gii mono jiwowon jigo saanon kondeena namonon kamaaro ween karoombaa uutanon mombo metaama kuumambaajon jena. Oo, gii eja awaa soro!

30 Mono geenga ilaan aon maripoononga kamaawa.”

31 Jigo gawon galen ano Kana qaawaa boi yononon kaanagadeen batugianon mepaqepae ama mun jegi, “Tosiaga ilaan onoma laligoroto, iyan ilaan aomambaajon amamaaja. 32 Iinon Hamoqeqe Toya Kraist ano Israelwaa kin kolooji een, mono keteda koi maripoononga kamaaro iima ii moma laariwonaga.” Kaen jegi.

Eja iwo maripoonon urugiti, iyoronon kaanagadeen uuqeqe qaa tokoronkota jen muri. Kian.

Jiisasnon komuro.

Mat 27.45-56; Luuk 23.44-49; Jon 19.28-30

33 Ween biiwia 12 kilok kolooro iikanon goman kuuya pangaman men sokoma ero kema aua karoombaa so kolooro. 34* Jiisasnon 3 kilok iikanon anaa qaanon kokaen qa somata qaro, “Eeli eeli lama sabaktani?” Ii ananaa qaanon: Anutuna, Anutuna mono naambaajon gema nujan?

35 Kaen qaro eja kosianon nangiti, iyonoononga tosianon ii moma jegi, “Mobu! Mono Elaijawaajon qaja.” 36* Yonoononga monon bobogarin kema momondo mon suun taneen ii men wain apu aasonawonon qendunon gere goron kitianon somonon sulun Jiisawaa buu susuyanon eu ano nero jero, “Mono mesaogi anodeen namba. Elaijanon kan motogoro kamaawaa me qaago, mono ii iibon.”

37 Kaen angi Jiisasnon qa somata qama wosoya goron qero komuro.

38* Komuro iikanondeen jiwowon jigowaa uutanon opo nanoti, iikanon mono eukaya biiwianon jurama kamaan woi kolooro. 39 Kawali galenon maripoon jaasewan qen nama Jiisasnon wosoya goron qero komuroti, ii iima kokaen jero, “Eja koi kanon mono onanon Anutuwaa meriaga kolooja.”

40* Emba tosianon kaanagadeen sigensigen nama iwoi ii iigi. Yonoo batugianon Maria Magdalaga ano Maria Jeims dubaya ano Jooses yoroo nemungara ano Salome yononon motoon nangi. 41 Yononon Jiisasnon Galili prowinsnon laligoro iikanon ii otaan welen qen mun laligogi. Kaanagadeen emba tosaana mamaga Jiisawo Jerusalem sitinon uma kagiti, iyononon kaaniadeen kosianon nangi. Kian.

Jiisawaa qamoya ron kongi.

Mat 27.57-61; Luuk 23.50-56; Jon 19.38-42

42 Sabat kendon rarawaajon iwoi mozozongogi Sabat kendonon kanaimambaajon dodowiro mare koloon karo. 43 Nemungawon iikanon Arimatia toya, eja waanawo qata Joosef iinon karo. Iinon kaanagadeen Anutu bentotombaa hona koloowaatiwaajon mamboma laligoro. Iinon Juuda yonoo jigo kaunsol tuumbaa jotamemeya mon koloon Sabat kendonon kanaimambaa anotiwaajon ama toroko yakarin Pailotwaanon kema Jiisawaa qamoya memambaajon qisiro. 44 Qisiro “Onanon komuja me qaago?” jen romonon kawali galen jero karo “Jiisasnon kamban koriga me toroga komuja,” jen qisin muro. 45 Qisin muro buju qaaya moma Jiisawaa qamoya Joosef jen tegon muro. 46 Jen tegon muro opo taana sewana men kema qamoya maripoononga qetegon men kamaan oponon esuuro. Esuun men qasirinon kema jamo kobaa uroroogi dun eroti,

* 15:28: Ais 53.12 * 15:29: Ond 22.7; 109.25; Maak 14.58; Jon 2.19 * 15:34: Ond 22.1 * 15:36: Ond 69.21

* 15:38: Eks 26.31-33 * 15:40: Luuk 8.2-3

iikanon ano. Ama jamo somata monj metano kobaa qaa oota kojangiro. ⁴⁷ Dakanon anoti, ii Maria Magdalaga ano Maria Jooseswaa nemunja yorononj nama iiri. Kianj.

16

Jiisasnonj koomunonga waaro.

Mat 28.1-8; Luuk 24.1-12; Jon 20.1-10

¹ Sabat kendonj ragi tegoro iikanonj Maria Magdalaga, Maria Jeimswaa nemunja ano Salome yonononj “Jiisaswaa qamoya kema moriwonja,” jen jininj marae unkoowagawo sewanja megii. ² Menj enj Sonda umugawodeen waama gomanj ano weenj jilinjolanj kouro qasirinonj kenji. ³ Kema aminj moma jegi, “Qasiriwaa qaa ootanonj jamo somata raji, ii mono morononj qetambaa?” ⁴ Kaenj jenj uugi keno iigi: Jamo somata qatawo ii mono qetangji kema ero. ⁵ Qasiriwaa jamo qaa oota kaenj aantama nano uutanonj ugi. Ugi dindingiaagenj eja gbaworo monj malekuya koriga taanja raro iigi. Kaenj iima mamaga awawaligi.

⁶ Awawaligito, kokaenj injjoro, “Mono toroko mende mobu. Onjo Nazaret eja Jiisaswaaonj monjanju. Ii maripoononj qegito, iinonj mono gbilinj waaja. Kawaajonj koi mende eja. Iibu! Dunja koi, iikanonj sulugi ero. ⁷ *Kawaajonj mono kema Piito ano gowokouruta kuuya buju kokaenj injjowu, ‘Iinonj mono jeta menj onjoma waladeen Galili prowinsnonj kembaa. Onjo kaanagadeen iikanonj kema qaaya jerotiwaa so ii iibu.’”

⁸ Kaenj injjoro aarunjenjia ororo jamo ootanonga kamaanj bobogarinj kenji. Sombugia mogitiwaaonj qaa monj mende jegito, qaagia bogoro. Kianj.

Jiisasnonj Maria Magdalaga iwaanonj asugiro.

Mat 28.9-10; Jon 20.11-18

⁹ Jiisasnonj Maria Magdalaga iwaa uutanonga omejiilanj 7 onjotaaro laligoro. Jiisasnonj koomunonga waama Sonda gomaamba amandiinonj wala Maria ii asuginj muro. ¹⁰ Asuginj muro alaurutanonj Jiisaswo laligonj kouma kambanj iikanonj jingenj qama saagiti, Marianonj mono iyonoononj kema bujuya injjoro. ¹¹ Injijoroto, Jiisasnonj gbilinj laligoro Marianonj iiroti, ii mende moma laarigi. Kianj.

Jiisasnonj alawoita yoroononj asugiro.

Luuk 24.13-35

¹² Kawaa gematanonj alawoitanonj Jerusalem siti mesaonj gomanj monjonj kembojonj kanaanonj keni Jiisasnonj kaitania meleema asuginj orono. ¹³ Yorononj kaanagadeen kema bujuya ii alauruta injjorito, yonononj ii kaanagadeen mende moma laarigi. Kianj.

Jiisasnonj gowokouruta asuginj onono.

Mat 28.16-20; Luuk 24.36-49; Jon 20.19-23; Apo 1.6-8

¹⁴ Kanagenj gowokouruta 11 yonononj ajoroonj nene nenj ragi yonoononj kaanagadeen asugiro. Asuginj uugia kotiirotiwaajonj temboma koomunonga waaro iigiti, iinonj bujuya injjogi ii mende moma laarigitiwaajonj ii jenj onono. ¹⁵ *Jiisasnonj kokaenj injjoro, “Onjo mono kantri so kema gomanja gomanja liligonj ejemba laligonj kenjutiwaa so Oligaa Bunjana jenj asarigi mobu. ¹⁶ Monjonj Anutu moma laariro oomulu menj mugii uuta meleembaati, iinonj mono letoma Siwewaa bunja koloowaa. Monjonj mende moma laarinj yangisenj laligowaati, Anutunonj mono iwaa qaa jenj tegoro gere siawaa bunja koloowaa. ¹⁷ Moma laarinj noma laligowuti, ii aiwese menj onjombe kaniagia kokaenj koloowaa: Yonononj noo qanonj omejiilanj onjotaawuya. Kantri tosia yonoononj qaa jenj laligowuya. ¹⁸ Mokolenj borogianonj menj metaambuya. Nombenj warabe apu iwoi negi iikanonj mono mende menj bolinj onjombaa. Borogia ji ejemba qagianonj angji qeangowuya.” Kianj.

* **16:7:** Mat 26.32; Maak 14.28   * **16:15:** Apo 1.8

Jiisasnoŋ Siwe gomanonŋ uro.

Luuk 24.50-53; Apo 1.9-11

¹⁹*Poŋ Jiisasnoŋ qaaya kaenŋ injoro Anutunonŋ wano Siwenonŋ uma Anutuwaa boro dindiŋanonŋ rama laligoja. ²⁰Eu laligojato, gowokourutanonŋ mesaonŋ gomanŋ balonŋ so kema Buŋa qaaya jenŋ seŋ laligogi. Kaenŋ laligogi Poŋnoŋ yonowo gawonŋ menŋ inaan onono angoleta asugiro qaagianonŋ kotiiro. Kianŋ.

---

* 16:19: Apo 1.9-11

Luuk Oligaa Buṅa Luuknoṅ ooro. Jeṅ-asa-asari

Uumeleen yoṅonoṅ miti dologa mende meṅ kajuti, dokta Luuknoṅ ii eja uuta Tiofiluswaajonṅ qendeemambaajonṅ ama Oligaa Buṅa koi ooro. Luuk ii Jiisaswaa gowokoya 12 yoṅonoṅga moṅ qaagoto, Griik ejaga koloonṅ ji ejemba meṅqeeṅgo gawonoṅ laligoro. Luuknoṅ Jiisaswaa kania woi ii kokaenṅ qendeema nononja: 1) Anutunonṅ Hamoqeṅqe Toya wasimambaa qaa somoṅgoroti, ii Israel iyoṅoononṅ kolooro, 2) Iinoṅ kantria kantria meṅ qeaṅgoṅ nonomambaajonṅ karo. Pombaa Uṅa Toroyanonṅ Jiisas oono “Ejemba kamaṅqeqeta yoṅooṅ Oligaa Buṅa” jeṅ asariṅ laligoro. Ejemba iwoi kania kania kawaajonṅ memeqemeṅ ama laligogiti, Jiisasnoṅ iyoṅooṅ majakaka moma ilaanṅ oṅoma laligoro. Luuknoṅ sundu kaṅa seiseiya areṅgoṅ oodabororo. Luuknoṅ korisorowaa sunduya mamaga ooro. Jiisasnoṅ wala namonoṅ kamaaro ano tetegoyanonṅ namo mesaṅ Siwenonṅ uro. Kawaajonṅ korisoro seiseiya ii boṅ 1-2 ano boṅ 24 iikanonṅ eja. Jiisasnoṅ Siwenonṅ uro Buṅa gawonṅ meṅ seigi momalaari tuuṅonṅ somariinṅ somariinṅ keno. Luuknoṅ iikawaa sunduya ii buk qata “Aposol gawonṅ meme,” iikanonṅ oorota eja.

Luuknoṅ Oligaa Buṅa ooroti, iikawaa qaa waṅa ii kokaenṅ sokoma ano eja: Qa-makooli gawonṅ megi hoṅa kolooro. Uṅa Toroyanonṅ ejemba sololoonṅ oṅono laligogi. Emba yoṅonoṅ Jiisaswo gawonṅ mamaga naṅgoṅ megi. Anutunonṅ siṅsiṅgogia mesaṅ laligoro.

Buk kokawaa bakaya waṅa 8 ii kokaenṅ:

Buk kokawaa kania Luuknoṅ ooro boṅ 1.1-4

Jon Oomulu eja ano Jiisas koloonṅ somariiri 1.5-2.52

Jon Oomulu ejanonṅ Anutuwaṅ gawonṅ mero 3.11-20

Jiisas oomulu meṅ muro aṅgobato mokolooro 3.21-4.13

Jiisasnoṅ qeṅjaaro gawonṅ Galili prowinsnoṅ mero 4.14-9.50

Galili mesaṅ kana kema Jerusalem keuro 9.51-19.27

Jerusalem keuma sonda konoga laligoro 19.28-23.56

Waama asuginṅ oṅoma Siwenonṅ uro 24.1-53

Matyuu, Maak, Jon yoṅonoṅ sundu tosia mende oogiti, ii Luuknoṅ iyaṅodeenṅ ooro bakaya 2 ano 6 iikanonṅ eja. Sundu tosia ii kokaenṅ: Gajoba yoṅonoṅ rii qagi. Lama galenṅ yoṅonoṅ Jiisas kolooro kaṅ iigi. Jiisasnoṅ melaadianonṅ jiwowonṅ jigononṅ uro. Samaria ejanonṅ gbilibuurunṅ eja kiankomunṅ muro ano qewolonṅ ejanonṅ siṅsiṅgononṅ kemeṅ sooroti, iikawaa sareqaaya.

Luuknoṅ tere Tiofiluswaa ooro.

¹ Gejatootoo ejembanonṅ Hamoqeṅqe Toya koloowaatiwaa qaa jegi iikawaa hoṅa batunananonṅ asugiroti, ejemba mamaganonṅ kawaa sunduya kanainṅ oogi. ² Iwoi hoṅa ii batunananonṅ asugiro tosiannonṅ ii kanakanaiyanonṅga kanainṅ kouma iyangiaa jaagianonṅ iima moma yagogiti, yoṅonoṅ iikawaa so kawaa bujuya toroṅ jeṅ seigi gejanananonṅ kemeṅ ananaa buṅa kolooro. Ejemba kaṅa yoṅonoṅ Buṅa ii kanainṅ papianonṅ oonṅ areṅgogita eja.

³ Niinonṅ kaṅagadeenṅ iwoi kuuya asuginṅ kouroti, ii tororo qisinṅ oṅombe kanianonṅga kanainṅ jegi moma kotojenṅ. Oo Tiofilus niinonṅ goojonṅ mobe uuta koloojanṅ. Niinonṅ giwo qaa aminṅ mobotiwaaajonṅ mobe awaa kolooro Jiisaswaa sunduya ii kuuyagadeenṅ

arenjon oojen. ⁴ Buja qaa hona kuma gonji mojanj, giinon iikawaa kania weenjon korebore moma komuwa. Kianj.

Jon koloowaatiwaa qaaya Geibrielnon jero.

⁵ *Judia prowinswaa kin qata Herod iwaa kambananon eja mon qata Zekaraia laligoro. Iinon jigo gawon galen laligon Abaiawaa gawon arenjon nano. Embia qata Elisabet iinon kaanagadeen jigo gawon galen Aarombaa gbili mon kolooro. ⁶ Yoronon Anutuwaa jaanon laaligo dindiņa laligon Pombaa jojopon qaa ano jenkooto ii kuuya tororo otaan koposowaa qaagara qaa laligori. ⁷ Laligorito, Elisabetnon kopimbaajon gbiligara qaa laligon ejemba wana koloori.

⁸ Kamban monjon Abaiawaa gawon aren kambananon karo Zekaraianon jigonon galen gawon mewaatiwaajon Anutuwaa jaasewananon kouro. ⁹ Kouro jigo gawon galen yononon kaiyakagia otaan batugianon gawon mendeema Zekaraia metogogi Pombaa alatanon uma jiniņ moronawo ooro. ¹⁰ Jiniņ marae onjon kambananon kan kuuro iinon iwoi moronawo ii ooro ejemba tuun kuuya yononon jiwowon jigo seleengen mamboma Anutu qama koolin ragi.

¹¹ Jiniņ ooro moronanon pumpunjon miri uuta sokono kanon Pombaa gajoba monjon alatanon eu asugin mun boria dindiņaagen nano. ¹² Nano Zekaraianon iima aarun toroko moro. ¹³ Toroko moroto, gajobanon kokaen ijoro moro, “Zekaraia, gii toroko mende moba. Anutunon qamakooliga modaboroja. Kawaaajon embaganon koro ama koko meraga mewaa. Ii mero giinon qata Jon qaba.

¹⁴ Meraga kolooro uuganon iwaaajon qeangoro aisoona ejemba mamaganon korisoro mobuya. ¹⁵ *Ii nemunaa goron uutanon raro Unj Toroyanon iikanondeen kanain uuta saa qero somariin wain me apu kotiga ii mende nen Pombaa kooronon eja uuta koloon laligowaa.

¹⁶ Kaen laligon Israel ejemba mamaga uugia meleeno Pongia Anutuwaanon eleem-buya. ¹⁷ *Anutuwaa Unjon gejatootoo eja Elaija inaaro ku-usun qaganon gawon meroti, iinon mono iikawaa so waladeen keno Ponjon gematanon kawaa. Iinon kema kanageso uu kuun onono Ponjon kawaatiwaajon jojorin nambuya. Man ano merabora juma deengi uukuuku men onono mombo metulangon aowuya ano qootogo ejemba ii dindiņa yonoo momo arenjon keubuya.”

¹⁸ Siwe gajobanon kaen ijoro Zekaraianon jero, “Embanawo noronon ejemba wana koloojotiwaajon qaaganon mono nomaen honawo koloonaga?”

¹⁹ *Kaen jero meleeno, “Nii Geibriel. Niinon Anutuwaa wambu-soonanon nambe wasin nono buju awaa koi men kan gijowe mojan. ²⁰ Noo qaa jena honawo koloowaati, giinon ii jewe mende moma laarijanjwaajon qaaga mono muungoro nekon laligowa. Kaen laligona buju qaa kokawaa hona koloowaatiwaa kambana kan kuuro iikanon neselanga lolooro qaa mombo jewaga.”

²¹ Kamban biiwianon kanon ejembanon mamboma rama Zekaraianon jiwowon jigonon eu kamban koriga nanotiwaajon uugianon motoqoto mogi. ²² Kaen ama ragi seleengen kamaan qaa jembaajon amamaaro moma asarin kokaen jegi, “Iinon jiwowon jigonon nama jaaya meleeno Siwenonga unj mon iija.” Kaen jegi borianondeen kaisare ama onoma nekon koloon laligoro.

²³ Kaen laligon jigo gawon meme kambananon tegoro eleema mirianon keno. ²⁴ Ween tosia tegoro Elisabetnon koro ama koin 5 kawaa so mirinon asanjon kokaen jen rama laligoro, ²⁵ “Merana qaawaajon ejembanon men kamaan nongi Ponjon wambusoon qen noma iikawaa lombota men gilin kiankomun nonja.” Kianj.

Jiisas koloowaatiwaa qaaya Geibrielnon jero.

* 1:5: 1 Hist 24.10 * 1:15: Jan 6.3 * 1:17: Mal 4.5-6 * 1:19: Dan 8.16; 9.21

²⁶ Elisabetnoŋ koro anotiwaaw koiŋa 6 kolooro Anutunonŋ gajobaya qata Geibriel wasiŋo Galili prowinswaa gomaŋa moŋ qata Nazaret kanonŋ kamaaro. ²⁷ *Kamaanŋ emba saraŋ jumuna qata Maria iwaanonŋ keno. Iinonŋ eja qata Joosefiwaa emba bunaga laligoro. Joosefnonŋ kiŋ Deiwidwaa gbilia moŋ kolooro. ²⁸ Gajobanonŋ Mariawaanonŋ kema kokaenŋ ijoro, “Oo Maria, weenŋa awaa. Poŋnonŋ kalenŋmoriaŋ goma giwo namba.”

²⁹ Kaenŋ ijoroto, Marianonŋ jolonŋ iikawaajonŋ mamaga aaruŋ kania moŋgama motoqoto moro. ³⁰ Motoqoto moro kokaenŋ ijoro, “Maria, Anutunonŋ kalenŋmoriaŋ gono iwaa jaanonŋ sokonjanŋ. Kawaajonŋ toroko mende moba. ³¹ *Moba, giinonŋ koro ama koko meraga mewaga. Menŋ qata Jiisas qaba. ³² *Jiisas iinonŋ somariinŋ eja qabunayawo kolooro qata ‘Uuta somataa Meria,’ qagi laligowaa. Kaenŋ laligoro Poŋ Anutunonŋ amboya kiŋ Deiwidwaa jinŋkaronŋ duŋ muro ejemba galenŋ koma onŋoma laligowaa. ³³ Jeikobwaa kanageso yonŋoo kinŋgia koloonŋ tetegoya qaa galenŋ koma onŋoma laligowaa. Bentotonŋa iikanonŋ mono kambaŋ moŋnonŋ mende qaombaa.”

³⁴ Gajobanonŋ kaenŋ ijoro Marianonŋ jero moro, “Yei! Nii ejawaa kania mende mojenŋ. Kawaajonŋ qaa jejaŋi, iikawaa honŋa mono nomaenŋ koloowaa?”

³⁵ Kaenŋ jero moma meleeno, “Unŋa Toroyanonŋ mono anŋonŋ koma gono Anutu uuta somataa esunanonŋ sokoma turuŋ gombaa. Kawaajonŋ mera mewagati, iinonŋ toroya kolooro ejembanonŋ qata ‘Anutuwaaw Meria,’ jenŋ qamakebuya. ³⁶ Moba. Tinitosaga Elisabet iinonŋ kaanagadeenŋ ‘Kopiŋ laligonŋ mera memambaajonŋ amamaaja,’ jegito, kilenŋ emba waŋa koloonŋ kambaŋ kokaamba koko merawaa koroyawo kolooro koiŋa 6 kolooja. ³⁷ *Anutunonŋ iwai moŋ amambaajonŋ jenŋ ii mende amamaanŋkeja.”

³⁸ Kaenŋ jero Marianonŋ ijoro, “Moba, niinonŋ Pombaa welenŋqege emba koloojenŋ. Kawaajonŋ qaa jejaŋi, iikawaa so saanonŋ koloonŋ nomba.” Kaenŋ ijoro Siwe gajobanonŋ mesaonŋ keno. Kianŋ.

Marianonŋ Elisabetwaanonŋ kusu kema iiro.

³⁹ Marianonŋ ii moma kambaŋ koriga mende kolooro waama uulanawo jojorinŋ gomanŋ baananonŋ uma Judia prowinswaa taonŋa moŋnonŋ keno. ⁴⁰ Kema Zekaraiawaa mirinonŋ uma embia Elisabet iima aisoonŋ jolonŋa jero. ⁴¹ Jolonŋa jero iikanondeenŋ moro koko meranonŋ goronŋ uutanonŋ luguŋ uma kamaaro Unŋa Toroyanonŋ Elisabetwaa uuta saa qero.

⁴² Saa qero qa somata qama kokaenŋ jero, “Oo alana, Anutunonŋ kotumotueya uuta ama gono emba batunananonŋ laligowaga ano mera mewagati, ii kaanŋiadeenŋ kotuegonŋ mubaa. ⁴³ Nomaembaajonŋ Poŋnaa nemunanonŋ kaŋ niiro kaenŋ koloonŋ nonja? ⁴⁴ Moba, gii jolona jena qaa aroga gejananonŋ kemero meranonŋ goronanonŋ kaanagadeenŋ korisoro qaganonŋ luguŋ uma kamaaja. ⁴⁵ Poŋnonŋ buju qaaya jero moma iikawaa honŋa asugiwaati, ii moma laarijanŋiwaajonŋ goojonŋ mobe simbawonŋawo koloojanŋ.” Kianŋ.

Marianonŋ korisoro rii qaro.

⁴⁶ *Marianonŋ qaa ii moma kokaenŋ jero,

“Ii-ia! Noo uu kononanonŋ mono jinonŋa qaa Poŋ mepesejea.

⁴⁷ Noo unŋananonŋ Anutu, Hamoqege Tonaajonŋ aisoonŋ korianŋ maaja.

⁴⁸ *Niinonŋ welenŋqege emba kamaanŋqegeta laligojento, Anutunonŋ kilenŋ ba koma kianŋkomuŋ nonja.

Moba, ejemba tuunŋa tuunŋa kete kanainŋ koloowuti, yonŋononŋ mono noojonŋa ‘Simbawonŋawo!’ jenŋ mepesejenŋ noma laligowuya.

⁴⁹ Ku-usuŋ Toyanonŋ mono anŋoleto uuta menŋ nono laligojenŋ.

* **1:27:** Mat 1.18   * **1:31:** Mat 1.21   * **1:32:** 2 Sml 7.12, 13, 16; Ais 9.7   * **1:37:** Jen 18.14   * **1:46:** 1 Sml 2.1-10   * **1:48:** 1 Sml 1.11

Iwaa qata ii Toroya.

⁵⁰ Ejemba kete namonon laligojuti ano kanagen koloon seiwuti, iyonoo batugianon isi daen yononon Anutuwaa jeta uuguwubotiwaa toroko mobuti, iwaa kiankomuyanon mono yonowo pondan ewaa.

⁵¹ Anutunon borianon angoletu men iikanon usuna gendeema nonono iinin.

Ejemba iyangia men biwiin aon sewanpirin laligojuti, Anutunon mono ii kondeema onono simbirinsambaran koloon laligoju.

⁵² *Kin ponja ponja jinkaron dungianon rama ejemba galen koma onoma laligogiti, Anutunon ii iikanon qetegon utama onono kamaagi. Kamaagito, kamaanqeqeta iiga mono men uma onono.

⁵³ Ejemba iwoiwaa memeqemeyan ama laligogiti, iyonoo uugia mono iwoi awaa awaanon saa qeroto, ejemba qaqabunagiawo ii wasin onono borogia bobora een kenji.

⁵⁴⁻⁵⁵ *Anutunon ambosakonjurunana metogon unuano Israel koloogi nono torogon Anutuwaa welenqeqeuruta laligojon.

Anutunon wala eenanon jojopan qaaya kokaen jen somonon nonono, 'Niinon Abram ano iwaa gbiliuruta tetegoya qaa laligon uma laligowuti, ii kiankomun onoma laligomanja.'

Kaen jen qaaya ii mende duduun laligon kouro.

Qaagoto, iinon mono qaa jeta ii otaan laligon kete baagon nonomambaajon kaja."

Marianon kaen jero.

⁵⁶ Marianon koinj karoon kawaa so Elisabetwo laligon mombo mirianon eleeno. Kianj.

Jon Oomulu ejanon kolooro.

⁵⁷ Elisabetwaa mera meme kabananon kan kuuro koko meraga mero. ⁵⁸ Koko meraga mero miri kosianon laligogiti ano tinitosauruta yononon Pononon kiankomu uuta gendeema muroti, ii moma asarin iwo motoonj korisoro anji.

⁵⁹ *Korisoro ama ween 7 tegoro waama kema Anutuwaa aiweseya mera selianon kotowutiwaajon ajoroogi. Ajoron manja qata Zekaraia ii wase men muwombaajon jegi. ⁶⁰ Jegito, nemunanon jero, "Ii qaagoto, qata mono Jon qabonja."

⁶¹ Jero kokaen ijogi moro, "Jon qajanto, goo tinitosaga yonoononga mombaa qata kaen mende eja." ⁶² Kaen ijogi nama mananon iwaa qata qabaatiwaa qisin borogianon kaisare anji.

⁶³ Kaisare anji tafewaajon qisiro mugi iikanon tere kokaen ooro, "Qata ii Jon." Kaen ooro iikawaajon kuuya aarun tililingogi. ⁶⁴ Aarun tililingogi iikanondeen buuta afaangoro neselana lolooro qaa jen Anutu mepeseero. ⁶⁵ Mepeseero alaurugia kuuya yononon qarasombugia mamaga mogi. Mogi iwoi kolooroti, iikawaa bujuya amin mogi sein Judia baanja goman kuuya sokono.

⁶⁶ Bujuya amin mogi kuuyanon ii moma uu kononjianon ama angon konji. Ponon ku-usuna kokosaposapo qaganon maaro laligoroti, iikawaa kania moma asarin kokaen jegi, "Mera koi kanon somariin mono naa iwoiga mon nomaen ama menaga?" Kianj.

Zekarianon gejatootoo qaa jero.

⁶⁷ Kaen jegi Unja Toroyanon manja Zekaraiawaa uuta saa qero gejatootoo qaa kokaen jero,

⁶⁸ "Nono Israel nonoonon Pon Anutu mepeseewonja. Ii-ia!

* 1:52: Job 5.11; 12.19 * 1:54-55: Jen 17.7 * 1:59: Lew 12.3

- linonj mono kanagesouruta ba koma nonoma downenana memambaajonj jojorinj kawaa.
- ⁶⁹ Anutunonj welenj ejia kinj Deiwidwaa kanageso nonoo batunananonjga eja ku-usunawo kuuro waama Hamoqege Tonanaga koloowaa.
- ⁷⁰ Monowaa monoyanonjga gejatootoo ejembauruta tak-kootoya ii sololoonj onono qaa je kokaen jenj laligogi,
- ⁷¹ 'Niinonj mono kereurugia yonoo esunjgia qewe kamaaro onoo sewanjgia somonjgomaŋa.
- Daenj yonononj kazi ama onjombuti, niinonj mono kuuya iyonoo borogianonjga metogonj sopa somonjgonj onjomaŋa.'
- ⁷² Qaa kaen jenj benjrunana kiankomunj onjoma yonowo soomonjgo arenj tania monj somonjgoroti, ii romonjgonj otaaro hamoqeqewaa honjga asugiwaa.
- ⁷³ Soomonjgo qaa ii benjruna Aabrahambaajonj jenj jojopanj qaanonj jenj kotiitota eja.
- ⁷⁴ Soomonjgo qaa iikawaa honjga kokaenj:
- Iinonj nono kereurunana yonoo borogianonjga metogonj nonono yonoojonj toroko mende moma welenjga qenj munj laligowonjga.
- ⁷⁵ Iinonj qaanana jenj tegoro solanjaninj iwaa jaanonj soraaya koloonj laaligonana honjga dindinjga kaenj laligonj komuwonjga.
- ⁷⁶ *Oo kokona Jon, giinonj somariinj laligonj waladeenj kema ejemba uugia mindinjgonj iikaanj ama Pombaa kania meleuna kawaa.
- Kawaajonj qaga 'Anutu uuta somataa gejatootoo ejaga,' kaenj qagi laligowaga.
- ⁷⁷ Kaenj laligonj hamoqege Toyaa kania ii Anutuwaa kanagesouruta kuma onjona ii moma kotonj uugia meleenjgi Anutunonj singisonjgogia songbama mesaowaa.
- ⁷⁸ Anutunananonj uutanonj jopagonj kiankomunj nonomakeja.
- Kaenj ama ba koma nonoma widia eukanonjga ano bilikbilik anja.
- Kawaajonjga nonononj mono wenjgeranj suluro asuganonj asariwombaa anjonj.
- ⁷⁹ *Nono pangamanonj tinjtuanj raninj koomuwaa kondomondo Toyanonj anjonj koma nonomakejato, weenj jilinjjolanj kouma qanananonj kuunj menj asarinj nonombaa.
- Menj asarinj nonono luaewaa kania asuganonj asugiro iima iikanonj keuma riinj nambonjga." Zekaraianonj kaenj jero.
- ⁸⁰ Mera Jon iinonj somariinj waaro Unjga Toroyanonj inaanj muro Anutuwaa qele eja kotakota kolooro. Kaenj koloonj balonj qararanjkonjkonjanonj laligoro kambanjonj kanj kuuro Israel kanageso yonoo jaagianonj asuganonj asuginj qenjaaro gawonjga kanainj mero. Kianj.

2

Jiisas Betlehem taononj kolooro.

Mat 1.18-25

¹ Jon Oomulu ejanonj kolooro kambanj kanonj Siisa-kinj Oogastus iinonj Room sitinonj gomaŋa gomaŋa galenj koma onjono. Galenj koma onjoma takis kanainj mewutiwaajonj gawmambaa jenjkooto ano gomaŋa gomaŋa kuuya yonononj ajoroogi kuskus (sensus eja) yonononj qagia papianonj oonj arenjgogi.

² Arenj gawonj ii kambanj mutuyaga megiti. Megiti, kambanj iikanonj eja qata Kwirinius iinonj Siria prowinswaa gawana laligonj galenj koma onjono. ³ Oogastusnonj jenjkooto ano ejemba korebore horonj keuma qagia arenjnonj oowutiwaajonj iyanjgiaa kolokoloo gomaŋjgia wanjga so kenjgi.

---

* **1:76:** Mal 3.1   * **1:79:** Ais 9.2

⁴ Galili prowinswaa taon qata Nazaret iikanon eja qata Joosef laligoro. Iwaa amboya ii kin Deiwid. Kin Deiwidwaanon taon qata Betlehem ii Judia prowinsnon ero. Kawaajon Joosefnon Nazaret mesaon uma kemej Betlehem keno. ⁵ Keman jero kamban kanon emba bunjaya qata Maria ii koroyawo laligoro. Laligoro ii aima nson qagara oowutiwaajon motoon keni.

⁶ Kema Betlehem keuri Mariawaa mera meme kambananon kan kuuro. ⁷ Kan kuuro qenjaaro ee mirinon keuma iikawaa uutanon tintina mon mende mokolori. Kawaajon bao bulmakao mirianon uma rari. Rama iikanon mutu meria men oponon esuun bulmakao juuyanon ano kemej ero. Kian.

Lama galen yononon Siwe gajoba injigi.

⁸ Betlehem taon goman kanon eja tosianon gomantiina so balon koria iikanon kema lama tuungia galen koma onoma laligogi. ⁹ Kaen laligogi gomantiina kanon Pombaa gajoba monon kosogianon asugin onono. Asugin onono Pombaa asamararanon liligon onoma asariro sombugia moma jenengia ororo. ¹⁰ Jenengia ororoto, Siwe gajobanon injoro, “Mono geja ambu! Niinon korisoro Buna somata ejemba korebore yonoojon men kajej, ii injisaama onoma. Kawaajon jenengia mono mende orowa. ¹¹ Buna ii kokaen: Onoo Hamoqege Togianon keteda koi kolooja. Iinon kin Deiwidwaa taonon koloon Pon qata Kraist kolooja. ¹² Qaa iikawaa aiweseya ii kokaen: Ono mono kema mera sayawo oponon esuun bulmakao juuyanon angi eji, ii mokoloowu.”

¹³ Gajobanon kaen jero iikanondeen gajoba tuun somatanon Siwenonga asugin iwo aitonon Anutuwaa mepemepese rii qama kokaen jegi,

¹⁴ “Anutuwaa qabunaya mepeseenin Siwenon eukanon uja.

Iinon ejemba iyanajon meweengon ononoti, iyonoojon uuqeeango moma balonon luae ama ononja.” Kian.

Lama galen yononon kema Jiisas iigi.

¹⁵ Gajoba yononon onomesaon Siwenon eleema ugi lama galen yononon angio kokaen jegi, “Ayo, Betlehem kanon iwoi kolooro Ponon iikawaa qaaya jero mojonj, nono mono ii kema iibonja.”

¹⁶ Kaen jen esungiagadeen kema Maria Joosef ano mera sayawo bulmakao juuyanon eroti, mokolon iigi. ¹⁷ Iima nama gajobanon merawaa qaa jero moma kagiti, ii injisaama jen asarigi. ¹⁸ Jen asarigi mogiti, iyononon korebore aarun waliogogi.

¹⁹ Waliogogito, Marianon qaa kuuya ii uu kononon ama dungun somonon kania romonon laligoro. ²⁰ Waliogogito, iwoi kuuya Siwe gajobanon jerotiwaa so asugiroti, ii lama galen yononon iima moma kawaajon Anutuwaa korisoro rii qama mepeseegi. Mepeseen mesaon eleema kenji. Kian.

Mera qata Jiisas qagi.

²¹ *Jiisas kolooro Sonda motoongo kawaa so tegoro Anutuwaa aiweseya selianon kotowombaa kamban karo qata Jiisas qagi. Siwe gajobanon qa ii waladeen qama murogo kamban iikanondeen nemunaa goron uutanon kolooro. Kian.

Jiisas wama Anutuwaa bunja angi.

²² *Mooseswaa Kana qanon qaa kokaen eja, “Embanon koko meria mutuya men ween 40 kuunanon laligoro tegoro suru guluga koma konjoratin mun on mono jiwowon jigonon uma mera ii Pombaa jaanon angi iwaa bunja koloowaa.” Kawaajon kamban ii kan kuuro Joosef Maria yoronon qaa ii ten koma Jiisas wama Pombaa bunja koloowaatiwaajon Jerusalem uri.

* 2:21: Lew 12.3; Luuk 1.31   * 2:22: Lew 12.6-8

²³ *Pombaa Kana qaanon qaa kokaen oogita eja, “Mera mutuya kuuya ii mono qegi Pombaa buŋa soraaya koloowuya.” Yoronon qaa ii otaari. ²⁴ Kaanagadeen Pombaa Kana qaanon jenkooto qaa ejiwaa so kewo me kewosusu koon woi ii siimolon oowaotiwaajon Jerusalem sitinon uma keni.

²⁵ Kamban iikanon eja mon qata Simeon Jerusalem laligoro. Iinon uuta jumunja Anutuwaanon qokotaan uumeleembaa komagbiligibili ano Unja Toroyanon iwo nano Hamoqeŋe Toyanon Israel uutanon asugiwaatiwaajon mamboma laligoro. ²⁶ Mamboma laligoro Unja Toroyanon qaa kokaen isaano, “Gii Pombaa Hamoqeŋe Toya Kraist asugiro wala iimago koomuwagatiwaa siimboboloya mobaga.”

²⁷ Nemunmananon Mooseswaa Kana qaa otaan Jiisas wama jiwowon jigonon uri. Uri Unja Toroyanon Simeon sololoo kamban iikanondeen kaanagadeen jigonon uro.

²⁸ Uma mera ii iima men doongon Anutu mepeseen kokaen jero,

Simeombaa korisoro rii

²⁹ “Oo Pon, kete welen ejaganon saanon kema uuluaenon laligon komuwaa.

³⁰ Goo qaaga eji so Hamoqeŋe Toya wasina asugiro ii neenaa jaananon iima simbawonawo mojen.

Kawaajon saanon kema komumana.

³¹ Giinon hamoqeŋe gawombaa kania mozozongon kantri kuuya yonoojon injisaama onona ii iima moma kotowu.

³² *Giinon Hamoqeŋe Toyaa اساسا injisaana waba kantri yonoo uugia kuuro asariwu

ano qabunaganon geengaa kanagesoga Israel nonoo batunananon kaanjadeen somariiwaa.”

Simeombaanon gejatootoo qaa

³³ Simeonon merawaajon qaa kaen jero nemunmananon moma kiko ama walingori.

³⁴ Walingori kotuegon onoma nemunja Maria kokaen ijoro,

“Moba, Anutunon mera koi kuun ano Israel ejemba seiseiyanon ii gema qen kamaan unuro

mamaganon uugia meleema qeangowuya.

Anutu anjo ii ano aiwese kolooro mamaganon ii toropere jen mubuya.

³⁵ Toropere jen mugi uumomogia aasangoya ii kaen asuganon asugiwaa.

Geengaa uuganon kaanagadeen wosobiri kolooro iikanon soo sulutuk aana kaana uuga kuun qosombaa.” Kian.

Ana embawaanon gejatootoo qaa

³⁶ Jerusalem kanon gejatootoo emba wana mon qata Ana laligoro. Iwaa isia qata Aser, mana qata Fanuel. Emba kanon saraanon eja men laligoro gbani 7 motoon laligori. ³⁷ Laligori loya komuro malo koloon laligon kouro kamban iikanon gbania 84 kolooro. Iinon kamban so jiwowon jigonon uma ii ween mon mende mesaoroto, gomantiina اساسا Anutuwaajon nene singin laligon qama koolin waeya men mepeseen laligoro.

³⁸ Iinon kamban iikanondeen kouma mera ii iima Anutu mepeseero. Anutunon Jerusalem ejemba dowegia mewaatiwaajon mamboma laligogiti, kuuya iyonoojon mera iikawaa kania jen asariro mogi. Kian.

Jiisaswo Nazaret eleengi.

³⁹ *Joosof Maria yoronon Ponon arena jen kotooro Kana qaanon eji, ii kuuya ani tegoro Galili prowinsnon eleema taongara Nazaret kanon keni. ⁴⁰ Meranon somariin

waama kotiin momakootoyanon asugin saa qero Anutuwaa kalenmoriananon turun muro laligoro.

Jiisas gbania 12 kolooro jiwowon jigonon ugi.

⁴¹ *Jiisaswaa nemunmananon gbani so kiankomu* kendon kambaanon Jerusalem sitinon uma kemakegi. ⁴² Kaen laligon Jiisas gbania 12 kolooro siligia amakejutiwaa so kamba ka kuuro kaanagadeen uma kenji. ⁴³ Kema laligon kendon kamba iikanon tegoro eleema mirigaranon keni. Kenito, mera gbaworo Jiisasnon Jerusalem raro nemunmananon ii mende moma kotori. ⁴⁴ “Iinon ejemba tuunleembe yonowo kenja,” jen ween motoongowaa so kana kema sakiti ano alaurugara yonoo uugianon qama mongani. ⁴⁵ Qama monganito, mende mokolon mombo eleema Jerusalem kema mongani.

⁴⁶ Mongama laligori ween karoon tegoro jiwowon jigonon uma iikanon mokolori. Mokolori eja somata yonoo batugianon raro. Raro kuma mugiti, ii moma qisin onoma raro. ⁴⁷ Rama Buja qaawaa kania tororo moma asarin dindinagadeen meleeno korebore yononon ii moma walingogi. ⁴⁸ Nemunmananon iima aarun nemunanon ijoro, “Merana, gii nomaembaajon kaen ama noronjan? Moba, mangawo noro goojon majakaka moma qama mongama laligori.”

⁴⁹ Kaen ijoro kokaen meleema orono, “Oro mono naambaajon nii mongama nonjao? Nii neenaa Amanaa mirinon rabe sokonji, ii mojado me qaago?” ⁵⁰ Kaen meleema oronoto, yoronon qaa jeroti, iikawaa kania ii mende moma asariri.

⁵¹ Mende moma asaririto, kilen waama yorowo eleema Nazaret taonon kema nemunmanan ten koma oroma laligoro. Jiisasnon qaa jeroti, nemunanon ii kuuya moma uu konononon ama somononon anjon kono. ⁵² *Jiisasnon laligon somariiro gbania uro momakootoya asarin seiuro Anutunon kalenmorianan muro kotiin ejemba ano Anutu yonoo jaagianon sokoma onono. Kian.

3

Jon Oomulu ejanon Buja qaa jero.

Mat 3.1-12; Maak 1.1-8; Jon 1.19-28

¹ Zekaraiawaa meria Jon iinon gawon kanairo. Kamba kanon Siisa-kin qata Taiberius iinon Room sitinon laligon goman goman mindirin gbani 15 eja pon kolon toroqen galen koma onono laligogi. Galen koma onomambaajon goman goman Israel liligon ejuti, ii mosongi bakaya 4 kolooro yonoo kingia 4 ii kokaen kuun onongi:

Pontius Pailot, Herod, Filip ano Lisantias. Pontius Pailot ii Judia prowinswaa gawanagia laligoro. Kin Herodnon Galili prowins galen koma onono ano data Filipnon Ituria ano Trakonitis prowins woi yonoo pongiaga laligoro ano Lisantias iinon Abilene goman men laligoro.

² Jigo gawon galen wana woi laligori, qagara Anas ano Kaiafas. Kamba kanon Zekaraiawaa meria Jon iinon balon qararanon-kononon laligoro Anutuwaanon Buja qaa kolooro moro. ³ Anutuwaa Buja moma kema Jordan apu berenaa kosianon goman so liligon laligoro. Liligon laligon Buja qaanon uugia kuun kokaen jen laligoro, “Ono mono uugia meleengi ninon oomulu men onoman. Kaen angi Anutunon singisonogogia songbama mesaowaa.”

⁴ *Kawaa qaaya ii gejatootoo eja Aisaianon oorota iwaa Buju Terenon kokaen eja, “Qele gajoba monon balon qararanon-kononon qama laligoro kema qata kokaen mobu,

* **2:41:** Eks 12.1-27; Dut 16.1-8 * **2:41:** Anutunon Iijipt kanon Israel ejemba injiima koboon unjuuguroti, kiankomu kendon iikawaa qata mon Pasowa. * **2:52:** 1 Sml 2.26; Gba 3.4 * **3:4:** Ais 40.3-5

‘Ponjon kawa-oo! Kawaajon mono jojorinj kania meleuwu. Mono uugia mindingonj kania qeleleewu.

⁵ Kana dondoonja kuuya mono qenj riigi dindinja koloowa.

Baaja wanjaleya kuuya ii mono qetegonj koma qeleleegi koria koloowa.

Kana misiqisiawo ii mono meagogi dingowa.

Haamononj kana kuno simbirinj sambaranj eji, ii mono kotonj meleugi solananiwa.

⁶ Anutunonj oyanboyanj Toya wasiro karo gomanja gomanja kuuya yonononj ii iima moma kotowuya.”

⁷ *Jononj kawaa so uugia kuuro ejemba tuunja tuunja yonononj oomulu menj onombaatiwaajonj iwaanonj kagi iniima kokaenj injijoro, “Oo qato mokolembaa gbiliuruta, onjo uugia mende meleengi Anutuwaawo irinja soono ironja meleema onjomambaajonj anja. Ii oloj kombombaa gejanono qaaya ii mono morononj injijoro sombugia moma koi kaju?”

⁸ * “Kawaajonj mono onanonj uugia meleembu. Kilenagianonga eleengi honja kolooro ii mono nanamemengianonj asuganonj qendeema laligowu. Uugianonj mondomondo qaa kokaenj mende romongowu, ‘Nonononj Aabrambaa gbiliga laligoninj Anutunonj mende tiwilaan nonombaa.’ Kaenj totogianonj qenjejuto, honja ii mende amakeju. Niinonj kawaajonj kokaenj injomanja: Anutunonj jamo koi saanonj jenj kotonj onono letoma Aabrambaa gbiliuruta koloonj Anutu mepeseenjebuto, onjo mono nomaenj?”

⁹ * “Uugia mende meleembuti eenj, Anutunonj mono onjo gere kaanja kono kamaawombaajonj anju. Gere kuuya honja awaa mende kuunkejuti, ii mono kono kamaagi gere gagirinonj giliro kemebuya. Gere kaanja komambaa wenja mono jeta sunja ama gere kanianonj ano jojorinj eja. Anutunonj mono kilenagiaa ironja meleema onjombaa.”

¹⁰ Kaenj injijoro ejemba tuunja tuunja yonononj kokaenj qisinj mugi, “Kawaajonj nono mono nomaenj aninj sokombaa?”

¹¹ Qisinj mugi kokaenj meleeno, “Monjonj maleku woi menj laligoji, iinonj mono yoroononga monj ii malekuya qaa ii mubaa ano daenj yonononj nenegiawo laligojuti, iyonononj mono kaanagadeenj nenegia qaa yonoojonj mendeema onjombu.”

¹² *Takis meme eja tosianonj kaanagadeenj oomulu menj onombaatiwaajonj kanj qisinj mugi, “Boi, nonononj mono nomaenj aninj sokombaa?” ¹³ Qisinj mugi injijoro, “Gawmanonj takiswaa jangoya jenj kotonj ononota eji, so ii mono mende uugunj mewu.”

¹⁴ Manjaqeqe eja tosianonj kaanagadeenj qisinj mugi, “Nonoto? Nonononj nomaenj aninj sokombaa?” Qisinj mugi kokaenj injijoro, “Mombaanonj monembaajonj kuunj ubeqube ama luluuma mende ambuto, onjoangiaa tawagia menkejuti, iikawo mono uumotoonj ama bonjonj laligowu.” ¹⁵ Ejemba kuuya yonononj “Jononj Hamoqeqe Toya Kraist koloowabo,” kaenj jenj uugianonj romongogi. Kawaa kania mobombaajonj geja qenj qenj laligogi.

¹⁶ Kaenj anji Jononj ii kuuya kokaenj injijoro, “Niinonj apu toonjonj mulu menj ononjento, eja ku-usunja kotakota monj kawaa. Iwaa ku-usunja uutanonj mono noononj uuguwaa. Iinonj eja uuta koloowaatiwaajonj niinonj iwaa kana esuyaa kasia ilaan isamambaajonj amamaamanja. Iinonj mono Unja Toroya uugianonj ano gere bolananonj koma konjoratinj onono iikaanja kanonj mulu menj onjombaa. ¹⁷ Iinonj honja ano kaawoya mendeema oromambaa saraya menj kouma kosonj korerejonj gosiwaa. Gosinj wiit kota menj kululuunj kowianonj ambaato, kaawoya ano bulaaya ii mono usuno gere gagirinonj kemenj tetegoya qaa jewaa.”

¹⁸ Qaa kaanja kaanja mamaga toroqenj jenj uugia kuunj Oligaa Bunja ejemba tuunjeleme ii jenj asarinj onjoma laligoro. ¹⁹ *Laligoroto, gomanj bakayaa kinj ponja

* **3:7:** Mat 12.34; 23.33 * **3:8:** Jon 8.33 * **3:9:** Mat 7.19 * **3:12:** Luuk 7.29 * **3:19:** Mat 14.3-4; Maak 6.17-18

Herodnon dataa embia qata Herodias ii oloñ mero ano bologa kania kania ama laligoroti, ii Jonon inisaama asuganon jen muro. ²⁰ Jen muro kilenaya mon toroqen ama Jombaanon gawonja riijugon kawali galeña jero Jon menj kapuare mirinon anji. Kian.

Jonon Jiisas oomulu menj muro.

Mat 3.13-17; Maak 1.9-11

²¹ Jonon ejemba kuuya oomulu menj onoma Jiisas kaanagadeen oomulu menj muro. Menj muro qama kooliro iikanondeen sombinon aantano. ²² *Aantano Unja Toroyanon meleema kewo koon kaña koloon Jiisaswaa qaganon kamaaro. Kaen kamaaro Siwenonja qa aro mon kokaen kolooro, “Giinon neenaa komunjua meranaga koloona kerana qeangoro giimasiin moma gonjen.” Kian.

Jiisaswaa ambosakonja yonoo qa arengia

Mat 1.1-17

²³ Jonon Jiisas oomulu menj muroti, ii gbania 30 kawaa so kolooro hamoqege gawonja kanain menj laligoro. Menj laligoro Joosefwaa meriaga kolooji, ejembanon kaen romongogi. Jiisas manja Joosef, asaya qata Heli. ²⁴ Jiisas amboya qata Matat, jariria qata Liwai. Liwai manja Melki, asia Janai, amboya Joosef, ²⁵ jariria Matatias. Matatias manja Aamos, asia Naahum, amboya Esli, jariria Nagai. ²⁶ Nagai manja Mat, asia Matatias, amboya Semen, jariria Joosek. Joosek manja Jooda, ²⁷ asia Joanan, amboya Reesa, jariria Zerubaabel. Zerubaabel manja Sealtiel, asia Neeri.

²⁸ Amboya Melki, jariria Adi. Adi manja Koosam, asia Elmadam, amboya Eer, ²⁹ jariria Joosua. Joosua manja Eliezer, asia Joorim, amboya Matat, jariria Liwai. ³⁰ Liwai manja Simeon, asia Juuda, amboya Joosef, jariria Joonam. Joonam manja Eliakim, ³¹ asia Melea, amboya Mena, jariria Matata. Matata manja Naatan, asia Deiwid, ³² amboya Jesi, jariria Oobed. Oobed manja Boaz, asia Salmon, amboya Naason.

³³ Jariria Aminadab. Aminadab manja Admin, asia Arni, amboya Hezron, jariria Perez. Perez manja Juuda, ³⁴ asia Jeikob, amboya Aisak, jariria Aabraham. Aabraham manja Teera, asia Naahor, ³⁵ amboya Seruk, jariria Reu. Reu manja Pelek, asia Eber, amboya Seela, ³⁶ jariria Kainan. Kainan manja Arpaksad, asia Siem, amboya Nooa, jariria Laamek. ³⁷ Laamek manja Metusela, asia Eenok, amboya Jared, jariria Mahalalel. Mahalalel manja Keenan ³⁸ asia Enos, amboya Seet, jariria Adam. Adam ii Anutunon mero kolooro. Kian.

4

Satanon Jiisas angobato menj mun laligoro.

Mat 4.1-11; Maak 1.12-13

¹ Jonon Jiisas oomulu menj muro Unja Toroyanon uuta saa qero Jordan apunonja eleeno wama balon qararankonkonon keno. ² Kema kanon laligoro Kilenaa Toyanon angobato menj mun laligoro ween 40 tegoro. Kamban 40 kanon nene mon mende nen laligoro tegoro neneyaaon komuro.

³ Neneyaa komuro Kilenaa Toyanon kokaen ijoro, “Gii Anutuwaa meriaga koloojani een, ii mono qendeema jamo koi jen kotona letoma bered kolooro newa.”

⁴ *Ijoro meleeno, “Qaago! Bunja Terenon qaa kokaen oogita eja, ‘Nenenondeen ejemba laaligo mende nonomakeja.’ ”

⁵ Meleeno Satanon wama baanja koriga mononj uma namowaa kantria kantria kuuya ii uulanawo qendeema muro. ⁶ Qendeema mun kokaen ijoro, “Niinon kantri kuuya ii galen koma onjomambaa ku-usunja ano esuhina iwoiyaa akadamuya ii noo

* 3:22: Jen 22.2; Ond 2.7; Ais 42.1; Mat 3.17; Maak 1.11; Luuk 9.35 * 4:4: Dut 8.3

boronanon aanaa eja. Kawaajon ii neena aanaanon moroga mumanjen saanon ii mumaana. Kawaajon iwoi kuuya koi mono goo borongan amaana. ⁷ Kawaajon gii waena men mepeseen nombaati een, ii kuuya mono goo bunaga koloodaborowaa.”

⁸ *Kaen ijoro kokaen meleeno, “Qaago! Buna Terenon qaa kokaen oogita eja, ‘Gii mono Pon Anutugaa waeya men mepeseen ii motoongo welen qen mun laligowa.’ ”

⁹ Meleeno Satanon Jiisas mombo wama Jerusalem sitinon kema jiwowon jigowaa waarenanon eu uma kokaen ijoro, “Gii Anutuwa meria koloojani een, mono kokainonga lugun emu kemeba. ¹⁰ *Buna Terenon qaa mon kokaen oogita eja, ‘Anutunon gajobauruta jen koton onono saanon galen koma sopa somonon gombu,’ ¹¹ *ano qaa mon ii kokaen, ‘Yononon borogianon ama nononolin gonji kemen jamonon kanaganon gun mijimiji mende ambaa.’ ” Kawaajon saanon kemen mende tiwilaan gombaa.

¹² *Kaen ijoroto, Jiisasnon kokaen meleema muro, “Qaago! Anutunon jeja, ‘Gii mono Pon Anutuga angobato mende men muba.’ ”

¹³ Kilenaa Toyanon angobato kuuya ii Jiisas ama muro tegoro mesaon keno. Kian.

Jiisasnon kanain hamoqeqe gawon mero

Mat 4.12-17; Maak 1.14-15

¹⁴ Jiisasnon balon qararankonkona mesaoro Una Toroyaa ku-usunanon iwo nano Galili prowinsnon eleeno. Eleeno qaa bujukanon sein goman miri liligon rama kenjiti, ii kuuya sokoma keno. ¹⁵ Sokono gomaana gomaana liligon qamakooli mirigianon uma Buna qaa kuma onono. Kuma onono mogiti, kuuya iyononon aison mepeseen mugi. Kian.

Nazaret yononon Jiisas gema qegi.

Mat 13.53-58; Maak 6.1-6

¹⁶ Jiisasnon eleema somasomarii taona Nazaret kanon keno. Sonda kendonon karo amakejiwaa so qamakooli mirinon uma Buna Tere weenon onomambaajon waaro. ¹⁷ Waaro gejatootoo eja Aisaiawaa Buju Tere mug metuma qaa batuya kokaen oogita eji, ii mokoloo:

¹⁸ * “Pombaa Una Toroyanon noo uunanon kemen gawon memewaajon bedu men noma ejemba

kamaanqeqeta yonoonon Oligaa Buna jen asarinkejen. Iinon wasin nono qaa kokaen jen seinkejen:

Bologanon gbadoon onono laligojuti, Anutunon mono ii isama metogon onono laligowu.

Anutunon jaagoo ejemba jaagia metooro mombo uun iibuya.

Kike taribari ama mendunon men kamaan angi laligojuti, Anutunon mono ii metogon onono siiseweweya qaa laligowuya.

¹⁹ Ponon hamoqeqewaa gbani awaa ano kan kuuwaati, niinon iikawaa qeleyaga kan ii jen asarinkejen.”

²⁰ Qaa kaen weenon tere pipipiiya ii pipiin galena mun kamaan raro. Raro qamakooli mirinon ragiti, iyononon kuuya dorondon ama jaasapo iigigi. ²¹ Iigigi kanain kokaen injoro, “Buju Terewaa qaa koi weenowe gejagianon kemero mojuti, iikawaa hona mono kete koi asugija.”

²² Kaen injoro kalenmorian qaaya qaaya buutanonga kamaaro kuuyanon ii moma walingon jen sororogon mun qaa iikawaa jenkelekeleya ii kokaen jegi, “Eja koi Joosefwaa meriaga me?”

²³ Jegi kokaen injjoro, “Onjo kambaņa kambaņa gbaqooson qaa koi jenkeju, ‘Menqeeanjo eja gii mono geengaa menj qeangonj aowa.’ Onjo gbaqooson qaa ii keteda koi nijowombaajonj mojuuti, ii mojenj. Ii jenj kokaen jewuyaga, ‘Gii Kaperneam taononj kema angoletto uuta mena bujuya moninji, iikawaa so mono geengaa gomanonj koi kaanagadeenj mewa.’ ” ²⁴*Kaen jenj injjoro, “Niinonj qaa honja monj kokaen injjomana: Gejatootoo ejemba monj iyanjaa somasomarii taononj mende moma uma mubuya.

²⁵*“Niinonj qaa honabonja monj kokaen injjomana: Elaijawaa kambanonj Anutunonj Siwe naguya kono gbani karoonj ano koinj 6 kawaa uutanonj konj mende kiro bodi somata kolooro namo kuuya sokono. Kamban kanonj emba malo mamaga Israel uutanonj laligogi. ²⁶*Mamaga laligogito, Anutunonj Elaija yonoononga mombaanonj kemaatiwaajonj mende wasiroto, waba balonj Saidombaa gomanj qata Sarefat iikanonj emba malo motoongoya iwaanonj wasiro keno. ²⁷*Gejatootoo eja Elisawaa kambanonj manimbanonj Israel eja mamaga turunj onono laligogito, iyonoononga mononj monj mende solananiro. Qaagoto, waba balonj Siriaga eja qata Naeman ii motoongononj mono Elisawaa qaaya moma laarinj solanani qeangoro.”

²⁸ Jiisasnonj kaen injjoro qamakooli mirinonj ragiti, iyonononj kuuya qaa ii moma iringia soono uuduudu koloonj onono. ²⁹ Uuduudu koloonj onono waama Jiisas konjoma otaagi taonj seleengenj keno. Taongia ii baanja sia kosianonj megii nanoti, mono iikanonj hagogi kemaatiwaajonj kenji. ³⁰ Kenjito, batugianonj qendeema onjomesaonj keno. Kianj.

Kaperneam taononj ome monj konjono.

Maak 1.21-28

³¹ Jiisasnonj Galili prowins uutanonj Kaperneam taononj kamaanj keuma Sabat kendononj ejemba tuunj kuma onono. ³²*Kuma onono qaayanonj ku-usunawo kolooro jero. Kawaaajonj kanageso yonononj ii iima aarunj waliingogi.

³³ Qamakooli miri iikanonj eja monj omeyawo raro. Raro omeyanonj terengonj silama qa kokaen qaror, ³⁴ “Ae! Jiisas, Nazaret eja! Gii nomaen ama nonomambaajonj anjane? Mono tiwilaan nonomambaajonj kajanj me? Nii kaniaga moma kotojenj. Gii Anutuwaanonj eja Tak-kootoya koloojanj.”

³⁵ Kaen qaror Jiisasnonj temboma kokaen jenj muro, “Gii mono qaaga bogoro eja koi mesaonj togowa.” Kaen jenj muro omenonj eja ii menj giliro tama batugianonj namononj kemero qenj mizimizi mende totoonj koloonj kouma mesaonj keno.

³⁶ Keno kuuyanonj newogia tegoro waliingonj batugianonj aminj moma kokaen jegi, “Yei! Qaa koi naa qaaga? Iinonj mono esunmumu qaganonj ome jenj kotonj onono tenj koma kouma kenju.” ³⁷ Kaen kolooro Jiisaswaa qabunayanonj seinj gomanj kuuya kosere rama kenjiti, iikanonj kema sokono. Kianj.

Jiisasnonj ji ejemba mamaga menj qeangonj onono.

Mat 8.14-17; Maak 1.29-34

³⁸ Jiisasnonj waama Kaperneam qamakooli miri ii mesaonj Saimon Piitowaa mirinonj uro. Uro Saimombaa seujanonj selegere ji uuta kiro ero. Ero iwaajonj ama Jiisas qama koolinj mugii. ³⁹ Qama koolinj mugii kema usugonj kemenj selegere jenj kotonj muro mesaoro iikanondeenj waama nene onj unuagi.

⁴⁰ Ween jaaya tegonj kemero kanonj ejemba daenj yonononj alaurugia ji kania kania kanonj injiro egiti, ii kuuya unuama Jiisaswaanonj kagi. Kagi boria kuuya yonoo qagianonj anja anja ano qeangodaborogi. ⁴¹ Ome yonononj kaanagadeenj ejemba mamaga yonoo uugianonga kouma silama kokaen qagi, “Gii Anutuwaa meria koloojanj.”

* 4:24: Jon 4.44 * 4:25: 1 Kinj 17.1 * 4:26: 1 Kinj 17.8-16 * 4:27: 2 Kinj 5.1-14 * 4:32: Mat 7.28-29

Jiisasnoŋ Hamoqeŋe Toya Kraist kolooji, iyoŋonoŋ ii mogitiwaaŋoŋ Jiisasnoŋ jeŋ oŋoma buugia muunŋuŋ oŋotaaro. Kianŋ.

Hamoqeŋe gawoŋa ii Galili sokono.

Maak 1.35-39

⁴² Jiisasnoŋ gaŋoŋ ero gomaŋ wenŋeraŋ suluro waama iyaŋa tirinŋ kotoŋ kemeŋ gorŋa moŋnoŋ keno. Kenoto, ejemba yoŋonoŋ iwaanŋ muŋ kema mokoloŋoŋ mende oŋomesaŋoŋ kemaatiwaaŋoŋ batogoŋ aŋgoŋ koma mugŋ. ⁴³ Aŋgoŋ koma mugito, kokaenŋ inijoro, “Niinoŋ Anutu bentotoŋaa Oligaa Buŋa ii taŋoŋ tosia yoŋooŋoŋ kaanagadeenŋ jeŋ asariŋ oŋombe sokombaa. Anutunoŋ mono iikawaajonŋ wasinŋ nono.”

⁴⁴ Kaenŋ jeŋ kema Galili prowins liligoŋ qamakooli mirigianoŋ Buŋa qaanoŋ uu kuunŋ oŋoma laligoro. Kaenŋ.

5

Jiisasnoŋ gowokouruta mutuya oŋoŋo.

Mat 4.18-22; Maak 1.16-20

¹ *Kambaŋ moŋnoŋ Jiisasnoŋ Genesaret apu aŋgoŋ goraayanoŋ nano ejembanonŋ kaŋ tuunŋ tuunŋ koma Anutuwaa Buŋa qaa mobombaajonŋ oloqologonŋ liligoŋ mugŋ.

² Liligoŋ mugŋ nama wanŋo woi kowe goraayanoŋ rari iriŋiro. Sora hooro yoŋonoŋ wanŋo ii mesaŋoŋ kemeŋ misagia qeesaanŋ soŋbangaŋi. ³ Wanŋo moŋ ii Saimombaanoŋa. Jiisasnoŋ iikanoŋ uma toya kokaenŋ qisinŋ muro, “Giinoŋ mono nanŋona boronŋa moŋ nuama apunoŋ baagenŋ kema.” Qisinŋ muro nanŋoro keno wanŋonoŋ rama ejemba tuunŋleembe kuma oŋono.

⁴ Kuma oŋono tegoro Saimon ijoro, “Giinoŋ mono wanŋo koi nanŋona apu aŋgoŋ biiwianoŋ keno alauruga yoŋowo misagia sorawaajonŋ giligi kemeba.”

⁵ *Ijoro Saimonoŋ meleeno, “Somatana, nono gomantiinŋa korŋga misa gilinŋ bim-bingonŋ honŋa moŋ mende mejonŋa. Qaagoto, giinoŋ jeŋ kotojanŋiwaajonŋ mono kilenŋ kema giliniŋ kemebaa.” ⁶ *Kaenŋ meleeno jerotiwaa so aŋgi sora ambembo misagianonŋ kemegi misanoŋ boratiwombaa aŋgi. ⁷ Kaenŋ aŋgi alaurugia wanŋo moŋnoŋ laligogiti, iyoŋooŋoŋ kaŋ ilaanŋ oŋombutiwaa boro kaka koŋgi kagi. Kagi wanŋo woi ii soranoŋ saa qegi nemotoŋ tagori.

⁸⁻⁹ Sora honombonoŋa mende meŋ iima iikawaajonŋ kuuyanoŋ waliŋgogi. Waliŋgoŋ Saimon Piitonoŋ ii iima Jiisaswaa batanoŋ kemeŋ siminŋ kuma ijoro, “Oo Poŋ, nii siŋgisoŋgo ejaga koloojenŋi-waaŋoŋ mono nomesaŋoŋ kema.” ¹⁰ Saimombaa ala-woita Jeims ano Jon Zebediwaa merawoita yoronoŋ kaanagadeenŋ newogara tegoro waliŋgori. Saimonoŋ qaa ii ijoroto, Jiisasnoŋ kokaenŋ meleeno, “Mono keega mende moba. Gii kokawaa gematanoŋ ejemba ii sora kaanŋa horonŋ oŋona giwo toroqegi laligowuya.”

¹¹ Kaenŋ ijoro wanŋogia horonŋ kouma sakasiŋoŋ ama ilawoilagia kuuya mesaŋoŋ Jiisaswaa gematanoŋ otaanŋ kenŋgi. Kianŋ.

Jiisasnoŋ eja manimbayawo moŋ meŋ solanŋanŋiro.

Mat 8.1-4; Maak 1.40-45

¹² Jiisasnoŋ taŋoŋ moŋnoŋ laligoro kanonŋ eja moŋ selia manimbanonŋ meŋ bolid-abororo raro. Rama Jiisas iima kosianoŋ siminŋ kuma kemeŋ kokaenŋ qama koolinŋ muro, “Oo Poŋ, giinoŋ siinŋanoŋ meŋ qeaŋgoŋ nomambaajonŋ mojanŋi eenŋ, mono nii saanoŋ meŋ solanŋanŋiŋ nomba.”

¹³ Kaenŋ jero boria boraama selia oosirinŋ ijoro, “Niinoŋ ii amambaajonŋ mojenŋ. Gii mono solanŋaniwa.” Kaenŋ jero manimbaya ii iikanondeenŋ solanŋanŋiro. ¹⁴ *Solanŋanŋiro

* 5:1: Mat 13.1-2; Maak 3.9-10; 4.1 * 5:5: Jon 21.3 * 5:6: Jon 21.6 * 5:14: Lew 14.1-32

kokaen jen koton muro, “Moba, kokawaa buju qaaya ii monj mende jena mobu. Qaagoto, gii mono jigo gawonj galembaanonj kema selega qendeema munj Moos-eswaanonj jenkootoya otaanj solanjanjanjwaa dangisenj nandunja ama siimolonj oowa. Ii oona iiro ejembanonj kaniaga moma kotowu.”

¹⁵ Kaen ijoroto, ii kilenj Jiisaswaa qabuŋaya jen seiro gomanj so asarinj keno. Kenotiwaa so ejemba tuunja tuunja yonononj qaaya mobombaajonj ano jigia menj qeangowaatiwaaajonj iwaanonj kanj ajoroogi. ¹⁶ Kagito, Jiisasnonj onjomesaonj balonj qararanjon-konjanonj kema laligonj qama kooliro. Kianj.

Jiisasnonj eja sele bakaya koomuya ii meagoro.

Mat 9.1-8; Maak 2.1-12

¹⁷ Jiisasnonj weenj monjonj Buŋa qaa kuma onono Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) ano Kana qaawaa boi tosanonj Galili ano Judia prowinswaa gomanja gomanja ano Jerusalemga kanj ejemba tuunjeleembe batugianonj ragi. Pombaa kusujanonj Jiisas nemunj koma muro ejemba jigia mero qeangogi.

¹⁸ Kamban kanonj eja tosanonj alagia sele batuya koomuya ii demberunonj ama anjonj kagi. Kanj kotonj Jiisaswaa kosianonj miri uutanonj uma ambombaajonj batogogi. ¹⁹ Batogogito, ejemba tuunjelembenonj ologonj nanjitiwaaajonj kuunj papanjonj miri uutanonj ubombaa kana monj mende mokolonj menj miri qaganonj ugi. Uma waarenj jamononj memeta ii osonj luluunji oota kolooro ji eja demberuyawo kasanonj somonjonj iikanonj anji ejemba batugianonj Jiisaswaa batanonj kemero. ²⁰ Kaen kemero Anutu moma laarinj mugiti, Jiisasnonj iyonoo tanigia ii iiro sokono ji eja kokaen ijoro, “Alana, niinonj singisonjgoga mesaojenj.”

²¹ Kaen ijoro Kana qaawaa boi ano Farisii yonononj ii moma kanainj kokaen jen romonjgogi, “Eja koi moroga? Iinonj mono Anutu mepaegonj mepaqepae anja. Anutu motoonjononj singisonjononana mesaonkejato, eja monjonj ii qaago.”

²² Kaen romonjgogito, Jiisasnonj uugia iima kotonj kokaen injoro, “Tosaana onjo uugianonj naambaajonj qaa jejenj, iikawaaajonj mamaga romonjgoju? Ii mende sokonja. ²³ ‘Niinonj singisonjgoga mesaojenj,’ jejenj, qaa iikanonj mono afaanagadeen jejetaga. Monjonj kaen jero tosanonj qaa iikawaa honja mende iibu. Kawaaajonj ii qaa afaanaa so. Niinonj qaa monj kokaen jemambaajonj mojenj, ‘Mono waama kema.’ Qaa ii mono lombotawo jejetaga kolooja. Kaen jewe honja koloowaa me qaagoti, iikanonj mono asuganonj asugiro iibu.

²⁴ Mobu, balononj singisonjgo mesamesaowaa ku-usunja ii Siwe gomambaa Eja honjanonj eji, onjo iikawaa kaniaajonj tintuanj laligowubo. Kawaaajonj qaa lombotawo ii eja koi ijowe honja iibu.” Kaen jenj eja sele batuya koomuya ii ijoro, “Niinonj gijojenj: Gii mono waama tambomaeeega menj miriganonj kema. Qaa binawo ii honjawo koloowaati eenj, qaa afaana ii mono kaanagadeen nomaembaajonj omaya koloonaga?”

²⁵ Kaen ijoro iikanondeen jaagianonj waama tambomaeeeya eroti, ii menj Anutu mepeseen mesaonj mirianonj keno. ²⁶ Kaen kolooro ejemba kuuyanonj walinjonj sombugia moma Anutu mepeseen jegi, “Yei! Kete iwoi awaa soroga iijonj.” Kianj.

Jiisasnonj Matyuu (Liwai) oono.

Mat 9.9-13; Maak 2.13-17

²⁷ Kawaa gematanonj Jiisasnonj Kaperneam mesaonj kema takis ofis uugumambaajonj ano kanonj takis meme eja qata Liwai raro iima ijoro, “Gii mono noo gemananonj kawa.” ²⁸ Kaen ijoro gawonja kuuya mesaonj waama Jiisaswaa gematanonj keno.

²⁹ Kema Jiisas mirianonj koma horonj iwaajonj jejelomban somata mozozonjgoro. Mozozonjonj takis meme tiliqiligiawo ano alauruta tosaana horonj onono tuun somatanonj yonowo rama nembanene negi. ³⁰ *Kaen negi Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj)

* 5:30: Luuk 15.1-2

sel jigonoŋ uma bered kowoga Anutuwaa jaasewananoŋ alatanonŋ anŋi raro esuŋanoŋ tururo qetegogiti, ii mero negi. Bered kowoga mesamesaoya ii jigo gawonŋ galenŋ yoŋonondeenŋ neŋ laligogi. Iinoŋ ano iwaa kerasuru-urutanonŋ ii newubotiwaajonŋ soŋgo eroto, ii kilenŋ negi.”

⁵ Kaenŋ jenŋ kokaenŋ injoro, “Siwe gomambaa Eja honanoŋ mono Sabat kendombaa Poŋa kolooja.” Kianŋ.

Jiisasnoŋ eja boria sooronŋoya meŋ qeaŋgoro.

Mat 12.9-14; Maak 3.1-6

⁶ Jiisasnoŋ Sabat kendoŋ moŋnoŋ qamakooli mirinoŋ uma Buŋa qaa kuma oŋono. Iikanonŋ eja moŋ boria dindiŋa sooliro raro. ⁷ Kana qaawaa boi ano Farisii (Kana qaawaa kaparaŋkoŋkoŋ) yoŋononŋ Jiisas iima qaa jakeyanonŋ ama mubombaa kania moŋgama “Eja ii Sabat kendononŋ meagowaa me qaago?” kaenŋ jenŋ jaa galenŋ meŋ ragi. ⁸ Ragito, Jiisasnoŋ roromoŋgogia ii moma kotonŋ eja boria soosoolia ii kokaenŋ ijoro, “Mono waama jaanananoŋ namba.” Kaenŋ ijoro waama nano.

⁹ Nano Jiisasnoŋ kaenŋ jero, “Kana qaa otaanŋ Sabat kendononŋ iwoi awaa me bologa ambonŋa? Saanonŋ mombaa waŋa somonŋ-gowonŋa me mesaoninŋ tiwilaawaa. Nomaenŋ aninŋ sokombaa? Ii qisiŋ oŋombe jewu.” ¹⁰ Kaenŋ jenŋ eleqeleema korebore injidaboronŋ eja ii ijoro, “Gii mono boroga qetetereewa.” Kaenŋ ijoro boria qetetereero mombo awaa kolooro.

¹¹ Awaa kolooroto, galenŋ yoŋononŋ iriŋgia mamaga soono “Jiisas nomaenŋ ama mubonŋa?” jenŋ iyanŋia aminŋ mogi. Kianŋ.

Gowokouruta 12 meweŋgoŋ oŋono.

Mat 10.1-4; Maak 3.13-19

¹² Kambaŋ kanonŋ Jiisasnoŋ baananoŋ qama koolimambaaajonŋ uma gomantiina koriga ii Anutu qama koolinŋ muŋ laligoro gomaŋ ano. ¹³ Gomaŋ ano gowokouruta oŋooma yoŋoononŋa 12 meweŋgoŋ oŋoma wasiwasi eja aposol qa ii oŋono.

¹⁴ Qagia ii kokaenŋ qaro: Saimon, Jiisasnoŋ qata Piito muro, iwaa koga Andruu ano Jeims, Jon, Filip, Bartolomyuu, ¹⁵ Matyuu, Tomas, Jeims Alfiuswaa meria ano Saimon qata moŋ Tompe eja qagi.* ¹⁶ Juudas Jeimswaa meria ano Juudas Iskariot. Kariot eja kanonŋ kanagenŋ memelolo ejaga kolooro.

Jiisasnoŋ ji ejemba meŋ qeaŋgoŋ oŋono.

Mat 4.23-25

¹⁷ Jiisasnoŋ aposoluruta yoŋowo baananoŋga kamaanŋ balonŋ korianoŋ kema nanŋi. Nanŋi gowoko tuunŋ somata ano ejemba tuunŋleembe yoŋononŋ iwaajonŋ ajoroonŋ mambonŋi. Yoŋononŋ “Buŋaya jero moninŋ jinana meŋ qeaŋgowaa,” jenŋ iikawaajonŋ Judia prowins kuuya, Jerusalem siti ano kowe goraayanonŋa Taia ano Saidon taonŋ iikanonŋa kanŋ ajoroogi. ¹⁸ Omejiilanonŋ kokojinjinŋ meŋ oŋonoti, iyoŋononŋ kaŋagadeenŋ kanŋ qeaŋgogi. ¹⁹ Ku-usuŋanoŋ iwaanonŋa kotonŋ yoŋoononŋ uro kuuya meŋ qeaŋgoŋ oŋono. Kawaajonŋ ejemba kuuyanonŋ Jiisas oosiriwombaaajonŋ janjariŋ riigi. Kianŋ.

Simbawonawo ano gejajuju aambaa qaaya

Mat 5.1-12

²⁰ Jiisasnoŋ gowokouruta otaama injiima kokaenŋ injoro,

“Anutuwaa bentotonŋ ii wanaya oŋoo buŋaga. Kawaajonŋ wanaya oŋo mono simbawonawo kolooju.

* **6:15:** Nesenel paati zelot yoŋononŋ Room gawman tuarenjenŋ ama iyanŋiaa nananŋ mewombaaajonŋ tompe meŋ laligogi.

- 21 Kamban kokaamba nenewaa kaanja komun qenjen qen laligojuti, Anutunon mono siingia ii unuagiwaa. Kawaajon onjo mono simbawonawo kolooju. Kamban kokaamba saajuti, onjonon mono korisoro ama jomo jomowu. Kawaajon wosobiri laligojuti, onjo mono simbawonawo kolooju.
- 22 **“Ejembanon onjo Siwe gomambaa Eja honaajon ama kazi ama yakarin selianon kuun uuqeqe qaa tokoronkota jen onoma kasu seibolo kaanja qagia koton kondeembuti, onjo mono simbawonawo kolooju.*
- 23 **Ambosakonurugianon iikawaa so gejatootoo ejemba yonoojon ama onoma laligogi. Mobu! Anutunon tawagia uuta Siwe gomanon anota eja. Kawaajon kaen ama onongi kamban iikanon mono aisoon otokorian maabu.*
- 24 Onjo simbawonawo laligojuto, qabuna esuhinagiawo onjo laaligo siiseweweya qaa laligojuti, ii mono tegowaa. Kawaajon niinon onoojon qama wanjinjingon ‘Oo yei!’ jejen.
- 25 Kamban kokaamba nen timbirin ama laligojuti, onjo mono wosogia injiro bodi laligowuya. Kawaajon niinon onoojon qama wanjinjingon ‘Oo yei!’ jejen. Kamban kokaamba korisoro ama jomo jomojuti, onjo mono ambureren men saabuya. Kawaajon niinon onoojon qama wanjinjingon ‘Oo yei!’ jejen.
- 26 *“Ambosakonurugianon gejatootoo ejemba takapolakaya jen mepeseen onoma laligogi. Ejemba kuuya iikawaa so ama onongi niinon onoojon qama wanjinjingon ‘Oo yei!’ jejen.” Kian.*

Kereuruga mono jopagon onomba.

Mat 5.38-48; 7.12a

- 27 *“Bologa ama onombuyato, onjo qaana moma laligojuti, niinon onoojon kokaen injijowe mobu: Mono kereurugia uugianon jopagon onoma laligowu. Daen yononon kazi ama ononjuti, ii mono awaagadeen ama onoma laligowu.*
- 28 *“Daen yononon qasuaan jiringon ononjuti, ii mono kobibiin kotuegon onombu. Horon ureen ama ononjuti, iyonoojon mono Anutuwaan qama kooliwu.*
- 29 *“Monon urunga lee qetaaliro leegen kaanagadeen meleema muba. Monon malekuga qaga guama opoga duta kaanagadeen memambaajon moro giinon mono ii mende angon komba.*
- 30 *“Iwoiwaa welema gonji ii mono kuuya onomba. Monon goo hina iwoiga mero ii mono meleema gombaatiwaajon mende kaparan koma qisiwa. 31 *Ejembanon onjo iwoi ama onombutiwaa momakejuti, iikawaa so mono yonoojon kaanagadeen ama onomakebu.*
- 32 *“Namowaa singisonjo ejembanon alaurugianon jopagon onongi kitia meleema jopagon onoma mepeseen aonkeju. Onjo iikawaa so balombaa tania otaankejuti een, Anutuwaanon tosa mende kolooro mono nomaen onjo mepeseen ononaga? Alaurugia ano kereurugia ii mono motoon jopagon onongi tawa onono oyanboyan koloowuya.*
- 33 *“Namowaa singisonjo ejembanon alaurugianon iwoi awaa ama onongi kitia meleema onoma ala men aon mepeseen aonkeju. Onjo iikawaa so ama balombaa tania otaankejuti een, Anutuwaanon tosa mende kolooro onjo mende mepeseen onombaa.*
- 34 *“Namowaa singisonjo ejembanon monej iwoi ii singisonjo ejemba tosaanja yonoojon onoma kitia iikayadeen meleema onombutiwaajon kaparan komakeju. Ii balombaa nanamemenja. Onjo tosianon tosgia meleema onombutiwaa mambongi Anutunon mono nomaen mepeseen ononaga? Tosianon tosgia mende meleema onongi Anutunon mono kitia ii meleema tawa onombaa.*
- 35 *“Onjo mono Siwe Toyaa nanamemenja ama men laligowu. Balon ejembanon bologa ama dangisen mende jenkejuto, Anutunon kilen ii awaa ama onomakeja. Kawaajon*

* 6:22: 1 Piito 4.14 * 6:23: 2 Hist 36.16; Apo 7.52 * 6:31: Mat 7.12

onjo mono kereurugia uugianon jopagon awaagadeen ama onjoma monen iwoi onjoma iikawaa kitia monj meleema onjombutiwaajon mende moma mambombu. Kaen ama laligogi tawagianon sein uuta kolooro Anutu uutaa meraboraana koloon laligowuya.

³⁶ “Siwe Mangianon korebore kiankomun onjomambaajon moji, onjo mono iikawaa so ejemba kuuya kiankomun onjoma laligowu.” Kianj.

Jenteego toya kaanja mende koloowu.

Mat 7.1-5

³⁷ “Ejemba tosia yonoo qaagia ii mende gosin jen tegowu. Ii mende jen tegon onjongi Anutunon mono onjonia kaanagadeen mende jen tegon onjombaa. Onjo tosia yonoo singisonjogiaa ironja ii mende meleema onjombu. Ii mende meleema onjongi Anutunon mono onjoniaa singisonjogiaa ironja ii kaanagadeen mende meleema onjombaa. Onjo mono tosia yonoo singisonjogia mesaowu. Ii mesaogi Anutunon onjoniaa singisonjogia kaanagadeen songbama mesaowaa.

³⁸ “Onjo ejemba tosia yonoo iwoi ama onjongi Anutunon mono iikawaa so gosin iwoi ii meleema onjo kaanjadeen ama onjombaa. Kawaaajon onjo mono iwoi kalen onjmakebu. Kaen onjongi Anutunon mono kaanjadeen kalen onjmakebaa. Onjanon, Anutunon ii kalembone mende moma ilaan onjmakebaa. Anutunon gosin onjo iwoi onjongiti, iikawaa soya kuuya menj qambinon maaro qaa ootanon kouro utugoro ororon kolooro mendungoro kemero toroqen qaganon maaro soya uugun qeqelalan kamaaro ii mono gesogianon mouma onjombaa.” Anutuwaa kania ii kaanja.

Ejembanon angiaa kanagia iima mobu.

³⁹ *Jiisanon sareqaa monj kokaen injoro, “Jaagoo ejemba monjon jaagoo alia monj saanon borianon menj wambaa me qaago? Kaen kembraoraga mono motoon ronjon kemenj urunaga. ⁴⁰ *Gowokonon boiya mende uuguja. Boigianon momo kuuya tororo kuma onjono moma komuwuti, kuuya iyononon mono boigia kaanja koloowuya.

⁴¹ “Gii naambaajon alagaa jaayanon godomaruru melaada iijanto, geengaa jaaganon gere tapia somata eji, ii nomaen mende iima kotojan? ⁴² Geengaa jaaganon gere tapia somata eji, ii mende iima koton nomaambaajon alagaajon kokaen jenaga, ‘Alana moba! Jaaganon eugenj godomaruru kemenj raji, ii saanon itagowe kamaawaa.’ Oo uumeleembaa selesele eja, gii mono wala geengaa jaaganonga gere tapia somata ii menj giliwa. Ii menj gilingo tororo iima koton alagaa jaayanon godomaruru kemenj raji, ii saanon itagona kamaawaa.” Kianj.

Gerewaa kania ii honja iima gosin moma kotowu.

Mat 7.16-20; 12.33-35

⁴³ “Gere awaa monjon honja bologa mende kuunkeja. Kaanjadeen gere bologa monjon honja awaa mende kuunkeja. ⁴⁴ *Jao kota ii kasuneselanon kolooro mewombaajon amamaankejon ano muli honja ii kowororonon kolooro qetegowombaajon amamaankejon. Iikawaa so gerewaa honja iima gosin mono kania moma kotowu.

⁴⁵ * “Eja utanon iwoi saa qero eji, ii mono buutanon asuganon jenkeja. Kawaaajon eja awaawaa uu kowianon iwoi awaawaa moriana eji, iinon mono awaa ii asuganondeen jenkeja. Eja bologaa uu kowianon iwoi bologa eji, iinon mono bologa ii asuganon jenkeja.” Kianj.

Miri tando kotakota ano looloria

Mat 7.24-27

⁴⁶ “Onjo nojon ‘Pon Pon!’ qa ii mono naambaajon qamakejuto, niinon iwoi mewutiwaajon jenkejenji, ii mende tenj koma menkeju.

* 6:39: Mat 15.14   * 6:40: Mat 10.24-25; Jon 13.16; 15.20   * 6:44: Mat 12.33   * 6:45: Mat 12.34

⁴⁷ “Daen yononon noonon kan qaana moma ten koma mejuti, niinon iyonoo kaniagia gendeema sareqaanon jemaŋa. ⁴⁸ Iinon motonqege eja kokawaa so kolooja: Eja iikanon miri memanjen ron koriga oson kemen tandoya jamo kowonjin (simen) qaganon kuun men kotiiro nano. Kaen nano konuru kambanon apu gboulu somata qen miri batuyanon kuuroto, awaagadeen men mejugoro nanotiwaajon kumambaajon qen bimbimgoro kotiin nano. ⁴⁹ Qen bimbimgoro, monon qaana moma mende ten koma meji, iinon mono motonqege eja kokawaa so kolooja: Iinon miri memanjen tandoya mende oson komoma namo qaganon teku manjagadeen ama mero. Mero nano konuru kambanon apu gboulu somata qen miri batuyanon kuuro miri ii iikanondeen kuno ororonon kamaaro.” Kian.

7

Jiisasnon kawali galen mombaa gawon ejia men qeangoro.

Mat 8.5-13

¹ Jiisasnon ejemba tuunleembe batugianon laligon Buŋa qaaya kuuya ii injon onomeson Kaperneam taanon kouro. ² Iikanon Room kawali galen mombaa gawon ejianon ji kiro komumambaa ano. Galenanon iwaajon moro uuta kolooro.

³ Kawaajon Jiisaswaa bujuya moma Juuda yonoo jotamemeya tosaŋa wasin onono Jiisaswaanon kema kokaen qisigi, “Mono kan welen ejia men qeangowa.” ⁴ Kema Jiisaswaanon keuma kaparan koma qama koolin jegi, “Somatanana, kawali galen iikanon mono ilaan mubaatiwaa so awaa soro kolooja. Kawaajon mono kawa.” ⁵ Moba, iinon Juuda ejemba tuun somata nonoojon siin ano ‘Qamakooli mirinana mewonŋa,’ jenin waba iinon monen ano megii.”

⁶ Kaen jegi moma yonowo keno. Kenoto, kawali galembaa miria dodowiro iinon alauruta wasin onoma Jiisaswaaajon qaa kokaen ano, “Oo Pon, nii kaandiaga laligowe noo miri waarenanon gualeembaatiwaaajon gamuna mojen. Kawaajon mono mende aon komun kawa. ⁷ Nii neenaa mobe kamaanqeqeta koloojiwaaajon goonon kamambaa so mende mojento, qaa jegagadeen jena welen ejananon qeangowaa. ⁸ Ii kokaembaajon: Nii neeno kaanagadeen galenaa ku-usun baatanon ama nongi laligojen. Noo baananon manjaqeqe eja laligogi ii jen koton onomakejen. Yonoononŋa mombaajon ‘Kemba!’ jen kotowe iinon kembaa. Mombaajon ‘Kawa!’ jen kotowe iinon kawaa ano welen ejana mombaajon ‘Gawon koi mewa!’ jewe iinon ii mewaa.”

⁹ Jiisasnon qaa ii moma kawali galembaaajon walingon ejemba tuun otaan kagiti, iyonoonon eleema kokaen jero, “Niinon kokaen injowee mobu: Israel kanageso batugianon kaanagadeen momalaari somata kaanŋa ii mombaa uutanon mende mokoloowe.”

¹⁰ Kaen jero kawali galembaa qele ejaurutanon eleema mirinon keuma welen eja mokolon iigi qeangon raro. Kian.

Jiisasnon malo mombaa meria men gbiliro.

¹¹ Kawaa gematanon Jiisasnon taon qata Nain kanon keno gowokouruta ano ejemba tuunleembenon otaan kengi. ¹² Iikanon taon kiropo naguya dodowiro qamo mon angon kagi. Malo mombaa meriaga motoononon komuro taombaa ejemba tuun somatanon ajoronon ron kombombaajon kagi.

¹³ Ponon malo ii iima wosoya moma ijoro, “Mende saaba.” ¹⁴ Kaen jen kema bokis angon kagiti, ii jero doron angi bokis oosirin kokaen jero, “Eja gbaworo, mono waaba. Niinon gii kaen gijojen.” ¹⁵ Kaen jero qamo kanon gbilin waama kanain qaa jero. Qaa jero Jiisasnon ii nemunŋa mun kembatiwaaajon jero.

¹⁶ Ejemba kuuya yononon ii iima qarasombugia moma Anutu mepeseen jegi, “Gejatootoo eja somata mononon mono batunananon asugin laligoja.” Tosianon jegi, “Anutunon kanagesoya ba koma nonono laligojon.”

¹⁷ Iwaa buju qaa ii sein Judia prowins kuuya so koma gomaņa gomaņa leelee kanon kema tegoro. Kian.

Jombaa gowokowoita Jiisaswaanon kari.

Mat 11.2-19

¹⁸ Jon Oomulu ejanon kapuare mirinon raro gowokourutanon iwoi kuuya ii kolooroti, iikawaa sunduya ijogi. ¹⁹ Ijogi moma gowokowoita woi orono kari Pombaanon kema kokaen qisin mubaotiwaajon wasin orono, “Menqeeango eja kawaatiwaajon mambonin giinon ii koloojan me eja mon kanagen kawaatiwaajon mambomboņa.”

²⁰ Wasin orono Jiisaswaanon keuma ijori, “Jon Oomulu ejanon kokaen qisin gombojon wasin norono kajo, ‘Menqeeango eja kawaatiwaajon mambonin giinon ii koloojan me eja mon kanagen kawaatiwaajon mambomboņa.’ ”

²¹ Jiisasnon kamban iikanondeen ejemba mamaga ji wiji lokon ano omejiilangiawo (isinabisina) ii men qeangon onono ano ejemba jaagia googa mamaga jaagia metooro uun iigi. ²² *Jombaa gowokowoitanton keuma qisin muri kokaen meleeno, “Iwoi iima mojaoti, iikawaa sunduya mono kema Jon kokaen ijowao: Jaagia googa yononon uun iiju. Meendangoya yononon kana kema kaju. Manimbagiawo yononon solananiju. Gejadu yononon qaa moju. Koomuya yononon gbilin waaju. Kamaanqeqeta yonoojon Oligaa Buņa jen asariwe momakeju. ²³ Kaen kolooro iigi mombaa uutanon mende boliro gema mende nuwaati, iinon mono simbawonawo kolooja.”

²⁴ Kaen meleeno Jombaa gowoko yoronon keni Jiisasnon kanain Jombaa kania ejemba tuunleembe yonoojon kokaen jen asariro, “Ono balon qararankonkononon kanon naa iwoiga iibombaajon kenji? Haamonon bowo utitiin metano kema kankeji, onon eja iikaanę iibombaajon kenji me?”

²⁵ “Me naa iwoiga iibombaajon kenji? Eja malekuya akadamuyawo mouma laligoroti, ii iibombaajon me? Mobu, ejemba malekugia tereya iimasiinşinawo mouma kema kan siiseweweya qaa laligojuti, iyononon mono kin yonoo jinkaron mirigianon laligoju. Ii balon qararankonkononon qaago.

²⁶ “Me naa iwoiga iibombaajon kenji? Gejatootoo eja mon iibombaajon me? Onanon, niinon kokaen injiowe mobu: Eja iigiti, iinon mono gejatootoo ejemba tosaanę unuugun qaita mon kolooja. ²⁷ *Iwaa kania ii waladeen kokaen oogita eja, ‘Moba, niinon qelena gajoba mon wasiwe waladeen kema ejemba uugia mindingon goo kana meleuro giinon mono iwaa gematanon namonon emu kemeba.’ ²⁸ Qaa kaen ejato, niinon kokaen injiowe mobu: Embanonga meraurugia kuuya megiti, iyonoo batugianon Jonon mono kuuya unuugun qabunayawo nanja. Nanjato, Anutuwaa bentoton uutanon keuma Anutuwaa qabunaya mokolonkejuti, iyonoo batugianon kamaanqeqeta konoga iinon mono Jon uuguja.

²⁹ * “Ejemba kanageso kuuya ano yonoo batugianon takis meme yononon kaangadeen Jombaa Buņa qaaya mogi oomulu men ononotiwaajon Jiisaswaa Buņa qaaya moma jen qeleema jegi, “Ahaa! Anutuwaa kana dindiņa jen asarija.” Kaen jen uugia meleengi. ³⁰ Kaen meleengito, Jonon Farisii ano Kana qaawaa boi oomulu mende men ononotiwaajon yononon Anutuwaa arenę mende ten koma Buņaya gema qen silemale anęi.

³¹ “Ejemba kete namonon laligojuti, ii mono naamombo so ama onombenaga? Yonoo siligia ii nomaen? ³² Yononon naamade kaanę kolooju. Yononon maaket sombenon

* 7:22: Ais 35.5-6; 61.1 * 7:27: Mal 3.1 * 7:29: Mat 21.32; Luuk 3.12

rama qaa jomo menj tondu qama kokaen jenkeju, ‘Nono awelo uuniņ onjo rii gbawe mende orogi. Nono jingen qaniņ onjo mende toroqen saagi.’³³ Iikawaa kania ii kokaen: Jon Oomulu ejanon kaj nene singiņ laligon wain apu mende nero onjo iwaajon jenkeju, ‘Ome moņnon uutanon kemerota laligoja.’

³⁴ “Siwe gomambaa Eja hoņanon kaj nene neņ korisoro angi ononon jenkeju, ‘Mobu, iinon baonon newageen nene qozozonon neņ wain apu mamaga neņ takis eja tiliqiligiawo ano kilenja meme yoņoo alagiaga laligoja.’³⁵ Korebore Anutuwaaw momakooto koma gbilinkejuti, iyonoo nanamemengiaa hoņanon mono momakooto-gianon sokonji, ii qendeemakeja.” Kian.

Singisonjo embanon Jiisaswaa kania kele moriro.

³⁶ Farisii (Kana qaawaa kaparankonkon) eja yoņoononga moņnon Jiisas ii iyanjaa mirianon kaj nene newaatiwaa koma hororo. Koma hororo kema mirianon uma nene duņnon raro.³⁷ *Taon kanon singisonjo emba moņ laligoro. Iinon Jiisas Farisii ejawaa mirinon uma rama nene neroti, iikawaa bujuya moma kele unkoowayawo maaro jamo kaaro moņ saa qeroti, ii menj uma karo. Kaaro ii lalu lanjonawo qata alabasta iikanon memetaga.

³⁸ Uma kaj Jiisaswaa kanianon kemen rama kanain saaro jaunanon riima kemen kanianon moriro. Moriro wan juyanon keren, selemooto menj kotooro toboriro kania buutanon kiton neņ kele unkoowayawonon moriro.³⁹ Moriroto, Farisii ejanon Jiisas koma hororoti, iinon ii iima uutanon kokaen romongoro, “Emba koi singisonjogoyawoga. Eja koi kanon gejatootoo ejaga laligonagati een, iinon mono emba kanianon oosiriji-waa kania moma kotonaga.”

⁴⁰ Jiisasnon ii moma koton kokaen meleema jero, “Saimon, niinon qaa moņ jemambaajon mojen.” Jero ijoro, “Boi, saanon jena momanja.”

⁴¹ Ijoro Jiisasnon kokaen ijoro, “Ejemba woinon benkonon kema kiti ambowaa moneņ galejaa qisiri. Moņnon ween 500:waa tawaya (Kina 5,000), moņnon ween 50:waa tawaya (Kina 500) kawaa so kiti ambotiwaa qisiri. Qisiri iikawaa so orono.

⁴² Oroma kanagen kitigara kumbao jero moneņgara qaono amamaari. Amamaari benk galejanon kitigara qetegon koton mesaon orono. Mesaon orono iyoroononga moronon ii uutanon mamaga jopagon munkeja?”

⁴³ Kaen qisiro Saimonon kokaen meleeno, “Noo momonon kiti somata koton mesaon muroti, iinon.” Kaen meleeno jero, “Gii qaa tororo gosin jejan.”

⁴⁴ Kaen jen embawaanon eleema kokaen ijoro, “Emba koi iiba. Niinon miriganon koube giinon kanana songbamambaajon apu moņ mende nonjanto, emba koi kanon mono kanana jaunanon morin wan juyanon selemooto menj kotooro toborija.⁴⁵ Giinon buuna mende kiton nejanto, emba koi kanon mono mirinon koube iikanondeen kaparan koma kanana kiton neņ laligoja.⁴⁶ Giinon wagna kele mende morijanto, emba koi kanon mono kele unkoowayawonon kanananon nomorija.⁴⁷ Kawaaon niinon kokaen jewe moba: Anutunon emba kokawaa singisonjogoya mamaga ii mesaon songbano kawaaon uutanon nii mamaga jopagon nonja. Moņnon singisonjo melaada moņ ano Anutunon singisonjogoya melaada mesaoro iinon uutanon boronja moņ iigadeen jopagon nomakeja.”

⁴⁸ Kaen jen emba ii kokaen ijoro, “Niinon goo singisonjogoya songbama mesaojen.”

⁴⁹ Kaen jero eja motoon nene neņ ragiti, iyononon kanain iyanngideen kokaen jegi, “Singisonjo songbama mesaoji, iinon mono moro ejaga koloomambaa moja?”

⁵⁰ Kaen jegito, Jiisasnon embawaajon jero, “Momalaarikanon mono hamo qen gonja. Saanon luaenon kema.” Kian.

* 7:37: Mat 26.7; Maak 14.3; Jon 12.3

8

Emba tosonian Jisas nanjon kenji.

¹ Kawaa gematanon Jisasnon liligon taonja taonja ano gomaña gomaña kanon kema Anutuwaa bentotombaa kania jen asarin Oligaa Buna qaanon ejemba uugia kuun laligoro. Gowokouruta 12 yononon iwo motoon kenji. ²*Kaanagadeen emba tosonian iwo kenji. Emba ii wala ji injiro omenon kokojinjin men onono laligogi Jisasnon men qeangon onono. Emba ii kokaen: Magdalaga emba mon qata Maria qagi. Jisasnon iwaa uutanonga ome 7 onotaaro kouma kenji. ³ Emba mon qata Joana. Iwaa loya qata Kuza iinon kin Herodwaa jinaron miri kanon gawmambaa monen galenaga laligoro. Emba mon qata Susana. Yononon ano emba tosaanja mamaga yononon iyangiaa monen esuhinagianon Jisas ano gowokouruta kanaan galen koma nanjon ononji. Kian.

*Qosomakororo ejawaa sareqaa**Mat 13.1-9; Maak 4.1-9*

⁴ Ejembanon taon so kanoña horon Jisaswaanon kan tuunlelebenon ajoroogi Jisasnon sareqaa mon kokaen jero:

⁵ “Eja monnon nene kota qosoma kororoomambaaon keno. Kema qosono kota tosonian kana goraayanon kemen kongi. Kemen kongi ejembanon riin rikotaagi kanakeewanaa (warawen) koonja koonja kouma ii nedaborogi. ⁶ Kota tosonian jamo kowonjinon kemen kongi. Kemen koma kanon namo apuyawo mende mokolon kuragagia kouma soolin gororonngogi.

⁷ “Kota tosonian komuntiri waayawonon kemen kongi. Kemen kongi iikanon ororon kouma unuugun qen turun bibiloko men ononji. ⁸ Kota tosonian namo awaanon kemen kongi. Kemen koma juma waama hongia awaa koloon handewaa so koloon seigi.”

Qaa ii jedaboron qa somata kokaen qaro, “Monnon ugejiawo laligoji een, iinon mono sareqaa koi geja ama moma kotowa.” Kian.

*Jisasnon nomaembaajon sareqaawaa kania jero.**Mat 13.10-17; Maak 4.10-12*

⁹ Kaen jero gowokourutanon sareqaa kokawaa kaniaajon Jisas qisin mugi. ¹⁰*Qisin mugi jero, “Anutuwaa bentotononon keuma laligowonatiwaa qaa aasangoya ii onjo asuganon injiowe moma kotojuto, tosaanja yonoojon ii sareqaanon jewe momakeju. Kaen moma iyangiaa jaagianon iwoi iimago kania kilen mende iima kotowuya. Iyangiaa gejagianon qaa tororo momago kania kilen mende moma asariwuya.”

*Jisasnon sareqaawaa kania jero.**Mat 13.18-23; Maak 4.13-20*

¹¹ “Sareqaa iikawaa kania ii kokaen: Kota qosoma kororoogi, ii Anutuwaanon Buna qaa. ¹² Nene kota kana goraayanon kemen kongiti, ii kokaen: Ejemba tosonian Buna qaa mojuto, ii mogi Kilenaa Toyanon kan uugia meleema Siwewaa buna koloowubotiwaajon qaa kota ii uugianonga qetegon unuamakeja. ¹³ Nene kota qosono jamo kowonjinon kemen kongiti, ii ejemba sareya mon. Yononon Buna qaa moma ii uuqeeango qaganon moma anjon komakejuto, uugianon kemen tiigia mende megitiwaajon kaban torodaamo-ndeen moma laarin laligogi angobatowaa kabanonon mono tama unuwaa.

¹⁴ “Nene kota qosono kumuntiri waayawonon kemen kongiti, ii kokaen: Yononon Buna qaa mogi uugianon kemenkejato, balonon laaligowaa majakakaya ano monen hina memewaa ugereya koloon bimoon onomakeja. Qabunagiawo koloowombaaajon koposongogi siin kombombaņa bologa tosonian kaanagadeen uugianon dungun Buna

* **8:2:** Mat 27.55-56; Maak 15.40-41; Luuk 23.49   * **8:10:** Ais 6.9-10

qaa bibiloko menj munkeju. Kaen kolooro hongia qaa auta (gipeya) koloowuya. ¹⁵ Kaento, nene kota namo awaanonj kemenj kongiti, ii ejemba koi kaanja: Yoŋononj Buŋa qaa geja ama mogi uugia awaa gbingbaonja qaa iikanonj kemero soowabotiwaa-
jonj mokosinjonj kaparanj koma galenj kongi hongia awaa awaa mokoloonkeju.” Kianj.

Iwoi aasangoya kuuya ii asuganonj koloowaa.

Maak 4.21-25

¹⁶ * “Monjonj lambe me kiwa ootirinj monjononj mende koma turuwaa me dun baatanonj mende ambaa. Ii qaagoto, ii iikawaa dun qaganonj ano rabaa. Rama asariro tosonianonj miri uutanonj ubombaajonj mojuti, yoŋononj iikawaa asasaga iima saanonj ubuya.

¹⁷ * “Kaanjadeen uunananonj iwoi monj mesanjonin aasangoyanonj eji, ii mono asuganonj koloowaa. Iwoi monj koma turunin eji, ii mono luluunji asuganonj ewaa.

¹⁸ * “Kawaaajonj Anutuwwa qaa mojuti, ii mono uu wombogianonj ama romonjonj koma gbilin laligowu. Monjonj momakootoyawo laligoji, Anutunonj mono ii toroqen muro somariiwaato, monjonj momakootoya qaa laligojato, ‘Kawo laligojen,’ jeji, Anutunonj mono momoya melaa ii kaanagadeen qetegonj wambaa.” Kianj.

Jiisaswaa nemunjouruta.

Mat 12.46-50; Maak 3.31-35

¹⁹ Jiisasnonj kaen jen laligoro nemunjourutanonj ii iibombaajonj kagito, ejemba tuun somatanonj ologon eligogitiwaaajonj kosianonj kembombaajonj amamaagi. ²⁰ Amamaan nanji monjonj kokaen ijoro, “Goo nemunkoanja mono seleenjen nama gii giibombaa-
jonj moju.”

²¹ Ijoroto, Jiisasnonj kokaen meleema injjoro, “Ejemba koi Anutuwwa Buŋa qaa moma tenj koma koma gbilinkejuti, iyoŋononj mono noo nemuna ano kouruna kolooju.” Kianj.

Jiisasnonj jero raidimbonj goronj qero.

Mat 8.23-27; Maak 4.35-41

²² Ween monjonj Jiisasnonj gowokouruta kokaen injjoro, “Mono mesaonj apu anjonj kotonj leegen keubonja.” Kaen jero wanjononj motoonj uma apu anjonj qaganonj kenji. ²³ Kema opo sel mororongogi haamononj nanjoro kenji Jiisasnonj gaonj ero. Ero haamo raidimbonj apu anjononj gilin siri qindiuro wanjo uutanonj kemero. Kemenj saa gemambaajonj ano tiwilaawombaaajonj anji.

²⁴ Tiwilaawombaaajonj ama gowokourutanonj kema mindiin ijogi, “Ponj Somatanana, mono nono anjononj tiwilaawombaaajonj anjonj.” Kaen ijogi uuta tooro musu ano apu anjombaa siria kokaen jen kotonj orono esungaranonj kamaaro goronj qenj ero.

²⁵ Kaen kolooro injjoro, “Onoo momalaarigia ii dakanonj?” Kaen injjoroto, yoŋononj awawalinj qarasombugia moma jegi, “Yei! Eja koi naa ejaga laligoja? Iinonj musu ano kowe siri jen kotonj orono jeta tenj konjao.” Kianj.

Omenonj bao uugianonj kemegi ejanonj qeangoro.

Mat 8.28-34; Maak 5.1-20

²⁶ Jiisasnonj gowokouruta yoŋowo toroqen opo sel mororongogi haamononj nanjoro kema apu anjonj kotonj Galili prowins leegen Gerasa gomanonj keugi. ²⁷ Iikanonj keuma sakasinonj uro eja omeyawo monj taononja kan Jiisas mokolooro. Eja ii qasirionj laligonj qamowaa jamo kobaa osonj uroroogi egiti, iikanonj enj laligoro. Kambanj koriga opo maleku mende mouma miri mombaa uutanonj mende enj laligoro.

²⁸⁻²⁹ Omenonj kambanj koriga horonj ureen muro eja mamaganonj boria bota qen kania gbadononj (tapenonj) somonjonj galenj koma laligogito, tapeya ii hororo riiqiuro

* **8:16:** Mat 5.15; Luuk 11.33   * **8:17:** Mat 10.26; Luuk 12.2   * **8:18:** Mat 25.29; Luuk 19.26

omenon kuuro balon qararan konkonon kema lan laligoro. Kawaajon Jiisasnon omeya ii kokaen jen koton mumambaajon ano, “Ome bologa, gii mono kouma eja koi mesaon kema.” Kaen jemambaajon ano Jiisas iima silama namonon kosianon kemen qa gigilaan kokaen qaro, “Ae Jiisas, gii Anutu uuta meria koloojan. Gii mono nomaen ama nomambaajon koi kajan? Niinon welema gonjen: Gii siimbobolo geriawo mende ama nomba.”

³⁰ Kaen qaro kokaen qisiro, “Gii qaga moro?” Omejiilan mamaga uutanon kemen laligogitiwaajon “Qanana Lijon jejon,” jegi. Ii ananaa qanon Kere tuun somata.

³¹ Kaen jen Jiisas kokaen welema mugi, “Gii nonotaan ome ron dusiita qaa iikanon kemebombaajon mende jen koton nonomba.”

³² Kosogianon marona kanon bao tuun somata mon gbojoja uutanon kuluuma laligogi. Kawaajon ome yononon kokaen jen welema mugi, “Gii saanon jena nono bao yonoo uugianon kemebona.” Welema mugi “Mono kema kemebu,” jen koton onono.

³³ Jen koton onono eja uutanonga kouma kema bao uugianon kemegi. Kemegi bao tuun yononon lugun newonewonon kema jororongon apu angonon kemen nemoton komugi.

³⁴ Iikaen kolooro bao galen yononon ii iima taon ano goman boleboole kanon kok koma unjurama kema buju qaa ii jegi. ³⁵ Jegi moma ejemba jaasongo yononon iwoi kolooroti, ii iibombaajon kagi. Kan Jiisaswaanon kouma eja uutanonga omenon kougiti, inon Jiisaswaa kanianon raro mokoloogi. Opo selekopaaya tororo somongon uuta tooro roromongoya kuuya asugiro iima awawaligi. ³⁶ Eja omeyawo inon nomaen qeangoroti, ii iigitinon injjogi.

³⁷ Injjogi moma mamaganon awawalin qarasombugia mogi. Kawaajon Gerasa gomambaa ejemba tuun kuuya yononon Jiisasnon onomesaowaatiwaajon welema mugi. Welema mugi eleema kemambaajon wangonon umambaa ano. ³⁸ Umambaa ano eja uutanonga ome kougiti, inon kan Jiisaswo motoon kema laligomambaajon qisiro. Kaen qisiroto, Jiisasnon qotogon wasin mun kokaen ijoro,

³⁹ “Gii mono eleema miriganon kema Anutunon angoletto somasomata men gonoti, iikawaa sunduya jena mobu.” Kaen ijoro kema Jiisasnon angoletto somasomata men muroti, iikawaa qaaya ii taon uutanon liligon goman so jen seiro. Kian.

Jairusnon borataajon Jiisas qama kooliro.

Mat 9.18-26; Maak 5.21-43

⁴⁰ Ejemba kuuya Jiisaswaajon mambongi eleema karo tuuna tuuna koma aisoon horon mugi. ⁴¹ Qamakooli miriwaa qaa galen mon qata Jairus inon kan Jiisaswaa batanon kemen simin kuma mirianon kawaatiwaajon qama koolin muro. ⁴² Merauruta qaato, borata guan motoonggo gbania 12:waa so laligon komumambaajon ano. Jiisas koma horon mugi keno ejembanon leeleo ologon utama mugi. Kian.

Emba jiawonon Jiisaswaa malekuya oosiro.

⁴³ Utama mun kengi kanon batugianon emba mon laligoro. Inon koinsa gbani 12 kawaa so iima ji kiro laligoro. Inon selegalen yonoo tawagia mon hinaya kuuya gilin laligoro selegalen kuuyanon men qeangowombaajon amamaagi. ⁴⁴ Emba kanon Jiisaswaa gematanon kema malekuyaa kiti susuya oosiro iikanondeen saya juguro.

⁴⁵ Jiisasnon qisin jero, “Moronon noosirija?” Kaen jeroto, ejemba kuuyanon ii qakoongi Piitonon ijoro, “Somatana, ejemba tuunon ologon utama aon kan goosiriju.”

⁴⁶ Ijoro Jiisasnon jero, “Qaago, monon noosiro esuna mon keno mojen.” ⁴⁷ Kaen jero embanon “Kania mokooloja,” jen jenen ororo kan Jiisaswaa batanon simin kuma jiaa kania ano oosirin iikanondeen qeangoroti, iikawaa kania asuganon jero ejemba tuun kuuyanon mogi. ⁴⁸ Mogi Jiisasnon kokaen ijoro, “Borana, momalaariganon mono men qeangon gonja. Saanon uubonjonon kema.” Kian.

Jiisasnoŋ Jairuswaa borata meŋ gbiliro.

⁴⁹ Qaa kaen ijono nano qamakooli miriwaa qaa galenaa mirinonŋa mononŋ welen kan Jairus ijoro, “Boraganon komuja! Kawaajon mono boiwaa qaganon lombo toroqen mende amba.”

⁵⁰ Ijoroto, Jiisasnoŋ qaa ii moma qamakooli miriwaa qaa galen kokaen ijoro, “Toroko mende moba. Mono uumotoon ama nii moma laarin nona boraganon qeangowaa.”

⁵¹ Kaen ijono iwaa mirinon kema ejemba tosaana onomesaon Piito, Jon, Jeims ano borawaa nemunmana iigadeen unuano iyanŋiodeen miri uutanon ugi. ⁵² Ugi ejemba kuuyanon jingen qama saama ambureren megito, Jiisasnoŋ jero, “Iinon mende komujato, gaonŋa eja. Kawaajon mono saa mesaowu.”

⁵³ Kaen jero jononŋisi kaana kolooro “Mono komuja!” qaa ii moma jomoma mugi. ⁵⁴ Jomoma mugito, bora ii borianon meŋ qama ijoro, “Borana, mono waaba.”

⁵⁵ Kaen ijoro kokoosuyanon eleeno iikanondeen waama nano. Nano nene mugi newaatiwaaajon jero. ⁵⁶ Nemunmananon ii iima walinŋorito, Jiisasnoŋ iwoi kolooroti, iikawaa bujuya mon jegi mobubotiwaajon songo ama onono. Kian.

9

Jiisasnoŋ gowokouruta 12 wasin onono.

Mat 10.5-15; Maak 6.7-13

¹ Jiisasnoŋ gowokouruta 12 ii onono ajoroogi omejiilan kuuya konjoma onombutiwaajon ama ji wiji meŋ qeangowutiwaajon ku-usunŋ esunmumuyawo onono.

² Ku-usun onoma kokaen jen wasin onono, “Ono mono kema Anutuwaa bentotombaa kania ejemba jen asarin onoma ji ejemba meŋ qeangon onoma laligowu.” ³ *Wasin onoma injoro, “Ono kana kembutiwaajon iwoi mon mende meŋ kumbu, taa gbaru mende, geso mende, kana samon mende ano soojaakota mende. Maleku samonŋa mendeto, motoonŋo mewu.

⁴ “Kema mirinon daen daen keubuti, mono iikanondeen laligon gawon meŋ taon ii mesaon kana kumbu. ⁵ Kema laligon miri monon keugi mende koma horon onoma qaagia mende mogi telambelanŋa mono kokaen jen qendeema onombu, ‘Nono onoo balonon kaniŋ sububun kana tambonananon mokotaaji, ii mono qesaaniŋ ononŋiaanon eleema kemebaa.’ Kaen jegi kaniagia solana moma kotogi saanon taon ii mesaon toroqen kumbu.”

⁶ Kaen injoro mesaon kema gomanŋa gomanŋa liligon miri so Oligaa Bunŋa jen asarin ji ejemba meŋ qeangon onoma laligogi. Kian.

Herodnon Jiisaswaaajon sisau ano.

Mat 14.1-12; Maak 6.14-29

⁷ *Iwoi kuuya kolooroti, iikawaa qabunayanon sein balon bakayaa (Galili prowinswaa) kin Herodwaa gejianon kemero moro. Ejemba tosianon kokaen jegi, “Jon Oomulu ejanon mono koomunonŋa waama laligoja.” Kawaajon kinon qaawaa monŋama sisau ano. ⁸ Anoto, tosianon jegi, “Elaijanon mombo asugin laligoja.” Tosianon toroqen jegi, “Gejatootoo eja walaga yonoononŋa monon mono gbilin waama laligoja.” ⁹ Kaen jegito, kin Herodnon kokaen jero, “Jon Oomulu eja ii niinon jewe aroya kotogito, mombaa qaaya kaen jegi mojeni, ii mono moronon?” Kaen jen Jiisas iimambaajon kaparan koma jejeromonromon ano. Kian.

Jiisasnoŋ eja 5,000 nene unuagi.

Mat 14.13-21; Maak 6.30-44; Jon 6.1-14

* 9:3: Luuk 10.4-11; Apo 13.51 * 9:7: Mat 16.14; Maak 8.28; Luuk 9.19

¹⁰ Wasiwasi eja aposol yononon Jiisaswaanon eleema iwoi ama megiti, iikawaa sunduya kuuya ijogi. Ijogi unuama ejemba qenjaaro sombenjia mesaon taon qata Betsaida kawaa kosianon iyangia siri gbamenanon laligowombaajon kenji. ¹¹ Kenjito, ejemba tuun yononon ii moma Jiisas gematanon otaan kenji. Kema Jiisas-waanon kagi koma horon onoma Anutu bentotombaa kania jen asarin ji ejemba men qeangon onono.

¹² Kaen ama laligoro ween jaaya tegon kememambaajon ano. Kaen kolooro gowoko 12 yononon kan Jiisas kokaen ijogi, “Nono balon gbamenja koi kanon laligojoniwaajon gii saanon ejemba tuun koi wasin onona goman miri kosere kosere rama kenjuti, iikanon kema eemiri ano nembanene mokoloowu.”

¹³ Kaen ijogito, kokaen injoro, “Ononon mono onoangio ii nene unuagiwu.” Kaen injoro meleengi, “Nono bered 5 ano sora woi iikayadeen men laligojon. Kawaaajon nomaen ambonaga? Nono saanon kema ejemba tuun koi kuuya yonoojon nene sewana mewonaga me? ¹⁴ (Yononon eja 5,000:baa so laligoju.)” Kaen meleengi gowokouruta kokaen injoro, “Ononon mono ejemba injon mendeema onongi tuun so 50:waa so nene newombaajon ajoroon kamaan rabu.”

¹⁵ Injoro iikaen ama mendeema onongi ejemba kuuyanon kamaan tuunja tuunja rama kenji. ¹⁶ Rama kenji bered 5 ano sora woi ii men Siwenon uuro uro kotuegoro. Kotuegon bered moton gowokouruta onono ejemba tuun so mendeema batugianon anji. ¹⁷ Batugianon anji korebore nen nen timbiringogi. Nene kitia reemonja mesaogiti, ii gowoko yononon men kululuugi konde 12 kanon kemen saa qero. Kian.

Piitonon Jiisaswaa kania jokolooro.

Mat 16.13-20; Maak 8.27-30

¹⁸ Kamban monon Jiisasnon iyanodeen goman mongen qama kooliro gowokourutanon iwo laligogi qisin onoma kokaen injoro, “Ejembanon noojon nomaen jenkeju? Nii moroga koloojen?”

¹⁹ *Injoro meleema kokaen jegi, “Tosianon ‘Gii Jon Oomulu ejaga koloojan,’ jenkejuto, tosanon ‘Gii Elaija koloojan,’ jenkeju ano tosanon toroqen kokaen jenkeju, ‘Gii gejatootoo eja walaga yonoononga monon koomunonga waama laligojan.’”

²⁰ *Kaen jegi kokaen qisin onono, “Ano onoangio noojon nomaen jeju? Nii moroga koloojen?” Qisin onono Piitonon meleema ijoro, “Gii Anutuwaanon Hamoqeqe Toya Kraist koloojan.” Kian.

Jiisasnon komumambaa qaaya jero.

Mat 16.20-28; Maak 8.30-9.1

²¹ Kaen qisin onono kania asuganon jegi monon mobutiwaajon songo kotakota ama onono. ²² Jiisasnon jero, “Siwe gomambaa Eja honanon mono siimbobolo mamaga mobaa. Kantriwaa jotamemeya, jigo gawon galen ano Kana qaawaa boi yononon mono gema qen qegi komuwaa. Komun ween karoon kolooro koomunonga waabaa.” Kian.

Kraist otaawombaa sewanja.

²³ *Jiisasnon ejemba kuuya ii qaa kokaen injoro, “Monon noo gemananon notaan kamambaajon moji, inon mono iyanaa uuseliaa siin kombombanja bologa gema qero ‘Buja gbilia men kaja,’ jen sisia megii siimbobolo ii bisimakeba. Ii maripoonon komuwaatiwaa so mokosingon nii notaan kawa.

²⁴ *“Monon laaligoya iyanaaajon angon koma iyanaa jaajaa laligoji, inon mono laaligoya hona somongoro soowaa. Soowaato, monon balombaa laaligoya noojon

* **9:19:** Mat 14.1-2; Maak 6.14-15; Luuk 9.7-8   * **9:20:** Jon 6.68-69   * **9:23:** Mat 10.38; Luuk 14.27   * **9:24:** Mat 10.39; Luuk 17.33; Jon 12.25

ama qeleema togoj nombaati, iinonj mono laaligo honjaa kania mokoloonj kotiinj laligowaa.

²⁵ “Moñonj balonja balonja iyonoo ilawoilaya kuuya koma hororo bunaya kendabororo uutaa laaligoya menj soonj silemale laligonj komuro Anutunonj qaaya jen tegoro gere sianonj kemenj unyanonj tiwilaaro mende sokombaa. Esuhinaya iikanonj mono uukoisoro mende ama mubaa. Qaago totonj!

²⁶ “Moñonj noo qana ano Buja qaana menj kamaanj anji, ii Siwe gomambaa Eja honanonj kaanagadeenj iima tiwaa. Iinonj kanagenj Siwe gajoba toroya yonowo koi kamaagi iyonoononj, anaa ano Manaa asamararanga iima aaruwuya. Kambanj iikanonj eja me emba kaanja mono iima tiinj mubaa. ²⁷ Niinonj qaa honja monj kokaenj injjowe mobu: Koi nanjuti, onoo batugianonga tosanonj Anutuwaabentotonjaa honanonj koloowaati, ii iima kotowuya. Jaawo laligonj koomuwaa siimboboloya mende mogi asugiro ii iibuya.” Kianj.

Jiisaswaa selianonj letono.

Mat 17.1-8; Maak 9.2-13

²⁸ *Qaa ii injjoro weenj 8:waa so tegoro Jiisasnonj Piito, Jon ano Jeims unuama baananonj uma Anutu qama kooliro. ²⁹ Qama kooliro iikanonj jaasewanjaa kaitanianonj letoma qaita monj kolooro. Malekuyanonj tualalakota koloonj kokobilibiliawo asariro. ³⁰ Iikanondeenj iigi eja woinonj asuginj Jiisaswo qaa qaa amigi. Ii Mooses ano Elaija. ³¹ Asamararanj uutanonj asuginj Jiisaswo qaa kokaenj aminj mogi, “Anutunonj Jiisas siimbobolo moma komuwaati-waajonj wasiro kamaanj uulanjawo Jerusalem sitinonj keno arenj iikanonj honjowo kolodaborowaa.”

³² Kaenj aminj mogito, Piitononj alawoita yorowo jaagianonj bimooro gaonj egi. Egito, gaononga uugia tooro jaagia uunj Jiisaswaa asamararanja ano eja woi iwo naniti, ii injiigi. ³³ Injiigi nama Jiisas mesaowotiwaajonj ani Piitononj Jiisas ijoro, “Somatanana, nonononj koi kanonj keraqeeango mojonj. Kawaaajonj nonononj saanonj kuunj karonj mewonja: Goojonj monj, Mooseswaajonj monj ano Elaijawaajonj monj.” Piitononj kaenj ijoroto, iyanjaa qaayaa kania ii mende moma kotooro.

³⁴ Kaenj jen nano kokolo monjonj kamaanj aonjonj esuunj onono koosu uutanonj laligonj awawalin jenengja ororo. ³⁵ *Jenengja ororo nanji koosu uutanonga qa aro monj kokaenj kamaaro mogi, “Eja koi ii neenaa meranaga. Ii ejemba hamo qenj onjomabaajonj meweengonj mube. Mono iwaa qaaya moma laligowu.”

³⁶ Qa aro iikanonj kamaaro moma gowoko yonononj iikanondeenj uunj Jiisasnondeen nano iigi. Baananonj iwoi iigiti, iikawaa bujuya ii kambanj iikanonj mende jen qaagia bogoro laligogi monjonj monj mende moro. Kianj.

Jiisasnonj ome otaaro meranonj qeangoro.

Mat 17.14-21; Maak 9.14-29

³⁷ Enj waagi Jiisasnonj gowokouruta karonj yonowo baananonga kamaanj roganonj ejemba tuunjeleme injiigi. ³⁸ Injiigi ejemba tuunjonnga eja monjonj qama kokaenj ijoro, “Boi, noo merana guanga koloojiwaajonj mono kanj ii iiba. Kawaaajonj qama koolinj gonjenj. ³⁹ Moba, ome monjonj ii mendungoro iikanondeenj qa gigilaaro utugonj muro wolaza hororo buutanonga kokopa kamaankeja. Ome iikanonj horonj ureen munj kambanj mamaga mende mesaonkeja. ⁴⁰ Kaenj kolooro goo gowokouruga ome ii otaawutiwaajonj welema onjonjento, yonononj ii amamaaju.”

⁴¹ Kaenj ijoro Jiisasnonj meleema munj jero, “Yei, balombaa ejemba yangisenj ano irinqiringiawo, niinonj mono kambanj dawo onowo laligonj qatonj unjuwe Anutu mende moma laarigi siimbobolo momakemaña? Meraga mono wama koi kawao.”

* 9:28: 2 Piito 1.17-18 * 9:35: Ais 42.1; Mat 3.17; 12.18; Maak 1.11; Luuk 3.22

⁴² Mera ii wama karo kamban iikanon kaanagadeen omenon mera utugon orogon muro wolaza hororo. Kaen kolooroto, Jiisasnon ome ii jen muro mesaoro mera men qeangon manja muro. ⁴³ Anutuwaa ku-usuna somatanon kaen asugiro kuuyanon ii iima newogia tegoro walingogi. Kian.

Jiisasnon koomuyaa Buja jero indij woi kolooro.

Mat 17.22-23; Maak 9.30-32

Jiisasnon iwoi kuuya ii meroti, iikawaajon ejemba kuuyanon walingogi Jiisasnon kamban iikanon gowokouruta qaa kota kokaen injoro, ⁴⁴ “Qaa koi mono geja ama mobu: Anutunon Siwe gomambaa Eja hona ii balon ejemba sisiwerowerogiawo yonoo borogianon ama muro kemebaa.” ⁴⁵ Qaa kota ii injoroto, ii mende moma kotogi. Anutunon ii koma tururo aasangoyanon ero ii mende moma asarigi ano kania nomaen, ii qisiwombaaajon kokodundun анги. Kian.

Gowoko batugianon moronon uuta kolooja?

Mat 18.1-5; Maak 9.33-37

⁴⁶ *Gowoko nonoononga ‘Moronon uuta kolooja?’ jen qaa ii romongogi. ⁴⁷ Ii romongogito, Jiisasnon uuroromongogia moma koton naamade melaa mon men koorononon ano nano. ⁴⁸ *Nano kokaen injoro, “Kuuya onoononga monon kamaanqeeta konoga kolooji, iinon mono uuta kolooja. Kawaajon monon naamade koi noo qananon mirianon koma horon kalan kombaati, iinon mono nii koma horon nombaa. Monon nii koma horon nombaati, iinon wasin nonoti, mono ii kaanagadeen koma horon mubaa.” Kian.

Monon kerega qaago, iinon mono alaga kolooja.

Maak 9.38-40

⁴⁹ Kamban kanon Jonon kanain qaa kokaen ijoro, “Somatana, eja monon goo qanon omejiilan konjoma onono iinin. Iinon nonowo mende liligon laligojiwaaajon nono ii qotogon munin.”

⁵⁰ Kaen ijoroto, Jiisasnon kokaen ijoro, “Ii mende qotogon mubu. Monon mende qotogon onomakeji, iinon mono onoangiaa arehnon laligoja. (Kawaajon ono mono noo alauruna tosaan ii angosisiri men onombubo.)” Kian.

Samaria goman mon yononon Jiisas gema qegi.

⁵¹ Jiisasnon Siwenon umambaaajon ano. Kawaa kamba torijiwaaajon Jiisasnon nama “Jerusalem sitinon kemaña,” jen jen kotiin kanain kananon keno. ⁵² Kema qele waladeen ano wala kenji. Kananon kema laligon Samaria prowinswaa goman monon keuma “Jiisas kawaatiwaaajon mozoqozojon ambonatiwaaajon kajon,” jegi. ⁵³ Jegito, Samaria yononon Juuda ano Jerusalem jejewili ama onomakegitiwaaajon Jiisasnon “Nii Judia prowinsnon Jerusalem jigo waagen kemaña,” jerotiwaaajon miri angon koma yeizozogia mende injjogi. ⁵⁴ *Kaen анги gowokowoita Jeims ano Jon yoronon ii iima jeri, “Oo Pon, sombinonga gere kamaan onoro qaombuyaga, kaen qama kooliwombaaajon mojan me qaago?”

⁵⁵ Kaen jerito, Jiisasnon eleema temboma jen orono. ⁵⁶ Kanon toroqen goman monon kenji. Kian.

Jiisas otaawombaa mondomondo qaaya.

Mat 8.18-22

⁵⁷ Kananon kenji eja monon kan Jiisas ijoro, “Gii daen daen kempaati, niinon mono iikanon gii gotaan kamaña.”

* 9:46: Luuk 22.24 * 9:48: Mat 10.40; Luuk 10.16; Jon 13.20 * 9:54: 2 Kin 1.9-16

58 Ii moma Jiisasnoŋ kokaen ijoro, “Duuyaa kasu yoŋonoŋ jamo diiŋgianoŋ egi kanakeewan kooŋ yoŋonoŋ haigia meŋ laligoŋkejuto, Siwe gomambaa Eja hoŋanoŋ mono daenŋen kema waŋa naa qembonoŋ laariŋ haamo menaga?”

59 Jiisasnoŋ eja mombaajoŋ ijoro, “Gii mono kaŋ nii notaawa.” Ijoroto, kokaen meleeno, “Poŋ, ii saanonto, maŋnaŋoŋ komumambaajoŋ anja. Kawaajoŋ mono wala jena kema galeŋ kombe komuro roŋ kombego.”

60 Kaen meleenoto, Jiisasnoŋ qaaya meleema ijoro, “Mesaowa! Koomuya yoŋonoŋ qamogia koomuya ii saanoŋ roŋ kombuto, giinoŋ mono kema Anutu bentotombaa kania jeŋ asariŋ oŋoma laligowa.”

61 *Mombo eja moŋnoŋ kouma ijoro, “Poŋ, niinoŋ gii gotaamambaa siŋa moŋento, moba, gii saanoŋ jena wala mirinoŋ kema tinitosauruna yeizozogia jewego.”

62 Ijoroto, Jiisasnoŋ meleeno, “Moŋnoŋ baloŋ meenjaŋgowaa kinoŋ ii hoos gematanoŋ somoŋgoŋ borianoŋ kinoŋ maayanon meŋ nano keno mombo eleema gematanoŋ uuji, iinoŋ mono Anutuwaa bentotonon keuma gawoŋa mewaatiwaa so mende kolooja.” Kiaŋ.

10

Jiisasnoŋ gowoko 72 wasiŋ oŋono kenŋi.

Mat 9.37-38; 10.7-16

1 Kawaa gematanoŋ Poŋnoŋ gowoko tosaŋa 72* ii meweŋgoŋ oŋono. Aŋo “Taŋa taŋa gomaŋa gomaŋa kemaŋa,” jeŋ kanoŋ woi woi metogoŋ wala wasiŋ oŋono.

2 * “Wasiŋ oŋomaŋa,” jeŋ kokaen inijoro mogi, “Anutuwaa gawonoŋ nene hoŋa mamaga momogoŋ ejato, ii meŋ kululuuwombaajoŋ gawoŋ meme ejemba anana afaŋanoŋ laligojoŋ. Kawaajoŋ mono nene hoŋa masuqegetaa Poŋa qama kooliŋ mugi gawoŋ meme ejemba wasiŋ oŋono hoŋa meŋ kululuuwu.

3 * “Oŋo mono kembu. Mobu, lama yoŋonoŋ duuyaa kasu kawalia yoŋoo batugianoŋ kemegi luguŋ iniwuboti, niinoŋ oŋo iikawaa tani kaŋa wasiŋ oŋombe kembu. 4 * Oŋo monen irimuŋ kasa me geso moŋ me kana esu ii mende meŋ kembu. Kema kanoŋ ejemba injiima jeŋkelekele ama yeizozogia mende jewu.

5 “Kema miri moŋnoŋ uma wala kokaen inijowu, ‘Anutunoŋ mono miri koi kanoŋ luae qero bonjoŋ laligowu.’ 6 Kaen jegi moŋnoŋ luae aŋgoŋ komambaa so kolooji een, luaegianoŋ mono iwaa qaganoŋ ubaato, moŋnoŋ ii mende aŋgoŋ kombaati een, luaegianoŋ mono eleema oŋoŋgiaa qagianon ubaa. 7 * Miri ubuti, mono iikanondeen laligoŋ gawoŋ mewu. Ejembanon gawoŋ meme ejemba laaligogia naŋgowutiwaa so kolooju. Kawaajoŋ yoŋonoŋ nene ano apu oŋombuti, ii mono newu. Miri tosianoŋ lansan mende ewu. Miri sueŋ mende kema kawu.

8 “Taŋoŋ iikanon me iikanon keugi koma horon nene oŋombuti, ii mono newu. 9 Nen tosianoŋ kanoŋ ji injiro ewuti, ii mono meŋ qeŋgoŋ oŋombu. Kaen ama kokaen jegi mobu, ‘Anutuwaa bentotoŋanoŋ mono kosere karo iikawaa uutanon keubu.’ 10 * Kaen ambuto, taŋoŋ moŋnoŋ keugi gema unuwuti, iikanon mono maaketon me sombenon kema kokaen jegi mobu,

11 ‘Nono oŋoo taŋon kaniŋ sububuŋ iwoi kana tambonananon mokotaaji, ii mono riin konjoratinin oŋoŋgiaanon eleema kemebaa. Kemebaato, qaa koi mono moma yagowu: Anutuwaa bentotoŋanoŋ mono kosogianoŋ asugija.’ 12 * Niinoŋ kokaen inijowe mobu: Anutunoŋ kamban somatanoŋ qemasologeŋgiaa irona meleeno taŋoŋ

* 9:61: 1 Kin 19.20 * 10:1: Tosianoŋ weenŋon 70 jeju. Tosianoŋ 72 jeju. * 10:2: Mat 9.37-38 * 10:3: Mat 10.16 * 10:4: Mat 10.7-14; Maak 6.8-11; Luuk 9.3-5 * 10:7: 1 Kor 9.14; 1 Tim 5.18 * 10:10: Apo 13.51 * 10:12: Jen 19.24-28; Mat 10.15; 11.24

iikawaa qaganon ubaati, so iikanon mono Sodom yonoo siimbobolo soya uugun toroqen onombaa.”†

Jiisasnon taon 3 yonoojon 'Yei wosobiri!' jero.

Mat 11.20-24

13 * “Oo Korazin toya, niinon onoojon ‘Yei!’ jen saajen ano Betsaida toya, onoojon kaanagadeen ‘Yei!’ jen saajen. Niinon yonoonon kembe qaana jewe soseniro angoletona ku-usunawo asugiroto, uugia kilen mende meleengi. Angoleta ii waba balonon Taia ano Saidon sitinon asuginagati een, iyononon mono kamba koriga uugia meleembombajaan kaisareya qendeema resanon lumu aon too arin saabuyaga.

14 “Saabuyagato, Anutunon kanagen Korazin ano Betsaida yonoo qaagia jen tegon irona meleeno siimbobolo mobuti, kamba somata iikanon ii mono Taia ano Saidon yonoo siimbobolo soya uugun mobuya. 15 * “Ano Kaperneam toya, Anutunon onoo saanon metaama onono Siwe gomanon ubuyaga me qaago? Qaago toton! Ono mono koomuwaa senjon gomanon kemebuya.

16 * “Monon qaagia mobaati, iinon mono noo qaana mobaa. Monon gema unuwaati, iinon mono nii gema nuwaato, monon nii gema nuwaati, iinon wasin nonoti, mono ii gema qewaa.” Kian.

Gowoko 72 yononon eleema aisoogi.

17 Gowoko 72‡ yononon laligon eleema kan aisoon kokaen jegi, “Pon, nono goo qaganon omejilan jen koton ononin yononon kaanagadeen qaana baatanon kema togon kenji.”

18 Kaen jegi Jiisasnon meleeno, “Niinon Satan aagogi Siwenonga lugun oobili kaana hagon kemero iibe. 19 * “Mobu, niinon ku-usun onombe onoo saanon mokolen, soromaan, kuanquan ano kerenanaa esunmumuya jetawo kuuya riigi kamaaro haamo ambuya. Kawaajon iwoi monon unun mizimizi mende mewaa.

20 “Kawaajon omejilan yononon qaagia baatanon kenjuto, kilen onoonon korisoro wana ii iikawaajon mende aisoowu. Onoo qaagia Siwe gomanon oogi Anutuwa buknon eji, iikawaajon mono honombononga qaa aisoowu.” Kian.

Jiisasnon aisoon Anutu mepeseero.

Mat 11.25-27; 13.16-17

21 Kamba kanon Un Toroyanon Jiisas inaan muro aisoon qaa kokaen jero, “Oo Amana, giinon Bun qaaga momakoto ejemba momo somata megiti, iyononon mesanonato, ejemba merabora kaana iyangiaajon mogi poumapou kolooji, ii mono ii inisaana moma asariju. Kawaajon niinon Siwe gomambaa Pon gii mepeseen gonjen. Oo Amana, gii geenjo kaen koloowaatiwajaan mona sokono awaa kolooro.

22 * “Amananon mono iwoi kuuya jen kotooro noo bunaga kolooro. Amananon meriaa kania anodeen moma yagoro monon ii mende moja. Kaanagadeen monon Amayaa kania mende moma yagoro Merianondeen ii moja ano ejemba meweenjon onoma yonoojon ii inisaambaati, iyononon mono Ama moma mubuya.”

23 Jiisasnon kaen jen gowokouruta yononon eleema iyangiodeen olon kokaen injoro, “Daen yononon onoo iwoi iijuti, ii iima mono jaagiaajon ama simbawonawo koloju. 24 Iikawaa kania ii kokaen: Niinon qaa kokaen injowe mobu, Gejatootoo ejemba ano kin eja pon mamaganon onoo iwoi koi iijuti, ii iibombajaan awelegon

† **10:12:** Sodom yononon bologa kanjanawo men laligon uugia mende meleengi Anutunon gerenon kondeema onono. * **10:13:** Ais 23.1-18; Eze 26.1-28.26; Joel 3.4-8; Aam 1.9-10; Zek 9.2-4 * **10:15:** Ais 14.13-15 * **10:16:** Mat 10.40; Maak 9.37; Luuk 9.48; Jon 13.20 ‡ **10:17:** Tosianon weenjon 70 jeju. Tosianon 72 jeju. * **10:19:** Ond 91.13 * **10:22:** Jon 3.35; 10.15

lalogito, ii mende iigi. Ono qaa koi mojudi, iyononon ii mobombaajon awelegon lalogito, ii mende mogi.” Kian.

Jojopon qaa wana woi ii nomaen?

Mat 22.34-40; Maak 12.28-31

²⁵ *Kana qaawaa boi monon waama Jiisas timbi ama kokaen qisin mun ijoro, “Boi, niinon mono nomaen ama laaligo kombombaqa tetegoya qaa buna qen aowenaga?”

²⁶ Ijoro Jiisasnon kokaen meleema qisiro, “Mooseswaa Kana qanon qaa nomaen oogita eja? Iikawaa kania ii nomaen?” ²⁷ *Qisiro meleema jero, “ ‘Gii uugabaga, unaga, ku-usunga ano roromonogoga jumuna iikanon mono Pon Anutuga jopagon laligowa,’ ano ‘Geenga jopagon onkejani, iikaaniadeen mono ejemba kuuya jopagon onoma laligowa.’”

²⁸ *Jero Jiisasnon meleenon, “Dindiqa meleenjan. Ii ten koma laaligo kombombaqa buna koloowaga.” ²⁹ Kaen meleenoto, Kana qaawaa boinon ‘Ii ten koma solana koloojen,’ kaen romonon kaniaya qendeemambaajon moma Jiisas ijoro, “Ejemba batugianon laligon koubeti, iyonoonona mono morowaajon jejan? Nii mono moroga mende jopagon mubenaga?”

Samaria ejanon gbilibuurun eja kiankomun muro.

³⁰ Kaen jero Jiisasnon meleema jero, “Eja monon Jerusalem siti mesaon Jeriko gomanon kemen kananon kikekakasililin yonoo borogianon kemero megii. Men hina iwoiya wama opoya qetegon gbilibuurun qen gilin kengi komumambaajon ama ero.

³¹ En mambono jigo gawon galen monon kana iikayadeen kema iima iima sisiriin kana leengen kema uugun keno. ³² Keno mambono jigo gawon eja (Liwait) monon iikanon kouma iima kaaniadeen iima sisiriin uugun keno. ³³ *Kenoto, Samaria prowinswaa eja§ monon kana iikayadeen kema eroti, iikanon keuma iima wosoya moma iima kobooro.

³⁴ “Iima koboon kosianon kemen wijia kele ano wain apuyanon morin esuuro. Wijia esun men kobibiin dongiya qaganon ama wama qenjaaro ee mirinon kema ama kalan koma muro. ³⁵ Kalan koma mun en waama umugawodeen ween woiwaa tawaya (Kina 20) unjuma qenjaaro miriwaa toya mun ijoro, ‘Eja koi mono kalan koma mun laligona monej gonjeni, ii mende sokoma uuguwaati een, ii mono eleema kan kanon toroqen goman.’ ³⁶ Eja karon kaniagia kaen qendeengi. Eja kikekakasililin yonoo borogianon kemeroti, iwaa alia moronon kolooro? Yonoononga morowaajon mona, ii uukalen muro?”

³⁷ Qisin muro meleenon, “Kiankomun muroti, iinon.” Kian meleenon Jiisasnon ijoro moro, “Gii mono kema kaaniadeen ama laligowa.” Kian.

Jiisasnon Marta Maria yorowo kusu raro.

³⁸ *Jiisasnon gowokouruta yonowo kananon kengi Ponjianon goman monon keuro. Keuro emba mon qata Marta iinon koma horon muro mirianon uro. ³⁹ Martawaa koga qata Maria laligoro. Iinon Pon iima kosianon kamaan rama Buna qaa jeroti, ii geja ama awutambaqa koma moro. ⁴⁰ Moroto, Martanon lomban gawonon hororo kema kan amaqamamaa ama Jiisaswajon ijoro, “Pon, konanon nomesaoro neenodeen welen gawon mewe mona sokonja me qaago? Kawaajon mono Maria jena kan ilaan nomba.”

⁴¹ Ijoro Ponon meleema ijoro, “Marta Marta, gii iwoi kania kania kawaajon majakaka ano motoqoto moma koroboro laligon geriawo ama nanjan. ⁴² Kaen nanjanto, majakaka motoonngo mon men men kotiinin sokombaa. Nono iwoi seiseiya kawaajon

* **10:25:** Mat 22.35-40; Maak 12.28-34 * **10:27:** Lew 19.18; Dut 6.5 * **10:28:** Lew 18.5 * **10:33:** 2 Hist 28.15 § **10:33:** Juuda yononon Samaria ejemba jejewili ama onoma lalogiti. * **10:38:** Jon 11.1

mende amamaajon. Marianon gosin uuwaa teeya meagon aomambaajon meweenjon simbawonawo kolooja. Laaligowaa bakaya awaa ii monjon mon mende wambaa.” Kian.

11

Jiisasnon qamakooliwaa kania kuma onono.

Mat 6.9-13; 7.7-11

¹ Jiisasnon goman monjon qama koolin laligoro tegoro gowokouruta yonoononga monjon kokaen ijoro, “Pon, Jon Oomulu ejanon gowokouruta qamakooliwaa kania kuma ononoti, gii mono kaanjadeen nono kuma nonomba.”

² Ijoro Jiisasnon kokaen injoro, “Ono mono qama kooliwonjen kokaen jewu: Ama, geengaa qaganon mono toroya ewa. Mono galen koma nonona bentotongaa hona koloowa. (Goo uusiinga Siwenon ten komakejuti, ii mono namonon kaanagadeen koloowa.)

³ Gii mono ween so nembanene sonananon nonomba.

⁴ Tosianon singisongo ama nonongiti, nono kuuya iyonoo singisongogia ii mesajoni een, gii mono iikawaa so nonoonon singisongo songbama nonomba. Angobatonon kamaan nunuwabotiwaajon mono anjon koma nonoma Kilenaa Toyaa borianonga metogon nonomba.”*

⁵ Jiisasnon torogon kokaen injoro, “Onoononga monjon gomantiinga ruujanon aliaa mirinon kema mindiin kokaen ijowaa, ‘Alana, bered karonon nona kitia era meleema gomanja. ⁶ Alana monjon kananon laligon noonon kouro nenena qaagotiwaajon wagimambaajon monganjen.’ ⁷ Kaen ijoro alianon miri uutanonga kokaen meleema ijowaa, ‘Gii gaon gbili qen nononjan. Nii nagu koma qagan suluwe meraboraurunanon niwo tambomaenenana tamboma gaon ejon. Kawaajon waama ii gomambaajon amamaajen.’ ⁸ Kaen jewaato, niinon injiowe mobu: Miri toyanon alia koloojiwaajon ama mende waama mubaato, ii kilen kaparan koma jen nanjiwaajon ii saanon waama qisijiwaa so kuuya mubaa.

⁹ “Niinon iikawaa bakaya ii kokaen injiowe mobu: Mono Anutu qama kooliwu. Qama kooligi iwoi onombaa. Anutuwaanon mono iwoiwaa borojan menj mongambu. Ii mongangi qendeen mokoloowuya. Nama nagunon qewu. Qegi nagu tama onombaa. ¹⁰ Monjon Anutu qama koolinkeji, iinon mono iikawaa kitia bunja qen aowaa. Iwoiwaa mongamakeji, iinon mono iwoi mokoloowaa. Nagunon qenkejiwaajon mono nagu horon mubaa.

¹¹ “Manjuna onoononga moronon kokaen kolooja: Merianon sorawaajon qisiro kitianon qato mubaa ¹² me kuru kotaajon qisiro kuanquan mubaa? ¹³ Kawaajon onojemba bologa kolooju ano kilen kalen awaa awaa ii meraboraurugia onombombajon mojuti een, Siwe Mannananon mono kalena nomaen anjon konaga? Iwaa uuta nanamemenja ii nunuugun qaita mon kolooja. Kawaajon Unja Toroyajon qama koolin qisin mubuti een, iinon mono sijanon Unja ii wasiro uugianon kemebaa.” Kian.

Jiisasnon ome yonoo esungia uugun qero kamaaja.

Mat 12.22-32; Maak 3.20-27

¹⁴ Omenon eja mon qaamuun menj muro moto laligoro Jiisasnon omeya ii otaaro kouma keno neselana lolooro mombo qaa jero. Qaa jero jemba tuun yononon ii iima walingogi. ¹⁵ *Walingogito, yonoononga tosanon kokaen jegi, “Iinon mono omejiilan yonoo pongia limolan iwaa ku-usunon ome onotaankeja.”

* **11:4:** Tosianon qaa ii kokaen meleema jenkeju: kilenanonga metogon nonomba. * **11:15:** Mat 9.34; 10.25

¹⁶ *Kaen jegi tosiandon Jisas qaawaa timbinon horowombaajon iijonon kokaen qisigi, “Gii mono jen kotona sombinonga angoletomon asugiro iibona.”
¹⁷ Qisigito, iinon uu roromongogia modaboron kokaen injoro, “Kantri daen yonoo galenurugianon batugianon angowowo ama jumbuti, iyononon mono tiwilaan aogi kantrigianon bolin saoyagadeen ewaa. Kaanagadeen miri mombaa kanageso yononon jumbuti, mirigianon mono qeqelalan ewaa.

¹⁸ “Mobu! Satambaa kanageso yononon kaanagadeen batugianon angowowo ama jumbuyagati een, iyononon mono galenkonkon gawongia mewombaajon amamaagi ometotonganon mono nomaen nanaga? Ono noojon kokaen jeju: Iinon Iimolambaa esunon omejiilan onotaankeja. ¹⁹ Kaen jejuto, mobu, niinon Iimolambaa esunon omejiilan konjoma onombenagati een, onoo alaurugianon mono morowaa esunon ii konjoma onombuyaga? Kawaajon yononon mono qaagia hona me qaago, ii gosin jen tegowu.† ²⁰ Ii jen tegowuto, Anutuwa ku-usunonon noo boro susuna sololoo ome onotaankejen ee, Anutuwa bentotononon mono onoonon kan kuuja.

²¹ “Eja kotiga Iimolan iinon‡ tiwo wasayawo goman miria agokayan kono esuhinayanon mono saanon ewaa. ²² Kaen ewaato, eja kotakota totonon Un Toroya iinon lugun kan qen haamo ama mun tiwo wasaya qirinaaroti, ii kuuya tagon esuhinaya qengama men kema alauruta mendeema onombaa.

²³ * “Monon niwo mende laligoji, iinon mono qetegon nomakeja. Monon ejemba noo qananon ajoroowutiwaajon mende horon onomakeji, iinon mono mendeema onomakeja.” Kian.

Omejiilanon eja uutanon eleembombaaajon kaparan konju.

Mat 12.43-45

²⁴ “Omenon eja uutanonga kouma balon qararankonkonon kema lan liligon laligon haamo memambaajon miri mongama mon mende mokolon mojoya tiro kokaen jewaa, ‘Mirina mesaon kajeji, iikanon mono mombo eleema.’ ²⁵ Kaen jen eleema miria usuma menjerenoro eroti, ii kaanideen ero mokolowaa. ²⁶ Kaen mokolon kema omejiilan tosaan 7 unuambaa. Omejiilan 7 ii iyan uugun bologa toton kolooju. Iinon ii unuano kan miri ii uma iikawaa uutanon laligowuya. Kaen koloo eja iikawaa kania wala kilenken koloooro, kanagen bolidaborowaa.” Kian.

Daen yononon simbawonawo kolooju?

²⁷ Jisasnon qaa kaen jen laligoro ejemba tuun batugianonga emba monon qama Jisas kokaen ijoro moro, “Kokona, embanon koro ama men goma aju guagiroti, niinon iwaa mobe simbawonawo kolooja.” ²⁸ Kaen ijoroto, Jisasnon kokaen meleeno, “Ii jejanto, niinon kokaen jema: Ejemba Anutuwa qaawaajon geja ama moma ten koma koma gbilinkejuti, iyononon mono simbawonawo kolooju.” Kian.

Boi tosiandon angoletowaajon kaparan koma welengi.

Maak 8.11-12; Mat 12.38-42

²⁹ *Ejemba tuunon ajoroogi somariiro Jisasnon toroen qaa kokaen jero, “Ejemba kete namonon laligojuti, ii kanageso tuun bologa. Yononon Anutuwa aiweseyaa-jon kaparan komakejuto, aiwese mon gejatooto eja Joonawaanon kolodabororo. Anutonon aiwese morota mon mende ama onombaa. ³⁰ *Qaa iikawaa kania ii kokaen: Anutonon wala eenanon Jona wasiro Niiniwe yonoo batugianon kema Anutuwa aiweseya ano. Iikawaa so Siwe gomambaa Eja honan kaanagadeen

* **11:16:** Mat 12.38; 16.1; Maak 8.11 † **11:19:** Iyangiaa sele galenurugianon Anutuwa qata qama kilen ome ii Iimolambaa ku-usunon konjoma onongi niinon ii Anutuwa ku-usunon konjoma onomakejen. Ororon mende nanonjwaajon moronon hona ano moronon qaa qolonmolongoya otaankeji, ii ejembanon gosin jen tegowu.

‡ **11:21:** Eja kotiga ii Satan. * **11:23:** Maak 9.40 * **11:29:** Mat 16.4; Maak 8.12 * **11:30:** Jona 3.4

ejemba tuun kokawaa batugianon asugin uugia meleembutiwaajon kuun onoma aiweseigiaga koloowaa.

³¹ * “Kaniagiaa kaisareya mon ii kokaen: Anutunon wala eenanon momakooto uuta somata ii kin Solomon muro Saut waagennga kantri mombaa kwiin embanon Solomombaa momakootoya momambaajon siinja moro. Siinja moma namo goraayanonga waama kana koriga tintin kan laligon Solomombaa momoya moro. Ii moroto, mobu, kamba kokaamba niinon batugianon asugin nama Anutuwaanon momakooto uuta men kajeni, ii Solomombaa momakootoya uuguja. Uugujato, onjo kilen telambelan ama noma tompin nanji mende sokonja.

“Kawaajon Anutunon kanagen ejemba korebore horon onono qaagia jen tegowaatiwaajon jaayanon keubuti, kamba iikanon Saut kantriwaa kwiin emba iikanon mono kaanagadeen keubaa. Iinon ejemba tuun somata koi nanjuti, onowo ororon koomunonga waama onoo koorongianon motoon nambaa. Motoon nama qaa kokaen onoo selegianon kuuwaa, ‘Onjo Jiisas telambelan ama mugi Anutunon irona meleema onono siimbobolo uuta mobuya.’ Iinon kaen injijoro silia gosin ononganjaajon gamugia mobuya.

³² * “Joonanon Niiniwe ejemba batugianon kema Anutuwaa qaanon uugia kuuro moma iikanondeen uugia meleengito, mobu, niinon batugianon asugin nama Joonawaa nanamemenja uugun amakejen. Kaen amakejento, onjo kilen telambelan ama nomakeju.

Kawaajon Niiniwe ejembanon jenteegowaa kamba somatanon ejemba tuun somata koi nanjuti, onowo ororon koomunonga waama onoo koorongianon motoon nambu. Motoon nama Niiniwe yononon qaa kokaen onoo selegianon kuuwu, ‘Onjo Siwe gomambaa Eja hona telambelan ama mugi Anutunon irona meleema onono siimbobolo uuta mobuya.’ Niiniwe yononon kaen jegi nanamemen-gianon ononganja kaniagia injisaangi gamugia mobuya.” Kian.

Kiwa ii asasaga nonombaatiwaajon eja.

Mat 5.15; 6.22-23; Maak 4.21-23

³³ * “Monjon lambe me kiwa ootirin kowi wanjonon me monjon mende ambaato, ii mono kawaa dun raranon ambaa. Kaen ano tosianon miri uutanon ubombaajon mojuti, yononon iikawaa asasaga iima saanon ubu. ³⁴ Goo jaaga ii uu selegaa kiwaya koloaja. Kawaajon ji monjon jaaga mende men boliji een, iikanon mono toon asaridabororo Anutuwaa asasaganon saanon uuganon men asariro laaligoga kuuya asasaganon laligowaa. Asasaganon laligowaato, siin kombombanja bologanon me iwoi monjon jaaga men bolin asasaga kojangiji een, iikanon selewaa laaligoga kaanagadeen men tiro pangaman uutanon tintuan laligowaa.

³⁵ “Kaen kolooro moba, pangamanon uugaa asasaga kojangiro tiwabotiwaajon mono tooga moma galen men aowa. ³⁶ Kaen ana Anutuwaa asasaganon uuga kuuya sokono wanjonon mon mende tiiji een, goo seleganon mono kaanagadeen asombilibiliawo koloon jaasewanganon asarija. Kiwa somatanon seleganon kuun kokobilibiliawo men asarin gonji, laaligoga mono iikawaa so Anutuwaa asasaganon andaboron laligowaa.” Kian.

Uumelembaa selesele taniwaajon ‘Yei!’ jero indin 6 kolooro.

Mat 23.1-36; Maak 12.38-40; Luuk 20.45-47

³⁷ Jiisanon qaa ii jedabororo Farisii (Kana qaawaa kaparan-konkon) eja monjon kokaen jen koma horon muro, “Gii saanon noo mirinon uma rama nene newonja.” Kaen jero kema uma nene nemambaajon raro. ³⁸ Wala boria mende songbama kamaan

* 11:31: 1 Kin 10.1-10; 2 Hist 9.1-12 * 11:32: Jona 3.5 * 11:33: Mat 5.15; Maak 4.21; Luuk 8.16

raroto, Farisii ejanon sili ii iima walingoro. ³⁹ Walingoro Ponon kokaen ijoro, “Oo Farisii onono ononon hamo qen aowombaajon qambi ano amanenewaa selia songbama yagonkejuto, onongiaa uugianon mono tilooja. Ii mono dogo, otoko ano nepagepalo iikanon saa qero laligoju.

⁴⁰ “Oo onono, uugia qaa. Monon selia kuuya mokoloroti, iinon mono uuta kaanagadeen mokoloro me qaago? Onono mono naambaajon uugiaa gawombaajon ataqatan anju? Ii mende sokonja. ⁴¹ Kawaajon iwoi qambi, amanenenon raji, ii mono kalengia ejemba wanaya onombu. Kaen anji Anutunon hamo qen onono onoonon iwoi kuuya mono soraaya ewaa.” Kian.

⁴² * “Oo Farisii ejemba, lombo qagianon ubaatiwaajon mono qama wanjinjingon ‘Yei!’ jejen. Onono nembanene kuuya mendeema bakaya 10:nonga motoongon Anutuwaabunja qenkeju. Dane, supe ano logoya kania kania ii kaanagadeen mendeema tenonga motoongon ii Anutuwaabunja qenkeju. Nandun ii tororo amakejuto, Kana qaawaa kota wana koi mono uugun mesaonkeju: Gii Anutu uu kononganon jopagon munkeba ano ejemba batugianon nanamemen dindina otaan laligowa. Qaa wana ii mono kaparan koma otaan laligowu ano qaa melamelaa ii kaanagadeen mende uugun mesaowu.

⁴³ “Oo Farisii, lombo qagianon ubaatiwaajon mono qama wanjinjingon ‘Yei!’ jejen. Onono qamakooli mirinon dun rara mutuyanon jegenjegen rabombaa siina momakeju. Maaketnon me kananon ejemba iniigi jolongia jewutiwaajon momakeju. ⁴⁴ Oo onono, lombo qagianon ubaatiwaajon qama wanjinjingon ‘Yei!’ jejen. Onono qasiri qagia qaa iikawaa so kolooju. Ejembanon qamo moronawo dakanon eji, ii mende moma qagianon lansan riin iwoi donqizizawo oosirin tiloonkeju.” Kian.

⁴⁵ Jiisasnon qaa kaen jero Kana qaawaa boi yonoononga monon moma meleema kokaen ijoro, “Boi, gii qaa kaen jen nono kaanagadeen gamu qen nononjan.”

⁴⁶ Kaen jeroto, Jiisasnon qaa kokaen jero, “Oo Kana qaawaa boi, onono qagianon kaanagadeen lombo ubaatiwaajon qama wanjinjingon ‘Yei!’ jejen. Onono qaawaa qaa jen koton iikawaa qaqan lombotawo ii ejemba qagianon amago ama anji ii angowombaajon bimonon onono aonoronkejuto, onongio ii boro susugianon borona mon ilaan onombombaaajon wosomomogia mon mende enkeja.

⁴⁷ “Oo onono, lombo qagianon ubaatiwaajon mono qama wanjinjingon ‘Yei!’ jejen. Onono gejatootoo ejemba yonoo qasirinon simen kuun men menjerenonkejuto, onongiaa ambosakonurugianon mono ii unugi komugi. ⁴⁸ Onongiaa ambosakonurugianon gejatootoo ejemba unugi komugi ononon iyonoo qasirigianon kuun men simen menkeju. Kaen men iikanon ambosakonurugia yonoo nanamembaajon wambelaan qaagia nanon jen dangunu kaana nanju.

⁴⁹ “Kawaajon Anutu, momakoto Toya iinon kokaen jeja, ‘Niinon gejatootoo ejemba ano aposol wasin onombe onoonon kawuya. Kagi iyonoononga tosaana ii unugi komuwuya ano tosaana sisiwerowero ama onombuya.’

⁵⁰ “Anutunon Siwe namo mokolon oronoti, kamban iikanonadeen kanain gejatootoo ejemba unugi sagia molaagi kamaaroti, iikawaa sa irona kuuya ii ejemba kete laligojuti, mono onono qagianon uro siimbobolo mobuya. ⁵¹ * Aabelwaa sayanon kamaaro iikanonadeen kanain unun kouma laligon Zekaraia siimolon alata ano jiwowon jigo kowoga yoro batugaranon qegi saya kamaaro iikanon tegoro. Niinon qaa kokaen injiowe mobu: Sagiaa irononon mono ejemba kete laligojuti, onono qagianon uro siimbobolo mobuya.

⁵² “Oo Kana qaawaa boi onono, lombo qagianon ubaatiwaajon mono qama wanjinjingon ‘Yei!’ jejen. Onono Anutuwaabunja momo mewombaa nagu kii meria ii ejemba unuama angon koma onomakeju. Onongio iikawaa utanon mende keugi ano tosanon

* **11:42:** Lew 27.30 * **11:51:** Jen 4.8; 2 Hist 24.20-21

iikawaa uutanonj keubombaajonj anjuti, onononj ii somonjonj anjonj koma onoma laligogi.”

⁵³ Jiisanonj qaa kaen jen mesaonj keno Kana qaawaa boi ano Farisii yonononj kanainj qaa geriawo jen munj qaa kania kania jewaatiwaajonj mamaga qisij mugi.

⁵⁴ Qisij mugi buutanonjga qaa monj qiwitigoro iikanonj kokosiiro qaawaa timbinonj horowombaajonj embonji. Kianj.

12

Uumeleembaa selesele laaligowaa galenj meme qaa

Mat 10.26-27

¹ *Jiisanonj qaaya jero kambanj biiwianonj kanonj ejemba tausenja tausenja iwaanonj ajoroonj oloqologonj utaqutama aonj nanji. Kaen ama nanji kanainj gowokouruta kokaen injijoro, “Iwoi jegenja koi: Ono mono Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) yonoo uumeleembaa selesele nanamemenjiaajonj galengja mewu. Ii wosokondunj kaanja kolooja. Ii mende mesaowuti eenj, iikanonj mono yiist kaanja somariinj menj bolinj onjmbaa.

² *“Ejembanonj iwoi ununj megij eji, ii kuuya mono kotunji asuganonj koloowaa. Kaanjiadeen qaa mesangogij eji, ii kuuya mono injisaangij moma kotowuya. ³ Kawaajonj onj mono qaagiaajonj galen menj aonj laligowu. Ono qaa pangamanonj olon jewuti, ii mono asasaganonj jegij mobu. Ono miri uutanonj wangonja monjenj sanjenonj gejagianonj jewuti, ii mono sombenonj asuganonj jenj asariwu.” Kianj.

Morowaajonj toroko monij sokombaa.

Mat 10.28-31

⁴ “Alauruna niinonj onj kokaen injijowe mobu: Tosianonj selegia qen komunj iikawaa gematanonj iwoi monj toroqen ambombaajonj amamaawuti, iyonoojonj mono toroko mende moma laligowu. ⁵ Ii qaagoto, morowaajonj toroko mogij sokombaati, niinonj ii qendeema onomanja. Monj morononj ku-usun menj unjuro komugij riitama onono gere sianonj kemebuti, iwaajonj mono toroko moma laligowu. Onoojonj qaa ii mombo jejen: Iwaajonj mono toroko moma laligowu.

⁶ “Tosianonj (arionj, wilisij) ⁵ ii toiya woinonj sewanja mewutiwaajonj amakejuto, Anutunonj iyonoononjga motoongowaajonj mende duduuro. ⁷ Anutunonj kalanj koma onoma wanj jugia kuuya kaanagadeen weengodaboronj jangogia moja. Ejemba onoo sewanjia ii wilisij mamaga unuugunj uuta kolooja. Kawaajonj toroko mono mende moma laligowu.” Kianj.

Kraist jokoloowu me qakoombu?

Mat 10.32-33; 12.32; 10.19-20

⁸ “Niinonj qaa monj injijowe mobu: Monjonj nii ejemba jaagianonj jokolonj nombaati, Siwe gomambaa Eja honjonj mono kaanjiadeen ii Anutuwaawo gajobauruta yonoo jaagianonj jokoloowaa. ⁹ Kaento, monjonj nii ejemba jaagianonj qakooma nombaati, niinonj mono kaanjiadeen ii Anutuwaawo gajobauruta yonoo jaagianonj qakoomanja.

¹⁰ * “Monjonj Siwe gomambaa Eja honja qetama qaa jewaati, Anutunonj singisongoya ii saanonj mesaowaato, monjonj Unja Toroya mepaegowaati, iwaa singisongoya ii Anutunonj mende mesaowaa.

¹¹ * “Ejembanonj onj horonj qaa jakegianonj onoonji qamakooli mirigianonj me kiap gawana ano kantria kantria yonoo eja ponj yonoo jaanonj nambuti, kambanj iikanonj qaagiaa kitia naa qaaga nomaenj meleema jewonjati, iikawaa majakakaya mono mende

* **12:1:** Mat 16.6; Maak 8.15   * **12:2:** Maak 4.22; Luuk 8.17   * **12:10:** Mat 12.32; Maak 3.29   * **12:11:** Mat 10.19-20; Maak 13.11; Luuk 21.14-15

mobu. ¹² Ii kokaembaajon: Onjo qaa jewuti, ii Unja Toroyanonj aua iikanondeen kuma onono jewuya.” Kianj.

Eja otokoyaa sareqaa

¹³ Ejemba tuun batugianonga eja monnon Jiisaswaa jero, “Boi, mannananon komuro gii mono danaa jena mannaanon borosamoya mendeema nomba.”

¹⁴ Kaen jeroto, Jiisasnonj kokaen meleema muro, “Oo eja, morononj oroo jenteego togara koloomambaajon kuun nonota balongara mendeembenaga?” ¹⁵ Kaen jen qaa kokaen toroqero, “Eshina tiwomalekugianonj afaanagadeen me kelemalelen enagati een, kilenj laaligogiaa kania ii iikanonj mende eja. Laaligogia mende gosinj monen esuhinanonj mondowuti een, mono tiwilaawu. Kawaajon menjgo mewombaa otoko (greed) kuuyawaajonj mono galengia menj laligowu.”

¹⁶ Kaen jen sareqaa monj kokaen injoro, “Eja qaqaabunayawo monj laligoro. Iinonj balononj nene gawonja mero toomorianj somata kolooro. ¹⁷ Ii kolooro uutanonj kokaen romonjonj jero, ‘Noo kowi mirina ii melaada. Kawaajonj dumunj gesoya gesoya, amu tuunja tuunja, yagonj boranja boranja ii mono dakanonj menj kululuuwenaga? Mono nomaenj amanamaen?’ ¹⁸ Kaen jen jero, ‘Mono kokaen amaaja: Nii kowi mirina kondeema kitianonj kowi miri somasomata memanja. Ii menj nene toomoriana ano esuhinana kuuya mono iikanonj menj kululuuwe rabaa. ¹⁹ Kanonj raro neenaajonj kokaen jemaaja: Oo gii simbawonj! Toomorianga mono afaanja qaa en gonja. Kawaajonj mono nene nen menj aisoonj gbania gbania siiseweweya qaa haamo menj osonj laligowa.’ ²⁰ Kaen jeroto, Anutunonj kokaen ijoro moro, ‘Oo gii, uuga qaa! Niinonj kambanja ama menj tegonj unja kokoosoga gomantiinja kokanonj guambe komuwaga. Komuna ilawoila kuuya bunja qen aonj laligonati, ii mono morowaa bunjaya koloowaamaen?’

²¹ “Monnonj iyanjaajonj tiwomaleku maa suanj iwoi menj kululuunkejato, Anutuwa koorononj uuwaa toomorianja mende en muji, iwaajonj mono lombo somata kaen koloowaa.” Kianj.

Anutu moma laarinj majakaka mende mobu.

Mat 6.25-34

²² Jiisasnonj gowokouruta kokaen injoro, “Kaen koloowaato, niinonj onjo kokaen injowee mobu: Onjo balononj laligowutiwaa majakakaya ii kokaen jenj mende mobu: Nono mono naa iwoiga menj newonaga ano naa iwoinonj selenana esuwonaga?”

²³ Selegiawo laligojuti, iikanonj iwoi honja kolooro opo selekopaanonj mono iikawaa qerewenja kolooja. Jaagiawo laligojuti, iikanonj iwoi honja kolooro nenenonj mono iikawaa qerewenja kolooja.

²⁴ “Mono aoao koonj injiibu: Yonononj nene kota mende qosoma kororoonkeju. Dumunj honja mende kotonj kowi mirigianonj mende menj kululuunkeju. Sii solongia ii qetegonj (stua) nene mirinonj mende amakeju ano Anutunonj ii kilenj unjuaginkeja. Ejemba onoo sewangia ii koonj sewangia unjuugunj uma eja. Mono ii romonjgogi kembera.

²⁵ “Onoononga monnonj majakaka moma iikaanja kanonj namononj laligowaatiwaa kambanja ii weenj motoongowaa so menj toroqewaa me qaago? Ii qaago totoonj!”

²⁶ “Iwoi melaada kaanja ambombaajonj amamaawuti een, iwoi tosaanja kuuyaajonj mono nomaembaajonj majakaka mobuyaga? ²⁷ *Onjo mono japu jarinj juraya akadami-giawo ii injiibu: Yonononj opo surugiaajonj beweso mende longbamakeju. Gawonj iwoi tosaanja mende menkeju ano ii kilenj kokaen injowee mobu: Kinj Solomononj goul silwaya qeragonj malekuya asombilibiliawo mouma laligoroto, iwaa malekuya ii taalimba leinj firinduawaa so iimasiinjiawo mende kolooro.

* **12:25:** Tosianonj kokaen meleema jeju: Onoononga monnonj majakaka moma iikaanja kanonj selia wan fiitwaa so toroqen menj korimambaajonj amamaawaa. * **12:27:** 1 Kinj 10.4-7; 2 Hist 9.3-6

²⁸ “Japu jariŋ juraya toonj ii kete namononj kosonananonj raro woraŋ konji kamaaro gilinj menj kululuunj kuugi jewaa. Ii kilenj Anutunonj juraya kaanja monj ii kaanjadeen awaagadeen menjjerengonkeja. Kawaajonj iinonj mono onjo kaanagadeen saanonj esuunj onjombaa. Onjo japu jariŋ jurayaa so mende kolooju. Anutunonj kalaŋ koma onjomambaajonj moji, siinja iikanonj mono iwoi kuuya unjuugunj uja. Oo ejemba, momalaarigianonj mono naambaajonj melaada kolooja?”

²⁹ “Kaenj kolooro onjo kaanagadeen laaligogiaajonj majakaka mende mobu. Ii moma bimoonj kokaenj jewubo, ‘Nono mono naa nene apuga newonaga?’ Kaenj jenj uugia iikanonj mende ama uukamakamaa koloonj uugere mokoloowubo. ³⁰ Kantri so uumeleembaa gadokopa yonononj iwoi kaanja kuuya bunja qen aowombaaajonj kaparaŋ koma uugere amakeju. Ii amakejuto, onjo nene opo iwoiwaajonj memeqemeanj menj amamaajuti, Manjianonj mono ii modaboroja. ³¹ Iikawaa uugereya mende ambuto, mono Anutuwaaw bentotononj keubombaaajonj kaparaŋ komakebu. Uugia iikanonj anji ero iinonj mono galaŋ koma onjoma iwoi kaanja ii kaanjadeen toroqen onjombaa.” Kianj.

Bujanana Siwenonj me namononj menj kululuuninj sokonja?

Mat 6.19-21

³² “Oo noononj tuunj melaada, Manjianonj bentotonj onjomambaajonj mojiwaajonj mono toroko mende moma laligowu. ³³ Balombaa monenj hinaya ii kaparaŋ koma qeragowubo. Kawaajonj iwoi enj onjonji, ii mono sewanjaajonj ama monenj horonj bakaya ejemba wanaya kalengiaajonj onjombu. Kaenj anji qabunagia maa suaŋ kaanja ii Siwe gomanonj enj seinj mende qaombaa. Monenj gesogia qaita monj ii Siwe gomanonj mende boliwu. Gurenj dumunjanj ano yongoro meme yonononj mono eu uma iwoi menj boliwombaaajonj amamaawuya.

³⁴ “Iwoiwaajonj akadamuya menj mona uji, iikanonj miri monjenj ero giinonj mono uuga kaanagadeen iikanonj qokotaan laligowaga.” Kianj.

Uugbili laligonj gawonj megi sokombaa.

³⁵ * “Onjo mono Anutuwaaw gawonja mewombaaajonj jojorinj opo surugia somonjonj yagonj akadamugiawo nama uugiaa kiwayanonj ootirigi jero laligowu. ³⁶ *Ti kokawaa so: Miri toya monj ii ejemba maraŋ (agominj aoao) lombanonj kaŋ aisoowombaaajonj horonj mugikeno. Kananj keno meraurutanonj mirinonj rama eleembaatiwaajonj jaagianonj seleenjenj uunj kisi-kasu jenj kaparaŋ koma mambonju. Mamboma laligogi iinonj kambaŋ kanonj me kanonj kouma nagunonj qenaga, yonononj mono iikanondeen nagu horogikoubaa. Onjo mono mera iyonjoo so koloonj jojorinj laligowu.

³⁷ “Ponjonj eleema karo gawonj memeuruta tosiaŋonj uugbili laligogi kaenj mokoloonj onjombaati, iyonononj mono simbawonjowo kolooju. Niinonj qaa honja monj kokaenj injijowe mobu: Iinonj kouma ajoroonj onjoma nene duŋnonj ano raji nene unjuagi mambaaajonj jojoronj aonj welenj qen onjombaa. ³⁸ Iinonj ruunjanonj me gomaŋ aworaŋgoro kanonj eleeno tosiaŋonj uugbili laligogi mokoloonj onjombaati, iyonononj mono simbawonjowo kolooju.

³⁹ * “Gbili laligowombaaajonj qaa koi mono saanonj romonjowu: gomantiinja ano kikekakasililinj ejanonj naa kambaŋonj me auanonj kawaati, miri toyanonj ii monagati eenj, iinonj mono gbili laligonj miria saanonj galaŋ mero qosoma umambaajonj amamaawaa. ⁴⁰ Onjo ‘Siwe gomambaa Eja honjanonj kambaŋ kokaamba mende koubaa,’ jenj romonjowuti, iinonj mono kambaŋ iikanondeen koubaa. Kawaajonj onjo kaanagadeen jojorinj laligowu.” Kianj.

Gawonj ejanonj silemale laligonj tiwilaaro.

Mat 24.45-51

* 12:35: Mat 25.1-13 * 12:36: Maak 13.34-36 * 12:39: Mat 24.43-44

⁴¹ Jiisasnoŋ qaa kaen jero Piitonoŋ qisiro, “Poŋ, gii sareqaa koi ii nonoojoŋ me ejemba tosaana kuuya yoŋoojoŋ kaangadeen jejan?”

⁴² Kaen qisiro Poŋnoŋ jero, “Gawoŋ meme ejemba batugianoŋ moronoŋ tirin kotoŋ tosaana unuuguja? Tosianoŋ zololoŋgoŋ gawoŋ mesaogi moŋnoŋ momakooto awaawaa qaganonŋ kaparanŋ koma pondanŋ menkeji, iinoŋ mono simbawoŋawo kolooja. Miri toyanonŋ nanamemenŋa gosinŋ iima moŋgenŋ kema miriaa ilawoilaya ii iwaa borianonŋ ano galeŋa koloojaa. Galeŋa kolooŋ welenqeŋeuruta iJOROTIwaa so kalanŋ koma kambanŋ dindinanonŋ unuaginkebaa. ⁴³ Kaen kalanŋ koma onoma laligoro toyanonŋ eleema kanŋ kaanŋ iima ‘Mono simbawoŋawo koloojan!’ jewaa.

⁴⁴ “Niinoŋ qaa hoŋa moŋ kokaenŋ injiJowe mobu: Toyanoŋ simbawoŋawo ijoŋ esuhinaya kuuyaa galeŋa kuunŋ mubaa. ⁴⁵ Kuunŋ mubaato, gawoŋ meme bibilokoya iinoŋ uutanonŋ romoŋgoŋ kokaenŋ jewaati eenŋ, ‘Poŋnaa kaka kambanjanonŋ koriga eja.’ Kaen jenŋ kanainŋ gawoŋ meme ejembauruta ununŋ ureenŋ jejelombanŋ ama aisoŋ apu kotiga neŋ uuta sooro enkalolonŋ silemale ama laligowaa. ⁴⁶ Kaen laligoŋ kambanŋ moŋnoŋ Poŋa koubaatowaajonŋ mende mambombaati, mono iikanondeenŋ koubaa. Kambanŋaajonŋ imowamo ulumbulunŋ laligoro mono aua iikanondeenŋ kouma qeŋ japalelenŋ meŋ munŋ jenŋ kotoŋ qaaqootogo ejemba kaanŋa gere sianonŋ kemenŋ siimbobolo mobaa.

⁴⁷ “Gawoŋ meme moŋnoŋ Poŋaa uusiinaŋ moma yagoroto, qaa areŋa iJOROTIwaa so joroŋqoroŋ mende meŋ aonŋ gawoŋa meŋ laligoroti, Poŋanoŋ iikawaa ironŋa jero somoŋgoŋ oolinonŋ indinŋ mamaga qeyayagonŋ qewuya. ⁴⁸ Kaen qewuyato, gawoŋ meme eja moŋnoŋ Poŋaa uusiinaŋ mende moma yagonŋ iwoi ama mero ironŋa saanonŋ jegi oolinonŋ qewutiwaa so kolooji, Poŋnoŋ iikawaa ironŋa jero afaana qewuya. Anutunonŋ mombaajonŋ iwoi mamaga muroti, iinoŋ mono ii meŋ seiŋo hoŋa mamaga koloowaatiwaajonŋ mambombaa. Anutunonŋ mombaajonŋ iwoiwaa waroga seiseiya muroti, iinoŋ mono ii meŋ seiŋo hoŋa seiseiya kolooro meleema mubaatiwaajonŋ qisiwaa.” Kianŋ.

Jiisasnoŋ gere bolanŋ meŋ kamaaro deeno.

Mat 10.34-36

⁴⁹ “Niinoŋ namonoŋ gere ama uulangowe jenŋ kema kawaatiwaajonŋ kamaawe uusiinaŋa mono iikawaa bolananonŋ jedaborowaatiwaajonŋ eja. ⁵⁰ *Ejato, ii ‘Gere ama uulangomaŋa,’ jewe siimbobolo mamaga joŋ kowororo kaanŋa ii noo qananonŋ uma turunŋ nomambaajonŋ ambaa. Anutunonŋ iikaanŋa kanonŋ mulu qaita moŋ meŋ nombaa. Oo nii konjilinŋ somata moma laligowe mulu meŋ nono iikanonŋ tegowaa. ⁵¹ Kokaenŋ romoŋgowubo: Jiisasnoŋ luae qemambaajonŋ ama namonoŋ kamaaro. Niinoŋ kokaenŋ injiJowe mobu: Niinoŋ luae qemambaajonŋ qaagoto, noojoŋ ama juma deenŋi bonŋ jawo koloojaa.

⁵² “Ii kokaembaajonŋ jejenŋ: Noo Buŋa qaananonŋ ejemba uugia kuuro meleengitiwaajonŋ kambanŋ kokaamba kanainŋ kokaenŋ koloojaa: Miri mombaa uutanonŋ ejemba 5 yoŋonoŋ batugianoŋ angowowo ama jumbuya. Leegenŋ karoŋ yoŋonoŋ woi yorowo angowowo anŋi leegenŋ woi yorononŋ karoŋ yoŋowo deendenŋ ama laligowuya. ⁵³ *Manmera yorononŋ juma kerekere ani nemumbora yorononŋ riitama aori enaroyanonŋ enaroya qetama aonŋ deembaota.” Kianŋ.

Kambanŋ laligojoni, ii moma gosiwu.

Mat 16.2-3

⁵⁴ Jiisasnoŋ toroqenŋ ejemba tuunŋ ii kokaenŋ injiJoro, “Weenŋ kemekemetanonŋ goman bulugonŋ koosu umunŋ kono onŋo ii iima iikanondeenŋ ‘Konŋ kawaa,’ jenkeju. Kaen jegi konŋ kawaa. ⁵⁵ Saut waagenŋa haamo giliro iima moma kokaenŋ jenkeju, ‘Gomanŋ geriawo koloojaa.’ Kaen jegi iikawaa so koloojaa. ⁵⁶ Oo uumeleembaa ejemba seleseleya, onŋ

* 12:50: Maak 10.38 * 12:53: Mai 7.6

sombin namowaa tanigara iima kon weembaa kanagara saanon gosinkejuto, kaban koi laligojoni, iikawaa kania mende gosin moma kotogi mende sokonja.” Kian.

Angowowogia mindingogi solananiwaa.

Mat 5.25-26

⁵⁷ “Ono ‘Iwoi dindina ii nomaen ambona,’ jen kawaa kania ii nomaembaajon ama ononjio mende gosin jen tegonkeju? Ii mende sokonja. ⁵⁸ Kereganon seleganon qaa ama qaa Jakeyanon horon gomambaajon ano jenteego galembaanon kema kana nemunanon iikanon mono kaparan koma uumotoonjo ama qaagara jen solananiwao. Kaen mende ambaoti een, kereganon saanon ororaan gono (jas, majistreit) jenteego toyaa jaanon keuna moma jero opotorowaa borianon kemena kapuare mirinon goombabo. ⁵⁹ Niinon kokaen jewe moba, Gii kanon tawaga kuuya ambaatiwaa so osin rabaga. Toiyaga konoga kaanagadeen andaboronjo mono wantaaga men kamaawaga.” Kian.

13

Uugia melembu me komu tiwilaawu.

¹ Kaban iikanondeen tosonian kouma Jiisas sundu kokaen ijogi moro, “Galili ejemba tosonian Jerusalem jigono siimolon oogi gawana Pailotnon jero kawali galenurutanon kanon uma unun komugi sagia kamaan lama bulmakao sagiawo melokanjin ero.”

² Kaen jegi meleema kokaen injoro, “Ono iikawaajon kokaen romongowubo: Galili ejemba yononon Galili ejemba tosaana kuuya unuugun singisonjo ama laligogiti-waajon siimbobolo ii mogi. ³ Kaen qaagoto, niinon kokaen injowe mobu: Ono uugia mende melembuti een, ono kuuyanon mono kaanagadeen tiwilaadaborowu. ⁴ Me goman qata Siloam kanon miri koriga monon kamaan koma ejemba 18 turun onono komugiti, ono iyonoojon kokaen romongowubo: Yononon Jerusalem kanageso tosaana kuuya unuugun singisonjo ama qaagiawo laligogi. ⁵ Qaagoto, niinon kokaen injowe mobu: Ono uugia mende melembuti een, ono kuuyanon mono kaanagadeen tiwilaadaborowu.” Kian.

Muli gere gorosana sareqaa

⁶ Jiisasnon sareqaa mon kokaen jero, “Eja monon muli gere komoro gawonon kouma nano kawaa hona mongamambaajon kenoto, mon mende mokolooro. ⁷ Mende mokolon gawon galenaaajon jero, ‘Moba, niinon muli gere kokawaa hona gbani karoombaa so kan mongambeto, mon mende mokoloowe. Kawaaajon ii mono naambaajon toroqen namowaa kelega een horowabo. Kawaaajon ii mono koma gilina kema.’ ⁸ Toyanon kaen jeroto, galenon meleema ijoro moro, ‘Oo eja ponna, ii saanon mesaona gbani koi mombo namba. Niinon kaban biiwianon kokaamba kanon kinonon namo oson qidigon isombason ama liligowe kelegawo koloowaa. ⁹ Niinon kaen ambe gbani gematanon iikawaa hona saanon kolonaga. Ii mende koloowaati een, ii saanon komba.’ ” Kian.

Jiisasnon Sabat kendonon emba mon men qangoro.

¹⁰ Jiisasnon Sabat kendonon qamakooli miri monon uma Buja qaa kuma onono. ¹¹ Kanon emba mon raro. Omenon gbani 18 kawaa so men loorin muro gemata miligoro qeteteremambaajon amamaan rama laligoro. ¹² Jiisasnon emba ii iima oono karo kokaen ijoro, “Emba, isinabisina jiganon mono gomesaoro awaa koloojan.” ¹³ Kaen jen boria wanon ano iikanondeen qeteteren Anutu mepeseen muro.

14 *Mepeseen muroto, Jiisasnoŋ Sabat kendonon emba ii meŋ qeaŋgoroti, qa-makooli miriwaa galeŋanoŋ ii iima kawaaŋon moro boliro qaa kanain ejemba tuuŋ yoŋooŋon jero, “Gawon memewaa kambaŋ 6 eji, iikanon mono kaŋ meŋ qeaŋgon onŋombaatiwaaŋon jewu. Ii Sabat kendonon qaago.”

15 Kaen jeroto, Poŋnoŋ meleema kokaen jero, “Oo uumeleembaa selesele ejemba, onŋo kuuya bulmakao ejiaga me donŋigiaga ii Sabat kendonon mirinonŋa isama unuaŋgi apunon kema nenkeju me qaago? Onŋoononŋa moŋnoŋ ii mende anŋon koma onŋomakeja. 16 Mobu! Emba koi kanon Aabrahambaa gbiliga kolooro Satanon somonŋon muro gbani 18:baa so laligoro niinon kasia ii Sabat kendonon isambe sokoma onŋonja me qaago?” 17 Kaen jero tuarenjenuruta kuuya yoŋonon gamugia mogi ano ejemba tuuŋ kuuya yoŋonon anŋoleto damuyawo meroti, ii kuuya iima moma aisooŋgi. Kiaŋ.

Nejon kotaa sareqaa

Mat 13.31-32, 34; Maak 4.30-32

18 Jiisasnoŋ sareqaa moŋ kokaen jero, “Anutuwwa bentotonŋa kania ii nomaen? Ii naamombo so ambenaga? 19 Ii nejon kotaa so kokaen kolooja: Eja moŋnoŋ ii meŋ gawonŋon kema komoro waama somariin gere kolooro. Gere kolooro kanakeewaŋ koonŋa koonŋa yoŋonon haigia gere iikawaa borianon anŋi.” Kiaŋ.

Yiistwaa sareqaa

Mat 13.33

20 Jiisasnoŋ mombo sareqaa moŋ kokaen jero, “Anutuwwa bentotonŋa ii naa iwoiwo so ambenaga? 21 Ii yiist me flaua meŋ somasomariwwa so kokaen kolooja: Emba moŋnoŋ ‘Bered oomaŋa,’ jeŋ yiist meŋ flaua konde karonŋ kanon mindirin melenqeleen ama ano rama korebore somariiro.” Kiaŋ.

Mono nagu gonŋononon janjarin riin keubu.

Mat 7.13-14, 21-23

22 Jiisasnoŋ kema taonŋa taonŋa ano gomaŋa gomaŋa kanon Buŋa qaa kuma onŋoma kema laligon Jerusalem sitinon baagen keno. 23 Keno moŋnoŋ kokaen qisin muro, “Poŋ, uugia meleenŋi Anutunon hamo qeŋ onŋono letombuti, ii ejemba afaanŋoya me nomaen?” Qisin muro kokaen injoro,

24 “Onŋo mono nagu gonŋononon keubombaajon janjarin riin aonŋorowu. Niinon kokaen injowe mobu: Ejemba mamaganon Anutuwwa bentoton uutanon keubombaajon batogowuto, ii amamaawuya. 25 Kanagen miri toyanon waama nagu konogo onŋo kambaŋ iikanon kanain seleenŋen nama nagunon qeŋ kokaen jewuya, ‘Poŋ, mono nagu horon nonomba.’ Kaen jegi meleema kokaen injowaa, ‘Nii mende moma onŋonjen. Onŋo daanŋaya, ii mende mojen.’ 26 Kaen injoro onŋo iikanondeen kanain kokaen jewuya, ‘Nononon mono giwo ainjolon rama nene nenin. Giinon mono liligon nonoo sombenon Buŋa kuma nonona.’ 27 *Kaen jewuyato, iinon qaa kokaen injowaa, ‘Onŋo mono dakaya, nii mende moma onŋonjen. Kawaaŋon kokaen injowe mobu: Bologna meme kuuya, onŋo mono nomesaon togowu.’

28 **“Togogi iikanon Abraham, Aisak, Jeikob ano gejatootoo ejemba kuuya yoŋonon Anutuwwa bentoton uutanon nanŋi injibuto, onŋoanŋia hagon onŋonŋi seleenŋen nambuya. Kaniagia kaen mokolon saama gigilaan gobugia kigi qaro laligowuya. 29 Ejembaya ejembaya ii ween koukoutanonŋa ano kemekemetanonŋa ano leelee Noot Saut iikanonŋa kaŋ Anutuwwa bentotonon keuma duŋ raragia meŋ nembanene nen

* 13:14: Eks 20.9-10; Dut 5.13-14 * 13:27: Ond 6.8 * 13:28: Mat 22.13; 25.30 * 13:28: Mat 8.11-12

korisoro ama laligowuya. ³⁰ *Kaen laligowuto, mobu! Konoga yonoononga tosonian mutuya koloowuya ano mutuya yonoononga tosonian konoga koloowuya.” Kian.

Kin Herodnon kasu soona kawa so koloaja.

Mat 23.37-39

³¹ Kamban iikanondeen Farisii (Kana qaawaa kaparankonkon) tosonian Jiisaswaanon kan kokaen jegi, “Kin Herodnon guro komuwaatiwaaon moja. Kawaajon mono goman koi mesaon kema.”

³² Jegi kokaen meleema onono, “Ono mono duuyaa kasu soona ii kokaen jegi moba, ‘Moba! Niinon kete ano woran ome onotamaan ano ji ejemba men qeangon onoma laligomana. Kemanati, indigen mono iikanon keuma gawona metogomana.’

³³ “Gejatootoo ejemba seiseiya ii Jerusalem sitinon unugi komugi. Goman tosonian mende toroqen unugi komunkeju, iikawaa tanitani eja iijen. Kawaajon niinon kete ano woran indigen kana kema laligomana. Jerusalem keube nugi komumanati een, mono iyonoonon kaiyakagiaga ii toroqen ambu.” Kian.

Jiisasnon Jerusalem sitiwaaon saoro.

Mat 23.37-39

³⁴ Jiisasnon jero, “Oo Jerusalem Jerusalem, ono gejatootoo ejemba unugi komugi Anutunon ejemba wasin onono onoonon kankejuti, ii jamonon unugi komunkeju. Kuru nemunanon merauruta enjana baatanon ama kojojon onomakeji, niinon iikawaa so kambana kambana goo kanagesouruga suunon kololon onomabaajon moma laligoweto, ono ii togon laligon kougi. ³⁵ *Mobu! ‘Anutunon mono jigo mirigia gema qero saoyagadeen ewaa.’ Kaen ewaato, niinon kokaen injowe mobu, Ono nii mombo mende niibuyato, kanagen kamban mon kan kuuro iikanon niima kokaen jewuya, ‘Pombaa qatanon kan nononji, Anutunon mono ii kotuegon muba.’ Kian.”

14

Jiisasnon ji eja mon men qeangoro.

¹ Jiisasnon Sabat kendon monnon Farisii (Kana qaawaa kaparankonkon) yonoo jotamemeya mombaa mirianon uma nene nero. Nen raro tosonian galen men itiigi.

² Iikanon iwaa jaasewanonon ji eja mon kana boria apunon ologon somariiro raro.

³ Jiisasnon ii iima kanain Kana qaawaa boi ano Farisii ii qisin onoma kokaen jero, “Sabat kendonon eja men qeangon mun iikaana kanon Kana qaa uuguwona me qaago?”

⁴ Kaen jeroto, yononon goron qen ragi. Ragi borianon eja ii oosirin men qeangon wasiro keno. ⁵ *Keno kokaen injoro, “Onoononga mombaanon mera me bulmakao eja ii Sabat kendonon apu ronon kemebaati een, ii mono uulanawo horogi koubaa. Moronon ii mende hororo kounaga?” ⁶ Kaen qisin onono kawa kitia meleembombaa bimoon qaagia bogoro ragi. Kian.

Jiisasnon sele men-uu ii qetano.

⁷ Farisii (Kana qaawaa kaparankonkon) ejanon ejemba nenewaajon koma horon ononoti, iyononon dun jaayanon eu metogon ragiti, Jiisasnon ii iima kawaajon sareqaa mon kokaen injoro, ⁸ * “Monnon gii maran (agomin aao) lombambaanon koma horon gono iikanon kema dun jegen mende men raba. Kaen ambagati een, tosaana koma horon ononoti, iyonoononga monnon gii guugun qabunayawo koloowabo.

⁹ “Iinon kouro lomban toyanon goonon kan kokaen jenaga, ‘Gii dun koi mesaona uuta iinon raba.’ Kaen jewaati een, gii mono waama baatanon emu kamaan dun men

* 13:30: Mat 19.30; 20.16; Maak 10.31 * 13:35: Ond 118.26; Jer 22.5 * 14:5: Mat 12.11 * 14:8: Gba 25.6-7

rama gamuga senjombo mobabo. ¹⁰ Kaen qaagoto, moŋnoŋ koma horoŋ gombaati, gii saanoŋ duŋ simiŋanoŋ emu kema raba. Kaen rana lomban toyanonŋ kouma giima jewaa, ‘Alana, gii saanoŋ kaŋ duŋ jegenanoŋ eu kema raba’. Kaen jero giinoŋ ejemba giwo rama nene nejuti, mono kuuya iyoŋoo jaagianonŋ qabuŋagawo koloowaa. ¹¹ *Ii kokaembaajonŋ: Iyanŋiaa uugia meŋ ubuti, Anutunonŋ ii kuuya meŋ kamaanŋ oŋombaa. Moŋnoŋ iyaŋa uuta meŋ kamaawaati, Anutunonŋ mono ii meŋ uma mubaa.”

¹² Farisii (Kana qaawaa kaparanŋkonŋonŋ) ejanonŋ ejemba koma horoŋ oŋono lombanonŋ ragi Jiisasnoŋ lomban toya eleema iima kokaen ijoro, “Gii weembaa me gomantiinŋaa lomban moŋ oonŋ iikanonŋ geenŋaa alauruga me daremuŋuruga ii mende koma horoŋ oŋomba. Tinitosauruga me miri ejemba qabuŋagiawo ii mende koma horoŋ oŋomba. Kaŋa lombambaajonŋ koma horoŋ oŋonati, ii kaŋiadeenŋ koma horoŋ goma tosaga ii metogonŋ goŋgi tegowaa. Kaen ambaati eenŋ, Anutunonŋ mono iikawaa tawaya mende gombaa.

¹³ “Kaen qaagoto, lomban mozozonŋonŋ oowagati, gii mono ejemba kamaanŋeqeta ii koma horoŋ oŋomba. Ejemba wanaya, lokoŋ ano jaagoo koloojuti, mono ii oŋoona sokombaa. ¹⁴ Ii koma horoŋ oŋona yoŋonoŋ tosa metogonŋ gombombaaajonŋ amamaagi gii iikawaajonŋ simbawonŋawo koloonŋ laligowaa. Tosagia ii eenŋ ero laligona solana yoŋonoŋ koomunonŋga waagi kambaŋ iikanonŋ Anutunonŋ aŋo ii gooŋonŋ metogonŋ gombaa.” Kianŋ.

Lomban ano mondomondo qaa jeŋ togogi.

Mat 22.1-10

¹⁵ Jiisasnoŋ kaen jero nene neŋ ragi yoŋoononŋga moŋnoŋ ii moma kokaen ijoro, “Moŋnoŋ Anutuwwa bentotonŋ uutanonŋ keuma nene neŋ rabaati, niinoŋ iwaajonŋ simbawonŋawo jejeŋ.”

¹⁶ Kaen ijoro kokaen meleeno, “Eja moŋnoŋ gomantiinŋaa lomban somata mozozonŋonŋ oonŋ ejemba mamaga horoŋ oŋonŋi kawutiwaajonŋ jero. ¹⁷ Lomban kambaŋa kaŋ kuuro welenŋeqeya moŋ wasiro koma horoŋ oŋomambaajonŋ iJOROTI, iinoŋ yoŋoononŋ kema jero mogi, ‘Iwoi kuuya mozozonŋgodaboroniŋ eja. Kawaajonŋ mono saanoŋ kawu.’ ¹⁸ Kaen inŋjoroto, ii moma yoŋonoŋ korebore kanainŋ iwoi tosiانوŋ mondonŋ togogi. Eja mutuyanonŋ jero, ‘Nii molalenŋ moŋ sewana mewetiwaajonŋ iikanonŋ kema iimambaajonŋ mojeŋ. Iikanonŋ somonŋonŋ nonja. Kawaajonŋ saanoŋ kema ijona mende moma bolinŋ nombaa.’ ¹⁹ Eja moŋnoŋ jero, ‘Nii bulmakao eja 10 sewanŋia meweti, ii qaŋanoŋ somonŋowe kinonŋ horogi kema gawonŋ batogonŋ menjanŋgomaŋa. Iikanonŋ somonŋonŋ nonjiwaajonŋ saanoŋ ijona mende moma bolinŋ nombaa.’ ²⁰ Moŋnoŋ toroŋenŋ kokaen jero, ‘Nii emba woranda koi sewana mewetiwaajonŋ kamambaajonŋ amamaajeŋ.’

²¹ “Kaen jeŋi welenŋeqenonŋ eleema eja poŋa buju ii ijoro. Ijoro moma uuta gere jero welenŋeqeya kokaen jeŋ kotonŋ muro, ‘Gii mono alanzaŋ qenjaaro sombenonŋ ano kananonŋ kema ejemba kamaanŋeqeta, wanaya, kana borogia riiriita, jaagoo ano lokoŋ ejemba ii mono unŋuana lomban miri uutanonŋ koi kawu.’ ²² Jeŋ kotonŋ murotiwaa so andaboronŋ kaŋ kokaen ijoro, ‘Poŋna, jeŋ kotonŋ nonjanŋiwaa so anjento, duŋ tintina mombo kaŋiadeenŋ raja.’

²³ “Kaen ijoro eja poŋnoŋ jero, ‘Gii mono roonŋeqe ano kuunŋianonŋ kema ejemba rama kenjuti, ii kaparanŋ koma kuunŋ oŋona lomban miri uutanonŋ kouma saa qewu. ²⁴ Niinoŋ kokaen inŋjowe mobu: Ejemba wala koma horoŋ oŋomambaajonŋ jeweti, iyoŋoononŋga moŋnoŋ noo lombanonŋ mende kouma nembanene neŋ naanŋa mobaa.’ ” Kianŋ.

* **14:11:** Mat 23.12; Luuk 18.14

*Jiisaswaa gowoko laaligowaa kania**Mat 10.37-38*

²⁵ Jiisasnoŋ keno ejemba tuunŋleembe yoŋonoŋ otaanŋ kenŋi eleema kokaenŋ injjoro,
²⁶ **“Moŋnoŋ niwo kaŋ laligomanjenŋ nii gogoraagenŋ ama noma nemunŋmaŋa, embame-
 ria, daremuŋa, naambeeta ano iyaŋaa laaligoya kaanagadeenŋ jegenŋ ama jopagonkeji,
 iinoŋ mono noo gowokona koloomambaajonŋ amamaawaa. ²⁷ *Sisigia megi moŋnoŋ
 nii notaanŋ siimbobolo moma maripoononŋ komumambaajonŋ mende jojoriwaati, iinoŋ
 mono noo gowokona koloomambaajonŋ amamaawaa.*

²⁸ *“Oŋoonoŋga moŋnoŋ miri koriga memambaajonŋ moji eenŋ, iinoŋ mono wala
 kamaanŋ rama moneŋa miri medaborowaatiwaa so kolooja me qaagoti, iikawaa kania
 gosinŋ iima kotowaa. ²⁹ Kaenŋ mende ama miri tandoya komoma medaboromambaajonŋ
 kotikotiia mende enŋ muro mesaoro eenŋ nano ejemba kuuya ii iima kanainŋ jenŋ
 mepaqepae ama mububo. ³⁰ Kaenŋ ama muŋ kokaenŋ jewubo, ‘Eja ii kanainŋ miria
 meroto, ii medaboromambaajonŋ mende kotiiro.’ Iikawaa so gii Jiisas otaawaa me
 qaagoti, ii tororo gosinŋ moma kotowa.”* Kianŋ.

³¹ Jiisasnoŋ qaa ii toroqenŋ kokaenŋ jero, *“Kaanagadeenŋ kinŋ eja poŋ moŋnoŋ kinŋ
 mombo aronŋ qenŋ ‘Manja qewoŋa,’ jenŋ nomaenŋ ambaa? Iinoŋ uulanawogadeenŋ kere
 mende ama mubaato, wala jawinuruta horonŋ oŋono ajoroonŋ rama qambanmambanŋ
 qaa kokaenŋ aminŋ mobuya, ‘Ananaanonŋ ejaurunana 10,000 laligojonŋ ano leegenŋ
 kereurunana ii 20,000 laligoju. Eja poŋgianonŋ ii unuama kagi injiima saanonŋ kotiinŋ
 unuwoŋa me qaago?’ ³² ‘Mende kotiiwoŋa,’ jewuti eenŋ, iinoŋ kere kinŋnoŋ koriganonŋ
 karo iikanondeenŋ jotamemeuruta wasinŋ oŋono iwaanonŋ kema luae qewombaajonŋ
 gejanono aminŋ mobuya. ³³ Kaanagadeenŋ oŋoonoŋga moŋnoŋ iwoi kuuya enŋ muji, ii
 jegenŋ ambaati, iinoŋ mono noo gowokona koloomambaajonŋ amamaawaa. Kawaajonŋ
 mono niiga jegenŋ nooŋgi sokombaa.”* Kianŋ.

*Sii naaŋa qaa ii iwoi omaya totoonŋ.**Mat 5.13; Maak 9.50*

³⁴ *“Sii ii awaa koloojato, siinŋa mesaowaati eenŋ, ii mono nomaenŋ meagoninŋ mombo
 siinawo koloonaga? ³⁵ Kikisi omaya ii balonŋ kelegawo koloowaatiwaaajonŋ menŋ
 kululuunŋ isombasonŋ amakejonto, sii naaŋa qaa ii iwoi mombaajonŋ mende sokombaa.
 Qaago! Ii mono eenŋ namononŋ gilininŋ kemenŋ eenŋ toontoonŋ ewaa. (Gii kaanjadeenŋ
 noo gowokona koloonŋ batuyanonŋ kotonŋ nomesaowagati eenŋ, mono iwoi omaya
 koloowaga.) Moŋnoŋ gejiawo laligoji eenŋ, iinoŋ mono qaa ii moma kotowa.”* Kianŋ.

15*Lamanonŋ soorotiwaa sareqaa**Mat 18.12-14*

¹ *Takis tiliqili ama megiti ano singisonŋgo ejemba tosaana ii jaasoonŋgoyanonŋ
 Jiisaswaa Buŋa qaaya mobombaajonŋ kagi. ² Kaenŋ kagito, Farisii ano Kana qaawaa
 boi yoŋonoŋ Jiisaswaaajonŋ uugia boliro ŋnindinŋ-ŋundururu qaa kokaenŋ jegi, *“Eja kanonŋ
 singisonŋgo ejemba unuama yoŋowo rama nene neja.”* ³ Kaenŋ jegitiwaaajonŋ Jiisasnoŋ
 sareqaa moŋ kokaenŋ injjoro,

⁴ *“Oŋoonoŋga mombaa lamauruta 100 laligogi yoŋoonoŋga moŋnoŋ soonŋ jinjaunŋ keno
 toyanonŋ nomaenŋ ambaa? Iinoŋ mono 99 ii balonŋ qararanŋkonŋkonanŋ oŋomesaonŋ
 kema motoonŋgo jinjaunŋ kenoti, iikawaajonŋ moŋgama kema laligonŋ mokoloooro
 tegowaa. ⁵ Mokoloonŋ uukoisoro ama sawinanonŋ ama bosima kawaa. ⁶ Mirinonŋ kaŋ
 alauruta ano tosaana kosere laligojuti, ii oŋoono ajoroogi kokaenŋ injjowaa, ‘Lamana
 sooroti, ii mokoloojenatiwaaajonŋ mono kagi niwo korisoro ambonŋa’ ⁷ Niinoŋ kokaenŋ*

* **14:26:** Mat 10.37 * **14:27:** Mat 10.38; 16.24; Maak 8.34; Luuk 9.23 * **15:1:** Luuk 5.29-30

injowee mobu: Iikawaa so singisonjo eja motoonjonon uuta meleembaati, iwaajon Siwe gomanon korisoro somata koloowaa. Ejemba 99 iyanjiaa jaagianon solana dindiya koloon uugia meleembombaaajon mende moma laligojuti, iyonoojon korisoro kaana mende koloowaa.” Kian.

Monej kota soorotiwaa sareqaa

⁸ “Kaanagadeen emba monjon silwa monej kota 10 men laligoro yonoononga motoonjonon kemen sooro nomaen ambaa? Iinon mono kiwa ootirin kaparan koma miri usuma mongambaa. Monjama laligon mokoloo tegowaa. ⁹ Ii mokoloon emba alauruta ano emba tosaana kosere laligojuti, ii onono ajoroogi kokaen injowaa, ‘Noonon silwa monej kota motoonjonon sooroti, ii mokoloojenatiwaajon mono kagi niwo korisoro ambona.’ ¹⁰ Iikawaa so niinon kokaen injowee mobu: Singisonjo ejemba monjon uuta meleenon Anutuwa gajobauruta yononon iwaajon korisoro uuta ambuya.” Kian.

Qewolon ejanon uunjonjan ama uuta meleenon.

¹¹ Jiiasnon toroqen kokaen jero, “Eja mombaa merawoita woi laligori. ¹² Koganon manaaajon kokaen ijoro, ‘Amana, gii mono monej esuhinaga mendeema bakaya nombaa.’ Kaen ijoro mangaranon ilawoilaya kuuya sogaranon mendeema orono. ¹³ Ii orono meria melaanon goman boria woi karoon laligon hina iwaiya kuuya ii koloon men kantri monjen keno. Iikanon kema iyanjaa jaajaa kana somata emba yonowo bao kasu kaana pangaman laaligo laligon monej hinaya gilidabororo.

¹⁴ “Iwai kuuya gilidabororo bodi somata koloon balon kuuya ii sokono. Iinon kaman kanon kanain tapekokoro koloon memeqemean ama amamaaro. ¹⁵ Amamaan kantri iikawaa toya mombaanon kema gawombaaajon qisin muro wasiro iwaa bao sopanon kemen bao galenjiaga laligoro. ¹⁶ Iikanon laligoro bao yononon sako kota negi iima ‘Saanon ii newe tomena sokonaga,’ jeroto, ii kaanagadeen monjon mende muro.

¹⁷ “Kaen laligon uuta tooro kokaen jero, ‘Manaa gawon ejemba naa afaana yononon gawon megii sewana onono nene nen timbiringon laligojuto, niinon kokanon konkorara bodi laligon komumambaaajon anjen. ¹⁸ Nii mono waama mannaanon eleema kema kokaen ijomana, ‘Ama, nii singisonjo ama iikanon gii ano Siwe Toya qaagara qotogon qagara men boliwe. ¹⁹ Kawaajon giinon mombo noojon ‘Merana,’ jewagatiwaa so mende koloojen. Gii saanon jena welenqeqega mon koloomana.’

²⁰ “Kaen jen waama mannaanon keno. Kema miri dodowiro mananon korikori endu nama iiro karo bata pororogoro iima koboon esunagadeen qiqigon kema kema aroyanon giliro kemero buuta kiton nen ‘Merana, oowe oowe!’ jero. ²¹ Kaen anoto, merianon ijoro, ‘Manaa, nii singisonjo ama iikanon gii ano Siwe Toya qaagara qotogon qagara men boliwe. Kawaajon giinon mombo noojon ‘Merana,’ jewagatiwaa so mende koloojen.’

²² “Kaen ijoro mananon iikanondeen welenqeqeuruta kokaen injoro, ‘Ono mono uulanawo maleku akadamuyawo mon men kan mouma mubu. Ilawage aroyanon koma menjerenjon mun kana esu kanaanon mouma mubu. ²³ Kaanagadeen sopanon kema bulmakao donaa kelegawo mon men kan qen oogi nen korisoro ambona. ²⁴ Merana koi komun tagoroti, iinon mono mombo gbilin kaja. Iinon mono soorogo Anutunon mombo mokoloo asugija.’ Kaen injoro kanain korisoro anji.

²⁵ “Korisoro anjito, datanon gawonon laligon eleema miri dodowin kanon rii gbawe gama oron aisogiti, iikawaa otona moro. ²⁶ Ii moma welen mera mon qaro karo ‘Ii nomaembaajon anju?’ jen qisin muro. ²⁷ Qisin muro kokaen ijoro, ‘Koganon luluunkota eleema karo mananon ii mombo analin ba koma mun iikawaajon injoro bulmakao donaa kelegawo qen on aisooju.’

²⁸ “Kaen ijoro irina soono mirinon umambaajon togoro. Togoroto, mananon ii moma seleenjen kamaan uuluae qaa bonjonanon jen men loorin muro. ²⁹ Men loorin muroto, iinon meleema kokaen ijoro, ‘Manna, niinon gbani mamaga welenqa qen laligon jenkootoga kaman monnon mende uugun laligoweto, kilen giinon kaman monnon meme (nonin) melaa mon alauruna yonowo korisoro ambombaajon mende nona. ³⁰ Mende nonato, meraga koi kanon kana somata emba yonowo laligon monen hinaga tiwilaan kouro giinon mono iwaajon ama injiona bulmakao donja kelegawo qen ooju.’

³¹ “Ijoro mananon kokaen meleema jero, ‘Merana, gii kaman so neenawo laligonkejan. Kawaajon neenaa bunana kuuya ii mono goo bunaga kaangadeen kolooja. ³² Kaangadeen koloojato, koga koi kanon komun tagoroto, mombo gbilin eleema kaja. Iinon soodabororoto, Anutunon ii mombo mokolooja. Kawaajon keteda koi nene korisoro anin sokonja.’ ” Kiaj.

16

Euhina galen tiliqiliawowaa sareqaa

¹ Jiisanon gowokouruta qaa mon kokaen injoro mogi, “Eja qabunayawo mombaa esuhina galen mon laligoro. Tosianon kan eja qabunayawo ii qaa kiisan ijogi, ‘Iinon goonon monen hinaga kondeema tondu gilin laligoja.’ ² Ii moma galen ii jero karo jen muro, ‘Nii goojon bun bologa jegi mojen. Gii noo miri ano esuhinana mombo galen kombagatiwaa so mende koloojan. Kawaajon ii nomaen galen koma laligona, iikawaa lopoya jen asarin nomba.’ ³ Kaen jero uutanon kokaen romongoro, ‘Miri toyanon galenkonon gawona nuano nomaen amanamaen? Esunna mende sokonjiwaajon balon osomambaajon amamaajen ano jejewelenwelen eja laligomambaajon gamuna mojen. ⁴ Iinon galenkonon gawona nuambaati, niinon kaman iikanon nomaen ambe tosianon mirigianon koma horon kalan koma nombuyaga? Ahaa! Kana mon romongojen.’

⁵ “Kaen jen ejemba toyanon tosa ama ononoti, ii kuuya ana ana horon onono kagi. Mutuyanon karo ii kokaen ijoro, ‘Tonaanon tosa goonon dawi eja?’ ⁶ Kaen qisiro jero, ‘Oil dram 100 mewe.’ Kaen jero kokaen meleeno, ‘Gii tosa papiaga men koi rama uulanawo utegon 50 oona ewa.’ ⁷ Kaen jen eja mon qisin muro, ‘Ano gii? Goonon tosa dawi eja?’ Qisiro kokaen jero, ‘Wiit flaua ii 21,000 kilogram mewe.’ Kaen jero ijoro, ‘Gii tosa papiaga men iikanon 16,800 kilogram kaen oona ewa.’

⁸ “Kaen kolooro miri toyanon moma jenqeeango qaa kokaen jero, ‘Galenanon tiliqili qaganon iwoi anoti, ii momakooto awaa qendenja.’ ” Pon Jiisanon sundu kaen jen toroqen jero, “Pangamambaa nanamemen otaankejuti, iyonoo momakootogia ii ejemba tosaana kete laligojuti, ii tiliqili ama onombutiwaa so ejato, Anutuwaa asaganon laligojuti, yonoo momakootogia ii iikawaa baatanon kolooja.

⁹ “Kawaajon kokaen jewe mogi: Tosianon balombaa monen hinanon ejemba tiligon onomakejuto, ononon mono iikanon men alaurugia mokolon onombu. Ii mokolon onongi balombaa iwoinon qaambaati, Anutunon mono kaman iikanon koma horon onono laaligo kombombanqa gomanon keuma tetegoya qaa laligowu.

¹⁰ “Monnon iwoi melaada men kaparan koma tororo galen konji, iinon mono iwoi somata kaangadeen tororo galen kombaa. Monnon iwoi melaada galen koma gijigaju anji, iinon mono iwoi somata ii kaangadeen galen kombatiwaajon jenin gijigaju ambaa. ¹¹ Balombaa monen hinaya borogianon anji ii pondan mende galen konji hona mende kolooroti een, monnon mono iwoi bunaya uuta hona ii borogianon mende ambaa. ¹² Ono tosaana yonoonon iwoi ii pondan mende galen konji hona mende kolooroti een, ononganjaa uugiaa bun hona ii moronon mon ononaga?

13 **“Welenqege monnon pon woi welen qen oromambaajon amamaankeja. Monnon kaen amambaajon moji, iinon mono mon kazi ama mun mon uutanon jopagowaa. Mombaanon qokotaan mon jejewili ama mubaa. Kawaajon ononon Anutu ano moneh hina ii mindirin welen qen orombombaajon amamaawu.”* Kian.

Monembaa uugere ambubotiwaa qambanmamban qaa

Mat 11.12-13; 5.31-32; Maak 10.11-12

14 Farisii (Kana qaawaa kaparankonkon) yononon monembaa naan mamaga en onono laligogitiwaaajon Jiisanon qaa kuuya ii jeroti, ii moma jaa kuma mepaegon mugi. 15 Mepaegon mugi kokaen injoro, “Farisii ononon mono ejemba jaagianon solana kaana qendeema onombombaajon geriawo amakejuto, Anutunon uugiaa kania moma kotodaboroja. Ejemba jaagianon iwoi mombaajon mogi uuta kolooji, ii Anutunon iiro arokuukuuyawo koloonkeja.

16 **“Bentotombaa kania ii Mooseswaanon Kana qaanon ano gejatootoo ejemba yonoo Buju Terenon oogi weengon laligon waanin Jonon asugin hona asuganon injisaano. Kamban iikanona kanain qaa ii jen sein Anutuwaa bentotonon keubutiwaaajon ejemba uugia kuunkejon. Ejemba kuuyanon mono janjarin riin kaparan koma bentoton iikawaa uutanon keubombaajon amakeju. 17 *Siwe balonon goron qewaotiwaa so anjaoto, Kana qaawaa tere jimbolana motoongo ii kamban mongen mende totoon aliwaa. Kian.*

18 **“Eja monnon embia mesaon emba mon mewaati, iinon mono olonkalu ambaa. Eja monnon emba loyanon mesaroti, ii mewaati, iinon mono kaanagadeen olonkalu ambaa.”* Kian.

Eja qaqabunayawo ano Lazarus

19 *“Eja qabunayawo mon laligoro. Iinon opo maleku nezongbala osoga akadamuyawo mouma laligon kamban so nenkorisoro ama siiseweweya qaa laligoro. 20 Kaen laligoroto, iwaa miri naguya kosianon eja wanaya mon qata Lazarus en laligoro. Wiji nombonon selia so koma raro. 21 Wosoya ano gbadonon en eja pon qerewenaa nene dunongga nene kera reemonja kamaaro ii nemambaajon moro. Moma ero kasu yononon kouma wiji nombonja bojon laligogi.*

22 *“Kaen laligon wanaya iinon komuro. Komuro Siwe gajoba yononon wama uma oyanboyan gomanon angi Aabrahambaa koorononon raro. Eja qabunayawo iinon kaanjadeen komuro ron kongi. 23 Ron kongi koomuwaa senjon gomanon kemero jen sorogoro siimbobolo somata moma uuro uro Lazarus Aabrahambaa koorononon koriganon endu raro iriuro. 24 Iriima silama qama jero, ‘Oo amana Abraham, mono wosoga moma nomba. Nii gere bolanon nooro kokanon konajilin uuta moma nanjen. Kawaajon mono Lazarus wasina kema koso susuyanon apunon qeesaan kan neselananon moriro olomoowa.’*

25 *“Kaen jeroto, Abrahamnon meleeno, ‘Merana, mono koi romongona keno. Giinon namonon laaligo korisoroyawo mono laligona tegoroto, Lazarusnon namonon laaligoya qenjenmanjen ama laligoro. Kaen laligoroto, kamban kokaamba ulunkolen ama munin rajato, giinon siimbobolo moma konajilin qaganon nanjan. 26 Kaen laligojon ano toroqen kokaen jejen: Anutunon nono ano onjo batunananon mendeema jawo ama kotiuro eja. Kawaajon tosanon jawo qisigon nonoononga onoonon koubombaajon mobuyaga, ii mono amamaawuya. Kaanagadeen leegen endu laligojuti, ononon kaanagadeen nonoonon koubombaajon osiwuya.’ 27 Kaen jero kokaen ijoro, ‘Amana, kaen kolooro kokaen welema gonjen: Giinon mono Lazarus wasina mannaa mirinon kema. 28 Miri iikanon daremunuruna 5 laligojuti, iyononon kaanjadeen senjon goman*

* 16:13: Mat 6.24 * 16:16: Mat 11.12-13 * 16:17: Mat 5.18 * 16:18: Mat 5.32; 1 Kor 7.10-11

koi kanon kamaan siimbobolo somata mobubo. Kawaajon mono jena kema gejatootoo qaa injoro mobu.’

²⁹ “Kaen welenoto, Aabrahamnon jero, ‘Qaago! Mooseswaa Kana qaa ano gejatootoo ejemba yonoonon Buju Tere ii yonoo bunaga eja. Qaa ii mono geja ama mobu!’ ³⁰ Kaen jero kokaen jero, ‘Oo ama Aabraham, kaen qaagoto, koomuya nonoononga monnon yonoonon kenagati een, yononon mono uugia meleembuyaga.’ ³¹ Jero Aabrahamnon kokaen ijoro, ‘Yononon Mooses ano gejatootoo ejemba yonoo qaawaajon geja mende anjuti een, kaanjadeen koomuya nonoononga monnon waama qaa jenagati een, iyononon mono kilen Anutu mende moma laarin mubuyaga.’ ” Kian.

17

Singisongowaa kongoro mono qotogowu.

Mat 18.6-7, 21-22; Maak 9.42

¹ Jiisasnon gowokouruta qaa kokaen injoro, “Bologaa siipatitanon mono afaankota koloonkeja. Monnon siipatiti angon komambaajon amamaankejato, mon moronon tosaan kongoro ama onono singisongo ambuti, iwaajon mono terenon ‘Yei!’ qama wanjinjingojen. Siimbobolo uutanon mono iwaa qaganon ubaa. ² Iinon ejemba melaa iyonoononga mon kongoro ama muro singisongo ambaati, eja iikanon mono lombo uuta mokoloowaa. Anutunon lombo iikawaa irona nomaen muro soyanon koloonaga? Kemun kowonjin aroyanon somonon kowe biiwianon giligi kemenagati, iikanon mono afaankota koloonaga.

³ * “Kawaajon mono onoangia galengia men aon laligowu. Alaga monnon singisongo anji, ii mono jen mindinon muba. Jen mindinon muna moma bolin aon wosoya mobaati een, gii mono singisongoya mesaon muba. ⁴ Ween mombaa uutanon singisongo 7 ama bolin goma amben 7 goonon eleema kokaen jewaa, ‘Alana, nii singisongo anjenwaajon moma bolin aojen.’ Kaen jewaati een, gii mono singisongoya ii mesaon muba.” Kaen.

Momalaariwaa hona ii ku-usunawo.

Mat 17.20; 21.21; Maak 11.23

⁵ Aposol yononon Pombaajon jegi, “Momalaarinana mono toroqen men kotiiwa.” ⁶ Kaen jegi Ponon meleeno, “Momalaarigaa hona ii nejon kotaa so enagati een, ononon saanon numuzu gere* koi kawaajon kokaen jen kotowuyaga, ‘Gii mono tiigawo joloma waama lugun kowenon kemen geennga komoma aon namba.’ Kaen jen moma laarigi gere iikanon mono qaagia ten kombaa.” Kian.

Welenqege awaa ii nomaen?

⁷ “Onoononga mombaa gawon ejanon bulmakao men gawonon kema kinon hororo balon mosombaa me lama galengiaga laligowaa. Laligon mirinon kouro iikanon toyanon kokaen jero mobaa me qaago, ‘Gii mono mirinon kouma rama nenega newa.’ ⁸ Kaen qaago! Iinon mono kokaen jewaa: ‘Gii mono apu arin meagon aon gomantiinaa nenena onn ama nona neman. Kawaa gematanon geenгаа nenega onn newa.’ ⁹ Kaen jen koton muro gawon ejanon jerotiwaa so gawon medabororo sokono galenanon kawaajon mepeseen mubaa me qaago? Qaago! ¹⁰ Onoo kanagia ii kaanjadeen eja. Galenganon iwai kuuya jen koton ononoti, onoo ii andaboron kanon mono kokaen jewu, ‘Nono gawon ejemba toon laligojon. Galenanon iwaiwaajon jeroti, mono iigadeen men kajonwaajon mepemepese mongambombajon amamaajon.’ ” Kian.

Jiisasnon eja 10 selegia men solananiro.

* **17:3:** Mat 18.15 * **17:6:** Jiisasnon mulberi gere mon qendeen. Gere ii numuzu kaanaga, kota kowororo kota kaan neneയാ.

¹¹ Jiisasnon Jerusalem sitinon kemambaajon Galili ano Samaria prowins woi yoroo batugaranon kana eroti, iikanon keno. ¹² Kananon kema goman monon keuro eja 10 selegia manimbayawo yononon mokoloon iima korikori endu nanji. ¹³ Nama kotakota gama silama jegi, “Somatanana Jiisas, mono kiankomun nonomba!”

¹⁴ *Qama jegi injiima kokaen injiijoro mogi, “Onjo mono jigo gawon galen yonoonon kema selegia qendeema onombu.” Kaen injiijoro ten koma kananon kengi selegianon iikanon solanani awaa kolooro. ¹⁵ Awaa kolooroto, 10 yonoononga monon selia solananiro iima eleema kan Anutu kotakotagadeen gama mepeseero. ¹⁶ Mepeseen Jiisaswaa kanianon kemej usugon siminj kuma ‘Dangisen!’ jero. Eja ii Samaria ejaga. Juuda yononon Samaria prowinswaa ejemba yonoonon mogi kamaanqeqeta kolooro laligogi.

¹⁷ Dangisen jero Jiisasnon meleema ijoro, “Ii saanon anjanto, eja kuuya 10 onoo selegianon mono solanidabororo me? Eja 9 yononon mono daen laligoju? ¹⁸ Eja wabaya giinon geenodeen eleema kan Anutu mepeseejanto, eja 9 yononon mono kema lolomoninj kenju.” ¹⁹ Kaen jen kokaen ijoro moro, “Momalaariganon mono men qeangon gonja. Kawaaajon saanon waama kema.” Kian.

Anutuwaa bentotonja ii nomaen koloowaa?

Mat 24.23-28, 37-41

²⁰ Farisii (Kana qaawaa kaparanonkon) yononon Jiisas kokaen qisin mun jegi, “Anutuwaa bentoton ii mono naa kabanon asugiwaa?” Jegi moma meleema kokaen jero, “Anutuwaa bentotonon mono jaananon iibombaa so mende asugiwaa. ²¹ Mobu! Anutuwaa bentotonja ii batugianon uugianon asuginj eja. Kawaaajon ii kokanon me endukanon eji, kaen jewombaajon amamaankejon.”

²² Jiisasnon gowokouruta kokaen injiijoro mogi, “Kanagen kaban mon kan ku-uwaati, iikanon Siwe gomambaa Eja honaa gawon meme weenja yonoononga mon iibombaa siinja mobuto, ii mombo iibombaajon amamaawuya. ²³ Kaban iikanon kokaen jegi mobu, ‘Mobu! Hamoqeqe Toyanon mono endu laligoja. Mobu! Mono koi asugija.’ Kaan kan jegi ii iibombaajon iikanon uulanawo mende lugun kembu. ²⁴ Ii kokaembaajon: Siwe gomambaa Eja honanon mombo kawaati, kaban ii oobiliwaa so kokaen koloowaa: Ii siwe leengenja uulanawo bilisik ama asarin leegen sokoma kenji, iinon mono iikawaa so asugiwaa. ²⁵ Kanagen kaen koloowaato, wala ejemba kaban kokaamba namonon laligojuti, iyononon eja ii yakarin gema qen mugi siimbobolo somata mobaa.

²⁶ * “Wala eenanon Noowaa kabanon ejembanon laaligogia qemasolgen qaganon laligon tiwilaagiti, iikawaa so mono Siwe gomambaa Eja honanon mombo kawaatiwaa kabanon kaanagadeen asugiwaa. ²⁷ * Noowaa kabanon nene lomban ama apu kotiga nen embaqemba sewanaa angi kema karo agiminj aogi. Nanamemen kaen ama men qemasolgen laligogi Noonanon wanjo uutanon uroti, ween iikanon tegoro. Tegoro apu gboulu somatanon kan ejemba qaa ron koma onono apu nemoton komugi.

²⁸ * “Lootwaa kabanon kaanagadeen qemasolgen laligogi kaanjadeen kolooro. Ejembanon nene lomban ama apu gisi nen gawon koma komoma jigo mirigia men qetegon nene sii miri ama iwoi sewanja mewutiwaajon angi iwoi tosia sewanja men laligonkegi. ²⁹ Kaen ama men laligogito, Lootnon Sodom goman mesaon keno ween iikanondeen gere ano jamo qara geriawo ii mono kon kaan sombinonga kamaan ejemba jinonja qaa onoro komugi. ³⁰ Kanagen Siwe gomambaa Eja honanon mombo asugiwaati, kaban iikanon ejembanon kaanjadeen qemasolgen ama laligon tiwilaawuya.

* **17:14:** Lew 14.1-32   * **17:26:** Jen 6.5-8   * **17:27:** Jen 7.6-24   * **17:28:** Jen 18.20-19.25

³¹ “Ween iikanonj sombenonj laligowaati, iinonj mono hina iwoiya memambaajon miri uutanonj mende uba me gawononj kema laligowaati, iinonj mono kaanjadeen mirianonj mende eleema kawa. ³² Loot embianonj meleema gematanonj uunj komun jamo karanjanj kolooroti, mono ii romongowu. ³³ *Monjonj laaligoya siiseweweya qaa iyanjaajonj anjonj koma iyanjaa jaajaa laligomambaajonj moji, iwaa laaligoyanonj mono soowaato, monjonj laaligoya noojonj ama qeleema mesaowaati, iinonj mono laaligo honaa kania mokolonj oyanboyanj laligowaa.

³⁴ “Niinonj kokaenj injiowe mobu: gomantiinja iikanonj eja woi dunjonj motoonj ewaoti, iyeroononga monj wama monj mesaowuya. ³⁵ Kaanagadeenj emba woi ii motoonj tawen orasinj rabaoti, iyeroononga monj wama monj mesaowuya.” ³⁶ (Eja woi nene gawononj laligowaati, iyeroononga monj wama monj mesaowuya.)

³⁷ Jiisanonj kaenj jero gowokourutanonj meleema ijogi, “Oo Ponj, ii dakanonj koloowaa?” Kaenj ijogi kokaenj injiwo mogi, “Oro gisaganonj mongenj baagenj ero mambonkararanonj mono iikanonj horonj ajoroonkejuti, mono iikawaa so koloowaa.” Kianj.

18

Malononj kaparanj koma weleno eja somatanonj ilaaro.

¹ “Onj mono kambanj so Anutu qama koolinj qelokoli mende ama laligowu.” Jiisanonj kaenj jenj iikawaa sareqaaya kokaenj injiwo mogi, ² “Taonj monjonj qaa jentego eja monj laligoro. Iinonj ejemba yonjononj qaa jenj mubutiwaajonj gamuya mende moma iyanjaa jaajaa laligonj Anutu waa jeta uugumambotiwaajonj toroko mende moro. ³ Taonj kanonj malo emba monj laligoro. Iinonj suulanj qaa jentego eja iikanonj kema kokaenj jenj laligoro, ‘Monjonj niwo angowowo anjiwaajonj giinonj mono ilaan nonaga.’

⁴ “Kaenj jero kambanj koriga ii moma gema qenj laligoroto, kanagenj uutanonj kokaenj jero, ‘Niinonj ejemba yonoo qaagiaajonj gamuna mende moma neenaa jaajaa laligonj Anutu waa jeta uugumambotiwaajonj toroko mende momakejenj. ⁵ Kaenj laligojento, malo koi kanonj mono qaasoso pondanj jenj noma kankejiwaajonj mojona tiiro saanonj ilaan mube qaaya tegowaa. Mende ilaan mubenagati eenj, iinonj mono kanasoso karo mojtitiitiya momambo.’”

⁶ Ponjonj sundu ii medaboronj jero, “Jentego eja doogoyanonj qaa jeroti, mono iikawaajonj geja ama kania romongowu. ⁷ Anutunonj ejemba iyanjaajonj meweengonj onjonoti, iyonjononj gomantiinja asasaga ilaan onjombaatiwaajonj qama kooligi Anutunonj mono yonoo qaagia gosinj jenj tegoro awaa koloowu. Ilaanj onjomambaajonj jenj silemale mende ama kambanj mende konjoratiro ubaa. Ii qaago totoonj! ⁸ Niinonj kokaenj injiowe mogi: Anutunonj mono kambanj mende koriwo qaagia gosinj jenj tegoro awaa koloowuya. Mono alanzanj ilaan onjmakejato, ii kilenj Siwe gomambaa Eja honjanonj eleema kanj ejemba gosinj onjombaati, kambanj iikanonj momalaari honja mokoloowaa me qaago?” Kianj.

Farisii ano takis meme yoroo qamakooligara

⁹ Ejemba tosianonj iyanjaajonj mogi uro solanja dindinja koloojonj jenj tosaanja mogi kamaanqeqeta kolooro. Jiisanonj ii injiima sareqaa monj kokaenj injiwo mogi, ¹⁰ “Eja woivanonj jiwowonj jigononj uma qama kooliri. Monjonj Farisii ano monjonj takis meme ejaga.

¹¹ “Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) iinonj nama anodeenj kokaenj qama kooliro, ‘Oo Anutu, ejemba tosianonj uugia dogoro kalugonj serowilinj amakejuti, nii ii kaanja mende laligojenj me takis meme endu nanji, nii iwaa so kaanagadeenj mende laligojenj.

* **17:33:** Mat 10.39; 16.25; Maak 8.25; Luuk 9.24; Jon 12.25

Kawaajon dangisen jen gonjen. ¹² Niinon sonda so somanja woi nenewaa singi laligonkejen. Niinon monen hinana kuuya mendeema 10:nonga motoongo Anutuwaa bunjaya qenkejen.’

¹³ “Kaen gama kooliroto, takis meme iinon wangonja monjon nama Siwenon eu uumambaajon gamuya moma borianon jaaya esuun kokaen gama kooliro, ‘Oo Anutu, singisongo eja nii mono kiankomun nomba.’ ¹⁴ *Niinon kokaen injjowe mobu: Iinon mono Anutuwaa jaanon solananin mirianon eleenoto, Farisii (Kana qaawaa kaparankonkon) iinon kaen qaago. Daen yononon iyangiaa uugia men ubuti, Anutunon mono ii kuuya men kamaan onombaato, monjon iyanjaa uuta men kamaawaati, Anutunon mono ii men uma mubaa.” Kian.

Jiisasnon merabora kotuegon onono.

Mat 19.13-15; Maak 10.13-16

¹⁵ Ejemba tosanon merabora busubuusu kaanagadeen unuama Jiisasnon borianon oosirin onombaatiwaaajon iwaanon kagi. Kagito, gowoko yononon ii iima jen qotogon onongi. ¹⁶ Kaen angito, Jiisasnon merabora ii koma horon onono kagi kokaen jero, “Merabora melaa ii saanon onomesaogi noonon kawu. Anutunon ejemba kaanja ii bentotonja bunja qen onombaa. Kawaajon ii mende somongon onombu. ¹⁷ Niinon qaa honja mon kokaen injjowe mobu: Monjon Anutuwaa bentotonja ii merabora kaanja bunja mende qen aowaati, iinon mono iikawaa uutanon keumambaajon amamaawaa.” Kian.

Jiisasnon eja qabunayawo mombaa qambanmamban qaa jero.

Mat 19.16-30; Maak 10.17-31

¹⁸ Galenkonkon eja monjon Jiisaswaanon kan kokaen qisin muro, “Boi awaa, niinon mono nomaen ama laaligo kombombanja bunja qen aowenaga?”

¹⁹ Qisin muro kokaen ijoro, “Gii noojon ‘Boi awaa’, ii naambaajon jejan? Anutu motoongonon awaa kolooja. Eja monjon ii kaanja awaa mende kolooja. ²⁰ *Gii jojopan qaa koi modaborojan: ‘Serowilin mono mende amba. Mon mono mende qena komuwa. Iwoi mono yongoro mende mewa. Mon jenonkuukuu mono mende ama muba. Nemunmanga mono goda qen oromakeba.’ ”

²¹ Kaen jeroto, galenkonkon ejanon kokaen ijoro, “Ii kuuya mono gbaworonanonga ten koma laligon waabe.” ²² Ijoro Jiisasnon moma kokaen ijoro, “Gii tani motoongonon amamaajan: Gii mono kema esuhinaga kuuya sewanja mewutiwaaajon ana monen karo mendeema ejemba wanaya onomba. Kaen ana esuhinaga somata (maa suan, milyon kina kaanja) ii Siwe gomanon en gombaa. Kaen ama nii notaan kawa.” ²³ Kaen ijoroto, eja iikanon kindimbiri laligorotiwaajon ama qaa ii moma wosobiri mokolon jaaya bosoleero een mesaon keno.

²⁴ Wosobiri mokolooro Jiisasnon ii iima kokaen jero, “Yei! Ejemba monen hinagiawo yononon Anutuwaa bentotonon keubombaaajon bimoon kupukapa ambuya. ²⁵ Ii kokaen jen asarimaja: Oro somata kamel ii sosoro ootanon saanon mende keubaa. Iikawaa so ejemba qabunagiawo yononon Anutuwaa bentoton uutanon keubombaaajon bimoon osiwuya.”

²⁶ Qaa ii jeroti, iyononon kokaen jegi, “Oopopoon! Ejemba moronon mono Siwewaa bunja koloonaga?” ²⁷ Kaen jegi kokaen meleeno, “Ejembanon ii angobato men amamaan osinkejuto, Anutunon mono iwoi kuuya saanon amakeja. Iinon iwoi mon ama memambaajon mende amamaan osinkeja.”

Jiisaswaa gawon memewaa tawaya

* **18:14:** Mat 23.12; Luuk 14.11   * **18:20:** Eks 20.12-16; Dut 5.16-20

²⁸ Piitonon qaa ii moma meleema kokaen jero, “Moba, nononon mono miri balonana mesaon gii gotaan kanin.” ²⁹ Kaen jero Jiisasnon kokaen injoro, “Niinon qaa hona mon kokaen injowe mobu: Monon Anutuwaabentotoñaajon ama iwoi mon mesaoroti, — ii miri balona, embameria, daremunja me nemunmanja —ii onomesaoro ³⁰ Anutunon mono kitia toroqen uugun tawaya meleema muro ii namowaa laaligonon mewaa ano laaligo kanagenanon laaligo kombombanja tetegoya qaa bunja qen aon laligowaa.”

Jiisasnon komuwaatiwaa qaaya jero karon kolooro.

Mat 20.17-19; Maak 10.32-34

³¹ Jiisasnon gowokouruta 12 ii horon onono kagi kokaen injoro, “Mobu, nono Jerusalem ubona. Gejatootoo ejembanon Siwe gomambaa Eja honaajon qaa kuuya oogiti, ii mono honawo kolodaborowaa. ³² Monon ii memelolo men muro waba gawman yonoo borogianon kemebaa. Yononon jejewili ama mepaegon qaa tokoronkota jen mun sulaapan qewuya. ³³ Sulaapan qen ooli waayawonon ootin talungon qegi komuwaa. Komun ween karon kolooro koomunonga waabaa.”

³⁴ Kaen injoroti, gowoko yononon qaa ii mende totoon moma asarigi. Qaa injoroti, ii aasangoyanon ero ii mende moma kotogi. Kian.

Jiisasnon eja jaagoo mombaa jaaya metooro.

Mat 20.29-34; Maak 10.46-52

³⁵ Jiisasnon kema Jeriko goman dodowiro eja jaagoo monon nene monej mubutiwaajon welema kana goraayanon raro. ³⁶ Raro ejemba tuunleembe kananon uugun kengi otongia moma “Naa iwoi kolooja?” jen qisin onono.

³⁷ Qisin onono kokaen jegi, “Jiisas, Nazaret ejanon mono kananon kan guugumambaajon anja.”

³⁸ Jegi kokaen qaro, “Jiisas, Deiwidwaa gbili! Gii mono kiankomun nomba!”

³⁹ Kaen qaro ejemba wala kengiti, iyononon bo rabaatiwaajon qotogon mugito, inon kaparan koma qa gigilaaro, “Deiwidwaa gbili! Gii mono kiankomun nomba!”

⁴⁰ Qa gigilaaro Jiisasnon doron ama kokaen jen kotoro, “Ii mono borianon men noonon kawu.” Jen kotoro men kosere kougi kokaen qisin muro,

⁴¹ “Alana, gii mono naa iwoi gomanatiwaajon mojan?” Qisin muro ijoro, “Pon! Nii jaana mombo uumambaajon mojen.”

⁴² Ijoro Jiisasnon moma kokaen ijoro, “Mono jaaga uuwa. Momalaariganon mono men qeangon gonja.”

⁴³ Kaen ijoro iikanondeen jaaya tooro tororo uun Anutu mepeseen Jiisas otaan gematanon keno. Ejemba kuuya yononon iwoi ii iima Anutu mepeseegi. Kian.

19

Zakiusnon uuta meleeno.

¹ Jiisas Jeriko taanon kouma koton kemambaajon ano. ² Iikanon eja mon qata Zakius laligoro. Iinon eja qabunayawo koloon takis meme yonoo jotamemegiaga laligoro.

³ Iinon Jiisaswaa kaitania iimambaa siin moroto, eja torodaamombaajon ejemba tuun batugianon nama akakarinj amamaaro. ⁴ “Jiisasnon koi kan nunuuguwaa,” jegi moma iimambaajon bobogarin kema ejemba unuugun Sikamore gere* qaganon uma raro. ⁵ Raro Jiisasnon kanon keuma jaayanon uuro uro iima kokaen ijoro, “Zakius, gii mono uulanawo kamaawa. Nii kete goo mirinon kawo motoon rabota.”

⁶ Kaen jero uulanawo kamaan aisoon koma horon muro mirianon keni. ⁷ Keni ejemba kuuyanon ii iima njindin-jundurur ama kokaen jegi, “Mono naambaajon singisongo eja kaana mirinon uma raja?”

* **19:4:** Sikamore ii kowa kaanaya, kota neneyaga.

⁸ Kaen jegito, Zakiusnon ejemba batugianon asuganon waama nama Pon kokaen ijoro, “Pon moba, niinon tiwomalekuna biiwianon mendeema leeya ejemba wanaya yonoojon onomanja ano daen yonoonon ilawoila mon so uugun tiliqili ama wambeti, ii mono ambenja 4:waa so toroqen meleema onomanja.”

⁹ Kaen ijoro Jiisasnon iwaa kaniaajon kokaen jero, “Anutunon kete miri kokawaa toya hamo qen muro letonja. Iinon kaanagadeen Aabrahambaa gbiliuruta yonoo batugianon laligoja. ¹⁰ *Siwe gomambaa Eja honanon mono ejemba soogiti, ii monqama hamo qen onomambaaajon ama kamaaro.” Kian.

Monej esu 10 mendeema ononoti waa sareqaa.

Mat 25.14-30

¹¹ *Jiisasnon kan Jerusalem siti dodowin qaaya jero ejemba ii mogiti, iyononon kokaen romongogi, “Anutu waa bentotonaa honanon mono uulanawo asugi waa.” Kaen romongogiti waaajon Jiisasnon sareqaa mon kokaen jero, ¹² “Eja qabunayawo monon kokaen jero, ‘Nii mirina mesaon kantri monon koriganon kembe iikanon nii eja pon kuun nongi laligon eleema kamaña.’ ¹³ Kaen goman koriganon kemambaaajon jen gawon ejauruta 10 onono kagi monej esu 10 mendeema onoma kokaen injoro, ‘Niinon kema laligon kanagen eleema kamaña. Ononon kaman biiwianon monej kokanon konkororo gawon men ii men seiwu.’ ¹⁴ Kaen jen kenoto, kanagesourutanon kazi ama mun kokaen jegi, ‘Nono eja koi kanon ananaanon eja pon koloon galen koma nonombaati waaajon togojon.’ Kaen jen welen eja tosaan wasin onongi gematanon kema buju ii ijogi.

¹⁵ “Kaen ijogito, kilen kantri kenoti, iyononon ii eja pon kuun mugi iyanaa prowinonon mombo eleema karo. Kan gawon ejauruta monej esu ononoti, ii jero iwaa jaanon kougi. Motomotoon yononon konkororo gawon men monej men seigi dawo kolooroti, ii qendeengi iimambaaajon qisin onono. ¹⁶ Gawon eja mutuyanon jaanon kouma jero, ‘Pon, niinon monej esuga men seiwe toroqen mombo esu 10 mokoloowe.’

¹⁷ “Kaen jero kokaen ijoro, ‘Ii awaa. Gii gawon meme eja awaga. Gii iwoi melaada men ii kaparan koma galen koma laligona seiwo. Kawaaajon niinon taon goman 10 mindirin goo borongan ambe iyonoo galengiaga laligowa.’ ¹⁸ Kaen ijoro gawon eja alianon jaayanon kouma kokaen ijoro, ‘Pon, niinon goonon monej esuga men seiwe toroqen mombo esu 5 mokoloowe.’ ¹⁹ Kaen ijoro ii kaanagadeen kokaen ijoro, ‘Ii awaa. Niinon taon goman 5 mindirin goo borongan ambe iyonoo galengiaga laligowa.’

²⁰ “Mombo monon kouma ijoro, ‘Pon iiba. Goo monej esuga koi. Ii oponon esuun lolongowe ero. ²¹ Giinon eja geriawo koloojan i waaajon ama goojon keena moma laligowe. Gii geengo hina iwoi kowinon mende anati, ii kilen memambaaajon momakejan. Gii geengo nene kota mende komona kolooroti, iikawaa hona ii kilen koton memambaaajon momakejan.’

²² “Kaen ijoro meleema kokaen jen muro, ‘Gii gawon eja bologa. Geengo qaa jejani, niinon iikawaa so gosin goma irona meleema goman. Nii eja geriawo koloojen. Neeno iwoi kowinon mende ama ii memambaaajon momakejen. Neeno nene kota mende komoma iikawaa hona ii kilen koton memambaaajon momakejen. Ii saanon moma laligona. ²³ Gii kaniaana kaen momago mono naambaaajon monej esuna ii benkonon mende ana somariiro. Ii konkororo gawonon anagati een, iikanon mono seiwo niinon kan susuyawo mewenaga.’

²⁴ “Kaen jen mun eja kosianon nangiti, ii kokaen injoro, ‘Ono mono iwaa borianonga monej esuya ii wama esu 10 mokolooroti, ii mubu.’ ²⁵ Inijoro moma kokaen ijogi, ‘Pon, iwaanon monej esu 10 ii edaboroja.’ ²⁶ *Kaen ijogi meleema jero, ‘Niinon kokaen injowee mobu: Ejemba iwoi en onono gawon menkejuti, kuuya iyonoojon Anutunon ii

* **19:10:** Mat 18.11   * **19:11:** Mat 25.14-30   * **19:26:** Mat 13.12; Maak 4.25; Luuk 8.18

toroqen onono seiwaato, mombaanon iwoi melaada mon ero gawonja mende menkeji, Anutunon mono ii kaanagadeen wano een toontoon laligowaa.’ ²⁷ Kaen jejento, kereurunanon niinon eja pon koloon galen koma onomanatiwaajon togogiti, ii mono unuama kagi injiima jen kotowe unugi komuwuya.’ ” Kian.

Jiisaswaajon mare kongi Jerusalem uro.

Mat 21.1-11; Maak 11.1-11; Jon 12.12-19

²⁸ Jiisasnon qaa ii jedaboron mesaon Jerusalem sitinon umambaajon wala keno. ²⁹ Kema Betfage ano Betani goman woi kosogaranon kan baanja qata Oil gere baanja qamakejuti, iikanon uma gowokowoita woi wasin orono. Wasin oromambaajon ama ³⁰ kokaen irijoro, “Goman jaasewanganon raji, mono iikanon kembao. Kema iikanon keuma dongi melaa kasanon somongogi nanji, ii mokoloowao. Dongi ii dologaga, eja monon qaganon mende rarayaga. Ii mono isama men koi kawao. ³¹ Aisni monon ‘Ii naambaajon isanjao?’ jen qisin orono kokaen ijowao, ‘Ponnanon iikawaajon amamaaja.’ ”

³² Kaen wasin orono kema ijorotiwaa so mokolori. ³³ Mokolon dongi melaa isambowaajon ani toya yononon irijogi, “Hei! Dongi melaa ii naambaajon isanjao?”

³⁴ Irijogi kokaen meleen, “Ponnanon iikawaajon amamaaja.” ³⁵ Kaen meleema men Jiisaswaanon kan malekugia qetegon dongi qaganon tamboma jegi Jiisasnon uma raro. ³⁶ Kaen rama keno ejemba tuunleembe yononon goda qen opo malekugia qetegon kana somatanon tambongi.

³⁷ Tambongi kema Jerusalem dodowin Oil gere baanja roganon kemero gowoko tuun kuuyanon kanain aison angoletu kuuya ku-usun qaganon mero iigiti, iikawaajon qa somata qama Anutu mepeseen mun ³⁸ *kokaen jen qagi, “Anutu mepeseenon. Kin Pombaa qatanon kawaati, Anutunon mono ii kotuegowa. Luaega ano qabunaga mepeseenin Siwe eukanon uja. Oowe oowe!”

³⁹ Kaen qagi Farisii (Kana qaawaa kaparanonkon) tosanon ejemba tuun batugianon nama kokaen jen mugi, “Boi, mono gowokouruga jen onomba.” ⁴⁰ Kaen jen mugi kokaen meleen, “Niinon kokaen injowebu: Yononon goron nambuyagati een, jamo yononon mono silama qabuyaga.” Kian.

Jiisasnon Jerusalem sitiwaajon saaro.

⁴¹ Jiisasnon Jerusalem dodowin siti ii iima saaro. ⁴² Saama kokaen jero, “Onoonon luae mono nomaen koloonaga! Ono iikawaa kania ween kokanon moma kotogi sokonagato, kamban kokaamba ii jaagia mende toojiwaajon ama aasangoyanon eja. ⁴³ Iikawaa kania ii kokaen: Kamban mon kan kuuwaati, iikanon kere yononon kouma kiropo kotakotanon siti koi kuun liligon leele eu emu gban ama emboma kakasililin ama onombuya. ⁴⁴ Anutunon wambusoon koma onoono ono kamban waja ii mende moma koton telambelan ama Anutu gema qen tondu laligon koujuti, iikawaajon kere yononon kondemondoon onongi miriwaa jamo mon ii jamo mombaa qaganon mende nambaato, siti koi kanon mono qeqelalan ewaa. Yononon jigo mirigia kondeema meraboraurugia siti uutanon laligojuti, ii unun ureewuya.” Kian.

Jiisasnon jiwowon jigo jen kobooro.

Mat 21.12-17; Maak 11.15-19; Jon 2.13-22

⁴⁵ Jiisasnon qaa ii jedaboron jiwowon jigowaa toton uutanon kema hina sewanja mewutiwaajon angiti, ii kanain konjoma onono kamaagi. ⁴⁶ *Konjoma onoma kokaen injoro, “Aisianon qaa mon kokaen oorota eja, ‘Noo jigonanon mono qamakooli mirigiaga kolooa.’ Qaa ii ejato, ono ii utegogi kikekakasililin yonoo kobaa kaanja kolooja.”

* 19:38: Ond 118.26 * 19:46: Ais 56.7; Jer 7.11

⁴⁷ *Jiisasnon kambaŋ so jiwowon jigonon uma Buŋa qaa kuma onoma laligoro. Kaen laligoroto, jigo gawon galen ano Kana qaawaa boi yononon ajoroon kantri jigo kaunsol yonowo amin moma kokaen jegi, “Ii mono nomaen jeniŋ qegi komunaga?” ⁴⁸ Kaen jegito, ejemba tuun somata kuuya yononon iwo qokotaan Buŋaya geja ama momakegi. Kawaajon “Mono nomaen ambonato?” jen kana mon men de mokoloogi. Kian.

20

Jotamemeya yononon Jiisaswaa ku-usunajon qisigi.

Mat 21.23-27; Maak 11.27-33

¹ Jiisasnon jiwowon jigonon uma ejemba tuun kuma onoma Oligaa Buŋa jen asarin onoma laligoro. Kambaŋ monon kaen ano jigo gawon galen ano Kana qaawaa boi yononon kantriwaa jotamemeya tosaana yonowo Jiisaswaa jaanon kougi. ² Kouma kokaen qisin mugi, “Gii koi kanon iwoi anjani, ii mono moronon jen koton gono amakejan? Iikawaa ku-usuna ii mono moronon gono? Ii mono jena mobon.”

³ Qisin mugi kokaen meleema onono, “Niinon kaanagadeen qisin onombe ii meleema nijowu. ⁴ Jonon ejemba oomulu men onoma laligoroti, iinon iikawaa ku-usuna ii daenkaya mero? Siwe Toyanon muro me balon toyanon mugi?”

⁵ Kaen meleema onono batugianon amin moma kokaen jegi, “‘Ku-usunanon Siwenonga asugiro,’ kaen jewonati een, iinon mono kokaen jewaa, ‘Kaen kolooro ononon ii mono naambaajon mende moma laarin mugi? Ii mende sokonja.’ ⁶ Kanageso kuuya yononon Jombaajon ‘Gejatootoo ejaga kolooja,’ jen ii kotakota moma laarin laligoju. Kawaajon ‘Balon ejembanona asugiro,’ jewonati een, yononon mono iringia soono jamonon nunuwuya.” ⁷ Qaa kaen gosin kokaen meleen gi, “Ku-usunanon daenkaya asugiroti, nono ii mende mojon.”

⁸ Kaen meleen gi Jiisasnon kokaen injoro, “Kaen kolooro niinon kaanagadeen iwoi koi amakejeniwaa ku-usuna moronon nonoti, ii mende injomanja.” Kian.

Wain kasa gawon galen bologa, yonoo sareqaa

Mat 21.33-46; Maak 12.1-12

⁹ *Jiisasnon kanain ejemba sareqaanon kokaen injoro, “Eja monon wain kasa gawon koma komoro. Koma komoma gawon galen tosaana mokolon onoma jero gawona men honaa bakaya iyangia men bakaya toya mubutiwaajon borogianon ano. Borogianon ama onomesaon kantri monon kema kambaŋ koriga laligoro.

¹⁰ “Laligon laligoro hona momogorotiwaa kambaŋa (gbani 5) toriro kanon welenqeqeya mon wasin muro galen yononon kema wain gawon honaa bakaya mubutiwaajon jero. Jeroto, gawon galen yononon ii koobinon qen otaagi boria bobora eleeno. ¹¹ Kawaa gematanon welen eja mon wasin muro kenoto, ii kaanagadeen koobinon qen gamu qen mun otaagi boria bobora eleeno. ¹² Eleeno gawon toyanon welen eja mon mombo wasiro keno amben karoon kolooroto, ii kaanagadeen sagorogoro qen gawon sopa seleen gen hagogi kemero.

¹³ “Kaen an gi wain gawon toyanon qaa mon gama jero, ‘Mono nomaen amanato? Neenaa komunjua merana mono wasiwe keno ii iima goda qewuya me nomaen?’

¹⁴ Kaen jen meria wasiro kenoto, wain gawon galen yononon ii iima batugianon kokaen amin moma jegi, ‘Iinon mono borosamoyaa toya koloowaa. Ayo, ii mono qeniŋ komuro wain kasa gawon koi kanon mono ananaa buŋaga koloowaa.’ ¹⁵ Kaen jen hagogi gawon seleen gen kemero qegi komuro. Wain gawon toyanon ii moma mono nomaen ama onombaa?

¹⁶ Iinon mono an kan gawon galen ii kondeema onombaa ano gawon galen dologa mokolon onoma wain kasa gawona yonoo borogianon ambaa.” Jiisasnon sareqaa

* **19:47:** Luuk 21.37 * **20:9:** Ais 5.1

kaen injjoro moma jegi, “Ii mende sokonja. Yamagen (kozigen)!” ¹⁷ *Jegito, Jiisasnon ii tororo injiima koton kokaen jero, “Buja Terenon qaa mon ii kokaen eja,

‘Miri meme yononon jamo tando mon gema qen een mesaogi raroti, iikanon mono tando kombomba kolooro mokoloogi.

Iikanon riiro mirinon mono gororongon kamaan kombaa.’ Qaa iikawaa kania ii nomaen?

¹⁸ Kawaajon kokaen jema: Monon tando wanja iikanon ritatngon kamaan qewaati, ii mono selia kotomotowaato, aen tando iikanon joloma tama mombaa qaganon kamaan kombaati, ii mono kuuya qenjanmenjangowaa.”

¹⁹ Jiisasnon kaen jero Kana qaawaa boi ano jigo gawon galen yononon qaa iikawaa kania moma asarin kokaen jegi, “Sareqaa ii mono ananaojon jeja.” Kawaajon ii kaban iikanondeen men somongowombaajon mogito, ejemba tuunleembe yonoojon toroko moma amamaagi. Kian.

Takis aambaa Jiisas angobato men mug.

Mat 22.15-22; Maak 12.13-17

²⁰ Juuda jotamemeya yononon Jiisaswaa jaagalen meg. Kaen men qaaya mon qiwitigoro qaawaa timbinon hororo gbadoon mubutiwaajon ama eja tosaan wasin onongi iwaanon kagi. Oporo ano gawana yonoo borogianon ama mubombaajon moma Buja qaa awaa jeje tanijan ama qisin qaayaajon geja anji.

²¹ Aren kaen ama qisin mun kokaen jegi, “Boi, nono goo kanaga mojon. Giinon qaa dindina jen kuma nonomakejan. Giinon ejemba tosaan mende injisoroon tosaan mende sureen onomakejanto, so motoongonon gosin nonomakejan. Kaen ama Anutuwaanon kana ii qaa hona otaan kuma nonomakejan. ²² Kawaajon nono Siisa-kimbaajon takis ama kaen Mooseswaa Kana qaa songiwona me qaago?”

²³ Kaen jegito, Jiisasnon angomokolon arengia moma koton kokaen injjoro, ²⁴ “Saanon silwa monej mon qendeema nongi iima. Morowaa unayaga ano qataga ii kanon oogita eja?” “Oo, ii Siisa-kimbaanon,” kaen meleema jegi.

²⁵ Jegi kokaen injjoro, “Kaen kolooro iwoi Siisa-kimbaa unayawo ii mono iwaa buja munkebu. Iwoi Anutuwaa unayawo ii mono Anutuwaa buja qewu.” ²⁶ Jiisasnon kaen jerotiwaajon ejemba tuun somata yonoo jaagianon qaawaa timbinon ama mubombaajon amamaan qaayaajon walingon qaagia bogoro nanji. Kian.

Koomunonga waawaataa Jiisas angobato men mug.

Mat 22.23-33; Maak 12.18-27

²⁷ *Sadusii boi paati yononon “Komugiti, iyononon mende waabuya,” jen laligogi. Yonononga tosianon Jiisaswaa jaanon kouma kokaen qisin mun ²⁸ *jegi, “Boi, Moosesnon kokaen jen koton nononota eja, ‘Eja mon emba mero merabora mende koloogi komuro koganon saanon maloya men laligon gbili mekoloon muro dataa qa men laligowa.’

²⁹ “Moba! Kaban mononon daremun 7 laligogi. Dagia mutuyanon emba men laligon gbilia qaa een laligon komuro. ³⁰ Komuro koganon maloya ii mero. ³¹ Kawaa gematanon koga mononon emba iikayadeen mero. Kaandeen kaan daremun 7 kuuya yononon emba motoongo iikayadeen men gbilia qaa laligon komudaborogi. ³² Komudaborogi konoga malogia ii kaanagadeen komuro. ³³ Giinon ‘Komugiti, iyononon gbilin waabuya,’ jejanto, nono ii mende moma laarijon. Moba, eja 7 kuuya ii ororon waabuyagati een, emba motoondeen ii embagiaga meg laligorotiwaajon ama mono morowaa embiaga koloona?”

³⁴ Kaen jegi Jiisasnon kokaen meleeno, “Kaban kokaamba namo koi kanon ejemba loemba koloon laligonkeju. ³⁵ Laligonkejuto, ejemba uugia meleengi Anutunon iima

* 20:17: Ond 118.22 * 20:27: Apo 23.8 * 20:28: Dut 25.5

moro sokono koomunonga waama goman balon qaita mon eukanon keuma laligowuti, iyononon iikanon mende agimin aowuya.

³⁶ “Kawaa kania ii kokaen: Umeleen ejemba gbilin koomunonga waabuti, iyononon Anutuwa meraboraana kolooju. Yononon Siwe gajoba kaana koloon mombo mende komuwuto, tetegoya qaa laligon ubuya. ³⁷ *Mobu! Komugiti, iyononon gbilin waabutiwaa qaaya ii Mooseson kaanagadeen nanjon jero. Soman bambanon gere bolon koloon mende jen kotoroti, iinon ii iima sunduya ooro iikanon qaa kokaen eja, ‘Niinon Anutu Aabahambaa Pon, Aisakwaa Pon ano Jeikobwaa Ponga laligon kouma laligojen.’ ³⁸ Isi wanjale karon yononon Anutuwo laligon kotiin ubuya. Kuuya kotiin laligojuti, iyononon mono laaligogia Anutuwaajon laligoju. Kawaaajon Anutunon koomuya yonoo Pongia qaagoto, laaligo kombombaana laligojuti, mono iyonoo Pongiaqa kolooja.”

³⁹ Jiisasnon kaen meleeno Kana qaawaa boi tosanon meleema kokaen ijogi, “Boi, ii qaa dindina jejan.” ⁴⁰ Kaen jen qaa mon mombo qisin mubombaajon kokobimbin ama mesaogi. Kian.

Kraist ii kin Deiwidwaa Pona ano gbiliga.

Mat 22.41-46; Maak 12.35-37

⁴¹ Jiisasnon qaa mon kokaen injoro, “Kraistnon Kin Deiwidwaa gbilia kolooji, tosanon qaa ii nomaembaajon jenkeju? ⁴² *Deiwidnon ano qaa kokaen jero Ondino Terenon (Buk song, Psalm) eja,

‘Anutunon nama noo Ponna kokaen ijoro, Giinon mono kan noo boro dindinanon rana

⁴³ niinon kaman biiwianon kereuruga riin riitama haamo ama onoma goo kana baaganon ama onoma.

Kaman ii kan kuuwaatiwaa so mono asamararanon koi raba.’

⁴⁴ Deiwidnon kaen jen qata ‘Noo Ponna’ jeja. ‘Ponna’ jen mono nomaen ama iwaa gbiliga kaanagadeen koloonaga?” Kian.

Umeleembaa selesele laaligowaa galen meme qaa

Mat 23.1-36; Maak 12.38-40; Luuk 11.43

⁴⁵ Jiisasnon gowokouruta ii qaa kokaen injoro ejemba tuun somata kuuya ii mogi, ⁴⁶ “Kana qaawaa boi yonoonon mono galengia men aon laligowu. Yononon maleku koriga mouma kema kan qendeema onombombaajon momakeju. Maaketnon me kananon ejemba iniigi jolongia jewutiwaajon momakeju. Kaanagadeen qamakooli mirinon jaageqeyanon eu rabombaajon siina momakeju ano jejelombanon dun rara mutuyanon jegenjegen rabombaajon momakeju. ⁴⁷ Yononon malo yonoonon miri iwoi bidaan baagon analin onomakeju ano qabunagia koloowaatiwaajon qamakooli koriga koriga qama koolin totogianon qenkeju. Kawaaajon Anutunon qaagia jen tegon irona uuta meleeno qagianon ubaa.” Kian.

21

Emba malo monon nandun hona ano.

Maak 12.41-44

¹ Jiisasnon nama uuro keno ejemba qabunagiawo yononon nandungia ii nandun katapanon angi kemero. ² Angi kemero emba malo wanaya monon kan sojaakota osoga woi ano kemeroti, ii kaanagadeen iiro. ³ Ii iima kokaen jero, “Niinon qaa hona mon kokaen injowe mobu: Malo wanaya koi kanon nandun anji, ii mono tosaana kuuya unuugun anja. ⁴ Kawaa kania ii kokaen: Kuuya yononon monon somata en

onono kitiagadeen anjuto, emba koi kanon en laligojiwaa so iwoiya kuuya andaboron een toontoon laligowaa.” Kian.

Jiwowon jigonon kondemondeen koloowaa.

Mat 24.1-2; Maak 13.1-2

⁵ Jerusalem jiwowon jigo ii jamo iimasiinsiinawo ano kalenja kalenja Anutuwaajon angiti, iikanon menjerenjogi akadamuyawo eroti, gowoko tosianon ii iima amin mogi Jiisanon qaa kokaen injoro, ⁶ “Miri koi iijuti, ii mono kondeengi miriwaa jamo mon ii jamo mombaa qaganon mende ewaato, qeqelalan saoyagadeen ewaa.”

Kakasililin ano sisiwerowero koloowaa.

Mat 24.3-14; Maak 13.3-13

⁷ Kaen injoro qisin mugi, “Boi, qaa jejanj, iikawaa honja mono naa kambanon koloowaa ano koloomambajaan ambaati, iikawaa aiweseyanon mono nomaen asugi-waa?”

⁸ Qisin mugi kokaen injoro, “Monon angomokolon ano jinjaun qen kembutiwaajon mono galengia men aon laligowu. Ejemba mamaganon asugin noo qananon kokaen injowuya, ‘Niinon Kraist koloojen,’ ano, ‘Kamban mono torija.’ Kaen injowuyato, ononon mono iyonoo gemagianon mende kembu. ⁹ Manja karenja karenja koloon kema karo otona mobuyato, jenengia mono mende orowa. Iwoi ii waladeen koloowaatiwaa jejetaga. Ii koloowaato, namowaa kambananon mono iikanondeen uulanawo mende tegowaa.”

¹⁰ Kaen injon toroqen kokaen jero mogi, “Kantri monon kantri mon unuwombajaan waabuya. Ejemba tuun monon tuun mon yonowo aron qen aowombajaan waabuya. ¹¹ Balonja balonja kanon nan somasomata qonjoma men namo meleeno kemenkebaa. Kaanagadeen bodia bodia koloon uma ewaa. Ji kotiga kotiga ii koloogi jaasoongo komunkebu. Sombinon aiwese somata jaamorota morota injiima aarun toroko mo-makebuya.” Kian.

Oligaa Bunawaajon kere koloowaa.

Mat 24.9-14; Maak 13.9-13

¹² “Iwoi kuuya ii koloowaato, wala kozigen tosianon onjo uugia meleengitiwaajon ama unuama somonjon sisiwerowero ama onombu. Tosianon horon onoma qamakooli mirigianon qaa gawongia men jen tegogi kapuare miria miria kanon onjombuya. Tosianon noo qanaajon ama unuangi kantria kantria yonoo eja pon ano gawana yonoo jaasewanganon nambuya. ¹³ Kaen nama noo kaniana saanon nanjon injowu. ¹⁴*Qaa jakeyanon onjongi nambuti, kamban iikanon qaa nomaen jewonaga, iikawaa majakakaya waladeen mende mobu. Qaa ii mono uu wombogianon angi ewa.

¹⁵ “Ii kokaembaajon: Niinon onowo nama momakooto onoma buugia men afaangomanja. Uuafaangadeen laligogi tuarenjenjurugia yonoononga monon momakooto ii qotogon qaagia qewagon men kamaan onombombajaan amamaawaa. ¹⁶ Onoangiaa nemunman, daremun, tinitosa ano alaurugia yononon kaanagadeen angonan men onongi onoononga tosaana unugi komuwuya. ¹⁷ Kantri kuuya yononon noo qanaajon ama kazi ama onongi laligowuya.

¹⁸ “Kaen laligowuyato, niinon kalan koma onombe wangiaa juya monon mende soowaa. ¹⁹ Ono kaparan koma kotiin bon qen nama iikanon mono haamo ama oyanboyan laaligo bunja qen aowuya.” Kian.

Jerusalem sitiwaa kondemondeen uuduuduuyawo

Mat 24.15-21; Maak 13.14-19

---

* **21:14:** Luuk 12.11-12

²⁰ “Kanagen manjaqeqe tuun yononon kouma Jerusalem siti liligon gban ambuti, onjo ii iima kaban iikanon mono kokaen romongowu, ‘Siti wana kondemondeembutiwaa kabanonon mono kan kuuja.’ ²¹ Kaban iikanon Judia prowinsnon laligowuti, ononon mono misingon horon baanonon kembu. Sitonon laligowuti, ononon mono siti mesaowu. Siti seleengeonanon laligowuti, ononon mono sitinon mende kembuya.

²² * “Ti kokaembaajon: Buna Terenon gejatootoo qaa oogita eji, ii kuuya mono honawo koloowaa. Qaa iikawaa so Anutunon kaban iikanon singisongogiaa irona meleema qagianon ano ubaa. ²³ Anutunon Israel kanageso singisongogiaajon irina soono kazia qendeema onono namonon kakasililin jekania boorongoya asugiwaa. Emba korowo ano merabora ajunon yononon mono kaban iikanon nomaen uulanawo kembuyaga? Kawaajon ‘Yei!’ qama wanjinjingojen.

²⁴ “Kondenmondeen iikanon ejemba tosaana ii manjawaa soo somatanon unugi komuwuya. Tosaana kasa gbadoon onoma unuangi kantri kuuya yonoo batugianon keubuya. Keugi waba kantri yononon kouma Jerusalem riimemeaan laligowuya. Kaen laligogi Anutunon kambangia toon qero raji, iikanon kan kuuro mesaowuya.” Kian.

Siwe gomambaa Eja honanon asugiwaa.

Mat 24.29-31; Maak 13.24-27

²⁵ * “Ween ano koin jaagaranon ano sengelao iikanon aiwese morota morota asugiwaa. Kowenon siri qegi oton somata koloonkejiwaaajon namowaa kantri kuuya yononon doomoronga keno konajilin moma laligowuya. ²⁶ Kaen laligogi sombinon utugoro iikawaa ilawoilaya ii raragia mesaon enkalolon angi soowaa. Kawaajon goman goman kanon lombo bologa totoon koloowaatiwaaajon laligon toroko moma uugia duuro jaagiili ambuya.

²⁷ * “Kaban iikanon Siwe gomambaa Eja hona iinon koosu qaganon karo iibuya. Kusuna somatanon sakondindinawo asuganon asugiro asamararana iibuya. ²⁸ Kaen kawaato, iwoi ii kanain koloowaati, ononon mono kaban iikanon Siwenon ubombaa kambanganon toriwaatiwaaajon mono wanga men waama uugia men kululuun awasankaka nambu.” Kian.

Taon gerewaa sareqaa

Mat 24.32-35; Maak 13.28-31

²⁹ Jiisasnon sareqaa mon kokaen injjoro, “Onjo mono taon ano gere tosaana ii injiima tanigia mobu. ³⁰ Gere ii sengia longogi ii iima iikawaa kania onoangio moma asarin kokaen jenkeju, ‘Ween kaban mono dodowija.’ ³¹ Ononon kaaniadeen qaa jejenj, iikawaa honanon kolooro iima moma asarin mono kania kokaen jewu, ‘Anutuwaabentotonaa Eja honanon mono uulanawo dodowin kawaa.’

³² “Niinon qaa hona mon kokaen injjowe mobu: Ejemba kete namonon laligojuti, iyononon mende komugi iwoi kuuya jejenj, ii mono iyonoo laaligo kambanganon asugiwaa. ³³ Siwe namonon goron qewaato, noo Buna qaananon mono mende aliwaa.” Kian.

Ugbili mesaon koomuya laligowombo.

Mat 24.42-44; Maak 13.33-37

³⁴⁻³⁵ “Kaban somata iikawaa lombotanon ejemba kuuya namonon laligowuti, iyonoo qagianon kaen koloon ubaa. Kawaajon iikanon pilitik kan siwa kaana qeragon onombabo. Kawaajon namonon laaligowaa majakakayanon qagianon uro jejelomban ama apu kotiga nen enkalolon ama uugia bimoowabotiwaajon mono galengia men aon laligowu.

* **21:22:** Hoos 9.7 * **21:25:** Ais 13.10; Eze 32.7; Joel 2.31; Ais 6.12-13 * **21:27:** Dan 7.13; Ais 1.7

³⁶ “Kawaajon mono kambañ so uugbili laligon qama koolinj laligowu. Kaen laligogi esuj onono iwoi kuuya ii koloowaati, iikawaa uutanonga kok koma mono Siwe gomambaa Eja honaa jaasewananon awasankaka nambuya.” Kian.

³⁷ *Kambañ iikanon Jiisasnon ween so jiwowon jigonon nama Buña qaa kuma onono goman mare kolooro mesaon baña qata Oil gere baña qamakejoni, iikanon uma en laligoro. ³⁸ Kaen laligoro ejemba tuun kuuya yononon ween so umugawodeen jiwowon jigonon uma Buñaya jero mobombaajon iwaanon kan laligogi. Kian.

22

Jiisas qenin komuwaa jen angonan angi.

Mat 26.1-5; Maak 14.1-2; Jon 11.45-53

¹ *Kaen laligogito, bered yiistya qaa iikawaa korisoroya, qata Pasowa kendon jenkejoni, ii toriro.* ² Toriro iikanon jigo gawon galen ano Kana qaawaa boi yononon ejemba tuun yonoonon toroko mogitiwaaajon ama iyanngiodeen ajoroon “Nomaen anin qegi komunaga?” jen kana monngama amigi.

Juudasnon Jiisas memelolo men mumambaajon uumotoon ano.

Mat 26.14-16; Maak 14.10-11

³ Kambañ kanon Satanon Juudaswaa uutanon kemero. Juudas ii Jiisaswaa gowokouruta 12 yonoononga mon. Kariot gomanonga karotiwaajon qata mon Iskariot qagi. ⁴ Iinon jigo gawon galen ano jigowaa kiropo galen wana yonoonon kema Jiisas memelolo men borogianon amambaa qaaya injoro. ⁵ Yononon ii moma “Ayo!” jen uugianon qeangoro sewana moneñ mubombaajon qaa somongogi. ⁶ Qaa somongogi Juudasnon Jiisas olon memelolo men borogianon amambaa kana monngama kokobimbij koma laligoro. Kian.

Jiisasnon gowoko yonowo Pasowa lama negi.

Mat 26.17-25; Maak 14.12-21; Jon 13.21-30

⁷ Bered yiistya qaa iikawaa kendon ween monon Pasowa lama qen onkegiti, kambañ iikanon kan kuuro. ⁸ Jiisasnon Piito ano Jon kokaen irijon wasin orono, “Oro mono kema Pasowa lama mozozongori newona.”

⁹ Kaen irijon wasin orono qisin muri, “Ii dakanon kema mozozongowota?”

¹⁰ Qisin muri kokaen meleeno, “Mobao, oro sitinon keuri eja mon apu monjon qindiima karo mokoloowaota. Mokolon ii otaan kema miri ubaati, mono iikanon ubao. ¹¹ Uma miri toya kokaen ijowao, ‘Boinon goojon jeja: Ala miriga daen? Nononon saanon iikawaa uutanon kan gowokouruna yonowo Pasowa lama newona?’ ¹² Kaen ijori moma miri qaganon eu uma uuta somata mon qendeema orombaa. Iikanon dun rara iwoi mozozongogita raja. Ii qendeema orono iikanon mono lama qen oowao.”

¹³ Kaen jen wasin orono kema Jiisasnon qaa jeroti, iikawaa so mokolon nama lama qen on mozozongori. Kian.

Pombo samon konoga negi.

Mat 26.26-30; Maak 14.22-26; Jon 13.21-30; 1 Kor 11.23-25

¹⁴ Nene kambananon karo Jiisasnon aposoluruta yonowo nene newombaajon kamaan ragi. ¹⁵ Ragi kokaen injoro, “Niinon Pasowa lama koi onowo newombaajon siin mamaga moma laligowe. Nene koi nenjo mono siimbobolo momana. Iikawaa kambananon torija. ¹⁶ Ii torijiwaajon kokaen injowe mobu: Niinon Pasowa lama namonon koi kanon toroqen mende nemaña. Kanagen nene samon kokawaa hona qaita mon asugiwaati, ii Anutuwaanon bentoton uutanon eukanon nemaña.”

* **21:37:** Luuk 19.47   * **22:1:** Eks 12.1-27   * **22:1:** Pasowa ii ananaa qaanon niniima koboon nunuuguro. Eksodus 12.15

17 Kaen injijon wain qambi men kotuegon kokaen jero, “Mono koi men onjoangio angun aon newu. 18 Niinon kokaen injijowe mobu: Nii wain kasawaa hona koi kanon mombo toroqen mende nemanja. Mombo nemanjati, ii Anutuwaanon bentoton asugidabororo iikanon nemanja.”

19 Kaen jen bered men kotuegon moton onoma kokaen jero, “Koi neenaa busunaga. Ii onjoon ama togon ononjen. Ii nen mono nii romongon nomakebu.” 20 *Ii onono negi wain qambi kaanjadeen men kokaen jero, “Qambi koi ii soomongo aren dongogaa gambiaga kolooja. Niinon hamo qen onomambaajon ama sana molaama komumanja. Sa iikanon mono Anutuwaanon soomongo arena ii men kotiiwaa.

21 * “Kaen koloojato, mobu, memelolo men nombaati, iinon mono motoon koi nene nen rajon. 22 Onanon, Anutunon jen kotorotiwaa so Siwe gomambaa Eja honanon mono namo mesaon kembaa. Kembraato, memelolo men mubaati, iwaajon mono qama wanjinjigon ‘Oo yei!’ jejen. Anutunon mono ironja uutaga meleema mubaa.”

23 Kaen jero gowokourutanon kanain batugianon amin qisin aon jegi, “Nonoononga mono moronon memelolo men munaga?” Kian.

Gowoko yononon batugianon niinongiinon angi.

Mat 20.25-27; Maak 10.42-44

24 * “Gowoko nonoononga moronon jotamemeya wana kolooja?” kaen jegi kawaajon kaanagadeen batugianon jenonkooli angi. 25 *Iikaen angi Jiisasnon kokaen injijoro, “Namowaa kantria kantria yonoo kingianon mono eja pon kaana koloon galen koma onomakeju. Yonoo pon qerewena jawingianon mono qaa jen koton kanagesogia mindingon onongi welen qen onoma ‘Eja awaa!’ jen mepeseen onomakeju. 26 *Kaen amakejuto, ononon mono iikawaa so mende ambu. Onoo batugianon monon somatagia kolooji, iinon mono kamaanqeqeta kaana koloon laligowa. Jotamemeya wananon mono welenqeqe kaana koloon laligowa.

27 * “Mononon rama nene nero mononon nene koma mun kema kankeji, iyeroononga uuta ii moronon? Onanon, ‘Rama nene neji, iinon mono uuta kolooja.’ Kaen injijonkejuto, niinon onoo batugianon welenqeqe kaana koloon laligojen.

28 “Kaen laligowe angobato men nongi konjilin qarasombuyawowaa uutanon keube on kilen kaparan koma niwo qokotaan laligon kouju. 29 Mannanon jen koton nono niinon iwaa bentotona ku-usun qaganon galen komakejen. Kawaajon niinon toroqen jen koton onombe on kaanagadeen ku-usun qaganon ejemba kin kaana galen koma onomakebuya. 30 *Kawaajon on saanon noo bentotonanon keuma nene dunna liligon rama apu ano nene nen laligowuya ano eja pon raranon rama Israel kanageso tuun 12 yonoo qaagia gosin jen tegon onombuya.” Kian.

Piitonon Jiisas qakoombaatiwaaajon ijoro.

Mat 26.31-35; Maak 14.27-31; Jon 13.36-38

31 Jiisasnon jero, “Oo Saimon Saimon, moba! Komakoomo ejanon wiit dumun kota juunon ama utugoro kaawoya deema kamaankeji, Satanon mono iikawaa so ononon loorin iwaa borianon kemebutiwaaajon utugon angobato men onomambaajon kaparan koma jojorija. 32 Jojorijato, goo momalaariganon zololongon jangon qaombabotiwaaajon niinon goojon qama koolin laligowe. Kawaajon kaman mongen uuga mombo meleema noonon kawagati, iikanon mono uumeleen alauruga nanjon men kotiin onomba.”

33 Kaen jero Saimonon meleen, “Pon, niinon mono giwo kapuare mirinon kembotiwaaajon ano motoon komuwotiwaaajon jojorin laligojen.”

* 22:20: Jer 31.31-34 * 22:21: Ond 41.9 * 22:24: Mat 18.1; Maak 9.34; Luuk 9.46 * 22:25: Mat 20.25-27; Maak 10.42-44 * 22:26: Mat 23.11; Maak 9.35 * 22:27: Jon 13.12-15 * 22:30: Mat 19.28

³⁴ Kaen meleenoto, Jiisasnoŋ ijoro, “Piito, niinoŋ kokaen gijowe moba: Kurunoŋ kete mende qaro giinoŋ waladeen “Ii mende moma mujeŋ,” jeŋ nii qakooma nona indin karoŋ koloowaa.

Geso ano manjawaa soo somata iikayadeen meŋ kembu.

³⁵ *Jiisasnoŋ gowokouruta kokaen qisin oŋono, “Niinoŋ oŋo wala gesogia qaa, moneŋ gesogia qaa, kana esugia qaa kaen wasin oŋombe kenŋiti, kambaŋ iikanonŋ iwoi mombaajonŋ amamaagi me qaago?” Qisin oŋono “Iwoi mombaajonŋ mende amamaaniŋ,” ijogi.

³⁶ Ijogi kokaen toroqen injjoro, “Wala kaen anŋito, kambaŋ kokaamba mombaanoŋ geso ano moneŋ geso qaja eji, ii mono meŋ besaan laligowa. Manjawaa soo somata ii mombaanoŋ mende eji, iinoŋ mono malekuya sewana mewutiwaajonŋ ama moneŋ mokoloŋ soo ii sewana mewa. ³⁷ *Niinoŋ kawaajonŋ kokaen injjowe mobu: Anutuwaa qaanoŋ nooŋonŋ jegita eji, qaa kuuya ii mono honawo kolodaborowaa. Iikawaa kambaŋanoŋ mono kanŋ kuumambaajonŋ anja. Buŋa qaa moŋ ii kokaen oogita eja, ‘Iinoŋ bologa meme yoŋoo tuuŋonŋ ewaa, jegi.’ Kawaajonŋ jejeŋ: Qaa iikawaa hona ii noononŋ kolodaborowaa.”

³⁸ Kaen injjoro gowokourutanonŋ ijogi, “Poŋ iiba, manjawaa soo somata woi koi rajao.” Kaen ijogi “Ii sokonja,” jeŋ meleema oŋono. Kian.

Jiisasnoŋ Gezemane urukisinonŋ qama kooliro.

Mat 26.36-46; Maak 14.32-42

³⁹ Jiisasnoŋ miri mesaonŋ silia otaanŋ Oil gere baananonŋ uro gowokourutanonŋ gematanonŋ kenŋi. ⁴⁰ Uma iikanonŋ keuma kokaen injjoro, “Anŋobatononŋ kamaanŋ unuwabotiwaajonŋ mono qamakooli gawonŋ mewu.”

⁴¹ Kaen injjonŋ oŋomesaonŋ jamo giliniŋ kemakeji, iikawaa so kema siminŋ kuma qama kooliro ⁴² Qama koolinŋ kokaen jero, “Amana, giinoŋ uusiŋga mojanŋ eenŋ, siimbobolowaa qambia koi kanonŋ mono noo qananonŋ ubabotiwaajonŋ nuamba. Nuambaa me qaagoti, ii mono geenŋaa uusiŋga so koloowa. Ii noo siimbaa so qaago.” ⁴³ Kaen qama kooliro gajoba moŋonŋ Siwenonŋga asuginŋ meŋ kotiŋ muro. ⁴⁴ Meŋ kotiŋ muro konjilinŋ uuta moma mono kaparanŋ koma uuta meŋ kululuunŋ qama kooliro. Qama kooliro nogoya ii sa lalanŋ kaanŋa riinŋ namononŋ kamaaro.

⁴⁵ Qama koolidaboronŋ waama gowokouruta yoŋoononŋ keno. Kema mokoloŋ injiuro wosobirinoŋ meŋ kamaanŋ oŋono gaonŋ egi. ⁴⁶ Egi injjoro, “Mono naambaajonŋ gaonŋgadeenŋ eju? Mono waama anŋobatononŋ kamaanŋ unuwabotiwaajonŋ mono qama kooligi.” Kian.

Jiisas qelanjinŋ meŋ somonŋgogi.

Mat 26.47-56; Maak 14.43-50; Jon 18.3-11

⁴⁷ Jiisasnoŋ kaen jeŋ nano iikanondeenŋ eja tuunŋ kougi. Gowokouruta 12 yoŋoononŋga moŋ qata Juudas iinoŋ jeta meŋ oŋoma Jiisaswaanonŋ kouma buuta kitoŋ nero. ⁴⁸ Kitoŋ neroto, Jiisasnoŋ kokaen ijoro, “Juudas, gii buuna kitoŋ nenŋ iikaanŋa kanonŋ Siwe gomambaa Eja hona memelolo meŋ mujanŋ me?”

⁴⁹ Kaen kolooro tosiaonŋ Jiisas liligonŋ munŋ nanŋiti, iyoŋononŋ iwoi koloombambaajonŋ ano ii iima jegi, “Poŋ, nono manjawaa soo somatanonŋ unuwonŋa me?” ⁵⁰ Kaen jeŋ yoŋoononŋga moŋonŋ jigo gawonŋ galenŋ wanŋa welenŋqeqeya qenŋ geŋia dindiŋa kotogoro kamaaro.

⁵¹ Kamaaroto, Jiisasnoŋ meleema “Mono mesaowu!” jeŋ welenŋqeqewaa geŋia kotoroti, ii oosiro qeangoro.

* 22:35: Mat 10.9-10; Maak 6.8-9; Luuk 9.3; 10.4 * 22:37: Ais 53.12

⁵² Qeaŋgoro nama jigo gawon galenurugia, jigowaa kiropo galen (sikiriti) waja ano kantriwaa jotamemeya yoŋonon Jiisas mewombaajon kougiti, ii kokaen injoro, “Nii kikekakasililin ejaga qaagoto, kilen noojon kaen moma manjawaa soo somata ano wasa men kouju. ⁵³ *Niinon ween so jiwowon jigonon onowo laligowe ononon borogia boraama nii mende nongi. Ii qaagoto, keteda koi pangamambaa ku-usuŋanon haamo ama asuŋanon kolooro onoo kambanjanon kan kuuja.” Kian.

Piitonon Jiisas qakoono.

Mat 26.57-58, 69-75; Maak 14.53-54, 66-72; Jon 18.12-18, 25-27

⁵⁴ Kaen kolooro manjaqeqe eja yoŋonon Jiisas men somonjon wama jigo gawon galen wanaa mirinon kenji. Kenji Piitonon gemagianon sigensigen onotaan keno.

⁵⁵ Iikanon kema jinkaron miriwaa kiropo uutanon kemen somben biwianon gere onon motoon ragi. Piitonon kaanjadeen yoŋoo batugianon raro. ⁵⁶ Raro welenqeqe emba monjon Piitonon gere kosianon raro iigigiin kokaen jero, “Eja koi kanon mono kaanagadeen iwo laligoro.”

⁵⁷ Kaen jeroto, Piitonon qakooma kokaen ijoro, “Embada, niinon ii mende moma mujen.”

⁵⁸ Kaen ijon raro mende koriro eja monjon ii iima ijoro, “Gii kaanagadeen iyonononga mon koloojan.” Kaen ijoroto, Piitonon meleeno, “Alana, nii qaago.”

⁵⁹ Aua motoongowaa so tegoro monjon qaa ii mombo kaparan koma jero, “Eja koi kanon kaanagadeen ononon iwo laligoro. Iinon mono Galili ejaga kolooja.”

⁶⁰ Kaen jeroto, Piitonon meleeno, “Ejada, qaa jejani, niinon ii kondanjen.” Kaen meleema jen nano iikanondeen kurunon qaro.

⁶¹ Qaro Ponjon eleema Piito uun iiro iikanondeen qaaya kokaen jeroti, ii romongoro, ‘Gii kete indin karoon qakooma nona kurunon qabaa.’ ⁶² Qaa ii romonjon wosoya jumambaajon ano seleenjen kemen meduqedu men saaro. Kian.

Jiisas jen jonon sisi ama mug.

Mat 26.67-68; Maak 14.63-65

⁶³ Manjaqeqe eja Jiisas men somonogiti, iyononon mepaqepae ama mun nama qewagagi. ⁶⁴ Qewagon jaasewana esuun qisin ijogi, “Gii gejatootoo ejaga koloojan iwaajon moronon guji, mono iwaa qata qaba!” ⁶⁵ Kaen jen mamaga terenjon mepaegon jen qetama mug. Kian.

Jigowaa jotamemeya yoŋonon Jiisaswaa qaa gawon meg.

Mat 26.59-66; Maak 14.55-64; Jon 18.19-24

⁶⁶ Jen qetama mun laligogi goman ano kantriwaa jotamemeya ano jigo gawon galen ano Kana qaawaa boi yoŋonon ajoroon Jiisas wama Juuda yoŋoo jigo kaunsol tuun yoŋoo jaagianon anji.

⁶⁷ Iikanon anji ijogi, “Giinon Hamoqeqe Toya Kraist koloojani een, ii mono asuŋanon pan jena mobona.” Kaen ijogi meleeno, “Ii injowenagato, ii mono mende moma laariwuya. ⁶⁸ Me qisin onombenagato, ii mono mende meleema nombuya. ⁶⁹ Kaen mojento, kaban kokaambadeen kanain Siwe gomambaa Eja hona iinon mono Anutu, ku-usuŋ Toyaa boro dindinanon rama laligowaa.”

⁷⁰ Kaen meleeno iikanondeen korebore yoŋonon kokaen jen qisigi, “Onanon, gii Anutuwa meriaga koloojan me qaago?” Kaen qisigi kokaen meleema onono, “Ii koloojeniwaa qaaya mono ononon jeju.” ⁷¹ Meleema onono jegi, “Ano kuakua qen komuwaatiwaa nanjonon qaaya mono iyanaa jetanon jero modaborojon. Kawaajon tosonian qaaya nanjowutiwaajon mono naambaajon mombo qisin onombonaga?” Kian.

* 22:53: Luuk 19.47; 21.37

23

Jiisasnoŋ gawana Pailotwaa jaanonŋ nano.

Mat 27.1-2, 11-14; Maak 15.1-5; Jon 18.28-38

¹ Kaenŋ jenŋ tuuŋ kuuya yoŋonoŋ waama Jiisas wama kema gawana Pailotwaanonŋ kenŋi. ² Iwaanonŋ kema kanaiŋ selianonŋ qaa kuuŋ kokaenŋ jegi, “Eja kokawaa kania ii kokaenŋ iima moniŋ: Iinonŋ ejemba kuuŋ oŋono enkalolonŋ kolooro karenŋ aonkeju. Nono Siisa-kimbaa takis mende ambonatiwaaŋonŋ songo amakeja. Iyaŋaajonŋ ‘Nii Hamoqeŋe Toya Kraist ano kinŋ koloojenŋ,’ kaenŋ jenkeja.”

³ Kaenŋ jegi Pailotnoŋ kokaenŋ qisiŋ muro, “Onononŋ, gii Juuda yoŋoo kinŋ ponŋgiaga koloojanŋ me qaago?” Qisiŋ muro Jiisasnoŋ meleema jero, “Mono geenŋgo jejanŋi, kianŋ.”

⁴ Pailotnoŋ jigo gawonŋ galenŋ ano ejemba tuuŋ ii kokaenŋ injiŋoro, “Niinonŋ eja kokawaa qinjita monŋ mende mokoloojenŋ.”

⁵ Kaenŋ injiŋoro mombo kaparanŋ koma kuuŋ jegi, “Iinonŋ mono ejemba tuuŋ kuuŋ onoma Buŋa qaaya Galili prowinsnoŋ kanaiŋ kuma onoma balonŋ sokoma kanŋ Judia prowins kokanonŋ kaanagadeenŋ ii jenŋ seiŋkeja.”

⁶ Kaenŋ jegi moma qisiŋ onoma jero, “Ii Galili ejaga kolooja me qaago?” ⁷ Kaenŋ jero “Mono ii!” jegi moma Herodnoŋ Galili ano prowins tosaanŋ mindiriŋ galenŋ koma onoma kambanŋ iikanondeenŋ Jerusalem sitinonŋ kanŋ laligoroti, iikawaajonŋ Pailotnoŋ jero Jiisas Herodwaanonŋ wama kenŋi. Kianŋ.

Jiisasnoŋ kinŋ Herodwaa jaanonŋ nano.

⁸ Herodnoŋ Jiisaswaa sunduya moma mono kambanŋ koriga iimambaajonŋ siinŋ moma laligorotiwaajonŋ ii iima uutanonŋ mamaga qeaŋgoro. Jiisasnoŋ anŋoleto monŋ mero iimambaajonŋ ama mamboma laligoro. ⁹ Kawaajonŋ qiqisi mamaga Jiisas qisiŋ muro. Ii qisiŋ muroto, Jiisasnoŋ kitia monŋ mende meleeno.

¹⁰ Jigo gawonŋ galenŋ ano Kana qaawaa boi yoŋonoŋ nama selenonŋ kuukuu qaa geriawo jenŋ mugi. ¹¹ Herodnoŋ manjaŋeŋe ejauruta yoŋowo Jiisas menŋ kamaanŋ ama jejewili ama mepaqepae menŋ mugi. Kaenŋ ama maleku akadamyawo monŋ mouma mugi nano wasiro mombo gawana Pailotwaa jaanonŋ keno. ¹² Wala Pailot ano Herod yorononŋ kerekere ama aonŋ laligorita kambanŋ iikanonŋ ala-ala koloori. Kaenŋ.

Pailotnoŋ Jiisas komuwaatiwaaŋonŋ jenŋ tegoro.

Mat 27.15-26; Maak 15.6-15; Jon 18.39-19.16

¹³ Jiisasnoŋ karo gawana Pailotnoŋ jigo gawonŋ galenŋ ano galenkonŋonŋ ejauruta ano ejemba tuuŋ horonŋ onono ajoroogi. ¹⁴ Ajoroogi kokaenŋ injiŋoro, “Ono eja koi kokaenŋ jenŋ noononŋ wama kaju, ‘Iinonŋ ejemba tuuŋa tuuŋa kuuŋ onono enkalolonŋ amakeju.’ Mobu! Ono qaa selianonŋ kuujuti, niinonŋ iikawaa kania onoo jaagianonŋ gosinŋ kokaenŋ mokoloojenŋ: Ono eja kokawaa selianonŋ qaa kuuya kuujuti, ii niinonŋ koposoya monŋ mende mokoloojenŋ. ¹⁵ Herodnoŋ qaa kaanŋadeenŋ jenŋ wasiro mombo nonoononŋ kaja. Mobu, iinonŋ iwai qinjitaŋo monŋ mende ano. Kawaajonŋ koomuwaa buŋa koloowaatiwaaŋonŋ amamaaya koloowaa. ¹⁶ Kawaajonŋ niinonŋ jewe manjaŋeŋe eja yoŋonoŋ oolinondeenŋ qegi isambe kamaawaa.” ¹⁷ (Pailotnoŋ gbani so Pasowa korisoro kambanŋonŋ kapuare mirinonŋga eja motoonŋgo isama onomakero.)

¹⁸ Kaenŋ injiŋoro koreboreyanonŋ silama qama jegi, “Iiga mono yamagenŋ (kozigenŋ)! Barabas mono isama nonomba!” ¹⁹ Barabasnoŋ sitinonŋ karenŋ motonŋ laligogiti, iyonoo galenŋgiaga koloonŋ eja monŋ qero komuroti, iikawaajonŋ kapuare mirinonŋ oonŋgi raro.

²⁰ Pailotnoŋ Jiisas isamambaajonŋ moma qaa mombo jero. ²¹ Jeroto, yoŋonoŋ qetama qaa siita kuma qa gigilaagi, “Maripoononŋ qewu! Mono maripoononŋ qewu!”

²² Qa gigilaagi iinonŋ qaa indinŋ karoonŋ kokaenŋ injiŋoro, “Iinonŋ mono naa bologaga ano? Niinonŋ iwaanonŋ koposo monŋ mende mokoloowe koomuwaa buŋa koloowaatiwaa so

mende koloaja. Kaen kolooro niinon jewe manjaqeqe eja yononon oolinondeen qegi isama mube kamaawaa.”

²³ Kaen injoroto, yononon jaba ama kaparan koma toroqen qa gigilaan qagi, ‘Jiisas mono maripoonon qegi komuwa.’ Kaen qama Pailotwaanon qaa ii qewagogi. ²⁴ Qewagogi Pailotnon qaagiaa baatanon kema qaa kaparan koma jegiti, iikawaa hona koloowaatiwaajon jen tegoro. ²⁵ Jen tegon “Barabas kamaawa!” jen kaparan kongitiwaajon ii isama muro kamaaro. Ii karen moton laligogiti, iyonoo galengiaga koloon eja mon qero komurotiwaajon kasa mirinon ongi raro. Ii isano kamaaroto, Jiisas siingia otaan ama mubutiwaajon borogianon ano. Kian.

Jiisas maripoonon qegi.

Mat 27.32-44; Maak 15.21-32; Jon 19.17-27

²⁶ Pailotnon Jiisas borogianon ano wama kana somatanon kema Afrika siti qata Sairini iikawaa eja mon qata Saimon mokoloogi. Iinon gawononga kouro jen koton mun Jiisaswaa maripoonon men iwaa sawinanon angi angon otaan keno.

²⁷ Kaen keno ejemba tuun somata yononon luluuma gematanon otaan kenji. Yonoo batugianon emba tosianon kaanagadeen jinjen qama saama kenji.

²⁸ Saama kenji Jiisasnon eleema injiima kokaen injoro, “Oo Jerusalem emba, onjo mono noojon mende saabu. Noojon qaagoto, onjanga ano meraboraaurugia yonoojon mono saabu. ²⁹ Mobu! Kanagen kaban mon karo iikanon kokaen jewuya, ‘Emba aruna ii simbawonawo. Koro mende ama merabora mende megiti, ii simbawonawo kolooju. Merabora aju onoma mende doongogiti, ii simbawonawo.’ ³⁰ *Kaban iikanon ejembanon kanain baana Toya ii kokaen welema onombuya, ‘Onjo mono baana ii jegi bagon qanananon ubu.’ Ano sen sia Toya ii kokaen welema onombuya, ‘Onjo mono kobaagianon mesanjon nonombu.’

³¹ “Niinon Anutuwaanon gere gbiligibili koloojen ano noojon kilen kokaen ama nonju. Onjo gere koomuya singisonogogawo eja sii qen nanju. Kawaajon Anutunon irona meleema onono gerenon onoro siimbobolo uuta mobuya.”

³² Bologna meme woi ii kaanagadeen Jiisaswo motoon uruwombaajon uruama kenji. ³³ Kema goman qata Wansii qajuti, iikanon keuma Jiisas maripoonon qegi. Qen bologa meme woi ii motoon mon dindinanon mon qanianon leele kaen urugi. ³⁴ *Kaen angito, Jiisasnon jero, “Amana, yononon iwoi anjuti, iikawaa kania mende moma kotojutiwaajon mono singisonogogia mesaon onomba.”

Qegi nano Jiisaswaa sele esuyaajon kiawen megii jangoya kolooro iikawaa so ii mendeema megii.

³⁵ *Kaen angi ejemba tuun yononon nama ii uun iigi. Iigito, Juuda jotamemeya yononon kaanagadeen mepaqepae men mun kokaen jegi, “Anutunon meweengon muro Hamoqeqe Toya Kraist kolooji een, tosaana ilaan onoma laligoroti, iinon mono iyaana ilaan aowa.”

³⁶ *Manjaqeqe eja yononon kaanagadeen qaa gonjeegeee jen mepaegon kosianon kema wain apu aasonawo qeesaan men uma mun ³⁷ kokaen ijogi, “Gii Juuda yonoonon kin ponga koloojani een, mono saanon geenga ilaan aowa.”

³⁸ Wananon eu tere mon kokaen on qegi nano, “Juuda yonoo kin pongiaga koi.”

³⁹ Kikekakasililin eja woi motoon mondon oroni naniti, iyeroononga monon uuqeqe qaa tokoronkota Jiisas jen mun kokaen ijoro, “Gii Hamoqeqe Toya Kraist koloojani een, mono geenga ilaan aon noro kaanagadeen ilaan noromba.”

⁴⁰ Kaen ijoroto, alianon jen mun kokaen ijoro, “Gii godaqeqega qaa. Gii Anutuwaajon kaanagadeen keega mende mojan me? Yononon jen tegon siimbobolo ororon nononji

bosinjon. ⁴¹ Anara onanon koposo anitiwaajon irona soyanon meleema ama noronji siimbobolo mojo. Ii mojoto, eja koi kanon bologa mon mende ano ii kilen tiwilaaju.”
⁴² Kaen jen ijoro, “Jiisas, gii bentotongaa uutanon keubagati, iikanon mono nii romonjon nomba.”

⁴³ Ijoro ii kokaen ijoro, “Niinon qaa hona gijowe moba: Giinon mono kete niwo oyanboyan gomanon uma laligowa.” Kian.

Jiisasnon komuro.

Mat 27.45-56; Maak 15.33-41; Jon 19.28-30

⁴⁴ Ween biiwia 12 kilok kolooro ween jaaya bulugoro pangamanon kamaan goman kuuya sokoma ero kema aua karoombaa so ano. ⁴⁵ *Kamban iikanon jiwowon jigo uutanon opo nanoti, iikanon mono eukaya biiwianon jurama kamaan woi kolooro.
⁴⁶ *Jiisasnon kamban iikanon kotakota qama kokaen jero, “Amana, nii kokoosuna goo borongan anjen.” Kaen jen sewan aason konoga horon komuro.

⁴⁷ Komuro iwoi kolooroti, kawali galenon ii iima Anutu mepeseen kokaen jero, “Inon mono onanon eja solanaga kolooja.”

⁴⁸ Ejemba tuun kuuya ii iibombaajon kan ajoroogiti, iyononon iwoi ii kolooro iima wosogia juno wan gilin motomotoon mirigianon kenji. ⁴⁹ *Kengito, ejemba kuuya Jiisas moma mugiti, iyononon sigensigen nama ii uun iigi. Emba tosanon Jiisas otaan Galiliga kagiti, iyononon kaanagadeen nama ii iigi. Kian.

Jiisaswaa qamoya ron kongi.

Mat 27.57-61; Maak 15.42-47; Jon 19.38-42

⁵⁰⁻⁵¹ Juuda yononon taon qata Arimatia iikanona eja awaa qabunayawo qata Joosef iinon kaanagadeen karo. Iinon Anutu bentotombaa hona koloowaatiwaajon mamboma laligoro. Iinon Juuda yonoo jigo kaunsol tuumbaa jotamemeya laligon Jiisaswaa qaa jen somonjon angiti, iikawaa uumotoon mende ano.

⁵² Iinon Pailotwaanon kema Jiisaswaa qamoya memambaajon qisiro. ⁵³ Qisin uma qamoya maripoonnga metegon men kamaan opo taanonon esuuro. Esuun men qasirinon kema jamo kobaa mon uroronon qamo mon kanon mende angiti, iikanon Jiisaswaa qamoya ii ano. ⁵⁴ Sabat kendon rarawaa iwoiya mozozongogiti, (nemungawon) iikawaa ween jaayanon kememambaa ano.

⁵⁵ Kememambaajon ano emba Jiisaswo Galiliga kagiti, iyononon Joosefwaa kanianon qasirinon kema iinon Jiisaswaa qamoya men jamo kobaanon anoti, ii iigi. ⁵⁶ *Iikanona eleema mirinon kema jinin sambori unkoowagawo ano kele gawasuyawo Jiisaswaa qamoyanon moriwombaajon mozozongogi. Mozozongogito, Moosesnon Kana qaanon Sabat kendombaajon jen kotoero eroti, ii otaan haamo men een ragi. Kian.

24

Jiisasnon koomunonga waaro.

Mat 28.1-10; Maak 16.1-8; Jon 20.1-10

¹ Sabat kendon ragi tegoro Sonda umugawodeen goman ano emba yononon waama jinin marae unkoowagawo mozozongogiti, ii men qasirinon kenji. ² Kema mononon qasiriwaa qaa ootanon jamo somata qetano kenoti, ii iigi. ³ Ii iima jamo kobaawaa uutanon ugito, Pon Jiisaswaa qamoya mende mokoloogi. ⁴ Kawaajon uugia uma kamaaro moma nanji eja woi malekugara taan kokobilibiliawo yoronon bagianon nani iriigi.

* **23:45:** Eks 26.31-33 * **23:46:** Ond 31.5 * **23:49:** Luuk 8.2-3 * **23:56:** Eks 20.10; Dut 5.14

⁵ Ii iriima awawalin balonon kemen adaragogi kokaen injori, “Jaawo kotiinj laligoji, ii mono nomaembaajon koomuya yonoo batugianon monganju? ⁶ *Iinon koi mende ejato, mono gbilin waaja. Galili prowinsnon laligon qaa injoroti, ii mono romongowu: ⁷ Iinon kokaen jero, ‘Monon Siwe gomambaa Eja hona memelolo men muro gawman eja sisiwerowerogiawo yonoo boronon keno maripoonon qegi komun ween karoon kolooro gbilin waabaa.’ ”

⁸ Kaen jeri qaaya ii momogianon keuro romongogi. ⁹ Kaen romongon qasirinonga eleema kan iwoi kuuya kolooroti, iikawaa buju qaaya ii gowoko 11 ano tosaana kuuya ii injijogi. ¹⁰ Qaa ii injijogiti, ii Maria Magdalaga, Joana ano Maria Jeimswaa nemuna ano emba tosaana yonowo laligogiti, iyononon ii kan aposol ii injijogi.

¹¹ Buju qaa ii injijogito, ii mogi qaa omayaan kolooro ii mende moma laarigi. ¹² Mende moma laarigito, Piitonon waama bobogarin qasirinon kema jamo kobaawaa uutanon uuro keno opo taana esuugiti, iikayadeen raro iiro. Ii iima iwoi kolooroti, ii anodeen romongon walingon mirinon eleeno. Kian.

Gowoko woianon Emeus kanaanon keni.

Maak 16.12-13

¹³ Ween iikanondeen Jiisaswaa gowokouruta yonoononga woianon Jerusalem siti mesaon goman qata Emeus sewen mail kanon kembojon keni. ¹⁴ Kanaanon kema iwoi kolooroti, ii kuuya iyanarodeen amin mori. ¹⁵ Ii amin moma kania jen bimoon keni Jiisasnon ano kosogaranon keuro motoon kengi. ¹⁶ Kengito, jaagara kojangiro ii mende iima kotori. ¹⁷ Mende iima kotori kokaen irijoro, “Oro angarodeen naa qaaga kanaanon amin moma kajao?” Kaen irijoro doron ama wosobiri jaajaa uun iima nani.

¹⁸ Iima nama yoroononga mon qata Kliipas iinon kokaen qisin muro, “Pasowa kendonon iwoi kolooroti, ii Jerusalem ejemba kuuyanon moju. Gii motoongonon wabaga koloon ii mende mojan me?”

¹⁹ Qisin muro “Ii naama?” jero moma kokaen ijori, “Nazaret eja Jiisaswaanon iwoi kolooroti, mono ii. Iinon gejatootoo ejaga laligon Anutu ano ejemba kuuya yonoo jaagianon nanamemen ku-usunawo ama qaa kotakota jen laligoro. ²⁰ Kaen laligoro ananaa jigo gawon galenana ano galenkonkon ejaurunananon ii wama gawanawaa boronon angi komuwaatiwaajon jen tegoro maripoonon qegi komuro. ²¹ Iinon Israel kanagesonana kasanonga isama downana mewaatiwaajon mamboma jejeromonromon ama laligoninto, ‘Yei!’ Ii mono qegi komujaa. Iwoi ii kolooro laligon kounin kete somana karoon koloodaboroja.

²² “Ii mende sokono kete nonoononga emba tosanon qanon kuun walingon nonongi laligojon. Yononon gomaamba amandiinon qasirinon kema ²³ qamoya mende mokolon eleema kokaen jejuya, ‘Nono Siwe gajoba woiwaa jaameleen unu iinin yoronon ‘Jiisasnon gbilin laligoja,’ jeri mojon. ²⁴ Qaa ii moma eja nonowo laligojuti, iyonoononga tosanon qasirinon kema emba yononon qaa jejuyati, iikawaa so ero iijuya. Ron gbamenja iijuyato, iyanu mende iijuya.”

²⁵ Qaa ii moma kokaen irijoro, “Yei! Ono gejatootoo yononon qaa jegiti, ii kuuya mono naambaajon ataqatan ama ajojon gaonjaajaa laligon mende moma laariju? ²⁶ Hamoqeqe Toya Kraistnon siimbobolo kaana momago iyanaa asamararan uutanon ubaa. Iikawaa so oogita eja me qaago?” ²⁷ Kaen irijon Mooses ano gejatootoo ejemba kuuya yononon qaa jegiti, iikanonon kanain iyanaa qaa kuuya oogita eji, iikawaa kania jen asarin orono.

²⁸ Jen asarin oroma kema goman kembojon jen keniti, ii dodowin kanon toroqen kemambaajon moro. ²⁹ Kaen moroto, yoronon kaparan koma kokaen ijori, “Goman mare kolooro ween jaayanon kememambaajon anja. Kawaaajon saanon norowo rama

* **24:6:** Mat 16.21; 17.22-23; 20.18-19; Maak 8.31; 9.31; 10.33-34; Luuk 9.22; 18.31-33

ewa.” Kian ijori yorowo mirinon uma ragi. ³⁰ Rama yorowo nene newombaajon ama bered men kotuegon moton oromambaajon ano iwoi kokaen kolooro:

³¹ Iikanondeen jaagaranon tooro iima kotori ayayooga kono mombo mende iiri.

³² Kaen kolooro angarodeen kokaen amin mori, “Kana somatanon Buja Terewaa qaa jen kania jen asarin noronji, kamban iikanondeen mono uunaranon gere jejiwaa so mojo.”

³³ Kaen jen iikanondeen waama Jerusalem sitinon eleema keuma gowokouruta 11 ano alaurugia yonowo ajoron ragiti, ii mokolon ononi. ³⁴ Mokolon ononi kokaen injori, “Ponon mono hona waama Saimombaanon asugijaa.”

³⁵ Kaen injori iyanoro kananon iwoi kolooro ano bered motoroti, kamban iikanon uugara tooro moma kotori, iikawaa sunduya men ononi. Kian.

Jiisasnon gowoko tuuna asugin onono.

Mat 28.16-20; Maak 16.14-18; Jon 20.19-23; Apo 1.6-8

³⁶ Gowokouruta yononon qaa ii amin moma ragi iikanondeen Jiisas ano batugianon asugin nama kokaen injoro, “Alauruna, luaenon mono onowo ewa!”

³⁷ Kaen injoro toroko moma jenengia ororo “Ome kokoosuga iijon,” iikaan romongogi. ³⁸ Kaen romongogito, kokaen injoro, “Ono nomaembaajon aarun momo kaana uugianon koloora? ³⁹ Nii neeno koi laligojen. Ii mono angio kana borona uun iima mobu. Ome kokoosu ii siibusugia qaa. Nii siibusunawo nambe niiju. Mono noosirin niima kotowu.”

⁴⁰ Kaen injon kana boria qendeema onono. ⁴¹ Qendeema ononoto, ii korisorogiaajon kilen mende moma laarin walingon ragi kokaen qisin injoro, “Nembanengia mon koi raja me qaago?” ⁴² Kaen qisin injoro sora jejetaa kitia mon mug. ⁴³ Mug men nero iigi.

⁴⁴ Nero iigi kokaen injoro, “Nii onowo laligon kamban kanon qaa injowe mogiti, iikawaa hona ii kamban kokanon kolooro iiju. Niinon kokaen jen laligowe: Noo qaa ii Mooseswaa Kana qaa ano gejatootoo eja yonoo Buj Tere ano Ondino (Buja rii) buknon oogita eji, ii kuuya mono honawo koloodaborowaa.”

⁴⁵ Kaen injon iikanondeen Buja Terewaa kania moma kotowutiwaajon uugia metooro. ⁴⁶ Metoon kokaen injoro, “Qaa kokaen oogita eja: Kraistnon siimbobolo moma komun somana karon kolooro koomunonga waabaa. ⁴⁷ Kawaaajon ononon mono Jerusalem sitinon kanain Buja qaa noo qananon jen asarin kantri kuuya sokoma kema uukuuku men onomakebu. Daen yononon uugia meleembuti, Anutunon mono iyonon singisonogogia songbama mesaowaa.

⁴⁸ “Qaa ii honawo kolooro ano koloowaati, ononon ii kolooro iima nangon jen dangunu kaana nambu. ⁴⁹ *Mobu! Mannanon kalen onombaatiwaa qaa somongoroti, niinon ii wasiwe uugianon kemebaa. Eukanona ku-usun ambe qagianon ubaa. Ononon mono siti koi kanon iikawaajon mamboma rama laligowu.” Kian.

Jiisasnon Siwe gomanon uro.

Mat 16.19-20; Apo 1.9-11

⁵⁰ *Jiisasnon qaaya jedaboron gowokouruta unuama kema Betani goman kosianon keuma iikanon boria metaama kotuegon onono. ⁵¹ Kotuegon onono iikanondeen Anutunon wano onomesaon Siwenon uro. ⁵² Uro korisoro somata moma usugon waeya men mepeseen mun Jerusalem eleengi. ⁵³ Eleema suulan jiwowon jigonon laligon Anutu mepeseen mun laligogi. Kian.

---

* 24:49: Apo 1.4   * 24:50: Apo 1.9-11

Jon Oligaa Buɗa Jonon Ooro. Jen-asa-asari

Jonon iyanɗa qata Oligaa Buɗa kokanon asuganon mende ooroto, iyanɗaajon kokaen jeja, “Gowoko Jiisasnon uutanon jopagon muroti.” (19.26) Jonon uujopa uukalembaa qaaya ii kaparan koma jenkeja. Jonon Oligaa Buɗa koi ii ejembanon qaa kokaen moma kotowutiwaajon (20.31) ooro, “Jiisas Kraist ii balon ejagadeen mende laligoroto, onanon Anutuwa Meria ano Hamoqeqe Toya kolooja. Ono mono ii moma laarin iikanon laaligo kombombanɗa mokoloowu.” Jiisasnon wala Manɗa kosianon laligon qaa jetaga laligoro. (1.1) Kaen laligon namo ejaga koloon esunmumuya ano momoya ii aiwese angoletto men iikanon qendeen. Ii qendee ma bentotombaa kania jen asariro tosonian uugia meleengi tosonian kilen yangisen ang.

Jiisasnon kokaen kolooja, jero: Hamoqeqe Toya (4.26), laaligowaa nene wota (6.35), Siwe goman eukawaa buɗaga (8.23), bensakon tetegoya qaa (8.58), namowaa asasaga (9.5), nagu (10.7), lama galen awaa (10.11), Anutuwa Meria (10.36), Pon ano Boi (13.13), koomunonɗa waawaataa Toya ano laaligo kombombanɗa Toya (11.25), kana hona, qaa hona ano laaligo kombombanɗa (14.6), wain gere hona (15.1), tere wana mutuya ano tetegoya A ano Z (Ais 1.8), Mutuya ano Konoga (Ais 1.17) ano kaen kaɗa.

Jiisasnon gowokouruta onanon jopagon onoma laligoroti, gejanono qaa kononganon (Bon 13-17) ii tororo qendeenja. Qaa ii naanawo. Koomunonɗa waamago Piito men kotiiwaatiwaajon kokaen qisiro: “Nii jopagon nonjan me qaago? Kaen koloojani, kian mono alauruna kalan koma onomba.”

Buk kokawaa bakaya wana 6 ii kokaen:

Qaa mutuya 1.1-18

Jon Oomulu eja ano gowokouruta mutuya 1.19-51

Jiisasnon qenjaaro gawon mero 2.1-12.50

Tetegoyanon Jerusalem kan laligon komuro 13.1-19.42

Gbilin waama alauruta koloon onono 20.1-31

Galili kan gowokouruta koloon onono 21.1-25

Anutuwa qaa jeta laaligoyawo.

¹ Kanakanaiyanon monowaa monoyanonɗa qaa je laligoro. Iinon laaligowaa kania nanon jen waama laligoro. Qaa je iinon Anutuwa kooronanon laligon waaro ano ano bensakon Anutugadeen kolooja. ² Qaa je iinon kanakanaiyanon Anutuwa kooronanon laligoro. ³ Iwaa kooronanon laligon ilaan muro iwoi kuuya kolooro. Iwoi mon mende ilaan munaga, ii mende koloonaga. ⁴ Qaa je iinon laaligowaa bemunjaleya kolooja. Iwaanon laaligo kombombanɗa iikanon ejemba men asarin onono iima laligon waagi. ⁵ Asagayanon pangaman uutanon asarinkejato, pangamanon laligogiti, iyononon asasaga kania ii mende moma asarin laligon kougi. Kian.

⁶⁻⁷ *Anutunon ejemba kuuya asagaya moma laariwutiwaajon moma qele eja qata Jon wasiro asugiro. Asugin kan asasaga kania inisaama nanon jen laligoro. ⁸ Jon ano asasaga ii mende koloon laligoroto, iinon asasaga kania ii nanon jen laligoro. ⁹ Asaga onabonɗa iinon ejemba goman so men asarin nonomakeji, iinon namonon asugimambaajon ano.

¹⁰ Iinon kanakanaiyanon gomanɗa gomanɗa iikawaa ilawoilaya kuuya ii nemun koma onono kolooji. Kolooji ano batugianon laligon kouroto, balon ejembanon kilen ii

* **1:6-7:** Mat 3.1; Maak 1.4; Luuk 3.1-2

mende moma koton mun tompin laligogi. ¹¹ Kaen tompiririn laligogi iyanaa goman mirianon karo kanagesourutanon zizi togon telambelan ama gema qen mugi. ¹² Kaen angito, daen yononon koma horon mun qabunaya moma moma laarigiti, iinon mono kuuya iyonoojon kana meleuro kokaen kolooro: Anjo nemun koma ku-usun onono kolokoloo dongoga koloon Anutuwaa meraboraana koloogi. ¹³ Anutuwaa uusiinanon nemun koma onono koloogi. Namo ejanon siina otaan embiawo qaa somongoro koro ama mera mero koloogi, iyononon kana kaana iikanon Anutuwaa meraboraana mende koloogi. Kian.

¹⁴ Qaa je iinon eja sele busuwo koloon batunananon kema kan laligoro. Kaen laligoro akademuya unun iima laligonin. Mananon Meria motoongowaajon akademuya kuuya ama aon koma muro qaita mon laligoji, iinon mono iikawaa so kalenmoriananon uuta saa qero akademuyawo koloon kaman so qaa hon toontoona jen laligoro.

¹⁵ Jonon eja iikawaa kania nanjon kokaen qama jen laligoro, “Niinon mombaajon qaa jen laligoweti, iinon mono ii koloaja. Kokaen jen laligowe: Noo gemananon eja mon kawaati, niinon mende koloowe iinon wala laligoro. Kawaajon iwaa qabunayanon mono nii nuugun uuta koloaja.” Jon Oomulu ejanon kaen jen laligoro.

¹⁶ Kalenmoriananon eja iikawaa uuta saa qero akademuyawo laligoroti, iinon mono iikawaa so kotuegon nonoma laligoro. Kotumotueya ii kamba kamba maaro kuuya nonoo qanananon uro laligonin. ¹⁷ Mooseson Kana qaanana nemun kono kolooroto, Jiisas Kraiston qaa hona ninisaama Anutuwaa kalenmoriaana nemun kono asuganon kolooro. ¹⁸ Namo eja monon Anutu kaman monon mende iiro. Meria motoongonon Manaa wosoyanon laligon kouma laligoroti, iinon mono namonon kamaan kania ninisaano monin. Kian.

Jon Oomulu ejanon iyanaa kania jen asariro.

Mat 3.1-12; Maak 1.1-8; Luuk 3.1-18

¹⁹ Juuda jotamemeya yononon jigo gawon galen ano jiwowon jigowaa welenqece tosaana Jerusalem sitinonga wasin onongi Jombaanon kagi. Kan qisin mun jegi, “Gii naa ejaga koloajan? Kaniaga nomaen?” Kaen jegi kaniaya inisaama injoro.

²⁰ Kaniaya mende qakoonoto, asuganon kokaen jokolooro, “Niinon Hamoqece Toya Kraist mende kolojen.”

²¹ *Kaen jokolooro kaparan koma qisin mugi, “Gii mono eja moroga koloajan? Gii Elaija koloajan me qaago?” Qisin mugi “Qaago!” jero. “Gii gejatootoo eja mon koloajan me qaago?” Kaen qisigi “Kaan qaago!” meleeno.

²² Meleeno qisigi, “Gii moroga koloajan? Wasin nonongi kajoni, iyonoojon mono nomaen meleema injowonaga? Gii geenгаа kaniaga nomaen jen asariwaga?”

²³ *Qisigi kokaen injoro,

“Gejatootoo eja Aisaianon qaa mon kokaen jerota eja, ‘Nii gajoba koloon balon qararankonkonon laligon kokaen qamakejen: Ponon kawa-oo!

Kawaajon onono mono uugia mindigon kania meleun meagowu.’ Nii kawaa qele gajobaya kolojen.”

²⁴ Eja wasin onongi Jombaanon kagiti, ii Farisii (Kana qaawaa kaparankonkon) ejaga koloogi. ²⁵ Yononon mombo kokaen jen qisin mugi, “Gii Hamoqece Toya Kraist mende koloajan ano Elaija me gejatootoo eja yonoononga mon mende kolojani, iikawaajon mono naambaajon ejemba oomulu men onomakejan?”

²⁶ Qisin mugi kokaen meleema onono, “Niinon apu toonon onomorinkejento, eja mon onono mende moma kotojuti, iinon koi batugianon nanja. ²⁷ Eja mon noo gemananon kawaatiwaaajon jen laligoweti, iinon mono ii koloaja. Iinon kan nii nuugun somatana koloon laligowaatiwaaajon niinon iwaa kosianon kema wayangesoya besaan

* **1:21:** Dut 18.15, 18; Mal 4.5 * **1:23:** Ais 40.3

kana esuyaa kasia isamambaa amaqamamaa amañã.”²⁸ Jonon Jordan apu leegenon goman qata Betani iikanon laligon ejemba oomulu men onoma laligoro. Iwoi ii iikanon kolooro. Kian.

Jonon Jiisaswaajon “Anutuwaanon lama meriaga,” jero.

²⁹ Ii kolooro goman ano Jonon Jiisas sigensigen karo iima jero, “Iigi, eja ii Anutuwaanon lama meriaga. Iinon mono balonã balonã ananaa singisongonana koma konjoratiro solananiwonã. ³⁰ Niinon mombaajon qaa jen laligoweti, iinon mono ii kolooja. Kokaen jen laligowe: Noo gemananon eja mon kawaati, niinon mende koloowe iinon walagadeen laligon waaro. Kawaajon iwaa qabunayanon mono nii nuugun uuta kolooja. ³¹ Niinon ii wala mende moma kotoweto, Anutunon kaniaya Israel ejemba nono ninisaano mobonatiwaajon moja. Ii moma nii wasin nono kan oomulu men onomakejen.”

³² Jonon kaen jen dangunu kaanã nama nanjon kokaen injoro, “Unã Toroyanon mono Siwenonã kamaan kewo koon kaanã iwaa wañanon kamaan koma raro iibe. ³³ Niinon ii wala mende moma koton laligoweto, monon ejemba oomulu men onomanatiwaajon wasin nonoti, iinon kokaen nijoro, ‘Unã Toroyanon mombaa wañanon kamaan koma raro iibagati, iinon mono Unã Toroya ejemba uugianon ama iikanon mulu men onombaa.’ ³⁴ Niinon ii iibetiwaajon ama kaniaya kokaen nanjon jejen, ‘Iinon Anutuwaã Meria kolooja.’” Kian.

Jiisasnon gowokouruta mutuya onoono.

³⁵ Kaen injoro goman ano Jonon mombo apu goraayanon iikanondeen keno gowokouruta yonoononã woinon iwo motoon nanji. ³⁶ Nanji Jiisasnon iikanon unuugun kenoti, ii tororo unun iigigiin jero, “Eja ii mono iibao. Iinon Anutuwaanon lama meriaga kolooja.”

³⁷ Kaen jero gowoko woi yoronon qaa ii moma Jiisaswaa gematanon keni. ³⁸ Keni Jiisasnon eleema gematanon kariti, ii iriima kokaen qisin orono, “Oro moroga monãgama kajao?” Iikaen moma meleema ijori, “Somatanara, gii miri dakanon en laligojan?” (Juuda yononon ‘Somatanana’ qaa ii boiwaajon jenkegi.)

³⁹ Kaen ijori meleeno, “Mono kan iibao!” Kaen meleeno ween jaaya eleeno 4 kilok kawaa so kolooro. Ween jaaya meleeno iikanon motoon kema miri dakanon en laligoroti, ii iigi. Ii iima kanon iwo laligori goman sinsingon tiiro mesaon kari.

⁴⁰ Jonon qaa jero gowoko woita moma Jiisaswaa gematanon keniti, iyeroononã mombaa qata Andruu, dataa qata Saimon Piito. ⁴¹ Andruu iinon wala data Saimon mokolon kokaen ijoro moro, “Noro mono Hamoqeqe Toya mokoolojota.” Hamoqeqe Toya ii Griik qaanon Kraist. ⁴² Kaen jen data wama Jiisaswaanon keni. Keni Jiisasnon Saimon tororo unun iigigiin jero, “Gii Saimon, Jombaa meria koloojanto, niinon qaga Siifas qabe ewaa.”* Kian.

Jiisasnon Filip ano Natanael oroono.

⁴³ Goman ano Jiisasnon Galili prowinsnon kemambaajon kema kananon eja qata Filip mokolon kokaen ijoro, “Gii mono nii notaan kawa!” ⁴⁴ Filipnon Andruu ano Piito yorowo gomangia motoonã. Taonã qata Betsaida.

⁴⁵ Filipnon eja qata Natanael mokolon kokaen ijoro, “Moosesnon eja mombaajon Kana qaanon oorota gejatootoo yononon toroqen oogita eji, nono mono eja ii mokoolonã. Eja ii qata Jiisas, manãã qata Joosef, gomanã qata Nazaret.”

⁴⁶ Natanaelnon ii moma waliñon jero, “Oo Nazaret! Ii goman qandayaga. Iikanonã iwoi awaa mon koloowaatiwaa so qaago.” Kaen jero Filipnon ijoro, “Mono kan geengo iima kotowa!”

* **1:42:** Siifas ii Griik qaanon Piito, ananaa qaanon jamo karanjan.

⁴⁷ Kaen ijoro moma Jiisaswaanon kan kouro iima iwaajon qaa kokaen jero, “Iibu! Eja koi kanon mono Israel eja hona kolooja. Uutanon gbingbaon qolomolongoya qaa.”

⁴⁸ Kaen jero Natanaelnon qisin mun jero, “Gii mono nomaenanon nii moma koton nonjan?” Kaen jero Jiisasnon meleema ijoro, “Gii fig gere† umuganon rana giima kotowe. Wala giima kotowego Filipnon kawaa gematanon giima goono.”

⁴⁹ Kaen ijoro Natanaelnon meleema ijoro, “Oo Somatana, gii mono onanon Anutuwa Meria koloojan. Gii Israel nonoonon eja Ponga laligojan.”

⁵⁰ Kaen jero moma Jiisasnon meleema ijoro, “Nii wala kokaen jejen, ‘Gii fig umuganon rana giibe.’ Kaen jen asugijeniwaajon moma laarin nonjan. Anutuwaanon ku-usun koi iima mojanj, ii mono iwoi melaada kolooja. Hon somata ii mono kanagen iima moma laligowaga.”

⁵¹ *Kaen ijon toroqen ijoro, “Niinon qaa hon toon mon kokaen jewe moba: Kanagen noo gowokouruna koloogi koton kondoon onombe jaameleen un kokaen iibuya: Siwe nagunon tano Anutuwa gajobaurutanon asugin Siwe gomambaa Eja Honanon uma kamaan angi injiibuya.” Kian.

2

Jiisasnon apu men letono wain kolooro.

¹ Jiisasnon Filip ano Natanael oroono ween karon tegoro laligogi monon agomin aoawaa maran lomban ano ajoroogi. Ii Galili prowinswaa goman qata Kaana iikanon angi. Jiisaswaa nemunanon kanon motoon kema ragi. ² Jiisas ano iwaa gowokouruta ii kaanagadeen horon onongi lombanon motoon ragi. ³ Iikanon ragi wain apunon qaono Jiisaswaa nemunanon meria ijoro, “Yonoonon wain apu qaonja.”

⁴ Kaen ijoro kokaen ijoro, “Nemuna, ii nomaen amanatiwaajon jejan? Jen koton nonjan me? Noo angoletto meme kambananon mende kan kuuro laligojen.”

⁵ Kaen jero moma welenqequeuruta kokaen injoro, “Iinon iwoi mombaajon jen koton onombaati, ii mono otaan ambu.”

⁶ Juuda yononon hamo qen aowombaajon Kana qaagia otaan borogia songbama laligonkegi. Iikawaa so miri iikanon koworanen somata 6 raro. Koworanen motomotoon ii apu konon 8 me 12 iikanon kemen saa qenagiwaa soga ragi.

⁷ Jiisasnon ii iima kokaen injoro, “Ono mono apu koson kan maagi koworanen koi saa qewa.” Kaen jero moma jerotiwaa so angi. ⁸ Koworanen ii saa qegi kokaen jen koton onono, “Mono apu qaga koson men kema lomban galen mubu.” Jen koton onono men kenji.

⁹ Koson kengito, galenon apu letoma wain kolooroti, ii nen naana moma daenkaya men kagiti, ii mende moma asarin aaruro. Aaruroto, welenqeque apu kosogiti, iyononon ii moma jegi galenon maran lomban toya oono karo. ¹⁰ Karo kokaen ijoro, “Maran kambananon kuuya yononon wain apu awaa ii wala men kan onomakeju ano ii nen enkalolon men aogigo wain apu naana qaa ii kanagen onomakeju. Giinon wain apu awaa ii wala angon koma mende onoma ketego koi kamban uugun men kajan. Ii sili morota mon anjan.”

¹¹ Jiisasnon angoletto mutuya koi ii Galili prowinswaa goman qata Kaana iikanon mero. Ii men iikanon ku-usun asuganon injisaano. Kaen injisaano gowokourutanon moma laarin mug.

¹² *Jejelombanon laligogi tegoro Jiisaswaa nemunkoana ano gowokouruta yononon gomanjianon Kaperneam kenji. Iikanon kema somana tosia toroqen laligogi. Kian.

† **1:48:** Fig ii sambu kaanaya. Ii gawonjianon komogi kota naanawo kolooro kamban mamaga nen laligoju.

* **1:51:** Jen 28.12   * **2:12:** Mat 4.13

Jiisasnon jiwowon jigo jen kobooro.

Mat 21.12-13; Maak 11.15-17; Luuk 19.45-46

13 *Kamban kanon Juuda nonoonon kiankomu kendon kambana dodowiro. Anu-tunon wala eenanon niniima koboon nunuuguroti,* iikawaaajon aisoowombaaajon angi Jiisasnon kaanagadeen gomaña mesaon Jerusalem sitinon uro. 14 Sitinon uma jiwowon jigowaa toton uutanon keuma iwoi kokaen mokoloo: Ejemba bulmakao ejia, lama ano kewo koon ii sewanja mewutiwaaajon angi ano tosonian monen utekute ambombaaajon ragiti, ii injiuro.

15 Ii injiima kasanon tape (qoilomu) miziziin iikanon onootin unuro. Unun ejemba ii kuuya konjoma onoma lama bulmakaogiawo jiwowon jigononga onotaaro. Utekute ejemba yonoonon soojaakota qewagoro kamaaro peragia metama maaro keno.

16 Kewo sewangia mewutiwaaajon angiti, ejemba ii kokaen jen onono, "Iwoi ii mono men togon seleenen kembu. Ono noo Manña jiwowon jigo koi mono naambaaajon utegogi konkororo miri kaña kolooja?"

17 *Kaen jen onono Buña qaa mon gowoko yonoo momogianon kouro romongogi. Qaa ii kokaen oogita eja, "Noo uunanon goonon jigo ii kowoga ewaatiwaaajon kaparan kombe iikanon uunanon neqan gere kaña jero majakaka iikanon ji mokoloonkejen."

18 Ii konjoma onono Juuda jotamemeya yononon temboma waama Jiisaswaanon kouma kokaen qisin mugi, "Gii mono naa angoletu mon ana ku-usunga iinin sokoma nononogo tere kaña anaga?"

19 *Kaen qisin mugi kokaen meleema onono, "Ononon jiwowon jigo koi kondeengi namonon kamaaro niinon ii ween karoombaa uutanon metaama kuumana."

20 Meleema onono kokaen ijogi, "Gbani 46:waa uutanon jiwowon jigo koi men laligon medaborogita nanja ano giinon ii ween karoombaa uutanon mono nomaen ama metaama kuunaga?"

21 Kaen ijogito, Jiisasnon jigowaa qaa ii iyanaa seliaa sareaga jero. 22 Jiisasnon kanagen koomunonga waaro sareqaa jeroti, ii kamban iikanon gowokouruta yonoo roromonogianon kan kono moma asarigi. Ii romongon Jiisasnon qaa jeroti, ii ano Buña qaa oogiti, ii kuuya moma laarigi. Kian.

Jiisasnon ejemba kananana modaboroja.

23 Jiisasnon Jerusalem sitinon kiankomu kendombaa kambananon laligon angoletu ku-usunawo meroti, ii ejemba mamaganon iima qata moma laarin iwaanon rapingogi.

24 Rapingogito, Jiisasnon ejemba kuuya yonoo kanagia moma kotodabororo. Kawaajon ejemba kuuya mende moma laaridaboron onoma qaagiaa baatanon mende kema laligoro. 25 Ejemba uugianon qaa iwoi eroti, Jiisas mononon ejemba uugiaa kania ii isaama qendeema mubaatiwaa so mende koloo. Mono anjo ii moma koto. Kian.

3

Jiisasnon Nikodeemus uumeleemba kania kuma muro.

1 Juuda kanagesowaa jigo kaunsol batugianon jotamemeya eja mon qata Nikodeemus laligoro. Iinon Farisii (Kana qaawaa kaparankonkon) tuunon nano.

2 Iinon gomantiina mononon Jiisaswaanon kouma kokaen ijoro, "Somatana, gii angoletu menkejan, ii eja mononon Anutu iwo mende nano anodeen memambaa amamaankeja. Kawaajon gii Anutunon nemun koma gono boi koloojan, iikaen mojon."

* 2:13: Eks 12.1-27 * 2:13: Anutunon Iijipt kanon Israel ejemba niniima koboon nunuuguroti, iikawaa korisoroya ii Koon qaanon Pasowa. Eksodus, Mootogo 12.15 * 2:17: Ond 69.9 * 2:19: Mat 26.61; 27.40; Maak 14.58; 15.29

³ Kaen jero kokaen jen meleema muro, “Niinon qaa hona toon mon kokaen jewe moba: Monnon Anutuwaanonga kolokoloo donggoga mende koloowaati een, iinon mono Anutuwaa bentotonon keuma iimambaa amamaawaa.”

⁴ Meleema muro kokaen ijoro, “Monnon ejemba wana koloon laligon go kolokoloo donggoga ii mono nomaen koloonaga? Iinon mono nemun goron uutanon keuro mombo koro ama memambaa amamaawaa.”

⁵ Kaen ijoro kokaen meleeno, “Niinon qaa hona toon mon kokaen jewe moba: Monnon oomulu men mugi Unja Toroyanon uutanon kemero iikanon kolokoloo donggoga mende kolooji een, iikaananon mono Anutuwaa bentoton uutanon keumambaa amamaawaa. ⁶ Balombaa nemunman onoononga merabora koloojuti, ii balombaa meraboraanaga. Unja Toroyanon inaan nemun kono merabora koloonkejuti, ii mono Siwewaa meraboraanaga.

⁷ “Kawaajon on kolokoloo donggoga Anutuwaanonga mende koloowuyati, ii mono mende sokonja. Qaa ii jewe iikawaajon mono mende aaruwa. ⁸ Haamonon anaa jaajaa lan giliro otona momakejanto, ii dakaya qen kankeji ano dakaan baagen qen kemakeji, giinon iikawaa kania mende moma asarijan. Unja Toroyanon ejemba nemun koma onono kolokoloo donggoga koloogiti, kuuya iyonoo kaniagia mono haamo kawaa so kolooja.”

⁹ Kaen meleeno Nikodeemusnon kiko qen kokaen jero, “Ii mono nomaen koloonaga?”

¹⁰ Kaen jero Jiisasnon ijoro, “Gii Israel kanageso kuma nonomakejan ano kilen qaa iikawaa kania mende moma asarijan. Ii mende sokonja. ¹¹ Niinon qaa hona toon mon kokaen jewe moba: Nononon naama moma kotojon, ii jen inisaamakejon ano naama jaananon iima mojon, ii nangon jenkejon. Kaen amakejonto, ononon kilen Bunja qaanana ii mende moma angon komakeju.

¹² “Balombaa iwoiya jaanon ii-iita kawaa qaaya jewe moma mende moma laarin nonjuti een, niinon Siwewaa iwoiya mende ii-iita kawaa kania injowee ii mono nomaen moma laariwuya? ¹³ Balombaa eja monnon Siwenon mende uroto, Siwe gomambaa Eja honanon Siwe gomanon laligon kamaan koloon asugiroti, iinon mono eleema Siwenon ubaa.

¹⁴ *“Anutunon Mooses balon qararankonkonon jen kotooro kopa aenon mokolen unaya men toonon kosigoro nanoti, iikawaa so Siwe gomambaa Eja Hona ii kosigogi uma nambaa. ¹⁵ Ejemba ii moma laarin mujuti, iyononon kuuya laaligo kombombanja mokoloon laligowutiwaajon ama eu ubaa.

¹⁶ “Iikawaa kania ii kokaen: Ejemba ii moma laarin munkejuti, iyonoononga monnon tiwilaawaabotiwaajon Anutunon balon so jinona qaa jopagon nonono. Anana kuuya letoma laaligo kotigaa bunja koloowonatiwaajon ama Meria motoon go soro ii nonono. ¹⁷ Ejemba goman so laligon kenjon, Anutunon Meria anana qaanana jen tegowaatiwaajona qaagoto, Merianon hamo nunuro kantri so letoma oyanboyan koloowonatiwaajon ama wasiro namonon kamaaro.

¹⁸ “Ejemba monnon Meria moma laariji, Anutunon iwaa qaa jen tegoro mende tiwilaawaato, monnon Jiisas mende moma laarin muji, Anutunon iwaa qaa jen tegoro laligoja. Anutuwaa Meria motoongowaa qata mende moma laarijiwaajon ama gere siawaa bunja koloowaa. ¹⁹ Anutunon balon ejemba qaanana jen tegonkeji, iikawaa kania ii kokaen: Asaganon namonon kamaan kolooro, ejembanon nanamemen bologa bologa ama men laligogi. Kaen laligon Anutuwaa اساسا togon uugia pangamambaa nanamemenon lan somongon laligon kougi.

²⁰ “Kuuya nanamemen bologa amakejuti, iyononon Anutuwaa اساسا togon gema qenkeju. Anutunon nanamemen bologa bologa ii inisaama jen onono gamugia

* 3:14: Jan 21.9

mobubotiwaajon toroko momakeju. Ii moma asasagaa uutanonj mende keumakeju. ²¹ Mende keumakejuto, monjonj qaa honja otaanj laligoji, iinonj saanonj asasagayaa uutanonj keubaa. Anutunonj sololoonj muro nanamemenja ama menj laligoroti, iikawaajon nanamemenja iikanonj asuganonj koloowaatiwaajon moja.” Kianj.

Jon Oomulu ejanonj Jiisaswaa kania jokolooro.

²² Jiisasnonj kaenj jedaboronj nama gowokouruta unjuama Jerusalem siti mesaonj Judia prowinswaa gomanj gematanonj kenji. Iikanonj kema gowokouruta yonjowo sonda tosia toroqen laligonj ejemba oomulu menj onjoma laligoro. ²³ Jiisasnonj kaenj laligoroto, Jononj kaanagadeen gomanj qata Salim kawaa kosianonj laligoro. Gomanj qata Ainon kanonj apu mamaga ero ano ejembanonj Jombaanonj kouma oomulu menj onjombatiwaajon qisigi afaanjonj menj onjoma laligoro. ²⁴ *Kambanj iikanonj Jon ii kapuare mirinonj mende onjgi raro.

²⁵ Juuda yonjononj hamo qenj aowombaajonj borogia songbama laligonjkegi. Kawaajonj Jombaa gowokouruta yonjononj Juuda eja mombo qaa iikawaa niinonjgiinonj jenj kanainj jenonjkooli anji. ²⁶ Kaenj anji bimooro Jombaanonj kanj kokaenj ijogi, “Somatanana moba, eja Jordan apu leegenanonj giwo laligoro geenjo kaniaya nanjonj jenati, iinonj ejemba oomulu menj onjono tuunj somasomatanonj mono iwaanonj kemakeju.”

²⁷ Jononj ii moma kokaenj meleenonj, “Anutunonj eja mombaajonj iwoi monj Siwenonjga mende ama munagati eenj, iinonj mono ii bunja qenj aomambaa amamaawaa. ²⁸ *Iwo laligonj kokaenj jewe, ‘Nii Hamoqeqe Toya Kraist mende kolojento, Anutunonj wasinj nono wala kajeja iinonj gemananonj kawaa.’ Niinonj qaa ii jeweti, onjo ii saanonj onjooanjio nanjonj jenj laligowuyatiwaa so koloju. ²⁹ Iikawaa sareya ama kokaenj jemaaja: Eja monjonj emba bunjayawo koloonj emba memambaajonj korisoro qaa jenj seinj laligoja. Kaenj laligoro eja alianonj kosianonj nama korisoro qaayaa aroya moma iwaajonj jinonja qaa aisoonjeja. Kawaa so niinonj Jiisaswaa alia koloonj iwaajonj aisoowe korisoro iikanonj keteda koi uuna saa qero laligojenj. ³⁰ Jiisaswaa qabunayanonj somariinj seiro Jon noononj waziiro sokombaa.” Kianj.

Jiisasnonj Siwenonjga kamaarotiwaa kania jero.

³¹ “Morononj eukanonja kamaaroti, iinonj ejemba kuuya unjuugunj uuta kolooja. Monjonj namononj asuginj namowaa bunja kolooja ano namononj laaligowaa qaaya jenjeja. Siwenonjga kamaanj karoti, iinonj mono kuuya unjuugunj uuta kolooja. ³² Iinonj iwoi iima moma kotonj laligoroti, iikawaa kania jenj nanjonj dangunu kaanja nanja. Kaenj nanjato, nanjonanjo qaaya ii ejemba monjonj monj mende moma anjonj konja.

³³ “Ejemba monjonj nanjonanjo qaaya moma anjonj konji, iinonj Anutu onjabanja koloojiwaa qaaya menj kotiitiro powowonj koloowaa. ³⁴ Anutunonj qele ejia wasinj Unjaya Toroya dogo qaganonj qaagoto, kelemalelenj munjeja. Kawaajonj qele ejianonj mono Anutuwaanonj qaa honja ii injisaama jenjeja. ³⁵ *Manjanonj Meria uunonj jopagonj munjejiwaajonj ama iwoi kuuya bunja qenj muñ borianonj ano eja.

³⁶ “Ejemba monjonj Meria moma laarinj uuta meleenji, iinonj mono mombo letoma laaligo kotigaa bunja kolooja. Monjonj Meriaa qaaya mende tej komakeji, Anutuwaaja irinjonsoonjanonj mono iwaa qaganonj uma pondanj nano laaligo kotigaa kania mende iima kotonj eenj lanj laligoja.” Kianj

4

Jiisasnonj Samaria emba mombo qaa amiri.

¹ Jiisasnonj ejemba kaenj kuma onjono gowokouruta koloogi oomulu menj onjoma iikanonj Jon Oomulu eja uugunj haamo ama laligoroti, qaa ii Farisii (Kana qaawaa

* 3:24: Mat 14.3; Maak 6.17; Luuk 3.19-20 * 3:28: Jon 1.20 * 3:35: Mat 11.27; Luuk 10.22

kaparanƙonƙon) yonoo gejjagianon kemero mogi. Yononon ii mogiti, buju ii jegi sein Pombaa gejjianon kemero moro. ² Jiisasnon ano ejemba mende oomulu men ononoto, iinon jero gowokourutanon ii angi. ³ Ii moma Judia prowins mesaon eleema mombo Galili prowins waagen kenji. ⁴ Kana kaen kema Samaria prowinsnon keuma uugun kenji.

⁵ *Uugun kema Samaria prowinswaa taon mon qata Sikar iikanon keuro. Sikar taon ii Jeikobnon balon bakaya mon meria Joosef muroti, iikawaa kosianon eja. ⁶ Jeikobwaanon apu ron koriga ii Sikar taonon nanja. Jiisasnon kana karotiwaaajon ama selia bimooro ween jiji kolooro apu ron iikanon keuma kosianon kamaan raro.

⁷ Apu ron kosianon raro Samaria emba monnon apu kosomambaajon karo. Karo Jiisasnon iima kokaen ijoro, “Gii saanon apu nona newenaga.” ⁸ Kamban kanon gowokourutanon nene sewana mewombaajon ii mesaon taonon kenji iyanƙarodeen nani.

⁹ *Juuda ejembanon Samaria prowins sureen onoma yonowo ainjolon mende laligonkegi ano pake motoonƙonon apu mende koson laligonkegi. Kawaaajon iyanƙarodeen nani kanon emba iinon kokaen ijoro, “Gii Juuda ejaga ano nii Samaria embagato, nomaembaajon ‘Apu nona newenaga,’ jen qisin nonjan?”

¹⁰ Jiisasnon qiqisi ii moma kokaen meleema muro, “Gii Anutu kalenaa kania moma kotona sokonaga. Moronon ‘Apu nona newenaga,’ jen qisin gonji, iwaa kania moma asarinagati een, ii mono qisina laaligowaa apuya gonaga.”

¹¹ Kaen ijoro kokaen ijoro, “Oo somatana, apu kosomanatiwaa pakeya mon mende raja ano apu ron koi kanon mono koriga kolooja. Kawaaajon laaligowaa apuwaaajon jejan, ii mono daanƙaya mokolonaga? ¹² Ben isinana Jeikobnon apu ron koi nonono. Iinon wala ano ano iwaa gematanon meraurutanon koi kan apu koson nen laligonkegi ano bulmakao tuuna tuuna apu onononon nen laligonkegi. Gii Jeikob uugun uuta koloon ejemba apu men sein onomambaajon jejan me?”

¹³ Kaen jero moma Jiisasnon kokaen meleeno, “Ejemba kuuyanon apu koi nen go mombo apuwaa newombaajon momakebuya. ¹⁴ Kaen laligowuto, niinon mombaajon apu mumanati, iinon ii nen go kamban monnon apuwaa mombo mende mobaa. Kaen qaagoto, apu mumanati, ii mono iwaa uutanon letoma laaligowaa apu jaaya jujuguya qaa kolooro laligowaa. Ujunƙon kouma laaligo kombomana tetegoya qaa ii munkebaa.”

¹⁵ Kaen meleeno embanon jero, “Oo somatana, gii mono apu ii nona neman. Ii nen go kambana kambana mombo apuwaa moma apu kosomambaajon koi kanasoso mende riiwenaga.”

¹⁶ Kaen jero kokaen jen koton muro, “Gii mono kema loga wama koi kawao.”

¹⁷ Kaen jen koton muro “Nii lona qaa,” jen meleeno. Meleeno kokaen ijoro, “Gii ‘Lona qaa,’ qaa ii ononon jejan. ¹⁸ Gii wala eja 5 onoma laligona ano kete mon mena rajaoti, iinon goo loga mende kolooja. Qaa jejan, ii hon toonaga.”

¹⁹ Embanon ii moma kokaen ijoro, “Somatana, gii mono gejatootoo eja qaita mon koloojan. Niinon taniga kaen giima kotojen. ²⁰ Nonoo ambosakonurunananon baana qendeema kokanon uma simin kuma qama koolin laligogito, Juuda ononon kokaen jenkeju, ‘Samaria onon mono Jerusalem sitinon uma jiwowon jigonon usugon qama kooligi sokombaa.’

²¹ Ii moma Jiisasnon kokaen jen koto, “Oo emba, kamban mon kan kuuwaati, onon kamban iikanon Ama waeya men mepesee-wombaajon baana kokanon me Jerusalem kanon mende uma laligowuya. Gii qaa ii moma laarina sokombaa.

²² Samaria onon Anutuwaa kania tororo mende moma koton kilen iwaa waeya tondu

* 4:5: Jen 33.19; Joos 24.32 * 4:9: Esr 4.1-5; Neh 4.1-2

menj mepeseenjeju. Hamoqeqewaa kania ii Juuda nonoo batunananonj asuganonj koloonj eja. Kawaajonj Juuda nonononj Anutunanaa kania moma kotonj waeya menj mepeseeninj sokonja.

²³ “Kilenj kambanj monj kokaenj koloowaa: Kambanj iikanonj Unja Toroyanonj ejemba sololoonj inaanj onono qaa honja otaanj Ama waeya menj onanonj mepeseenj laligowu. Manjananonj ejemba kaanja monjgama onoma asugiwutiwaajonj siinja moma laligoja. Kambanj morota iikanonj mono kanj kuunj kete koi eja. ²⁴ Anutunonj Unjaga kolooja. Kawaajonj Unja iikawaa waeya menj mepeseenjejuti, iyonononj mono Unja Toroyanonj sololoonj inaanj onono qaa honja otaanj mepeseenj laligowu.”

²⁵ Jiisasnonj kaenj jenj kotoro embanonj ijoro, “Hamoqeqe Toya qata Kraist qajuti, iinonj asugimambaaajonj anja, ii mojenj. Iinonj kawaati, kambanj iikanonj mono qaa kuuya ninisaano iima mobonja.”

²⁶ Jiisasnonj qaa ii moma kania kokaenj isaano, “Giwo koi nama qaa aminj mojoti, niinonj mono iikaya koloojenj.” Kianj.

Gowoko yonononj kanj yorowo toroqegi.

²⁷ Kaniaya isaano gowoko yonononj iikanondeenj eleema kagi. Kanj embawo qaa aminj mori, ii iima walingogito, monjonj kokaenj mende qisiro, “Gii nomaembaajonj iwo qaa qaa anjao?” me “Gii naama gombaatiwaajonj mojanj?” Kaenj qisiwombaaajonj mogito, kuuyanonj kokodundunj koma ragi.

²⁸ Kaanj ragi embanonj apu pakeya mesaonj eleema taononj kema ejemba kokaenj injijoro mogi, ²⁹ “Mobu! Niinonj eja monj mokoloowe iwoi kuuya ama laligoweti, iikawaa kania nisaama jero mojenj. Kawaajonj iinonj Hamoqeqe Toya Kraist koloowabo. Mono onjoangio kanj eja ii iibu.” ³⁰ Qaa ii moma taonj mesaonj luluuma horonj Jiisaswaanonj kenji.

³¹ Gowoko yonononj kambanj biiwianonj kanonj Jiisas kuunj munj kokaenj ijogi, “Somatanana, nene newa.”

³² Kaenj ijogito, kokaenj injijoro, “Niinonj nenena qaita monj menj laligojenj, onononj iikawaa kania mende moma kotoju. Qaago.”

³³ Kaenj injijoro iyanjgia qisinj aonj kokaenj jegi, “Monjonj nene monj menj kanj mujaa me nomaenj?”

³⁴ Kaenj jegi kokaenj injijoro, “Wasinj nono kaweti, niinonj iwaa jeta tenj koma gawonja menj sororogonjejenj, iinonj noo neneana kolooja. ³⁵ Onononj qaa kokaenj jewubo, ‘Koinj 4 tegoro olinj-izizii kambananonj toriwaa.’ Mobu, niinonj iikawaajonj kokaenj jejenj, moma geja ambu: Gawonj bonja bonja yonoo honjgionj mumugodabororo qenjmemetaa kambananonj mono kanj kuuja. Onjo mono uugiaa jaayanonj meleeno uugi keno ii iima kotowu. ³⁶ Tosianonj wala qaa kota qosoma kororoonj laligogi honjanonj kambanj kokaamba asugiro tosanonj ii menj kululuunj tawagia megij ejembaya ejembaya laaligo kotigaa bunja koloonjeju. Kaenj kolooro honja qenjmeme yonononj qosomakororo ejemba yonowo ajoroonj motoonj jejelombanj ama aisoonj oyanboyanawo mobuya.

³⁷ ‘Monjonj kota qosoma kororooro monjonj honja qenj meji,’ qaa kaenj jenjejuti, ii qaa honjaga. Ii Anutuwwa gawonj memewaa kania injisaanja. ³⁸ Niinonj onjo wasinj onjombe gawonj qaita monjonj onjoangio iwoi kota mende komogiti, mono gawonj iikanonj kema honja qenj mewu. Tosianonj wala selegia qenj gawonj menj laligogi onononj yonoo gemagianonj kema gawonj megitiwaa honja mokoloonj qenj menkebu. Niinonj kaenj wasinj onjonjenj.” Kianj

Samaria ejemba mamaganonj uugia meleenji.

³⁹ Samaria embanonj qaa kokaenj nanjonj jero, “Niinonj eja monj mokoloowe iwoi kuuya ama laligoweti, iinonj iikawaa kania nisaama jero mojenj.” Kaenj jerotiwaajonj ama Samaria ejemba mamaganonj Sikar taonj kanonj uugia meleema Jiisas moma laarinj

mugi. ⁴⁰ Moma laarinj mun iwaanonj kanj yonowo toroqen laligowaatiwaajonj kaparan koma qisigi ween woiwaa so toroqen kanonj laligoro.

⁴¹ Kaenj laligonj qaa jenj laligorotiwaajonj ama mamaganonj Jiisas moma laarinj toroqegi tuungia somariiro. ⁴² Toroqen emba ii kokaen ijogi, “Eja koi kanonj onononj gomaņa gomaņa ananaa Hamoqeqe Tonanaga kolooja. Nonononj ii goo qaawaajonjadeenj mende toroqen moma laarijonto, ii nononano geja ama moma moma kotojonj.” Kianj.

Jiisasnoj kawali galenj mombaa meria menj qeangoro.

⁴³ Jiisasnoj Samaria laligoro weenj woi tegoro onjomesaonj Galili prowinsnoj keno.

⁴⁴ *Jiisas ano kambanj mononj qaa monj kokaen nanjonj jero, “Gejatootoo ejemba mononj iyanņa gomanj balononj laligoro iwaajonj mende mogi uro goda mende qen munkeju.”

⁴⁵ *Kaenj jeroto, kilenj kambanj kanonj anņa prowinsnoj Galili kouro iikanonj kaanagadeenj tosianonj jolonja jegi. Yonononj kiankomu kendombaajonj Jerusalem sitinonj uma Jiisasnoj kendonj kambananonj angoletto meroti, ii kuuya iima mogi. Kawaajonj kambanj iikanonj saanonja koma horonj mugi.

⁴⁶ *Galili prowins yonononj koma horonj mugi gomanj qata Kaana wala kanonj apu menj letono wain kolooroti, iikanonj mombo karo. Taonj qata Kaperneam kanonj kimbaa kawali galenj monj laligoro. Iwaa merianonj ji kiro ero.

⁴⁷ Enj komumambaajonj ano. Kawaajonj Jiisasnoj Judia prowins mesaonj Galili uutanonj karoti, iinonj iikawaa bujuya moma Jiisaswaanonj kema kokaen qisinj muro, “Gii saanonj kanj merana menj qeangonj mubaga.” ⁴⁸ Qisinj muro kokaen ijoro, “Onjo nii eenj mende moma laarinj nombutiwaa so koloojuti, ii mende sokonja. Niinonj angoletto aiwese mewe iimago mono afaangonj nii moma laarinj noma uugia meleembuyaga.”

⁴⁹ Kaenj ijoroto, kawali galenonj kokaen ijoro, “Somatana, merananonj komuwabotiwaaajonj mono uulanawo kawa.”

⁵⁰ Kaenj ijoro meleema muro, “Meraganonj mono qeangonj laligowaa. Kawaajonj mono saanonj eleema kema.” Kaenj meleema muro iinonj ii moma laarinj eleema keno.

⁵¹ Kananonj keno welenqequeurutanonj kanj mokolonj kokaen ijogi, “Meraganonj mono qeangojaa.”

⁵² Kaenj ijogi qisinj onjoma jero, “Naa kambanonj kanainj qeangojaa?” Kaenj jero ijogi, “Woranj mare wan kilok kanonj sele gereya mesaojaa.” ⁵³ Ijogi momoya kokaen koloonj asariro: Ahaa! Jiisasnoj “Meraganonj mono qeangonj laligowaa,” jeroti, mono aua iikanondeenj qeangojaa. Qaa ii moma asarinj ii ano sumanjuruta kuuya yonononj uugia meleema Jiisas moma laarinj mugi.

⁵⁴ Jiisasnoj Judia mesaonj Galili prowins uutanonj kanj angoletto monj koi mero indinja woi kolooro. Kianj.

5

Jiisasnoj Betesda anjonj teru goraayanonj eja monj menj qeangoro.

¹ Kanagenj kambanj mononj Juuda yonoo kendonj somata monj toriro Jiisasnoj Jerusalem sitinonj uro. ² Jerusalem sitiwaa kiripononj nagu monj ii lama onjoojonj ero. Kawaa kosianonj anjonj teru monj qata Hibruu qaanonj Betesda qagiti, ii ero. Iikawaa goraayanonj haamo miri koriga somata 5 nanji. ³ Haamo miri 5 iikawaa uutanonj ji ejemba tuunj somata enkegi. Tosianonj jaagia gooro ragi. Tosianonj kanaborogia meendanjogoyaga egi. Tosianonj bakagia koomuyaga egi.*

* **4:44:** Mat 13.57; Maak 6.4; Luuk 4.24 * **4:45:** Jon 2.23 * **4:46:** Jon 2.1-11 * **5:3:** Yonononj apu anjononj eligonj orowaajonj mamboma ramakegi. Tosianonj qaa ii jawo 3:waa tetegoyanonj ama ooju.

⁴ Kamban tosaanon Pombaanon gajoba monon kamaan angon terunon rinjanjgoro oronkero. Apunon ororo kamban iikanondeen monon wala angon terunon kemenkero jia ii me ii iikanon mono qeangonkero. Kawaajon mamboma ragi. ⁵ Iikanon eja mon gbani 38:waa so ji kiro enkero. ⁶ Iikanon ero Jiisasnon kouma iima kamban koriga totoon ji kiro en laligoroti, ii moma kokaen qisin muro, “Gii qeangomambaajon mojan me qaago?”

⁷ Qisin muro kokaen meleeno, “Oo Pon, apunon oron oton aoro alana moronon mono angon terunon noma noonaga? Alana kaana mon mende laligoja. Neeno kemambaajon moma batogon laligoweti, kamban iikanondeen tosaana yonoononga monon nii nuugun kemenkeju.”

⁸ Meleema muro Jiisasnon ijoro, “Gii mono waama tambomaeega men kema.” ⁹ Kaen ijoro moma iikanondeen qeangon tambomaeeya men keno. Kenoto, iwoi ii Sabat kendonon kolooro. ¹⁰ *Iikawaajon Juuda yononon eja qeangoroti, ii kokaen ijogi, “Kete Sabat kendon koloaja. Kawaajon tambomaeega men angon kana mende sokonja.”

¹¹ Ijogi kokaen meleeno mogi, “Meagon nonji, iinon kokaen jen tegon nonja, ‘Gii mono waama tambomaeega men kema’.”

¹² Ii moma kokaen qisin mugi, “Eja moronon goojon ‘Tambomaeega men kema,’ jejaa?”

¹³ Qisin mugito, Jiisasnon men qeangoro ejemba tuun somatanon ologogi yonoo batugianonga ilinolon koma keno. Kawaajon moronon ii ama muroti, ii mende moma tompiririn qen nano.

¹⁴ Iikawaa gematanon jiwowon jigo toton uutanon uro Jiisasnon iikanon mokolon mun qambanmamban qaa kokaen ijoro, “Moba, gii qeangojana. Kawaajon tiwitiwilaa seiyawo bologa mon kolon gombabotiwaajon mono singisongo mombo mende toroqen ama laligowa.”

¹⁵ Eja qeangoroti, iinon Jiisas iima koton kema Juuda jotamemeya ii kokaen injoro, “Eja men qeangon nonoti, iwaa qata Jiisas.” ¹⁶ Ii moma Jiisasnon Sabat kendonon gawon kaana meroti, Juuda jotamemeya yononon iikawaajon ama sisiwerowero ama mun laligogi. ¹⁷ Kaen laligogito, Jiisasnon kokaen meleema onono, “Noo Amananon suulan gawon menkeja ano niinon kaaniadeen ii menkejen.”

¹⁸ Kaen meleema onoma ejemba Sabat kendombaa qaa tosaana toroqen анги Jiisasnon ii nanamemenanon qewagon yonoo jaagianon singisongo ano. Singisongo ii toroqen Anutuwaajon ‘Amana!’ jen Anutu tani kaana laligojiwaa so kolon iyaana men uma aoro. Juuda ejemba yononon iwoi woi iikawaajon ama moma koboon kaparan koma Jiisas qewombaajon jen kotiigi. Kian.

Laaligo gbiliwaatiwaa ku-usuna ii Jiisaswaanon eja.

¹⁹ Kaen angito, Jiisasnon qaa kokaen injoro, “Niinon qaa hona toon mon kokaen injowe mobu: Meranon iyaana uutaajon iwoi mon mende menkejato, Mananon iwoi menkeji, Merianon mono ii kaaniadeen menkeja. Kawaajon Mananon iwoi mero iimakeji, iinon mono ikayadeen menkeja. ²⁰ Mananon Meria uunon jopagon mun laligon ano gawon menkeji, ii kuuya qendeema munkeja. Kawaajon angoletto iima laligojuti, ii iwoi kamaanqeqeta. Iikawaa hona ii kanagen qendeema onono iima newogia tegoro walingon laligowuya.

²¹ “Mon kokaembaajon walingowu: Amanon ejemba koomuya onomindiiro gbilinkeju. Merianon mono iikawaa so kaaniadeen ejemba koomuya moroga gbiliwutiwaa moji, ii mono onomindiiro gbilinkeju. ²² Kaaniadeen Amanon mombaa qaaya

* 5:10: Neh 13.19; Jer 17.21

mende jen tegonkejato, jenteego gawombaa ku-usuŋa kuuya ii kokaembaajon Meriaa borianon aota eja:

²³ “Ejemba Ama goda qeŋ munkejuti, iikawaa so kuuyanon Meria goda qeŋ mubutiwaajon moja. Amanon Meria wasiŋ muro. Kawaajon moŋnon Meria mende goda qeŋ muji, iinon mono Ama kaanagadeen goda mende qeŋ muja. ²⁴ Kawaajon niinon qaa hoŋa toon moŋ kokaen injijowe mobu: Moŋnon noo Buŋa qaana moma nii wasiŋ nonoti, ii moma laariŋ muji een, iinon mono laaligo kotigaa buŋa kolooja. Niinon qaaya jen tegowe gere siawaa buŋa mende koloowaa. Koomu kotigaa leeya mesaon jawo waleema laaligo kotigaa leegen keuma laligon ubaa.

²⁵ “Niinon qaa hoŋa toon moŋ kokaen injijowe mobu: Kamban qaita moŋ kawaati, ii mono noojon ama kan kuudaboroja. Kamban iikanon singisongo ama uunon koomuya koloojuti, iyononon Anutuwaa Merianon qaro qaa aroya mobu. Ii moma ten kombuyati, iyononon mono gbiliŋ kotiin laligowu. ²⁶ Ii kokaembaajon: Ama aŋo laaligo kombombaŋa kondoonkeji, iikawaa so laaligo gbiliŋ kotiiwaatiwaa ku-usuŋa ii Meria muro iinon kaanagadeen ejemba men gbiliŋ onomakeja. ²⁷ Iinon Siwe gomambaa Eja Hoŋa laligojiwaajon ama Amanon ejemba qaagia jen tegowaatiwaa ku-usuŋa kaanagadeen iwaa boronon ano iwaa buŋa kolooro.

²⁸ “Niinon qaa kota jejenj, iikawaajon mono mende aaruwu. Kamban moŋ kan kuuwaati, iikanon kuuya qasirinon ejuti, yononon kaanagadeen qa qabaati, ii mobuya. ²⁹ *Qata ii moma waama asuganon asugigi nanamemen awaa ama laligogiti, iyononon laaligo kotiganon keubuto, nanamemen bologa ama laligogiti, niinon iyonoo qaagia jen tegowe koomu kotigaa buŋa koloowuya. ³⁰ Niinon neenaa uunaajon iwoi moŋ neeno ama memambaajon amamaankejen. Nii Amawaa jetanonga qaa momakejenj, mono iikawaa so ejemba qaagia jen tegon onomakejen. Neenaa uunaajon tondu mende menkejento, wasiŋ nonoti, mono iwaa qaaya otaankejen. Kawaajon jenteego qaana jenkejenj, ii mono soyanongadeen koloonkeja.” Kian.

Tosianon Jiisaswaa kaniaya nanjon jegi.

³¹ “Niinon neenaa kaniana nanjon jewenagati een, qaana iikanon saanon mende kotiinaga. ³² Alana moŋnon noo kaniana nanjon jenkeja. Iinon noojon qaa jenkeji, iikanon mono kotiin hoŋawo kolooja, ii mojen. ³³ *Ono jotamemeya wasiŋ ononji Jombaanon kagi qaa hoŋaa so noo kaniana inisaama jen nangoro.

³⁴ “Jen nangoroto, niinon namo ejawaa nangonango qaaya ii moma mende mobe uja. Mende ujato, Jombaa nangonango qaawaajon jenkejenj, ii mono ono kamban kokaamba letonji Anutunon wanŋia somongowaatiwaajon ama jenkejen. ³⁵ Jonon kiwa somata koloon awagadeen jen asarioto, ono kamban koriga qaagoto, kamban torodaamon iwaa asasaganon tondu aisoowombaajon siŋa mogi.

³⁶ “Jonon noo kaniana torodaamon injiŋoro mogito, moŋnon ii nanjon jenkeji, iwaa qaayanon mono Jombaanon nangonango qaa uuguja. Neenaa Amananon gawonon nono mewe hoŋa koloonkeja. Hoŋa iikanon mono kaniana kokaen nanjon inisaamakeja: Amanon wasiŋ nono iwaa jeta memeya koloojen. ³⁷ *Amanon wasiŋ nono kamaaweti, iinon kaniana nanjon jen laligoro. Ono kamban moŋnon iwaa qaa aroya mende mogi ano kaitania mende iigi. ³⁸ Iinon moroga wasiro kamaaroti, ono ii mende moma laariŋ muju. Kawaajon iwaa qaayanon mono onoo uugianon mende eja.

³⁹ “Ono laaligo kotigaa kania ii Buŋa Terenon en ononja, iikaen romonjon ii weenjon uu kononjianon ama Siwewaa buŋa koloowombaajon moju. Kaen mojuto, tereya tereya kuuya yononon mono noo kaniana nanjon inisaamakeju. Ii moma yagoju

* 5:29: Dan 12.2 * 5:33: Jon 1.19-27; 3.27-30 * 5:37: Mat 3.17; Maak 1.11; Luuk 3.22

me qaago? ⁴⁰ Nanḡonanḡo qaa mamaga ejato, oḡo laaligo kombombanḡa buḡa qen aowombaajon noonon kawombaajon toḡonḡeju.

⁴¹ Balonon ejemba yononon qabuḡa nonḡi somariywaatiwaaajon mende mambonjen. Ii nonḡi mobe mende uro laligojen. ⁴² Kaen laligojento, onḡo kaniagia ii kokaen eji, ii mojen: Onḡo uugia Anutuwaanon qaago totoon somonḡon uujopa mende ama mun laligoju. ⁴³ Niinon Amanaa qata qama kawe onḡo gema nunḡejuto, monḡon iyanḡaa qata qama kawaati, onḡo mono ii saanon moma anḡon koma horon mubu.

⁴⁴ “Oo onḡo onḡoanḡia mepeseen aon qabuḡanḡia somariywaatiwaa mogi umakeja. Umakejato, ben motoonḡonon Anutu honḡa kolooji, iinon qabuḡa onḡombaatiwaaajon kaparan mende komakeju. Kaen ama akadamugiawo koloowutiwaaajon mende janjarin riin nanju. Kawaajon nomaen nii moma laarin nombuyaga? Ii mono amamaawuyaga.

⁴⁵ “Niinon onḡo ‘Amawaa jaasewananon qaa jakeyanon ama onḡomanḡa,’ kaen mobubo. Onḡo Mooseswaa qaawaa jejeromonromon ama Siwe gomanon ubombaajon mamboma laligojuto, Anutuwaa jaanon keugi Mooses anḡo Anutuwaa qaa jakeyanon onḡooma qaa selegianon kuun onḡono gamugia mobuya.

⁴⁶ “Ii kokaembaajon: Moosesnon noo kaniana jen asarin Buḡa Terenon oorota eja. Kawaajon Mooses moma laarin mubuyagati een, mono nii moma laarin nombuyaga.

⁴⁷ Kaanto, Mooseswaanon tere ii mende moma laarin ten konjutiwaaajon mono noonon qaa ii nomaen moma laariwuyaga? Ii kupukapayawo koloowabo.” Kian.

6

Jiisasnon eja 5,000 nene unuagi.

Mat 14.13-21; Maak 6.30-44; Luuk 9.10-17

¹ Kawaa gematanon Jiisasnon Galili apu anḡon, qata mon Taiberias apu anḡon ii koton leegen keuro. ² Ji ejemba men qeangon onḡono anḡoleto kolooro iigitiwaaajon ama ejemba tuunleembe jaasonḡoyanon Jiisaswaa gematanon otaan kagi. ³ Jiisasnon gowokouruta unuama baananon uma ragi.

⁴ Kamban kanon Juuda nonoonon kiankomu kendonon toriro.* ⁵ Jiisasnon jaa uuro keno ejemba tuunleembe jaasonḡoyanon iwaanon kougiti, ii injiima Filipwaaajon jero, “Nono nembanene daenḡaya sewanḡa menin tuun somata kaanḡa nen timbiringgogi sokonaga?” ⁶ Iwoi amambaa anoti, ii anḡo moroto, qaa ii Filip anḡotete ama mun ijoro.

⁷ Kaen ijoro kokaen meleeno, “Nene bered ween 200:waa tawaya (Kina 4,000) iikanon sewanḡa men mendeenin kuuya yononon kitiagadeen negi kilen mende sokoma onḡonaga.”

⁸ Kaen meleeno gowokouruta yonoononḡa mon qata Andruu, Saimon Piitowaa koganon kokaen ijoro, ⁹ “Mera melaa mon koi kanon raja. Iwaanon baali† bered 5 ano sora woi rajato, ejemba ambembo kokaanḡa ii mende sokombuya.”

¹⁰ Kaen ijoro Jiisasnon injoro, “Onḡo mono ejemba tuun koi jen mendeema onḡonḡi nene newombaajon kamaan rabu.” Balon kanon kegban lolo mamaga ero. Kawaajon eja janḡogia 5,000:waa so yononon namonon kamaan ragi.

¹¹ Kamaan ragi Jiisasnon bered ii men dangisen jen qama koolin ejemba ragiti, ii mendeema onḡono ano sora ii kaanḡagadeen mendeema siingianon jegitiwaa so onḡono.

¹² Mendeema onḡono nen timbiringgogi Jiisasnon gowokouruta kokaen injoro, “Nene kitia tiwilaawabotiwaajon ii mono men kululuuwu.” ¹³ Kaen injoro baali bered 5 iikanonḡa nen kitia reremonḡa mesaogi raroti, ii men kululuugi konde 12 kanon kemen saa qero.

* **6:4:** Anutunon wala eenanon injiima koboon unuuguroti, Juuda yononon kawaajon gbani so kamban ama aisoonḡeju. Koon qaanon qata Pasowa jeju. Eksodus 12.15 † **6:9:** Baali ii dumun, wiit, out ano yagon yonḡo alagia mon.

¹⁴ Jiisasnoŋ aŋgoletu kaen mero ejembanon iima walingon jegi, “Gejatootoo eja namonon asugiwaatiwaajon jegiti, inon mono onanon ii kolooja.” ¹⁵ Kaen jen Jiisaswaajon otokorian maama kin pongia koloowaatiwaajon romongogi. Romongon kan liligon mun walingon kin kuun mubombaaajon angi. Kaen angi moma koton injiima togon onomesaon mombo baananon uma anodeen laligoro. Kian.

Jiisasnoŋ apu angon qaganon riin riin keno.

Mat 14.22-33; Maak 6.45-52

¹⁶ Negi tegoro mare kolooro Jiisaswaa gowokouruta yononon apu angon goraayanon kemegi. ¹⁷ Kemen wangonon uma goman ii mesaon apu angon koton leegen Kaperneam goman baagen kenji. Kenji goman tiiro Jiisasnoŋ kilen yonoonon mende asugiro. ¹⁸ Kenji haamo kotakota qero apu angonon geriawo qindiima uma kamaaro.

¹⁹ Uma kamaaro loqanon qen nanon 5 me 6 kilomiita kawaa so kenji Jiisasnoŋ apu angon qaganon riin riin wango kosianon karo iima aarun toroko mogi. ²⁰ Kaen mogi kokaen injoro, “Neeno kajeŋ. Toroko mende mobu.” ²¹ Kaen injoro Jiisasnoŋ wangonon ubaatiwaajon ijogi uro. Uro wangogianon iikanondeen uulanawo unuama balon goraayanon kembombaa angitu, iikanon keugi. Kian.

Ejemba yononon Jiisaswaajon uun mongama bimbimgogi.

²² Iikanon keugi goman ano ejemba tuun somata yononon apu angon leegen toroqen laligon kokaen romongogi, “Woran wango motoononon raro iinin Jiisasnoŋ gowokouruta yonowo wango iikanon mende uma kenjaa. Jiisas ooma angiodeen kenji. Wango morota mon mende iinin. Kawaaajon Jiisasnoŋ mombo koi laligoja.”

²³ Kaen romongon tosianon kokaen jegi, “Wango motoononon kenjito, onanon, Taiberias taonona wango tosaana kagi. Wango ii Ponon beredwaajon dangisen jen gama kooliro neŋ raniŋi, mono goman iikawaa kosianon kagita Jiisasnoŋ wango ionoononga monon uma keno me nomaen?” ²⁴ Ejemba tuun yononon kaen jen Jiisas ano gowokouruta kanon mende mokolon onongi. Kaen iima moma kaaniadeen wangonon uma Kaperneam taonon kema Jiisas monganji. Kian.

Jiisasnoŋ laaligo kotigaa neneya kolooja.

²⁵ Ejembanon Jiisas mongama apu angon leegen luangen baagen mokolon iima kokaen ijogi moro, “Oo Somatanana, gii mono naa kabanon koi kajaŋa?”

²⁶ Kaen ijogi kokaen meleema onono, “Niinon qaa hona toon mon kokaen injowe mobu: Ono angoletu mewe iigitiwaajon ama nii mende mongama nonjuto, nene bered kotuegowe neŋ timbiringogiti, mono iikawaajon nii notaŋ koi kaju. ²⁷ Nene aliwaati, ii mokoloowombaajon janjarin mende riin laligowutu, uuwaa neneya laaligo kombombaŋa onomakeji, mono ii bunŋa qen aowombaajon kaparan koma laligowu. Ama Anutunon munŋen silimbaŋa Siwe gomambaa Eja Honŋa muro ku-usuŋanon tururo uuwaa nene onono oyanboyan mokoloowu. Kaen ama laligon kotiin komun toroqen tetegoya qaa laligowu.”

²⁸ Kaen meleema onono kokaen qisin mugu, “Anutuwaa uusiŋa otaŋ nanamemen tania mono nomaen anin sokonaga?”

²⁹ Qisin mugu kokaen meleeno, “Anutunon eja wasin muroti, ono ii moma laarin mun laligowu. Nanamemen iikanon mono Anutuwaa uusiŋa otaŋ kolooja.”

³⁰ Kaen meleeno kokaen qisin mugu, “Kaen kolooro gii mombo naa angoletoga esuŋawo mon mena iima moma laarin gombonaga? Gii mono naa iwoi mon Moosesnoŋ ano, iikawaa so ama mewaga? ³¹ *Bunŋa Tere mon kokaen oogita eja, ‘Inon Siwenonga nene bered onono negi.’ Qaa iikawaa so ananaa ambosakon yononon balon

* 6:31: Eks 16.4, 15; Ond 78.24

⁵¹ “Nene bered laaligoyawo Siwenonja kamaaroti, ii niinonj koloojen. Monjon nene ii nej laligowaati, iinonj mono tetegoya qaa kotiin laligowaa. Nene munj laligomanati, ii noo busuna. Gomanja gomanja yonononj kotiin laligowutiwaajonj ii ama onomanja.”

⁵² Jiisasnonj kaenj meleeno Juuda jotamemeya yonononj batugianonj ugerenonj jen qisinj aonj jegi, “Yei! Eja koi kanonj mono nomaenj ama busuya nonono newonaga?”

⁵³ Ii moma jegi kokaenj injjoro, “Niinonj qaa honja toonj monj kokaenj injjowe mobu: Onjo Siwe gomambaa Eja Honjaa saya ano busuya mende newuyati eenj, laaligo kombombanja iikanonj mono onoo uugianonj mende ewaa. ⁵⁴⁻⁵⁵ Noo sananonj apu honja kolooja ano noo busunanonj nene honja kolooja. Kawaaajonj monjonj noo sa busuna nenkeji, iinonj mono letoma laaligo kombombanja buña kolooj laligonj ubaa. Kaenj laligonj komuro niinonj ii kambanj somatanonj mindiinj menj gbilinj mumanja.

⁵⁶ “Monjonj noo sa busuna nenkeji, iinonj mono niwo qokotaanj namakeja ano niinonj iwo namakejen. ⁵⁷ Amanonj Laaligo Toya kolooj wasinj noma wona kolooj nemunj koma nono kotiin laligojen. Kaanjadeenj monjonj nii nej nomakeji, niinonj mono kaanjadeenj iwaa wota kolooj nemunj koma mube saanonj kotiin laligowaa. ⁵⁸ Nene honja Siwenonja kamaaroti, ii niinonj koloojen. Onoo ambosakonjurugianonj Anutuwaanonj nene nej laligonj komugito, kambanj kokaamba onoononga monjonj bered koi nej laligowaati, iinonj mono tetegoya qaa kotiin laligowaa.”

⁵⁹ Jiisasnonj Kaperneam taombaa qamakooli mirianonj nama qaa ii jenj kuma onono. Kianj.

Gowoko mamaganonj uugia boliro Jiisas mesaogi.

⁶⁰ Jiisaswaa gowokouruta yonoononga mamaganonj qaa ii moma jegi, “Qaa je jeji, iikanonj mono qaa kota lombotawo kolooja. Ii moninj uunananonj bimoonj bolidaboroja. Kawaaajonj ii mombo mobombaajonj mojonana tiijiwaajonj ii mono mesaowonja.”

⁶¹ Gowoko yonononj Jiisaswaa qaawaajonj moma bolinj uugianonj njindinj-njunduru jen jenj mugij Jiisasnonj ii uutanonj moma kokaenj jero mogi, “Qaa jejenj, ii moma boliju me qaago? ⁶² Qaa iikawaajonj moma bolijuti eenj, kanagenj mono nomaenj koloonaga? Siwe gomambaa Eja honjanonj wala gomanj laligonj kouroti, eukanonj mombo eleema uro iibuti eenj, kambanj iikanonj mono nomaenj mobuya?”

⁶³ “Unja Toroya iinonj ejemba menj gbilinj onomakeja. Onjo namo embawaanonja kolooj busugiawo koloojuto, kolokoloo donogonanonj mende kolooj onoongiaa esungianonj eenj letoma Siwewaa buña mende kolooju. Ii qaago totoonj. Unja Toroyanonj laaligo kombombanja ononji, niinonj qaa kota ii jenj asariwe moma laligogi. ⁶⁴ Kaenj moma laligogito, onoononga tosonianonj kilenj nii mende moma laarinj noma laligoju.” Daenj yonononj mende moma laarinj mugiti ano morononj kanagenj memelolo menj mubaati, Jiisasnonj ii kakanaiyanonja moma kouro. Iikawaajonj qaa kaenj jero.

⁶⁵ Kaenj jenj toroqen jero, “Kawaaajonj niinonj kokaenj injjowe mobu: Noo Amananonj ejemba monj mende inaanj muji eenj, iinonj mono noononj kamambaajonj amamaawaa.”

⁶⁶ Qaa iikawaajonj ama gowoko iyonoononga mamaganonj piriri ama zirinjin kolooj mesaonj iwo mende toroqen kema kagi. ⁶⁷ Kawaaajonj Jiisasnonj gowoko 12 ii kokaenj injjoro, “Onononj mono kaanjadeenj nomesaonj kembombaajonj moju me qaago?”

⁶⁸ *Kaenj jero Saimon Piitononj meleeno, “Oo Ponj, nonononj mono morowaanonj kembonaga? Laaligo kombombanja Buña qaaya ii mono goononj eja. ⁶⁹ Giinonj Anutuwaanonj eja soraaya koloojanj, nonononj ii moma laarinj moma asarinj laligojonj.”

⁷⁰ Kaenj meleeno Jiisasnonj moma injjoro, “Niinonj eja 12 onjo meweengonj onombe ano onoononga monjonj bologaa wanja kolooja.” ⁷¹ Juudas Saimon Iskariotwaa meria

* **6:68:** Mat 16.16; Maak 8.29; Luuk 9.20

iinon gowoko 12 yonoo batugianon laligon kanagen memelolo men muro. Jiisasnon qaa ii iwaajon moma injjoro. Kian.

7

Jiisasnon kouruta yonowo qaa amin mogi.

¹ Juuda jotamemeya yononon Jiisas qewombaajon kaparan kongitiwaajon Judia prowins uutanon kema kamambaajon togoro. Kawaajon Judia mesaon Galili prowins uutanon kema liligon laligoro koin tosaana tegoro. ² *Ii tegoro Juuda yonoonon kendon mon qata teuteuhalihali kawaa kambananon toriro.*

³ Kawaajon Jiisaswaa kourutanon kokaen ijogi, “Gii kokanon laligon angoletu menkejani, ii gowokouruganon kaanagadeen iima kotowutiwaajon gii mono goman koi mesaon Judia kena sokombaa. ⁴ Monnon ano asuganon asugimambaajon mo-makeji, iinon iwoi mon aasangoyanon mende menkeja. Angoletu kaana menkejanj-waajon mono ejemba tuuna tuuna yonoo jaagianon kema asugin kaniaga inisaamba.”

⁵ Kourutanon mende moma laarin mun tompin laligogitiwaajon ama kaen lan ijogi.

⁶ Kaen ijogi kokaen injjoro, “Niinon uuwaa gawon asuganon memanjatiwaa kambananon mende kan kuuro laligojento, onoo kambangianon mono suulan kembutiwaa so eja. ⁷ Balon ejembanon kazi ama onombombaajon amamaankejuto, niinon iyonoo nana-memengia bologa inisaama nanon jewe mojutiwaajon mono nii kazi ama nomakeju. ⁸ Kemanjatiwaa kambananon mende kan kuuja. Kawaajon niinon korisoro kendon kokanon mende umana. Niinon mirinon rabe ononon saanon kema uma aisoowu.” ⁹ Qaa kaen injjon Galili prowins uutanon toroqen laligoro. Kian.

Jiisasnon teuteuhalihali korisoronon laligoro.

¹⁰ Jiisaswaa kourutanon teuteuhalihali kendorbaajon kengito, ano mirinon rama kanagen asuganon qaagoto, asanon kema Jerusalem uro. ¹¹ Juuda yonoo jotamemeurugianon korisoro kambananon Jiisaswaa jaaya mongama qisiqisi ama kokaen jegi, “Eja ii dakanon raja?”

¹² Ejemba tuun yononon batugianon Jiisaswaaajon sane qaa mamaga jegi. Tosianon “Eja ii awaa soro,” jegito, tosiannon kokaen jegi, “Qaago! Iinon mono ejemba tuunlelemben kalolon ama men onono kaamaa kolonkeju.” ¹³ Kaan kaan lan jegito, Juuda jotamemeya yonoonon toroko moma laligogitiwaajon monnon iwaa qaaya asuganon mende jero. Kian.

Jiisasnon anaa kania ejemba kuma onono.

¹⁴ Kendon korisoro biwianon laligogi Jiisasnon jiwowon jigo toton uutanon uma kanain ejemba kuma onono. ¹⁵ Kuma onono Juuda yononon walingon kokaen jegi, “Eja koi momo jake uutanon mende uma kilen Buna Terewaa kania nomaen moma sororogaja?” Kaen jen walingogi.

¹⁶ Walingogi kokaen injjoro mogi, “Momo Buna jenkejen, niinon iikawaa Toya mende koloojen. Neeno qaagoto, wasin nonoti, niinon mono iwaa momoya men kan jenkejen. ¹⁷ Ejemba monnon Anutuwa uusiina otaan ama memambaajon moji, iinon momo qaa jewe iikawaa Toya moronon kolooji, ii moma kotowaa. Anutunon Bunaya noo uunanon ano asugija me neenaa uunaajon qaa lan jenkejen?”

¹⁸ “Monnon iyanaa uutaanon romonon qaa jenkeji, iinon ano qabunayawo koloomambaajon moja. Kaen mojato, wasiwasi eja mon toyanon qabunayawo kolooatiwaajon kaparan konji, iinon mono jotamemeya honabona gbingbaona qaa

* **7:2:** Lew 23.34; Dut 16.13 * **7:2:** Teuteuhalihali ii kokaen: Wain gawongianon kema gere sena men kuun gen iikanon en ween 8 aison kendon rama laligogi. Ween konoganon korisoro uuta angi. Wala eenanon balon qararankonkonan gbani 40 kawaa so opo kuungianon en kan laligogiti, ii romonon aisoogi. Lew 23.33-36, 39-43; Dut 16.13-15

kolooja. ¹⁹ Moosesnoŋ Kana qaa ama oŋonota ii eja me qaago? Ii ejato, oŋoonoŋga moŋnoŋ ii mende teŋ koma otaanŋeja. Oŋo mono naambaajon kaparaŋ koma nii nuwombaajon romoŋgoju?”

²⁰ Kaen injoro moma ejemba tuuŋ yoŋonoŋ kokaen meleengi, “Omejiilanon mono uuganon kemen nanja. Moronoŋ kaparaŋ koma gii gumambaajon romoŋgoja?”

²¹ Kaen meleengi injoro mogi, “Niinon angoletoto motooŋgo mewe oŋo korebore aaruŋ kiko qeju. ²² *Moosesnoŋ selegianon Anutuwaa aiwese kotowombaajon jeŋ koton oŋonoti, oo Moosesnoŋ ii wala mende jeŋ kotoroto, ambosakonurrunana yoŋonoŋ ii kanain meŋ laligogi sili ii nonoonon karo Sabat kendonon kaanagadeen eja selegia kotonkeju.

²³ * “Anana Mooseswaa Kana qaa waleeninŋ singisoŋgo koloowa-botiwaajon kotakota mojon. Ii mojonto, qaa ii qetama Sabat kendonon kaanagadeen eja selegia koton kilen oŋoanŋia mende jeŋ aon silemale laligoju. Kaen laligojuto, niinon eja jumuna Sabat kendonon meŋ qeangon mubeti, iikawaajon mono naambaajon nii yoŋ jeŋ nonju? ²⁴ Oŋo ejemba selegia iikayadeen iima iikaanŋa kanon bakasasaŋ gosinŋ qaa lanŋ jeŋ teŋoŋkejuti, ii mono mesaowu. Ii mesaon uugia tororo moma gosinŋ qaa honagadeen jeŋ tegowu.” Kian.

Jiisasnoŋ Hamoqeŋe Toya kolooja me qaago?

²⁵ Jerusalem toya yoŋoonoŋga tosanon kokaen jegi, “Eja kaparaŋ koma qewombaa-jon romoŋgojuti, iinon mono ii me? ²⁶ Iibu, iinon ejemba jaagianon asuganon qaa jero mende jeŋ muju. Kawaajon eja koi kanon Hamoqeŋe Toya Kraist kolooji, qaa ii honŋa galenkonkon eja yoŋoo geagianon kemero moju me qaago? ²⁷ Hamoqeŋe Toya Kraistnoŋ kawaatiwaajon jeŋ kouma laligogiti, iinon ‘Daenŋkaya koloowaati, ii moŋnoŋ moŋ mende mobaa,’ jeŋjuto, eja koi kanon daenŋkaya kolooroti, ii saanon mojon.”

²⁸ Kaen aminŋ mogi Jiisasnoŋ jiwowon jigowaa toton uutanon nama aroya meŋ metaama kuma oŋoma qaa kokaen jero, “Oŋo noojon kokaen jeju, ‘Eja ii moma muŋ gomanŋa dakanonŋa ii saanon mojon.’ Neenaa ku-usuŋ qaganon mende koloon nanjen. Wasinŋ nonoti, iinon wasiwasi Toya honŋa kolooro ii mende moma koton muŋ laligoju. ²⁹ Iinon wasinŋ nono iwaanonŋa kamaawetiwaajon ii saanon moma mujen.”

³⁰ Kaen jero ii meŋ somoŋgowombaajon mogito, kambaŋanon mende kanŋ kuuroti-waajon ama moŋnoŋ selianon mende mero. ³¹ Kaen mogito, ejemba tuuŋ somata yoŋoonoŋga mamaganon moma laarin muŋ kokaen jegi, “Kraistnoŋ kawaati, iinon mono eja koi uuguŋ angoletoto meŋ laligowaa me nomaen? Kaen taniŋaan kolooja.” Kian.

Jiisas meŋ somoŋgowutiwaajon nagu galen wasinŋ oŋonŋi kagi.

³² Ejemba tuuŋ yoŋonoŋ Jiisaswaaajon kaen niinonŋiinon jeŋ jenonkooli anŋgiti, ii Farisii (Kana qaawaa kaparaŋkonkon) yoŋonoŋ mogi. Ii moma jigo gawon galen yoŋowo nama kiropo galen (sikiriti) tosaanŋa wasinŋ oŋonŋi meŋ somoŋgowombaa kagi. ³³ Kagi Jiisasnoŋ kokaen jero, “Niinon oŋowo kambaŋ torodaamon toroqen laligomanŋa. Ii laligoŋgo oŋomesaon wasinŋ nono kamaawetiwaanon eleema umaŋa. ³⁴ Ube iwaanŋ noma laligowuto, nii mende mokolonŋ nombuya. Niinon gomanŋ laligomanŋati, oŋo iikanonŋ kawombaajon amamaawuya.”

³⁵ Kaen jero Juuda jotamemeya yoŋonoŋ batugianon kokaen amigi, “ ‘Nono mokolonŋ mubombaajon amamaawonŋa,’ jeja. Iikawaajon mono dakanonŋ umambaa-jon jeja? Juuda ejemba tosanonŋ deema kantri tosanonŋ kema Griik yoŋoo batugianon laligojuti, mono iyoŋoononŋ kema Griik ejemba kuma oŋomambaajon moma jeja me? ³⁶ Qaa kokaen jeja, ‘Iwaanŋ noma laligowuto, nii mende mokolonŋ nombu,’

* 7:22: Jen 17.10; Lew 12.3 * 7:23: Jon 5.9

ano qaa mon kokaen jeja, ‘Niinon goman laligomanati, onjo iikanon kawombaajon amamaawuya.’ Qaa woi yoroo kanagara nomaen?”

Laaligo kotigaa apuyanon mono jaaya toon koubaa.

³⁷ *Kaen amigito, kendon aisoogiti, iikawaa ween konoga somata kanon kan kuuro Jiisasnon nama kotakotagadeen qama kokaen jero, “Monnon apuwaajon moji, iinon mono noonon kan newa. ³⁸ *Buja Terenon qaa mon kokaen oogita eja, ‘Monnon nii moma laarin nonji, iwaa uutanonga laaligo kotigaa apuyanon mono toon sasagon koumakebaa.’ ” ³⁹ Kaen jeroto, qaa ii Unja Toroyaajon sare ama kokaen jero, “Daen ononon nii moma laarin nonjuti, ononon mono Unja Toroya buja qen aon laligowuya.” Anutunon Jiisas namonon laligorotiwaa so Siwewaa asamararaja mende muro laligoro. Iikawaajon Unja Toroya mende wasiro kamaan uugianon kemero een laligogi. Kian.

Ejemba batugianon deendeen kolooro laligogi.

⁴⁰ Jiisasnon kaen jero ejemba tuun somata yonoononga tosianon qaa ii moma kokaen jegi, “Eja koi kanon mono onaga gejatootoo eja asugiwaatiwaajon jegiti, mono ii kolooja.”

⁴¹ Tosianon jegi, “Inon Hamoqeqe Toya Kraist kolooja.” Kaen jegito, tosianon qewagon jegi, “Kraistnon mono nomaen Galili prowinsnonga kanaga? Ii mende sokonja. ⁴² *Buja Terenon kokaen jeja, ‘Kin Deiwidnon Judia prowinswaa taon melaa Betlehem kanon laligoroti, Kraistnon iikanon koloon Deiwidwaa gbiliuruta yonoononga mon koloowaa.’ ” ⁴³ Kaan kaan lan jegi ejemba tuun yononon Jiisaswaajon ama juma deengi. ⁴⁴ Yonoononga tosianon men somongowombaajon mogito, monnon selianon mende mero. Kian.

Juuda galen yononon Jiisas mende moma laarin mugi.

⁴⁵ Jiwowon jigowaa kiropo galen (sikiriti) yononon eleema jigo gawon galen ano Farisii (Kana qaawaa kaparanonkon) yononon kagi kokaen jen onongi, “Onjo naambaajon ii mende men kaju?”

⁴⁶ Jen onongi kokaen meleengi, “Eja iikanon qaa jenkeji, monnon kamban monnon qaa tania kaana mende jero.”

⁴⁷ Kaen meleengi Farisii (Kana qaawaa kaparanonkon) yononon qisin jen onongi, “Onjo kaanideen enkalolon men onono laligoju me? ⁴⁸ Galenkonon eja nonoononga monnon mono ii mende moma laarin muro. Ano Farisii (Kana qaawaa kaparanonkon) nonoononga monnon mon uuta iwaanon baagen meleeno me qaago? ⁴⁹ Kaen qaago totoonto, ejemba tuunleembe Mooseswaa Kana qaa mende moma koton Jiisaswaa qaa moma gadokopa qaa lan jenkejuti, iyononon qaa sena ii mesaowona! Anutunon mono ii qasuaan onono tiwilaawuya.”

⁵⁰ *Kaen jen onongi eja qata Nikodeemus wala Jiisaswaanon karo qambanmamban qaa muroti, iinon kaanagadeen iyonoononga mon koloon batugianon rama kokaen injoro, ⁵¹ “Eja monnon singisongo anoti, ii mende qisinin jero momago kilen gosinin sokonja me qaago? Mende gosin qaaya een lan jen tegowonati een, mono anono Kana qaanana qewona me? Ii mende sokombaa.”

⁵² Kaen jero moma kokaen meleema mugi, “Gii kaanagadeen Jiisas kaana meleema Galili qanda ejaga koloojan me? Galili prowinsnonga gejatootoo eja mon mende koloowaati, ii mojon. Kaya ii geenjo Buja Tere weenon kania mongama moma kotowa.” ⁵³ Kaen jenonkooli ama juma deema mirigianon kengi. Kian.

* 7:37: Lew 23.36 * 7:38: Eze 47.1; Zek 14.8 * 7:42: 2 Sml 7.12; Mai 5.2 * 7:50: Jon 3.1-2

8

Emba moŋnoŋ serowiliŋ ano mokoloogi.

¹ Mirigianonŋ kenŋito, Jiisasnoŋ kema Oil gere baananonŋ uro. ² Uma enŋ gomanŋ ano umugawodeenŋ mombo eleema jiwowonŋ jigonoŋ uro ejemba tuunŋ kuuya kanŋ liligonŋ mugi kamaanŋ rama kuma onono.

³ Kuma onono Kana qaawaa boi ano Farisii (Kana qaawaa kaparanŋkonŋkonŋ) yoŋononŋ emba moŋ wama iwaanonŋ kagi. Emba iinonŋ serowiliŋ mero iikawaaŋonŋ meŋ somonŋogiti, ii wama tuunŋ jaagianonŋ anŋi. ⁴ Jaagianonŋ ama Jiisaswaaŋonŋ jegi, “Boi, emba koi kanonŋ olonŋkalu ama mero mono iikanondeenŋ mokoloonŋ meŋ kajonŋ. ⁵* Mooseswaa Kana qaanonŋ emba kaanŋa ii jamononŋ giliŋ qeniŋ komuwaatiwaaŋonŋ jeŋ kotonŋ nononota eja. Kaenŋ ejato, giinonŋ iwaaŋonŋ nomaenŋ jewaga?”

⁶ Kaenŋ jeŋ iikanonŋ mondonŋ Jiisas qaawaa timbinonŋ horoninŋ amamaaro kania mokoloonŋ qaa jakeyanonŋ ama qewombaajonŋ jegi. Kaenŋ jegi usugonŋ kamaanŋ borianonŋ tere moŋ namononŋ ooro.

⁷ Ooroto, toroqenŋ kaparanŋ koma qisiŋ mugi hak otaama waama dindiŋa nama kokaenŋ injiŋoro mogi, “Onoononŋga moŋnoŋ singisonŋgo moŋ mende ama laligoji, iinonŋ mono saanonŋ jamo mutuya meŋ giliŋ qewaa.” ⁸ Kaenŋ injiŋoro mogi mombo usugonŋ kamaanŋ tere mombo namononŋ ooro.

⁹ Jiisasnoŋ qaa jeroti, iikanonŋ onoma somonŋoro iyanŋia singisonŋgogia gamuyawo anŋiti, ii Anutunonŋ qendeema iyanŋiaa uugianonŋ nanŋonŋ jero isiŋosonŋia qaono. Iikanonŋ qaono qaa bok nanŋi wanŋianonŋ wala onomesaonŋ keno iwaa qerewenŋanonŋ gematanonŋ keno tosaanŋa motomotoonŋ yoŋononŋ kokomomola meŋ kuuya kendaborogi. Konoganonŋ keno Jiisasnoŋ penjonŋ kuunŋ raro embanonŋ yanodeenŋ iwo nano. ¹⁰ Jiisasnoŋ otaama waama dindiŋa nama emba ii iima kokaenŋ iŋoro, “Emba, gii qaa jakeyanonŋ ama gombombaajonŋ jejuti, iyoŋononŋ mono daenŋenŋ gii geenŋa nii neena kenju? Yoŋoononŋga moŋnoŋ nama gii komuwagatiwaa qaaya mende jeŋ tegoja me?”

¹¹ Iŋoro moma meleeno, “Oo Ponŋ, moŋnoŋ mende jeŋ tegonŋ nonja.” Kaenŋ meleeno iŋoro, “Niinonŋ kaanŋagadeenŋ gii mende jeŋ tegonŋ gonjenŋ. Gii mono keteda koi kanainŋ singisonŋgo mombo mende ama laligowa.” Kianŋ.

Gomanŋ so ananaa asasaganana ii Jiisas.

¹² *Jiisasnoŋ qaa mombo toroqenŋ kokaenŋ injiŋoro mogi, “Niinonŋ ejemba gomanŋa gomanŋa rama kenjuti, onoo asasagagia koloojenŋ. Moŋnoŋ nii notaanŋ kawaati, iinonŋ mono panŋamanonŋ umbuqumbulanŋ mende kuunŋ laligowaato, laaligo kotigaa asasaga iikawaa uutanonŋ laligowaa.”

¹³ *Kaenŋ injiŋoro Farisii (Kana qaawaa kaparanŋkonŋkonŋ) yoŋononŋ kokaenŋ ijogi, “Geenŋodeenŋ kaniaga nanŋonŋ jeŋ asariŋkejanŋi, iikaanŋa ii mende sokonja. Qaago.”

¹⁴ Kaenŋ ijogi kokaenŋ injiŋoro, “Niinonŋ daakaya kamaanŋ kaweti ano dakanonŋ kema umanŋati, ii modaborojenŋ. Kawaaŋonŋ neeno kaniaana nanŋonŋ jeŋ asariŋkejenŋi, qaa ii mono saanonŋ sokonja. Ii sokonjato, onŋo noo kaniaana ii onŋanonŋ mende moma kotoju. ¹⁵ Onononŋ ejemba selegia iikayadeenŋ iima iikaanŋa kanonŋ bakasasanŋ gosinŋ onoma qaagia tondu jeŋ tegonŋkejuto, niinonŋ ejemba mombaa qaaya mende jeŋ tegonŋkejenŋ.

¹⁶ “Nii neenodeenŋ mende laligojento, Ama wasinŋ nono kaweti, iinonŋ mono niwo nano laligojo. Iikawaaŋonŋ mombaa qaaya jeŋ tegowenagati eenŋ, ii mono dindiŋagadeenŋ gosinŋ soyanonŋ jeŋ tegowenaga. ¹⁷ *Woinonŋ qaa moŋ uumotoonŋ ama nanŋonŋ jeri kotiŋkeja. Qaa ii onoo Kana qaanonŋ kaanŋagadeenŋ oogita eja.

* 8:5: Lew 20.10; Dut 22.22-24 * 8:12: Mat 5.14; Jon 9.5 * 8:13: Jon 5.31 * 8:17: Dut 19.15

18 “Niinon neenaa kaniaana nanjon jenkejen ano Ama wasin nonoti, iinon kaanagadeen noo kaniaana nanjon jenkeja. Kawaajon woi koloojo iikanon saanon kotiin sokondaboroja.”

19 Jiisasnon kaen jero moma kokaen qisin mugi, “Goo Manga ii dakanon laligoja?” Qisin mugi meleenon, “Ono nii ano Manga noroo kaniaanara mende moma laligoju. Ono noo kaniaana moma kotowuyagati een, mono noo Manga kaanagadeen moma mubuyaga.”

20 Jiisasnon jiwowon jigowaa nandun dun kosianon nama ejemba kuma onoma qaa ii jero. Ii jeroto, kambaanon mende kan kuurotiwajaan ama mononon ii mende men somongoro. Kian.

“Dakanon umanati, ono iikanon ubombaajon amamaawuya.”

21 Jiisasnon qaa mon kokaen toroqen injoro, “Niinon onomesaon kema laligowe ono nii mongama noma laligowuya ano singisongo angiti, iikanon qokotaan nama koomu kombompana komuwu. Iikawaajon dakanon umanati, ono iikanon ubombaajon amamaawuya.”

22 Juuda jotamemeya yonononon ii moma jegi, “Kokaen jeja, ‘Dakanon umanati, ono iikanon ubombaajon amamaawuya.’ Qaa ii nomaen? Aro aomambaajon jeja me?”

23 Kaen jegi injoro, “Ono namo kokawaa toya koloon laligojuto, niinon goman balon eukawaa bunaga koloojen. Ononon balonon koloon namo kokawaa bunaga koloon laligojuto, niinon waladeen namo koi kanon mende koloowe. 24 Mende koloon laaligowaa kania kamba so laligon koubeti, niinon mono ii koloojen. Noojon kaen mende moma laarijuti een, mono singisongo angiti, ii mende mesaon iikanon qokotaan nama koomu kombompana komuwuya. Kania iikawaajon ama kokaen injowe moju, ‘Ono singisongo angiti, mono iikanon qokotaan nama koomu kombompana komuwuya’. Qaa ii onanon.”

25 Qaa ii moma kokaen qisin mugi, “Gii mono moroga koloojan?” Qisin mugi meleenon, “Kaniaana injisaambe modaborojuti, niinon mono ii koloojen. 26 Niinon onoojon qaa mamaga saanon toroqen jewenaga ano singisongo mamaga angiti, iikawaa qaaya saanon jen tegowenagato, wasin nonoti, iinon mono noo wasiwasi Tona hona kolooja. Iinon qaa jero iwaanonga moma kouma laligojeni, niinon mono qaa ii asuganon jewe gomanja gomanja yonononon momakebuya.”

27 Kaen meleenoto, Amawaajon qaa toroqen jeroti, iyonononon ii mende moma asarigi.

28 Jiisasnon toroqen kokaen injoro, “Niinon laaligowaa kania kamba so laligon koubeti, mono ii koloojen. Iikawaa kania ii kanagen saanon moma asariwuya. Niinon iwoi mon neenaa esunanon me neenaa uunaajon mende amakejento, Amananon qaa kuma noma laligoroti, mono iikawaa so qaa jena koi jenkejen. Qaa kota woi iikawaa kania ii kanagen moma asariwuya. Ono Siwe gomambaa Eja Hona kosigogi eu uma komuwaati, kamba iikanon ii saanon moma asariwuya.

29 Wasin nonoti, iinon mono niwo nano laligojo. Nanamemen moro sokoma munkeji, niinon mono suulan ii amakejen. Kawaajon iinon mende nomesaoro neenodeen mende laligojen.”

30 Qaa kaen jerotiwajaan ama ejemba mamaganon uugia meleema Jiisas moma laarin mugi. Kian.

Aabrahambaa gbiliuruta qolonmologoya ano Jiisas.

31 Jiisasnon Juuda ejemba tosanon moma laarin mugiti, iyonoojon qaa kokaen injoro, “Noo Buna qaananon uugianon kemero kanon qokotaan silia qen nanjuti een, mono onanon noo gowokouruna kolooju. 32 Kaen laligon qaa honaa kania moma kotogi Buna qaa honanon ono bologagiaa kasanonga isama onono solana (frii) koloon laligowuya.”

³³ *Kaen jero moma meleema kokaen jegi, “Nono Aabrahambaa gbiliuruta laligon kanageso walaga koloojon. Kawaajonja eja monjon kasa gbado men nonono laligojoniwaajon jejanj, ii qaago. Nono mono kambañ monjon kamaanqeqeta kañja mende koloon laligonij. Ano gii nomaembaajon ama kokaen jejan, ‘Kasanonga isama onono solanja koloon laligowuya’? Qaa ii mende sokonja.”

³⁴ Kaen jegi kokaen meleema onono, “Niinon qaa honja toon mon kokaen injjowe mobu: Singisonjo anjuti, kuuya iyononon singisongowaa welenqeqe omaya tawagia qaa laligogi iikawaa kasanon kokosiin onomakeja. ³⁵ Kokosiin onomakejato, welenqeqenon toyaa miri uutanon kambañ so mende laligon ubaa. Iyanjaa Merianon saanon mirianon kambañ tetegoya qaa laligowaa.

³⁶ “Merianon bologaa kasanonga isama onono solananiwuti een, ononon mono onanon kasa gbadoya qaa solanja (frieri) koloon laligowuya. ³⁷ Ono Aabrahambaa gbiliuruta laligojuti, mojento, bologanon uugia gojonjiwaajon noo Buña qaananon qososoniñ onoma kondondongon kamaankeja. Kania kawaajon mono kaparan koma nii nuwombaajon moju. ³⁸ Niinon Amanaa kooronanon laligon iwoi iima laligon koubeti, iikawaa qaayaga jenkejen. Ononon kaanagadeen manjianon qaa injjoroti, iikawaa so amakeju.”

³⁹ Jiisasnon kaen meleema onono kokaen jegi moro, “Aabrahamnon mono ananaa asa-ambonana kolooja.” Kaen jegi moma jero, “Ono Aabrahambaa gbiliuruta koloowuyagati een, mono iwaanon nanamemen otaagi sokonaga. ⁴⁰ Iikawaa tania kokaen kolooja: Niinon Anutuwa jetanonga qaa moma iikawaa so qaa onabonja ii jewe momakeju. Kambañ kokaamba onjo kaparan koma eja nii nuwombaajon mojuto, Aabrahamnon kañja mende ano. ⁴¹ Onoangiaa manjurugiaa nanamemengia iikayadeen otaan laligoju.” Kaen jero ijogi, “Serowilin kananon koloon manjana qaa (gua mera) mende koloojonto, Manjanawo laligojon. Anutu iyanja motoongonon mono man koma nononja.” Kian.

“Ono Kilenjaa Toyaa buña kolooju,” jero.

⁴² Jiisasnon kokaen injjoro, “Anutunon ajo man koma ononagati een, niinon iwaanonga kamaan koloowetiwaajon mono saanon nii uu jopagon nombuyaga. Neenaa esunon nemun kono mende kolooweto, Anutunon wasin nono kamaan laligojen. ⁴³ Qaa jenkejeni, ii naambaajon moma asariwombaajon bimoonkeju? Noo qaananon uugia undeenjiwaajon ii moma kotowombaajon mojogia tiiro zizi togonkeju. Kawaajonja ii moma asariwombaajon amamaankeju?

⁴⁴ “Mono mangia Bologa Toyaa buña kolooju. Siingia kombombananon mono mangiaa siina bologa otaawutiwaajon eja. Iinon kanakanaiyanonga ejemba unugi koomu ejaga koloon kouma laligoja. Qaa honanon uutanon mende nanjiwaajon ama qaa honja uugun siliqalu nanja. Qolomolon jeje ejaga koloon qolomolon jejewaa wan koloojiwaajon qolomolon jenkeji, ii mono anjaa uutaajon jenkeja.

⁴⁵ “Iinon qolomolon jenkejato, niinon qaa honja jenkejeni, onjo iikawaajon nii mende moma laarin nomakeju. ⁴⁶ Ono kuuyanon noo kania kokaen qendeembombaa amamaankeju: Iinon singisonjo ano qaayawo laligoja. Kania iikaya monganjuto, niinon qaa honja jenkejeni, ii mono naambaajon mende moma laarin nonju?

⁴⁷ “Monjon Anutuwa buña kolooji, iinon mono Anutuwaanon qaa geja ama momakeja. Ono Anutuwa buña mende koloojutiwaajon ama qaa ii mende moma asarinkeju.” Kian.

Jiisasnon iyanjaajon nomaen jokoloro?

---

* **8:33:** Mat 3.9; Luuk 3.8

⁴⁸ Jiisasnon Juuda ejemba yonoo kanagia injisaano kitia meleema kokaen ijogi, “Gii Samaria prowinswaa siliqalu ejaga koloona omenon uuganon kemero laligojan. Kaen jenin sokonja me qolongojon, ii saanon geengo jena mobon.”

⁴⁹ Kaen ijogi kokaen meleeno, “Omenon uunanon mende kemero laligojen. Nii Amanagadeen goda qen mun laligowe ononon kilen nii gamu qen nomakeju. ⁵⁰ Kaen amakejuto, neeno qabunanawo koloomambaajon janjarin mende riinkejen. Motoongonon kaan koloomambaajon manjaya qen laligoja. Eja iinon motoonggo gosin noma ‘sokonjan,’ jen jen tegon nomakeja. ⁵¹ Niinon qaa hona toon mon kokaen injijowe mobu: Monon noo Buja qaana ten koma otaankeji, iinon mono kamban monon koomu kotigaa buja mende koloowaa.”

⁵² Kaen meleeno Juuda jotamemeya yononon Jiisas kokaen jegi moro, “Aabraham ano gejatootoo ejemba yononon komugi ano giinon kilen kokaen jena sisau koloaja, ‘Monon noo Buja qaana ten koma otaankeji, iinon kamban monon koomu kotigaa buja mende koloowaa.’ Kaen jejanjwaajon gii ome monon uuganon kemero laligojan. Ii keteda koi saanon moma asarijon. ⁵³ Nonoo bejnana Aabraham komuroti, giinon mono ii uugun iwaa somataya kolojan me? Gejatootoo yononon kaanagadeen komugi. Gii geengajon mona uro ‘Somata moroga kolojen?’ jen mojan?”

⁵⁴ Kaen jegi moma kokaen meleeno, “Neenaajon mobe uro Anutuwaa akadamuya ii neeno buja qen aowenagati een, qabunana ii mono kikisi kaana koloonaga. Amananon iyanaa akadamuya nonotiwaajon ama qabunanawo koloon laligojen. Ononon iwaajon ‘Nonoo bejnana Anutu koloaja,’ jeju. ⁵⁵ Ononon kania ii saanon mende moma kotonkejuto, niinon ii saanon moma mujen. ‘Ii mende moma mujen,’ jwenagati een, mono on kaana tiliqili eja koloowenaga. Nii eja kaana mende kolojento, ii saanon moma mujen ano iwaa qaaya ten komakejen. ⁵⁶ Onoo bengia Aabrahamnon nii namonon kamaan laligomanatiwaajon mamboma kamban ii iimambaajon uu korisoro moma laligoro. Kamban kokaamba Siwenon laligon kotiuro niinon asugiwe noo kambana ii iima kawaajon aisooro.”

⁵⁷ Kaen meleeno Juuda jotamemeya yononon kokaen jegi moro, “Gbaniga 50 mende uugun iikawaa baatanon laligojan ano ‘Aabraham iibe,’ jena mende sokonja.”

⁵⁸ Ii moma injoro, “Niinon qaa hona toon mon kokaen injijowe mobu: Aabrahamnon mende kolooro niinon mono kamban kanon laligowe.”

⁵⁹ Kaen jero moma jamonon gilin qewombaajon jamo amboranjon megito, Jiisasnon asanjon jiwowon jigowaa toon mesaon olon koma keno. Kian.

9

Jiisasnon eja jaagoo mon men qeangoro.

¹ Jiisasnon toroqen kana kema eja mon nemunaa goron uutanonga jaagoo kolooroti, ii iiro. ² Ii iiro gowokourutanon qisin mun jegi, “Somatanana, iinon mono morowaa singisongo-waajon ama jaagoo kaana kolooro? Iyanaa singisongowaaajona me nemunmanja yoroo singisongowaaajona?”

³ Jegi kokaen meleeno, “Ano singisongo mon mende ano nemunmanjonon singisongo mende anito, Anutuwaa ku-usunanon iwaa laaligoyanon asuganon asugiwaatiwaajon kaana kolooro. ⁴ Ween asarin ejiwaa so mono wasin nonoti, iwaanon gawon pondan men laligowona. Goman tiiwaati, iikanon kuuya gawon mewombaajon amamaawona. ⁵ *Niinon namonon laligomanatiwaa so goman goman onoo asasagagia koloon asarin laligomanja.”

⁶ Kaen jen balonon sulaaro kemero gbakon meleema eja jaagoowaa jaayanon timimearo. ⁷ Timimean kokaen jen kotooro, “Gii mono Siloam apu angonon kema jaaga

* 9:5: Mat 5.14; Jon 8.12

songbambaa.” (Siloam qa ii ananaa qaanonj Wasiwasi eja.) Kaen jen kotooro kema jaaya songbano tooro uuro asariro eleema mirianonj karo.

⁸ Kaen karo alauruta kosianonj laligogiti ano tosianonj wala nene iwoiwaajonj welema onjoma laligoro iigiti, iyonononj ii iima jegi, “Jaagoo eja nenewaa welema rama laligoroti, eja iinonj me?”

⁹ Tosianonj jegi, “Eja inaa ii.” Tosianonj jegi, “Qaago, kaitania ii kaanja koloojato, iinonj qaago.” Kaandeen kaan jegi aŋo jero, “Niinonj mono iiga koloojen.”

¹⁰ Kaen jero kokaen qisigi, “Jaaga mono nomaen ana tooja?”

¹¹ Qisigi kokaen meleema injoro, “Eja qata Jiisas qamakejuti, iinonj sulaaro balon gurujuyanonj kemero meleema jaananonj timimean jen kotonj kokaen jero, ‘Gii mono Siloam apu angononj kema jaaga songbambaa.’ Kaen jero apu iikanonj kema jaana songbambe tooro uuwe asariro.”

¹² Kaen meleema onono kokaen qisigi, “Eja ii dakanonj laligoja?” Qisijn mugij “Mende mojen,” jero. Kianj.

Farisii yonononj jaaya toorotiwaajonj qiqisi anjij.

¹³ Eja jaagoo laligoroti, iinonj “Mende mojen,” jero ejembanonj ii wama Farisii (Kana qaawaa kaparanjonjonj) yonoononj kengij. ¹⁴ Jiisasnonj sulaayanonj balon gurujuyawononj meleema jaayanonj timimeanj metooroti, ii mono Sabat kendonj kambananonj mero. ¹⁵ Kawaajonj Farisii yonononj kaanagadeen kokaen qisijn mugij, “Jaaga mono nomaen ana tooja?” Qisijn mugij kokaen meleema onono, “Eja iikanonj mono sulaayanonj balon gurujuyawononj meleema jaananonj timimearo kema jaasewana songbama jaana uuwe asarija.”

¹⁶ Kaen meleema onono Farisii yonoononjga tosianonj jegi, “Eja iikanonj Sabat kendonj kotogojij, iikawaajonj mono Anutuwaanonj ejaga mende kolooja.” Tosianonj jegi, “Kaan qaago! Eja doogoya monjonj mono nomaen ama angoletto kaanja memambaaonj kotiinaga?” Kaan kaan jen iyanjia juma deenjij.

¹⁷ Kaen deema eja jaagoo iikawanonj mombo eleema kan jegi, “Jaaga metooroti, iwaajonj mono nomaen jewaga?” Kaen jegi “Gejatootoo ejaga kolooja,” jero.

¹⁸ Kaen jero jaaya honjaga goorota tooro uuroti, Juuda jotamemeya yonononj ii mende moma laarigij. Mende moma laarinj uuwoi nama nemunmanja horonj oronjij kari. ¹⁹ Kari kokaen qisijn oronjij, “Eja koi oroo meragaraga me qaago? ‘Jaagoo kolooro,’ jejaoto, nomaen ama keteda koi jaaya uunj iija?”

²⁰ Qisijn oronjij kokaen meleeni, “Eja koi noroo meranaraga kolooja ano jaagoo kolooroti, ii saanonj mojo. ²¹ Ii mojoto, nomaen ama keteda koi jaaya tooro uunj iiji, ii mende mojo. Morononj jaaya metooro uujij, noro kaanagadeen mende mojo. Kokoga qaago, mono somariinj gowia jorak-aanaga ano momakootoyawo kolooja. Kawaajonj mono iyanjaajonj qisigi kaniaya saanonj jewaa.”

²² Juuda jotamemeya yonoojonj toroko moma kaen injorij. Yonononj batugianonj qaa kokaen somonjonj uumotoonjgo ama nanjij, “Monjonj ‘Jiisas Hamoqeqe Toya Kraist koloojij,’ kaen jen asugiwaati eenj, ii mono qamakooli miri tuunj somatanonjga konjoma mubonja.” ²³ Qaa kawaajonj ama kokaen injorij, “Kokoga qaago, ii uugejiawo. Kawaajonj mono iyanja qisijn mubu.”

²⁴ Kawaajonj eja jaagoo laligoroti, ii mombo horogij karo kokaen jegi moro, “Eja ii singisonjgo ejaga kolooja, ii mojonj. Iikawaajonj mono Anutuwaa qabunajaya mepeseena akadamuyawo kolooro sokombaa.”

²⁵ Ii moma kokaen meleeni, “Singisonjgo ejaga kolooja me qaago, niinonj ii mende mojen. Motoonjgo kokaenja kaya mojen: Niinonj jaagoo laligoweto, keteda koi kanon saanonj uunj iijenj.”

²⁶ Kaen meleeno kokaen qisin mugi, “Naa iwoiga ama gonja? Jaaga mono nomaen metooja?”

²⁷ Qisin mugi kokaen meleema onono, “Niinon mono meleema ononjento, ononon qaa jejenati, ii mende mojuya. Naambaajon ii onja kosiga mombo jewe mobombaajon kaparan konju? Ononon mono kaanagadeen iwaa gowokouruta koloowombaajon moju me qaago?”

²⁸ Kaen meleema onono mepaqepae ama uuqeqe qaa tokoronkota kokaen jen mugi, “Gii mono iwaa gowokoyaga koloojanto, nononon Mooseswaa gowokourutaga laligojon. ²⁹ Anutunon Mooses Buja qaa muroti mojonto, eja iikanon mono iikanonja me kanonja kolooroti, ii mende mojon.”

³⁰ Kaen jegi qaa kokaen injoro, “Inon dakaya kolooroti, onjo iikawaajon kaanjadeen tompiririn ama kiko qejutiwaajon moma walingojen. Onanon walingojento, kilen noo jaana metooro saanon uun iijen. ³¹ Ejemba doogoya yononon Anutu qama kooligi mende moma onomakeja, ii mojon. Ii mojonto, monon Anutu goda qen mun uusinja otaankeji, iwaanon qamakooli mono geja ama momakeja. ³² Mon jaagoo kolooro monon kan jaaya metooroti, sundu kaanja ii walagadeen mende moma laligonin. Siwe balonon koloori, kaban iikanonja kanain kouma kete laligojon, iikanon sundu kaanja mon mende monin. ³³ Anutuwaanonga mende kanagati een, iinon mono iwoi kaanja memambaajon amamaanaga.”

³⁴ Kaen jero moma kokaen jen mugi, “Nemunmanganon singisongowo laligori gii singisongo kuuya kawo koloon somariina ano giinon kete nono kuma nonomambaajon mojan. Ii mende sokonja.” Kaen jen mun konjongi seleenjen kamaaro. Kian.

Uuwaa jaanon gooro kematou-kantou ama laaligo.

³⁵ Konjongi seleenjen kamaaroti, qaa iikanon Jiisaswaa gejianon kemero moma eja ii mokoloon kokaen ijoro, “Gii Anutuwa Meria moma laarin mujan me qaago?”

³⁶ Kaen ijoro kokaen meleema qisiro, “Oo Somatana, eja ii moronon? Ii jena momago ii saanon moma laarin mumaña.”

³⁷ Meleeno kokaen jen koton muro, “Gii kokaen uun niiba. Giwo qaa jejen, eja ii mono niinon koloojen.”

³⁸ Ii moma jero, “Oo Pon, nii moma laarin gonjen.” Kaen jen usugon qama koolin muro.

³⁹ Jiisasnon jero, “Niinon ejemba gosin qaagia jen tegomambaajon ama kamaan namonon koloowe. Noojon ama tosonian jaagoo koloojuti, yonoo jaagia tooro saanon uun iima kotowuya. Tosaanja jaagia awaa laligojuti, yononon noojon ama bao jaagoo koloon laligowuya.”

⁴⁰ Kaen jero Farisii tosonian kosianon iikanon nama qaa ii moma kokaen qisigi, “Wae! Nono kaanjadeen jaagoo ejaga koloojon me? Nonoojonja jejan me?”

⁴¹ Kaen qisigi kokaen injoro, “Ono ‘Jaagoo koloojon,’ jewuyagati een, mono singisongo mende en ononagato, kaban kokaamba ‘Saanon iima kotojon,’ kaen jenkejutiwaajon ama singisongogianon mono en alin en onombaa.” Kian.

10

Lama ano galengia awaa.

¹ Jiisasnon galen meme qaa kokaen jero, “Niinon qaa hona toon mon kokaen injowe mobu: Tosianon lama toton uutanon keubombaajon nagunon qaagoto, sopa waleema kemejuti, yononon mono kikekakasililin ano yongoro meme ejemba kolooju. ² Monon nagunon keuji, iinon lama yonoo galengia kolooja. ³ Iinon kouro nagu galenanon ii iima nagu horon muro kamaan qaro lama yononon qaa aroya saanon moma kotonkeju.

Galenjianon anaa lamauruta onooma qagia qama unuano totongia mesaon saanon seleengen kemakeju.

⁴ “Añaanon lamauruta kuuya unuano totongia mesaon seleengen kengi iinon jotamemegia koloon wala keno qaa aroya moma kotojutiwaajon gematanon otaan kemakeju. ⁵ Iyangiaa galengia saanon otaankejuto, waba monnon kan qaro ii mende toton otaawuya. Waba yonoo qaa arogia mende moma kotojutiwaajon mono jirinjin ama iwaajon keeta togon deembuya.”

⁶ Jiisasnon qaa aasangoya ii injoroto, qaa iikawaa kania mende moma asarin kiko qegi. Kian.

Jiisasnon lama galen awaa kolooja.

⁷ Kiko qegi toroqen yonoojon kokaen jero, “Niinon qaa hona toon mon kokaen injowe mobu: Niinon lama totombaa naguya koloojen. ⁸ Noo gemananon tuun galen kuuya wala kagiti, iyononon kike ano yongoro meme ejembaga koloogi. Kaen koloogitiwaajon lama yononon ii mende moma koton onoma laligogi.

⁹ “Niinon motoonggo lama totombaa naguya koloojen. Daen ononon Anutuwo kotiin laligowombaajon jen niwo qokotaan laligojuti, niinon mono hamo qen onombe letombuya. Kaen koloon lama toton uutanon uma kamaan seleengen kema nene gomaña morianawo mokoloonkebuya. ¹⁰ Yongoro meme yononon naambaajon kankeju? Yononon yongoro men nunun tiwilaan nonombombaajon kankeju. Iwoi morota ambombaajon qaago. Niinon iikaana mende koloojen. Niinon onjo laaligo kombombaña mokoloon oyanboyan laligowutiwaajon kan laligojen.

¹¹ Niinon lama galen awaa koloojen. Lama galen awaanon mono lamauruta yonoojon ama laaligoya qeleema onombaa. ¹² Monnon lama toya mende koloon tawaya mewutiwaajongadeen kan tondu galen koma onomakeji, ii kokaen: Kasu kawalianon karo iima lama onomesaon unjurama keno kasu kawalianon lama kisiyaen men injin unun mendeema onombaa. ¹³ Iinon seleengenqa kan sewan memewaajongadeen ‘Lama galen koma onomaña,’ ii jetanon jen lama onoojon majakaka mende moma telambelan qaganon tondu laligon unjurama kembaa.

¹⁴⁻¹⁵ *“Niinon lama galen awaa koloojen. Amananon nii moma nono niinon Amana moma mun laligojen. Iikawaa so niinon neenaa lamauruna moma onombe yononon nii moma nomakeju. Niinon laaligona lamauruna onoojon ama qeleema mesaomaña. ¹⁶ Noonon lama tuun tosia ii kaanagadeen koloon laligowuya. Yononon lama toton kokawaa toya mende laligojuto, kilen noo qaa arona momakebuya. Niinon ii kaanagadeen unuambe kawaa so kema kankebuya. Kanagen tuuna tuuna yononon kululuun tuun somata motoonggo koloogi galen motoongonon galen koma onono laligowuya.

¹⁷ Amanon kokaembaajona ama nii uutanon jopagon nomakeja: Niinon laaligona mesaon mombo gbilin laligon umaña. Ii Amawaa jaanon sokonja. ¹⁸ Laaligona monnon mende nuambaato, ii neeno qeleema mesaomaña. Amananon jen koton nono neeno laaligona qeleema mesaomaña ano iikawaa gematanon mombo gbilin laligon umaña. Ku-usun kaana ii noonon eja.”

¹⁹ Jiisasnon qaa ii jerotiwaajon ama Juuda jotamemeya yonoo batugianon ninonjinon mombo kolooro. ²⁰ Yonoononga mamaganon kokaen jegi, “Omenon uutanon kemerota laligon kaama anja. Mono naambaajon qaaya mobonaga? Mono mesaowona.”

²¹ Tosianon jegi, “Qaa kaana ii kokojinjin ejawaa qaa kaana qaago. Omenon mono jaagoo ejemba yonoo jaagia nomaen metoonaga?” Kaen amigi.

Juuda jotamemeya yononon Jiisas gema qegi.

* **10:14-15:** Mat 11.27; Luuk 10.22

⁴¹ Iikanonj laligoro ejemba mamaganonj iwaanonj kouma iima kokaenj jegi, “Jononj angoletoto motoonggo monj mende meroto, qaa kuuya eja koi kawaajonj jeroti, ii mono qaa hona jenj laligoro.” ⁴² Kougiti, iyonoononga mamaganonj uugia meleema moma laarinj mugi. Kianj.

11

Jiisaswaa alia Lazarusnonj komuro.

¹ *Betani taononja eja monj qata Lazarus iikanonj ji kiro ero. Maria ano Marta daremunj yorononj Betani taonj iikanonj laligori. ² *Maria iikanonj Ponj apu koowaya-wononj morinj wajj juyanonj kania kerenj mero. Lazarus ji kiro eroti, ii iwaa naanaga. ³ Lazarusnonj ji kiro ero naanwoitanonj buju qaa kokaenj ani Jiisaswaanonj keno, “Ponj moba, wombo alaganonj mono ji kiro eja.”

⁴ Buju ii kenoto, Jiisasnonj ii moma kokaenj jero, “Ji iikanonj eja alana komuwaati-waajonj ama mende koloonj muro eja. Iikawaajonj qaagoto, Anutuwaa Merianonj ii menj qeangoro ejembanonj kania ii iima kotonj Anutu mepeseegi qabunayanonj asarinj seiroy Siwewaa akadamuyawo koloowaa. Ji ii iikawaajonj ama koloonj muro.”

⁵ Jiisasnonj Marta, iwaa koga ano naangara Lazarus yonoojonj uuta ero laligoro. ⁶ Kaenj laligoroto, kilenj jiaa bujuya moma gomanj laligoroti, iikanondeenj weenj woi toroqenj laligoro. ⁷ Ii laligoro kambanj ii tegoro gowokouruta yonoojonj kokaenj injjoro, “Anana mono Judia prowinsnonj eleema kembonja.”

⁸ Kaenj jero meleengi, “Somatanana, Juuda yonononj indigenj kaparanj koma jamononj gilinj guwombaajonj angj. Kawaajonj mombo Judia eleema kemambaajonj jejanj, ii mende sokonja.”

⁹ Kaenj meleengi Jiisasnonj qaa kokaenj jero, “Weembaa auaya 12 ejuti, mononj kawaa asasaganonj kana kambaati, ii mono iwoi mononj qenj mizimizi mende menj mubaa. Balombaa asasaganonj asarinj muro saanonj iima kembaa. ¹⁰ Saanonj kambaato, mononj kiwaya mende enj muro gomantiinanonj kematou-kantou kambaati, iinonj mono kema qenj mizimizi mewaa.” ¹¹ Qaa ii jengo kokaenj injjoro, “Alanana Lazarusnonj gaonj ejato, niinonj kema gaononga mindiiwe waabaa.”

¹² Qaa ii moma kokaenj jegi moro, “Ponj, onjanonj gaonj eji eenj, mono saanonj enj qeangowaa.”

¹³ Jiisasnonj Lazarus komurotiwaa qaa saanja jeroto, gowoko yonononj ‘Gaonga eja,’ jeroti, iikawaa moma bimbimjonj qaa kania mende moma kotogi. ¹⁴ Mende moma kotogitiwaaajonj Jiisasnonj asuganonj jokoloonj jero, “Lazarusnonj komurota eja. ¹⁵ Niinonj iwo mende laligowe komurotiwaaajonj niinonj kema menj gbiliwe waaro iigi momalaaringianonj kotiiwaa. Kaenj kolooro onoojonj aisoonj oyanboyanjawo moma jejen. Mono waagi iwaanonj kembonja.”

¹⁶ Kaenj jokolooro Tomas qata monj Sunesune qagiti, iinonj gowoko alauruta yonoojonj kokaenj injjoro, “Anana saanonj motoonj iikanonj kembonja. Kemago iwo komuwonja.” Kianj.

Laaligo Toyanonj naanwoita uugara menj saoliroy.

¹⁷ Lazarusnonj komunj weenj 4 mono qasirinonj ero tegoro Jiisasnonj kouro bujuya kaenj jegi moro. ¹⁸ Betani taonj ii Jerusalem siti mesaonj 3 kilomiita kekenjaa so kosere ero. ¹⁹ Kawaajonj Juuda ejemba mamaganonj Marta Maria naangara komurotiwaaajonj ‘Songonj iriibonja,’ jenj kanj ragi.

²⁰ Ragi Martanonj “Jiisas kaja,” jegi moma miri mesaonj kananonj kema mokolooroto, Marianonj mirinonj raro. ²¹ Kananonj mokoloonj kokaenj ijoro, “Ponj, giikokanonj laligonagati eenj, naanjanonj mono mende komunaga. ²² Mende komunagato, giinonj

* **11:1:** Luuk 10.38-39 * **11:2:** Jon 12.3

kamban kokaamba kaanjadeen Anutuwaajon iwoi mombaajon qama kooliwaati een, ii kuuya saanon moma gono mokoloowaga, iikaan mojen.”

²³ Qaa ii moma Jiisasnon ijoro, “Goo naanganon mono gbilin waabaa.”

²⁴ Ii moma Martanon jero, “Balombaa kamban tetegoyanon koomuya yononon waabuti, iinon mono kamban somata iikanon gbilin waabaati, ii moma yagojen.”

²⁵ Kaen jero Jiisasnon ijoro, “Koomunonga waawaataa Toya ii niinon koloojen. Neeno Laaligo kotigaa Toya koloojen. Iikawaajon monon nii moma laarin nonji, iinon komuwaato, kilen toroqen laligon kotiin laligowaa. ²⁶ Monon mon namonon laligon moma laarin nombaati een, iinon mono kamban monon koomu kom-bombaana mende komuwaa. Qaago. Qaa ii moma laarijan me qaago?”

²⁷ Martanon qaa ii moma jero, “Oo Pon, ii moma laarijen. Giinon Anutuwa Meria koloojan. Hamoqeqe Toya Kraist namonon asugiwaatiwaa jegiti, giinon mono ii koloojan. Kaen moma laarijen.” Kian.

Jiisasnon saaro jaunanon kamaaro.

²⁸ Martanon qaa kaen jen mirianon eleema kema koga Mariawaajon olon jero goraayanon karo ijoro, “Boinon kan kananon nama goojon endu kema iibagiwaajon jeja.”

²⁹ Kaen jero Marianon qaa ii moma iikanondeen ii mesaon Jiisaswaanon keno. ³⁰ Kenoto, Jiisasnon miri sombenon mende kouro endu Martanon kana somatanon mokoloon iiroti, iikanondeen nano. ³¹ Juuda ejemba yononon Mariawo miri uutanon uuta men saoliwombaajon ragi Marianon uulanawo waama seleengen kamaan keno iima kokaen romonjon jegi, “Iinon mono qasirinon kema saabaa.” Kaen jen iwaa gematanon otaan kenji.

³² Marianon kema Jiisas nanotinon keuma iima kanianon usugon kamaan kokaen ijoro, “Oo Pon, giinon koi laligonagati een, naanjanon mono mende komunaga.”

³³ Kaen jen silama qama saaro Juuda ejemba iwo kan nanjon motoon saagiti, Jiisasnon ii iima basusuya kolaano jaaya kalilingoro kana boria jenenawo ororo.

³⁴ Jenenawo ororo qisin onono, “Ii dakanon angi eja?” Qisin onono jegi moro, “Pon, kokaen kan iiba!”

³⁵ Kaen jegi Jiisasnon saaro. ³⁶ Saaro Juuda ejemba yononon iima jegi, “Yei! Mono aliaajon siin mamaga en muro laligonkeja’

³⁷ Kaen jegito, tosanon qaa ii qen kokaen jegi, “Jaago ejemba jaagia metoon laligoroti een, mono saanon Lazarus jero mende komunaga me?” Kian.

Jiisasnon Lazarus men gbiliro koomunonga waaro.

³⁸ Kaen tondu jegi Jiisaswaa wosoya mombo popoliiro jaaya kalilingoro qasirinon keno. Qasirinon kema iwoi kokaen iiro: Jamo oota uroroon qamoya iikawaa uutanon ama naguya jamo somatanon koma kojangigi raro. ³⁹ Ii iima kokaen jero, “Mono jamo qizizingogi kemba.” Kaen jero eja komurotiwaa naan Marta iinon kokaen ijoro, “Oo Ponna, ween 4 ejiwaajon mono moronawo kolooja.”

⁴⁰ Jiisasnon ii moma Martawaajon kokaen jero, “Gii moma laarin nonagati een, Anutuwa ku-usunanon akadamuyawo asugiro inaga. Wala qaa kaen gijowe me qaago?”

⁴¹ Kaen jero jamo qizizingogi keno Jiisasnon eu uuro uro kokaen jero, “Ama, gii qamakoolina mojanwaajon ama ‘Keraqeeango awaa!’ jen gonjen. ⁴² Gii kamban so qamakoolina momakejani, mojento, giinon wasin nona namonon kamaaweti, ejemba tuun somata liligon noma koi nanjuti, iyononon ii moma moma laariwutiwaajon ama qaa koi jejen.”

⁴³ Kaen jen aroya men waama kotakota qama kokaen jero, “Lazarus, gii mono waama kawa!” ⁴⁴ Kaen qaroe eja koomuya iinon gbilin waama kaaro. Kana boria opo

jakaŋa taananon esuun jaasewana sibenon pipiin somongogi ero. Erotawaama opo dundunawo karo. Kaen karo Jiisasnon jero, “Mono dunduna isangi saanon kamba.” Kian.

Juuda galen yononon Jiisas komuwaatiwaa angonan angi.

Mat 26.1-5; Maak 14.1-2; Luuk 22.1-2

⁴⁵ Juuda ejemba Mariawaanon kouma Jiisasnon iwoi ano iigiti, iyonoononga mamaganon uugia meleema Jiisas moma laarin mugi. ⁴⁶ Moma laarin mugito, tosanon Farisii (Kana qaawaa kaparan-konkon) yonoonon kema Jiisasnon iwoi anoti, iikawaa sunduya injjogi.

⁴⁷ Ii injjogi jigo gawon galen ano Farisii yononon jigo kaunsol jotamemeya horon onongi ajoroogi kokaen jegi, “Eja iikanon angoletto ku-usunawo ambembo menkejiwaajon ii mono nomaen ama munin sokonaga? ⁴⁸ Kondiangon iwoi mon mende ama munin toroqen kaen ama laligowaati een, mono ejemba korebore ii moma laarin mubuyaga. Kaen angi Rom gawman yonoo iringia soono kan nononana jiwowon jigonana ano ejemba tuun somata koi nunuangi een totoon laligowombo.”

⁴⁹ Kaen jen ragi yonoononga mon qata Kaiafas iinon gbani iikanon jigo gawon galen wana koloon gawon ii men laligoro. Iinon waama gejatootoo qaa kokaen injjoro, “Ono uu momogiaa oota kaanideen mende tooja. ⁵⁰ Ono qaa koi saanon mende gosiju: Nono ejemba tuun somata korebore tiwilaanin lombo somata qatawo koloowabo. Kawaajon eja motoongonon Juuda tuun somata nonoo aisenana men downana komuro sokombaa.”

⁵¹ Iinon qaa ii iyanaa aroyanon mende kolooro jeroto, gbani iikanon jigo gawon galen wana laligorotiwaajon ama ano qaayaa kania mende moma gejatootoo qaa jero, “Jiisasnon ejemba tuun somata nonoojon ama komuro sokombaa.” Qaa ii honaga jero. ⁵² Juuda ejemba tuun somata nonoojonadeen mende komuroto, Anutuwaanon uumeleen kanageso balon so deenqeema laligojoni, anana kaanagadeen mindirin nonono uumeleen tuun motoonggo koloon laligowombaaajon komuro. Komuwaatiwaa qaaya ii waladeen jero.

⁵³ Ween iikanondeen kanain jotamemeya yononon ajoroon kaen amin moma Jiisas komuwaatiwaa qaaya jen kotiin arena angi. ⁵⁴ Kawaajon Jiisasnon toroqen Juuda yonoo batugianon asuganon mende kema kan laligoro. Kaen qaagoto, onomesan balon qararankonkonaa goraayanon keno. Iikanon kema taon qata Efraim kanon keuma gowokouruta yonowo iyangiodeen laligogi.

⁵⁵ Juuda nonoonon kiankomu kendonon toriro.* Kawaajon Juuda ejemba mamaganon goman so mirigia mesaon koma konjoratin aowombaaajon moma Jerusalem sitinon ugi. ⁵⁶ Jiisas mongama laligon jiwowon jigowaa toton uutanon nama amin moma kokaen qisin aogi, “Jiisasnon korisoro kendombaaajon koi kanaga me qaago? Nomaen moju?”

⁵⁷ Kaen qisin aogito, jigo gawon galen ano Farisii yononon jenkooto qaa kokaen angi seiro, “Mononon Jiisaswaa en raraya iima mobaati, iinon mono nonoonon kan bujuya jero moma kema men somongowona.” Kian.

12

Marianon Jiisas kowu unkoowayawonon moriro.

Mat 26.6-13; Maak 14.3-9

¹ Anutunon wala eenanon niniima koboon nunuuguroti, iikawaa kiankomu kendononon torin ween 6 tegoro kanon kan kuumambaaajon ano. Jiisasnon kamban

* **11:55:** Kendon qata Koon qaanon Pasowa jeju. Anutunon wala eenanon Israel ejemba niniima koboon nunuuguroti, iikawaajon gbani so kamban ama aisoonkegi. Eksodus 12.15

kanon goman qata Betani kanon keno. Wala eja qata Lazarus men gbiliro koomunonga waama laligoroti, mono iwaa mirinon keuro. ² Iikanon keuro Jiisas goda qen mubombaajon miri monon nene onj mozozongogi. Martanon onj rindeema koma ononoto, eja Jiisaswo motoon rama nene negiti, Lazarusnon iyonoo batugianon raro.

³ *Kaen ragi Marianon kele kaaro mon bija 500 gram ii men Jiisaswaanon karo. Kaaro ii apu unkoowagawo hona qata naad sewana uuta somataga iikanon saa qegetaga. Iinon ii men kan simin kuma Jiisas kanaanon qibibirin morin wan juyanon motoro toboriro. Kaen kolooro miri uutanon ragiti, ii apuwaa moronanon pumpunjon sokoma ero mogi.

⁴ Kaen kolooro Jiisaswaa gowokouruta yonoononga mon qata Juudas Iskariot, kanagen Jiisas memelolo meroti, eja iikanon qotogon mun kokaen jero, ⁵ “Apu unkoowagawo ii mono naambaajon sewana mewutiwaajon mende anja? Yei, mangaa siita! Ii anagati een, mono ween 300:waa tawaya (Kina 6,000) kawaa so kitonaga. Ii ejemba wanaya ononin sokonaga.” ⁶ Kaen jeroto, qaa ii ejemba wanaya yonoojon majakaka morotiwaajon ama mende jero. Yonoojon ama qaagoto, yongoro meme ejaga laligon kulukululuu monen gesogia galen kono monen angi kemero iikanona kitia iyanajon men laligoro. Mono kawaajon ama ii jero.

⁷ Kaen jero Jiisasnon injoro, “Ono emba koi mono mende jen mubu. Niinon komuwe ron koma nombutiwaa kamba torijiwaajon saanon selen apu unkoowayawonon nomorija. ⁸ Ejemba wanaya ii mono kamba so batugianon laligonkejuto, niinon onjowo kamba kamba mende laligoman.” Kian.

Lazarus qewombaa qaa somonjon angonan angi.

⁹ Jiisasnon Betani gomanon laligoroti, ii Juuda ejemba tuun mamaganon moma kanon kagi. Jiisaswaaajongadeen mende kagito, Lazarus koomunonga men gbiliro waaroti, ii motoon iibombaajon leele mujon horon kougi. ¹⁰ Kaen kougito, jigo gawon galen yononon “Lazarus kaanagadeen qenin komuwa,” jen qaa somongogi. ¹¹ Juuda ejemba mamaganon Lazaruswaaajon ama Betani kema uugia meleema Jiisas moma laarigi. Kawaajon qaa kaen somongogi. Kian.

Jiisas Jerusalem uro mare kongi.

Mat 21.1-11; Maak 11.1-11; Luuk 19.28-40

¹² Kaen angi en waama iikanon ejemba tuunlembenon kiankomu kendombaajon Jerusalem sitinon kouma laligogiti, iyononon buju qaa kokaen mogi, “Jiisasnon Jerusalem kamambaajon kanaanon kaja.” ¹³ *Qaa kaen moma tombi boria senawo men kanaanon mokolon iibombaajon kema kokaen jen qagi,

“Hoosana! Oowe oowe! Anutu mepesejon. Pombaa qanon kaji, Anutunon mono ii kotuegowa! Israel nonoo Kin Ponana oowe oowe!”

¹⁴ Jiisasnon dongi melaa mon mokolon kawaa qaganon uma raro. Ii gejatootoo qaa mon kokaen oogita ejiwaa so kolooro,

¹⁵ “Oo Jerusalem ejemba Zaion baana liligon rajuti, onj mono mobu, onoo Kin Pongianon mono kawaa.

Dongi melaawaa qaganon rama kawaa. Kawaajon keegia mono mende mobu.”

¹⁶ Jiisaswaa gowokourutanon iwoi kolooroti, iikawaa kania wala mende moma kotogito, kanagen saanon moma asarigi. Jiisasnon Siwenon uma asamararawo laligoroti, qaa ii kamba iikanon romonjon kokaen jegi, “Ahaa! Qaa ii mono Jiisaswaaajona oogita eja ano ejembanon qaa iikawaa so ama mug honawo kolooro.”

¹⁷ Ejemba Jiisaswo Betani laligogiti, iyononon dangunu kaana nama bujuya jen seigi. Jiisasnon Lazarus qaro koomunonga gbilin waama qasiriwaa jamo kobaa

* 12:3: Luuk 7.37-38; Dut 15.11 * 12:13: Ond 118.25, 26; Zek 9.9

mesaon kouro ejemba tuunonon iigiti, iyononon Jiisaswaa kania nanjon jen jen asarigi. ¹⁸ Jiisasnon angoletto ii meroti, qaa ii mogitiwaaajon ama ejemba tuun somatanon luluuma koma horon mubombaajon kenji.

¹⁹ Kaen kenji Farisii (Kana qaawaa kaparankonkon) yononon iyangiodeen amin moma kokaen jegi, “Mobu. Balonja balonja ejemba yononon mono luluuma horon iwaa gematanon kemakeju ano nono qaa gawon iikayadeen menj bimbimgonin honja monj mende kolooja.” Kianj.

Griik ejemba tosonianon Jiisas monjganji.

²⁰ Juuda ejemba kiankomu kendombaajon Jerusalem sitinon uma Anutu waeya menj mepeseegiti, iyonoo batugianon Griik ejemba tosaanja motoon laligogi. ²¹ Yononon gowoko qata Filip iwaanon kagi. Filipnon Galili prowinswaa taon qata Betsaida kawaa ejaga laligoro. Griik yononon iwaanon kanj qisin kokaen ijogi moro, “Somatanana, nono ainananon Jiisas iibombaajon mojon.”

²² Kaen ijogi moma Andruuwaanon kema qaa ii ijoro. Jero moma motoon kema Jiisas jeri moro. ²³ Qaa ii moma meleema kokaen jero, “Siwewaa asamararanon Siwe gomambaa Eja Honja iwaanon mombo asuginj kotooro asariwaati, iikawaa kambananon mono torija. ²⁴ Niinon koomunaa sare qaa honja toon monj kokaen injjowe mobu: Yagon kota namonon mende kemenj jumbaati eenj, mono eenj iikayadeen ewaa. Kaen eenj ewaato, kemenj jumbaati eenj, kuragayanon mono juma ondonbondonj waaro honja mamaga sogowaa.

²⁵ *²⁵ “Kawaa so daen yononon laaligogia iyangiaajon anjon koma iyangiaa jaajaa si-seweweya qaa laligowombaajon siina momakeji, iyonoo laaligogianon mono soowaa. Kaen soowaato, monjon monj iyanja laaligoya goragora ama niijegenja ama nombaati, iinon mono laaligo honja ondonbondonawo mokoloon tetegoya qaa kotiin laligon ubaa. ²⁶ Monjon nii welenj qen nomambaajon jeji, iinon mono nii notaan laligoro sokombaa. Welena qenkeji, mono nii kema kanj laligomanjati, iikanon kaanagadeen niwo laligowaa. Monjon niwo laligon welena qen nomakeji, Amanon mono ii goda qen muro laligowaa.” Kianj.

Jiisasnon komonj gbiliwaatiwaa qaa saanja jero.

²⁷ Jiisasnon jero, “Wosona keteda koi kouma gojono bana kuuro laligojen. Mono nomaen jenenaga? Qaa monjanjen. Oo Ama, gii saanon konjilinj aua kamban kokanona metogon nomba. Kilenj kokaembaajon kaen mende qama koolimanya: Aua koi kawaa siimboboloya ii mokosinjon bosimaniwaaajon ama geenjo qananon anjan. ²⁸ Oo Ama, gii mono geenjaa akadamuga ama noma qabunaga menj somariwa.” Kaen qama kooliro Siwenonja qaa kokaen kolooro, “Niinon akadamuna ama goma kanon qabunana menj somariwe ano toroqen menj somariwe seinj kembaa.”

²⁹ Qaa ii kolooro ejemba tuun nanji yononon ii moma jegi, “Pilisik qendan qaja.” Tosianon jegi, “Siwe gajoba monjon iwaajon qaa ijoro otonja mojon.”

³⁰ Kaen kaen jegi kokaen injjoro, “Otonj ii noojon ama mende koloojato, ii onoojon ama kolooja. ³¹ Kamban kokaamba gomanja gomanja ejemba nanamemenj bologa otaankejuti, iyonoo gosigosi kambanganon mono ba koma ononja. Anutunon yonoo qaagia jen tegon ironja meleema onono qagianon ubaatiwaaajon anja. Kamban kokaamba Anutunon Kilenja Ponja gomanj so galenj koma onomakeji, mono ii konjono seleenjen kamaawaatiwaaajon anja. ³² Iinon kamaawaato, noojonja kokaen koloowaa: Ejembanon balononja noma kanakeewanj kosigogi uma nambe kana kolooro ejemba gomanj so horon onombe luluuma noonon kanj tuun menj nambuya.” ³³ Ii koomu nomaanja komuwaati, iikawaa qaa saanja kaen injjoro mogi.

* 12:25: Mat 10.39; 16.25; Maak 8.35; Luuk 9.24; 17.33

³⁴ *Ejemba tuun yononon ii moma kokaen ijogi, “Nono Kana qaa weenjon kokaen mojon, ‘Kraistnon mende komun tetegoya qaa laligon uma laligowaa.’ Giinon naambaajon kokaen ninijon, ‘Siwe gomambaa Eja Hona namononga men kosigogi kanakeewan uma nambaa.’ Siwe gomambaa Eja Hona ii moronon?”

³⁵ Ii moma meleema onono, “Asasaganon kamban torodaamon mombo batugianon asarin laligowaa. Pangamanon qagianon uma turun onono kawaa buna koloowuboti-waajon mono asasaganon kema kan laligowu. Asasaganon en onombaatiwaa so mono asasaganon laligowuya. Moronon pangamanon jibujabu kema kankeji, mono dakanon keubaati, ii mende moja. ³⁶ Kawaaajon asasaganon kamban dawi onowo laligowaati, kamban iikanon ii mono uutanon moma anjon koma laligowu. Asasagaa kanageso koloon laligowutiwaajon mono asasaga ii moma laarin laligowu.” Jiisasnon qaa kaen jen onomesaon asanjon keno. Kian.

Juuda somata yonoo uukotiigianon mende looriro.

³⁷ Jiisasnon angoletto mamaga men laligoro Juuda galen yononon ii jaagianon iigito, kilen ii mende moma laarin mun silemale laligogi. ³⁸ *Kaen laligogi gejatootoo eja Aisaiwaanon qaa mon ii honawo kolooro. Iinon qaa ii kokaen oorota eja,

“Oo Pon, nononon Buna qaa jen asarin uugia kuun onomakejonto, moronon ii moma laarinaga?

Ponon ku-usun ii mono morowaajon isaano moma asariwaa?”

³⁹ Hamoqege Toya moma laarin mubombaajon bimonon amamaagiti, Aisaianon iikawaa kania moma qaa mon waladeen kokaen jen oorota eja,

⁴⁰ “Iyangiaa jaagianon iwoi iima kania iima kotowubo me uugianon qaa kania moma asariwubo. Ii moma asarin uugia meleembubo.

Uugia meleengi men qeangon onomambo. Iinon kaen koloowabotiwaajon ejemba jaagia men goon uugia gojono laligoju.”

⁴¹ Jiisasnon Siwewaa asamararanon asarin laligoro Aisaianon kaen iima kania jen asarin qaa ii jero.

⁴² Jotamemeya ano galenkonkon eja yonoononga mamaganon kaanagadeen Jiisas moma laarigito, Farisii (Kana qaawaa kaparankonkon) yononon qamakooli miri tuunonga konjoma onombubotiwaajon ii asaganon mende jokoloogi. ⁴³ Ejembanon mepeseen onombutiwaajon kaparan kongito, Anutunon mepeseen onombaatiwaajon ii gemasologen angi. Kian.

Jiisaswaa qaayanon ejemba gosin qaanana jen tegowaa.

⁴⁴ Tosianon kaen angito, Jiisasnon qama kokaen jero, “Monon moma laarin nonji, iinon niigadeen mende moma laarin nonjato, moronon wasin nonoti, ii kaanagadeen moma laarin muja. ⁴⁵ Monon nii niima mono wasin nonoti, ii kaanagadeen iimakeja.

⁴⁶ Ejemba mon nii moma laarin nonji, iinon mono pangamanon qokotaan laligowabo. Kawaaajon niinon kamaan asugin gomaņa gomaņa onoo asasagagiaga kolooweta laligojen.

⁴⁷ “Niinon kamaan asugin gomaņa gomaņa onoo qaagia jen tegomambaajon ama mende kaweto, ejemba balon so hamo qen onombe kamban kokaamba letoma Siwewaa buna koloowuti-waajon ama kaweta laligojen. Kawaaajon ejemba noo Buna qaana moma mende ten koma otaankejuti een, niinon iyonoo qaagia mende jen tegomaņa. ⁴⁸ Daen yononon jejewili ama noma Buna qaana mende moma anjon konjuti, iyonoo jen teegogianon mono kokaen koloowaa: Niinon Buna qaa jewe mogiti, qaa iikanon mono kamban somatanon qaagia jen tegoro siimbobolo iikawaa so mobuya.

* **12:34:** Ond 110.4; Ais 9.7; Eze 37.25; Dan 7.14   * **12:38:** Ais 53.1; 6.10

⁴⁹ “Kania kokaembaajon kaen koloowaa: Niinon Buṛa qaa jen laligoweti, ii qaa omaya qaagoto, ii neenaa ainanonga mende kolooro jen laligon koube. Kaen qaagoto, Ama wasin nonoti, ii ano qaa je nomaen jemaṇati, iikawaa jen koton nono jen laligon koujen. ⁵⁰ Amawaanon jenkotoo iikanon mono onḡo laaligo kotakotonon ama onḡomakeja, ii mojen. Kawaajon Amananon ii jemaṇatiwaaajon jen koton nonoti, mono iikawaa so Buṛa qaa jenkejen.” Kianḡ.

13

Jiisasnon gowoko yoṇoo kanagia songbano.

¹ Kianḡkomu kendonon* toriro Jiisasnon kania kokaen moma yagoro, ‘Namo mesaon Amananon umambaa kambaṇanon mono torija.’ Kaen moma yagon iyaṇaa alauruta namonon laligogiti, ii uutanon jopagon onḡoma laligon tetegoyanon iikanon kaanḡadeen uujopaya ii qendeema onḡono.

² Komuwaatiwaa kambaṇanon kaṇ kuumambaajon ano kambaṇ moṇnon goman-tiinḡaa nene newombaajon ajoronḡo motoonḡo ragi iwoi kokaen kolooro: Saimon Iskariot-waa meria qata Juudas ii Satanon sololoodabororo. Jiisas memelolo menḡ mubaatiwaa qaaya ii saṇe anota uutanon kemero moma raro. ³ Jiisasnon iyaṇaa kania ii kokaen moma kotooro, ‘Amanon iwoi kuuyaa ku-usuṇa ii noo boronanon ano Anutuwaanongḡa kamaanḡ laligon mombo iwaanonḡ umambaajon anjen.’

⁴ Kania kaen moma koton nene neṇ ragitinongḡa waama malekuya kotogonḡ gawom-baa opo jokaṇa moṇ menḡ batuyanonḡ kokosiinḡ somonḡoro. ⁵ Ii somonḡonḡ apu juunonḡ molaaro kemero kanainḡ gowokouruta yoṇoo kanagia songbano. Songbandaboronḡ kerenḡ jokaṇa (selemooto) batuyanonḡ kokosiinḡ somonḡoroti, iikanonḡ kanagia motoro. ⁶ Songbama kema Saimon Piitowaa kanianonḡ kouro kokaenḡ ijoro, “Oo Ponḡ gii welenḡeḡe kamaanḡeḡeta qaago. Giinonḡ noo kanana songbana mende sokombaa.”

⁷ Kaen jero moma kokaenḡ meleeno, “Iwoi keteda koi anjenḡi, giinonḡ iikawaa kania kambaṇ kokaamba mende moma kotojanto, kanagenonḡ ii saanonḡ moma asarinḡ laligowaga.”

⁸ Meleeno kokaenḡ kaparanḡ koma jero, “Gii mono noo kanana kambaṇ moṇnonḡ qaago totoonḡ songbambaga.” Kaen jero kokaenḡ ijoro, “Niinonḡ gii mende songbama gomaṇati eenḡ, gii mono noo gowokona toroḡenḡ laligomambaajonḡ amamaawaga.”

⁹ Kaenḡ ijoro Saimon Piitononḡ birindinḡ aaruṇḡ meleeno, “Ponḡ, kawaajonḡ gii kanana-gadeenḡ qaagoto, borona ano waṇṇa ii motoonḡ songbamba.”

¹⁰ Kaenḡ meleeno kokaenḡ ijoro, “Moṇnonḡ apu arinḡ karo kania kaanḡiadeenḡ songbaninḡ jewonḡa qaa tataanḡkota koloowaa. Onḡo kuuya soraaya koloodaborojuto, mo-toonḡoyanonḡ soraaya mende kolooja.” ¹¹ Morononḡ memelolo menḡ mumambaajonḡ anoti, Jiisasnonḡ ii moma kawaajonḡ kokaenḡ jero, “Onḡo kuuya soraaya mende kolooju.”

¹² *Kanagia songbandaboronḡ malekuya mombo mouma kamaanḡ raro nene negi kokaenḡ qisinḡ onḡoma jero, “Niinonḡ iwoi ama onḡonjenḡi, onḡo iikawaa kania moma asariju me qaago? ¹³ Onḡo noojonḡ ‘Boi!’ ano ‘Pon!’ kaanḡ noomakeju ano niinonḡ ii honḡa koloojenḡ. Kawaajonḡ ii soyanonḡ jenkeju. ¹⁴ Niinonḡ onḡoo Ponḡ Boigia koloonḡ welenḡeḡe kamaanḡeḡetaa sili menḡ kanagia songbanjenḡi eenḡ, onḡononḡ mono kaanḡiadeenḡ menḡ kamaanḡ aonḡ welenḡeḡe koloonḡ kanagia songbama aonḡ laligogi sokombaa. Ii mono gawonḡgiaga.

¹⁵ “Niinonḡ ama qendeema onḡonjenḡi, onḡo mono iikawaa so nanḡonḡ welenḡ qenḡ aonḡ laligowu. Kaenḡ laligowutiwaaajonḡ iikawaa silia niinonḡ kete qendeema onḡombe iiju. Ii romonḡonḡ iikawaa tania otaagi sokombaa. ¹⁶ *Niinonḡ qaa honḡa toonḡ moṇḡ

* **13:1:** Anutunonḡ wala eenḡanonḡ Israel ejemba niniima koboonḡ nunuuguroti, kendonḡ iikawaa qata Koonḡ qaanonḡ Pasowa jeju. Eksodus 12.15 * **13:12:** Luuk 22.27 * **13:16:** Mat 10.24; Luuk 6.40; Jon 15.20

kokaen injijowe mobu: Welenqeqenon kamaanqeqeta kolooro toyanon uuta kolooja. Gowokonon boiya ugun uuta koloomambaajon amamaawaa. Kaanagadeen eja pon monon gajobaya wasiro qele kema gawon menkeji, iinon mono ponaa baatanon laligonkeja. ¹⁷ Ono qaa kota ii kete moma kotoju. Kawaajon selememe mesaon alaurugia yonoo newo baagianon kema laligowuti een, niinon mono onoojon 'Ia simbawonawo!' jemaŋa." Kianj.

Monon memelolo men mubaatiwaa qaa waladeen jero.

Mat 26.20-25; Maak 14.17-21; Luuk 22.21-23

¹⁸ * "Qaa jejenj, ii mono onoo kuuya mende unuanja. Niinon moroga meweengon unuambeti, yonoo kaniagia ii saanon moma kotojen. Kaen laligojento, Bunj Tere mon iikanon honawo kolooro sokombaa. Qaa ii kokaen, 'Monon niwo nene motoon nejoti, iinon mono kelebele ama gbakoyanon riitama noma numambaajon jojorija.'†

¹⁹ "Nii honj kanagen kolooaatiwaa qaayaga wala jejen. Kawaajon honj kolooaati, onoo kamban iikanon noo kanana moma asarin kokaen jewuya, 'Ahaa! Laaligowaa kania kamban so laligon kouma laligoroti, iinon mono ii kolooja.' Kaen jen moma laarin nombutiwaajon niinon qaa ii waladeen asuganon jewe moju.

²⁰ * "Niinon qaa honj toon mon kokaen injijowe mobu: Niinon ejemba mon wasiwe gawon memambaajon karo monon ii koma horoji, iinon mono nii kaanjadeen koma horon nombaa. Kaanjadeen nii koma horon nonji, iinon moronon wasin nonoti, mono ii kaanagadeen koma horon mubaa."

²¹ Jiisasnon qaa kaen jen wosia kouma gojoma jumambaajon ano qaa inisaama kokaen injijoro, "Niinon qaa honj toon mon kokaen injijowe mobu: Onoononga monon nii memelolo men nombaa."

²² Kaen injijoro gowokourutanon iyangia kunjalilin uun aigigiin ana ana kokaen romongogi, 'Mono morowaajonja jeja?' Kaen romongon uuwoi tompiririn ragi. ²³ Tompiririn rama nene negi Jiisaswaa wombo gowokoyanon iwaa kooronon raro. ²⁴ Iinon raro Saimon Piitonon wananondeen gowoko ii sare ama mun kokaen ijoro moro, "Qaa ii morowaajon jeji, ii qisin mun jena moman."

²⁵ Kaen ijoro moma rapingon Jiisaswaa totyanon nanjon kokaen qisiro, "Pon, eja ii moronon?"

²⁶ Kaen qisiro meleema muro, "Bered kitia qaanon qendugon mon mumanjati, iinon mono ii." Meleema mun bered kitia men qaanon qendugon Juudas muro. Juudaswaa manj qata Saimon Iskariot. ²⁷ Bered kitia ii muro Satanon iikanondeen Juudaswaa uutanon kemero. Kawaajon Jiisasnon ii jen koton mun kokaen ijoro, "Iwoi ambagati, ii mono uulanawo amba." ²⁸ Qaa kaen ijoroto, ii naambaajon ijoroti, ii gowoko tosianon motoon rama nene negiti, iyonoononga monon mon mende moma asariro. ²⁹ Gowoko tosianon iikawaajon kokaen romongogi, "Juudasnon monej gesowaa galenaga laligoroti, iikawaajon kendon kambananon iwoi amamaawonjati, ii sewan mewatiwaajon wasija me ejemba wanaya monej iwoi mon men onombaatiwaajon jeja."

³⁰ Juudasnon qaa ii saanon moma asarin bered kitia ii men iikanondeen mesaon selegenj keno goman tiiro. Kianj.

Jiisasnon jojopan qaa dongoga jen kotooro.

³¹ Juudasnon mesaon selegenj keno Jiisasnon kokaen injijoro, "Keteda koi Anuntunon akadamuya Siwe gomambaa Eja Honj ama tegon muro iinon Anutuwa

* **13:18:** Ond 41.9 † **13:18:** Gbakoyanon riitama noma numambaajon jojorija, qaa ii Israel yonoonon sareqaa mon. Kania kokaen: Iinon uutanon qetama nonja. * **13:20:** Mat 10.40; Maak 9.37; Luuk 9.48; 10.16

qabuŋaya meŋ somariiro asugija. ³² Iinonj Anutuwaa qabuŋaya meŋ somariinj Anutuwo qokotaaji-waajonj Anutunonj mono kaanjadeen iwaa qabuŋaya meŋ somariiwaa. Ii kambaŋ mende koriro meŋ somariiro asamararanonj asugiro laligonj ubaa.

³³ **“Oo kokouruna, niinonj kambaŋ torodaamonj mombo onjowo laligomaŋa. Ii laligonj onjomesaowe kanagenj monŋama noma laligowuya. Juuda yonjoonj kokaenjinjowe mobu, ‘Nii gomaŋ kemaŋati, onj iikanonj kawombaajonj amamaawuya.’ Qaa iikayadeen keteda koi onjooonj kaanagadeen jeŋen.*

³⁴ **“Niinonj jopopan qaa gbilia jeŋ kotonj onjonj: Onj mono uugianonj jopagon aonj laligowu. Niinonj jopagon onjoma laligoweti, onj mono iikawaa so jopagon aonj laligowu. ³⁵ Batugianonj uugianonj jopagon aonj laligowuti eenj, ejemba kuuya yonjonj injiima kaniagia moma kotonj kokaen jeŋ laligowuya, ‘Ahaa! Mono Jiisaswaa gowokouruta kolooju.’”* Kianj.

Piitononj Jiisas qakoombaatiwaa qaa waladeen jero.

Mat 26.31-35; Maak 14.27-31; Luuk 22.31-34

³⁶ Saimon Piitononj Jiisas kokaen qisiŋ muro, *“Poŋ, gii daen kembaga?”* Qisiŋ muro meleeno, *“Nii dakanonj kemaŋati, gii iikanonj notaanj kamambaajonj amamaawaga. Kambaŋ kokaamba amamaawagato, kanagenj ii saanonj notaanj kawaga.”*

³⁷ Meleeno kokaen qisiro, *“Poŋ, nii mono naambaajonj kambaŋ kokaamba gii gotaanj kamambaajonj amamaamaŋa? Niinonj mono laaligona goojonj ama qeleema mesaomaŋa.”*

³⁸ Qisiro kokaen meleeno, *“Gii honjaga laaligoga noojonj ama qeleema mesaomambaajonj jejanj me? Qaa ii jeganondeen jejanj. Niinonj qaa honj toonj monj kokaen gijowe moba: Kete kurunonj qamambaajonj dodowiro giinonj kambaŋ iikanonj qakooma nona indiŋa karoonj koloowaa.”* Kianj.

14

Jiisasnonj gowokouruta ulunjkolenj meŋ onjono.

¹ *“Uugianonj mono majakaka qaganonj wosobiri mende moma laligowu. Mono Anutu moma laariwu ano nii kaanagadeen moma laarinj noma laligowu. ² Noo Amanaa gomaŋ waŋanonj miri uuta seiseiya raja. Ii mende ranagati eenj, mono onjooonj qaa kokaen jewenaga: Niinonj mono iikanonj uma onjoo duŋ miri meŋ meagomaŋa.*

³ *“Niinonj wala kema uma onjoo duŋ mirigia meŋ meagomaŋato, niinonj gomaŋ laligomaŋati, onjononj kaanagadeen niwo iikanonj motoonj laligowombaa siinŋa mojenj. Kawaaajonj niinonj mono mombo eleema kanj unjuambe eukanonj ubuya. ⁴ Niinonj gomaŋ daengenj kemaŋati, onjononj iikawaa kania moma kotodaboroju.”* Kianj.

Amawaanonj kekeŋaa kana ii Jiisas.

⁵ Jiisasnonj kaen injijoro gowoko qata Tomas iinonj kokaen jero, *“Oo Poŋ, gii gomaŋ dakanonj kemaŋati, nonononj ii mende mojonj. Kawaaajonj iikawaa kania ii mono nomaenj moma kotowonaga?”*

⁶ *Ii moma kokaen ijoro, “Niinonj Kana koloojenj. Niinonj Qaa honj ano Laaligo kotakota koloojenj. Monjonj Amawaanonj keumambaajonj moma noononj kawaati eenj, iinonj mono kana mokoloowaa. Kana morota monj mende raja. ⁷ Onjononj nii onjononj moma kotonj nombuyagati eenj, mono neenaa Amanaa kaanjadeen moma kotonj mubuyaga. Onjononj kambaŋ kokaamba kanainj noo Amanaa iima modaboroju.”*

⁸ *Kaen jero Filipnonj kokaen ijoro moro, “Oo Poŋ, gii Ama qendeema nonona nonononj ii uuŋ iininj sokoma nonombaa.”*

* 13:33: Jon 7.34 * 13:34: Jon 15.12, 17; 1 Jon 3.23; 2 Jon 5

⁹ Ii moma Jiisasnon ijoro moro, “Oo Filip, nii kambaŋ koriga totoŋ oŋowo pondan laligowego niima kilen kanana mende moma kotojan me? Moŋnon nii niima kotoroti, iinon mono Amana kaanagadeen iima koton laligoja. Kawaajon gii mono nomaembaajon Ama qendeema nonona iibombaajon jejan?”

¹⁰ “Niinon Amawo qokotaan nambe Amanon niwo qokotaan nanji, ii moma laarijan me qaago? Qaa Buŋa jewe momakejuti, niinon qaa ii neenaa uunanonga mende men jenkejen. Qaago! Gawon menkejeni, ii kaanagadeen Amananon niwo qokotaan nanji, iinon nemun koma nono hona kolonkeja. Kawaajon gawon menkejeni, ii mono iwaa gawonga menkejen.

¹¹ “Niinon Amawo qokotaan nambe Amanon niwo qokotaan nanja. Oŋnon mono kaen moma laarin nombu. Qaa ii jenanon jewe moma mende moma laarin nombuyagati een, ii mono angoletona iijutiwaajon ama moma laarin nombuya. ¹² Niinon qaa hona toon mon kokaen injowe mobu: Daen yoŋnon nii moma laarin nonjuti, yoŋnon kaanagadeen nii angoletu men laligoweti, iikayadeen menkebuya. Iikaanadeen menkebuya ano kambaŋ tosaanon niinon meweti, iikawaa soya uugun ii menkebuya. Niinon Amawaanon uma laligomanatiwaajon ama angoletu uuta somata megii asugiwuya.

¹³ “Amananon noojon ama qabuŋayawo koloowaatiwaajon mojen. Kawaajon ama oŋnon noo qananon naa iwoiwaajon qama kooliwuyati, niinon mono ii amaŋa. Kaen ambego iikanon Amanaa qabuŋaya jegi somariinkebaa. ¹⁴ Oŋnon iwoi mombaajon noo qananon qama koolin qisin nombuyati een, niinon mono ii amaŋa. ¹⁵ Oŋnon nii uugianon jopagon nomakejuti een, mono noo jojopan qaana ten koma otaan laligowu.” Kian.

Jiisasnon Uŋa Toroya wasimambaajon jen somongoro.

¹⁶ “Niinon Ama qama koolin mube iinon nemun koipu Toya mon oŋono kamaan noo kitina tetegoya qaa oŋowo laligon ubaa. ¹⁷ Nemun koipu Toya ii Uŋa Toroya. Iinon qaa honaa Toya kolooja. Uugia mende meleengiti, iyoŋnon ii mende iima koton mende moma muju. Kawaajon yoŋnon ii koma horon mun angon kombombaajon amamaankejuto, Uŋa iinon mono oŋowo laligoja ano kanagen uugianon kemen oŋowo nambaa. Kawaajon ii wabaga qaagoto, ii saanon moma koton muju.

¹⁸ “Niinon oŋomesaowe guan mera kaan mende kolon laligowu. Nii mono oŋnon eleema kamaŋa. ¹⁹ Kambaŋ torodaamon tegorogo balon ejemba omaya yoŋnon nii mombo mende niima laligowuya. Yoŋnon qaagoto, uugia meleengiti, oŋnon nii saanon niimakebuya. Niinon kotiin laligojenywaajon oŋnon kaanjadeen gbilin kotiin laligowuya. ²⁰ Ama, nii ano oŋo, anono motoongo kolon laligojon. Niinon Amawo qokotaan nambe oŋnon niwo qokotaan nanji niinon oŋowo qokotaan nanjen. Iikawaa kania ii Uŋa Toroyanon uugianon kemebaatiwaa kambaŋ kanon saanon moma asariwuya.

²¹ “Moŋnon noonon jojopan qaana kuuya moma angon koma ten komakeji, iinon mono uutanon nii jopagon nomakeja. Moŋnon nii jopagon nono noo Amananon mono ii jopagon munkeja ano niinon ii jopagon munkejen. Niinon ii jopagon kania isaambe moma kotowaa.”

²² Jiisasnon kaen jero Juudas Iskariotwaa wakan Juudas iinon kokaen ijoro, “Poŋ, gii nomaembaajon kaniaga nonogadeen ninisaambaga ano ejemba uugia mende meleengiti, yoŋnon ii kolatin oŋomambaajon jejan?”

²³ Kaen ijoro kokaen meleema muro, “Moŋnon uutanon jopagon nomakeji een, iinon mono noo Buŋa qaana ten koma otaan laligowaa. Kaen laligoro Amananon ii jopagon muro Amawo noronon mono iwaa uutanon kemen pondan iwo motoon laligowon. ²⁴ Moŋnon nii uutanon mende jopagon nomakeji een, ii mono noo Buŋa qaana mende

terj koma otaan laligowaa. Qaa jewe momakejuti, ii neenaa Bunaga qaagoto, Ama wasinj nonoti, iinonj ii nono jenkejen.

²⁵ “Niinonj qaa kuuya ii onowo pondanj laligoweti, kambanj iikanonj kuma onoma laligowe. ²⁶ Kaenj laligoweto, Amanonj Unja Toroya noo qananonj wasiro kamaanj nemunj koipu Togia koloonj rijojoonj onomakebaa. Iinonj qaa kuuya kuma onoma niinonj qambanjmambanj qaa kuuya onombeti, ii duduwubotiwaaajonj koma gbilinj onomakebaa.

²⁷ “Niinonj luae ononjenj. Neenaa luae soro qaita monj ii ambe uugianonj ewaa. Balonj ejemba yonononj luae qenj aonkejuti, niinonj iikawaa tani kaanja mende qenj onomakejento, ii uugunj luae qaita monj onomakemaŋa. Kawaajonj uugianonj mono wosobiri qaganonj keegia mende moma laligowu.

²⁸ “Niinonj qaa kokaenj injiowe mobu, ‘Niinonj onomesaonj uma laligonj mombo onoononj eleema kamaŋa.’ Onononj uugianonj nii honaga jopagonj nombuyagati eenj, qaa jejenj, iikawaajonj saanonj aisoowuyaga. Amanonj noo somatana kolooja. Kawaajonj nii ‘Amanaanonj umaŋa,’ jejenj, onononj ii moma saanonj uukoisoro mokoloogi sokonaga. ²⁹ Qaa keteda koi jewe mojuti, iikawaa hona era koloowaa. Hona koloowaati, onononj kambanj iikanonj ii saanonj romonjonj moma laariwuya. Kawaajonj ii waladeenj injiowe moju.

³⁰ “Kambana torijiwaaajonj onowo qaa mamaga mombo jemambaajonj mende mojenj. Kilenaa Ponjanonj gomanj so galenj koma onomakeji, iinonj mono kamambaajonj jojorija. Iwaa esunanonj mono haamo mende ama noma kondondongowaa. Noononj kana ii iinonj jenj kotowaatiwaa so mende eja. ³¹ Mende ejato, niinonj Ama jopagonj munkejenjwaaajonj iwoi kuuya qaa jenj kotonj nomakejiwaa so amakejenj. Balonj ejembanonj noo kaniaana kaya jenj kuma ononji moma asariwutiwaaajonj mojenj. Kawaajonj mono mesaonj waama kagi kembona.” Kianj.

15

Jiisanonj wain gere wanjaleya, anono boria koloojonj.

¹ Jiisanonj gowokouruta ii kokaenj injioro, “Niinonj wain gere hona koloowe noo Manjanonj wain gawombaa toya kolooja. ² Niinonj gere kaanja qa boronawo koloojenj. Gere boria kuuya hongia mende mokoloonj gorosona koloojuti, Amananonj ii kotonj gilinj onombaa. Gere boria kuuya noononj ragi hongia koloonj elaankejuti, Amananonj ii mono koma konjoratinj onombaa. Nanamemembaa hona somariinj qebulugonj seiseiyawo koloowuti-waaajonj mono menj solanjaninj onombaa.

³ “Ono Bunja qaa injiowe iikanonj mono menj solanjaninj koma konjoratinj onono soraaya koloonj laligoju. ⁴ Kawaajonj onononj mono niwo qokotaanj nambu. Kaenj nanji niinonj onowo namaŋa. Wain boria monjonj gere batuyanonj mende rama tama kamaaji eenj, ii mono iyanja nemunj koma aonj hona koloomambaajonj amamaawaa. Iikawaa so onononj kaanjiadeenj niwo mende qokotaanj nanjuti eenj, mono onoanjiodeenj nanamemembaa hona eenj mokoloowom-baajonj amamaawuya.

⁵ “Nii wain gere koloowe onononj iikawaa boria kolooju. Onononj nomesaonj onoanjiodeenj nama iwoi monj ambombaajonj amamaa-wuya. Kawaajonj monjonj niwo qokotaanj nano niinonj iwo qokotaanj nambe iinonj mono nanamemembaa hona honombononga mende mokoloonj laligowaa. ⁶ Daenj yonononj niwo mende qokotaanj nanjuti eenj, wain gere toyanonj mono ii gere boria kaanja kotonj onoma giliro seleenjenj kembuya. Kema sooligi menj kululuunj gerenonj giliro kemenj jewuya.

⁷ “Yonononj jewuto, leegenj onononj mono niwo qokotaanj nambu. Kaenj nanji noo Bunja qaananonj onoo uugianonj qokotaanj nanji eenj, onononj ii me woi bunja qenj aowombaajonj mojuti, ii mono Ama qama koolinj mugij onombaa. ⁸ Onononj noo gowokouruna koloonj nanji nanamemengiaa hona honombononga qaa koloonj

kamaan ragi laligowuya. Kaen menj laligowuyatiwaajon Amanaa qatanonj mono akadamuyawo koloonj ewaa. ⁹ Amananonj nii jopagonj noma laligoroti, niinonj mono iikawaa so kaangadeen jopagonj onjoma laligowe. Onj mono noo uujopa uutanonj nambu. ¹⁰ Niinonj Amanaanonj jojopanj qaa tenj koma laligonj kouma iwaa uujopa uutanonj nanjenj. Kawaa so onj noononj jojopanj qaana menj tenj koma laligowuti eenj, mono saanonj noo uujopa uutanonj nanji jopagonj onjoma laligomanja.

¹¹ “Niinonj uu korisoro onjooonj ambe kotonj uugia saa qenj ero honombononja qaa aisoonj laligowutiwaajonj qaa ii injiowe moju. ¹² *Noononj Kana qaa ii kokaenj: Niinonj uunanonj jopagonj onjoma laligoweti, onj mono iikawaa so onjoangia jopagonj aonj laligowu. ¹³ Monjonj alauruta yonjooonj ama anjaa laaligoya togonj mesaowaati, iikanonj mono uujopa uuta somata kolooja. Monjonj ii uugunj jopagonj onjomambaajonj amamaawaa. Uujopa tosaanja ii iikawaa kamakamaaya.

¹⁴ “Niinonj iwoi ambutiwaajonj jenj kotonj onjmakejenj, onjooonj iikawaa so amakejuti eenj, mono noo alauruna kolooju. ¹⁵ Welenjeqewaa kania kokaenj: Galenjanonj gawonja nomaenj ama menjkeji, ii welenjeqeyanonj mende momakeja. Kawaaajonj onjoo qagia ‘Welenjeqeuruna,’ kaenj mende toroqenjenj onjoomanato, Amanaanonja Buja qaa mobeti, ii kuuya mono onjooonj injisaambe moju. Kawaaajonj qagia ‘Alauruna,’ kaenj onjoombe sokonja.

¹⁶ “Oo alauruna, onjooonj nii mende meweengonj nongito, niinonj onj meweengonj kuunj onjombe nanju. Kawaaajonj onjooonj liligonj kema honja kokaenj mokoloonj pondanj elaagi enj uro sokombaa: Noo qana qama iwoi ii me ii kawaaajonj Ama qama kooliwuti, ii mono onjono bujagia koloojaa. ¹⁷ Onj mono batugianonj jopagonj aonj laligowu. Niinonj jojopanj qaana kaenjenj kotonj onjooonjenj.” Kiaj.

Uumeleembaa gadokopaya yonjooonj onj kazi ama onjombu.

¹⁸ “Baloonj uugia mende meleengi yonjooonj kazi ama onjombuti eenj, mono qaa kokaenj moma kotowu: Yonjooonj wala nii kaanjiadeen kazi ama noma laligogi. ¹⁹ Onj uumeleembaa gadokopa tuunjonj laligowuyagati eenj, tuunjurugia yonjooonj mono iyangiaa alaurugia ukalenj ama onjombuyaga. Ii ama onjombuyagato, niinonj onj meweengonj yonjoo arenjonja unjuambe morota koloonj laligoju. Yonjooonj nanamemen bologa ii gema qenjenj laligojutiwaajonj ama kazi ama onjmakeju.

²⁰ * “Niinonj qaa monj kokaenjenj injiowe mogiti, ii mono uu wombogianonj ama romongowu, ‘Welenjeqenonj kamaanjeqeta kolooro toyanonj somataya kolooja. Gowokononj boiya uugunj uuta koloomambaajonj amamaawaa.’ Kawaa so tosonianj nii sisiwerowero ama noma laligonj kougiti eenj, tosaanja yonjooonj mono noo mundunuruna onj kaanjiadeen sisiwerowero ama onjoma laligowuya. Yonjooonj noononj Buja qaa moma anjonj koma laligogiti eenj, onjooonj noo qaana jenjenj seinjenj laligogi mono kaanjiadeen saanonj moma anjonj koma laligowuya. ²¹ Kaenjenj laligowuyato, nii wasinjenj nonoti, iyonjooonj ii mende moma muju. Kawaaajonj silemale qaganonj iwoi kania kania tonduu ama onjombuti, ii mono noo qabunanajaanj ama koloonj onjombaa.

²² “Niinonj yonjooonj mende kamaanjenj Buja qaa injiowe mobuyagati eenj, iyonjooonj mono singisonjogiaa gamuya mende moma laligowuyaga. Kaenjenj eenjenj laligowuyagato, kamanjenj kokaamba singisonjogia modaboronjenj koma turuwombaajonjenj amamaawuya. Mondomondo qaagia mono nomaenjenj mokoloowuyaga? ²³ Monjonjenj nii kazi ama nonjenj, iinonjenj mono Amanaa kaanjiadeenjenj kazi ama muja. ²⁴ Anjoletu uuta somata meweti, ii monjonjenj monjenj onjoo batugianonjenj mende menjenj laligoro. Niinonjenj ii mende mewenagati eenjenj, iyonjooonjenj mono singisonjogiaa gamuya ii mende moma laligowuyaga. Tompiririnjenj qenjenj laligowuyagato, kamanjenj kokaamba niinonjenj ii mewe iidaboronjenj kilenjenj nii ano Amanaa kaanjiadeenjenj eenjenj totoonjenj kazi ama noroma laligoju.

* **15:12:** Jon 13.34; 15.17; 1 Jon 3.23; 2 Jon 5   * **15:20:** Mat 10.24; Luuk 6.40; Jon 13.16

25*“Kaen ama noroma laligogi Buna qaa moŋnoŋ hoŋawo kolooro. Moosesnoŋ kana qaa oŋonoti, iikanonŋ qaa ii kokaen oogita eja, ‘Yoŋononŋ een toontoonŋ kazi ama noma laligogi.’ Qaa iikanonŋ mono hoŋawo kolooro.

26 Niinonŋ Amawaanonŋ uma koipu Toya wasiwe oŋoononŋ kaŋ uugianonŋ kemen nanŋonŋ oŋombaa. Uŋa Toroya iinonŋ qaa hoŋaa Toya kolooja. Iinonŋ Amawaanonŋga kamaanŋ noo kaniaana nanŋonŋ jeŋ asariŋ oŋoma laligowaa. 27 Iinonŋ kaen laligowaa ano oŋononŋ kaanjadeenŋ noo kaniaana nanŋonŋ jeŋ asariŋ laligowuya. Niinonŋ kanaiŋ uuwaa qenjaaro gawonŋ meŋ laligoweti, oŋononŋ mono kanakanaiyanonŋga niwo laligonŋ waagi. Kawaajonŋ oŋo mono ii saanonŋ jeŋ asariŋ laligowu. Kiaŋ.

16

Jiisaswaa gowokouruta manja kigi utama oŋombu.

1 Jiisasnoŋ toroqenŋ kokaenŋ jero, “Oŋo kamaanŋ unuro jinjaunŋ qewubo. Kawaajonŋ niinonŋ qaa ii waladeenŋ jewe moju. 2 Uugia mende meleengi iyoŋononŋ mono qamakooli miri tuuŋgianonŋga utama oŋonŋgi seleenŋenŋ kamaanŋ laligowuya. Kanagenŋ kambaŋ moŋ kaŋ kuuwaati, iikanonŋ oŋo nooŋonŋga ama unugi komuwuya. Kaen unuŋ kokaenŋ jewuya, ‘Iikaanŋa kanonŋ Anutuwaaweeleŋa qeniŋ Anutuwaaweeutanonŋ qeanggoja.’ Kuuyanonŋ kaenŋ moma soonŋ jewuya. 3 Yoŋononŋ Ama ano nii noroo kaniaanara mende moma asariŋkejutiwaajonŋ ama iikaanŋ ama oŋoma laligowuya.

4 “Kaenŋ tompiririŋ qeŋ laligowuyato, niinonŋ qaa ii waladeenŋ injiwo moju. Kawaajonŋ kambaŋ ii kaŋ kuuro qaa iikawaa hoŋa koloowaati, oŋo kambaŋ iikanonŋ saanonŋ kokaenŋ jewuya, ‘Kraistnoŋ kokawaa buju qaaya mono waladeenŋ ninijoro moniŋ.’ Neeno oŋowo laligowetiwaajonŋ ama qaa ii kambaŋ koriga ero wala mende jewe moma kougii.” Kiaŋ.

Uŋa Toroyanonŋ gawonŋga kokaenŋ menkeja:

5 “Niinonŋ kambaŋ kokaamba wasiŋ nono kamaaweti, mono iwaanonŋ umambaajonŋ ambe oŋoononŋga moŋnoŋ moŋ kokaenŋ mende qisiŋ nonja, ‘Gii daenŋ kembaga?’ 6 Qaa kaenŋ jejeŋi, oŋononŋ ii moma kawaajonŋ wosobirinonŋ uugia saa qero laligoju.

7 “Kaenŋ laligojuto, kilenŋ niinonŋ iikawaa kitia qaa hoŋa moŋ kokaenŋ injiwo mobu: Niinonŋ oŋomesaonŋ eleema umaŋati, iikawaa hoŋanonŋ koloonŋ mono kokaenŋ meŋ qeangonŋ oŋombaa: Niinonŋ uma koipu Toya wasiwe oŋoononŋ kamaanŋ uugianonŋ kemebaa. Niinonŋ mende oŋomesaonŋ ubenagati eenŋ, Toya iinonŋ mono oŋoononŋ kamaamambaajonŋ amamaanaga.

8 “Koipu Toya iinonŋ kamaanŋ laaligowaa kania kokaenŋ qendeema oŋoma laligowaa: Gomanŋ so siŋgisonŋgogia inisaano Anutunonŋ qaagia jeŋ tegoro solananiwu me uugia mende meleengi qaagia jeŋ tegonŋ ironŋa meleema oŋombaa. Ejembanonŋ kaniagia kaenŋ iima moma kotowuya. 9 Nii mende moma laariŋ nonjutiwaajonŋ siŋgisonŋgowaa kania inisaano moma kotowuya.

10 “Anutuwaanonŋ kana solanŋa ii moma soonŋ nooŋonŋga qaa lanŋ jeŋkeju. Kawaajonŋ iinonŋ noo kaniaana inisaama qendeema oŋono kokaenŋ moma kotonŋ nombuya: Niinonŋ solanŋa laligonŋ Amanaanonŋ eleema ube nii mombo mende niima laligowuya. 11 Kilegaa Ponŋa gomanŋ so galenŋ koma oŋomakejato, Anutunonŋ iwaa qaaya mono jeŋ tegorota gere siawaa Toya koloojaa. Kawaa so kuuya ananaa qaanana kaanagadeenŋ jeŋ tegowaa.

12 “Niinonŋ saanonŋ qaa mamaga toroqenŋ jewenagato, ii kambaŋ kokaamba jewe otoŋomboranŋ ama koma gbiliwombaajonŋ amamaawubo. 13 Ii amamaawuboto, qaa hoŋaa Toya, Uŋa Toroya iinonŋ kamaanŋ uugianonŋ kemenŋ qaa sane qero mobuya. Ii iyanŋaa uutaajonŋ tondu mende jeŋ laligowaato, Anutuwaanonŋ qaa geja ama moji, iinonŋ mono iikayadeenŋ jeŋkebaa ano kanagenŋ iwoi koloowaati, ii waladeenŋ inisaama jewaa.

* 15:25: Ond 35.19; 69.4

Iikawaajon iinon onoma qaa hona kuuya iikawaa apu angonanon mendungon onono qaa honaa kaniagadeen riinj kumbu.

¹⁴ “Iinon mono neenaa kowinonja qaa men jen asarin uu kuun onoma laligowaa. Kawaajon mono noo kanana injisaano niinon qabunanawo koloonkemaŋa. ¹⁵ Amanaanon iwoi kuuya eji, ii mono noo boronanon anota eja. Iikawaajon jejen, ‘Iinon mono neenaa kowinonja qaa men jen asarin uugia kuun onoma laligowaa.’ Qaa ii kian.”

Wosobiri laligogi meleeno uukoisoro mobuya.

¹⁶ “Kamban torodaamon tegoro onjo nii mombo mende niibuya. Kawaa gematanon kamban torodaamon tegorogo mono koloon onombe saanon mombo niibu.”

¹⁷ Kaen jero gowokouruta yonoononja tosianon iyanjiodeen kokaen amin mogi, “Qaa kokaen jeja, ‘Kamban torodaamon tegoro onjo nii mende niibuya. Kawaa gematanon kamban torodaamon tegorogo mono koloon onombe saanon mombo niibuya,’ ano qaa mon kokaen jeja, ‘Nii Amanaanon umaŋa.’ Kaen jero mojonji, qaa woi iikawaa kania ii nomaen?” ¹⁸ Kaen amin moma qejejaan jegi, “Iinon ‘Kamban toroga tegorogo,’ jejato, qaa iikawaa kania nomaen? Ii naambaajonja jeji, ii mende moma asarijon.”

¹⁹ Kaen jen qisin mubombaajon mogi Jiisasnon injiima koton kokaen injoro, “Qaa kokaen jejen, ‘Kamban torodaamon tegoro onjo nii mende niibuya. Kawaa gematanon kamban torodaamon tegorogo mono koloon onombe saanon mombo niibuya,’ Onjo mono qaa iikawaa kaniaga mongama amin moju me?”

²⁰ “Niinon qaa hona toon mon kokaen injiowe mobu: Niinon kembe onjo jinjen gama saabuyato, uugia mende meleengiti, yononon tondu borun men korisoro ama laligowuya. Onjo wosobiri ama laligowuyato, wosobirigia iikanon mono noojon ama meleema korisoro ama laligowuya. ²¹ Embanon merabora memambaa kambanja kan kuuro masu qero qenjen qaganon merabora mejato, merabora dongoga men nama ii iima korisoroyaaajon mono siimboboloya ii duduunkeja. ²² Iikawaa so onjo kaanagadeen kamban kokaamba wosobiriwo laligojuto, niinon kanagen mombo koloon injibe onjo saanon uukoisorowo laligowuya. Uukoisorogia ii monnon mon mende unjumbaa.

²³ “Kamban iikanon iwoi mombaajon nii mende qisin nombuto, qamakooligia Amawaanon anji dindinagadeen keno afaangoro laligowuya. Niinon qaa hona toon mon kokaen injiowe mobu: Onjo noo qanon iwoi mombaajon Ama gama koolin mubuti een, iinon ii mono togon onombaa. ²⁴ Niwo laligon kagiti, onjo kamban iikanon iwoi mombaajon noo qananon mende gama koolin laligogi. Mono Ama gama koolin laligowu. Gama kooligi saanon meleema onombaa. Ii onono korisorogianon koloon sein uugia saa qero laligowuya.” Kian.

Jiisasnon balombaa nanamemen bologa ii haamo amakeja.

²⁵ “Qaa injiowe moma kankejuti, ii qaa seiyawo jewe moma laligogi. Kanagen kamban mon kan kuuwaati, iikanon qaa saanja ii mombo mende qen injiowe mobuya. Qaagoto, Amanaa kania ii asuganon jen asarin laligomaŋa. ²⁶ Kamban kanon onjo noo qana gama Ama gama koolin laligowu. Kawaa kania ii kokaen: Onjo qamakooligia Amawaanon ambombaajon noonon mombo mende kankebuto, onjoangio Amawaanon dindina gama koolin laligowu. Niinon onjo je men Amawaa mende gama koolimaŋa.

²⁷ “Amanon anjo uutanon jopagon onoma qamakooligia kokaembaajonja moma laligowaa: Niinon Anutuwaanonja kamaaweti, onjo noo kanana kaen moma laarin pondan uugianon jopagon noma laligon kougi kana kaen kolooro qamakooligia moma laligowaa. ²⁸ Niinon Ama mesaon namonon kamaan laligon namo mesaon mombo eleema Amanaanon umaŋa.”

²⁹ Kaen jero gowokourutanon jegi, “Moba, qaa kete koi jejanj, ii saanja mende qen jejanj. Ii mono asuganongadeen jena saanon moma asarijon. ³⁰ Nono kete kaniaga kokaen moma yagojon: Giinon mono geenodeen iwoi kuuya moma tegona monon mon qisin kuma gombaatiwaajon mende amamaajan. Kawaajon gii Anutuwaanonga kamaanati, nono ii moma laarijon.”

³¹ Kaen jegi Jiisasnon meleema jero, “Kete saanon moma laarin nonjuto, ³² mobu, kamban tania mon kawaa ano iikanon mono jaasewan qen nagunon nanja. Kamban iikanon kan kuuro ononon toroko moma nomesaon deenqeenji neenodeen laligomanja. Kilen neenodeen totomin mende laligomanjato, Amananon niwo laligowaa. Amanon niwo laligowaatiwaajon ama neenodeen totoonkota mende laligomanja. ³³ Ononon toroqen balonon laligon kakasilin qaganon laligowuyato, niwo qokotaan luaenon laligowutiwaajon moma qaa konoga koi jewe moju. Qaagadeen mende jejento, niinon balombaa nanamemen bologa ii mono haamo ama waajambaranja kundaborowe kamaaro. Iikawaajon mono qaqabunabunagiawo satiin laligowu.” Kianj.

17

Jiisasnon iyanjaajon Ama qama kooliro.

¹⁻² Jiisasnon qaa kaen jej tegon Siwenon baagen uuro uro kokaen qama kooliro, “Amana, giinon goman so ejemba kuuya Meraga noo baananon ama onona ku-usun qaganon Pon koma ononjen. Ejembanon Meraga noo qaana saanon mende gema qen uugun laligowuya. Giinon ejemba batugianonga tosaanja metogon noo boronanon onooma kokaen jej koton nona, ‘Gii mono ii kuuya kuma onona laaligo kombombanja mokolon laligowu.’ Gawon ii medaborowe Meraganon qabunaga men somariwaatiwaajon mono akadamuga nomba. Noo kambana ii keteda koi kan kuuro nama kaen qama koolijen.

³ “Laaligo kotigaa kania ii kokaen: Giinon motoonngo Anutu honja koloajan ano eja Jiisas Kraist nii wasin nona kamaaweti, ejembanon anaraa kanianara kaen moma kotowuya. Laaligo kombombanja kaen mokoloowuya. ⁴ Gawon noma ‘Mewa,’ jej jej koton nonati, niinon ii ten koma men laligon metogojen. Akadamugawo laligon qabunaga namonon inisaama jej seiwe akadamuyawo kolooro.

⁵ “Oo Ama, niinon balon mende kolooro Siwe gomanon kanon goo kooronjanon asamararambo asarin laligowe. Asamararan iikayadeen mono kete koi mombo ama nona asugin koton nono mombo goo kooronjanon asamararambo asarin laligomanj.” Kianj.

Jiisasnon gowokouruta yonoojon ama qama kooliro.

⁶ “Oo Amana, giinon balon ejemba tosaanja gosin noo boronanon ama ononati, niinon goo qabunaga ii yonoojon inisaama qendeema laligowe. Yononon goo bunaga koloogi giinon ii noo boronanon ama onona yononon goo Buja qaaga ii moma anjon koma laligoju. ⁷ Giinon iwoi nonagi, ii kuuya goononga kankeji, iyononon ii kamban kokaamba mono moma kotoju. ⁸ Giinon qaa Buja nonati, niinon ii gowokouruna kuma onombe moma anjon koma laligoju. Nii gomesaon namonon kamaaweti, iyononon ii onanon moma yagoju. Giinon wasin nona asugiweti, iyononon ii kaanagadeen moma laariju.

⁹ “Nii yonoojon ama qama koolin gonjen. Uumeleembaa ejemba motoya yonoojon mende qama koolijento, kanageso noo boronanon ama onona uugia meleema goo buja koloojuti, mono iyonoojon ama qama koolin gonjen. ¹⁰ Ejemba kuuya noo buja koloojuti, iyononon mono goo buja kolooju ano ejemba goo buja koloojuti, iyononon mono noo buja kaanagadeen koloju. Neenaa akadamuna ama onombe

iikawaa qaganon nama nanamemengia angi noo qabunananon somariin seinkebaa. ¹¹ Nii namonon laaligona tegoro goonon koumambaajon anjento, iyononon toroqen namonon laligowuya. Oo Ama Toroya, giinon qaga nona iikawaa esunanon mono sopa somonon onoma mende jumbu. Anoro motoonngo koloon laligojoti, iyononon iikawaa so motoonngo koloon laligowu-tiwaajon qama koolijen.

¹² *¹² “Niinon yonowo namonon laligon koubeti, kamban iikanon qabunaga nona iikanon sopa somonon onoma laligowe. Buja Terewaa qaa monon honawo koloowaatiwaajon eja motoongonon soon gere siawaa buja koloon siimbobolo moma laligowaa. Niinon galen koma onombetiwaajon yonoononga tosiannon mende jinjaun ama soogi. ¹³ Tosianon mende soogito, niinon keteda koi namonon laligon goonon kamambaajon kan qaa koi jejen: Noo ukori-soronanon mono yonoonon koto megi uugia saa qero aisoon laligowuya. Kaen koloowaatiwaajon qama koolijen. ¹⁴ Niinon goo Buja qaa kuma onombe moma laligoju. Niinon balombaa nanamemen bologa ii mende otaankejen, iyononon mono kaanagadeen ii mende otaan gema qenkeju. Iikawaajon namonon uugia mende meleengiti, yononon kazi ama onomakeju.

¹⁵ “Niinon namononga unuamambaajon mende qisin gonjento, Kilenaa Toyaanonga angon koma sopa somonon onoma laligo-wagatiwaajon qama koolijen. ¹⁶ Niinon balombaa nanamemen bologa gema qen ii mende otaawe yononon kaanagadeen ii gema qen mende otaankeju. ¹⁷ Qaa hona iikanon mono men sorain onono laligowu. Goo Buja qaaganon mono qaa hona toontoon kolooja. ¹⁸ Giinon wasin nona balon ejemba batugianon kamaan gawon men laligoweti, niinon kaanagadeen ii wasin onombe balon ejemba yonoo batugianon deema kembuya. ¹⁹ Oo Amana, iyononon qaa honaa so laaligogia kuuya togon gombutiwaajon ama ilaan onoma neenaa laaligona kuuya togon gonjen.” Kian.

Jiisasnon uumeleen ejemba kuuya ananaajon qama kooliro.

²⁰ “Oo Amana, niinon gowokouruna yonoonagadeen ama mende qama koolijento, Buja qaa jen seigi ejemba moma laarin nombuti, iyonoonon ama kaanagadeen qama koolijen. ²¹ Ama giinon niwo qokotaan nana niinon kaanagadeen giwo qokotaan nanjen. Iikawaa so yononon kaanagadeen anarawo qokotaan nambutiwaajon mojen. Geenngo wasin nona kamaaweti, namo ejembanon ii moma laariwutiwaajon ama yononon korebore motoonngo koloon laligowutiwaajon qama koolijen. ²² Anara motoonngo koloon laligojoti, iyononon kaanagadeen motoonngo koloon laligowutiwaajon ama akadamuga ama nonati, niinon ii iyonoonon ama onondaborowe.

²³ “Niinon iyonowo qokotaan nambe giinon niwo qokotaan nanjan. Iikawaa so yononon qaagia jen somonon aon motoonngo koloon laligowutiwaajon qama koolijen. Motoonngo koloon nanji balon ejembanon kania kokaen moma asariwuya: Giinon jopagon noma laligonati, iikawaa so ii kaanagadeen jopagon onoma laligon nii wasin nona kamaawe.

²⁴ “Oo Amana, giinon namo mende mokolonati, waladeen kamban iikanon uuganon jopagon noma asamararan ama nona laligon koubeti. Kanagen alauruna nonati, niinon iyononon kaanagadeen asamararan ii ibutiwaajon mojen. Kawaajon niinon goman laligo-manati, yononon kanon niwo motoon laligowutiwaajon siina mojen.

²⁵ “Oo Ama solana, balon ejemba uugia mende meleengiti, yononon gii mende moma koton goma laligon kougito, niinon gii saanagadeen moma koton gonjen. Geenngo wasin nonati, noo uumeleen alaurunanon ii modaboroju. ²⁶ Niinon goo qaga ii jen asarin onombe moma laligogi. Giinon uuganon jopagon noma laligonati, uujopa

* 17:12: Ond 41.9; Jon 13.18

iikanon uugianon ero mogi niinon yonowo qokotaan nambe laligowutiwaajon mono toroqen qaga jen asarin onoma laligomanja.” Kian.

18

Jiisas menj somongogi.

Mat 26.47-56; Maak 14.43-50; Luuk 22.47-53

¹ Jiisasnon qaa ii jedaboron gowokouruta unuano siti mesaon kemenj apu qata Kidron koton leegen keuma urukisi monj eroti, iikanon kenji. ² Jiisas ano iwaa gowokouruta yononon suulan iikanon ajoroon laligonkegi. Kawaajon Juudas memelolo menj mumambaajon anoti, iinon kaanagadeen urukisi ii saanon moro.

³ Jigo gawon galen ano Farisii (Kana qaawaa kaparankonkon) yononon jiwowon jigowaa kiropo galen (sikiriti) tosaanj wasinj onongi Juudasnon ii ano gawmambaa manjaqeqe eja tuun monj unuano motoon kagi. Yononon kiwa lambe ano tiwo wasagia menj kan urukisinon kougi. ⁴ Kougi Jiisasnon iwai kuuya kaen koloon mubaati, ii saanon morotiwaajon ama waama asuganon kan kokaen qisin onono, “Ono morowaajonja monganju?”

⁵ Qisin onono kokaen meleengi, “Nono Jiisas Nazaret toya ii monganjon.” Meleengi kokaen injoro, “Nii kian koi.” Juudas memelolo meme eja iinon kaanagadeen yonowo nano.

⁶ “Nii kian koi.” Jiisasnon qaa kaen injoro gemagama kema namonon tama kamaan unuro. ⁷ Kaen anji mombo qisin onono, “Ono mono morowaajon monganju?” Qisin onono jegi, “Nono Jiisas Nazaret toya iiga monganjon.”

⁸ Kaen jegi meleeno, “Nii kian koi, injowe mojuya. Ono niiga mongama nonjuti een, mono eja koi saanon onomesaogi kembu.” ⁹ Wala qama koolinj gowokouruta yonoojon qaa monj kokaen injoro, “Ejemba noo boronanon ama onona laligojuti, niinon ii kalan koma onoma laligowe yonoononga monjon monj mende soonj aliro.” Qaa iikanon honawo koloowaatiwaajon Jiisasnon jotamemeya yonoojon qaa kaen jero.

¹⁰ Kaen jero Saimon Piitonon manjawaa soo somata menj laligoroti, iinon ii kopinongan horon jigo gawon galen wanja welenj ejia qen gejia dindinjaagen kotogoro kamaaro. Welenqeqe eja ii qata Malkus. ¹¹ *Kaan ano Jiisasnon Piito kokaen jen koton muro, “Gii manjawaa soo somata ii mono mombo ana kopinongan kemeba. Amananon siimbobolowaa qambi apu kokonawo noo bunja qeroti, ii saanon moma mokosingon wambusoon qemaña.” Kian.

Jiisas kuugi Anaswaa jaanon nano.

¹² Kawali galengianon jero manjaqeqe eja tuun ano Juuda yonoo nagu galen (sikiriti) yononon Jiisas menj somongogi. ¹³ Somongon wama wala jigo gawon galen qata Anas iwaa mirinon kenji. Anaswaa qegaya qata Kaiafas iinon jigo gawon galen wanja koloon gbani iikanon gawon ii menj laligoro. ¹⁴ *Kaiafasnon wala Juuda ejemba yonoojon qambanmamban qaa kokaen jero, “Ejemba tuun kuuya alidaborowombotiwaajon eja motoongonon nonoojon ama komuro sokombaa.” Kian.

Piitonon Jiisas kanainj qakoono.

Mat 26.69-70; Maak 14.66-68; Luuk 22.55-57

¹⁵ Jiisas menj kenji Saimon Piito ano gowoko alia monj yoronon gemagianon keni. Kema alia iikanon jigo gawon galen wanja moma murotiwaajon ama saanon afaankota Jiisas otaanj jinjaron miri sopa utanonj kemero.

¹⁶ Iinon kemeroto, Piitonon sopa seleengenj nagunon nano. Kaen nano gowoko alianon jigo gawon galen wanja moma muroti, iinon seleengenj kemenj nagu galen emba

* **18:11:** Mat 26.39; Maak 14.36; Luuk 22.42   * **18:14:** Jon 11.49-50

iwo qaa ijoro nagu hororo Piito wama sopa uutanon kemeri. ¹⁷ Kemebotiwaajon ani iikanon welenqege emba sopa naguya galen konoti, iinon Piito iima kokaen qisin muro, “Gii onanon kaanagadeen eja iikawaa gowoko yonoononga mon koloojan me?” Kaen qisin muro moma “Nii qaago!” jero.

¹⁸ Welen eja ano nagu galen (sikiriti) yononon sanjonajon ama gere anggi jen uroronon ero konama nanji. Kaen nanji Piitonon kaanagadeen yonoo batugianon kema gere konama nano. Kian.

Jigo gawon galen wanjon Jiisas qisin muro.

Mat 26.59-66; Maak 14.55-64; Luuk 22.66-71

¹⁹ Jigo gawon galen wana Anas iinon Jiisas qisin mun kokaen jero, “Gii ejemba nomaen kuma onoma gowokouruga moro moro unuama laligonkejan?”

²⁰ Kaen jero kokaen meleema muro, “Nii kaman so asuganon ejembaya ejembaya kuma onoma laligowe. Juuda kanageso kuuya nononon jiwowon jigonon uma qamakooli mirinana so ajoronkejon, nii mono iikanon nama kuma onoma laligowe. Buna qaa aasangoya mon mende jewe. ²¹ Niinon qaa nomaen ejemba kuma onoma laligoweti, naambaajon nii iikaen qisin nonjan? Niinon qaa jewe ejemba moma laligogiti, iyononon mono qaanaa kota modaboroju. Kawaajon ii qisin onona sokombaa.”

²² Kaen meleema muroto, jigowaa kiropo galen (sikiriti) monon kosianon nama Jiisas urunanon qetaalin jero, “Jigo gawon galen wanjon qisin gono gii qaa silia kaana mono naambaajon meleema mujan? Godaqe qega qaa.”

²³ Kaen jero kokaen meleema muro, “Qaa bologaga jebenagati, ii nisaana sokombaato, qaa hona jejen ee, mono naambaajon nii ee nujan?”

²⁴ Kaen meleema muro Anasnon Jiisas wasin jero gbadoya kaaniadeen borianon raro wama jigo gawon galen wana Kaiafas iwaanon kenji. Kian.

Piitonon Jiisas qakoono indin woi karon kolooro.

Mat 26.71-75; Maak 14.69-72; Luuk 22.58-62

²⁵ Saimon Piitonon gere konama nano tosanon qisin kokaen ijogi, “Gii onanon kaanagadeen iwaa gowokouruta yonoononga mon koloojan me qaago?” Kaen ijogi qakooma “Nii qaago!” jero.

²⁶ Piitonon jigo gawon galen wana welen ejia qen geja kotegoro kamaaroti, iwaa tinitosaya welenqege alia monon ii moma qisin ijoro, “Oo gii mono urukisinon iwo motoon laligori giijen me nomaen?”

²⁷ Kaen ijoro Piitonon mombo qakoono kaman iikanondeen kurunon kanain qaro moro. Kian.

Jiisasnon gawana Pailotwaa jaanon nano.

Mat 27.1-2, 11-14; Maak 15.1-5; Luuk 23.1-5

²⁸ Goman ano umugawodeen Jiisas Kaiafaswaa mirinonga wama kamaan Room gawanawaa jinjon mirinon kenji. Juuda yononon uugia tilon kokojinjin koloowombotiwaajon majakaka moma kokaen jegi,* “Kiankomu kendombaa lama newombaaajon amamaa-wombo.” Kaen jen moma bimoon gawanawaa jinjon miri uutanon mende ugi. ²⁹ Kawaajon gawana Pailotnon seengen kamaan injiima kokaen qisin onono, “Eja koi kanon mono naa qinjitaga ano qaa jen mun wama kaju?”

³⁰ Qisin onono meleengi, “Eja iikanon kikekakasilin me bologa meme eja mon mende koloonagati ee, nononon mono ee tonton ii wama goonon mende kawonaga.”

* **18:28:** Room gawman yononon Juuda yononon kokaen moma laarigi: Nono Room yonoo jinjon mirinon unin uunana tiloro esunana kamaaro kokojinjinanawo kolon kiankomu kendombaa lama toroya newombaaajon amamaawon. Kawaajon sombenon seengen laligogi.

³¹ Kaen meleenji Pailotnon injjoro, “Ono mono onjoangio qaa jakeyanon ama mun Kana qaagiaa so gosinj qaaya jen tegowu.” Kaen injjoro moma ijogi, “Nononon eja mon komuwaatiwaa qaaya jen tegowombaajon songo ero amamaajon.” ³² *Juuda yononon kaen ijogi Jiisas ano koomu nomaana komuwaatiwaa qaaya ii injisaama jeroti, iikaana kanon honawo kolooro.

³³ Pailotnon Juuda yonoo qaagia moma mombo jinjkaron miri uutanon uma Jiisas oono karo kokaen qisin muro, “Gii Juuda yonoonon kin ponjiaga koloojan me qaago?”

³⁴ Kaen qisin muro meleema kokaen qisiro, “Qaa ii mono geengaa uuganonja jejan me tosonian noojona qaa kaen jen jeganon анги jejan?”

³⁵ Kaen qisiro Pailotnon meleeno, “Yei! Nii Juuda ejaga koloon Juuda onoo qaagia nanjonkejen me? Qaago totoon! Nii Room gawana laligowe geengaa ejembauruga ano jigo gawon galen yononon mono guama kan noo boronon ama gonju. Giinon mono naa iwoiga ana?”

³⁶ Kaen meleeno jero, “Noo bentotonaa kania ii balon kokoinon mende eja. Niinon balombaa kin-toton mombaa kin ponja koloowenagati een, noo kerasuru-ururanon mono saanon waama noojon ama manja qewuyaga. Manja qen niinon Juuda jotamemeya yonoo borogianon kememambotiwaaajon kaparan koma manja qegi nombombaajon amamaawuyaga. Ii amamaawuyagato, noo kin-totonaa kania ii goman mongen eja. Nii balon eja pon mende koloojen.”

³⁷ Qaa ii jero Jiisas kokaen qisin muro, “Gii kilen eja pon qaita mon koloojani, ii onanon me qaago?” Kaen qisin muro meleeno, “Nii eja pon qaita mon koloojeni, ii geengo jejan. Niinon qaa hona nanjon jen asarimambaajon ama namonon kamaan asugiwe. Kuuya yononon qaa honaa leegenja laligojuti, iyononon mono noo qaana geja ama momakeju.”

Jiisas komuwaatiwaaajon jen tegogi.

Mat 27.15-31; Maak 15.6-20; Luuk 23.13-25

³⁸ Kaen meleeno Pailotnon mepaqepae ama qisiro, “Qaa hona ii mono naama?” Kaen qisin mombo Juuda yonoonon kemen atapanon nama kokaen injjoro, “Niinon eja iikawaa qinjita mongama mon mende mokoloojen. ³⁹ “Mon mende mokoloojento, noo nanamemena mon kokaen ero moju: Gbani so kiankomu kendon kambaanon kapuare mirinonga eja motoonjo onoojon isambe kamaankeji, ii moju. Kawaaajon Juuda onoo kin ponja saanon onoojon isambe kamaanaga me qaago? Kawaaajon onoo siingianon nomaen moju?”

⁴⁰ Kaen injjoro meleema kokaen qagi, “Qaago, ii qaagoto, Barabas isana nonoonon kamaawa!” Kaen qagito, Barabas iinon kikekakasililin ejaga koloon manja karen mon qegiti, iikawaa wan kolooro. Kian.

19

Pailotnon Jiisas maripoonon komuwaa jen jen tegoro.

¹ Silama qagi Pailotnon Jiisas wama kema jero manjaqeqe eja yononon ooli waayawonon molaankota ootigi. ² Manjaqeqe eja yononon talunjon mepaqepae kokaen ama mugi: yononon Jiisas qen kasa waayawo men pipiin ila meagon wananon kongi kemero maleku osoga nezongbalawo ii koma mugi kemero. ³ Kaen ama kosia-non arengon nama jegi, “Oowe oowe! Juuda yonoo Kin Ponja, oowe!” Kaen jen urunanon mamaga qetaaligi.

⁴ Kaen mepaqepae ama mugi Pailotnon mombo seleengen kemen kokaen injjoro, “Mobu! Niinon eja ii gosinj qinjita mon mende mokoloojen. Kawaaajon ii mombo wama onoo jaagianon kamaawe kania kaen moma koton iibuya.” ⁵ Kaen injjoro

* 18:32: Jon 3.14; 12.32

Jiisasnon kamaan atapananon nano kokaen iigi: Tosianon kasa waawonon ila pipiin wananon koma maleku osoga nezongbalayawo koma mugi nano Pailotnon kokaen injjoro, “Mono eja hona koi iibu!”

⁶ Kaen injjoro jigo gawon galen ano nagu galen (sikiriti) yononon ii iima qaa wowombo qama jegi, “Maripoonon qegi komuwa. Maripoonon qegi komuwa.” Kaen jegi Pailotnon jegianon men kokaen injjoro, “Niinon qinjita mon mende mokoolojen. Kawaajon onjo mono onjanganideen ii men maripoonon qegi komunaga.”

⁷ Juuda jotamemeya yononon qaa ii moma kaparan koma kokaen jegi, “Nonoonon Kana qaa eja. Qaa iikawaa so gosinin komuwaatiwaa so kolooja. Iyana men uma ‘Anutuwaa meria koloojen,’ jenkeja. Kawaajon mono koomuwaa bunja kolooro sokombaa.”

⁸ Kaen kaparan koma jegi Pailotnon moma bombongaoya waaro jenenja ororo toroko moro. ⁹ Kaen moma Jiisas wama mombo jinakaran miri uutanon uma kokaen qisin muro, “Gii daakaya?” Qisin muroto, iinon kitia mon mende meleema qaaya bogoro nano. ¹⁰ Qaaya bogoro nano kokaen ijoro, “Gii noonon qaa kitia mon meleembaga me qaago? Niinon jen tegowe isama gombuya me maripoonon gugi komuwaga. Iikawaa ku-usuna ii noonon eja. Kawaa kania mojan me qaago?”

¹¹ Kaen jero moma kokaen meleema muro, “Mononon eukanona ku-usun mende ama gonoti een, gii mono eja omaya laligon iwoi ama nomambajaan amamaanaga. Kawaajon eja mon moronon nii goo boronon noonji, iwaa singisongoyanon mono goonon qinji uugun somata kolooja.”

¹² Kaen meleema murotiwajaan ama Pailotnon Jiisas isano kamaawaatiwaa kaparan kono. Kaen kaparan konoto, Juuda yononon qa gigilaan kokaen jegi, “Aisna kamaawaati een, mono Siisa-kimbaa alia mende toroqen koloon laligowa. Mononon neenaajon moro uro ‘Kin pon koloojen’ jeji, iinon mono Siisa-kin tuarenjen ama muja.”

¹³ Kaen jegi qaa ii moma jen kotooro Jiisas wama seleengen kamaagi. Kamaagi gawana Pailotnon jake mon jamonon ama tambongi eroti, iikanon uma qaa jentegowaa dun rarayanon kamaan raro. Jake kawaa qata Hibruu qaanon Gabata jen laligogi. Ii ananaa qaanon Jake Jamonon men taambona. ¹⁴ Kamaan raroti, Juuda ejembanon ween iikanon kiankomu kendon rabombajaan jojorigi. Ween ii kolooro ween biiwia dodowiro Pailotnon dun rarayanon rama Juuda yonoojon kokaen injjoro, “Iigi, onoo kin pongia koi!”

¹⁵ Kaen jero moma qa gigilaagi, “Qaomba! Qaomba! Maripoonon qegi komuwa!” Qa gigilaagi kokaen jero, “Onoo kin pongiaa qaa jen tegowe maripoonon ubaatiwajaan jeju me?” Kaen jero jigo gawon galen yononon meleema jegi, “Siisa-kinonon motoonjo kin ponana kolooja. Nonoonon eja pon morota mon mende raja.”

¹⁶ Kaen meleema jegi Pailotnon Jiisaswaa qaa jen tegon maripoonon qegi komuwaatiwajaan borogianon ano. Borogianon ano manjaqeqe eja yononon Jiisas men galen kongi.

Jiisas maripoonon qegi.

Mat 27.32-44; Maak 15.21-32; Luuk 23.26-43

¹⁷ Galen kongi iyanaa maripoonon ano anjon siti koton seleengen kemen goman mon qata Wansii qamakejuti, kanon kenji. Wansii qa ii Hibruu qaanon Golgota qamakeju. ¹⁸ Iikanon kema maripoonon qegi ano iwo eja woi teeteete motoon urun Jiisas batugaranon anji nanji.

¹⁹ Kaen qegi Pailotnon tere onj jero maripoonon Jiisaswaa wananon eu ama qegi. Tere ii kokaen ooro nano, “Jiisas Nazaret toya, Juuda yonoo kin pongiaga koi.” ²⁰ Jiisas maripoonon qegiti, goman ii siti kosianon ero ano tere ii qaa karoon, Hibruu, Latin ano Griik qaanon oogi nano. Kawaajon Juuda ejemba mamaganon uugun kema kan eu uun tere ii weengogi. ²¹ Kaen ooro Juuda yonoo jigo gawon galen yononon Pailot kokaen

ijogi, “ ‘Juuda yonoo kin ponjiaga koi,’ kaen mende oowato, kokaen oowa, ‘Iyanjaajona Juuda kin Ponjiaga koloojen, jero.’ ” ²² Ii moma Pailotnon qaa kokaen meleeno, “Qaa oodaborojeniwaajon ii mono kaen ewaa.”

²³ Manjaqeqe eja yononon Jiisas maripoonon qengo opo selekopaa ilawoilaya men eja 4 batugianon mendeema 4 kolooro totogianon meggi. Kaen meggi malekuya ero megito, ii kokaembaajona saanon mende mendeengi: Ii kuuyagadeen opo jakana motoongonon memetaga. Opo kitia kitia mende mindirin eukaya lililili uun meggi emu kemekemeta ero. Kawaajon ii boliwabotiwaaajon mendeembombaaajon amamaagi.

²⁴ *Amamaan amin moma kokaen jeggi, “Ii motonin mende sokombaa. Kawaajon saanon iikawaa unju qenin toya koloojaa.” Kaen jen unju qegi Buna qaa mon honjowo kolooro. Qaa ii kokaen oogita eja,

“Yononon opo selekopaana men batugianon mendeema totogianon men malekuna unju aangole angi monon haamo ambaa.”

Manjaqeqe eja yononon qaa iikawaa so angi.

²⁵ Jiisas maripoonon qegi nano emba kokaanonon kanaanon nanngi: Jiisaswaa nemun naseya ano Kloopaswaa embia qata Maria ano Maria Magdalaga. ²⁶ Jiisasnon nemuna ano wombo gowokoya kosianon nani iriima nemunaajon kokaen jero, “Nemuna, mono meraga koi iima kalan koma rijojoon laligowa.”

²⁷ Kaen jen gowoko ii kokaen ijoro, “Mono nemunga koi iima kalan koma rijojoon laligowa.” Kaen jero moma Jiisaswaa nemuna kaban iikanondeen wano mirianon kema motoon laligori. Kian.

Jiisasnon maripoonon nama komuro.

Mat 27.45-56; Maak 15.33-41; Luuk 23.44-49

²⁸ *Jiisasnon gawona kuuya medabororoti, ii moma iikanon Buna Terewaa qaaya monon honjowo koloowaatiwaaajon kokaen jero, “Nii apuwaajon mojen.”

²⁹ Kanon jua mon wain apu aasonjowo iikanon saa qen raro. Ii raro kowe momondo mon suun tanijaen ii men wain apunon qendunjon sepere susuyanon qesangon meggi uro buutanon angi. ³⁰ Anggi wain apu aasonjowo ii nen jero, “Mono tegoja.” Kaen jen laaligoya mesao-mambaaajon aroya sigon kamaaro kokoosuya kouro non qero. Kian.

Jiisaswaa maronja wasanon utoogi.

³¹ Jiisasnon non qero Juuda ejembanon ween iikanon kiankomu kendon rabombaaajon jojorigi. Kiankomu Sabat kendon ii kendon kaban somata kolooro. Kawaajon Juuda jotamemeya yononon majakaka moma kokaen jeggi, “Qamo yononon Sabat kendon kabananon maripoonon nanngi mende sokonja.” Kaen jen gawana Pailotwaanon kema kokaen qisin muggi, “Gii saanon jen tegona kema maripoonon unjuyati, iyonoo tawo siigia kungi qamogia metogonin kamaawuya?” ³² Qisin muggi jen tegoro manjaqeqe ejanon kougi. Kouma Jiisaswo maripoonon urugiti, ii uulanjowo komuwaatiwaaajon wala yoroononga mombaa tawo siita kema leegen kema mombaanon kaanjadeen angi.

³³ Kaen anggito, Jiisaswaanon kouma iigi mono komuro. Kaen iima siita mende kungi.

³⁴ Mende kungito, manjaqeqe eja yonoo-nonga monon wasa men maronja utooro iikanondeen sa ano apu kamaaro.

³⁵ Kaen angi monon iwoi ii jaayanon iiroti, iinon ii nanjon jen koi oorota ero keteda koi weengoju. Qaa nanjon jen oorota eji, ii mono qaa honja kolooja. Ono kaanagadeen ii moma laariwuti-waaajon moma qaa honja mojiwaa so jeja. ³⁶ *Iwoi ii kolooroti, ii Buna Terewaa qaa monon honjowo koloowaatiwaaajon kolooro. Qaa ii kokaen,

“Iwaa siita mono mende kumbu.”

* 19:24: Ond 22.18 * 19:28: Ond 69.21; 22.15 * 19:36: Eks 12.46; Jan 9.12; Ond 34.20

³⁷ *Ano Buṅa Terewaa qaa moṅ kokaen eja,
 “Eja utoogiti, iyoṅonoṅ mono iwaagen jaagia uun iibu.”
 Oṅo qaa woi iikawaajon ama ii moma laariwu. Kian.

Jiisaswaa qamoya jamo kobaanon roṅ kongi.

Mat 27.57-61; Maak 15.42-47; Luuk 23.50-56

³⁸ Kawaa gematanon Arimatia taon toya qata Joosef karo. Iinon Jiisaswaa gowokoya koloon laligoroto, Juuda jotamemeya yoṅoojon ama toroko moma momalaaria kolatin laligoro. Iinon kan gawana Pailotwaanon kema Jiisaswaa qamoya metogomambaajon qisin muro. Qisin muro moma jen tegoro kan metogoro.

³⁹ *Eja qata Nikodeemus wala Jiisawaanon gomantiinanon karoti, iinon kaanagadeen karo. Kan qamo morimambaajon kele koowagawo qata mor ii repa apuyawo meleengiti, ii esu moṅ binja 30 kilowaa so sewanja men kan Joosef ilaan muro. ⁴⁰ Ilaan mun motoon Jiisaswaa qamoya metogori. Metogon jinin moronja awaa men qamo selianon ama opo taanja iikanon momosiiri. Juuda ejemba nononon qamonana kaan ama mozozonon roṅ koma onomakejon.

⁴¹ Jiisas maripoonon qegiti, goman iikawaa leegenanon urukisi moṅ ero. Urukisi iikanon qasiriwaa jamo kobaa dologa moṅ uroroogi nano. Iikanon qamo moṅ mende angi gbamenja ero. ⁴² Gbamenja koloon kosianon ero Juuda ejembanon kiankomu kendon rabombaajon jojorigi kambangia toriro. Kawaaajon Jiisaswaa qamoya men iikanon ama roṅ koni. Kian.

20

Jiisaswaa kobaa qasirianon gbamenja ero.

Mat 28.1-8; Maak 16.1-8; Luuk 24.1-12

¹ Sabat kendon ragi tegoro Maria Magdala emba iinon Sonda umugawodeen wengeran suluro qasirinon keno. Kema jaaya uuro keno jamo somata iiro iikanon mono kobaa urorooya iikawaa qaa ootanonga qetangi kan ero. ² Kaen iima iikanondeen mesaon uulanawo kema Saimon Piito ano Jiisaswaa wombo gowokoya yoroonon kan kokaen irijoro, “Mono Pombaa qamoya qasirinonga men kema dakanon angi eji, ii mende mojon.”

³ Kaen irijoro mesaon qasirinon keni. ⁴ Motoon bobogarin kenito, gowoko alianon bobogarin kema Piito uugun wala qasirinon keuro. ⁵ Keuma jamo kobaa urorooya iikawaa uutanon mende uma qaa ootanon een akakarini uuro keno opoya momosigiti, iikayadeen ero iiro. ⁶ Ii iiro Saimon Piitonon kaanagadeen gematanon kouma jamo kobaa uutanon uma opoya momosigiti, iikayadeen ero iiro. ⁷ Ii iiro ano waja opo jakaṅa moṅonon momosiin esuugiti, ii tosanon kuma selewaa opoya kawo mende mindirin anaso angi raro iiro.

⁸ Kaen iiro gowoko alianon wala qasirinon kouroti, iinon kaanagadeen jamo kobaa uutanon uma iwoi ii iima moma laariro. ⁹ Jiisas gbilin koomunonga waabaati, iyoronon Buṅa Terewaa qaa kaanja ii waladeen mende moma asarin tompiririn laligon kouri. Kian.

Jiisasnon Magdala emba Mariawaanon asugiro.

Mat 28.9-10; Maak 16.9-11

¹⁰ Rama kouma iikanondeen moma laarin eleema mirigaranon keni. ¹¹ Yoronon kenito, Marianon anodeen qasiriwaa jamo kobaa qaa ootanon nama saaro. Kaen saama kobaa urorooya iikawaa uutanon akakarini uuro keno. ¹² Uuro keno Siwe gajoba woi malekugara tualalakota iriuro. Yoronon Jiisaswaa qamoya eroti, iikanon rari. Moṅonon waja eroti, iikanon raro moṅonon kanianon raro.

* 19:37: Zek 12.10; Ais 1.7 * 19:39: Jon 3.1-2

¹³ Kaen rama kokaen ijori, “Emba, gii naambaajona saajan?” Ijori moma jero, “Ponaa qamoya men kema dakanon анги eji, ii mende mojen.”

¹⁴ Kaen jen eleema Jiisasnon kosianon nano iiroto, kaitania ii mende iima koton hanqan qen nano. ¹⁵ Hanqan qen nano Jiisasnon kokaen qisin muro, “Emba, gii naambaajona saajan? Morowaajona monganjan?” Kaen qisin muro urukisi galenanon nanja me nomaen, iikaen romonon kokaen ijoro, “Oo somatana, gii qamoya men angon mongen kema anjanati een, mono nijona kema memana.”

¹⁶ Kaen ijoro Jiisasnon qata gama “Maria!” jero. Ii gama jero iwaanon eleema Hibruu qaanon gama “Raboni!” jero. Ii ananaa qaanon “Boina!”

¹⁷ Kaen jero kokaen ijoro, “Nii Amanaanon mende uma koi nanjen. Kawaajon nii mende noosiriwato, noo kouruna yonoonon kema buju kokaen injjowa: Niinon mono Manja Anutu ano onoo Mangia Anutuwaanon eleema umana.”

¹⁸ Kaen ijoro Magdalaga emba Maria iinon eleema kema gowo-kouruta kokaen injjoro, “Niinon Pon iibe qaa kaan kaan nijoaa.” Kian.

Jiisasnon gowokouruta asugin onono.

Mat 28.16-20; Maak 16.14-18; Luuk 24.36-49

¹⁹ Sonda iikanondeen goman tiiro gowoko yononon ruunanon ajoroon Juuda yonoonon toroko moma miri naguya koma kii men ragi. Kaen ragi Jiisasnon asugin batugianon nama kokaen injjoro, “Alauruna, luae mono onowo raba!” ²⁰ Kaen jen borowoita ano marona qendeema onono iima korisoronon uugia saa qero. ²¹ Saa qero mombo kokaen injjoro, “Alauruna, luae mono onowo raba! Amanon nii wasin nono kaanideen niinon on wasin ononjen.”

²² Kaen jen buu aasona uulangon jero, “Mono Unja Toroya mewu. ²³ *Ono ejemba singisonogogia mesaowuyati een, ii mono Anutuwaa jaanon solanidaborowaa. Ejemba singisonogogia mende mesaowuti een, ii mono Anutuwaa jaanon mende solanuwuya.” Kian.

Jiisasnon Tomas asugin muro.

²⁴ Jiisasnon gowokouruta kaen asugin ononoto, gowoko 12 yonoononga mon qata Tomas, qata mon Didimus qagiti, iinon kaman kanon batugianon mende laligoro. ²⁵ Tomasnon karo gowoko tosonian “Nono Pon iijona,” jegi moma kokaen jero, “Jaananon birin lopoya borianon iima boro susunanon maronanon oosirimanati een, ii saanon moma laarimana. Nii neeno ii mende oosirimanati een, mono qaagadeen nijogi ii mende moma laarimana.”

²⁶ Kaen jero sonda motoongo tegoro gowoko yononon Sonda iikanon mombo mirinon kululuun nagu koma kii men Tomaswo motoon ragi. Motoon ragi Jiisasnon mombo asugin batugianon nama kokaen jero, “Alauruna, luae mono onowo raba!” ²⁷ Kaen jen Tomas ijoro, “Gii mono boroga boraama borowoina men iima boro susuganon maronanon oosiriwa. Kaen ama yangisen mesaon uuwoiga yakarin nii moma laarin nomba.”

²⁸ Kaen ijoro kokaen meleeno, “Oo, gii noo Pon Anutunaga!”

²⁹ Kaen meleeno kokaen ijoro, “Gii niijanawaajon nii saanon moma laarin nonjanto, ejemba mende niima kilen nii moma laarin nomakejuti, iyononon mono simbawonawo kolooju.” Kian.

Jonon Oligaa Bunja koi kokaembaajona ooro:

³⁰ Jiisasnon gawon esunmumuyawo men laligoro angoletto seiseiya tosaana ii gowoko yonoo jaagia qaganon asugiroto, ii buk koi kanon mende oowe. ³¹ Qaa tosaana ooweti, ii kokaembaajona oowe: Jiisasnon Anutuwaa Meria koloon Hamoqeqa Toya Kraist

* 20:23: Mat 16.19; 18.18

koolooji, onjo qaa ii moma laarin iikaanja kanon Jiisaswaa qabunayaajon ama laaligo kombombaña buña qeñ aowuya. Kaen ama laligowutiwaajon niinon Oligaa Buña tere koi oowe onoonon kaja. Kian.

21

Jiisasnon gowoko 7 yonoonon asugiro sora ambembo horogi.

¹ Kanagen Jiisasnon mombo gowoko tosaanja yonoonon asugiro. Taiberias apu anjon goraayanon kanon kokaen asugin onono: ² Gowoko eja kokaananon motoon laligogi: Saimon Piito, Tomas qata mon Sunesune (Didimus) qagiti, Natanael eja ii Galili prowinswaa taonja Kaanaga ano Zebediwaa merawoita woi ano gowoko tosaanja yonoononga woi.

³ *Motoon laligogi Saimon Piitonon injoro, “Nii mono sora horomambaajon kemaña.” Kaen jero tosanon jegi, “Nono saanon giwo motoon kembraña.” Kaen jen mesaon wanjonon uma kema gomantiinja iikanon sora mon mende horogi. ⁴ Sora mende horon een laligogi goman ano Jiisasnon sakasinon nano. Nanoto, iwaa kaitania ii mende iima kotogi. ⁵ Jiisasnon nama onooma qaro, “Alauruna, sora mon horoju me qaago?” Jero meleema “Qaago!” jegi.

⁶ *“Qaago!” jegi kokaen jen koton onono, “Ono mono misagia wango dindinaagen giligi kemero saanon sora mokoloowuya.” Ii moma misagia giligi sora seiseiya kemen ologogitiwaajon horonin koubajen amamaan horon susugogi.

⁷ Kaen kolooro Jiisaswaa wombo gowokoya iikanon Saimon Piito kokaen ijoro, “Ii mono Ponja!” Kaen jero Pombaa qata moma opoqiisiagadeen somonjon laligorotiwaajon selekopaaya kokosiin iikanondeen apu anjonon lugun kemero. ⁸ Yononon sakasin koorononon 100 miita kawaa so kosianon kema laligogi. Kawaaajon Piitonon kemen keno gowoko tosaanja yononon wango loqanon qeñ nanjon kema misa sorayawo horogi wango gematanon karo.

⁹ Kaen kan sakasinon riin iikanon iwai kokaen iigi: Gere jero lokotanon sora jejeta ano bered raro. ¹⁰ Ii iigi Jiisasnon kokaen injoro, “Ono keteda koi sora horojuti, mono iikanonja tosaanja men koi kawu.”

¹¹ Ii jero Saimon Piitonon moma wanjonon uma misa hororo sakasinon uro. Uro hona 153 iigi. Misa ii sora somata seiseiya yononon saa qegito, misanon kilen mende riiro. ¹² Hona ii iigi Jiisasnon kokaen injoro, “Mono kan gomaambawaa neneya newu.” Kaen jero moma kan “Ii Ponnanaga,” kaen moma kotogito, gowoko yonoononga monjon “Gii moronon?” kaen qisimambaajon uulombo moma mende qisiro. ¹³ Mende qisiroto, Jiisasnon kema bered men onoma sora kaanagadeen mendeema onono.

¹⁴ Jiisasnon koomunonga waama gowokouruta asugin onono indin karon kolooro. Kian.

Jiisasnon Piito mombo kuun men kotiuro.

¹⁵ Gomaambawaa neneya negi tegoro Jiisasnon Saimon Piito-waajon kokaen ijoro, “Saimon Jombaa meria, alauruga koi yononon nii uugianon jopagon nomakejuti, giinon ii unuugun mamaga jopagon nomakejan me qaago?” Ii moma kokaen meleeno, “Oo Pon, nii uunanon jopagon gomakejen. Gii noo wombo alana kooloojan. Ii geenjo saanon mojan.” Kaen meleeno Jiisasnon ijoro, “Gii mono noo lamauruna melaa unuagin laligowa.”

¹⁶ Kaen ijoro indina woi qisin muro, “Saimon Jombaa meria, gii onanon jopagon nomakejan me qaago?” Ii moma kokaen meleeno, “Oo Pon, nii goojon ama nomakeja.

* 21:3: Luuk 5.5 * 21:6: Luuk 5.6

Gii noo wombo alana koloojan. Ii geenjo saanon mojan.” Kaen meleeno Jiisasnon ijoro, “Gii mono noo lamauruna galen koma onoma laligowa.”

¹⁷ Kaen ijoro indina karoon qisin muro, “Saimon Jombaa meria, gii mono onanon wombonganon noojon ama gomakeja me qaago?” Kaen qisin muro uujopawaa qiqisia motoongo iikayadeen qisiro indina karoon koloorotiwaajon Piitonon wosobiri moma meleema kokaen jero, “Oo Pon, gii iwoi kuuya saanon modaborojan. Gii wombo alana koloojan. Giinon mono geenjo ii awaagadeen mojan.” Kaen jero Jiisasnon ijoro, “Gii mono noo lamauruna unuagin laligowa.

¹⁸ “Niinon qaa hona toon mon kokaen jewe moba: Gii sagbili laligon geenjo selekopaaga somongon kana kanon me kanon kemanjen siin mobagatiwaa so saanon kema kan laligona. Kaen laligon waanato, eja wana koloowagati, kamban iikanon boroga boraana monon kan opo selekopaaga somongon goma kana mongen mende kemambaajon mobagati, mono iikanon guama kembaa.”

¹⁹ Jiisasnon gejatotoo qaa kaen jen Piito komuwaatiwaa qaa saana inisaano. Iinon koomu tania mon komuro Anutuwaa qabunaya somariwaatiwaajon romongon ii jero. Qaa ii jen iwaajon ijoro, “Gii mono kan nii notaan laligowa!” Kian.

Jiisasnon Piitowo gowoko mombaa qaaya aminj mori.

²⁰ Piitonon Jiisaswo kema eleema Jiisaswaa wombo gowokoyanon gemagaranon karo iiro. Gowoko iikanon kiankomu lama negiti, iikanon wananon Jiisaswaa totonon laarin jero, ‘Pon, goonon memelolo eja ii moronon?’ ²¹ Gowoko iikanon kanagaranon karo Piitonon ii iima Jiisas kokaen qisin muro, “Pon, gowoko koi kawaanon mono nomaen koloowaa?”

²² Qisin muro kokaen ijoro, “Niinon iwaa laaligo arenja kaen me kaen ambenagi, ii mono goo majakakaga qaago. Niinon kokaen moma jenenaga, ‘Iinon mende koomu laligon uro niinon namonon mombo kamanatiwaa kambananon toroqen jaawo laligon unaga,’ qaa ii iwaa qaaga koloonaga. Gii mono iwaa qaa mesaon geenjaa laaligoga meagon galen koma aon noo gemananon kan nii notaan laligowa.”

²³ Qaa kaen jero tosonianon tondu moma jen seigi uumeleen alaurunana yonoo batugianon qaa ii kokaen jen soogi, “Gowoko iikanon mende komuwaa.” Kaen jen soogito, Jiisasnon jaawo tetegoya qaa laligon ubaatiwaajon mende jeroto, qaa kokaen jero, “Niinon iwaa laaligo arenja kaen me kaen ambenagi, ii mono goo majakakaga qaago. Niinon kokaen moma jenenaga, ‘Iinon mende koomu laligoro niinon namonon mombo kamanatiwaa kamba-nanon toroqen jaawo laligon unaga,’ qaa ii iwaa qaaga koloonaga. Gii mono iwaa qaaya mesaon geenjaa laaligoga meagon galen koma aon laligowa.” Kian.

Neeno ii kuuya jaananon iima nanjon onj ononjen.

²⁴ Gowoko iikanon iwoi ii jaayanon iima laligon iikawaa so ii nanjon jen asarin Oligaa Buna koi ooro. Korebore ononon gowoko iikawaa kania mojutivaajon ama saanon nanjon kokaen jen laligowu, “Iinon qaa nanjon jeroti, iikanon mono qaa hona toon kolooja.”

²⁵ Jiisasnon gawon men angoletotoosaana seiseiya ii kaana-gadeen ama men laligoro. Iikawaa sundugia motomotoon ii kuuya tororo oowonagati een, mono buk papia borana borana seiseiya koloogi kantri so papia kowi miri (laibreri) kuuya kanon anin saa qen ologoro tintina mon mende sokonaga. Kaen romongojen.

Aposol Gawonj Meme **Unj Toroyanon aposol inaan onono gawonj megi.** **Jen-asa-asari**

Dokta Luuknonj buk qata “Kraistwaa Oligaa Buja” onj sunduya toroqen buk qata “Aposol gawonj meme” ooro. Jiisasnonj gowokouruta mutuya kuma onono Unj Toroyanonj sololoonj onono Kraistwaa buju qaa jen seigiti, Luuknonj iikawaa sunduya asuganonj amambaajonj moma kokaenj (1.8) ooro, ‘Yonononj ii Jerusalem sitinonj kanainj Judia prowins sokoma Samaria prowinsnonj kema toroqen balonj goraayanonj eu emu leelee kenji sokondaboronj keno.’ Wala Juuda kanageso uutanonj gawonj megi uugia meleema gbiligi Kraistwaa qemburunj kanainj qen seinj kema kema kantria kantria sokono uumeleenj kanageso yonoo wangiaga kolooro. Sunduya weengojuti, Luuknonj iyonoo uugia menj kamaamambaajonj kaparanj koma qaa kota woi kokaenj onj asariro,

1) ‘Kraistwaa alaurutanonj Room mindimindiri gawman ii tuarenjenj mende ama onoma laligoju. Yonononj ii menj kamaanj ambutiwaajonj toropere mende anju. Tosianonj kaenj mobuyagati, ii bombongaoya eenj waababo.’

2) ‘Juuda yonononj jigo gawonj megi qerewenja kolooro honja asugiwaatiwaajonj mamboma laligogiti, Jiisasnonj mono honja ii menj kanj onono.’ Qaa kota ii.

Jiisaswaa Buja qaaya kuunj jen seinj zioz kanainj menj kotiigi toroqenj keno uumeleenj yonoo tuungianonj somariiro. Iikawaa so “Aposol gawonj meme,” sundu ii juno qaa bakaya waja karoonj kokaenj kolooju: 1) Jiisasnonj Siwe gomanonj uro gowoko yonononj Jerusalem laligogi Kraistwaa Buja qaayanonj kanainj qemburunj qero. 2) Enj somariinj Palestain balombaa prowins tosanonj keno. 3) Mombo somariinj kantria kantria Batugaranonj Kowe liligonj rama kenjuti, ii sokoma tetegoyanonj siti waja Room kanonj keno.

“Aposol gawonj meme” iikawaa qaa waja ii Unj Toroyaa kania ano gawonj meme. Aposol ano momalaari ejemba yonononj Yambuyambu dologaa (Pentekost) kambananonj Jerusalem qama kooligi Unj Toroyanonj ku-usunjawo uugianonj kemero. Uugianonj kemenj sololoonj menj kotiinj onono deema kantri liligonj gawonj megi honja kania kania kolooro. Zioz ejemba ano yonoo jotamemeya yonononj Kraistwaa Buja qaa ii kanakanaiyanonj nomaenj jen laligogiti, Luuknonj iikawaa qaaya ooro ii saanonj buk kokanonj weengonj mobonja. Ejemba uugia meleema mindirinj nanjonj aonj laligogiti, iyonononj Buja qaawaa ku-usunja moma kotogi gomanj so asugiro. Nomaenj asugiroti, Luuknonj iikawaa sunduya onj Unj Toroyaa ku-usunja qendeema nononja.

Buk kokawaa bakaya waja 4 ii kokaenj:

1. Buja qaa nanjonj jewombaajonj jojorigi 1.1-26
  - a) Jiisasnonj jenkooto ama Unj onomambaajonj jero 1.1-14
  - b) Juudas Iskariotwaa kitia Matias metogogi 1.15-26
2. Jerusalem sitinonj Buja qaa nanjonj jegi 2.1-8.3
3. Judia ano Samaria Buja qaa nanjonj jegi 8.4-12.25
4. Poolnonj misin gawonj menj laligoro 13.1-28.31
  - a) Misin gawonj liligonj megi indinj 1 kolooro 13.1-14.28
  - b) Jerusalem ajoajoroo ama qaa somonjgogi 15.1-35
  - c) Misin gawonj liligonj megi indinj 2 kolooro 15.36-18.22
  - d) Misin gawonj liligonj megi indinj 3 kolooro 18.23-21.16
  - e) Pool Jerusalem, Sisaria ano Room kapuare mirinonj raro 21.17-28.31

Jiisasnonj zioz kanairo.

1 *Oo Tiofilus, Luuk niinon sunduna mutuya ooweti, iikanon Jiisasnon gawon kanain menj liligon ejemba kuma onoma laligoroti, iikawaa sunduya kuuya arenjon ambe iina. 2 Jiisasnon gawon menj wasiwasi eja aposoluruta meweengon kuma onoma laligon Unja Toroyaa ku-usun qaganon gawon mewutiwaajon jen koton onono. Ii onono Anutunon wano Siwenon uro. Niinon sunduna ooweti, ii iikanon oodaborowe. Kete iikanonja sundu ii toroqen oomaña.

3 Jiisasnon siimbobolo moma komun koomunonga waama ween 40 namonon toroqen laligoro. Laligon kambañ iikanon aposoluruta indina mamaga asugin onoma Anutu bentotonaa kania toroqen jen asarin onoma laligoro. Kaen laligon aiwese tani kania kania menj qendeema onono. Yoñonon ii iima Jiisasnon gbilin laligoji, ii saanon moma yagogi. Aiwese iigiti, iyoñonon ii nanjon jen dangunu kaaña nanju ano moñonon ii qewagomambaajon amamaawaa.

4 *Kambañ moñonon yoñowo motoon laligon kokaen jen koton onoma injoro, “Ono Jerusalem siti koi uulanawo mende mesaowu. Manñanon ‘Kalen uugianon ama onomaña,’ jen qaaya somongoro injoweti, ii mono honawo koloowaa. Ononon mono iikawaajon mamboma laligowu. 5 *Wala Jonon ejemba oo toonon mulu menj onoma laligoroto, Anutunon kambañ mende koriro Unja Toroya uugianon ama iikanon mulu menj onombaa.” Kian.

Jiisasnon Siwenon uro.

6 Aposol yoñonon kambañ moñonon ajoroogi Jiisasnon batugianon asugiro kokaen qisin mugi, “Pon, giinon kambañ kokaamba me naa kambañ Israel kantriwaa toton ii mombo kuun menj kotiiwaga?”

7 Qisin mugi kokaen injoro, “Amanon iyaña ku-usun qaganon gbani ano aua kambañ arenjon anota eji, ii ononon mobutiwaa so qaago. 8 *Ii qaagoto, Unja Toroyanon kamaan uugianon kemebaati, iinon mono ku-usun onono letoma noo kaniana nanjon jen laligowu. Ii Jerusalem sitinon kanain Judia prowins sokoma Samaria prowinsnon kema liligon toroqen balon goraayanon eu emu leele kenji sokondaboron kema.”

9 *Jiisasnon qaa ii injondabororo Anutunon jaagia qaganon menj waaro koosunon kamaan esuuro eukanon uro iibombaajon uugi uro ayayoogagadeen kono moñgama nanji.

10 Kaen uro sombinon eu iigigiin nanji iikanondeen eja woi malekugara tualalakota yoronon kosogianon asugin nani. 11 Nama kokaen injori, “Galili eja onono naambaajon sombinon eu uungadeen nanju? Anutunon Jiisas koi onoo batugianonga wama Siwe gomanon eu uro iijuti, iinon mono tani kaanjadeen mombo eleema kamaawaa.” Kian.

Juudas Iskariotwaa kitia Matias meweengogi.

12 Kaen injori aposol yoñonon Jerusalem siti kosianon baña qata Oil gere baña kanonja eleema kamaan 1 kilomita waa so kan sitinon kougi* 13 *Jerusalem kouma miri uuta mon qaganon kanon rama laligogiti, iikanon kema ugi. Ugit, iyoñoo qagia ii kokaen: Piito, Jon, Jeims ano Andruu; Filip, Tomas, Bartolomyuu ano Matyuu, Jeims Alfiuswaa meria, Saimon Zelot politik ejaga ano Juudas Jeimswaa meria† 14 Eja kuuya yoñonon uumotoon ama emba yoñowo kaparan koma qama koolin laligogi. Yoñoo batugianon Jiisas kouruta ano nemuña Maria yoñonon kaanagadeen laligogi.

* **1:1:** Luuk 1.14 * **1:4:** Luuk 24.49 * **1:5:** Mat 3.11; Maak 1.8; Luuk 3.16; Jon 1.33 * **1:8:** Mat 28.19; Maak 16.15; Luuk 24.47-48 * **1:9:** Maak 16.19; Luuk 24.50-51 * **1:12:** Juuda yoñonon 1,100 miita ii Sabat kendonon mende uugun kemakegi. Kawaajon Kana qaa mende uugun kagi. * **1:13:** Mat 10.2-4; Maak 3.16-19; Luuk 6.14-16 † **1:13:** Zelot paati yoñonon anjiaa nanan mewombaajon Room mindimindi gawmambo toropere ano uugere ama laligogi.

¹⁵ Qama koolinj laligon ween monjon momalaari ejemba jangogia 120 kawaa so ajoroogi Piitonon batugianon waama qaa kokaen jero, ¹⁶ “Eja alauruna, Jiisas men somongogiti, Juudasnon iyonoojon kana qendeeno. Un̄a Toroyanon Juudaswaa qaa ii waladeen kin̄ Deiwidwaa uutanon sane ano jetanon jero Ondino buk (Buk Song) kanon oogita eji, iikanon mono hon̄awo kolooro. ¹⁷ Jiisasnon Juudas meweengoro ananaa tuunjon mon laligoro gawon̄a mewaatiwaajon̄ kuuro wasiwasi eja wan̄a aposol kolooro.

¹⁸ * “Juudasnon nanamemen bologa ano sewan̄a mugi men̄ iikanon balon̄ koria mon̄ sewan̄a mero. Ii men̄ iikanon̄ aro aon̄ wan̄anon̄ meleema balonon̄ kuuro tomena juno kera korojon̄a data koga ii kuuya ujun̄gon̄ kouma kamaaro. ¹⁹ Kaen̄ kolooro Jerusalem ejemba kuuya iikawaa bujuya modaboron̄ balon̄ iikawaa qata iyangiaa qanon̄ Akeldama qagi. Ii ananaa qanon̄ Sa Balon̄ koria.”

²⁰ * Piitonon̄ toroqen̄ kokaen̄ injoro, “Ondino (Buk Song) kanon̄ qaa mon̄ kokaen̄ oogita eja,

‘Miria mono bemben̄a koloon̄ gbamen̄a namba. Ii monjon̄ toya mende koloon̄ laligoro mirigadeen̄ namba,’

ano qaa mon̄ kokaen̄ eja,

‘Monjon̄ saanon̄ iwaa dundunanon̄ galen̄ gawon̄ men̄ namba.’

²¹⁻²² * “Kawaajon̄ ama nono eja mon̄ meweengon̄ kuunin̄ nonowo jotamemeya koloon̄ dangunu kaan̄a nama Jiisasnon̄ koomunon̄ga waaroti, iikawaa Bun̄aya nan̄gon̄ jen̄ laligoro sokombaa. Jonon̄ Jiisas oomulu men̄ muro Pon̄jon̄ kaban̄ iikanondeen̄ qenjaaronon̄ kema gawon̄a kanain̄ men̄ nonoo balonon̄ liligon̄ kema kan̄ laligoro Anutunon̄ batunananondeen̄ wama uro. Eja kaban̄ kuuya iikanon̄ tuun̄nananon̄ motoon̄ laligon̄ kounin̄i, mono iyon̄oonon̄ga mon̄ meweengonin̄ sokombaa.”

²³ Piitonon̄ kaen̄ injoro ejawaa mon̄gama eja woi qagara qagi. Mon̄ qata Joosef, qata mon̄ Barsabas ano qata mon̄ Jastus. Eja mombaa qata Matias. ²⁴ Qagara qama kokaen̄ qama koolinj jegi, “Oo Pon̄, gii ejemba uunana korebore moma kotojan̄. Kawaajon̄ gii eja koi yoroonon̄ga moroga meweengojan̄i, ii mono qendeema nonomba. ²⁵ Juudasnon̄ gbingbaon̄ ama dogon̄ kamaan̄ aposol gawon̄ mesaon̄ kilen̄aa so tiwilaan̄ kemeroti, iwaa dundunanon̄ eja monjon̄ mono aposol koloon̄ nama wasiwasi ejawaa gawon̄ men̄ laligowaa. Qaa ii on̄anon̄.”

²⁶ Kaen̄ jen̄ yoroo unju (kaas, lot) kuugi Matias asugiro. Asugiro aposol 11 yon̄oo batugianon̄ dun̄ mon̄ mugi tuun̄gianon̄ toroqero. Kian̄.

2

Un̄a Toroyanon̄ kamaan̄ gowoko uugianon̄ kemero.

¹ * Jiisasnon̄ komuroti, kaban̄ iikanon̄a sonda 7 tegoro ween̄ 50* iikanon̄ yambuyambu kaban̄a kan̄ kuuro uumeleen̄ ejemba kuuya yon̄onon̄ ajoroon̄ kendon̄ ragi. ² Ragi Sombinon̄ga iwoi mon̄ obaban̄ bilisik kaan̄a kamaaro oton̄ somata asugiro mogi. Raidimbonon̄ qen̄keji, mono iikawaa tani kaan̄a asugin̄ kamaan̄ miri ragiti, ii kuuya saa qero. ³ Miri saa qen̄ iwoi iikanon̄ deen̄qeema sein̄ gere bolan̄ kaan̄a wan̄gia qaganon̄ uro iigi.

⁴ Kaen̄ asugiro Un̄a Toroyanon̄ kuuya yon̄oo uugia saa qero kantri tosia yon̄oonon̄ qaa kanain̄ jegi. Un̄a Toroyanon̄ sololoon̄ qaa sane anotiwaas so asuganon̄ jegi.

⁵ Juuda ejemba tosianon̄ Anutu goda qen̄ kantri kania kania sombin̄ baatanon̄ rama kenjuti, iikanon̄ deema kema laligon̄ Jerusalem eleema kagiti, tosia iikaan̄a ii sitinon̄ laligogi. ⁶ Kaen̄ laligon̄ oton̄ somata ii moma ejemba tuun̄ mamaganon̄ kouma ajoroogi.

* **1:18:** Mat 27.3-8   * **1:20:** Ond 69.25; 109.8   * **1:21-22:** Mat 3.16; Maak 1.9; 16.19; Luuk 3.21; 24.51   * **2:1:** Lew 23.15-21; Dut 16.9-11   * **2:1:** 50 ii Griik qanon̄ Pentekost.

Ajoroon nanngi momalaari ejembanon qaa morota morota jegiti, ii kuuya moma anjo anjo moma asarin iikawaajon aarun kiko anngi.

⁷ Kiko ama walingon kokaen jegi, “Mobu! Eja koi qaaya qaaya jejuti, iyononon mono kuuya Galili ejembaga kolooju me? ⁸ Nono kantri morota morota kanon koloon kouma laligonin yononon mono nomaen ama laligon somariin kantrinanaa so qaanana anja anja jegi mojon? ⁹ Nono Partia ejemba, Midia ejemba ano Eelam ejemba koi nanjon. Nono tosonian Mesopotemia laligonin. Tosianon Judia laligoju ano tosonian Kapadosia gomanon laligogi. Ejemba tosonian Pontuswaajon, tosonian Eisia prowinswaajon koloojon ano yononon ananaa qaanon qaa jegi mojon.

¹⁰ “Tosianon Frigia goman mesaon koi kan laligoju. Tosianon Pamfilia taon mesaogi. Tosianon Iijipt kantrion laligogi. Tosianon Sairini goman leegen Libia kantrion laligogi. Tosaana nono Room sitiga tawatawaga koi kan laligojon. ¹¹ Nono tosonian Juuda ejemba koloon laligojon ano tosonian kantri tosonian koloon kanagen Juuda ejemba koloonin. Kaana nanjon ano yononon qaa jegi nono qaanana motomotoon ii saanon moma kotojon. Nonoononga tosonian wato qata Kriit mesaon kowe koton kagi. Tosianon Arebia qaa jenkeju. Nono kaananon laligojonto, yononon aisoon Anutunon angoletu uuta anoti, iikawaa kania ii ananaa qaanon anja anja jegi mojon.” ¹² Kaen jen kuuya yononon aarun mogi sooboo kono iyanngia kokaen jen qisin aogi, “Koi kawaa kania mono nomaen?” Kaen qisin aon qaa mongama tompin nanngi.

¹³ Tompin nanngito, tosonian mepaqepae ama kokaen jegi, “Yononon wain apu naanawo mamaga nen enkalolon kolooju.” Kaen.

Piitonon Unja Toroyaa kania jen asariro.

¹⁴ Kaen jegi Piitonon aposol 11 yonowo motoon waama nama kotakota qama ejemba tuun ii kokaen injoro, “Alauruna, Juuda ejemba ano ejemba kuuya Jerusalem laligojuti, niinon iwoi koloojiwaa kania jewe mono geja ama mobu. ¹⁵ Ono tosonian nonoojon kokaen jeju, ‘Yononon apu kotiga negi uugianon enkalolon kolooja.’ Kaen romonngojuto, nononon iikaana mende koloojon. Koi gomaambawaa 9 kilok kolooja. Gomaamba ii apu nene kambana qaago. ¹⁶ Qaagoto, gejatootoo eja Joelnon Buna qaa kokaen jeroti, iikanon mono honawo kolooja,

¹⁷ *‘Anutunon jeja: Pombaa kaka kambananon toriwaati, niinon kamban iikanon Unjana Toroya maabe ejemba kuuya yonoo qagianon ubaa. Uma sololoon koton kondoon onono kokaen koloowaa:

Onoo meraboraurugianon gejatootoo qaaya qaaya jenkebuya.

Onoo gbaworo saraJurugianon jaagia meleeno unaya unaya iimakebuya.

Onoo ejemba wana yononon gaon kuukuu iimakebuya.

¹⁸ Unjana Toroya maamanati, ii eja ano emba noo welen qen laligowuti, iyonoo qagianon kaanagadeen uro gejatootoo qaa jenkebuya.

¹⁹ Niinon angoletu sombinon ambe uugi eu uro iibuya ano namonon aiwese ii kokaen iibuya:

Iwoi sayawo, gere bolan uuta ano kaaso kondunawo ii asugiwuya.

²⁰ Ween jaayanon pangaman mero koinon ososaan sa kaana koloowaa.

Kaen kolooro iikawaa gematanon Pombaa kamban somatanon mono kan kuuwaa. Ween ii akadamu ano qabunayawo.

²¹ Daen yonoononga monon Pombaa qata qama kooliwaati, Anutunon mono ii hamo qen muro letombaa.’ Joelnon kaen oorota eja.

²² “Oo Israel ejemba, ono mono geja ama qaa koi mobu: Anutunon Jiisaswaa laaligo kambananon sololoon muro laligoro angoletu, aiwese ano kaiyaka esunmumuyawo ii onoo batugianon balonon asuganon asugiro. Ono ii saanon moju. Anutunon iwoi ii

* 2:17: Joel 2.28-32

koloon mun iikaanja kanon Nazaret eja iikawaa kania nanjon jen qendeema onoma laligoro.

²³ *“Anutunon wala eenanon Jiisaswaa qaa waladeen somonjon moma koton kokaen jerota eja, ‘Hamoqeqe Toyanon mono eja jotamemeya onoo borogianon kamaawaa.’

Qaa iikawaa so Anutunon Jiisas mende anjon kono onoo borogianon kamaaro. Kaen kamaaro onjo komuwaatiwaajon qagi waba kantri gawman yononon Mooseswaanon Kana qaa mende moma kilen jen kotogi borogianon Jiisas qelanjin men maripoonon qegi komuro. Komuroto, sayanon mono onoo qagianon urota eja. ²⁴ *Jiisasnon komuroto, koomuwaa kasa gbadoyanon kamaaro koomu Toyanon ii somonjon kamban koriga galen koma mumambaajon amamaaro. Ii Anutuwaanon mende sokono. Kawaajon iinon ii men gbilin koomuwaa siimboboloyanonga metogoro waaro. ²⁵ *Kin Deiwidnon Jiisaswaaajon kokaen jerota eja,

‘Niinon taraturu ama tama nuwabotiwaajon Ponjon boro dindinanon laligoja. Iinon kamban so kooronanon nano unauja kaanja iima laligojen.

²⁶⁻²⁷ Kaen laligon komumanato, koomuwaa gomanon kemebe gema mende nuwaa.

Giinon geenгаа wombo eja soraaya tak-kootoya nii mono metogon nona qasirinon en mende gisaamaña.

Kawaajon uunanon korisoro moma buunanon rendun rii qama laligojen.

Selenanon kaanagadeen gbilin waabaatiwaajon ama mamboma jejeromonromon ama haamo men ewaa.

²⁸ Giinon laaligo kotigaa kania qendeema nona moma kotomaña.

Niinon goo jaasewanganon pondan laligowe giinon uuna korisoronon men saa gewaa.’ Deiwidnon Jiisaswaaajon kaen jerota eja.

²⁹ “Oo alauruna, Piito niinon ben ambonana kin Deiwidwaa kania ii awasankaka qaganon asuganon kokaen jen asarimaña: Deiwidnon komuro ron kongi qasirianon kete batunananon koi eja. ³⁰ *Deiwidnon gejatootoo ejaga koloon laligoroti, iinon kokaen moro: Anutunon gbiliuruta yonoononga mon meweengon kuuro iyana kaanja eja pombaa dun rarayanon rabaa. Anutunon qaa ii somonjon jojopan qanon jen kotiin laligoro. ³¹ Monjon rabaati, ii waladeen iima moro. Hamoqeqe Toya Kraist iinon koomunonga waabaati, Deiwidnon ii moma kokaen jero,

‘Kraistnon laligon komuwaato, koomuwaa gomanon kemero Anutunon ii gema mende qero ewaa.

Iwaa sele busuya ii mende mesaoro qamoyanon qasirinon mende gisaawaa.’

³² Anutunon Jiisas men gbiliro waaro iikaanja kanon qaa ii honawo kolooro. Nono kuuya ii jaa konananon iima nanjon jen dangunu kaanja nanjon. ³³ Jiisasnon waama laligon Anutunon wano uma boro dindinanon raja. Iikanon rama Mananon Un Toroya wasiwaatiwaajon jen somongoroti, iinon (promis) ii moma ii maaro kamaaro hona kete koi asugiro iima moju. ³⁴ *Deiwidnon Siwenon mende uro. Iinon anjo qaa kokaen jerota eja,

‘Anutunon Siwe goman utanon neenaa Ponnaajon kokaen jen koto moro:

Giinon mono kan boro dindinanon asamararan koi kanon kamaan rama laligowa.

³⁵ Kaen rama laligona niinon kamban biiwianon koi kanon tuarenjenuruga riin riitama haamo ama onomaña.

Haamo ama onombe yononon tama kemen siimbobolo moma saama kana dogaa kaanja koloowuya.

Kanja koloogi giinon saanon waama yonoo qagianon riin aison laligowa.’

* **2:23:** Mat 27.35; Maak 15.24; Luuk 23.33; Jon 19.18   * **2:24:** Mat 28.5-6; Maak 16.6; Luuk 24.5   * **2:25:** Ond 16.8-11   * **2:30:** Ond 132.11; 2 Sml 7.12-13   * **2:34:** Ond 110.1

³⁶ “Oo Israel ejemba, onjo Jiisas maripoonon qegi komuroto, Anutunon Jiisas ii kuuro Pon ano Hamoqeqe Toya Kraist koloon nonoma laligoja. Israel tuun kuuya onjo mono iikawaa kania moma yagowu.”

³⁷ Piitonon kaen jero ejemba tuunon moma uugia qosono Piito ano aposol tosaana ii kokaen injjogi, “Eja alaurunana, nono mono nomanomaen anin sokombaa?”

³⁸ Injjogi Piitonon kokaen injjoro mogi, “Onjo mono uugia melembu. Motomotoon uugia meleengitiwaa so nononon mono Jiisas Kraistwaa qatanon oo mulu men onombona. Ii ononin Anutunon singisongogia songbama mesaon Unja Toroyaa kalena ii buja qen onombaa. ³⁹ Anutunon Unja ii onomambaajon jen somongoroti, qaa ii mono onongia ano onoo gbiliurugia onoojon ama jero. Onoojon ama tosaana koriganon kema laligogi Anutu Ponnananon onoombaati, iinon soomongo qaa (promis) ii mono kuuya onoojon ama kaanagadeen jen somongorota eja.”

⁴⁰ Piitonon kaen injjon toroqen qambanmamban qaa tosaana mamaga iikanon uugia kuun kokaen jero, “Ejemba irinqirina koi namonon laligojuti, Anutunon ii hamo qen onono letombutiwaajon moja. Yonowo siimbobolo mokoloowubutiwaajon mono uugia meleema ejemba doogoya ii jawo ama onomesaowu.” ⁴¹ Piitonon kaen jero ejemba jaasongoyanon qaaya moma angon kongi oomulu men onongi. Ii men onongi kanagesogianon toroqegi jangogianon ween iikanonadeen 3,000 kawaa so somariiro. Kian.

Momalaari yononon uugia somongon aon laligogi.

⁴² Uugia meleengiti, iyononon uumotoon ama uugia somongon aon kaban so aima ajoroogi aposol yononon Buja qaa kuma onongi samon kowoga ano nembanene moton nen qamakooli gawon men laligogi. Pondan laaligo kaana laligogi.

⁴³ Kaen nama Anutuwa qatanon boliwabutiwaajon jenenoro ama laligogi. Kaana laligogi Anutunon sololon onono aposol yononon jetamemegia koloon gawon megi angoletto aiwese morota morota asugiro. ⁴⁴ *Anutu moma laarigiti, iyononon kuuya laaligogia motoon laligon esuhina (tiwomaleku) iwoigia kuuya mindirin motoon men laligogi.

⁴⁵ Kaen men laligon balon esuhina iwoigia sewana mewutiwaajon angi sewana onongi karoti, ii batugianon mojqojoron ama amamaagitiwaa so mendeema angun laligogi. ⁴⁶ Kaen mindirin laligon suulan uumotoon ama kaban so jiwowon jigolon ajoron laligogi. Bered ii miri so moton nen laligogi ano nembanenegia ii gbingbaongia qaa korisoro qaganon rama nen laligogi. ⁴⁷ Kaiyakagia kaen ama Anutu mepeseen laligogi ejemba kuuya yononon ii injisoroon laligogi. Injisooron laligogi tuungianon somariiro Ponon kaban so ejemba tosaana men letoma onono uugia meleema mindimindiri arengianon toroqegi. Kian.

3

Piitonon eja meendangoya mon men qeangoro.

¹ Juuda yononon mare so 3 kilok qama koolinkegi. Mare monon Piito Jon yoronon qamakooli kaban iikanon jiwowon jigolon uri. ² Uri iikanon eja mon nemun goron uutanonga meendangoya koloon rama laligoroti, ii angon kan jiwowon jigowaa kiropo naguyanon angi. Alaurutanon ween so kan demberunon angon kiropo nagu qata Nagu Iimasiinjawo qagiti, iikanon angi raro. Rama ejemba jigo goranon ugiti, iyononon monen kalen mubutiwaajon welema onoma laligoro.

³ Kaen angi raro Piito ano Jon yoronon jiwowon jigolon ubo jeri dodobobo iriima ii kaanadeen kalembaajon welema orono. ⁴ Welema orono jaasewananon uun iima Piitonon kokaen ijoro, “Mono noro niriiba.”

* 2:44: Apo 4.32-35

⁵ Kaen ijoro jaa suaŋa irigigiin iwoi moŋ borogaranonŋa nombaotiwaajon mam-bono. ⁶ Irigigiuro Piitonon kokaen ijoro, “Noonon silwa me goul monen mende ejato, noonon iwoi moŋ eji, ii saanon gomaŋa: Gii mono Nazaret eja Jiisas, Hamoqeŋe Toya Kraistwaa qatanon waama kamba!”

⁷ Kaen ijon boria dindiŋanon men kobibiuro waaro. Waaro kania ano gbako siita mono iikanondeen kotiuro. ⁸ Kotiuro waama lugun yorowo jiwowon jigonon uma iikanon kema kan torin qen oron Anutu mepeseero. ⁹ Kaen kema kan Anutu mepeseen muro ejemba tuun kuuya yononon ii iigi. ¹⁰ Ii iima kokaen jegi, “Eja koi kalen mubonjwaajon jigowaa kiropo Nagu Iimasiinŋiŋa-wowaa kosianon rama welema laligoroti, mono ii.” Kaen jen moma mun “Selianon naa iwoiga kolooja?” jen aarun newogia tegoro waliŋgogi. Kian.

Piitonon jiwowon jigonon Buŋa qaa jero mogi.

¹¹ Waliŋgogi jejewelenwelen eja iikanon suulan Piito Jon yorowo motoon kema karo ejemba tuun korebore yononon uulanawo kosogianon kan jiwowon jigowaa toton uatanon uma kin Solomombaa somben saraŋawonon ajoroon nama iigigiigi.

¹² Kaen iigigiigi Piitonon injiima kanain kokaen injiuro, “Oo Israel alauruna, onon mono naambaajon iwoi koi iima aaruju? Naambaajon noro uun nirigigiiju? Eja koi kanon qeangon kana kema kaji, ii noroo esunon me Anutuwaa Buŋa qaa tororo moma otaankejotiwaajon ama qaago. Kaen mende romongowu. ¹³ *Ananaa ambosakonana Aabraham, Aisak ano Jeikob yonoo ben Anutunon mono Meria Jiisas asamararan muro jotamemeya uuta kolooro hona asugiro iiju. Ono Jiisas ii men balon galen yonoo borogianon anŋi gawana Pailotnon isamambaa qaaya somonon jeroto, ononon Jiisas ii iwaa jaanon qakooma gema qen mugi.

¹⁴ * “Ono eja dindiŋa ano soraaya ii gema qen mun borosa meme eja moŋ isambaatiwaajon kaparan koma qama silama qisigi. ¹⁵ Kaen qama qisin iikaanŋa kanon laaligowaa Toyanon komuwaatiwaa qaaya jegi komuro. Komuroto, Anutunon ii men gbiluro koomononŋa waaro. Noronon ii jaanaranon iima nanon jen iwaa dangunu kaanŋa nanjo. ¹⁶ Kaen nama Jiisaswaa qata moma laarin mun laligojo. Eja koi iima moma mujuti, ii mono qa iikawaa ku-usunonon men kotiuro nanja. Jiisasnon sololon norono momalaarinaranon kolooro iikawaa qaganon nama jen kotori kana gbakoyanon qeangoro onon kuuya ii iiju.

¹⁷ “Oo alauruna, Jiisas komumambaaajon kaparan kongiti, ononon ii mono poumapou qaganon anŋi, ii mojen. Onoanŋia ano galenurugianon kaanagadeen iwoi ama mugiti, iikawaa kania mende moma koton lan anŋi. ¹⁸ Kaen anŋito, iikawaa kitia Anutunon kokaen ano: Anutunon qaaya wala eenanon gejatootoo ejembauruta kuuya sololon onono waladeen kokaen jen oogi, ‘Anutuwaa Hamoqeŋe Toya Kraistnon mono siimbobolo mobaa.’ Kawaajon onon kaen anŋi Anutuwaanon qaa iikanon mono honawo kolooro. ¹⁹ Kawaajon mono uugia meleema Anutuwaanon eleema kagi singisonŋogia koton songbambaa.

²⁰ “Anutunon oyanboyan Toya kolooja. Onon een lan laligowubotiwaajon Anutunon Jiisas waladeen meweengoro. Kawaajon onon mono uugia meleenŋi Hamoqeŋe Toya Kraist wasiro onoonon karo iwo qokotaagi laaligogianon gbiluro oyanboyan kambanŋia kan kuuwaa. ²¹ Anutunon monowaa monoyanon kanain qaaya gejatootoo ejembauruta tak-kootoya kuuya ii sololon onono waladeen kokaen jen laligogi,

‘Anutunon Hamoqeŋe Toya anon koma muro Siwe gomanon rama laligoro iwoi kuuya mombo arenonon kolonaniwaati, mono kamban iikanonadeen wasiro Siwe mesaon kamaawaa.’

Jiisasnon qaa iikawaa so kamaan nonoonon karo.

* **3:13:** Eks 3.15   * **3:14:** Mat 27.15-23; Maak 15.6-14; Luuk 23.13-23; Jon 19.12-15

22 *Moosesnoj kokaen injjoro,

‘Pon Anutunon Juuda tuun onoo batugianonga gejatootoo eja mon men gbiliro waama Mooses nii kaan koloowaa.

Inon geregiaga nama qaa injjowaati, mono ii kuuya geja ama moma ten koma laligowu.

23 *Mononon gejatootoo eja iikawaa qaaya mende ten kombaati,

Anutuwaanon kanageso ononon mono iwaa qaaya jen tegon tiwilaan mubu.’

24 Gejatootoo ejemba Samuelwaanona kanain kouma qaa jegiti, iyononon mono korebore kaanagadeen gejatootoo qaa kaban kokaamba honawo kolooji, ii waladeen jen laligogi. 25 *Anutunon ambosakonurunana yonowo soomonon arena ama Abraham kokaen ijoro,

‘Goo gbiliuruga yonoononga mononon koloon waabaati, Anutu niinon mono iwaajon ama namowaa ejemba tuuna tuuna kuuya kotuegon onombe oyanboyan koloowuya.’

Anutunon soomonon qaaya ninisaano gejatootoo ejembanon ii toroqen jen kotiin laligogiti, ii mono onoonon ama anota eja. 26 Anutunon Meria men gbiliro waaro kotuegon onombaatiwaajon wasiro wala onoonon kamaaro. Kawaajon mono keteda koi uugia meleema ana ana laaligogiaa kana bologa gema qewu. Kaen ama oyanboyan koloowuya.” Kaen jero.

4

Piito Jon yoronon jigo kaunsol tuunon nani.

1 Piito ano Jon yoronon ejemba tuun ii qaa kaen injjori jigo gawon galen yononon, jigowaa kiropo galen wana ano Sadusii (Jigo gawombaa kaparanonkon) yononon waama jaagaranon kougi. 2 Gowokowoiyanon ejemba tuun kuma onoma kokaen jeri, “Jiisanon koomunonga waaro. Kawaa so komugiti, iyononon kaanagadeen gbilin waabuya.” Kaen jeri uugia boliro yorononon kougi. 3 Kouma uruama goman tirotiwaajon ama kapuare mirinon orooma jegi, “Goman anogo qaa jakeyanon oromboona.”

4 Kaen jegito, Buna qaagara mogiti, iyonoononga kelemalelanon uugia meleema Jiisas moma laarigi. Moma laarigiti, iyonoo jangogianon somariiro 5,000:baa so koloon laligogi.

5 Goman ano galenkonkon ejaurugia, Juuda yonoo jetamemeurugia ano Kana qaawaa boi yononon Jerusalem ajoroogi. 6 Ajoroon jigo gawon galen wana qata Anas iinon batugianon raro. Kaanagadeen Kaiafas, Jon, Aleksander ano jigo gawon galen wana sumanuruta tosaana kuuya ii motoonon ragi. 7 Ragi Piito Jon uruama jaagianon oroonon nani kokaen qisin ononon, “Oronon mono nomaen anjaota? Morowaa qataga qari esunanon turun muro letonjaa?”

8 Qisin ononon Unu Toroyanon Piitowaa uuta saa qero nama kokaen injjoro, “Kantriwaa galenkonkon eja ano jotamemeurunana, mobu. 9 Noro eja meendangoya nomaen ala ilailaa ama muri kania gbilin qeangoro, kete kaen qisin noronju. 10 Kawaajon iikawaa kitia ii saanon jewe onon ano Israel ejemba kanageso kuuya mobu. Ononon Nazaret eja Jiisas, Hamoqeqe Tonana maripoonon qegito, Anutunon ii men gbiliro koomunonga waaro. Jiisaswaa qataa ku-usunanon mono eja koi meagoro onon jaagianon qeangon nanja. 11 *Qaa mon ii kokaen,

‘Miri meme eja yononon kowonjin tando mon gema qen mesaogito,

Anutunon ii komoro aen tando kombombana wana kolooja.’

Aen tando wana ii Jiisas. 12 “Jiisas motoononon mono hamo qen nononja. Qa mon qama koolinin ii amamaawuto, Jiisaswaa qatanon mono sokonja. Anutunon qa mon

* 3:22: Dut 18.15, 18 * 3:23: Dut 18.19 * 3:25: Jen 22.18 * 4:11: Ond 118.22

Sombimbaa baatanon mende nononota eja. Qaago! Qa motoonngo ii qama letoma Siwewaa bunja koloowona.”

¹³ Kaen jendabororo kaitanigara iima kokaen jegi, “Eja woi koi yoronon momo mirinon mende uma kilen qaa kotiga kotiga jen awasanakaka nama kawali kaana koloojao.” Kaen jen kiko ama walingon kaniagara moma koton jegi, “Onanon! Eja woi yoronon mono Jiisaswo laligon letoni.” ¹⁴ Kanagara moma koton eja meendanngoyanon qeangon yorowo nanoti, ii iima qaagara qewagowombaajon amamaagi. ¹⁵ Ii amamaan jigo kaunsol tuun onomesaon seleenjen kemebaotiwaajon jen kotogi kemeri angiodeen qaa monngama gejanonogia amigi.

¹⁶ Gejanonogia amigi, “Nono eja woi koi mono nomaen ama orombonaga? Yoronon jen kotori angoletto qaita mon asugiroti, ii Jerusalem korebore yononon modaboroju ano nono ii kaanagadeen qakoombombaajon amamaajon. ¹⁷ Ii amamaajonto, iikawaa qaaya ejemba batugianon mombo sein kembabotiwaajon mono saanon kokaen jen koton oronin sokombaa, ‘Oro mono Jiisaswaa qatanon qaa mombo mende jewao.’ Kaen jen kotakota jen qetegon oronin sologori monnon mon ii mende mobaa.”

¹⁸ Kaen jen somongon oronggi uri kokaen jen koton oronggi, “Oro mono Jiisaswaa qatanon qaa mon mende toroqen jen ejemba kuma onombao.” Kaen jen songo kotakota ama oronggi. ¹⁹ Kaen jen koton oronggi, Piito Jon yoronon meleema kokaen injiori, “Noronon onoo jenkootogia ten kombojon Anutuwaanon qaa men kamaan ani omaya koloowabo. Ii Anutuwaa jaasewananon sokonja me qaagoti, ii mono onjoangio gosin jen somongowu. ²⁰ Kaen me kaen jen somongowuyagato, noronon iwoi iima moriti, ii kolatin qaa bogoro laligowotiwaa so qaago.”

²¹ Kaen injiori mogi ejemba kuuyanon angoletto asugiroti, iikawaajon Anutu mepe-seegi. Kaen mepeseegitiwaajon ama “Kitia nomaen ama orombonaga?” jen kana mon mende mokoloogi. Mende mokolon galen meme qaa kotiin jen oroma oromesaogi kamaari. ²² Angoletto asugiro eja meendanngoya qeangoroti, ii gbania 40 uugun laligoro. Kawaajon mono Anutu mamaga mepeseen laligogi. Kian.

Uumeleen yononon qama koolin nama kotiigi.

²³ Jigo gawon galen wana ano jotamemeya yononon Piito ano Jon galen meme qaa jen oroma oromesaogi iyangarara alaurugara yonoonon eleema keni. Kema qaa kuuya jegiti, ii injiori mogi. ²⁴ *Ii injiori moma uumotoon ama uugia men kululuun arogi men waama Anutu kokaen qama koolin mugi, “Oo Pon uuta somata, giinon Siwe, namo, kowe ano iwoi kuuya iikanon eji, ii mokolon onoma Togia koloojan. ²⁵ *Giinon eenanon geengaa Unja Toroya wasina kamaan gawon ejaga Deiwid, nonoo ambonana iwaa buutanon qaaga ana goo jega men kokaen jero,

‘Uumelembaa gadokopa yononon mono naambaajon guju mamaga menkeju?

Kantria kantria yononon mono nomaembaajon ama momo omaya omaya romongonkeju?

²⁶ Namowaa kin ponja ponja yononon balongiaa so waamakeju.

Pon jawina jawina yononon mindirin ajoroonkeju. Kaen qemburun ero Pon ano iwaa Hamoqeqe Toya qetama oromakeju.’

²⁷ *Onanon, qaa iikawaa so siti kokanon kolooro. Gii Meraga Toroya Jiisas kuuna Hamoqeqe Tonana kolooja. Iinon asugiro eja pon woi Herod ano Pontius Pilot yoronon Room gawman galen koloon ananaa Israel isiurunana yonowo mindirin ajoajoro ama tuarenjen ama mugi. ²⁸ Gii geengo ku-usunga ano jegaa so iwaajon iwoi koloowaatiwaa qaaya jen waladeen somongon arengona. Yononon iwoi ii ama mugi qaa aren kuuya ii kaen honawo kolooro.

* **4:24:** Eks 20.11; Neh 9.6; Ond 146.6 * **4:25:** Ond 2.1-2 * **4:27:** Mat 27.1-2; Maak 15.1; Luuk 23.1, 7-11; Jon 18.28-29

²⁷ Kaen unuama kan jigo kaunsol tuun yonoo jaagianon onoongi nanngi jigo gawon galen wananon kokaen qisin onono, ²⁸ **“Ono Jiisaswaa qatanon qaa mon mende kuma onombu. Nononon kaen jen songo kotakota ama ononinto, qaa iikawaa onanon mono nomaen kolooro? Ononon mono kilen toroqen Jiisaswaa sundu kuma onongi Jerusalem siti kuuya sokoma wangia men saa qero laligojon. Ano eja iikanon komun saya maaro ononon kokaen ninijonkeju, ‘Iwaa qaayanon mono Juuda nonoo qanananon urota eja.’”*

²⁹ Kaen qisin ononoto, Piito ano aposol tosanon kokaen meleengi, *“Nononon ejemba onoo jenkootogia ten kombombaajon ama Anutuwaanon qaa ugunin mende sokombaa. Qaago! ³⁰ Anutunon ananaa ambosakonurunanaa benngiaga kolooja. Ono Jiisas gere batuyanon monon qegi komuroto, Anutunon ii men gbiliro waaro. ³¹ Anutunon ii men gbilin wama uma iyanaa boro dindinanon anota raja. Eukanon raro Anutunon singisongonana mesaon nonomambaajon kuuro Ponhana ano Hamoqeqe Tonana kolooja. Iikaana koloon Israel kanageso men letoma nonono uunana meleembombaajon moja. ³² Nono iwoi ii iima qaa kuuya ii nanngon jen dangunuya koloon nanjon. Unu Toroyanon kaanagadeen qaa ii nanngon jenkeja. Anutunon Unu Toroya ejemba jeta ten koma munkejuti, mono iyonoo uugianon ama bunu qen ononja.”*

³³ Piitonon qaa kaen meleeno jigo kaunsol tuun yononon mogi uugia soonon kotowageen kaana kotooro. Kotooro uugia gere jero aposol unugi komuwutiwaajon mogi. Kian.

Gamalielnon alauruta jen men loorin onono.

³⁴ Kaen mogito, Farisii (Kana qaawaa kaparanonkon) eja mon qata Gamaliel iinon jigo kaunsol tuun yonoo batugianon raro. Iinon Kana qaawaa boi ejaga laligoro ejemba kuuya goda qen mugi jotamemegiaga kolooro. Kaen koloon waama aposol unuanngi seleengen kemen borona mon mambombutiwaajon jen kotooro.

³⁵ Kaen jen kotooro kemegi jotameme alauruta kokaen injoro, *“Israel ejauruna, ono eja koi nomaen ama onombuyaga, iikawaajon mono awaagadeen toogia moma galen men aowu. ³⁶ Wala emukanon eja mon qata Teudas iinon waama ‘Niinon somatagiaga koloojen,’ jero kete gbani tosaana tegoro laligojon. Teudasnon kaen jero eja 400:waa so iwo toroqen somonjon aon laligogito, monon ii qero komuro tosanon ejauruta wambelaan mugiti, ii kuun onongi boratigi qemburunganon jangon qaondabororo.*

³⁷ *“Iwaa gematanon Galili eja mon qata Juudas asugiro. Iinon takis mewutiwaajon ejemba qagia onon arenngogiti, (sensus) kaban iikanon asugiro. Asugin ejemba tutugon men loorin onono karen ambutiwaajon ala ilailauruta koloogi. Kaen koloogito, ii kaanagadeen qegi komuro ano alauruta wambelaan mugiti, tosanon ii kuugi toroko moma boratigi. ³⁸ Kaen kolooro niinon kokaen injowe mobu: Ono mono eja koi yonoo selegianon iwoi lan mende ambu. Yononon gawon koi meg qemburun kolooji, ii balon ejemba yonoo momo arenngianondeen kolooji een, ii mono soon jangon qaombaa. Kawaajon ii mono onomesaogi kamaawu. ³⁹ Ii qaombaato, Anutuwaa momo arennganga koloonagati een, ononon mono qemburun ii somonngowombaajon amamaawuya. Ono Anutu iyanu qetama tuarenjen ama mun laligowubo. Onoangiaa kaniaga kaana mokoloowubutiwaajon mono toogia moma galengia men aowu.”*

⁴⁰ Gamalielnon kaen injoro gejanono qaaya analin anjon koma otaagi. Ii otaan aposol onoongi kougi opotorowaajon jegi raunakapan men onongi. Raunakapan men onongi jigo kaunsol tuun yononon aposol ii Jiisaswaa qatanon qaa mon toroqen jewubutiwaa songo kotakota ama onoma *“Kamaan kembu,” jegi.*

* 5:28: Mat 27.25

⁴¹ Kaen jegi jigo kaunsol tuun mesaon kenji. Kananon kema kokaen jegi, “Jiisaswaa qataajon ama qabunanana kaen men soojuti, ii Anutunon moja. Iinon nono siimbobolo iikaana mobombaa so moma niniiro saanon sokonja.” Kaen jen uugianon kawaajon qeangoro aisoogi. ⁴² Aisoon gawon toroqen men ween so jiwowon jigonon ugi ano miria miria kanon kema Bunja qaa kuma onoma laligogi. Jiisasnon Hamoqege Toya Kraist kolooji, yononon iikawaa Oligaa Bunaya jen iikanon ejemba uugia kuun laligogi. Kian.

6

Gawon ilailaa eja (diikon) 7 metogon onongi.

¹ Gowoko jangogianon somariin uro Juuda ejemba tuun woi koloon laligogi. Tosianon kantri tosianonga kan Griik qaa jegi ano tosianon iyangiaa balongianon laligon kouma Arameik ano Hibruu qaa jenkegi. Kaen laligogi kamban iikanon niinongiinon kolooro. Griik qaa jegiti, iyononon kokaen jegi boliro, “Aposol yononon kamban so nene hina mendeema nonomakejuto, Griik qaa jeje emba malo nonoo nene hina bakaya ii bakasasan nonomakeju. Ororon mende mendeengi mende sokonja.”

² Kaen jegitiwaaajon ama aposol 12 yononon gowoko tuun ii koma horon onongi ajoroogi kokaen injjogi, “Nononon selewaa gawon men nembanene mendeema onoma Anutuwaaw Bunja gawombaajon kambanana saanon mende sokono uuwaa gawonananon kamaawabo. Ii mende sokonja. ³ Kawaajon alaurunana, mobu! Ononon mono onoangiaa batugianonga gawon ilailaa mokoloon onombu. Unja Toroyanon eja uugia saa qero Anutunon momakootoya qaita mon onono qabuna awaa men nanjuti, mono eja iikaana 7 meweengon onombu. Ii meweengon onongi gawon ii ononin ii galen koma men laligowuya. ⁴ Yononon kaen laligowuyato, nononano kamban so pondan qama koolin Anutuwaanon Bunja qaa jegenja nama jen sein laligowonja. Gawon iikanon mono pondan nambonja.”

⁵ Kaen injjogi tuun kuuya yononon “Saanon sokonja,” jegi. Kaen jen eja qata Stiiwen meweengogi. Stiiwen ii Anutu kotakota moma laarin muro Unja Toroyanon uuta saa qero laligoro. Toroqen eja kokaan meweengon onongi: Filip, Prokorus, Nikanor, Timon, Parmenas ano Nikolas. Nikolas ii waba kantriwaa siti qata Antiokia kanon koloon kanagen Juuda ejaga koloon uuta Kraistwaanon meleeno. ⁶ Ii meweengon onongi aposol yonoo jaasewangianon uma kenji borogia wangianon ama qama koolin kotuegon onongi.

⁷ Anutuwaanon qaa jen seigi toomorianawo kolooro gowoko yonoo jangogianon Jerusalem sitinon somariin seiro. Jigo gawon galen yonoo tuunonga seiseiya yononon kaanagadeen uugia meleema Jiisas moma laarigi. Kian.

Stiiwen qelanjin men somongogi.

⁸ Anutuwaaw kalenmorianja ano ku-usuna kanon gawon ilailaa eja Stiiwembaa uuta saa qero nama aiwese angoletto somasomata ii ejemba batugianon mero asugiro. ⁹ Ii asugiroto, Juuda tosianon waama Stiiwen tuarenjen ama mugi. “Loloon kagiti, iyonoo qamakooli miri tuun”* yonoo batugianon Juuda tosianon Sairini ano Aleksandria Iijipt siti woi kanonja eleema kan nanji. Eja kaanjanon mindirin waama Silisia ano Eisia prowinsnonga kagiti, iyonoo tuunonga Juuda eja tosaanja unuama motoon Stiiwembo monon niinongiinon ama jenonkooli amigi.

¹⁰ Kaen amigito, Unja Toroyanon Stiiwen sololoooro momakooto somataa qaganon qaaya meleema injjoroti, ii Juuda yononon qewagowombaajon amamaan kamaagi.

* **6:9:** Qamakooli miri tuun mombaa qata ii kokaen kolooro qagi: Ejemba qabunagiawo yononon tosaanja sewangia megi bunagia koloon togiaa welen een qen laligon (sleiw) borogianonga loloon kagiti, iyononon iyangiaa qamakooli miri tuungia ama qagia kaen qagi.

¹¹ Amamaan kamaan kokomomola menj kema eja tosaanja mokoloon kuun onjoma kanj kokaen jegi, “Iinonj mepaqepae qaa jenj iikanonj Mooses ano Anutu qetama orono monij.”

¹² Kaen jenj kema ejemba tuun, iyonoo jotamemeyagia ano Kana qaawaa boi yonoo uunonjkeeme qaa jegi uugia gere jero. Gere jero tililuaan kanj Stiiwen horonj qelanjinj menj jigo kaunsol tuun yonoo jaagianonj kenji. ¹³ Kema eja tosaanja unuanji kouma Stiiwembaa selianonj qaa qolonmolonggoya kuun kokaen nanjonj jegi, “Eja koi kanonj mono jiwowonj jigonana ano Mooseswaanonj Kana qaa tuarenjenj ama mende mesaonkejato, ii toroqen jenkeja. ¹⁴ Tuarenjenj ama kokaen jero monij, ‘Jiisas, Nazaret ejanonj mono jiwowonj jigo koi kondeeno qeqelalanj ewaa ano Moosesnonj Kana qaa nononota eji, ii utegowaa.’”

¹⁵ Kaen jegi jigo kaunsol tuumbaa ajoajoroononj ragiti, ii kuuyanonj Stiiwen tororo uugi kaitanianonj Siwe gajoba tani kaanja kolooro iima mogi. Kianj.

7

Stiiwenonj qaa kitia meleema jero mogi.

¹ Stiiwen qaa jakeyanonj oonji nano jigo galenj wanjanonj kokaen qisinj muro, “Qaa ii honja me qolonmolonggoyaga?”

Stiiwenonj Aabrahambaa sunduya jero.

² *Qisinj muro kitia kokaen meleeno, “Ejauruna, manj daremuna, niinonj kokaen injijowe mobu: Ananaa ambonana Aabrahamnonj Mesopotemia balononj laligoro asamararanj Toya Anutu iinonj asuginj muro Mesopotemia mesaon Haran gomanonj kema laligoro. ³ Anutunonj kokaen ijoro,

‘Gii geenjaa gomanj balongja ano tinitosauruga onjomesaon balonj monj qendeema gomanjati, mono iikanonj kema laligowa.’

⁴ *Kaen ijoro moma Kaldia gomanj mesaon Haran gomanonj kema laligoro. Iikanonj laligoro manjanonj komuro Anutunonj wasinj murota onj kamanj kokaamba koi laligojuti, mono balonj kokanonj kanj kanainj rama laligoro. ⁵ *Balonj kokanonj rama laligoro Anutunonj balonj kitia boronja monj kana tamboyaa so ii mende bunja qenj muro. Balonj koi kawaa toya mende totonj kolooroto, Aabrahambaa gbilia mende kolooro Anutunonj kamanj iikanondeen iwaa qaa waladeen kokaen jenj somonjgoro,

‘Niinonj gomanj koi ii gii ano goo gemaganonj gbiliuruga koloowuti, mono iyonoojonj onjombe iikawaa toya koloowuya.’

⁶ *Kaen jenj toroqen qaa kokaen jero,

‘Goo gbiliuruganonj gomanj monjenj kema wabaya koloonj laligowuya. Wabaya koloonj laligogi gomanj iikawaa toya yonononj somonjonj ononji togiaa welenj eenj qenj laligowuya. Kaen laligogi ama riinj ononji gawonj binawo binawo eenj megij sewanja mende ononji gbani 400:waa so konajilinj qaganonj laligowuya.

⁷ Kaen laligowuyato, niinonj kanagenj balonj ejemba welengja qenj laligowuyati, ii qaanonj ama jenj tegonj onjomanja.’

Anutunonj toroqen kokaen jero,

‘Kaen kolooro gbiliuruganonj gomanj ii mesaonj gomanj kokanonj eleema kanj waena menj mepeseen noma laligowuya.’ Kianj.

Aisak, Jeikob ano Joosef yonoo sundugia jero.

⁸ *“Anutunonj Aabraham kaen ijonj aiwese kokaen ambutiwaajonj jero moro, ‘Onj niwo soomonjgo ambutiwaajonj mono noo aiwese asa koma eja selegia kotonj laligowu.’

* **7:2:** Jen 12.1   * **7:4:** Jen 11.31; 12.4   * **7:5:** Jen 12.7; 13.15; 15.18; 17.8   * **7:6:** Jen 15.13-14; Eks 3.12

* **7:8:** Jen 17.10-14; 21.2-4; 25.26; 29.31-35.18

Iikawaa so Aabrahamnonj meria Aisak kolooro weenj 8 tegoro kanonj Anutuwaa aiweseya menj selia kotoro. Aisaknonj meria Jeikob mekoloonj aiwese ii kotoro ano Jeikobnonj merauruta mekoloonj onjoma iikawaa so kotonj onono. Jeikobwaa merauruta 12 yonononj Israel nonoo ambosakonj urunanaga koloogi.

⁹ * “Ambosakonj urunananonj kogia Joosef ii gema qenj munj sewanja mewutiwaajonj anjgi tosianonj sewanja menj wama Iijipt kantrinonj kema oonjgi laligoro. Iikanonj laligoroto, Anutunonj iwo laligoro. ¹⁰ * Iwo laligoro konjajilinj kania kania qaganonj uro moroti, kuuya iikanonjga mono metogonj muro. Metogonj munj kalenj morianj muro momakootoya awaa kolooro. Ii kolooro Iijipt kantriwaa faarao kinj iwaa jaanonj keuro iiro sokono eja ponj kuunj muro Iijipt kantri ano faarao kimbaa jinjkaronj miri iwoiya galenj koma onjoma laligoro. ¹¹ * Galenj koma onjono bodi kambanja kanj kuuro Iijipt kuuya ano Keinan gomanj ii sokono. Kawaaajonj ejemba yonononj majakaka somata moma koroweborowe laligogi. Kaenj laligonj ananaa ambourunananonj nembanene mokoloowombaajonj memeanjgogi.

¹² “Kaenj memeanjgogi ‘Iijipt gomanonj dumunj kota eja,’ kaenj jegi Jeikobnonj moro. Kaenj moma merauruta, ananaa ambourunana ii indinj mutuya wasinj onjono kanonj kenjgi. ¹³ * Kaenj kema laligonj eleema manjgiaanonj kagi. Kanagenj indinjanj monj mombo kenjgi Joosefnonj kaniaya injisaano mogi. Mogi faarao kinjonj kaanjadeenj tinitosaya injiima kaniagia moma kotoro. ¹⁴ * Moma kotoro Joosefnonj qaa ama manjanj Jeikob ano tinitosauruta kuuya ii koma horonj onjono iwaanonj kenjgi. Ejemba kenjgiti, iyonjoo janjgogia ii 75 kolooro.

¹⁵ * “Jeikob kaenj wanjgi Iijipt gomanonj keno. Kema laligonj iikanonj komuro. Ambourunananonj kaanjanjgadenj komudaborogi. ¹⁶ * Komudaborogi qamogia menj anjonj Keinan gomanonj eleema Sekem gomanonj kanj ronj koma onjonjgi. Wala eenjanonj Aabrahamnonj Sekem (Sikem) laligonj balonj monj eja qata Haamor iwaa gbiliuruta yonoononjga monenjonj sewanja meroti, mono iikawaa qasirianonj jamo kobaa uroronj kanonj ama onjonjgi.” Kianj.

Moosesnonj Iijipt kantrinonj koloonj laligonj kouro.

¹⁷ * Stiiwenonj toroqenj kokaenj jero, “Anutunonj wala eenjanonj soomonjgo qaa Aabraham muroti, ii honjowo koloowaatiwaa kambanja torinj dodowiro. Dodowiroti, iikawaa so Israel yonononj Iijipt gomanonj koloonj seinj laligogi tuunjanonj somariinj uro. ¹⁸ Somariinj uro faarao kinj monjonj waama kanainj Iijipt galenj koma onjono. Faarao kinj gbilia iinonj Joosefwaa kania mende moma laligoro. ¹⁹ * Iwaa kania mende moma ananaa kanageso ii anjomokolonj qaganonj tiligonj ambourunana ama riinj onjono laligogi. Kaenj laligogi kinjonj Israel yonjoo jenjkooto kotakota kokaenj ano, ‘Onjono mono meraurugia bubuga ii onjoma yamagenj kema apunonj giligi kemenj komuwu.’

²⁰ * “Jenjkooto kaenj ano kambanj iikanonjadenj mera monj qata Mooses kolooro. Anutunonj ii iima moro sokono. Mooses kolooro nemunjanonj ii koinj karoombaa so mirigaranonj galenj koma laligori. ²¹ * Koinj karoonj ii tegoro nemujanonj menj yamagenj kema kondenonj apu qaganonj ama mesanjgoro. Mesanjonj keno faarao kimbaa boratanonj mekoloonj mero meria kolooro galenj koma muro laligoro. ²² Kaenj laligoro Iijipt yonoononj momo ano kaiyaka kuuya ii kuma mugitiwaa so Iijipt yonoononj momakooto eja somata kolooro. Iinonj qaaya ano nanamemenjanj ii esunjmumu qaganonj jenj ama laligoro.

²³ * “Mooses gbania 40 tegoro kanonj Israel daremunj uruta yonjoo prowinsnonj kema

* **7:9:** Jen 37.11, 28; 39.2, 21   * **7:10:** Jen 41.39-41   * **7:11:** Jen 42.1-2   * **7:13:** Jen 45.1, 16   * **7:14:** Jen 45.9-10, 17-18; 46.27   * **7:15:** Jen 46.1-7; 49.33   * **7:16:** Jen 23.3-16; 33.19; 50.7-13; Joos 24.32   * **7:17:** Eks 1.7-8   * **7:19:** Eks 1.10-11, 22   * **7:20:** Eks 2.2   * **7:21:** Eks 2.3-10   * **7:23:** Eks 2.11-15

injiimambaajon romonjon qaaya somonjon keno. ²⁴ Kema Iijipt ejanon Israel eja mon iwo een toontoon angowowo ama horon ureen ama mun qero iiro. Iima kema Israel eja ii ilaan mun gematanon kema irona meleema Iijipt eja ii qen qero komuro. ²⁵ Qero komuro Anutunon Mooseswaanon laarin Israel ejemba faarao kimbaa borononga metogon onomambaajon ku-usun muro karo. Yononon Mooses iima kaniaya iikaen saanon moma asariju, iikaen romongoroto, yononon ii mende moma asarin een tompin laligogi.

²⁶ “Goman ano mombo yonoonon keno Israel eja woianon aori iriuro. Iriima batogon batugaranon luae koloowaatiwaajon moma kokaen irijoro, ‘Eja woi, oro daremunga. Oroangara motoonon mono naambaajon kaen tiwilaan aojao?’ ²⁷ Kaen irijoroto, ejanon alia men bolin muroti, iinon mono Mooses geriawo utama mun kokaen jen muro, ‘Gii nonoonon galenkonkon ano jenteego ejaga koloojan me? Moronon kuun gonota nanjan?’ ²⁸ Gii woran Iijipt eja qena komuroti, mono kaanadeen nii numambaajon jejan me?’

²⁹ *Kaen qisin muro qaa kawaajon ama Iijipt kantri mesaon olon koma Midian gomanon kema wabaga laligoro. Iikanon laligon emba men merawoita woi mekoloon orono laligogi.” Kian.

Mooseson balon qararankonkonan gban 40 laligoro.

³⁰ *Stiiwenon qaa toroqen kokaen jero, “Kaan laligogi gbani 40 tegoro kanon Mooseson balon qararankonkonan liligon baana qata Sainai iikawaa kanianon laligoro Siwe gajoba monon asugiro. Ii gere jerenden batuyanon gere bolan koloon mende jen kotoroti, iikanon asugin muro. ³¹ Kaen asugin muro tani iikawaajon waliqon kania iima moma kotomambaajon kosianon keno Anutuwaanon qaa mon kokaen kolooro moro, ³² ‘Niinon goo ambosakonjuruga yonoo Anutugiaga koloojen. Niinon Aabraham, Aisak, Jeikob yonoo Ponjiaga laligon kouma laligojen.’ Qaa kaen kolooro moma jenenja kanain ororo iikaan baagen un iimambaajon toroko moro.

³³ “Toroko moroto, Ponjon kokaen ijoro, ‘Balon riin nanjan, ii balon kowogaga. Kawaajon gii mono kana esuga qetegowa. ³⁴ Noo ejemba tuunuruna Iijipt laligojuti, ii ama riin onongi siisiiwaewae qaganon aon oron laligoju. Niinon ii iima koton laligojen. Yononon osongon unjuro sama welenjuti, niinon ii modaborojen. Niinon yonoo borogianonga metogon onomambaajon kamaajen. Kawaajon gii mono keteda koi waama kana wasin gombe Iijipt kember!’ Kaen ijoro.”

Mooseson Israel unuano gbani 40 kananon laligogi.

³⁵ *Stiiwenon qaa toroqen kokaen jero, “Yononon Mooses qakooma kondama mun kokaen ijogi, ‘Gii galenkonkon ano jenteego ejaga koloojan me? Moronon kuun gonota kaya nanjan?’ Kaen qakooma ijogito, Anutunon Mooses ii wasin muro yonoo eja pongia kolooro. Siwe gajobanon gere jerenden bolan jero kanon asugin muroti, iinon mono Anutuwaanon buju qaa ii men kan uuta kuuro mootogo ejagiaga kolooro.

³⁶ *Israel mootogo ejagia koloon ejembauruta ii aiwese angoletto kania kania men Iijipt kantrinonga metogon unuano mesaon Kowe Osoga iikanon kagi. Emu kagi kanon ano balon qararankonkonan kaanadeen toroqen aiwese angoletto morota morota ii gbani 40:waa utanon men qendeeno iima laligogi. ³⁷ *Mooseson eja pongia laligon Israel kanageso ii kokaen injoro, ‘Anutunon Juuda tuun onoo batugianonga gejatootoo eja mon meweengon kuuro nii kaana koloowaa.’

³⁸ *“Israel yononon balon qararankonkonan kan laligogi eja pongia koloon ananaa ambosakonjurunana yonowo laligon kanagesogia galen koma onono. Galen koma

* 7:29: Eks 18.3-4 * 7:30: Eks 3.1-10 * 7:35: Eks 2.14 * 7:36: Eks 7.5; 14.21; Jan 14.33 * 7:37: Dut 18.15, 18 * 7:38: Eks 19.1-20.17; Dut 5.1-33

onoma baan̄a qata Sainai iikanon̄ uro Siwe gajoba mon̄on̄ qaa ijoro moma iwo laligoro. Kaen̄ laligon̄ Anutunon̄ laaligo kotigaa qaaya suulan̄ ijoro moma laligoroti, iinon̄ qaa ii iikawaa so jero nonoo Bun̄a kolooro.

³⁹ “Tinon̄ eja pon̄gia laligoroto, ananaa ambosakon̄urunana yon̄onon̄ qaaya ten̄ koma mubombaaon̄ mojogia tiiro gema qegi. Gema qen̄ utama mun̄ uugia meleeno Iijipt kantrinon̄ mombo eleembombaa siin̄a mogi. ⁴⁰ *Kaen̄ moma Mooseswaa data Aaron ii kokaen̄ ijogi, ‘Mooseson̄ eja Pon̄nana koloon̄ Iijipt kantrinon̄ga metogon̄ nunuano kanīni, iinon̄ baan̄an̄on̄ uma tani nomaen̄ kolooji, nono ii mende mojon̄. Ii mende mojon̄iwaajon̄ giinon̄ saanon̄ tando lopion̄ mena iikanon̄ jotamemenana koloogi kanagianon̄ toroqen̄ kembon̄a.’

⁴¹ * “Kaen̄ ijon̄ iikanondeen̄ goul men̄ kanon̄ lopion̄ mon̄ bulmakao meriaa tani meḡi. Ii men̄ siimolon̄ men̄ kan̄ ama mun̄ lomban̄ oon̄ iwoi borogianon̄ meḡiti, iikawaa korisoro ama mepeseegi. ⁴² *Kaen̄ an̄gito, Anutunon̄ ii iima mojoya tiiro gema un̄uro Sombimbaa sengelao Toya waegia men̄ mepeseen̄ on̄ombutiwaajon̄ on̄omesaoro. Gejatootoo eja Aamoson̄ qaa mon̄ ooro Buj̄u Terenon̄ eji, mono iikawaa so kokaen̄ an̄gi,

‘Oo Israel ejemba, on̄o balon̄ qararan̄kon̄kon̄an̄on̄ kan̄ gbani 40:waa so laligon̄ kamban̄ iikanon̄ oro siimolon̄ oon̄ nandun̄ tosaan̄a men̄ kan̄ noma laligogi me qaago?

⁴³ Ii qaagoto, on̄onon̄ mono ben̄ qata Moolek iwaa opo sel kuun̄a ii an̄gogi ano ben̄ qata Refan̄ iwaa sengelao un̄aya ii an̄gon̄ kan̄ laligogi.

On̄onon̄ un̄a lopion̄ ii waegara men̄ mepeseen̄ orombombaaon̄ meḡi bun̄agia kolooro.

Kawaajon̄ ama niinon̄ mono kon̄joma on̄ombe kereurugianon̄ kan̄ un̄uangi kema laligon̄ koriganon̄ Babilon̄ kan̄triwaa gematanon̄ uma laligowu.’ ” Kian̄.

Stiiwenon̄ opo sel jigowaa qaaya jero.

⁴⁴ * “Ambosakon̄urunana yon̄onon̄ balon̄ qararan̄kon̄kon̄an̄on̄ kan̄ laligon̄ Anutuwaaw dangunu kuun̄ opo sel jigo men̄ an̄gon̄ laligogi. Ii men̄ an̄gon̄ Anutunon̄ jigoya mewu-tiwaajon̄ Mooses jen̄ koton̄ mun̄ un̄a sareya qendeema muro iiroti, mono iikawaa so meḡi nano. ⁴⁵ *Mooseson̄ ambosakon̄urunana galen̄ koma on̄ono yon̄onon̄ opo sel jigo ii an̄gon̄ laligogi. Kanagen̄ Joosuanon̄ waama galen̄ koma on̄ono gbiliurugianon̄ jigo ii bun̄a qen̄ an̄gon̄ toroqen̄ kan̄ laligon̄ kan̄tri kokanon̄ kougi. Kan̄tri kokanon̄ kougi Anutunon̄ balon̄ toya tuun̄a tuun̄a on̄otaaro ken̄gi gomanḡia an̄gon̄ koma meḡi. Men̄ rama laligogi kin̄ Deiwid kolooro.

⁴⁶ * “Iinon̄ koloon̄ Anutu jaasewan̄an̄on̄ kalen̄morian̄a mokoloon̄ kokaen̄ qisin̄ muro, ‘Anutu Jeikobwaa ben̄a, giinon̄ saanon̄ jena niinon̄ jen̄ kotowe nono goojon̄ jiwowon̄ jigo wan̄a mewon̄a.’ ⁴⁷ *Kaen̄ qisin̄ muroto, Solomonon̄ jen̄ kotooro Anutuwaajon̄ jiwowon̄ jigo meḡi. ⁴⁸ Ii meḡito, Uuta Somata iinon̄ ejanon̄ miri borogianon̄ meḡiti, iikanon̄ mende laligoja. Kawaa qaaya gejatootoo eja mon̄on̄ kokaen̄ oorota eja,

⁴⁹ * “Pon̄on̄ jeja: Noonon̄ jin̄karon̄ dun̄ rarana ii Siwenon̄ ero namo ii kananaa doya kolooro iikanon̄ riin̄ rajen̄.

On̄o mono noojon̄ miri tania nomaen̄ meḡi sokonaga?

Me miri dakanon̄ mokoloon̄ nonḡi iikanon̄ uma haamo men̄ laligowenaga?

⁵⁰ Iwoi kuuya ii mono neeno neenaa boronanon̄ mokoloon̄ on̄ombeti, ii moju.’ ” Kian̄.

Stiiwenon̄ kaunsol yon̄oo uugia kuuro.

* **7:40:** Eks 32.1   * **7:41:** Eks 32.2-6   * **7:42:** Aam 5.25-27   * **7:44:** Eks 25.9, 40   * **7:45:** Joos 3.14-17
* **7:46:** 2 Sml 7.1-16; 1 Hist 17.1-14   * **7:47:** 1 Kin̄ 6.1-38; 2 Hist 3.1-17   * **7:49:** Ais 66.1-2

⁵¹ * “Oo qaaqeeqee ejemba, oṅoo uugianon mono duuro gadokopa kolooju. Gejagianon hongon mende totoon tooja! Ii duujiwaajon Anutuwaanon qaa qotogon gejajojomban amakeju. Ambosakonurugianon Uṅa Toroya tuarenjen ama mun laligogi ononon mono yonoo so toroqen kaanjadeen Uṅa Toroya suulan gema qenkeju! ⁵² Oṅoo ambosakonurugianon gejatootoo ejemba afaana qaago sisiwerowero ama onoma laligogi. Yonoononga moronon kakasililin mende mokoloo? Yononon Eja Solaṅanon asugiwaatiwaa gejatootoo qaaya jegi ii unugi komugi. Yononon komugi Eja Solaṅanon anjo asugiro ononon ii memelolo men mun qegi komuro. ⁵³ Anutunon gajobauruta wasin onono Siwenonga kamaan Kana qaa onongi Bunagia kolooroto, ononon ii mende ten koma otaan laligogi.” Kian.

Stiiwen jamonon qegi komuro.

⁵⁴ Stiiwenon qaa kaen jero jigo kaunsol yononon mogiti, ii uugia soonon kootoya kaana koto. Koto uugia gere jero ambari kin waama nanji. ⁵⁵ Kaen angito, Uṅa Toroyanon Stiiwembaa uuta saa qero jaaya Siwenon uuro uro Jiisas Anutuwaa asamararan uutanon eukanon Anutuwaa boro dindinanon nano iiro. ⁵⁶ Jiisas iima jero, “Mobu! Siwe aantano Siwe gomambaa Eja honanon mono Anutuwaa boro dindinanon nano iijen.”

⁵⁷ Kaen jero moma qa gigilaagi guju somata waaro gejagia borogianon gojoma kuuyanon lugun kema qelanjin megi. ⁵⁸ Kaen men taon goraayanon ororaan kema seleenjen ama jamonon kanain gilin qegi. Kaen qegi tosanon ii iima nama malekugia qetegon melolon eja gbaworo Soolwaa kosianon anji. ⁵⁹ Kaen ama jamonon gilin qengadeen nanji Stiiwenon Anutuwaa qama koolin kokaen jero, “Oo Pon Jiisas, gii mono kokoosona men angon komba!” ⁶⁰ Kaen jen kemen simin kuma qa gigilaan jero, “Pon, singisongo koi anjuti, iikawaa lombota mono yonoo qagianon mende amba!” Kaen jen goron qen komuro. Kian.

8

Soolnon uumeleen tuun sisiwerowero ama onono deenji.

¹ Stiiwen qegi komuroti, ii Soolnon kaanagadeen moro sokono. Kamban iikanonadeen sisiwerowero somata koloo Jerusalem sitiwaa uumeleen tuun kazi ama onongi. Kawaajon yononon korebore siti mesaon deema Judia ano Samaria prowins woi ii sokoma kenji aposol yononondeen kaparan koma sitinon laligogi.

² Ejemba Anutu goda qen waeya men laligogiti, iyonoononga tosanon Stiiwen komurotiwaajon jinjen qama mamaga saama qamoya men kema ron konji.

³ * Ron kongito, Soolnon uumeleen kanageso jaabamagege men onoma miria miria liligon uma uumeleen eja ano emba ororaan unuama gilin onono kamaagi jero kapuare mirinon ononongi. Kian.

Filipnon Samaria sitinon Buṅa gawon mero.

⁴ Uumeleen ejembanon deema goman so kema kan liligon laligogiti, iyononon Oligaa Buṅa jen iikanon ejemba uugia kuun laligogi. ⁵ Filipnon Samaria prowinswaa siti mononon kemen Hamoqeeqee Toya Kraistwaa kania jen asarin onono mogi. ⁶ Ii jen asarin onoma angoletto mero letono ejemba tuun yononon ii iima qaa jeroti, ii uumotoon ama geja ama moma angon konji.

⁷ Filipnon gawon mero Anutuwaa ku-usunanon omejiilan mamaga ii ejemba uugianonga onotaaro. Onotaaro qa bobolo qama kouma kenji. Gawon mero ejemba seiseiya bakagia koomuya koloon meendangoya laligogiti, ii qeangogi. ⁸ Kaen koloo Samaria sitinon korisoro uuta koloon ero. Kian.

* 7:51: Ais 63.10 * 8:3: Apo 22.4-5; 26.9-11

Sele galen eja Saimonon umbuqumbulin ano.

⁹ Korisoro eroto, Samaria siti kanon owen jenan eja mon qata Saimon laligoro. Inon gbani tosaan suuqangoron hamoqege gawon menj Samaria ejemba walingon onono laligogi. Kaen laligogi “Eja uuta koloojen,” jen iyanajaan moro uro. ¹⁰ Ejemba uuta ano kamaanqeqeta yononon korebore Saimombaa qaawaajon geja ama moma kokaen jen laligogi, “Anutuwaa esun qata ‘Ku-usun somata,’ qajuti, iikanon mono eja kawaa uutanon kemerota eja.” ¹¹ Saimonon suuqangoron hamoqege gawon ii kamban koriga mero ejembanon walingon laligogi. Kaen ano walingon laligotiwaajon ama iwaanon qokotaan laligogi.

¹² Kaen laligogito, Filipnon kan Anutuwaa bentotonon keubombaa Oligaa Bunja ano Jiisas Kraist qataa kania ii jen asarin onono. Ii jen asarin onono ejemba mamaganon Bunja qaa moma laarin uugia meleengi oomulu menj onono. ¹³ Kaen анги Saimonon kaanagadeen qaa ii moma laariro oomulu menj mugi Filipwaa kosianon kan laligon otaaro. Kaen kolooro Filipnon angoletto aiwese somasomata mero asugiro ii iima walingon laligoro. Kian.

Unja Toroyanon Samaria yonoo uugianon kemero.

¹⁴ Samaria ejembanon Anutuwaanon Bunja qaa kaen moma analin angon kongiti, iikawaa bujuyanon sein Jerusalem sitinon keno aposol yononon mogi. Yononon ii moma Piito ano Jon meweengon wasin orongi yonoonon keni. ¹⁵ Kema keuma yonoojon ama qama koolin Unja Toroyanon uugianon kemebaatiwaajon Pon qisiri. ¹⁶ Kania kokaembaajon qisin qama kooliri: Yononon Pon Jiisaswaa qatanon oomulu menj onongito, Unja Toroyanon yonoononga mombaa uutanon mende kemero een laligogi. ¹⁷ Kawaaajon qama koolin borogara wangianon ani Unja Toroyanon uugianon kemero megii. Kian.

Saimonon Unja Toroya sewanja memambaajon jero.

¹⁸ Aposol yoronon borogara ejemba wangianon ani Anutunon iikawaa so Unja Toroya yonoo uugianon ano Saimonon ii iima monej menj kan kokaen irijoro, ¹⁹ “Oro mono ku-usun kaanja ii nii mon noni menj borona daen yonoo wangianon amanati, Unja Toroyanon mono iyonoo uugianon kemebaa.”

²⁰ Kaen irijoroto, Piitonon kokaen jen muro, “Ae! Yamagen! Giinon Anutuwaa kalenja ii monejnon sewanja memambaajon jejan. Kawaaajon gii mono monengawo gere sianon kemeba. ²¹ Goo uuganon Anutuwaa jaanon mende dinggoja. Kawaaajon gii Bunja qaa kokawaa honja mon mende totoon mewaga. ²² Kilenaganonga mono uuga meleema Pon qama koolina inon uumomogaa singisongoya ii mesaonaga. ²³ Goo uuganon kobooro tomembombombon kaanja juma saa qen gonja. Singisongoganon mono kasa kaanja kokosiin gono osijan.”

²⁴ Piitonon kaen jen muro owen jenan eja Saimonon kokaen meleema orono, “Oro mono noojon ama Pombaajon qama kooliri qaa jejaoti, iikawaa honja mon mende koloon nonaga.”

²⁵ Aposol yoronon Pombaa Bunja qaa ii siti iikanon nangon jen jen asarin onomesaon keni. Kananon kema Samaria prowinswaa gomanja gomanja liligon ejemba uugia Oligaa Bunja qaanon kuun onoma laligon Jerusalem sitinon eleema keni. Kian.

Filipnon Afrika eja mon ii Bunja qaa ijoro.

²⁶ Pombaanon gajoba monnon Filip qaa kokaen ijoro, “Gii mono Jerusalem siti mesaon Saut waagen kemba. Balon qararankonkonon kana isia (walaga) Gaza taanon kemenkejuti, mono iikanon kemba.” ²⁷ Kaen ijoro Filipnon afaangon mesaon keno. Kema Afrika eja monnon gomanon eleema keno kananon mokolooro. Inon

Etiopia kantriwaa kandas kwiimbaa jawiŋa uuta kolooŋ emba pombaa jinŋkaron miri-anon monen ano esuhina iwoiya galen koma laligoro. Seliaa iwoiwaajon ama Juuda eja koloomambaajon amamaaroto, kilen Anutuwaa waeya men mepeseemambaajon Jerusalem sitinon karo.

²⁸ Kaŋ gomanon eleemambaajon hoos karenon uro hoosnon horogi kananon keno. Iikanon kema gejatootoo eja Aisaiawaa buk kotuma weenŋon raro. ²⁹ Kaen kolooro Uŋa Toroyanon Filip saŋe qeŋ muŋ qaa kokaen ijoro, “Gii mono hoos kare iikawaa kooronon kema metetereen kamba.” ³⁰ Uŋa Toroyanon kaen ijoro iikanondeen bobogariŋ kosianon keno. Kema ejanon gejatootoo eja Aisaiawaa buk iikanon Buŋa qaaya weenŋoro moro. Moma kokaen qisiŋ muro, “Qaa weenŋoŋaŋi, ii saanon moma asarijan me qaago?”

³¹ Qisiŋ muro ijoro, “Moŋnon mende jeŋ asariro neeno ii nomaen moma asariwenaŋa?” Kaen ijoro hoos karenon uro motoon rari. ³² *Buŋa Tere weenŋoroti, ii kokaen, “Ejanon lama qeŋ kotowombaajon men wanjuti, ii mono iikawaa so oson soronŋon ero.

Galenon lama meriaa juya bianŋatinon motoro kooronon goron qeŋ otona qaa nanji, iwaa so mono mende qama waunŋoro.

³³ Men kamaan mug moŋnon qaa jakeyanon qaayaa kitia mende nanŋon jero een lan jeŋ tegogi. Namonon laaligoya kaen wanŋi komuro.

Gbiliuruta qaa komuro. Kawaajon moŋnon qa areŋa kanagen mende weenŋon jewaa.”

³⁴ Jawinon ii weenŋon Filip kokaen qisiŋ muro, “Gejatootoo ejanon qaa ii morowaaŋon jeja? Ii iyaŋaajon me eja mombaajon jeja? Gii saanon iikawaa kania nijowa.”

³⁵ Kaen qisiŋ muro gejatootoo yonoonon Buju Terenonŋa kanain Jiisaswaa Oligaa Buŋa ii kaniawo jeŋ asariro moro. ³⁶ Kaen amin moma kananon kema apu kosianon keuri kwiin jawiŋanon ijoro, “Iiba, apu berenŋa koi eja. Kawaajon gii saanon oomulu men nomba. Qaa moŋnon anŋon koma gonja me qaago?” ³⁷ (Kaen ijoro Filipnon jero, “Gii qaa gijoŋeŋi, ii uuga kuuya Anutuwaanon ama moma laarijan eeŋ, ii saanon amaŋa.” Jero qaa kokaen meleeno, “Jiisas Kraistnon Anutuwaa Meria kolooja, niinon ii moma laarijen.”

³⁸ Kaen meleema jeŋ kotooro hoos kare somonŋogi anŋarakun apunon kemen Filipnon oomulu men muro. ³⁹ Ii men muro apunonŋa kouri Pombaa Uŋa Toroyanon Filip wano uma aliro kwiin jawiŋanon ii mombo mende iiro. Mende iiroto, toroqen korisoro qaganon goman balononon Etiopia keno. ⁴⁰ Filipnon alin kema taon qata Asdod kanon asugiro mokoloogi. Iikanonadeen toroqen taonŋa taonŋa liligon kanon Oligaa Buŋa qaanon ejemba uugia kuun kema laligon Sisaria taanon kouro. Kian.

9

Ponŋon Sool asugin muro uuta meleeno.

Apo 22.6-16; 26.12-18

¹ Kamban biiwia kanon Soolnon uugere qaganon nama uu selia bolan qetano Pombaa gowokouruta unun ureen onoma laligoro. Kaen laligon jigo gawon galen wanŋa iwaanon keno. ² Iwaanon kema kokaen kuun qisiro, “Kana gbilia otaan laligojuti, iyonoononŋa tosiannon koriganon Damaskas sitinon laligoju. Kawaajon niinon saanon endu kema monŋama onoma moŋ mokoloomanati, ii mono somonŋon wama Jerusalem sitinon kamaŋa. Damaskas sitinon Juuda nonoo qamakooli miri galen komakejuti, iyononon ii anŋon koma onombubotiwaajon mono jenteego tere ononona men kema qendeema onomaŋa.” Kaen jero ooro men keno.

* **8:32:** Ais 53.7-8

³ Kananon kema kema Damaskas siti dodowimambaaon ano iwoi mon uulanawo kokaen kolooro: Asamararan mon Siwenonga oobili kaanja asugin kamaan liligon muro. ⁴ Liligon muro tama namonon kemen en oton mon moro qaa kokaen ijoro, “Sool Sool, gii mono naambaaon sisiwerowero qaganon ama nonjan?”

⁵ Kaen ijoro Soolnon qisin jero, “Pon, gii moronon?” Kaen jero meleeno, “Nii Jiisas sisiwerowero qaganon ama nomakejani, nii mono ii. ⁶ Ii koloojento, saanon waama sitinon kema. Iikanon kema naa iwoiga ambagati, monnon iikawaa bujuya gijowaa.”

⁷ Eja iwo kenjiti, iyononon qaagia bogoro totomin nanji. Yononon qaa oton onanon mogito, eja mon mende iigi. ⁸ Qaa meleeno Soolnon namononga waaroto, jaaya uun iwoi mon mende iima titou kuun nano. Kaen nano borianon menj Damaskas sitinon wama kenji. ⁹ Kenji ween karoon kawaa so titou rama apu me nene mon mende nen een raro. Kian.

Ananiasnon Sool oomulu menj muro.

¹⁰ Damaskas sitinon Jiisaswaa gowoko mon qata Ananias laligoro. Ponnon koton kondooro jaameleen unja iiro “Ananias!” qaro. Qata qaro jero, “Oo Pon, nii koi rajen.”

¹¹ Kaen jero Ponnon kokaen ijoro, “Gii mono waama kana qata Kana Dindina jenkejuti, iikanon kema. Iikanon kema Juudaswaa mirinon uma Tarsus eja qata Soolwaaon qisiwa. Moba, iinon nii qama koolin noma raja. ¹² Qama koolin rama uutanon jaameleen unja mon kokaen iiro: Eja qata Ananiasnon miria uutanon kouma jaaya mombo toowaatiwaaon boria wananon ambaa.”

¹³ Ponnon qaa kaen ijoro kokaen meleeno, “Oo Pon, ejemba mamaganon eja iikawaa sunduya jedaborogi mobe. Iinon Jerusalem sitinon goonon kanagesouruga soraaya ii mamaga unun ureen onoma laligoro. ¹⁴ Jigo gawon galen wana yononon nemun koma ku-usun mugi Damaskas siti kokanon kaanagadeen gawon iikayadeen memambaaon karo. Ejemba goo qaga qama koolinkejoni, iinon mono nono korebore nonoma somononon nonomambaaon moja.”

¹⁵ Kaen meleenoto, Ponnon kokaen ijoro, “Niinon eja ii meweengon mube qana bosima noo manja qen laligowaa. Kaen laligon gomanja gomanja liligon noo Bujana jen seiroy Israel ano waba kantri ejembanon momakebuya. Qaa jakeya jakeya kanon horogi eja pon mamaga yonoo jaagianon keuma noo Bujana injijoro mobuya. Kawaaon mono kilen kema. ¹⁶ Iinon qana bosima kawaaon siimbobolo mamaga mobaa. Niinon iikawaa arenja qendeema mumambaaon mojen.”

¹⁷ Kaen ijoro Ananiasnon kema miri iikawaa uutanon uma borowoita Soolwaa wananon ama ijoro, “Sool alana, kana somatanon kana Jiisasnon asugin gonoti, Pon iikanon mono wasin nono kajen. Goo jaaganon mombo tooro Unja Toroyanon uuga saa qewaatiwaaon nijoro kajen.” ¹⁸ Kaen ijoro iikanondeen iwoi sunuyawo tani kanon jaayanonga tama kamaadabororo jaaya tooro. Jaaya tooro uuro asariro waaro. Waama jero oomulu menj muro. ¹⁹ Oomulu menj muro nene nen kotiiro. Soolnon kotiin gowoko yonoo batugianon Damaskas sitinon ween tosaanja laligoro. Kian.

Soolnon Damaskas sitinon Buja gawon mero.

²⁰ Laligon iikanonja waama Juuda yonoo qamakooli miria miria kanon uma Jiisaswaa kania menj asarin ejemba uugia kuun kokaen injijoro, “Jiisasnon Anutuwwa meria kolooja.”

²¹ Kaen injijoro moma kuuya yononon aarun walingon jegi, “Jerusalem sitinon qa ii qama kooligiti, eja koi kanon ii unun ureen onoma laligoro me qaago? Kaanjadeen koi kanon karoti, ii mono nono somononon nunuama jigo gawon galen wana yonoo borogianon nonoomambaaon karo. Kawaaon mono nomaen letoma anjo Anutuwwa qaa iikayadeen nanjon jenkeja?”

²² Kaen jegito, Anutunon Sool esunmumu muro mombo kotiin laligoro. Kotiin laligon Juuda ejemba Damaskas sitinon laligogiti, iyonoo uugia kuun kokaen jen laligoro, “Jiisasnon onanon Anutuwaanon Hamoqeqe Toya Kraist kolooja.” Qaa ii jen kotiin kania qendeema laligoro yononon kiko qen qaa ii qewagowombaajon amamaan laligogi.

²³ *Ween mamaga tegoro Juuda yononon ajoroon qaa gawon men Sool qegi komuwaatiwaajon angonan anggi. ²⁴ Anggonan angito, iikawaa bujuya ii Soolwaa gejianon kemero moro. Soolnon Damaskas siti mesaomambaajon ano iikanon qegi komuwaatiwaajon siti kiropo naguyanon iwaajon asaga gomantiina jaa galen men laligogi. ²⁵ Kaen men laligogito, gowokourutanon gomantiina monon konde (misa) somata men kasanon somonjon Sool kondenen ama siti sopawaa ootanonga anggi kemen keno. Kian.

Soolnon Jerusalem tatawaga kema laligoro.

²⁶ Soolnon kema Jerusalem sitinon keuma Jiisaswaa gowokouruta yonowo batogon toroqeroto, kuuya yononon Sool gowoko koloon laligoroti, ii mende moma laarigitiwaajon ama iwaajon toroko mogi. ²⁷ Toroko mogito, eja qata Barnabas iinon ala men mun kalan koma wama aposol yonoonon kema qendeema sunduya kokaen jen asarin onono, “Sool eja koi kanon kananon karo Ponon asugin muro iiro qaaya ijoro ano kanagen Jiisaswaa qata ii Damaskas sitinon jen asarin uugia kotakota kuun laligoro.”

²⁸ Sunduya kaen jen asarin onono yonowo toroqen Jerusalem siti uutanon liligon awasankaka nama Pombaa qata asuganon qama ejemba uukuuku kotakota ama onoma laligoro. ²⁹ Ii ama onoma laligon Juuda ejemba Griik qaa moma laligogiti, iyonowo amin moma mondonnosi qaa melenqeleen anoto, yononon Sool kaparan koma qegi komuwaatiwaajon mogi. ³⁰ Ii batogi alaurutanon Sool mokoloon wama Sisaria taonon kema nama wasigi yanodeen toroqen kolokoloo taona qata Tarsus kanon keno. Kian.

Uumeleen tuun yononon luaenon laligogi.

³¹ Soolnon uuta meleeno iikawaa gematanon uumeleen kanageso kuuya Judia, Galili ano Samaria prowins sokoma laligogiti, iyononon luae mokoloogi Unu Toroyanon ii men kotiin nanjon onono laligogi. Kaen metulanjon Pombaa qaaya uguwombotiwaa keegia moma gawon megi uumeleen kanagesogianon somariin seiro laligogi. Kian.

Piitonon Lida eja mon men qeangoro.

³² Piitonon gomanu gomanu liligon Jiisaswaanon kanageso soraaya injiima kema laligon kaban monon taon qata Lida kanon keuro. ³³ Keuma kanon eja mon qata Ainias mokoloo. Bakaya koomuya koloo dunnondeen en laligoro gbani 8 tegoro. ³⁴ Piitonon ii mokoloon kokaen ijoro, “Ainias, Jiisas Kraistnon gii men qeangon gonja. Kawaaajon mono waama tambomaega men kululuuwa.” Kaen ijoro iikanondeen waaro. ³⁵ Kaen koloo Lida ano Saaron ejemba kuuya yononon ii iima uugia meleema Pombaanon qokotaagi. Kian.

Piitonon Jopa kema Tabita men gbiliro.

³⁶ Jopa taonon gowoko emba mon qata Tabita laligoro. (Qa ii Griik qaanon Dorkas, ananaa qaanon nembaro, Inglis qaanon deer.) Iinon kaban so gawon awaa awaa men kalen seiseiya mendeema ejemba kamaanqeqeta ilaan onoma laligoro. ³⁷ Piitonon goman kanon laligoro Tabitanon kaban iikanon ji koloon muro komuro. Komuro qamoya songbama men miri uuta monon uma anggi.

³⁸ Lida ii Jopa taon kosianon raro. Kawaaajon Piitonon Lida laligoroti, gowoko yononon ii moma eja woi wasin orongi kema Piito kokaen qisin muri, “Gii mono

* 9:23: 2 Kor 11.32-33

uulanjowo kana norowo Jopa taonon kembonja.”³⁹ Qisij muri iikanondeen afaanjon yorowo kenji. Kema keugi qamo miri uutanon erotiwaanon wama ugi. Ugi emba malo kuuya Piito liligon saama Dorkasnon yonowo laligon opo maleku uun menj ononoti, ii gendeema mugi.⁴⁰ Qendeema mugito, Piitonon jero kuuya yononon kemedaborogi siminj kuma qama kooliro. Qama koolindaboron qamo jaasewan qen kokaen ijoro, “Tabita, mono waaba.” Kaen ijoro jaaya uun Piito iima waama raro.

⁴¹ Raro Piitonon borianon menj kobibiuro waama nano. Nano uumeleen alauruta ano emba malo onoono ugi. Ugi koomunonga gbilin waaroti, emba ii jaasewangianon ano iigi.⁴² Iikawaa buju qaa ii Jopa uutanon miri so keno moma ejemba mamaganon kanain Pon moma laarin mugi.⁴³ Piitonon Jopa kanon somanja tosaanja toroqen laligon Saimombaa mirinon rama ero. Eja ii kana esu mewutiwaajon bulmakao selia orasin songbama meagon laligoro. Kian.

10

Korniliusnon Piito qaro karo uuta meleen.

¹ Taon qata Sisaria kanon kawali galen wabaya mon qata Kornilius laligoro. Iinon manjaqeqe tuun bakaya mon qata “Italiwaa manjaqeqe tuun” qagiti, iikanon manjaqeqe eja 100 yonoo galengia laligoro.² Iinon sumanjuruta kuuya yonowo Anutu goda qen waeya menj mepeseen laligogi. Kaen laligogi Juuda ejemba wanaya yonoojon kalen seiseiya onoma Anutu pororo qama koolinj laligoro.³ Mare monnon 3 kilok kawaa so kolooro Ponon Kornilius koton kondoro jaameleen unja mon iiro. Unja ii tororo iima iikanon Anutuwaanon gajoba monnon mirianon uro iiro. Gajoba kanon uma “Kornilius!” jen qata qaro.

⁴ Kaen qaro gajoba iigigiin sombuya moma ijoro, “Somatana, naambaajon koi kajan?” Kaen ijoro meleen, “Gii qama koolinj laligona qaaga Anutuwaanon uro moro awaa kolooja. Gii ejemba wanaya kalenja kalenja mendeema onomakejani, ii Anutunon moma anjon koma goojon romonjon wasinj nono kajej.⁵ Kawaaajon mono keteda koi qele ana Jopa taonon keno eja qata Saimon, qata mon Piito qajuti, iiga wama kawu.⁶ Iinon oro selianon gawon meme eja qata Saimon iwaa mirinon kowe goraayanon laligoja.”

⁷ Siwe gajobanon Kornilius qaa kaen ijon mesaon keno. Mesaon keno welenqeqeya woi orono kari. Kari koipuya manjaqeqe eja mon kosianon kaparan koma Anutu motoongara goda qen laligoriti, ii kaanagadeen oono karo.⁸ Kagi gajobawaanon qaa ii kuuya injoro wasinj onono Jopa taonon kenji. Kian.

Ponon Piito koton kondoro jaameleen unja iiro.

⁹ Eja yononon kananon kenji goman ano taon dodowigi ween biiwia kanon Piitonon miri uuta mon eu kanon uma nama qama kooliro.¹⁰ Nama qama koolinj nenewaa komun iwoi nemambaajon moma jero oogi. Oogi kamban kanon Pombaa umbeumbenjon qero rama jaameleen unja mon kokaen iiro:¹¹ Siwenon aantano iwoi somata mon kamaaro. Iwoi ii opo taanja somataa tani kaanja kolooro. Gajoba yononon iwoi iikawaa wanjonja 4 iikanon menj nanowuyaga, iikawaa tani kaanja balonon kamaaro.¹² Iwoi iikawaa uutanon oro kania kania ragi. Oro tosianon kana 4:yanon riinj kemakeju. Tosianon wosogianon kondondonjon kemakeju. Kaanagadeen koonja koonja kanakeewan elelaon kemakejuti, iwoi kaanja kaanja ii opo iikawaa uutanon motoon kamaagi.¹³ Kamaagi iikanon qa mon koloon qaa kokaen ijoro, “Piito, gii mono waama iwoi koi qen on newa.”

¹⁴ Kaen ijoroto, Piitonon jero, “Oo Pon, kaen qaago totoon! Ii qizimizinjawo. Nii kamban monnon iwoi anjonjayawo ii mende newe. Nii iikawaaajon arokuukuu mojen.”

¹⁵ Kaen ijoro qa iikanonj mombo koloonj iwaajonj jero, “Anutunonj iwoi jen konjoratiro eji, giinonj iikawaa qata anjonjorayawo kaenj mende qaba.” ¹⁶ Iwoi kaana ii mombo asugiro indina karoonj kolooro. Indina karoonj kolooro iikanondeen opo ii mombo horogi Siwenonj uro.

¹⁷ Piitononj jaameleenj unja ii iima iikawaa kaniaajonj kiko qenj momambaajonj moma bimbimbonj raro. Kaenj raro kamban iikanondeen Korniliusnonj eja wasinj onono kanj Saimombaa miri monjgama kawaajonj qiqisi ama mokoloonj kouma miri naguyanonj nanji. ¹⁸ Miri naguyanonj nama kokaenj qama qisigi, “Saimon qata monj Piito qajuti, iinonj miri koi kanonj laligoja me qaago?”

¹⁹ Piitononj toroqen jaameleenj unja iikawaa kaniaajonj moma bimbimbonj raro Unja Toroyanonj kokaenj ijoro, “Moba, eja karoononj kanj gii monjgama gonju. ²⁰ Niinonj eja ii wasinj onombe koi kaju. Kawaajonj mono keteda koi waama kemenj uuwoi ezelobezelo mesaonj yonowo kamba.” ²¹ Kaenj ijoro Piitononj eja iyonononj kemenj injoro, “Mobu, onjo eja monjanjuti, niinonj ii koloojenj. Mono naambaajonj kaju?”

²² Injoro meleengi, “Kawali galenj Kornilius ii eja dindina kolooja. Iinonj Anutu waeya menj mepeseen laligoro Juuda ejemba tuun kuuya yonononj goda uuta qen munkeju. Anutuwaawo gajoba toroya monjonj asuginj munj kokaenj jenj kotoro moro, ‘Gii mono qele ama Piito koma horonj muna miriganonj uma qaa utanonja jewaati, ii geja ama moba.’ ” ²³ Kaenj meleengi horonj onono miri utanonj ugi kalanj koma onono ainjolonj rama egi. Egi gomanj ano Piitononj waama yonowo keno. Jopa taonj kanonja ala tosaanja unjuano iwo motoonj kenji. Kianj.

Piitononj waba ejemba yonowo ajoroogi.

²⁴ Motoonj kema somanja motoonjo enj kema laligonj Sisaria taononj keugi. Keugi Korniliusnonj yonoojonj mamboma laligoro. Kaenj laligonj tinitosa ano alauruta awaa ii koma horonj onono mirianonj ajoroonj ragi. ²⁵ Keuma Piitononj mirinonj umambaajonj ano Korniliusnonj waama kamaanj jolonja jenj kanaanonj kemenj usugonj muro. ²⁶ Usugonj muroto, Piitononj borianonj menj kobibiro waaro kokaenj ijoro, “Mono waaba, nii kaanjadeen balonj ejaga koloojenj.”

²⁷ Kaenj ijoro iwo aminj moma miri utanonj uri ejemba mamaganonj ajoroonj ragiti, ii injiuro. ²⁸ Injiima kokaenj injiuro mogi, “Onjo Juuda ejemba nonoo kanaanana moju. Juuda nono ejemba wabaya onoo mirinonj uma onowo ainjolonj rarawaa songo ero amamaankejonj. Ii amamaankejonto, Anutunonj qaaya monj qendeema noma kokaenj nijoro, ‘Giinonj ejemba ii me woi yonoo qagia ii anjonjora arokuukuuyawo kaenj mende qaba.’ ” ²⁹ Kawaajonj onjo qele ama koma horonj nonji niinonj mende qotogonj kanj koujenj. Kouma kokaenj qisijenj: Onjo mono naambaajonj qele ama koma horonj nonji? Ii saanonj jegi momanja.”

³⁰ Kaenj injiuro moma Korniliusnonj meleeno, “Nii mare monjonj kambanj kokaamba 3 kilok kanonj mirinanonj rama qamakooli gawonj menj laligonj kube kete somanja 4 kolooja. Qamakooli gawonj menj laligowe iikanonjadenj eja monj selekopaaya asamararanjowo kanonj asuginj bananonj nano. ³¹ “Bananonj nama kokaenj nijoro, ‘Kornilius, gii qama koolinj laligona qaaga Anutuwaanonj uro moro awaa kolooja. Gii kalenja kalenja ejemba wanaya mendeema onomakejanj, ii Anutunonj moma anjonj koma goojonj romonjonj wasinj nono kajanj. ³² Kawaajonj mono keteda koi qele ana Jopa taononj keno eja qata Saimon, qata monj Piito qajuti, iiga wama kawu. Iinonj oro selianonj gawonj meme eja Saimon iwaa mirinonj kowe goraayanonj laligoja.’

³³ “Kaenj nijorotiwaajonj ama niinonj iikanondeen qele ambe goononj kagi. Giinonj qaana moma kajanjwaajonj uuna qeangoja. Ponjonj qaa kuuya jewagiwaajonj jenj kotonj gonoti, giinonj ii saanonj jena mobonja. Nono kuuya keteda koi iikawaajonj ajoroonj Anutuwaawo jaasewanjonj koi rajonj.” Kianj.

Piitonon Korniliuswaa mirinon Buja qaa jero.

³⁴ *Korniliusnon kaen jero Piitonon kanain kokaen jero, “Ahaa! Anutunon ejemba tosaana mende iniisosoroon tosaana mende sureen onomakejato, so motoongonon gosin nonomakeja. Iwaa jaanon monon angonjorayawo mende kolooja. Niinon ii keteda koi onanon moma kotojen.

³⁵ “Kaen qaagoto, ejemba tuuna tuuna kuuya nonoo batunananon daen yonoononga monon Anutu waeya men mepeseen kaiyakayanon kana dindiŋa otaaji, iinon mono Anutuwaa jaanon sokonja. ³⁶ Jiisas Kraistnon ejemba kuuya ananaa Ponana koloon luae qen nonomakeji, Anutunon Buja qaaya ii Israel kanageso nonoonon ano karo. Buja iikanon karo nono iikawaa Oligaa Bunaya jen asarin laligojon. ³⁷ Jonon ejemba uugia kuun kokaen jero, ‘Ono mono uugia meleengi niinon oomulu men onomaŋa.’ Kaen jero kawaa gematanon qaa ii Galili prowinsnon kanain jegi sein kema Judia prowinsnon keuma kuuya sokono. Ono ii modaboroju.

³⁸ “Anutunon Uŋa Toroya Nazaret eja Jiisaswaa uutanon maaro ku-usun buja qen aon goman so liligon laligoroti, ii iwo nano kema ejemba kiankomun onono. Kilenaa Toyanon ejemba esunanon somonon horon onono kemegiti, iinon ii kuuya men qeangon onondabororo. ³⁹ Iwoi ii Juuda nonoo gomanon ano Jerusalem sitinon ama men laligoro gere batuyanon monon qegi komuro. Nono ii kuuya iima nanon jen dangunuya koloon nanon. ⁴⁰ Komun ero somaŋa karon kolooro Anutunon men gbiliro waaro. Waama indina mamaga ejemba asugin onono.

⁴¹ “Iinon ejemba tuun kuuya yonoonon mende asugiroto, Anutunon waladeen nono meweengon nonono Jiisasnon koomu-nonga waama laligoroti, kaban iikanon iwo qaa amin moma nembanene angon nen laligonin, mono nonoonon asugiro nono iikawaa qaaya nanon jen namakejon. ⁴² Kaen nanin Jiisasnon kokaen jen koton nonono, ‘Anutunon kuun nono niinon ejemba laligojuti ano komugiti, iyonoo jentego Togiaga koloojen. Kawajon ononon mono noo kania ii ejemba tuun so yonoonon nanon jen asarin laligowu.’ ⁴³ Ejemba daen yonoonon Jiisas moma laarin mun qata qamakejuti, Anutunon mono qa ii moma yonoo singisongogia mesaon songbamakeja. Iwaa kania kaen eji, ii gejatootoo ejemba kuuya yonoonon nanon jen asarin oogita eja.” Kian

Uŋa Toroyanon waba ejemba yonoonon kamaaro.

⁴⁴ Piitonon qaa kaen jengadeen nano Uŋa Toroyanon ejemba geja ama mogiti, iyonoo uugianon kemero. ⁴⁵ Anutunon Uŋa Toroya kalena ii waba ejemba yonoo uugianon kaanagadeen maaro kemeroti, ii Piitowaa alaurutanon iima aarugi. Juuda ejemba selegianon Anutuwaaiiwese men kotogi uugia meleema Jiisas moma laarin Piito otaan kan ragiti, iyonoonon mono aarun kokaembaajon walingogi: ⁴⁶ Yonoonon kantri tosaana yonoo qaagia morota morota kanain jen Anutu mepeseegi. Kawajon walingogi Piitonon kokaen qisin onoma jero, ⁴⁷ “Yonoonon Uŋa Toroya ii nonoonon anin kaana angon koma buja qen aojuti, ii mojon. Kawajon ii saanon oomulu men ononin sokombaa. Ii anin moronon qotogon nononaga?”

⁴⁸ Kaen jen jen koton onono Piitowaa alaurutanon nama Jiisas Kraistwaa qatanon Kornilius sumanuruta oomulu men onongi. Oomulu men onongi Piito angon koma mugi toroqen ween tosaana yonowo laligoro. Kian.

11

Piitonon Jerusalem kema gawonaa sunduya jero.

¹ Waba kantri yonoonon kaanagadeen Anutuwaanon qaa men angon kongiti, iikawaa bujuya ii aposol ano uumeleen alaurugia Judia prowins sokoma laligon mogi.

* 10:34: Dut 10.17

² Kawaajon Piitonon Jerusalem sitinon eleema uro Juuda selegianon Anutuwaa aiwese men kotogi uugia melengiti, iyononon jejewili (jaaliki) ama jen mugi. ³ Jen mun kokaen ijogi, “Waba kantri eja Anutuwaa aiwesewo mende laligojuti, gii mono naambaajon kema yonowo ainjolon rama nembanene nena? Ii mende sokonja.”

⁴ Kaen ijogi kanakanai-yanonga kanain iwoi kolooroti, ii korebore arenawo jen asarin onoma kokaen injoro,

⁵ “Niinon Jopa sitinon laligon qama kooliwe Pombaa umbeumbenanon nuro rama jaameleen unu mon kokaen iibe: Siwenon aantano iwoi somata mon kamaaro. Iwoi ii opo taana somataa tani kaana kolooro. Gajoba yononon iwoi iikawaa wangona ⁴ iikanon men nangowuyaga, iikawaa tani kaana noo kosonanondeen kamaan ero.

⁶ Kamaan ero iwoi iikawaa uutanon tororo iibe oro kania kanianon ragi. Oro tosaana ii namonon kana 4:yanon riin kemakeju. Tosaana kawalia geregiawo kolooju. Tosianon wosogianon kondondongon kemakeju. Kaanagadeen koon kania kania kanakeewan elelaon kemakejuti, iwoi iikaana ii opo iikawaa uutanon motoon kamaagi injiibe.

⁷ Injiibe qa mon kaanagadeen koloon kokaen nijoro mobe, ‘Piito, mono waama iwoi koi qen on newa.’

⁸ “Kaen mobeto, niinon kokaen jewe, ‘Oo Pon, nii iikawaajon arokuukuu mojen. Iwoi qizimizin angonjayawo kaana ii kaban mongen noo buunanon mende oosiro. Kawaajon ii mono mende totoon nema.’ ⁹ Kaen jewe qa iikanon mombo Siwenonga koloon kokaen nijoro, ‘Anutunon iwoi jen konjoratiro eji, giinon iikawaa qata angonjayawo kaen mende qaba.’ ¹⁰ Iwoi kaana ii indina karoon kolooro. Kaen kolooro iwoi kuuya ii mombo horogi Siwenon eleema uro. ¹¹ Uma ayayooga kono kaban iikanonadeen Korniliusnon Sisaria taononga eja karoon wasin onono noonon kagiti, iyononon miri ranini, iikawaa naguyanon nangi.

¹² “Naguyanon nangi Unu Toroyanon kokaen jen koton nono mobe, ‘Gii mono uuwoi ezelobezelo yakarin yonowo kema.’ Qaa ii mobe uumeleen alauruna 6 yononon kaanagadeen Jopa mesaon niwo Sisaria taonon kenin. Sisaria keuma kawali galen iikawaa mirinon unin. ¹³ Unin qaa sundu kokaen men nonono, ‘Gajoba monon noo mirinon asugiro iibe nama kokaen nijoro: Gii mono Jopa gomanon qele ama eja qata Saimon, qata mon Piito ii wama kawu. ¹⁴ Iinon kan Buu qaa jero gii ano sumanuruganon ii moma laarin uugia meleengi kuuya hamo qen onono letombu.’

¹⁵ “Sundu ii men nonono niinon kanain Buu qaa jewe. Ii jewe mogi Unu Toroyanon kanakanaiyanon nonoo uunananon kemeroti, mono iikawaa so geja ama mogi iyonoo uugianon kaanagadeen kemero. ¹⁶ *Iinon kemero iibe iikanondeen Pombaa qaa mon noo momonon kouro romongowe. Qaa ii kokaen, ‘Jonon oo toonon mulu men ononoto, niinon Unu Toroya uugianon ama iikanon mulu men onoma.’ ¹⁷ Nononon Pon Jiisas Kraist moma laarin munin Anutunon kalena nononoti, ano yononon moma laarigi Anutunon kalena iigadeen yonoo uugianon kaanagadeen ano. Kawaajon ama nii kaanonon mono nomaen Anutu ku-usun Toya batogon qetama mubenaga? Iinon kaen ama ononota niinon angon koma mumambaajon amamaawe.”

¹⁸ Piitonon sunduya kaen jero moma uugia olomooro bonjon kolooro Anutu mepe-seen kokaen jegi, “Onanon, nono uunana meleema laaligo kotigaa bunaya koloojon mojonto, Anutunon kana motoongo ii waba kantri ejemba yonoojon kaanagadeen ama ononota eja. Ii mono keteda koi asarin moma kotojon.” Kian.

Waba kantrinon uumeleen tuun mutuya kolooro.

¹⁹ *Stiiwen qegi komurotiwaaajon ama kakasililin kolooro uumeleen ejembanon deema liligon kema kagi. Kema kagi tosanon kowe goraayanon Fonisia gomanon kenji. Tosianon kowe koton wato qata Saiprus kanon kenji. Tosianon Siria

* 11:16: Apo 1.5 * 11:19: Apo 8.14

prowinswaa sitia qata Antiokia kenji. Kaen deema kenjito, ejemba batugianon Jiisaswaa Buᅇa qaa ii Juuda ejembagadeen injijogi mogi. Waba kantri ii mende injijogi. ²⁰ Mende injijogito, Saiprus ano Sairini eja tosonianon yonoo batugianon laligogi. Yononon waba balonon somariin Antiokia sitinon kouma balon toya yonowo Griik qaanon amin moma Pon Jiisaswaa Oligaa Buᅇa ii kaen Juuda qaago yonoojon kaanagadeen jen asarin ononji. ²¹ Ii jen asarin ononji Pononon yonowo laligoro ku-usunanon ejemba uugia kuun onono mamaga yononon Pon Jiisaswaa moma laarin uugia meleema iwaanon qokotaagi tuungia somariin somata kolooro.

²² Kaen kolooro iikawaa bujuyanon kema Jerusalem kanageso yonoo gejagianon kemero mogi. Ii moma Barnabas wasigi Antiokia sitinon keno. ²³ Kema keuma Anutunon kalenmorianᅇa ejemba onono qeanogogiti, ii jaayanon iima moro uro aisoon qambanmambanᅇa kokaen jero, “Ono mono korebore uugia men kululuun kotiin Pombo qokotaan nambu.” ²⁴ Barnabasnon eja awaa kolooro Unᅇa Toroyanon uuta saa qero uuwoi yakarin gema qen uuta kuuya kanon Jiisaswaa moma laarin mun laligoro. Kawaajon ejemba mamaganon uugia meleema Pombaa tuunon toroqegi somariiro.

²⁵ Barnabasnon Antiokia mesaon Sool mongamambaajon Tarsus taonon keno. ²⁶ Kema mokolon wano Antiokia sitinon kari. Kan iikanon motoongara gbani motoongon kuuya laligon zioz gawon men uugia meleengiti, ii tuunᅇa tuunᅇa kuma ononi ejemba mamaganon momo men uu wombogianon anji. Antiokia ejembanon mutuya kanain gowoko qagia Kraistwaa ejemba (kristen, Kraistwaa buᅇa) qama laligogi. Kianᅇ.

Waba kantriwaa uumeleen yononon Juuda nanᅇon ononji.

²⁷ Kamban kanon gejatootoo ejemba tosonianon Jerusalem mesaon Antiokia sitinon kamaan kougi. ²⁸ *Yonoononᅇa mon qata Agabus ii waama Unᅇa Toroyanon sololoo buju qaa kokaen injijoro, “Bodi somatanon koloon gomanᅇa gomanᅇa sokoma ewaa.” Kaen jero iikawaa so Siisakin qata Kloodius iwaa galenkonkon kambananon kolooro. ²⁹ Ii kolooro gowoko yononon mindirin uumeleen alaurugia Judia prowinsnon laligogiti, ii nanᅇon onoma kulukululuun nandun somata anji kembatiwaa qaa somongogi. ³⁰ Qaa ii somongogi ano iikawaa so onanon anji. Yononon monen ano iwoi men kululuun Barnabas Sool yoroo borogaranon ama wasin oronji Jerusalem kema uumeleen kanageso yonoo jotamemeurugia injiima ononi. Kianᅇ.

12

Herodnon Jeims qen Piito kapuare mirinon ano.

¹ Kamban iikanon kin Herodnon* uumeleen kanageso sisiwerowero men onomambaajon moma jero uumeleen ejemba tosaanᅇa onoma somongon ononji.

² Kinon jen kotooro Jombaa data Jeims ii manjawaa soo somatanon kianji.

³ Kaen jen kotooro qegi komuro Juuda ejemba tosonianon ii mogi awaa kolooro iiro. Ii iima kawaajon toroqen jero Piito kaanagadeen men somongogi. Iwoi ii bered yiistya qaawaa kendon kambananon jero kolooro. ⁴ *Kawaajon kinon kokaen jero, “Niinon kiankomu kendon† tegoro Juuda yonoo qaa jakeyanon oomanᅇa.” Kaen jen jen kotono kapuare mirinon oonji. Oonji manjaqeqe eja 16 yononon batugianon tuun 4 koma kamban utekute angita eja 4:yanon asaga gomantiinᅇa suulan nama galen men mun laligogi. ⁵ Piito kaen galen men mun laligogi kapuare mirinon eroto, uumeleen kanageso yononon suulan iwaajon ama Anutu kaparanᅇa koma qama koolin laligogi. Kianᅇ.

* **11:28:** Apo 21.10 * **12:1:** Kin Herod Agripa I (mutuya) iinon gbani 37-44 kanon Palestain kuuya galen koma onoma laligoro. * **12:4:** Eks 12.1-27 † **12:4:** Kiankomu kendon ii Inglis qaanon Passover. Ananaa qaanon qata mon ii goukonkon kendon. Israel ejemba yononon Iijipt laligon nagugia sanon morigi Anutu waa gajabanon injiima koboon unjuugun mutu meragia mende unjuro komugi.

Siwe gajobanōj Piito isama wama kamaaro.

⁶ Qama koolinj laligogi kiankomu (Passover) kendonj tegoro gomantiinja kanon manjageqe eja woiyanonj Piito gbado (tape) woinonj kotakota somonjgori batugaranonj gaonj ero ano eja waagiawo tosianonj nagu gematanonj nama kapuare miri galenj megī. Kinj Herodnonj gomanj ano Piito wama qaa jakeyanonj oomambaajonj romonjgonj arenj ano gaonj egi. ⁷ Gaonj egito, Pombaa gajoba monjnonj uulanjawo asuginj Piitowaa kooronjonj nano kasa miriwaa uuta asaridabororo Piitowaa maronjonj qenj ijoro, “Mono uulanjawo waaba.” Kaenj ijoro gbado (tape) woiyanonj iikanondeenj Piitowaa borianonjga eenj suni. ⁸ Suni gajobanōj ijoro, “Mono opoga somonjgonj kana esuga mouba.” Ijoro moma iikaenj ano. Ii ano toroqenj ijoro moro, “Mono malekuga mouma nii notaanj kawa.”

⁹ Kaenj ijoro moma miri uuta mesaonj otaaro. Ii otaanj kenoto, gajobanōj iwoi anoti, ii onjonj kolooro me qaagoti, Piitononj iikawaajonj moro sisau kolooro. Iinonj gaonj enj gaonj iiroti, iikawaa tanitani moro kolooro. ¹⁰ Miri uuta mesaonj nagu mutuyanōn galenj menj naniti, ii uruugunj nagu monjnonj keuma uruugunj kotonj kema kapuare miri seliaa aenj kiropoyanonj keuri. Keuri nagu somata kotakota iikanonj mono anodeenj eenj tano seleenjenj siti kana qaa ootanonj kemeri. Kemenj kana somata striit monj toroqenj keni gajobanōj uulanjawo Piito mesaonj alirow.

¹¹ Alirow Piitowaa uuta tooro kokaenj jero, “Oo Ponjonj mono gajobaya wasiro kanj Herodwaa borononjga metogonj nonja, ii mojenj. Juuda ejembanonj noo selenanonj iwoi koloowaatiwaaajonj mambonjuti, iinonj mono iwoi kuuya iikanonja noo wajna somonjgoja. Niinonj keteda koi ii onjonj moma kotojenj.”

¹² Kaenj moma kotooro asariro Jombaa nemunja Mariawaa mirinonj baagenj keno. Jon iikawaa qata monj Maak qagi. Miri iikanonj ejemba mamaganonj ajoroonj Anutu qama koolinj laligogi. ¹³ Kaenj laligogi Piitononj kanj toomaanonj nama nagunonj qero. Nagunonj qero welenjgeqe emba qata Roda iinonj kanj “Gii morononj?” jenj qisiro. ¹⁴ Qisinj nama Piitowaa aroya moma kotonj “Ii-ia kajanj!” jenj aisoonj lugunj nagu mende horonj uulanjawo miri uutanonj uma injijoro, “Piitononj kanj nagunonj nanja.” ¹⁵ Injijoro moma iwaajonj “Uuga sooro jejanj,” jegi. Jegito, iinonj waj qenj “Qaa onja jejenj!” injijoro. Kaenj injijoro jegi, “Ii mono Piitowaa gajobayanonj nanja.”

¹⁶ Kaenj aminj mogito, Piitononj nagu qengadeenj nano horonj iima aarugi. ¹⁷ Aarugi borianonj sare ama olonj ambutiwaaajonj jero. Jenj Ponjonj kapuare mirinonjga wama seleenjenj kamaaroti, sundu ii injijoro, “Onjo buju koi mono bisop Jeims ano uumeleenj alaurunana tosaanja ii injijogi mobu.” Kaenj injijonj onjomesaonj gomanj monjenj keno. Kianj.

Piitononj kapuare miri mesaoro kinj Herodwaa irinja soono.

¹⁸ Gomanj ano manjageqe eja yonjononj Piito monjgama “Daenj ilinolonj koma alinj kenja?” jenj kawaajonj konjilinj ano majakaka somata mogi.† ¹⁹ Herodnonj kaanagadeenj Piito mokoloowutiwaaajonj jero monjgama bimbingtonj mende mokoloogi eja waagiawo Piitowaa galenj megiti, ii qaa jakeyanonj onjooma mamaga qisinj onjoma jenj tegonj unjuama unjugi komuwutiwaaajonj jenj kotonj onjono. Kawaa gematanonj Judia prowins mesaonj Sisaria taononj kemenj kanonj laligoro. Kianj.

Anutunonj kinj Herod ironja muro komuro.

²⁰ Fonisia prowinswaa taonj qagara Taia ano Saidon yonjononj nene gawonjgia mewombaajonj amamaanj kinj Herodwaa kantri yonjooonjga nene iwoigia sewanja menj laligogi. Kaanja laligogi Herodwaa irinja soono Taia Saidon kere ama onjoma nembanene onjombutiwaa songo ano. Kawaajonj yonjononj kululuunj jotamemeurugia

† 12:18: Room gawman gawombaa arenja kokaenj: Kapuare ejanonj olonj konagati eenj, eja waagiawo ii mono unjugi komunjegei. Kawaajonj konjilinj ama majakaka somata mogi.

wasiŋ oŋoŋgi tuuŋ meŋ kiŋ Herod iibombaajon kenŋi. Kenŋi jawiŋa qata Blastus jinŋkaron miriaa galeŋanon ii wala injiuro. Injiuro ijogi, “Nono qaa jeŋ solananiŋ luae koloowaatiwaa qisiwombaajon kajon.” Kaen ijon jeŋ meŋ looriŋ mugi injiuro, “Saanon qaagia kotinŋon gemagianon namaŋa.”

²¹ Kaen injiuro kinŋon qaa meleema oŋomambaajon kamban meŋ oŋono kanon ajoroogi iyaŋaa selia menjerenŋon kin eja pon malekuya mouma jinŋkaron duŋ rarayanon rama korisoro qaa injiuro. ²² Injiuro ejemba tuuŋ yoŋonon moma kokaen jeŋ qagi, “Qaa ii Anutuwaanon qaaga. Ii balon ejawaa qaaya qaago.” ²³ Kaen qagito, kinŋon kaen ama Anutuwaa qabuŋaya qakooma mende mepeseen iyaŋaajon moro uro. Kawaajon Pombaanon Siwe gajoba moŋonon iikanondeen qero doonon kin kin kema kiro komuro. ²⁴ Kaen kolooroto, Anutuwaanon Buŋa qaa ii jeŋ laligogi toomorianawo koloon seiro.

²⁵ Antiokia siti yoŋonon Barnabas ano Sool nanŋononŋo misin gawon moŋ§ oronŋiti, iyoronon ii Jerusalem laligon metogori. Ii metegon Jon qata moŋ Maak qagiti, ii wama motoon Jerusalem mesaon Antiokia sitinon eleema kagi. Kiaŋ.

13

Barnabas Sool yoronon misin gawon kanaiŋ meŋ keni.

¹ Antiokia sitinon toŋianon uugia meleema uumeleen kanageso koloogi jotamemegia kokaanonon gejatootoo qaa jeŋ kuma oŋoma laligogi: Qagia Barnabas ano Simeon qata moŋ Injaŋa (Griik qaanon Naija) ano Lusius (Sairini gomambaajon), Manaiŋ (ii pon gawana Herod* iwo motoon laligon somariiri) ano Sool. ² Uumeleen kanageso yoŋonon Pombaa waeya meŋ mepeseen nene siŋgi laligogi iikanon Uŋa Toroyanon kokaen injiuro, “Niinon Barnabas ano Sool gawon qaita moŋ mewaotiwaajon meweŋonon oroombe. Kawaajon oŋonon mono ii jeŋ tegon wasiŋ oronŋi kembao.”

³ Kaen injiuro qama kooliwombaajon nene siŋgi laligon borogia wanŋaranon anŋi Pombaa ku-usuŋanon turuŋ orono wasiŋ oronŋi keni. Kiaŋ.

Saiprus watonon kema gawon megi.

⁴ Uŋa Toroyanon kaen wasiŋ orono goman qata Selusia kanon kemeri. Kanon kemen wanŋonon uri opo sel horon mororonŋogi haamonon nanŋoro kema wato Saiprus kawaa ween koukoutanon keugi. ⁵ Keugi siti qata Salamis kanon kema Juuda ejemba yoŋoo qamakooli miria miria kanon uma Anutuwaa Buŋa qaa jeŋ uu kuuŋ oŋoni. Eja qata Jon ii kaŋagadeen wani yorowo kema kan ala ilailaagaraga laligoro. ⁶ Kaen laligon wato kuuya liligon koton leegen ween kemekemetanon Pafos sitinon keugi. Kanon keuma Juuda eja qata Barjiisas mokoloogi. Iinon owen jenan ejaga koloon gejatootoo eja takapolakaya laligoro.

⁷ Owen eja ii wato kawaa kiapya qata Sergius Pool iwaa mirinon rama laligoro. Kiap iikanon momakooto ejaga laligoro. Kaŋa laligon Anutuwaanon Buŋa qaa momambaa siŋa en muro Barnabas Sool koma horon orono iwaanon kari. ⁸ Karito, Elimas, (owen memewaajon qata Griik qaanon kaen jeŋkegiti,) iinon kiapnon Anutuwaa laariŋ mubabotiwaajon tuarenjen ama oroma kiap uuta qaanon enkalolon memambaajon anŋobato mero. ⁹ Anŋobato mero Sool, qata moŋ Pool qagiti, Uŋa Toroyanon iwaa uuta saa qero Elimas tororo iima kotooro.

¹⁰ Iima koton kokaen jeŋ muro, “Yei! Umbuqumbulin eja, gii mono Kilenaa Toyaa mera koloojan. Satanon uuga osonkakale ambembo meŋ gono selenon kuukuu kania

§ 12:25: Antiokia yoŋonon nanŋononŋo monen ii meŋ kema Jerusalem uumeleen kanagesowaa jotamemeurugia yoŋoo borogianon ani. Kawaajon qata nanŋononŋo misin gawon moŋ jejon. Apo 11.30 * 13:1: Herod Antipas iinon gbani 4 B. C. – 39 A. D. kanon Galili ano Perea prowins woi ii galen koma oŋoma laligoro.

kania ama laligonkejan. Qaa dindiņa kuuyaa kereya koloon Pombaanon kana dindiņa meeranğona dogonkeji, ii mono mesaowaga me? ¹¹ Kawaajon moba! Ponjon mono boria qaganon ano esunjon turun gono jaaga gooro ween asasaga iimambaajon amamaawaga. Iinon kamban merotiwaa so mono jinjaun qen laligowa.” Jen muro iikanondeen pangamanon qaganon kamaan tururo umun koma titou kuun ilinwalin qen kema kan borianon mewutiwaajon qisin borianon koromojoron ano. ¹² Iwoi ii kolooro kiapnon ii iima Pombaa Buna qaa momoyaaajon walingon moma laarin muro. Kian.

Pisidiawaa Antiokia taanon misin gawon megi.

¹³ Poolnon nenauruta yonowo Pafos goman mesaon wanjonon ugi opo sel horon mororonğogi haamonon nanğoro kema laligon Pamfilia prowinswaa siti qata Perga kanon keugi. Kanon keuma nama Jonon oromesaon eleema Jerusalem sitinon karo. ¹⁴ Eleema karoto, yoronon Perga siti mesaon toroqen kema Pisidia prowinswaa taon qata Antiokia kanon keuri. Kanon keuma Sabat kendonon qamakooli mirigianon uma rari. ¹⁵ Rari qamakooli miriwaa galen yononon Mooseswaa Kana qaa ano gejatootoo yonoonon Buju Tere weenjon welen anği kamaan kokaen qisin oronği, “Alawoinana, oroonon qaa mon kanageso uunana kuuwaotiwaajon eji een, ii mono saanon jeri mobonja.”

¹⁶ Kaen qisin oronği Poolnon waama boro kuma kokaen jero, “Israel wabaurunana ano balon toya nonowo Anutu waeya men mepeseenkejuti, onono mono geja ama mobu. ¹⁷ *Israel ejemba tuun ananaa berjana ii Anutu. Iinon bemunjaleurunana meweenjon onono ambosakonjurunananon Iijipt gomanon kema waba koloon laligogi. Anutunon kamban kanon Israel ejemba tuun ii toomorian onono sein qabunagiawo koloogi. Kaen koloogi Anutunon anğoletu men ku-usunja qendeema iikanon unjano Iijipt kantri mesaon seleenğen kagi.

¹⁸ * “Kan laligon balon qararanğonkonjonon koton kan nanamemen bologa ama men laligogi Anutuwaaw irinja soono gbani 40:waa so uubooli moma laligoro. ¹⁹ *Moma laligoroto, kilen kan laligon Keinan gomanon kougi. Kougi iikanon kanageso tuun 7 konjoma kondeema onoma balonğia men mendeema isiurunana toya toya koloowutiwaajon buna qen onono. ²⁰ * “Kaen kolooro gbani 450 kawaa so keno. Iikawaa gematanon Anutunon jenteegowaa eja ponja ponja (Judge) kuun onono. Ii kuun onono laligon kougi Samuelnon kolooro. Iinon jenteegowaa eja pon konoga koloon gejatootoo ejaga laligoro.

²¹ * “Samuelnon koloon laligoro kamban iikanon kin pombaajon Anutu welema mugi eja qata Sool onono. Sool iinon Benjamin isi yonoononğa eja qata Kiis iwaa meriaga kolooro ano gbani 40:waa so kin ponğia laligoro. ²² *Ii laligoroto, Anutunon Sool utegon kitianon eja qata Deiwid kin eja ponğia koloowaatiwaajon meweenjon kuuro. Kuun kania jen asarin kokaen jero, ‘Niinon Jesiwaa meria Deiwid mokolojen. Iwaa uuta gosin mobe saanon sokoma nonja. Iinon nanamemenja kuuya kanon noo jena ten koma laligowaa.’ ²³ Anutunon wala eenjon Hamoqeqe Toya wasin nonombaatiwaajon jeroti, soomonğo qaa iikawaa onanon mono kokaen kolooro: Deiwidwaa gbiliuruta yonoononğa eja qata Jiisas kolooro Anutunon ii Israel tuun nonoo Hamoqeqe Tonana koloon laligowaatiwaajon kuuro.

²⁴ * “Jiisasnon mende asugiro waladeen iikanon Jonon kan kokaen jen laligoro, ‘Onono mono uugia melembu. Uugia meleenği niinon oomulu men onomanja.’ Kaen jen Israel ejemba tuun kuuya uu kuun onoma laligoro. ²⁵ *Kaen laligoroto, iinon

* **13:17:** Eks 1.7; 12.51 * **13:18:** Jan 14.34; Dut 1.31 * **13:19:** Dut 7.1; Joos 14.1 * **13:20:** Pon 2.16; 1 Sml 3.20 * **13:21:** 1 Sml 8.5; 10.21 * **13:22:** 1 Sml 13.14; 16.12; Ond 89.20 * **13:24:** Maak 1.4; Luuk 3.3 * **13:25:** Mat 3.11; Maak 1.7; Luuk 3.16; Jon 1.20, 27

gomañlili gawoña mendaboromambaajon ama iikanon kokaen injoro, ‘Ono noojon nomaen romoñgoju? Iwoi romoñgojuti, niinon ii qaagoto, mobu, noo gemananon eja mon kawaa. Iinon karo niinon iwaa kooronanon kamaanqeqeta laligojenywaajon wayañosoya besaan kana esu kasia isamambaajon moma bimbingomaña.’

²⁶ “Oo alauruna, Aabrahambaa gbiliuruta ano balon toya ononon nonowo Anutu waeya men mepeseñkejuti, Anutunon hamo qen nonombaatiwaa Bunaya ii ano nonoonon kaja. ²⁷ Iikawaa kania ii kokaen: Jerusalem toya ano galenurunana yononon Jiisaswaa kania mende moma kotogi. Gejatootoo yonoonon Buju Tere Sabat kendon so weenonkejuto, iikawaa kania ii mende moma asarinkeju. Kaña tompin laligojuto, kilen galenkonkon ejaurunananon Jiisas komuwaatiwaa qaaya jen tegogi gejatootoo ejemba yonoonon qaa ii iikaña kanon honawo kolooro. ²⁸ *Yononon Jiisas koomuwaa bunya koloowaatiwaa so qaa kania mongama mon mende mokolon kilen “Kozigen!” qagi. Qama Pailotnon jen tegoro komuwaatiwaaajon qama welengi.

²⁹ * “Iwaajon qaa kuuya oogita eji, yononon mono iikawaa so анги hona kolood-abororo Jiisas gerenonga metogon kamaan qasirion kema jamo kobaa uutanon анги. ³⁰ Angito, Anutunon ii koomu-nonga men gbiliro waaro. ³¹ *Waaro iwo Galili prowinsnonga Jerusalem sitinon kagiti, ii mono ween boria mamaga asugin onono. Alauruta asugin ononoti, iyononon kamban kokaamba ejemba batugianon dangunu kaña nama kania nanjon jen asarin laligoju. ³² Anutunon Juuda ambosakonurunana yonowo iwoi amambaa qaa jen somongorota nono iyonoo gbiliurugia koloonin qaa walaga iikawaa onanon mono kamban kokaamba nonoojon kokaen kolooro: Iinon Jiisas men gbiliro waama laligoja. Kawaajon nononon iikawaa Oligaa Bunya ii jen asarin ononon.

³³ * “Anutunon Jiisaswaaajon qaa jero Deiwidnon moro Ondino (Buk song) jango woi kanon kokaen oorota eja,

‘Giinon neenaa meranaga koloojani, ii kete ejemba qendeema onombe iima kotoju.’

Iinon qaa iikawaa so Jiisas men gbiliro waaro. ³⁴ *Jiisas men gbiliro koomunonga waama kotiin laligon kanagen mombo mende komuwaa. Iikawaa qaaya Anutunon kokaen jerota eja,

‘Nii kalenmorianana kin Deiwid mun laligowe soraaya koloon powowon kotiin nanoti, iikawaa so ii mono onoojon togon onomaña.’

³⁵ *Deiwidnon iikawaa qaaya ii Ondino (Buk song) monnon kañagadeen kokaen anota eja,

‘Geengaa wombo ejaga soraaya ii mende mesaona koomuwaa ronon mende gisaawaa.’

³⁶ Nono kin Deiwidwaa kania mojon: Iinon laaligoya laligon Anutuwaaw jeta otaan gawon muroti, ii medaboron goron qen komuro. Komuro ambosakonuruta yonoo kosogianon ron kongi qamoyanon en gisaan qaono. ³⁷ Deiwidnon gisaan qaonoto, Anutunon eja men gbiliro waaroti, iinon mende gisaaro.

³⁸ “Eja alauruna, kawaajon qaa koi mono mobu: Anutunon Jiisaswaaajon ama singisongogia mesaon songbambaa. Nononon iikawaa Bunaya jen asarin ononon. ³⁹ Wala ‘Mooseswaanon Kana qaa otaan iikaña kanon solan koloowon,’ jeninto, iikanon iinon woinon osin amamaan laligonin. Kaen laligoninto, kamban kokaamba daen yononon Jiisas moma laarin iwo qokotaawuti, Anutunon mono kuuya yonoo qaagia jen tegoro solananiwuya. ⁴⁰ Gejatootoo ejembanon qaa jen oogita eji, Anutunon

* **13:28:** Mat 27.22-23; Maak 15.13-14; Luuk 23.21-23; Jon 19.15 * **13:29:** Mat 27.57-61; Maak 15.42-47; Luuk 23.50-56; Jon 19.38-42 * **13:31:** Apo 1.3 * **13:33:** Ond 2.7 * **13:34:** Ais 55.3 * **13:35:** Ond 16.10

iikawaa so irona meeleeno qagianon ubabotiwaaajon mono toogia moma galengia men aowu. Qaa kaanja mon ii kokaen,

⁴¹ *Niinon onoo laaligo kambaanon angoletto qaita mon memana.

Monon iikawaa buju qaa jero mobuyaga, ii qaa hona koloowaatiwaaajon mende moma laariwuyaga.

Kawaajon qaa ii men kamaan ama jejewili amakejuti, onjo mono een uun iima walingon tiwilaawu.’ ”

⁴² Poolnon kaen jero Barnabaswo qamakooli miri mesaon kamaari tosonian kokaen qisin orongi, “Nono qaa koi mombo mobombaajon mojon. Kawaajon ii Sabat kendon mon eukanon saanon toroqen jeri mobonaga.” ⁴³ Qamakooli mirinonga kamaan deengi ejemba mamaganon Pool ano Barnabas kanagaranon orotaagi. Tosianon Juudaga koloogi ano tosonian waba kantrinon koloogito, Juuda yonowo toroqen laligogi. Yononon orotaagi amin moma qambanmaban qaa kokaen ononi, “Anutunon kalenmorian ononoti, iikanon mono bon qen nambu.”

⁴⁴ Sabat kendon mon kan kuuroti, iikanon taon balon iikawaa ejembaya ii kololoon “Anutuwaawu Buja qaa mobona,” jen kouma ajoroogi. ⁴⁵ Kouma ajoroogi Juuda yononon ejemba tuuna tuuna injiima iringia soondabororo. Soondabororo Poolwaanon qaa gewombaajon jenonkooli ama niinongiinon jen mepaqepae ama orongi. ⁴⁶ Kaen ama orongi Pool Barnabas yoronon awasankaka kotiin nama qaa kokaen jeri, “Anutunon gawon noronotiwaa so Buja wala Juuda ejemba injionin sokonagato, onjo ii gema qen lan kokaen jeju, ‘Nono laaligo kotiga uutanon keubonatiwaa so qaago.’ Kawaajon mobu, noronon mono onomesaon waba kantria kantria yonoonon eleema kembota.

⁴⁷ *Ponon iikawaa qaaya kokaen jen koton nonono,

‘Niinon kuun gombe waba kantri yonoo اساسياغا koloon hamoqeqewaa kania jen asarin laligona balon goraaya kuuya sokondabororo leelee eu emu yononon letoma Siwewaa buja koloowuya.’ ”

⁴⁸ Kaen jeri balon toya Juuda mende laligogiti, iyononon moma uugia qeangoro Pombaa Buja mepeseegi. Mepeseen laaligo kotigaa buja koloowutiwaaajon Anutunon moma gosin ononoti, iyononon iikawaa so uugia meleema Jiisaswaa Buja moma laarigi.

⁴⁹ Moma laarigi Pombaa Buja qaa jen seigi prowins kuuya sokoma keno. ⁵⁰ Saanon kenoto, Juuda yononon taombaa eja geria ano emba uuta Anutu goda qen laligogiti, iyonoo uugia qaanon oson kuun Pool Barnabas motoon sisiwerowero ama oroma goman mirigianonga orotaagi. ⁵¹ *Kembaotiwaajon ama telambelangia qendeema kokaen injiori, “Noro onoo balonon kari sububun kana tambonaranon mokotaaji, ii mono qesaari onoangiaagen eleema kemebaa.” Kaen injiori kaniagara solana moma kotogi kema Galesia prowins uutanon siti qata Aikoniam kanon keuri. ⁵² Keurito, gowokourunana Antiokia taonon laligogiti, Unja Toroyanon iyonoo uugia saa qero hononon mende aison laligogi. Kian.

14

Aikoniam sitinon uugia kuuri.

¹ Pool Barnabas yoronon Aikoniam sitinon keuma kaanideen Juuda yonoo qamakooli mirinon uma Buja qaa jeri. Jeri Juuda ano waba kantri ejemba yonoononga tuun seiseiya yononon uugia meleema Jiisas moma laarigi. ² Moma laarigito, Juuda ejemba mende moma laarigiti, iyononon balon toya Juuda mende laligogiti, iyonoo uugia oson aposol uunonkeeme ama orombutiwaaajon uugia kuugi. ³ Kuugi kilen kaban koriga kanon laligon Pon moma laarin awasankaka nama Buja jen laligori.

* **13:41:** Hab 1.5 * **13:47:** Ais 42.6; 49.6 * **13:51:** Mat 10.14; Maak 6.11; Luuk 9.5; 10.11

Pon kalenmoriaṅaa qaaya jen asariri qaagara nanḡon ku-usuṅa borogaranon ano aiwese anḡoleto meri asugiro. ⁴ Kaen asugiro taombaa kanagesoyanon juma deenḡi. Tosianon Juuda jotamemeya yoṅowo motoon somonḡogi tosanon aposol yorowo toroḡen nanḡi.

⁵ Kaen aron ḡen nanḡi balon toya ano Juuda ejemba wabaya yoṅonon waama jotamemeurugia yoṅowo uumotoon ama wasiwasi eja aposol ii “Jamonon gilin uruwonḡa!” jen romonḡogi. ⁶ Kaen romonḡogi moma olon koma toḡon Likaonia prowinsnon keni. Kanon kema taon qagara Listra ano Derbe ano goman liligon oroma rama kenḡiti, iikanon keuri. ⁷ Kanon keuma Oligaa Buṅa jen asarin uukuuku meṅ onoma laligori. Kianḡ.

Listra taonon Pool Barnabaswaajon ben qagi.

⁸ Listra taonon eja mon kanawoita koomuya laligoro. Ii nemun goron uutanonḡa meendangoya koloon kamban monḡen kana mende riin een ramakero. ⁹ Poolnon Buṅa qaa jero moma raro uun kania kokaen iima romonḡoro, “Iwaa uutanon momalaaria en murotiwaajon ama saanon qeangowaa,” kaen jero. ¹⁰ Kaen romonḡon qa somata qama ijoro, “Mono waama namba.” Kaen ijoro porazak waama kema kan nano.

¹¹ Poolnon kaen ano ejemba tuun yoṅonon ii iima Likaonia qaagianon kokaen silama qagi, “Ben yoronon letoma eja selewo koloon batunananon asugin nonoonon kamaan laligojao.” ¹² Kaen jen Barnabas qata ben wangia qata Zuus qagi ano Poolnon jetanon meṅ qaa jerotiwaajon ama ben qata Hermes qagi. ¹³ Kaen qagi ben Zuus iwaa jiwowon jigoya taon batanon eroti, iikawaa jigo gawon galenanon bulmakao ejia unuama karo. Kaen kan ila kasaron meṅ kan taon kiropo naguyanon nama ejemba tuun yoṅowo jakenon ama siimolon oon orombombaaajon anḡi.

¹⁴ Kaen anḡi aposolwoi yoronon ii moma “Mende sokonja,” jen qotogon selekopaa-gara menjurama uulanḡawo ejemba tuun uutanon kema qari. ¹⁵ *Qama kokaen jeri, “Ejaurunara, onḡo mono nomaembaajon ama iwoi kaanḡa anju? Noro kaanḡadeen onḡo kaanḡa balon eja toonḡa koloojo. Noro Anutuwaaw Oligaa Buṅa jen asarin onḡonjo. Kawaajon onḡo mono ben omaya gema unuwu ano uugia meleema Anutu laaligo Toyaanon qokotaawu. Anutu laaligo Toyanon Siwe, namo, kowe ano iwoi kuuya iikawaa uutanon eji, ii mokoloon onḡonota laligoju. ¹⁶ Gomanḡa gomanḡa kuuya yoṅonon wala eenanon laligon kougiti, Anutunon ii mende anḡon koma onḡono iyanḡiaa jaajaa ilinḡwalin laligogi.

¹⁷ “Mende anḡon koma onḡonoto, kilen tompin mende laligogi. Qaagoto, Anutunon iwoi awaa awaa ama onḡoma laligoro. Iinon jero kon kiro ween qero toomoriananon kambanḡa kambanḡa kolooro nenkorisoro ama iikaanḡa kanon uugia kuun onḡono laligogi. Kaen laligogi anḡaa kania mobutiwaajon kalenḡa ii qendeema onḡoma iikaanḡa kanon dangunuya ano laligogi.” ¹⁸ Yoronon kaen jen ejemba tuun siimolon oon orombutiwaajon jarambaran riin jen susugon onḡoni loorin mesaogi. Kianḡ.

¹⁹ Listra yoṅonon Pool Barnabas oromesaogito, Juuda ejemba tosanon Antiokia taon ano Aikoniam siti woi iikanonḡa kouma ejemba tuun uunonkeeme ama onḡonḡi. Ama onḡoma yoṅowo ororon lugun Pool jamonon ḡen “Mono komuja!” jegi. Kaen jen ororaan taon gematanon kamaan mesaogi ero. ²⁰ Eroto, gowoko yoṅonon kouma liligon mugwaama kema taonon uro. Kanon uro eri gomanḡa ano Barnabaswo Derbe sitinon keni.

Siriwaa Antiokia sitinon eleema kari.

²¹ Derbe sitinon Oligaa Buṅa jen asarin uugia kuun onḡoni mamaganon uugia meleema Jiisaswaa gowokouruta koloogi. Kaen koloogi Derbe taon mesaon Listra, Aikoniam ano Antiokia taon iikanon eleema kema injiri. ²² Injiima rama gomanḡa so

* 14:15: Eks 20.11; Ond 146.6

liligon Jiisaswaa gowokouruta yonoo uugia nanjon men kotiiri. Pon moma laarigiti, iwo qokotaan nambutiwaa qambanmamban qaaya onoma kokaen injiori, “Nono mono konajilin qaganon (lombo kania kania mokoloon) laligon papangon Anutuwaa bentotonon eu keubona.” ²³ Uumeleen kanageso so jotamemeurugia meweengon galen laligowutiwaa kania kuma onoma kuun ononi. Kuun onoma Anutuwaajon nene singi laligon gowoko tuun yonoojon qama koolin Pon moma laarigiti, iwaa boronon onooni.

²⁴ Onooma onomesaon Pisidia prowins koton kema Pamflia prowinsnon keuri. ²⁵ Kanon keuma Perga sitinon rama Buna qaa jen uugia kuun onoma Atalia taonon kemeri. ²⁶ Kanon kemen wangonon uri opo sel horon mororongogi haamonon nangoro kema laligon Antiokia sitinon keuri. Antiokia uumeleen kanageso yononon ii Anutuwaa kalenmorian uutanon misin gawon mewaotiwaajon wala Anutuwaa boronon ama orongi onomesaon keni. Kema liligon gawongara ii medaboron mombo iyangaraa sitinon eleema kari.

²⁷ Kanon kan uumeleen kanageso koma horon ononi. Koma horon ononi ajoroogi qaa sundugara kokaen injiori, “Anutunon norowo laligon angoletto somasomata ama men laligoro. Iinon nemun koma norono gawon meri waba kantria kantria yononon Jiisas moma laariwutiwaa nagu horon onono uugia meleengi.” ²⁸ Sundugara kaen injion gowoko tuun yonowo kamban koriga qen korin rama laligori. Kian.

15

Waba kantri yonoojon ama zioznon deembaajon ano.

¹ *Antiokia laligorito, Judia prowinsnonga ejemba tosanon kamaan kan kanain uumeleen ejemba kokaen kuma onongi, “Ono Mooseswaanon Kana qaawaa so Anutuwaa aiwese men selegia mende kotowuti een, iikaana mono Siwewaa buna koloowombaaajon amamaawuya.” ² Kaen kuma onongitiwaajon ama angowowo kolooro Pool Barnabas yoronon tuarenjen ama onoma geriawo jen ononi. Jen ononi uumotoon mende ama qaa kokaen somongon jegi, “Nono mono Pool, Barnabas ano jotamemeya tosaana wasin ononin Jerusalem sitinon uma qaa ii men aposol ano Jerusalem uumeleen kanagesowaa jotamemeya yonoonon kema injiowu.”

³ Qaa kaen somongon jegi uumeleen kanageso yononon ii wasin onongi kananon kenji. Kema laligon Fonisia ano Samaria prowins woi ii koton kananon kanagesoya kanagesoya injiigi. Injiima waba kantri tosaana yononon uugia meleengitiwaa bujuya jen uumeleen tuun yonoojon kisoro somata ama onongi. ⁴ Ama onoma kema kema Jerusalem sitinon keugi. Keugi aposol ano jotamemeya yononon uumeleen kanageso yonowo koma horon onongi. Koma horon onongi sundugia kokaen jegi, “Anutunon nemun koma nonono misin gawon menin nonowo laligon angoletto somasomata ama men laligoro.” ⁵ Sundu ii jegito, Farisii (Kana qaawaa kaparankonkon) tuunongga uumeleen eja tosanon waama kokaen jegi, “Waba kantri yononon uugia meleengiti, iyonoojon mono kokaen jen kotowona: Yononon mono Anutuwaa aiwese men selegia koton Mooseswaanon Kana qaa kuuya otaan laligowu.” Kian.

Jerusalem ajoajoroo ama angowowo qaa mindingogi.

⁶ Kaen jegi aposol ano jotamemeya yononon qaa ii jen gosiwombaaajon ajoroogi. ⁷ *Ajoroon niinonngiinon qaa mamaga jen jenonkooli анги. Ii анги Piitonon waama kokaen injioro, “Alauruna, Anutunon wala batunananon gawon mendeema meweengon noma noojon kokaen jero, ‘Gii mono waba kantrinon kema Oligaa Buna qaa jen asarin onona yononon uugia meleema Pon moma laariwu.’ Ono qaa ii moju. ⁸ *Anutunon ejemba kuuya uunana moma kotoji, iinon kania qendeema Unja Toroya

* 15:1: Lew 12.3 * 15:7: Apo 10.1-43 * 15:8: Apo 2.4; 10.44

Juuda ejemba nonoojon wasiro kamaaroti, iikawaa so mono waba kantri ejemba yonoojon kaanjadeen ii wasiro uugianon kemero.

⁹ “Wasiro kemero iikaana kanon Juuda ejemba mende inisosoron kantri tosia mende sureen onono. Qaagoto, yononon Anutu moma laarigi singisongogia mesaon uugia songbano soraaya koloogi. ¹⁰ Kawaajon onono mono naambaajon Anutu angobato men mubuyaga? Naambaajon gowoko gbilia yonoo arogianon qaqaq toroqen anin angowuyaga? Qaqaq kaana ii ananaa ambosakonananon me nononano kaanagadeen angowombaa so mende koloon laligonin. ¹¹ Kaen qaagoto, kokaen moma laarijon: Pon Jiisaswaa kalenmoriananon mono Anutu nemun koma muro hamo qen nonono Siwewaa bunu koloowona. Waba kantri yononon kaanagadeen kana motoonggo iikayadeen otaan letoma Siwewaa bunu koloowombaaajon moma laarinkeju.”

¹² Kaen injjoro tuun yononon kuuya qaa mongama qaa bo ragi. Ragi Pool Barnabas yoronon qaa sundugara kokaen jeri, “Anutunon nemun koma norono waba kantrinon kema batugianon misin gawon meri aiwese angoletto somasomata asugiro.” Kaen jeri geja ama mogi. Kian. *

Bisop Jeimsnon qaa injjoro.

¹³ Pool Barnabas yoronon sundugara jedaborori mogi Jeimsnon qaa kokaen jero, “Alauruna, niinon qaa jewe mono geja ama mobu. ¹⁴ Anutunon kamba mutuya waba kantri ejemba jaasewan qen onoma batugianonga ejemba iyanajon meweengon onono qata bosima kanagesoya toroqegi. Anutunon kaen ama kaniaya qendeema nononoti, Saimon Piitonon iikawaa qaaya ninijoro. ¹⁵ Qaa kaana ii gejatootoo ejemba yononon kaanagadeen nanon jenkeju. Yononon qaa mon kokaen oogita eja,

¹⁶ *‘Kawaa gematanon niinon eleema kan kin Deiwidwaa kantri totona mombo men waamana.

Iinon wala jinakaran kuuna qen ambosakonana galen koma onono kuunanon boratin riin kamaaroto, niinon ii mombo meagon kuuwe kantrinon qeangon nambaa.

¹⁷ Ii kokaen koloowaatiwaaajon amana: Ejemba tuun tosaana kuuya yononon Pon mongambuya.

Waba kantri kuuya neenaa bunana koloowutiwaaajon onoombeti, iyononon Pon nii mongama nombuya.

Pon niinon kaen jejen ano iikawaa so kantrigia men qeangomana.

¹⁸ Kaen amakejenji, ii mono monowaa monoyanonga moma kouma laligoju.’

¹⁹ “Kawaajon Jeims niinon qaa ii gosin momonanon kokaen romongon jejen: Waba kantri ejemba uugia Anutuwaanon meleenjuti, nononon mono lombo qaqaq somata iyonoo qagianon anin mende sokombaa. ²⁰ *Kaen qaagoto, iyonoojon tere kokaen oonin sokombaa: Yononon oro busuya ben lopiombaa nandun bunu qen kanagianon анги esungianon tururoti, ii mende newu. Serowilin mende ambu. Oro aroya qoosona busuya ano sa ii mende newu. Iwoi 4 ii mesaowutiwaaajon jen kotiiwonaga. ²¹ Mooseswaa Kana qaa ii monowaa monoyanonga goman so jen asarin kouma laligojon. Ii Sabat kendon so qamakooli mirinananon weengon momakejon. Kawaajon qaa 4 ii saanon mende mesaowona.” Kian.

Jerusalem ajoajoroonon waba kantri yonoojon tere oogi.

²² Jeimsnon kaen jero aposol ano jotameme yononon kanageso kuuya yonowo qaa ii mogi sokono. Mogi sokono batugianonga eja tosaana meweengon onoma Pool Barnabas yorowo motoon Antiokia sitinon wasin onombombaaajon jegi. Kaen jen eja

* **15:12:** Bisop, Griik qaanon episkopos, ananaa qaanon jaagalen me inspekta. Iinon zioz gawon kuuyaa mindimindiri galena koloaja. Jeims koi kanon Jiisaswaa gowokoya qaagoto, Jiisaswaa koga. * **15:16:** Aam

9.11-12 * **15:20:** Eks 34.15-17; Lew 17.10-16; 18.6-23

qata Juudas qata mon Barsabas ano Sailas meweengon orongi. Eja woi ii uumeleen tuumbaa jotameme ejaga koloori. ²³ “Eja ii wasin orombona,” jen tere mon kokaen oon borogaronon anggi,

“Momalaariwaa waba alaurunana, Antiokia siti ano Siria ano Silisia balonon laligojuti, nononon onoo jolongia jejon. Aposol nononon momalaari kanagesowaa jotamemeya yonowo onoo uumeleen alaurugiaga koloojon. Kaen onowo qaa amin mobombaajon tere ama ononjon.

²⁴ Ananaa ejemba tosaana mende jen koton ononin angio nonomesaon onoonon kan uugia kuun qaa morotanon lolowawa men ononji uu momogia sisau kolooro monin.

²⁵ Kawaajon nono korebore ajoajoroo ama uumotoon anin sokono. Sokono eja woi meweengon wasin oronin wombo alawoinana Barnabas Pool yorowo onoonon kawuya.

²⁶ Barnabas Pool yoronon ananaa Pon Jiisas Kraistwaa qataajon ama laaligogara geleeni tosanon urugi komuwowaajon ani.

²⁷ Nono Juudas Sailas wasin oronin kan qaa iikayadeen toroqen jegaranon jeri mobuya.

²⁸ Unu Toroya ano nononon qaa kokaembaajon uumotoon anin sokonja: Onoo qagianon lombo qaqa mende toroqen ambona. Qaa wana 4 iikayadeen mono otaawu. Ii uugugi juma deembombo.

²⁹ Qaa 4 ii kokaen: Oro busuya ben lopiombaa nandun bunu qen kanagianon anggi esungianon tururoti, ii mono mende newu. Kaanagadeen sa me oro aroya qoosona busuya ii mende newu. Serowilin mono mende ambu. Iwoi 4 ii mesaon gema qegi uumotoon anin Anutunon kotuegon onono qeangon laligowu. Mono uu bonjon laligowu.” Kian.

Qaa men kengi Antiokia siti yononon aisoogi.

³⁰ Tere kaen oon wasin ononji kengi. Kana kema kemen Antiokia sitinon keugi. Keuma uumeleen kanageso koma horon ononji ajoroogi. Ajoroogi tere ii ononji weengogi. ³¹ Ii weengogi iikawaajon afaangon ulunkolen qaganon moma aisoogi.

³² Juudas Sailas yoronon iyangoro gejatootoo ejaga laligon qambanmamban qaa mamaga onoma uuwaa nanonganoo qaa jen men kotiin ononi. ³³ Men kotiin onoma kaban tosaana kanon toroqen laligori. Laligori tegoro uumeleen alaurugara yononon “Luaewo kembao,” jen wasin orongi. Jerusalem laligori wasin orongiti, Juudasnon yonoonon eleeno.† ³⁴ (-)

³⁵ Pool ano Barnabas yoronon toroqen Antiokia sitinon laligon ejemba tosaana mamaga yonowo Pombaanon Bunu qaa kuma onoma uugia kuun onoma laligogi. Kian.

Pool ano Barnabas yoronon deeni.

³⁶ Kaen laligogito, kaban tosaana tegoro Poolnon Barnabas kokaen ijoro, “Anara taon ano goman kuuya liligon Pombaanon Bunu qaa jen asarin laligori, mono iikanon eleema uumeleen alaurunaranon nomaen laligojuti, ii saanon kema injiima mobota.”

³⁷ Kaen ijoro Barnabasnon Jon qata mon Maak qagiti, ii kaanagadeen wama motoon kembobaajon moro.

³⁸ *Kaen moroto, Jonon wala Pamfilia taonon loorin oromesaon yorowo toroqen gawon mende mero. Kawaajon Poolnon ii wama kembobaajon moro mende sokono.

³⁹ Mende sokono angowowo ama uugara gere jero deeni. Deema Barnabasnon Maak wama kemen wangonon uri opo sel horon mororongogi haamonon nangoro Saiprus watonon keni. ⁴⁰ Kenito, Poolnon eja qata Sailas meweengoro uumeleen

† 15:33: Tosianon toroqen jawo 34 kokaen anju: Eleenoto, Sailasnon qaaya somonjon toroqen kanon laligoro.

* 15:38: Apo 13.13

alaurugara yoŋonoŋ Pombaa boronoŋ ama oroma kalenmoriananoŋ sopa somoŋgoŋ orombaatiwaajoŋ jegi mesaŋ keni. ⁴¹ Kema laligoŋ Siria ano Silisia prowins woi ii kotoŋ liligori. Liligoŋ Poolnoŋ uumeleen kanagesoya kanagesoya injiima meŋ kotiin oŋoma laligoro. Kian.

16

Timotinoŋ Pool ano Sailas yorowo toroqero.

¹ Poolnoŋ liligoŋ kema laligoŋ taŋ qagara Derbe ano Listra kanŋ keuro. Listra keuma kanŋ gowoko moŋ qata Timoti mokoloro. Nemuŋanoŋ Juuda uumeleen embaga kolooro, maŋanoŋ Griik ejaga. ² Poolwaa eja alaurutanoŋ Listra ano Aikoniam laligogiti, iyoŋonoŋ Timotiwaa kania jeŋ qeangogi moro. ³ Kaen jegi moma wama motoŋ kemambaajoŋ moro. Ii moroto, Timotiwaa maŋanoŋ Griik ejaga laligoroti, ii kuuyanoŋ modaborogi ano miri gomaŋ kanŋ Juuda ejemba mamaga laligogi. Kawaajoŋ yoŋonoŋ Pool jeŋ mububotiwaajoŋ Timoti wama Anutuwaawaa aiwese meŋ selia kotoŋ. ⁴ Kotoŋ kema taŋ ano gomaŋ so keugiti, iikanŋ Jerusalem mindimindiri ajoajoroowaa qaaya jegi. Aposol ano Jerusalem uumeleen kanagesowaa jotamemeya yoŋonoŋ qaa somoŋgoŋ kotiigiti, ii otaawutiwaajoŋ jeŋ kotoŋ oŋoŋgi. ⁵ Kaen liligogi Jiisaswaanŋ kanagesoya kanagesoya gomaŋ so laligogiti, iyoŋoo momalaarigianoŋ kotiuro. Kaen kotiin Buŋa qaa jegi toŋianoŋ uugia meleema ween so kaŋ toroqegi tuuŋgiaa jaŋgoyanoŋ somariin uro. Kian.

Anutunoŋ Pool gaonoŋ kotoŋ kondooro Yurop kenji.

⁶ Liligoŋ laligoŋ “Eisia prowinsnoŋ kema Buŋa qaa jeŋ asariwoŋa,” jegito, Uŋa Toroyanoŋ soŋgo ama aŋgoŋ koma oŋono. Kawaajoŋ yoŋonoŋ toroqen kema Frigia ano Galesia prowins woi ii een kotoŋ uruugun kenji. ⁷ Kema laligoŋ Misia gomaŋ goraayanoŋ keuma Bitinia prowinsnoŋ keubombaaajoŋ mogito, Jiisaswaa Uŋa Toroyanoŋ iikanŋ kembutiwaajoŋ uumotoŋ mende ano. ⁸ Uumotoŋ mende ano mesaŋ kema Misia gomaŋ een kotoŋ kowe goraayanoŋ kemeŋ Troas taonoŋ keugi. ⁹ Troas keuma gomantiinanoŋ gaŋ egi Anutunoŋ Pool kotoŋ kondooro jaameleen uŋa moŋ kokaen iiro: Yurop eja moŋnoŋ Masedonia leegen nama ooma kokaen jeŋ qama koolin muro, “Gii mono kowe kotoŋ Masedonia gomaŋoŋ kaŋ ilaan nonomba.”

¹⁰ Poolnoŋ jaameleen uŋa ii iiro nono iikawaa kania kokaen moma kotoŋ jeniŋ, “Anutunoŋ mono nonooma kowe kotoŋ Yurop uutanoŋ kema Oligaa Buŋa Masedonia prowinsnoŋ jeŋ asariŋ oŋombombaaajoŋ jeja.” Kaen jeŋ iikanondeen mesaŋ kembombaaajoŋ romoŋgoŋ afaaŋgoŋi. Kian.

Filipai emba Lidianoŋ uuta meleeno.

¹¹ Nononoŋ afaaŋgoŋ kemeŋ waŋgonoŋ uniŋ opo sel horoŋ mororoŋgogi haamonŋ nangoro Troas siti mesaŋ kema dindiŋagadeen Samotres watonoŋ keuniŋ. Keuma en gomaŋ ano toroqen kema Neapolis sitinoŋ keuniŋ. ¹² Kanŋ keuma waŋgonoŋga kamaan kana kema Filipai sitinoŋ keuniŋ. Room ejemba yoŋonoŋ eenanoŋ kaŋ Filipai siti ii meŋ kanŋ laaligo raragia aŋgi Masedonia prowinswaa siti somata kolooro.* Nono Filipai keuma ween tosaŋa kanŋ laligoniŋ.

¹³ Kanŋ laligoŋ Sabat kendonoŋ siti kiropo seleengen keniŋ. Kanŋ kema ‘Juuda yoŋonoŋ apu sakasiŋanoŋ ajoroŋ Anutu qama koolinkejuti,’ kaen romoŋgoŋ kemeŋ rooŋqeŋ moŋnoŋ keniŋ. Kema emba ajoroŋ ragiti, ii injiima rama amin moma Anutuwaanŋ Buŋa qaa ii jeniŋ mogi. ¹⁴ Mogiti, iyoŋoo batugianoŋ emba moŋ qata Lidia raro. Iinoŋ Taiataira sitinoŋga Filipai kaŋ opo osoga nezongbala akadamuyawo

* **16:12:** Masedonia prowinswaa siti waŋa ii Tesalonaika. Distrik mutuyaa siti waŋa ii Amfipolis ano siti somata qatawo moŋ Filipai. Room yoŋonoŋ Filipai ii Itali kaŋa galeŋ koma oŋoŋgi. Griik gomaŋ toya yoŋonoŋ iyaŋgiaa balonoŋ waba kaŋa koloon laligogi.

menj kululuunj sewanja mewutiwaajonj ama laligoro ano Anutu waeya menj mepeseen laligoro. Ponjonj uuta menj afaangoro Poolnonj qaa jeroti, iikawaajonj siija kolooro geja ama moma anjonj kono. ¹⁵ Anjonj kono iyanja ano sumanjuruta oomulu menj onjonj qisij nonoma kokaen ninijoro, “Onjo noojonj ‘Ponj moma laarija,’ jejuti eenj, mono saanonj kanj noo mirinonj uma rama nene nej ewu.” Kaen jenj kaparanj koma qisij nonono. Kianj.

Pool Sailas yorononj kapuare mirinonj rari.

¹⁶ Nono kambanj monjonj qamakooli roonqeqeyanonj kemebombaajonj kana somatanonj keninj welenqeqe emba monjonj mokoloonj nonono. Emba ii andoleinjawo laligonj ejemba kaniagia asuganonj jenj mokoloomambaajonj moro. Ii moma gejatootoo qaa aasangoya jenj koloonj iikaanja kanonj monenj iwoi ii mamaga horonj laligoro touruta yonjoo borogianonj kemero. ¹⁷ Iinonj Pool ano nono niniima nonoo gemanananonj kanj kokaen jenj qaror, “Eja koi yonjononj Anutu uuta somataa welenja qenj Siwewaa bunjaya koloowombaa kania jenj asarinj onjomakeju.” ¹⁸ Kaen jenj somanja mamaga qama laligoro. Ii laligoroto, Poolnonj togonj iikawaajonj siimbobolo moro. Ii moma kambanj monjonj eleema omeya kokaen jenj kotonj muro, “Nii Jiisas Kraistwaa qatanonj gijojen: Gii mono emba kokawaa uutanonja kouma kemba!” Kaen jenj kotonj muro iikanondeenj kouma mesaonj keno.

¹⁹ Ii kenoto, emba tourutanonj ii moma monenj iwoi horowombaa kania juguroti, ii mokoloonj iringia soono. Iringia soono Pool Sailas oroma somonjonj maaket sombenanonj horonj oronji galenj eja yonjoo jaagianonj kenji. ²⁰ Kema qaa jake galenj yonjoo jaagianonj orooma selegaranonj qaa kokaen kuunj jegi, “Nono siti koi kanonj luaenonj laligojonto, eja woi koi yorononj kanj enkalolonj ama nonomakejao. Yorononj Juuda ejaga koloojao ²¹ ano Juuda siligia kuma nonomakejao. Nono Room mindimindiri kantriwaa totonj toya koloojonj. Kawaajonj nono siligia ii saanonj mende moma anjonj kombanja. Ii menj otaawombaa songo ero amamaajonj.”

²² Selegaranonj qaa kaen kuunj jenj oronji ejemba tuunj yonjononj kaanagadeen waama mindirinj kotiinj qotogonj oronji. Qotogonj oronji galenj yonjononj kuunj ononji selekopaagara horonj menjujen-juranji ano jenj kotonj ononji arawambunonj urugi. ²³ Mamaga urugi tegoro kapuare mirinonj oroombombaajonj uruama eja waayawononj awaagadeen galenj menj orombaatiwaaajonj jenj kotonj mugi. ²⁴ Kaen jenj kotonj mugi moma uruama kapuare miri biiwianonj miri uuta monjonj kema kanawoigara gere ozozopan† batugaranonj ama kasanonj somonjonj miri uuta iikawaa naguya woi ii kii kunjgi kiro rari. Kianj.

Kapuare miri galenjanonj uuta meleeno.

²⁵ Pool Sailas yorononj kaen rari. Rama gomanj ruunjanonj kolooro kanonj Anutu qama koolinj rii qama mepeseen rari kasa eja kuuyanonj geja ama mogi.

²⁶ Kaen anji iikanondeenj uulanjowo nanj somata menj giliro kapuare miriwaa tandoya kuuya wansanjwansanj qegi. Kaen qegi iikanondeenj nagu kuuya tanji kasa eja kuuya yonjoo aenj gbadogianonj (tape) loloonj kamaaro. ²⁷ Kaen kolooro kapuare miri galenj iinonj gaonj uutanonja waaro. Waama kapuare miriwaa naguya kuuya tandaborogiti, ii iima jero, “Yei! Kasa ejanonj togonj kendaboroju me nomaenj?” Kaen jenj romonjonj jenenja ororo manjawaa soo somata ii kopinjonja horonj iyanja aomambaajonj ano.‡ ²⁸ Anja aomambaajonj anoto, Poolnonj gbangbanj terenjonj kokaen jero, “Nono korebore koi rajonj. Mono geengaa selega eenj mende tiwilaawa.”

† 16:24: Gere ozozopanonj kanagara melanjiro amamaanj rari. Unjaya iiba. ‡ 16:27: Kasa ejanonj olonj kono galenja ii qaa jakeyanonj ama qegi ironja siimbobolo moma komunjkegi. Iyanja gamuya moma aonaga, kaenj afaanjonj komunaga.

²⁹ Kaen jero moma kiwa mubutiwaajon qisiro mugi uulanawo kapuare miri uutanon kema jeneja ororo Pool Sailas yoroo kosoga-ranon kema simin kuma orono. ³⁰ Simin kuma oroma kapuare mirinonga uruama kamaan kokaen qisin orono, “Eja somata woi, nii mono nomaen ambe Anutunon hamo qen nono letombenaga?”

³¹ Qisin orono ijori, “Mono uuga meleema Pon Jiisas moma laarin muna gii ano sumanjuruganon kaanagadeen letoma Siwewaa buja koloowu.” ³² Kaen ijori mirianon kengi kanagesouruta kuuya yonowo ajoroogi Anutuwaanon Buja qaa jeri mogi. ³³ Jeri moma gomantiinja aua iikanondeen uruama kema wijigara songbano. Songbano iikanondeen ii ano sumanjuruta kuuya ii oomulu men ononi. ³⁴ Oomulu men ononi uruano nene mirinon uma nene on ama orono. Oroma iyan ano sumanjuruta yononon kuuya Anutu moma laarigitiwaajon korisoro angi. Kian.

Kapuare mirinonga konjoma orongi kamaari.

³⁵ Goman ano qaa jake galen (majistreit) yononon opotero wasin onongi kapuare mirinon kan kokaen jegi, “Eja woi ii mono isama orona kamaawao.”

³⁶ Kaen jegi eja waayawonon kan buju ii Pool kokaen ijoro, “Majistreit galen yononon qaa kokaen angita kaja: Oro mono kasagara isambe kamaawao. Kawaajon oronon mono keteda koi mesaon kamaan luaenon kembao.”

³⁷ Kaen ijoroto, Poolnon opotero ii kokaen injoro, “Room mindimindi gawmanon sopa somonon noroma kawaa (jenkoto) paaspoot norongi laligojo. Kawaajon yononon qaanara mende gosin jen tegon kilen asuganon ejemba jaagianon een lan arawambu koobinon nurun kapuare mirinon norongi. Ii gamuyawo. Kaen norongi rari keteda koi nomaembaajon wasin norongi een olo kamaaworaga? Ii mende sokonja. Noro qaago toton kamaawoto, yononon mono angio kan nuruangi kamaaworaga.”

³⁸ Poolnon opotero ii kaen injoro qaa ii men majistreit galen yononon kema injogi. Ii moma Room gawmambaa (jenkoto) paaspoot men laligoriti, ii moma aarun sombugia mogi. ³⁹ Sombugia moma kapuare mirinon kan bonjon susugon kele ama kuun onongi kemeri. Kemeri Filipai siti mesaowaotiwaajon welema orongi. ⁴⁰ Welema orongi Pool Sailas yoronon kapuare miri mesaon Lidiawaa mirinon keni. Kanon kema uumeleen alaurugara injiima uuwaa nanjonango qaa jen onomesaon keni. Kian.

17

Tesalonaika gawon megii sisiwerowero angi.

¹ Kema laligon Amfipolis ano Apolonia siti woi ii koton Tesalonaika sitinon keugi. Siti wana iikanon Juuda yononon qamakooli mirigia megii nano. ² Poolnon nanamemeja ama laligoroti, iikawaa so qamakooli mirigianon uma Sabat kendon karoon kanon yonowo Uumeleembaa Buja Tere weenon kania amin moma laligogi. ³ Kaen laligon Buja Terewaa kania jen asarin kokaen jero, “Anutunon aren ama Hamoqeqe Toyanon siimbobolo moma komun koomunonga waabaatiwaajon jero.” Kaen jen iikawaa kania Buja Terenonga qendeema uugia kuun kokaen injoro, “Eja Jiisas jen asarin ononjeni, iinon mono Hamoqeqe Toya Kraist kolooja.”

⁴ Kaen injoro Juuda kanageso yonononga tosanon moma laarin uugia meleema Pool Sailas yorowo toroqen nangi. Griik ejemba tosanon Anutu waeya men mepe-seegiti, iyonononga kaanagadeen tuun somatanon yonowo toroqegi ano emba uuta qabunagiawo yonononga mamaganon uugia meleengi.

⁵ Uugia meleengito, Juuda eja geria yononon uugia soono uunon motoqoto moma gemaqeqe qaa jegi. Kaen jegi injarere ejemba roonqeqenon lan laligogiti, iyononon kema eja doogoya tosaan onongi. Ii onoma mindirin ejemba tuun uugia kuun horon onongi ajoroogi. Ajoroon lan qagi qemburun gujubaju kolooro siti sokonda-bororo.

Lan qama lugun eja qata Jeison iwaa miri rijugon Pool Sailas ejemba tuun jaagianon ama orombombajaan monggama orongi. ⁶ Monggama orongito, mende mokoloon oroma Jeison ano uumeleen alauruta tosaana somongon horon onoma sitiwaa galenkonkon eja yonoo jaagianon keuma kokaen qagi, “Yei! Eja balona balona liligon goman so uu kuun onongi kaamaa qen soonkejuti, iyononon mono koi kanon kaanagadeen kari. ⁷ Koi kanon kari Jeisonon ii oroma angon koma orono. Ejemba kaana kuuya yononon kokaen jenkeju, ‘Eja mon qata Jiisas iinon kin Ponana kolooja.’ Kaen jen Room Siisa-kimbaa jenkootoya qotogon men kamaan amakeju.”

⁸ Kaen qagi ejemba tuun ano galenkonkon eja yononon mogi uugianon kamaan raidimbon kaana sisau kolooro. ⁹ Sisau kolooro Jeison ano uumeleen alauruta tosaana kuun qisin onongi monen ama wan taraagara megii kamaan kenji. Kian.

Berea kenji Baibel stadi ama qaagara gosigi.

¹⁰ Kamaan kenjito, uumeleen alaurugara yononon Pool ano Sailas iikanondeen wasin orongi mesaon gomantiina kana goman qata Berea kanon keni. Kema keuma Juuda yonoo qamakooli mirigianon uri. ¹¹ Qamakooli mirigianon uma Buja qaa jeriti, ii siina somata moma analin angon konji. Juuda kanageso Berea laligogiti, iyononon Tesalonaika kanageso unuugun awaa soro koloogi. Qaa tororo jeri me qaago, ii ween so Buja Terewaa qaanon gosin weenon amin moma laligogi.* Sili awaa kaanja otaan Juuda ejemba Tesalonaika laligogiti, ii haamo ama onongi. ¹² Buja qaa jeri Juuda yonoononga kelemalelanan moma laarin uugia meleengi. Griik ejemba yonoononga kaanagadeen mamaganon Jiisas moma laarigi batugianon emba uuta qabunagiawo ii mamaga laligogi.

¹³ Jiisas moma laarigito, Poolnon Berea kanon kaanagadeen Anutuwaanon Buja qaa jen asarin laligoroti, iikawaa bujuyanon sein Tesalonaika kema Juuda jotamemeya yonoo gejagianon kemero. Gejagianon kemero moma waama Berea kan kaanadeen ejemba uugia oson kuugi. ¹⁴ Kuugi uumeleen alaurugara yononon ii moma iikanondeen Pool wasigi kowe goraayanon kemero. Kemeroto, Sailas Timoti yoronon toroqen Berea laligori. ¹⁵ Eja Pool onngiti, iyononon toroqen wama kema Atens sitinon keugi. Keugi kokaen jen koton onono mogi, “Ono mono eleema Sailas ano Timoti jegi uulanawo noonon kawao.” Qaa ii moma mesaon kenji. Kian.

Poolnon Atens sitinon gawon mero.

¹⁶ Poolnon Atens sitinon rama Sailas Timoti yorojon mamboma laligon liligoro. Liligon siti ii tando lopiona lopiona kanon saa qegi kana goraaya goraaya nanji injiima awawalin temboma uuta gere jero. ¹⁷ Poolnon Juuda yonoo qamakooli mirigianon uma Juuda waba ejemba ano balon toya Anutu waeya men mepeseegiti, iyonowo nama amin mogi. Poolnon ween so roonqeqe sombenjia so kema ejemba mokoloon onoma yonowo aitonon amin mogi.

¹⁸ Amin mogi Epikuros ano Stoik momo jake woi kanona boi tosianon kan Poolwo qaa silia siliaa jen niinonngiinon ama jenonkooli amigi.† Tosianon toroqen Poolwaa qaaya moma kokaen jegi, “Momo kitia kitia zezengo kaana usuma uun monggama lan men kululuun motoonngo woi mokoloon bimbimngon men kaja. Ii men kan sosonae kaana lan jejato, qaayaa hona naama jembaajaan moji, ii mende mojon.”

* **17:11:** Berea yononon Baibel stadi awaa anji. † **17:18:** Momakooto boi qata Epikuros iinon keraqeeango mobombaa kania kuma onono. Stoik momo jake (akademi) kawaa boiya qata Zeno iinon siin awaa ano bologa gowogon bon qen kotiin nambombaa kania kuma onono.

Poolnon Jiisaswaa Bunjaya jen asarin uugia kuun koomunonga waaro‡ jero. Kawaa-jon tosianon toroqen kokaen jegi, “Ben wabaya men kan yoroo kanagara jen asarija, iikawaa tania kaan kolooro iijon.”

¹⁹ Kaen lansan jegi Pool wama maaket somben somata qata Areopagus§ iikanon uma kaunsol yonoo jaagianon angi nano kokaen jegi, “Gii momo aren gbilia asuganon kuma nonomakejani, iikawaa kania ii nomaen? Ii saanon jena mobonja. ²⁰ Giinon waba kantri yonoonon qaa morota men kan jena gejanananon kemero mojon. Kawaajon goo qaa arenгаа kania ii tororo mobombaajon mojon.” ²¹ Atens toya ano waba iikanon laligogiti, iyononon kuuya een lansan laligon momo qaa dologa dologa nuuguna guuguwe ama jen moma uugia iikanon ama kambanja tiwilaan laligogi. Kian.

Poolnon Areopagus sombenon nama qaa jero.

²² Poolnon waama Areopagus somben biiwianon kema kaunsol yonoo jaagianon nama kokaen jero, “Atens ejauruna, niinon koi kan iwoi kuuya iima kaniagia kokaen ero mojen: Ono benjurugia goda awaa qen mepeseen onoma laligoju. ²³ Niinon liligon onoonon miri kowoga kowoga iima iikawaa batuyanon alata tereyawo mon mokoloowe. Iikanon kokaen oogita ero iibe, ‘Ben kania mende mojon, iwaajon koi menin.’ Kawaajon ono ben mon kania mende moma kilen waeya men mepeseenjejuti, niinon mono iwaa kania inisaama jewe mobu.

²⁴ * “Ben Anutunon Siwe namo ano iwoi kuuya iikawaa uugaranon eji, ii mokolon onono. Iinon Siwe namowaa Ponaga kolooja. Iinon jiwowon jigo boronon memeta kanon mende rama laligoja. ²⁵ Iyano laaligowaa kania kolooja. Ii ano anana balonon laligowonatiwaaajon sele, kokooso ano iwoi tosaana kuuya nonono sewan aason horonkejon. Kaen nonomakejiwaaajon ama anjo nembanene me iwoi mombaajon mende amamaankeja. Kawaaajon ejemba anana ii wagiwombaajon amamaajon. Anana boronananon iwoi mende men nandun ama munin ee, iinon mende komuwaa. Iinon balon eja kaana mende laligoja. Qaago.

²⁶ “Iinon wala eja motoongo mokolooro iwaanonga sein deema gbala injana ano sele tosaana koloon balona balona kuuya sokoma laligojon. Iinon kambanana kuuya tororo arenjon nonono iikawaa so laligojon ano miri goman daengen daengen en rama laligojon, iikawaa goraaya ano aasoya ama jen kotooro iikawaa so laligojon. ²⁷ Anana mono Anutu iyana moma mongama mubombaajon iwoi kuuya ii arenjon nonono. Iinon korebore kosonananondeen laligojato, kilen koromojoron ama Anutu mongama laligon mokoloowonaga me qaago? ²⁸ Onoangiaa Griik momo ejembanon qaa kota arenjon oogiti, iyonoononga woiyanon kaanagadeen qaa kota mon kokaen jeri,

‘Nono kaanagadeen iwaa gbiliuruta koloon laligojon.’

Eja kaana monjon qaa kota mon kokaen ooro,

‘Iinon mono men letoma nonono iwaa aonanon laaligonana laligonkejon, kananana kema kankejon ano en waawaanana amakejon.’**

²⁹ Qaa iikawaa so anana Anutu waa gbiliuruta koloon laligon kosianon nanjon. Kosianon nanjonto, kilen iwaa kania moma soon jinjaun qewombo. Unja meme eja (artist) yononon momo qaganon nama ben mombaa tania romonjon goul, silwa me jamo kowonjin men uroron tando lopiona sogon menjerenjon menkejuti, iinon mono iikawaa tani mende kolooja. ³⁰ Ejembanon poumapou ama jibijabu laligon kougi Anutunon kamban kanon nanamemengiaajon moma bolin irona mende meleema

‡ **17:18:** Jiisas ano Koomunonga waawaataa qaa woi ii mende moma asarin tompin nama kokaen jegi, ‘Iinon mono ben eja ano emba yoroo qagara kaen qaja.’ § **17:19:** Areopagus qaa iikawaa kania ii manjaqeqewaa benja qata Ares iwaa baana. * **17:24:** 1 Kin 8.27; Ais 42.5; Apo 7.48 ** **17:28:** Momo eja somata Pool iinon momo jakeya jakeya uma Griik yonoonon buk morota morota weenjon moma koton iikanondeen qaa kota kota afaangon men asuganon jero.

laligoroto, kambaŋ kokaamba qaaya injsaama kokaen injiŋjo, ‘Ejemba korebore gomangia so rama kenjuti, oŋo mono uugia meleema noonon kawu.’

³¹ “Anutunon kambaŋ somata ano kaŋ kuuwaa. Iinon kambaŋ iikanon ejemba gomaŋa gomaŋa kuuya laligon kenjuti, ii meŋ kululuun nonoma qaanana gosin tororo jen tegowaa. Iinon eja mon qaanana jen tegowaatiwaajon meweengon jenteegowaa ku-usuŋa borianon ano. Iinon eja ii meŋ gbiliro koomunonŋa waaro iikaanŋa kanon ku-usuŋa somata ii ejemba kuuya qendeema nonono iima mojon. Eja koomunonŋa waaroti, iinon mono jenteego Tonanaga kolooja.”

³² ‘Anutunon eja mon koomunonŋa meŋ gbiliro waaroti,’ tosanon qaa ii moma mepaqepae anŋi. Kaen anŋito, tosanon kokaen jegi, “Qaa jejanŋi, nono ii mombo mobombaajon mojon. Kawaaŋon gii saanon kambaŋ monon qaa ii toroqen jen asariwa.” ³³ Kaen anŋi Poolnon yonoo batugianonŋa waama onomesaon keno. ³⁴ Kenoto, tosanon kaŋ Jiisas moma laarin iwo toroqegi. Moma laarigiti, iyonoo batugianon Areopagus kaunsol tuun yonoo jotamemeya eja mon qata Dionisius laligoro. Kaanagadeen emba somata mon qata Damaris ano tosanon yorowo toroqen moma laarin uugia meleengi. Kian.

18

Poolnon Korint sitinon keno uugia meleengi.

¹ Iwoi ii koloo Poolnon Atens siti mesaon Griik siti mon qata Korint kanon keno. ² Korint kema Juuda eja mon qaya Akwila mokoloo. Akwila iinon Eisiawaa prowinsya qata Pontus kanon koloon kanagen mindimindiri siti Room kema laligoro. Kanon laligoro Siisakin qata Klodius iinon jenkootoya kokaen ano, “Juuda ejemba ono mono korebore Room siti mesaon deambu.” Kaen jenkooto anotiwaajon ama Itali kantri mesaon Griik kemen kambaŋ kanon Korint kouro. Kouro Poolnon mokoloon ii ano embia qata Prisila yoroonon keno. ³ Laaligogara nangowaotiwaajon opo kuunŋa kuunŋa meri. Poolnon kaanagadeen opo sel kuun meme eja. Kawaaŋon yoroonon keno gawonŋa ororon ero yorowo laligon en opo sel kuun gawon motoon megii. ⁴ Men laligogi Sabat kendon so qamakooli mirinon uma Juuda ano Griik ejemba yonowo Jiisaswaa kania amin mosoma uugia meleembutiwaajon kuun onoma laligoro.

⁵ Kuun laligoro alawoita Sailas Timoti yoronon Masedonia prowinsnongga kouri Jiisaswaa Bunŋa kambaŋ so jen asarin laligoro. Kaen laligon Jiisasnon Hamoqeŋe Toya Kraist kolooji, iikawaa kania asuganon qendeema qaa iikanon Juuda ejemba uugia kuuro. ⁶ Uugia kuuroto, Pool tuarenjen ama uqeŋe qaa tokoronkota jen mugii borianon jaagianon kuun sububun qesaaro kamaaro kokaen injiŋoro, “Niinon koposo mende ambe ono tiwilaan iikawaa ironŋa ii mono noo qananon ambombaajon ama-maawuya. Ii ononŋio bosimbu. Ono Bunŋa qaa qotogogi niinon saanon onomesaon kete nama ubaati, iikanon waba kantri ejemba yonoonon eleema kemaŋa.”

⁷ Kaen injiŋon onomesaon qamakooli miri goraayanon eja mon qata Titius Jastus iwaa mirinon uma laligoro. Iinon Juuda eja qagoto, kilen Anutuwa waeya men mepeseen laligoro. ⁸ Goraayanon kenoto, qamakooli miriwaa galen qata Krispus ano iwaa embameria yononon kuuya uugia meleema Pon moma laarigi. Kaanadeen Korint ejemba tosaanŋa Poolwaanon qaa mogiti, iyonoononŋa mamaganon Jiisas moma laarin uugia meleengi oomulu men ononŋi.

⁹ Poolnon gomantiinŋa monon gaon ero Ponon koton kondooro jaameleen unŋa iiro kokaen iŋoro, “Gii toroko mende mobato, Bunŋa qaa mono kotiin jen laligowa. ¹⁰ Siti kokanon ejemba tuun mamaga yononon noo bunŋa kolooju. Kawaaŋon niinon giwo laligowe monon iwoi mon mende kanain men bolin gombaa.” ¹¹ Kawaaŋon Poolnon kambaŋa men korin yonoo batugianon gbani motoonŋo ano koin 6 kawaa so laligon Anutuwaanon Bunŋa qaa kuma onoma laligoro.

¹² Kuma onoma laligoroto, Room yononon eja Galio kuugi Akaia prowinswaa kiap gawana laligoroti, kaban iikanon Juuda jotamemeya yononon mindirin Pool tuarenjen ama mun horon qaa jakeyanon oongi. ¹³ Qaa kokaembaajon oongi, “Eja koi kanon ejemba enkalolon men onomakeja. Room yononon jenkootogia angi eji, iinon ejemba kana ii uugun Anutuwaawae ya men mepeseewutiwaajon uukuuku men nonomakeja.”

¹⁴ Qaa kaen selianon kuun jegi Poolnon qaa kitia jemambaajon ano kiap gawana Galio iinon Juuda ejemba ii kokaen injoro, “Juuda ejemba onoo batugianon monon eja qero komunaga me qinji bologa totoon mon anagati een, iikawaajon niinon saanon qaagia geja ama mobenaga. ¹⁵ Kaanto, onoo batugianon momalaariwaa qaa kolooro qa morota morota qama angowowo ama jenkootogia nomaen ambuti, ii mono onoangiaa lombogiaga. Niinon iwoi kaana ii gosin jen tegomanatiwaa so qaago.” ¹⁶ Kaen injon qaa jakeyanonga onotaaro kamaagi. ¹⁷ Kamaan iyangiodeen mindirin motoon lugun qamakooli miriwaa galeq qata Soostenes ii qelanjin men kan qaa jakeyaa kana qaa ootanon ama qegi. Qegi kiap gawana Galionon ii iima kawaajon jaaya soongoro hona mon mende kolooro. Kian.

Poolnon anaa gomanon Antiokia sitinon eleeno.

¹⁸ *Poolnon kilen toroqen Korint sitinon ween mamaga laligoro. Laligodaboron uumeleen alauruta yeizozogia jen onomesaon Prisila ano Akwila uruama kowenon kemeq wangowaajon mamboma rahi. Wala Anutuwaawae jaanon kokaen jero, “Niinon Anutuwaawae gawona pondan kaparan koma memana.” Qaa kaen jen ii jojopan qaanon somongon laligoro. Kaban ii tegoro kowenon goman qata Senkria kanon kemeq jojopan qaayaajon jero wan juya motogi. Wango mon Siria prowinsnon kemambaajon anoti, ii mokolon iikanon uma opo sel horon mororongogi haamonon nangoro kenji.

¹⁹ Kema Efesus taanon keuma Poolnon Prisila ano Akwila oromesaoroto, ana qamakooli mirinon uma Juuda yonowo Jiisaswaa kania amin mogi. ²⁰ Amin moma kokaen qisin mugi, “Gii saanon kaban koriga nonowo laligowa.” Kaen qisin mugito, Poolnon iikawaa uumotoon mende ano. ²¹ Kawaajon yeizozo kokaen injoro, “Anutunon iikawaajon ‘Oon,’ jewaati een, mono saanon eleema onoonon kamaana.” Kaen injon wango mononon ugi opo sel horon mororongogi haamonon nangoro Efesus mesaon kenji.

²² Kema taon mon qata Sisaria kanon keuma wango mesaon balon kana Jerusalem uro. Uma eleema uumeleen kanageso jolongia injoro. Ii injon rama waama kemeq Antiokia sitinon keno. ²³ Antiokia sitinon kema laligoro sonda tosaana tegoro onomesaon kananon keno. Kananon kema Galesia ano Frigia prowins woi ii uugun goman so liligon gowoko kuuya injiima koma gbilin onono kotiigi. Kian.

Apolosnon Efesus ano Korint gawon mero.

²⁴ Kaban kanon Juuda eja mon qata Apolos ii Efesus karo. Apolos iinon Iijiptwaa siti qata Aleksandria kanon kolon laligon momo mirinon uro tegoro Buna Tere Walagaa qaaya awaagadeen moma koto. Ii moma koton kania jero qaayaa tania kawaajon ejemba goman so aina mamaga moma aisooqi. ²⁵ Pombaa kania otaawombaa kania kuma mugi Anutuwaanon gere bolananon uutanon jero. Jiisaswaa kania tororo dindina kuma onoma Jonon oomulu men ononoti, iikawaa kania saanon moma sorogon jero. Ii jeroto, iikawaa batuya mon mesaoro. Unq Toroyanon mulu men nononji, ii mende moro.

²⁶ Iinon kan qamakooli miri uutanon kanain qaa esunmumu-yawo jero. Jero Prisila Akwila yoronon qaaya moma nama wani yoro mirinon kenji. Kema Anutuwaawae kania awaagadeen toroqen jen asarin ijori moro. ²⁷ Apolosnon Griik kantriwaa bakaya

* 18:18: Jan 6.18

qata Akaia kanon kemambaajon moro Efesus uumeleen ala yononon kotingon mugi. Kotingon mun Akaia gowokourugia yonoojon tere kokaen oogi, “Eja koi mono koma horon mubu.” Apolosnon tere ii men Akaia prowinsnon kema ejemba Anutuwaa kalenmoriaña moma asarin uugia meleengetti, ii mamaga ilaan onono. ²⁸ Ilaan onoma “Jiiasnon Hamoqeqe Toya kolooja,” jen iikawaa kania ii Buña Terewaa qaaya qaaya weenjon kanon qendeema onono mogi. Juuda yononon qaa ii moma jenonkooli anji niinonngiinon kolooroto, Apolosnon Anutuwaa ku-usun qaganon nama qaagia asuganon qewagoro kamaagi. Kian.

19

Poolnon Efesus laligon gawon mero.

¹ Apolosnon Korint sitinon laligoro Poolnon Antiokia siti mesaon prowins tosaanja* uugun kema kema kowe goraayanon Efesus sitinon keuro. Keuma kanon gowoko tosaanja mokolon injiuro. ² Injiima kokaen qisin onono, “Ono moma laarin uugia meleengetti, Unja Toroyanon mono kambañ iikanon uugianon kemero me qaago?” Kaen qisin onono kokaen meleema jegi, “Unja Toroyanon laligoji, nono iikawaa qaaya ii mende totoon monin.”

³ Meleema jegi kokaen injjoro, “Ono mono naa oomuluga men onongita laligoju?” Kaen injjoro meleengetti, “Nono Jonon oomuluwaañ jen laligoroti, mono iikaya men nononngi menin.”

⁴ *Kaen meleengetti Poolnon jero, “Jonon Jiiaswaañ qaa jen ejemba tuun uugia kuuro kokaen mogi, ‘Noo gemananon eja mon kawaati, onono mono ii moma laarin uugia meleembu.’ Kaen jero moma uugia meleengetti, Jonon ii oomulu men onoma laligoro.”

⁵ Kaen jero mogi Poolnon Pon Jiiaswaa qatanon oomulu men onono. ⁶ Men onoma boria wangianon ano Unja Toroyanon uugianon kemero kantri tosiaa qaa morota morota kanain jen gejatootoo qaa jegi. ⁷ Eja ii mindirin 12 kawaa so laligogi.

⁸ Poolnon qamakooli mirinon uma nama Anutuwaa bentotombaa kania amin moma awasanaka nama kawali kaña uugia kuuro qaaya qewagowombaañ amamaan laligogi. Kaen laligogi koin karoon tegoro. ⁹ Qewagowombaañ amamaagito, tosanon yangisen ama mende moma laarin Pombaanon kania asuganon jen bolin ejemba jaagianon qaa kisama jen nanngi. Kaen jen nanngi Poolnon gosin mendeema onoma onomesaon gowokouruta unuano korikori kenngi. Korikori kema eja qata Tiranus iwaa qenjaaro momo jakenon ween so (aua 5 ajoroon) kuma onono amin momo ama laligogi. ¹⁰ Kaen ama laligogi Pombaa Buña qaayanon seiro gbani woi tegoro. Ii tegoro Buña qaa ii Eisia prowins uutanon goman toya ano Juuda ejemba kuuya yonoo gejagianon kemero modaborogi. Kian.

Sewa meraurutanon omejiilan konjombombaañ amamaagi.

¹¹ Anutuwaa ku-usunanon Poolwaanon keuro gawon men boria ejemba wangianon ano Anutunon angoletto morota morota mero asugiro. ¹² Kaen laligoro ejemba ji injiuro laligogiti, tosanon Poolwaa selianonga nogo motomoto ano opo jokanja tosaanja kaanagadeen men kema kan qagianon anji jigia onomesaoro omejiilanurugia kouma kenngi qeangogi. ¹³ Juuda sele galeñ tosanon liligon omejiilan onotaan kema kan laligogiti, iyononon kaanjadeen kanain omenon kokojinjin men onongiti, iyonoo qagianon Pon Jiiaswaa qata qama esuna koma horowombaañ angobato megii. Angobato men kokaen jegi, “Poolnon Jiiaswaa qata qama uukuuku men nonomakeji, niinon mono Pon iikawaa qatanon omejiilan kouma togowutiwaañ jen koton ononjen.”

* **19:1:** Balon ii kambañ kokaamba kantri qata Tooki (Turkey) kawaa uutanon eja. * **19:4:** Mat 3.11; Maak 1.4, 7-8; Luuk 3.4, 16; Jon 1.26-27

¹⁴ Jiisaswaa qata kaen qagiti, iyonoo batugianon Juuda jigo gawon galen wana qata Sewa iwaa merauruta 7 yononon kaanagadeen laligogi.

¹⁵ Yononon ome mon kaen jen koton mugito, iinon meleema kokaen jen onono, “Nii Jiisas moma mujen ano Pool moma mujento, on mono moroga?”

¹⁶ Kaen jen onoma eja uutanon nanoti, iinon mono lugun qagianon uma qelanjin onono. Kaen korebore haamo ama japalelen men onoma selegia motoqoton opo malekugia menjuqenjuranon. Menjuqenjuranon ana ana selegianon sagorogoro kamaan nano togon kesagia men miri uuta ii mesaon selegia tomana kamaan kemaligi.

¹⁷ Kaen kolooro Juuda waba ano balon toya Efesus laligogiti, kuuya yononon iikawaa bujuya moma mamaga aarun awawaligi. Awawaligi tosianon Pon Jiisaswaa qata kaparan koma mepeseegi akadamyawo kolooro. ¹⁸ Moma laarin uugia meleengiti, iyonononga mamaganon kema singisonogogia inisaama jen koloogi. ¹⁹ Tosianon suuqanoron hamoqeqe men laligogiti, iyonononga mamaganon buk papiagia men kan men kululuun ejemba kuuya yonoo jaagianon nama asuganon gerenon giligi jero. Buk papia iikawaa sewangia weenon kululuugi mindimindiri jangogia ii silwa monej (Kina) 50,000 kawaa so kolooro. ²⁰ Tani kaen anji Pombaa Buna qaaya ii esunmumuyawo sein kotiin keno. Kian.

Poolnon gawonaa areja ano.

²¹ Iwoi kuuya ii kolodabororo Un Toroyanon Pool sololon muro qaaya somonon kokaen jero, “Nii kowe koton Griik kantriwaa leegen woi Masedonia ano Akaia kanon liligowe tegoro mesaon Jerusalem sitinon kema.” Kaen jen toroqero, “Kanon kema rama Jerusalem mesaon Room siti kaanideen kema iimana.” ²² Kaen jen nenawoita Timoti ano Erastus wasin orono Masedonia keni ana toroqen kaman tosaana Eisia prowins uutanon laligoro. Kian.

Efesus yononon manja karen aogi.

²³ Efesus sitinon Pombaanon kana otaagitiwaajon kaman kanon enkalolon gujubaju somata qatawo kolooro. ²⁴ Silwa gawon meme eja mon qata Demetrius iinon silwa ooro bolbolgoro qokotaan ben emba qata Artemis iwaa jiwowon jigowaa so un busubusu men laligoro. Ii mero sewana men laligogi monej uuta hororo konkororo alaurutanon mendeema meg. ²⁵ Meg Demetrius ano tuun tosianon gawon kaana men laligogiti, ii motoon onono kan ajoroogi kokaen injoro, “Alauruna, nono gawon koi menin sewana awaa kolon kankeji, ii mojon. ²⁶ Ii mojonto, Pool eja iikanon Efesus koi kanon kouma ejemba uugia oson ii ano Eisia prowins kuuya sokoma ejemba tuuna tuuna kuun onono jinjaun koloojuti, ii kaman kokaamba saanon iima kotoju. Iinon kokaen jenkeja, ‘Ben boronon memeta ii ben hona qaago.’

²⁷ “Kaen jen laligoro nono komahoro gawonana menkejon, iikawaa qata men boliro jejewili ambubotiwaa uulombo kolooja. Ano iikayadeen qaagoto, uulombo mon kokaen eja: Ejemba kuuya Eisia prowins uutanon ano balona balona kuuya kanon ben emba uuta Artemis waeya men mepeseenkejuti, iwaa ben qabunaya somatanon tiwilaan esunanon kamaawabo ano jiwowon jigoyaa qatanon bolin ejemba jaagianon kamaan omaya koloojuti. Uulombo kaen eja. Kawaaon majakaka moma qaa koi jejen.”

²⁸ Demetriusnon kaen jero gawon alaurutanon ii moma iringia soono kokaen jen qa gigilaagi, “Efesus nononon Artemis ii uuta!” ²⁹ Qa gigilaagi enkalolon gujubaju kanon sein kema siti kuuya sokono. Kaen kolooro Masedonia eja woi qagara Gaius ano Aristarkus Poolwaa nenawoita ii qelanjin uruama ororaan oroma kulukululuu mirinon kema ajoajoro meg. ³⁰ Ajoajoro meg Poolnon kaanagadeen ejemba tuunleembe yonoo batugianon kemambaajon moroto, uumeleen ejembanon ii angon koma mugi.

³¹ Eisia prowinswaa galenkonkon eja tosonian Poolwaa alauruta kologiti, iyononon kaanagadeen qele ama kokaen welema mugi, “Kulukululuu mirinon ajoajoroo mejuti, gii mono geenga iikanon mende asugina giibu.” ³² Ajoajoroo megiti, iikanon ejemba mamaganon nama ajoroogitiwaa kania mon mende mogitiwaaajon anja anja lansan qa gigilaan sisau enkalolon somata megiti sein keno. ³³ Kaen keno Juuda yononon eja qata Aleksander kuun nangogi tuun yononon horon kana megiti qaitanon eu uma nano. Uma nama ejemba jaasewanganon qaa kitia metogon jemambaajon moma boro aran kuma aiwese men onono.

³⁴ Aiwese men ononoto, Juuda ejaga kolooji, iikaya moma koton iikanondeen buugia mindirin kuuyanon kanain qaa kokaen qagi, “Efesus nonoonon Artemis ii uuta!” Kaen qama silama nanngi aua woiwaa so keno.

³⁵ Qama nanngi siti (klaak) pon qerewenanon ejemba tuun uugia men kamaaro goron qegi nama kokaen injoro, “Efesus ejemba, nono ananaa siti kokanon Artemis uuta ii mepeseen laligojon. Nono iwaanon jiwowon jigo ano jamo unaya kowoga Siwenonga kamaaroti, ii galen koma laligojon. Qaa ii onon kuuya saanon moju. ³⁶ Ii monon qakoombaatiwaa so qaago. Kawaajon onon mono uugia oson men kamaan ama bonjon laligowu. Gejajojomban iwoi mon mende ambu. ³⁷ Eja woi koi jiwowon jigonon uma iwoi mon mende luluuma qen men boliri. Ben embanana mende mepaegon muri. Onon kilen ii uruanngi koi nanjao.

³⁸ “Demitrius ano iwaa komahooro alaurutanon tosia yonowo angowowo ama qaa jen aowuyagati een, kiap mono raju ano qaa jakewaa ajoajorooya ajoajorooya ii qaa mindingowombaajon amakeju. Kawaajon mono saanon iikanon kema qaa jakeyanon ama aon aron qen nanngi sokombaa. ³⁹ Onon iwoi mon toroqen jewombaajon mobuyagati een, siti kokawaa toya tosonian saanon kanageso horon ononngi qenjaaro sombenon ajoron qaa gosin jen tegowona. ⁴⁰ Kete enkalolon gujubaju somata koi kania qaato, kilen tondu kolooji, ii Room gawman yononon moma kokaen jewubo, ‘Efesus yononon Room mindimindiri gawman qetama manja karen anju.’ Kaen jen qaa jakeyanon nonoombubo. Kawaa uulombota kolooji, ii mojen. Qaa jakeyanon nonooma karen koi kawaa kaniaajon qisin nonombuyagati een, nono mono kitia meleema angon koma jewombaa so mende mojon.” ⁴¹ Efesus siti pon qerewenanon qaa kaen jen ejemba tuun kondeema onono zololonon deema kenngi. Kian.

20

Poolnon Masedonia ano Griik kema gawon mero.

¹ Efesus kanon gujubaju kanon zololongodabororo Poolnon gowokouruta onono kagi uuwaa nanngonon qaa qambanmamban onoma yeizozo jen onomesaon Masedonia prowinsnon keno. ² Masedonia kema gomanan gomanan koton liligon kanon qambanmamban qaa mamaga jen laligon Griik kantrinon karo. ³ Griik kan koin karon laligoro. Ii laligoro tegoro wanngon men kowe koton Siria kemambaajon moro. Kaan moroto, Juuda jotamemeya yononon kananon qewombaa anngon anngi gejianon kemero moro. Ii moma kawaajon Masedonia prowins koton balon kana gomananon eleemambaa qaaya utanon somongoro.

⁴ Qaaya somongoro nenauruta kokaananon iwo kenngi: Berea eja qata Soopater Piruswaa meria, Tesalonaika eja woi qagara Aristarkus ano Sekundus, Derbe eja qata Gaius, Timoti ano Eisia prowinsga eja woi qagara Tikikus ano Trofimius. ⁵ Yononon waladeen Troas kema kanon nonoonon mamboma laligogi. ⁶ Troas kema laligogito, Luuk nii ano tosaanon nononon bered yiistya qaawaa kendon ii Filipai sitinon rani. Ii rani tegoro wanngonon unon opo sel horon mororonngi haamonon nanngoro kema ween 5 kolooro Troas yonoonon keunin. Troas keuma kanon ween 7 toroqen laligin. Kian.

Poolnoŋ kambaŋ konoga Troas laligoro.

⁷ Weeŋ 7 laligonij tegoro Poolnoŋ weeŋ 8 kanon onomesaon kemambaajon moro. Ii moma gomantiina konoga Sondameraanon ajoroon Jiisas romonŋon samon kowoga motowombaajon raniŋ. Kaen raniŋ Poolnoŋ yonowo amin moma qaaya jeŋ raro raro goman ruunanon keno. ⁸ Nono miri uuta mombaa qaganon eu uma ajoroon raniŋ lambe mamaganon jeŋ asarigi. ⁹ Ajoroon raniŋ eja gbaworo mon qata Yutikus iinon jengenanon raro. Raro Poolnoŋ qaa jeŋ raro moro kambaŋ koriro gaonaaŋon moma en gbororo moton kanakeewanonŋa tama uuta mende moma miri uuta karon uugun balonon kemeŋ qero. Kemeŋ qero lugun kemeŋ meŋ waaniŋ komuroti, iiniŋ.

¹⁰ Kaen iininto, Poolnoŋ kemeŋ kepelaan muŋ jero, “Mombo sewan aason ama gbilija. Kawaajon mende awawaliwu.” ¹¹ Kaen jeŋ mombo eleema miri uutanon eu uma samon kowoga moton nero. Neŋ yonowo kambaŋ koriga qaa jeŋ raro goman anogo onomesaon kananon keno. ¹² Keno eja gbaworo ii wanŋi gbiliŋ laligoroti, ii iima ulunŋolen somata moma keŋgi. Kiaŋ.

Poolnoŋ Troas mesaon Miletus keno.

¹³ Yononon keŋgito, Poolnoŋ ana balon kana kemambaajon moma kokaen Luuk nii ano tosia jeŋ koton nonono, “Ono mono waladeen kowe kana goman qata Asos kanon keŋgi aitonŋon nuangi wanŋonon ubonŋa.” Kawaajon nononon mesaon wanŋonon unij opo sel horon mororonŋogi haamonon nanŋoro kema Asos kanon keuniŋ. ¹⁴ Asos keuma nonowo aitonŋon Pool waniŋ wanŋonon uma goman qata Mitilini kanon keiniŋ. ¹⁵ Mitilini kema kanon opo sel mombo horon mororonŋogi haamonon nanŋoro kema laligon en waama wato qata Kios kawaa kosianon keuniŋ. Keuma toroqen koton kema en waamago goman qata Samos kanon kemeŋ mombo kema en waama goman qata Miletus kanon kokaembaajon keuniŋ: ¹⁶ Poolnoŋ “Yambuyambu dologa (Pentekost) ii batogon kema Jerusalem sitinon ramaŋa,” jeŋ kambaŋ tiwilaawombotiwaajon uulanawo kembombaajon moro. Kawaajon Eisia prowinsnon kambaŋ koriga tiwilaawombotiwaajon moma wanŋonon uma Efesus siti uuguwombaa qaaya somonŋoro laligonij. Kiaŋ.

Poolnoŋ Efesus yonoojon qaa konoga jero.

¹⁷ Miletus keuniŋ Poolnoŋ Efesus yonoojon qele ama uumeleen kanagesowaa jotamemeurugia yononon kamaan kawutiwaajon koma horon onono. ¹⁸ Koma horon onono goman qata Miletus kanon kougi injiima kokaen injoro, “Niinon kambaŋ mutuya Eisia prowinsnon kaweti, iikanonadeen kanain kambaŋ kuuya onowo laligon kouma gawon meweti, onŋo iikawaa tania saanon moma yagoju. ¹⁹ Niinon Pombaa jaanon uuna meŋ kamaan aodaboron gawonŋa nomaen meŋ kouma laligoweti, onŋo ii saanon moju. Gawonŋa meŋ ejemba onoojon sama jaunna kamaaro laligowe. Juuda yononon uugia mende meleengiti, iyononon kambaŋ tosaanŋa kanon selenon kuukuu ama nuwombaajon anŋonanŋa ama laligogi. Kaen ama laligogitiwaajon ama anŋobato morota morota mokolon siimbobolo moma laligowe.

²⁰ “Niinon Buŋa qaa meŋ qeangon onomakeji, ii jeŋ asariŋ onoma laligowe. Ii qenjaaronon ajoroon ano miria miria kanon uma kuma onoma laligowe. Niinon kawaajon kokodundun koma gawon mende mesaowe. ²¹ Gawon mende mesaoweto, Juuda waba ano balon toya onoojon kaanagadeen qaa kota kokaen nanŋon jeŋ laligowe, ‘Ono mono uugia meleema Anutuwaanon qokotaan Ponana Jiisas Kraist moma laariŋ mubu.’ Onŋo ii kuuya saanon modaboroju.

²² “Mobu, kete Unŋa Toroyanon nii Jerusalem sitinon kemambaajon kuun nonja. Kanon kembe naa iwoiga kolon nombati, ii mende mojen. ²³ Mon kokaen mojen: Niinon taon daen daen kema laligoweti, Unŋa Toroyanon iikanon saŋe nun kokaen nanŋon nijoro moma laligowe, ‘Gii kakasilin moma laligona kapuare mirinon goonŋi

rabaga.’ ²⁴ *Kaen nijoro moma laligoweto, ii kilen. Niinon toroqen laligowenaga me komuwenaga, ii qaa mon mende koloon nonja. Ii qaago totoonto, Pon Jiisanon gawon nonoti, niinon mono ii men yagomambaajon moma kotiijen. Iinon kokaen nijoro, ‘Anutunon kalenmoriaña ejemba onomambaajon moji, gii mono iikawaa Oligaa Bunaya jen asarin laligowa.’ Kawaajon balonon laligomanati me komumanati, ii iwoi omaya totoon koloon nonja. Ejemba aangolenon kuuwaajon kenjuti, monon iikanon batuyanon koton haamo mende ambaa. Niinon mono iikawaa so gawona men batuyanon koton mesaomambotiwaajon esuna kuuyanon kaparan koma kema laligomana.

²⁵ “Kaen laligomanato, mobu, niinon onoo batugianon kema kan Anutu bentotonaa kania jen asariwe mogiti, onoo noo jaasewana ii mombo mende iibuya. Onoononga monon mon mende niibaati, kete kaen mojen. ²⁶⁻²⁷ Kawaajon niinon onoo Anutuwaa jeta kuuya otaawutiwaajon jen uukuuku men onoma laligowe. Ii mende kokodundun koma mesaowe. Kawaajon onoononga monon mon singisongoyaaajon ama soon komun gere sianon kemebaati een, onoo nii jen nombombaajon amamaawuya. Niinon ii kete onoojon asuganon nanjon jen kotiijen.

²⁸ “Ponon iyanaa saya maama iikanon kanagesouruta sewangia mero bunaya koloodaborojuti, onoo mono ii lama kaana galen koma kalan koma onoma laligowu. Unu Toroya anoo gawon ii onono. Kawaajon onoo mono onoangia ano Pombaanon lama tuun yonoojon galengia men aon laligowu. ²⁹ Niinon kembe iikawaa gematanon ejemba kanjangiawo ii kasu kawalia kaana onoo batugianon asugiwuya. Yononon asugin lama tuun onoojon mende moma titiikota koloon lan kan injiwuyati, ii mojen. ³⁰ Onoangiaa batugianonga eja tosanon waama nama Jiisas gowokourutanon goraayanon kembutiwaajon horon onoma qaa qolonmolongoya jen laligowuya. ³¹ Kawaajon onoo mono uugbiligibili laligon qaa koi uu konongianon ama romongowu: Niinon gbani karoombaa so asaga gomantiina qambanmamban qaaya qaaya ii onoo motomotoon pororo koma onoma laligowe jaunna kamaantero.

³² “Niinon kete onoo Anutuwaa boronon onooma kokaen injojen: Iwaa Bunu qaayanon mono kalenmoriaña injisaama kalan koma onomakeba. Anutunon kotiin uugia nanjon meagoro saanon kotikotii mokoloon metulangonkebu. Onoo Anutuwo rapingogi alauruta kuuya tak koton onono soraaya koloojuti, mono iyonoo batugianon keuma dun raragia men oyanboyan koloon laligowu. ³³ Nii onoononga mombaa maa suan me monej opo ii mende bunu qen aomambaajon moma laligowe. ³⁴ Nii ano nenauruna iwoiwaajon amamaan laligoniji, ii neenaa borona koi kanon gawon men mokoloon laligowe.

³⁵ “Ii kuuya ama men sili awaa qendeema onoma laligowe. Onoo mono kaanideen gawon men laligowu. Kaen laligon ejemba loorin gawon mewombaajon amamaawuti, ii saanon kalan koma onoma laligowu. Gawon megii hona koloooro Pon Jiisaswaanon qaa koi mono romongowu: Iinon anoo qaa mon kokaen jero, ‘Hina iwoi bunu qen aogi jangon qaono een laligowuyato, tosaana yonoojon iwoi kalengiaga onongi Anutunon kitia meleeno oyanboyan mokoloowuya.’ Kian.”

³⁶ Poolnon qaa kaen jen kamaan simin kuma kuuya yonowo Anutu qama kooliro. ³⁷ Qama kooliro kuuya yononon ambureren men urusaan qen angon mun buuta kiton negi. ³⁸ Poolnon wala qaa mon kokaen injoro, “Onoo noo jaasewana mombo mende iibuya.” Qaa kaen moma kawaajon wosobiri uuta moma nama wama wangonon uma yeizozo jen ongi. Kian.

21

Poolnon Jerusalem keno.

* **20:24:** 2 Tim 4.7

¹ Yeizozo jen nonomesaogi opo sel horon mororonogogi haamonon nangoro kema wato qata Koos iikaan baagen dindinagadeen kema keunin. Keuma en waama toroqen wato qata Rodos kanon kenin. Iikanonja toroqen Lisia prowinswaa gomanja mon qata Patara kanon keunin. ² Keuma nama wanjo mon Fonisia gomanon kemambaajon anoti, ii mokoloon kanon unin opo sel horon mororonogogi haamonon nangoro kenin.

³ Kema laligon wato mon qata Saiprus iikawaa kosianon kan iima misinjon Saut waagenaa uugun toroqen haamonon nangoro Siria prowins waagen kenin. Kema “Wangowaa hinaya ii Taia taanon kema wanjonnga men ambona,” jegitiwaajon iikanon kenin. Iikanon kema wanjo mesaon kemenin. ⁴ Kemej gowoko tosia mokoloon onoma yonowo toroqen ween 7 laligonin. Kanon laligonin Unja Toroyanon sololoon onono Pool Jerusalem sitinon kembabotiwaajon galen meme qaa jegi. ⁵ Ii jegito, nono ween 7 ii yonowo laligonin tegoro onomesaon kana kenin. Kana kembonja jenin yononon korebore embameraurugiawo nonoombonjen taon mesaon seleengen kagi. Taon seleengen kan kowe sakasinanon kamaan simin kuma Anutu qama koolinin. ⁶ Qama koolin yeizozonana jen aonin Jerusalem kembombaajon wanjonon unin yononon mirigianon eleengi.

⁷ Pool ano nenauruta nono kaen Taia mesaon toroqen kema goman qata Tolemes kanon keuma wanjo mesaonin. Wanjo mesaon uumeleen alaurunana jolonja jenin ano yonowo ween motoonjo laligonin. ⁸ *Laligon en waama onomesaon balon kana kema Sisaria taanon kounin. Jerusalem uumeleen tuun utanon uukuukuu eja (ewanjelis) sewen metogon onongiti,* yonoononga mon qata Filip iinon Sisaria laligoro. Nononon Sisaria kouma iwaa mirinon kema rama enin. ⁹ Filipwaa borauruta 4 laligogi. Anutunon emba saran yonoo uugianon gejatootoo qaa jejewaa momo kalen ano laligogi.

¹⁰ *Nononon Sisaria taon kanon ween mamaga toroqen laligonin. Kanon laligonin Juuda prowinsnonga gejatootoo eja mon qata Agabus kamaaro. ¹¹ Nonoonon kamaan Poolwaanon iinkasa men kanon anaa kana boria somonjon kokaen jero, “Unja Toroyanon kokaen jeja, ‘Juuda jotamemeya yononon iinkasa kokawaa toya ii Jerusalem sitinon kokaen somonjon waba kantriwaa galen† yonoo borogianon ambuya.’” ¹² Kaen jero moma nono ano uumeleen alaurunana kanon laligogiti, iyononon kaanagadeen Poolnon Jerusalem kembabotiwaajon welema qotogon munin. ¹³ Qotogon munin kokaen meleema jero, “Ono mono nomaen anju? Saama qaa jen iikaanja kanon noo uuna menjuranju. Niinon Jerusalem kembe gbadoon nombutiwaajon jojorijen ano iikayadeen qaagoto, Pon Jiisas qataajon ama nugi komuwenagati, niinon mono iikawaajon kaanagadeen jojorin nanjen.”

¹⁴ Kaen jero men loorin mubombaajon amamaan uunana bonjon kono kokaen jenin, “Ii mono Pombaa usiinaa so koloowa.”

¹⁵ Sisaria taanon laligonin kaman ii tegoro afaangon mozozonjon onomesaon kema Jerusalem sitinon unin. ¹⁶ Sisaria iikanonja gowoko tosianon kaanagadeen nonoo koipunana kagi. Kagiti, yononon kokaen jegi, “Ono Saiprus eja qata Naason iwaa mirinon en laligowu.” Kaen jen nunuangi iwaa mirinon kenin. Naasonon waladeen uuta meleema Jiisaswaa gowokoya koloon laligon kouro. Kian.

Poolnon Jerusalem sitinon kouro.

¹⁷ Nononon Jerusalem keunin uumeleen alaurunana yononon nunuama aisoon jolonana jegi. ¹⁸ Jolonana jegi en waama Poolnon nonowo bisop Jeims iibombaajon

* **21:8:** Apo 6.5; 8.5 * **21:8:** Aposol gawon meme bon 6 kanon eja 7 ii meweengon onongi nanjonanjo gawon ano ewanjelis gawon ii mindirin meg. * **21:10:** Apo 11.28 † **21:11:** Waba kantri yonoo borogianon ambuya, ii Room gawman yonoojon jeja.

moma keninj. Keninj uumeleen kanagesowaa jotamemeya yonononj korebore iikanonj kouma ragi.

¹⁹ Ragi Poolnonj jolongia jen sunduya ano. Anutunonj koipu koloonj nemunj koma nonono waba kantri yonoo batugianonj kema liligonj misin gawonj meninj honj kolooroti, iikawaa sunduya kaniawo motogonj motomotoonj ii korebore injjoro. ²⁰ Ii injjoro moma Anutu mepeseegi eja geria mononj kokaen jero, "Pool alanana, Juuda ejemba tausenja tausenja yonononj Jiisas moma laarinj uugia meleema kilenj korebore torogonj Mooseswaa Kana qaa ii tororo otaawombaaonj kaparanj komakeju. ²¹ Kaen kaparanj komakejuto, goo bujuga ii kokaen lanj jegi mogi, 'Juuda ejemba deema waba kantri yonoo batugianonj kema laligojuti, giinonj liligonj ii kokaen kuma onoma laligojanj, jenkeju, "Ono mono Mooseswaa kana qaa gema qen Anutuwaanonj aiwese ii mende menj merasisi selegia mende kotowu ano Juuda nanamemenj tosaanja ii mende otaawu." ' "

²² "Kaen jenkejutiwaajonj ama giinonj kajani, iyonononj ii moma iikanondeen horonj tuunj somata menj ajoroowuyaga. Kawaajonj nono majakaka moma mono nomaen aninj sokonaga? ²³ *Kawaajonj nonononj keteda koi qaa goojonj jewonati, giinonj mono iikawaa so amba. Eja 4:yanonj iwoi ambombaa qaagia Anutuwaanonj jen jojopanj qaanonj somongogi. ²⁴ Ii qaanonj somongogito, monembaajonj amamaanj mamboma batunananonj koi laligoju. Kawaajonj giinonj mono ii unuama yonowo koma konjoratinj aonj yonoojonj ama nandunj ana sokono saanonj wanj jugia motogi qaagia kotiiwaa. Giinonj kaen ama Mooseswaa Kana qaa tenj koma otaanj laligojani, koreboreyanonj goo kanaga ii tororo iima moma asariwuya. Ii moma asarinj goojonj qaa jegi mogiti, ii honja monj mende mokoloogi omaya kolooro komuwaa. ²⁵ *Goononj qaa komuwaato, waba kantri yonononj Jiisas moma laarinj uugia meleengiti, nonononj iyonoojonj qaa kokaen somongonj tere oonj aninj keno, 'Oro busuya benj lopionj yonoo nandunj bunja qen kanagianonj angi esungianonj tururoti, ii mono mende newu. Kaanagadeen sa me oro arogi qoosonja iikawaa busuya ii mende newu. Serowilinj mono mende ambu. Iwoi kanjanawo 4 ii mono mesaonj gema qegi sokombaa.' "

²⁶ Jotamemeya yonononj kaen jegi Poolnonj eja 4 ii unuama enj waama yonowo koma konjoratinj aogi. Aogi jiwowonj jigononj uma eja motomotoonj yonoojonj nandunj ama siimolonj oogi koma konjoratinj kambangia tegowaati, iikawaa kambanj bujuya injjoro. Kianj.

Jiwowonj jigowaa totonj uutanonj Pool menj somongogi.

²⁷ Poolnonj ii injjoroto, ween 7 ii tegomambaaonj ano Juuda tosaanja Eisia prowinsnongga kagiti, iyonononj Pool jiwowonj jigononj uro iigi. Ima ejemba tuunj kuuya uugia kuunj ononggi waaro Pool qelanjinj meggi. ²⁸ Qelanjinj menj kokaen qagi, "Israel ejemba, mono ilaan nonombu! Eja koi kanonj balonja balonja liligonj gomanj so kuma onoma uugia kokaen kuunj onomakeja: Ono kuuya mono Israel ejemba tuunj qotogonj menj bolinj nonombu. Ananaanonj Kana qaa mesaonj jiwowonj jigonananonj lanj uma jeulalanj ama laligowu. Kaen kuma onoma laligoro ano kete Griik eja Anutuwaa aiweseya qaa ii kaanjadeen wama jiwowonj jigononj uro miri kowoga koi kanonj mono totowinj kokojinjinj koloowabo." ²⁹ *Ii kokaembaajonj qagi: Efesus eja Trofimusiinonj wala siti kananonj Poolwo keno iriima kokaen romongogi: Poolnonj ii wano motoonj jiwowonj jigononj ubaobo.

³⁰ Kaen qagi ejembanonj enkalolonj ama esunggiagadeen luluuma kanj ajoroonj gemburunj somata menj guju meggi siti kuuya sokono. Kaen kolooro Pool qelanjinj somongonj jiwowonj jigonongga horonj seleengenj kamaanj iikanondeen jigowaa kiropo naguya kuuya ii uulanawo koma somongogi. ³¹ Pool somongonj qewombaaonj kaparanj konjgi

* 21:23: Janj 6.13-21 * 21:25: Apo 15.29 * 21:29: Apo 20.4

bujuya sein Room manjaqeqe tuumbaa kawali galen wana iwaa gejianon qaa kokaen kemero moro, “Jerusalem kuuya yononon karen ama manja qeju.” ³² Kaen moma iikanondeen manjaqeqe eja tuun tosia kawali galengiawo unuama lugun yonoonon kemegi. Kemegi ii injiima Pool qegiti, ii mesaogi.

³³ Mesaogi kawali galen wananon batugianon kema jen kotooro Pool men gbado (tape) woinon somongogi. Somongogi kokaen jen qisin onono, “Eja koi moroga?” ano “Nomaen ano qeju?” ³⁴ Qisin ononoto, ejemba tuunonga qaa morota morota meleema lansan qagi. Kaen lansan qama guju megitiwaajon ama kania tororo momambaajon amamaaro. Ii amamaan kawaajon jen kotooro Pool wama manjaqeqe eja yonoo aen kiropo utanon kengi. ³⁵⁻³⁶ Wama kengi ejemba tuun somata yononon kanagianon onotaan kan kokaen qagi, “Mono qegi komuwa. Yamagen!” Kaen qagi manjaqeqe eja yonoo aen kiropo naguyanon keuro uulanawo kema kan gujubaju somata megitiwaajon bimooro. Kawaajon manjaqeqe eja yononon Pool men angon kengi. Kian.

Poolnon qaayaa kitia kanain meleema jero.

³⁷ Angon kan manjaqeqe eja yonoo kiripo utanon ubombaajon angi Poolnon kawali galen wana kokaen qisin muro, “Nii qaa mon saanon gijomana me qaago?” Qisin muro moma kiko ama ijoro, “Oo, gii Griik qaa mojan me? ³⁸ Kawaajon gii Iijipt ejaga koloojan me qaago? Iijipt eja monon indigen tuarenjen eja tiwogiawo 4,000 ii enkalolon men onoma Room gawman tuarenjen ama manja karen kanain unun unuama balon qararanonkononon kengi. Gii galen eja ii koloojan me qaago?”

³⁹ Kaen ijoro Poolnon jero, “Nii Juuda ejaga. Nii Silisia prowinswaa taon qata Tarsus mojan, mono iikanon koloon laligon koube. Kawaajon qisin gomana: Gii saanon jena niinon ejemba tuun koi yonoojon qaa jewe mobu.”

⁴⁰ Kaen jero “Saanon jewa,” ijoro Poolnon donon nama ejemba onoojon boro kuno. Boro kuno guju mesaon qaagia bogoro nanji Hibruu qaanon qaa kokaen jero,

22

¹ Poolnon nama kokaen jero, “Eja alauruna, niinon qaa kitia jemanati, ii mono geja ama mobu.” ² Hibruu qaanon qaa jero moma qaagia kuuya bogodabororo nanji toroqen jero,

³ * “Nii Juuda ejaga. Nii Silisia prowinswaa taon qata Tarsus kanon koloowe Jerusalem siti kokanon galen koma nongi laligon somariwe. Laligon somariin kouma boi qata Gamaliel iwaa qaa baatanon rabe iinon Juuda ambosakonurunana yonoonon Kana qaa ano nanamemen ii tororo kuma nono iikawaa momoya moma laligowe. Kete ononon korebore Anutuwaa qaa baatanon keuma kaparan koma iwaaajon manja qen laligojuti, niinon mono iikawaa so koloon laligowe. ⁴ *Kaen laligon ejemba Pombaa kania otaan laligogiti, ii unun kondeema sisiwerowero ama onombe siimbobolo moma tosonian komugi. Niinon ejembaya ejembaya unuama gbadonon (tape) somongon kapuare mirinon onoombe. ⁵ Jigo gawon galen wana ano jotamemeya kuuya yononon ii saanon moju ano yonoonon kema qisin ononon ii saanon nanon jewuyaga. Yononon Juuda eja geria Damaskas sitinon laligojuti, iyonoojon tere onon nongi men laligowe. Iikanon ejemba Pombaa kania otaan laligogiti, niinon ii kaanjadeen ‘Irona meleema onombutiwaajon gbadoon onoma Jerusalem koi unuama kama,’ jen kananon kembe.”

Poolnon anaa uumeleenaa kania jero.

⁶ “Kananon kembeto, Damaskas siti dodowiwe kanon iwoi mon kokaen kolooro: Ween biiwia kanon asamararan somata mon Siwenonga oobili kaana asugin uulanawo

* 22:3: Apo 5.34-39 * 22:4: Apo 8.3; 26.9-11; 9.1-19; 26.12-18

kamaan turun nono. ⁷ Turun nono tama balonon kamaan ewe Siwenonga qaa mon kokaen kolooro mobe, ‘Sool Sool, gii mono naambaajon sisiwerowero qaganon ama nomakejan?’ ⁸ Ii moma meleembe, ‘Pon, gii moronon?’ Kaen meleembe nijoro, ‘Nii Nazaret eja Jiisas, sisiwerowero men nomakejani, nii mono ii.’ ⁹ Eja niwo kan nangiti, iyononon asamararan ii iigito, qaa nijoroti, qaa ii zoobooya mon mende mogi. ¹⁰ Kaen nijoro niinon qisin jewe, ‘Pon, nii mono nomaen amana?’ Jewe nijoro, ‘Gii mono keteda koi waama Damaskas sitinon kena Anutunon naa iwoiga ambaagiwaajon jewaati, ii mononon gijowaa.’ ¹¹ Asamararan iikanon jaana kuuro titou kuun nambe eja niwo kagiti, iyononon boronanon men nuangi Damaskas sitinon kenin.

¹² “Iikanon eja mon qata Ananias laligoro. Iinon Anutu goda qen Mooseswaanon Kana qaa tororo otaan laligoro. Kawaajon Juuda ejemba Damaskas laligogiti, iyononon kuuya godaya awaa qen mun laligogi. ¹³ Iinon noonon kan kosonanon nama kokaen nijoro, ‘Sool alana, jaaga mono mombo toowa.’ Kaen nijoro aua kamban iikanondeen jaana tooro unu iibe. ¹⁴ Iibe Ananiasnon nijoro, ‘Giinon nanamemen dindina solanaa Toyaga iina qaa jetanon gijoro aro konona mona. Ananaa ambosakonana yonoonon Anutu iinon gii mweengon gono iwaa uusiina moma kotowa. ¹⁵ Gii naa iwoi iima mojan, mono ii nangon jen iwaa jotamemeya koloon balona balona ejemba jaagianon dangunu kaana nama laligowa. ¹⁶ Kawaajon gii naambaajon ezelobezelo ama mambonjan? Mono waama iwaa qata qama qama koolin jena oomulu men gonin singisonogoga songbano solananiwa.’ Ananiasnon kaen nijoro.”

Misin gawon waba kantri yonowo memambaajon noono.

¹⁷ “Damaskas siti mesaon Jerusalem sitinon eleema jiwowon jigonon qama kooliwe Pombaa umbeumbenanon turun nono nama jaameleen unu mon iibe. ¹⁸ Unu iikanon Jiisas iibe noonon kan kokaen nijoro, ‘Gii kantri kokanon noo kaniana ano Buja qaana ii pondan mende jen laligowa. Ii nangon jena telambelan ama gema qewuya. Kawaajon Jerusalem siti koi mono uulanawo mesaon kamba.’

¹⁹ “Kaen nijoro jewe, ‘Pon, yononon noo kanana moju. Niinon wala liligon ejemba gii moma laarin gongiti, ii qamakooli miria miria kanon uma mokoloon onoma somongon ooli waayawonon onootin tosaana kapuare mirinon onooma laligowe. ²⁰ *Goonon gawon ilailaa eja Stiiwenon kaniaga nangon jero qegi saya kamaaro niinon kamban kanon kaanagadeen kosogianon nama wambelaan malekugia galen koma nambe qegi komuro.’ ²¹ Kaen jewe Pononon nijoro, ‘Niinon wasin gonjena gii mono koriganon waba kantri ejemba yonoonon kamba.’ Kian.”

Room gawmambaa manjaqeqe eja yononon Pool galen kongi.

²² Poolnon qaa kitia jeroti, ii ejemba tuun yononon geja ama mogito, (Ponon waba kantri ejemba yonoonon kemambaajon jeroti,) qaa ii moma iikanondeen kotigagadeen silama qagi, “Yamagen! Eja kaana ii mono qegi komuwa. Ii balonon nonowo laligowaatiwaa so qaago.” ²³ Kaen silama qama opo keren qetegon gilin (kanagianon rimbombongon riin) sonjon orasin kanakeewan lansan giligi. ²⁴ Kaen angi Room yonoo kawali galen wananon jen kotoo manjaqeqe eja yononon Pool wama kema manjaqeqe eja yonoo aen kiropo uutanon angi. Kiropo uutanon angi Juuda yononon ii naambaajon ama guju men qajuti, iikawaa kania momambaajon kokaen jen kotoo, “Ono mono Pool men ooli waayawonon qen qisin mugu kania asuganon jero mobona.” ²⁵ Kaen jen kotooro, Pool men somongon ooli waayawonon qewombaaajon angi Room kawali galen monon kosianon nano Poolnon kokaen ijoro, “Room mindimindiri gawman yononon sopa somongon nongi borogianon laligojen. Niinon iikawaa (jenkotoo) paaspoot men laligojen. Kawaajon ono noo qaana mende

* 22:20: Apo 7.58

moma gosin lan jen tegon een ooli waayawonon nuwuti, ii mono Room jenkooto toya yonoo jaagianon sokombaa me qaago?”

²⁶ Poolnon kaen ijoro kawali galenon moma iikanondeen kawali galen wana iwaanon kema buju qaa kokaen ijoro, “Eja iikanon Room gawmambaa (jenkooto) paaspoot men laligoja. Kawaajon gii mono nomaen ambaga?”

²⁷ Kaen ijoro kawali galen wananon Poolwaanon kema qisin muro, “Gii onanon Room gawmambaa (jenkooto) paaspoot men laligojan me qaago? Ii jena moman.” Qisin muro Poolnon meleeno, “Onanon, niinon ii men laligojen.”

²⁸ Kaen meleeno ijoro, “Nii monen somata gilin Room mindimindiri gawmambaa (jenkooto) paaspoot sewana mewe nongi laligojen.” Ijoro Poolnon jero, “Ii awaato, noo mannanon Room gawmambaanon paaspoot men laligoro niinon iwaa meria koloon iikanonqa qa ii men laligojen.”

²⁹ Kaen jero eja qisin mubombaajon angiti, iyononon iikanondeen mesaon eleema kengi. Poolnon “Nii Room gawmambaa paaspoot men laligojen,” jero kawali galen wananon ii moma Room ejaga gbadoon murotiwaaajon ama awawalin sombuya moro.* Kian.

Poolnon jigo kaunsol tuun yonoo jaagianon nano.

³⁰ Goman ano kawali galen wananon waama Juuda yononon naambaajon Pool qaanon ama mun jegiti, iikawaa kania tororo momambaajon moma jigo gawon galen wana ano jigo kaunsol tuun kuuya yononon ajoroowutiwaaajon jen koton onono. Kaen ajoroogi jero Poolwaa gbadoya (tape) isangi wama kamaan yonoo jaasewangianon ano nano. Kian.

23

¹ Poolnon nama jigo kaunsol tuun ii uun injiima kokaen jero, “Alauruna, niinon nanamemena kuuya ii Anutuwaa jaasewananon ama men laligowe iinon iima ‘Sokonja,’ jero uunaa gejananon moma qeangon kouma laligon kete koi nanjen.”

² Poolnon kaen jeroto, jigo gawon galen wana qata Ananaias iinon kosianon nangiti, ii jen koton onono uruna qetaaligi. ³ *Qetaaligi Poolnon ijoro, “Anutunon mono gii qetaalin gomba. Giinon miri sopa taana kaana koloojan. Selia mundanon oogi taana koloojato, uuta jewon men injana kolooja. Giinon Mooseswaa Kana qaa men kanon gosin noma qaana jen tegomambaajon rajanto, kilen geengo Mooseswaa Kana qaa iikayadeen qen jen koton onona nuju. Ii mende sokonja.”

⁴ Poolnon kaen ijoro kosianon nangiti, iyononon ijogi, “Gii Anutuwaanon jigo gawon galen wana mepaqepae men gamu qen mujan me?”

⁵ *Kaen ijogi jero, “Oo alauruna, iinon jigo gawon galen wana kolooji, ii mende moma jejen. Buna Terewaa qaa mon kokaen eja, ‘Gii mono kanageso tuungaa eja ponja mende qasuaawa.’”

⁶ *Kaen jeroto, jigo kaunsol tuun yonoononga tosianon Sadusii (Jigo gawombaa kaparankonkon) paati qokotaagi tosianon Farisii (Kana qaawaa kaparankonkon) paati ejaga laligogi. Poolnon ii moma kawaajon jigo kaunsol tuun yonoo jaagianon qaa kokaen qama jero, “Alauruna, niinon Farisii ejaga koloojen. Mannanon kaanagadeen Farisii paati ejaga. Koomuya yononon gbilin waabuyati, niinon iikaen koloowaatiwaaajon mamboma jejeromonromon ama laligojen. Kaen laligojeniwaaajon ama qaa jakeyanon noongi gosin noma jeju.”

* **22:29:** Mon Room gawmambaa paaspoot men laligoroti, ii kasanon gbadoon mububutiwaaajon songo ero. Monon songo ii waleenoti een, ii mono qaa jakeyanon oomakegi. Kawaajon sombuya moro. * **23:3:** Mat 23.27-28 * **23:5:** Eks 22.28 * **23:6:** Apo 26.5; Fil 3.5

⁷ Kaen jero iikanondeen Farisii ano Sadusii paati yonoo batugianon angowowo kolooro jigo kaunsol tuun yononon juma tuun woi koloogi. ⁸ *Sadusii (Jigo gawombaa kaparankonkon) yononon kokaen jenkegi, “Ejemba koomuya yononon mende gbilin waabuya. Siwe gajoba mende laligoju. Omejiilan ano unya ii mende laligoju.” Kaen jegito, Farisii (Kana qaawaa kaparankonkon) paati yononon qaa karon iikanon qokotaan iikawaa so moma laarin namakegi. ⁹ Tuun woi kaen koloon qagi guju somata kolooro Kana qaawaa boi tosianon Farisii tuun yonoo batugianonga waama geriawo terenon kokaen jegi, “Nono eja kokawaa qinjita mon mende mokoloojon. Siwe gajoba me unya monon qaa koton kondoon iwaa uutanon ano jenaga, ii mono nomaen sokoma ononaga?”

¹⁰ Kaen jegi angowowo iikanon mombo gere toon somariiro. Somariiro aworongan Pool leele horogi kema karo mosoma tagogi. Tani kaen kolooro. Kaen kolooro kawali galen wananon iikawaa toroko moma manjageqe tuun mon jen koton onono kemen Pool batugianonga horon wama manjageqe eja yonoo aen kiropo uutanon angi.

¹¹ Angito, gomantiina kanon gaon ero Ponon Poolwaa kooronan nama kokaen ijoro, “Mono qaqabunabunagawo koloon satiin laligowa. Noo kanana Jerusalem kokanon nanon jen laligonati, iikawaa so mono Room sitinon kaanagadeen kema ii nanon jen asarin laligowa.” Kian.

Pool qewombaajon angonan meg.

¹² Ponon kaen ijoroto, goman ano kanon Juuda eja tosianon olon ajoroon Pool komuwaatiwaa angonan meg. Yononon aren ii angi ano ii jojopan qaanon somonon kotiin kokaen jegi, “Nono Pool komuwaatiwaajon mamboma kamban biiwia kokanon nene singi laligowona. Singi laligon qenin komuro iikawaa gematanon saanon nene me apu mon mombo newona.” ¹³ Eja 40 ano jango ii uugugiti, iyononon mindirin jojopan qaa ii somonon kotiin jegi.

¹⁴ Ii jengo jotamemeya ano jigo gawon galen yononon kema kokaen jegi, “Nono Pool komuwaatiwaajon mamboma kamban biiwia koi kanon nene singi laligowona. Poolnon mende komuwaati een, ejembanon mono ononon qasuaan nonongi sokombaa. Kawaajon nono mono ajoroon jojopan qaa kokaen somonon kotiin laligojon: Pool qenin komuro iikawaa gematanon saanon nene me apu mon mombo nen laligowona.

¹⁵ Kawaajon ama onjo mono keteda koi jigo kaunsol tuun yonowo motoon mindirin kawali galen wananon kema qaa kokaen jen qisiwu, ‘Nono Poolwaan qaa kania mombo qisinin jero hona mobombaajon mojon.’ Tani kaen kolooro qisigi saanon Pool wama ononon kamaawaa. Kamaanagato, kananon kan ononon koubombaajon ambaati, iikanon mono ii qenin komuwaatiwaajon jojorin laligowona.”

¹⁶ Kaen jegito, qenin komuwaatiwaa angonan angitiwaa bujuya ii Poolwaa beetaa gejianon kemero moro. Ii moma manjageqe eja yonoo aen kiropo uutanon kema Pool raroti, iikanon uma ijoro. ¹⁷ Jero moma kawali galen mon qaro karo kokaen ijoro, “Eja gbaworo koi kanon qaa mon men kajiwaajon giinon ii saanon wama kawali galen wananon kena qaa ii ijowaa.” ¹⁸ Kaen ijoro ii wama kawali galen wananon keni jero, “Kasa eja Poolnon noono iwaanon kembe eja gbaworo koi wama goonon kawaatiwaajon qisin nonja. Iinon gojon qaa mon men kaja.”

¹⁹ Kaen jen keno galen wananon borianon men wama goraayanon kema qisin muro, “Gii naa qaaga men kajan?”

²⁰ Qisin muro ijoro, “Juuda jotamemeya yononon qaa mon qisin gombombaajon somonon goonon kan kokaen jewuya: Nono Poolwaa qaa kania tororo mende moma komujon. Kawaajon gii saanon Pool woran wana jigo kaunsol tuun yononon kamaaro mombo qisin muna jero kaniyaa hona mobona. Yononon kaen koloowaatiwaajon

* 23:8: Mat 22.23; Maak 12.18; Luuk 20.27

moju. ²¹ Kaen kan jewuyato, giinon qaa iikawaajon mende wambelaawa. Juuda kanageso yonoo batugianonga eja 40 ano jango ii uugugiti, iyononon mindirin Pool-waajon kokaen jen ii jojopan qaanon somongon kotiigi, 'Nono Pool komuwaatiwaajon mamboma kamba biiwia koi kanon nene singi laligowona. Singi laligon qenin komuro iikawaa gematanon saanon nene me apu mon mombo newona.' Kaen jen giinon wambelaawagatiwaajon mamboma jojorin embonju."

²² Kaen jero eja gbaworo ii wasin kokaen ijoro, "Buju koi jena mojeni, ii mono mon mende jena moba." Kian.

Pool wangi Sisaria taanon keno.

²³ Kawali galen wananon ii moma kawali galenwoita oroono kari kokaen irijoro mori, "Oro mono tiwo eja 200, hoos manjaqeqe eja 70 ano wasa manjaqeqe eja 200 ii jen koton ononi kete gomantiina 9 kilok kanon Sisaria kembutiwaajon jojoriwu.

²⁴ Kaanagadeen hoos tosaana mweengon meagon onoma Pool mombaa qaganon ama kalan kongi gomantiina kokanon gawana Fiilikswaanon kemba." ²⁵ Kaen irijoro mori gawanawaajon tere mon kokaen ooro,

²⁶ "Oo Uuta sorona gawana Fiiliks! Kloodius Lisias, niinon jolonga jejen.

²⁷ "Juuda yononon eja koi men somongon qegi komuwaatiwaajon angi. Kaen angito, Room mindimindiri gawmambaa (jenkoto) paaspoot men laligoji, niinon ii moma iikanondeen manjaqeqe tuun yonowo kouma sopa somongon mun metogon wana somongowe.

²⁸ Naa qaawaajon qaa jakeyanon anjuti, niinon iikawaa kania momambaajon moma wama Juuda yonoo jigo kaunsol tuun yonoo jaagianon oombe.

²⁹ Oombe qaa jakeyanon uma iyangiaa Kana qaawaa kesaawaran qaaya qaaya kawaajon angowowo ano tuarenjen ama jen mugi mokoloowe. Iikaan mokolooweto, iwoi bologa komuwaatiwaa so me kapuare mirinon anin rabaatiwaa so ii mende kolooro. Yononon qaa kaanaga mon mende jegi mobe.

³⁰ Ii mende mobeto, monon iwaa buju qaaya ii kokaen nijoro mobe: Tosianon 'Eja ii qenin komuwaa,' jen angonan angita eja. Buju qaa ii moma keteda koi kanonga wasiwe goonon kaja. Qaa jakeyanon ama mubombaajon mojuti, niinon ii kaanagadeen jen koton onombe goo jaasewananganon kouma qaagia kuuya asuganon jen mokoloogi moba."

³¹ Tere kaen ooro manjaqeqe eja jen koton onongiti, iyononon qaa ii otaan Pool men wama pangamanon goman qata Antipatris kanon kenji. ³² Kema goman ano manjaqeqe eja hoosgiawo yononon Pool wama kana toroqen kengito, tiwo eja yononon iyangio eleema manjaqeqe eja yonoo aen kiropo uutanon kagi. ³³ Manjaqeqe eja hoosgiawo yononon Sisaria taanon keuma tere ii gawana mun Pool kaanagadeen iwaa jaanon ongi. ³⁴ Ongi tere weengon "Pool ii naa prowinswaajon?" jen qisin onono. Qisin onono "Silisia prowins ejaga," kaen ijogi. ³⁵ Kaen jegi moma ijoro, "Qaa jakeyanon ama gombombaajon mojuti, iyononon kaanagadeen kougi iikanon saanon qisin goman." Kaen ijon jen koto Pool wama kin Herodwaa jinkaron miriwaa kiropo uutanon ama jaagalen men mugi. Kian.

24

Pool qaanon angi gawana Fiilikswaa jaanon nano.

¹ Gawon memeya 5 tegoro jigo gawon galen wana qata Ananias iinon jotamemeya tosaana ano Kana qaawaa momo eja (looya) qata Tertulus yonowo aitongon Sisaria taanon kemen gawana Fiilikswaa jaanon uma Pool qaa jakeyanon ambombaa qaaya jegi moro.

² Ii moma Pool koma hororo kouro Kana qaawaa momo eja Tertulusnoŋ kanain Poolwaa selianonŋ qaa kuunŋ gawanawaa jaasewanonŋ qaa kokaenŋ jero, “Oo Fiiliks, giinonŋ galenŋ koma nonoma laligonati, nono kambanŋ iikanonŋ luae somata moma gumbonjononŋ laligoninŋ. Giinonŋ awaagadeenŋ kalanŋ koma jenŋ kotonŋ nonona laaligo raranana leelee meagogi kantri koi kanonŋ utegonŋ waaro qeangojonŋ. ³ Oo somatanana Fiiliks, nono ii gomanŋ so awaagadeenŋ moma kotonŋ goojonŋ aisoonŋ kilikaluya monŋ mende moma dangisenŋ jenŋ gonjonŋ. ⁴ Dangisenŋ jenŋ gonjonto, niinonŋ qaa koriga jewe mojoga tiwabotiwaajonŋ kokaenŋ qisinŋ gonjenŋ: Nono qaa menŋ kaninŋ toroga jemanati, ii mono awutambanŋ koma nonoma geja ama moba.

⁵ “Nono eja kokawaa kania ii kokaenŋ iima mokolooninŋ: Iinonŋ kikekakasililinŋ eja torokoyawo kolooja. Iinonŋ balonŋ balonŋ liligonŋ Juuda ejemba uugia osonŋ kuunŋ onono kareŋa kareŋa gomanŋ so kolooro gujubaju qama amakeju. Tosianonŋ toropere menŋ Nazaret eja mombaa qatanonŋ paati anjuti, iinonŋ mono iyonŋoo somatagia kolooja. ⁶ Iinonŋ jiwowonŋ jigo ii kaanagadeenŋ kaparanŋ koma menŋ totowinŋ menŋ kamaanŋ amambaajonŋ ano. Kawaaajonŋ nono ii menŋ somongoninŋ. Nono qaaya gosinŋ ananaanonŋ Kana qaa otaanŋ jenŋ tegowombaajonŋ moninŋ. ⁷ (Ii moninto, kawali galenŋ wanŋa Lisias iinonŋ manjaqege eja yonŋowo kanŋ ku-usunŋ somata kanonŋ geriawo boronananonŋga metogonŋ wanŋi. ⁸ Wama qaa selianonŋ kuunŋ jenŋ mujuti, ii goo jaasewanonŋ koubutiwaajonŋ jenŋ kotonŋ nonono.) Gii geenŋgo qisinŋ muna kania ninisaama jewa. Ii jero qaa menŋ kajonŋi, iikawaa honŋa kuuya saanonŋ asugiro moba.” ⁹ Kaenŋ jero Juuda ejemba yonŋononŋ kaanagadeenŋ “Qaa kuuya ii onanonŋ,” jenŋ wambelaanŋ ii nanŋonŋ toroqenŋ selianonŋ kuunŋ jenŋ mugŋ. Kianŋ.

Poolnonŋ qaa kitia meleeno Fiiliksnoŋ moro.

¹⁰ Pool jenŋ mugŋ gawananonŋ qaa jewaatiwaajonŋ borojuulanŋ kuuro kokaenŋ meleema jero, “Giinonŋ gbani mamaga ejemba tuunŋ koi kawaa jenteego toya koloonŋ laligona mojenŋ. Kawaaajonŋ niinonŋ qaanaa kitia ii goo jaaganonŋ awasankaka jemaŋa. ¹¹ Niinonŋ indigenŋ Anutu waeya menŋ mepeseemambaajonŋ Jerusalem sitinonŋ ube. Ii weenŋ 12 iikayadeenŋ tegoro kete koi nanjenŋ. Geenŋgo qisinŋ ononagati eenŋ, ii saanonŋ nanŋonŋ jewuya. ¹² Niinonŋ jiwowonŋ jigononŋ me qamakooli miri monŋenŋ uma eja me emba mombo niinonŋgiinonŋ qaa jenŋ jenonŋkooli ambe iikaanŋa mende mokoloonŋ nonŋgi. Siti uutanonŋ kana me sombenŋ monŋonŋ ejemba uugia kuuwe orogonŋ liligonŋ nonŋgiti, iikaanŋa mende niigi.

¹³ “Kaenŋ mende niima keteda koi qaa selenanonŋ kuunŋ jenŋ nonjuti, yonŋononŋ iikawaa honŋa qendeema gombombaajonŋ amamaaju. Qaa omaya jeju. ¹⁴ Ii amamaajuto, qaa monŋ ii onanonŋ jokoloonŋ gomaŋa: Yonŋononŋ Nazaret paati qata qajuti, niinonŋ mono iikawaa kana otaanŋ laligonŋ ananaa ambosakonŋurunana yonŋoononŋ benŋ Anutu ii waeya menŋ mepeseenkejenŋ ano Mooseswaanonŋ Kana qaa ano gejatootoo yonŋoononŋ Buju Tere iikanonŋ qaa oogita eji, ii kuuya moma laarinŋ kotiijenŋ. ¹⁵ Anutunonŋ ejemba dindinŋa ano doogoya ii korebore menŋ gbilinŋ onono koomunonŋga waabuti, Juuda eja koi yonŋononŋ iikawaaajonŋ mambonju. Niinonŋ yonŋowo toroqenŋ ororonŋ nama kaenŋ koloowaatiwaajonŋ jejeromonŋromonŋ ama mamboma laligojenŋ. ¹⁶ Kaenŋ laligonŋ Anutu ano ejemba jaagianonŋ dindinŋa nambe Anutunonŋ qaana nanŋonŋ jero uunaa gejianonŋ momakejenŋ. Jenenŋa mende oroja. Mono soraaya koloonŋ laligomambaajonŋ kambanŋ so kaparanŋ koma kotiinŋ laligonkejenŋ.

¹⁷ *“Niinonŋ monŋenŋ laligowe gbani tosaanŋa tegoro eleema gomanŋ tosaanŋa yonŋoononŋga kalenŋ menŋ indigenŋ kawee. Kaenŋ kanŋ ‘Ii neenaa kanagesourunana wanaya yonŋoojonŋ mendeema onomaŋa,’ jenŋ Anutuwaawaa siimolonŋ oonŋ nandunŋ ama mumambaajonŋ Jerusalem ube. ¹⁸ Kanonŋ uma koma konjoratinŋ aonŋ solanŋa laligonŋ

* 24:17: Apo 21.17-28

jiwowoŋ jigonon uba. Iwoi ii oon Anutu mube mokoloon nonŋi. Mokoloon nonŋiti, iikanon ejemba tosanon mende kaŋ liligon orogon noma guju megii. ¹⁹ Juuda ejemba tosanon Eisia prowinsnonŋa kaŋ jigonon uma niigiti, iyononon mono keteda koi goo jaaganon koi kanon kouma nama qaa mon en ononagati, ii asuganon selenanon kuun jen nonŋi sokonaga.

²⁰ “Me jigo kaunsol tuun yonoo jaagianon nama qaa jeweti, kambaŋ iikanon naa Kana qaaga uugun qinji ambeta qaa jakeyanon noombombaa qaaya mokoloogi? Eja koi rajuti, iyononon mono ii jegi sokombaa. ²¹ *Niinon yonoo batugianon nama qaa motoonŋo jen qaa tokoronkota qabe bimooro. Koposo mon kaen ambe me qaago? Ii nomaen gosigita eja? Qaa kokaen qama jewe, ‘Koomuya yononon gbilin waabuyati, niinon iikaya moma laarijenjwaajon ama qaa jakeyanon noonŋi kete qaana gosin jen tegon nombombaaajon anju.’ ” Kiaŋ.

Poolwaa qaaya mende jen tegon kapuare mirinon oonŋi.

²² Poolnon kaen jero gawana Fiiliksnon Jiisaswaa kania otaan laligojuti, iikawaa kania saanon moma sororogon Poolwaa qaaya batuyanon koton kokaen jero, “Kawali galen waŋa Lisiasnon kouro kambaŋ iikanon Poolwaa qaa ii jen tegomaŋa.” ²³ Kaen jen kawali galen jen kotooro Pool mende somonŋon een jaagalen mero kasa mirinon raro. Tinitosaurutanon Pool kalaŋ koma iwoi amamaaroti, ii men mubutiwaajon mende qotogon onono.

Poolnon qaaya jero Fiiliks ano Drusila mori.

²⁴ Ween tosaŋa tegoro Fiiliksnon embia qata Drusila, Juuda emba somata ii wama kari Poolwaaajon qaa ano karo qaayaajon geja ano Kraist Jiisas moma laarin mubombaa kania jen asariro moro. ²⁵ Ii moroto, Anutuwaa qaa tosia torogon amin mogi bimooro. Poolnon Anutuwaa jaanon solananiwombaa kania jen asarin ananaa nanamemenana galen koma aowombaaajon jero ano Anutunon kambaŋ mon ano iikanon gosin nonoma qaana jen tegowaati, qaa karon iikanon uuta kuuro. Poolnon qaa iikaan jero aarun lalanani bo qosoma jero, “Yamagen! Mono ii mesaowa. Keteda koi saanon mesaon kena kambaŋ mon mobe sokombaati, iikanon saanon mombo koma horon gombe kawa.” ²⁶ Kaen jen kilen torogon Poolnon aŋa wantaaya monej mubaatiwaa romonŋoro. Kaen mamboma jejeromonromon ama indin mamaga koma horon muro karo qaa qaa jen rari.

²⁷ Poolnon kapuare mirinon raro gbani woi tegoro. Ii tegoro eja qata Porsius Festus iinon Fiilikswaa mundanaga gawana kooloombaajon ano. Kaen ano Fiiliksnon Juuda ejembanon nisosoroowutiwaajon moma Pool mende isano kapuare mirinon torogon raro. Kiaŋ.

25

Poolnon gawana Festuswaa jaanon qaa kitia jero.

¹ Festusnon gawana koloon prowins utanon keuma raro ween karon tegoro Sisaria taon mesaon Jerusalem sitinon uro. ² Uro jigo gawon galen waŋa ano Juuda jotamemeya yononon jaasewanon kouma Pool qaa jakeyanon ambombaaajon jen aron qen nanŋi. ³ Aron qen nama kokaen jen welenŋi, “Oo gawana, giinon saanon nononon monin sokombaatiwaajon jen tegona qaa anŋi Pool wama Jerusalem sitinon koi kawu.” Yononon wala qaa kokaen somonŋon jegi, “Poolnon kanaan karo iikanon mono qenin komuwaa.” Kaen jen jojin embonŋitiwaajon ama kaŋ kaen welenŋi. ⁴ Kaen welenŋito, Festusnon kokaen meleema onono, “Pool ii Sisaria taombaa kasa mirinon raro galen komakeju. Nii neeno kambaŋ mende koriro iikanon eleema kemambaajon mojen.” ⁵ Kaen jen torogero, “Kawaajon eja iikanon qinjita mon anagati

* 24:21: Apo 23.6

een, saanon onoo jotamemeurugia tosonian niwo Sisaria kemej kanon qaa selianon kuun jen mugimomaŋa.”

⁶ Kaen jen ween 8 me 10 kawaa so Jerusalem sitinon yonowo laligoro tegoro eleema Sisaria taanon kemero. Kemej en waama iikanondeen qaa jenteegowaa dun rarayanon rama jen kotooro Pool wama kagi jaayanon kouma nano. ⁷ Poolnon kouma nano Juuda jotamemeya Jerusalem sitinonga kagiti, iyononon liligon mun nama kazi qaganon qaa bologa mamaga selianon kuun jegi. Ii jegito, qaagiaa hona ii qendeembombaajon amamaagi. ⁸ Kazi qaa een jen nangito, Poolnon ii qewagon kokaen jero, “Niinon iwoi bologa mon mende ambe. Juuda nonoonon Kana qaa mende qotogowe. Jiwowon jigo mende menj totowiwe ano Room Siisakimbaanon qaawaajon tuarenjen mende ambe.”

⁹ Kaen jero Festusnon Juuda yononon iyanajon mogi ubaatiwaajon moma Pool kokaen qisin muro, “Selenon kuukuu qaa koi jejuti, gii saanon iikawaa kitia ii Jerusalem uma kanon noo jaasewananon nama jewaga me qaago?”

¹⁰ Qisin muroto, Poolnon jero, “Room Siisakinjon jen kotooro qaa jake koi kuugita koi nambe gosin noma qaana jen tegona sokombaa. Nii Juuda ejemba bologa mon mende ama onombe. Ii geenjo saanon moma yagojan. Mono naambaajon mombo yonoonon kembenaga? ¹¹ Bologa mon mende ambeto, Kana qaa mon uugun iwoi mon ama bolin kawaaajon koomuwaa bunj koloowenagati een, ‘Niinon komumambo,’ jen mende olon koma kemaŋa. Ii qaagoto, yononon kazi qaa een toontoon jen qaagiaa kania qendeembombaajon amamaajuti een, qaa omayaajon ama mononon nuama yonoo boronon amambaajon amamaawaa. Room Siisakinjon mono qaana mindinjon jen tegoro dingowaa. Kawaaajon niinon mono iwaa jaanon kemambaajon kotiin qisijen.”

¹² Kaen jero Festusnon jawinuruta yonowo qambanmamban qaa monqama gosin kokaen meleema muro, “Gii Siisakimbaanon kemambaajon moma qisijan, iikawaajon mono saanon Room kema iwaa jaanon namba.” Kianj.

Poolnon kin Agripawaa jaanon nano.

¹³ Ween tosaŋa tegoro kin Agripa ano naan Bernaisi yoronon Festus iima godagara qendeembaotiwaajon Sisaria taanon kari. ¹⁴ Kan kanon ween mamaga laligori Festusnon Poolwaanon qaa ii kin pombo amin moma kokaen jero, “Fiiliksnon eja mon mende isano kapuare mirinon kokanon rama laligoja. ¹⁵ Niinon Jerusalem kembe Juuda yonoo jigo gawon galengia wana ano jotamemeurugianon noonon kouma kokaen qisin nongi, ‘Nono eja iikawaa qaa menj kanin giinon mono saanon iwaa kania gosin qaaya jen tegowa.’

¹⁶ “Kaen qisin nongito, niinon kokaen injiowe mogi, ‘Room gawman nonoonon kana ii kokaen: Mombaa selianon qaa bologa kuun jejuti, nono ejemba mombaa qaa ii lanj mende jen tegonkejon. Wala horon qaa jakeyanon anin kaziurutanon kagi leelee ororon aron qen nangi qaa selianon kuun jen mugikitia saanon jewaa. Qaa kitia jero ii gosin hona kolooro iikawaa so saanon qaaya jen tegonkejon.’ ¹⁷ Yononon koi kan ajoroogi niinon kamban mende koriro en waama iikanondeen jenteegowaa dun rarayanon rama jen kotowe eja ii wama kagi noo jaananon kouro.

¹⁸ “Kouroto, qaa menj kagiti, iyononon liligon mun aron qen nama qaa selianon kuun jen mugi. Kaen anji iwoi bologa totoon mon anagati, kaen jewuyatiwaajon mambombeto, qaa iikaan mon mende jegi mobe. ¹⁹ Ii mende jegi mobeto, kitianon eja ii qetama iyanqiaa momalaarigaa qaa batuya tosaŋa ano eja mon qata Jiisas iwaaajon anqowowo megi. ‘Jiisasnon komuro,’ jegito, Poolnon ‘Gbilin laligoja,’ jen kaparan koma kotiuro. ²⁰ Kaen jen kazi anji niinon ‘Qaa kaan ii nomaen gosiwenaga?’ jen kana monqama uuwoi mobe. Ii moma nama kokaen qisin mube, ‘Selenon kuukuu qaa jejuti, gii saanon iikawaa kitia ii Jerusalem uma kanon jenaga me qaago?’ ²¹ Qisin mubeto,

Poolnon Uutananaa jaanon kemambaajon kaparan koma kokaen qisiro, 'Mono jena galen koma nongi Siisakimbaanon kembe qaana mindingoro dingowaa.' Kaen qisiro eja waagiawo jen koton onombe galen kongi raja. Era wasin mube Siisa-kimbaa jaasewananon kembraa."

²² Festusnon kaen jero Agripanon ijoro, "Niida mon eja iikanon qaaya jero momambaa siinjo mojen." Ijoro kokaen meleeno, "Woranjo saanon qaaya mobaga."

²³ Kaen meleeno en waagi kantriwaa jawin, kawali galen somata ano jotamemeya uuta yononon kan Agripa ano Bernaisi yorojon jura soron arogaranon mouma korisoro rii qama koma horon orongi qaawaa jake miri uuta iikawaa uutanon keugi. Festusnon jen koto Pool wangi iikanon kouro. ²⁴ Poolnon kouro Festusnon waama nama kokaen jero, "Kin Agripa ano eja somata kuuya nonowo koi rajuti, onjo mono eja koi iibu. Juuda ejemba tuun kuuya yononon iwaajon ama noo uuna kuugi. Sisaria taon kokanon ano Jerusalem sitinon onanon qaanon kuun noma qa gigilaan kokaen jen laligogi, 'Eja koi kanon mono balonon laligowaatiwaa so qaago. Mono yamagen!'

²⁵ "Kaen qama laligogito, niinon gosiwe iwoi mon koomuwaa buja koloowaatiwaa so ii mende ano. Niinon kania kaen mokolon iibeto, anjo Room Uutananaa jaanon keno qaaya mindingoro dingowaatiwaaajon kaparan koma qisiro. Kawaajon qaa somonjon wasiwe Room kembraa. ²⁶ Room sitinon kembraato, iwaanon qaa ii nomaen onon Room eja Ponnaajon ambe kenaga? Iwaajon qaa lan jejuto, qaa kaniawo mon ii tororo mende moma asarijen. Kawaajon jewe wama kan kin Agripa goo jaaganon ano onjo tosaana kin pombaa gematanon koi rajuti, onoo jaasewanjanon angi nanja. Onjo saanon boronjan men qaaya gosigi hona kolooro mono ii moma saanon terenon oowenaga. ²⁷ Eja mon kasanon somonjon qaa jakeyanon oombombaa qaaya nomaen jejuti, ii asuganon jewombaajon amamaan kilen een wasiwombo. Sili ii noo momonon gejajojomban tani kaanja kolooja." Kian.

26

Poolnon qaayaa kitia kin Agripawaa jaanon jero.

¹ Kaen ragi kin Agripanon Pool ijoro, "Gii saanon geenjaa qaa kitia jena moman." Kaen ijoro Poolnon nama boro koton mun iyanjaa qaaya nanjon kokaen kanain jero,

² "Oo kin Agripa, Juuda jotamemeya yononon qaa selenanon kuun jen nonjuti, niinon qaa kuuya iikawaa kitia ii kete saanon goo jaaganon asuganon jemambaajon simbawonawo mojen. ³ Giinon Juuda nononon nanamemen ano angowowo qaanana kuuya ii tororo moma yagojan. Kawaajon niinon onanon simbawonawo mojen. Kaen kolooro qisin gonjen: Qaa jemanati, ii saanon moma mokosinjon geja amba.

⁴ "Niinon Juuda ejemba tuun uutanon koloon kanakanaiyanonga kanain neenaa kantri koi ano sitinana Jerusalem kanon laligon koube. Kawaajon Juuda ejemba kuuya yononon laaligona gbaworonanonga nomaen kouma laligoweti, ii saanon moma kotoju. ⁵ *Yononon kania kamba koriga moma kotoju. Siingia ero ii saanon kokaen nanjon jewuyaga: Ananaa jigo gawon uutanon Farisii paati nononon asa yononon jigo momo ii tororo tonton otaan laligonkejon. Niinon wala yonoo tuun paatinon keuma Kana qaa kaparan koma otaan laligowe. ⁶ Anutunon ambosakonuruna yononon soomongo qaa anoti, niinon iikawaa hona koloowaatiwaaajon mamboma jejeromonromon ama laligojen. Kawaajon ama kete qaa jakeyanon noongi nanjen.

⁷ "Ananaa Israel ejemba tuun 12 nononon korebore soomongo qaa iikawaa hona koloowaatiwaaajon mambomakejon. Ii mamboma jejeromonromon ama asaga goman-tiina pororo Anutu waeya men mepeseenkejon. Oo Uutana, niinon jejeromonromon kaan amakejeniwaaajon Juuda jotamemeya yononon qaa bologa bologa selenanon kuun

* 26:5: Apo 23.6; Fil 3.5

jen nomakeju. ⁸ Anutunon ejemba koomuya men gbilin onono waabuyati, onjo ii mono nomaembaajon ama mende moma laariju?

⁹ *⁹ “Neeno kaanagadeen kokaen romonjon laligowe, ‘Nii Jiisas Nazaret ejawaa qabunaya songbambe qaombaatiwaajon manja mamaga qemanatiwaa so koloijen’ Kaen romonjon kazi ama laligowe. ¹⁰ Kazi ama Jerusalem kanon onanon manja qen laligowe. Jigo gawon galej waja yononon nemun koma nonji jen kotowe Anutuwaaw ejemba soraaya ii mamaga unuama kapuare mirinon onoomakegi ano tosaanja komuwutiwaa qaa jegi niinon kaanagadeen qaa ii kotingon wambelaan (wout ama) laligonkebe. ¹¹ Kambanja kambanja liligon qamakooli miri so boronjan men onombe uugia meleengiti, iyononon asugigi. Asugigi Jiisas qakooma mepaegon mubutiwaajon kuun qaa tokoronkota jen horon ureen onombe. Kaen ama onombe oolinon geriawo talunjon unugi siimbobolo moma laligogi. Uunanon gere jen sorogoro sisiwerowero ama onomambaajon koriganon waba kantriwaa sitia sitia kanon kema laligowe.” Kian.

Poolnon uuta meleenotiwaaw sunduya jero.

Apo 9.1-19; 22.6-16

¹² “Kaiyaka kaen ama laligowe kamban monjon jigo gawon galej waja yononon niwo uumotoon ama nemun koma nonji Damaskas sitinon kemambaajon kananon kembe. ¹³ Oo Uutana, niinon kananon kembe ween biiwia kanon Siwenonga asamararan mon uulanawo kamaaro. Kamaan oobili kaanja asugin ween jaaya uugun asariro iibe. Asasaga iikanon mono nii ano eja niwo kenini, nono turun nonono. ¹⁴ Turun nonono kuuya tama namonon kamaan konin. Kamaan koma enin noojon qaa mon kolooro Hibruu qaanon kokaen nijoro mobe, ‘Sool, Sool, gii naambaajon sisiwerowero ama nomakejan? Gii mono bulmakao ejia kaanja koloowabo. Toyanon balon mozozongowaatiwaajon bulmakao ejia kinonon somongoro sosoda hororo sokonjato, lan horon geriawo yakarin horon ureero oolinon qero siimbobolo m-makeja. Gii mono iikawaa so lan lugun geengaa gemaga een toontoon kotowabo.’

¹⁵ “Ii moma qisiwe, ‘Oo Pon, gii moronon?’ Qisiwe nijoro, ‘Nii Jiisas sisiwerowero qaganon ama nomakejani, mono ii koloijen. ¹⁶ Ii kolojento, gii saanon waama namba. Nii ano iwoi iijani ano kanagen toroqen asugin goma qendeemanati, ii mono nanjon jen dangunu kaanja nama noo jotamemena koloon welena qen laligowa. Gii gawon ii men laligowa. Niinon kawaaajon ama asugin gonjen. ¹⁷ Niinon mono geengaa Israel kanageso tuun yonoo borogianonga metogon gomanja ano waba kantri ejemba yonoonon wasin gombe kembagati, iyononon guwubotiwaajon kaanagadeen reenreen koma gomanja. ¹⁸ Niinon wasin gombe kema ejemba jaagia metoona uugia meleema pangamanonga asasaganon koubuya. Jaagia tooro uugia meleema Satambaa ku-usunonga loloon Anutuwaaw sopa utanon kawuya. Kaen kan moma laarin nonji singisongogia songbama mesaomanja. Mesaowe Anutunon alauruta tak koton onono soraaya kolojuti, mono iyonoo batugianon keuma dun raragia men oyanboyan koloon laligowuya.’ Jiisasnon kaen koton kondoon noma nijoro.”

Poolnon uuwaaw gawonjaaw sunduya jero.

¹⁹ “Oo kin Agripa, Jiisasnon kaen nijoro niinon Siwenonga jaameleen unja iima kania moma ii kolatin laligomambaajon moma osiwe. Kawaaajon niinon jaameleen unja iikawaa qaaya ii ten koma gawon men laligowe. ²⁰ *Ii ten koma liligon Buja qaa kokaen jen sein laligowe: Onjo mono uugia meleema Anutuwaanon eleema kan uumeleenitiwaa honja ii nanamemengianon qendeema laligowu. Buja qaa ii wala Damaskas ano Jerusalem siti woi iikanon laligojuti, iyonoojon jen asarin laligowe. Iikawaa gematanon Juuda kantri kuuya yonoojon jewe ano waba kantri yonoojon jen

* 26:9: Apo 8.3; 22.4-5   * 26:20: Apo 9.20, 28-29

uugia kuun laligowe. ²¹ Kania kawaajon ama Juuda ejemba tosiannon jiwowon jigonon uma iikanon qelanjin noma kaparan koma koomuya nuwombajaan анги.

²² “Kaen angito, uuna melembeti, iikanona laligon koube Anutunon ilaan noma laligoro kamba kokaamba toroqen saanon laligojen. Ilailaan kawaajon ano koi nama uuta ano kamaanqeqeta onoo jaanon nama qaana koi jejen. Mooses ano gejatootoo ejemba yononon iwoi koloowaatiwajaan jegiti, niinon mono yonoonon qaa iikayadeen tororo otaan qaa kokaen nangon jejen: ²³ *Anutunon aren ano Hamoqeqe Toya Kraist iinon siimbobolo moma komun eja mutuya koomunonga waabaa. Waama Anutu asasagaa kania ii Juuda tuun ano waba kantri ii injisaama jen asarin onoma laligomambajaan nijoro.”

²⁴ Poolnon qaayaa kitia kaen jero gawana Festusnon terenqon qaa batuyanon koton jero, “Pool, gii kaamaa anjan. Papia miria miria kanon una momoganon sein wanga men soorota laligojan.”

²⁵ Kaen jeroto, Poolnon meleeno, “Oo pon sorona Festus, niinon wanja soosooya mende koloojen. Qaa jejeni, ii momakooto qaa honaga kolooja. ²⁶ Kin Agripanon qaa kokawaa kania moma yagoja, kaen mojen. Iwoi kuuya ii aasangoyanon wangon monon mende kolooro. Kawaajon buju qaa kuuya ii mono kin pombaa gejianon kemero modaboroji, iikaen moma kotiijen. Kawaajon niinon qaana koi saanon awasankaka qaganon nama jewe mojan. ²⁷ Oo kin Agripa, Juuda eja gii gejatootoo yonoonon Buju Terewaa qaaya moma laarijan me qaago? Ii moma laarijani, iikaen mojen.”

²⁸ Poolnon kaen jero Agripanon meleema jero, “Oo Pool, giinon kamba torodaamon kokaamba uuna kuuna niinon uuna meleema Kraistwaa alia koloowenagatiwajaan mojan me? Kaen romonqojan me?”

²⁹ Kaen jero Poolnon meleeno, “Oo kin, qaa koriga me toroga jebenagati, ii kilen. Giinondeen qaagoto, keteda koi qaana geja ama mojuti, kuuya ononon kaanagadeen Kraistwaa alauruta koloowutiwajaan uusiinanon moma kokaen qama koolijen: Oo Anutu, uugia meleema onona niinon koi laligojeni, mono iikawaa so koloowu. Gbado (tape) iikayadeen onoo borogianon ubaatiwajaan mende mojen.”

³⁰ Kaen meleeno kinon waaro gawana ano Bernaisi yoronon kaanagadeen waari ano yonowo ragiti, iyononon kuuya waagi. ³¹ Waama mesaon kenji eja geria yononon iyangiodeen amin moma kokaen jegi, “Eja koi kanon bologa mon mende ano naambaajon een toon gbadoon mugi? Iinon koomuwaa buna koloowaatiwaa so mende kolooja, kaen mojan.” ³² Kaen jen amin moma Agripanon Festus ijoro, “Siisakimbaanon kembe qaana mindingoro dingowaatiwajaan mende kaparan koma qisin jenagati een, mono saanon isanin kemenaga.” Kian.

27

Pool wangonon oonqi kanain Room keno.

¹ Eja geria yononon nonoojon qaa kokaen somongogi: “Nono wangonon unin haamonon nangoro Itali kantrinon kembona.” Qaa kaen somongogi Pool ano kapuare eja tosaan ii kawali galen mon qata Julius iwaa boronon nonoongi. Julius iinon manjaqeqe tuun bakaya mon qata “Room Siisakimbaa manjaqeqe tuun” qagiti, iikanon manjaqeqe eja 100 yonoo galengiaga laligoro. ² Goman mon qata Adramitium iikanona wango mon kan Eisia prowinswaa kowe goraaya metetereen wango doya motomotoon kanon kemaatiwajaan ama jororoti, iikanon unin. Unin opo sel horon mororongogi haamonon nangoro kowenon kenin. Masedonia prowinswaa siti qata Tesalonaika iikanona eja mon qata Aristarkus iinon koipunana kolooro motoon kenin.

* 26:23: Ais 42.6; 49.6; 1 Kor 15.20

³ Kema enj waama kanonj Saidon gomanonj keuninj. Keuninj Juliusnonj Pool ala menj munj jenj tegoro wanjo mesaonj alauruta yonoononj kema injiuro naa iwoiwaajonj amamaaroti, ii ilaanj mugij. ⁴ Iikanonja mombo kowenonj keninj haamononj kana kembonj jeninj, iikaanj baagengaj qenj gilirotiwaajonj bimooro toroqenj wato qata Saiprus kawaa aasangoyanonj kemenj kooronjonj metetereenj keninj. ⁵ Keninj haamononj nanjgoro kowe kotonj Silisia ano Pamfilia prowins woi ii uruugunj Lisia prowinswaa siti qata Maira kanonj keuninj. ⁶ Keuma kanonj kawali galenananonj wanjo monj mokoloooro. Wanjo iikanonj Iijiptwaa siti qata Aleksandria kanonja kanj Itali kantrinonj kemambaajonj ama jojoriro. Ii mokoloonj jenj kotonj nonono iikanonj uninj.

⁷ Uma kowenonj keninj haamononj saanonj mende nanjgoro weenj mamaga ii osonosonj keninj. Kaenj keninj tegoro kanonj kupukapa koma kowe kanonj Nidas taonj kosianonj keuninj. Kosianonj keuninj haamo kotakota qenj kaanj baagenj toroqenj kembombaa kania somonjgoro. Somonjgoro bimooro Kriit watowaa masuya qata Salmone ii uugunj kema wato gematanonj kemenj kooronjonj metetereenj keninj. ⁸ Kowe goraaya kosere metetereenj osiqosiwo kema laligonj Lasea taonj kosianonj gomanj qata “Wanjo suuluya iimasiinjiinjawo, Fair Hafens” qamakejuti, iikanonj keuninj.

⁹ Iikanonj keuma kambanj koriga mesoqesoonj laligoninj. Kaenj laligoninj singisonjo soongbambaa kendonja qata Yom Kippur* iikawaa kambananonj tegoro haamoqeqe kambananonj mono kanj kuuro keuninj. Haamoqeqe kambananonj ejemba kowenonj kema “Tiwilaawombo,” jenj wanjogija somonjonj laligonjkegi. Kawaaajonj Poolnonj galenj meme qaa monj kokaenj injjoro, ¹⁰ “Ejauruna, anana kowe qaganonj toroqenj kembombo. Kupukapa qaganonj kema tiwitiwilaa mokoloowombo. Raidimbononj qero wanjonana janjgoro esuhinaya sooro nononano kaanjagadeenj komuwombo. Gomanj tiananonj kaenj kolooro iijenj.”

¹¹ Galenj meme qaa kaenj jeroto, kawali galenananonj Poolwaanonj qaa ii qotogonj wanjo toya ano melenqeleenj loqa (steer) galenja yorononj “Saanonj kembonja,” jeriti, kawali galenananonj qaagara ii moma laariro. ¹² Gomanj qata “Wanjo suuluya iimasiinjiinjawo” iikawaa wanjo doya ii haamoqeqe kambanj rarawaa so mende kolooro. Kawaaajonj ama eja mamaganonj kembombaa qaa kotingonj kokaenj jegi, “Koi rabombaaajonj mojonana tiija. Saanonj opo sel horonj mororongogi kowenonj kembonja. Kema kaparanj koma laligonj kana kolooro Fiiniks wanjo dononj keubonaga. Iikanonj keuma haamoqeqe kambanj koi saanonj rama laligoninj tegowaa.” Wanjo do qata Fiiniks ii Kriit wato kawaa goraayanonj weenj kemekemetaagenj eja. Kianj.

Raidimbononj kowe mero boliro.

¹³ Kembombaa qaa kaenj jegi haamononj osonosonj kanainj Saut waagengaj qero. Qero “Saanonj kema arenjana otaanj Fiiniks iibonja,” jenj romonjonj nama wanjowaa kasa mindanja mesunji kouro. Kouro wanjononj lolooro haamononj nanjgoro sosooda nunuano Kriit watowaa goraaya metetereenj kosere keninj. ¹⁴ Kaenj keninto, kambanj mende koriro haamo esunja kotakota qata yoware, Noot Iistwaa raidimbonj (momosia) kanonj mono wato iikawaa qaganonja qenj gilinj nununj karo.

¹⁵ Nununj karo wanjonana galenj kombombaaajonj menj bimbimgogi haamo qenj karotiwaagenj kemambaajonj amamaaro. Amamaaro mesaogi haamonondeenj wanjo kuunj menj wano anj eenj keno utugonj nonono lanj keninj. ¹⁶ Utugonj nonono laligonj wato melaa monj qata Kauda kawaa gematanonj Saut waagenj keninj. Iikanonj kema gomba kasanonj somonjgogi wanjo gematanonj apu kotonj karoti, ii aonj oronj kowenonja horoninj mamaga bimooro kilenj kaparanj koma horoninj kouro.

¹⁷ Gomba ii horoninj kouro wanjo somatanonj aninj. Wanjononj utugonj janjgowabotiwaajonj moninj kasa menj wanjo kokosiinj somonjonj kotiigi. Kaenj kema

* 27:9: Yom Kippur korisoro kendonj ii Septembe tetegoyanonj me Oktobe kanakanaiyanonj amakeju.

kema sakasiŋ bambaanŋa qata Sirtis† iikanonŋ kowe koria koriga mende eja. Nono iikanonŋ kuunŋ osiwombotiwaajonŋ toroko moninŋ. Kaenŋ moninŋiwaajonŋ ama wanŋowaa opo sel iwoiya ii metogonŋ kamaanŋ ama wanŋo galenkonŋkonŋ mesaogi. Ii mesaogi haamononŋ wanŋo kuunŋ nanŋoro eenŋ lanŋ keninŋ. ¹⁸ Eenŋ lanŋ keninto, raidimbonŋ iikanonŋ mono geriawo toroqenŋ qenŋ utugonŋ nonono. Kaenŋ utugonŋ nonono gomanŋ ano iikanonŋ kanainŋ wanŋowaa esuhina tosaanŋa menŋ kowenonŋ giligi kemero. ¹⁹ Weenŋ karoonŋ kolooro kanonŋ wanŋowaa ilawoila akadamuyawo ii angio menŋ giligi kowenonŋ kemero. ²⁰ Kaenŋ memenjalinŋ kema kema gomantiinŋa weenŋ mamaga iikanonŋ weenŋ me sengelao monŋ mende iininŋ. Raidimbonŋ kanonŋ kaanŋagadeenŋ kotakota toroqenŋ qenŋ ero. Qenŋgadeenŋ ero bimooro “Mono qaombonŋa!” jenŋ laaligo soomonŋgowaaajonŋ moma uunananonŋ kamaaro titiboronana tegoro raninŋ.

²¹ Raidimbonŋ uutanonŋ kambaŋ koriga kanŋ laligonŋ nembanene monŋ mende neninŋ. Kawaajonŋ ama Poolnonŋ batugianonŋ waama nama kokaenŋ injjoro, “Ejauruna, niinonŋ Kriit wato mende mesaowombaa gejanono injjoweti, onŋ noononŋ qaa ii otaagi sokon-aga. Kaenŋ aninŋ tiwitiwilaa koi kanonŋ mono qanananonŋ mende unaga. ²² Gejanonona mesaogito, keteda koi qambaŋmambaŋ qaa kokaenŋ onŋonjenŋ: Onŋoonŋga monŋnonŋ laaligoya mende tiwilaawaa. Ii qaagoto, wanŋogadeenŋ tiwilaawaa. Kawaajonŋ onŋ mono qaqabuŋabuŋagia moma rabu.

²³ “Niinonŋ benŋ qata Anutu iwaa buŋa koloonŋ welenŋa qenŋ laligojenŋ. Gomantiinŋa gaonŋ ewe iinonŋ Siwe gajobaya monŋ wasiro noo kosonanonŋ kanŋ nanja. ²⁴ Nama kokaenŋ nijoja, ‘Pool, gii toroko mende moba! Gii saanonŋ Room Siisakimbaa jaasewanonŋ kena gosinŋ gombaa. Moba! Anutunonŋ keraqeeanŋgoya qendeema goma ejemba kuuya giwo wanŋononŋ motoonŋ laligojuti, iyonŋoo laaligogia mono goo boroganonŋ ano giwo nama monŋnonŋ mende komuwaa.’ ²⁵ Siwe gajobanonŋ qaa nijoji, mono iikawaa so koloowaa. Niinonŋ Anutu kaenŋ moma laarinŋ mujenŋ. Kawaajonŋ ejauruna, onŋ mono qaqabuŋabuŋagia moma rabu. ²⁶ Kaenŋ koloowaato, haamononŋ qenŋ utitiinŋ nonono wato wato mombaa goraayanonŋ keubonŋatiwaa so kolooja.” Kianŋ.

Gomantiinŋa 14 kolooro balonŋ dodowigi.

²⁷ Wanŋonananonŋ Kowe Balonŋ Batugaranonŋ (Mediterranean Sea) iikawaa bakaya qata Adria Kowe iikanonŋ eenŋ lanŋ keno gomantiinŋa 14 kolooro. Ii kolooro gomantiinŋa biiwia kanonŋ wanŋo gawonŋ meme eja yonŋononŋ “Mono balonŋ monŋ dodowijonŋ,” jenŋ uugianonŋ kaenŋ mogi. ²⁸ Kaenŋ moma nama keda kasa monŋ aenŋ kitiawo somonŋonŋ giligi kemenŋ kowe dusiita oosiro. Oosiro kowe koriaa janŋgoya kolooroti, ii 40 miita (120 fiit) kawaa so. Boronŋa monŋ toroqenŋ kema tani motoonŋ ii kaanŋadeenŋ anŋi janŋgoya iikanonŋ 30 miita (90 fiit) kawaa so kolooro mokoloogi. ²⁹ Ii mokoloonŋ wanŋonananonŋ jamo toronŋ batuyanonŋ kuuwabotiwaajonŋ toroko mogi. Kaenŋ moma wanŋowaa kasa mindanŋa 4 ii wanŋo gematanonŋga isama osonŋ menŋ kamaanŋ anŋi ano gomanŋ asariwaa-tiwaajonŋ mamboma qama koolinŋ ragi.

³⁰ Kaenŋ ragito, wanŋowaa gawonŋ meme eja yonŋononŋ mondomondo qaa kokaenŋ jegi, “Nono wanŋo wanŋaagenŋ wanŋowaa kasa mindanŋa tosaanŋa gilininŋ kemebaa.” Kaenŋ mondonŋ jenŋ wanŋo melaa, gomba monŋ wanŋononŋga metogonŋ menŋ kamaanŋ anŋi kowenonŋ kamaaro wanŋo mesaonŋ anŋobato menŋ aasanŋoyanonŋ olonŋ koma kembombaaajonŋ anŋi. ³¹ Kaenŋ anŋgito, Poolnonŋ kawali galenŋ ano manjaqeqe eja ii kokaenŋ irijoro, “Yonŋononŋ wanŋononŋ mende meselatinŋ nambutu eenŋ, onŋoo laaligo soomonŋgowaa kania monŋ mende koloowaa.” ³² Kaenŋ irijoro manjaqeqe eja yonŋononŋ kema gombaa kasia kotogi anŋodeenŋ keno gawonŋ meme eja yonŋononŋ olonŋ koma kembombaaajonŋ amamaagi.

† 27:17: Sirtis ii Afrika kantri qata Libia iikaanŋ baagenŋ eja. Sirtis kanonŋ kowe dutanonŋ sakasiŋ bambaanŋa bambaanŋa eja.

³³ Wenjeran suluro kanon Poolnon korebore nene newutiwaa qambanmamban qaa jen koton onoma kokaen jero, “Ono mono kamban koriga uuwoi mamboma nembanene mon mende kisiriin laligogi kete ween 14:na kolooja. ³⁴ Kawaajon nii kokaen jen koton ononjen: Anana laaligonana somongowombaaajon aon orowonati, iikanon esunana kamaawabotiwaajon mono kotiin nama qeangonin sokombaa. Kawaajon onono mono nembanene newu. Onoononga monnon mon selia mende tiwilaawaa. Wan jugia melaa mon ii mende toton soowaa.” ³⁵ Kaen jen Poolnon bered men korebore yonoo jaasewangianon Anutuwaaw dangisen jen moton kanain nero. ³⁶ Kaen nero iima kuuya yononon awasangia kamaaro kaangadeen nene men negi. ³⁷ Nono wanjo uutanon mindirin janjo 276 kawaa so laligonin. ³⁸ Yononon korebore nene nen nen timbiringogi. Kaen ama wanjonon afaangowaatiwaajon wiit dumun kota taruyawo men giligi kowenon kemero. Kian.

Wanjonon kowe toronon kuun osin janjoro.

³⁹ Goman ano balon iima ii mende moma kotogi. Mende moma kotogito, kowe wanjonon (bay) sakasinawo mon mokolon iigi. Ii iima “Mono wanjo meleema batogon iikanon keubonaga,” jen qaa somongogi. ⁴⁰ Qaa kaen somongon nama wanjowaa kasa mindanaa kasia kotogi suno mesaogi kowe dutanon ero. Ii koton iikanondeen leele melenqeleen (steer) loqa woi eroti, iyoro kasagara isangi lolooro. Ii isama wanjo bataa opo selya horon mororongogi haamonon nanjoro wanjo meleengi sakasinon baagen kenin. ⁴¹ Kaen keninto, wanjonon kowe toronon kembabotiwaajon somongowombaaajon amamaan mesaon giligi kema kuuro. Iikanon kuun wanjo wanjonon toronon qen osin kema kamambaaajon amamaan raro. Kaen raro kowe sirinon wanjo goonanon kotakota gilin qen qosomosono.

⁴² Kaen kolooro jegi, “Kapuare eja yonoononga monnon apu qen koton olon koma kembabo.” Kaen jegi manjaqeqe eja yononon kapuare eja nono kuuya nunuwombaaajon mogi. ⁴³ Kaen mogito, kawali galenananon Poolwaa laaligoya somongomambaaajon moma manjaqeqe ejaurutanon kaen ambubotiwaajon anjon koma onono. Anjon koma onoma kokaen jen koton nonono, “Daen ononon kowe aotin kekembaa kania mojuti, onono wala lugun kemen kowe aotin kema goraayanon ubu. ⁴⁴ Yononon wala kenji tosianon gemagianon palan tapia qelanjin mewu me wanjowaa kitia kania kania mokolon iikawaa qaganon en kowe aotin kembu.” Kaen jen koton nonono tani kaen ama kuuyanon laaligonana somongon kowe goraayanon keudaboronin. Kian.

28

Malta watonon mamboma laligonin.

¹ Laaligonana somongon kowe goraayanon kouma kanon wato qata Malta qagi monin. ² Kounin konon kanain kamaaro goman olomooroto, Malta ejemba yononon ala awaa toontoon koloon nonoma gere anji jero nunuanji korebore gere kosianon kema konama ranin. ³ Poolnon gere akado men kululuun boranjon gerenon ano. Ii ano jero qato monnon gere kukanon kosuro kouma borianon somongon kiro. ⁴ Mokolenon kaen somongon borianon mondon kamaan nano watowaa toya yononon iima iyangiodeen amin moma kokaen jegi, “Eja koi kowenonga laaligoya somongon kouroto, Songorinon kilen irona meleema laaligoya koton muro komuwaa. Kawaajon mono unuro koomu ejaga kolooja. Kaen moma kotiijon.”

⁵ Kaen jegito, Poolnon soromaan utugon nama giliro gere uutanon kemero Poolwaa selianon tiwitiwilaa mon mende kolooro. ⁶ Kaen jen iigigin “Selia somariin osaawaa me uulanawo komun balonon tama kamaan kombaa,” kaen jen akakarain iima mamboma nanji. Kamban koriga mamboma nanjito, Poolwaa selianon iwoi bologa

monj mende kolooro. Kaen kolooro roromongia meleeno jegi, “Oo, eja koi mono ben ejaga koloora.”

⁷ Malta sakasinonj kouma lanj uunj kosianonj nene gawonj balonj koria koria ano bao bulmakao tuunja tuunja egi iininj. Ii watowaa eja pongia qata Publius iwaanonja ero. Balonj toya iikanonj koma horonj nonono mirianonj unij uukalenj qaganonj kalanj koma nonono iwo ainjolonj ranij weenj karoombaa so keno. ⁸ Ranij Publiuswaa manjonj selegere ano kerauru sayawo ji (dysentery) kanonj kiro dunjondeen ero. Ero Poolnonj iwaanonj kema qama koolinj boria wanjonj ama menj qeangoro. ⁹ Kaen kolooro iikanondeen ji ejemba tosaanja kuuya wato iikanonj egiti, iyonononj kaanagadeen kougij Poolnonj Anutu qama kooliro qeangogi. ¹⁰ Yonononj kalenj kania kania mamaga nonoma iikaanja kanonj goda qenj nonoma laligogi. Kanagenj wanjononj ubombaajonj aninji, kambanj iikanonj kowe qaganonj kana laaligowaa iwoiyaaajonj amamaaninji, ii menj nonoojonj wanjononj anji. Kianj.

Malta mesaonj kema Room sitinonj keunij.

¹¹ Koinj karoonj tegoro wanjo monj qata “Benj Sunesune” mokoloogi. Wanjo iikawaa wanjonj sunesune benwoi qagara Kastor ano Poluks yoroo unjagara menjerejonj anji nani. Wanjo kanonj Iijipt kantriwaa siti qata Aleksandria iikanonja karo wato kanonj somonjonj haamoqeqe kambanja ii ragi. Ii ragi tegoro unij opo sel horonj mororongogi haamononj nanjoro mesaonj kenij. ¹² Kema kema siti qata Sairakyus kanonj keuma balononj kamaanj weenj karoonj ranij. ¹³ Rama wanjononj unij opo sel horonj mororongogi kema Regium sitinonj keunij. Keuma enj waama haamo Saut waagenja kanainj qero. Qero kema weenj boria woi kolooro kanonj Room leegenj Puteoli taombaa wanjo dononj keunij.

¹⁴ Keuma kanonj uumeleenj alaurunana tosaanja mokoloonj injiinij. Injiinij kokaen qisinj nononji, “Onjo saanonj nonowo sonda motoonjo laligowuyaga me qaago?” Qisinj nononji “Saanonj,” jenj yonjowo laligonij. Laligonij tegoro onjomesaonj Room sitinonj unij. ¹⁵ Uumeleenj alaurunananonj Room siti laligogiti, iyonononj kaninjiwaa buju qaa mogi. Ii moma mokoloonj nonombombaajonj tosianonj waama (kana 43 mail kanj) gomanj qata Apius Forum maaket iikanonj kagi. Tosianonj (33 mail kanj) gomanj qata Ala miri karoonj, iikanonj kanj mokoloonj nononji aitonjonij. Aitonjonj Poolnonj “Anutu dangisenj!” jenj mepeseenj uuta qeangoro. Kianj.

Poolnonj Room rama Juuda ejemba uugia kuuro.

¹⁶ Room sitinonj kouma kanonj Poolnonj miri monjonj anjodeen rabaatiwaaajonj jenj tegonj mugij manjaqeqe eja monjonj galenj menj munj laligoro.

¹⁷ Kaen jenj tegonj mugij miri iikanonj raro weenj karoonj tegoro Juuda ejemba geria koma horonj onono kanj ajoroogi. Ajoroogi Poolnonj kokaen injijoro, “Alauruna, niinonj ananaa Juuda ejemba tuunjanana mende qetama kazi ama onjombe me ambosakonjurunana yonjooononga nanamemenj moma laligojoni, ii mende menj boliwe. Kaen qaagoto, kilenj Jerusalem sitinonj qelanjinj noma somonjonj noma kapuare mirinonj noonji rabe Room gawman yonjoo borogianonj noonji. ¹⁸ Noonji borojanj menj kaniaanaa qisinj gosigi qeangoro. Niinonj iwoi bologa monj mende ama koomuwaa buja koloowenagatiwaa so mende kolooro. Yonononj kaen iima kotonj isama nombombaajonj mogi.

¹⁹*“Kaen mogito, Juuda jotamemeya yonjononj Judia kanonj qaa ii qewagonj tuarenjenj anji. Kaen anji sisau koloonj bimooro niinonj kana mongama monj mende mokoloonj kokaen kaparanj koma qisiwe, ‘Niinonj saanonj Room sitinonj kembe Siisakinjonj qaana mindingoro dingowaa.’ Kaen qisiwe wasinj nonji koi kawe. Neenaa Juuda tuunj yonjononj kazi ama nonjgito, kilenj yonjoo selegianonj qaa bologa monj kuunj jenj

* 28:19: Apo 25.11

onjomambaajon mende mojen. Kaen qaago. ²⁰ Anutunon eja mon koloowaatiwaa soomongo qaa nonono Israel nononon qaa iikawaa hona koloowaatiwaaajon mam-boma jejeromonromon amakejon, niinon mono eja soro iwaajon ama gbadoon nongi gbado (tape) koi bosinjen. Kania kaen. Kawaajon ama kete injiima qaa qaa ama amin mobombaajon koma horon onombe koi kagi ajorojon.”

²¹ Kaen injoro moma jegi, “Judia balonon goojon qaa jen laligogito, nonoojon tere mon mende анги karo iinin. Kaanagadeen alaurunananon iikanona koi kagiti, iyonoononga monon goo qaa buju me sundu bologa mon mende jegi monin. ²² Ii mon mende jegi moninto, uuganon qaa eji, nono ii saanon mobombaajon mojon. Goonon Nazaret paati tuun iikawaa qaaya ii balon so jegi ejembanon qotogogi leelee iikanon niinongiinon qaa mamaga jen kazi amakeju. Paati tuun iikawaa bujuya ii gejanananon kaen kemero mojon.”

²³ Kaen jen Poolnon qaa mombo jewaatiwaa kaban mon arengogi. Ii arengogi Juuda ejemba jaasongonon kaban iikanon kan Pool miri raroti, iikanon ajoroogi. Ajoroogi umugawodeen kanain Anutu bentotona kania jen asarin laligoro goman tiiro. Jiisaswaa kania moma yagon moma laarin uuwoi mesaowutiwaaajon kaparan koma uukuuku men onoma laligoro. Wala Mooseswaanon Kana qaa ano gejatotoo ejemba yonoonon Buju Tere weenjon qaa iikanonadeen kanain Jiisaswaa kania injisaama iikanon qendeema nanjon jen laligoro. ²⁴ Buja qaa kaen jen laligoro tosonian uuwoi mesaon moma laarigito, tosonian ii mende moma laarin tompin laligogi. ²⁵ Angia uumotoon mende ama aon batugianon roromongo tuun woi kolon deembombaajon анги. Deembombaajon анги Poolnon qaa kokaanagadeen injoro, “Un Toroyanon qaa mon gejatotoo eja Aisaiwaa uutanon sane qero ambosakonurugia injoroti, ii mono onoo saregiaga tororo jero. ²⁶ *Aisaianon qaa ii kokaen jerota eja,

‘Gii mono ejemba tuun koi yonoonon kema kokaen injiona mobu:

Ono gejagia ama qaa onanon momago kania moma bimbimjon kilen mende moma asariwuya.

Jaagianon uun iwoi onanon iimago kania iima bimbimjon kilen mende iima kotowuya.

²⁷ Ejemba tuun koi yonoo uugianon mono kotiin gojoma eja.

Geagianon qaa moma bimbimjon jaagia komujulaan laligoju.

Kaen mende koloowuyagati een, mono jaagianon iwoi saanon iima koton geagianon qaa moma uugianon kania moma asarin uugia meleengi niinon ii saanon men qeangon onombenaga.’”

²⁸ Poolnon qaa ii jendaboron kokaen injoro, “Kawaajon on mono qaa kota koi saanon moma yagowu: Anutunon hamoqeqewaa Buja qaaya ii mono waba kantri yonoonon ano kembaa. Yonoonon keno yononon ii saanon geja ama mobuya.”

²⁹ (Poolnon kaen jendabororo Juuda yononon angiideen geriawo jenonkooli ama niinongiinon amigi uma kamaan ano mesaon kenji.)

³⁰ Poolnon iyanajaajon miri mon tatawaga sewana men iikawaa uutanon gbani woi kuuyagadeen en laligoro. Iikanon laligon ejemba daen yononon iibombaajon kagiti, iinon ii kuuya saanon koma horon onoma laligoro. ³¹ Awasankaka qaganon nama Anutu bentotona kania jen asarin uukuuku men onoma laligoro. Pon Jiisas Kraist moma mubutiwaaajon Anutu hamoqeqewaa kania kuma onoma laligoro. Kaen laligoro monon mende qotogon muro laligon kouma laligoro. Kian.

* 28:26: Ais 6.9-10

Room Tere Poolnoŋ Room yoŋoo Tere ano. Jen-asa-asari

Room sitinoŋ gadokopa laligogi uumeleen tuuŋa tuuŋa yoŋonoŋ batugianoŋ siinŋserereŋ qeŋ deema laligogi. Juuda toŋianoŋ uugia meleema Juuda nanamemenonŋ ano Kana qaanonŋ qokotaanŋ Anutuwaawaa aiweseya selegianoŋ kotoŋ oro mende neŋ laligogi. Waba kantriwaa uumeleen tuuŋ yoŋonoŋ Anutuwaawaa kalenŋmoriaŋanoŋ qokotaanŋ Anutuwaawaa Kana qaa baatanonŋ mende kema sewanŋqaari qaganonŋ ŋingisonŋgo afaanŋonŋ ambombaajonŋ mogi. (6.15) Anutunonŋ Juuda kanageso honŋa gema unuŋ kitigianoŋ waba ejemba onŋono bunŋaya koloogiti, iikawaajonŋ jomoma mepaegonŋ onŋonŋi. (11.18-20) Kaenŋ ama Juuda uumeleen yoŋonoŋ siligia walaga kaanŋagadeenŋ otaagitiwaaajonŋ ama jejewili ama onŋoma laligogi. Juuda tuuŋ yoŋonoŋ waba kantriwaa uumeleen alaurugia sureenŋ onŋoma Juuda siligia mende otaagitiwaaajonŋ ama qaagia totoronŋkota jen teŋonŋ sewanŋqaari laligogi. (2.17-20; 14.3)

Mindirinŋ onŋomambaajonŋ Poolnoŋ tuuŋ woi yoŋoojonŋ gejanono qaa aŋa aŋa onŋ onŋomakeja. Juuda yoŋoo kanagia inŋisaano (2.21-27) waba kantri yoŋonoŋ aisoogi. Qaa waŋa kokaenŋ inŋijoro, “Jiisas moma laarininŋ Anutunonŋ momalaarinana iima qaanana jen teŋoro solanŋaniwona. Kana morota monŋ mende eja.” (1.17) Waba kantri ejemba sewanŋpirinŋgia qetegowaatiwaaajonŋ kanagia inŋisaama kokaenŋ inŋijoro: “Anutunonŋ onŋoanŋiaa awaagiaajonŋ ama qaagoto, iyanŋaa kianŋkomuyaajonŋ ama onŋ meweenŋonŋ onŋono. (11.30-32) Kawaajonŋ mono kaparanŋ koma Kana qaa teŋ koma laligowu. (7.12-24) Korebore ŋingisonŋgowaa kasa gbadononŋ laligonŋ tiwilaawombaajonŋ anjonto, (3.23; 5.12) Anutunonŋ iyanŋaa irinŋonŋsoonŋanoŋ kamaawaatiwaaajonŋ ama Kraist wasiro. (5.8-9) Unŋa Toroyanoŋ metogonŋ ŋingisonŋgo kianŋkoomuwaa ku-usunonŋga isama nonombaa. Kawaajonŋ ŋingisonŋgo nanamemenŋ mesaonŋ (6.11-14) mindirinŋ jopagonŋ aonŋ gadokopa yoŋoo batugianoŋ gadokopa kaanŋa mende laligowu.” Gejanono kaanŋa onŋono onŋonŋ onŋonŋ teŋ koma mindirinŋ laligogi. Poolnoŋ kambaŋ mutuya Room keno nanŋonŋ mugi toroqenŋ Spein kantrinonŋ kemambaajonŋ moma kaenŋ ooro.

Buk kokawaa bakaya waŋa 7 ii kokaenŋ:

Jen-asa-asari qaa ano qaa waŋa 1.1-17

Kuuyanonŋ ŋingisonŋgowaa hamoqeqewaajonŋ amamaajonŋ 1.18-3.20

Anutunonŋ hamo qeŋ nonomakejiwaa kania 3.21-4.25

Kraistwo laaligo dologaa kania 5.1-8.39

Israel yoŋonoŋ Anutuwaawaa roromonŋgo areŋnonŋ laligoju 9.1-11.36

Uumeleen nonoo sili nanamemembaa qaa 12.1-15.13

Qaa tetegoya ano aŋaa yeizozo qaaya 15.14-16.27

¹ Pool nii Jiisas Kraistwaa gawonŋ meme ejaga ano Room uumeleen ejemba onŋowo qaa aminŋ mobombaajonŋ kanŋ tere koi oojenŋ. Anutunonŋ noono wasiwasi eja aposol koloojenŋ. Anutunonŋ Oligaa Bunŋaya jen seimambaajonŋ meweenŋonŋ nonota laligojenŋ.

² Anutunonŋ oyamboyanŋ laligowombaa Oligaa Bunŋaya ninisaambaatiwaa qaaya ii waladeenŋ somonŋonŋ jero gejatootoo ejembanonŋ moma Bunŋa Tere toroya iikanonŋ oogita eja. ³ Oligaa Bunŋawaa kania ii iyanŋaa meria Jiisas Kraist. Iinonŋ balonŋ eja kaanŋa kinŋ Deiwidwaa gbiliuruta yoŋoononŋga kolooro.

⁴ Siwe eja kaanŋa Unŋayanonŋ solanŋa toroya kolooro. Anutunonŋ ii menŋ gbiliro koomunonŋga waaro ku-usunonŋonŋ asuganonŋ asugiro. Anutunonŋ iikaanŋa kanonŋ iyanŋaa Meria koloojiwaa qaaya ii jen kotiinŋ kuunŋ muro. Poŋnanana kania kianŋ. ⁵ Kraistnonŋ gawombaa honŋa kokaenŋ koloowaatiwaaajonŋ moro: Nonononŋ waba kantria kantria

liligon Jiisaswaa qata batugianon jen seinin moma uugia meleema moma laarin mun qaaya ten koma laligowu. Kawaajon aposol gawonano ano kalenmorianano ii nonono men laligojon. ⁶ Anutunon ejemba Jiisas Kraistwaa bunano koloon laligowutiwaajon onoonoti, Room onono kaanagadeen iyonoo batugianon laligoju.

⁷ Uugia meleema Room sitinon laligojuti, niinon kuuya onoonon tere koi oojen. Anutunon onono iyanano ejemba soraaya laligowutiwaajon onooma jopagon onomakeja. Anutu Manjana ano Pon Jiisas Kraist yoronon mono kalenmorianon ononi luaenon laligowu. Kaen qama koolinkejen.

Poolnon Anutu mepeseen kokaen qama kooliro:

⁸ Gomanano gomanano kuuya yononon Room onono momalaarigiana sunduya jegi momakejen. Kawaajon qaana kanain Jiisas Kraistnon nemun koma nono kuuya onoonon ama Anutuna dangisen jenkejen. ⁹ Niinon uusina kuuya Anutuwaawo gawonon ama welenano qen Meriana Oligaa Bunano jen asarinkejen. Iikanon suulan onono romonon onomakejen, ii Anutunon nanon jenkeja.

¹⁰ Kamban so kokaen jen qama koolinkejen, “Oo Anutu, niinon Room yonoonon kemambaajon moma kamban koriga mambonjen. Kawaajon mono siingano so jena kana kolooro kamban kokaamba saanon kemaano.” ¹¹ Injima momalaarigianon kotiiwaatiwaajon moma saanon gawonon memewaa momo kalen mon onomanano. Kawaajon kamban mutuya onoonon kan injimambaajon awelegon laligojen. ¹² Kokaen ambombaajon awelegonkejen: Niinon injibe metulanon nii ano onono nomaen moma laarinkejon, ii amin moma uunon nanon keraqeeango qen aowonano.

¹³ *Oo uumeleen alauruna, onono mono kokaen romonon laligowu: Niinon waba kantri tosia yonoo batugianon liligon uugia kuun onombe meleengiti, iikawaa so onono batugianon kaanagadeen honano kolooro iimambaajon mojen. Kawaajon kamban mamaga onoonon kusu kamambaajon aren ama laligoweto, iwoi tosanon mono kambana kambana somonon nono amamaawe. ¹⁴ Anutuwaawo jaanon tosa kokaen en nonjano: Ejemba tuun kania kania ilaan onomambaa qaayanon mono noo qananon eja. Ejemba momogiawo ano lalabubuyano yonoo welenqeqegiana mujon koloojen. Mindimindiri qaa Griik mojuti ano qanda* laligon iyanigiana qaagianon irikawaraka jenkejuti, ii kuuya ilaan onomambaajon mojen. ¹⁵ Kaen moma Oligaa Bunano ii Room siti onoonon kaanagadeen jen asarimambaajon afaanon gegerere amakejen. Kian.

Oligaa Bunawaa ku-usunano kokaen:

¹⁶ *Anutuwaawo ku-usunanon anana kuuya men letoma nonono kamban kokaamba Siwewaa bunano koloojon. Juuda nononon wala uunana meleema ii moma laarinin ano nonoo gemanananon kantri tosanano yononon kaanagadeen ii moma laarin uugia meleengi. Kawaajon Anutunon ku-usunano Oligaa Bunanon ano ejiwaajon ii gamugamu mende amakejen. ¹⁷ *Oligaa Bunanon mono solanano koloowombaa kania ninisaamakeja. Bunano qaa mon kokaen oogitana eja, “Solano kolooji, iinon mono momalaarinanon nemun kono kotiin laligon ubaa. Qaa iikawaa kania ii kokaen: Nono Anutu kanain moma laarinin momalaarinana iima qaananano jen tegoro solananinin ano namonon laligowonatiwaa so toroqen moma laarin mun jaayanon solananinkebonano.” Kian.

Ananaa singisongonanaajon Anutuwaawo irinano soomakeja.

¹⁸ Saanon solananiwonagato, ejemba qaa honano nanamemengianon kojangin sisau menkejuti, Anutunon ii Siwenon eukanonano uun iiro mende sokono irinano soomakeja. Ejemba iikaanano kuuya injima angonjoragiana qetama siligiana bologaaajon ama kaziana

* **1:13:** Apo 19.21   * **1:14:** Qanda, Koon qaanon bus kanaka, ejemba duuyanon iyanigideen tompin laligon momo mirigiana qaa lalabubu laligogi.   * **1:16:** Maak 8.38   * **1:17:** Hab 2.4

injisaamakeja. ¹⁹ Ii kokaembaajon: Anutuwaa kania moma kotowombaa so kolooji, ii mono anjo injisaama onono batunananon asuganondeen erota momakeju.

²⁰ Anutuwaa laaligoya mende iimakejonto, ku-usuna ii Siwe namo mokoloon oroma iikanona kanain qendeema laligon kouro kamban tetegoya qaa asugin enkeja. Kawaajon Anutuwaa borotereya tororo iinin ben akadamyawo koloojiwaa kanianon mono saanon moma kotowonatiwaa so kolooja. Kawaajon ejembanon iwoi monon mondon iyangiaa qaagiaa kitia nangon jewombaaajon amamaankeju. ²¹ *Anutuwaa kania moma koton laligogito, kilen "Iinon bennanaga," kaen mende jen ii mende mepeseegi qabunaya batugianon mende kolooro. Kaen mende kolooroto, qaa omaya lansan romongogi momogianon looriro moto koloogi. Uu momakootogia qaa iikanon mono umun koma pangaman mero tintuan laligoju. Kawaajon "Anutuwaa kania mende mojon," jen mondomondo lan angi mende sokonja.

²² "Momakooto ejemba laligojon," jen selegia men uma laligogito, iikaana kanon ejemba uugia qaa kolooju. ²³ *Anutu qabunaya asamararanawo kamban tetegoya qaa laligon ubaati, ii mende mepeseen waeya mende men laligogito, ii mesaon tando lopion ano borosowo un tosaana kuugi. Tando lopion sogogi kaitanigianon eja koomuyaa so kolooju. Un tosaana megii koon, oro ano namonon bagianon koma kondondongonkejuti, iyonoo so kolooju. Yononon ii usugon ben kaana mepeseen onoma laligogi.

²⁴ Kaen ama laligogitiwaaajon Anutunon ii gema unuro iyangiaa uugiaa siin kombompana tondu otaan serowilin ama iyangiaa selegia gamu qen men kamaan aon laligoju. ²⁵ Anutuwaa qaa hona mesaon kitianon qaa qolonmolongoyanon qokotaagi. Mokomokoloo Toya onanon mende goda qen welen mende qen laligogito, iwoi mokoloroti me iyangiaa borogianon megiti, iikawaa siina kolooro moma borotere yonoo waegia men mepeseen onoma laligogi. Iikaana laligogito, nononon mokomokoloo Tonana ii kamban tetegoya qaa mepeseenkebona. Qaa ii onanon.

²⁶ Kaen ama laligogitiwaaajon Anutunon ii gema unuro iyangiaa siingia kombompana gamuyawo ii tondu otaan kokaen angi: Yonoo embaurugianon loemba kana dindina mesaon iyangiodeen meleema agimin aon laligogi. ²⁷ Eja yononon kaanagadeen embawo agimin aon laaligo mesaon dogogi. Serowilin ambutiwaa siingia kombompana ii eja batugianon horon aon mogi geriawo kolooro angiodeen meleema agimin aon angonjoragiawo koloon laligogi. Dogon jeubaba laligogitiwaa irona ii Anutunon sogianon meleema onono qagianon uro boligi.

²⁸ Anutuwaa kania moma kotowombaaajon mogi kamaanqeqeta kolooro mesaogi Anutunon mono kaaniadeen ii gema unuro iyangiaa roromongogia doogoyanon galen koma onono nanamemen gamuyawo ama men laligogi. ²⁹ Nanamemen doogoya ano sili bologa kania kania iikanon uugia saa qero kokaen amakeju: Iwoi otoko ama nen mewombaaajon koposongon angomokolon amakeju. Tosaana yonoonon iwoiwaajon goronkiki amakeju. Ejemba unugi komunkeju. Angowowo ama tosaana tiligon onomakeju. Ejemba tosaana konjilin qaganon bologa ama onombomaaajon momakeju. Ejemba gejagianon qaa sane angi kemero dimbonawo juma kemakeja.

³⁰ Gemagege qaa jenkeju. Anutuwaa yon jenkeju. Sili bologa geriawo ten koma otaankeju. Jaba-arambaran ama selegia men umakeju. Selenon kuukuu ano sili bologa morota morota mokoloonkeju. Nemunman qaagia mende ten komakeju.

³¹ Momogia mende tooro uugia qaa laligon qaa lan somongon mende otaankeju. Ala-ala mende ama tosaana yonoonon wosomomo mende moma kere men onomakeju.

³² Anutunon kana dindina kokaen jen kotorota eja: Ejemba bologa kaana amakejuti, iyononon mono koomu kotakotaa bunja koloowutiwaa so kolooju. Yononon jenkooto

* 1:21: Ef 4.17-18 * 1:23: Dut 4.16-18

ii moma asarijuto, kilen iyangio bologa ii amakeju ano iikayadeen qaagoto, tosonian kaanja anji ii “Saanon!” jen wambelaan nanjon onomakeju. Kian.

2

Anutunon qaanana gosin dindinagadeen jen tegonkeja.

¹ *Oo alana, gii tosia yonoo qaagia jen tegonkejan me qaago? Gii tosaan yonoo qaagia jen tegon geenjo nanamemen iikayadeen amakejan. Kawaajon alagaa qaaya mon jen tegojani een, mono geenjaa qaa kaanagadeen jen tegona iikawaa ironanon mono geenjaa qaganon ubaa. Kawaajon uuta me kamaanqeqeta koloojani, ii kilen mono iwoi monjon mondon geenjaa qaawaa kitia nanjon jemambaajon amamaankejan. ² Ejemba nanamemen bologa kaanja amakejuti, Anutunon iyonoo qaagia qaa honaa so gosin jen tegonkeja, ii mojon.

³ Kawaajon nomaen romonjojan? Gii namo ejaga ano kilen iwoi kaanja amakejuti, iyonoo qaagia jen tegon geenjo nanamemen iikayadeen ana sokonja me qaago? Anutunon qaaga gosin jen tegon irona meleema gono hona goo qaganon ubaa. Anutuwa jaanon mende kokomomola men asanowaga.

⁴ Anutunon njala men nonoma kilenananaa irona ulanawo mende meleembaato, mamboma moma mokosinjonkeji, qaa iikawaajon jejewili anjan me? Anutunon uuawagaya qendeema uuga meleembagatiwajaan horon gomakeji, iikawaajon tompin laligowabo. ⁵ Gii gejaju ama uuga mende meleembagati een, iikaanja kanon Anutuwa jaanon kokomomola mende mewagato, irinjonsoonanon mono goo qaganon sein ubaa. Kazi kambananon kan kuuro qaanana dindinagadeen jen tegowaa. Irona meleema nonombaati, kamban iikanon irinjonsoonon mono asuganon ninisaano iima mbona.

⁶ *Anutunon mono “Nanamemenanaa so motomotoon ananaajon kitia meleema nonombaati,” ii kokaen: ⁷ Anutunon qabunaya nonombaatiwajaan mamboma akadamunanawo koloowombajaan kaparan koma pondan nama gawon awaa awaa men laligojoni, ananaajon laaligo kombombanja nonombaa. Ii nonono kamban tetegoya qaa oyanboyan laligon ubona. ⁸ Iikaanja laligon ubonato, ejemba iyangiaajonadeen romonjon kirinjaba men Buna qaa hona gema qen qaa bologa otaankejuti, Anutuwa irinanon mono iikawaajon soono uugereya ano qagianon ubaa. ⁹ Uugereya ii wala Juuda nonoo qanananon uro nonoo gemanananon kantri tosaan kaiyaka bologa amakejuti, kuuya iyonoo qagianon kaanagadeen uro siimbobolo kakasililin moma laligowuya.

¹⁰ Kaen laligowuyato, Juuda ano nonoo gemanananon kantri tosonian kaanagadeen uugia meleema kaiyaka awaa amakejuti, Anutuwa akadamuyanon mono kuuya ananaa qanananon uro qabun nonono luaenon laligowona. ¹¹ *Anutunon ejemba tosaan mende ninisoron tosaan mende sureen onomakejato, so motoonjonon gosin nonomakeja.

¹² Iikawaa kania ii kokaen: Kantri tosaan yononon Anutuwaanon Kana qaa mende weenjon moma singisonjo lan amakejuti, iyononon mono korebore tompin laligon tiwilaawuya. Juuda nononon Anutuwaanon Kana qaa weenjon moma kilen singisonjo amakejoni, Anutunon mono qaa iikawaa so kuuya gosin nonoma qaanana jen tegowaa. ¹³ Ejemba Anutuwaanon Kana qaa een momakejuti, iyononon Anutuwa jaanon solanja mende kolooju. Qaagoto, Kana qaa ten koma otaankejuti, Anutunon mono iyonoo qaagia jen tegoro solananiwuya. ¹⁴ Kantri tosonian Anutuwaanon Kana qaa mende men laligojuto, tosonian kilen tondu iyangiaa aingiaa so romonjon

* 2:1: Mat 7.1; Luuk 6.37   * 2:6: Ond 62.12; Gba 24.12   * 2:11: Dut 10.17

amakeju. Anutuwaa kana qaaya mende mojuto, kilenj momogianonj jen kotonj onono Anutuwaa kana qaawaa so ama iikawaa baatanonj laligoju.

¹⁵ Kaanja laligojutiwaa kania ii asuganonj asuginj kokaenj eja: Anutunonj ejemba mokoloonj nonoma iikanonj Kana qaayaa jenjkootoya ii kuuya ananaa uunananonj anota eja. Kawaajonj Anutunonj qaaya jen sane amakeji, ii waba kantri yonononj kaanagadeenj momakeju. Ii uugiaa gejianonj mogi qaagia injijoro Anutuwo ororonj momakeju. Anutunonj uumomo ononoti, iikanonj kambanj tosaanonj qaa jakeyanonj ama kuunj onono moma bolinkeju ano kambanj tosaanonj qaagia nanjonj jero moma qeangonkeju. ¹⁶ Oligaa Buja jen asarinkejenj, iikawaa so kambanj somatanonj kokaenj kolowaa: Kraist Jiisanonj Anutu ilaanj muro ejemba ananaanonj qaa aasangoya aasangoya gosinj jen tegonj nonombaa. Kianj.

Kana qaa iikanonj kaniaanana nomaenj ninisaanja?

¹⁷ Gii geengaa qaga Juuda ejaga qama Kana qaanonj hamo qen gombaatiwaaajonj moma laarinj “Anutuwaa buja koloojen,” jen selega mepeseena sokonja me qaago?

¹⁸ Gii Anutuwaa jetaa so laaligowaa qaaya moma sorogonj laligojanj. Anutuwaa Kana qaa kuma gonjitiwaaajonj ama kana awaa soro otaamambaaajonj jen qaa kuuya gosinj honja ano qolonmolongoya mendeemakejanj. ¹⁹ Gii “Saanonj jaagoo ejemba ala ilailaagia koloonj unuamaña,” jen awelegonj aonkejanj. Pangamanonj laligojuti, ii menj asarinj onjombagatiwaa so awasankaka koloojanj.

²⁰ Kaenj koloonj kokaenj jenkejanj, “Kana qaa kuma nonjgita momakooto mokoloonj qaa honjaa kania modaborojenj.” Kaenj jen afaangonj kokaenj jenkejanj, “Nii saanonj ejemba momogia qaa yonoo boigia koloomaña. Saanonj naambora yonoo qaqazugia koloonj kuma onjomakemaña.” ²¹ Kaenj jen tosaanja kuma onjoma naambaajonj geengaa mende kuma aonkejanj? “Yongoro mende mewa,” jen ejemba uugia kuunj onjmakejanto, geengoo yongoro meme koloonj mende sokonja.

²² “Serowilinj mende amba,” kaenj injijona mogito, geengoo serowilinj anjanj me qaago? Tando lopionj sisi menj onjmakejanto, kilenj geengoo jiwowonj jigononj uma iwoi anjonj koma leinj qen menkejanj. Ii mende sokonja.

²³ Anutuwaanonj Kana qaawo laligojaniwaaajonj selega tondu menj umakejanto, geengoo ii waleema iikaanja kanonj Anutuwaa qabunaya menj kamaanj ama laligona gamuyawo koloonkeja. ²⁴ *Iikawaa qaaya ii Buja Terenonj kokaenj oogita eja, “Onoo siligiaajonj ama waba kantri kanageso yonononj Anutuwaa qata mepaegonj batugianonj mepaqepae amakeju.”

²⁵ Anutuwaanonj Kana qaa otaanj laligojani eenj, Anutuwaa aiweseya seleganonj kotogiti, iikanonj mono ilaanj gono sokonja. Ii sokonjato, kana qaa waleema singisonjgo amakejani eenj, mono aiweseya mende memetaa taniñaenj koloonj eenj tondu laligojanj. ²⁶ Tosianonj Anutuwaa aiweseya selegianonj mende kotogi kilenj kana qaawaa jenjkootoya otaanjkejuti eenj, Anutunonj aiwese ii selegianonj ejiwaa so kaanja injiuro sokonja.

²⁷ Iikaanja injiuro yonoononga monjonj saanonj Kana qaawaa so goo qaaga toonj gosinj jen tegoro kamaawaa. Anutuwaa aiweseya seleganonj kotogi Kana qaawaa wana motomotoonj moma anjonj koma laligojanto, ii waleema singisonjgo amakejaniwaaajonj ama kamaawaa. ²⁸ Eja monjonj selenondeenj Juuda ejaga kolooji eenj, iinonj mono Juuda eja honja mende kolooja. Kaanagadeenj Anutuwaa aiweseya selianondeenj kotogi yangisenj amakejuti eenj, ii mono aiwese omaya, honja qaa.

²⁹ *Honja qaagoto, eja monj uutanonj Juuda ejaga kolooji, iinonj mono Juuda eja honja kolooja. Kaanjadeenj Anutunonj uunana qosoma Unaya Toroya iikanonj ano laligoji, iikanonj mono aiwese honja kolooja. Kana qaawaa wana otaanj eja selia kotogi balonj

* 2:24: Ais 52.5 * 2:29: Dut 30.6

ejembanonj mogi umakejato, Anutunonj aiweseya uunananonj nanjiwaajonj moro uro mepeseen nonomakeja. Kianj.

3

Anutunonj qaaya pondan otaankeja.

¹ Kaen ero Juuda ejemba laligojonj, iikanonj mono nomaen ilaan nononaga? Anutuwaai aiweseya selenananonj kotogiti, iikawaa honanonj mono nomaen koloon nononja? ² Honanonj mono laaligo kuuya kanonj mamaga koloon onanonj ilaan nonomakeja. Iikawaa qaaya mutuya ii kokaen: Anutunonj Buja qaaya nonono ananaa buja kolooro laligojonj.

³ Kaen laligojonto, ananaanonga tosonianj Anutu mende moma laarinj munj laligogi nomaen ama onombaa? Yangisenj laligogitiwaa ironja meleema mono nomaen ama nonombaa? Uujopaya somonjonj anjonj kono omaya koloowaa me nomaen? ⁴ *Ii qaago totonj! Anana koreboreyanonj ejemba qolonogoya koloojonto, Anutunonj hona tontononja kolooja. Anutuwaai kania ii Buja Terenonj kokaen oogita eja,

“Qaa Jakeyanonj ama qisinj gonji qaagaa kitia jen asarinj iikanonj dindina koloon haamo ama onoma namba. Goo kaniaga kaanja mokolonj nanjonj jewuya.”

⁵ Anana nanamemenj doogoya otaaninj Anutunonj qindingonj nonono iikanonj nanamemenja dindinanonj asuganonj asugiji eenj, anana qaa iikawaajonj mono nomaen jewonaga? Nii qaa ii namo ejemba momonanaa so kokaen jejen: Anutunonj ironja meleeno irinjonsoonjonj qanananonj uji, iwaa momoyanonj kaen dogoja me qaago?

⁶ Qaago, ii mono kozigenj! Anutunonj doogoya koloonagati eenj, iinonj gomanja gomanja ananaa qaanana mono nomaen gosinj tororo jen tegonaga?

⁷ Niinonj eja qolonmolonogoya koloowe Anutunonj qaaya hona iikanonj mindinonj nono iwaa qabunayanonj iikaen asuganonj kolooja. Kaen kolooro niinonj singisonjo am-beti, Anutunonj iikawaa qaaya mono nomaembaajonj jen tegoja? Nomesaoro neenaa jaajaa laligowe sokonaga me qaago? Qaayanonj mono mende loorinj kamaawaa.

⁸ Mono kokaen jeninj sokonaga, “Nono saanonj bologa toroqen aninj Anutunonj ii mindinoro sili awagaa honanonj asugiro qaayanonj qabunayawo koloowaa.” Tosianonj nonoojonj qaa sologenj kaen jen toroqen kokaen jenkeju, “Poolnonj qaa kaen jen iikawaa so lanj amakeja.” Kaen ama jegitiwaa qaaya ii Anutunonj gosinj sogianonj jen tegon onombaa, ii mojenj. Kianj.

Ejemba monjonj solanja mende kolooja.

⁹ Qaa kaen aminj moma ii nomaen jen tegowonaga? Juuda nonononj kantri tosaanja unjuugun Anutuwaai jaanonj dindina koloojonj me qaago? Qaago totonj! Iikawaa qaaya mono waladeen kokaen jen kotiininj: Juuda me kantri tosaanja koloowonagati, anana korebore singisonjo aninj kokosiinj nonono laligojonj. Kawaajonj selenana menj ubombaajonj amamaankejonj. ¹⁰ *Iikawaa qaaya ii Buja Terenonj kokaen oogita eja,

“Monjonj monj solanja dindina mende totonj kolooja.

¹¹ Mombaa utanonj momo mende koloonj asariro tondu laligoju. Monjonj monj Anutu mokoloomambaajonj mende kaparanj komakeja.

¹² Qaagoto, kuuyanonj mono kana uugunj sisau laligoju.

Koreborenonj mono bolinj Anutuwaai jaanonj anjonjoragiawo kolooju. Awaa koloonkeji, motoondago monj ii mende totonj mokoloojenj.

¹³ *Neselanjanonj anjomokolonj amakeju.

* **3:4:** Ond 51.4   * **3:10:** Ond 14.1-3; 53.1-3   * **3:13:** Ond 5.9; 140.3

Nengbaogbaogianon qasiriwaa ron kaanja aantama nano koomuwaa kanjaruga kaanja iikanon ejemba lan tiwilaan onjmakeju. Qaa bologa ii qatowaa jeta nomben warabe kaanja buugianon saa qen ero jegianon ejemba tondu injinkeju.

14 *Qaa kowoga seiyawonon mono buugia saa qero ejemba tondu qasuaan onjmakeju.

15 *Ejemba tondu unun sagia molaawutiwaajon kanagianon kike uulanawo kema kankeju.

16 Nanamemengiaa kania dogoro laligojutiwaa aiwesegia kokaen kolooja: Daen daen liligonkejuti, iikanon mono kondemondoen angi ejemba uugianon bolin koboankeja.

17 Luaenon laaligowaa kania ii mende moma koton yagoju.

18 *Anutu goda qewombaa qaaya ii uugianon mende eja. Jeta uuguwubotiwaajon keegia mende moma een lan laligoju.”

Anutuwaanon qaa kaen eja.

19 Anutunon Kana qaa kokaembaajon nonono, ii mojon: Kana qaa kuuya kanon goman so somonjon nonomakeja. Anana qaa kawaa baatanon kema ten koma laligonin sokombaa. Mende ten kombonati een, Anutunon mono irona meleema nonono tiwilaawona. Kawaajon sombunana moma mondomondonana mesaon qaanana bogoro laligon ten koma munin sokombaa. Anutunon ejemba kananana kaen ninisaanota eja.

20 *Kana qaanon somonjon nonomakejato, nono kuuya ii otaa-wombaaajon amamaankejon. Anutuwaanon Kana qaanon singisongo-nana men asugiro iima saanon moma kotowonato, kana iikanon Anutu waa jaanon solana koloowombaaajon amamaawona. Kian.

Solana koloowonatiwaa kania ii momalaari.

21 Nononano amamaankejonto, Anutunon Kana qaa otaan solana koloowonatiwaaajon ii mende jeroto, kana morota kokaen arengon jerota eja: Anutunon ano qaanana jen tegoro iwaa jaanon solananiwona. Anutunon qaa ii Mooses ano gejatootoo ejemba yonoojon injisaano nanjon jen Buja Terenon oogita kamban kokaamba asuganon asugiro mojon.

22 *Kawaajon kanona me kanona anana Jiisas Kraist moma laarijoni, Anutunon mono kuuya anana qaanana jen tegoro solananiwona. Ejemba tuun morota morota anana Anutu waa jaanon ororon koloojon. 23 Ejemba kuuya anana singisongo ama Anutu waa asamararanjaajon amamaajon.

24 Ii amamaajonto, Anutu waa kalenmoriananon kolooro Kraist Jiisasnon downana mero. Anutunon kalen iikawaajon ama qaanana jen tegoro solananiwona. 25 Wala singisongo ama laligogiti, Anutunon ii moma mokosingon irona uulanawo mende meleema onono. Ii mende meleema onoma iyanaa nanamemen solananon asuganon asugiwaatiwaajon moma Kraist Jiisas siimolon oro kaanja kolooro qegi komuro Anutu waa jaanon koma konjoratin nonombaatiwaa kania kolooro. Saya molaaroti, ii moma laarinin iikaanja kanon singisongonana songbama mesaoro solananiwona.

26 Kania ii kamban kokaamba asuganon asugiwaatiwaajon moma Jiisas kaen ama muro. Anutu waa nanamemen solana ii kokaen: Ano solana kolooja ano monjon Jiisas moma laariji, mono iwaa qaaya jen tegoro solananiinkeja.

27 Kaen kolooro mono naambaajona selenana men ubonaga? Iwoi mombaajona ama qaago toton. Kana qaa otaan solana koloowombaaajon ii amamaajon. Kanja kanon solana mende koloowonato, Jiisas moma laarinin Anutunon niniima qaanana

jen tegoro solananiŋkebona. ²⁸ Qaa koi jen tegon kota kokaen jen kotiijon: Kana qaa otaankejonjwaajon qaagoto, Jiisas moma laarin mujonjwaajon ama Anutunon qaanana jen tegoro solananiŋkebona. ²⁹ Anutunon Juuda nonoo Anutunanagadeen mende kolooja. Mono kantri tosaana yonoo Anutugia kaanagadeen kolooja me qaago? Mono yonoo Anutugia kaanagadeen kolooja.

³⁰ *Anutunon motoonngo kolooja. Kawaajon selenana kotogi laligojoni, nononon moma laarin munin men solananiŋ nonomakeja ano selegia mende kotogi laligojuti, ii kaanagadeen moma laarin mugitiwaajon ama men solananiŋ onomakeja. ³¹ Moma laariwutiwaa qaa jen kanon kuun onoma iikaana kanon Kana qaa men kamaan anin omaya koloowaa me qaago? Ii kozigen qaagoto, Anutuwaanon Kana qaa ii mende qewagonkejonto, ii men kotiinkejon. Kian.

4

Aabrahamnon Anutu moma laarin solana kolooro.

¹ Nono bemunjalenana Aabrahambaa kaniaajon nomaen jewona? Iinon Anutuwaa kania nomaen mokolon iwaa jaanon solana kolooro? ² Onanon, Anutunon iwaa qaaya ii nanamemenawa awagaajon ama jen tegoro solananiŋaga een, iinon iikawaajon saanon selia men unagato, ii Anutuwaa jaanon qaago. ³ *Iikawaa qaaya ii Buna Terenon kokaen oogita eja, “Aabrahamnon Anutu moma laariro momalaaria iiro sokono qaaya jen tegoro solananiro.” Qaa kaen eja.

⁴ Qaaya ii mono kalenga jen tegoro solananiroto, mononon gawon mero galenanon tawaya kalenga qaagoto, gawon menkejiwaa so iima gosin tawaya munkeja. ⁵ Balon galenon kaen munkejato, Anutunon angonjora ejemba ananaa qaanana jen tegoro solananiŋkebona. Kawaajon mononon oyanboyon koloomambaajon gawon mende men Anutu een moma laarin muji, Anutunon mono momalaaria ii iiro sokono qaaya jen tegoro solananiwaa.

⁶ Deiwidnon kaanagadeen qaa kawaa kania nanjon qaa kokaen ninisaama jero, “mononon oyanboyon koloomambaajon gawon mende mero Anutunon momalaaria iiro sokono qaaya jen tegoro solananiro, iinon mono simbawonawo kolooja.” ⁷ *Kaen jero qaaya ii kokaen oogita eja,

“Ejemba Kana qaa waleengi Anutunon singisonngogia mesaon koma konjoratiro laligojuti, iyononon mono simbawonawo kolooju.

⁸ Pononon mombaa singisonngoya songbama iiro sokono irona qaganon mende ano ubaati, iinon mono oyanboyonawo kolooja.”

Qaa kaen eja.

⁹ Anutunon oyanboyon koloowombaa kania kaen ninisaama Anutuwaa aiwese-nanawo nonoojodeen jerota eja me qaago? Kian qaago. Ii mono kantri tosaana aiwesehia qaa yonoojon kaanagadeen eja. Nononon kokaen jen oodaborojon, “Aabrahamnon Anutu moma laariro momalaaria iiro sokono qaaya jen tegoro solananiro.”

¹⁰ Mono naa kambanon iiro sokono qaaya jen tegoro solananiro? Anutuwaa aiwesehia selianon kotogi laligoroti, kamban iikanon qaagoto, wala een laligoroti, Anutunon mono kamban iikanon momalaaria iiro sokono qaaya jen tegoro solananiro.

¹¹ *Wala een laligon Anutu moma laariro qaaya jen tegoro solananiro. Kawaa gematanon sokonotiwaaiwesehia ii selianon kotowutiwaajon jero munjen aasoya kaana kolooro. Kaen kolooro iwaa gematanon Anutuwaa aiwese-nanawo mende laligon moma laarin munin momalaarinana iiro sokono qaanana jen tegoro solananiwonati, Aabrahamnon kuuya ananaa wanjalenanaga kolooro. ¹² Wanjalenanana

* **3:30:** Dut 6.4; Gal 3.20 * **4:3:** Jen 15.6; Gal 3.6 * **4:7:** Ond 32.1-2 * **4:11:** Jen 17.10

iinon een laligon kamban iikanon uuta meleema Anutu moma laarin laligoroti, nono aiweseenanawo iwaa so ama laligojon. Anutuwaa aiweseenanawo laligon uunana meleema laligojoni, mono nonoo wanjalenana kaanagadeen kolooro. Aiwese koton nonongi een lan mende laligojonto, Aabrahambaa kana lasuya otaan moma laarinkejon. Kian.

Anutuwaanon soomongo qaa moma laarin honawo koloowaa.

¹³ *Anutunon Abraham balon buja qen muro toya kolooro gbiliurutanon iwaa gematanon iikaan laligon ubutiwaa qaaya jen somongoro. Qaa ii Kana qaa otaarotiwaajon ama mende iJOROTO, Anutunon momalaaria iiro sokono qaaya jen tegoro solanja koloorotiwaajon qaa ii ijoro.

¹⁴ *Tosianon oyanboyan koloowombaajon Kana qaanon qokotaan iikaana kanon Anutuwaanon iwoi ii buja qen aowuyagati een, iyononon mono momalaariwaa qaaya qewagogi omaya koloona. Kaen Anutuwaanon soomongo qaawaajon mende amaanin qaa iikanon mono omaya koloowabo. ¹⁵ Anutuwaanon Kana qaa waleenin irinja soono kazianon qanananon umakejato, Kana qaa mende enaga, ii singisongowaa qaaya mende jewonaga.

¹⁶ *Aabrahamnon kaen mindirin nonoma kuuya ananaa wanjalenana kolooja. Kawaajon soomongo qaaya nononoti, ii Kana qaanon qokotaankejuti, iyonoojonadeen qaagoto, Aabrahamnon moma laariroti, iikaana moma laarin ananaan kaanagadeen honawo koloowaatiwaajon moro. Kawaajon Anutunon soomongo qaaya ii kokaen arengon ano: Ii moma laarin hona kuuya ananaajon kalenga nonono kalenmoriananon asuganon asuginkeja.

¹⁷ *Aabrahambaa qaa mon ii Buja Terenon kokaen oogita eja, “Niinon gii kuun gombe ejemba kanageso mamaga yonoo mangiaga koloowaga.” Qaa kawaa so Aabrahamnon Anutuwaajaanon man koma nonomakeja. Anutunon koomuya men gbilin onomakeja. Kanageso laaligogia qaa, ii jaawo laligojutiwaa tani kaana onoono asuginkeju. Aabrahamnon mono Anutu kaana moma laarin muro.

¹⁸ *Anutunon wala Aabrahambaaajon kokaen ijoro, “Goo gbiliuruganon koloon seigi jangogia sengelao kaana kolooro laligowuya.” Soomongo qaa ii moma nomaen honawo koloona, ii mende moroto, ii kilen jejeromonromon ama ejemba kanageso mamaga yonoo mangia koloomambaajon mamboma laligoro. Soomongo qaa mutuyaa so koloowaatiwaajon mono Anutu moma laarin mun laligoro. ¹⁹ *Saarawaa goronon merabora memewaa so mende kolooro anjo gbania 100:waa so laligon waaro. Kawaajon iyan romongoro mono eja wana selia waziin soosolia kolooroto, kilen Anutuwaajaanon honawo koloowaatiwaajon moma laarin mun laligoro Aabrahambaa momalaarianon mende sologon looriro.

²⁰ Mende looriroto, qaayanon honawo koloowaatiwaajon moma laarin iikanon kotiin nano. Anutuwaajaanon soomongo qaawaajon uutanon kema qen kan qen mende anoto, momalaarianon kotiiro Anutu mepeseen laligoro Anutuwaajaanon qabunayanon seiRO. ²¹ Anutunon iwoi asugiwaatiwaa qaaya jen somongon ii andaboromambaajon kotiinkeji, ii moma kotiidaboron uuwoi mon mende ama laligoro. ²² Kaen ama laligorotiwaajon Anutunon Aabrahambaa momalaaria iiro sokono qaaya jen tegoro solananiro. ²³ Momalaaria iiro sokono qaaya jen tegoro solananiroti, qaa ii Aabrahambaaajonadeen mende oogita eja.

²⁴ Aabrahambaaajonadeen qaagoto, ananaajon ama kaanagadeen ii oogita eja. Anana Ponana Jiisas men gbiliro koomunonga waaroti, Anutu iikaan moma laarin mun momalaarinana iiro sokono jen tegon nonono solananiwona. ²⁵ *Anutunon ananaa

* **4:13:** Jen 17.4-6; 22.17-18; Gal 3.29   * **4:14:** Gal 3.18   * **4:16:** Gal 3.7   * **4:17:** Jen 17.5   * **4:18:** Jen 15.5
* **4:19:** Jen 17.17   * **4:25:** Ais 53.4-5

singisongonanaajon ama Jiisas mende anjon kono komuro ano solanja koloowombaa-
jon ama men gbiliro koomunonga waama laligoja. Kian.

5

Anutuwaa jaanon solananin aisoon luaenon laligojon.

¹ Anana Anutu moma laarinin qaanana jen tegoro solananijon. Kawaajon Ponana Jiisas Kraistnon mono nemun koma nonono Anutuwo luae mokolon laligojon.

² Kaanagadeen Jiisas Kraist moma laarinin nemun koma nonono kalenmorian buna gen aowombaa kania mokolon kamba kokaamba kalenmorian uutanon laligojon. Anutuwaa asamararan uutanon keubombaajon jejeromonromon ama aisoonkejon.

³ Kawaajonadeen mende aisoonkejonto, konajilin moma kawaajon kaanagadeen aisoonkejon. Konajilin moma mokosinjon iikaanja kanon kaparankonon mokoloowona. Ii moma iikawaajon aisoonkejon. ⁴ Kaparan koma angobatonon kotiin nambona. Angobatonon kotiin nanin jejeromonromonananon kotiinkebaa. ⁵ Anutunon Uja Toroya ama nonono kana kolooro uujopaa molaaro uunananon kemero laligojon. Kawaajon jejeromonromon ama oyanboyan koloowombaajon ama mamboma gamugamu mende mokoloowona.

⁶ Iikawaa kania ii kokaen: Anana wala looloria esunana qaa laligonini, Kraistnon mono kamba dindina iikanondeen komun ejemba anjonjoranawo ananaa downana mero. ⁷ Monon Kana qaa tororo otaan dindina kolooji, alia iikaanjaajon monon saanon mende komunaga? Ii moro amamaaya koloonagato, monon uujopa mamaga ejemba ama onomakeji, alia monon iwaajon ama saanon selia qeleema komumambaajon monaga.

⁸ Ejembanon iikaanja amakejonto, Anutunon uutanon jopagon nonomakeji, iinon ii kokaen qendee: Iinon Kraist wasiro kamaan wala anjonjora ejemba laligonini, kamba iikanondeen mono ananaajon ama komuro. ⁹ Komuro kamba kokaamba sayanon songbama jen tegon nonono solananin laligojon. Kilen ii qerewena kaanja kolooro honanon mono kanagen kokaen koloowaa: Anutunon singisongowaa uugereya asuganon qendee iwoi kanjanawo namonon asugiwaa. Ii asugiro Anutuwaa jaanon solanja koloojonjwaajon Jiisasnon mono irinjonsoon iikananja metogon nonono oyanboyan mokoloowona.

¹⁰ Anana wala Anutuwaa kereuruta laligonini, kamba iikanon iyanaa Meria wasiro komun iinon tawanana kolooro Anutuwo ala-ala koloonin. Koloonini, iikanon qerewena koloojato, honanon kanagen kokaen asugiwaa: Tawanana ano Anutuwaa alauruta laligonin Jiisasnon kotiin laligojiwaajon mono afaanon metogon nonono oyanboyan mokoloowona. ¹¹ Ponana Jiisasnon Anutuwaa hamoqeqe gawona mero Anutunon tawanana ano iwo ala-ala koloonini, iikayadeen qaagoto, onanon Anutuwo jopagon aon nama otokorian maama aisoonkejon. Kian.

Aadambaajon ama komuninto, Kraistwaaajon ama gbiliwona.

¹² *Eja motoongonon singisongo namonon kondoro kolooro. Anutunon singisongowaa irona ano koomu asugiro. Iikawaa so ejemba kuuyanon singisongo ama laligonin koomunon iikawaajon ejemba korebore sokoma nonono laligojon.

¹³ Wala Kana qaa mende kolooro kamba iikanon kaanagadeen singisongo asuganon asugin edaboroto, Kana qaa mende ero singisongowaa qaaya ii mende jen gosin lan laligogi.

¹⁴ Aadambaa kambananonga kanain lan laligon kougi Mooseswaa kambananon Kana qaa asugiro. Ejemba kamba biiwianon iikanon singisongo anjito, Adamnon

---

* 5:12: Jen 3.6

kana waleenoti, iikawaa sogadeen mende waleema laligogito, koomunon kilen ii kaanagadeen galen koma onono laligogi.

Adam, eja mutuya iinon mono eja mon kawaatiwaa sareyaga kolooro.

¹⁵ Sareyaga kolooroto, kanagara ii ororon mende koloojao. Aadamnon Kana qaa waleema kamaaro singisongo asugin sein ejemba mamaga sokoma onono komun laligogi. Ii koomuwaa kania koloojato, oyanboyan koloowombaa kania ii mon. Ii kokaen: Eja motoonggo Jiisas Kraist iinon nemun koma nonoma kalenmoriaña ninisaano Anutuwaawaa kalenanon asuganon asugin ejemba mamaga sokoma qepalugon nonono. ¹⁶ Toroqen kokaen jemaña: Kana woi ii ororon mende koloojao. Eja motoonggonon singisongo ano Anutunon qaaya jen tegoro singisongo ejemba kuuya anana gere siawaa bunja kolooin. Ii balon ejawaa kania koloojato, Siwe ejawaa kania ii mon. Ii kokaen: Kamban mamaga Anutuwaawaa Kana qaa waleenin kalen qendeema jen tegon nonono solaninkejon.

¹⁷ Ii mombo jemaña: Eja motoonggonon Kana qaa waleema koomu kondoro ejemba korebore komun laligojon. Aadambaa singisongowaaqon ama koomunon kuuya sokoma galen koma nonono tondu laligonin. Ii kana kamaanqeqeta koloojato, Anutu esunmumuyaa kania ii kokaen: Ejemba anana solan koloowombaa kalen ii kelemalelen bunja qen aon kalenmoriaña uutanon laligojoni, anana mono oyanboyan mokoloowona. Eja motoonggo Jiisas Kraist iinon nanjon inaan nonono kawali kaña kotiin laligon ubon.

¹⁸ Mombo toroqen jemaña: Eja motoonggonon Anutuwaawaa Kana qaa waleema kamaaro Anutunon qaaya jen tegoro ejemba kuuya anana gere siawaa bunja kolooin. Kaanideen eja monon solan koloowombaaqon kondoro uunana meleenin Anutunon saanon ejemba kuuya anana qaanana jen tegoro solanin kotiin laligon ubon. ¹⁹ Iikayadeen mombo jemaña: Eja motoonggonon qootogo ama singisongo wan kono seiro ejemba seiseiya anana meleema singisongo ejemba kolooin. Kaanideen eja monon Anutuwaawaa jeta ten koma singisongonanaa tawaya mero kana kolooro Anutunon ejemba seiseiya anana qaanana jen tegoro solaninwon.

²⁰ Wala een lan laligon kougito, Mooseswaa kambanon Anutunon Kana qaa ejemba singisongogia moma kotowutiwaaqon toroqen onono. Ii toroqen onoto, ii mogi singisongogianon sein asuganon asugiro. Iikaen kolooro Anutunon mono kalenmoriaña kaanagadeen men seiro singisongo ugun asugiro. ²¹ Singisongowaa kusuna ii somata. Kawaajon singisongo anin iikanon galen koma nonono koomuya kolon laligon kounin. Anutuwaawaa kalenmoriaña iikanon mono kaanideen kusunawo koloaja. Jiisas Kraist Ponnananon solaninwombaaqon kondoro Anutunon qaanana jen tegoro dingon laaligo kombombaña mokolon kamban tetegoya qaa laligon ubon. Kian.

6

Singisongo gema qen Kraistwo gbilin laligowu.

¹ Anutunon kalenmoriaña nonono seiwaatiwaaqon singisongo toroqen ama laligowona me qaago? Kawaajon mono nomaen jenin sokombaa? ² Singisongo mono kozigen! Nono singisongowaa kasanonga lolon uunana walaganon qamo kaña kolooro singisongo ambombaaqon togon laligojoni een, mono nomaembaajon singisongonon toroqen galen koma nonono laligowonaga?

³ Qaa koi moju me qaago: Anana kuuya Kraistwaanon qokotaawonatiwaaqon ama oomulu men nononji. Iikanon uunana walaganon mono Jiisas qegi komurotiwaa tani komuro laligowombaaqon oomulu ii men nononji.

⁴ * Amanonj asamararaja qendeema Kraist menj gbiliro koomunonga waaroti, ananaa uunananonj kaanagadeenj gbiliro dologa koloonj laligoninj sokombaa. Manananonj anana Kraistwaa tani kaanja gbilinj waama nanamemenj dologa ama menj laligowonatiwaajonj moja. Kawaajonj oomulu ii kokaembaajonj menj nononji: Uunana walaganonj Jiisaswo motoonj komunj ewaatiwaajonj uunana walaga ii kaanja ronj konji.

⁵ Uunana walaganonj Kraistwo ororonj komuro iikanonj iwo qokotaanj laligojonj eenj, Manananonj anana kaanagadeenj Kraistwo nambonatiwaajonj moja. Kraistnonj koomunonga waaroti, mono iwaa tani ororonj gbilinj laligoninj sokombaa. ⁶ Uuselewaa siijnana kombombanja bologanonj singisonngo ambonatiwaajonj koposongonkeji, Anutunonj siinj ii kondeeno kemebaatiwaajonj momakeja. Anutunonj singisongononj toroqen galenj koma nonono welenja qen laligowonatiwaajonj mende moja. Kawaajonj uunana walaga ii Kraistwo maripoononj qero komuro. Iikawaa so laligojonj, ii mojonj.

⁷ Mombaa uuta walaganonj komuro iinonj mono singisonngowaa kasanongga loloonj laligoja. ⁸ Uunana walaganonj Kraistwo komuroti eenj, kaanjadeenj iwo gbilinj laligonj kotiiwombaaajonj moma laarijonj.

⁹ Kaenj moma laarinj Kraistwaa kania kokaenj ero moma yagojonj: Anutunonj ii menj gbiliro koomunonga waama laligonj kotiinj mombo mende komuwaa. Koomunonj ii mende toroqen galenj kono laligonj ubaa. ¹⁰ Koomu komuroti, iikaanja kanonj mono kambanj motoonngo iikanonj singisonngowaa ku-usunja kondeeno kambanj tetegoya qaa looloria enj ubaa. Laaligo kombombanja laligoji, ii mono Anutuwaajonj laligonj ubaa. ¹¹ Qamo yonononj singisonngo ambombaaajonj amamaawuya. Onjo mono kaanjadeenj onjoangiaajonj mogi qamo kaanja kolooro Kraist Jiisaswo qokotaanj nama Anutuwaajonj kotiinj laligowu.

¹² Selegia komuwaati, iikawaa siinj kombombanja bologanonj galenj koma onono ii tenj koma munj singisonngo ambubotiwaajonj ii mono somongonj laligowu. ¹³ Kawaajonj sele kitigia kuuya ii mono singisonngo Toyaa borononj mende ambu. Kema kaenj anji bunjaya kolooro wanj kono anjonjora koloowabo. Iikaanja qaagoto, koomuyanonga gbilingo mono onjoangia Anutuwaaw borononj ama aowu. Sele kitigia kuuya ii Anutuwaaw borianonj anji bunjaya kolooro nemunj kono nanamemenj solanja koloonkebaa. ¹⁴ Onjo Kana qaa baatanonj qaagoto, kalenmorianj uutanonj laligoju. Kawaajonj singisongononj mono eenj somongonj galenj koma onono laligowubo. Kianj.

Solana laaligowaa Toyaa mono welenj qen laligowu.

¹⁵ Kawaajonj nomaenj jewonaga? Anana Kana qaa baatanonj qaagoto, kalenmorianj uutanonj laligonj singisonngo aninj sokonja me qaago? Ii kozigenj! ¹⁶ To woi koloojao. Onjoangia yoroononga mombaa borononj ama aonj jeta tenj koma welenja qenkejuti, iikawaajonj mono qaa koi moma yagowu: Onjo monj jeta tenj komakejuti, mono iwaa welenjqeuruta kolooju. Singisonngo Toyaa welenjqeuruta koloojuti eenj, iinonj mono unuano koomu kotiga komuwuya. Anutuwaaw jeta tenj koma welenja qenkejuti eenj, iinonj mono qaagia jenj tegoro solanja koloonj laligonj ubuya.

¹⁷ Onjo wala singisonngo Toyaa welenjqeuruta koloonj laligogi. Kaanja laligogi Bunja qaanonj mindingonj onjmakebaatiwaajonj kuma ononji mogi. Ii moma iikawaa so uugia meleema kambanj kokaamba Bunja qaa tororo tenj koma Anutuwaaw kania otaankeju. Kaenj moma onjoonj “Anutu dangisen!” jenj laligojonj. ¹⁸ Ii otaanj singisonngowaa kasanongga loloonj Anutuwaaw welenj qen nanamemenj solanja ama menj laligoju.

¹⁹ Uuselegianonj looloria koloojiwaajonj ama qaa iikawaa kania ii mono balonj ejemba ananaa qaa jejewaa so niinonj kokaenj jemaaja: Onjo wala sele kitigia kuuya togonj jeulalanj Toyaa (Satambaa) borononj ama welenj qen laligogi. Kaanja laligogi nanamemenj anjonjorayawo asuginj uugia menj tilooro laligogi. Kaanja laligogito,

* 6:4: Kol 2.12

kamban kokaamba sele busu kitigia kuuya ii mono togon Anutuwaa boronon ambu. Kaen ama welen qegi nanamemen solan̄a asugiro soraaya koloon̄kebu.

²⁰ Ono singison̄go Toyaa welen̄qeuruta laligogiti, kamban̄ iikanon̄ nanamemen solan̄a ii mende otaagito, on̄oan̄giaa jaajaa tondu laligogi. ²¹ Kamban̄ kokaamba nanamemen̄ iikawaajon̄ gamugia mojuto, kamban̄ iikanon̄ iikaen̄ ama laligon̄ hon̄a mono nomaen̄ mokoloogi? Nanamemen̄ gamuyawo kawaa hon̄a ii koomu kotiga.

²² Kamban̄ kokaamba Anutunon̄ singison̄gowaa kasanon̄ga isama on̄ono loloon̄ Anutuwaa welen̄qeuruta koloogi hon̄a asugiro soraaya koloon̄keju. Kaen̄ ama laaligo kombomban̄a laligon̄ tetegoyanon̄ oyan̄boyan̄ mokoloon̄ laligon̄ ubuya. ²³ Singison̄go anin̄ Toyanon̄ tawa nonono koomu kotiga mokoloowon̄ato, Anutuwaa kalen̄a ii oyan̄boyan̄ laaligo. Kraist Jiisas Pon̄nanawo qokotaan̄ nambon̄ati een̄, mono kotiin̄ tetegoya qaa laligon̄ ubon̄a. Kian̄.

7

Loemba laaligowaa sareqaaya

¹ Oo uumeleen̄ alauruna, on̄o Kana qaa mojutiwaa so on̄oojon̄ kokaen̄ jemān̄a: Kana qaanon̄ ejemba somon̄gon̄ nonon̄ja. Namonon̄ laligon̄ ubon̄atiwaa so mono kawaa baatanon̄ laligowon̄a, on̄o ii moju me qaago? ² Kawaa sareya mon̄ ii kokaen̄: Kana qaanon̄ emba loyawo somon̄goro ejanon̄ laligowaatiwaa so loemba laligowaoto, loyanon̄ komuwaati een̄, embianon̄ mono loemba laaligowaa Kana qaanon̄ga loloowaa.

³ Kawaaajon̄ loyanon̄ jaawo laligoro eja mombaajon̄ On̄ jero mewaati een̄, iwaa qata mono olon̄kalu embaga jen̄kejon̄. Kaen̄ jen̄kejonto, loyanon̄ komuwaati een̄, Kana qaa iikanon̄ mende toroqen̄ somon̄goro laligowaa. Kaan̄a laligon̄ eja mon̄ mewaati, iinon̄ mono olon̄kalu embaga mende koloowaa.

⁴ Kawaaajon̄ uumeleen̄ alauruna, on̄oo kanagianon̄ mono kaan̄jadeen̄ eja. On̄o kaan̄agadeen̄ eja mombaa bun̄a koloowutiwaaajon̄ Kraistwo qokotaagi. Anutunon̄ ii men̄ gbiliro koomunon̄ga waaro laaligonananon̄ hon̄a Anutuwaaajon̄ mokolooro asugiwaatiwaaajon̄ momakeja. Kraistnon̄ komuro uugia walaganon̄ iwo komuro qamo kaan̄a koloon̄ Kana qaawaa bun̄a mende laligoju. ⁵ Wala uuselewaa siin̄ kombomban̄a bologanon̄ galen̄ koma nonono tondu laligonin̄. Kamban̄ kanon̄ Kana qaanon̄ sololoon̄ kuun̄ nonono singison̄go ambombaa siin̄nana kombomban̄a bologanon̄ koloon̄ galen̄ koma nonon̄gi. Kawaaajon̄ uuselenananon̄ waaro laaligonananon̄ koomu kotigaa hon̄a mokoloon̄ tondu laligonin̄.

⁶ Kaan̄a laligoninto, wala qaa iikanon̄ somon̄gon̄ nonono gbadoyanon̄ laligon̄ kana qaawaa wan̄a motomotoon̄ otaawombaajon̄ kaparan̄ koma gawon̄a men̄ laligonin̄. Kraistwo qokotaan̄ nanin̄ uunana walaganon̄ iwo komuro kamban̄ kokaamba kana qaawaa bun̄a koloonin̄inon̄a loloon̄ mombo welen̄a mende qen̄kejon̄. Kamban̄ kokaamba kananananon̄ gbiliro Un̄a Toroyanon̄ inaan̄ nonono afaan̄gon̄ Anutuwaa gawon̄a men̄kejon̄. Kian̄.

Singison̄go ambombotiwaaajon̄ kaparan̄ koma aon̄oron̄kejon̄.

⁷ *Kawaaajon̄ nomaen̄ jewonaga? Kana qaa an̄o singison̄goyawo kolooja me qaago? Ii kozigen̄! Kana qaanon̄ mono singison̄gowaa kania qendeema nono mobe. Kana qaa mon̄ kokaen̄ eja, “Mombaanon̄ iwoiwaajon̄ mende koposon̄gowa.” Kaen̄ mende jenagati een̄, niinon̄ iwoiwaa koposon̄gon̄kejen̄i, iikawaa kania mende moma kotowenaga. Kawaaajon̄ Kana qaa mende moma kotowenaga, iikian̄ singison̄go mende moma yagowenaga.

⁸ Kana qaa mende enaga, singison̄gonon̄ mono qaa omaya ano koomuya koloonaga. Kaan̄a koloonagato, jen̄kooto qaa mobe sopa somon̄gon̄ nono ii waleemambaa

* 7:7: Eks 20.17; Dut 5.21

kania kolooro singisonḡo ambe asugiro. Jenkooto qaanon mono kuun nono uuna waaro siinḡa kombombanḡa bologa kania kania ii tororo asugigi bologaaḡon tondu koposonḡonkejen. ⁹ Wala Kana qaa mende moma tompin laligoweto, jenkooto qaa mobe iikanon anḡon koma nonotiwaḡon singisonḡowaa siinḡanon ḡbiliro uuna waaro ii ambe. Singisonḡo ambe men komun nono koomuya koloowe.

¹⁰ Anutunon jenkooto qaa ii otaan laligon kotiimambaḡon moma nonoto, qaa ii otaamambaḡon batogowe men komun nono koomuya koloowe. Koomuya kolooweti, iikanon mono asuganon asugiro mokoloowe. ¹¹ *Jenkooto qaa moma kotowe sopa somonḡon nono ii waleemambaa kania kolooro jenkooto qaanon kuun nono singisonḡonon tiligon nono ii ambe. Singisonḡo ama qaanaḡo koloowe. Iikaanḡa kanon Anutuḡaa jenkooto qaa iikanon singisonḡo nemun kono ambe men komun nono koomuya koloowe.

¹² Kaanḡa kolooweto, kilen Kana qaa iikanon mono kowoga ano soraaya koloḡa. Iikawaa jenkooto qaayanon mono dindinḡa ano awaa koloḡa. ¹³ Kaanḡa kolooro jenkooto qaa awaa iikanon men komun nono koomuya koloowe me qaago? Ii kozigen! Qaa awaanon qaagoto, Kana qaanon mono neenaa singisonḡonaa kania nisaano moma kotowe. Singisonḡowaa gamuya asuganon asugiro kanjanḡawo momambaḡon ama jenkooto qaa iikanon singisonḡowaa sopaya somonḡoro uunanon waaro waleema singisonḡo ambe. Neenaa singisonḡona iikanon mono men komun nono koomuya koloowe. Kianḡ.

Uunanon singisonḡowaa manjaqeqe ero laligojen.

¹⁴ Unḡa Toroyanon Kana qaa nonono dindinḡa koloḡi, ii mojonto, niinon singisonḡo ejaga koloḡon siinḡa kombombanḡa bologawo koloḡon. Kamaanḡ kombe singisonḡonon galen koma nono ten koma welenḡa qen singisonḡo amakejen.

¹⁵ *Kawaḡon iwoi awaa amambaḡon momakejenḡi, ii mende amakejen. Iito, iwoi bologa amambaḡon toḡon sisia menkejenḡi, mono ii amakejen. Kawaḡon iwoi amakejenḡi, niinon kawaa kania saanon mende moma kotonkejen. ¹⁶ Kawaḡon iwoi bologa amambaḡon mojotiitiḡi ama ii amakejenḡi eenḡ, Kana qaanon mono kilen awaa koloḡa. Kana qaawaḡon mono uumotoḡon anjen.

¹⁷ Kaen kolooro niinon neeno ii mende toroqen amakejento, singisonḡo uunanon eji, iinon mono kuun nono ii amakejen. ¹⁸ Nanamemen awaa amambaa siinḡa onḡanon momakejento, ii amambaa esunanon mende koloḡon nomakeja. Kawaḡon noo uunanon iwoi awaa mon mende ejato, uuselenanon mono singisonḡo amambaḡon kuun nomakeja, iikaya mojen. ¹⁹ Kawaḡon iwoi awaa amambaa siinḡa momakejenḡi, ii mende amakejento, iwoi bologa mende amambaḡon momakejenḡi, mono ii amakejen. ²⁰ Kaen kolooro iwoi amambaḡon toḡonkejenḡi, ii kilen amakejenḡi eenḡ, ii neeno mende toroqen amakejento, singisonḡo uunanon eji, iikanon mono kuun nono ii amakejen.

²¹ Kawaḡon neenaa kanana kokaen ero mokoloḡonkejen: Iwoi awaa amambaa siinḡa mobe bologaa siinḡanon mono uuna somonḡoro osinkejen. ²² Kawaa kania ii kokaen: Uunanon Anutuḡaanon Kana qaawaḡon uumotoḡon ama ten komambaḡon momakejen.

²³ Kaen momakejento, sele busunanon neenaa kaniana kokaen ero mokoloḡonkejen: sele busunaa kitia yononon singisonḡowaa waḡa koloḡi amambaḡon momakejen. Singisonḡo amambaa siinḡanon mono uusiinḡa awaa ii men kamaanḡ amambaḡon moro aon oronkejaḡo. Singisonḡo amambaa siinḡa kombombanḡanon mono sele busunaa kitia kitia sololoḡon onḡoma somonḡon nono kasa ḡbadonon laligojen. ²⁴ Oo niinon bolin toḡon anḡonjoranawo koloḡon. Uuselenaa siinḡa bologanon nuano koomu kotiga komumambotiwaḡon mono moronon dowena men hamo qen nonaga?

* 7:11: Jen 3.13 * 7:15: Gal 5.17

²⁵ Oo Jiisas Kraist Ponna, iinon nemun koma nono “Anutu dangisen!” jejen. Kaniananon kaanja kolooro neeno uunanondeen Anutuwaanon Kana qaawaa baatanon kema welenja qenjeento, sele busuna singisonjogowawo iikaananon singisonjo amambaa siinja kombombananon somonjon nono iikawaa kasa gbadonon laligojen. Kianj.

8

Unja Toroyanon riindangonana kolooro kotiin laligojon.

¹ Kawaajon ejemba Kraist Jiisaswo qokotaan nanjonj, Anutunon mono ananaa qaanaa jen tegoro kamban kokaamba gere siawaa bunja mende koloon laligojon.

² Kawaa kania kokaen: Gii singisonjowaa siinja ten koma laligonatiwaaajon ama koomu kotigaa bunja koloon laligona. Kaanja laligonato, Kraist Jiisaswo qokotaan nana laaligo kotigaa Unyanon mono koomu kotigaa kasanonga isama gono laligojan.

³ Ejemba uuselenananon siijnana kombombanja bologa ii eja. Ii otaanin Kana qaawaa esunanon loorin laaligo kombombanja nonombaatiwaaajon amamaaro osin qagonin. Qagonin uuselenananon singisonjo ama laligonin, Anutunon singisonjo iikawaa qaaya jen tegon kitia kokaen meleeno: Iinon iyanjaa Meria wasiro namonon kamaan singisonjo ejawaa sele kaanja kolooro. Toronon singisonjowaa siimolon tani kaanja kolooro oogi komuro. Anutunon laaligo kotigaa kania kaen meleuro.

⁴ Anutunon kania ii kokaembaajon meleuro: Kana qaanon anana solanja ano dindina laligowombaaajon jen koton nonomakeji, Anutunon qaa iikawaa honanon ananaanon kolodaborowaatiwaaajon moro. Kawaajon uuselenanaa siinja kombombanja bologanon mende galen koma nonombiwaajon togon Unja Toroyaa uusiinja ten kombombaaajon namakejon. ⁵ Ejemba uuselegiaa siinj kombombanja bologa otaankejuti, iyonoo uugianon mono singisonjo ambombaaajon eja. Ejemba Unja Toroyaanon siinj otaan amakejonj, ananaa uunananon mono Unja Toroyaanon nanamemen amboniwaajon eja. ⁶ Uuselenanaa siinj kombombanja bologanon mono horon nonono koomu kotigaagen kembombaaajon ejato, Unja Toroyanon uunananon luae qero kotiin laligowombaa siinja momakeja.

⁷ Anutunon Kana qaa nonono singisonjo ambombaa siinj kombombananon mono qaa iikawaa baatanon mende kemakeja. Ii kemambaaajon amamaaja. Ii amamaaro tondu laligon uunananon Anutu qetama kere ama munkejon. ⁸ Ejemba uuselewaa siingia kombombananon galen koma ononji tondu laligojuti, iyononon mono Anutuwaajaanon sokombombaaajon osiwuya.

⁹ Yononon osiwuyato, Anutuwaaja Unja Toroyanon onoo uugianon laligoji een, iinon mono galen koma onono laligoju. Uuselewaa siingia kombombanja bologa yononon mono onjo mende galen koma onomakeju. Kraistwaa Unja Toroyanon mombaa uutanon mende kemero een laligoji, iinon Kraistwaa bunja mende koloaja. ¹⁰ Mende koloajato, Kraistnon onoo uugianon laligoji een, sele busugianon singisonjowaaajon ama komuwuyato, unagianon solanja koloojutiwaaajon ama kotiin laligon ubuya.

¹¹* Anutunon Kraist Jiisas men gbiliro koomunonga waaroti, iwaa Unyanon uugianon laligoji een, iyoronon onjo Anutuwo qokotaan nanji selegia koomuya ii kaanagadeen men gbiliwaota.

¹² Oo uumeleen alauruna, gbilin laligojoniwaaajon nononon mono Anutuwaanon tosawo laligojon. Uuselewaa siijnana kombombanja bologa otaawombaa tosaga qaagoto, Unja Toroyaa jeta ten koma laligowombaa tosayanon mono en nononja. Kawaajon ananaa aijnananon lan laligowombo. ¹³ Uuselewaa siingia kombombanja bologa otaan laligojuti een, onjo mono koomu kotigaa bunja koloowuya. Kaanja koloowuyato, Anutu qama kooligi Unja Toroyanon uuselegiaa nanamemen bologa men komunkebaati een, iikaanja kanon mono gbilin kotiin laligon ubuya. ¹⁴ Anutuwaaja

* **8:11:** 1 Kor 3.16

Uņayanon ejemba qindingon unuano laligojuti, iyononon kuuya Anutuwaaw meraboraana kolooju.

¹⁵ ******Omejiilan yononon ejemba sololoon onongi jenengia ororo welenqeqe omaya koloon laligojuto, onon ome kaana ii mon qaagoto, Uņa Toroya ii buņa qen aon laligoju. Kawaajon onon mono mombo toroqen toroko qaganon laligowubo. Uņa Toroya iinon mono menj letoma onono Anutuwaaw meraboraana kolooju. Uņa iikanon sololoon nonono Anutuwaajon “Aba* Ama!” qamakejon. ¹⁶ Anutuwaaw meraboraana koloojon, qaa ii Uņa Toroyanon anon ananaa unananawo wambelaan motoon nanjon jenkeja.

¹⁷ Anutuwaaw meraboraana koloojon eeņ, iinon iyanġaa ejembauruta ananaajon oyanboyon mozozonġoro eji, ii kaanagadeen buņa qen aowonġa. Anutunon Kraistwaajon iwoi mozozonġoro eji, ii mono kaanagadeen Kraistwaa kooronanon nama buņa qen aowonġa. Kraistwo motoon siimbobolo momakejon eeņ, mono kaanagadeen Kraistwaa asamararananon uma iwo motoon asarin laligowonġa. Kianġ.

Laaligo asamararananon uma laligowonġa.

¹⁸ Kamban kokaamba siimbobolo moma laligojon, iikanon laaligo kamaanqeqeta kolooja. Kanagen Kraistwaa asamararananon uma asarin oyanboyon laligowonġati, iikanon mono laaligo uuta akadamyawo koloowaa. Laaligo woi ii leele ama gosiwonġatiwaa so qaago. Kaan romonġojen. ¹⁹ Anutunon oro ano iwoi kuuya mokolorota ejuti, iyononon mono mamboma Kraistnon kan Anutuwaaw meraboraana metogon qendeema onono asamararan asugin onombaatiwaajon awelegonkeju.

²⁰ *****Anutunon oro ano iwoi kuuya mokoloroto, yononon laligon komun qaombuya. Iyanġiaa siinġiaa so qaagoto, Anutunon mono iyanġaa siinġaa so kaen arenġoro. Iwoi kuuya qaombuyato, kilen jejeromonromon onono oyanboyon kokaen asugiwaatiwaajon mambomakeju: ²¹ Anutunon oro ano iwoi kuuya mokolorota ejuti, iyononon mono kaanagadeen kokaembaajon mambomakeju: Anutunon ii kaanagadeen anġonjora laaligowaa kasayanonġa isama onono mende komun gisaan qaombuyato, Anutuwaaw merabora kaana loloon asamaranġiawo asarin en ubuya.

²² Kawaa kania ii kokaen: Anutunon oro ano iwoi kuuya mokolorota ejuti, iyononon korebore mono motoon osonġon horon merabora memewaa masu unġenkeji, iikaana moma en kouma kamban kokaamba kaanagadeen amakeju, ii mojon. ²³ *****Anutunon oro ano iwoi kuuya mokolorota ejuti, iyonononġa qaagoto, Anutuwaaw yambuyambu koloonin Uņaya Toroya kalen nonono laligojon, anana mono kaanagadeen uunananon osonġon horon laligonkejon. Anutunon nunuano meraboraana qaita mon koloowombaaajon mamboma laligon osonġon amakejon. Nunuama downana mero selenana qaita mon buņa qen aon Siwenon uma qanġowaatiwaajon awelegon laligojon.

²⁴ Kaana letombombaaajon jejeromonromon ama uunana meleema Siwewaa buņa koloowonġa. Iwoiwaajon jejeromonromon amakejon, iikawaa honġa kolooro iinin jejeromonromonana iikaana kanon tegowaa. Monon iwoiwaa honġa kolooro iima iikawaa jejeromonromonġa ii mende toroqen ama mambomakeja. Ii qaago. ²⁵ Iwoiwaa honanon mende kolooro iimakejon, iikawaajon jejeromonromon anjon eeņ, ii mono kaparan koma koloowaatiwaajon mambonin uunana mende kamaankeja.

²⁶ Kaanġadeen loorinin Uņa Toroyanon ilaan nonomakeja. Nomaen qama koolinin sokonaga, ii mende mojonto, Uņa Toroyanon mono anon qamakooli gawonananon ilaan nonoma ananaajon ama qama koolin qaa jeta asuganon jejewaa so qaagoto, osonġonbooro qaganon sanenon jenkeja. ²⁷ Sanenon jen Anutuwaaw siinġaa so ejemba

* **8:15:** Maak 14.36; Gal 4.6   * **8:15:** Gal 4.5-7   * **8:15:** Aba ii Arameik qaanon ama.   * **8:20:** Jen 3.17-19

* **8:23:** 2 Kor 5.2-4

soraaya ananaajon ama qama koolinkeja. Anutunon ejemba uunana iima gosinkeji, iinon mono afaangon Unja Toroyaa uumomoya momakeja.

²⁸ Anutunon qamakoolia moma ilawoila kuuya galen kono kawaa mindimindiri honanon mono iyanaa alaurutanon qeangowutiwaajon koloonkeja. Ii mojon. Honja iikanon ejemba hamoqege arenaa so onoono jopagon munkejuti, mono ii kaen me kaen ilaen onomakeja. ²⁹ Anutuwaawaa arenaa kania ii kokaen: Iyanaa Merianon uumeleen ala seiseiya ananaa batunananon jeta men nonombaatiwaajon momakeja. Kawaaajon waladeen aren ama nonono taninananon Meriaa so koloowombaajon moro. Iikawaaajon ejemba waladeen moma nononoti, nono kaanagadeen koloowombaajon jen meweengon nonono. ³⁰ Waladeen jen meweengon nononoti, anana kaanagadeen nonoono. Nonoonoti, ananaa qaanana kaanagadeen jen tegoro solanininin. Solanininini, ananaajon kaanagadeen kana qendeeno iyanaa asamararananon uma oyanboyan laligowonja. Kian.

Anutuwaawaa uujopayaa mepemepesee rii.

³¹ Qaa ii moma kawaaajon nomaen jewonaga? Anutunon sopa somonjon nonoma leegenananon laligoji een, moronon mono qotogon nononaga? ³² Anutunon iyanaa Meria kaanideen mende angon konoto, ii jen tegoro laaligoya kuuya ananaajon ama qeleeno. Ii qeleeno Anutunon iwo kalen qerewenja tosaanja kuuya ii kaanagadeen afaangon nonombaa.

³³ Anutunon ejemba iyanaaajon meweengon nonoma qaanana jen tegoro solanininkejoni, iikawaaajon moronon mono qaa jakeyanon ama nononaga? ³⁴ Kraist Jiisasnon komuro Anutunon mombo men gbiliro Siwenon uma Anutuwaawaa boro dindinanon rama toroqen ananaajon ama qama koolinkeja. Kawaaajon monjon mon qaanana gosin gere sianon kemebombaajon jen tegon nonomambaajon amamaawaa.

³⁵ Kraistwaa uujopa uutanon laligonin moronon mono iikanonja mendeema nonono kamaawonaga? Kakasililin ama nonongi konjililij mobonagato, Kraistwaa uujopayanonga saanon mende kamaawonja. Sisiwerowero ama nonombuyagato, iikanonja saanon mende kamaawonja. Bodi mokoloowonaga me opo surunananon qaono laligowonaga, mono saanon mende kamaawonja. Komuwombotiwaa toroko qaganon laligowonaga me manja qegi kazi koloonagato, mono saanon mende kamaawonja. ³⁶ *Iikawaa qaaya ii Bunja Terenon kokaen oogita eja,

“Goo qagaajon ama umugawodeen kanain nunugi komuwonatiwaajon mogi kema goman tiinkeja. Lama unun nenkejuti, iikaanideen nonoojon romonjonkeju.”

³⁷ Qaa iikawaa so ama nonombuyagato, Kraistnon uujopaya ninisaano monini, iinon nanjon nonono lombo kuuya iikanon mono haamo ama otokorian maama laligowonja.

³⁸ Iwoi monjon mono Kraistwaa uujopayanonga mendeema nonomambaajon amamaawaa. Ii honja toonaga moma yagojen. Koomunon me laaligowaa iwoiya monjon mono mendeema nonomambaajon amamaawaa. Siwe gajoba me omejiilan yononon mono kamban kokaamba me kanagen nono mendeema nonombombaajon amamaawuya. Bensakon kawali ku-usungiawo yononon ii amamaawuya.

³⁹ Euwaa euyanon me emuwaa emuyanon laligojuti, iyononon mono mendeema nonombombaajon amamaawuya. Anutunon ilawoila tosaanja mon mokolorota ejuti, iyononon mono kaanagadeen Anutuwaawaa uujopaya iikanonja mendeema nonombombaajon amamaawuya. Anutuwaawaa uujopaya iikanon mono Kraist Jiisas Ponjana iwaanon asugiro ninisaano ii mojon. Kian.

9

Anutunon siinaga so Israel meweengon onono.

* 8:36: Ond 44.22

¹ Niinon Kraistwo qokotaan nama qaa qolonmolongoya qaagoto, qaa hona toon mon jemaña. Unja Toroyaa qaawaajon geja ambe qaana nanjon jen kotiin uunanon sane nuro kokaen moma jejen: ² Niinon Juuda ejemba tosaña yonoo wosobirinon nuro uunanon siimbobolo somata tetegoya qaa kokaembaajon momakejen:

³ Yononon niwo balon selenon Israel kanagesoga motoongo koloojonto, uugianon Kraistwo mende qokotaan lan laligoju. Niinon Israel nalaurunanon uugia meleembutiwaajon aonronkejen. Anutunon yonoo qaagia gosiro neeno yonoo kitigia koloowe irona meleema noo qananon kokaen ubaatiwaajon mojen: Iinon nii Kraistwaanonga mendeema nono gere siawaa bunja koloomambaajon mojen.

⁴ *Yononon Israel tuun uutanon laligogi Anutunon unuano bunaya kolooju. Anutuwa qabunaya bosima akadamugiawo kolooju. Anutunon yonowo oyanboyan koloowutiwaa soomongo walaga ano gbilia ama Kana qaa onono. Kawaajon jiwowon jigonon uma Anutuwa waeya men mepeseenjeju. Anutunon kotumotueya seiwaatiwaa qaa somongoroti, iikawaa honanon koloowaatiwaajon mambomakeju. ⁵ Yononon wanjalenana Aabrahambaa gbiliuruta yonoo esa meraurugiaga laligoju. Kraistnon yonoononga balon sele busu men eja kolooro. Kraistnon Anutunana koloon iwoi kuuya galen kono qata kamban tetegoya qaa mepeseenjebona. Qaa ii onanon.

⁶ Iikaña laligojuto, Israel kanagesononga koloon sein laligojoni, anana kuuya mono kilen Israel ejemba hona mende koloojon. Kawaajon Anutuwa qaayanon songiro esunanon kamakamaata koloonkeja me? Kaen jewonaga, ii qaa hona qaago.

⁷ *Aabrahambaa gbiliuruta yonoononga koloojoniwaajon ama kuuya anana mono Anutuwa meraboraanga mende koloojon. Kaen qaagoto, Anutunon Aabrahambaajon kokaen ijoro, “Aisakwaa esameraurutanon mono goonon toroqen qaga bosima laligon ubuya.”

⁸ Qaa iikawaa kania ii kokaen: Aabrahambaa gbiliuruta balon ejemba silinon merabora koloonkejoni, kuuya anono mono Anutuwa meraboraña mende koloojon. Kaen qaagoto, Anutunon qaa somongoro ejiwaa so kolooni, Anutunon mono nonoga moma nonono Aabrahambaa gbiliuruta hona koloojon. ⁹ *Soomongo qaa iikanon Aabrahambanon kokaen karo moro, “Gbani motoongo tegoro kanon mombo kan giibe Saaranon mono meriawo koloowaa.”

¹⁰ Qaa kaen moro iwaanon iikaya kolooroto, iikanon mende tegoro. Iwaa gematanon Rebekawaanon kaanideen Anutuwa qaayaa so kolooro. Benana Aisak iinon embia ii koro muro merawoigara sunesune koloori. ¹¹ Sunesune yoronon goron uutanon rama mende koloon iwoi awaa me bologa mon mende aniti, Anutunon mono kamban iikanon mera iyorononga mon iyanajon meweengoro. Iyanaa momo arenanon kotiin honawo koloon tegowaatiwaajon ama koga meweengoro.

¹² *Iyanaa uusiinanon honawo koloowaatiwaajon Rebeka kokaen ijoro, “Datanon mono kogaa welenqeqe koloon newo baatanon laligowaa.” Anutunon kaen ijon nanamemengara ambaoraga iikawaa soyanon ii mende gosin oronoto, iyanaa siinagadeen otaan koga oono dataa somataya kolooro. ¹³ *Iikawaa qaaya ii Bunja Terenon kokaen oogita eja, “Jeikob uunanon jopagon laligoweto, Iisoo (Esau) ii togon kazi ama mun laligowe.”

¹⁴ Qaa kawaajon mono nomaen jewonaga? Anutunon dindina mende kolooja me? Iikaña qaago toton! ¹⁵ *Anutunon Mooseswaajon qaa kokaen ijorota eja, “Niinon mono neenaa siina otaan mon moroga iima koboon kiankomumbaajon mojeni, iiga mono kiankomun munkejen. Mon morowaajon wosomomo ama mumambaajon jejeni, iwaajon mono wosona momakejen.” ¹⁶ Qaa kawaajon ama namo ejanon Anutu mende

* **9:4:** Eks 9.4   * **9:7:** Jen 21.12   * **9:9:** Jen 18.10   * **9:12:** Jen 25.23   * **9:13:** Mal 1.2-3   * **9:15:** Eks 33.19

galen komakejato, iwoiwaa siija moma amambaajon batogon bimbimgonagato, ii kilen Anutu mende uuguwaa. Anutu anjo kalenmorianaa so iwoi kuuya galen kono iwaa borianon eja.

¹⁷ *Anutunon faarao kimbaajon qaa ijoro Buja Terenon kokaen eja, “Neenaa qabunana jen seigi goman korebore sokombaatiwaajon mojen. Kaen moma ku-usuna qendeembe asuganon asugiwaatiwaajon kuun gombe giinon asugina. Asugin laligon tuarenjen ama noma laligona mono haamo ama gombe.” ¹⁸ Qaa iikawaa so Anutunon iyanaa siija otaan mon iima koboos kiankomumambaajon moji, ii mono kiankomun munkebaa ano mombaa uuta men gojomambaajon moji, ii mono men gojono yangisen koloonkebaa. Kian.

Anutuwaanon irinsoonsoon ano kiankomu

¹⁹ Onoononga monon noojona kokaen jenaga, “Kaen kolooro kuuya anana mono Anutu waa uusiija tuarenjen ama mubombaajon amamaankejon. Kaen koloorogo Anutunon mono naambaajon toroqen jen nonomakeja?” ²⁰ *Monon kaen jenagato, balon eja gii mono moroga koloon Anutu tuarenjen ano angowowo ama munaga? Boroterenon mono iyanaa mokomokoloo Toya kokaen saanon mende jen mubaa, “Gii mono naambaajona tani koi kaana mokoloon nona?” ²¹ Monjon meme ejanon mono iyanaa ku-usun qaganon siijaa so gbakon meleema meweengon gbakon motoongon kanona koworanen morota morota menkeja. Tosia kamba so men gawon munkejon ano tosia akadumugiawo ii mono korisoro kambananonadeen gawon munkejon.

²² Anutu mokomokoloo Tonananon mono kaaniadeen ama nonomakeja. Iinon irinsoonsoona ejemba qendeema nonono ku-usuna iima mobombaajon momakeja. Kaen moma irinon soono kazianon ejemba tosaana yonoo qagianon uro joririn kondeema onomambaajon ama laligoro. Ii kilen irona uulanawodeen mende meleema ononoto, yonoojon ama siimbobolo mamaga moma mokosinjon uugia meleembutiwaajon mamboma laligoro.

²³ Kaaniadeen kalenmorianan inisaano kelemalelen koloowaatiwaajon momakeja. Kaen moma ejemba akadumuyawo buja qen aowombaajon meweengon nononoti, anana mono niniima kobooro akadumuyawo asarinkejon. ²⁴ Anana kaanagadeen kaana koloowombaajon nonono. Juuda ejembagadeen qaagoto, waba kantria kantria ii kaanagadeen kaana koloowutiwaajon onono. ²⁵ *Anutunon iikawaa qaaya jerota gejatootoo eja Hooseawaa terenon kokaen eja,

“Ejemba neenaa kanagesouruna mende koloon laligogiti, niinon mono ii onoombe neenaa kanagesona koloowuya. Tosianon neenaa wombo alana mende laligogiti, iyonoojon mono ‘Neenaa wombo alauruna,’ kaen jen laligomanja.

²⁶ *Niinon goman mombaa ejembaya yonoojon kokaen jen laligowe, ‘Ono neenaa kanagesouruna mende laligoju.’ Kaen jen laligoweto, ii mono balongianon iikanon onooma qagia kokaen qamanja: Ono mono Anutu laaligo Toyaa meraboraana kolooju. Utequte kaana koloowaa.”

²⁷ *Aisaianon kaanagadeen Israel kanageso nonoojon ama kokaen saama jero, “Israel ejemba janonana kowe sakasin kaana koloonagati een, ii kilen nonoononga afaananon mono uunana meleenin hamo qen nonombaa. ²⁸ Ponon goman goman kuuya ananaa qaanana ilin alan gosin jen tegon kitia kuuya meleema nonondaborowaa.”

²⁹ *Aisaianon kaen jen waladeen qaa mon jeroti, iikawaa onanon mono nonoonon kokaen kolooja, “Pon ku-usun kuuyaa Tonananon gbiliurunana tosaana mende injiima kobooro uugia meleembuyagati een, balonananon mono Sodom kaana meleenon

* 9:17: Eks 9.16 * 9:20: Ais 29.16; 45.9 * 9:25: Hoos 2.23 * 9:26: Hoos 1.10 * 9:27: Ais 10.22-23
* 9:29: Ais 1.9

kemero gere jenaga. Nononon mono Gomora ejemba kaanja tiwilaawonaga. Anutunon mono kaanja ama nononaga.” Kaen jero.

Israel kelemalelejanon Anutu yangisen ama munkeju.

³⁰ Kawaajon mono nomaen jewonaga? Kantri tosonianon Anutuwaa jaanon solanja koloowombaa gawonja mende kaparan koma megiti, iyononon Anutuwaa jaanon solananigi. Uugia meleema Anutu moma laarigi iikawaajon qaagia jen tegoro solananin laligoju. ³¹ Kaen laligojuto, Israel nononon solanja koloowombaa Kana qaa otaawombaajon kaparan koma laligon kouma ii kilen Anutuwaa jaanon mende solananinin.

³² Iikawaa kania ii kokaen: Iyangiodeen batogon nanamemen dindina ama iikaanja kanon solanja koloowombaajon kaparan koma Jiisas mende moma laarin mug. Iinon jamo powowon kaanja kolooji, mono iwaanon ritatagon unjuro osin gema qegi. Iikawaajon solanja mende kolooji. ³³ *Iikawaa qaaya ii Bunja Terenon kokaen oogita eja,

“Iibu, Anutu niinon mono aen jamo mon Zaion baananon Israel tuun uugianon komowe yononon iikanon ritatagon kamaan unjuro gema qenkebu. Mononon eja gereya powowon kotakota ii moma laarin mubaati, iinon mono kaban mononon iwaajon nama gamu mende mokoloowaa.” Kian.

10

¹ Oo uumeleen alauruna, niinon neenaa Juuda kanagesouruna uugia meleembuti-waajon awelegonkejen. Anutunon hamo qen onombaatiwaajon uuna men kululuun yonoojon ama Anutu qama koolin munkejen. ² Yonoo kanagianon kokaen eja: Yononon Anutuwaajon uugere amakejuto, ii poumapou qaganon amakeju. Yonoo qaagia kaen nanjon jejen.

³ Anutunon qaanana jen tegoro solananijoni, iikawaa kania mende moma yagon iyangiodeen batogon solanja koloowombaajon kaparan komakeju. Kaen ama Anutunon qaanana jen tegoro solananiwombaajon jenkeji, qaa iikawaa baatanon mende kema osin een tondu laligoju. ⁴ Kraistnon anodeen Kana qaa otaadabororo. Nono tosonianon ii amamaan Kraist moma laarin uunana meleenjoni, iikaya mono Kraistwaa-jon ama Anutuwaa jaanon solananijon. Kian.

Anutunon anana kuuya hamo qen nonomambaajon moja.

⁵ *Mooseson Kana qaa otaan iikaanja kanon solanja koloowombaa qaaya ii kokaen oorota eja, “Kana qaa otaadaborowaati, iinon mono kawaajon ama laaligo kotiga mokoloowaa.” ⁶ *Qaa kaen ejato, uunana meleema moma laarinon Anutunon qaanana jen tegoro solananinkejoni, Mooseson kawaajon qaa kokaen jerota eja, “Uuganon kokaen romonjon jewabo: Eja moronon mono Siwe gomanon unaga?” Ejembanon ii Kraist wama kamaawaatiwaajon lan jegi. ⁷ Me “Eja moronon koomu gomambaa dutanon kemenaga?” Ejembanon ii Kraist wama koomunonga waabaatiwaajon lan jegi.

⁸ Kaen jen toroqen kokaen jero, “Bunja qaa ii koriganon qaagoto, mono goo buuganon ano uuganon eja.” Bunja qaa ii moma laariwombaajon eja. Nononon qaa iikanon ejemba uukuukuu men onoma kokaen jen asarin onomakejon: ⁹ Anutunon Jiisas men gbiliro koomunonga waaro. Giinon qaa ii uuwomboganon moma laarin je buu susuganon “Jiisasnon Ponja kolooja,” kaen jen asugijani een, mono hamo qen gono letomba.

¹⁰ Gii uuwomboganon Bunja qaa moma laarina Anutunon qaaga jen tegoro solananiwa ano je buu susuganon Jiisas jen asugina hamo qen gono letomba.

* 9:33: Ais 28.16 * 10:5: Lew 18.5 * 10:6: Dut 30.12-14

11 *Bunja Terewaa qaa monj kokaen jegita eja, “Morononj ii moma laarinj mubaati, iinonj mono gamuya mende mobaa.” 12 Anutunonj Juuda ejemba mende ninisoroon kantri tosaanja mende sureen onomakeja. Ponj motoongo iinonj mono kuuya ananaa Ponjana koloonj so motoongononj gosinj nonomakeja. Ejemba ii qama koolinkejonj, anana kuuya mono kotumotueya kelemalelenj nonomakeja.

13 *Iikawaa qaaya ii Bunja Terenonj kokaen eja, “Ejemba dakaya yonononj Pombaa qata qama kooliwuyati, iinonj mono ii kuuya hamo qen onono letombuya.”

14 Ejembanonj Ponj mende moma laarinj munj iwaa qata mono nomaen qama kooliwuyaga? Iwaa kania mende jegi mogiti, ii mono nomaen moma laarinj mubuyaga? Monjonj Bunja qaa mende jenj asariwaati eenj, yonononj ii mono nomaen mobuyaga?

15 *Ejemba monj Bunja qaawaajonj mende wasiwonjati eenj, iinonj mono nomaen kema ii jenj asarinaga? Iikawaa qaaya ii Bunja Terenonj kokaen oogita eja, “Ejemba Bunja qaa awaa menj kankejuti, iyonoo kana otongia moninj awaa soro kolooja.”

16 *Kaenj oogita ejato, noo Israel kanageso honja yonononj Oligaa Bunja mende tenj koma laligoju. Iikawaa qaaya ii gejatootoo eja Aisaianonj kokaen ninijorota eja, “Oo Ponj, nono Bunja qaa jenj seininj morononj mono uuta meleema ii moma laarinagato?” 17 Qaa iikawaa so Kraistwaa qaaya jenj seininj gejagianonj kemero mogi momalaariganonj mono iikaan koloojaa.

18 *Momalaari kaan kolooaato, kokaen qisinj ononjen: Bunja qaa iikanonj mono Juuda yonoo gejagianonj mende kemero mogi me? Qaago, ii mono mogi. Kawaa qaaya ii kokaen jegita Bunja Terenonj eja,

“Qaa jegi qaagianonj mono kema kanj gomanj kuuya sokono. Ii gomanja gomanja eu emu leelee iikanonj mogi.”

19 *Qaa iikawaa so Bunja qaa mono mogito, mombo toroqen kokaen qisinj ononjen: Israel ejembanonj ii moma asarigi me qaago? Moosesonj wala qaa kokaen jero,

“Ejemba kanageso uumeleengiaa honja qaa niinonj ii hamo qen onombe onoo uugianonj mono iikawaajonj ama motoqoto koloojaa. Waba tuun poumapou laligojuti, iyonononj onjo unjuugugi sili iikanonj mono Juuda onoo uugia kuuwe iringia soono uugianonj waabaa.”

20 *Aisaianonj mono kotiin nama kokaen jerota eja,

“Ejemba nii mende mongama noma lanj laligogiti, iyonononj mono nii mokolononji.

Ejemba noo kananaajonj mende qisinj laligogiti, niinonj kania mono yonoojonj injisaambe iima mogi.”

21 *Yonoojonj kaen jeroto, Israel nonoojonj qaa kokaen ninijorota eja, “Weenj so umugawodeen kanainj qootogo kanageso gejajuju koloonkejuti, onjo noononj kawutiwaajonj onooma boro kaka koma laligowe gomanj tiinkeja.” Kianj.

11

Israel uutanonj uumeleenj tuunj melaa eja.

1 *Kawaajonj kokaen qisijen: Anutunonj iyanjaa kanagesoya gema qen nonono me qaago? Ii qaago totoon! Niinonj kaanagadeen Aabrahambaa gbilia monj koloojen. Neeno Israel kanagesowaa tuunj qata Benjamin iwaa uutanonj laligojen. 2 Anutunonj waladeen iyanjaa kanagesoya meweengonj nononoti, nono mono mende gema qen nonono laligojonj. Gejatootoo eja Elaijawaa (Eliawaa) sunduya ii Bunja Terenonj oogita eja. Iinonj Anutuwwa jaanonj Israel ejemba jenj onoma qama kooliroti, onjo qaa batuya

* 10:11: Ais 28.16 * 10:13: Joel 2.32 * 10:15: Ais 52.7 * 10:16: Ais 53.1 * 10:18: Ond 19.4 * 10:19: Dut 32.21 * 10:20: Ais 65.1 * 10:21: Ais 65.2 * 11:1: Fil 3.5

ii moju me qaago? Qaa ii kokaen, ³ **“Oo Pon, yoŋonoŋ mono goo gejatootoo ejembauruga unugi komugi goonoŋ siimolon oonoon alataya alataya kondemondenggi. Nii motoonngo nomesaogi laligowe kokomomola meŋ emboma nuwombaajon jojoriju.”*

⁴ **Kaen jeroto, Anutunon ii moma mono kokaen meleema mun ijoro, “Gii geenkodeen mende laligojanto, niinon eja 7,000 kaanjadeen sopa somonon onombe neenaa bunana koloon ben qolonmolongoya Baal ii mende simin kuma mun giwo toroqen laligoju.”* ⁵ *Qaa iikawaa so kambaŋ kokaamba kaanjadeen Anutuwaaw tuun melaa eja. Anutunon kalenmoriaŋaa so ejemba afaaŋa meweengon nonono laligojon.*

⁶ *Kalenmoriaŋanon mono nemun koma muro meweengon nonono. Nononanamemen awaa ama meŋ laligowonagati, iikawaaajon ama mende meweengon nonono. Balon ejemba nanamemenananon nemun koma muro meweengon nononagati een, iwaa kalenmoriaŋanon mono iwoi omayaa koloonaga.*

⁷ *Kawaaajon mono nomaen jewonaga? Israel kanagesonon solana koloowombaajon kaparaŋ koma laligogito, solananiwombaa kania ii mende mokoloogi. Yoŋonoŋ qaagoto, Anutunon tuun melaa meweengon nononoti, nononon kalena ii mokoloon solana koloonin. Tosianon momo bologanon uugia gojono een tondu laligoju.*

⁸ **Iikawaa qaaya ii Buŋa Terenon kokaen oogita eja, “Gaonjaajaa laligogi Anutunon ome mende somonoro uugianon kemero koomuya kolooogi. Iwoi iima kania iima kotowubotiwaajon jaagia meŋ gooro umun kono. Qaa gejagianon moma moma asariwubotiwaajon ii meŋ gojono. Kaen tompin laligon kouma kambaŋ kokaamba kaanagadeen een tondu laligoju.”* ⁹ **Kin Deiwidnon iikawaa qaaya kokaen jerota eja, “Oo Anutu, yoŋonoŋ jejelombaŋ onon ama neŋ lan aisoonkeju. Iikanon mono mokoloon iniima singisongogiaajon moto ama onomba.*

Mono iyanjiaa dunganon ritatangon kamaan unuro irona meleema onona siim-bobolo mobu.

¹⁰ *Oo Anutu, gii mono jaagia meŋ goona uun iibombaajon amamaawu.*

Mono irona meleema onona qagianon uma bimooro suulan uunon laligowuya.” Deiwidnon kaen qama kooliro.

Waba kantri yoŋonoŋ Anutuwaaw geria hona kolooogi.

¹¹ *Toroqen kokaen qisijen: Juuda kanageso hona yoŋonoŋ ritatangon kamaan unuro uugianon gojono awaa koloowombaajon amamaawuya me qaago? Ii mende amamaawuya! Kamaan unuroti, iikanon mono Anutu moma kotowombaajon awelegowutiwaajon kolooro. Juuda kanageso hona yoŋonoŋ kana uugun kamaan unuro waba kantri yoŋonoŋ kitigia koloon uugia meleema Anutuwaaw bunaya kolooogi. Kaen kolooogi, iikanon uugia kuuro kawaaajon iringia soono uugia meleembutiwaaw sijanon kolooawaatiwaajon ama kaen kolooro.*

¹² *Juuda kanageso hona yoŋonoŋ kana songin kamaan unuro kawaaajon waba gomaŋa gomaŋa yoŋonoŋ oyanboyan koloowombaa kania mokoloogi. Ii mokoloon uugia meleema kotumotue uutanon laligojuto, Juuda kanageso hona yoŋonoŋ tompin laligon Anutuwaaw jaanon mende sokonju. Kanagen Juuda yoŋonoŋ kaanagadeen kuuya uugia meleembuya. Kaen kolooro Anutuwaaw kotumotueyanon sein kelemalelen asuganon asugiwaaw.*

¹³ *Niinon qaana koi Juuda onoonon qaagoto, waba kantri kanageso onoonon jejen. Niinon waba kantri onoonon wasiwasi eja aposol koloojenywaajon “Gawona qabunayawo kolooja,” jen kaen romonjojen. ¹⁴ *Gawona ii mewe hona kolooro uugia meleemakejuti, neenaa Israel kanagesourunanon iikawaa bujuya mobutiwaajon kaparaŋ koma awelegonkejen. Buju qaa iikanon motomotoon yoŋoo uugia kuuro kawaaajon iringia soono uugia meleembombaa sijanon kolooro meleengi Anutunon**

* **11:3:** 1 Kin 19.10, 14   * **11:4:** 1 Kin 19.18   * **11:8:** Dut 29.4; Ais 29.10   * **11:9:** Ond 69.22-23

hamo qeŋ oŋombaa. Gawona qabuŋayawo ii mono kawaajon ama waba kantri oŋoo batugianon meŋkejen.

¹⁵ Anutunon Juuda tuuŋ gema nunuro iikawaa hoŋanon mono kokaen kolooro: Waba kantria kantria oŋonon kitigianon koloogi Anutunon tawagia meŋ unuano alauruta koloogi. Juuda kanageso hoŋa yoŋonon uugia meleenŋi Anutunon hamo qeŋ oŋoma moma aŋŋon koma aŋaliŋ oŋombaati, iikawaa hoŋanon mono koomunonŋa gbiliŋ laliŋŋon kotiiwutiwaa so koloowaa.

¹⁶ Gbani jaayaqeqe gbilianon nene Anutuwaajon gosin ama korisoro anin soraaya kolooji een, gawombaa nembaneneya kuuya mono kaanagadeen soraaya kolooja. Gere tiitanon toroya kolooji een, borianon mono kaanagadeen toroya kolooju. ¹⁷ Juuda tuuŋ ii Anutu iyaŋanon oil gerega kolooja. Anutunon iyaŋanon oil gere ii hoŋabon meŋ boria tosaŋa motoro kamaagi ano duuyaa oil gere boria meŋ kan batugianon ano toroqen somariinkeju. Kantri tosaŋa oŋo duuyaa oil gere kawaa so koloojuto, Anutunon kilen unuano kambaŋ kokaamba gere boria qaita moŋ yoŋoo batugianon laliŋŋon kotiinkeju. Oŋo mono Juuda tuumbaa oil gere tiitanonŋa nene apuya horon neŋ somariinkeju.

¹⁸ Oŋo Juuda nonowo nanjuto, kilen Juuda nunuugun selegia meŋ ububo. Selegia meŋ ubuyagati een, mono qaa koi mobu: Kantri tosaŋa oŋo gere boriagadeen kaŋa kolooju. Oŋo tiinana mende bosimakejuto, nonoonon gere tiitanon mono oŋombosino nanju.

¹⁹ Qaa kokaen jewuyaga, “Anutunon anana iyaŋaa gere batuyanon ama nonombaatiwaajon ama gere boria ii kotooro kamaaro tintiŋa kolooro.” ²⁰ Qaa ii hoŋaga. Anutunon Juuda ejemba uugia mende meleema moma laarigitiwaajon ama koton oŋono kamaagito, oŋo mono momalaarigianon rindanŋon oŋono zen nanju. Kaen nama jaba-arambaran mende meŋ awelegon laliŋowuto, mono kokaen kamaan unuwabotiwaajon sombugia moma laliŋowu: ²¹ Anutunon aŋaa geriaa boria hoŋa mende injiima koboon Juuda kanageso koton oŋonoti een, oŋo mono “Saanon niniima kobowaa,” kaen jewubo. Een kaŋa romonŋon tondu laliŋowubo. ²² Kawaajon waba kantri oŋo Anutuwa kania romonŋon kokaen jewuya, “Juuda ejemba kana songin kamaan unuroti, Anutunon iikawaa irona meleema mono oŋanon geriawo ama oŋomakejato, anana qeeanŋo Toyawo qokotaan naniŋ meŋ qeanŋon nonomakeja. Iwo mende toroqen nambonati een, mono kantri tosaŋa nono kaanagadeen koton nonono kamaawonŋa.”

²³ Kaen saanon jewuyato, Anutunon ejemba kana songigiti, ii kaanagadeen saanon kotiin gere batuyanon mombo toroqen oŋombaa. Kawaajon Juuda kanageso yoŋonon yanŋisenŋia mesaon uugia meleembuti een, ii mono saanon Jiisaswo toroqen oŋombaa. ²⁴ Anutunon oŋo duuyaa oil gere kanonŋa koton oŋoma komakoomowaa kania uugun oil gere qaita mombaa batuyanon ama toroqen oŋono. Kantri tosaŋa oŋo kaŋa ama oŋonoti een, iikawaajon iyaŋaa gere boria hoŋa Juuda kanageso hoŋa ii mono afaanŋon unuama siinanon iyaŋaa oil geriaa batuyanon ama oŋono mombo toroqewuya. Kian.

Anutunon Israel kuuya kiankomun nonomambaajon moja.

²⁵ Oo uumeleen alauruna, oŋoanŋiaa momakooto qaganon lan laliŋowubotiwaajon mono qaa aasaŋgoya moŋ inisaambe moma asariwutiwaajon mojen. Qaa ii kokaen: Momo bologanon Israel kanagesowaa bakaya moŋ yoŋoo uugia gojono laliŋojuto, kambaŋ tetegoya qaa yanŋisen mende toroqen laliŋowuya. Qaagoto, wala waba kantri yoŋoononŋa kelemalelen yoŋonon uugia meleema Anutuwa bentoton uutanon koubuya. Kaen anŋi Anutunon janŋogia iiro sokombaati, kambaŋ iikanon Juuda

kanageso nonoo yangisen kambanananon tegoro kuuya uugia meleembuya. ²⁶ *Uugia meleengi Anutunon Israel kanageso kuuya hamo qen onono letombuya. Iikawaa qaaya ii Buja Terenon kokaen oogita eja,

“Hamoqege Toyanon mono Zaion baananonga asugin Jeikob tuun nonoo nanamemenana anjonjayawo ii koma konjoratiwaa.

²⁷ *Anutu niinon singisonogogia koma konjoratin oyanboyan mokoloowutiwaajon soomonjo arena ii yonowo ambe motoon laligowona.”

Qaa kaen eja.

²⁸ Juuda kanageso hona yononon Oligaa Buja gema qen Anutuwa kereuruta koloogitiwaajon kantri tosaana ononon kitigianon Anutuwa alauruta kolooju. Kaen koloojuto, Anutunon Israel wanjaleurunana meweengon ononotiwaajon Juuda nononon mono toroqen wombo alauruta honabona koloojon. ²⁹ Anutunon ejemba moroga meweengon onooma kalen onomakeji, qaa ii mono mombo uuta meleeno utegowaatiwaa so qaago. ³⁰ Waba kantri onjo kaanagadeen wala Anutuwa jeta mende ten koma tondu laligogito, Juuda kanageso hona yononon yangisen koloogitiwaajon ama Anutunon onjo kiankomun onono letongi.

³¹ Juuda kanageso hona yononon kamban kokaamba Anutuwa jeta qotogon tondu laligon koujuto, ononon letongitiwaajon ama Anutunon Juuda kanageso nono kaanjadeen kamban kokaamba kiankomun nonomambaajon moja. Waba kantri ononon uugia meleema letongi kawaa silianon uugia kuunkeji, iikawaajon yononon mono kaanjadeen afaangon uugia meleema kiankomuya buja qen aowuya.

³² Ejemba kuuya anana Anutu qotogon lan laligonin qaa qotogonana mokolon gbadoon nonono. Korebore kiankomun nonombaatiwaajon ama kasanon gbadoon nonono. Kian.

Anutu mepeseen onjsaa rii kokaen qamakejon:

³³ *Anutu kalenmorianaa kowianon mono somata qatawo kolooja. Mangaa siita, momoya mono kemekemeta tetegoya qaa. Momakootoyanon nunuugun uuta somata kolooja. Iinon qaanana gosin jen tegonkeji, nononon ii kuuya jen asarin tegowombaaajon amamaawona. Laaligonanaa kana arengonkeji, iikawaa kania mono moma gosin mokolon tegowonatiwaa so qaago.

³⁴ *“Pombaa uu kononaa arena ii ejemba kuuyanon moma yagowombaaajon amamaan laligon kounin. Monjon gejanono qaa mubaatiwaa so qaago.”

³⁵ *“Balon ejemba kalen angunkejonto, iwo kaen ambombaaajon amamaan laligon kounin.

Iwoi munin kitia mende meleema nonono saanon sokoma muja. Iwoi mon era nonombaatiwaa kiti mubombaaajon amamaankejon.”

³⁶ *Ii kokaembaajon amamaankejon: Iinon iwoi kuuyaa Toya koloon wanjaleya kolooja. Iinon iwoi kuuya nemun kono kolooro. Ii iyanaa akadamyua mokolon mubaatiwaajon ama kolooro. Kawaaajon anana qabunaya mepeseenin tetegoya qaa akadamyawo en uma ewaa. Qaa ii onanon.

12

Laaligonana nomaen laligonin Anutuwaanon sokombaa?

¹ Oo uumeleen alauruna, Anutunon kaen kiankomun nononotiwaajon niinon mono uugia kokaen kuun ononjen: Ono mono kiankomuya ii uu konongianon romonjon kawaa so kitia meleema mun waeya men mepeseen laligowu. Kaanagadeen onoangiaa

* 11:26: Ais 59.20 * 11:27: Jer 31.33-34 * 11:33: Ais 55.8 * 11:34: Ais 40.13 * 11:35: Job 41.11

* 11:36: 1 Kor 8.6

sele busugia ii Anutuwaa kotinj nandungga ambu. Kaen ambuti een, onjo mono gbilin soraaya koloogi Anutunonj nandungga ii iiro sokono siija momakebaa.

² Wala namowaa nanamemenj bologaa arenja otaanj laligogito, kambanj kokaamba iikaanja mono mende toroqenj amakebu. Kaen qaagoto, mono uumomogianonj gbiliro letoma laligowu. Kaen laligonj Anutunonj onjoonj siinj nomaenj moji, ii monjgama saanonj kotiinj gosinj mokoloowuya. Ii mokoloonj iikawaa so amakebuti een, mono kana awaa otaagi sokoma muro akadamugiawo koloonjkebuya.

³ Sisau tondu laligowubotiwaajonj qaa monj jemaņa. Anutunonj kalenjmorianj nono iikawaa qaganonj nama kuuya onjoonj kokaenj injjojen: Onjo mono onjoanjiiaajonj mogi uuta mende koloowato, motomotoonj onjo mono tororo moma kotonj aonj laligowu. Anutunonj momalaari nonono iikawaa honja koloonjkejiwaa so mono onjoanjiia gosinj aonj iikawaa so qaa jenj laligowu.

⁴ *Iikawaa kania ii kokaenj: Sele busunananonj motoonjo koloojato, sele busu kitinana ii mamaga. Kitia kuuya yonononj gawonj motoonjo iikayadeenj mende menkeju. ⁵ Iikawaa so uumeleenj ejemba anana kaanagadeenj mamaga laligojonto, kilenj Kraistwo qokotaanj nama sele busu kaanja honja motoonjo koloonj. Motoonjo koloojonto, anja anja nonononj mono toroqenj aonj motoonj gawonj meninj sokono nanjonj.

⁶ *Anutunonj kalenjmorianja nononotiwaa so gawonj memewaa momo kalenj morota morota bunja qen aonj laligojonj. Monjonj gejatootoo gawombaa momo kalenja bunja qen aoji een, iinonj ii mono gawononj amakeba. Momalaarianonj rindanonj munkejiwaa so gawononj ama Anutuwaa qaaya jenj laligowa. ⁷ Mombaajonj welenqege gawombaa momo kalenja muroti een, iikawaa so mono tosaanja pondanj ilaanj onjoma laligowa. Mombaajonj boi qaqazu gawonj mewaatiwaa momo kalenja muroti een, iinonj mono membiriqembiria qaa pondanj tosaanja kuma onjoma laligowa.

⁸ Mombaajonj uu nanjonango gawombaa momo kalenja muroti een, iinonj mono pondanj kaparanj koma ejemba uugia kuunj nanjon onjoma laligowa. Tosianonj iwoiwaajonj memeqemeanj menj amamaagi mombaajonj ii nanjon onjombaatiwaa momo kalenja muroti een, iinonj mono konjgaraya qaa pondanj nanjon ilaanj onjoma laligowa. Mombaajonj galenkonjonj gawombaa momo kalenja muroti een, iinonj mono zenj nama tosaanja galen koma onjoma laligowa. Mombaajonj uujopa gawombaa momo kalenja muroti, iinonj gawonj ii mono korisoro qaganonj menj laligowa. Kianj.

Uujopawaa kania ii tororo otaawu.

⁹ Mono gbinqbaonj mesaonj tororo uujopa ama aonj laligowu. Bologna sisia menj gema qen laligowu. Awaawaajonj ama onjono iikanonj mono qokotaanj laligowu. ¹⁰ Uumeleenj alaurugia ii mono gumbonjonjonj qaganonj ama onjoma tororo jopagonj aonj laligowu. Goda qen aowombaajonj kaparanj komakejuti, iikanonj mono awelegonj mepeseenj aonj laligowu.

¹¹ Uugianonj mono mende sologonj looriwato, qama kooligi Unja Toroyanonj inaan onjono geregerenonj nama Pombaa gawonj menj laligowu. ¹² Mono oyanboyonj mokoloowonjatiwaajonj mamboma jejeromonromonj ama korisoro qaganonj laligowu. Kakasililinj moma mono mokosinjgonj laligowu. Mono pondanj nama Anutu qama koolinj laligowu. ¹³ Anutu waa ejemba soraayanonj iwoiwaajonj amamaajuti, ii mono ilaanj onjoma laligowu. Mono ejemba koma horonj onjoma motoonj rama nembanene nenj korisoro amakebu.

¹⁴ *Sisiwerowero ama onjomaakejuti, ejemba ii mono mende qasuaanj onjombuto, mono Anutu qama kooligi kotuegonj onjomaakeba. ¹⁵ Aisoojuti, iyonjowo mono ilaanj onjoma aisowu. Saajuti, iyonjowo mono ilaanj onjoma saabu. ¹⁶ *Mono uumotoonj ama

* **12:4:** 1 Kor 12.12   * **12:6:** 1 Kor 12.4-11   * **12:14:** Mat 5.44; Luuk 6.28   * **12:16:** Gba 3.7

aonj luaenonj laligowu. Onjoanġiaajonj mono mende mogi uba. Jaba-arambaranj mende ambuto, ejemba kamaanqegeta mono ala menj onjoma laligowu. Onjoanġiaajonj mogi momakooto ejembaga laligojutiwaa so mende koloowa.

¹⁷ Jena jewe, nuna guwe, ana ambe ii mono mombaajonj mende ambu. Ejemba kuuyanonj sili tosaanja yonoojonja mogi nanamemenj awaa koloojuti, ii mono kaparanj koma menj laligowu. ¹⁸ Iwoi mombaajonj osiqosi mende anjuti, mono kotikotii en onjonjiwaa so kaparanj koma ejemba kuuya yonowo luaenonj laligowu.

¹⁹ *Qaa monj ii Buġa Terenonj kokaenj oogita eja, “Niinonj mono bologaa kitia meleembe qagianonj ubaa. Ii noo gawonġa. Ponj niinonj kaenj jejenj.” Kawaajonj wombo alauruna, onjoanġio mono bologaa ironja mende meleembuto, ii Anutuwaajonj mesaogi irinja soono iwaa kitia meleema metogonj onjombaa.

²⁰ *Kawaajonj ii onjoanġio mende meleembuto, Buġa qaa koi mono otaanj laligowu, “Kereganonj nenewaa komuji eenj, ii mono nene wagiwa. Goo kereganonj apuwaajonj moji eenj, ii mono apu muna newa. Kaenj ama goononj sili awaa iikanonj mono uu kuunj muna gamuya moma mesaonaga.” Qaa ii mono otaanj laligowu. ²¹ Monjonj sili bologa iikanonj haamo ama gombaboto, geenġo mono sili awaa ama iikanonj haamo ama muġ silia bologa ii kolonjaniwaga. Kianj.

13

Gawman yonoo qaa baagianonj kema tenj koma laligowu.

¹ Gawman monj ii anjodeen mende kolooroto, Anutu, ku-usunj Toya iinonj mono gawman kuuro iikawaa so Somatananaa ku-usunj qaganonj nama galenj koma nonomakeju. Jenkooto gawombaa kondomondooya ii Anutu. Kawaajonj onj kuuya mono onjoanġiaa gawman yonoo qaa baatanonj kema laligowu. ² Kania kaenj mojutiwaaajonj ama monjonj jenkooto galenj yonoo ku-usunġia qetanji, iinonj Anutunonj laaligowaa arenja anoti, mono ii qetanja. Jenkooto Toya qetanjuti, Anutunonj iyonoo qaagia jenj tegonj ironja meleema onono lombo mokoloowuya.

³ Galenkonkonj yonononj ejemba nanamemenj bologa amakejuti, ii kee momo ama onjomakejuto, awaa amakejuti, ii iikaanja mende ama onjomakeju. Kawaajonj galenj ku-usunġiawo yonoo keega momambaajonj mojanj me qaago? Ii mende momambaajonj mojanj eenj, mono nanamemenj awaa ama menj laligona mepeseenj gomakebuya.

⁴ Gawman yonononj mono Anutu welenja qenj muġ menj qeangonj gombombaajonj moju. Kaenj mojutiwaaajonj ejemba bologa koloojuti, mono iikawaa ironja meleenġi qagianonj uro lombo mobutiwaajonj nanju. Anutuwaawelenqequeuruta koloogi goondombaa soo somata onjnoti, ii eenj totoonj mende menj laligoju. Kawaajonj iwoi bologa anjanj eenj, mono toroko moma laligowa. ⁵ Lombo qagianonj ubabotiwaaajonj mono gawman jegia tenj koma laligowu. Kawaajonjadenj qaagoto, Anutuwaawajanjanj kaanġadeen sokombaatiwaajonj mono kaenj amakebu. Mende tenj konġi Anutuwaawajanjanj irinja soono jero uu kononġianonj kaenj mogi uugianonj boliwabotiwaaajonj mono kaanġadeen gawman yonoo qaa baatanonj kema laligowu.

⁶ *Gawman yonononj mono Anutuwaawajanjanj bakaya monj menj iikanonj zenj nama galenj koma onjomakeju. Gawonġia ii mewutiwaajonj onononj mono ilaanj onjoma takis kaanġadeen amakeju. ⁷ Gawmambaa takis ama kotinj kania kania dawj onjombutiwaajonj jenkejuti, ii mono kuuya iikawaa so onjomakebu. Gawmambaa takis kania kania kuuya onjoma komuniti gawonj ii mono tororo menjkebu. Gawmambaa gawonj meme ejemba yonoojonj mono qaqabunabunja ama goda qenj onjomakebu. Kianj.

Kambanj somatanonj dodowiro mono jopagonj aonj laligowu.

* 12:19: Dut 32.35 * 12:20: Gba 25.21-22 * 13:6: Mat 22.21; Maak 12.17; Luuk 20.25

⁸ Kaen ama mombaanon tosa mon onowo mende ero laligowu. Kilen onoo tosagia motoonngo ii kambañ so kokaen eja: Ono mono uunon jopagon aon laligowu. Monon tosaña jopagon uukalen ama onomakeji, iinon mono Kana qaa otaadaboronkeja.

⁹ *Jenkooto qaa waña ii kokaen, “Geenga jopagon aonkejan, iikawaa so mono tosaña kuuya jopagon onomakeba.” Qaa kawaa uutanon jenkooto qaa koi kaña eju, “Serowilin mende amba,” “Ejemba mon mende qena komuwa,” “Yongoro mende mewa,” “Iwoiwaajon mono mende koposongowa.” Ii ano jenkooto qaa tosia kuuya ii mono qaa waña iikawaa newoyanon kolooju.

¹⁰ Ejemba mon jopagon mujani een, iwaajon mono iwoi bologa mon mende ama muba. Kawaaajon uujopa ama iikaña kanon mono jenkooto qaa korebore ten koma otaankejan.

¹¹ Kambañ kokawaa kania moma kotojutiwaajon mono nanamemen kaña ama men laligowu. Wala Kraist moma laarin uunana meleenin, kambañ iikanondeen kanain laligon kounin Ponon metogon nonono Siwenon ubonati, iikawaa kambañanon mono kosere kadaboroja. Kawaaajon on gaon ejuti, iikanon uugia tooro waabutiwaa kambañ mono kaja. ¹² Gomantiña koriga laligonin ween jaaya jililingon kouro asarimambaajon anja. Kawaaajon pangamambaa nanamemen ii mono koma konjorati kamaaro asasagaa manja qewonwaa akadamuya ii mono men konji kemero nambon.

¹³ Asasagaa uutanon laligojonwaa so mono nanamemen soraaya ama men laligowon. Tosianon jejelomban paati ama baonon nenkejuti, iikaña nen apu kotiga nen elonkalon amakeju. Sero nambonambon ama lan emba yongoro horonkeju. Juma deema angowowo ama kisooma aon uunon junjun moma gema qen aonkeju. Nanamemen kaña ii mende sokonja. ¹⁴ Uuselewaa siingara kombombañ bologanon gbilin waagi yoroo siingara ten koma onombubotiwaajon ii mono geja mende ama romonon onomakebu. Kaen qaagoto, Pon Jiisas Kraistwaa nanamemenanon mono tiwo sumangia kolooro ii maleku kaña mouma aon laligowu. Kian.

14

Ala looloria ii mende jen onoma laligowu.

¹ *Mombaa momalaarianon looloria kolooro ii mono kalan koma koma horon mun laligowu. Iwo amin moma jenonkooli qaa kolooro kawaaajon kesa-awaran mende amakebu. ² Tosianon momalaarigaa so nembanene kuuya saanon nenkejuto, tosaña yonoo momalaarigianon looloria kolooro nene piapiyagadeen nenkeju. Uugianon tilowabotiwaajon uuwoi ama oro tando lopiombaa nandun aña ii sisia men logoyagadeen iyan on nenkeju. ³ Nembanene kuuya nenkejuti, iinon mono alaurugia logoyagadeen nenkejuti, ii jejewili mende ama onomakebu. Anutunon alaurugia nembanene kuuya nenkejuti, ii kañagadeen “Sokonju,” jen kalan koma onomakeja. Kawaaajon logoyagadeen nenkejuti, ononon mono alaurugia yonoo qaagia mende jen tegowu.

⁴ Giinon mono moroga koloon mombaa welenqeqeya jen tegon munaga? Iinon mono anaa toyaa jaanon qaayaa kitia jero gosin jen tegoro sokono nambaa me lombo qaganon uro kamaawaa. Ponon mono kotiin bon qen nambaatiwaajon nanon munkebaa. Kawaaajon mono saanon bon qen nambaa.

⁵ Tosianon ween kuuyaajon romongogi tanigia ororon ejuto, tosanon ween ween gosin ween mombaajon mogi uro qaita mon kolooro ween tosanon iikawaa newoyanon kolooju. Ono motomotoon mono ononangaa momogianon qokotaan iikanon uuwoi kuuya yakarin awasankaka nama laligowu. ⁶ Tosianon ween ween

* **13:9:** Eks 20.13-15, 17; Dut 5.17-19, 21; Lew 19.18   * **14:1:** Kol 2.16

gosin uma kamaan amakejuti, iyononon ii mono Pon qabuŋa mubaatiwaajon moma amakeju. Tosianon oro kuuya nenkejuti, iyononon mono Anutu mepeseen Ponon kaen qabuŋayawo koloowaatiwaajon nenkeju. Tosianon oro tosiaa singi laligonkejuti, iyononon mono Ponon qabuŋayawo koloowaatiwaajon moma ii amakeju ano kaen laligon Anutu mepeseenkeju. ⁷ Ananaanonga mononon mono iyanjaajonadeen mende laligoja ano iyanjaajonadeen mende komuwaa.

⁸ Kawaa kania ii kokaen: Jaawo laligowonati een, mono laaligonana Pombaajon qeleema laligowon. Komuwonati een, mono Pombaajon komuwon. Kawaaajon laligowon me komuwonati een, mono Pombaa bunja koloojon. ⁹ Kraistnonon mono komugiti ano jaawo laligojoni, kuuya ananaa Ponana koloon laligowaatiwaajon komun gbiliro. ¹⁰ *Anutunonon mono kuuya nunuama anaa qaa jakeyanon nonono nambona. Kawaaajon tosaana ononon mono moroga koloon uumeleen alaurugia jen tegon onomakeju? Kaanagadeen alauruna tosaana ononon mono naambaajon uumeleen alaurugia tosaana ii jejewili ama onomakeju? Juma deendeen angi siligia iikanonon mono mende sokonja. ¹¹ *Kawaa qaaya ii Bunja Terenon kokaen oogita eja, "Pon niinon laligon kotiijeni, iikawaa so qaa hona toontoona kokaen injojen: Ejemba korebore ononon noo jaasewananon simin kuma jegianon Anutu nii mepeseen nombu."

¹² Qaa kawaa so anana kuuyanonon mono iyanja iyanja nanamemenanaa sundunana ii Anutu ijon jen asarinin gosin nonombaa. Kian.

Mononon ritatangoŋ kamaan qewaatiwaajon romongowu.

¹³ Kawaaajon mono mende toroqen jen bolin aon qaagia mende jen tegowu. Uumeleen alaurugia yonoo kananon ritatangoŋ kamaan unuwabotiwaajon iwoi mononon mono mende amakebu. Kawaa qaaya mono kaparan koma jen somongowu. ¹⁴ Nembanene iwoi mononon anja siri anjonjorayawo mende koloojato, ejembanon iwoiwaajon mogi anjonjorayawo kolooji, iyonoojonadeen ii anjonjorayawo kolooja. Niinon Pon Jiisaswo nama qaa ii moma kawaaajon uuwoi mononon mende mojen. ¹⁵ Anutunonon nembanene kuuya hamo qen tegoro soraaya koloojuto, kilen alaurunana tosianon qizimizingia ama oro tosia mende nenkeju. Kraistnonon yonoojon ama komuroto, tosaana ononon mono naambaajon oro nen iikaana kanon yonoo uugia men bolinkeju? Iikaananon onongiaa aingia otaagi uumeleen alaurugianon kawaaajon wosobiri mokolonkejuti, iikaananon uujopawaa kana ii mende toroqen otaankeju.

¹⁶ Momo awaa en ononjato, iikawaa qaganon nanamemengianon tondu angi tosianon kawaaajon qaa sologen jen jen onomakeju. Kaen ambubotiwaajon mono galen men aon laligowu. ¹⁷ Naa nenega newonati ano naa apuga newonati, iikanon Anutuwaabentotonaa aiweseya mende kolooja. Iwoi iikanonon mono kamaanqeqeta kolooja. Iwaa bentoton uutanon laaligowaa hona ii kokaen: Unja Toroyanon inaan nonono nanamemen dindina otaanin luae qen nonono aisoon laligojon. Iikanonon mono mungeja kolooja. ¹⁸ Daen yononon kaen ama Kraistwaa welen qenkejuti, iyonononon mono Anutuwaabentoton sokongi ejembanon qaagia mogi sokoma onomakeja.

¹⁹ Kawaaajon mono luae qen aonin uumotoononon seiwaatiwaajon kaparan kombona. Iikaana kanon mono uunana meagon men kotiin aowon. ²⁰ Anutunonon nembanene kuuya hamo qen tegoro soraaya kolooju, ii mojononon, mononon oro me nene mononon nero aliaa uutanon kawaaajon boliro uugereya asugiro singisongowo kolooji, iikanononon mono mende sokonja. Monononon tosaana yonoojon mende romongon iyanjaajonadeen moma tondu neji, iinononon mono kaanagadeen singisongowo koloowaa. Kawaaajon Anutunonon yonoo uugianon gawon meroti, tosaana onononon mono gawon awaa ii nenewaajon ama mende men boliwu.

* 14:10: 2 Kor 5.10 * 14:11: Ais 45.23

²¹ Kawaajon uumeleen alaurugia yonoojon ama orowaa singi laligon wain apu ii mende neŋ laligowu. Iikaanja kanon mono motoon meŋ qeaŋgon aowuya. Kaanagadeen uugianon iwoiwaajon boliro singisongowo koloon loorinaga, ononon ii mende ambu. Kaen mono motoon meŋ qeaŋgon aowu. ²² Kesa-awaran qaawaa momalaaria kaen me kaen en gonji, ii mono Anutuwaa jaasewananon angon koma laligowa. Monon qaa mombaajon “sokonja,” jeŋ iikanon qokotaan moma kotiin kawaajon iyanja mende jeŋ tegon aoji, iinon mono simbawonawo koloaja.

²³ Ii me woi momalaari qaganon mende nama amakejon, ii kuuya mono singisongo koloaja. Kawaajon monon nene mombaajon uuwoi ama kilen ii neji, iinon mono singisongo ambaa. Momalaari qaganon mende nama nejiwaajon Anutunon mono iwaa qaaya jeŋ tegoro osin lombo mokoloowaa. Kian.

15

Mono Kraistwaa roromonogoya otaan laligowu.

¹ Momalaarinananon kotakota koloaji, anono mono ananaajonadeen lan aisoon ananaa ainananon laligowombo. Tosaanja yonoo momalaarigianon looloria kolooro kokobimbinon kana uugun tororo mende otaankejuti, anana ii uujopa ama onoma lombogia bosimbutiwaajon ilaan onombona. ² Anana motomotoon mono alaurunananon qeaŋgowutiwaa so romonjon ilaan onomakebona. Kaen ama onoma uugia meagogi kotikotii mokoloowuya. ³ *Kraistnon kaanagadeen iyanjaajonadeen iyanja aijnon mende aisooroto, Buŋa qaa kokawaa so ama mugi laligoro, “Ejemba qaa tokoronkota jeŋ gii jeŋ gomakejuti, iyonoo qaagianon mono nuro siimboboloya momakejeŋ.” Qaa kaen eja.

⁴ Anutunon ananaajon siina kokaen momakeja: Anana kaparan koma kotiin nama Buŋa Tere weenjonin uunana nanoro iikaanja kanon oyanboyan koloowombaajon mamboma jejeromonromon ama laligowon. Kawaajon Buŋa qaa kuuya eenanon oogiti, Anutunon mono iikawaa so kuma nonomambaajon moja. Iikawaajon ii oogita eja. ⁵ Anutunon mono iyanu uugia nanoro saanon kaparan koma kotiin nambu. Iinon mono Unaya onono inaan onono batugianon uunon somonjon aon Kraist Jiisaswaa roromonogoya otaan laligowu.

⁶ Kaen laligon saanon uumotoon qaganon buugia mindirin Anutu, Ponana Jiisas Kraistwaa Maŋa ii mepeseen laligowu. Anutunon ononon kaen ama laligowutiwaajon momakeja. Kian.

Oligaa Buŋanon kantri tosanon kema karo.

⁷ Kraistnon onjo moma angon koma kalan koma onomakeji, iikawaa so onjo mono kaanagadeen kalan koma aon laligowu. Anutuwaa qabuŋayanon seiwaatiwaajon mono kaen ama laligowu. ⁸ Niinon qaa hona koi jemaŋa: Anutunon qaaya qaaya Juuda kanageso nonoo wanjaleurunana yonoojon jeŋ somongoroti, iikanon honawo koloowaatiwaajon moro. Kawaajon Kraist wasiro Anutuwaa Buŋa qaa onanon kotiwaatiwaajon ama Juuda nonoo batunananon kamaan welen qeŋ nonoma laligoro. ⁹ *Juuda nono welen qeŋ nonoma laligoroto, kantri tosaanja yononon kaanagadeen iwaa kiankomuya moma kawaajon Anutu mepeseen laligoju. Kawaa qaaya ii Buŋa Terenon kokaen oogita eja,

“Kawaajon niinon kantri tosaanja yonoo batugianon laligon mepeseen goma qabuŋaganon seiwaatiwaa rii qamakemaŋa.”

¹⁰ *Kawaa qaaya mon ii kokaen jeŋ oogita eja,

“Anutunon Juuda nono meweengon nonono kanagesoya koloon aisoonkejon. Kantri tosaana onjo mono nonowo toroqen aisoon otokorian maama laligowu.”

11 *Kawaa qaaya mon ii kokaen,

“Waba kantriwaa tuun kuuya onjo mono Pon mepeseen laligowu. Goman so laligojuti, onjo mono kuuya ‘Anutu dangisen!’ jen rii qama laligowu.”

12 *Gejatootoo eja Aisaia iinon kaanagadeen kawaa qaaya kokaen jerota eja,

“Gere tiitanona unjuta juma waaji, iikaana eja qata Jesi iwaa gbilinona mon koloon ejemba goman so galen koma onombaa.

Kaen ama onono namowaa kanageso kuuya yononon ilaan onombaatiwaajon mamboma jejeromonromon ama laligowuya.”

Qaa walaga kanon mono kaban kokaamba honawo koloonkeja.

13 Unja Toroyaa esunanon mono nanjon onono jejeromonromongianon kotiin powowon koloowaatiwaajon mojen. Kawaaajon jejeromonromon Toya Anutu iinon mono luae qen onoma korisoro kuuya kanon uugia men saa qewaa. Kaen qama kooliwe saanon Anutu moma laarin mun oyanboyan mokoloowombaajon mamboma jejeromonromon ama laligowuya. Kian.

Qaa kotakota ii nomaembaajon oojen?

14 Oo uumeleen alauruna, neeno onoojon kokaen moma kotiijen: Onjo mono tompin mende laligojuto, Anutunon iwoi kuuya awaa ii uugianon ano saa qero momo kania kania mokolon iikanon saanon qambanmaban qaa kuma aowonatiwaa so kolooju.

15 Kaen koloojuto, kilen qaa ii duduwubotiwaajon moma yonoo kanagia ii mombo koma gbilin ononjen. Anutunon kalenmorian nono iikawaa qaganon nanjeniwaaajon mono awasankaka qaganon qaa kotakota tosaana onon ononjen.

16 Kawaa kania kokaen: Anutunon waba kantri ononon uugia meleengi Unja Toroyanon men sorain onono soraaya koloowutiwaajon momakeja. Wala siimolon oogi kaasoyanon uro Anutunon aisoonkero, iikawaa so kaban kokaamba Anutunon ejemba goman so bunaya koloogi injiima aisoomambaajon awelegonkeja. Kawaaajon Oligaa Bunaya kantri tosaana yonoo batugianon jen seimambaajon jen gawon qananon ano iikawaa so uuwaa gawon galen koloon Kraist Jiisaswaa welen qenkejen.

17 Kawaaajon Kraist Jiisaswo qokotaan nama Anutuwaanon gawon mewe qabuna nono selena men uma awasankaka nanjen. 18 Kraistnon kantri tosaana yononon Anutuwa jeta ten kombutiwaajon moma sololon kuun nomakeji, iikanon mono nemun koma nono qaana jen nanamemena amakejen. Qaa tosia lan jen seiseiwa awasankakaya ii mende en nonja.

19 Unja Toroyaa ku-usunanon mono nemun koma nono angoletto aiwese kusungiwawo asugigi. Niinon Jerusalem siti mesaon kantria kantria liligon kema kema Yuropwaa sitia mon qata Ilirikum kanon keube. Kaen balon so liligon Kraistwaa Oligaa Bunja ii jen asarin onondaborowe. 20 Monjon tando komoro monjon kan anaa miria iikawaa qaganon men mono qaayawo koloowaa. Iikawaa so monjon Kraistwaa qaayanon momalaariwaa tando komodabororo nanoti, niinon mono kan iwaa tando qaganon rindanon nama uugia toroqen meagon men kotiin onomambaajon togon laligowe. Uuwaa gawon mutuya men kanon akadama mokoloomambaajon kaparan koma laligowe. Kawaaajon ejemba daen yononon Kraistwaa qata mende moma tompin laligogiti, niinon Oligaa Bunja iyonoojon jen asarimambaajon awelegon laligowe. 21 *Kawaa qaaya Bunja Terenon kokaen oogita eja,

“Daen yononon qaaya mende injijogi mogiti, iyononon mono laligon ii iibuya. Daen yononon kania wala mende moma tompin laligogiti, iyononon mono laligon ii moma asariwuya.”

* 15:11: Ond 117.1 * 15:12: Ais 11.10 * 15:21: Ais 52.15

²² *Gawonj kaanjonj somonjonj nonotiwaajonj mono kambanj so onjononj kamambaajonj amamaanj laligowe. Kianj.

Poolnoj Room kemambaa arena ano.

²³ Kaanj laligoweto, liligonj uukuukuu gawonj mutuya menj gomanj kuuya moma onjonjoni, iikanonj ii medaboronj laligowe. Uuwaa gawonj mutuya memanjatiwaa gomanja ii kambanj kokaamba mombo mende eja. Kaanjagadeenj onjo injiimambaa siinja moma laligowe gbani mamaga tegoro. ²⁴ Kawaajonj kantri qata Spein kemañati, iikawaa gematanonj mono onjononj kamambaa arena ama injiimambaaajonj jejeromonromonj ama kokaenj mojenj: Injiima onjowo korisoro ama boronja monj ainjolonj rabe ilaanj nonjgi saanonj kana toroqenj Spein kemañaj.

²⁵ *Kaenj mojentonj, kambanj kokaamba Jerusalem sitiwaa kanageso soraaya nanjonj onjombonjatiwaaajonj iikanonj kemañaj. Iikanonj kemago onjononj kemañaj. ²⁶ Masedonia ano Akaia prowins woi yoroo uumeleenj kanageso tuunja tuunja yonjononj mono Jerusalem sitiwaa ejemba soraaya ilaanj onjombombaa qaa somonjgogi. Anutuwaa ejemba soraaya wanaya laligojuti, mono iyonjoojonj qaa somonjonj nandunj mamaga somata ama mindirigi ii menjgo kema onjomanja.

²⁷ *Kaenj ambombaa uukorisoroaya moma qaa somonjonj kulukulululuu nandunj somata ii anjgi. Kaenj ambutiwaa tosa enj onjono anjgi saanonj sokonja. Anutunonj Juuda kanageso kotuegonj nonomambaa qaaya jero ero kotumotue iikanonj waba kantria kantria sokoma qagianonj uro laligoju. Kawaajonj waba kantri onjononj tosa ero kitia meleema kalengianonj Juuda kanagesowaa wanaya ilaanj onjngi sokonja. ²⁸ Niinonj kalenj ii menj kema borogianonj ambe gawona iikanonj tegoro iikawaa gematanonj ii onjomesaonj kusudeenj onjononj kanj injiimago toroqenj Spein kantrinonj kemañaj. ²⁹ Onjononj kemañati, kambanj iikanonj mono Kraistwaanonj kotumotue ii kuuya menj kanj onjomanja. Kianj moma yagojenj.

³⁰ Oo uumeleenj alauruna, niinonj Ponj Jiisas Kraistwo qokotaanj nama kokaenj uu kuunj onjonjenj: Unja Toroyanonj jopagonj nanjonj onjmakejiwaa so mono noojonj Anutu qama koolinj laligowu. Aonjoronkejenj, iikanonj mono uujopagianonj ilaanj noma laligowu.

³¹ Judia prowinsnonj kema ejemba Kraistwaaajonj yangisenj amakejuti, iyonjoo borogianonj umambotiwaajonj mono Anutuwaa qama kooligi sopa somonjonj nonaga. Kaanjagadeenj nandunj kalenj somata menj Jerusalem kema ejemba soraaya yonjoo borogianonj ambe sokono siinja mobutiwaajonj mono qama koolinj laligowu. ³² Kaenj qama kooligi Anutunonj siinj kaenj moji eenj, niinonj mono korisoro qaganonj onjononj kanj onjowo ainjolonj rama keraqeeanggo qenj nonjgi laligomanja. ³³ Luae Toya Anutu iinonj mono kuuya onjowo namba. Qaa ii onjanonj.

16

Yeizozo qaa tetegoya

¹ Alanana Fiibi (Foibe) iinonj Senkria uumeleenj kanagesowaa gawonj meme embaga kolooja. Iinonj Room onjononj kawaati, ii kalanj kombutiwaajonj mono qisinj onjoma borogianonj anjenj. ² Iinonj ejemba mamaga ano nii kaanjagadeenj ilaanj nonoma laligoro. Kawaajonj Anutuwaa ejemba soraayanonj alaurunana koma horonj onjmakejonj, iikawaa so Fiibinonj karo ii mono Pombaa qatanonj qama koolinj koma horonj mubu. Onjononj kanj iwoi mombaajonj amamaaro iikawaa so mono ilaanj mubu.

³ *Loembawoi Prisila ano Akwila Kraist Jiisaswo nanjaoti, nenawoina ii mono noononj yeizozona jegi mobao. ⁴ Yorononj mono noojonj ama laaligogara qeleema

komuwaotiwaajon koloori. Niinonadeen mende mepeseen oronjento, kantri tosonian uumeleen kanageso tuuna tuuna yononon mono kaanagadeen yoroojon dangisen jenkeju.

⁵ Uumeleen kanageso mirigaranon ajoroonkejuti, ii mono kaanagadeen noonon yeizozona jegi mobu. Eisia prowinsnon gawon mewe hona mutuyanon kolooro Epainetus iinon uuta meleema Kraistwaa buna kolooroti, wombo alana ii mono noonon yeizozona jegi moba. ⁶ Marianon onoojon ama gawon somata men laligoroti, iwaajon mono noonon yeizozona jegi moba. ⁷ Andronikus ano Junias tinitosawoina yoronon wala Kraistwaanon qokotaari niinon yoro gemagaranon uuna meleembe iikawaa gematanon niwo kapuare mirinon laligonin. Aposol yononon oroojon mogi batugianon uuta koloojao. Ii mono noonon yeizozona jegi mobao.

⁸ Wombo alana Ampliatu Pombo nanji, iwaajon mono noonon yeizozona jegi moba. ⁹ Nenana Urbanus Kraistwo nanji ano wombo alana Stakis yoroojon mono noonon yeizozona jegi mobao. ¹⁰ Apeles Anutunon angobato muro sokono Kraistwo qokotaan nanji, iwaajon mono noonon yeizozona jegi moba. Aristobuluswo miri motoon laligojuti, ionoojon mono noonon yeizozona jegi mobu. ¹¹ Tinitosana Herodion iwaajon mono noonon yeizozona jegi moba. Narsisuswo Pombo qokotaan miri motoongo laligojuti, ionoojon mono noonon yeizozona jegi mobu.

¹² Trifina ano Trifosa emba woi yoronon gawon somata men Pombo nanjaoti, iyorojon mono noonon yeizozona jegi mobao. Wombo emba alana Persis iinon Pombaajon gawon somata qatawo men laligoji, iwaajon mono noonon yeizozona jegi moba. ¹³ *Rufus iinon Pombaa gawon awaa totoon menkeji ano iwaa nemuna kaban so nii kaanadeen meria kaana kala koma noma laligoroti, iyorojon mono noonon yeizozona jegi mobao.

¹⁴ Asinkritus, Flegon, Hermes, Patrobas, Hermas ano uumeleen ala tosaana yonowo nama laligojuti, ionoojon mono noonon yeizozona jegi mobu. ¹⁵ Filologus, Julia, Nereus naanawo ano Olimp as ano ejemba soraaya tosaana kuuya yonowo laligojuti, ionoojon mono noonon yeizozona jegi mobu.

¹⁶ Uumeleen alaurunana yonoo batugianon mono angon aon newogia kososon jolongia jen laligowu. Kraistwaa uumeleen kana-geso kuuya yononon mono yeizozonia angi onoonon kaja. Kian.

Qambanmaban qaa tetegoya

¹⁷ Oo uumeleen alauruna, niinon uugia kokaen kuun injojen: Ejemba tosonian uu mendemendeen koloowaatiwaajon wan qenkejuti, ionoojon mono galen men aon laligowu. Uumotoongowaa silia awaa kuma onongi mojuto, qaa ii qotogon kesa-awaran qaa tosaana kanon uugia kuugi boliro osin kamaankeju. Ejemba kaana ii mono onomesaon korikori laligowu. ¹⁸ Ejemba kaananon mono ananaa Ponana Kraistwaanon gawon mende menkejuto, iyangiaa siingiaa so koloowaatiwaajon tompe jen iyangia welen qen aonkeju. Kele qaa awaa awaa aianawo jen ejemba gbingbaongia qaa yonoo uugia kuun tiligon onomakeju.

¹⁹ Ono Oligaa Buna ten koma otaankejuti, qaa ii kuuya nonoo gejanananon kemero mojon. Kawaajon niinon onoojon ama honombonona qaa aisoonkejen. Kaen anjento, ono kokaen ama laligowutiwaajon mojen: Mono bologa ambombaajon momakootogia mesaogi kamaawaa. Awaa ambombaajon momakootogia ii mono pondan koma gbilin men somariiwu. ²⁰ Luae Toya Anutu iinon mono Satan uulanawo rinjangoro onoo baagianon kamaaro otokorian maama aisoon laligowu.

Ponana Jiisaswaa kalenmorianon mono onowo ewa.

---

* 16:13: Maak 15.21

²¹ *Noo nenjana Timoti iinonj mono yeizozoya ano onoononj kaja. Noo tinitosauruna Lusius, Jeison ano Soosipater yonononj kaanagadeen yeizozogia anji onoononj kaja.

²² Tertius niinonj Poolwaa qaaya moma tere koi oojeni, niinonj kaanagadeen Pombo nama yeizozona ambe onoononj kaja.

²³ *Gaiusnonj miria jen tegoro laligowe uumeleenj kanageso kuuya yonononj kaanagadeen koi kan ajoroogi nene ainjolonj ama nonomakeji, iinonj mono yeizozoya ano onoononj kaja. Erastus iinonj siti ponj qerewenaa ofis uutanonj takis monenj galenj komakeji ano uumeleenj alanana Kwartus yorononj mono yeizozogara ani onoononj kaja. ²⁴ Ponjana Jiisas Kraistwaa kalenjmoriananonj mono onowo ewa. Qaa ii onanonj.

Ponj mepeseenj kokaenj qama koolinjejenj:

²⁵ Oligaa Buja qaa hona ii monowaa monoyanonja laligonj kougiti, iikanonj aasangoyanonj ero. Kaenj ero Jiisasnonj kamaanj ninisaama jenj asariro moma jenj seinjejenj. Buja qaa kawaa so Anutunonj mono kotiinj momalaarigia menj kotiiro saanonj zenj nama kotiiwu. Kawaaajonj anana mono Anutuwwa qabunaya mepeseeninj seinkebaa.

²⁶ Wala Buja qaa onanonj aasangoyanonj enj kouroto, kambanj kokaamba gejatootoo ejemba tere oogita ejiwaa so mono asuganonj asugiro. Anutunonj kambanj so laligonj kouma tetegoya qaa laligonj ubaati, iinonj ejemba tuunja tuunja anana uunana meleema Buja qaa moma laarinj tenj koma laligowombaaajonj moja. Kawaaajonj gawonj kokaenj mewombaaajonj jenj kotonj nonono, “Ono mono kema gomanj so liligonj Buja qaa jenj asarinj laligowu.” Qaa iikawaa so nonononj Buja qaa ii ejemba tuunj kuuya mobutiwaaajonj jenj asarinj laligoninj.

²⁷ Anutu iyanodeenj momakooto Toya kolooji, anana mono Jiisas Kraistwaa qatanonj iwaa qabunaya mepeseeninj kambanj tetegoya qaa akadamuyawo enj uma ewaa. Qaa ii onanonj.

---

* 16:21: Apo 16.1   * 16:23: Apo 19.29; 1 Kor 1.14; 2 Tim 4.20

Korint Tere 1 Poolnoŋ Korint yoŋoo Tere mutuya ano. Jeŋ-asa-asari

Poolnoŋ misin gawoŋ meŋ liligoro indina woi kolooro Griik siti Korint kanon keno. Korint ii Akaia prowinswaa siti wana. Kawaa sunduya ii (Apo 18.1-6) iima weengowu. Kambaŋ kanon Korint ii siti somata qatawo. Bisnisgia kania kania mamaga ama meŋkegi. Korint yoŋonoŋ tando lopion ano beŋ kania kania waegia meŋ mepeseen laligogi. Aangolegia kania kania ama aisoŋkegi. Mamaganon serowilin ama laligogi.

Tere koi kokaembaajon ooro: Poolnoŋ misin gawoŋ meŋ liligoro indina karoon kolooro Efesus sitinon laligoro tosanon Korintnonga kaŋ batugianon lombo kolooroti, iikawaa bujuya ijogi moro. Lombo tosaana kokaen: Uumeleen tuuŋ yoŋonoŋ deema siŋsereren qeŋ laligogi (1.10–4.21), serowilin laŋ amakegi (5.1-13), loemba laaligowaa kanianon sooro (Boŋ 7), tando lopiombaa bao newombaa niinonŋiinon amakegi (Boŋ 8), samon toroya newombaa enkalolon amakegi (11.17-34), zioz laaligowaa areŋ mende otaan ilinon kooson laligogi, kantri tosiaa qaaya qaaya jena jewe ama jeŋkegi (12–14). Tosianon qaa kokaen jeŋkegi: “Komugiti, iyoŋonoŋ mombo mende waabuya.” (15.12-33) Korint yoŋonoŋ tere mon kaŋagadeen oogi Poolwaanon karoti, iikanon qiqisi tosaana ama mugi, (ii 7.1, 8.1, 12.1, 16.1 iikanon weengowa).

Poolnoŋ qiqisigia ii meleema lombogiaa qambaŋmambaŋ qaa onoma tere koi ooro. Uujopawaa qaa (Boŋ 13 ii awaa soro. Kanagen anjo Korint kema injimambaa qaaya jeŋ ooro (16.5-7).

Buk kokawaa bakaya wana 8 ii kokaen:

Jeŋ-asa-asari qaa 1.19

Deema tuuna tuuna laligogi 1.10–4.21

Serowilin ano loemba laaligo 5.1–7.40

Uumeleembaa ano uumeleembaa gadokopa laaligo 8.1–11.1

Uumeleen laaligo ano mepemepesee areŋ 11.2–14.40

Kraist ano kuuya anana koomunonga waabona 15.1-58

Judia uumeleen tuuŋ yoŋoojon nanduŋ anŋi 16.1-4

Poolwaa arena ano yeizozo qaaya tetegoya 16.5-24

¹ Kraist Jiisasnon Pool nii noono Anutuwaaw jetaa so wasiwasi eja aposol koloojen. Niinon uumeleen alana Soostenes iwo rajo.

² *Anutuwaanon kanageso Korint sitinon laligojuti, niinon onowo Buŋa qaa amin mobombaajon kajeŋ. Kraist Jiisasnon onjo onoono iwo qokotaagi tak koton onono soraaya kolooju. Kaŋagadeen ejemba daen yoŋonoŋ balon so Ponana Jiisas Kraistwaa qata qama qama kooligi ii ano nono kaŋagadeen pon koma nonomakeji, mono kuuya onoojon Buŋa Tere koi oojo.

³ Anutu Manana ano Pon Jiisas Kraist yoronon mono kalenmorian ononi luaenon laligowu. Kian.

Poolnoŋ Korint yoŋoojon Anutu kokaen mepeseeja:

⁴ Onjo Kraist Jiisaswo qokotaan nanŋi Anutunon kalenmorian ononoti, iikawaajon mono kambaŋ so onoojon Anutuna dangisen jeŋ mepeseenkejen. ⁵ Onjo Kraistwo qokotaan nanŋi gawon memewaa momo kalena kelemalelen onono momo kania kania buŋa qeŋ aon saanon Buŋa qaawaa kania kuuya jeŋkeju.

---

* **1:2:** Apo 18.1

⁶ Nono Kraistwaa kania nanjon jenin qaa iikawaa honanon koloon kotihiro nanjutiwaa so momo kalen kuuya ii onono. Kawaajon Anutu mepeseenjejen. ⁷ Kawaajon gawon memewaa momo kalen mombaajon mende amamaan nama Ponana Jiisas Kraistnon mombo asugiwaatiwaaajon mambomakeju.

⁸ Ponana Jiisas Kraistnon men kotiin onoma kamban tetegoyanon asuganon asugiwaati, kamban iikanon ono solana koloon qaagia qaa nama ii iibuya. ⁹ Anutunon qaaya tororo otaan ilaan onomakebaa. Iinon ono iyanaa Meria Jiisas Kraist Ponanawo toroqen laligowutiwaaajon onono. Kian.

Korint kanagesonon deema tuunja tuunja nanju.

¹⁰ Oo uumeleen alauruna, niinon Ponana Jiisas Kraistwaa qatanon kokaen uukuuku men ononjen: Ono mono korebore uumo-toonngo ama batugianon deenden mende ama laligowuto, uugia kululuugi motoonngo kolooro momo motoonngo otaan laligowu. ¹¹ Oo uumeleen alauruna, ono batugianon angowowo mamaga ama laligojuti, iikawaa buju qaaya ii emba Kloewaa sumanjuruta tosianon nijogi.

¹² *Kokaembaajona ii jejen: Onoononga tosianon kokaen jenkeju, “Nononon Poolwaanon qaa otaankejon.” Tosianon “Nononon Apoloswaanon qaa otaankejon,” jenkeju. Toroqen tosianon kokaen jenkeju, “Nononon Piitowaanon qaa otaankejon.” Dunanon mombo tosianon kokaen jenkeju, “Nononon Kraistwaanon qaa otaankejon.” ¹³ Kraistnon juma mamaga kolooro me? Pool niinon mono onoojon ama maripoonon komuwe me? Pool noo qananon oomulu men onongi me? Kaen moma soowubo?

¹⁴ *Niinon onoononga Gaius ano Krispus oomulu men orombeto, tosaana ii mende men onombetiwaaajon “Anutu dangisen!” jejen. ¹⁵ Kawaajon “Poolwaa qatanon oomulu men nonongi,” mononon qaa omaya kaen jewabo.

¹⁶ *Oo onanon, Stefanas ano iwaa sumanjuruta ii kaanagadeen oomulu men onombeto, iyonoo gemagianon mon oomulu men mube me qaago, ii tororo mende mojen. ¹⁷ Kraistnon nii ejemba oomulu men onomambaajon ama mende wasin nonoto, Oligaa Buja jen seimambaajon nijoro kema kankejen. Kraistnon ananaajon ama maripoonon komuroti, gawon iikawaa esunanon kamaan omaya koloowabo. Kawaajon Buja qaa ii balon ejawaa momakooto qaganon lan mende jenkejen. Kian.

Kraistnon Anutuwaa ku-usuna ano momo arena ninisaano.

¹⁸ Ejemba gere siwaa buja koloowuti, iyononon maripoonaa Buja qaaya moma iikawaajon mogi uugia qaa yonoo qaa tanijanon kolooja. Kaen koloojato, Siwewaa buja koloojoni, nonoojon qaa iikanon mono Anutuwaa ku-usuna ninisaano momakejon.

¹⁹ *Iikawaa qaaya Buja Terenon kokaen oogita eja,

“Niinon momo ejemba yonoo momakootogia kondeembe soowaa.

‘Moma asarin yagonkejon,’ jenkejuti, iyonoo momogia mono men soowe zololonjon omaya koloowaa.”

²⁰ *Momakooto ejemba hona ii dakanon laligoju? Buk weenjon momowaa kania mokoloogiti, ii dakanon? Balonon jenonkooliwaa boi koloon qaa melenqeleema jenkejuti, ii mono onanon qagiawo koloju me? Balonon momakooto somata eji, Anutunon mono iyonoo momogia men mokokowiro uugia qaa taniaan koloja. Qaa ii onja.

²¹ Anutunon iyanaa momakootoyaa so namonon laaligowaa arena anoto, ejembanon iyanjaa momakootogia nanjon iikaana kanon Anutuwaa kania moma kotowombaajon amamaan tompin laligogi. Amamaan laligon Kraistnon maripoonon komuroti, iikawaajon “Uugia qaa yonoo qaaga!” jegito, Anutunon Buja qaa ii nononon

* **1:12:** Apo 18.24   * **1:14:** Apo 18.8; 19.29; Room 16.23   * **1:16:** 1 Kor 16.15   * **1:19:** Ais 29.14   * **1:20:** Job 12.17; Ais 19.12; 33.18; 44.25

jen seiwonjiwaajon ninijoro. Ii jen asarinin daen yononon uugia meleema moma laariwuti, ii donhamo qen onomambaajon moro sokono. ²² Juuda yononon aiwese angoletto asugiwutiwaajon kaparan komakejuto, Griik kantri yononon momakootogianon somariwaatiwaajon moma janjarin riinkeju.

²³ Ii janjarin riinkejuto, nononon Kraist maripoonon qegi komurotiwaa Buja qaaya jen seinkejon. Juuda yononon qaa ii mogi uugia boliro iikanon osin uugia mende meleemakeju. Waba kantri yononon iikawaajon mogi qaa motoya kolooja.

²⁴ Mamaganon kaen romongojuto, Anutunon nonoono uunana meleeniji, Kraistnon mono nonoojon Anutuwa momakootoya ninisaama iyanjo Anutuwa ku-usunja koloon nonoma nanja. Juuda me kantri tosaanja koloojon, ii kilen Kraistwo qokotaan nama motoongo koloojon.

²⁵ Ejemba ananaa momakootonana ano esunana ii kamaanqeqeta. Anutunon uuta qaa koloonagati een, iikanon mono kilen ejemba momakootonana uugun uuta somata koloonaga. Anutunon looloria koloonagati een, iikanon mono kilen ejemba esunana uugun kotakota totoon koloonaga.

²⁶ Uumeleen alauruna, ongoangiaa kanagia nomaen ero Anutunon onoonoti, mono ii romongowu? Onjo mamaganon balombaa momakooto somata mende men laligogi. Mamaganon ku-usun qaganon esuhinagiawo mende laligogi. Manjurugia mamaganon qabunagiawo mende laligogi. ²⁷ Kaen qaagoto, balon ejembanon onoojon mogi uugia qaa ejemba omaya koloojuti, Anutunon mono onjo iikaanja meweenjon onono. Balombaa momo ejemba geria ii gamu qen onono. Balon ejembanon onoojon mogi looloria koloojuti, Anutunon mono onjo iikaanja meweenjon onono. Balombaa ku-usun ejemba geria ii gamu qen onono.

²⁸ Balon ejembanon jejewili ama onoma kanagiaajon mogi kamaanqeqeta koloojuti, Anutunon mono onjo iikaanja meweenjon onono. Balon ejemba yonoo jaagianon somata koloojuti, iyonoo qabunagia men kamaan ano qaombaatiwaajon kamakamaata koloojuti, mono ii meweenjon onono.

²⁹ Monjon Anutuwa jaasewanjon selia men ubabotiwaajon mono kaen meweenjon onono. ³⁰ Anutunon nemun koma onoma unuano Kraist Jiisaswo qokotaan laligon kotiinkeju. Iinon Anutuwa momakootoya qaita mon ninisaano momakejon. Kraistnon downana men qaanana jen tegoro solanjanin laligojon ano tak koton nonono soraaya koloojon. ³¹ *Buja Terenon qaa mon kokaen oogita eja, "Monjon selia men ubaati, iinon mono Pon moma mujiwaajon ama selia men uba." Qaa iikawaa so anin sokombaa. Kian.

2

Kraist maripoonon komurotiwaa qaaya jewe.

¹ Uumeleen alauruna, niinon onoonon kan Anutuwa kania nanjon jen asarin onombeti, ii qaana naan siinsiinawo koloowaatiwaajon mende jen laligowe me balombaa momakooto uuta qendeema iikanon selena mende men uma laligowe. ² Niinon onoo batugianon momo morota kuuya goraayanon ama Jiisas Kraistwaa qaaya ano maripoonon komurotiwaa kania iikayadeen moma koton ii jen seimambaajon qaa somongowe.

³ *Qaa kaen somonjon onoonon kaweti, kaman iikanon eja looloria koloon jenena mamaga ororo keena moma laligowe. ⁴ Niinon Buja qaa jen asarin onombeti, ii momakooto somataa kele qaa kanon mende injon laligowe. Ii qaagoto, Un Toroyanon sololon onono esunmumuyanon uugianon inaawaatiwaajon kaparan koma qaa injon

* 1:31: Jer 9.24 * 2:3: Apo 18.9

liligowe. ⁵ Balon ejembawaa momakootogianon qaagoto, Anutuwaa ku-usunjonon nemun koma onono moma laariwutiwaajon kaparan koma liligowe. Kian.

Uña Toroyaanon momakooto ii qaita mon.

⁶ Niinon kileñ uumeleen alauruna akadamugiawo laligojuti, iyonoo batugianon rabe Anutuwaa momakootoya keemeya ii saanon amin momakejon. Balombaa momakootoyaga mende amin momakejon. Balona balona galen koma onoma laligogi ku-usunjonon qaombaati, iyonoo momakootogia ii kaanagadeen mende amin momakejon.

⁷ Ii qaagoto, Anutuwaa momakooto aasangoya mono ii amin momakejon. Anutunon Siwe namo mende mokolon orono iikanon waladeen areña kokaen ama somongoro, “Ejembanon kanagen kolon akadamu mokoloowutiwaajon mono momakootona qaita mon ii inisaamanã.” Kaen jen ii aasangoyanon ano ero. ⁸ Balombaa eja ponã ponã laligon kougiti, iyonoononga monon momakooto ii mende moma kotoro. Ii moma kotowuyagati een, Ponãna asamararanãwo ii maripoonon mende qegi komunaga.

⁹* Momakooto qaita mon kawaajon qaa kokaen oogita eja,

“Monon iwoi ii jaa gejianon mende iima moro. Iikawaa momoyanon mombaa uutanon mende kolooro moroto, ejemba Anutu uugianon jopagon munkejuti, iyonoojon ii mono mozozongon anota eja.”

¹⁰ Balon ejemba iwoi ii mende moma titou laligogito, Anutunon ii mono Uñaya wasiro nonoojon ninisaano monin. Iinon qaa kuuyaa kania monãgama mokolonkeja. Anutuwaa momo keemeya kaanagadeen modaboroji, iinon mono ii sololon nonono monin.

¹¹ Mombaa uuta monon mende moja. Uutaa uñaya iinondeen mono ii moma yagoja. Kaanãideen Anutuwaa uuta ii monon mende mojato, Anutu iyanãã Uña Toroya iinondeen ii moma yagoja. ¹² Nononon balombaa nanamemen bologaa omeya mon mende bunã qen aoninto, Anutunon iwoi kalen nononoti, iikawaa kania mobombaaajon mono iyanãã Uñaya wasiro uunananon kemerota laligojon.

¹³ Iikawaa kania keemeya ii ajoroon amin momakejon. Balon ejembanon momakootogiaa qaganon qaa kuma nononã iikawaa so ii mende amin momakejon. Kaen qaagoto, Uña Toroyanon qaa kuma nononoti, iikawaa so mono uuwaa qaa honã gosinon sololon nonono jen asarinkejon. ¹⁴ Uña Toroyanon sololon nonono qaa ii kaen gosijon een, kania mono mokolon moma asariwonãtiwaa so kolooja. Kawaajon Uña Toroyanon daen yonoo uugianon mende laligoro een lan laligojuti, iyononon Anutu Uñayaa bunã ii moma anjon kombombaaajon amamaankeju. Yononon Bunã iikawaajon mogi qaa motoya kaanã kolooro kania moma asariwombaaajon amamaaju.

¹⁵ Yononon amamaajuto, Uña Toroyanon sololon nononã een, mono qaa kuuyaa kania gosin jen tegowonãtiwaa so koloojon. Kaen koloojonto, uumeleen ejemba mombaa kania ii balon ejemba kuuyanon tororo jen tegowombaaajon amamaankeju.

¹⁶* Iikawaa kania ii Bunã Terenon kokaen oogita eja,

“Pombaa uumomoya ii eja monon mon mende moro.

Kawaajon monon ii qambanmaban mubaatiwaa so qaago.”

Monon ii mende moroto, nononon Kraistwaa uumomoya men laligojon. Kian.

3

Anutuwaa gawon meme ejemba

¹ Oo uumeleen alauruna, onõ naamade kaanã Kraistwo qokotaan nanã. Kawaajon niinon onõ balombaa nanamemen metetereenkejutiwaa tani Bunã qaa jen asarin onõ batugianon liligowe. Uña Toroyanon sololon onõ laligojutiwaa tani kaanã

* **2:9:** Ais 64.4   * **2:16:** Ais 40.13

inijomambaajon amamaan laligowe. ² *Niinon qaa moma asariwutiwaa so aju apuya kaana unuagin laligowe. Nene hona nenetaa so mende koloogitiwaaajon qaakeemeyaii mende onombe. Kamban iikanon nene hona newombaa amamaagi ano kamban kokaamba kaanagadeen ii saanon mende nenkeju.

³ Ono toroqen balombaa nanamemen bologa metetereen laligoju. Ono uugianon uunon junjun moma angowowo ama qaa jejegianon nuuguna guuguwe amakeju. Kaen анги uu selewaa siingia kombombana bologanon galen koma onono uumeleembaa gadokopa ejemba omaya yonoo tanigiaen koloonkeju. ⁴ *Tosaana ononon kokaen jenkeju, “Nono Poolwaanon qaa otaankejon.” Tosianon kokaen jenkeju, “Nono Apoloswaanon qaa otaankejon.” Kaen kaen jen mono balon ejemba omaya koloonkejutiwaa tani kaana laligoju.

⁵ Apolosnon moroga kolooja ano Pool niinon moroga koloojen? Noronon mono Anutuwaaw gawonga men laligojo. Ponon noroojon gawon ana ana noronoti, iikawaa so ilaan ononi uugia meleema Pon moma laarin laligoju.

⁶ *Niinon kota komowe Apolosnon apu men kan iikanon maaroto, Anutunon mono kondooro toomorian kolooro. ⁷ Kawaaajon komoroti, iinon qatawo mende kolooja. Apu maaroti, iinon kaanagadeen qatawo mende koloojato, Anutunon kotuegoro toomorian kouma somariinkejuti, iinondeen mono qabunayawo kolooja. ⁸ Kaen koloojato, komomakejeni ano apu maamakeji, noronon mono so motoonggo koloojo. Motoonggo koloojoto, ii kilen tawanara ii mono gawonara menkejotiwaa so ana ana mewota.

⁹ Noronon Anutuwaaw gawombaa nenawoita koloon iwo gawon menkejo. Onoo uugia ii Anutuwaanon molalen kaana kolooro komakoomo gawona kanon menkeja. Anutunon miri kaana uugia inaan mindirin onono kotiin waamakeju. ¹⁰ Anutunon kalenmorian nonoti, niinon iikawaa so miri memewaa momo eja kaana koloon Anutuwaaw tando kombombana uugianon kuun komowe monon iikawaa qaganon miri menkeja. Saanon menkejato, motomotoon nononon miriwaa gawona awaagadeen mewonatiwaa so koloojon. Iima koton mewonatiwaaajon mono jaa galen men aowona. ¹¹ Uuwaa tandoya ii Jiisas Kraist. Niinon ii mono uugianon komowe monon momalaariwaa tando mon mokoloomambaajon amamaawaa.

¹² Tando motoonggo koloojato, iikawaa qaganon tosianon mirigia goul silwanon me jamo hongiwaw tosaana kanon menkeju. Tosianon mirigia gere kasanon, towo boon sejanon me ganon menkeju. Silinana kaen me kaen nama menkejon ee, ¹³ uuwaa gawonanaa honanon mono iyanan iyanan asuganon asugiwaa. Ponon kambananon kan kuuro iikanon mono miri merotiwaa esuya luluumbaa. Miri esunananon mono Anutuwaaw gere bolananon asugiro jen kamaaro honanon asuganon iibombaa so koloowaa. Gere iikanon mono motomotoon nonoo mirinanaa tania hona ii angotetenon ama gosiwaa.

¹⁴ Gerenon jen miri kuuya gosin onono megii hongianon kotiin nambuyati ee, iyononon mono gawongiaa tawaya buna qen aowuya. ¹⁵ Tosianon mirigia megii hongianon jen kamaawuti ee, iyononon mono tawa qaagoto, tiwitiwilaa mokoloowuya. Ii mokoloowuyato, iyangio kilen Siwewaa bunaya laligowuya. Gere bolanon jen onoro iikawaa tani uuguwombaaajon janjarin riin kok kongi Anutunon metogon onono Siwenon ubuya.

¹⁶ *Onoangio Anutuwaaw Buna jigo (tempel) koloogi Anutuwaaw Unayanon uugianon laligoji, ii moju me qaago? ¹⁷ Anutuwaaw Buna jigoya ii kowoga kolooji, iikawaa so ononon soraaya kolooju. Kawaaajon monon Anutuwaaw jigo men boliji ee, Anutunon mono iyanan men bolin mubaa.

* **3:2:** Hib 5.12-13 * **3:4:** 1 Kor 1.12 * **3:6:** Apo 18.4-11, 24-28 * **3:16:** 1 Kor 6.19; 2 Kor 6.16

¹⁸ Monjon anaa balon momoya otaan tiligon aowabo. Onoo batugianon monjon iyanajaan moro “Balombaa momakooto uuta menj laligojen,” jeji een, iinon mono wala uuta qaa koloon iikaana kanon momakooto hona mokoloonaga.

¹⁹ *Anutunon balombaa momakooto uuta iikawaajon moro uugia qaa yonoo qaaga kolooja. Iikawaa qaaya Buja Terenon kokaen oogita eja, “Anutunon momakooto uuta menj laligojuti, ii gbadoon onono iyangiaa momo aingianon sipasipa koma osiwuya.”

²⁰ *Kawaa qaaya mon ii kokaen eja, “Ponjon momakooto ejemba yonoo momo arengiaajon moro omayaa kolooja.” ²¹ Kawaaajon onoononga monjon mono ejemba nonoojon ama selia menj ubabo. Kuuya nononon mono onoo bujaga koloojon.

²² Pool, Apolos, Piito* nononon mono onoo bujaga koloojon. Ejemba balon so laligojoni, nononon mono kuuya onoo buja koloojon. Kawaaajon saanon qaa ii me ii gosin menj iikaana kanon laaligogia laligowuya ano koomugia komuwuya. Kamban kokaamba laligojoni, kuuya nononon mono onoo buja koloojon ano kanagen gawon meme ejemba laligowuyati, iyononon mono kaanagadeen onoo buja koloowuya. ²³ Kaen koloon ononjonto, ononon Kraistwaa buja kolooji Kraistnon Anutuwaa buja kolooja. Kian.

4

Nono Kraistwaa aposoluruta koloojon.

¹ Kawaaajon ejemba kuuyanon mono nonoojon kokaen mogi sokombaa: Kraistnon jen koton onono gawona menkeju. Anutunon qaaya aasangoya nonono bujanana kolooro galen komakejon. Nononon miri galenaa tani kaana koloojon. ² Galen yonoo togianon miri iwoiya galen kombutiwaajon borogianon anji, iinon mono qaa wana kokaen kaparan koma jen koton onomakeja, “Gawongia mono meteqetetana qaa nama pondan menj laligowu. Membiriqembiri mende ambu. Kaen mokoloon onombe sokombaa.” ³ Korint ononon me balombaa qaa jake mombaa galenanon nii gosin jen tegon nombuyagati een, niinon mono qaa iikawaajon mobe kamaanqeqeta toton kolooja. Neeno kaanagadeen neenaa qaana mende jen tegojen. ⁴ Una gosin qaa mon mende mobe menj bimoon nonjato, iikawaajon kilen solana mende koloojen. Ejembanon qaagoto, Ponjon mono noo qaana gosin jen tegon nomakeja.

⁵ Kawaaajon onoo mono kamban kokaamba mombaa qaaya mon ii mende jen tegowu. Ponjon kambana ano kan kuuwaatiwaajon mono mambombu. Mamboma laligogi iikanon kan qaa iwoi mesangogita eji, ii mono asasaganon isaano asuganon asugiwaa. Iinon kan ejemba uunana menj asariro nanamemenanaa kanianon asuganon asugiro iibaa. Nanamemenanaa kania iima motomotoon gosin nonono Anutunon mono iikawaa so kamban iikanon mepeseen nononaga.

⁶ Oo uumeleen alauruna, onoo juma jaba-arambaran ama lan leelee aron qen nama utama onkeju. Kaen laligowubotiwaajon mono Apoloswo noro romonjon noroma onongiaa aingia mesaon qaa kokawaa kania moma kotowu, “Buja qaa oogita eji, ii mono mende uuguwu.” Qaa ii moma kotogi uugianon ero ten koma qeangowutiwaajon sundunara kaen oojen. Ii neena ano Apolos noroo kananara gosin romonjon moma asariwutiwaajon oojen. Deendeengianon kaen tegowaa.

⁷ Balombaa iwoi monjon mono mende menj letoma gono tosaana unjuugun qaita mon koloonaga me qaago? Ii qaago. Iwoi kuuya en gonji, ii mono Anutunon kalen gono buja qen aona me qaago? Ii kalenga buja qen aonati een, mono naambaajon kalen ii qakooma selega een menj umakejan? Ii mende sokonja.

⁸ Iwoi kuuya menj laligowombaa siina mojuti, ii en onondaboroja. Anutunon Siwe kowianonga kalena kalena maama onono simbawonawo kolooju. Nononon mende

* 3:19: Job 5.13 * 3:20: Ond 94.11 * 3:22: Piito qata mon Siifas

ilaan onjonin onjoangio kilen momalaariwaa kin pon kaanja koloou. Onjoangiaajon kaen romonjon aou. Oo onanon onjo kin koloogi sokonaga. Kaen koloogi nononon mono kaanagadeen eja ponjurugia koloon onoo koorongianon saanon motoon selenana men uma awelegon aowonaga. Niinon kaen ambombaa siija mojen.

⁹ Niinon kaen mojento, ananaa kanaanana iibe tani kokaen koloou: Anutunon aposol nono kuun nonono ejemba jaagianon kamaanqeqeta toon koloon laligojon. Ejemba unugi komuwutiwaajon jen tegogitiwaa tania asuganon kema kanin lan qama gamu qen nonomakeju. Iwoi ii-iita qaita mon koloonin balon so yonoo toya ano Siwe jakeya jakeya yonoo pon qerewenja gajoba yononon mono jaagianon niniima koton niniigigiinjeju.

¹⁰ “Kraistwaaajon nama uuta sooro laligoji,” noojon kaen jenkejuto, ononon Kraistwo nama momo ejemba akadumugiawo kolooujutiwaa tani koloou. Niinon looloria kolooujento, ononon “Ejemba kotiga kolooujon,” jenkeju. Ejembanon onjo goda qen onomakejuto, noojon mogi kamaaro jejewili ama nomakeju. ¹¹ Kamban koi kaananon kaanagadeen nembanewaa komun apuwaajon moma opo walaga junjuranja mouma laligonin manjanon lan nunugi dun mirinana qaa laligon toroqen kema kankejon.

¹²* Ananaa boronananon selegeqe gawon menkejon. Ejembanon lan qasuaan nonomakejuto, nononon mono kotuegon onoma yonoojon qama koolinkejon. Sisiwerowero ama nonomakejuto, nononon mono ii moma mokosinjon kaparan koma laligojon. ¹³ Uuqege qaa tokoronkota jen nonomakejuto, nononon mono gumbonjonjon qaganon sosooda meleemakejon. Nononon balombaa gojeyera ronaa kaanja koloonin balon balon yononon sisinana men gema nununkeju. Kaanja laligon kouma kamban koi kaananon kaen toroqen laligojon.

¹⁴ Gamu qen onomambaajon qaa koi mende oojento, wombo meraborauruna kaanja mono qambanmambangia onomambaajon mojen. ¹⁵ Momalaariwaa boi 10,000 yononon Kraistwo qokotaan kalan koma kuma onombuyagati een, ii kilen niinon mono Kraist Jiisaswo qokotaan Oligaa Bunja jen asarin mangia koloowe uugia meleenji. Kawaajon manjurugia mamaga mende laligoju.

¹⁶* Kawaajon uugia kokaen kuun ononjen: Niinon sili amakejenji, iikawaa so ononon mono noo silina ii otaan laligowu. ¹⁷ Niinon silina Kraist Jiisaswo qokotaan ama men balon balon liligon uumeleen kanageso so kuma onomakejenji, iikawaajon mono duduuwubo. Niinon kawaajon ama wombo merana Timoti wasiwe onoonon kawaa. Iinon niwo pondan laligon Pombo qokotaan nama kan kanana jen koma gbilin onombaa.

¹⁸ Onoononga tosia yononon niinon onoonon mende kawenaga, kaanja moma selegia mepeseen jaba-arambaran ama lan laligoju. ¹⁹ Kaen laligojuto, Pombaa siinanon noojon “Kemba!” jewaati een, mono uulanawo onoonon kamanja. Kamanati, kamban iikanon jaba-arambaran ejemba yonoo ku-usungiaajon qisin onombe jokoloogi momanja. Selegia men uma qaa somasomata lan jenkejuti, ii niinon mobe kamaanqeqeta koloonkeja. ²⁰ Anutuwaa bentoton ii qaagadeen jejetaa iwoiga qaagoto, honja ii Anutuwaa ku-usunja. Iikanon mono nemun koma nononja.

²¹ Kawaajon uugia mende meleema lan laligowuyati een, niinon mono koobin men kan qaanon onootimanja. Uugia meleembuti een, mono uubonjon qaganon uujopa ama onomambaajon kamanja? Qaa woi ii gosin noojon siingia nomaen mojuti, ii mono moma gosin nijowu. Kian.

5

Monjon serowilin anoti, ii mono batugianonga konjombu.

* 4:12: Apo 18.3 * 4:16: 1 Kor 11.1; Fil 3.17

¹ *Qaa monj kokaen jegi noo gejananonj kemero: Tosianonj uumeleenj kanageso batugianonj serowilinj amakeju. Monjonj manaa embia menj laligoja. Serowilinj kaanja ii uumeleembaa gadokopa ejemba yonoo batugianonj kaanagadeen monj mende eja. ² Monjonj kaen ano onjo kilenj selegia menj uma lanj jaba-arambaranj amakeju. Ii mende sokonjato, siliaa wosobirinonj mono menj komunj onono sokonaga. Kaenj ama saanonj eja singisonjo kaanja anoti, ii mono batugianonja konjonji seleengenj kamaabaa. Ii nomaenj ama mende otaaju?

³ Niinonj onanonj onoononja koriganonj laligowe selena mende iimakejuto, kilenj unananonj mono onowo laligoja. Monjonj nanamemenj jekania boorongoya anoti, niinonj mono iwaa qaaya gosinj batugianonj laligojeniwaa tani moma jenj tegonj kokaen jejelij: ⁴ Onjo mono Ponjana Jiisaswaa qatanonj ajoajoroo anji noo unananonj onowo toroqero Ponjana Jiisaswaa ku-usunanonj nemunj koma onono ororonj nama qaaya jenj mono kokaenj somongowu: ⁵ Satanonj seliaa siinj kombombanja bologa qero kamaawaatiwaajonj mono gema qenj munj iwaa borianonj anji mindinjonj mubaa. Mindinjonj muro loorinj uuta meleeno Anutunonj hamo qenj munj Pombaa kambananonj unjaya metogoro Siwewaa bunja koloonaga.

⁶ *Selegia menj umakejuti, ii awaa qaago. Onjo qaa woi koi moma yagowu, “Yiist kitia melaa apuwo mindirinj flauanonj aninj menj somariiro dis saa qenkeja. Kaanagadeenj bao woosoya kaambogawo kanonj jumakeji, iikanonj mono busia kuuya menj bolinkeja.”

⁷ *Qaa iikawaa so onjo flaua dis soraaya kaanja kologito, singisonjowaa yiistya monj ii qaronj kaanja batugianonj kouma injinkeja. Kuuya boliwubotiwaajonj mono yiistgia walaga ii gosinj utegowu. Eja ii wooso kaambogawo kaanja otaanj mono dunanonj mombo yambu gbiliaa flaua dis soraaya kaanja koloonj laligowu. Kiankomu kendonj kambananonj lama siimolonj onj bered yiistya qaa nenkejuti, iikawaa so Kraistnonj ananaa kiankomu lamanana kolooro qegi komuro. Kawaaajonj onjo saanonj flaua dis soraaya yiistya qaa kaanja koloowu ano mombo oyanboyanj uutanonj kouma laligowu.

⁸ *Kraist komurotiwaajonj mono korisoro kendonj ama laligowonja. Yiist me wooso kaambogawo ii nanamemenj bologa umaqenkamaanjqenjawo. Iikawaa qaganonj mono korisoro kendonj mende ambonja. Kawaaajonj mono gbingbaonj mesaonj qaa honja otaanj bered yiistya qaa kaanja koloonj iikawaa qaganonj korisoro kendonj ama laligowonja.

⁹ Niinonj Bunja Tere onj onoma kokaen injijowe: Onjo serowilinj amakejuti, iyonowu mono ainjolonj mende rama aminj mobu. ¹⁰ Balononj uugia mende meleema nanamemenj bologa amakejuti, iyonoojonj qaa ii mende oowe. Yonononj serowilinj ama iwoiwaa dogo koloonj menjo mewombaajonj koposonjonkeju. Iwoi kalugonj yongoro menkeju ano tando lopionj waegia menj mepeseen onomakeju. Yonoojonj ama kaen onj onombenagati eenj, onjo mono balononj laligowombaajonj amamaawuyaga.

¹¹ Yonoojonja qaagoto, kania kokaembaajonj qaa ii onj onombe: Monjonj anaa qata uumeleenj ala jenj kilenj serowilinj anja me iwoiwaa dogo koloonj menjo memambaajonj koposonjonkeja me tando lopionj waeya menj mepeseenjeji, iwoi mono ainjolonj mende rama aminj mobu. Momalaari tuun onoo batugianonj monjonj mepaqepae amakeja me apu kotiga nenj enkalolonj amakeja me iwoi kalugonj yongoro menkeji eenj, iwoi rama nembanene monj mende newu.

¹² Seleengenj laligojuti, niinonj iyonoo qaagia mende jenj tegonkejenj. Ii noo gawonja qaago. Onjo kaanagadeenj kanageso kuuya yonoo qaagia qaagoto, uugia meleema sopa uutanonj laligojuti, mono iyonoo qaagia iikayadeenj gosinj jenj tegonkeju. ¹³ *Seleengenj lanj laligojuti, Anutunonj mono iyonoo qaagia gosinj jenj tegowaa. Kawaaajonj mono Bunja qaa kokawaa so ambu, “Eja bologa ii mono batugianonja konjombu.” Kianj.

* 5:1: Dut 22.30 * 5:6: Gal 5.9 * 5:7: Eks 12.5 * 5:8: Eks 13.7; Dut 16.3 * 5:13: Dut 13.5; 17.7

6

Uumeleen alagia ii seleenjen yonoo qaa jakeyanon mende ambu.

¹ Uumeleen ejemba batugianon monon alia qaa jakeyanon amambaajon moji een, iinon Anutuwaa ejemba soraaya unuugun ejemba doogoya yonoo jaagianon keno mende sokonja. Qaago! Uumeleembaa gadokopa ejemba ilaan mubutiwaajon qisin onono gamuyawo koloaja. ² Anutuwaa ejemba soraaya nononon kantria kantria yonoo qaagia gosin jen tegowonati, ii modaboroju. Ono balon kuuya yonoo qaagia jen tegowombaa so koloojuti een, mono nomaen ama qaa melamelaa gosin jen tegowutiwaa so mende koloowuyaga? Ono mono onanon iikawaa so koloaju. ³ Uumeleen ejemba nononon Siwe gajobaurunana yonoo qaagia gosin jen tegowonati, ii modaboroju. Iikawaa so koloojonji een, balonon laaligowaa qaaya ii mono afaangon gosin saanon jen tegonkebona.

⁴ Kawaajon balonon laaligowaa qaaya batugianon koloonkeji, qaagia ii mono naambaajon seleenjen yonoo qaa jakeyanon uma jen tegowutiwaajon qisin onomakeju? Uumeleembaa gadokopa ejemba batugianon jejewili ama onomakejuti, iyonoojon kilen qaa kambananon mogi umakeja. Ii mende sokonja.

⁵ Qaa ii gamu qen onomambaajon jejen. Momalaari ejemba onoo batugianon qaa eji, onoononga mombaa momakootoya sokono qaa ii saanon jen tegowaatiwaa so koloaja me qaago? Mono saanon batugianonga eja kaanja mokoloowu. ⁶ Qaago tani kolooro uumeleen ala monon alia seleenjen yonoo qaa jakeyanon amakeja. Kaen ama ejemba Anutu mende moma laarijuti, mono iyonoo jaagianon kema qaa gawombaaajon qisin onomakeja. Ii mende sokonja.

⁷ Batugianon qaa jakeyanon ama aonkejuti, iikaanja kanon mono onoangia kamaan unuro Kraistwaa qabunayanon mono kamaanqegeta kolooro laligoju. Ejembanon men bolin onongi uugia kawaajon waaro qaanon ama onongi Anutuwaa jaanon mende sokonja. Tiliqili ama iwoigia horon megii ono kitia mende meleema onongi iikaanja kanon Kraistwaa kanaanon mono akadamuyawo koloowaa.

⁸ Ono Kraistwaa qata kokaen men bolinkeju: Mono onoangio tiliqili ama ejemba men bolin onoma iwoigia horon menkeju. Uumeleen alaurugia yonoojon kaanagadeen ama onomakeju.

⁹ Ejemba irinqirina yononon mono Anutu bentotonaa uutanon uma dun mende mewuyati, ii moju. Nanamemengianon mono tiligon aon jinjaun ambubo. Tosianon serowilin ama tando lopion waegia men mepeseenkeju. Tosianon loemba laaligo uugun olonkalu amakeju. Tosianon monembaajon lan agimin aon laligoju ano eja iyangarodeen emba iyangarodeen agimin aon laligoju. Kaanja yononon mono Anutuwaa bentotonaa bunja mende koloaju.

¹⁰ Tosianon yongoro men iwoiwaa dogo koloon menngo mewombaaajon kopoongonkeju. Tosianon apu kotiga nen enkalolon ama lan mepaqepae amakeju. Tosianon iwoi kalugon yongoro menkeju. Ejemba kaananon mono Anutuwaa bentotonaa bunja mende qen aowuya. ¹¹ Onoononga tosianon wala iikaanja laligogito, kanagen Ponjana Jiisas Kraist bunja qen aogi sayanon songbama tak koton onoma iwaa qatanon soraaya koloogi. Men solananin onono Anutunanaa Unyanon mono inaan onono dingon laligoju. Kian.

Sele busugianon Anutuwaa jigo kowoga koloaja.

¹² *Niinon iwoi kuuya saanon memanatiwaa so koloojento, iwoi kuuyanon mono mende men qeangon nombaa. Iwoi kuuya saanon memanatiwaa so koloojento, iwoi monon ponna koloon nombabotiwaajon galen men aonkejen. ¹³ “Nene ii nenegadeen. Ii korojonanaajon raja. Korojonana ii nembanene nenin kemebaatiwaajon raja.”

* 6:12: 1 Kor 10.23

Moŋnonj kaen jenagato, Anutunonj mono nene ano korojon ii motoonj jen tegoro qaambaota. Sele busunana ii serowilinj ambombaajon qaagoto, Pombaa gawonja mewombaajon ama raja. Kaen raro anjo sele busunana qeangowaatiwaajon nene iwoi nonomakeja. ¹⁴ Anutu iyanjaa ku-usunanonj Ponj menj gbiliro koomunonga waaroti, iinonj mono nono kaanagadeen menj gbilinj nonono waabonja.

¹⁵ Onjo sele busugianonj Kraistwo toroqen iwaa sele kitia koloojuti, ii moju me qaago? Kawaajonj niinonj Kraistwaa sele busu kitia moŋ menj kana somata embawo qokotaamaŋa me qaago? Ii qaago totoonj! Mono yamagenj! ¹⁶*Anutunonj qaaya kokaenjerota eja, “Yorononj mono sele busu motoonjo koloowao.” Kawaajonj moŋnonj kana somata embawo qokotaaji, iinonj mono iwo sele busu motoonjo koloowaota. Ii moju me qaago? ¹⁷ Motoonjo koloowaoto, moŋnonj Pombo qokotaaji, iwaa unyanonj mono Pombaa Unyawo mindiro motoonjo koloonj laligowaota.

¹⁸ Serowilinj ii mono misinjonj mesaowu. Singisonjo tosaana ii me ii amakejoni, ii kuuya mono selenanaa seleengenjanonj koloonjeja. Moŋnonj serowilinj amakeji, iinonj mono iyanjaa selia menj bolinj singisonjo amakeja. ¹⁹*Sele busugianonj mono Unja Toroyaa Buŋa jigoya (tempel) kolooja. Anutunonj Unja onono buŋa qen aogi uugianonj laligoja. Kawaajonj onoangiaa buŋa mende koloojuti, ii moju me qaago?

²⁰ Onoangiaa buŋaga qaagoto, Kraistnonj iwoi somatanonj sewangia mero iwaa buŋa koloogi. Kawaajonj selegianonj mono nanamemenj soraaya anji Anutuwaaw qabunyanonj seinj kembaa. Kianj.

7

Loemba ano gbaworo saraŋ laaligo rara

¹ Onjo qaa tosaana oonj qisigiti, ii jenj asarimaŋa. Ejanonj emba mende menj gbaworoga laligoji, ii saanonj. ² Ii awaa koloojato, sele busuwaa siinjanonj serowilinj ambubotiwaajon onjo motomotoonj mono ana ana loemba agiminj aonj laligowu. ³ Ejanonj mono embiaa siinjaa so loemba laaligowaa areŋa otaawa. Embianonj kaanagadeen mono loyaa siinja otaanj laligowa.

⁴ Embiaa selianonj mono ana buŋaga mende kolooro ana ii mende galenj komakejato, loyanonj ii galenj komakeja. Loyaa selianonj kaanagadeen ana buŋaga mende kolooro anasiri mende galenj komakejato, embianonj ii galenj komakeja. ⁵ Kawaajonj oroangara mono mende anjonj koma aonj laligowao. Yanjorodeenj uumotoonj ama pondanqamakooli gawonj mewojonj saanonj ana ana laligowaoto, kambanj tosaana kaen laligonjo mono mombo mindirinj motoonj laligowao. Uugara saanonj mende galenj koni Satanonj angobato menj orono singisonjononj kamaanj uruwabotiwaajonj mono iikaenj ama laligowao.

⁶ Kaenj ambaotiwaajonj saanonj jejento, jojopanqaa kaana ii mende ama onjonjen. ⁷ Niinonj ejemba korebore nii kaana masaraŋa laligowutiwaajonj mojento, onjo tosaana Anutuwaaw gawonj memewaa momo kalenj kaana ii mende menj laligoju. Anutunonj momo kalenja mendeeno motomotoonj nonononj ii me ii ana ana buŋa qen aonj laligojonj.

⁸ Loemba mende koloonj malo laligojuti, onjojonj kokaenj jejen: Onjononj nii kaana toroqen loemba mende koloonj solana laligowuti, ii mono awaa kolooja. ⁹ Awaa koloojato, loemba koloowombaa uugia gere jero laligowubotiwaajonj mono saanonj loemba koloogi afaangowaa. Kawaajonj yonjononj uugia galenj kombombaajonj amamaajuti eenj, mono saanonj loemba koloowu.

¹⁰*Loemba laligojuti, onjojonj kokaenj jenj kotojenj, niinondeenqaaagoto, Ponjonj anjo mono qaa koi jeja: Embianonj loya mende mesaowa. ¹¹ Kaenj jejato, kilenj loya

* **6:16:** Jen 2.24 * **6:19:** 1 Kor 3.16; 2 Kor 6.16 * **7:10:** Mat 5.32; 19.9; Maak 10.11-12; Luuk 16.18

mesaowaati een, mono eja monj mende menj een laligowa me loyawo mombo amin moma somonjonj aonj laligowao. Kaanagadeen loyanonj embia mende mesaowa.

¹² Ii Pombaa qaagato, loemba tosaanja onjo gejanonogia ii Ponjonj mende jejato, neeno ii kokaen jejen: Uumeleen eja mombaa embianonj uuta mende meleema kilenj iwo laligomambaajonj moji, iinonj mono embia ii mende mesaowa. ¹³ Kaanjadeen uumeleen emba mombaa loyanonj uuta mende meleema kilenj iwo laligomambaajonj moji, iinonj mono loya ii mende mesaowa. ¹⁴ Iikawaa kania ii kokaen: Mombaa loyanonj uumeleembaa gadokopa ejaga kolooro Anutunonj ii kilenj uumeleen embiawo qokotaajiwaajonj ama tak kotonj muro soraaya kolooja. Kaanjadeen mombaa embianonj momalaaria qaagoto, uumeleen loyawo qokotaajiwaajonj ama Anutunonj ii tak kotonj muro soraaya kolooja. Monjonj soraaya mende koloonagati een, meraboragaranonj mono Anutuwaasopa seleengenj laligowuyaga. Kaen laligowuyagato, Anutunonj motoonj tak kotonj onjnotiwaajonj mono soraaya kolooju.

¹⁵ Soraaya koloojuto, monjonj mende moma laarinj loya me embia mesaomambaajonj mojati een, mono saanonj mesaowa. Kaen kolooro noo qaananonj uumeleen alanana ii mende somongowaa. Anutunonj onjo luaenonj laligowutiwaajonj onjoono. ¹⁶ Emba, gii loga uu kuunj muna uuta meleembaa me qaagoti, ii mono nomaenj monaga? Me eja, gii embaga uu kuunj muna uuta meleembaa me qaagoti, ii mono nomaenj monaga? Kawaaajonj mono luaenonj laligowu. Kianj.

Anutunonj onjnotiwaasopa so mono toroqen laligowu.

¹⁷ Ponjonj motomotoonj onjo laaligogiaa arenj ano loemba me masaranja laligogi Anutunonj onjnoti, iikawaa so mono toroqen laligonj laaligogiaa kania mende utegowu. Uumeleen kanagesoya kanagesoya liligonj gomanj so kaen jenj kotonj onjomakejenj.

¹⁸ Anutuwaasopa aiweseya eja mombaa selianonj kotogi laligoro kaanja onjnoti een, ii mono kotomambaajonj mende kaparanj komba. Anutuwaasopa aiweseya mombaa selianonj mende kotogi laligoro kaanja onjnoti een, mono ii kotowutiwaajonj mende kaparanj komba. ¹⁹ Anutuwaasopa aiweseya selenananonj kotogita eja me mende eji, iikanonj Anutuwaasopa jaanonj iwoi omaya koloojato, jojopanj qaaya tenj koma otaaninj iikanonj mono honjawo kolooja.

²⁰ Anutunonj onjoono kambanj iikanonj loemba me masaranja laligogiti, onjo motomotoonj mono iikawaa so toroqen laligowu. ²¹ Mombaa welenqege omaya koloona Anutunonj goonoti een, iikawaajonj mono majakaka mende ama laligowa. Uuga meleema saanonj solanja koloonj gawonj monj mokoloonagati een, ii mono saanonj mokoloowa me uuga afaangoro saanonj toroqen welenqege omaya laligowa.*

²² Ii kokaembaajonj: Monjonj welenqege omaya kolooro Ponjonj kaen onjo uuta meleeno singisonjgoyaa kasia isano solanja koloonj laligoja. Kaanjadeen monjonj solanja kolooro Ponjonj kaanja onjo uuta meleeno iyanjaa ainja qaagoto, Kraistwaa jeta tenj kombatiwaa kasanonj nama welenja qen laligoja. ²³ Kraistnonj tawa somatanonj sewangia mero laligojutiwaajonj mono balonj ejemba yonjo qaa baatanonj kema keegia moma welenqegegia omaya koloonj laligowubo. ²⁴ Kawaaajonj uumeleen alauruna, Anutunonj onjoono kambanj iikanonj solanja kasagia qaa me welenqege togiaa kasa gbadononj laligogiti, onjo motomotoonj mono iikawaa so Anutuwaasopa jaanonj toroqen laligowu. Kianj.

Gbaworo saranj ano malo yonjo gejanono qaagia

²⁵ Emba saranj jumunja† onjo gejanonogia ii Ponjonj mende jenj kotooro mojenj. Kawaaajonj Ponjonj kianjkomunj nono qaana lanj qaagoto, moma laarinj nongji sokonjiwaa so jenkejenj, mono iikawaa so gosinj neenaa momonanonj kokaen jemanja:

* **7:21:** Qaa kawaa kania monj ii kokaenj: Uuga meleema saanonj solanja koloonj gawonj monj mokoloonjanj een, gii saanonj toroqen welenqege omaya laligowa. † **7:25:** Olonjkalu mende qeqeta

²⁶ Kakasililin kambanja dodowijiwaajon eja gbaworo emba saran laligojuti, kuuya ononon mono iikawaa so toroqen laligogi awaa koloowaa. Kaen romongojen. ²⁷ Emba men laligojani een, embaga mesaomambaajon mende janjarin riiwa. Embaga qaa masaraja laligojani een, mono embawaajon mende mongamba. ²⁸ Kilen emba mewaati, iikanon mono singisonogoyawo mende koloowaa. Kaaniadeen emba saron eja mewaati, iinon singisonogo mende ambaa. Singisonogo qaagoto, iikaanja ambuti, iyononon mono selegianon kakasililin mamaga mokoloowuya. Ononon ii mokoloowubotiwaajon mono angon koma onomambaajon mojen.

²⁹ Kaen moma gejanonogia jejento, kilen qaa mon kokaen injjomanja: Uumeleen alauruna, Pon kawaatiwaa kambananon torijiwaajon ama emba men laligojuti, ononon mono kaanagadeen kamban kokainonga kanain embagia qaa tani kaanja koloon laligowu. ³⁰ Wosobiri moma saajuti, ononon mono mende saabutiwaa tani kaanja koloon laligowu. Uugia qeangoro aisoojuti, ononon mono mende aisoowutiwaa tani kaanja koloon laligowu. Iwoi sewanja mejuti, ononon mono ii mende bunja qen aowutiwaa tani kaanja koloon laligowu.

³¹ Namonon kamban kokaamba aren otaan laligonkejuti, iikanon mono aliwaatiwaa so kolooja. Kawaajon balombaa ilawoilaya konkororo ama gawombaajon amakejuti, ononon mono iikanon uugia somongonkejiwaa tani kaanja mende koloon laligowu.

³² Ono balombaa lombotaajon majakakagia qaa laligowutiwaajon mojen. Ejemba masaraja laligoji, iinon mono Pombaa ilawoilawaajon majakaka momakeja. Ii moma “Nomaen ambe Pombaa uutanon qeangoro sokonaga,” anjaajon kaen jenkeja. ³³ Kaen jenkejato, emba men laligoji, iinon mono balombaa ilawoilawaajon majakaka momakeja. Ii moma “Nomaen ambe embanaa uutanon qeangoro sokonaga,” anjaajon kaen jenkeja.

³⁴ Pononon leegen embianon leegen awarangon momoya horori uutanon deeno laligoja. Kaaniadeen emba loya qaa ano emba saran masaraja laligojaoti, iyoronon mono Pombaa ilawoilawaajon majakaka momakejao. Ii moma “Nomaen ambe unana ano sele busuna soraaya kolooro Pombaaajon sokonaga,” iyangaraajon kaen jenkejao. Kaen jenkejaoto, eja men laligoji, iinon mono balombaa ilawoilawaajon majakaka momakeja. Ii moma “Nomaen ambe lonaa uutanon qeangoro sokonaga,” anjaajon kaen jenkeja.

³⁵ Onoangia ilaan onomambaajon moma gejanono qaa ii ononjen. Ii tosaanja kasa kaanja somongon onombe lombo mokoloowutiwaajon qaagoto, kania kokaembaajon ii ononjen: Niinon ono nanamemen dindina otaan uudendeen qaagoto, pondan Pombo qokotaan nama kotiiwutiwaajon mojen. Kawaajon gejanono qaagia ii injjojen. Kian.

³⁶ Eja mononon emba sarambo bunja qen aon laligonogo mesaomambaajon romongoji, iwaa goro qaa ii kokaen jemanja: Eja iikanon kokaen romongon jeja, “Emba ii men sili awaa mende ama mumambo.” Kaen jero emba mewaatiwaa siina moma kotiuro embawaa gbania eja memewaa so kolooji een, iinon mono saanon siina otaan agimin aori sokombaa. Iikaanja kanon singisonogoyawo mende koloowaa. ³⁷ Mende koloowaato, ejanon emba ii mende mewaatiwaa qaaya anaa uutanon somongon moma kotiiji, iikawaajon kokaen jemanja: Mononon eja ii qaanon mende kuuro osijato, saanon anaa siina otaaro qaa mononon mende somongoji, een, iinon mono saanon anaa siina otaan emba ii mende mewa.

³⁸ Kaen kolooro emba saran mewaati, iwaa silianon mono dindina koloowaato, ii

mende mewaati, iinonj mono kana awaa soro otaawaa. Kian.‡

³⁹ Embanonj loyanonj jaawo laligowaatiwaa so menj aoaowaa qaayanonj somonjgoro laligojato, loyanonj komuwaati eenj, qaa iikanonj kaanjiadeen komuro saanonj eja siinanonj jewaatiwaa so mewaa. Uumeleembaa gadokopa ejaga qaagoto, eja Pombo qokotaaji, iigadeen mewaa. ⁴⁰ Saanonj eja menj korisoro qerewenja mokoloowaato, toroqenj masaraja laligowaati eenj, mono uukoisoro honja mokolonj aisoonkebaa. Niinonj qaa ii gosinj kaen jejenj. Anutuwaa Unyanonj noo uunanonj kaanagadeen laligoji, iikawaajonj mono kaen romonjonj jejenj. Kianj.

8

Nene tando lopiombaa nandunj aanja ii newonja me qaago?

¹ Onjo nene tando lopiombaa nandunj aanja kawaa tere oogi gejanono kokaen jemanja: Uujopanonj mono ilaanj onjombaa. Niinonjgiinonj jegi tosianonj kokaen jenkeju, “Kuuya nonononj tando lopiombaa kanagia moma yagoninj omaya kolooja.” Qaa ii honjaborogaa kolooji, ii mojonj. Onjo momo kaanja jenj laligogi uugianonj waaro konainj kaanja terereenj awelegonkeju. Kaen ama deema sisau laligoju. Kana qaa wanja ii uujopa. Kana iikaanja kanonj mono ananaa uunana meagonj menj kotiinj aowonja. ² Monjonj “Qaa mombaa kania moma yagojenj,” ii jetanonj jeji, iwaa momakootoya honjanonj mono mende kolooro toroqenj tompinj laligoja. ³ Ii qaanondeen jejato, monjonj Anutu uutanonj jopagonkeji, Anutunonj mono iwaajonj moro honja kolooja.

⁴ Nene tando lopionj yonjojonj nandunj anjiti, ii newonja me qaago? Qaa kokaen jenkeju, “Tando lopionj ii benj honja mende laligojutiwaa kaisaregia kolooju,” ano qaa monj ii kokaen, “Anutu motoonjononj laligoja. Alia monj qaago.” Qaa woi ii onjiaga koloojaoti, ii mojonj. ⁵ Qaa iikawaa kania ii kokaen, “Ome benja benja,” qagia kaen qamakejuti, ii mamaga laligoju. Sombinonj me balononj laligojuti, ii saanonj mende mojonj. Onjanonj omejiilanj, benj ano eja ponj ii mamaga laligoju.

⁶ Ii laligojuto, ii kilenj Anutu motoonjgo iinondeen ananaa benjana ano Manjana kolooja. Iinonj iwoi kuuya mokolooro asugiro. Laaligonana iwaajonj laligowombaaajonj ama nonono laligojonj. Kaanagadeen Ponj motoonjgo Jiisas Kraist laligoja. Iinonj Anutu ilaaro iwoi kuuya mokoloori. Nono kaanagadeen ilaanj nonono laligonj kotiinkejonj.

⁷ Kaenj moma laarijonto, ejemba kuuyanonj momakooto kaanja ii mende menj laligoju. Ii qaagoto, tosianonj wala tando lopionj waegia menj moma kotiigitawaajonj ama koi kaananonj kaanagadeenj toroqenj nene tando lopiombaa nandunj aanja ii nenj iikaanja kanonj afaanjonj benjurugia ii romonjonj laligoju. Uugianonj looloria kolooro uuwoi ama negi uugia iikanonj menjerenjonkeja. ⁸ Menjerenjonkejato, nenenonj nunuama Anutuwaa kosianonj mende nonoomakeja. Nene sinji laligowonjati, iikanonj tiwitiwilaa mende mokoloowonja. Nene nenj laligowonjati, qabunanananonj iikanonj mende somariiwaa.

⁹ Ii kilenj nene kuuya newombaaajonj afaanjojuti, onjononj mono jeubaba lanj laligowubotiwaajonj galej menj aonj laligowu. Jeubaba kaen laligogi tosianonj injiima uugia looloria kanonj boliro kamaanj unjuwabo. ¹⁰ Kawaa kania ii kokaenj: Giinonj momakooto honja menj laligonj afaanjonj tando lopionj jigoyanonj kema rama nembanene

‡ **7:38:** 36b Eja monjonj borata eja mumambaajonj uuwoi moji, niinonj iwaa gejanono qaa kokaen jemanja: Manjanonj kokaen romonjonj jeja, “Borana munj sili awaa mende ama mumambo.” Kaen jero borataa gbania eja memewaa so kolooro eja mumambaa siinja moma kotiji eenj, iinonj mono saanonj siinja otaanj eja muro mero sokombaa. Manjanonj iikaanja kanonj singisonjgo mende ambaa. 37b Mende ambaato, manjanonj borata eja mende mubaatiwaa qaaya anjaa uutanonj somonjonj moma kotiji, iikawaajonj kokaen jemanja: Monjonj manja ii mende kuuro osijato, saanonj anjaa siinja otaaro qaa monjonj mende somonjgoji eenj, iinonj mono saanonj siinja otaanj borata anjonj komba. 38b Kaenj kolooro bora saraña eja mubaati, iwaa silianonj mono dindinja koloowaato, ii mende mubaati, iinonj mono kana awaa soro otaawaa. Kianj.

nena alaga moŋnon giiro kokaen bimoowaa: Uutanon looloria kolooro uuwoi anji, iinon kaen giima utanon waaro afaanŋon nene tando lopiombaa nandun aana ii neŋ kamaan qenaga.

¹¹ Goo momakootoga hona kanon mono geengaa uumeleen alaga kuuro uuwoi qaganon looloria koloojiwaajon mono afaanŋon neŋ kamaan qenaga. Kraistnon iwaajon ama komuroto, nene ii neŋ kaen kamaan qeŋ tiwilaaro mende sokombaa.

¹² Tiwilaawaato, uumeleen alaurugia kaen meŋ bolin onoma uugia looloria ii qeŋ kondeema singisonŋo amakejuti, iikaana kanon mono Kraist iyaŋa qotogon singisonŋo amakeju. ¹³ Kawaajon niinon nene moŋ newe iikanon uumeleen alana konŋoro muro kamaan qeŋ singisonŋo anji een, niinon mono kambaŋ moŋnon nene ii mende toroqen nemaŋa. Niinon alana jolonŋon konŋoro mumambotiwaajon kaparan koma nanjen. Kian.

9

Aposol nomaen koloowe sokonaga?

¹ Naa kasanon somonŋon nono solana mende koloowenaga? Ononon gosin nongŋi aposol koloojen me qaago? Poŋnana Jiisasnon asugin nono iibe me qaago? Niinon Pombaanon nanŋon gawon mewe onŋo mono gawon iikawaa hona kolooju. ² Poŋnon aŋo aposol gawon nono iwo nama mewe onŋo uugia meleema noo munŋen aasona kolooju. Kawaajon tosianon gosin nongŋi aposol mende koloowenagati een, ononon mono kanana iikaana moma yagoju. Ii mono afaanŋon nanŋon jegi sokombaa.

³ Ejemba tosianon noojon “Aposol mende kolooja,” jeŋ ajoron gemanon qeŋe ama nomakejuto, niinon mono onoonon sundu jeŋ iikanon neenaa kanana nanŋon jeŋkejen. ⁴ Kawaajon gere ano nembanene nononŋi neŋauruna yoŋowo meŋ neŋ laligowonaga, iikanon mono soyanon koloona. ⁵ Piito, aposol tosaana ano Poŋ Jiisaswaa kouruta yoŋonon embaurugia momalaarigiawo unuama motoon kema kankeju. Niinon kaanagadeen iikawaa so ambenagati een, sili iikanon mono kana waleema qetetanŋowenaga me qaago? Ii qaago totoon.

⁶ Selewaa laaligoyanon onŋo ejemba geria nanŋon onomakejuto, nii ano Barnabas qaago. Noro gawombaa tawaya mende noronŋi een laligonkejo. Ii mogi sokonja me qaago? Tosianon uuwaa gawon megi tawa ononŋi selegiaa gawon mende meŋkejuto, noroonŋadeen mono nanŋonanŋonara noronaro mokoloowotiwaajon jeju me? ⁷ Gawmambaa manjaqeqe gawon meŋkejuti, yoŋoononŋa moŋnon aŋaa laaligoya nanŋon aon meŋkeja me qaago? Wain gawon komomakejuti, yoŋonon kuuya iikawaa hona meŋ neŋkeju me qaago? Kaanjadeen bulmakao galen komakejuti, yoŋonon kuuya iikawaa aju apuya neŋkeju me qaago?

⁸ Qaa ii balon ejemba ananaa momonana iikayadeen mondama otaan mende jejento, Anutunon kaanagadeen qaa iikayadeen Mooseswaa Kana qaanon jeja. ⁹ *Mooseswaa Kana qaanon Juuda nonoo gawon meme silinana ii jeŋ asarin kokaen oogita eja, “Wiit dumun kota ano kaawoya gosiwombaajon bulmakao eja wama kan ononŋi dumun tuun qaganon riin rijijaankeji, iwaa qaa oota mono mende mejugowu. Kaen wagigi saanon nene kitia nero sokombaa.” Kawaa so kasunon tiwojun meŋ oro metogoro qeŋ nene kitia mugi nero sokombaa. Anutunon kasu bulmakao yoŋoononŋa majakaka mende moma kaen jeja. Ii qaago.

¹⁰ Orowaajon qaagoto, qaa ii mono nonoonon jero eja. Qaa ii nononon kokaen ambombaajon ama oogita eja: Kinonon gawon tetebaro meji, iinon mono hona koloowaatiwaajon jejeromonromon qaganon gawon meŋkeba. Kaanagadeen dumun tononon qeŋ hona ano kaawoya gosiji, iinon mono bakaya meŋ newaatiwaa

* 9:9: Dut 25.4; 1 Tim 5.18

mamboma gawoŋa menkeba. ¹¹ *Nononoŋ uuwaa qaa kota batugianoŋ qosoma kororoŋ laligoŋiŋ oŋonoŋ laaaligowaa nanŋonoŋgo iwoi mende nonoŋgi gamuyawo koloŋkeja. Niinoŋ meŋ qeaŋgoŋ oŋombe oŋonoŋ iikawaa kitia meleema noŋgi soyanŋoŋ koloowaa.

¹² Tosianoŋ batugianoŋ uuwaa gawoŋ megi nanŋoŋ oŋoŋgi soyanŋoŋ koloŋji een, nii mono so ii uugun nanŋoŋ noŋgi sokombaa. Kitia oŋonoŋ iikawaa kitia nonoŋgi so konagato, niinoŋ iikaan ambutiwaaŋoŋ mende qisiŋ oŋombe. Kraistwaa Oligaa Buŋa qaa seiwaatiwaa kania somoŋgowombotiwaajŋoŋ mono iwoi nonombutiwaaŋoŋ mende qisiŋ oŋonoŋ. Qaagoto, nononodeen mono kaparaŋ koma kotiŋ lombo kuuya bosima laligoŋiŋ.

¹³ *Qaa koi mono romoŋgowu: Jiwowoŋ jigonoŋ gawoŋ menkejuti, iyoŋonoŋ mono jigo iikanoŋa nembanenegia meŋ nenkeju. Siimoloŋ oŋ alatawaa gere bolana galen kombutiwaaŋoŋ kuun oŋoŋgi nanjuti, iyoŋonoŋ ejemba nene nandungia alatanŋoŋ anŋi nene iikawaa kitia tosia ii iikanoŋa buŋa qeŋ aŋkeju. ¹⁴ *Qaa iikawaa so Poŋonoŋ kaanagadeen jeŋ kotoŋ qaa kokaen jero, “Oligaa Buŋa jeŋ seigi ejembanŋoŋ mobuti, iyoŋonoŋ mono Oligaa Buŋawaa kitia kotiŋ nandun anŋi laaligogiaa nanŋonoŋgogia mokoloŋ laligowu.”

¹⁵ Niinoŋ saanoŋ qaa iikawaa so romoŋgoŋ uuwaa gawoŋ meŋ tawa nombutiwaaŋoŋ qisiŋ oŋombenagato, kotiŋ nandun ambutiwaa qaa kuuya ii mesaowe. Moneŋ ambutiwaa qaa oojeŋi, ii oŋonoŋ kaen ama nombutiwaaŋoŋ mende oojeŋ. Tawa memambaajŋoŋ romoŋgowe bimooro koomuwaajŋoŋ mobe afaaŋgoja. Neenaajŋoŋ ii qaa omaya qaagoto, tawa mende nombutiwaa qaaya ii mono selena mepeseen jejeŋ. Noonŋoŋ qaa ii moŋonoŋ me moŋonoŋ qewagomambaajŋoŋ amamaaro laligomaŋa.

¹⁶ Oligaa Buŋa jeŋ seinkejeŋi, iikawaajŋoŋ selena mepeseemambaa so mende koloojeŋ. Niinoŋ Anutuwaawaa jeŋkoto baatanŋoŋ laligoŋ ii jeŋ seimambaa so koloojeŋ. Gawoŋ ii mono mesaomambaajŋoŋ amamaajeŋ. Oligaa Buŋa mende jeŋ seiwenagati een, iikawaajŋoŋ lombonoŋ qananŋoŋ uro niima ilipizi jewutiwaa so koloowenaga.

¹⁷ Neenaa siŋnaajŋoŋ gawoŋ ii meweŋgoŋ mewenagati een, mono saanoŋ tawa nombutiwaaŋoŋ mambombenaga. Kaento, Anutunoŋ kuun nono neenaa aiŋna mende otaan Buŋaya galen komakejeŋi een, ii mono Anutunoŋ moma laariŋ noma gawoŋa nono laligojeŋiwaa so menkejeŋ. ¹⁸ Kaen kolooro naa iwoinŋoŋ mono tawana koloŋkeja? Oligaa Buŋa jeŋ seiŋ ii sewana qaa amakejeŋi, iikanoŋ mono noo tawana koloŋkeja. Anutunoŋ gawoŋaa kitia nombutiwaaŋoŋ jeŋ kotoŋ Buŋa Terenoŋ eji, qaa iikawaa so tawawaajŋoŋ mende kaparaŋ komakejeŋ.

¹⁹ Ejemba moŋonoŋ me moŋonoŋ mende somoŋgoŋ nono saanoŋ neenaa aiŋnoŋ laligowenagato, ii kilen neena meŋ kamaan aŋ laligojeŋ. Ejemba kuuyanoŋ uugia meleembutiwaaŋoŋ kaparaŋ komakejeŋ. Kaen ambutiwaaŋoŋ ejemba kuuya welengia qeŋ laligojento, seiseiya yoŋonoŋ kilen Kraistwaa buŋaya mende koloowutiwaa so koloŋju. ²⁰ Juuda yoŋonoŋ uugia meleembutiwaaŋoŋ ilaan oŋoma batugianoŋ Juuda tani koloŋ laligowe. Mooseswaa Kana qaa baatanŋoŋ laligojuti, iyoŋonoŋ uugia meleembutiwaaŋoŋ ilaan oŋoma neeno Kana qaa kawaa baatanŋoŋ mende laligoŋ kilen qaa iikawaa gbadonoŋ somoŋgoŋ nonjiwaa tani koloŋ batugianoŋ laligowe.

²¹ Mooseswaa Kana qaa mende moma laligojuti, iyoŋonoŋ uugia meleembutiwaaŋoŋ ilaan oŋoma batugianoŋ Kana qaa mende moma laligojeŋiwaa tani koloŋ laligowe. Neeno Anutuwaawaa Kana qaawaajŋoŋ tompin mende laligojento, Kraistwaa Kana qaa baatanŋoŋ kema ii teŋ komakejeŋ. Ii kilen yoŋoo batugianoŋ Anutuwaawaa Kana qaa mende mojeŋ tani koloŋ laligowe. Ejemba seiseiyanŋoŋ uugia meleembutiwaaŋoŋ kaen ama laligowe.

* 9:11: Room 15.27 * 9:13: Dut 18.1 * 9:14: Mat 10.10; Luuk 10.7

²² Momalaarigianon looloria laligojuti, iyononon uugia meleema kotiiwutiwaajon ilaan onoma batugianon looloria tani koloon laligowe. Ejemba tosaana naa afaanaga kana iinon me iinon uugia meleembutiwaajon ilaan onoma ejemba kania kania yonoo batugianon tani kania kania ama laligowe.

²³ Tani kuuya ii Oligaa Bunanon seiwaatiwaajon amakejen. Seiro kotumotueyanon neenaa qananon uro neeno kaanagadeen oyanboyon koloomambaajon ama kaen amakejen. ²⁴ Qaa koi mono romongowu: Kuu aambaa kambananon kuuya yononon haamo ambutiwaajon esungia men kululuun kemakejuto, motoonngo mononon mono haamo ama tawa mewaa. Ono mono motoonngo iikawaa so bobogarin kema tawa mewombaajon kaparan koma laligowu. Mono iikawaa so momalaari koma gbilin laligowu.

²⁵ Ejemba aanngolenon haamo ambombaajon kemakejuti, iyononon mono kuuyanon iyangia tororo galen koma aowombaajon koma gbilinkeju. Yononon kasaronon juquma gororongowaati, iikayadeen mewombaajon kaparan komakejuto, nononon ila wage mende aliwaati, mono tawa ii mewombaajon kaparan komakejen. ²⁶ Kawaajon niinon lansan kema koma kan koma mende bobogarin kemakejen. Borona kuma manja lansan mende qenkejento, kuu aan alauruna haamo ama onomambaajon mono dindinagadeen tororo qenkejen.

²⁷ Niinon ejemba tosaana Buna qaanon uugia kuun laligowe tegoro Anutunon mono gema nuro neeno ilawage mende memambo. Kawaajon mono neenaa sele busuna mindinon tororo koma gbilin galen komakejen. Kian.

10

Israel wala laligogiti, iyonoonon galen meme qaa

¹ *Oo uumeleen alauruna, Israel nonoo ambosakonananon Mooseswaa gematanon otaan kagi iwoi kolooroti, iika-waajon poumapou laligowubo. Kawaajon Israel nonoo kananana kokaen toroqen oomaana: Yononon kuuya koosu baatanon kan laligon Kowe Osoga kotogi yonoononga mononon mon mende tiwilaaro. ² Anutunon oomuluya koosunon ano kowenon ano ii koton kan kuuyanon uugia meleema Mooseswaanon kanageso koloogi. ³ *Kaen koloon kuuya yononon uuwaa nene iikayadeen mokoloon nen laligogi.

⁴ *Kaanagadeen kuuya yononon uuwaa apuya iikayadeen mokoloon nen laligogi. Uuwaa apuya ii jamo somata mononon onotaan kanagianon karoti, mono iikanon mokoloogi. Jamo somata ii Kraistwaa sareya. ⁵ *Kaen laligogito, ii kilen Anutunon kanageso hona yonoonon ukorisoro mende moma laligoro balon qararanonkononon tiwilaagi qamogianon qeqelalan en gisaagi.

⁶ *Kaen kolooroti, ii ananaa gejatootonanaga kolooja. Anutunon mono sare ii nonoonon ama ano galen meme qaananaga kokaen kolooja: Yononon uugia mende galen koma bologa mewombaajon koposongogiti, nononon mono iikawaa so ama tiwilaawombo. ⁷ *Kaanagadeen Israel yonoononga tosianon tando lopion waegia men mepeseen laligogiti, ononon mono iikawaa so ama laligowubo. Yonoonon Buna Terenon qaa kokaen oogita eja, “Kanageso yononon nen korisoro ama ajoroon ragi uugianon waaro iikanon meleema gejajojomban kokaen kolooro: Yononon rii gbawe oron apu kotiga nen serowilin lan angi.” Qaa kaen eja.

⁸ *Yonoononga tosianon serowilin angi Anutuwa irinonsoonononon ama ejemba 23,000 kawaa so ween motoongowaa uutanon komun kamaagi. Nononon mono

* **10:1:** Eks 13.21-22; 14.22-29 * **10:3:** Eks 16.35 * **10:4:** Eks 17.6; Jan 20.11 * **10:5:** Jan 14.29-30 * **10:6:** Jan 11.4 * **10:7:** Eks 32.6 * **10:8:** Jan 25.1-18

tosaana yonoo so serowilin ambombo. ⁹ *Kaanagadeen Israel yonoononga tosonian Pon iijongogi mokolen yononon injigi komugi. Nononon mono tosaana yonoo so Pon iijongo wombo. ¹⁰ *Yonoononga tosonian galenurugia njindin-nunduru jenmeesan ama gema unun laligogi men tiwitiwilaa gajobanon mono unuro komugi. Nononon mono tosaana yonoo so njindin-nunduru jenmeesan lan ama laligowombo.

¹¹ Kaen koloon ononoti, sareqaa ii mono ananaa gejatootonanaga kolooja. Namonon laaligowaa kaman tetegyanon kan kuun nonono laligojoni, sundu ii mono nonoojon ama oogi galen meme qaananaga kolooja. ¹² Kawaajon nama kotiimambaa-jon jejani, gii mono kamaan guwabotiwaaajon ama galen men aon laligowa.

¹³ Angobato qagianon umakejuti, iikayadeen mono balon ejemba kuuya nonoo qanananon umakeju. Angobato tania mon mokoloowuyaga, iikanon esungianon mende sokombaatiwaaajon kamaawuyagato, Anutunon qaaya somongorotiwaa so ii pondan otaan amakeja. Iinon angobato Toya angon kono angobato esungia mende sokombaatiwaa so ii ama onomambaaajon amamaankeja. Kawaajon angobato mogi Anutunon esuna onoma iikaana kanon olon kombombaa kana kaanagadeen meleun onono koloonkeja. Kawaajon ononon balombaa angobatoya iikanon saanon kotiin haamoambutiwaa so kolooju. Kian.

Tando lopiombaa lomban ano Pombaa samon kowoga

¹⁴ Kawaajon wombo alauruna, tosonian tando lopion waegia men mepeseen onomakejuto, ononon ii kok koma mesaowu. ¹⁵ Niinon momo ejemba akadamiawo koloojutiwaa so qaa jemanati, ii mono ononon gosiin iikawaa hona mokoloowu.

¹⁶ *“Pombaanon samon newona,” kaen jen kotumotuwaa qambiwaajon Anutu dangisen jen qama koolin qambi iikanona nenkejoni, iikanon mono Kraistwaanon toroqen saya nenkejon. Bered moton iikanona nenkejoni, iikanon mono Kraistwaanon toroqen busuya nenkejon. Iikawaajon mono duduuwubo. ¹⁷ Kuuya nononon bered motoonon iikanona nenkejon. Bered ii motoonon koloojiwaaajon ama mamaga nononon Kraistwaa hona motoonon koloojon.

¹⁸ *Ono mono Israel kanagesowaa laaligoya romongowu. Ejemba siimolon oowutiwaaajon nene angi tosonian iikawaa kitia nenkejuti, iyononon alatanon toroqen gawona Anutuwaajon menkeju. ¹⁹ Qaa iikawaa kania hona ii mono nomaen jenenaga? Tando lopion onoojon bao qegi saya kamaaro siimolon onkejuti, iikanon honawo koloojiwaaajon jeja me qaago? Tando lopion ii hona koloojutiwaaajon jeja me qaago? Qaa kawaa kania ii nomaen?

²⁰ *Tando lopion ii hona qaagoto, uumeleembaa gadokopa yononon kilen siimolongia omejiilan yonoojon onkeju. Ii Anutuwaajon qaago. Niinon ono ome yonowo toroqen laligowubotiwaaajon majakaka mojen. ²¹ Ono Pombaa gambinonga ano omejiilan yonoo gambinonga ororon newombaaajon amamaawuya. Kaanagadeen Pombaa nene dun ano omejiilan yononon nene dun ii ororon toroqewombaaajon amamaawuya. ²² *Nanamemen kaanonon mono Pombaa uuta mero boliro irina soombaatiwaaajon mojon me? Ku-usunananon mono Pon uugun uma laligojon me?

Nononana ainana mesaon Pon mepeseewona.

²³ *Tosianon kokaen jenkeju, “Nono saanon nononana jaajaa ainana otaan iwoi kuuya amakebona.” Qaa ii honagato, nanamemen kuuya kanon mende ilaan nonomakebaa. “Nono saanon nononana jaajaa ainana otaan iwoi kuuya amakebona,” kaen jenkejuto, nanamemen kuuyanon mono uunana mende nanon men kotiin

* **10:9:** Jan 21.5-6 * **10:10:** Jan 16.41-49 * **10:16:** Mat 26.26-28; Maak 14.22-24; Luuk 22.19-20 * **10:18:** Lew 7.6 * **10:20:** Dut 32.17 * **10:22:** Dut 32.21 * **10:23:** 1 Kor 6.12

nonomakebaa. ²⁴ Mononon mon iyanjaajonadeen romonjon qeangomambaajon kaparan kombaboto, alaurutanon qeangowutiwaajon kaparan kono sokombaa.

²⁵ Oro ii me ii maaketnon ama qetegon nene mirinon (sii mirinon) sewana mewutiwaajon amakejuti, ii mono uuwoi mesaon nenkebu. Orowaajon ama uugianon menjeregowabotiwaa qisiqisia mon mono mende ambu. Qaago! ²⁶ *Qaa iikawaa kania ii Buna Terenon kokaen oogita eja, “Balon ano iwoi kuuya kanon eji, ii Pombaa bunaga kolooja.”

²⁷ Mon Kraist mende moma laariji, iinon onoono iwaanon kembombaajon moma kema ragi nembanene ii me ii jaagianon ama onombuti, ii mono uuwoi mesaon newu. Nenewaajon ama uugianon menjeregowabotiwaa qisiqisia ii mono mende ambu. Qaago! ²⁸ Onoangiaajon qaagoto, “Nene koi tando lopion yonoo nandun aana kolooja,” mononon kaen injijoroti een, ii injijoroti, iwaa uutanon boliwabotiwaajon mono galen men aon mende newu.

²⁹ Geengaa uuganon menjeregowabotiwaajon mende jejento, alagaa uutanon boliwabotiwaajon ii jejen. Niinon neenaa ainon iwoi ambe alanaa uutanon boliro gosin noma Anutunon qaana jen tegon kitia meleema nombabo. Een kaen mendeema aonin jawo kolooro mende sokonja. ³⁰ Niinon ejemba yonowo toroqen rama nenegiaajon “Anutu dangisen!” jen oro nemanoti, tosonian iikaan ambe niima iikawaajon gema nugi mende sokombaa. Orowaajon Anutu mepesejeji, iikawaajon mono qaa tokoronkota jen nongi mende sokonja.

³¹ Kawaajon nene apu newuti, ano ii me ii ambuti, ii kuuya mono Anutuwaan qabunayanon seiwaatiwaajon ama amakebu. ³² Iwoi mon mende angi mombaa uutanon iikawaajon boliro momalaarianon zololonjon kamaawabo. Juuda me kantri tosiaa ejemba me Anutuwaanon kanageso yonoo batugianon mombaa uutanon mono onoonon ama boliwabo. ³³ Niinon kaanagadeen iwoi kuuya amakejeji, iikanon mono ejemba korebore uugianon qeangowaatiwaajon kaparan koma laligojen. Neenodeen qeangomambaajon mende nanjento, ejemba seiseiyanon qeangowutiwaajon janjarin riwe mombo letoma Siwewaa bunja koloowutiwaajon kaparan komakejen. Kian.

11

¹ *Niinon Kraistwaa sili kaana amakejeji, iikawaa so ononon mono noo silina otaan laligowu. Kian.

Emba ononon mono wangia esuun Pon mepeseewu.

² Niinon iwoi kuuya amakejeji, ono iikanon romonjon nomakejutiwaajon dangisen jen ononjen. Ono kuma onombetiwaa so qaana ten koma otaankejuti, iikawaajon mono mepeseen ononjen. ³ Niinon ono qaa koi moma kotowutiwaajon mojen: Kraistnon eja kuuya nonoo wanana kolooja. Ejanon embawaa wana kolooja ano Anutunon Kraistwaa wana kolooja. ⁴ Kawaajon eja ono mono wankougia qetegon qama koolin Anutuwaan qaa jegi sokombaa. Eja kuuyanon wangia turun qama koolijuti, me Anutuwaan gejatootoo qaa jen asarijuti, Anutunon mono iyonoo momogiaajon moro gamuyawo kolooro iyanja men kamaan aonkeju.

⁵ Kaento, emba mononon wana mende esuun qenjaaro ajoajoronon qama kooliji me Anutuwaan gejatootoo qaa jen asariji, iinon mono loya wan kolooji, ii gamu qen mun iyanja men kamaan aowaa. Kaen ama wan juya kuuya motogi asuganon een laligowaatiwaa so koloowaa. ⁶ Embanon wana mende esuui een, iinon mono wan juya kaanagadeen jero motogi sokombaa. Ii sokombaato, embanon wan juya jero motogi gamuyawo koloowabo. Kawaajon mono wana esuun laligoro sokombaa. ⁷ *Embanon

* 10:26: Ond 24.1 * 11:1: 1 Kor 4.16; Fil 3.17 * 11:7: Jen 1.26-27

loyaa akadamuya koloojato, ejanon Anutuwaa unauyaya ano akadamuya kolooja. Kawaajon ejanon mono wana mende esuuro sokombaa.

⁸ *Ii kokaembaajon: Waladeen ejanon embanonga mende kolooro, embanon ejawaanonga kolooro. ⁹ Anutunon eja ii embawaajon qaagoto, emba ii ejawaajon mokoloo laligoju. ¹⁰ Kania kawaajon ama embanon mono ku-usun baatanon laaligowaa aiweseya ii wana esuun laligoro sokombaa. Kaen kolooro Siwe gajoba yononon godaqeqewaa sili awaa iimakebu.

¹¹ Kaen sokombaato, Pombo qokotaan laligonin embanon mono ejawaa qaaya mende ugun anaa ainanon lan mende laligowa. Ejanon kaanagadeen embawaa qaaya mende ugun anaa ainanon lan mende laligowa. ¹² Embanon ejawaa siitanonga kolooro kawaa so ejanon kaanagadeen embawaa goron uutanonga koloon laligojonto, ilawoila kuuyaa kondomondoo Toya ii Anutu.

¹³ Kawaajon embanon wana mende esuun Anutu qama kooliro sokombaa me qaago? Qaa ii mono onongio gosin somongowu. ¹⁴ Anutunon ejemba mokoloon nonoma balonon motoon laaligo arengoroti, aren ii iima gosin sili koi kaana mono moma asarion me qaago? Ejanon wan juya mende motoro koriji een, iikanon mono gamu gen aoja.

¹⁵ Anutunon embawaa wan juya koriga ii esuya koloowaatiwaaajon muro laligoja. Kawaajon embanon wan juya mende motoro koriji een, iikanon mono akadamuya koloon muja. ¹⁶ Monon qaa kawaajon niinongiinon amambaajon moji een, niinon iikawaajon qaa motoongo kokaen jema: Anutuwaanon kanagesoya kanagesoya Anutu mepeseewombaaajon ajoronkejuti, iyononon mono nonowo uumotoongo ama sili iikayadeen otaan sili tosaana togonkeju. Kian.

Pombaa samon toroya newutiwaa silia

Mat 26.26-29; Maak 14.22-25; Luuk 22.14-20

¹⁷ Ono uumeleen ajoajoronon ajoron kanon mende qeangonkejuto, mono toroqen kileqileenkeju. Kawaajon niinon mende mepeseen ononjento, aren ama jen koton ononjen. ¹⁸ Qaa mutuya mon gejananon kemero kokaen mobe, "Ono uumeleen kanagesowaa ajoajoronon ajoronkejuti, iikanon mono batugianon angowowo amakeju." Qaa ii jegi moma bakayagadeen hona kolooji, iikaen moma laarijen.

¹⁹ Batugianon deema tuun busubuusu angi Anutunon inji daen ononon momalaariwaa angotetenon nama kotiiwu ano daen ononon mende sokombuti, qaa iikanon mono asuganon koloonkeja. Iikawaajon uuwoi mende mojen. ²⁰ Uumeleen ajoajoronon ajoronkejuti, iikanon mono Pombaa samon kowoga newombaa silia mende otaankeju.

²¹ Ii kokaembaajon jejen: Samon kowoga nenkejuti, iikanon ororon qaagoto, ana ana nenegia men kanain lan negi tegoro tosanon toroqen wosogia inji tosanon apu kotiga mamaga nen enkalolon kolooju. ²² Ee mirigia en ononja me qaago? Iikanon saanon nene ano apu newu. Anutuwaa uumeleen kanageso jejewili ama onombombaaajon moju me ejemba wanaya nembanenegia qaa ii men kamaan onombombaaajon moju me? Kawaajon niinon ono mepeseen onomaniwaaajon moju me? Kaen qaago totoon. Mono nomaen jen onombe sokonaga?

²³ Ponon qaa nonoti, niinon ononon kaanagadeen ii mobutiwaaajon kokaen jema: Pon Jiisas memelolo men mugi gomantiina kanon bered mero. ²⁴ Ii men kotuegon dangisen jen moton kokaen jero, "Koi neenaa busunaga. Ii onoojon ama togon ononjen. Ii nen mono nii romongon noma laligowu." ²⁵ *Kaen jero negi tegoro kaanideen gambi men kokaen jero, "Qambi koi mono soomongo gbilia kolooja. Noo sana koi

* 11:8: Jen 2.18-23 * 11:25: Eks 24.6-8; Jer 31.31-34

kanon mono Anutuwaa soomongoya menj kotiuro ewaa. Ii nenkebutiwaa so mono nii romongon noma laligowu.”

²⁶ Bered ano qambi iikanonja nenkebuti, iikanon mono kambañ so Ponon komuroti, iikawaa bunaya menj asariñ laligon ugi eleema karo tegowaa. ²⁷ Kawaajon monon bered me Pombaa qambi iikanonja arambarañ qaganon neji, iinon mono Pombaa busuya ano saya menj kamaañ ama singisonogoyawo kolooja. ²⁸ Kawaajon ejemba nononon ananaa uunanaa kania gosinjo mono bered ano qambi iikanonja nenin sokombaa.

²⁹ Monon Pombaa busuya ano saya mende goda qen nembanene toon kaña lanj neji, Ponon mono iwaa qaaya jenj tegoro lombo qaganon ubaa. ³⁰ Lanj nenj laligogitiwaañ ama ejemba seiseyanon batugianon loorin ji mokoloogi mamaganon goron qen komudaborogi.

³¹ Komudaborogito, ananaa uunana gosiwonagati een, Anutunon qaanana gosin jenj tegoro lombo mende mokoloowonja. ³² Ii mende mokoloowonjato, Ponon qaanana gosin jenj tegon kaen mono kambañ kokaamba mindingon nonomakeja. Kanagen jenj tegon nonono ejemba uugia mende meleengiti, iyonowo ororon gere sianon kembombotiwaajon mono mindingon nonomakeja.

³³ Kawaajon uumeleen alauruna, nene newombaajon ajoroonkebuti, iikanon mono onjoangiaajon mamboma aon ororon nenkebu. ³⁴ Monon wosoya kiji een, iinon mono iyanjaa mirinon nembaneneya newa. Ajoroon lanj negi Anutunon injiima qaagia jenj tegoro lombo mokoloowubotiwaajon ii jejen. Qaa tosaanja onoonon kamañati, kambañ iikanon jenj koton onomanja. Kianj.

12

Gawon memewaa momo kalen yonoo kanagia

¹ Oo uumeleen alauruna, niinon Unja Toroyaa momo kalenja kalenja iikawaa qaawaañ poumapou laligowubotiwaajon mojen. ² Uumeleembaa gadokopa laligogiti, kambañ iikanon iinon me iinon horon onoma unuano tando lopion omaya waegia menj mepeseen laligogi. Kaen me kaen jenj jinjanj kema lanj laligogiti, ii saanon moju.

³ Kawaajon onjo qaa koi mubutiwaajon jejen: Anutuwaa Unyanon mon sololoooro “Jiisas qasuaajen,” qaa ii jemambaajon osiwaa. Kaanagadeen Unja Toroyanon eja me emba monj mende sololoon muji een, iinon mono “Jiisasnon Ponja koloon nonja,” qaa ii jemambaajon amamaawaa.

⁴*Gawon memewaa momo kalenja ii kania kania koloojuto, Unja Toroya iinon mono motoonjo kolooja. ⁵ Uumeleen kanageso welen qen onjombombaañ gawon kania kania menkejonto, Ponon mono motoonjo kolooja. ⁶ Welen qen onjombombaañ Anutunon ku-usunja kuuya nonoonon mendeema nonono afaangon kotiin gawon menin honja kania kania koloonkeja. Honja kuuya ii Anutuwaanonga kankejato, Anutunon mono motoonjo kolooja.

⁷ Unja Toroyanon kanageso uunana nanoro kotiiwombaajon moma gawon memewaa momo kalenja ninisaano honanon mono motomotoon nonoonon kokaen me kokaen koloonkeja: ⁸ Unja Toroyanon mombaa uutanon kemenj Anutu nemunj koma munj momakooto qaa jejewaa kalenja muja. Unja motoonjo iikanondeen mono monj sololoooro momo qaita monj moma yagojiwaa kalenja bunja qen aoja.

⁹ Monon Unja motoonjo ii qokotaan momalaariwaa kalenja bunja qen aoja. Toroqen monon Unja Toroya iikanondeen qokotaan menj qeeangowaa kalenja kalenja bunja qen aoja.

¹⁰ Mombaajon angoletto memewaa esunja muja. Mombaajon Anutuwaa gejatootoo qaa jejewaa kalenja muja. Mombaajon unja ano ome mendeembombaa kalenja muro

* 12:4: Room 12.6-8

uŋa awaanon me omejiilan monnon sololoo laligoji, ii saanon gosinkeja. Mombaajon qaaya qaaya qaita mon jejewaa kalenja muja. Toroqen monnon qaa qaita mon jero mombaajon ii meleembaatiwaa kalenja muja. ¹¹ Gawon memewaa momo kalen kuuya ii Uŋa Toroyamotoon go iikanondeen mono sololoon moro sokonjiwaa so mendeeno kuuya nononon aŋa aŋa buŋa qen aon laligojon. Kian.

Kraistwaa selia motoon go to, kitiuruta mamaga.

¹² *Sele busunana motoon go koloojato, kilen iikawaa uutanon sele kitiuruta ii mamaga kolooju. Kitia kuuya ii mamaga koloojato, kilen ii mindirin sele busu motoon go kolooju. Kraistwaa selianon kaanagadeen mono iikawaa so kolooja. ¹³ Kawaa kania ii kokaen: Uŋa motoon gonon mono kuuya nono sololoon koma konjoratin kanon mulu men nonono Kraistwaa sele busu motoon go koloojon. Nono Juuda me kantri tosiaa toya laligojoni, ananaa gawonana menkejoni me tonana een welen qen onomakejoni, ii kilen kuuya nono mono Uŋa iikayadeen buŋa qen aonin uunananon kemero moma mujon.

¹⁴ Sele busunananon mono sele kitia motoon gowaa so mende koloojato, iikawaa uutanon kitiuruta mamaga kolooju. ¹⁵ Kananananon kokaen jenaga, “Nii boroga qaago. Kawaaajon sele busu mende toroqen laligojen.” Kaen jenagati een, iikawaaajon mono kilen sele busu mesaon aŋodeen mende laligonaga. ¹⁶ Gejanananon kokaen jenaga, “Nii jaaga qaago. Kawaaajon sele busu mende toroqen laligojen.” Kaen jenagati een, iikawaaajon mono kilen sele busu mesaon aŋodeen mende laligonaga.

¹⁷ Selenananon kuuya jaa koloonagati een, qaa momowaa gejanananon mono daen ranaga? Kaanagadeen jumunanon geja koloonaga, iikaya moron momowaa sewanananon mono daen ranaga?

¹⁸ Aŋa aŋa qaagoto, Anutunon sele busu kiti motomotoon ii arengon moro sokonjiwaa so mindirin onono sele busu motoon go kolooju. ¹⁹ Sele kiti kuuya ii kiti motoon go koloowuyagati een, mono nomaen sele busu motoon go koloonaga? ²⁰ Kaen qaagoto, sele kitinana ii mamagato, sele busunon motoon go kolooja.

²¹ Kawaaajon jaanon borowaaajon kokaen jemambaajon amamaaja, “Nii goojon mende amamaajen.” Kaanagadeen waŋnon kanawaaajon “Nii goojon mende amamaajen,” kaen jemambaajon amamaaja. ²² Simbirinsambaran qaagoto, sele kitinana monin looloria koloojuti, iyononon qaongi jaawo laligowombaajon amamaawon. ²³ Sele kitinana monin qabuŋagia kamakamaata koloojuti, ii mono esuunin qabuŋagiawo kolooju. Sele kitinana monin gamugiawo koloojuti, ii mono tororo esuunin ejemba jaagianon sokonja.

²⁴ Sele kitinana asuganon qendeembombaajon gamu mende mojon, ii mende esuunin sokonja. Kaen amakejonto, Anutunon sele kitia kitia mindirin somonjon onoma kitia omaya ii qabuŋa somata muro ororon kolooju. ²⁵ Sele busu kiti yononon batugianon juma aŋgowowo men aowuboto, tani motoon go kalan koma aowutiwaaajon mono arengoro ororon kolooju. ²⁶ Sele busu kitia monnon siimbobolo moji, tosaana kuuya mono iwo siimbobolo momakeju. Sele kitia monnon qabuŋa mokolooji, tosaana kuuya mono iwo aisoonkeju.

²⁷ Ononon Kraistwaa sele busuya kolooju ano motomotoon ononon mono iwaa sele kitiuruta kolooju. ²⁸ *Kawaa so Anutunon ama onono uumeleen kanagesowaa gawon kokaen menkeju: Wala tosaana kuun onono wasiwasi eja aposol kolooju. Kawaa gematanon tuun woiya kuun onono gejatootoo ejemba kolooju. Tuun karonja yononon boi qaqazu kolooju. Kawaa gematanon tosanon angoletto meme ejemba kolooju. Tosaana yonoojon momo kalen onono jia jia men qeangonkeju. Tosianon

* 12:12: Room 12.4-5 * 12:28: Ef 4.11

afaanjon kotiin tosaan̄a ala ilailaa ama onjomakeju. Tosaan̄a yonoojon kalen̄ onono galenkonkon gawon̄ menkeju. Tosianon̄ qaa qaita mon̄ jenkeju.

²⁹ Kuuya ononon̄ wasiwasi eja aposol mende kolooju. Awawi toton̄! Kuuya ononon̄ gejatootoo ejemba mende kolooju. Kuuya ononon̄ boi qaqazu kolooju me qaago? Kuuya ononon̄ angoletto meme ejemba kolooju me qaago?

³⁰ Ji men̄ qeangowombaa momo kalen̄a kalen̄a ii kuuya onoonon̄ eja me qaago? Kuuya ononon̄ qaa qaita mon̄ mende jenkeju. Qaago. Qaaya qaaya qaita mon̄ jegi on̄o kuuya ii meleembombaaon̄ afaan̄goju me qaago? ³¹ Ononon̄ mono gawon̄ memewaa momo kalen̄a kalen̄a awaa soro ii bun̄a qen̄ aowombaaon̄ awelegon̄kebu. Kaen̄ awelegogi niinon̄ kana awaa soro qendeema iikawaa momo kalen̄a ii kokaen̄ jen̄ asariman̄a:

13

Uunon̄ jopagon̄ aooowaa kalen̄a

¹ Niinon̄ ejemba ano Siwe gajoba yonoo qaaya qaaya qaita mon̄ kanon̄ qaa jen̄ laligowenagato, uujopananon̄ mende kolooji een̄, mono kilen̄ kokaen̄ koloowenaga: Gon̄ qegi gon̄gon̄ qaro an̄gotoman̄a momakejon̄i me goubire utugogi kin̄qororon̄ qamakeji, mono iikawaa so koloowenaga.

² *Gejatootoo qaa jejewaa momo kalen̄a en̄ nono qaa aasangoya kuuya mobenaga ano qaa kuuyaa kania moma yagowenagati een̄, iikanon̄ mono soyanon̄ kolooja me qaago? Ii kilen̄ uujopanaa hon̄anon̄ mende asugiro iikaan̄a mono iwoi omayagadeen̄ koloon̄ een̄ toton̄ laligowenaga. Momalaari kotiga toton̄ mokoloon̄ kawaa qaganon̄ baan̄aa Toya jen̄ kotowe saanon̄ ten̄ koma baan̄a qetegon̄ mon̄gen̄ anagato, uujopana mende asugiji een̄, iikanon̄ kilen̄ mono iwoi omayagadeen̄ koloon̄ een̄ toton̄ laligowenaga.

³ Eshinana kuuya ejemba wanaya yonoojon̄ mendeema on̄ombenaga ano sele busuna tosia yononon̄ oogi jewaatiwaajon̄ togon̄ on̄ombenagato, uujopanaa hon̄anon̄ mende asugiji een̄, iikanon̄ mono mende toton̄ ilaan̄ nombaa.

⁴ Mon̄non̄ alia uutanon̄ jopagoji, iinon̄ mono uugereya qaa uubonjon̄ qaganon̄ ala ama mun̄keja. Goron̄kiki mende moma iwoiyaaajon̄ mende koposon̄gon̄keja. Selia mende men̄ uma jaba-arambaran̄ mende laligoja. ⁵ Nanamemen̄anon̄ alia horon̄ ureen̄ mende ama uuta mende men̄ bolin̄keja. Iyan̄a qeangomambaajondeen̄ mende kaparan̄ komakeja. Uuqege ama mugi uu uugere uulan̄awo mende amakeja. Men̄ bolin̄ mugi siimbobolo moroti, ii mende romon̄gon̄ mesaon̄keja.

⁶ Tosianon̄ bologa an̄juti, iikawaajon̄ mende aisoojato, qaa hon̄a otaan̄kejuti, mono iyon̄owo motoon̄ aisoon̄keja. ⁷ Kamban̄ so alia sopa somon̄gon̄ kooron̄anon̄ nama kotiin̄ moma laarin̄ mun̄keja. Kaen̄ me kaen̄ kolooro Anutuwaa jejeromon̄romon̄ ama mamboma awasan̄kaka nama siimbobolo kuuya moma mokosin̄gon̄keja.

⁸ Uujopa nanamemen̄ ii kamban̄ tetegoya qaa en̄ ubaa. Gejatootoo qaa jen̄ qaaya qaaya qaita mon̄ jen̄kejuti, iikanon̄ qaombaa ano momo qaita mon̄ iikanon̄ mono kaan̄agadeen̄ omaya koloon̄ tegowaa. ⁹ Momo qaita mon̄ ii bakasasan̄ moma yagon̄kejon̄ ano gejatootoo qaa ii bakasasan̄ jen̄kejon̄. ¹⁰ Bakasasan̄ amakejonto, Anutuwaa kalen̄a kalen̄a akadamugiawo koloowuti, kamban̄ iikanon̄ bakasasan̄ laaligonananon̄ mono qaono oyan̄boyan̄ siiseweweya qaa laligowon̄a.

¹¹ Niinon̄ naamade laligoweti, kamban̄ iikanon̄ naamade qaa jen̄ laligowe. Uumomonan̄on̄ naamade uu kolooro iikawaa so qaa gosin̄ romon̄gon̄ laligowe. Eja somata koloon̄ kanon̄ naamade nanamemen̄ ii mesaon̄ gema qewe. ¹² Kawaa so kamban̄

* 13:2: Mat 17.20; 21.21; Maak 11.23

kokaamba Anutuwaa akadamuya ii saanon mende iimakejon. Ii atatonon uuŋ ii-
iitaa tani iima bimbimŋon tania tororo mende moma een romonŋonkejon. Kaen
romonŋonkejonto, kanagen Anutuwo jaasewan qeŋ aon iima sororogowonja. Kamban
kokaamba momo qaita mon ii bakasasan moma yagojento, kamban iikanon ii mono
kuuya moma yagodaboro manja. Anutunon nii moma komuŋ nonji, niinon iikawaa so
iwaa kania moma komudaboro manja.

¹³ Qaa koi jeŋ kotiijon: Kalen karoon momalaari, jejeromonromon ano uujopa ii
kotiin en ubuto, uujopa nanamemen iikanon mono batugianon uuta kolooja. Kian.

14

Gejatootoo qaa ano qaa qaita mon jejewaa kalenja

¹ Uujopawaa kania mono otaan laligowu ano gawon memewaa momo kalen kania
kania ii mono buŋa qeŋ aowombaajon kaparan koma laligowu. Iikanon awaato,
gejatootoo qaa jejewaa kalenja mewombaajon mono kotiin kaparan koma laligowu.

² Monon qaa qaita mon jeji, iinon ejemba nonoojon qaagoto, mono Anutuwaa-
jonadeen ii jenkeja. Uŋa Toroyanon sololoo qaa aasangoya asugiro jenkejiwaaajon
tosaan nononon qaa ii mende moma asarin munkejon. Mono iyanja siri ilaan aonkeja.

³ Tompiŋ laligojonto, gejatootoo qaa jenkeji, iinon mono ejemba uunana men kotiin
nanŋon ulunŋolen ama nonomambaajon ama qaa jenkeja. ⁴ Monon qaa qaita mon jeŋ
iikanon iyanja uuta meagon kotikotii mokolonkejato, gejatootoo qaa jenkeji, iinon
mono uumeleen kanageso kuuya uunana meagon men kotiin nonomakeja.

⁵ Ono kuuyanon qaa qaita mon jewutiwaaajon mojenton, gejatootoo qaa jewutiwaaajon
mono kaparan koma mamaga mojen. Gejatootoo qaa jenkeji, iinon mono qaa qaita
mon jenkeji, ii uuguja. Qaa qaita mon jeŋ ii iikanondeen ananaa qaanon meleenji,
iikaan mono ororon koloojao. Kaen kolooro qaayanon mono uumeleen kanageso
uunana meagon men kotiin nonono sokonja.

⁶ Oo uumeleen alauruna, niinon onoonon kan qaaya qaaya qaita mon jewenaga,
iikanon mono nomaen onon men qeangon onombenaga? Kaen qaagoto, Anutuwaanon
qaa inisaamanja me momo qaita mon onomanja me gejatootoo qaa jemanja me gejanono
qaa kuma onomanati een, iikanon mono men qeangon onomanja.

⁷ Awelo me gita kulele me iwoi monon riiwaa aroya mokolonkejon, iyononon
mono laaligogia qaagoto, kanagia mono kaanjadeen kokaen eja: Monon awelo lan
uuŋ me gita kulele lan qero iikanon qagia anja anja mende mokolonkeji een, riiwaa
aroya mono nomaen moma asariwonaga? ⁸ Kaanagadeen romon uuŋ boligi qata
tororo mende moma asarijon een, moronon mono manja qeqewaaajon afaangon
jojorinaga?

⁹ Onoo kanagia ii kaanjadeen eja: Neselangianon ejemba mende moma asariwutiwaa
so qaa lan jejuti een, monon qaa kaan mono nomaen moma asarinaga? Qaa kaen
jejuti, iikanon mono een lan haamonon kemakeja. ¹⁰ Balonja balonja kanon qaa morota
morota dawii jenkejon, ii moronon monagato, kilen kuuya yononon mono qaawaa
kania moma asariwonjiwaaajon eju.

¹¹ Kania kawaajon ama jenkejonto, monon qaa jero qaayaa kania mende mojen
een, niinon iwaa qaayaa wabaya koloowe iinon kaanagadeen noo qaanaa wabana
kolooja. ¹² Onoo kanagia ii kaanjadeen eja: Ono gawon memewaa momo kalenja
kalenja buŋa qeŋ aowombaajon awelegogi sokonja. Iikanon mono kalen koi kaanja
mewombaajon kaparan koma laligowu: Momo kalen uumeleen kanageso uugia
meagon men kotiinkejuti, mono ii buŋa qeŋ aon gawonon anŋi awaa soro koloowaa.

¹³ Kawaajon qaa qaita mon jenkeji, iinon mono kokaen qama kooliro sokombaa, "Oo
Anutu, qaa jejenji, ii meleemanjiwaa momo kalenja mono nombaa." ¹⁴ Iikawaa kania ii

kokaen: Niinon qaa qaita mon jen qama koolijeni een, noo unananon qaagadeen jen qama koolinkejato, uumomonanon mono hona mon mende mokolonkeja.

¹⁵ Kawaajon mono nomaen ambe sokombaa? Niinon mono unananondeen qaagoto, uumomona kaanagadeen iikanon ama qama koolinkemaŋa. Rii qama mepeseenjejeni, ii unananondeen qaagoto, uumomona mono kaanagadeen iikanon ama qamakemaŋa.

¹⁶ Gii Anutu unaganon mepeseen mujani een, ejemba omaya monon ajoajoroogianon kan rama mepeseejaniwaa kania mende moma kotowaati, iinon mono “Qaa ii onanon,” ii nomaen jenaga? Naama jejani, iinon ii mende moma asarin een tompin raja. ¹⁷ Gii saanon Anutu mepeseejanto, goo qaaganon tosaŋa yonoo uugia mende meagon men kotiin ononja.

¹⁸ Niinon kuuya onon unuugun qaaya qaaya qaita mon ii mamaga jenkejeni, iikawaa-jon Anutu mepesejeen. ¹⁹ Anutu mepesejento, uumeleen kanageso uutanon ejemba kuma onomambaaon kaparan koma moma asariwutiwaaon qaa jeta 5 jembaaon mobe hona kolooja. Qaaya qaaya qaita monon qaa jeta 10,000 neenaajonadeen jembaaon mobe kamakamaata kolooja.

²⁰ Uumeleen alauruna, onon qaa gosin romonjonkejuti, iikanon mono naamade tani mesaon ejemba somata yonoo tani koloon romonjon laligowu. Bologa ambona jegi iikanon mono merasiisii kaan koloon amamaawuto, momakootogianon mono ejemba somata koloon laligowu. ²¹ *Mooseswaa Kana qaanon qaa mon kokaen oogita eja,

“Niinon waba ejemba kuun onombe kanageso koi yononon kan jegianon qaa tania mon jegi lan walijonkebuto, ii kilen noo qaana mende moma kotowu. Pon niinon kaen jejen.”

²² Qaa kawaa so qaa qaita mon jenin uugia mende meleengi yononon mogi Anutu waa aiweseya koloon ononjato, momalaari ejemba nonoonon iikanon mono aiweseya mon mende kolooja. Ii qaagoto, gejatootoo qaa jenin iikanon momalaari ejemba nonoonon Anutu waa aiweseya kolooja. Uumeleembaa gadokopa yononon ii mogi Anutu waa aiweseya mon mende koloon ononja.

²³ Uumeleen kanageso ononon ajoroon kuuya ononon qaaya qaaya qaita mon kanon jegi tosianon Buŋa qaa mende kuma onongi uugia mende meleema een kanon ubuti, iyononon mono aarun kokaen jewuyaga me qaago, “Wansooso mono koloon ononja.”

²⁴ Kaen jewuyagato, kuuya ononon gejatootoo qaaya qaaya jegi mononon Buŋa qaa mende kuma mugi momalaaria qaa een ajoajoroogianon ubaati een, kuuya ononon mono singisongoya isaama uuta mende meleenotiwaa qaaya jedaborogi kaniaya moma kotooro asuganon asugi waa. ²⁵ Uutaa qaa aasangoya aasangoya asuganon asugiro iinon mono dagon kamaan Anutu waeya men mepeseen kokaen jokolon qabaa, “Anutu ii onanon onoo batugianon laligoja.” Kian.

Uumeleen ajoajoroowaa areŋa ii kokaen:

²⁶ Oo uumeleen alauruna, kawaajon nono mono nomaen jenin sokombaa? Onon Buŋa qaawaajon ajoroonkebuti, iikanon motomotoon onon mono kuuya areŋia mon me mon ii kokaen amakebu: Mononon Buŋa onsaawaa areŋa ano mononon Buŋa qaa kuma onono mononon Anutu waa gejanono qaa dongoga injisaano mononon qaa qaita mon injoro mononon ii meleembaa. Areŋ kuuya ii mono uumeleen kanageso uunana kuun men kotiiwombaaon ama amakebu.

²⁷ Tosianon qaa qaita mon jewuti een, ejemba 4 qaagoto, woi me karon yononongadeen mono ajoajorootoongowaa uutanon kaen jewu. Yononongadeen mono areŋiaa so awanoo jegi mononon ii meleembaa. ²⁸ Mononon qaa meleembaa so mende kolooji een, iyononon mono uumeleen kanagesowaa ajoajoroonon qaagia

* 14:21: Ais 28.11-12

bogoro rama iyanġiaaġonġadeen qaagia qaita moġ jegi Anutunonġ mobaa. ²⁹ Gejatootoo ejemba yoġoononġa woi me karoonġ yoġnonondeen mono arenġ onġonġi qaa injiġogi tošianonġ mono qaagia gošiwu.

³⁰ Kaenġ ambuto, moġnoġ ajoajoroononġ raro Anutunonġ gejanono qaa uutanonġ isaano moġi eenġ, iinonġ mono ii injiġoro gejatootoo qaa wala jeġi, iinonġ qaaya mesaonġ qaa bo raba. ³¹ Ejemba kuuyanonġ Anutuwaanonġ gejanono qaa moġi uugia nanġoro qeaġgowutiwaajonġ onġo mono korebore saanonġ kambanġia meġ arenġiaa so gejatootoo qaa jewu. ³² Gejatootoo ejemba yoġnononġ mono saanonġ unġagia galenġ koġġi unġagianonġ qaa baatanonġ kenġutiwaa so kolooġu.

³³ Anutunonġ ġiġġaju Toya qaagoto, luae Toyaga kolooġa. Kawaajonġ ajoajoroogia mono arenġanonġ otaanġ amakebu. Ejemba soraaya yoġoo batugianonġ kanageso so amakeġuti, onġo kaanġagadeenġ mono iikawaa so kokaenġ amakebu: ³⁴ Emba onġo mono uumeleenġ kanagesowaa ajoajoroogianonġ qaa bogoro rabu. Yoġnononġ qaa jewutiwaa so mende kolooġuto, Kana qaa eġiwaa so mono qaa baatanonġ kema laliġowu.

³⁵ Embanonġ uumeleenġ kanagesowaa qaa jeġ kotonġ kuma onġono mende sokonġa. Kawaajonġ qaa mombaa kania mobombaajonġ moġuti eenġ, iyonononġ mono miriġianonġ kema rama anġiaa lourugia qisiġ onġombu.

³⁶ Anutuwaanonġ Buġa qaa iikanonġ onġoo batugianonġa kolooro me qaago? Qaa iikanonġ koloonġ seiġ onġoononġ kanġ onġoo bunġagadeenġ kolooġa me qaago? ³⁷ Moġnoġ kokaenġ jenaga, “Niinonġ gejatootoo qaa jewe Unġa Toroyanonġ sololoonġ nono qaa iikawo uumotoonġo mende anġeġ.” Kaenġ jeġi, iinonġ mono qaa koi moma yagowa: Niinonġ embawaajonġ qaa oonġ onġonġeġi, iikanonġ mono Pombaa jeġkooto qaaga kolooġa. ³⁸ Moġnoġ qaa iikawaa geġa mende ama silemale laliġoġi eenġ, onġo mono eġa iwaa qaawaajonġ geġa mende ama laliġowu.

³⁹ Kawaajonġ uumeleenġ alauruna, onġo mono gejatootoo qaa jewombaajonġ aweleġonġ laliġowu ano qaa qaita moġ jewubotiwwa soġġoya ii mende ambu. ⁴⁰ Ii mende ambuto, iwoi kuuya mono tororo arenġ ama otaanġ amakebu. Kianġ.

15

Kraistnġonġ koomunonġa waaro.

¹ Oo uumeleenġ alauruna, niinonġ Oligaa Buġa jeġ asariġ onġombeti, ii duduwwubotiwwaajonġ mono meġ ġbiliġ onġomaġa. Onġo ii buġa qeġ aonġ momalaarigia iikanonġ ama rindanġonġ nanġu. ² Niinonġ Oligaa Buġa jeġ asariġ onġombeti, onġo ii iikawaa so pondanġ meġ anġonġ kombuti eenġ, iikanonġ mono meġ letoma onġono Siwewaa buġa koloowwu. Kaenġ mende ambuti eenġ, uugia mono eenġ totoonġ meleema laliġoġu.

³ *Niinonġ qaa tosaanġa kuuya goraayanonġ ama neeno Buġa qaa moma anġonġ kombeti, ii mobe uro iikawaa qaa kota mobutiwwaajonġ ii kokaenġ onġombe: Kraistnġonġ Buġa Tere eġiwaa so nonoo šiġišonġonanaajonġ ama komuro. ⁴ *Komuro Buġa Tere eġiwaa so ronġ koġġi somaġa karoonġ kolooro koomunonġa waaro. ⁵ *Koomunonġa waama Piitowaanonġ asuġiro ano kawaa gematanonġ ġowokouruta 12 yoġoononġ asuġiro.

⁶ Kawaa gematanonġ kambanġ motoonġo iikanondeenġ uumeleenġ alaurunana janġġogia 500 uuguroti, mono iyonononġ asuġiro. Yoġoononġa ejemba honġa yoġnononġ toroqenġ kambanġ kokaamba kaanġagadeenġ laliġoġuto, tošianonġ komudaboroġi. ⁷ Kawaa gematanonġ koga Jeimswaanonġ asuġiro ano kawaa gematanonġ aposol kuuya yoġoononġ asuġiro.

⁸ *Yoġoononġ kuuya asuġiġġo koġoga mono noononġ kaanġagadeenġ asuġiro. Niinonġ aposol kolokolooayanonġ qaagoto, paluga kaanġa kolooewe. ⁹ *Kawaa kania ii kokaenġ:

* **15:3:** Ais 53.5-12 * **15:4:** Ond 16.8-10; Mat 12.40; Apo 2.24-32 * **15:5:** Mat 28.16-17; Maak 16.14; Luuk 24.34, 36; Jon 20.19 * **15:8:** Apo 9.3-6 * **15:9:** Apo 8.3

Niinon aposol yonoo batugianon mobe kamaaro daaburugiaga koloojen. Anutuwaa uumeleen kanageso sisiwerowero ama onoma laligoweti, iikawaajon noo qana aposol qagi mobe gamuyawo kolooja.

¹⁰ Gamuyawo koloojato, kambañ kokaamba iwoi anjeni, ii mono Anutuwaa kalenmoriananon menj letoma nemun koma nono laligojen. Iinon kalenmoriaña nono lalabubu mende ambe kamaan qen omaya mende kolooroto, niinon mono aposol kuuya unjuugun haamo ama onoma kotiin gawon menj laligowe. Ii neeno qaagoto, Anutuwaa kalenmoriananon mono inaan nono gawonaa hona kaen koloon seiro.

¹¹ Niinon meweti me yononon megj hona kolooroti, ii kilen. Nononon mono Oligaa Buna qaa kaen jen asarinkejon ano onjo iikawaa so uugia meleema Kraist moma laarin laligoju. Kian.

Anana koomunonga nomaen gbilin waabonja?

¹² Mobu! Kraistnon koomunonga gbilin waaroti, iwaa kania kaen jen asarinkejon eeñ, onoononga tosonianon mono nomaen ama kokaen jenkeju, “Koomuya yononon mende gbilin waabuya.” ¹³ Kaen jenkejuto, koomuya yononon mende gbilin waabuyagati eeñ, Kraistnon mono kaanagadeen mende gbilin laligon kotiinaga. ¹⁴ Anutunon Kraist mende menj gbiliro koomunonga waanagati eeñ, nono Buna qaaya ii jen asarinkejonii ii mono qaa omaya koloonaga. Ii moma laarigi momalaarigia iikanon mono kaanagadeen janjon qaoma omaya koloonaga.

¹⁵ Anutunon onanon koomuya mende menj gbilin onono waabuyagati eeñ, Kraist kaanagadeen mende menj gbiliro waanaga. Nono ii kilen Anutuwaa kania kokaen nanjon jenkejon, “Anutunon mono Kraist menj gbiliro koomunonga waaro.” Qaa ii hona mende koloonaga, ejembanon mono kawaajon ama kaniaana mokoloogi qoolongoya kolooro saanon nonoojon kokaen jewuyaga, “Anutuwaa kania mono nanjon jen soonkeju.” Qaa kanon mono gamuyawo koloonaga. ¹⁶ Anutunon koomuya mende menj gbilin onono waabuti eeñ, Kraistnon kaanjadeen mende gbilin waanaga.

¹⁷ Anutunon Kraist mende menj gbiliro waanagati eeñ, onjo mono eeñ tontonon moma laarin mun toroqen singisongogiaa kasagbadonon laligowuyaga. ¹⁸ Kaen kolooro alaurunananon Kraistwo qokotaan komugiti, iyononon mono kaanagadeen soon gere siawaa buna koloowuyaga. ¹⁹ Anana Kraist jejeromonromon ama mun balonon laligowombaa so galen koma nonono kambañ iikanon tegowaatiwaaajon mambonjon eeñ, nono mono ejemba tosaan kuuya unjuugun baagianon kemen auta dawoyagadeen laligonin kuuyanon woso momo ama nonomakejutiwaa so koloowonaga.

²⁰ Kaanja koloowonagato, Kraistnon mono onanon gbilin koomuya yonoo jetamemegia koloon koomunonga waaro. ²¹ Kawaa kania ii kokaen: Eja mononon koomu kondoro asugiro kanain komun laligon kounin. Komun laligojonwaaajon ama eja mononon komun gbilin laaligo kombombanja kondoro asugiro. Kawaaajon anana kuuyanon mono kaanagadeen gbilin koomunonga waabonja. ²² Kuuya anono Adam kaanja koloon komuwonati, kaanjadeen Kraistwo qokotaajoni, Anutunon anana kuuya laligon kotiiwombaaajon menj gbilin nonombaa.

²³ Menj gbilin nonombaato, kuuya anono mono Anutunon kambañ anotiwaa so gbilin waabonja. Kraistnon jotamemenana koloon gbiliro iikawaa gematanon iwaa buna koloojoni, anono eleema karo kambañ iikanon gbilin waabonja. ²⁴ Kraistnon mono eleema kan omejiilan kuuya balon so esunmumu qaganon galen komakejuti, iyonoo usungia menj kamaan ama esungia kuuya kondeembaa. Ii kondeema bentotonja Anutu Mambaa borianon ano balonon laaligo kanon tegowaa.

²⁵ *Kraistnon galen koma laligon uro Anutunon Buḡa qaa ejiwaa so “mono kereuruta kuuya haamo ama iyaḡaa kana baatanon ama oḡombaa.” Kraistwaa galenkonkon gawononon mono iikanon tegowaa. ²⁶ Kereuruta haamo ama oḡono kanon koomu Toyanon mono konoga kolooro men kamaan mubaa.

²⁷ *Kawaa kania ii Buḡa Terenon kokaen eja, “Anutunon mono iwoi kuuya iwaa kana baatanon ano eja.” Qaa kaen ejato, “Iwoi kuuya ano eja,” qaa kaen jero kania mono asuganon kokaen eja: Anutunon iwoi kuuya Kraistwaa baatanon ano ero iyaḡa mono mende men kamaan Kraistwaa baatanon ama aoro. ²⁸ Kaen qaagoto, Anutunon iwoi kuuya Meriaa baatanon ano galen koma kereuruta kuuya iyaḡaa ku-usuḡaa baatanon ama oḡombaa. Ii tegoro kanon Anutunon mono Meria kaanḡagadeen iyaḡaa ku-usuḡaa baatanon ama galen koma mubaa. Kaen koloon Anutunon iwoi kuuyaa Poḡa koloodaboron laligon ubaa.

²⁹ Qaa mon ii kokaen: Ejemba tosianon uugia mende meleema een komugitiwaaḡon tosianon koomuya ii ilaan oḡombutiwaaḡon jen kitigia koloogi duḡanon mombo oomulu men oḡomakeju. Koomuya yoḡonon mende gbilin waabuyagati een, iyoḡoo gawon hononon mono nomaen koloonaga? Anutunon komugiti, ii qaago totoon men gbilin oḡono waabuyagati een, ejemba kaanḡa yoḡonon mono nomaembaaḡon ama jegi yoḡoo kitigia koloogi oomulu men oḡomakeju? Gawonḡia ii mono een mewubo.

³⁰ Komun mende waabonagati een, nononon kaanḡagadeen mono uunana Anutuwaa gawonon mende ama somonḡowonaga. Anutuwaa gawombaaḡon ama komuwomboti-waa lombo baatanon suulan mende kema laligowonaga. Qaago.

³¹ Koomunon mono kambaḡ so gogon nomambaa so kolooja. Qaa ii onja. Oo uumeleen alauruna, niinon Kraist Jiisas Ponḡana iwo nama oḡooḡon ama selena men umakejen, iikawaa sareḡaa honḡa ii asuganon injiḡowe mobutiwaaḡon mojen.

³² *Neenaa aiḡ otaan gawon koi memambaḡon romonḡoḡuti een, iwoi koi kanon mono nomaen ilaan nombaa? Kaen qisiḡ oḡombe ii mono romonḡon meleembu: Niinon Efesus siti kokanon ejemba jeranai kanjanawo kaanḡa mokoloon komumamboti-waaḡon yoḡowo aon laligowe. Mono doomorona keno moma aon laligowe. Komunḡo mende gbilin waabonati een, iikaanḡa mono mende aon orowenaga. Mono Efesus uulanawo mesaowenaga. Kaen kolooro saanon tosaanḡa yoḡowo kokaen jewenaga, “Woran komuwonatiwaaḡon mono saanon nenkorisoro ama apu kotiga nen laligowonḡa.”

³³ Jinḡaun mende ambu. “Ejemba bologa yoḡowo ainjolon rai nanamemengia awaa iikanon boliwaa.” Qaa mon kaen eja. ³⁴ Oḡoo batugianon ejemba tosianon Anutu mende moma mujuti, iikawaḡon uumeleen oḡonon gamugia mobutiwaaḡon ama ii jejen. Kawaaḡon mono poumapougia mesaowu. Uugianon letono tororo moma sinḡisonḡo mende toroḡen amakebu. Kianḡ.

Sele busunananon gbilin waama qaita mon koloowaa.

³⁵ Monon kokaen qisinaga, “Anutunon koomuya ii nomaen men gbilin oḡono waabuya? Sele busugianon letono mono tani nomaen koloowuyaga?” ³⁶ Kaen qisinaga, mono uuta qaawaa qaa jenaga. Ono yagon kota mende komuro komowuyati een, iikanon mono mende juma waabaa. ³⁷ Kotaa gowoya waabaati ii mende komojanto, kotagadeen komojan. Wiit me yagon kota me waroga tosaanḡa komoma kororonkejan.

³⁸ Iikayadeen komoma kororonkejanto, Anutunon mono siinḡaa so gowoya mubaa. Kota tania anḡa anḡa ii iyanḡiaa gowogia anḡa anḡa oḡomakeja.

³⁹ Iwoi busugia ii tanigia motoonḡo qaago. Ejemba busugia anḡa, oro busugia anḡa, koon busugia anḡa ano sora busugia ii anḡa.

* 15:25: Ond 110.1 * 15:27: Ond 8.6 * 15:32: Ais 22.13

⁴⁰ Iikawaa so Siwenonj laaligowaa sele busu ii anj kolooja ano namononj laaligowaa sele busu ii anj kolooja. Anj anj koloojato, Siwe selewaa akadamuya ii namo selewaa akadamuya uugunj qaita monj kolooja. ⁴¹ Weembaa asamararanga ii anj, koimbaa asamararanga anj ano sengelao yonoo asamararanga ii anj. Sengelao asarigi tosaanja yonoo asamararanga ii sengelao tosaanja yonoo asamararanga ii uugunkeja.

⁴² Koomunonga gbilinj waabonati, iikawaa kansiononj mono iikawaa so eja. Sele busu ronj kombonati, iikanonj gisaanj qaombaato, Anutunonj ii menj gbiliro waabaati, iikanonj mende komuwaa. ⁴³ Sele busu ronj kombonati, iikanonj looloria akadamuya qaa koloojato, Anutunonj ii menj gbiliro waama kanonj mono kotiga koloonj asamararanjawo koloowaa.

⁴⁴ Sele busu ronj kombonati, iikanonj namononj laaligowaa selia koloojato, Anutunonj ii menj gbiliro waama iikanonj mono unj gomanonj laaligowaa sele busuga koloowaa. Namowaa sele busu eji eenj, iikawaa so unjwaa selia ii kaanagadeenj eja. ⁴⁵ *Kawaa qaaya ii Buja Terenonj kaanagadeenj kokaenj oogita eja, “Eja mutuya Adam iinonj letoma unjaya mokoloonj sewanj aasonj horonj laaligoyawo kolooro.” Qaa ii moninj bakaya kokaenj kolooro: Adam monj kanagenj asuginj mono menjgibiligbiluwaa unjaya kolooro. ⁴⁶ Unjwaa iwoiya ii wala mende kolooro, namowaa iwoiya kanonj mono mutuya kolooja. Unjwaa iwoyanonj mono iikawaa gematanonj kolooro.

⁴⁷ Anutunonj eja mutuya sububunonga mero balonj eja kolooro. Adam kanagenj iinonj mono Siwenonga kamaanj batunananonj asugiro. ⁴⁸ Namu ejembanonj eja balononga kolooroti, mono iwaa so kolooju. Siwewaa buja koloojonj, nonononj eja Siwenonga kamaanj asugiroti, mono iwaa tani koloojonj. ⁴⁹ Anana namo eja mutuyaa kaitania menj laligojonj, iikawaa so Siwe ejawaa kaitania ii kaanagadeenj menj laligowonja. Kianj.

⁵⁰ Oo uumeleenj alauruna, niinonj qaa kokaenj injijowe mobu: Sa busunananonj mono Anutuwwa bentotonj uutanonj keuma dunj mewutiwaa so qaago. Ii amamaawao. Sele busu koi kanonj gisaanj qaombaati, iikanonj mono oyanboyanj mende mokoloowaa. Siwewaa dunj mende aliwaati, sele busu koi kanonj mono ii memambaajonj amamaawaa.

⁵¹ *Mobu! Niinonj qaa aasangoya monj kokaenj injisaamana: Kuuya nonononj mono mende goronj qenj komuwonja. Qaagoto, koomuya yonononj letonjgi tosaanja nonononj mono sele busunanawo letombonja. ⁵² Anutunonj koomuya menj gbilinj onono romonj qaita monj konoganonj qaro iikanonj waagi anono bilisik ano uulanawodeenj letombonja. Wala komugiti, iyonononj mono mombo mende komuwu.

⁵³ Sa busu koi gisaanj qaombaati, iikanonj mono letoma mende aliwaatiwaa so koloowaa. Sele busu koi komuwaati, Anutunonj ii mono opo kaanja qetegonj kawaa kitianonj sele busu mende komuwaati, ii nonono menj maleku kaanja moubonja.

⁵⁴ *Kaenj koloojato, letoqetoma ii asugidabororo sele busunana qaita monj meninj mende komunj gisaawaati, kambanj iikanonj mono aisoowonja. Buja Terenonj qaa oogita eji, iikanonj mono honjwawo kolooro iikawaa so kokaenj jewu, “Iinonj mono koomu Toya kondeema haamo ano otokorianj maajonj.”

⁵⁵ *Qaa iikawaa alia monj ii kokaenj, “Oo koomu Toya, giinonj mono haamo ambagatiwaa so qaago. Oo koomu Toya, goononj wasa jeta kanonj mono ninimambaajonj amamaawaa.”

⁵⁶ Qaa kaenj ejato, koomuwaa wasa jeta ii singisonjgo nanamemenj. Jojopan qaayanonj mono singisonjgo ambombotiwaa songo ano kilenj aninj singisonjononj esunawo koloonkeja. ⁵⁷ Esunawo koloonkejato, Ponjana Jiisas Kraistnonj mono Anutuwaanonj nemunj kono ala ilailaanana kolooro iwaajonj ama koomu haamo ama uugunj laligowonja. Kawaaajonj “Anutu danjisenj!” jejenj.

* 15:45: Jen 2.7 * 15:51: 1 Tes 4.15-17 * 15:54: Ais 25.8 * 15:55: Hoos 13.14

⁵⁸ Oo wombo alauruna, haamo ambonatiwaajon ononon mono nama kotiin wansan-wansan mesaon uugia mende uma kamaan amakeba. Pombaanon qokotaan gawonja megii honanon mono kamaan omaya mende koloowaa. Ii moma yagon Pombaa gawonja ii mono uugere* qaganon bon qen pondan menj laligowu. Kianj.

16

Jerusalem ala ilailaa onombutiwaa jenkootoya

¹ *Judia kanageso soraaya yonoojon ala ilailaa monen menj kululuuwutiwaajon qisin nongiti, iikawaajon kokaen jen koton ononjen: Niinon Galesia prowinswaa uumeleen kanagesoya kanagesoya jen koton onombeti, ononon kaanideen mono iikawaa so kokaen amakebu:

² Sonda so ween mutuya kanon onjo kuuya anja anja mono nandun amakebu. Toomorian menjkejutiwaa so monengia bakaya ii kowigiaa goraayanon ama galen koma laligowu. Kaen angi niinon kaman monon onoonon kawee kanon nandun sangabanga ambutiwaa so mende ambuto, ii saanon kowigianonga menj alatanon ambu.

³ Kaen angi onoonon kamanati, niinon kaman iikanon saanon jen-asa-asari tere onjo eja gawon kawaaajon mogii sokonji, mono iyonoo borogianon ama wasin onombe kulukululuu kalengia ii menj Jerusalem kumbu. ⁴ Niinon yonowo motoon kemambaajon kamanati een, iyononon mono saanon niwo toroqen motoon kowe koton kembona. Kianj.

Poolwaa gawonaa ano kana kekembaa areja

⁵ *Niinon Masedonia prowins uugun kemaaja. Kawaaajon Masedonia mesaonjo mono onoonon kamambaajon mojen. ⁶ Onoonon kan kaman tosaaja onowo rabenaga me konjuru kaman (winter) ii kaanagadeen onoo batugianon toroqen laligodaborowenaga. Kaen laligowe saanon ilaan nongi daen daen kembenaga, iikanon mono afaanjon kana toroqen kemaaja. ⁷ Kaman kokaamba onoonon kan tatawagadeen injiima unuugun kemambaajon mende movento, Ponon oo jewaati een, mono kaman tosaaja onowo ramambaajon jojorijen.

⁸ **Kaen jojorijento, wala Efesus siti kokanon toroqen laligowe gbani jaayaqeqe dologa (pentekost) kanon kan kuuwaa. ⁹ Anutunon noojon gawombaa naguya somata hororo saanon gawon somata mewe hona koloon seinkejato, mamaganon tuarenjen ama nomakeju. Kawaaajon kokanon toroqen laligomambaajon mojen.

¹⁰ *Timotinon nii kaaja Pombaa eja geria koloon gawonja menj laligoja. Kawaaajon iinon onoonon kawaati een, onjo mono kalan koma mugi kee momoya qaa onoo batugianon laligowaa. ¹¹ Monon mon mende iima sisiriin jejewili ambato, onowo laligoro tegoro noonon kamambaajon jewaati, iikanon mono ilaan mugi luaenon onomesaon eleema kawa. Niinon uumeleen alauruna yonowo ii iibombaajon mambonjon.

¹² Uumeleen alanana Apolos iwaa qaa ii kokaen jemaaja: Iinon uumeleen alauruna yonowo onoonon kawaatiwaajon qaa kotakota ijon uu kuun mube. Kaen kuun mubeto, kaman kokaamba onoonon kamambaajon uuta kotiiro togoja. Kanagen kaman saanon en mubaati, mono iikanon kawaa. Kianj.

Yeizozo qaa tetegoya

¹³ Onjo mono uugbiligbili laligon momalaarigia menj gbilin kotiin laligowu. Eja kotigaa so mono uuwaa nanjonango ejemba koloon Pombaa ku-usunawo nambu. ¹⁴ Iwoi kuuya ama mewuti, ii mono uujonanon angi koloowaa.

* **15:58:** Uugere ii Pombaanon awaawaajon jeja. Uugere bologa ii qaago. * **16:1:** Room 15.25-26 * **16:5:** Apo 19.21 * **16:8:** Lew 23.15-21; Dut 16.9-11 * **16:8:** Apo 19.8-10 * **16:10:** 1 Kor 4.17

¹⁵ *Stefanas iwaa mirinon laligojuti, onjo ii moma onjonju. Akaia prowinsnon gawon menin uugia meleengi gawonanaa hona mutuya kaen kolooroti, ii moju. Yononon ejemba soraaya ii pondan welen qen onoma uugia iikanon somonon ama laligojuti, ii moju. Oo uumeleen alauruna, niinon uugia kokaen kuun ononjen: ¹⁶ Onjo kaanjadeen ejemba kaana ano yonowo toroqen gawon motoon men Anutuwaa welen qenkejuti, mono kuuya iyonoo qaa baatanon kema laligowu.

¹⁷ Niinon Stefanus Fortunatus ano Akaikus koi kagitiwaaajon aisoonkejen. Onjo niwo Efesus koi mende laligogi yononon mono onoo kitigia koloon ainjolon ama nongi sokonja. ¹⁸ Yononon onoo unagia keraqeeango qen laligojuti, iikawaa so mono noo unana kaanagadeen keraqeeango qen noma laligogi. Kawaajon onjo mono eja kaana yonoojon mogi uro ii asuganongadeen jen qaagiaajon tororo geja ama laligowu.

¹⁹ *Uumeleen kanagesoya kanagesoya Eisia prowins kokanon laligojuti, iyononon mono yeizozogia angi onoonon kaja. Akwila Prisila ano uumeleen kanageso yoroo mirinon ajoroonkejuti, iyononon mono Pombaa qatanon yeizozogia mamaga angi onoonon kaja. ²⁰ Uumeleen alauruna kuuya Efesus koi laligojuti, iyononon mono yeizozogia angi onoonon kaja. Onjo mono uumeleen alaurugia yonowo jolongia jen angon aon buugia kiton nen laligowu.

²¹ Neenaa yeizozona onoonon ama qana neenaa boronanon kokaen oojen: Pool.

²² Mononon Pon mende jopagon uujopa mende ama laligoji een, Pononon mono qasuaana iwaa qaganon ano ubaa. Ponana, gii mono kawa!

²³ Pon Jiisaswaa kalenmoriananon mono onowo ewa.

²⁴ Kraist Jiisaswo qokotaan nanjuti, noo uujopananon mono kuuya onowo en kotuegon onono laligowu. Qaa ii onanon. Kia.

Korint Tere 2

Poolnoŋ Korint yoŋoo Tere ano 2 kolooro.

Jen-asa-asari

Pool ano Korint uumeleen kanageso yoŋonoŋ uumotooŋ awaa mende anŋi kambaŋ iikanonŋ Poolnoŋ Masedonia laligoŋ tereya koi ooro. Tosianonŋ Pool tuarenjen kotiga ama mugito, Poolnoŋ kilen anŋowowo men kamaan ama yoŋowo uumotooŋ ambombaajon kaparan kono. Anŋowowogia tegowaatiwaa uukoisoroya qendeema onono.

Tere bakaya mutuya (Boŋ 1-7) iikanonŋ Poolnoŋ Korint uumeleen kanageso yoŋowo soomongo anotiwaa qaaya jeja. Kania naata uumeleen kanageso ii kotakotagadeen jen onono? Kaen ano uugia meleema uumotooŋgo anŋiti, iikawaa korisoroya qendeema jen asarija.

Tere bakaya 2 (Boŋ 8-9) iikanonŋ Judia uumeleen kanageso ilaan onoma nandun onombutiwaajon kuun ononja.

Tere bakaya 3 (Boŋ 10-13) iikawaa qaaya ii kokaen: Boi takapolakaya tosianonŋ iyangiaa qagia 'Aposol hona' jen Poolwaajon aposol qolon-molongoya jegi Poolnoŋ qaa iikawaa kitia meleema onono.

Buk kokawaa bakaya waŋa 5 ii kokaen:

Jen-asa-asari qaa 1.1-11

Pool ano Korint uumeleen kanageso 1.12-7.16

Judia uumeleen tuun yoŋoojon nandun ambu 8.1-9.15

Poolnoŋ aposol hona koloojiwaa ku-usuŋa 10.1-13.10

Qaa tetegoya 13.11-13

¹ *Anutunonŋ uusiŋaa so Pool nii kuun nono Kraist Jiisaswaa wasiwasi eja aposol koloojen. Niinonŋ uumeleen alanana Timotiwo rajo. Korint sitinonŋ Anutuwaa uumeleen kanageso laligojuti ano ejemba soraaya kuuya Akaia prowinsgia sokoma laligojuti, norononŋ onowo Buŋa qaa amin mobombaajon kan tere koi oojo.

² Anutu Manana ano Pon Jiisas Kraist yorononŋ mono kalenmorian ononi luaenonŋ laligowu.

Poolnoŋ Anutu ulunŋkolenjaajon mepeseja.

³ Nono Ponana Jiisas Kraistwaa Manana Anutu mepeseenkejon. Iinonŋ kiankomu Toya ano ulunŋken kuuya nonomakejiwaa Anutuya kolooja.

⁴ Nono kakasililin kania kania mokoloonkejon, kambaŋ iikanonŋ Anutunonŋ uunana men saalinkeja. Uunana men saaliro moma iikawaa qaganonŋ nanin tosianonŋ kakasililin kania kania mokoloonkejuti, ii saanonŋ afaanŋon men saalin onomakebona.

⁵ Kawaa kania ii kokaen: Kraistwo qokotaanin iwaa siimboboloyanonŋ qanananonŋ uro kelemalelen momakejonto, iikawaa so uunana kaanjadeen men saaliro Kraistwo qokotaanin ulunŋkolenanonŋ uunananonŋ kemero kelemalelen momakejon.

⁶ Nonononŋ konjilin uutanonŋ laligojonŋ eeŋ, Anutunonŋ mono onoo uugia men saaliro uugia mombo meleema oyanboyan koloojutiwaa moja. Anutunonŋ uugia men saaliro onononŋ ii iima ononŋgio uugia men saalin aon laligowu. Men saalin onomakejiwaa honanonŋ mono uugianonŋ kokaen koloojkeja: Nono siimbobolo monin onononŋ kaanjadeen siimbobolo iikayadeen mokoloowuti eeŋ, ii mono saanonŋ moma kokosinŋon kotiin laligowu. ⁷ Siimbobolononŋ qagianonŋ uro momakejuti, ulunŋkolenonŋ mono kaanjadeen onoo qagianonŋ uro laligojuti, ii mojon. Ii moma kawaajon onononŋ nama kotiiwutiwaaajon mamboma jejeromonromon kotakota amakejon.

* 1:1: Apo 18.1

⁸* Oo uumeleen alauruna, nono Eisia prowins uutanon gawon menj laligon gawombaa siimbobolo moma kakasililin mokoloon moninj, onjo iikawaajon poumapou laligowubojen mojon. Gawombaa lombotanon esunana uugun uuta koloon mendunjon nonono nama kotiwombaajon amamaaninto, kilen kaparan koninj menj kamaan nonono laligoninj. Kaen kolooro toroqen jaananawo laligowonaga me qaago, iikawaajon kaanagadeen doomoronana keno laligoninj.

⁹ Kaen laligon uunananon kokaen romonjon: Monjon komuwonatiwaa qaaya jen tegoro qaa iikanon qanananon uro tiwilaawonatiwaaajon mamboninj. Ananaa esunananon laarin laligowomboto, Anutuwa ku-usun qaganon laarin laligowombaaajon ama kaen kolooro. Anutunon koomuya menj gbilin onono waabuti, iinon mono afaanjon nono kaanagadeen ilaan nonomakebaa.

¹⁰ Komuwombotiwaa torokonana somata totoon moninto, Anutunon iikanonja metogon nonono. Metogon nonono ano toroqen metogon nonomakebaa. Nono jejeromonromonana Anutuwaanon ama kaen moma laarin mun nanjon. ¹¹ Onjo kaanagadeen ilaan nonoma nonoojon ama qama kooligi metogon nonomakebaa. Mamaganon nonoojon ama qama kooligi Anutunon moma iikawaa kitia meleeno kalenmoriananon sokoma nonono niniima koboqkebaa. Kaen metogon nonono alauruna mamaganon ii moma nonoojon ama mindirin mepeseen mugi qamakooligianon otokorian kaan uma Anutuwa gejianon kemenkebaa. Kawaajon mono toroqen noojon ama Anutu qama koolinkebu. Kaen qisijen.

Poolnon kana kekenaa arena utegoro.

¹² Tosaana ononon noo kaniaaajon uuwoi anjuti, iikawaajon qaa kokaen jemaña: Anutunon solana laligowombaaajon momakeji, nononon mono iikawaa so gomaña gomaña liligon kanon nanamemen soraaya ii pondan otaan laligoninj. Onoo batugianon ii mono kaparan koma tororo otaan laligoninj. Ii balon ejemba momakootonanaa so qaagoto, Anutuwa kalenmoriananon inaan nononotiwaa so ii ama menj laligoninj. Anutunon nanamemena ii iima nanjon “Sokonja,” jero ugejananon qaa ii momakejen ano iikawaajon selenana menj umakejon.

¹³ Tere onkejenj, iikawaa qaaya kuuya mono saanon weenjon moma asariwutiwaa so kolooja. Qaana ii gbingbaonja qaa. Qaa kania aasangoya monj mende onkejenj. Ii asuganondeen eja. Kawaajon noo kaniaa ii kuuya moma asaridaborowutiwaaajon moma jejeromonromon anjen. ¹⁴ Noo kaniaa ii bakasasan kokaen moma asariju: Ponana Jiisanon mombo asugiwaati, niinon mono kamban iikanon onoojon ama selenana menj umaña. Kawaa so ononon kaanagadeen saanon noojon ama onoangiaa selegia mepeseegi sokombaa. Onjo noo kaniaa kaen moma asaridaborowutiwaaajon mojenj.

¹⁵ Niinon qaa iikawaa qaganon awasankaka nambetiwaajon ama wala onoonon kan injimambaa arena ambe. Indina woi kan injibe kotumotue mewutiwaaajon ama kana kamambaa arena kokaen ambe ero: ¹⁶* Masedonia prowinsnon kemambaa kananon wala onjo iniima toroqen Masedonia kema eleema mombo onoonon kamambaaajon jewe. Kan laligowe iwoi tosia ilaan noma wasin nongi onomesaon Judia prowinsnon kemambaaajon mobe.

¹⁷ Arenna kaen ambe eroto, ii utegowe. Kaen ama kemakonkanjon qaganon mondon lanj mende ambe. Neena arena ii balon ejemba yonoo so neenaajon lanj romonjon mende ambe. Kaen mende romongowu. Qaa aason motoonjo iikanondeen “Oon, saanon kamaña,” ano “Mende kamaña,” qaa woi ii mindirin mende jewe. Mono nanamemen soraaya otaankejenj.

* **1:8:** 1 Kor 15.32   * **1:16:** Apo 19.21

¹⁸ Anutunonj qaa jen iikawaa so pondan amakeji, nonononj mono iwaa jaanonj kokaen jen kotiijonj: Nonononj kamban monjonj “Oonj, ii saanonj ambona,” jen somonjonj iikawaa gematanonj “Ti mende ambona,” potagororonj kaen melenqeleen mende jen laligoninj.

¹⁹ *Anutuwaaw Meriaa kania ii kokaen: Nii, Sailas ano Timoti nonononj onoo batugianonj Kraist Jiisaswaa kania jen asarinj laligoninji, Kraist ii “Anutuwaaw jeta tenj komaŋa,” ano “Mende tenj komaŋa,” qaa aro woiwoiwaa qaganonj melenqeleen amambaajonj mende asuginj laligoroto, Anutunonj qaa jen somonjgoroti, iikawaa so mono “Oonj!” jen ama mero honjawo kolooro.

²⁰ Anutunonj soomonjgo qaa (promis) seiseiya dawi nononoti, jangogia mende mojonto, Kraistnonj qaa kuuya iikawaajonj “Oonj!” jen menj kotiirota powowonj eja. Kawaa-jonj Kraistnonj kaanagadeen nemunj koma nonono qaa iikawaa honjgianonj kolooro moma “Qaa ii onjanonj,” jewonja. Kaen aninj Anutuwaaw qabunjanonj seinkebaa.

²¹ Anutu anj mono nono ano onj kaanagadeen menj kotiin nonono Kraistwo gokotaan nama kotiiwonja. Iinonj mono Buŋa qaa jen seiwombaajonj ama bedu menj nonono laligojonj. ²² Anutunonj uunananonj Uŋa Toroya mokotaaro iinonj oyanboyanj laligowombaa qaaya nanjonj jen kotiinkeja. Anutunonj kaen ama bunjaya koloojonjiwaa munjenj aasoya ii mokotaan nonono.

²³ Niinonj temboma lombo onjomambotiwaajonj moma uulanjawo Korint onjononj mende eleema kawe. Kaen jen Anutuwaaw qata qabe saanonj qaana ii nanjonj jewaa.

²⁴ Sili nomaen ama Anutu moma laarinjkejuti, iikanonj ponjgia koloowaatiwaajonj mende mojenj. Momalaarigianonj rindanonj onjono nama kotiinkeju. Kawaaajonj korisoro qaganonj laligowutiwaajonj ilaan onjomambaajonj moma onjowo motoonj uuwaa gawonj menjkebonja. Kianj.

2

¹ Wala onjononj kanj sisau anjgitiwaajonj jen onjombe gamugia moma wosobiri anji. Kawaaajonj ama onjononj kawe mombo iikaan ambubotiwaajonj moma uunanonj qaa somonjonj kana kekenja arena utegowe. ² Kawaa kania ii kokaen: Gamu qen onjombe wosobiri ambuyagati eenj, morononj saanonj uuna menj saalinj nono mombo korisoro mokoloowenaga? Jinjaunjgiaajonj ama jen onjombe wosobiri ambuyagati eenj, tosanonj korisoro qen nombombaaajonj amamaagi neeno kaanagadeen wosobiri ama laligomambo. Kawaaajonj uulanjawo kanj gamu qen onjomambaajonj togojenj.

³ Tere kotakota ii kania kokaembaajonj onj ambe: Niinonj aisoowe kuuya onjononj mono niwo aisoowu. Niinonj onj kuuya kaenj uuwoiya qaa moma laarinj onjonjen. Niinonj tosaanja onjoojonj korisoro mokoloomambaajonj mojento, kawe kanagia sooro lanj laligogi injiima wosobiri momambo. ⁴ Wosobiri ambutiwaajonj tere ii mende ooweto, hononja qaa uu jopagonj onjomakejenj, onj iikawaa kania moma yagowutiwaajonj mono qaa kotakota ii terenonj oowe. Uunanonj onjoojonj ama majakaka somata moma konjajilinj qaganonj rama jaunjanonj kamaarota oowe. Kianj.

Monjonj kana uuguroti, iwaa singisonjgoya mono mesaowu.

⁵ Monjonj singisonjgo anota onjononj gamugia mogi wosobiri asugiroti, iikanonj mono noo qananondeen qaagoto, kuuya onoo qagianonj kaanagadeen uro. Qaa ii jen somariuwe soowabotiwaajonj mono kokaanadeen jemaŋa: Gamu iikanonj mono kuuya sokoma onjono iikawaajonj mamaga me boronja monj wosobiri anji. ⁶ Kanageso honja onjononj qaayaa kitia meleema mugiti, iikanonj mono sokoma muro uuta mombo meleeno.

* 1:19: Apo 18.5

⁷ Kamban kokaamba gamu ano wosobiri somata qatawo moro iikanon jen kelelengowabotiwaaajon mono lombo mende toroqen mubu. Lombo qaagoto, mono kaparan koma singisongoya mesaon ulunkolen ama mubu. ⁸ Kawaajon kokaen uukuukuu men ononjen: Ono mono qaa somonjon uujopagia mombo toroqen kotiin qendeema mun laligowu. ⁹ Niinon terena ii kokaembaajon oowe: Ono noo qaana kuuya ten koma angobatonon nama kotiiwu me mende ten koma riporogon kamaawuti, iikawaa kania gosin momambaajon moma ii oowe.

¹⁰ Ono mombaa singisongoya mesaajuti een, niinon ii kaanagadeen mesaon mujen. Bologna ama nonoti, iikawaajon mende mobe ujato, ononon mombo qeangon mindirin aowutiwaaajon mojen. Kawaajon kilenaya ii Kraistwaa jaanon onanon mesaon mube tegoro. ¹¹ Satanon arena ama selenon kuukuu kania kania amakeji, iikawaajon tompin mende laligojen. Kawaajon Satanon haamo ama nonombaboti-waaajon ama eja iikawaa singisongoya mono mesaodaborowu. Kian.

Poolnon Troas laligon Taituswaaajon majakaka moro.

¹² *Niinon Kraistwaa Oligaa Bunaya jen seimambaajon ama Troas taanon kembe Pononon nagu horon nono gawona iikanon memambaajon afaangoro. ¹³ Kaen afaangoroto, uumeleen alana Taitus mende mokoloowe qaagia mende nijoro mobeti-waaajon ama majakaka moma luae uunanon mende ero. Kawaajon yeizozogia jen onomesaon Taitus mongamambaajon Masedonia prowinsnon kembe. Kian.

Kraistnon ku-usun nonono haamo amakejon.

¹⁴ Nononon Anutu kokaembaajon mepeseenkebona: Kraistwaa buna koloon welenan qenin Anutunon kamban so kawali galen kaana nunuano kema otokorian maamakejon. Haamonon japujarin jurayaa morona awaa men karo momakejoni, iikawaa so Anutunon nemun koma nonono goman daen daen liligon Kraistwaa kania jen asarinin asuganon koloon sein keno goman so momakeju. Kawaajon Anutu mepeseenkejon.

¹⁵ Iikawaa kania ii kokaen: Nononon ejemba Siwenon ubuti ano gere sianon kemebuti, iyonoo batugianon kema kaniin mozo moronana soraaya momakeju. Kraistwaa kania jen seinin Anutunon gawonanaa morona moro awaa koloonkeja.

¹⁶ Gere sianon kemebuti, iyononon Buna qaanana mogi iikanon qaagia jen tegoro komun kotiiwutiwaaajon mogi qamowaa mumu morona kaana koloonkeja. Siwenon ubuti, iyononon Buna qaanana mogi oyanboyon onombaatiwaaajon mogi laaligo kombombanaa morona unkoowayawo kaana koloonkeja. Moronon gawon kaana mewaatiwaa so kolooja? ¹⁷ Ejemba tosaana mamaganon nii kaana mende kolooju. Yononon laaligogia nangowombaajon moma Anutuwaanon qaa ii komahooro gawon kaana lan men ama jenkeju. Niinon iyonoo so mende koloon amakejento, Kraistwo qokotaan qalomalowen mesaon uuna soraaya kolooro nanjen. Anutunon wasin nonoti, ii moma iwaa jaasewananon nama Buna qaaya tororo jen seinkejen. Kian.

3

Soomonjo aren gbiliaa gawon meme ejemba koloojon.

¹ Neeno kania mombo kanain jen qeangomanatiwaaajon romonjoju me? Kaen qaago. Gawon meme ejemba tosanon Korint onon iyonoo kaniagia mobutiwaaajon moma jenqeeango tere oowombaajon kaparan komakeju. Tosanon Korint onon iyonoo kanagia nangon jenqeeango tere mamaga oowutiwaaajon onon kuun onomakeju. Niinon gawona dindinagadeen mewetiwaaajon jenqeeango tere kaanaajon mende amamaajen.

² Anutunon Korint onon noo boronanon onoono letoma noo wombo alauruna koloon ononangio neenaa jenqeeango terena kaana kolooju. Anutunon neenaa jenqeeango terena kaen oorota ejemba kuuyanon onon kaisiligia gbilia ii iima weenjonkeju.

* 2:12: Apo 20.1

³* Onjo Kraistwaa tere papia kaanja koloojuti, iikanonj asuganonj eja. Moosesonj Kana qaaya naninj apuya ink kanonj jamo tafenonj ooroti, onjo iikawaa so mende koloojuto, Kraistnonj tereya onjo uugiaa tafeyanonj kokaenj oorota nanju: Nonononj gawonj meninj honja kolooro Kraistnonj Anutu laaligo kombombanja Toyaa Unjaya uugianonj ano letonji. Ejembanonj gawonanaa honja ii iigi iikanonj ilaan onjono gawonanaa kania moma asarinjkeju.

⁴ Kraistwo qokotaaninj Anutunonj gawonanaa tania moja. Kawaajonj gawonj meninj onjo Kraistwaa bunjaya koloogiti, ii saanonj Anutu waa jaanonj awasankaka nama jejonj. ⁵ Anana kotikotii qaganonj gawonj awaa koi Anutu waa jaanonj mewonjatiwaa so koloojoni, iikaenj saanonj mende jewonja. Anana iwoi monjonj mende rapingonjkejonto, Anutunonj anodeen inaan nonoma momo nonono gawonj koi menjkejonj.

⁶* Anutunonj inaan nonoma momo nonono soomonjo arenj gbiliaa gawonj meme ejemba koloojonj. Mooseswaa Kana qaawaa tereya motomotoombaajonj uugere ambonagati eenj, qaa iikanonj mono qaanana jenj tegoro koomu kotigaa bunja koloojonj. Unja Toroyaa gawonj arenja jenj asarininj iinonj menj gbilinj nonono kotiinj laligojonj. Kawaajonj Kana qaawaa arenja iikayadeenj otaawutiwaaajonj mende kaparanj komakejonto, Unja Toroya moma anjonj kombutiwaaajonj uu kuunj onjmakejonj. Kianj.

Soomonjo arenj gbiliaa gawonja ii akadamuyawo.

⁷* Anutunonj Kana qaaya jenj tereya jamononj kondonjonj ooroto, ejembanonj ii mende tenj konji Anutunonj qaa iikawaa so gosinj ironja meleema onjono komunj koomuya laligonj kougi. Anutunonj wala Kana qaaya nonono kambanj iikanonj asamararanonj Mooseswaa jaasewanja qero asariro. Asamararanj iikanonj waziinj aliwaatiwaa so kolooroto, ii kilenj Israel ejemba yonjononj jaasewanja tororo uunj iibombaa so mende koloogi. Mamaga asarirotiwaaajonj ii amamaagi. Kana qaawaa Bunja arenj walaganonj iikaanja asamararanjowo asugiro.

⁸ Iikaanja asugiroto, Unja Toroyanonj Bunja arenj gbilia nonono iikawaa asamararanonj asugiwaati, iikanonj mono soomonjo arenj walagaa asamararanja uugunj hononja qaa asarinj jaanana gamugamuyawo qenjkebaa. ⁹ Wala Mooseswaa Kana qaa ii asuginj gosinj nonono iikawaa so gere siawaa bunja koloojonj. Bunja qaa ii akadamuyawo asugiro. Kawaajonj Anutunonj qaanana gosinj jenj tegoro solanjaniwonjati, Bunja qaa iikawaa akadamuyanonj mono uuta kolooja. Iikanonj soomonjo arenj walagaa akadamuya ii mamaga uugunj qaqabunjayawo kolooja.

¹⁰ Bunja gawonj walaganonj wala akadamuyawo kolooroto, ii Bunja gawonj arenj gbiliawo mindirinj gosininj walaga iikanonj mono qabunjaya qaa kolooja. Unja Toroyaa gawonj arenj iikawaa akadamuyanonj uuta koloojiwaaajonj gawonj arenj walaganonj mono iwoi omayaa kaanja kolooja.

¹¹ Anutu hamoqeqeyaa kana walaganonj aloweewaatiwaa so kolooro. Iikanonj asamararanjowo asugidabororo. Kawaajonj kana dologa tetegoya qaa enj ubaati, iikawaa asamararanonj mono kana mutuyaa asamararanja ii hononja qaa uugunj jaanana gamugamuyawo qenjkeja.

¹² Soomonjo gbilianonj tetegoya qaa ilaan nonono asamararanonj asugiwaati, iikaenj Anutu jejeromonromonj ama munjkejonj. Kawaajonj keenana qaago totoonj moma awasankaka nama qaa ii kuma onjmakejonj. ¹³* Moosesonj Israel ejemba asamararanj enj aloweeroti, ii iigigiwubotiwaaajonj majakaka moma jaasewanja opo jakanjonj esuuro. Nonononj iikawaa so mende amakejonto, Bunjanana qenjaarononj jenjkejonj.

¹⁴ Bunja walagaa asamararanja iigito, uugianonj kilenj gojono lanj laligonj kougi. Kambanj kokaamba kaanagadeenj iwoi monjonj mono opo jokanja iikawaa so Juuda ejemba mamaga yonjo uugia gojono laligoju. Kawaajonj Soomonjo Walagaa Bunja

* **3:3:** Eks 24.12; Jer 31.33; Eze 11.19; 36.26   * **3:6:** Jer 31.31   * **3:7:** Eks 34.29   * **3:13:** Eks 34.33

qaaya qaaya weengojuti, iikawaa kanagia ii tororo mende moma asarinkeju. Uugia meleema Kraistwo toroqegi iikaanja kanonj mono opo jakaanja ii qetegoro moma asariwuya. ¹⁵ Kambanj kokaamba kaanagadeenj Mooseswaa Kana qaaya weengogi iwoi mononj mono opo jokaanja kaanja uugia gojono momogianonj bimooro laligoju.

¹⁶ *Kaanja laligojuto, Buja Terewaa qaa monj kokaenj eja, “Moosesnonj ‘Pombo amin mobo,’ jenj opo jakaanja jaasewanonjga qetegonkero.” Qaa kaenj ero yonoononga mononj uuta meleema Pombo toroqegi, kambanj iikanondeenj mono iwoi opo jakaanja so ii qetegoro Anutuwaawaa hamoqeqeyaa kania moma asariwaa. ¹⁷ “Pombaajonj” jeji, qaa ii Pombaa Unjayaajonj jeja. Pombaa Unj Toroyanonj daenj yonoo uugianonj laligoji, iinonj mono singisonjgogiaa kasia isano solanja (frii) laligoju. (Kaanja laligonj solanja dindina koloowombaajonj Kana qaa otaawombaajonj mende kaparanj komakeju.)

¹⁸ Kawaa so uunana meleeninj Pombaa asamararanonj kuuya ananaa jaa wambusoonananonj kuuro bilibili ano jaanana mende esuuninj ejembanonj niniima Anutuwaawaa akadamyua awaa soro ii atatononj uunj ii-iitaa tani iimakeju. Nono ii somariinj seinj iimakebutiwaa so letomakebonja. Kaenj letoma akadamyua awaa soro ii somariinj asarinj Pombaa tanitani koloonkebonja. Pononj Unjaya kolooji, iwaa asamararanonj mono kaenj menj letoma nonomakeja. Kianj.

4

Nono koworanenj kaanja kolooninj Unj Toroyanonj honja kolooja.

¹ Anutunonj kiankomunj nononotiwaa so gawonj koi qanananonj ano menkejonj, iikawaajonj mono bonj qenj naninj uunananonj mende kamaabaa. Qaago! ² Nonononj gawonj memewaa kana aasangoya gamugiawo ii kuuya gema qeninj. Tiliqili mende ama Anutuwaawaa qaaya mende meeranjonkejonto, qaa honja ii asuganondeenj jenj silia qenkejonj. Iikaanj aninj Anutuwaawaa jaasewanonj ejemba keraqeeanggo moma nonombutiwaajonj naninj jenqeeanggo qanananonj kolooro kuuyanonj qaa tororo jenj nonombombaajonj amamaankeju.

³ Kaenj amakejonto, tosia onononj kokaenj jenkeju, “Poolnonj Oligaa Bunjaya ii esuyawo jenkeja.” Kaenj jewenagati eenj, esu iikanonj gere sianonj kemebuti, mono iyonoo uugianonj ejiwaajonj gojono osinkeju.

⁴ Kraistnonj Anutuwaawaa unjanyaa kolooja. Kraistwaa akadamyua ii anjaa Oligaa Bunjayanonj ninisaama asasaga kaanja asarinkejato, yonoo jaagianonj umunj kono tintuanj qenkeju. Kambanj kokaamba bologaa Ponja gomanj so galenj koma onomakeji, iinonj uumeleembaa gadokopa ejemba yonoo unjagaa jaaya menj gooro lanj laligoju. Kawaaajonj Oligaa Bunjawaa asasaga iima asariwombaajonj amamaankeju.

⁵ Neenaa qabunanonj somariywaatiwaajonj Buja qaa ii mende jenj asarinkejento, onononj Ponj Jiisas Kraistwaa kania moma jeta tenj kombutiwaajonj uu kuunj onomakejenj. Nonononj Pombaa jeta otaanj onjo welenj qenj onomakejonj. ⁶ *Kania kokaembaajonj welenj qenj onomakejonj: Anutunonj kanakanaiyanonj kokaenj jenj kotoro, “Asasaganonj mono pangamanj qero asariwa.” Kaenj jeroti, iinonj mono Bunjaya asasaga ano uunana kuuro asariro. Kraistnonj nanamemenja ama mero Anutuwaawaa asamararanonj jaasewanonj asariro iigiti, Anutunonj nono iikawaa kania moma kotowombaajonj kaparanj komakeja. Asasagaa kania jenj seiwombaajonj ama asasaga ii nonono.

⁷ Asasaganonj uunana kuuro asariniinj momakooto iikawaa sewanja ii milyon kina uugunj uuta koloojato, sele busunana ii koworanenj kaanja afaangonj jumakeja. Anutuwaawaa asasaganonj mono sele busu kaanja uutanonj eja. Ejembanonj iikawaa kania iibutiwaajonj Anutunonj arenja ama nonono. Sareqaa iikawaa kania ii kokaenj: ku-usunj

* 3:16: Eks 34.34 * 4:6: Jen 1.3

hononja qaa ama nonomakeji, ii nonoononga een koloonkejiwaa so qaagoto, Anutunon mono iikawaa Toya kolooja.

⁸ Eu emu lee lee iikanonja lombo kania kania qanananon uma qololombin nononji konajilin momakejon. Ii momakejonto, kilen iikanon mende qezejaan nononji kamaankejon. Kamban tosaanonon jun kaana wanjononon osin kana mende mokoloonkejonto, kilen titiboronana tegoro doomononana mende momakejon.

⁹ Ejembanon sisiwerowero ama nonomakejuto, Anutunon gema mende nununkeja. Ejembanon men kamaan ama riin nonomakejuto, kilen mende tiwilaankejon. ¹⁰ Jiisas qegi komuroti, iikawaa so nono kaanjadeen bunaya jen seinkejonjwaajon ama nunugi komuwombotiwaama moma kema kan laligojon. Jiisaswo kotiin laligonin inaan nonomakeji, ejembanon iikawaa kania moma kotowutiwaajon ama kaen laligowombaajon uumotoon anjon.

¹¹ Balonon jaawo laligon Jiisaswaa gawonja menkejonjwaajon ama kamban so komuwombaa so koloojon. Sele busunananon komuwaatiwaa so koloojato, Jiisasnon uunananon kotiin laligon sele busunana men gbilinkeji, ejembanon iikawaa honja iima asariwutiwaajon ama nanjon. ¹² Nono kamban so siimbobolo moma komuwombaa so koloonkejonto, niinon onoo batugianon gawon men laligoweti, ononon iikawaajon ama gbilin laaligo kotiganon keuma laligon ubuya.

¹³ *Ondino (Buk Song) monon qaa kokaen oogita eja, “Anutu moma laarin koomunonga metogon nombaatiwaa qama koolin laligowe.” Nononon qaa iikawaa so koomunonga metogon nonombaatiwaajon moma laarijon. Momalaariwaa Uja Toroya iikayadeen bunja qen aojonjwaajon nononon mono kaanagadeen qaanana jen qama koolinkejon. ¹⁴ Anutunon Pon Jiisas men gbiliro koomunonga waaroti, iinon mono nono kaanagadeen men gbilin nonono waama Jiisaswo unin jaasewanonon ama nonono onowo motoon laligon ubonja. Ii mojonjwaajon ama qaanana jen qama koolinkejon.

¹⁵ Qaanana jen qama koolinin Anutuwaa kalenmorianonon torogon ejemba seiseiya sokoma onombaa. Kaen kolooro yononon afaanonon Anutu kelemalelen mepeseegi qaqabunyanonon sein en ubaa. Ononon kaanagadeen Anutu mepeseen seiwutiwaajon mojen. Kawaajon lombo kania kania bosima aon oron laligojon.

Momalaarinon laaligowaa tania ii kokaen:

¹⁶ Anana men gbilin nonombaatiwaajon moma mono bon qen nanin uunananon mende kamaawa. Onanon selenanaagen waziin soolinkejonto, ii kilen uunanaagen kamban so kolonanketon. ¹⁷ Ii kokaembaajon: Namonon kakasililin kamban torodaamon moma laligowonato, iikawaa gematanon asamararan hononja qaa mokoloon tetegoya qaa oyanboyan laligowonja. Asamararan ano kakasililin woi ii gosin oronin asamararan iikanon mono uuta kolooro namowaa kakasililin kania kania ii monin afaana ano kamaanqeqeta kolooja.

¹⁸ Ejemba ano ilawoila jaanon ii-iita ii kambangia tegoro aliwuto, Siwe gomambaa ilawoilaya kamban kokaamba mende iimakejon, iyononon mono kamban tetegoya qaa en ubu. Kawaajon nononon jaanananon ii-iita ii qaagoto, mende ii-iita mono iikaan baagen uun injiimakejon. Kian.

5

Poolnon Siwewaa oyanboyan kuunon kemambaajon moro.

¹ Nononon qaa koi mojon: Namo sele busuwaa opo sel kuunanon laligonin koomunon ii kondeeno kamaawaati, Anutunon kamban iikanon sele busuwaa miri

* 4:13: Ond 116.10

donogoga anjo mero Siwenonj ewaati, ii bunja qen nonono iikanonj laligowonja. Sele busuwaa miri qaita monj ii tetegoya qaa kotakota enj ubaa.

² Qaa ii moma kambanj biiwianonj kokanonj letombombaa ainja moma osongonj nunuro Siwe laaligo gomanananonj ubombaaajonj awelegonjkejonj. ³ Siwenonj uninj sele busu qaita monj mouma nonono rabonjati, kambanj iikanonj monjonj bombolanj mende mokoloonj nonombaa.

⁴ Namo sele busu koi qetegowutiwaajonj mende mojonto, Siwe laaligo gomanananonj uma sele busunana donogoga mewombaaajonj awelegonjkejonj. Sele busu koi komuwaati, ii laaligo kotiganonj gogoro qaono Anutunonj kitia oyanboyonj sele busuga nonombaatiwaajonj mojonj. Kawaajonj kambanj kokaamba sel kuunj kokawaa uutanonj laligonj uulombonana bosima letombombaa ainja moma osongonj nununkeja. ⁵ Anutu anjo Siwe sele busu mewombaaajonj moma mokoloonj nonoma Unja Toroya uunananonj ano oyanboyonj koloowombaa dangunuya kolooja.

⁶ Kawaajonj nono mono kambanj so qaqabunjabunanawo satiinj laligonj kokaen momakejonj: Sele busunanaa laaligo kuunjananonj koi laligowonjati, kambanj iikawaa so eu Siwe laaligo gomanananonj Ponj Jiisaswo mende laligowonja. ⁷ Kambanj kokaamba Siwe gomambaa ilawoilaya mende uunj injiimakejonto, kilenj ii moma laarinj iikawaa so ama menj laligoninj nemunj koma nonomakeju. ⁸ Kawaajonj qaqabunjabunanawo kotiinj sele busunanaa laaligo kuunja koi mesaowombaaajonj kaparanj koma gomanana honjanonj eu uma Pombo laligowombaaajonj mojonj.

⁹ Kawaajonj gomanananonj koi me eu laligowonjati, nonononj mono uunana Ponj Jiisas keraqeeango ama mubombaaajonj somongonj iikawaajonj kotiinj kaparanj komakejonj.

¹⁰ *Iikawaa kania ii kokaenj: Kuuya anana mono Kraistwaa qaa jakeyanonj asugiwonja. Namononj sele busuwo laligonj Pombaa uusiinja soyanonj tenj koninji me qetemetetanjinj me eenj lanj laligoninji, anjo mono qaanana ii gosinj iikawaa so tawanana anja anja nonono bunja qen aowonja. Kianj.

Ejemba Anutuwo uumotoonj ambutiwaa gawonja menkejonj.

¹¹ Kraistwaa qaa jakeyanonj nambonjati, nonononj ii moma Pombaa momoya uuguwombotiwaajonj keenana momakejonj. Ii mojonjiwaajonj ejemba kanianana soraaya mobutiwaajonj kaparanj koma uu kuunj onjomakejonj. Kanianana ii Anutuwaajaanonj asuganonj eja. Niinonj tiliqili ejaga qaago, onjononj kaanagadeenj ii uugianonj moma yagowutiwaajonj moma jejeromonjromonj amakejonj.

¹² Kaen jenj ananaa jenqeeango qaanana mobutiwaajonj mombo mende kaparanj komakejonto, kanianana iikayadeenjenj asarinj onjomambaaajonj mojenj. Onjo ii moma saanonj nonoo selenana ii boi takapolakaya yonjoo jaagianonj mepeseegi sokombaa. Yonjononj iwoi onjoo uugianonj eji, iikawaajonj qaagoto, selegiaa iwoiya jaanonj iibombaa so kolooji, mono iikawaajonj awelegonj onjonganjaa selegia menj uma qaa lanj jenkeju. Kawaajonj qaana koi jejenj. Onjononj yonjoo qaagia auta (gorosonja) mojutivaajonj mono nonoo kanianana jenj asarinj tororo meleema onjombo.

¹³ Onjononj noojonj “Uusoo tani kaanja kolooja,” jegiti eenj, niinonj mono Anutuwaaja gawombaaajonj ama uugere moma laligowe. Tosianonj noojonj kokaen jeju, “Uugereya qaagoto, qaaya bonjonja-gadeenjenj keja.” Kaen jejuti eenj, ii mono onjo ilaan onjombombaaajonj ama ambe. Mono ii duduuwubo.

¹⁴ Kawaa kania ii kokaenj: Kraistnonj jopagonj nonomakeji, iikanonj mono kondoonj kuunj nonono gawonja menkejonj. Eja motoongononj kuuya ananaa kitinanaga dunjana menj komuro. Kawaajonj singisonjonanana ironja mende meleema nononoto, kuuya ananaa singisonjonana mesaoro toroqenj koomuya mende koloojonj. Qaa ii moma

* 5:10: Room 14.10

asariņ moma yagojoni, Kraistwaa uujopayanonj mono kuuya anana jolonjonj gawonja mewombaajonj kuuj nonomakeja.

¹⁵ Iinonj mono kokaembaajonj kuuya ananaa duņnana meņ komuro: Namononj jaawo laligojoni, anana mono laaligonana toroqen ananaajonadeen laligowombo. Kaen qaagoto, moņ ananaajonj ama komuņ waaroti, laaligonana mono iwaajonj togoņ muņ laligowombaajonj komuro.

¹⁶ Kawaajonj uunana meleeninji, kambanj iikanonjadeen kanainj ejemba selesele mende gosinj onjonjonj. Ejemba moņ namononj siliaa so mende moma kotonj mujonj. Wala Kraist gosinj moninj balonj eja toonj kolooroto, kambanj kokaamba moma kotonj muņinij Siwewaa Hamoqeqe Tonanaga kolooja. ¹⁷ Kawaajonj moņnonj Kraistwo qokotaaji eenj, iinonj mono kolokoloo dologa kolooņ donja donjoga kolooja. Laaligo walaganonj alirowo laaligo gbilianonj mono duņanonj kolooņ asuginj muja.

¹⁸ Kaanja laligojato, iwoi kuuya iikawaa kondomondoo Toya ii Anutu. Iinonj Kraist wasirowo tawanana meņ aņalinj nonoma Anutu iyaņawo uumotoonjgo ambonjiwaa kania mesasarirowo. Kana kaen asugiro Anutunonj gawonj nonono ejemba Anutuwaa alauruta koloowutiwaaajonj jolonjonj kuuj onomakejonj.

¹⁹ Anutuwo uumotoonjgo ambonjiwaa kania ii kokaen: Kraistnonj kamaanj gomaņa gomaņa ananaa tawanana mero sokono Anutunonj aņalinj nonono alauruta kolooninj. Kana uugunj laligonj kouninji, singisonjgo iikawaa qaagia mende weenjonj romonjonj ironja mende meleema nonono. Anutuwaa alauruta kolooninj moma laarinj nonoma Kraistwaa tawawaajonj ama Anutuwo uumotoonjgo ambombaa Buņa qaaya ii boronananonj ano.

²⁰ Ii ano Kraistwaa jotamemeuruta koloojonj. Anutunonj qaa saņe ama nonono iikawaa so ejemba uugia kuuj onomakejonj. Kraistwaa jeta meņ kaparanj koma kokaen qisinj onomakejonj: Mono Kraistwaa tawaya buņa qen aonj Anutuwaa alauruta koloowu. ²¹ Anutunonj kuuya ananaa singisonjonananaa qaaya jenj tegonj ironja meleema Kraist singisonjgo moņ mende anotiwaa qaganonj ano uro duņnana meņ siimbobolo moro. Kraistwaa siimboboloyaaajonj ama iwaanonj qokotaaninj Anutunonj saanonj qaanana jenj tegoro solanjaniwonja. Kianj.

6

¹ Nono Anutu iyaņaa gawonj meme alauruta koloojonjiwaaajonj ama uugia kokaen kuujonj: Anutuwaa kalenmoriananonj omaya koloowabotiwaajonj ii mono buņa qen aowu. ²* Anutunonj qaa moņ kokaen jerota Buņa Terenonj eja,

“Giima koboomambaa kambananonj mono kanj kuuro niinonj qamakooliga mobe. Hamoqeqe kambananonj kanj kuuro iikanonj ilaanj gombe.”

Qaa kaen eji, ii mobu! Kambanj keteda koi kanonj mono Anutuwaa hamoqeqe kambanja kolooja. Anutunonj injiima koboomambaajonj moro kambananonj kanj kuuro kiankomuya ii mono keteda koi buņa qen aowu. Kianj.

Poolnonj kakasililinj kania kania mokolooro.

³ Moņ nonoojonj ama uuta boliro kamaawabotiwaajonj galenana meņ aonj laligonkejonj. Jenj nononji gawonananonj qaayawo kolooņ kamaawabotiwaajonj kaen amakejonj. ⁴ Anutuwaa gawonj meme ejemba awaa soro koloojoni, ii nanamemenana kuuyanonj qendeemakeja. Kakasililinj ama jaabamagege kania kania ama nononji konjilinj uutanonj laligojonto, iikanonj mono mokosinjonj kaparanj koma kotiinj namakejonj.

⁵* Ooli waayawononj nununj kapuare miria miria kanonj nononji laligoninj. Kareņa kareņa asugigi kawaa uutanonj komuwombotiwaajonj doomoronana keno keenana

* 6:2: Ais 49.8 * 6:5: Apo 16.23

moma laligonin. Gaon gbili rama nenewaajon wosonana niniro laligoninto, kilen selenana qen gawon men laligonin.

⁶ Nanamemen soraaya otaan Anutuwaa uusiina moma asarin lombo angon mokosingon ejemba ala men onomakejon. Unja Toroyanon uunana saa qero batugianon gbingbaon qaa jopagon onoma laligojon. ⁷ Qaa honagadeen jenin Anutuwaa ku-usunanon nemun koma nonono nanamemen solan qaa tiwo suman menin boro dindinananon ano qaninananon men nanjon. Kaen nama leegen Buja qaa jen seinin, leegen qaa qolonmologoya selenananon angi iikawaa kitia jen mindingon laligonin.

⁸ Qabuja nonongi selenana mende mepeseenkejon. Yon jen gamu qen nonongi uunananon mende kamaankeja. Nonoojon sundu awaa ano bologa ii lan jenkeju. Ejemba qaa qolonmologoya jenkejuti, iikaan ama nonomakejuto, kilen qaa honagadeen kuuya jenkejon.

⁹ Ejembanon kanaanana saanon moma kotonkejuto, kilen tosonian lolomonin telambelan ama nonomakeju. Kamban tosaanon komuwombaajon ama laligoninto, kilen toroqen jaawo laligojon. Kikekakasilin eja kaan nunun laligogito, kilen mende komunin. ¹⁰ Wosobirinon nunuro kilen kamban so aisoon laligojon. Wanaya laligon kilen ejemba mamaga ilaan ononin uugianon qaqabunagiawo koloonkeju. Namowaa esuhinanana qaagoto, kilen oyanboyan kuuya buja qen aon simbawonawo laligojon.

¹¹ Oo Korint ejemba, nononon uunanaa naguya onoojon horon qaa mon mende konin kemero kanaanana asuganondeen injowomeju. ¹² Ononon nonoo uumomonana mobobotiwaajon ii mende angon komakejonto, nononon onoo uugia mobombotiwaajon mono onoangiodeen angon koma aonkeju.

¹³ Niinon uumomona onombe ononon mono iikawaa kitia kaanagadeen tororo nombu. Niinon meraborauruna kaan tani qaa kokaen injon oon: Ono kaanagadeen mono onoangiaa uugiaa naguya horon uujopagia ii mombo momboga qendeema nonombu. Kian.

Momalaarigia qaa yonowo mende qokotaawu.

¹⁴ Ejemba uugia mende meleengiti, iyonowo mono uugia mende somongon* ororon mende laligowu. Laaligo solan ano laaligo doogoya ii an qan koloojao. Ii mindirin orombombaajon amamaawon. Pangaman ano asasaga ii motoon mende koloojao. Qaago! ¹⁵ Kraist ano limolan (Satan) yoronon uumotoon ama motoon laligowowaajon amamaawaota. Kawaajon uumeleen ejemba monon nanamemen uumeleembaa gadokopa ejemba mon iwo motoon mindirin ambowaajon amamaankebaota.

¹⁶* Anutu an qaa mon kokaen jerota eja,

“Niinon kanagesouruna yonoo uugianon laligon batugianon kema kan Pongia koloowe yononon nii welen qen mepeseen noma laligowuya.”

Qaa iikawaa so Anutuwaa Unyanon uugianon laligoro sele busunananon Anutu laaligo kombomban qaa Toyaa jigo kolooja. Anutunon iyan qaa jiwowon jigoyanon tando lopon mepeseewombaa songo ano erota amamaankejon. Anutuwaanon jigo ano asa jigo ii an qan. Iikawaa so nononon uumeleembaa gadokopa ejemba yonowo qokotaawombaa songo ano erota amamaankejon.

¹⁷* Kawaajon on mono Ponon qaa kokaen jerotiwaa so otaan ambu,

“Ii mono onomesaon seleengen kan tuun iyan mon laligowu.

Angonjoragiawo koloonkejuti, ii mono mende onoosirigi niinon moma angon koma kalan koma onoma laligoman.

¹⁸* Niinon Mangia koloowe onoo meraborauruna koloon laligowuya.

* **6:14:** Qaqan (yoke) ii hoos me bulmakao woi yoroo arogaranon angi kemero kare me kinon iwoi horonkejao. Kaen oroangaraa aingara ambotiwaajon amamaankejao. Kaen jinjaun kembabo. * **6:16:** Lew 26.12; Eze 37.27; 1 Kor 3.16; 6.19 * **6:17:** Ais 52.11 * **6:18:** 2 Sml 7.14; 1 Hist 17.13; Ais 43.6; Jer 31.9

Pon ku-usun kuuyaa Toyanon kaen jeja.” Kian.

7

¹ Oo wombo alauruna, Anutunon kalan koma nonomambaa qaaya kaen somongon nonono eja. Kawaajon iwoi sele unanana men tilooji, anana mono ii kuuya qetegowombaaajon Kraist qama koolinin hamo qen nonombaa. Anutuwa jeta uuguwombotiwaajon mono keenana moma kaparan konin men solanenin nonono soraaya koloodaborowona. Kian.

Uugia melengitiwaajon Poolnon keraqeeango moro.

² Nononon mon mende jen kondemonden ama munin tiwilaaro. Mombaanon iwoi mende qenjamenjanonin. Mon mende tiligon jaameesan ama munin. Kawaajon ononon mono uugiaa naguya horon nono uugianon somongon nonoma laligowu. ³ Tosianon batugianon gawon men selenon kuukuu qaa kaen jen jen nonongito, niinon qaa koi onoo qaagia jen tegon irona meleema onomambaaajon ama mende jejen. Niinon qaa kokaen jewe modaborogi: Nononon uunanaa naguya horon onoo uunananon somongon onomakejon. Kaen ama saanon onowo ororon somongon komuwona ano ororon kotiin laligowona.

⁴ Uuwoiya qaa momalaarina somata onoonon ama laligojen. Onoo selegia mamaga mepeseenkejen. Onoojon ama ulunkolena somata mokoloojenywaajon kakasililin kania kania moma iikanon kilen honona qaa aisoojen.

Masedonia prowinsnon kema Taituswo aitonjori.

⁵ *Taitus mongama laligowetiwaajon* jeweti, qaa ii toroqen jema. Masedonia prowinsnon kouma kanon kaanagadeen uuluwe mokoloomambaaajon amamaawe. Daen daen kembeti, iikanon konjilin kania kania mokoloowe. Anutuwa manja qen tosaana yonowo angowowo ama onoojon majakaka moma laligowe. ⁶ Kaan laligoweto, Anutunon uukamakamaa ejemba nanjon nonomakeji, iinon Taitus karoti, iikanon ulunkolen ama nono.

⁷ Taitusnon karoti, iikanondeen qaagoto, Korint ononon ulunkolen ama mugi iinon nijoro Anutunon iikanon kaanagadeen ulunkolen ama nono. Onoo sundugia kokaen nijoro, “Ononon nii niibombaaajon koposongon laligoju. Wosogia onanon moma noma lombo nonngitiwaa qaaya jen noo kitina nanjon jewombaaajon jorinjeku.” Sundu ii nijoro moma uukoisoro somata qatawo mobe.

⁸ Niinon uugia Buna qaanon kuun tere ii oowe weengon onoangia moma bolin aogiti, iikawaajon mende moma bolin aojen. Wala moma bolin aoweti, ii kilen kaban kokaamba kokaembaajon mombo aisoojen: Tere qaananon uugia men boliro wosobiri angito, wosobiri iikanon mono meleema kaban torodaamonda en tegoro. Kaniagia kaen iibe.

⁹ Kaban kokaamba onoo moma bolin aogitiwaajon ama mende aisoojento, kokaembaajon aisoojen: Onoo nanamemengiaajon ama moma bolin aogi gamu wosobirigianon ilaan onono uugia mombo meleema dingogi. Ii Anutuwa jetaa so kolooro uugianon mono nonoojon ama mende boliroto, onanon ilaan onombe.

¹⁰ Singisongonanaajon ama moma bolin aonon ee, gamu wosobiri iikanon mono ilaan nonono uunana mombo meleema dingowona. Dingowonati, Anutunon mono nunuano Siwenon ubona. Mononon uuta meleema iikawaajon mende moma bolin aowaa. Balon ejemba tosianon singisongogiaa wosobiri momakejuto, Anutunon ii mesaowaatiwaajon mende qisiwuti ee, iinon mono irona meleema onono koomu kotiga kumuwuya.

* 7:5: 2 Kor 2.13 * 7:5: 2 Kor 2.13 kanon Taituswaajon jero.

¹¹ Ononon Anutuwaa uusiinaa so wosobiri mokoloogi gamu iikawaa hona ii uugianon kolooro letongiti, ii gosin iima walingon kokaen jegi, “Anana gon-aangolenana mesaon uunana men kululuun uugere qaganon waama kaniaana soosooya gosin mindingonin. Ejemba singisongo angiti, iyonoojon uunana waaro sisigia men jen ononin. Anutuwaa jeta uuguwombotiwaajon aarun lalananiin keenana monin. Poolonon kan uunana meleeniniwaa hona iibaatiwaajon koposongon laligojon. Uunana nanamemen dindina ambombaajon anin ano mononon kana qiwitigoroti, ii mindingon mubombaajon jojorin laligonin.” Kaen jegi sokombaa. Kamban kokaamba kana dindina otaajuti, ii qendeema nongi iijen.

¹² Kawaajon mononon batugianon boliroti, iigadeen mindingon mubutiwaajon ama terena mende oowe me mon ii men bolin muroti, iigadeen ilaan onombutiwaajon tere ii mende oon ambe. Ii kokaambaajon oowe: Ono Anutuwaa jaasewananon niwo uumotoon ambombaajon kaparan komakejuti, sili iikanon asuganon asugiwaatiwaajon tere ii oowe.

¹³ Neenaa ulunkolena iikayadeen mende movento, Taituswaa uuta batugianon qeangoro iinin iikanon kaanagadeen uuna nangoro honona qaa aisoonkejen. Ononon korebore Taitus keraqeeango qen mugitiwaajon aisoonkeji, korisoro iikanon kaanagadeen nangon nono iikawaajon honona qaa aisoonen. ¹⁴ Niinon onoo siligiaajon ama selegia Taituswaa jaanon mepeseen laligoweti, ononon iikawaa so angii niinon gamu mende mewe. Niinon onoo batugianon laligon qaa kuuya injoweti, ii honagadeen. Kawaa so onoo qaagia Taituswaa jaanon jen mepeseen laligoweti, qaa iikanon mono kaaniadeen kaniagia mindingogi hona kolooro.

¹⁵ Ono korebore noo qaana ten koma Taitusnon karo sombugiawo moma jenengia ororo koma horon mugii. Taitusnon siligia ii romongon qaa nijoro uuqeeangoyanon onoojon ama somariiro kotiin mepeseen onomakeja. ¹⁶ Niinon nanamemengia kuuya romongon iikanon saanon onoojon ama qaqabunabunanawo kaen moma kotiin satiin laligoman. Kawaaajon aisoonkejen. Kian.

8

Uumeleen alaurunana nangon onombombaa qaaya

¹ *Oo uumeleen alauruna, Anutunon kalenmoriaha uumeleen kanagesoya kanagesoya kanon nonono hona mono Masedonia prowins uutanon awaagadeen kolooro. Niinon onoo kawaajon poumapou laligowubotiwaajon moma sundugia kokaen jema: ² Yononon kakasililin kania kania mokoloogi angotete lombotawonon qagianon uro wanaya totoon laligojuto, ii kilen honona qaa aisoogitiwaajon ama uumeleen alaurunana nangon onombombaajon monen nandun somata qatawo angii.

³ Yonoo kaniagia kokaen nangon jema: Mononon mende kuun onono iyangiaa siingiaajon kilen afaangon esungiaa so nandungia angii ano ii kaaniadeen uugun onongi. ⁴ Yononon kaparan koma mamaga kuun nonoma kokaen welema ninijogi, “Nono kaaniadeen Judia prowinswaa ejemba soraaya ilaan onombombaajon monon. Kawaaajon Pool, gii saanon ‘Oon!’ jena mono simbawonawo moma gawon iikawaa bakaya afaangon mewona.”

⁵ Kaen jegi jewe nandun ambutiwaajon mambombeti, iikawaa so iikayadeen qaagoto, ii uugun kokaen angii: Yononon wala nangonango Pombaa jaanon sokonji, ii ambombaajon uugia somongogi ano iikawaa gematanon Anutuwaa jeta ten kombombaajon moma iyangiaa laaligogia ii kaanagadeen nonoo boronananon angii. ⁶ Kawaaajon Taitus kokaen jen koton mube, “Gii nangonango gawon ii kanain menati, iikawaajon ii mono toroqen Korint kanageso ilaan onona uukalengia qendeema monen nandun somata ii mombo toroqen angii batugianon tegowaa.”

* **8:1:** Room 15.26

⁷ Uuwaa iwoi kania kania ii kelemalelen buña qeñ aon kokaen ama laligoju: Awaa-gadeen Kraist moma laarin Buña qaa hona jen sororogon Anutuwaa uusiina moma koton tosaana nanjon onjombombajaan pondan koposongonkeju. Ononon tosaana unjuugun awaa-gadeen jopagon nonoma awaa soro koloju. Kawaa so nanjonango gawon koi kaanagadeen mono saanon men sororogon tosaana unjuugugi awaa soro koloowaa.

⁸ Kaen jen moneñ ambutiwaajon mende jen koton ononjen. Ii qaagoto, uukalengia gbinqbaonawo koloja me qaagoti, mono ii angotetenon ama kaniagia momambajaan mojen. Kanageso tosiannon gonjaangole mesaon nanjonango gawongia hona toonja men zen nanjuti, qaa ii jen iikanon onjo angotete ama ononjen.

⁹ Nandun dawi ambutiwaajon gosiwuti, iikanon mono Ponana Jiisas Kraistwaa kaniaa tania romongowu. Onjo iwaa kalenmorianja somata ii kokaen moju: Iinon Siwe-waa ilawoila kuuyaa Toya uuta kolooroto, kilen onjo oyanboyambaa qaqabunagiawo koloowutiwaajon ama namonon kamaan kamaanqeqeta koloon laaligoya togon qeleeno.

¹⁰ Moneñ ambutiwaajon mende jen koton ononjento, Jiisasnon sare anoti, iikawaa so qambanmambana iikayadeen ononjen. Ononon gbani emugenanon mutuya koloon nanjonango gawon kaparan koma megii ano ii toroqen mewombaa siin kotiga mogi.

¹¹ Kamban kokaamba gawongia ii mono medaborowu. Wala nanjonango gawon mewombajaan kaparan koma awelegogiti, iikawaa so ii mono toroqen medaborowu. Iwoi en ononjiwaa so mono nandungia mamaga ambu. ¹² Kawaa kania ii kokaen: Nandun ambombaa siingianon koloon eji een, mono iwoi en ononjiwaa so anji Anutunon moma anjon kono sokombaa. Iwoi mende en ononjiwaa so mono mende gosin jen onomakeja.

¹³ Nandun somata anji alaurunana yonoo laaligogianon afaangoro onjonganja qagianon lombo ubaatiwaajon mende mojon, alaurunana amamaan memeqemean mejuti, iyonowo mendeema ororon laligowonatiwaajon mojon.

¹⁴ Kawaa onon kamban kokaamba iwoi kelemalelen en onono tosiannon laaligogiaa iwoiwaajon amamaajuti, onjo mono ii ilaan ononji soyanon koloowaa. Kaen ama onjonganja kanagen iwoiwaajon amamaagi yonoo ilawoilagianon kelemalelen ewaati, kamban iikanon mono iidamon ilaan onjombuya. Kaen ama aogi ala ilailaa siligianon ororon koloowaa. ¹⁵ *Ii Buña qaa koi oogita ejiwaa so koloowaa, “Mamaga men kululuun laligoroti, iinon anaa so nero qaa suruya mende raro ano borombooron men kululuun laligoroti, iinon nene iwoiwaajon mende amamaaro.” Kian.

Neñauruna karoon wasin ononin kan ilaan onombu.

¹⁶ Anutunon Taituswaa uuta sololoo onoonon nii kaana majakaka moma ilaan onomambajaan kaparan koma laligoja. Kawaa onon “Anutu dangisen!” jejen. ¹⁷ Niinon Taitus onoonon kawaatiwaajon qisin uuta kuuwe wana meleen. Iikayadeen qaagoto, anjo onjo ilaan onomambajaan moma koposongon iyanjaa siina otaan nonomesaon Korint onoonon kamambajaan jero. ¹⁸ Nononon uumeleen alanana mon wasinin iwo kawaota. Kokanon Oligaa Buña jen seinkejiwaajon ii uumeleen kanageso so mepeseen munkeju.

¹⁹ Iwaa qaa toroqen kokaen jemaña: Masedonia uumeleen kanageso yononon ii mweengogi nanjonango nandunja ii men nonowo motoon kana kembonja. Nononon Pon iyanjaa qabunayanon seiwaatiwaajon moma nandun somata ii saanon galen koma Judia prowinsnon kema onjombonja. Ala ilailaa onjombombaa uukalenana kaen asuganon qendeema onjombonja.

²⁰ Kaen ama nanjonango nandun somata ii tiliqili anji soowabotiwaajon saanon galen koma sororogonja. Monon silinana iikawaajon jen nonombabotiwaajon

* 8:15: Eks 16.18

moma kaparan koma nanjon. ²¹ *Qaa kawaa kania ii kokaen: Nononon sili Pombaa jaanon dindina kolooji, ii qetetanowombotiwaajon galen men aonkejon. Iikayadeen qaagoto, sili ejemba jaagianon sokonji, ii kaanagadeen ambombaajon moma kaparan komakejon.

²² Yorowo uumeleen alanana mon ii kaanagadeen wasinin kawaa. Ii kamba mamaga angotete men mun tania kokaen iinin: Iinon kamba kamba Pombaa gawon memambaajon geregere amakeja. Kamba kokaamba on tosaana ala ilailaa onombombaajon mojuti, iikaen moma laarin ononjiwaajon mono onoonon kan ilaan onomambaajon moma uuwaawaa somata momakeja.

²³ Niinon Taitus kokaembaajon meweengowe: Iinon noo ala ilailaana ano gawon meme nehana kolooja. Uumeleen kanagesoya kanagesoya yononon alawoinana woi ii meweengon orongi jotamemegia koloojao. Kraistwaa qabunayanon mono yoroojon ama somariinkeja. ²⁴ Kawaaajon eja karoon kawuti, ii mono uugianon jopagon onoma kaniagia kaen ii qendeengi iibuya. Kaen ambuti een, nononon siligiaajon selegia mepeseeni, qaa iikawaa honanon mono asuganon kolooro iigi uumeleen kanageso mamagayanon mobuya. Kian.

9

Mono uumeleen alaurugia ilaan onombu.

¹ Anutuwaaw ejemba soraaya ala ilailaa monen onombutiwaajon oomambaajon mo-jento, on qaa ii modaborojutiwaajon qaa mombo jemambaajon mende amamaajen.

² Ono ala ilailaa ambombaa uusiingia eja. Niinon ii moma iikawaajon onoo selegia men uma Masedonia uumeleen kanageso yonoo jaanon mepeseen onoma kokaen jewe, “Korint ano Akaia uumeleen alaurunana tosonianon mono gbani emugendeen kanain Judia ala ilailaa ama onombombaajon jojorin laligoju.” Kaen jewe onoo uugeregiaajon mogi qaa iikanon mono uugia kuuro. Kawaaajon kanageso hona yonoo uugia waaro ala ilailaa ambombaajon afaangogi.

³ Onoangiaa siin koloon onono mojuto, kilen nehanuruna karoon koi wasin ononjen. “Korint yononon monen men kululuuwombaajon jojorin laligoju,” kaen jen qaa iikawaajon onoo selegia mepeseewe. Qaa iikanon omaya kolooro mamaganon mobuboto, qaagia otaan monen onanon angi ozon esunon raro kuuyanon kan injiibutiwaajon mojen.

⁴ Qaa iikanon omaya kolooro monengianon mawosusunon mende raro een laligogi Masedonia nehanuruna tosonianon niwo kan kan mokoloon onombuyagati een, niinon mono onoojon ama gamu mokoloomambo. Ten kombutiwaajon moma laarin onoma laligowe hona mende koloonagati een, on mono kaanjadeen qaagia omayaajon ama gamu mokoloowubo.

⁵ Kawaaajon uumeleen alaurunana karoon ii uu kuun onomambaajon mobe sokono kokaen injiowe, “Ono mono waladeen Korint yonoonon kema nanjonango nandun somata ambutiwaa qaa somongogiti, aren ii otaan andaborowutiwaajon mono uukuuku men onombu. Kaen angi ala ilailaa nandungia ii kikuyawo otoko qaganon qaagoto, mono loloogendeen afaangon mamaga ambu. Ii mindirigi ziozwaa ozon esunon raro kan saanon mewona.” Kaen jewe.

Kota afaangon mamaga qosoma kororoowu.

⁶ Qaa koi mono romonon laligowu: Nene kota afaanagadeen qosoma kororooji, iinon mono hona kaanagadeen afaanagadeen mewaa. Nene kota mamaga qosoma kororooji, iinon mono hona kaanagadeen mamaga mewaa. Kawaaajon mamaga angi Anutunon kitianon mamaga onombaa. ⁷ Ono ana ana nandungia mono uugianon

* 8:21: Gba 3.4

somonngogitiwaa so amakebu. Korisoronon afaangon mojoqojoron ejemba kalen ononjuti, Anutunon ii jopagon onomakeja. Kawaaon nandungia mononon kuun ononjiwaaajon ama uuwoi qaganon mende ambu. Ii kikuwo mende ambu.

⁸ Uuafaan qaganon kotingia mamaga angi Anutunon mono kotiin kalenmoriaña kuuya men sein onomakebaa. Kaen onono laaligo kuuya kanon iwoiwaajon amamaawuti, ii kuuya mono kaman so bunja qen aogi sokoma onomakebaa. Kaen kolooro gawon awaa kania kania ii afaangon megii hona kelemalelen koloowaa. ⁹ *Otokoya qaa nandun somasomata amakejuti, ii Bunja Tere qaa koi oogita ejiwaa so kolooju,

“Iinon afaangon kalenja kalenja mendeema ejemba wanaya onomakeja.

Nanamemenja dindinja kikuya qaa kanon mono kaman tetegoya qaa Anutuwaa jaanon en ubaa.”

¹⁰ *Anutunon qosomakororo ejawaajon nene kota muro nene kolooro nenkejoni, iinon mono nembanenewaa mojoqojoron amakebuti, ii kaanagadeen onomakebaa. Ii onono uugianon lolooro saanon afaangon qaa kota qosoma kororon seigi nanamemen solanja hona kolooro Anutunon ii men somariiro seinkebaa. ¹¹ Kaen angi Anutunon mono laaligo kuuya kanon kotuegon men sein onono qeangonkebu. Kanon saanon afaangon ejemba kaman so gbingbaonja qaa kalen mamaga onomakebu. Kaen angi ii men (Jerusalem kema) ononin ejemba mamaganon kotingiaajon ama Anutu mepeseegi hona onoonon koloonkebaa.

¹² Nanonganjo gawon koi menkebuti, iikanon mono Anutuwaa ejemba soraaya yononon iwoiwaajon memeqemean angi ilaan onomakebaa. Iikayadeen qaagoto, iikawaajon “Anutu dangisen!” qaa ii mamaga jewutiwaajon ama hona onoonon koloonkebaa.

¹³ Kawaa kania ii kokaen: Nanonganjo gawon koi men iikaanja kanon momalaariajaa kania qendeenji ejemba mamaganon ii iima Anutu ten kombutiwaajon mepeseen mun kokaen jewuya, “Korint yononon Kraistwaa Oligaa Bunja ii qaanondeen mende jokoloojuto, Poolwaanon qaa ii gbingbaonja qaa ten koma afaangon loloogendeen nono ano tosaanja kuuya nonoojon kalen jaasoonjo nonomakeju.”

¹⁴ Kaen jen onoojon qamakooli gawon men iikanon waegia mamaga men onoma kokaen jewuya, “Iiya! Anutunon mono kalenmoriaña kelemalelen Korint onono uujopagiaa hona mamaga nonongi.” Kaen jega Anutuwaa kalenanon asuganon koloowaa. ¹⁵ Oo anana Anutu kalenjaajon ama mono mepeseenkebonja. Iwaa kalenja Jiisas Kraistnon mono awaa soro kolooja. Nanonganjo ambutiwaa qaaya ii kaen kan tegoja.

10

Poolwaa gawombaajon qaa jega kitia meleeno.

¹ Tosianon onoo batugianon noojon kokaen jenkeju: Jaasewan qen aon geregere mende amakejato, mongen kema kanon mono qaa kotakotagadeen jen nonomakeja. Kaen jenkejuto, Kraistnon kiankomun gumbonjonjon nomakeji, niinon mono iikawaa qaganon neeno uugia kokaembaajon kuumaña:

² Tosaanja yononon nonoojon kokaen romonjon jenkeju, “Pool ano iwaa nenauruta yononon balombaa nanamemenjaa taniga otaan iyangiaajon romonjon amakeju.” Niinon onoonon kan qaa kaen jenkejuti, ii mono temboma onoma awasankaka nama jen onomambaajon mojento, kilen uugia kotakota totoon kuun jen onomambaajon togojen. Kawaaon onjo ejemba noojon qaa kaanja jenkejuti, ii mono uulanawo gema unuwu. Qaagia kaanja ii mindingogi injibe uunanon mono luae qero batugianon kan bonjon laligomaña.

* 9:9: Ond 112.9 * 9:10: Ais 55.10

³ Onʻanon, nanamemena namonon amakejento, ii kilen neenaajon ama balombaa nanamemen bologa mende otaan manja mende qenkejen. Kaen qaagoto, Anutuwaa kawali galen koloon kereuruta kiropo kuun onoma kanon aren soraaya otaan manja qenkejen. ⁴ Balon ejemba yononon uugia walaga otaan manjawaa iwoiya kuuya iikawo manja qenkejuto, nononon kaen qaago. Manjaqege eja yononon jinʻkaron jake kiripoya kiripoya simen aenonon memeta ii idon kondeengi kamaankejuto, Anutunon tiwo suman qaita mon usunawo ii nonono inaan nonono iikanon mono kere yonoo qaa arenzia powowon kotiga ii kuun qewagonin kamaankeju.

⁵ Uumeleembaa gadokopa yononon Anutuwaa kania moma kotowubotiwaajon ama onʻonzia selegia menj uma momogia dindina kojangiro lalabubu laligojuto, nononon iyonoo roromonon arenzia doogoya kiripoyawo ii kuuya qewagon kondeenin kamaankeju. Ejembanon qaa momogia bologa ii menagon somonogowutiwaajon kana qendeema ononin saanon qaagia kuuya Kraist tenj koma munkebonatiwaa so romononkebu.

⁶ Kaen romonon Korint ononon wala Kraistwaa qaa kuuya tenj koma aposol gawona nangowutiwaajon mambonon. Ononon uugia mombo kaen meleenjigo nononon mono qaa qootogo ejemba yonoo qaagia kuuya gosin jenj tegon irona meleema onombombaaajon jojorin laligojon. Kian.

⁷ Ono iwoi kuuya mono selewaajonadeen mende iima gosiwu. Batugianon nanamemen soonkeji, iikawaa kaniaa hona ii mono romonogowu. Tosianon batugianon nii menj kamaan nooma iyanzio Kraistwaa jotamemeuruta koloojutiwaajon uuwoi mende ama moma kotijuti een, iyononon mono toroqen noojon kaanagadeen kokaen romonogowu: Yononon Kraistwaa bunja koloojuti, niinon mono kaanagadeen Kraistwaa bunja koloojen.

⁸ Pononon kokaembaajon ku-usun nono: Ono menj kamaan onoomambaaajon qaagoto, mono uugia meagowe kotiiwutiwaajon ama laligojen. Kawaaajon ku-usun iikawaaajon awelegon konain kaana selen menj uma terereewenagati een, ii kilen mono gamu mon mende mokoloowenaga. ⁹ Tereya tereya on ambe weenon ku-usunaajon toogia mobubo. Iikawaa toroko mobutiwaajon mende mojen. Kawaaajon qaa ii kaman kokaamba mende toroqen jema. Kian.

¹⁰ Tosianon qaa kokaen jenkeju: Poolnon tereya kanon qaa lombotawo on uunana onanon kuunkejato, batunananon nano iinin eja loota kolooja ano qaaya jero monin piapiaya kolooja. ¹¹ Niinon qaa iikawaa kitia kokaen jema: Qaagia omaya mono mesaowu. Noo kaniaanaajon mono kokaen romonogowu: Nii monjen kema terenon qaana kotiga onkejen, iikawaa so mono batugianon laligon kaanagadeen kotakota mindinon onoma.

¹² Umbuqumbulin yononon iyanzia menj qeangon aonkejuto, onanon nii nuugun aposol qabunagiawo koloowuyagati een, niinon mono gamuna mobenaga. Kaen kolooro neena ano yonoo nanamemenzia leele ama iima gosimambaaajon qetetanon kokodundun ambenagato, yononon mono momogia toroga otaan iyanzia aingiaa so uugia kedayama gosinkeju. Nanamemenzia kaen lanj gosin “Pool uugujon,” jenj uuqeeango momakeju. Qaa omaya kaen menj uugia qaa kolooju. Anutuwaa kedanon gosin nongi saanon unuugun laligojen.

¹³ Anutunon gawon memewaa jawoya ama nonoti, ii mende uugun selen mamaga mepeseemambaaajon mende mojen. Anutunon gawon meme arenna ama nono menkejen, iikawaa so mono onoo batugianon kaanagadeen gawon menkejen ano iikawaa honaajonadeen selen mepeseenkejen.

¹⁴ Tosianon qaa kokaen menj soonkeju, “Poolnon Korint batugianon gawon merotiwaajon selia mepeseero mende sokonja. Anutunon balon mosoma gawon mewaatiwaa jawo ama muroti, Poolnon ii uugun lansan walemakeja.” Yononon waladeen

gawon onoo batugianon mende megito, kilen nii men kamaan nooma iyangiaa selegia qaanondeen mepeseenjeju. Niinon Kraistwaa Oligaa Buna jen sein kema laligon wala Korint onoonon kan uuwaa gawon mewe. Wala mende kawenagati een, umbuqumbulin boi yononon noo qaana kaen jegi sokono niinon neenaa kania jeman jen jen soowenaga.

¹⁵ Anutunon balon mosoma gawon memewaa jawo ama ononoti, iyononon jawogia ii waleema onoo batugianon kan uuwaa gawon menkeju. Neeno jawona mende waleema tosaan yonoo batugianon gawon mewetiwaajon selena mepeseenjejen. Boi tosianon uuwaa gawon men laligogiti, iikawaajon selena mende mepeseenjejen. Onoo batugianon wala kanain gawon mewetiwaajon kaen ambe saanon sokonja. Anutuwaa arena otaan batugianon gawon men laligonin momalaarigianon toroqen somariiro nangon nonombutiwaajon mamboma jejeromonromon anjen.

¹⁶ Nangon nonongi saanon gomaña gomaña Korint leegenanon Noot waagen ejuti, mono endukanon kaanagadeen kema Oligaa Buna jen asariwonña. Gawonananon kaen somariiro gemaqeqe qaagianon tegowaa. Anutunon tosaan yonoo gawon meme jawogia ama onono megii hona kolodabororoti, iikawaajon neenaa selena mepeseemambaajon mende mojen.

¹⁷ *Kaen qaagoto, Buna qaa koi otaan amambaajon mojen, “Monon selia mepeseemambaajon moji, iinon mono Pombaa gawombaa honaajon ama selia mepeseero sokombaa.” ¹⁸ Qaa iikawaa kania ii kokaen: Iyangia jen qeangon aonkejuti, iyononon Anutuwaa jaanon mende sokonjuto, Ponon moroga jen qeangon mubaati, iinon mono angotetenon kotiin nambaa. Kian.

11

Aposol takapolakaya yononon tiligon onombubo.

¹ Niinon uuna qaa taniñaan qaa boronja mon jen selena men ube iikawaajon mono mende moma bimoowu. Ii kilen nii gema mende nuwuyati, ii mojen. ² Niinon onjo eja motoonggo Kraist iwaa buna koloogi emba saran jumunña soraaya kaanña onoombe iinondeen unuambaatiwaa qaaya jen somongowe. Kawaajon Anutunon onoojon ama uutanon motoqoto moma uugereya waamakeji, niinon mono iikawaa so tosianon qaanon tutugon onoma kele qen horon onongi boliwubutiwaajon majakaka momakejen.

³ *Kokaembaajon majakaka momakejen: Mokolenon osonkakale ano Iiwnon (Eewanon) boliroti, iikawaa so umbuqumbulin yononon kaen me kaen jen tiligon onooongi uugianon menjerejgoro jinjaun ambubo.

⁴ Iikawaa kania ii kokaen: Tosianon kan Jiisas jen asarinini, ii qaagoto, Jiisas morota mombaa kania jen sein laligogi ononon yonoojon mende mogi bimoonkeja. Unña Toroya buna qen aogiti, ii qaagoto, ome monon tosaan onoo uugianon kemero melokanjin laligon iikawaajon kilen konjilin mende moju. Oligaa Buna moma angon kongiti, ii qaagoto, qaa tania anña so mon qatagadeen Oligaa Buna qama lan jegi tosianon ii afaanagadeen moma angon komakeju. Kaen koloonkejiwaajon ononon kilen majakaka mon mende momakeju. Ii mende sokonja.

⁵ Kawaajon majakaka momakejento, nanamemena kaen me kaen gosigi niinon kamaanqeqeta mende koloojen. Tosianon aposol qa men umbuqumbulin lan amakejuti, niinon mono iyonoo newo baagianon qaago toton laligojen. ⁶ Qaa nomakejutiwaa kitia ii kokaen jejen: Qaa awaga jejetaa tania ii saanon mende mojento, Buna qaawaa kania ii mono moma sororogojen. Ii kambaña kambaña pondan asuganon inisaambe moma yagoju.

* **10:17:** Jer 9.24   * **11:3:** Jen 3.1-5, 13

⁷ Onjo metaama onjomambaajon moma neena menj kamaan aon laaligona nangomambaajon gawon menj laligowe. Kawaajon Anutuwaanon Oligaa Buna ii onjojon sewana qaa een jen asarin onoma laligowe. Kaen ama laligowetiwaajon tosonian noojon uuduuduu qaa kokaen jenkeju, “Poolnon kana uugun singisonjo amakeja.” ⁸ Uumeleen kanageso tosonian gawon mende mewe kilen nandungia een nonji mewe nangon nono onjo een welen qen onoma laligowe. Tosianon iikawaajon kokaen jenkeju, “Poolnon yongoro meme sili kaana ama onoma laligoja. Kawaajon iinon aposol mende koloojato, anaa gawonga menkeja.” Noojon kaen jen soonkeju.

⁹ *Onowo laligon iwoiwaajon amamaan memeqemear menj iikanon onoononga mon mende kuun menj bimoon mun nene iwoiya mende menj laligowe. Kaen qaagoto, uumeleen alauruna Masedonia prowinsnonja kan iwoiwaajon amamaaweti, ii iima asarin monej nonji sokono. Nanamemena kuuya kanon menj bimoon onjomambotiwaajon moma galen menj aon laligoweta mombo toroqen kaen laligomanja.

¹⁰ Menj bimoon onjomambotiwaaja qaana iikawaajon mono neenaa selena menj uma laligojen. Monjon qaana ii Akaia prowinsgiaa gomanja gomanja kuuya kanon qewagomambaajon amamaawaa. Kraistwaa qaa honanon mono nemun koma nono qaa kaen somonjon jen nanjen. ¹¹ Ii naambaajon? Ii onjo mende jopagon onombenaga, iikawaajon me? Mono onanon jopagon onomakejenj, ii Anutunon moja.

¹² Aposol sosonae kaana koloonkejuti, iyononon nonowo “Ororon koloowombaa gawon tania iikayadeen menkejon,” kaen jewombaaajon moju. Kawaajon kokaen kuun onoma jenkeju, “Poolwaa tani kaana gawon menkejoni, iikawaajon mono Pool kaana nangon nonombu.” Gawongiaajon selegia mepeseewombaaajon moma iikawaa kania mongamakejuto, ii saanon mende mokoloowu. Niinon ii kaana mende koloojen. Kawaajon menj bimoon onjomambotiwaajon mono neena galen menj aon laligonkejena mombo toroqen iikaana laligomanja.

¹³ Yononon aposol hona qaagoto, aposol takapolakaya ano gawon meme ejemba osonkakalegiawo kolooju. Kraistwaa aposol nonoo tanitani koloon qendeema aon gawon lan menkeju. ¹⁴ Satan ano asasagaa gajoba tani kaana qendeema aon gawon lan menkeja. Kawaajon umbuqumbulin yononon kaen koloogitiwaajon mende walingonkebonja.

¹⁵ Kawaajon Satambaa welenqege ejembauruta yononon ejemba welenqia qewombaa tanitani ama Kana qaa otaan iikaana kanon solana koloowutiwaajon jen soon qendeema aonkeju. Gawon kaan lan menkejutiwaajon nono mende aarun walingonkejon. Selememe kaen amakejuto, kaman tetegyanon Anutunon tawagia nanamemengiaa so meleema onombaa. Kian.

Poolnon aposol gawon menj siimbobolo mamaga moro.

¹⁶ Qaana mombo kokaen jemanja: Onoononga tosonian noojon “Uuta qaaga laligoja,” kaen jen romongowuyaga. Kaen romongowuyagati een, nii eja uuta qaa kaana mono koma horon nombu. Kaen anji saanon ii kaana neenaa selena menj uma batugianon laligomanja. ¹⁷ Awasanaka somata moma selena menj uma qaana jejenj, ii Pombaa momonon mende otaan jejento, qaa ii eja uuta qaanon jewageen jejenj.

¹⁸ Ejemba mamaganon batugianon balombaa nanamemen bologa otaan selegia menj umakejuti, iikawaajon niinon kaanjadeen ama qaana iikawaa so jejenj. ¹⁹ Onoangio “Momo ejemba uuta koloojon,” jejutiwaajon ononon ejemba uugia qaa yonoojon mogi mende bimoonkeja.

²⁰ Ononon hona toontoon kokaen kolooju: Ejemba koi kaana yonoojon mogi uugianon mende bimoonkeja: Monjon unuama somongoro welenqegeuruta kamaanqeqeta kolooju. Monjon tutugon onoma nenegia nedaboronkeja. Monjon

* 11:9: Fil 4.15-18

jen kelekele ama onono iwaa buja koloaju. Mononon iyanaa selia menj uma qaa tokoronkota jen urungia qetaalinkeja.

²¹ Ii kaanja horonj ureenj ama onomambaajonj mono looloria koloonj laligowe. Bonjona ama onombetiwaajonj “Kee momo meraga koloaja,” jenj noojonj kaenj romonjoju me qaago? Qaa kaenj jenj iikanonj saanonj gamu qenj nombutiwaa so koloaja me? Qaa jemanati, ii eja uuta qaanonj jewageenj jemaņa. Umbuqumbulinj yonononj gawonj menjkejutiwaajonj selegia menj uma gamugia mende mojuti eenj, niinonj mono kaanagadeenj gawonaajonj ama selena menj umambaajonj kotiinkejenj.

²² Yonononj qaa kokaenj jenj selegia menj umakeju, “Nono Juuda ejemba koloonj Hibruu qaa jenkejonj.” Kaenj jenkejuto, niigago mono kaanjadeenj koloojenj. “Israel ejemba koloojonj,” jenkejuto, niigago mono kaanjadeenj koloojenj. “Aabrahambaa esa ambouruta koloojonj,” jenkejuto, niigago mono kaanjadeenj koloojenj.

²³ *Qaa monj ii eja uuta qaanonj jewageenj jemaņa, “Yonononj Kraistwaa gawonja menkejonj,” jenkejuto, niinonj ii mono ii haamo ama unjuugunj menkejenj. Niinonj mono ejemba ii unjuugunj gawonj kotiinj menj laligowe. Kraistwaa gawombaajonj ama kapuare mirinonj noonji kanonj ii unjuugunj kambanj mamaga rabe. Ooli waayawononj geriawo geriawo nunj laligogi. Kambanja kambanja lombo mokoloonj komumambaajonj ama laligowe.

²⁴ *Juuda jigo galenj tosianonj jegi arawambu nonj nugi indenja 39 kolooro siim-boboloya moma laligowe. Kaenj ama nonji arenja 5 kolooro. ²⁵ *Room gawman yonononj jegi oporondaayanonj nugi indinja karoonj kolooro. Somaņa motoonjgo jamononj nugi komumambaajonj ambe. Wanjo somatanonj laligowe kowe toronjanonj kuunj qagonj janjgoro indinja karoonj kolooro. Kambanj monononj wanjo janjgoro kowenonj kemenj weenj motoonjgo ano gomantiinja monj kowe qaganonj lanj laligowe.

²⁶ *Kambanja kambanja kana kema kanj laligowe. Apu somasomata mamaga kotonj iikanonj lombo mokoloonj tiwilaamambaajonj ama laligowe. Kikekasililinj ejemba yonoojonj ama koomuwaa toroko moma laligowe. Juuda kanagesouruna yonoojonj ama lombo mokoloonj tiwilaamambaa ama laligowe. Waba kantri yonoojonj ama lombo mokoloonj tiwilaamambaa ama laligowe. Taonja taonja kanonj lombo mokoloonj tiwilaamambaa ama laligowe. Duuyaa gomaņa gomaņa kanonj lombo mokoloonj tiwilaamambaa ama laligowe. Kowe kotonj kema kanonj lombo mokoloonj tiwilaamambaa ama laligowe. Alauruna takapolakagiawo yonononj nugi komumambotiwaajonj wosona (ba kukuuna) kouma gojono laligowe.

²⁷ Laaligona nanjomambaajonj gawonj kotiinj menj laligowe. Gaonj gbili mamaga laligowe. Gawonj mamaga mewetiwaajonj nenewaa kambana mende ero nene apuwaa komunj laligowe. Nene qaono kambanj mamaga bodi laligowe. Opo malekuwaajonj amamaanj totongja arinj laligowe. ²⁸ Iikayadeenj qaagoto, toroqenj kokaenj moma laligowe: Uumeleenj kanagesoya kanagesoya kuuya yonononj majakaka qaagia nijogi uunanonj mono kambanj so moma bimoonj laligowe.

²⁹ Momalaari alauruna daenj yonononj sologonj loorijuti eenj, niinonj mono kaanjadeenj ii mobe bimooro uuna loorinkeja. Monononj kongoro ano uumeleenj alananonj singisonjgo anji, singisonjgo iikawaa gerianonj mono noo uuna kaanagadeenj nooro tembomakejenj.

³⁰ Onononj sele menj-uu qaagadeenj mobombaa siinja momakeju. Kawaajonj niinonj selena menj ubenagatiwaa so koloowenagati eenj, nii selenaa iwoiwaajonj qaagoto, mono uunaa iwoiwaajonj kamaanqeeta koloowe esunja kamaankejiwaajonj ama selena menj ubenaga. ³¹ Anutu Ponj Jiisaswaa Maņa kambanj so mepeseeninj tetegoya

* 11:23: Apo 16.23 * 11:24: Dut 25.3 * 11:25: Apo 16.22; 14.19 * 11:26: Apo 9.23; 14.15

qaa akadamuyawo laligon ubaati, iinon mono noo kaniaana moro qaa qolonmolongoya qaagoto, qaa hona toon ii jejen.

³² *Damaskas sitinon laligowe kin Aretaswaa kiapyanon goondomonuruta noma somonon nombutiwaajon jen koton onono Damaskas ejemba yonoo siti sopa naguyanon emboma olon koma kemambotiwaajon galen men nanngi. ³³ Kaen nanngito, alauruna yononon noma konde uutanon nooma kasanon somonon siti kiropo jengenonnga sosooda angi namonon kamaan koma borianonnga olon koma kawe. Kian.

12

Poolnon jaameleen unj iima isaisaan qaa moro.

¹ Onoo selememe alaurugianon jaameleembaa qaaya qaaya jenkejuti, iikawaajon niinon kaanagadeen selena mepeseen jaameleembaa qaana jemaña. Qaa ii saanon mende ilaan onombaato, kilen qaa toroqen jaameleen unjaya unjaya ii Ponon qaagia nisaano mobeti, iikawaa sunduya jemaña. ² Eja mon moma mube Kraistwo qokotaan laligoja. Unj Toroyanon ii wano namowaa koosu haamo jawoya uugun uma sengelao jawoya uugun uma Anutu iyanaa Siwe goman uutanon eu uro. Kamban iikanonadeen gbani 14 tegoro laligojon. Seliawo me selia qaa unj kokoosoyagadeen uroti, ii mende mojen. Anutunon ii moja.

³⁻⁴ Unj Toroyanon eja ii wano Anutuwa oyanboyan gomanonon uro qaa qaita mon jegi moro. Balon eja niinon qaa ii jemambaajon songo eja ano qaa ii balon ejemba ananaa qaanananon jewombaa so qaago. Seliawo me selia qaa uroti, ii Anutunon moja. Niinon ii mende mojento, iwaa sunduya mojen.

⁵ Niinon eja iwaanon iwoi kolooroti, iikawaajon selena men umanatiwaa so koloojen. Neenaajon ii kolooroto, kilen iikawaajon ama neena selena mende mepeseenkejen. Kawaajon qaagoto, esunkamakamaa koloojeniwaajon kaen amakejen.

⁶ Neenaajon selena kaanagadeen men umambaajon mobenagati een, qaana mono qaa honaa so jewenaga. Kaen qaa omaya jeje ejaga mende koloowenagato, ii kokaembaajon kolatin aonkejen: Kuuya ononon jaameleen ii iibetiwaajon qaa dindina uugun noojon mogi uuta koomambo. Nanamemena ambe iigi qaa jewe mogiti, mono iikawaa sogadeen gosin nombutiwaajon mojen.

⁷ Nisanisaa qaa uuta mobe qaa tosaan uugunkeji, iikawaajon awelegon aomambotiwaajon Anutunon iwoi jetawo noo sele busunanon ano sosoro somambaa so nunkeja. Satambaa gajobanon siimbobolo ii nono momakejen. ⁸ Kawaajon Ponon ii sele busunanonnga itagowaatiwaajon qama kooliwe indina karon kolooro.

⁹ Kaen qama kooliweto, qaa kokaen nijoro, “Qaago. Esunkamakamaa koloona noo kusunanon mono afaanon uuga saa qero akadamugawo koloonkebaa. Kawaajon noo kalenmorianana mono bunja qen aona sokombaa.” Qaa ii nijon Kraistwaa ku-usunanon qananon ubaatiwaajon momakejen. Kawaajon esunkamakamaa koloonkejenywaajon selena mepeseenkejen. Lombo ii qaombaatiwaajon mende toroqen qama koolinkejen.

¹⁰ Kraistnon nii esunkamakamaa koloonkejen, kamban iikanon esun nono kotiin namakejen. Kawaajon esunkamakamaa koloojeniwaajon kilen mobe sokono kiku mende amakejen. Tosianon uuqeqe qaa tokoronkota jen nonngi mobe sokoma nonja. Kraistwaaajon ama kakasililin sisiwerowero ama nonngi konajilin moma kanon kilen uubonjon mokoloonkejen. Kian.

Poolnon Korint yonoojon majakaka moro?

¹¹ Selena men uma eja uuta qaa taniiaan koloojen. Dingowutiwaajon ama kana morota mon mende mokolon noojon mogi ubaatiwaajon ii jejen. Onanon, Anutunon mende ilaan nonagati een, neeno mono iwoi mon mende ambe gemaqeqe qaagianon

* 11:32: Apo 9.23-25

honja koloona. Honja koloona, nanamemena kaen me kaen gosijen, mono kamaanqeqeta mende koloojen. Tosianon aposol qabunagiawowaa qa men umbuqum-bulin lan laligojuti, niinon mono iyonoo newo baagianon mende totoon laligojen.

¹² Onoo batugianon gawon men lombo mamaga moma mokosinon laligoweti, iikanon Anutuwa ku-usunanon sololon nono angolet aiwese kania kania asugiro. Nanamemen iikanon aposol koloojeniwaa kania qendeema ononota iigi.

¹³ Ono ilaan onombe ano uumeleen kanageso tosaan ii onowo ororon ama onombe. Tosaan onombe waagita on mono nomaen onomesaowe een laligowuyaga? Onanon, nanon nombutiwaa lombota ii onoo qagianon mende ambe. Aposol takapolakagiawo yononon lombo ii onoo qagianon amakejuto, niinon ii tosaan yonoo qagianon ambe bosimakeju. Nanon nombutiwaajon mende kuun onoma iikanon koposo ama onombe me? Kawaajon “Poolnon koposo ejaga kolooja,” jewuyaga, mono qinjina ii mesaowutiwaajon qisin ononjen.

¹⁴ Mobu, kaman kokaamba mombo onoonon kamambaajon joriwe indina karoon koloowaa. Kan gawona nangowutiwaa lombota ii dunanon mombo onoo qagianon mende amaan. Ii qaago. Onoangia esuhinagiaajon mende koposononkejento, onoangio noo siin mobutiwaajon mojen. Merabora yononon nemunmanurugia nanon esuhina men kululuun onombutiwaa so mende koloojuto, nemunman yononon ii meraboraurugia yonoojon men kululuugi sokombaa. Iikawaa so uuwaa gawon baagen niinon mangia koloojen. Kawaajon uunon baagen ilaan onomambaajon mojen.

¹⁵ Kawaajon ononon qeangowutiwaajon iwoina kuuya ii korisoro qaganon togon onombe onoo bunja koloowaatiwaajon mojen. Neena laaligona kaanideen qeangowutiwaajon qeemambaajon mojen Kaen honon qaa jopagon onombe uu-jopananon somariinkejato, onoo ukalenganon mono kilen naambaajon waziinkeja?

¹⁶ Onanon, nanon nombutiwaa lombota ii onoo qagianon mende ambe. Noo tuarenjenurunanon qaa iikawaajon uumotoonon anjuto, tosanon kokaen jewuyaga, “Pool ii momo eja koloojiwaajon tiliqili ama uugia mejanon kokosiin onoma monengia kaen me kaen horonkeja.” Qaa ii hona qaago! ¹⁷ Ii nomaembaajon jeju? Nenauruna wasin onombe onoonon kagiti, iyonoononga monon Pool esuhina mubutiwaajon kuun onono me qaago? Qaago. ¹⁸ Taitus onoonon kawaatiwaajon kuun mun uumeleen ala mon iwo wasiwe kari. Taitusnon nii esuhina nombutiwaajon kuun onono me qaago? Qaago. Un Toroya motoongonon mono sololon norono gawon nanonganowaa kana motoondeen kema kan laligori. Kian.

Poolnon Anutuwa ku-usun qaganon kawa.

¹⁹ Tere koi weenon iikanon nojon kokaen romonowubo, “Qaa jen munini, mono iikawaa kitiaga kaparan koma jen kaen ooja.” Oo wombo alauruna, niinon iikawaajon kokaen jema: Niinon Kraistwo qokotaan qaana Anutuwa jaasewanon jen oowe. Gawonana kuuya ii ononon uugia meagon kotikotii mokoloowutiwaajon menkejon.

²⁰ Onoonon kan iibe nanamemengia togonkejen, ii mombo otaan laligowubo. Kaen mokolon onomambotiwaajon majakaka mojen. Nanamemengia irona meleema onombe qagianon ubaati, ononon tani amanati, ii togowuya, iikaen mojen. Batugianon nanamemen kokaen ambubotiwaajon toona mojen: Uunon motoqoto moma juma andoruru jewubo. Uuduudu ama yon jewubo. Selenon kuukuu ama aon deema onoangia tuumbaajonadeen romonon laligowubo. Gemaqeqe qaa tokoronkota jen iikanon men bolin aowubo. Tosaan yonoo qaagia aasangoyanon jegi dimbonawo kembabo. Jaba-arambaran ama aren tororo mende otaan onoangia ainganon lan laligowubo.

²¹ Kaen ama laligowuti een, niinon kokaen koloowaatiwaajon majakaka moma kama: Ejemba mamaganon wala singisonon ama laligogiti, niinon iyonoojon

uukondurj ama saamambo. Nanamemenj jewanawo lanj otaanj siingia kombombanja mokoloowutiwaajonj serowilinj ama gamugia moma mende moma bolinj aogi. Batugianonj kawe uugia mombo mende meleengij injibe Anutunonj uuna kuuro mombo uukamakamaa amambo. Kianj.

13

Galenj meme qaa konoga

¹*Kambanj kokaamba onoononj kawe indinjanj karonj koloowaa. “Qaawaa jakeyanonj aambaa qaaya kuuya ii ejemba woi me karonjanonj nanjonj jegi kotiinjeja.” ² Niinonj Bunjanj qaa iikawaa so anjenj. Onoo batugianonj laligowe indinjanj woi kolooro kambanj iikanonj galenj meme qaa onombe. Qaa ii kambanj kokaamba mombo qenj gbilinj waladeenj jejenj, iikanonj tegoja. Kawaaajonj mombo kamanjati, kambanj iikanonj ejemba singisonjgo wala anjiti me anjuti, ii mende injiima koboomanjanj. Kilenjagiawo onj mono kuuya mindinjonj onomanjanj.

³ Kraistnonj esunkamakamaa qaganonj mende ama onjmakejato, ku-usunjanj onoo batugianonj qendeemakeja. Kraist iikanondeenj mono sololonj nono aposol kolonj qaa jenjejenj, onj iikawaa kaniaajonj uuwoi ama kaparanj koma qisinj aonjeju. Kawaaajonj siligiaa so mono qaa jenj onjoma mindinjonj onomanjanj.

⁴ Kraist maripoononj qegi komuroti, kambanj iikanonj esunkamakamaa tani laligoroto, kilenj Anutuwaawo ku-usunjanonj nemunj koma muro kotiinj laligoja. Niinonj kaanjiadeenj iwo qokotaanj neena esunkamakamaa kolonj laligojento, Anutuwaawo ku-usunjanonj mono nemunj koma nono Kraistwaa jeta tenj koma mindinjonj onjomambaajonj kotiinj laligojenj.

Mono onjanganjia gosinj aonj uugia meleembu.

⁵ Mono onjanganjia tororo gosinj aowu. Uugia meleema onjanonj Kraist moma laariju me qaago, iikawaaajonj mono anjotetenonj ama gosinj aowu. Kraist Jiisaswaa Unyanonj uugianonj kotiinj laligoji, ii moma kotoju me qaago? Uugianonj mende laligoji eenj, onj mono anjotete iikanonj kamaanj unjuro Kraistwaa bunjanj mende kolooju. ⁶ Niinonj onoononj aposol honjanj koloojenj me qaago, onj kaenj gosinj nonjgi anjotete iikanonj mende kamaanj nuwaa, iikaenj mojenj. Onj noo kaniaana kaenj asuganonj iima moma kotowutiwaajonj jejeromonromonj ama laligojenj. Kawaaajonj mindinjonj onombe onjanonj sokombaa.

⁷ Qaa kuuya onj koujenj, ii anjgi soowabotiwaajonj Anutu qama koolijonj. Qaa monj jenj soonj laligogi kanj mindinjonj onombe tuarenjenjurunanonj mono aposol ku-usunjanonj iima asariwuyaa. Kaenj kolooawaatiwaajonj mende qama koolijenj. Onj mende mindinjonj onjomanjatiwaa so niibubotiwaajonj mende qama koolijento, onjononj uugia dindinjanj meleembutiwaajonj qama koolijenj. Uugia onjanonj meleembuti eenj, niinonj mende mindinjonj onombe tuarenjenjurunanonj noojonj toroqenj “Eja looloriaga!” jenj mobuyagato, ii kilenj.

⁸ Nono qaa honjanj qotogonj monj utegowombaaajonj amamaawonjato, qaa honjanonj seiwaatiwaajonj saanonj nambonjanj. ⁹ Niinonj ku-usunjanj mende qendeema esunkamakamaa tani laligowe onjononj kotiinj nambutij, kambanj iikaanjanonj mono korisoro amakebonjanj. Uumeleembaa akadamugia kuuya mokolonj kotiinj nambutijiwaajonj nonononj Anutu qama koolinj munjejonj. ¹⁰ Ponjononj onj menj kamaanj onjomambaajonj qaagoto, uugia meagowe kotiiwutiwaajonj moma ku-usunjanj ii nono. Ku-usunj iikawaa qaganonj nama onoononj kamanjati, kambanj iikanonj geriawo ama onjomambotiwaajonj mono qaa koi koriganonj laligonj onjoojonj tere koi oojenj. Onjanganjio mindinjonj aowuti eenj, mono bonjonjanj ama onjomanjanj. Kianj.

* 13:1: Dut 17.6; 19.15

Yeizozo qaa tetegoya

¹¹ Oo uumeleen alauruna, qaana jen tegon qambanmamban kokaen ononjen: Mono aisoon laligowu. Kaniagia sooroti, ii mono kuuya mindingodaborowu. Uukuukuu qaa ononjeni, ii mono buja qen aon ten kombu. Qaa jeweti, iikanon mono uumotoon ama luaenon laligowu. Kaen анги Anutu jopagon aowutiwaajon inaan nonoma luae qen nonombaati, iinon mono onowo laligowa.

¹² Ono uumeleen alaurugia yonowo mono jolongia jen angon aon kana soraaya otaan buugia kiton nen aon laligowu. Anutuwaa ejemba soraaya kuuya koi laligojuti, iyononon yeizozogia анги onoonon kaja.

¹³ Pon Jiisas Kraistnon mono kalenmoriaa onono Anutuwaa uujopayanon nemun koma onono Unja Toroyanon kuuya inaan onono uumotoon ama ainjolon laligowu. Kian.

Galesia Tere Poolnoŋ Galesia yoŋoo Tere ano. Jen-asa-asari

Poolnoŋ Buŋa Tere koi Galesia prowinswaa uumeleen kanageso yoŋoojoŋ ooro. Galesia prowins ii Eisia Maino (Turkey) uutanonŋ Room yoŋononŋ jen kotonŋ onŋngi baagianonŋ laligogi.

Aposol yoŋononŋ Anutuwaa Buŋa qaa jen seigi wala Juuda tosaana ano kanagen waba kantri tosianonŋ kaanagadeen uugia meleengi. Kambanŋ iikanonŋ Juuda yoŋononŋ kaparanŋ koma qaa woi kokaenŋ jegi bimooro:

1) “Waba kantri yoŋononŋ Mooseswaanonŋ Kana qaawaa so Anutuwaa aiweseya selegianonŋ mende kotowuti een, iyoŋononŋ mono uumeleen kanageso honŋa mende koloowuya.” Anutunonŋ ejemba iyaŋaajonŋ meweengonŋ onŋnoti, iyoŋoo aiweseya ii sele koto. Jen 17.10–12. Poolnoŋ ii moma “Qaa ii honŋa qaago!” jen kokaenŋ jen kotonŋ onŋono, “Waba kantri yoŋononŋ Jiisas moma laarigi Anutunonŋ momalaarigia iikawaajonŋ ama qaagia jen tegoro solananiŋ uumeleen tuuŋ honŋa koloowuya.”

2) Boi takapolakaya yoŋononŋ Poolnoŋ Uŋa Toroyaa ku-usunonŋ gawonŋ meroti, ii menŋ kamaanŋ ama kokaenŋ jegi, “Pool ii aposol honŋa mende koloojiwaaajonŋ ama qaaya mende mobu.” Kaenŋ jegito, Poolnoŋ kotiinŋ jero, “Niinonŋ Jiisaswaa Oligaa Buŋa jeje ejaga koloowe Anutunonŋ metogonŋ kuunŋ nono aposol honŋaga laligojenŋ.” Kaenŋ jen Galesia yoŋoo uumeleen tuuŋa tuuŋa nanamemembaa qambanŋmambanŋ qaa ooro. Uunana meleembonŋati een, mono afaanŋonŋ Kraist jopagonŋ gawonŋa meniŋ honŋa koloowaa.

Buk kokawaa bakaya waŋa 5 ii kokaenŋ:

Qaa mutuya 1.1-10

Pool nii aposol honŋa koloojenŋ 1.11–2.21

Anutu kalenŋmoriaŋaa Buŋa qaa 3.1–4.31

Nononanaa aiŋnanaa songoya 5.1–6.10

Terewaa qaa kota waŋa 6.11-18

¹ Pool niinonŋ qaa aminŋ mobombaajonŋ Galesia uumeleen kanageso onŋoojoŋ tere koi oojenŋ. Wasiwasi eja koloojeniwaa kania ii kokaenŋ: Ejembanonŋ aposol gawombaajonŋ mende kuunŋ nonŋgi menŋ laligojenŋ. Balonŋ eja monŋonŋ mende wasinŋ nonoto, Jiisas Kraist ano Maŋ Anutu ii koomunonŋga menŋ gbiliroti, iyorononŋ mono arenŋonŋ aposol gawonŋ noni menŋ nanjenŋ. ² Neŋauruna kuuya niwo nanjuti, iyoŋononŋ nii kotinŋonŋ nonŋgi tere koi ambe Galesia prowinsnŋonŋ uumeleen kanageso tuuŋa tuuŋa onŋoononŋ kaja.

³ Anutu Maŋnana ano Ponŋ Jiisas Kraist yorononŋ mono kalenŋmorianŋ onŋoni luaenonŋ laligowu.

⁴ Jiisasnŋonŋ ananaa Anutu ano Maŋ iwaa je buuta otaanŋ ananaa singisonŋgonanaajonŋ ama laaligoya qeleeno qegi. Kambanŋ kokaamba namowaa kambanŋ bologanonŋ laligonŋkejonŋi, iinonŋ mono kokainonŋga hamo qenŋ metogonŋ nonombaatiwaaajonŋ ama komuro. ⁵ Kawaajonŋ Anutu waa qabunŋaya kambanŋa kambanŋa mepeseeniŋ tetegoya qaa akadamuyawo enŋ enŋ ubaa. Qaa ii onŋanonŋ.

Oligaa Buŋa ii mende jen soonŋ modoqodowagowu.

⁶ Niinonŋ onŋoo kanagiaaajonŋ ama aaruwe jaa kona luguja. Anutunonŋ Kraistwaa kalenŋmoriaŋa buŋa qenŋ aowutiwaaajonŋ onŋoono iwo laligogito, niinonŋ onŋomesaowe tosianonŋ kanŋ Oligaa Buŋa morota jegi kambanŋ mende koriro eleema qaa doogoya kanonŋ qokotaanŋ enŋkalolonŋ laligoju. Kawaajonŋ mono aarunŋ tilinŋgojenŋ. ⁷ Qaagia ii

Oligaa Buṅa hona mende totoon koloojato, ejemba tosonian Kraistwaa Oligaa Buṅa ii enkalolon men meeḡeeran anggi dogoja. Kaen kolooro lan liligon ejemba kuun ononji uugia sisau kolooro laligoju.

⁸ Ejemba kaanḡa ii mono yamagen (kozigen)! Nononon Oligaa Buṅa jen asarin onoma laligoniji, mononon ii qewagon buṅa qaa morota jen asarinagati een, iinon mono Anutuwaa jaanon gere siawaa buṅa kolooja. Ii nonoononḡa mononon me Siwewaa gajoba mononon kamaan jenaga, ii kilen qaa kaanḡa mono mende totoon ten kombu. Qaa doogoya ii kilen. ⁹ Qaa wala jen laligoniji, iikayadeen mono keteda koi mombo jejen: Ononon Oligaa Buṅa analin moma anḡon kondaborogiti, mononon ii qewagon buṅa qaa morota jen asarinagi een, Anutunon mono ii qasuaan muro gere sianon kemeba.

¹⁰ Qaa kaen jejenji, ii ejembanon nisosoroogi neeno yonoo jaanon sokomambaajon ama mende jejento, Anutunon niiro iwaa jaanon sokomambaajon ama ii jejen. Niinon balon ejemba uuḡeeanḡo moma nombutiwaajon mende totoon kaparan komakejen. Toroḡen ejemba kele ama onoma usugowenagati een, niinon mono Kraistwaanon gawon memambaajon amamaawenaga. Kian.

Kraistnon men letoma nono aposol koloowe.

¹¹ Oo alauruna, Oligaa Buṅawaa kania ii kokaen moma yagowu: Buṅa qaa jen asarinkejenji, ii balon eja mononon mende uunon junjun qaa jerota eja. ¹² Mononon mon ii mende kuma nono. Ii balon eja mombaanonḡa mende moma anḡon kombeto, Jiisas Kraistnon iyanḡo asugin noma Oligaa Buṅaya nisaano moma asariwe noo buṅaga kolooro.

¹³ *Ononon noo kania saanon moju. Juuda ejembanon Anutuwaa Kana qaawaajon uugere amakejuti, niinon waladeen iyonoo momogia otaan yonoo so koloon men laligowe. Kaanḡa laligon Anutuwaanon uumeleen kanageso ii unun ureen jaabamagege men onoma laligowe. Geriawo sisiwerowero ama onoma men tiwilaan onomambaajon anḡobato men laligowe. ¹⁴ *Juuda ejemba gbaworo alauruna gbaninana motoonanon laligoniji, niinon iyonoononḡa seiseiya ii haamo ama onoma Kana qaawaajon uugere men laligowe. Kaen laligon Juuda nanamemenanaa kania tororo otaan ambosakonanaa jenḡoto qaa kamaawabotiwaajon mono hononḡa qaa kaparan koma laligowe.

¹⁵ *Kaen ama laligoweto, Anutunon walagadeen nemun goron uutanonḡa niima iyanḡaajon meweḡonon nono ano kanagen kalenmoriaḡaajon ama noono. Noonoti, iinon mono noojon aren kokaen moro sokono: ¹⁶ Iinon Meriaa kania nii nisaano momambaajon moma Jiisaswaa Oligaa Buṅaya men waba kantri tosonian kema yonoo batugianon jen asarin laligomambaajon nijoro. Iinon kaen nijorotiwaajon ama niinon waama kakanaiyanonḡa kanain balon ejemba yonoo gejanono qaagiaajon mende totoon monḡama qisin onoma laligon koube.

¹⁷ Kaanḡadeen Jerusalem sitinon mende uma wasiwasi eja aposol wala laligon kougiti, iyonoonon mende kema asugiwe. Kaen qaagoto, iikanondeen Arebia gomanon kema laligon mombo Damaskas sitinon eleembe. ¹⁸ *Damaskas eleembe gbani karoon tegoro “Piito iima moma kotomanḡa,” jen Jerusalem sitinon uma iwo somanḡa 15 kawaa so laligowe. ¹⁹ Kanon laligoweto, wasiwasi eja aposol tosaanḡa ii mende injibe. Pombaa koga Jeims iigadeen iibe.

²⁰ Kawaajon mobu, qaa oon ononjenji, ii qaa honḡaga kolooja. Qolonmolongoya mon qaago. Qaa ii Anutuwaa jaasewanonon jejen.

²¹ Jerusalem mesaon Siria ano Silisia balonon kema goman tosaanḡa liligon laligowe. ²² Kaen kema laligoweto, Judia prowinswaa uumeleen kanageso tuunḡa tuunḡa Kraistwo qokotaan nanjuti, iyononon mende niigitiwaajon kamban iikanon nii mende moma

* **1:13:** Apo 8.3; 22.4-5; 26.9-11   * **1:14:** Apo 22.3   * **1:15:** Apo 9.3-6; 22.6-10; 26.13-18   * **1:18:** Apo 9.26-30

koton noma laligogi. ²³ Noonon buju qaa kokaenda ii yonoo gejagianon kemero mogi, “Wala sisiwerowero men nonoma laligoroti, iinon mono letoma laligoja. Momalaari qaa aliwaatiwaajon jaabamagege men nononoti, iinon mono kaban ketada kokaamba ano qaa iikayadeen jen asarinkeja.” ²⁴ Kaen moma noojon ama Anutu mepeseen mun laligogi. Kian.

2

Aposol yononon Pool horogi batugianon karo.

¹ *Kawaa gematanon gbani 14 tegoro kanon “Barnabaswo Jerusalem sitinon mombo umana,” jen Taitus kaanagadeen wambe motoon unin.

² Anutunon wala noonon asugin kemañatiwaa qaa nisaanotiwaajon ama yorowo kema Jerusalem keuma gawonaa kania jen asarin onombe. Gawon pondan men kouma laligojeni, iikanon aposol yononon mende sokono gawonaa honanon kamañ qero pogowabo. Kaen romonon sunduna ejemba omaya yonoojon lan mende injoweto, jotamemurunana goda qen onomakejoni, iigadeen horon onombe ajoroogi. Ajoroogi kanon Oligaa Buna waba kantri batugianon liligon jen seinkejeni, ii asuganon jen asariwe mogi. ³ Yononon ii moma “Saanon!” jegi. Kaen jen nenana Taitus Griik eja iinon niwo laligoroto, kilen somataurunana yononon Anutuwa aiweseya selianon kotowutiwaajon mende jen koton mugi. Juuda nonoonon Kana qaa ii mende men kotiin mugi.

⁴ Juuda somata yononon qaagoto, tosanon eja selia kotowombaajon moma batuyanon batuyanon kuun jegiti, boi takapolakaya iyonoo kanagia ii kokaen: Yononon “Uunana meleenjon,” jen kaen mondon nonoo kanianana iima kotowutiwaajon olon jan qen kan ala kaan batunananon kouma laligogi. Nono Kraist Jiisaswo qokotaanin laaligo walagaa kasanonga isama nonono solana laligojoni, iikawaa silia iima kotowutiwaajon nanji. Yononon nonoojon kokaen moma koposongogi: Saanon laligogi ononin ananaa sopa uutanon kougi Mooseswaa Kana qaa baatanon onoonin ananaa welenqeqeurunana koloowuya. ⁵ Kaen koposongon metama nonongito, nononon Oligaa Bunawaa qaa honanon meequesoo koloowabotiwaajon nanjon. Ii onoo batugianon agokayan konin kotiin ewaatiwaajon nanjon. Kawaajon kaban monon mende loorin qaagiaa baatanon kembombaajon mende totoon wambelaanin.

⁶ *Ajojoroonon nii Buna qaana jen asariwe jotamemeya yononon “Saanon!” jen niinon Buna qaa mon toroqen jemañatiwaajon mende jegi. Eja ii geregiaga koloogi goda qen onomakeju. Qabunagia kaen me kaen kolooji, niinon iikawaajon mobe so motoonggo kolooja. Anutunon ejemba tosaana mende ninisosoron tosaana mende sureen onomakeja. Keda motoonggonon gosin nonomakeja. ⁷ Buna qaana mende totoon utegogito, Anutuwaanon gawon arena iikawaajon mono “Ahaa!” jen kokaen iima asarigi: Anutunon moma laarin nonoma Oligaa Buna jen asariwombaa gawona ii kokaen mendeeno: Niinon ii waba kantri batugianon jen seiwe Piitonon Buna qaa iikayadeen Juuda kanageso yonoojon jen asarin uugia kuun onomakeja.

⁸ Gawona kaen mendeema aposol Piito inaan muro Juuda eja selegia kotogiti, iyonoo batugianon uukuuku gawon menkeja ano nii kaanideen inaan nono wasiwasi ejaga koloon waba kantri batugianon liligon gawon iikayadeen menkejen. ⁹ Kawaajon Jeims, Piito ano Jon, eja geria qabunagiawo yononon Ponon kalenmorian kaan nono laligoweti, qaa ii moma kotogi uumotoonggo anin. Gawon kaen mendeema iikawaa kaisareyaga Barnabaswo noro boronara qegi kokaen jen kotiinin, “Noro waba kantri yononon kema gawon meri onongia Juuda kanageso yonoo batugianon toroqen gawon menkebu.” ¹⁰ Qaa motoonggo qisin noroma kokaen toroqen nirijogi, “Ejemba

* 2:1: Apo 11.30; 15.2 * 2:6: Dut 10.17

wanaya ilaan onombojon mono toroqen romonjon laligowao.” Kaen nirijogi niinon iikaanagadeen ama onomambaajon kaparan koma laligojen. Kian.

Poolnoj Piito jen qotogon muro.

¹¹ Kaen jen kotiininto, Piitonon Antiokia sitinon kan melenqeleen ano ejemba uugianon mamaga boliro. Kawaajon Piitonon karo iibeti, kamban iikanon niinon jaayanon kuun kokaembaajon tuarenjen ama mube: ¹² Piitonon wala waba kantri yonowo laligon nene motoon nen laligogito, eja tosanon Jeims mesaon Jerusalemga kagi iikawaa gematanon ejemba ii injiima sisiriin sigensigen nano. Anutuwaa aiweseya selegianon kotogi yonoojon toroko moma zirinziirin ama Juuda tuun yonowo qokotaan laligoro.

¹³ Kaen waba kantri ejemba ii mojogia tiiro kongbara qegi Juuda uumeleen ejemba tosanon kaanagadeen Piitowo qokotaan uumeleembaa selesele qen nanji. Selesele qen nama Barnabas kaanagadeen horogi yonowo jibijabu qero. ¹⁴ Kaen ama nanamemengianon Bunja qaa hona dindinagadeen mende otaagiti, niinon ii iima ejemba kuuya yonoo jaasewangianon nama kokaen ijowe, “Piito, gii Juuda ejagato, kilen waba kantri yonoonon nanamemengia otaan laligojan. Gii Juuda ananaanon nanamemen mende otaan kilen waba kantri ejemba ii otaan nambutiwaajon kuun onoma uugere amakejan? Ii mende sokonja.” Kian.

Juuda ano waba kantri anana Anutuwaa jaanon ororon koloojon.

¹⁵ Juuda koloon uunana meleeniji, nononon waba kantri ejemba singisonogoiawo kaanja mende koloon laligojon. ¹⁶ *Kanja laligojonto, hamoqeqewaa kania ii kokaen erota moma yagojon: Jiisas Kraist moma laarinin qaanana jen tegoro solananijon. Mononon Kana qaa otaan iikaanja kanon solanja mende koloowaa. Kawaajon nononon kaanjadeen solanja koloowombaaajon moma Kraist Jiisas moma laarin munin qaanana jen tegoro solananinin. Ii Kana qaa ten kombonagatiwaajon ama qaago.

¹⁷ Kaen ama Kraistwo qokotaan Anutuwaa jaanon solananiwombaaajon kaparan konin Anutunon kilen mokoloon nonono nononano kantri tosaanja yonoo tani kaanja singisongonanawo laligojoni een, Kraistnon singisongo ambombaaajon nemun koma nononja me qaago? Qaago totoon! Qaa ii yamagen (kozigen)! ¹⁸ Kana qaa otaan solanja koloowombaa qaaya ii kondeema qewagowe. Qewagoweto, ii mombo angobato men jen kuuwenagati een, mono Kana qaa ikayadeen qotogon singisongo ejaga koloon kaniana mombo iikaen mokoloomambo. ¹⁹ Wala kaniana iikaen mokoloon Kana qaawaajon ama koomuya tani kaanja koloowe. Kaen koloowe Kana qaanon mende toroqen galen koma nono solanja laligojen. Niinon laaligona Anutuwaanon ambe Kraistwo maripoonon nugi kaanja komun nama iwo kotiin laligojen.

²⁰ Kawaajon neeno mende toroqen laligojento, Kraistwaa Unayanon mono noo uunanon kotiin laligoja. Kraistnon uu jopagon noma laaligoya noojon qeleema dowena mero. Kawaajon toroqen jaawo laaligo laligomanati, ii mono Anutuwaa Meria moma laarin mun laligomanja. ²¹ Kana qaa otaan iikaanja kanon solanja koloowonagati een, Kraistnon mono een toontoon komunaga. Komuroti, ii moma laarin Anutuwaa kalenmorianja kaen mende qewagonkejen. Iikanon mono nemun koma nonono solananinkejon. Kian.

3

Kana qaawaajondeen nambu me Jiisas moma laariwu?

¹ Oo Galesia kaamaa ejemba, uugia qaa! Niinon Jiisas Kraist maripoonon qegitiwaa kania ii jaagianon ama jen qendeema onombeto, mononon noo gemananon kan uusoosoo men onono jinjan qeju. Ii mende sokonja. ² Iwoi motoondago qisin onombe

* 2:16: Ond 143.2; Room 3.20, 22

nijogi momambaajon mojen: Ononon Un̄a Toroya ii mono nomaen ama bun̄a qen aogi? Ii Kana qaa otaagitiwaajon ama qaagoto, Oligaa Bun̄a moma Jiisas moma laarigi Un̄a ii uugianon ano bun̄a qen aogi. Niinon qaa ii duduuwubotiwaajon nama uugia kuujen. ³ Ii duduugitiwaa tanitani meleema momogia mesaon uugia sooro kaamaa anju. Wala Un̄a Toroyanon uugianon kemen inaan onono kania kanain kengito, mombo Mooseswaa Kana qaawaa kanianon kemen kemakeju. Kamban̄ kokaamba onon̄giaa esun̄ qaganon solan̄a koloowombaajon angobato men̄keju me? Esun̄gia iikanon mende sokonja.

⁴ Kraistwaajon ama siimbobolo mamaga ama onon̄gi qagianon uroti, ii mono een toontoon moma bosima laligogi me? Hon̄a mende kolooro ii mono onon̄on een toontoon bosin̄gi. Kawaajon on̄o mono ejemba uugia qaaga laligoju. ⁵ Kawaajon Anutunon Un̄a Toroya onoma batugianon angoleto kania kania esun̄mumuyawo men̄keji, ii ononon Bun̄a qaaya moma Jiisas moma laarin̄kejutiwaajon ama men̄keja. Kana qaa otaan̄kejutiwaajon ama ii mende men̄keja. Qaago. Qaa ii mono mende duduuwu. Kian̄.

Aabahambaa kana otaanin̄ sokombaa.

⁶ *Qaa iikawaa so Anutunon̄ Aabaham ama muro ii Bun̄a qaanon̄ kokaen̄ oogita eja, “Aabahamnon̄ Anutu moma laarin̄ muro iima qaaya jen̄ tegoro solan̄aniro.”

⁷ *Kawaajon̄ Aabahambaa kania romon̄on̄ kokaen̄ mobu: Daen̄ yononon̄ Anutu moma laarin̄kejuti, iyononon̄ mono Aabahambaa mundañuruta koloon̄ laligoju.

⁸ *Anutunon̄ walawala aren̄a kokaen̄ ano, “Ejemba Juuda qaago yononon̄ nii moma laarin̄ non̄gi qaagia jen̄ tegowe solan̄aniwuya.” Aren̄a kaen̄ ama iikawaa so Aabahambaaajon̄ Oligaa Bun̄a qaa walawala kokaen̄ ijoro, “Goojon̄ ama noo kotuemotuenanon̄ mono namowaa ejemba tuun̄ kuuya yonoo qagianon̄ ubaa.” Tosianon̄ qaa ii waladeen̄ iima asarin̄ Bun̄a qaanon̄ oogi. ⁹ Aabahamnon̄ Anutu moma laarin̄ muro kotuegon̄ muro momalaariwaa wan̄jaleya kolooro. Iikawaa so daen̄ yononon̄ Aabaham kaan̄a moma laarijuti, Anutunon̄ ii kaan̄agadeen̄ kotuegon̄ onono Aabahambaa mundañuruta koloowuya.

Jiisasnon̄ kitinana kolooro Anutuwaawaa qasumasuwaa bun̄a qen̄ aoro.

¹⁰ *Kaen̄ koloowuyato, kuuya yononon̄ Kana qaa otaan̄ kawaa qaganon̄ laarin̄ laligojuti, Anutunon̄ mono qasuaan̄ onono laligowuya. Qaa ii Bun̄a qaanon̄ kokaen̄ oogita eja, “Kana qaa Terenon̄ qaa kuuya oogita eji, mon̄on̄ mon̄ ii kuuya mende ten̄ koma otaan̄keji, Anutunon̄ mono ii qasuaan̄ murota laligowaa.” ¹¹ *Bun̄a qaa mon̄ kokaen̄ oogita eja, “Ejemba solan̄a mombaa momalaarianon̄ mono nemun̄ koma muro kotiin̄ laligowaa.” Kawaajon̄ mon̄on̄ Kana qaa otaan̄ iikanon̄ solan̄a koloowombaajon̄ moji, iinon̄ mono Anutuwaawaa jaanon̄ mende solan̄aniwaa. Qaago. Qaa ii asuganon̄ qendeema onombe tegoja. ¹² *Momalaarinon̄ Mooseswaa Kana qaa mende nemun̄ konja. Qaa iikanon̄ jojopan̄ qaa kuuya ten̄ kondaborowombaajon̄ uunana kuun̄keja. Kana woi ii an̄a an̄a. Kana qaawaa kania ii kokaen̄ jero oogita eja, “Kana qaa kuuya ten̄ koma otaan̄keji, iinon̄ mono kotiin̄ laligowaa.”

¹³ *Kana qaa mende waleembonaga, kaen̄anon̄ laaligo kombomban̄a mokoloowonaga. Kaento, Anutunon̄ anana iyan̄aa Kana qaayaa so qasuaan̄ nonomambaajon̄ togon̄ Kraist wasiro ala ilailaanana koloon̄ downana mero. Bun̄a Terenon̄ qaa mon̄ kokaen̄ oogita eja, “Ejemba gere batuyanon̄ mondon̄ onon̄juti, Anutunon̄ ii kuuya qasuaan̄ onono laligoju.” Iikawaa so Kraist gerenon̄ mondon̄gi ananaa kitinana kolooro Anutunon̄ qasuaan̄ muro iikaan̄a kanon̄ downana mero. Qasumasuaa ananaa qananon̄on̄ uroti, ii qetegoro.

* **3:6:** Jen 15.6; Room 4.3   * **3:7:** Room 4.16   * **3:8:** Jen 12.3   * **3:10:** Dut 27.26   * **3:11:** Hab 2.4   * **3:12:** Lew 18.5   * **3:13:** Dut 21.23

¹⁴ Benjana Aabrahamnonj Anutu moma laariro kotuegonj muroti, iikawaa so kotu-motue iikanonj waba kantri kuuya sokoma yonoo bunagiaga koloowaatiwaajonj moro. Kaenj moma kuuya ananaa downana mero. Downana mero Kraist moma laarinij kana kokaenj koloowaa: Anutunonj Unjaya Toroya nonomambaa qaaya somonjgoroti, nono uunana meleema Unj ii saanonj bunj qenj aowonja. Kianj.

Kana qaa ano oyanboyanj mokoloowonjatiwaa soomonggo qaa

¹⁵ Oo uumeleenj alauruna, niinonj balononj laaligowaa sareqaaya monj kokaenj jemaña: Monjonj borosamoya tosia yonoo bunjaga koloowaatiwaa qaaya tuunjonj jero somonjgogita eji, ii monjonj monj qewagonj kanagenj qaa monj qaganonj toroqemambaajonj amamaawaa. ¹⁶ *Mobu, Anutunonj soomongowaa qaaya ii Aabraham ano gbilia monj yorojonj jenj somonjgorota eja. Bunj qaa iikanonj “gbiliuruga” mamaga ananaajonj tani kaanja mende jejato, eja motoongowaajonj kokaenj jeja, “Ii goo gbilinonja monj ii mumaña.” Eja motoonggo ii Kraist.

¹⁷ *Qaa iikawaa kaniaajonj kokaenj jejenj: Soomongowaa qaa iikawaa honja ii mono kamaawaatiwaajonj amamaawaa. Anutunonj ii walawala jenj somonjonj gbani 430 tegoro kanonj Kana qaaya mokolonj Mooses muro. Kana qaa iikanonj soomonggo qaaya wala jeroti, ii qewagomambaajonj amamaawaa. ¹⁸ *Oyanboyanj koloowombaa kotu-motueya ii Kana qaa otaanj mokoloowonagati eenj, Anutu waa soomonggo qaawaajonj mende toroqenj amamaanij eenj toontoonj ewabo. Bunj qaaya Aabraham muroti, ii eenj tootonj mende eroto, Anutunonj qaaya iikawaa so Aabraham kotuegonj muro oyanboyanj mokolonj laligoro.

¹⁹ Aabraham eenj kotuegonj munj Kana qaa ii mono nomaembaajonj anota eja? Kawaa kania ii kokaenj: Ejembanonj kana uugunj jinjaunj qenj laligogitiwaajonj Anutunonj Kana qaa ii kanagenj toroqenj jenj asugiro. Jenj asugiro Siwe gajoba yonononj ii menj kamaanj ala ilailaa eja (namel man, mediator) Mooseswaajonj isaama borianonj anji Anutu waa je menj ejemba batunananonj nama jenj kotoro. Kana qaa iikanonj kambanj so enj uma galenj koma nonombaatiwaajonj ama qaagoto, kanagenj Kana qaawaa esujanonj kamaawaatiwaajonj ii nonono. Aabrahambaa gbili mombaa soomonggo qaaya nonono eja iikanonj asugiroti, kambanj iikanonj Kana qaawaa esujanonj mono kamaaro.

²⁰ Ala ilailaa eja iinonj Anutu ano ejemba batunananonj nama qaa gawonj menjkeja. Anutunonj soomonggo qaaya ii ala ilailaaya qaa, mono anjo Aabraham muro. Kawaaajonj oyanboyanj koloowombaa soomonggo qaaya ii uuta ano Kana qaa iikanonj mono newo baatanonj raja. Kianj.

Kana qaawaa gawonj honja ii nomaenj?

²¹ Kaenj raro Kana qaa ano oyanboyanj koloowombaa soomonggo qaa ii aojao me qaago? Awawi! Anutunonj kotiinj laligowombaa Kana qaaya nononagati eenj, mono onjonj Kana qaa otaanj Anutu waa jaanonj solanja koloowonaga. Kawaaajonj qaa woi ii mende aojao. ²² Qaagoto, qaa woi ii anja anja. Anutunonj soomonggo qaaya ii uumeleenj ejemba oyanboyanj mokolonj nonomambaajonj ama anota eja. Soomonggo qaa iikanonj Jiisas Kraist moma laarionj, mono ananaanonj honjowo koloowaatiwaajonj moma kokaenj arenjonj jero, “Singisonjgo ejemba uugia mende meleembuti eenj, mono eenj toontoonj Anutu waa jaanonj mende solanjanuwuya.” Kawaa kania ii Bunj qaanonj kokaenj jerota eja, “Singisonjononj mono gomanj so ejemba kuuya gbadoonj nonono laligojonj.”

²³ Wala uunana mende meleenij momalaarinananonj mende kolooro Kana qaanonj somonjonj galenj koma nonoma kapuare uutanonj nonono. Kanagenj Anutunonj momalaariwaa kania ninisaano kolooroti, kambanj iikanonj kasa gbadonj laaligonana ii tegoro.

* 3:16: Jen 12.7 * 3:17: Eks 12.40 * 3:18: Room 4.14

²⁴ Kaen raniņ Kana qaa ii boinanaga kolooņ Kraistwaa kania mobombaajon kuma nonomakeja. Boi eja gbaworo kuma oņonņiti, iikawaa so qaa iikanon nunuama solanā koloowombaajon mindiņon galen koma nonomakeja. Kaen ama Kraistwaa kania moma asariņ moma laariņ muniņ qaanana jeņ tegoro solananiwombaajon kuuņ nonomakeja. Uunana meleenin boiwaa gawoņa ii mono kamban iikanon tegowaa. ²⁵ Uunana meleenin momalaarinananon kolooro Kana qaa baatanon mende laligonin iikanon boi kaanā mende toroqen galen koma nonomakeja. Kian.

Anutuwaa meraboraana kolooņ laligojō.

²⁶ Kuuya oņonon Jiisas moma laariņ mugi kolokoloo dologa oņono Anutuwaa meraboraana kolooņ Kraistwo qokotaan nanju. ²⁷ Kraistwo nambutiwaajon oomulu meņ oņonņiti, kuuya oņo mono Kraist moma anņon koma iikanon maleku taanā kaanā esuuņ aon iwo qokotaan nanju. ²⁸ Oņo korebore Kraist Jiisaswo qokotaan nanņi mindirin oņono motooņgo kolooņ laligoju. Kawaaajon Juuda ano kantri tosaanā yoņonon Anutuwaa jaanon tuuņ woi ii mombo mende kolooju. Iyanġiaa gawoņgia meņkejuti ano welenqeqe omaya koloojuti, Anutunon mono injiro tuuņ woi mende toroqen kolooju. Ejemba oņonon Anutuwaa jaanon tuuņ woi mende toroqen kolooju.

²⁹* Oņo Kraistwaa buņa koloojuti een, mono Aabrahambaa gbilia iwaanōnga kolooņ tinitosauruta laligoju. Kaen kolooņ soomōngo qaayaa hoņa oyanboyan ii buņa qen aowutiwaa so kolooju. Kian.

4

Anana Kraistwaaajon ama Anutuwaa meraborata koloonin.

¹ Qaa ii toroqen kania kokaen jemaņa: Meranon maņaā borosamoya buņa qen aowaatiwaa so koloojato, mera gbaworo laligon kamban kanon welenqeqe omaya yoņowo ororon kaanā kolooja. Maņaā borosamo iwoi kuuyaa toya koloowaato, kilen welenqeqe yoņoo kooroņgianon alagiaga kolooņ gawoņ tawaya qaa een meņkeja.

² Kaen mera laligon galenuruta yoņoo newo baagianon nano yoņonon laaligoya kuuya areņon galen koma jeņ koton munkeju. Maņanon kamban ama muro kan kuuwaati, iikanonadeen kanain ano borosamo toya kolooņ laligowaa. ³ Nononana kaanjadeen wala uuwaa leegenanon mera gbaworo kaanā laligonin. Kamban iikanon beņ ano kawali galen Siwe namo batugaranon iwoi kuuya galen koma oņomakejuti, iyoņonon mono nono kaanagadeen galen koma nonoņgi een yoņoo welenġia qen newo baagianon laligonin.

⁴ Kaen laligoninto, Anutuwaa kambananon kan kuuro Meria wasiro embawaanōnga kolooro. Juuda ananaa Kana qaa baatanon laligomambaajon kolooro. ⁵* Kana qaa baatanōnga isama nonoma downana memambaajon asugiro. Kaananon Anutuwaa meraboraana kolooņ buņaya moma anālidaboron laligojō.

⁶ Kaen Anutuwaa meraboraana koloojutiwaajon ama Anutunon Meriaa Unaya wasiro uunananon kemen kokaen qamakeja, “Oo Aba Amana!”* ⁷ Kaen qamakeji-waaajon ama mende toroqen welenqeqe omaya koloojanto, Anutuwaa meraboraana kolooņ laligojan. Kaen laligojaniwaaajon ama Anutunon oyanboyan Buņaya gono buņa qen aon galen koma laligowaga. Kian.

Poolnon Galesia yoņoojō majakaka moro.

⁸ Oņo wala Anutu mende moma koton laligogi. Kamban iikanon tando lopion ano beņ kawali galen beņ hoņaā laaligoya mende meņ laligojuti, ii tawagia qaa een welen qen oņoma kamaanqeqeta laligogi. ⁹ Kaen laligogito, uugia meleema kamban kokaananon Anutuwaa kania moma koton laligogita Anutunon moma koton oņono

* **3:29:** Room 4.13   * **4:5:** Room 8.15-17   * **4:6:** Aba ii Arameik qaanon Ama.

laligoju. Anutunon moma ononji, qaa iikanon wana koloon ononja. Kaen laligojuto, dunanon mombo naambaajona ben kawali galen iwoi kuuya galen komakejuti, mono iyonoonon meleema jaasewan qen onoma laligoju? Ben kawali galen ii esungia kamaanqeqeta koloojuto, ononon mono kilen ii welen qen onoma kamaanqeqeta koloowombaa siina moju. Ii mende sokonja.

¹⁰ Ii welen qen onoma kendon rara kamban kania kania iikawaajon mogi uro tororo otaankeju. Sabat kendon ramakeju. Koin gbiliala kouro bengia romonon koin so aisoonkeju. Yambuyambu korisoro ama kendon tosia ii gbani so tororo otaankeju. ¹¹ Niinon onoonon ama toroko kokaambaajon mojen: Niinon onoo batugianon gawon mewe hona mende kolooro een tontonon seleqe qe amambo.

Galesia yononon Pool gema qewombaaajon анги.

¹² Oo uumeleen alauruna, niinon kokaen kuun qisin ononjen: Niinon onoo kaana koloon laligowetiwaajon ononon mono noo so koloowu. Iwoi bologa mon mende ama nonji. ¹³ Niinon wala onoonon kan ji niro selenalala kamaaro laligoweti, kania iikawaajon rama Oligaa Buna jen asariwe mogi. Ononon ii moma komuju. ¹⁴ Niinon selekamakamaa laligowe gema nuwombaa angobatoya mokoloogi, ii mojenton, kilen mende jejewili ama sureen nonji. Kaen qaagoto, nii niigi Anutuwaajon gajoba kaana koloowe nonji. Oopopoo, noojon Kraist Jiisas iyanalala tani romonon horon noma "Oowe oowe!" jegi.

¹⁵ "Oowe oowe!" jen selenanon gemananon poujou qen jaa korogia qonjoma nombombaaajon mogito, ii mende sokono mesaogi. Onoo kaniagia moma ii ononon kaen nanon jejen. Yei! Kamban iikanon qaakorisoro honon qaa angiti, ii mono nomaambaajon kamban kokaamba qaonota een laligoju? Ii mende sokonja. ¹⁶ Onoo Buna qaa hona jenkejenjiwaajon mono kere ama nonju me?

¹⁷ Ejemba tosaan yononon onoonon ama uugere amakejuto, ii uugere awaaga qaago. Ii awaaga qaagoto, yononon onoo nonoononon unuama batunananon jawo ama togon nombutiwaajon moju. Kaen mendeema nononji uugere qaganon iyanalala nanon onon-butivaajon kaparan komakeju. ¹⁸ Onoo nanamemen awaa ambutiwaajon uugereya amakejuti, ii awaa soro. Niinon onoo batugianon laligowe kamban iikanonadeen qaagoto, mono kamban so kaen angi sokombaa.

¹⁹ Oo kokouruna, nii kolokoloo dologa koloowutiwaajon masu kaana nuro siimbobolo mobeti, iikaanagadeen mono dunanon mombo mojen. Kraistwaa nanamemenanon onoonon koloon kotowaatiwaajon siimbobolo ii moma laligojen. ²⁰ Noo uunanon mono onoonon ama sisau kolooja. Kawaajon niinon kamban kokaamba onoo batugianon laligomambaajon motoqoto mojen. Onowo laligon qaa arona men kamaan ama qaa bonjon jemambaajon mojen. Kian.

Haagar ano Saara yoroo sareqaa

²¹ Tosaana ononon Juuda nonoo Kana qaa Tere otaawombaaajon mojuto, qaa iikawaa kania ii ononon moma kotoju me qaago? Kania ii moma asariwutiwaajon qisin kuun ononjen. ²² *Buna qaa mon kokaen oogita eja: Aabrahambaa merawoita woi koloori: Mon welenqe qe emba kamaanqeqetanon (sleiw) mero ano mon ii anaa suujarin embia (frie) solana laaligoya iinon mero. ²³ Welenqe qe embanon meria meroti, iikanon mera kolokoloo kanaan kolooroto, mon emba (frie) solana laaligoyanon meroti, iinon Anutunon mera koloowaatiwaa qaa somongoroti, mono qaa iikawaa hona koloowaatiwaajon kolooro.

²⁴ Qaa iikawaa kania ii aasangoya. Emba woi ii Anutunon ejemba ananawo soomonon aren woi anoti, mono iyoroo saregaraga. Soomonon aren mon ii Sainai (Sinai) baananon anoti, iikawaa sareya ii emba qata Haagar. Ejemba soomonon

* 4:22: Jen 16.15; 21.2

aren̄ ii otaan̄kejuti, iyon̄onon̄ mono Kana qaawaa jen̄kooto baatan̄on̄ laligoju ano gbiliurugian̄on̄ qaa iikawaa welen̄a qen̄kebutiwaajon̄ koloon̄keju.

²⁵ Haagar ii Sainai baan̄a, Arebia balon̄on̄ nan̄jiwaa sareya kolooja. Sainai iikawaa alia ii Juuda gomambaa siti qata Jerusalem. Siti iikawaa kanagesoya somata melaa yon̄onon̄ kaman̄ kokaamba Kana qaa baatan̄on̄ laligogi somon̄gon̄ on̄ono solan̄a (frie) mende kolooju. Kawaajon̄ sogara motoon̄go koloojao. ²⁶ Solan̄a (frie) mende koloojuto, Jerusalem siti mon̄ eukan̄on̄ laligojuti, iyon̄onon̄ mono kasa gbadogia qaa solan̄a laligoju. Nonoo nemunana Saara iin̄on̄ siti iikawaa sareya kolooja. ²⁷ *Iikawaa gejatootoo qaaya ii kokaen̄ oogita eja,

“Emba ejan̄on̄ mojoya tiroti, iin̄on̄ mono merabora on̄ono seigi iikan̄on̄ emba loyawo ii uugun̄ haamo ambaa.

Kawaajon̄ emba arun̄a merabora mende menati, gii mono kilen̄ aisoon̄ laligowa. Masu mende guro laligonati, gii mono kilen̄ qa gigilaan̄ merabora koloowaatiwaan̄on̄ otokorian̄ maama laligowa.”

²⁸ Oo uumeleen̄ alauruna, on̄o Aisakwaa so Anutuwaa soomon̄go qaan̄on̄ nemun̄ koma on̄ono kolokoloo dologa koloon̄ laligoju. ²⁹ *Kaman̄ iikan̄on̄ merabora kolokoloojaa kanaan̄on̄ kolooroti, iin̄on̄ koga Un̄a Toroyanon̄ nemun̄ koma muro kolooroti, ii sisiwerowero ama mun̄ laligoro. Kaman̄ kokaamba kaan̄jadeen̄ sisiwerowero kaan̄a ii eja.

³⁰ *Kaen̄ ejato, Bun̄a qaa mon̄ ii toroqen̄ kokaen̄ jegita eja, “Welen̄qeqe embawaa merian̄on̄ mono Man̄aa borosamoya mende mewaa. Emba solan̄a laaligoya iwaa meriawo ii motoon̄ mende mendeema an̄gon̄ kombao. Kawaajon̄ welen̄qeqe emba kamaan̄qeqeta ii mono kon̄jona meriawo kembao.” ³¹ Oo uumeleen̄ alauruna, sareqaa kaan̄aa so anana mono welen̄qeqe embawaa mundaŋuruta gbadonanawo mende koloojonto, emba solan̄a laaligoyaa mundaŋuruta koloojon̄. Kawaajon̄ meloqelokan̄jin̄ nanamemen̄ ii mono kon̄jombu. Kian̄.

5

Lolon̄gon̄ Kraistwo nanan̄ solan̄an̄on̄ nambu.

¹ Kraistn̄on̄ Kana qaa baatan̄on̄ga isama nonono solan̄a laligojon̄. Iikaan̄a laligon̄ tosian̄on̄ on̄o mombo horon̄ Kana qaawaa qaqan̄ iikan̄on̄* somon̄gon̄ on̄ombubotiwaajon̄ mono galen̄ men̄ aon̄ laligowu. Welen̄qeqe omaya kaan̄a koloowubotiwaajon̄ mono kotiin̄ bon̄ qen̄ nambu.

² Mobu! Pool niin̄on̄ kokaen̄ injowee mobu: Tosian̄on̄ Anutuwaa aiweseya selegian̄on̄ kotowutiwaajon̄ jegi wambelaawuti een̄, Kraistn̄on̄ mono ilaan̄ on̄omambaaajon̄ amamaawaa. ³ Qaa ii toroqen̄ kokaen̄ nan̄gon̄ jeman̄a: Eja kuuya on̄oo selegia koton̄ aiwese mewutiwaajon̄ mogi on̄onon̄ wambelaawuti, iyon̄onon̄ mono Kana qaa kuuya ten̄ koma otaawutiwaa so kolooju. Ii mende otaagi mende sokombaa. ⁴ On̄o Kana qaa ten̄ koma otaan̄ iikaan̄a kan̄on̄ solan̄a koloowombaaajon̄ mojuti, on̄onon̄ mono Kraistwaan̄on̄ sopa qisigon̄ iwo mende toroqen̄ nan̄ju. On̄o mono Anutuwaa kalen̄morian̄a mesaon̄ seleen̄gen̄ kamaan̄ lan̄ laligoju.

⁵ Lan̄ laligojuto, anana mono Anutuwaa jaanon̄ dindin̄a koloowombaaajon̄ jejeromon̄romon̄a ama awelegon̄kejon̄. Kaen̄ anin̄ Un̄a Toroyanon̄ inaan̄ nonono Anutu moma laarin̄ munin̄ qaanana jen̄ tegoro solan̄aniwombaaajon̄ mambomakejon̄. ⁶ Kraist Jiisaswo nanin̄ uuwaa hon̄a momalaari ii motoon̄gonon̄ mono ilaan̄ nonomakeja.

* **4:27:** Ais 54.1 * **4:29:** Jen 21.9 * **4:30:** Jen 21.10 * **5:1:** Gere batuya (yoke) ii bulmakao woiwaa arogaran̄on̄ ama somon̄gogi mindirin̄ orono iikan̄on̄ motoon̄ kare me balon̄qeqewaa kinon̄ horon̄kejao. Kawaa so Kana qaa gbadon̄on̄ laligojan̄i een̄, gawon̄a mono pondan̄ mewa.

Anutu moma laarinij inaan nonono afaangon ujopa ama aonij sokonjato, momalaari hona qaa ii mende ilaan nonomakeja. Kaanagadeen Anutuwaa aiweseya selenananon kotogita eja me qaago, ii so motoonggo kolooja. Selewaa mon me mon ii Anutuwaa jaanon mende ilaan nonombaa.

⁷ Wala uu melenmeleembaa kuu aanon angole kaana uulanawo kenji. Awaagadeen kenjito, boi takapolakaya monon kan sisau men onoma batuyanon koto qaa hona mende toroqen ten komakeju. ⁸ Anutunon onoomakeji, iinon batuyanon kotowutiwaajon mende tutugon kuun onomakeja. Ii qaago. ⁹ *Yiist melaada monjonon ama flauawo meleenij korebore mero somariin waamakeja. Iikawaa so sisau melaanon mono sokoma onono korebore jinjaun qewubo.

¹⁰ Boi takapolakaya iinon sisau men onono jinjaun amakejuti, Anutunon mono iwaa nanamemenaa irona meleema muro siimbobolo moma laligowaa. Niinon Pombo nama moma laarin onoma onoojon kokaen moma awasankaka koloojen: Ono Kraistwaa Buna qaa tororo otaan momo morota kuuya yakariwombaajon moma kotiin laligowu.

¹¹ Oo uumeleen alauruna, ono kaen laligowuyato, niinon Kraist maripoonon komurotiwaa kania jen seiwe Juuda yonoo uugianon iikawaajon bolinkeja. Maripoombaa qaaya mesaowenagati een, mono sisiwerowero mende ama nombuyaga. Anutuwaa aiweseya eja selegianon koma kotowutiwaa Buna qaaya toroqen jen uukuukuu men onombenagi een, mono kakasililin mende ama nombuyaga. ¹² Tosianon kuun onoma sisau menkejuti, iyononon mono koma kootowaa qaagia otaadaboron iyangiaa sele kitigia kuuya koton aogi mobe sokonaga.

¹³ Oo uumeleen alauruna, Anutunon ono kana walagaa qaanonga loloon gbadogia qaa laligowutiwaajon onoonoto, kokaembaajon mono galen men aon laligowu, "Mono gbadononga loloon solana laligojon," kaen jen monon uugianon waaro selewaa siingia kombombana bologanon mono galen koma onombabo. Onoangiaa aingianon qaagoto, mono ujopa qaganon nama welen qen aon laligowu. ¹⁴ *Kana qaa wana motoonggo otaagi Anutuwaanon qaa kuuya mono kaanagadeen hongiwawo koloowuya. Qaa wana motoonggo ii kokaen, "Geenga jopagon aonkejani, iikawaa so mono ejemba kuuya uuganon jopagon onomakeba." ¹⁵ Kaen jejato, bao kasu kaana ain aon memesoso men aonkejuti een, mono onoangia tiwilaan aowubotiwaajon toogia pondan moma laligowu. Kian.

Uña Toroyanon galen koma onono laligowu.

¹⁶ Niinon kokaen jemaña: Uña Toroyanon mono nanamemengia galen kono laligowu. Kaen laligogi iinon uu selewaa siingia kombombana bologa ii qero kamaaro mende ten koma otaankebu. ¹⁷ *Kawaa kania ii kokaen: Uu selewaa siin kombombana bologanon mono Uña Toroya qetama lan koposongoro Uña Toroyanon uu walagaa ku-usuna qemambaajon moro batugaranon deenden ero aonkejao. Kaen aonkejaotiwaajon ononon iwoi awaa ama mewombaajon moma ii amamaankeju. ¹⁸ Ii amamaankejuto, Uña Toroyanon unuano kema laligojuti een, mono Kana qaa baatanon mende laligoju.

¹⁹ Uu selewaa nanamemen walagaa gawon hona ii asuganon ero mojon. Ii kokaen: Kaisero alia-alia lan angi uugianon menjerenoro serowilin amakeju. ²⁰ Tando lopion waegia men bengia mepeseen onongi uugia sololoon onono owen jenan amakeju. Kere kolooro angowowo ama aonkeju. Mombaanon iwoiwaajon uutanon motoqoto moma baagon yon jen uuduudu momakeju. Iyangiaajonadeen romongon iwoi horon kirinjaba menkeju. Juma mendeema aon tuuna tuuna men jejewili ama aonkeju.

* 5:9: 1 Kor 5.6 * 5:14: Lew 19.18 * 5:17: Room 7.15-23

²¹ Tosaanja yonoo iwoiwaajon iimasiin moma goronkiki ama jejelomban ama nene jabujabu nen apu kotiganon enkalolon amakeju. Ii ano sili tosaanja kaanja amakejuti, iyonoojon wala jewe ano iikawaa so galen meme qaa ii walawala jeweta dunanon mombo kokaen jejen: Ejemba sili kaanja amakejuti, iyononon mono Anutuwaabentoton uutanon mende ubuya.

²² Yononon qaagoto, Unja Toroyanon gawon menkejiwaa hona ii uujopa, korisoro, luae ano nanamemen awaa kokaen: Lombo kuuya moma mokosingon tosaanja ala men onoma nanamemen loloogen amakeju. Qaagia pondan otaankeju.

²³ Gumbonjonon qaganon tosaanja ama onoma iyanjia tororo galen koma aonkeju. Ejemba sili kaanja amakejuti, iyononon Kana qaa mende qotogonkeju. ²⁴ Ejemba Kraist Jiisaswaa bunja koloon laligojuti, iyononon uu selegiaa siingia kombombanja bologa ano bologaa uugeregia ii kuuya Jiisaswo maripoonon анги men komurota laligoju.

²⁵ Unja Toroyanon uunananon kemero laligojoni een, nanamemenana mono kaanagadeen Unja iikanon galen koma nonono ama men laligowona. ²⁶ Kaen laligon qabunja omaya nonombutiwaajon mende kaparan koma een toton mende awelegon aonkebu. Uubooli ama aowubotiwaajon mono uuwaawaa ano uuhoongo qaganon mende ama aonkebu. Kaanagadeen goronkiki mende amakebu. Kian.

6

Lombogia mono bosima ilaan aonkebu.

¹ Oo uumeleen alauruna, monon kana uugun singisono ano mokoloojuti een, uumeleen alauruna ononon mono ala kaanja ii migigiin mindingon mugi mombo kana mokoloowaa. Kaen ama geenja kaanagadeen angobatonon kamaan guwabotiwaajon mono galen men aon laligowa. ² Lombogia mono ilaan aon bosimakebu. Iikaanja kanon Kraistwaa Kana qaaya otaagi honawo koloonkebaa. ³ Monon kamaanqeqeta laligon kilen anajon moro uuta kolooji, iinon mono iyanja tiligon aonkeja.

⁴ Kaen mende ambuto, motomotoon ononon mono onoangiaa nanamemengia gosin angotete megii sokombaa. Kaen ama alagia uugun qabunagiawo koloojutiwaajon mende awelegowuto, mono onoangiaa kanagiaajondeen selegia mepeseegi sokombaa.

⁵ Anutunon lombonana morota morota mendeema nonono anja anja bosimakejon. Kawaajon anana tosaanja yonowo leelee ama gosin aowombaaajon amamaankejon.

⁶ Boi qaazunon mombaajon Bunja qaa kuma munkeji, iinon mono iikawaa tawaya meleema iwoiya awaa kuuya mendeema bakaya munkeba.

⁷ Onoangia mono mende tiligon aonkebu. Monon nene waroga komoro hona iikawaa so kolooro mokoloowaa. Qaa iikawaa so Anutunon kilenanana iima irona iikawaa so nonombaa. Kawaajon Anutu ii eja omaya kaanja mepaqepae men mubombaajon amamaankejon. ⁸ Uu selewaa siin kombombanja bologanon mon nemun koma muro iikawaa waroga lan komomakeji, iinon mono iikawaa kondemondena mokolon bolinkebaa. Iinon bolinkebaato, Unja Toroyanon mon sololon muro iikawaa waroga komomakeji, iinon mono hona iikawaa so mokolon laaligo kotigaa bunja koloon laligowaa.

⁹ Anana jegenja nama gawon awaa awaa men laligon iikanon mono loorin tanzololon mende ambona. Ataqtan ama gawon mende mesaowonati een, hona meme kambananon kan kuuro iikanon mono gawonanaa tawaya mokolowona. ¹⁰ Kawaajon namonon laligowonatiwaa so anana mono ejemba awaa ama onombombaaajon jegenja nama laligowona. Uumeleen kanageso uutanon laligojuti, ii wala ala ilailaa ama onomakebona ano yonoo gemagianon ejemba tosaanja kuuya kana kolooro men qeangon onomakebona.

Galen meme ano yeizozo qaa tetegoya

¹¹ Pool niinon kirifi men neenaa boronanon tere waŋa somata koi onoojon oojeni, ii iibu. ¹² Ejemba Anutuwaa aiweseya selegianon kotowutiwaajon kuun onomakejuti, iyononon kuuya sele megii balon ejembanon yonoojon mogi ubaatiwaajon kaparan komakeju. Kraistnon maripoonon komuroti, qaa iikawaajon sisiwerowero ama onombubotiwaajon mono kaen kuun onomakeju. Iikawaa kania morota mon qaago. ¹³ Anutuwaa aiwesegiawo yononon mono angio kaanagadeen Kana qaa mende otaadaboron laligoju. Kaen qaagoto, onoo selegia kotowutiwaajon mojuuti, iyononon mono onoo sele kitigiaajon ama iyanagiaa selegia men uma qabuŋagiawo koloowombaajon momakeju.

¹⁴ Kaen momakejuto, niinon Ponana Jiisas Kraist maripoonon komuroti, mono Buŋa iikawaajon ama selenaa mepeseenkejen. Qabuŋa morota mon mende mongamakejen. Ii yamagen (kozigen)! Kraistnon maripoonon komuro iwo torogewe momo arenananon utegoro sili bologaa sisia menkejen. Balon ejembanon selewaa nanamemen bologa mewombaajon romonon qaa jenkejuti, niinon mono iikaan baagen koomuya tani koloojen. Mepeseen nombuti me selenanon qaa ambuti, iikawaa kitia ii mende meleemaŋa. Namonon qaa gosin tosia mogi uro tosia mogi kamaanqeqeta kolooji, ii noo momo arenawo so motoonngo mende koloojao.

¹⁵ Selenananon aiwese kotogi me qaagoti, iikanon mono so motoonngo kolooja. Iikanon gorosona koloojato, kolokoloo dologaa donja koloojoni, iikanon mono hona toon kolooja. ¹⁶ Ejemba kolokoloo dologaa jenkooto qaa otaan laligojuti, Anutunon Juuda kuuya ii ano Anutuwaa uumeleen kanageso kuuya onjo mono kiankomun onono luaenon laligowu.

¹⁷ Qaa tetegoya ii kokaen jejen: Niinon Jiisas qegitiwaa lopoya ii neenaa selenanon ero bosimakejenjiwaajon mononon mono uulombo mende torogon nomba.

¹⁸ Oo uumeleen alauruna, Ponana Jiisas Kraistwaa kalenmoriananon mono onowo en unagia kotuegonkeba. Qaa ii onanon.

Efesus Tere Poolnoŋ Efesus yoŋoo Tere ano. Jen-asa-asari qaa

Poolnoŋ Room sitiwaa kapuare mirinoŋ rama Efesus uumeleen tuuŋ yoŋoojoŋ Tere koi ooro. Efesus ii Eisia prowinswaa siti waŋa. Siti iikawaa uutanonŋ koŋkororo mamaga ama meŋ laligogi. Poolnoŋ misin gawonŋ meŋ liligoro indina karoonŋ kolooro Efesus kaŋ gbani karoonŋ kanonŋ Buŋa qaa jen laligoro. Efesus sitinoŋ Juuda ejemba tosaana gomaŋ toya yoŋoo batugianoŋ laligogitiwaaŋ Poolnoŋ tere koi oonŋ kokaenŋ kuma onono, “Kraistnoŋ tuuŋ woi mindiro uumeleen tuuŋ motoonŋgo koloojao.” (2.15-16), (3.6) Anutunonŋ uusiina ano kalenmoriaŋa uumeleen tuuŋ ananaaŋonŋ nomaenŋ ano eji, ii mamaga jen asarija. (3.10) Iikawaa sare-qaaya karoonŋ ii kokaenŋ jero:

1. Uumeleen kanageso ononoŋ sele busu motoonŋgo koloogi Kraist ano waŋgia kolooja. (1.23; 4.15-16)

2. Uumeleen kanageso ononoŋ miri motoonŋgo kaŋa koloogi Kraistnoŋ onoo tandogia kombombaŋa kolooja. (2.21-22)

3. Uumeleen kanageso ononoŋ emba buŋa kaŋa koloogi Kraistnoŋ logia kolooja. (5.25-27) Kaŋagadeen Kraistnoŋ Efesus onoo tuuŋ woi mindirinŋ orono iikawaajonŋ sele busu motoonŋgo kolooju. Asasagaa ejemba koloogitiwaaŋonŋ laaligogiaa gejanono qaaya qaaya ooro. Kiaŋ.

Buk kokawaa bakaya waŋa 4 ii kokaenŋ:

Qaa mutuya 1.1-2

Kraist ano uumeleen kanageso 1.3-3.21

Kraistwo laaligo gbilia 4.1-6.20

Terewaa qaa kota waŋa 6.21-24

¹ *Anutunonŋ Pool nii uusiina so wasinŋ nono Kraist Jiisaswaa aposol koloojenŋ. Momalaari alauruna soraaya Kraist Jiisaswo qokotaanŋ Efesus sitinoŋ laligojuti, niinoŋ onowo qaa aminŋ mobombaajonŋ tere koi oojenŋ.

² Anutu Maŋnana ano Ponŋ Jiisas Kraist yorononŋ mono kalen-moriaŋ ononi luaenonŋ laligowu.

Kraistnoŋ Anutuwaa kotumotueya nonomakeja.

³ Anana Ponŋnana Jiisas Kraistwaa Maŋa Anutu mepeseenkebona. Iinoŋ anana Kraistwo qokotaaninŋ uunananoŋ qeangowaatiwaaŋonŋ Siwewaa kotumotueya ano kalenŋa kania kania ii uunananoŋ anota laligonŋ koujonŋ. ⁴ Anutunonŋ anana wala monowaa monoyanoŋga kokaenŋ koloowombaajonŋ meweengonŋ nonono: Kraistnoŋ nemuŋ koma nonono anana iwaa buŋa soraaya koloonŋ Anutuwaa jaase-waŋaŋonŋ koposowaa qaanana qaa nambona. Kaenŋ meweengonŋ nonoma iikawaa gematanonŋ Siwe namo mokolonŋ ama orono. Kambaŋ iikanonŋadeen kanainŋ ejemba jopagonŋ nonoma laligonŋ kouro.

⁵ Jopagonŋ nonoma uusiina so walawala qaa je areŋa ama qaanana kokaenŋ jen tegoro: Jiisas Kraistnoŋ nemuŋ koma nonono Anutunonŋ nonono iyanŋa meraboraana koloowona. ⁶ Wombo Meria ii ananaaŋonŋ wasiro kamaanŋ Anutuwaa kalenmoriaŋa ku-usuna buŋabuŋayawo qeleema sewana qaa eenŋ nonono. Anana mono kalenmoriaŋa iikawaajonŋ Anutu mepeseen muŋkebona. ⁷ *Anutuwaa kalenmoriaŋa kowia ii somata qatawo. Kawaa so Jiisasnoŋ saya maama iikanonŋ

* **1:1:** Apo 18.19-21; 19.1   * **1:7:** Kol 1.14

dowenana mero. Ii merotiwaaajon Anutunon saanon singisongonana mesaon songbama nonomakeja.

⁸ Iinon kalenmoriaña ii kowianonga kelemalelen maaro qanananon uro. Moma makootoya uuta kuuya iikawaa so kokaen men asarin nonono: ⁹ Anutunon wala iyanjaa uutanon qaa aren somonjon moro awaa kolooro qaa arena ii aasangoyanon ero een laligon kougito, Kraistnon Anutuwa qaa jetaa so otaan kamaan anana ninisaano iima monin. ¹⁰ Anutunon waladeen kalenmorian arena kania ii kokaen romonjoro, “Anutu niinon aren ii otaan laligon laligowe kambana tororo kan kuuro iikanon honawo kolooro kokaen asugi-waa: Kuuya Siwe gomambaa jakeya jakeya iikanon me namonon koloon laligojuti, niinon mono ii kuuya mindirin somonjon onomanja ano Kraist kuun mube kuuya yonoo wangia motoonjo koloon laligowaa.”

¹¹ Anutunon waladeen iyanjaa uuta so qaa somonjorota eji, mono aren iikawaa so kuukuu qaaya jero iwoi kuuya koloonkeja. Iyanjaa arena iikawaa so walawala Juuda kanageso nono iyanjaa bunja koloon laligowombaajon jen tegon nonono. Kawaa so tosia anana Kraistwo qokotaanin metogon nonono iwaanon oyanboyan akadamu ii borosamo kaanja bunja qen aon laligojon. ¹² Juuda kanageso nononon Kraistnon galen koma nonombaatiwaaajon mamboma walawala jejeromonromon ama mun laligon kouninji, iinon anana Anutuwa ku-usunja bunabunayawo ii mepeseen laligowombaajon ama meweengon nonono.

¹³ Waba kantri onoononga tosiannon kaanagadeen Kraistwo toroqen qokotaagi. Hamoqeqewaa Oligaa Bunaya jegi qaa honja ii moma uugia meleengi. Unja Toroya iinon Anutu qaqabunayaa munjen aiweseya kolooja. Unja ii wasiro kamaawaatiwaa qaa somonjoroti, iinon mono ii uugianon ano kemero. Kraist moma laarin mug Anutunon aiweseya kombombanja ii mokotaan onono laligoju. ¹⁴ Anutunon kanagesouruta Siwewaa oyanboyan akadamu nonomambaa qaa somonjoroti, ii mewombaa aiweseya Unja Toroya ii wala ama nonono. Unja Toroya uunananon ano laligojiwaaajon mono kokaen moma kotijon: Anutunon downana men bunauruta koloonin era namononga nunuano Siwenon uma oyanboyan mokoloowonja. Kawaajon mono Anutuwa ku-usunja bunabunayawo ii mepeseenkebonja. Kian.

Poolnon Anutu mepeseen kokaen qama kooliro:

¹⁵ Kanon oyanboyan mokoloowombaajon ama niinon Efesus onoojon qama koolinkejen. Ononon Pon Jiisas pondan moma laarin ejemba soraaya kuuya uugianon jopagon onomakejuti, tosiannon iikawaa buju qaaya jegi mobe. ¹⁶ Kawaajon buju qaa ii mobeti, niinon kaanagadeen onoojon ama Anutu mepeseen laligoweti, ii mende mesaowe. Qaago. Niinon qama koolin kanon romonjon onomakejen.

¹⁷ Romonjon onoma Ponjana Jiisas Kraistwaa Anutuya ii kokaen qama koolin munkejen, “Oo Manana ku-usun Toya, gii mono Unaga Toroya ii Efesus alaurunana onomba. Unja ii uugianon ana momakootogia qaita mon kolooro Anutuwa kania awaagadeen inisaano moma yagowuya. ¹⁸ Anutu, gii mono uugias jaaya men asarina geenjaa Bunagaa kania moma yagowuya.” Anutunon iyanjaa ejemba soraaya nonoojon Siwe Bunja ku-usunja bunabunayawo ii nonomambaa qaa somonjoro onjo iwoi ii mokoloowutiwaaajon mamboma jejeromonromon ambutiwaaajon onono. Jejeromonromon anji Jiisasnon mombo asugiro akadamiugawo koloojuti, onjo oyanboyan iikawaa kania moma sorogowutiwaaajon qama koolinkejen.

¹⁹ Moma laarin munin Anutuwa ku-usunja kotakotanon uunananon sein gawon menkeji, iikanon mono somata qatawo tetegoya qaa kolooja. Onjo iikawaa kania moma kotowutiwaaajon qama koolinkejen. Esunmumuya damuyawo kanon selenana koton inaan nonomakeji, Anutunon iikawaa usunja ii kokaen qendeema nonono:

²⁰ *Anutunon ku-usunja gawonon ama Kraist men gbilin muro koomunonga waaro ano wano Siwe gomanon uma sopaya sopaya liligon jakeya jakeya unuugun uro Anutunon iyanaa boro dindinanon dun rara mutuyanon anota raja. ²¹ Ano jinjaron dunanon rama ilawoila kuuyaa wanjanaga nanja. Ben kawali galen ano yonoo newogianon jawin, pon qerewenja ano gawman kiap uuta ano kamakamaata ku-usungiwawo galen koma nonomakejuti, Kraistnon mono iyonoo wanjalegia koloon korebore galen koma onomakeja. Siwe gomanon, namonon ano yoroo batugaranon galen qa kuuya qama ononji bosinjuti, Kraistnon mono ii kuuya unuugun uja. Balombaa kamban kokaanondeen qaagoto, kanagen kamban qaita mon kolooro laligon ubonati, iikanon kaanagadeen ilawoila kuuya galen koma laligon ubaa.

²² **Anutunon unja, ome, ejemba ano ilawoila kuuya ii men kamaan Kraistwaa baatanon ama nonono laligonin Ponjana uuta kolooja. Anutunon Kraist ii uumeleen kanageso nonooma wanjana nambaatiwaajon kuun muro laligoja. ²³ Iinon kopagon nonoma zioz ananaa wanjana kolooro anana iwaa honaa kana boboria koloojon. Kraistnon wanjana koloon anodeen raro mende sokonagato, anana iwaa dondomonuruta koloon iwo toroqenin honanon asugiro sokonja. Kraistnon kaanjadeen ilawoila kuuyaa dondomonja mon koloon toroqero korebore anana mono Anutuwa akadamunanawo asuginin sokoma kemakeja. Kian.

Koomuyanonga gbilin Kraistwo kotiin laligojon.

2

¹ *Waladeen kana uugun singisongoya singisongoya angiti-waajon laaligo koomuya laligon kougi. ² Ono kamban iikanon balombaa nanamemen bologa otaagi. Omejiilan yonoo Ponjianon kamban kokaamba Siwe namo batugaranon laligon qootogo ejemba uugia sololoon galen koma onomakeji, mono iwaanon qokotaan ten koma mun laligogi.

³ Anana kuuya kaanjadeen wala yonoo batugianon silemale ama lan laligonin. Uu selewaa siijnana kombombanja bologa otaan ananaa jaajaa laligonin. Kaen lan laligonin Anutunon niniiro mende sokono irinjonsoonja qanananon ano laligonin. Qaa qootogo ejemba tosaanja yonoo so kaanja Anutuwa irinjonsoonjaa bunja koloon laligonin.

⁴ Kaan laligoninto, kamban kokaamba iikaan qaago. Anutunon kiankomuya tetegoya qaa kanon jopagon nonono. ⁵ Kana uugun Anutu qetama mun iikawaajon koomuya koloon laligoninto, Anutunon Kraist men gbiliroti, anana mono kaanjadeen men gbilin nonono kotiin laligojon. Iwaa kalen morianonon mono hamo qen onono mombo letonji.

⁶ Kraistnon waaroti, anana mono kaanjadeen nonomindiuro koomuyanona waanin. Anutunon Kraist Jiisas wano Siwe gomanon uroti, anana kaanjadeen Siwe laaligowaa jake ejuti, mono iikanon nonono iwo tosaanja galen koma onoma laligojon.

⁷ Anutunon kokaambaajon kaen nonono: Anutuwa kalen-morianaa kowia tetegoya qaa iikanon asuganon asugiro moma asariwombaajon moro. Moma asarin kanagen kambanja kambanja qaita mon asugiro tetegoya qaa laligon ubonati, kamban iikanon ii men somariin nonomambaajon moro. Anutunon Kraist Jiisas wasiro kan uujopaya kaen qendeema nonono. ⁸ Anutu moma laarin mugi kalenmoriananon mono hamo qen onono mombo letonji. Onoangio nemun koma aon iikaanja kanon mende letonjito, Anutunon kalenaaajon ama men letoma onono. ⁹ Angio iwoi mon ama men sororogogitiwaajon mende letonji. Monnon mon anaa selia men ubabotiwaajon mono kalenmorianaaajonadeen kaen ama onono.

* 1:20: Ond 110.1 * 1:22: Ond 8.6 * 1:22: Kol 1.18 * 2:1: Kol 2.13

¹⁰ Anana Anutuwaa borosowoga laligojon. Kraist Jiisaswo qokotaanij Anutunon uu dologa mokoloon nonono. Anutunon walawala gawon awaa awaa meweengon mozongoroti, anana ii menj laligowombaajon kaen mokoloon nononota laligojon. Kian.

Kraistwo qokotaan sele busu motoonggo koloojon.

¹¹ Kawaajon Efesus onjo wala Juuda ejemba mende koloon Anutuwaanon kanageso mende laligogiti, mono ii romonjon laligowu. Tosianon onjojon kokaen jen jen onoma laligogi, “Nono Anutuwaa aiweseanawo laligojonto, kantri tosaanja onjo ejemba omaya aiwesegia qaa!” Qa ii eja boronon aiwese selenananon kotonkejuti, mono ii romonjon jen laligogi. ¹² Onjo kamba ijikanon uugia Kraistwo mende jopagon aon een yamagen laligogi. Waba kantri onjo Juuda kanageso nonoo too leeurunanaga laligogi. Anutunon ejemba iyanjaajon meweengon nonono laligojoni, onjo nonoo batunananon qagia qaa laligogi. Anutunon Bunaya alauruta onjomambaajon jen qaa somongoroti, onjo ii mende toton moma koton tompin laligogi. Oyanboyan koloowombaa jejeromonromongia qaa. Anutugia qaa kaanja namonon een lan laligogi. Mono ii romonjon laligowu.

¹³ Onjo wala sigensigen laligogito, Kraist Jiisaswo qokotaagi sayanon songbama onono kamba kokaamba afaangon Anutuwaa kosianon kan laligoju. ¹⁴ Kraist ajo luae Tonana koloaja. Iinon Juuda kanageso ano waba kantri ejemba tuun woi anana mindirin nonono mutulanjonkejon. Batunananon kere en sopa renjen kotiga kuun mendeema nononoti, iinon mono songo ii riwagoro uumeleen kanageso motoonggo koloojon. ¹⁵ *Jiisasnon iyanjaa balon selianon komuro iikaanja kanon Juuda nononon Kana qaa ano iikawaa jojopan qaaya ano jenkooto tosia ii kondeeno. Tuun woi mindirin nonoma kanageso gbilia motoonggo koloowombaajon ii kondeeno. Kawaajon uu gbilia mokoloon nonono Kraistwo qokotaanij batunananon luaeya kolooro.

¹⁶ *Kraistnon komun kere nanamemenana maripoonon qero komun kamaaro. Sele busunon motoonggo komurotiwaa sayanon mono ejemba tuun woi nunuano saanon eleema Anutuwaa kosianon kawonja. Kaen mindirin nonono saanon boroqeje ambonja. Ii andaboron Kraistwo sele busu motoonggo koloon laligojon. ¹⁷ *Kraistnon kan luae koloowaatiwaa Bunaya ii waba kantri ejemba Anutu gema qen sigensigen laligogiti, onjojon jen asarin onono ano Juuda ejemba Anutuwaa kosianon laligonini, mono nonoojon motoongadeen jen asarin nonoma laligoro. ¹⁸ Kraistnon Juuda ano waba kantri ejemba anana kuuya nemun koma nonono Unja Toroya motoongonon kana qendeema nonono saanon afaangon Manjanaa jaasewananon keubonja.

¹⁹ Kawaajon onjo Juuda ejemba qaagoto, kilen waba ejemba tawatawaya ii mende toroqen laligoju. Anutuwaa goman balon toya soraaya koloogi nonowo motoon Anutuwaa uumeleen kanageso koloojon.

²⁰ Gejatootoo ejemba yononon waladeen Anutuwaa qaanon tando oson kuugi Kraist Jiisas ajo kan tandonana kombombanja koloon aposol wasin nonoma wanjana nano Anutuwaa uumeleen jigo koloojon. Onjo kaanagadeen tando iikanon keuma nanjonango ama aon kotikotii mokoloonkeju. ²¹ Iinon miri ii muzugon mindirin somongoro namakeja. Anana Pombo qokotaan nama mutulanjonin momalaarinananon kotiin somariiro Anutuwaa uumeleen jigo kowoga koloojon. ²² Onjo kaanagadeen Pombaanon qokotaan uumeleen alaurunana tosaanja yonowo mutulanjon motoon nama uugia nanjon aon kotikotii mokoloonkeju. Kaen nama Anutuwaa uumeleen jigo koloogi Unja Toroya uugianon anota ajo jigoya iikawaa uutanon laligoja. Kian.

* 2:15: Kol 2.14 * 2:16: Kol 1.20 * 2:17: Ais 57.19

3

Poolnoŋ waba kantri yoŋoonoŋ kema Buŋa gawoŋ mero.

¹ Kania iikawaajoŋ ama Pool niinoŋ waba kantri ejemba oŋo ilaan oŋomambaajoŋ gawoŋ meŋ laligojeŋ. Kaen laligowe Kraist Jiisaswaa gawoŋ mewetiwaajoŋ kapuare mirinoŋ nooŋgi rama simiŋ kuma qama koolinkejeŋ. ² Anutunoŋ kalenmoriaŋa kantri tosaŋa oŋoojoŋ mendeema oŋono qeaŋgowutiwaa gawoŋ nonoti, oŋo ii oŋanoŋ modaboroju. ³ Anutunoŋ qaa areŋa aasaŋgoya nisaama jero moma yagojeŋi, qaa iikawaa kania torodaamonda oon oŋombe. ⁴ *Oon oŋombeti, oŋo tere ii weeŋgoŋ saanoŋ noo kania kokaen moma asariwu: Niinoŋ Kraistwaa kania aasaŋgoya ii awaagadeeŋ moma kotojeŋ.

⁵ Monowaa monoyanoŋga ejembanonŋ kanaiŋ laligoŋ kouma laligogiti, iyoŋonoŋ kamban iikanonŋ Buŋa aasaŋgoya iikawaajoŋ tompiŋ laligogi. Kaŋa laligoŋ kougito, kamban kokaamba Uŋa Toroyanoŋ ii Anutuwaawaa aposol ano gejatootoo ejemba takkootoya nonoojoŋ jeŋ ninisaano mojoŋ. ⁶ Buŋa aasaŋgoya ii kokaen: Kraist Jiisasnoŋ oyaŋboyaŋ buŋa qeŋ nonombaatiwaajoŋ jeŋ qaa somoŋgoroti, oŋo ii Juuda nonowo ororoŋ aŋgoŋ koma meŋ laligoju. Oligaa Buŋanoŋ iikawaa kania ii waba kantri ejemba oŋoojoŋ kaŋagadeeŋ qeŋdeema oŋomakeja. Oŋo uugia meleema saanoŋ nonowo motoonŋ kotumotueyaa Buŋaya so motoondeeŋ buŋa qeŋ aonŋ laligoju. Uugia Anutuwo somoŋgoŋ motoonŋ Kraistwaa sele busuya kolooŋ nonowo tuuŋ motooŋgo nanjoŋ.

⁷ Iwaa ku-usuŋanoŋ mono noo uuna sololooŋ uuna meleembe Anutunoŋ kalenmoriaŋa sewaŋa qaa nono. Ii nono kana kolooŋ Oligaa Buŋawaa gawoŋ meme ejaga kolooŋ. ⁸ Niinoŋ Anutuwaanonŋ kanageso soraaya kuuya oŋoo newo baagianonŋ kamaŋqeŋeta totoonŋ laligojeŋ. Kaen laligojento, Anutunoŋ kilenŋ kalenŋ uuta koi kaŋa nono: Niinoŋ Kraistwaa oyaŋboyaŋaa Buŋaya ii waba kantri ejemba oŋoojoŋ jeŋ asarimambaajoŋ simbawoŋawo mojeŋ. Oyaŋboyaŋ iikawaa kania ii kuuya osonŋ moma kotodaborowonatiwaa so qaago.

⁹ Anutunoŋ monowaa monoyanoŋ iwoi kuuya mokolooŋ Buŋaya aasaŋgoya koŋgiro ejembanonŋ laligoŋ kouma laligogiti, kamban iikanonŋ tompiŋ laligogi. Kawaaŋjoŋ niinoŋ Anutuwaawaa Buŋa areŋ aasaŋgoya ii galeŋ koma laligowe hoŋawo kolooŋkeja. Niinoŋ iikawaa kania asuganoŋ jewe ejemba kuuyanonŋ moma sorogowutiwaajoŋ simbawoŋawo mojeŋ.

¹⁰ Anutunoŋ momakootoya kania kania qaita moŋ ninisaano kamban kokaamba uumeleeŋ zioz tuuŋ batunananonŋ amiŋ moniŋ asuganoŋ kolooŋ seiŋkeja. Anutunoŋ uusiŋa kokaen momakeja: Beŋ kawali galeŋ ano poŋ qereweŋa gajoba uuta ano kamaŋqeŋeta Siwe namo batugaranoŋ ilawoila kuuya galeŋ komakejuti, iyoŋonoŋ kaŋagadeeŋ Anutuwaawaa momakootoya ii geja ama mobutiwaajoŋ momakeja. ¹¹ Yoŋonoŋ ii mobutiwaajoŋ Anutunoŋ Buŋa areŋa ii monowaa monoyanoŋga kambanŋ qaanoŋ uutanonŋ jeŋ kotiŋ ano ero. Iikawaa so Poŋnana Kraist Jiisas wasiro hoŋa mokolooŋ kanagesouruta kolooŋ mindiriŋ nanjoŋ.

¹² Kraistwo qokotaŋ nama moma laariŋ muniŋ Anutuwaawaa nagu-noŋ kaen tano saanoŋ iwaa jaasewaŋanoŋ keubombaajoŋ awasaŋkaka nanjoŋ. ¹³ Kawaaŋjoŋ kokaen welema oŋonjeŋ: “Niinoŋ kapuare mirinoŋ rama oŋo qeaŋgowutiwaajoŋ ama konjiliŋ moma laligoŋkejeŋi, iikawaajoŋ uugia mono mende kamaawa. Oŋo noo siimbobolona iikawaajoŋ ama saanoŋ akadamugiawo kolooŋwuya.” Kianŋ.

Poolnoŋ Efesus yoŋoojoŋ kokaen qama kooliro:

¹⁴ Kania iikawaajoŋ niinoŋ Maŋnana simiŋ kuma muŋ qama koolinkejeŋ. ¹⁵ Iinondeeŋ mono maŋnana mutuya kolooja. Iwaa so Siwe ano namowaa kanageso kuuya anana ama qa ii meŋ qamakejoŋ. ¹⁶ Kokaen qama koolinkejeŋ, “Anutu,

* 3:4: Kol 1.26-27

gii mono Unaga Toroya ama onona uugianon kotiinkebaa. Goo Bunaga ku-usunja bunabunayawo ii tetegoya qaa kowiganon eji, gii mono ku-usunja iikawaa so men kotiin onomakeba. ¹⁷ Men kotiin onona saanon Kraist moma laarin mugi uugianon dun men laligowaa. Kaen laligoro kosogia Kraistwaa uujopanon mondongon mendungogi kemero rindangon nambu.

¹⁸ Uujopayanon nemun koma onono kanageso soraaya kuuya yonowo saanon Kraistwaa uujopayaa kania moma kotowu. Jopagon nonomakeji, uujopa iikawaa soya ii kokaen: Goraaya leele tetegoya qaa kema bimbimgoja. Koriga enduwaa enduyanon kemalija. Koriga euwaa euyanon uja. Kaanagadeen dutanon emuwaa emuyanon kemen eja. ¹⁹ Kraistwaa uujopayanon mono balombaa momonanaa soya uuguja. Ii moma komuwutiwaajon kokaen qama koolinkejen: “Anutu, gii mono akadamura kuuya kanon uumomogia saa qen musulungon onomba.”

²⁰ Anutu kaen qama koolin mun kokaembaajon mepeseenkejen: Anana momonana uugun iwoiwaajon qama koolin qisiwonaga me jaameleen unja iima romongowonagati een, iinon mono iwoi ii saanon men kotiin nonombaa. Anutu ku-usunjon uunananon gawon menkeji, iinon mono iikawaa so qamakooli ano momonanaa soya ii uugudaboron afaangon iwoi kuuya saanon nonomakebaa. Kawaaajon mepeseen munkebonja.

²¹ Uumeleen kanageso anana ajoroon Kraist Jiisaswaajon ama Anutuwa qabunaja mepeseenin akadamyawo koloon ewaa. Ii ben isiurunana yononon men kotiin tetegoya qaa en ubuti, kambaan iikanon mono kaanjadeen akadamyawo koloon ewaa. Qaa ii onanon.

4

Kraistnon mindirin nonono sele busu motoonggo koloojon.

¹ Niinon Pombo qokotaan nama gawonja mewetiwaajon kapuare ejaga koloojen. Qaa ii jedaboron uugia qaa kokanon jen kuujen: Anutunon nanamemen akadamyawo ama men laligowutiwaajon onoonoti, iikawaa so onjo mono laaligo qaita mon laligowu.

² *Mono uugia men kamaan ama qaa baatanon kema ejemba gumbonjonjon qaganon ama onoma laligowu. Lombo mokosingon laligowu. Mono lolongon bologaa kitia mende melembuto, qaqaangon jopagon aon laligowu. ³ Unja Toroyanon uugia men kululuun luaewaa kasanon somongon mindirin onomakeji, onjo mono uusoomonggo ii batugianon ewaatiwaajon kaparan koma nambu.

⁴ Anutunon onoonoti, iikanon mono ororon oyanboyan koloowombaajon jejero-monromongia motoonggo iikayadeen ama onono mamboma laligoju. Iikawaa so onjo kaanjadeen Kraistwaa honja sele busuya motoonggo koloogi mono Unja Toroya motoongonon inaan onono laligowu. ⁵ Ponjana motoongonon galejen koma onono ororon moma laarin mugi oomulu motoonggo iikayadeen men onongi motoon koloon laligoju. ⁶ Anutunana motoongonon kuuya man koma nonomakeja. Iinon iwoi kuuya kore nunuugun Ponjana uuta koloonkeja. Kaen koloon jeta ten kombombaajon kuuya kuun inaan nonoma uunana so laaligo ano rama momo nonomakeja.

⁷ Iikawaa so ororon Kraistwaa sele busu motoonggo laligojonto, Kraistnon kalenmorianja uusiinja so maama nonono. Gawon memewaa momo kalenja kania kania ii motomotoon sonananon mendeema nonono laligojon. ⁸ *Kawaa qaaya ii kokaen jegita Buna Terenon eja,

“Iinon eukanon uma nama kapuare ejemba mamaga onono bunauruta koloogi kalenja kalenja ii ejemba ananaajon nonono.”

⁹ “Eukanon uro,” Anutunon qaa ii mono nomaembaajon jero? Iikawaa kania ii kokaen: Kraistnon wala Siwenonga kamaaro. Mono namo dutanon emukanon kemero.

* 4:2: Kol 3.12-13 * 4:8: Ond 68.18

¹⁰ Kamaaroti, iinon mono kaanagadeen eleema eu uro. Uma Siwe gomambaa jakeya kuuya unjuugun qaganon eukanon uma laligoja. Iikanon laligon Siwe ano namowaa ilawoilaya kuuya ii esunanon men saa qen kuuya sokondaboron laligoja. ¹¹ Kraistnon ejemba ananaajon momo kaleja kania kania kokaen mendeema nonono: Gawonja mendeema nonono tosanon wasiwasi ejemba waja (apostol) koloogi. Tosianon gejatootoo ejemba (profet) koloogi. Tosianon uukuukuu ejemba (ewanjelis) koloogi. Tosianon eja to pasto ano boi qaqazu koloogi.

¹² Kraistwaa sele busuya ii uumeleen kanagesouruta. Nononon yonoo uugia nanjonin kotikotii mokoloowutiwaajon gawonja kaen mendeema kuun nonono. Kanageso soraaya anana kuuyanon uuwaa gawon mewombaaajon jojoridaboron laligowombaaajon ama kaen inaan nonono. ¹³ Kaanon kaen gawon morota morota men laligon Anutu moma laarin kanagen Meria moma yagon iikanon men kululuun aon motoonggo koloon nambonja. Anutuwaa momoya ano akadamu iwoiya kuuya ii koreyanon Kraistwaanon eja. Nononon Kraistwaa kowinonja momoya ano esunja horonin musulungon nonono somariin sein kotiin laligonin akadamyua maama nonono kuuya asugiro laligowonja.

¹⁴ Toroqen naamade kaanja laligowombotiwaajon Kraistnon uunana kuun iyanja kaanja akadamananawo koloowonatiwaajon inaan nonomakeja. Naambora kaanja laligonin qewolon ejembanon aren ii me ii ama mondon tutugon nonongi tama kamaan nunuroti, onjo mono iikawaa so koloon lan laligowubo. Haamonon momosiin ewaewan kono kowenon qindiuro sirinon godomaruru lan wama kemaqen-kanqen ama simbirinsambaran amakeja. Kawaa so balon ejembanon selenon kuukuu ama unju men momo tiliqiliawo mokoloon ejemba lan kuma onongi jinjaun amakeju.

¹⁵ Iikawaa so lan mende laligowuto, qaa honagadeen pondan jen jopagon aon laligowu. Kaanja laligon Kraistnon wannana kolooji, kosogia mono iwaanon mondongogi kemero rindangon iwoi kuuya kanon somariin kotiin akadamyuawo koloon laligowu. ¹⁶ *Kraistnon wannana koloon anaa sele busuya anana kuuya galen koma nonono tokotokoya kuuyanon sele busuya ano kana boria toroqen somongon metulangon nonongi motoon koloojon. Esun motomotoon en nononjiwaa so mono gawonana men kotingon jopagon aonin honja sele busuya iikanon kotiin somariinkeja. Kian.

Asasagaa nanamemen gbilia ama men laligowu.

¹⁷ Kaanja koloojonwaajon niinon Pombaa jeta men galen meme qaa kokaen jewe moma yagowu: Uumeleembaa gadokopa ejemba uumomogia sooro kikisi kaanja koloon een omaya lan laligonkejuti, onjo mono iyonoonon tani bologa ii mende toroqen ama men laligowu. ¹⁸ Uumeleembaa gadokopa ejemba yonoo uumomogia-non tiuro Anutuwo laaligowaajon sisau ama soju. Momo bologanon uugia gojoma duurotiwaa-jon ama poumapou ama tompin laligoju. Kawaaajon Anutuwaanon laaligo kotiganon mende qokotaankejuto, iyanjiodeen lan toontoon laligoju. ¹⁹ Galengia mende men aogi uugia gojondabororo gamu sayawo unjuro laligoju. Uugia kaiseronon somongon men tiloon onono iwoi kaanjaajon lan aisoonkeju. Iwoi menngo mewombaaajon otoko ama koposononkeju.

²⁰ Yononon kaen amakejuto, onjo Kraistwo laaligowaa kania ii kaanja mende kuma onongi mogi. ²¹ Onjo qaa honaa Toya Jiisaswo qokotaagi iikawaa so kania kuma onongi honja kokaen moma yagogi: ²² *Wala nanamemengia walaga otaagi siingia kombombanja bologanon angomokolon ama onono tiwilaan aowombaaajon анги. Kana kuma onongi mogiti, iikawaa so mono uugia walaga motogon gilin gema qewu.

---

* 4:16: Kol 2.19   * 4:22: Kol 3.9

²³ Uumomogia menj gbiligi kolonaniŋ laligowutiwaajon kana kuma ononji.
²⁴ *Anutunon anana anaa kaitaniaa so soraaya kolon kotiin laligowombaajon mokolon nonono. Uu gbiliaa laaligo solana otaawombaajon mono nonono. Kawaa-
 jon uu gbiliaa iikayadeen mono bo konji kemero laligowu. Kana ii kaen kuma ononji
 moma yagogi.

²⁵ *Kana kaen ero anana Kraistwaa sele busuya motoonjo iikawaa uutanon dare-
 mun kaana toroqen ala-ala kolon laligojon. Kawaajon qaa qolonmolongoya ii mono
 motogon giligi kemero batugianon qaa honagadeen kuuya amin moma laligowu.

²⁶ *Temboma kukupirinon ambuti een, mono kilen singisonjo mende ambu. Iringia
 soombaati, qaagia ii mono uulanawo ween jaayanon mende tegon kemero jen tegogi
 solananiwa. ²⁷ Kaen Kilenaa Toyanon batugianon koubabotiwaajon qewagon kaban
 mon mende mun uulanawo yakariwu.

²⁸ Monjon yonoro meme laligoroti, iinon kaana mombo mende amba. Kaen
 qaagoto, mono iyanaa borianon gawon kaparan koma men laligowa. Gawon men anaa
 nene hinaya mokolon saanon afaanon ejemba wanaya nanjon onomakeba.

²⁹ Qaa saga mon jegianonga mende kamaawato, qaa ejemba uugia nanjon men
 kotiiwaati, mono iikayadeen jen laligowu. Ejemba qaagia moma uugia ejiwaa so
 qambanmambambaajon amamaajuti, mono iikawaa so gejanono qaagia ononji naana
 moma qeangowuyaga. ³⁰ Anutunon bunauruta downana mero Siwenon ubonati,
 kaban iikawaaajon aiweseya kombomana mokotaan onono uugianon kemen Anu-
 tuwaa munjena kolooja. Kawaajon Anutuwaawo munjena Un Toroya ii mono wosobiri
 mende qen mubu.

³¹ Ono mono uukaambo ano uuduudu kuuya ii qetegon giligi koriganon raba.
 Ugerenon mende juma onoro uugianon aon yon qama jen aowubo. Kaanagadeen
 gemaqeqe qaa tokoronkota ii mende jewu. Anonjora kania kanianon uugia men
 tilowabotiwaajon ii mono kuuya gema qegi korikori ewa. ³² *Korikori ewato, ala-
 ala men migigiin aon gumbonjonjon qaganon ama aon laligowu. Kraistwo qokotaagi
 Anutunon singisonjogia mesaon songbama ononoti, ono mono iikawaa so toroqen
 koposogia mesaon aon laligowu. Kian.

5

Anutuwaawo asasaganon laaligo ii kokaen:

¹ Anutuwaawo wombo meraboraana koloojutiwaajon siligia mono kaparan koma
 Anutunon amakejiwaa so ama otaan laligowu. ² *Kraistnon jopagon nonoma laaligoya
 nononon ama qeleema mesaoro. Siimolon oogi kaasoyanon umakeroti, Anutunon
 iikawaa so Kraist laaligoyaa kalena ii moma anjon kono morona unkoowayawo kaana
 kolon iwaa jaanon pumpunoro aisooro. Ono mono kaanagadeen uujopanon nama
 Kraistwaa so jopagon aon ama men laligowu.

³ Serowilin ano anonjora kania kania me otokowaa (greedy) silia ii Anutuwaawo
 jaanon mende sokonja. Kawaajon Anutuwaawo ejemba soraaya koloojutiwaa so iwoi
 kaana qaaya mon ii batugianon mende oosirin jeni mobu. Awawi!

⁴ Gon koma jononsisi ama qaa saga arokuukuuyawo ano qaa sena sena ii mende
 jewu. Iikanon uugia men tiloro mende sokonja. Kawaajon ii mono mesaodaboron
 mepemepese qaa jen sein laligowu.

⁵ Qaa kota koi mono moma komuwu: Monjon serowilin me anonjora me otoko
 kolon iwoiwaajon koposonjonkeji, iinon mono Anutuwaawo bentotona bun qen
 aomambaajon amamaawaa. Nanamemen iikanon ben qolonmolongoya me tando

* 4:24: Jen 1.26; Kol 3.10 * 4:25: Zek 8.16 * 4:26: Ond 4.4 * 4:32: Kol 3.13 * 5:2: Eks 29.18; Ond 40.6

lopion mepeseen onomakejutiwaa tania koloaja. Kaen anji, iionon mono Kraist ano Anutu yoroo bentoton uutanon keumambaajon amamaawaa.

⁶ Anutunon singisongo iikaanjaajon ama temboma irinjonsoonja qaa qootogo ejemba yonoo qagianon ano umakeja. Kawaajon monjon qaa omaya kaanja jen kele ama tutugon tiligon onombabo. ⁷ Kawaajon ejemba kaanja mono gema unun yonowo ainjolon mende laligowu. ⁸ Wala pangamanon laligogito, kamba kokaamba Pombo qokotaan nama iwaa asasagawo laligoju. Nanamemengia mono asasagaa bunaya koloajutiwaa so ama men laligowu. ⁹ Asasagaa bunja koloajutiwaa toomorianja honja ii kokaen: Ono nanamemen awaa otaagi Anutunon qaagia jen tegoro solananiwu ano qaa honja toongadeen jen laligowu. ¹⁰ Naa iwoi Pombaa jaanon sokombaati, iikawaa kania mono monjama gosin moma asariwu.

¹¹ Pangamambaa nanamemen gorosona ama menkejuti, iyonowo mono ainjolon mende toroqen laligowu. Yonoo kilenagia ii mono inisaama asasaganon ama jen onombu. ¹² Tosianon singisongo aasangoyanon amakejuti, ii asuganon jenin gamuyawo koloowabo. ¹³ Anutuwaa asasaganon singisonggogia kuuya men asariro kaniagia honanon mono asuganon asugiwaa. ¹⁴ Asasagaa Toyanon mono aasangoyaa iwoiya kuuya inisaano asasaganon asugin ewaa. Kawaajon qaa mon kokaen jegita eja,

“Gaon ejanj, gii mono uuga tooro moba.

Mono koomuyanonga gbilin waana Kraistnon men asarin gombaa.”

¹⁵ Qaa iikawaa so nanamemengia mono momakooto qaganon ama men laligowu. Moto koloon tompin laligowubotiwaajon mono awaagadeen galen men aon laligowu.

¹⁶ *Kamba kokaamba bobooli kamba koloajiwaajon ama uuwaa gawon mewombaa kana mon koloowaati, kamba ii mono mende mesoqesoon tiwilaawuto, ejemba kooronganon kema oson qambanmaban koma onombu. ¹⁷ Kawaajon eja uugia qaa kaanja lan mende laligowuto, Pombaa uusiija ii awaagadeen moma asarin nambu.

¹⁸ Wain apu kotiga nen enkalolon ambubo. Angiaa jaajaa laligogi momogia bologanon asugiro pangaman laaligonon ritegon kemen tiwilaawubo. Kawaajon enkalolon ambuboto, Unja Toroyanon uugia saa qewaatiwaajon mono kaparan koma nambu. ¹⁹ *Mono Bunja qaa amin moma ondino (Buk son), mepemepesee rii (oonjaa) ano uuwaa rii tosia ii uu wombogianon qama Pon mepeseenkebu. ²⁰ Kaen me kaen kolooro iikawaajon mono Ponana Jiisas Kraistwaa qata qama Manana Anutu suulan dangisen jen mun laligowu. Kian.

Loemba onoo qambanmaban qaa

²¹ Kraistwaa jeta uuguwubotiwaajon mono keegia moma batugianon qaa baatanon kemen aon laligowu.

²²⁻²³ *Kraistwaa sele busuya ii uumeleen kanageso. Iionon iikawaa wana ano Hamoqeqe Toya koloaja. Iikawaa so ejanon kaanagadeen embiaa wana koloaja. Kawaajon emba onon mono Pombaa qaa baatanon kekembaa so onongan laurugia goda qen onoma qaagia baatanon kema laligowu. ²⁴ Uumeleen kanageso anana Kraistwaa qaa baatanon nanjonj, iikawaa so emba ononon kaanagadeen mono laurugia yonoo qaa kuuya otaan laligowu.

²⁵ *Kraistnon iyanjaa uumeleen kanagesoya jopagon nonoma ananaajon ama laaligoya togon qeleenoti, iikaanja eja ononon mono kaanagadeen embaurugia jopagon uukalen ama onoma laligowu. ²⁶ Kraistnon uumeleen kanagesoya Bunja qaayanon tak koton emba bunaya soraaya koloowombaaajon apu kaanja kanon songbama men solanani nonono. ²⁷ Iionon anana bumbuna awaa soro koloowombaaajon moma uunanaa sunuya men solanani jewon gojejeraya qaa koloowombaaajon kaparan komakeja.

* 5:16: Kol 4.5 * 5:19: Kol 3.16-17 * 5:22-23: Kol 3.18; 1 Piito 3.1 * 5:25: Kol 3.19; 1 Piito 3.7

Kanageso soraaya koposowaa qaanana qaa koloowombaajon momakeja. Kraistnon kan nunuano asamararananon eu keunin jiilananon kuuro asarin emba bunaya kaanja iyanjaa jaasewananon nonoma nonoono akadamunanawo ano iimasiinsiinanawo nambona.

²⁸ Eja onjo kaanagadeen mono Kraistwaanon tani ii otaan embaurugia jopagon onjoma laligowu. Embia jopagonkeji, iinon mono iyanja kalan koma aonkeja. Kawaajon onjoangiaa sele busugia kalan koma aonkejuti, iikaanja mono embaurugia kalan koma onjongi sokombaa. ²⁹ Monjonon mon anjaa sele busuya kamban monjonon kazi mende ama muroto, kuuya anana sele busunana wagin kalan komakejon. Kraistnon kaanagadeen uumeleen kanagesouruta anana sele busuya kaanja qaayanon nunuagin kalan koma nonomakeja.

³⁰ Uumeleen kanageso anana Kraistwaa sele busuya koloojon. Anana Kraist sele busuyaa dondomonuruta koloojon laligojon. Kawaajon nunuaginkeja. ³¹ *Bunja qaa mon kokaen eja, “Kawaajon ejanon mono nemunmanja oromesaon embiawo qokotaan woi yoronon selemotoonjo koloojon laligowao.” ³² Qaa ii sareqaa aasangoya. Ii Kraist ano uumeleen kanageso ananaa uu soomonjonanaajon jen oojen. Qaa aren iikawaa kania ii aasangoya ano dusiita keemeya. ³³ Kaen koloojato, onjojon qaa ii kokaen jejen: Onjo motomotoon mono kaanagadeen embaurugia onjoangia kalan koma aonkejutiwaa so jopagon onjoma laligowu. Emba onjonon mono kaanagadeen lourugia goda qen onjoma laligowu. Kian.

6

Merabora ano nemunman onjoo uusoomonjo

¹ *Merabora onjoonon nanamemen dindinja ii kokaen: Onjo mono Pombo qokotaan nemunmanwoigia yoroo jegara ten koma otaan laligowu. ² *Anutunon jojopan qaa 1-2-3 kawaa tetegoyanon tawaya nonomambaajon mende jero ejato, jojopan qaa jango 4 ii dondomonawo. Wala kokaen jeja, “Nemunmanwoiga mono goda qen oroma laligowa.” Qaa ii ten konin Anutunon iwaa tawaya nonomambaa qaaya kokaen somongoro oogita eja, ³ “Goda qen orona Anutunon toomorian gono toroqen namonon kamban koriga laligowaa.”

⁴ *Meraboraurugianon uukanjangiawo koloowubotiwaajon man onjonon mono qaanon soya uugun mende horon kiton onjoma laligowu. Kaen qaagoto, Pombaa Kana qaa ten kombutiwaajon kuma onjoma iikawaa so mindingon onjongi somariiwu. Kian.

Welenqege ano galen onjoo qambanmamban qaa

⁵ *Welenqege onjo mono namonon galenurugia yonoo qaagia Kraistwaa qaa kaanja ten koma siijaago siimeme mende amakebu. Qaagia uuguwubotiwaajon sombugia moma jenenjiawo ororo laligowu. Uugianon gbingbaon mende ambuto, mono bor qen nama ama men laligowu. ⁶ Tourugianon kondokondoowaa wan angi ejembanon inisosoroowutiwaajon qaagoto, jaaqasue mesaon uugia gawonon ama menkebu. Kaen ama Anutuwwa uusiinja otaan Kraistwaa welenqege kaanja koloojkebu. ⁷ Balon ejembaga welen qen onjonjonjen Pon anja welen qen munkejon. Kaen moma gawongia mono Pombaa jaanon sokombaatiwaa so uuqeeangowo men laligowu.

⁸ Qaa koi mobu: Onjoo batugianon tosonian gawon toya laligoju ano tosonian tourugia ii tawagia qaa een welen qen onjoma kamaanqegeta laligoju. Ii kilen daen yonjonon gawon awaa ii me ii menkejuti, Anutunon mono iikawaa tawaya onjono bunja qen aowuya. Qaa ii mono romonjon laligowu.

⁹ *To ano welenqege onjoo Pongia motoonjo iinon Siwe gomanon laligoja. Iinon

* 5:31: Jen 2.24 * 6:1: Kol 3.20 * 6:2: Eks 20.12; Dut 5.16 * 6:4: Kol 3.21 * 6:5: Kol 3.22-25 * 6:9: Dut 10.17; Kol 3.25; 4.1

ejemba tosaana mende inisosoroon tosaana mende sureen onomakejato, so motoongonon gosin qaanana jen tegon nonombaa. Galen onjo ii moma kotojutiwaajon mono welenqege alaurugia yonowo wasombura maayanon aon so motoonngo ama onoma horon ureen memetorotoro mesaon laligowu. Kian.

Anutuwaa jurujamban kuuya men laligowu.

¹⁰ Terena oodaboromambaaon ama qaa kokaen oojen: Onjo Pombo qokotaan nanngi ku-usuna somatanon mono inaan nanngon onono kotinkebu.

¹¹ Kilenaa Toyanon selenon kuukuuwaa momo aren kania kania amakeji, onjo ii jaasewan qen kotakota nambutiwaaon mono Anutuwaa jurujamban kuuya men kongi kemero laligowu.

¹² Nononon balon ejemba sa busugiawo yonowo manja mende aonkejonto, ben kawali galen ano konhaamo bologa bologa tuarenjen ama onombombaaon nanjon. Ben kawali galen bologa namo sombin batugaranon jinkaron dungianon nama pon kaana galen komakejuti, ii mono qotogon qetama onomakejon. Kaanagadeen pon qerewena boi uuta ano kamaanqegeta batunananon pangamambaa ometotombaa eja geria laligon ilawoila kuuya galen komakejuti, nononon mono iyonowo manja qenkejon. ¹³ Kawaajon tuarenjen ama onombombaaon mono Anutuwaanon jurujamban kuuya men kongi kemero nambu. Kaen nanngi kereurugia kamban bologanon unuwombaaon alanza koumakebuti, kamban iikanon mono saanon afaanjon manja qen riitama onombu ano manja qegi tegoro saanon goman balonganon wakasiin nambu.

¹⁴ *Jurujambangia mono kokaana kaya mouma aowu: Qaa honagadeen jejeta iikanon mono irimungan kaana iinganon somonjon nambu. Nanamemen solana soro ii totogianon reen maleku kaana koma sopa somonjon aon nambu. ¹⁵ *Kana esu mouma saanon rindanon riin kemakejon. Kawaa so onjo mono luaewaa Buna jen seiwombaaon jorigi iikanon nemun koma onombaa. ¹⁶ Jurujamban iikawo toroqen suman wana qata momalaari ii mono buna qen aon suulan besaan namakebu. Kilenaa Toyanon ninidon siwisewe nonomambaaon moma tiwo wasaya motonkeji, iikawaa angobato geria kuuya mono reen iikanon qewagon anjon koma aonkebu.

¹⁷ *Anutuwaa Hamoqege Toya ii mono buna qen aowu. Buna qen aon mombo letombuti, donhamo ii mono wangianon aen wanhou kaana mougi turun anjon koma onomakebaa. Unja Toroyanon manjawaa soo somata nononji, ii Anutuwaanon Buna qaa. Ii kaanagadeen mono buna qen aon uu wombogianon ama manja iikanon qenkebu. ¹⁸ Jurujambangia kuuya ii mouma aon mono kamban so Anutu qama koolin qisin laligowu. Unja Toroyanon kondoon inaan onomakejiwaa so mono welema sama munkebu. Mono pondan ugbiligbili laligon suulan Anutuwaa ejemba soraaya kuuya yonoojon ama kaparan koma qama koolinkebu.

¹⁹ Noojon kaanagadeen kokaen qama koolinkebu, “Anutu, gii mono qaa kota dindina Pool muna goo Oligaa Bunaga aasangoya ii qaa jetanon jewaatiwaa so jen asarin awasankakagadeen nama uukuuku men onomakeba.” ²⁰ Niinon Oligaa Buna iikawaaon ama Anutuwaa jotamemeya eja wana koloojento, gawona menkejeniwaaon ama kamban kokaamba kapuare mirinon rajen. Kawaajon Buna qaa ii Anutuwaa jaanon sokombaatiwaa so awasankakagadeen jen laligomambaaon mono qama koolin laligowu. Kian.

Yeizozo qaa tetegoya

²¹ Wombo alana Tikikus iinon noo sunduna ano mobuya. Iinon Pombo qokotaan gawona membiri-qembiria qaa menkeja. Kokanon nomaen ama men ramakejeni,

* 6:14: Ais 11.5; 59.17 * 6:15: Ais 52.7 * 6:17: Ais 59.17

ii kuuya injjoro oŋo kaanagadeen ii mobu. ²² Nononon nomaen rama laligojoni, oŋo sundu ii mobutiwaajon Tikikus wasin mube Efesus oŋoonon kawaa. Iinon kan ulunkolen men onono saanon bonjon laligowu.

²³ Manana Anutu ano Pon Jiisas Kraist yoronon mono uumeleen alaurunana oŋo luae qen uunon jopagon onoma momalaarigia men kotiinkeba. ²⁴ Ejemba Ponana Jiisas Kraist kamban tetegoya qaa jopagon laligowuti, Anutuwaa kalenmoriaŋanon mono kuuya onowo en en ubaa. Kian.

Filipai Tere

Poolnoŋ Filipai yoŋoo Tere ano.

Jen-asa-asari

Poolnoŋ misin gawoŋ liligoŋ mero indina woi kolooro Eisia Maino (Turkey) mesaon Yurop balonoŋ keno. Kema Room prowins qata Masedonia kanoŋ uugia kuuro meleenŋi Kraistwaa kanageso mutuya ii Filipai sitinoŋ kolooro. Kanagen aposol Pool ii Room sitiwaa kasa mirinoŋ anŋi siimbobolo qaganonŋ raro gawoŋ meme ejemba tosiانوŋ tuarenjen ama mugi. Ii ama mugi tosiانوŋ Filipai uutanonŋ kaanjadeenŋ qaa doogoya kuma onŋonŋitiwaaŋonŋ majakaka moro. Kambaŋ iikanonŋ Buŋa Tereya koi Filipai momalaari kanageso yoŋooŋonŋ ooro. Majakaka moroto, kilenŋ ulunŋkolenŋ qaa ano uunanŋonŋonŋo qaa koi korisoro qaganonŋ onŋ ano.

Poolnoŋ kapuare mirinoŋ raro Filipai momalaari kanageso yoŋononŋ ilaanŋ mubombaajonŋ kalenŋ anŋi karoti, iinoŋ iikawaa dangisenŋ jen onŋomam-baajonŋ Tere koi ooro. Ii onŋ toroŋen uunanŋonŋonŋo qaaya mamaga motoonŋ ano. Anŋo koŋajilinŋ kania kania moro Filipai yoŋononŋ Poolwaa qaaya ii mogi kilenŋ kotiinŋ awasankaka nambutiwaaŋonŋ uu nanŋonŋ onŋono. Gejanono qaa tosaana kokaenŋ: Onŋoanŋiaa selegia meŋ uma awelegowubotiwaajonŋ mono galenŋ meŋ laligowu. Dogo mambaŋ koloonŋ toroŋen neweqeweale ambuboto, Jiisas kaana uugia meŋ kamaanŋ ama aonŋ laligowu. Qaa koi duduwubo: Kraistwo qokotaanŋ nanjuti, ii Anutuwaa kalenŋga. Juuda yoŋononŋ Mooseswaanonŋ Kana qaa areŋa tenŋ koma otaanŋ Anutuwaajonŋ sili iwoi amakejuto, uumeleenŋ alaurunana onŋononŋ kaenŋ qaago. Onŋononŋ mono Anutu moma laarinŋ mugi kalenŋmorianŋa sewana qaa onŋono buŋa qenŋ aonŋ iikanonŋ laaligo donŋoga mokoloonŋ laligoju. Daenŋ yoŋononŋ Kraistwo qokotaanŋ laligojuti, Anutunonŋ mono ii luae qenŋ onŋono aisoonŋ laligowu.

Kraist moma laarininŋ Anutunonŋ uukoisoro nonono saanonŋ awasankaka qaganonŋ kotiinŋ laligowonŋa ano uumeleenŋ alaurunana yoŋowo motoonŋ kaparanŋ koma kotiinŋ nambonŋa. Poolnoŋ iikawaa qaaya ii mamaga ooro. Poolnoŋ Filipai kanageso yoŋoo waegia kotiga mewombaajonŋ moma laligoroti, iikawaa qaaya ii kaanagadeenŋ asuganonŋ ooro.

Buk kokawaa bakaya waŋa 7 ii kokaenŋ:

Qaa mutuya 1.1-11

Poolnoŋ nomaenŋ ama laligoro 1.12-26

Kraistwo laaligowaa kania 1.27-2.18

Timoti Epafroditus yoroononŋ gawoŋ areŋa 2.19-30

Tuarenjenŋ yoŋononŋ tiligoŋ onŋonŋi kamaawubo 3.1-4.9

Poolwaa alauruta Filipai laligogiti, iyoŋoo qaagia 4.10-20

Terewaa qaa kota waŋa 4.21-23

¹ *Pool Timoti noronoŋ Kraist Jiisaswaa welenŋ qenŋ laligojo. Uumeleenŋ kanageso soraaya kuuya Kraist Jiisaswo qokotaanŋ nama Filipai sitinoŋ laligojuti, noro onŋowo ano onŋoo waŋgia (bisop, pasto) ano Buŋa gawoŋ meme ejemba tosaana (diikon) onŋowo qaa aminŋ mobombaajonŋ moma tere koi ooŋen.

² Anutu Manŋana ano Ponŋ Jiisas Kraist yorononŋ kalenŋmorianŋ onŋoni luaenonŋ laligowu-tiwaajonŋ moŋen.

Poolnoŋ Anutu mepeseenŋ qama koolija.

---

* **1:1:** Apo 16.12

³ Niinon romonjon onomakejeniwaa so Anutu mepeseenjejen. ⁴ Kamban so korebore onoojon Anutu qama koolinkejen, ii mono korisoro qaganon qama koolinkejen. ⁵ Niinon Anutu kokaembaajon mepeseenjejen: Ono Oligaa Bunanon qokotaagiti, kamban mutuya iikanonadeen kanain niwo manja qen kotinjon noma laligon kouma laligoju. ⁶ Anutunon uugianon gawon awaa kanain men laligoji, ii mono toroqen mero Kraist Jiisasnon mombo asugi-waatiwaa kambanjon tegowaa. Kaen moma laarin kotiin Anutu mepeseenjejen.

⁷ Oo jogia newe, wombo alauruna koloojutiwaajon kuuya onj kaen romonjon onombe awaagadeen sokonja. Anutunon gawon nonota kapuare mirinon ramakejen me aworo niinon Oligaa Bunawaajon manja qen enkalolon qaa qewagon qaa onanon tiita iriga men kotiiwaatiwaajon liligonkejen. Kaen me kaen amakejeni, kuuya ononon mono niwo nangi kalenmorian iikayadeenon sokoma onono gawona nangogi motoon simbawonawo koloojon. ⁸ Kraist Jiisasnon onj jopagon inaan onomakeji, niinon ii moma iikawaa qaganon nama kuuya onoojon siin moma injiimambaajon kaparan koma laligojen. Kaen jen qaa hona jejen, ii Anutu anj saanon nangon noma jewaa.

⁹ Niinon onoojon kokaen qama koolinkejen: Anutu, gii mono Filipai alauruna inaan onona toroqen kotiin jopagon aogi uujopagianon somariin seiwaa. Kaen kolooro saanon kana hona iima koton enkalolon qaa mesaon laligowu. ¹⁰ Kaen laligon saanon qaa gosin kana awaa soro meweengon soraaya koloon koposowaa qaagia qaa laligon ubu. Kraistnon eleema kawaati, kamban iikanon lombonananon tegowaa. ¹¹ Jiisas Kraistnon nanamemen solana nemun kono iikawaa hona asuginkebaa. Hona kanon uugia saa qero ejembanon kaen injiima Anutu mepeseegi qabunayanon seiwaatiwaajon qama koolinkejen. Qaa ii onanon.

Pool kapuare mirinon anji Buna qaanon kotiiro.

¹² Oo uumeleen alauruna, ononon noo kanana moma kotowu-tiwaajon kokaen moma oojen: Iwoi bologa noonon kolooroti, iikawaa bujukanon seiwo Oligaa Bunanananon ejemba sokoma onono gawona-nanon toomorianawo koloonkeja. ¹³ *Nii Kraistwaajon ama kasanon gbadoon nongi Room kokanon rajeni, qaa ii manjaqege eja kuuya Siisa-kimbaa galenkonkon miri galen menkejuti, iyononon moju ano kaanagadeen ejemba tosaana mamaga yonoo gejagianon kemero modaboroju.

¹⁴ Toroqen hona kokaen kolooro: Uumeleen alaurunananon kapuare mirinon rabe Ponjon ilaan nomakejiwaa qaaya mogi. Ii moma seiseiyanon Pombo kotiin qokotaan nama kaparan koma awasankaka kolooji. Kaen koloon Anutuwaanon qaa torokoya qaa jen seigi toroqen kemakeja.

¹⁵ Tosianon noojon mogi uro uusiin soraayanon nama Kraistwaa kania jen asarinkejuto, tosiannon noojon ama uugianon junjun moma gema nun angowowo ambombaajon moju. ¹⁶ Alauruna hona yononon noo kanana kokaen moju: Anutunon kuun nonota aworo niinon Oligaa Bunawaajon manja qen enkalolon qaa qewagonkejen. Kaen moma jopagon noma nangon nomakeju. ¹⁷ Gemagege ejemba yononon iyangiaajonadeen romonjon tawawaajon mondon uugianon menjerengoro Kraistwaa kania kaen jen asarinkeju. Kaen ama kapuare mirinon rajeni, kamban kokaamba angosisiri toroqen ama nombombaajon moju.

¹⁸ Kaen mojuto, ii kilen. Kraistwaa kania ii iwoiwaajon mondon silemale amakeju me Anutu tororo ten koma jen asarinkejuti, ii niinon mobe sokonja. Kaen me kaen amakejuti, uunanon mono iikawaajon qeangoro onanon aisoojena aisoonkema. ¹⁹ Aisoowe noojon qama kooligi Jiisas Kraistwaa Unj Toroyanon nangon nono saanon isama nongi kamaamambaa tani mojen. Kaen koloowaati-waajon moma iikawaajon kaanagadeen aisoonkejen. ²⁰ Iwoi mon ama gamu mokoloomambotiwaajon

* **1:13:** Apo 28.30

mono jejeromonromon ama laligojen. Gamu qaagoto, kambaŋ so Kraist mepeseen laligoweti, iikawaa so kambaŋ kokaamba kaanagadeen koloowaatiwaajon mojen. Sele busunanon komuwaa me laligowaati, ii kilen mono awasankaka qaganon Kraist mepeseewe qabunayanon somariiwaa.

²¹ Laligomanati een, laaligona mono Kraistwaa qabunayanon somariiwaaatiwaajon ama laligomanja. Nugi komuwenagati een, iikanon mono men qeangon nono oyanboyan koloomanja. ²² Kaen koloowenagato, balonon sele busuwo laligomanati een, mono uuwaa gawon mewe toroqen honawo koloonkebaa. Ii romonon neenaajon laaligo me koomuga meweengowenaga, ii saanon mende mojen. ²³ Laaligo ano koomu batugaranon papanon laligojen. Kraistwo eu laligowenaga, iikanon mono iwoi kuuya uugun morian somata mokolon nonaga. Kawaajon balon mesaomambaa siinja moma laligojen.

²⁴ Kaanja laligojento, sele busuwo qen korin laligomanati een, iikanon mono onjo ilaan onombe honja onoonon koloowaa. Komu-wenaga, iikanon mono onjo mende ilaan ononaga. ²⁵ Iikaanja moma laarin kotiin kawaajon niima koboogi toroqen laligon kuuya onjo ilaan onoma laligomambaaajon mojen. Ilaan onombe momalaarigiala onanon mono somariin kotiiro saanon hononja mende aisoon lali-gowu. ²⁶ Kaanagadeen Kraistnon niima kobooro mombo onoonon kawo onjo saanon noojon ama Kraist Jiisas hononja mende mepeseen mun laligowu. Kian.

Momalaarigianon kotiiwaatiwaajon manja qen laligowu.

²⁷ Nanamemengia ii mono Kraistwaa Oligaa Bunayanon akada-muyawo koloowaatiwaa so ama men laligowu. Kaen laligogi onoo-non kan injiimanati me mende kan sigenjigen laligon qaa bujugia mobe kanagianon kokaen ero sokombaa: Onjo kulukululuu arenj motoongowaa qaa somononon uumotoonjo ama nambu. Kaen nama Oligaa Bunawaa qaa onanon sooliwabotiwaajon motoon somononon manja qen laligowu. ²⁸ Kaanagadeen tosiannon tuarenjen ama onjomakebuti, ononon mono qaa jegia kania kania kawaajon mende aarun lalanangigi uugia mende kamaawa. Kaniagia kaen mobe sokombaa. Anutunon ku-usun onono tuarenjen ejemba yononon kaniagia iima kokaen moma asariwu: Onjoangia kamaan unuro tiwilaagi Anutunon metogon nonono eu oyanboyan laligowonja.

²⁹ Anutunon arenja ama ononoti, ii kokaen: Onjo Kraist moma laarin mun leegen aisoon leegen iwaajon ama siimbobolo moma laligowuya. ³⁰ *Niinon momalaariwaa manja wala onowo laligon qeweti, niigi ano kambaŋ kokaamba toroqen qenkejeniwaa buju qaa koi mojutu, onjo mono manja iikayadeen niwo nanjon qen laligoju, ii mojen. Kian.

2

Kraistwaa so onjoangia men kamaan ama aon laligowu.

¹ Onjo Kraistwo qokotaan nanjutiwaajon mono uugia nanjon aowombaaajon qambanmaban mokoloowu. Uujopagia iikanon mono ulunkolen ama aonkebu. Unja Toroyawo ususugon nama waegia men kiankomun aonkebu. ² Kaen anjutiwaajon mono momo motoonjo otaan ororon jopagon aon luaenon laligowu. Mono uusiingia ano momo arenjia motoonjo ambombaaajon somonowu. Qaa kaen somononon uumotoonjo anji honja kolooro moma niinon onoojon hononja qaa aisoon laligomanja.

³ Ilawoila onjoangiaajonadeen horowombaa siinanon mono mende nemun koma onomba. Onjoangiala qabunagianon somariiwaaatiwaajon mono selegia mende men ubuto, uugia men kamaan ama tosaanja yonoojon mogi umakeba. ⁴ Onjo motomotoon mono onjoangiala uugiagadeen qeangowaatiwaajon mende romongowuto, tosaanja

* 1:30: Apo 16.19-40

yoŋoo uugianon qeaŋgowaatiwaajon kaanagadeen kaparan koma romonjon yagowu.
⁵ Kraist Jiisasnon balonon laligoro aro momo en muroti, iikayadeen mono onoonon ero ii otaan laligowu.

⁶ Anutuwaa kaitani kaana en muro laligoroto, kilen Anutu kaana laligorotiwaajon mende mondon awelegon laligoro.

⁷ Kaen qaagoto, aŋo afaanjon Anutuwaa asamararanga mesaon kamaan meleema eja tani koloon welenqeqewaa kaitania men laligoro.
 Mono balon eja ananaa tani koloon laligoro.

⁸ Kaen laligon uuta men kamaan aon Manaa qaa jeta kaban so ten koma laligoro.
 Kaen laligoro gamu qen mun "Maripoonon qewona," jegito, kaban iikanon kaanagadeen ten kondabororo.

⁹ Kaen ten koma laligorotiwaajon ama Anutunon wano eukanon uma raro qabuŋa muroti, iikanon qa tosaana kuuya unuugun akadamyawo kolooja.

¹⁰ *Anutunon qabuŋa uuta ii kokaembaajon muro:
 Ejemba korebore anana mono qa iikawaajon ama kaban monjon simin kuma mepeseen mubona. Tosianon Siwe gomanon eukanon laligoju. Tosianon namonon koi laligojon. Tosianon komun koomu mirinon me senjon mirinon laligoju. Anana mono korebore kululuun usugon simin kuma mubona.

¹¹ Kuuya anana simin kuma mun je buu susugia so Man Anutu asuganon goda gewombaajon qata jokoloon kokaen jewona,
 "Jiisas Kraistnon mono Ponana kolooja." Kian.

Jiisaswaa asasaga ii ejemba batugianon qendeema laligowu.

¹² Kawaajon wombo alauruna, onjo mono Kraistwaa sareya otaan iikanon mende sologon kamaawu. Kaban so Anutuwaa qaa ten koma letoma laligogiti, iikawaa so siligianon uumeleen ejemba onoonon sokonji, ii mono kaparan koma otaan uuwaa gawon men laligowu. Niinon onowo laligoweti, kaban iikanon Buŋa qaa awaagadeen koma gbilin zen nama laligogi. Onomesaon sigensigen laligojeni, kaban kokanon mono kaaniadeen Anutuwaa jaanon sombugia moma jenengia ororo pondan gawon ii men sororogon laligowu.

¹³ Anutu aŋo mono onjo suulan sololoon nemun koma onoma iyanaa arenaa so uugia kuunkeja. Kaen kanon uusiingia Anutu sokoma mubaatiwaa so kolooro inaan onono gawona megii hona koloonkeba.

¹⁴ Galenurugia yoŋowo qaa menkamakamaa mende ama laligowu. Jenmeesan ano uunon njindin-njunduru lan mende amakebuto, arenana kuuya mono uuwoi jeagea mesaon pondan men laligowu. ¹⁵ *Nanamemengianon mono koposowaa qaaya qaa soraaya koloon ama men laligowu. Ejemba doogoya irinqirina kete balonon laligojuti, onjo mono iyonoo batugianon Anutuwaa merabora solana soro laligowu. Sengelao sombinon eu asarijuti, onjo mono kaaniadeen balonon sili awaa ama iikanon ejemba asarin onoma laligowu.

¹⁶ Kaen laligon laaligo kotigaa Buŋa qaaya pondan men ejemba onombombaajon jojorin laligowu. Kaen laligogi Kraistnon eleema kawaati, kaban iikanon noo kanananon kokaen asugiwaa, "Aangole ejanon kuunon haamo amambaajon esuna men kululuun kemakeji, niinon iikawaa so uuwaa gawombaajon sele qen men kotiin laligowe. Ii een tonton mende men laligoweto, hona kolooro." Kanana kaen kolooro saanon neena selen onoonon ama mepeseemaŋa.

¹⁷ Niinon laaligona qeleema togon onoma Anutuwaanon gawon ten koma men laligowe. Kaen laligowe onjo uugia meleema Anutu moma laarigi iikawaa hona asuginkeja. Kawaajon Room gawman yoŋonon qaana jen tegon oro kaana nun

* 2:10: Ais 45.23 * 2:15: Dut 32.5

siimolon onoon kaanja ama nombuyaga. Sele busunaa saya kaen maabenagati een, ii mono apu kaanja een totoon mende kemenaga. Onoo momalaari gawongiaa honjaajon ama ii mono akadamyawo koloowe sokonaga. Kawaajon nugi komuwenagato, uunanon mono kilen aisoonkejen ano kuuya onowo motoon aisoonkebona. ¹⁸ Kaanjadeen onjo mono aisoowu ano niwo otokorian maama aisoon laligowona. Kian.

Timoti wasiwe Filipai onoonon kawaa.

¹⁹ Pon Jiisasnon noojon moro sokombaati een, mono uulanawo Timoti wasimambaaajon moma jejeromonromon anjen. Onoonon kan nomaen laligojuti, ii moma eleema kan nijoro moma noo uunanon kaanagadeen qeangon sororogonaga. ²⁰ Momalaarigianon kotiiju me loorijuti, iinon yanodeen onoojon majakaka kaen moma noo kooronanon nanja. Tosianon koi laligojuti, iyononon mono “Iyangiaa majakakagiaga,” jen qaago totoon kotingon onombombaaajon momakeju. ²¹ Yononon kuuya iyangiaa iwoiwaajon moma ii koma horon men somariiwombaaajon janjarin riinkejuto, Kraist Jiisaswaa gawonanon honawo koloonkebaatiwaajon mende kaparan komakeju. Mono qemasologen lan laligoju.

²² Lan laligojuto, Timotinon kania awaa qendeenoti, ii onoangio moma yagoju. Meranon anaa manja welen qen munkeji, iinon mono iikawaa so nii Oligaa Buna gawombaa ilaan noma welen qen laligoro. ²³ Kawaajon Room gawman yononon noo qaa nomaen ama nombombaaajon somongowuti, ii momago mono saanon Timoti wasiwe uulanawo onoonon kawaatiwaa jejeromonromon anjen. ²⁴ Neeno kaanjadeen Pombo nama kaman mende koriro onoonon kamambaaajon awasanakaka kaen moma laarijen.

Epafroditus wasiwe Filipai onoonon kawaa.

²⁵ Niinon iwoi mongama amamaan laligowe ononon nenana Epafroditus wasigi kan nanjon ilaan nono. Iinon noo kooronanon gawon men manja qen laligoroto, toroqen somonjon mubenaga, iikanon mende sokonaga. Kaen romonjon uumeleen alana ii kaman kokaambaga wasiwe onoonon eleema kawaa. ²⁶ Iinon kuuya onjo injimambaaajon kaparan koma laligoja. Ji kiro eroti, onjo qaa ii mogi onoonon bimooro moma kawaajon uukamakamaa laligoja. ²⁷ Iinon onanon jinon en koomu borianon meroto, Anutunon kiankomun muro qeangoro. Anutunon Epafroditus iigadeen mende kiankomun muroto, nii kaanagadeen niima koboon men afaangon nono. Iinon komunagati een, neenaa wosobirinanon mono somariin sein qana qana uro laligowenaga.

²⁸ Onjo Epafroditus iima mombo aisooji noo wosobirinanon kaanagadeen afaangowaatiwaajon mojen. Kawaajon kaman kokaambadeen uulanawo wasiwe onoonon kawaa. ²⁹ Onjo Pombaa ejemba yonoojon honona mende aisoonkejuti, korisoro iikawaa qaganon mono iinon karo koma horon mubu ano gawon meme ejemba kaanja ii mono goda qen onoma laligowu. ³⁰ Iinon Kraistwaa gawombaaajon ama koomu borianona uma komun tagoro. Onjo nii nanjon ilaan nombombaaajon mogito, ii amamaagitiwaajon iinon onoo kitigianon kaen ama nomambaaajon kan laaligoya mesaoro tiwilaan tagoro. Kian.

3

Solana koloowombaa kana hona ii kokaen:

¹ Oo uumeleen alauruna, qaa kota kokaen toroqen jema: Mono Pombo qokotaan aisoon laligowu. Qaa ii dunanon mombo onon onomambaaajon mojona mende tiija. Ejemba tosiannon tiligon onombubotiwaajon ii onon onombe saanon sokonja. ² Zioz gawon meme ejemba bologa yonoojon mono galengia men laligowu. Yononon

uumeleembaa gadokopa ejemba batugianon lilion uugia kuun kokaen jenkeju, “Anutuwa buña koloowutiwaajon mono aiweseya men selegia kotowu.” Kaen kaparan koma qaagadeen jen kasu kaña hounhoun qama “Kanageso walaga koloojon,” jen een toton jenkeju.

³ Yononon Anutuwa jaanon mende dinggoju. Selegianon aiwese iikayadeen koton onongito, hona ii mono ananaanon kokaen kolooro: Anutuwa Buña qaayanon uunana mosonoti, anana mono iwaa uumeleen kanageso honabonja koloon laligojon. Anutuwa qatanon selenananon aiwese ama nonongiti, nononon iikawaa qaganon mende nama nanjon moma laarinkejonto, Kraist Jiisanon hamo qen nononoti, iikawaajon mono selenana men umakejon. Anutuwa Unja Toroyanon inaan nonono afaanjon Anutuwa waeya men mepeseenkejon.

⁴ Tosianon selegiaa iwoinon nanjon Anutuwa buña koloowombaaajon moma laarijuti, niinon mono ii unuugujen. Kawaajon awagadeen koroa kaña terereen engana men waama awelegowenaga. ⁵* Noo akadamuna ii kokaen: Niinon Israel ejemba tuun uutanon jotamemeya mon koloojon. Ben isina qata Benjamin. Nemunmana Hibruu ejembaga. Niinon yoroononga koloon Hibruu eja hona koloojon. Koloon ewe ween 8 kolooro kanon selena kotogi. Farisii koloon laligowetiwaajon Mooseswaanon Kana qaa ii tororo otaamambaaajon kaparan koma laligowe. ⁶* Farisii laligon uunanon otoronjon gere tooro uumeleen kanageso ii onanon sisiwerowero ama onoma laligowe. Mooseswaanon Kana qaa ten koma otaan dindina koloowonagati een, niinon mono iikawaa so koposowaa qaaya qaa solanja laligowe.

⁷ Iwoi ii mobe uro iikanon nanjon moma laarin laligoweto, uuna meleema ii kuuya mesaon zen sureen mun jejen. Kamban kokaamba Kraistnon hamo qen nono letombeti, iikawaajon mono mobe umakeja. ⁸ Ponja Kraist Jiisas moma koton oyanboyan mokoloomanati, ii moma gosiwe sewanja uuta kaña kolooja. Kawaajon laaligona walagaa akadamu iwoina kuuya ii Kraist toroqen iikanon mesaon zen sureen mujen. Kraist mokolon noonon iwoi kuuya ii mobe kikisi kera toon kaña kolooro sureen gemagen giliwe.

⁹ Tosianon “Mooseswaanon Kana qaa ten kondaboron iikaanja kanon nononano dindina koloowonja,” jejuto, niinon so iikanon solanja mombo mende laligojen. Kamban kokaamba Kraist moma laariwe Anutunon iikaanja kanon qaana jen tegoro solananin laligojen. Momalaari qaganon laligowe Anutunon kiankomun noma jen kotoo singisongonaa qaayanon komuro laligojen. Kraistwo qokotaan nama laligowe Anutunon noo kanana kaen mokoloowaatiwaajon kaparan komakejen.

¹⁰ Niinon Kraist kokaen moma kotomambaaajon kaparan komakejen: Siimbobolo moroti, iikanon iwo toroqemambaaajon jojorijen. Siimbobolo moma komuroti, niinon tani iikayadeen komun iikaanja kanon iwaa tani kaña koloomambaaajon jojorijen. Komun waaroti, iwaa ku-usunja iikanon mono inaan nono kotiimambaaajon mojen. ¹¹ Komuwe Anutunon men gbilin nono koomunonga waamambaaajon jejeromonromon anjen. Kian.

Mono Anutuwa kuunon kaparan koma toonanon kembu.

¹² Neenaajon kokaen mende jejen, “Anutunon toon anoti, iikanon mono koudaboron uumeleembaa akadamuya kuuya mokolon laligojen.” Kaen mende koloon laligojento, Kraist Jiisanon haamo ama nonotiwaajon mono oyanboyan buña qen aomambaaajon kaparan komakejen.

¹³ Oo uumeleen alauruna, Anutuwa toon iikanon mende keudaborojeni, ii mojen. Motoonjo kokaen moma amakejen: Iwoi kotogon gema qeweti, ii duduun Anutunon iwoi wambusoonanon ano eji, mono iikaan baagen uulanawo kemambaaajon

* 3:5: Apo 23.6; 26.5; Room 11.1 * 3:6: Apo 8.3; 22.4; 26.9-11

awelegonkejen. ¹⁴ Anutunon eukanon umanjatiwaajon nooma toon kaen qen nono. Kawaajon Kraist Jiisasnon hamo qen nonotiwaajon niinon angobatonon kotiin haamo ama Anutuwaaw toonon keube iinon ila wage wanjanon koma nombaa. Ii memambaajon awelegon toon iikaan baagen dindinagadeen ulanjin esuna men kululuun bobogarinkejen.

¹⁵ Kawaajon uuwaa akadamunanawo koloojoni, Anutunon anana kuuya momo motoongowaa qaganon Kraist moma koton laligowombaajon moja. Qaa mombaajon momo aro morota mon en ononagati een, Anutunon mono qaa iikawaajon nomaen mogi sokonji, ii kaanagadeen jen inisaama onombaa. ¹⁶ Onoonon majakaka waja ii kokaen kolooro sokombaa: Anana kaman koriga me toroga uunana meleema Anutuwaaw kananon laligon kouninji, mono nanamemembaa kana motoonggo iikayadeen toroqen kenin sokombaa.

¹⁷ *Oo uumeleen alauruna, niinon nanamemena amakejeni, onono mono nii niima noo silina ii otaan laligowu. Nononon sili awaa qendeema ononin tosanon iikawaa so riin horon onomakejuti, onono mono iyonoonon nanamemen ii uun injiima koton laligowu. ¹⁸ Ejemba kelemalelen yononon nanamemengianon Kraist kere ama mun iyanjiaa aingianon lan laligoju. Maripoonon komuroti, iikawaa kania riin kolonon laligoju. Qaa ii kaman mamaga jinjan kolowubotiwaajon injijowe mogito, kaman kokaamba ii saama janana kamaaro jejen.

¹⁹ Sele busugiaa siin kombomana bologanon bengia kolooja. Iwoi gamuyawo amakejuti, iikawaajon mogi uro akadamugia kolooro sewanpirin laligoju. Uumomogia balombaa iwoinon somongogi gbadoon onono lan laligon tetegyanon gere sianon kemebuya. ²⁰ Yononon emu kemebuto, tosaana nonoo kulukululuu totonana ii Siwenon eu eja. Balonon wabaya koloon tatawagadeen laligon Pon Jiisas Kraist Hamoqeqe Tonananon mombo asugin nunuambaatiwaajon mambomakejon. ²¹ Iinon balon sele busunana kamaanqeqeta koi ii men letono iyanaa Siwe sele busu kaana asamararanawo kolowaa. Ku-usun kaana ii Kraist en muja. Iinon ku-usun kaana kanon ejemba ano namo Siwewaa ilawoila kuuya ii saanon kotiin men kamaan nonono iwaa newo baatanon kenin galen koma nonono laligowona. Kian.

4

Qamanmaman qaa tosia

¹ Oo wombo alauruna, kaen kolowaaatiwaajon Pononon mono ilaan onono bon qen kotiin nambu. Niinon onoonon siin moma injimambaajon kaparan komakejen. Ono korisoro qen nongi. Batugianon gawon mewetiwaaw hona kolooro qendeengi Anutunon iikawaa tawa nonombaati, iikawaajon mono sewanpirin ama aisoonkejen.

² Jotamemeya emba woi Yuodia Sintike, oronon juma angowowo ama laligojao, kaen mobe. Kawaajon niinon uugara kokaen kuujen: Oro Pombo motoonggo nanjao, iikawaajon mono uumotoon ama laligowao. ³ Oo nejana hona, gawombaa motoon bosima laligoriti, gii kaanagadeen kokaen qisin gonjen: Emba woi yoronon uumotoon ambaatiwaajon mono ilaan oromba. Yoronon niwo Oligaa Buna kotiin seiwaatiwaajon manja qen laligori. Yoronon Kleemen ano nejanuruna tosaana yonoo koorongianon motoon manja qen laligori. Tosaana yonoo qagia ii laaligo kotigaa buk papianon eu eja.

⁴ Kaman so mono Pombo nama aisoon laligowu. Aisoowu qaa ii dunanon mombo jejen.

⁵ Ono mono gumbonjonon qaganon ejemba ama onongi kuuyanon tanigia ii mobu. Pononon mono kamambaajon dodowija. ⁶ Iwoi mombaajon mono konajilin mende moma laligowuto, iwoi kuuya kawaajon qiqisigia mono Anutu ijogi mobaa.

* 3:17: 1 Kor 4.16; 11.1

Kaen me kaen koloowaati, mono Anutu qama koolinj welema dangisen jen laligowu. ⁷ Anutunonj uuluwe ononji, nono iikawaa kania moma kotowombaaajon amamaankejon. Ii momakootonana kuuya uugun qaita monj kolooja. Kraist Jiisaswo nangi Anutunonj mono uugia ano qaa momogia sopa somonjonj kokojiji menj onono laligowu.

⁸ Oo uumeleenj alauruna, qaana jen tegomambaaajon ama qambanmamban qaa kokaen jejen: Anjonjora qaa mende romonjowuto, iwoi kuuya goda qenin akadamyawo kolooji, uugia mono iikanonj somonjonj laligowu. Qaa honja, qaa dindinja ano soraaya ii mono romonjonj laligowu. Qaa siinananonj momakejonj, iikanonj mono uugia saa qero nambu. Qaa qaqabunabunayawo mepemepese koloowaatiwaa so kolooji, uugia mono iikanonj qokotaan laligowu. ⁹ Noo nanamemena iima Buja qaana moma uu kononjianonj ama buja qen aogiti, onjo mono ii koma gbilin ama menj laligowu. Kaen laligogi luae Toya Anutu iinonj onjowo nambaa. Kianj.

Poolnonj Filipai yonoo kalengiaajon dangisen jeja.

¹⁰ Niinonj Pombo qokotaan nama onjoonj keraqeeango somata mojen. Onjo waladeenj nii kalanj koma monen nombombaa siinj moma laligogito, nomaen ambombaa kana monjgama amamaagi. Kamban koriga amamaan laligogi Ponjonj kamban kokaamba uugia menj gbiliro afaanjonj mombo ilaanj nonji. ¹¹ Sele busunaa lombononj rama amamaawenaga, iikawaajonj qaa koi mende jejen. Noononj iwoi eji, niinonj mono kawo uuluaenonj bonjonj laligomambaaajonj mojen. ¹² Nii janjarinj riinj luaenonj laligowe ano laaligo qaqabunayawo siiseweweya qaa laligonj luaenonj laligowe. Miri so kamban so uuna bonjonj kono laligomambaaajonj mojen. Nenj timbirinj ambenaga me bodi rabenaga, iikawaajonj mono uuna mende menj kamaanj aonkejen. Iwoina kelemalelenj me boronja enj nonaga, ii kilenda. Mono saanonj bonjonj laligomanja. ¹³ Ii me woi monj koloonaga, Kraistnonj menj kotiinj nono iwoi monjonj monj mono mende menj kamaanj nono saanonj laligomanja.

¹⁴ Kilenj konajilina iikawaa uutanonja ala ilailaa ama menj afaanjonj nonji sokono. ¹⁵ *Filipai onjo kaanagadeenj noo kanana moma komuju. Niinonj kanainj liligonj Oligaa Buja gawonj menj onjowo Masedonia prowinsnonj laligonj onjomesaweti, kamban iikanonja kanainj momalaari kanageso tosonianj nii selewaa iwoigianonj mende nanjonj nonji. Niinonj uuwaa Buja onombe buja qen aogito, selewaa leeya monj mende meleema nonji. Filipai uumeleenj kanageso onjo motoonjononj mono niwo soomonjgo ama laaligona nanjgogi nandunj monenana buja qen aonj laligowe.

¹⁶ *Niinonj iwoiwaajonj amamaanj laligoweti, onjo ii noojonj anji Tesalonaika sitinonj karo. Indinj motoonjgo qaagoto, indinj woi selenaa iwoiwaajonj amamaaweti, ii anji noononj karo. ¹⁷ Onjoo hina kalengiaajonj koposonjowenaga, iikawaajonj qaa koi mende oojen. Anutunonj onjoo ala ilailaagiaa kitia meleema onjmakebaati, niinonj mono honja ii onjooonj seiwaatiwaajonj mojen. ¹⁸ *Onjononj kamban kokaamba iwoi anjiti, ii buja qen aonj noononj iwoi kuuya kanonj mono sona uugun mamaga enj nonja. Epafroditus iinonj onjoo ala ilailaa kalengia menj kanj nonota morianawo koloonj laligojen. Onjo nandunj mamatewoogia anji iinonj menj karoti, Anutunonj iikawaa siinja moro saanonj sokonja. Anutunonj onjoo nandunja moma anjonj kono moronja awaa unkoowayawo koloonj iwaa jaanonj pumpungoro aisoonkeja.

¹⁹ Noo Anutunanonj toomorianj kuuyaa Toya kolooja. Iwaa kowianonj iwoi kuuya ii tetegoya qaa eja. Kawaajonj onjo Kraist Jiisaswo qokotaan nama iwoiwaajonj amamaajuti, ii kuuya mono enj mujiwaa so onjmakebaa. ²⁰ Kawaajonj Anutu Manjana mono kamban so mepeseenkebonja. Kaen aninj Anutu waa qabunayanonj kamban tetegoya qaa seinkebaa. Qaa ii onjanonj.

* 4:15: 2 Kor 11.9 * 4:16: Apo 17.1 * 4:18: Eks 29.18

Yeizozo tetegoya

²¹ Niinon yeizozona alaurunana soraaya Kraist Jiisaswo motoondeen nanjuti, kuuya onoonon ambe kaja. Nenauruna niwo koi laligojuti, iyononon yeizozogia angi onoonon kaja. ²² Anutuwaanon ejemba soraaya tosaan kuuya koi laligojuti, iyononon yeizozogia angi onoonon kaja. Yonoononga tosonian Siisakimbaa jinkaron mirinon gawon menkejuti, iyononon mono kaen moma kaparan koma jeju.

²³ Pon Jiisas Kraistwaa kalenmorianonon mono onowo en uma unagia kotuegonkeba.

Kolosi Tere Poolnoŋ Kolosi yoŋoo Tere ano. Jeŋ-asa-asari

Kolosi ii Eisia prowinswaa taonja monj. Ii Efesus sitiwaa weenj kookoutanonj baagenj eja. Poolnoŋ Kolosi kambanjon menjenj mende kenoto, Eisiawaa siti somata Efesus kanonj gbani karonj Buŋa gawonjen Kolosi yoŋoojonj kaanjiadeenjen majakaka moma laligoro. Kanagenj Kolosi tosonianonj uugia meleenjen (1.7; Apo 19.10). Poolnoŋ Room sitiwaa kapuare mirinonj raro nenjata Epafraŋ iinonj Kolosi uumeleenjen tuumbaa buju qaaya menjen iwaanonj karo. (1.7-8) Sundugia tosaanja ii awaa koloogito, Kolosi kanonj boi takapolakaya kaanjiadeenjen laligogi.

Boi yoŋononjen ejemba kokaenjen kuma soŋonj onjoma laligogi: “Uumeleenjen kanageso onjononjen Anutu waeya mewombaa kana qaa kania kania ii saanonjen otaawu. Onjononjen saanonjen uugia menjen kamaanjen selegia qenjen siimbobolo mobu.” (2.16, 20-21, 23) Toroqenjen kokaenjen jenjen kotonjen onjonjen, “Momalaarigiawo onjononjen mono siminjen kuma gajoba waegia menjen laligowu.” (2.18) Jiisas kaanagadeenjen menjen kamaanjen munjen kokaenjen jegi, “Ii Anutuwaa Meria qaagoto, gajoba wanja monjen.” Kaenjen jenjen kokaenjen toroqegi, “Nonoo qaanana otaawuti, iyonjononjen mono momo aasangoya qaita monjen mokoloowuya.”

Kawaajonjen Poolnoŋ Tere koi onjen Kolosi uumeleenjen tuunjen kokaenjen kuma onjono, “Iwoi kuuya mono Jiisaswaa baatanonjen ero iinonjen Anutu honja toonjen koloonjen (1.15-17) uumeleenjen tuunjen ananaa Wanjanaga laligoja.” (1.18) Toroqenjen qaa kokaenjen qendeema onjono, “Kraist Jiisas moma laarigenjen iinonjen Anutuwaa momo ano momakooto aasangoya saanonjen qendeema onjombaa. Anutuwaa momoya ii momo tosia kuuya uugunjen qaita monjen kolooja.” (2.2-3, 9-10) Poolnoŋ kaanagadeenjen uumeleenjen ejemba laaligogiaa jenjkooto qaa tosaanja onjen ano Kolosi keno. (3.1-4.1)

Buk kokawaa bakaya wanja 4 ii kokaenjen:

Qaa mutuya 1.1-8

Kraistwaa laaligoya ano gawonja 1.9-2.19

Kraistwo laaligo gbilia 2.20-4.6

Terewaa qaa kota wanja 4.7-18

¹ Anutunonjen Pool nii wasinjen nono jetaa so Kraist Jiisaswaa aposol koloojenjen. Uumeleenjen alanana Timoti iinonjen niwo rajo.

² Oo uumeleenjen alaurunana soraaya Kolosi taanonjen laligonjen Kraistwo qokotaagi momalaarigianonjen mende sologoro zenjen nanjuti, niinonjen onjowo qaa aminjen mobombaaajonjen tere koi oojenjen. Anutu Manjanananonjen mono kalenmorianjen onjono luaenonjen laligowu.

Onjoojonjen Anutu mepeseenjen qama koolinjenkejonjen.

³⁻⁴ Onjo Kraist Jiisas pondanjen moma laarinjen ejemba soraaya kuuya uu wombogianonjen jopagonjen onjomakejuti, iikawaa buju qaaya jegi moninjen. Kawaajonjen onjoojonjen qama koolinjenkejonjen, iikanonjen mono kambanjen so Anutu, Ponjana Jiisas Kraistwaa Manja mepeseenjenkejonjen. ⁵ Oligaa Buŋawaa qaa onjanonjen wala onjoojonjen karo jegi jejeromonromonanaa kania moma moma asaridaborogi. Moma asarinjen Anutunonjen onjoojonjen iwoi ano Siwe gomanonjen ozonjen esunjonjen eji, onjo ii buŋa qenjen aowombaaajonjen mamboma jejeromonromonjen amakeju. Jejeromonromonjen kanonjen nemunjen koma onjono afaanjonjen Anutu moma laarinjen uugianonjen jopagonjen aonjen laligojuti, mono iikawaajonjen mepeseenjen munjenkejonjen.

⁶ Oligaa Buŋa qaa iikanonjen seinjen gomanja gomanja sokoma honjowo koloonjen so mariinjenkeja. Kawaa so onjoojonjen karo onjo Anutuwaa kalenmorianaa kania honja ii moma moma asarigenjen. Ii waladeenjen moma asarigenjen, weenjen iikanonjenadeenjen kanainjen onjoo

batugianon kaanjadeen honawo koloon kotuegon onomakeja. ⁷ *Wombo nerjanana Epafras iinon Kolosi onoojon Oligaa Buna ii kuma onono mogi. Epafras iinon nonoo kitinana nama Kraistwaa gawonja pondan kaparan koma menkeja. ⁸ Una Toroyanon sololoon onono jopagon onkejuti, Epafrasnon onoo kaniagia kaen iima ninijoro monin.

⁹ Kawaajon buju qaa ii moninji, nononon kaanagadeen kaban iikanonjadeen kanain onoojon Anutu gama koolin laligon koujon. Ononon Anutuwaa uusiina moma yagogi momo iikanon uugia saa gewaatiwaajon welema munkejon. Iikanon saa qen onono Una Toroyanon mono sololoon momo onomakebaa. Iikaana kanon mono saanon Anutuwaa siina kuuya dindinagadeen moma koton laligowuya.

¹⁰ Onoojon kokaen gama koolinkejon: Momakooto kanon nemun koma onono saanon laaligogia Pombaa jaanon sokombaatiwaa so laligowu. Uusiina ejiwaa so nanamemengia kuuya ama menj laligowu. Kaen saanon gawon awaa kania kania pondan megikawaa hona koloonkeba. Momakootogia kaen koma gbiligi saanon kotinkebu ano Anutuwaa kania toroqen moma sororogon laligowu.

¹¹ Anutuwaa ku-usuna ii akadamuyawo. Iikawaa so iyanaa esunmumuya kuuya togon onono turun menj kotiin onomakebaatiwaajon gama koolinkejon. Anutunon kaen menj kotiin onono saanon kotiin kaban so kaparan koma uubonjonon nama lombo moma mokosigon aisoon laligowu. ¹² Aisoon laligon Mangiaa dangisen jen laligowutiwaajon gama koolinkejen. Mannananon alauruta soraaya ananaajon iwoi oyamboyawo arengon ano asamararanga uutanon eja. Iinon onjo kaanagadeen menj letoma onono iwoi oyamboyawo ii buna qen aowutiwaa so kolooju.

¹³ Pangamanon galen koma nononoti, Mannananon iikanonja metogon nunuama kan wombo Meriaa bentoton uutanon nonoma nonono. ¹⁴ *Meria iinon downana menj singisongonana songbama mesaowaatiwaajon momakeja. Kawaajon dangisen jen munkejon. Qaa ii onanon.

Kraistnon iwoi kuuyaa kania ano wana kolooja.

¹⁵ Kraistnon Anutu mende ii-iita iwaa unajaya kolooja. Monowaa monoyanon laaligo kuuya mende kolooro Kraistnon mono waladeen Manawo eja wan koloon laligoro. Kaen laligon Manja Anutu ilaan muro ilawoila kuuya mokoloon ononi koloogi.

¹⁶ Merianon Anutu ilaan muro ilawoila kuuya mokoloon ononi. Iwoi tosaana Siwe gomambaa jakeya jakeya kanon egi mende injimakejoni ano iwoi tosaana namonon egi injimakejoni, ii Kraistnon jero letongi. Iwoi kuuya ii galen koma onombutiwaajon una kawali (ome) galenja galenja mokoloon onono Siwe namo batugaranon jinkarongianon nama jenkootogia amakeju. Yonoo newogianon pon qerewenja jawingia uuta ano kamakamaata ii kuun onono jakegianon ku-usungiwawo nama tosaana pon kaana galen koma onomakeju. Merianon iwoi kuuya koloowaatiwaa bemunjaleya kolooro Anutunon una (ome) mokoloon ononoti, ii Kraist mepeseegi akadamuyawo koloonkebaatiwaajon kuun ononota rajuu.

¹⁷ Kraistnon waladeen laligorogo ilawoila kuuya ii iwaa gematanon koloogi. Iinon mono iwoi kuuya mindirin nemun koma onono metulangun iwaanon riin rindangun nanju. ¹⁸ *Kraistnon bemunjalenana kolooja. Ilawoila kuuya anana horon nonoma wanana koloon laligowaatiwaajon koomunonga waaro. Komugiti, iyonoo batugianonga iinon wala jota menj gbilin waaro. Kaen jotamemenana mutuya kolooro anana kanageso walagaa zioz gbilia koloon nanjon. Kawaajon uuwaa, sele busuwaa, iwoi kuuyaa wanana kolooro uumeleen kanageso anana iwaa sele busuya kuuya koloojon.

* **1:7:** Kol 4.12; Flm 23 * **1:14:** Ef 1.7 * **1:18:** Ef 1.22-23

¹⁹ Anutunonj Meria anaa so korondonj kinenj laligowaatiwaajonj modabororo sokono. Kawaajonj iyanaa momoya ano akadamu iwoiya kuuya ii korebore Kraistwo qokotaan nanjiwaajonj keraqeeango moma laligoja. ²⁰ *Ilawoila kuuya namononj ano sombinonj Anutuwo kazi amakejuti, ii Anutunonj kuuya tawagia menj unuano iyanawo qokotaan uumotoonggo ambutiwaajonj moma kokaen jen tegoro sokono, “Mono neenaa Meranaga wasiwe kemenj maripoononj komunj saya maama luae nemunj kono koloowaa.”

²¹ Ono kaanagadeen wala nanamemengia bologa erotiwaajonj ama uugianonj Anutuwo uumotoonggo mende ama kere moma munj sigenjsigenj laligogi. ²² Wala kaen laligogito, kamba kokaamba Anutunonj anawo uumotoonggo ama nambutiwaajonj Meria wasiro balonj sele busuwo komunj koma konjoratinj onono. Kaen nanji qewomewolongia songbano laligogi unuama iyanaa jaanonj soraaya koposogiaa qaaya qaa onoono keubutiwaajonj mamboma jejeromonjromonj amakeju.

²³ Jejeromonjromonj amakejuto, laligonj wansanwansan qen kamaan unuwabotiwaajonj mono Kraist pondan moma laarinj nambu. Anutunonj Oligaa Bunaya iikanonj tando kuuroti, onj iikawaa qaaya mogi. Uugianonj iikanonj nanjonj rindanonj nama kotiinj laligowuti eenj, mono oyanboyanj koloowu. Nono Oligaa Bunaya ii jen seinkejonj. Anutunonj ejemba mokolonj onono Siwe baatanonj laligonj kenjuti, iyonoo batugianonj ii liligonj jen asarinj laligojonj. Pool niinonj kaanagadeen Oligaa Bunawaa gawonja ii menj laligojenj. Kianj.

Poolnonj zioz tuumbaa gawonj nomaen menj laligoro?

²⁴ Kraistwaa sele busuya kuuya ii uumeleen kanageso anono koloojonj. Kraistnonj ananaajonj ama konajilinj moro kitia enj uumeleen kanageso qanananonj umakeja. Niinonj Kraistwaa sele busuya ilaan onomambaajonj ama sele busunanonj konajilinj kitia ii menj moma laligonjkejenj. Kaen kolonj nono onoojonj ama siimbobolo moma laligoweti, iikawaajonj kamba kokaamba aisoonkejenj.

²⁵ Anutunonj kuunj nono uumeleen kanagesoya kanagesoya welen qen onoma gawonj menj laligojenj. Anutunonj kalenmorianja ejemba mendeema nonomambaa arenja anoti, iikawaa so Buja qaaya jen seidaboromanjatiwaajonj jero. Onononj qeangonj kotiiwutiwaa gawonj ii nono. ²⁶ Anutunonj Buja qaa ii monowaa monoyanonja mesangoro ejemba qen seinj ama komugi gbiliurugia waama kaanagadeen komugi kaandeen kaan ama laligonj kouma tompinj laligogi. Kaen laligogi qaa ii kambanja kambanja aasangoyanonj eroto, kamba kokaamba kanagesoya kanagesoya soraaya anana ninisaama jero mojonj.

²⁷ Anutunonj kalenmorianjaa arenja kokaen jen anota eja, “Niinonj qaana aasangoya ii neenaa kanagesouruna onj inisaama injjowe mobutiwaajonj mojenj. Yonononj ii moma yagonj kema jen seigi Bunana aasangoyaa akadamyanonj mono waba kantria kantria yonoo batugianonj somariinj qaqabunayawo koloowaa.” Qaa kota aasangoya ii kokaen: Kraistnonj onoo uugianonj laligoji eenj, mono asamararanonj keubombaa jejeromonjromonj ama onjmakebaa.

²⁸ Anana Anutuwaa arenj iikawaa so Kraistwaa kania ejemba kuuya onoojonj jen asarinj laligojonj. Yonononj kuuya Kraistwo qokotaan nama kotiinj akadamyugawo koloowutiwaajonj kuma onjmakejonj. Kaen unuaninj Anutuwaa jaasewanjonj keubutiwaajonj mojonj. Kawaajonj momakootonana kuuya menj kululuunj qambanjmambanj qaaya qaaya onjmakejonj. ²⁹ Niinonj iikawaajonj aonj oronkejenj. Kraistnonj ku-usunaa gaganonj sololonj inaan nomakeji, niinonj mono iikawaa so manja qen laligonjkejenj. Kianj.

---

* **1:20:** Ef 2.16

2

Poolnoŋ Kolosi yoŋooŋon majakaka moro.

¹ Niinon Kolosi onŋooŋon ama manja qeŋ laligojeŋ. Kaanagadeen Laodisia sitinon laligojuti ano uumeleen alauruna toŋianon noo jaasewana mende iigiti, mono kuuya yoŋooŋon qama kooliŋ mamaga aon oronkejeŋ. Niinon onŋo iikawaa kania mobutiwaajon mojeŋ.

² Kokaen qama kooliŋkejeŋ: Anutu, gii mono uugia nanŋon onŋona ororon somonŋon jopagon aon motoon uuwaa akadamugia kuuya mokoloowu. Ii mokolon saanon kotiŋ iwoi kuuya moma kotodaborowuya. Kaen ama saanon Anutuwaaw Buŋa aasangoya, Kraistwaa kania ii kuuya moma asaridaborowuya. ³ Anutunon momoya ano momakootoya ii kuuya Kraistwaanon ama mesanŋorota eja. Anutuwaanon momakootoyaa kowia ii maa suan kaanŋa kowi aasangoyanon ero Kraistnon iikawaa kiiya meria kolooja. Kraistwaa jeta teŋ koma iikaanŋanon saanon momakootoya ii mokoloowonŋa.

⁴ Monŋon mondokondoron ama qaa kele jeŋ uugia kuun tiligon onŋombabotiwaajon Kraistwaa qaa ii jejeŋ. ⁵ Selenon onŋowo motoon mende laligojento, unŋa kokoosonanon mono onŋowo nanja. Onŋo kotiŋ Kraist moma laariŋ qaaya teŋ koma batugianon arengiaa so bonŋon laligojuti, onŋooŋon kaen moma romonŋon aisoŋkejeŋ. Kiaŋ.

Balombaa momoyanon somonŋon onŋombabotiwaaw galen meme qaa

⁶ Kawaajon onŋo Kraist Jiisas meŋ analigi Pongia koloon nanji, mono iwo qokotaanŋejutiwaa so nanamemengia ama meŋ laligowu. ⁷ Qaa kuma onŋonŋiti, iikawaa so mono kosogia Kraistwaanon mondonŋon iwo qokotaan nama uugia nanŋon aon momalaariwaa esunŋumuyaa toroqen mokolon laligowu. Danŋisengia mono apu sasagon kamaankejiwaa so jeŋ mepeseen laligowu.

⁸ Ambosakon yoŋonon balombaa momakooto kuma onŋonŋi kana walaga mokolon toŋianon ii otaankeju. Kaanagadeen beŋ kawali galen sombiŋ namo batugaranon laligon yoroo ilawoilagara kuuya galen koma onŋomakejuti, toŋianon Kraist uugun iyonŋoonon qokotaan qaa kuma onŋomakeju. Kaen amakejuti, iyonŋoononŋa monŋon onŋoma tiliqili omaya kawaa kasianon somonŋon onŋono kamaan boi iyonŋoo buŋa koloowubo.

⁹ Anutuwaaw momoya ano akadamu iwoiya kuuya ii korebore Kraistwaanon ero balon sele busu meŋ asugiro. Kawaajon boi takapolakaya kaanŋa yoŋooŋon mono galen meŋ aon laligowu. ¹⁰ Kraistnon unŋa kawali galen ano pon qerewenŋa ano jawiŋ kuuya yoŋoo wanŋia kolooja. Kraistwo qokotaagi iinon Anutuwaaw momoya ano akadamu iwoiya kuuya ii saanon sogianon onŋono laligojuya.

¹¹ Kaen laligon Kraistwo qokotaagi iinon aiweseya honŋa ii onŋoonon kaanagadeen koton onŋono laligoju. Aiwese ii boronon selenananon kotonkejutiwaa so qaagoto, Kraistnon sele kotokoto qaita mon ama onŋonoti, ii kokaen: Iinon selewaa nanamemeŋ wala-ganon galen koma onŋombabotiwaajon mono siingia kombombanŋa bologa ii somonŋoro laligoju. ¹² *Kraistwaa qamoya ronŋon anŋiti, onŋoo uu walaganon mono iikaanŋa tanitani komun oomulu iikanon koomu ronŋon kemero. Kaen kemeroto, Anutunon Kraist meŋ gbiliro koomunonŋa waaroti, iwaa ku-usunŋanon mono onŋo kaanŋa-deen inaan oomulu iikanon nemun koma onŋono gbiligi. Onŋo Anutuwaaw ku-usunŋa ii meŋ analiŋ moma laariŋ mugitiwaajon ama Kraistwaa kooronŋanon gbiliŋ kotiŋ laligoju.

¹³ *Wala monŋon onŋoo siingia kombombanŋa bologa ii mende somonŋoro uugia walaganon galen koma onŋono laligogi. Singisonŋo anŋitiwaajon ama uu koomuya laligogito, Kraistwo qokotaagi Anutunon iwaa kooronŋanon meŋ gbiliŋ onŋono.

* 2:12: Room 6.4 * 2:13: Ef 2.1-5

Singisongonana mono kuuya songbandabororo kotiiñ laligojon. ¹⁴ *Kilenanana ano iikawaa ironaa jenkootoya ii Siwe gomanon lopo terenon oogita ero. Kraistnon loponana ii korebore koton qewagoro. Lopo iikanon Anutuwo nama gemanananon qen tuarenjen ama nonoma eroti, iinon ii kotogon maripoonon kosigoro tegoro.

¹⁵ Maripoonon komun ben kawali galen ano unja pon qerewenja namo sombin batugaranon ilawoila kuuya galen komakejuti, Kraistnon iyonoo ku-usungia ii lua jangben jeta kaanja qewagon riligon rijongdabororo. Kaen ama kaziuruta kasanon gbadoon onoma gamu qen onono. Kaen ama unjuama otokorian maama rendun hororo genjaaroyanon kagi haamo ama ononotiwaa kania ii asuganon asugiro iigi.

¹⁶ *Kraistnon haamo ama ononoti, iikawaajon onjo mono Kraistwo nama qaqabunabunagiawo satiin laligowu. Kaen laligogi onoo batugianon monnon naa nene apuga on nenjejuti, iikawaa songoya een ama jen koton onombabo. Gbani so kendon kowoga mon ano koin so koin dologa koujiwaa korisoroya ii amakeju me qaago, iikawaajon een jen bolin onombubo. Sabat kendon ii Sondameraanon me ween monnon ramakejuti, iikawaajon een wambusoongianon qen jen onombubotiwaaajon mono galengia men aon laligowu. ¹⁷ Songgo kaanja kawaajon mono geja mende ambu. Iwoi ii sareyagadeen kolooju. Eja onjonon dodowiro unajunyanon wala kankeji, iikawaa so honja ii Kraist. Nene songgo ano kendon rarawaa qaaya ii Kraistwaa sareya koloon kamaanqegeta kolooja. Kraistnon mono asugiroto, onjo kilen kema kana sareya walaganon een qokotaan laligowubo.

¹⁸ Tosia onjonon siingianon kokaen amakeju: Onoangiaa uugia men kamaan ama Siwe gajoba waegia men ben kaanja mepeseen onomakeju. Kaanagadeen jaagia meleeno unajunagia iima iikawaajon sewankiki amakeju. Kaen onoangiaa namowaa momoyanon kuun onono selegia een toton men uma selememe amakeju. Yonoononga monnon tiligon onoma Kraistwaanonga utun onombabo. Kaen ano onjo momalaariwaa kuunon haamo mende ama tawagia mende mewubo. Kawaajon mono galengia men aon laligowu. ¹⁹ *Yononon Kraist wanana kolooji, iwo nanangia ii mesaon lan laligoju. Kraistnon wanana koloon iyanaa sele busuya kuuya anana galen koma nonono saanon qokotaan aon laligojon. Sii toroqeqeya ano tokotokoya iikanon mono sele busuyaa dondomonuruta mindirin somonjon nononji metulangon motoonggo koloojon. Kaen koloon Anutunon nemun koma nonomakejiwaa so somariin kotiinkejon.

Kraistwo nanji namowaa momoyanon galen koma onombabo.

²⁰ Onjo Kraistwaanon qokotaagi uu walagagianon komuro ben kawali galen yonoo kasa gbadononga loloogi. Yononon namo sombin batugaranon laligon iwoigara kuuya galen koma onomakejuto, onjo mende galen koma onomakeju. Kawaajon boi takapolakaya kaananon jenkooto lan ama onomakejuti, ii mono naambaajon een otaankeju? Siwewaa bunja koloojuto, kilen namowaa qaaya otaagi sisau koloonkeja.

²¹ Songogia kokaen amakeju, "Ii mende gajugon mewa. Mon ii mende kisiriwa. Iwoi ii mende oosiriwa." ²² Balon ejembanon iyangiaa wangianon kaen jen koton tosaan kuma onomakejuto, Anutunon kaanja qaago. Anutunon iwoi kuuya ii ama mewonatiwaaajon ama jero men nenin qaombutiwaaajon ano eju. Ii balombaa iwoi tatawaga.

²³ Ii kilen tosanon ben kawali galen ano gajoba waegia men ben kaanja mepeseen onombutiwaaajon kaparan komakeju. Ii kaparan koma "Ananaa uunana men kamaan anjon," jen iikanon mondon selewaa siingia kombombanja bologanon galen koma onombabotiwaaajon songoya songoya ama selegia qen semben aon aonkeju. Kaen ama jenkootogia amakejuti, ii momakooto qaganon aambaa tani kolooro mamaganon siligia ii iima mogi umakeja. Umakejato, ii kilen kaen selewaa siingia kombombanja

* 2:14: Ef 2.15 * 2:16: Room 14.1-6 * 2:19: Ef 4.16

bologa anjon kombombajaan amamaan ii lan otaankeju. Kawaajon jenkooto qaagia iikanon mono iwoi omaya totoon kolooja. Kian.

3

Kraistnon laaligo gbilianon laligowombaa esuja nonomakeja.

¹ *Kraistnon eukanon uma Anutuwaa boro dindinanon jinkaron jakeya men qaqabunayawo raja. Anutunon Kraist men gbilin muroti, iikawaa tani kaanagadeen onjo men gbilin onono koomuyanonga waama laligoju. Kawaajon onjo Siwe gomanon eu ilawoila eji, uugia mono iikanon somonjon laligowu.

² Balombaa ilawoilaya kanon qaagoto, eukanon ilawoila eji, uugia mono iikanon somonjon kotiin laligowu. ³ Onoo uugia walaganon komuro Anutuwaanon dunjon laligoju. Kaen Anutuwaa aonanon kema laaligo kotigaa kania mokoloogi. Kraistnon Siwe laaligo aasangoyanon laligoji, onoo uulaaligogianon mono iikawaa so aasangoyanon eja. Kawaajon uugia mono Kraistwo somonjon laligowuya. ⁴ Kraist laaligo kotigaa Tonananon mombo karo asamararananon asugiwaati, kaman iikanon onjo mono kaanagadeen asugigi unuano iwo Anutuwaa asamararananon keubu.

Uu walaga ano uu gbilia ii aworanjon aojao.

⁵ Balombaa siingia kombombaan bologa kania kania ii uugianon en yayasesen men onomakejuti, iyonoo wangia mono kuuya rinjanodaborowu. Bao kasu kaana serowilin ano qewolon anjonjayawo ii mono gema qewu. Uuselewaa siin kombombaan bologa ii mono mesaon uugere bologa qowogogi bogowa. Iwoi menjo mewombajaan mamban koloon koposonjonkejuti, iikanon tando lopion waegia men mepeseen onjonjutiwaa tania kolooja. ⁶ Ii angitiwajaan ama Anutuwaa irinanon soono uukazia qagianon ano umakeja.

⁷ Siingia kombombaan bologa kaananon mono wala onoangiaa laaligogia kaanagadeen galen kono kana bologa ii riin otaan laligonkegi.

⁸ Kaen laligogito, kaman kokaamba onjo kaanagadeen iwoi iikaana kuuya ii mono giligi kemba: Uuduudu moma uugeregianon juma onoro uugianon aon uubooli mojuto, ii unjuma giligi kemba. Kaanagadeen uuqeqe qaa tokoronkota ano qaa anjonjayawo jen uugia menjerenjoguti ii mono kuuya gema qen mesaowu. ⁹ *Onjo uu walaga ano iikawaa nanamemenja anjonjora-yawo ii yakarin qen komun laligojuti een, qaa qolonmolongoya mono mende amin mobu.

¹⁰ *Onjo uu walaga kotogon mombo letoma uu dologa mouma laligoju. Mokomokolo Tonananon iyanaa kania moma asariwombaa sareya anoti inon mono iikawaa so uu dologa ii letoma muro toroqen kolonanikeja. ¹¹ Kawaajon anana Juuda me kantri tosiaa ejemba laligojoni, ii mono so motoonjo koloojon. Anutuwaa aiweseya selenananon kotogi me qaago, ii kilen Anutuwaa jaanon so motoonjo koloojon. Taon ejemba momogiawo me qandaya (bus kanaka) laligon iyanjiaa qaagianon irikawaraka jen poumapou laligojuti ii kilen Kraistnon uunananon nano motoonjo koloojon. Ananaa gawonana menkejoni me tourunana ii tawaya qaa een welen qen onomakejoni, iikanon iwoi qerewenja koloojato, honabonja ii Kraist. Iinon mutulanjon kuuya nunuugun uma Kin Ponana uuta motoonjo kolooja.

¹² *Anutunon meweengon onono uu dologa otaan Anutuwaa wombo alauruta soraaya kolooju. Kawaajon onjo mono batugianon kiankomu ama ala men aon laligowu. Uugia men kamaan tosaana gumbonjonjon qaganon ama onoma lombo moma mokosinjon laligowu. Sili iikanon mono malekugia kolooro konji kemero ii pondan men laligowu.

13 *Mono lolongon bologaa kitia mende meleembuto, mono qaqa-angon aon laligowu. Kalan koma aogi batugianon qaa koposo kolooro mononon alia jen mumbaajon moji, ii mono mesaon aowu. Pononon singisonogogia songbama mesaoroti, onon mono batugianon kaanjadeen ama aonkebu. 14 Kaen ama uujopawaa malekugia ii kongi kemero iikawaa qaganon mono ukalen ama jopagon aogi qabo koloowaa. Uujopa kanon akadamu kuuyaajon jejenj, ii qoongon mindirin wangiaga nanja.

15 Kraistnon onon luaenon sele busu motoongon koloon laligowutiwaajon onoono. Kawaajon iwaa luaenon mono uugianon en awaawaa qawa loqagia kolooro uubonjonon jen mepeqepesee ama laligowu.

16 *Kraistwaanon Buna qaa iikanon mono uugianon en batugianon mamaga asugin seiwaa. Mono momakooto qaa kuuya jen kuma aon qambanmaban qen aonkebu. Unja Toroyanon sololoon onomakejiwaa so mono Buna Rii Ondino (Buk Song), mepe-mepesee rii (oonsaa) ano uuwaa rii tosia ii uu wombogianon Anutu mepeseen qamakebu. 17 Nanamemenj ii me ii jenon me silinon ama mewuti ii kuuya mono Pon Jiisaswaa qanon amakebu. Kaen anji Kraistnon nemun koma onono Man Anutu oewae jen mun laligowu. Kianj.

Loemba, nemunmanj ano welenqege onoo qambanmaban qaa

18 *Emba onon mono lourugia yonoo qaa baatanon kema laligowu. Pombaa bunja koloojutiwaajon mono kaen anji sokombaa.

19 *Eja onon mono embaurugia ukalenon jopagon onoma goronoo so wosokondun qaganon mende ama onoma laligowu.

20 *Merabora onon Pombo qokotaan nama nemunmanwoigia yoroo jegara otaagi Pononon injiuro sokombaa. Kawaajon onon mono qaagia jewutiwaa so kuuya ten koma onoma laligowu.

21 *Manjurunana onoo meraboraurugianon awasankakagia mesaowubotiwaajon mono mende unun ureen horon kiton onoma laligowu.

22 *Welenqege onon mono namonon galenurugia yonoo qaagia kuuya ten komakebu. Kondokondoowaa wan anji ejembanon injisosoroowutiwaajon qaagoto, gbingbaon mesaon Pombaa jeta uuguwombotiwaajon sombugia moma uugia gawonon ama men laligowu. 23 Iwoi ama menkebuti uugia mono iikanon somongon kokaen romongowu: Balon ejembagadeen qaagoto, Pon iyanja mono welen qen mun laligoju.

24 Pon Kraist welen qen mun laligogi inon tawagia Siwe gomanon ano eji, ii onono bunjagia koloowaa. Mono kaen romongon laligowu. 25 *Mononon gawonja men soowaati Anutunon kaanjadeen men soosooyaa ironja meleema mubaa. Anutunon tosaanja mende injisoroon tosaanja mende sureen onomakejato, kuuya anana so motoongonon gosin nonoma qaanana jen tegowaa.

4

1 *Galenjurunana onoonon Pon somata ii Siwe gomanon laligoji, ii moma kotojutiwaajon mono welenqegeurugia yonowo wasombura maayanon aon so motoongon ama onoma laligowu. Kianj.

Qambanmaban qaa tosia

2 Qamakooli gawon mono kaparan koma men laligowu. Iikanon mono uugbiligbili laligon jen mepeqepesee ama laligowu. 3 Mepeqepesee ambuti iikanon mono nonoonon kaanagadeen kokaen qama koolin laligowu, "Anutu, gii mono Pool nenauruta kana men onona saanon Kraistwaa Buna qaa aasangoya ii jen asarigi seiwaa." Niinon

* 3:13: Ef 4.32 * 3:16: Ef 5.19-20 * 3:18: Ef 5.22; 1 Piito 3.1 * 3:19: Ef 5.25; 1 Piito 3.7 * 3:20: Ef 6.1

* 3:21: Ef 6.4 * 3:22: Ef 6.5-8 * 3:25: Dut 10.17; Ef 6.9 * 4:1: Ef 6.9

Bunja gawon mewetiwaajon gbadoon nongi kapuare mirinon rajen. ⁴ Niinon Bunja qaa Anutuwaa siinaa so jewe asariwutiwaajon mono qamakooligianon nanjon noma laligowu.

⁵ *Ejemba uumeleen mende ama seleenjen laligojuti ii mono momakooto qaganon ama onoma laligowu. Uuwaa gawon mewombaa kana mon koloowaati kamba ii mono mende mesoqesoon tiwilaawuto, ejemba kooronjianon kema bonjon qambanmamban koma onombu. ⁶ Qaa amin mobuti, ii mono kamba so siiyawo mindirin injijogi naanawo koloonkeba. Qaa injijogi ejemba motomotoon siingia kolooro kuuya yonoonon qaa nomaen meleema onombuti ii mono moma yagon iikawaa so jenkebu. Kian.

Poolnon Tikikus Onesimus wasin orono kawao.

⁷ **Wombo alana Tikikus iinon Pombo qokotaan nama niwo gawon tororo men nenana kolooja. Iinon onoonon kan nomaen ama laligonkejen, iikawaa sunduya kuuya injijoro mobu. ⁸ Nomaen ama men rama laligojoni, onjo sundu ii mobutiwaajon wasin mube onoonon kawaa. Iinon kan saanon ulunkolen ama onombaa. ⁹ *Kaanagadeen wombo alanana Onesimus Kolosi onoononga kan Pombaa qaaya pondan otaan men yagonkeji, niinon ii wasiwe eleema kawaa. Eja woi yoronon kan kokanon iwoi kuuya nomaen kolooro laligojoni, iikawaa sunduya saanon jedaborori mobuya. Kian.

Yeizozo qaa tetegoya

¹⁰ *Aristarkus niwo kapuare mirinon raji ano Barnabaswaa niwita Maak yoronon yeizozogara jen ani onoonon kaja. Maakwaajon qaana kokaen jen kotowe mogi: Onoonon kan koubaati een, ii mono saanon koma horon ala men mubu. ¹¹ Joosua qata mon Jastus qajuti iinon kaanagadeen yeizozoya jen ano onoonon kaja. Nenaurunanon niwo Anutuwaa bentotoon gawon men laligojuti iyonoo batugianon eja karoon yonononga Juuda ejaga laligoju. Yononon ulunkolen ama noma laligogi.

¹² *Angiaanona eja Epafra Kraist Jiisas welen qen munkeji, iinon yeizozoya jen ano onoonon kaja. Iinon kamba so onoonon ama qama koolinkeja. Qaa kuuya Anutuwaa jetaa so koloon eji, onjo iikanon rindanon nama kotiin akadumugiawo koloon laligowutiwaajon aon oronkeja. ¹³ Niinon iwaa kania moma kokaen nanjon jejen: Iinon onjo ilaan onomambaajon gawon mamaga menkeja. Kaanagadeen Laodisia ano Hierapolis taon woi kanon moma laarin laligojuti iyonoonon ama gawon naa afaanaga men aon oronkeja. ¹⁴ *Wombo doktanana Luuk ano Deemas yoronon kaanagadeen yeizozogia jen ani onoonon kaja.

¹⁵ Niinon yeizozogia jen oojeni, ii mono uumeleen alaurunana Laodisia taonon laligojuti, ii injijogi mobu. Kaanagadeen Nimfa ano iwaa mirinon kanageso ajoroonkejuti mono ii injijogi mobu. ¹⁶ Tere koi weenon onongi mogi tegoro iikawaa gematanon ii mono angi Laodisia uumeleen kanageso yonoonon keno weengowu. Laodisia yonoonon tere mon oowe kenoti ii angi onoonon karo onjo ii kaanagadeen weengowu. ¹⁷ *Arkipus eja ii mono kokaen ijogi moba, "Ponon Bunja gawon mewaatiwaajon jen koton goma koipuga raro laligojani, giinon mono gawon ii romonon kuuya medaborowa."

¹⁸ Pool niinon yeizozogia jen neenaa boronanon qana kokaen oojen: Pool. Onjo mono kasa gbadonawo nii romonon noma laligowu. Kalenmorianon mono onowo ewa. Kian.

* **4:5:** Ef 5.16 * **4:7:** Apo 20.4; 2 Tim 4.12 * **4:7:** Ef 6.21-22 * **4:9:** Flm 10-12 * **4:10:** Apo 19.29; 27.2; Flm 2-4; Apo 12.12, 25; 13.13; 15.37-39 * **4:12:** Kol 1.7; Flm 23 * **4:14:** 2 Tim 4.10, 11; Flm 24 * **4:17:** Flm 2

Tesalonaika Tere 1

Poolnoŋ Tesalonaika yoŋoo Tere mutuya ano.

Jen-asa-asari

Room mindimindiri kantriwaa prowins qata Masedonia kawaa siti waja ii Tesalonaika. Poolnoŋ misin gawoŋ meŋ liligoŋ Filipai siti mesaŋ Tesalonaika kaŋ gawoŋ mero tosiaŋoŋ uugia meleŋgi kuma oŋono uumeleŋ tuuŋ kolooro. Ii kolooro, tuarenjeŋ iikanondeŋ kolooro. Poolnoŋ Kraistwaa Buŋa qaa jeŋ asariŋ uugia kuuro iikanŋ Griik ejemba Juuda yoŋowo toroqeŋ laligogiti, iyoŋoonoŋga mamaganŋoŋ uugia meleŋgi tuuŋ iikanŋ somariiro. Kawaaŋoŋ Juuda ejemba uugia mende meleema uugianŋoŋ boliro Pool gema qeŋ mugi. Gema qeŋ mugitiwaaŋoŋ bimooro kana moŋgama oŋomesaŋ Berea taonoŋ keno. Kanageŋ Korint sitinoŋ laligoro neŋata Timotinoŋ ala ilailaaya kolooŋ Tesalonaika sitiga kaŋ nomaŋeŋ moma laarigiti, iikawaa sunduya ijoro moro.

Poolnoŋ Tereya mutuya Tesalonaika anoti, ii Kraistwaa alauruta yoŋoo uugia nanŋoŋ momalaarigia meŋ kotiiwaatiwaaŋoŋ ooro. Poŋ moma laariŋ uunoŋ jopagoŋ aŋkejuti, iikawaa bujuya momago yoŋooŋoŋ Anutu mepesejea. Aŋo laaligo yoŋowo nomaŋeŋ ama laligoroti, ii duduuwubotiwaajoŋ ii papianoŋoŋ ooja. Tesalonaika uumeleŋ tuuŋ batugianoŋ qaa tosaŋa kolooro jegiti, Poolnoŋ ii meleema jeŋ asariŋ ooja. Qaa tosia ii kokaŋeŋ: Kraistnoŋ eleema karo Siwe laaligoŋoŋ keuboŋati, iikanŋoŋ tosiaŋoŋ uugia meleema koomunoŋ ejuti, iyoŋooŋoŋ mono nomaŋeŋ koloowaa? Kraistnoŋ naa kambanoŋ eleema kawaa? Qaa ii meleema kokaŋeŋ jeŋ kotoŋoŋ oŋono, “Oŋo Kraist mombo kawaatiwaaŋoŋ jejeromŋromŋoŋ ama mamboma laligoŋ iikanŋoŋ mono gawoŋ awaa awaa ii jegaŋa nama pondan meŋ laligowu.”

Buk kokawaa bakaya waja 6 ii kokaŋeŋ:

Qaa mutuya 1.1

Dangiseŋ jeŋ aisoŋoŋ mepesejea 1.2-3.13

Nanamemeŋ dindiŋa ambutiwaaŋoŋ kuuŋ oŋoŋja 4.1-12

Kraistnoŋ kawaatiwaa qaaya kuma oŋoŋja 4.13-5.11

Qambaŋmambaŋ qaa tetegoya tosaŋa 5.12-22

Terewaa qaa kota waja 5.22-28

¹*Pool, Sailas ano Timoti nononoŋ Tesalonaika uumeleŋ kanageso oŋowo qaa amin mobombaajoŋ tere koi ooŋoŋ.

Oŋo Maŋ Anutu ano Poŋ Jiisas Kraist yorowo qokotaŋ nanŋi mono kalenmorian oŋoni luaŋoŋ laligowu.

Momalaari qeŋ gbilijutiwaaŋoŋ aisooŋoŋ.

²Nononoŋ suulaŋ romoŋoŋoŋ oŋoma kuuya oŋooŋoŋ “Anutu keraqeeŋgo dangiseŋ!” jeŋ mepeseŋkejoŋ ano qamakooli gawoŋ meŋ iikanŋoŋ kambaŋ so qagia qamakejoŋ.

³Oŋo Jiisas Kraist jopagoŋ moma laarigi uujoŋpayaŋoŋ nemuŋ koma oŋono gawoŋa kotiiŋ meŋkeju ano Poŋnananoŋ eleema kawaatiwaaŋoŋ jejeromŋromŋoŋ ama kaparaŋ koma mambomakeju. Nononoŋ ii kuuya Anutu Maŋnanaa jaasewaŋanoŋ saanoŋ romoŋoŋkejoŋ.

⁴Uumeleŋ alaurunana, Anutunoŋ jopagoŋ oŋoma oŋo iyaŋaajoŋ kokaŋeŋ me-weeŋoŋoŋ oŋonoti, ii moŋoŋ. ⁵Nononoŋ Jiisaswaa Oligaa Buŋaya meŋ oŋoonoŋ kaŋ batugianoŋ nomaŋeŋ ama laligoŋiŋi, oŋo ii moju. Nononoŋ Buŋa ii qaa toŋgadeŋ mende jeŋiŋ mogito, Uŋa Toroyanoŋ sololooŋ nonono awasaŋkaka nama

* 1:1: Apo 17.1

esuñmumuyawo uugia kuun laligonin. ⁶*Kaen laligonin onjo konajilin somataa uutanon laligon Bunja qaa moma analin angon konji. Ii angon konji Unja Toroyanon korisoro onono Pon ano nonoo silinana otaan laligoju. Ii nomaen kolooroti, nononon ii saanon mojon. ⁷ Kaen gemanananon kan laligon Masedonia Akaia prowins woi kanon Jiisas moma laarijuti, korebore yonoojon sili awaa qendeema onomakeju.

⁸ Ii kokaen: Onjo Pombaanon qaa moma analin angon koma jen laligogi tosianon ii angotoman kaanja toroqen jen seigi keno. Kema laligon Masedonia ano Akaia prowins woi ii sokondabororo. Ii sokondabororoto, iikawadeen qaago. Onjo Anutu moma laarin gawonja megiti, iikawaa onanon mono goman so kema kan seiro mamaganon uugia meleengi. Ii kilikalu qaago. Kawaaon nono iikawaa qaa mon mende toroqen jewonja.

⁹ Nono onoonon kaniñ nomaen kolooroti, iikawaa sunduya ii goman tosaanja yononon jen seigi angotoman kaanja momakejon. Onjo tando lopion ano ben qolongoya ii gema unun Anutu honabonja ano laaligo Toyaanon eleema gawonja men laligoju. ¹⁰ Anutunon Meria men gbiliro koomunonga waaroti, onjo iinon Siwe gomanonga kamaan asugiwaatiwaajon mambomakeju. Anutuwaaw irinsojsoonanon kanagen asuganon asugiro Jiisasnon mono kamaan jinjaun kanjanawo iikanonja metogon nonombaa. Kian.

2

Poolnon Tesalonaika sitinon gawon nomaen mero?

¹ Oo uumeleen alaurunana, nono onoonon kan gawon meninji, iikanon mende janjon qaonoto, honja saanon kolooro. Onoangio ii kaanagadeen saanon moju.

²*Mende janjon qaonoto, wala Filipai sitinon gawon menin horon ureen ama nononji siimbobolo moninji, ii moju. Siimbobolo ii momago onoonon kaniñ tosianon tuarenjen kotakota ama nononjito, ii kilen Anutunon awasankaka nonono nama iwaanon Oligaa Bunja ii jen asarin onoma laligonin.

³ Nonoo kanianana ii kokaen: Uukuukuu qaanana ii angomokolon qaganon mende jenkejon. Anano jinjaun anin uunananon menjerenonaga, ii kaanja mende jenkejon.

⁴ Kaanja qaagoto, Anutunon Oligaa Bunja jen seiwonatiwaajon niniima uunana gosiro sokono moma laarin nonoma Bunaya nononoti, iikawaa so mono qaaya men jen asarinkejon. Anutunon uunana angotete men gosinkeja. Kawaaon nononon iwoi kuuya ii Anutuwaaw jaanon sokombonatiwaajon amakejon. Ii ejemba siingia otaawonatiwaajon qaago. ⁵ Nononon kamban mongen ejemba kelebele qaanon kele qen onombombaajon mende kema kaninji, ii moju. Nono dogonana esuun monen iwoi nonombutiwaajon mondon qaa siliaa siliaa mende jenin. Anutunon kanianana ii saanon jen nangowaa. ⁶ Onjo me ejemba tosianon qabunja nonombutiwaajon mende kaparan koma laligonin.

⁷ Kraistwaa aposoluruta kolojonjiwaajon saanon uugia kokaen kuuwonaga, “Onjo mono nanjon nononji batugianon uuwaa gawon mewonja.” Iikaen jenin sokonagato, nononon onoo batugianon migigin onoma laligonin. Merabora nemungianon aju onoma kalan koma onomakeji, iikawaa so mono nononana men kamaan aon bonjon ama onoma laligonin. ⁸ Nononon nemunman kaanja mokokolin onoma laligoninjiwaajon ama Anutuwaanon Oligaa Bunja ononin ano toroqen ananaa laaligonana kaanagadeen qeleema onombombaajon jojin laligonin. Ononon honaga komunjua meraboraurunana koloogi.

⁹ Oo uumeleen alaurunana, nono onoojon ama gawon men selenana qen laligoninji, mono ii romonjowu. Nanjon nonombutiwaa lombotanon onoononga mombaa

* **1:6:** Apo 17.5-9   * **2:2:** Apo 16.19-24; 17.1-9

qaganon ubabotiwaajon gomantiina اساسا nononana boronananon gawon men Anutuwaanon Oligaa Buna jen asarin onoma laligonin. Ii mono duduuwubo.

¹⁰ Jiisas moma laarijuti, nononon onoo qaagia kuuya dindinagadeen gosin soraaya koposowaa qaanana qaa laligonin. Ono ii iima moma nanjon jen nangowutiwaa so kolooju. Anutunon kaanagadeen ii jen nanjon dangunu kaana nanja. ¹¹ Amanon iyanaa meraboraana bonjonbonjon ama onomakeji, iikawaa so nononon onoo mototoon ama onoma laligonin. Ii kaaniadeen saanon moju. ¹² Nononon uuwaa nangonango qaa jen ulunkolen men onoma laligonin. Anutunon onoo iyanaa bentotonon keuma asamararanon asariwutiwaajon onoono. Kawaaajon nononon uugia kuun qaa kokaen jen asarin laligonin, “Nanamemengia mono Anutuwaa jaanon sokombaatiwaa so soraaya soro ama men laligowu.”

¹³ Kawaaajon nononon kaanagadeen suulan Anutu kokaembaajon mepeseenkejon: Anutuwaa Buna qaa ononin, ii balon ejemba ananaa qaa kaana mende buna qen aogito, onanon Anutuwaa qaa jeta kaana moma ii analin anjon konji. Ii moma laarigi iikanon mono men gbilin onono letomakeju. ¹⁴*Juuda ejemba Judia prowinsnon uugia meleengi Juuda tosanon angosisiri ama ononji siimbobolo mogi. Yononon ii moma kilen Kraist Jiisaswo qokotaan nama Anutuwaanon uumeleen kanageso koloogi. Uumeleen alaurunana, onoo batugianon mono kaaniadeen kolooro: Onoangiaa Griik ejembanon Juuda yonoo tani kaana ama ononji ononon siimbobolo ororon moma Anutuwaanon kanageso koloogi.

¹⁵*Juuda yononon gejatootoo ejemba unugi komugi Pon Jiisas kaanagadeen qegi komuro nono sisiwerowero ama nonoma laligogi. Yononon Anutuwaa jaanon mende sokoma ejemba kuuya kere ama nonomakeju. ¹⁶ Nono waba kantri ononon uugia meleema letombutiwaajon Buna qaa jewombotiwaajon ama anjon koma kojangin nonomakeju. Kaen singisongo suulan ama qeragogi qagianon umakeja. Singisongogia qeragogi soya Anutuwaa jaanon saa qero irinjonsoonja toroqen anjon komambaajon amamaan kamba kokaamba qendeeno qagianon udaboroja. Kian.

Poolnon Tesalonaika mombo kemambaajon moro.

¹⁷ Oo uumeleen alaurunana, anana kamba kokaamba kamba toroga deema laligojon. Selenananon deema laligojonto, uunananon somonjon motoon laligojon. Kawaaajon onoo jaasewangia iibombaajon mono kaparan koma uuqeeango laligojon. ¹⁸ Kawaaajon onoonon kawombaajon moma laligonin. Pool niinon indin motoonngo qaagoto, indina woi kamambaajon batogoweto, Satanon somonjon nonono amaanin. ¹⁹ Ono nononananon ila wage soronana kaana nanju. Ponana Jiisasnon eleema karo iwaa jaasewanon keuma nambonati, iikanon injiima “Uuwaa gawon eengereda mende men laligonin,” kaen jewombaajon mojon. Nononon qaa ii onoo ano tosaana yonoonon ama afaanagadeen jewombaajon jejeromonromon anjon. Kawaaajon onoonon ama honona qaa aisoon selenana men umakejon. ²⁰ Nononon onoonon ama qabuna mokolonin korisoro ama nonomakeju. Kian.

3

Timoti wasiri Tesalonaika keno.

¹*Ono nomaen ama laligojuti, ii mobombaa motoqoto somata moma bimbimjon toroqen een laligowombaajon amaanin. Kawaaajon noronarodeen Atens sitinon laligowutiwaa qaa somonjon ² alanara Timoti wasiri onoonon karo. Iinon Anutuwaa gawon men norowo Kraistwaa Oligaa Buna jen seinkeja. Iinon uu nangonango qaa onoma momalaarigia men kotiiwaatiwaajon karo. ³ Anutunon arenana jen tegoro

* **2:14:** Apo 17.5   * **2:15:** Apo 9.23, 29; 13.45, 50; 14.2, 5, 19; 17.5, 13; 18.12   * **3:1:** Apo 17.15

tosianon qotogon onomakeju, ii onoangio saanon moju. Onoononga monnon konjilin uutanon kongbara ama looriwabotiwaajon jenin karo.

⁴ Nononon Tesalonaika onowo laligon kamban iikanon onoojon walawala qaa kokaen jenin, “Pombaa uusiina ten konin ejembanon sisiwerowero ama nonongi konjilin mokoloowona.” Kaen jenin iikawaa so onanon kolooroti, ii saanon moju.

⁵ Kaen kolooro angobato Toyanon injijongoro loorin kamaagi gawonanaa onanon kamaan jangon qaombabo. Kawaajon nomaen moma laarin laligojuti, ii mobombaa-jon motogoto somata anin bimooro mombo een laligomambaaon amamaan Timoti wasiwe qisin momambaaon karo. Kia.

Timotinon sundugia ano monin qeangoro.

⁶ *Motogoto moma laligoninto, Timotinon kema onomesaon eleema kan bunagia awaa men kan kokaen ninijoro: Ono Pon saanon moma laarin uujopagon aonkeju ano kamban so nonoojon romongogi awaa koloonkeja. Nononon injibombaa siin monin ononon kaanagadeen nono niniibombaaon kaparan komakeju.

⁷ Oo uumeleen alaurunana, nononon sisiwerowero konajilin kania kania monin kamban iikanon kan moma laarijutiwaa sunduya awaa ninijoro monin qaa iikanon mono onanon ulunkolen men nonono. Kawaajon kamban kokaamba onoojon ama afaangon luaenon awaagadeen laligojon. ⁸ Ono Pombo qokotaan bon qen nambutiwaajon nononon mono onanon kotiin laligojon. ⁹ Onoojon ama Anutuwaajaasewanon honona qaa aisoonkejon, korisoro kuuya iikawaajon mono nomaen Anutu mepeseen dangisen jenin sokonaga?

¹⁰ Nononon asasaga gomantiina uunana men kululuun kaparan koma kokaen qama koolinkejon, ‘Anutu, mono ilaan nonona Tesalonaika kema jaasewangia iima mondorin momalaarigiala iwoiwaajon amamaajuti, ii onombo. Qaa ii onanon.’

¹¹ Kaen qama koolinin Anutu Manana ana ano Ponana Jiisas yoronon mono kana meleun nononi saanon onoonon kawona. ¹² Toroqen kokaen qama koolinkejon, ‘Nono honombonona qaa uujopagon onomakejon, Pon giinon mono uujopaga toroqen onona batugianon seiro angia qendeema aon ejemba kuuya kaanideen qendeema onomakebu. ¹³ Pon, giinon mono uugia men kotiinkeba. Ponana Jiisas giinon kanagen kanagesoga soraaya kuuya yonowo mombo kawagati, kamban iikanon Tesalonaika yononon soraaya koposowaa qaagia qaa Manana Anutuwaajaanon nambu.’ Kaen qama koolinkejon.

4

Nanamemen solana uujopayawo ii sokombaa.

¹ Uumeleen alaurunana, qaa mon ii kokaen: Nanamemengia Anutuwaajaanon anggi sokombaatiwaa kania kuma ononin ii koma gbilin otaankejuto, ii toroqen mamaga amakebutiwaajon uugia kuujon. Nononon qambanmamban qaa iikaen Pon Jiisaswaa qatanon ononon. ² Nononon Pon Jiisaswaa ku-usun qaganon nama jojopan qaaya jen koton ononin, ononon qaa kota motomotoon ii modaboroju.

³ Anutunon onoojon uusiina kokaen moja: Ono mono serowilin gema qen soraaya tak-kootoya koloon laligowu. ⁴ Anutuwaanon kana dindina ii mono kokaen moma kotowu: Uu selegiala siingia kombomban galen koma soraaya (laligon onoangiala embagia ana ana men) laligogi akadamuyawo koloowaa. ⁵ Uumeleembaa gadokopa yononon Anutuwaaja kania mende moma koton uugianon gere jero emba lan menkeju. Iikawaa so mono mende ama laligowu.

⁶ Kaen qaagoto, emba loyanon mongen keno monnon olon kan emba mende seigowa. Monnon bologa kaanano uugaranon koboowabo. Wala qambanmamban qaa ii jen

* 3:6: Apo 18.5

galen men ononini, iikawaa so monon emba men boliro Ponon singisongoya kuuyaa irona meleema mubaa. ⁷ Anutunon anana qewolon laligowombaaajon qaagoto, laaligo soraaya laligowombaaajon nonono. ⁸ Kawaajon monon jojopon qaa ii mesaowaati, iinon balon ejembaga qaagoto, mono Anutu gema qewaa. Anutu Unaya Toroya onomakeji, ii mono gema qewubo.

⁹ Batugianon jopagon aonkejuti, iikawaa kania Anutunon kuma onono onoangio modaboron laligoju. Kawaajon nononon uunon jopagon aowombaa qaaya mombo onon onombombaaajon mende amamaajon. ¹⁰ Oo uumeleen alaurunana, onon Masedonia prowins uutanon uumeleen alaurunana kuuya uunon jopagon onoma laligojuto, ii mono toroqen mamaga ama laligowutiwaajon uugia kuujon. ¹¹ Mono osonoson laligon onoangiaa laaligo nanngonangogia galen koma borogianon gawon men laligowu. Kaen ama akadamiugiawo koloowombaaajon mono kaparan koma nambu. Wala kaen jen koton ononin iikawaa so mono ama men laligowu.

¹² Kaen anji uugia mende meleema seleengen nanjuti, iyononon nanamemengia solana iima yagon goda qen onoma laligowu. Injarere lan laligon nene iwoiwaa welema mombaa qanon mende laligowu. Kian.

Pombaa kaka kambananon kokaen koloowaa:

¹³ Oo uumeleen alaurunana! “Tosianon uugia meleema komugita ronon ejuti, iyonoonon nomaen koloona?” Onon qaa kaen jen iikawaajon poumapou laligowubo. Ejemba uugia mende meleema jejeromonromongia qaa laligojuti, iyononon koomuya yonoonon ama wosobiri laligojuto, ononon ii kaana wosobiri laligowubotiwaajon qaa kokaen jewona: ¹⁴ Jiisasnon komun waaroti, nono qaa ii moma laarin kokaen jejon: Anutunon Jiisas men gbiliro. Kawaajon ejemba iwo komun goron qegiti, Anutunon mono ii kaanagadeen men gbilin onoma Jiisaswo motoon unuano asuganon asugin waabuya. Qaa leeya moma laarijon ee, leeya mon ii kaanagadeen moma laarinin sokombaa.

¹⁵ *Ponon qaa kuma nononoti, nononon iwaa jo men onon kokaen injojon: Tosia mende komun toroqen sele busuwo laligonin Ponon eleema kawaati, anana kamban iikanon wala mende ubona. Anana ejemba koomuya mende unuuguwona. Qaago. ¹⁶ Iikawaa arena ii kokaen: Anutunon romona qaita mon uuro otona kolooro Siwe gajoba wananon jenkooto qa qaro ejembanon otona mogi Pon anon Siwenonga kamaawaa. Kraistnon kamaaro ii moma laarin mun komun, iyononon mono wala koomunonga waabuya.

¹⁷ Yononon wala waagigo anana mende komun jaawo laligowonati, Anutunon mono nunuano kanakeewan ubona. Waabuyati, iyonowo ororon koosunon uma Pombo aitononon iwo Siwe gomanon kambana qaa laligowona. ¹⁸ Kawaajon qaa kaana jen iikanon mono uugia nanngon aon laligowu. Kian.

5

Ponon kawaatiwaajon mono jorin laligowu!

¹ Oo uumeleen alaurunana, Kraistnon eleema kawaato, naa gbaninon ano naa kambanon asugiwaati, nono iikawaa qaaya onon onombombaaajon mende amamaajon.

² *Onoangio mono qaa ii kokaen moma komuju: Yonoro memenon gomantiinanon onon koomakeji, Pombaa kaka kambananon mono iikawaa so alanza kan kuuwaa.

³ Ejembanon kokaen jewuya, “Kete kamban kokaamba luaenon siiseweweya qaa laligojon.” Kaen jegi iikanondeen kondemondeenon asugin qagianon ubaa. Embanon merabora memambaa masuya qero momakeji, mono iikawaa so kolooro misingon kembombaaajon amamaawuya. ⁴ Yononon amamaawuyato, uumeleen alaurunana,

* **4:15:** 1 Kor 15.51-52 * **5:2:** Mat 24.43; Luuk 12.39; 2 Piito 3.10

ononon pangaman uutanon kematoukantou mende laligojutiwaajon ama kamban iikanon mono utun saangon yongoro meme kaana onoo qagianon umambaajon amamaawaa. ⁵ Kuuya ononon mono asasagaa ejembaya kolooju ano iwoi kuuya asuganon ambombaa siina momakeju. Anana pangamambaa ejemba mende koloojon ano umunkonkonaa iwoiya togon sisia menkejon.

⁶ Kawaajon tosaana ii kaana uunananon mono gaon ewabo. Kaen qaagoto, mono anana galen koma aon uugbiligbili laligowona. ⁷ Gaon ejuti, iyononon gomantiinanon gaon enkeju. Ejemba apu kotiga negi enkalolon men onomakeji, iyononon mono pangaman uutanon kaen ama laligoju.

⁸ *Pangaman uutanon kaen amakejuto, asasagaa ejemba anana mono galen koma aonkebona. Waajambaranana mono opo maleku kaana kokaen mouma nambona: Anana momalaari ano uujopa koma gbilin iikaana kanon totonananon reen maleku koosin (reen* kaana besaan) sopa somongon aon nambona ano Siwe gomanon ubombaajon mamboma jejeromonromon ama iikaana kanon wanana aen wanjou kaana esuun turuwona.

⁹ Anutunon nono kamaan nunuro irinonsoon mobombaajon mende jen tegoroto, Ponana Jiisas Kraistnon men letoma nonono oyanboyan bunu qen aowombaajon jen tegoro laligojon. ¹⁰ Jiisasnon ananaajon ama komurotiwaajon laaligonana balonon laligowonati me komun goron qen ewonati, ii mono Jiisaswo kotiin laligowona. ¹¹ Kawaajon uu nanjonango men mindingon aon kotikotii mokolon mondorinkejuti, ii mono toroqen men laligowu. Kian.

Qambanmamban ano gejanono qaa konoga

¹² Uumeleen alaurunana, nononon kokaen jen koton ononon: Ejembanon togia Pombo qokotaan nama batugianon gawon men qambanmamban onomakejuti, ii mono goda qen onoma laligowu. ¹³ Goda qen onoma gawongia menkejutiwaajon mono yonoojon mogi uro pondan jopagon onoma waegia men laligowu. Kanageso batugianon mono luae qen aon laligowu.

¹⁴ Uumeleen alaurunana, nononon uukuukuu qaa tosaana kokaen ononon: Tosianon iyangiaa jaajaa injarere lan laligojuti, ii mono jen onoma galen meme qaa onombu. Ejemba zirinziina mono uu nanjonango qaa injogi kotiin awasankaka koloowu. Ejemba uugia looriro laligojuti, ii mono kalan koma onombu. Ugere mende ambuto, ejemba kuuya mono uubonjon qaganon ama onombu. ¹⁵ Jena jewe, nuna guwe me ana ambe ii mononon mende amba. Songo ii waleembubotiwaajon mono galen men aon laligowu. Kamban so iwoi awaa awaa ii kaparan koma angia jopagon aon ejemba tosaana kuuya ii kaanjadeen jopagon onoma laligowu.

¹⁶ Mono kambana kambana korisoro ama laligowu! ¹⁷ Mono Anutu suulan qama koolin mun laligowu! ¹⁸ Kaan me kaan koloowaati, iikanon mono Anutu mepeseen laligowu! Kraist Jiisaswo qokotaan nanjuti, Anutunon onoojon uusiina iikaan momakeja.

¹⁹ Unu Toroyaa bolana mono mende qowogowu. ²⁰ Anutuwaanon gejatootoo qaa jenkejuti, iikawaa jejewilia mono mende ambu. ²¹ Qaa kuuya mono gosin batogowu. Batogon iigi qaa awaa koloowaati, ii mono analin angon koma laligowu. ²² Qaa ano nanamemen bologa kania kania ii mono gema qen laligowu.

²³ Niinon onoojon kokaen qama koolinkejen, 'Luaewaa ben Anutu, gii geenjo mono kuuya tak koton onona soraaya koloon laligowu. Giinon mono uugia, kokoosugia ano sele busugia ii kuuya sopa somongon onona koposowaa qaagia qaa koloon laligowu.

* **5:8:** Ais 59.17; Ef 6.13-17   * **5:8:** Omejiilan yononon sololon nonombutiwaajon iwoi bologa bologa ii wasa kisare kaana nonoojon moton gilinkejuto, iikawaa jeta ii saanon Jiisas moma laarin uukalen qendeema aon nama leeleen reen kaana kojanjin aon kokojinjin komakebona.

Kaen kambaŋ so laligogi Poŋnana Jiisas Kraistnoŋ eleema kaŋ iikaŋa mokoloon oŋombaa. Qaa ii oŋanoŋ.’²⁴ Oŋoonji, iinoŋ qaaya pondan otaŋkeja. Kawaajoŋ mono qamakooli iikawaa so ama oŋondaborowaa.

²⁵ Uumeleen alaurunana, oŋo mono nonoojoŋ ama Anutu qama kooliŋ laligowu.

²⁶ Uumeleen alaurunana kuuya batugianoŋ mono aŋgoŋ aon qaqatetegia men laligowu.

²⁷ Niinoŋ Pombaa qatanon jeŋ koton oŋoma jojopaŋ qaanon somoŋgoŋ kokaen oojen: Tere koi mono uumeleen alaurunana kuuya yoŋoojoŋ aŋgi keno weenjoŋ oŋoŋgi mobu.

²⁸ Poŋnana Jiisas Kraistwaa kalenmoriaŋanoŋ mono oŋowo ewa. Kiaŋ.

Tesalonaika Tere 2

Poolnoŋ Tesalonaika yoŋoo Tere ano 2 kolooro.

Jeŋ-asa-asari

Tesalonaika uumeleen tuuŋ uutanonŋ Kraist kawaatiwaaŋonŋ mambonŋi tosanonŋ “Mono karo,” jegi tosanonŋ “Qaa ii qolonŋmolonŋgoya,” kaenŋ lansanŋ jeŋ sisau ama laligogi. Tosianonŋ “Pombaa kaka kambanŋanonŋ mono kanŋ kuuro,” jeŋ moma laarigi. Kawaajonŋ “Poolnoŋ Tere Tesalonaika ano 2 kolooro,” buk ii oonŋ qaa ii jeŋ asariro. Poolnoŋ qaa qolonŋmolonŋgoya ii mindinŋonŋ kania kokaenŋ inŋisaano: Kraistwaa kaka kambanŋanonŋ dodowiwaati, kambanŋ iikanonŋ ejemba nanamemengianonŋ dogonŋ boliwaa. Kaenŋ boliro eja tania monŋ qata Jeulalanŋ Toya iinonŋ asuginŋ wala aasangoyanonŋ laligonŋ kanagenŋ Kraist asuganonŋ tuarenŋenŋ ama munŋ ejemba kantri so galenŋ koma onŋombaa.

Tosanonŋ Tesalonaika uumeleen tuuŋ kakasililinŋ meŋ onŋonŋi siimbobolo moma laligogi. Kawaajonŋ aposol Poolnoŋ qaa waŋa tosaanŋa kokaenŋ jeŋ asarinŋ onŋono, “Onŋo mono kaparanŋ koma kotiinŋ Pombo qokotaanŋ nama moma laarinŋ laligowu.” Qaa kota monŋ ii kokaenŋ jeŋ asariro, “Niinonŋ neŋauruna yoŋowo laaligonana nanŋonŋ aowombaajonŋ gawonŋ meŋ laligoninŋi, onŋo mono iikawaa so injarere laaligo mesaonŋ onŋoanŋia nene apu mokolonŋ ii neŋ laligowu ano gawonŋ awaa awaa kaparanŋ koma jegenŋa nama meŋ laligowu.”

Buk kokawaa bakaya waŋa 5 ii kokaenŋ:

Qaa mutuya 1.1-2

Keraqeeanŋo moma onŋoma aisoonŋ mepesejeja 1.3-12

Kraistnonŋ kawaatiwaa qaaya kuma onŋonŋa 2.1-17

Nanamemenŋ dindinŋa ambutiwaajonŋ kuunŋ onŋonŋa 3.1-15

Terewaa qaa kota waŋa 3.16-18

¹*Pool, Sailas ano Timoti nonononŋ Tesalonaika uumeleenŋ kanageso onŋowo qaa aminŋ mobombaajonŋ tere oonŋonŋ. Onŋononŋ Maŋnana Anutu ano Ponŋ Jiisas Kraist yorowo qokotaanŋ nanju.

²Maŋ Anutu ano Ponŋ Jiisas Kraist yorononŋ mono kalenŋmorianŋ onŋoni luaenonŋ laligowu. Kianŋ.

Siimbobolo momago mono oyanŋboyanŋ mokolonŋ laligowonŋa.

³Uumeleenŋ alaurunana, onŋoo momalaarigianonŋ mamaga kotiiro korebore uukalenŋ ama aonŋkejuti, sili iikanonŋ motomotoonŋ onŋoo uugianonŋ seinŋkeja. Kawaajonŋ nonononŋ onŋoojonŋ kambanŋ so “Anutu dangisen!” jeŋ mepeseenŋ munŋkejonŋi, ii awaagadeenŋ sokonŋa. Buŋa qaa koma gbiligitiwaaajonŋ dangisenŋ jeŋkejonŋi, ii mono gawonanaga.

⁴Sisiwerowero anŋosisiri kania kania ama onŋonŋi momakejuti, ii kuuya kaparanŋ koma mokosinŋonŋ bonŋ qenŋ nanŋi momalaarigianonŋ mende sologonŋ loorija. Nononana kaanagadeenŋ iikawaa sunduya ii Anutuwaa kanagesoya kanagesoya yoŋoo jaagianonŋ jeŋ selenana onŋoojonŋ ama meŋ uma mepeseenŋkejonŋ.

⁵Anutunonŋ qaa dindinŋagadeenŋ gosinŋ jeŋ tegonŋkeji, anŋosisiri momogianonŋ mono iikawaa aiweseya kolooja. Anutuwaa bentotonŋ uutanonŋ kouma laligojutiwaaajonŋ siimbobolo mogi inŋiuro Siwe gomanonŋ ubutiwaa so soraaya soro koloojutiwaaajonŋ kaparanŋ komakeja. Kawaajonŋ konŋajilinŋ mende anŋonŋ kono kambanŋ kokaamba qagianonŋ umakeja. ⁶Anutunonŋ dindinŋa koloojiwaaajonŋ nama kakasililinŋ ama onŋomakejuti, ii mono kakasililinŋ iikayadeenŋ meleeno iyanŋiaa qagianonŋ ubaa.

* 1:1: Apo 17.1

⁷ Qagianon ubaato, kakasililin moma laligojuti, ononon mono oyanboyan mokoloowuya. Pon Jiisasnon gajobauruta ku-usungiwu unuama yonowo Siwenonga kamaan asugiwuti, kaman iikanon mono nonowo motoon haamo mewuya. ⁸ Jiisasnon gere bolan uutanon kamaawaa. Kaen kamaan ejemba Anutu mende moma mun Ponana Jiisaswaa Oligaa Bunaya mende ten komakejuti, ii mono irona meleema onono siimbobolo kokaen moma laligowuya: ⁹ *Pononon mono “Yamagen (kozigen)!” jen jaasewanonga konjoma onono Anutuwaa ku-usunga asamararanawonon mende ubuyato, seleenjen laligon gere siawaa siimboboloya tetegoya qaa moma laligowu.

¹⁰ Pononon eleema kawaati, kaman iikanon tuunuruta soraaya anana mono iwaa asamararanga iima iikawaa so letoma “Oowe, Jiisas Ponana oowe!” jwonon. Moma laarin munini, kuuya anana kaen walingonin ejemba omayanon niniima “Yei!” jen aarun nambuya. Nononon Jiisaswaa kania nangon jenin ononon kaanagadeen ii moma laarin uugia meleengettiwaaajon mono letoma jilalengiawo asarin nonowo motoon nambuya.

¹¹ Kaen koloowaatiwaaajon nononon kaman so onoonon kokaen qama koolinkejon, “Anutunana, geenjo onooma iikawaa so mono nemun koma onona soraaya soro koloon laligowu. Mono ku-usunga ama inaan onona iwoi awaa kuuya ama mewombaa uusingia kuuya kolodaborowa. Kaen momalaariwaa gawongia megii hona kuuya koloowa.” ¹² Kaen qama koolinin Ponana Jiisas mepeseegi qatanon onoonon ama batugianon akadamyawo koloowaa. Anana Anutunana ano Pon Jiisas Kraist yoronon kalenmorian ononi laligojutiwaa so mono ononon kaanagadeen akadamyawo koloowuya. Kian.

2

Pononon kamambaaajon ano Jeulalan Toyanon asugiwaa.

¹ *Umeleen alaurunana, Ponana Jiisas Kraistnon eleema kan nunuano iwaanon eu ajoroowonati, onon qaa ii mojuto, nononon kokaen qisin qambanmamban ononon:

² “Pombaa kaka kamanonon kan kuuya,” haamo qaa kaen jegi doomorongianon mono iikanondeen keno onopopo qen rabubo. Qaa ii nomaen kolooro? Omejiilaan mononon eja mon qaganon uro umbeumbenanon tururo unanga iima gejatootoo qaa jen songiro me mononon uugia kumanjen qaa ii jen songiro kolooro? Tosianon kokaen jewubo, “Pool alauruta yononon qaa ii terenon onon angii karo.” Qaa omaya iikawaajon mono een totoon aarun lalanin jenengia ororo laligowubo.

³ Mononon mon kaen me kaen tiligon onombabotiwaajon mono galengia men aon laligowu. Ii kokaembaajon: Wala aiwese woi kokaen asugiri Pononon iikawaa gematanon kawaa: Ejemba kelemalelen yononon Pon jeulalan ama gema qewuya ano Jeulalan Toyanon ano kaanagadeen asuganon asugiwaa. Anutunon ii jen tegoro gere sianon kemebaa. Aiwese woi ii wala asugiri iikawaa gematanon kaman somata ii kawaa. ⁴ *Tuarenjen Toya iinon jaba-arambaran ama anaa selia momboga men ubaa. Ejembanon iwoiwaa waeya men mepeseenkejuti me qata ben qajuti, iinon mono ii kuuya unuugun selia men uma laligowaa. Kaan laligon Anutuwaa jiwowon jigonon uma jinjonon dunon koma “Anutu koloonon,” jen kantri kuuya galen koma nonoma laligowaa.

⁵ Niinon Tesalonaika onowo laligoweti, kaman iikanon qaa ii jewe modaborogi. Ononon ii duduwubo. ⁶ Jeulalan Toyanon alanzan asugiwaatiwaaajon amamaawaa. Naa iwoinon kania anjon komakeji, ononon ii kaman kokaamba moju. Kaman tororo kan kuwaati, iikanonadeen mono asugiwaa.

* 1:9: Ais 2.10 * 2:1: 1 Tes 4.15-17 * 2:4: Dan 11.36; Eze 28.2

⁷ Kamban kokaamba Jeulalan Toyaa ku-usunja aasangoya iikanonj mono koloon ejemba sololoonj onjmakeja. Asuganonj asugiwabotiwaa kania kojangiji, iinonj ii mesaoro kana koloowaatiwaajonj mamboma laligoja. ⁸⁻⁹ **Mambono kania kolooro iikanonjadeenj mono afaanjonj asugiwaa. Satanonj Jeulalan Toya sololoonj nemunj koma muro angoletoto qolonjmolongoya ano aiwese tere kania kania mero iima laligowuya. Ii iima laligowuyato, Ponj Jiisanonj asamararanjowo asuginj aonj ii buu aasonjanonj qen japalelej menj mubaa.

¹⁰ Ejemba Anutunonj hamo qen onjombaatiwaajonj togonj qaa honja buja qen aowombaa siinja mende moma tondu laligonj gere sianonj kemebuti, iyonononj Jeulalan Toyaa angoletotoya ii iigi kaitere kania kania qendeema onono jinjaunj amakebuya. ¹¹ Kawaajonj Anutunonj momo arenj jinjaunja uupanjawo ii ano kolooro ejembanonj ii ku-usunjiawo jenj seigi kanageso honja yonononj sosogonj jo kelega gogonj qaaya qolonjmolongoya ii onjanonj jenj moma laariwuya. ¹² Kaniagianonj asuganonj asugiwaatiwaajonj Anutunonj momo arenj jinjaunja ii ano karo qagowuya. Ejemba qaa honja mende moma laarinj uusiingia nanamemenj doogoyanonj ama osigiti, Anutunonj mono kuuya iyonoo qaagia jenj tegoro gere sianonj kemebuya. Kianj.

Qaa honja tenj koma kaparanj koma kotiinj nambu.

¹³ Yonoononj kaenj koloowaato, Pombaa wombo alauruna, onjoojonj kamban so “Anutu dangisen!” jenj mepeseeninj sokonja. Ii gawonanaga. Anutunonj onj kanakanaiyanonja Siwewaa buja koloonj letombutiwaajonj meweengonj onono. Iikawaa so qaa honja moma laarigi Unja Toroyanonj menj sorainj onono laligoju. ¹⁴ Kaanj laligowutiwaajonj ama Oligaa Buja ano nonoononj karo jenj asarininji, iikanonj onj onjono. Kaanj toroqenj laligonj Ponjana Jiisas Kraistwaa asamararanonj uma akadamugiawo koloowuya.

¹⁵ Kawaajonj uumeleenj alaurunana, kongbara mono mende qen laligowu. Nonononj qaa kuma onjoma jenananonj jeninj me terenonj ooninj iima mogiti, qaa kota ii mono qokotaanj otaanj laligowu. Kianj.

¹⁶ Ponjana Jiisas Kraist anjo ano Anutu Manjana yorononj jopagonj nonoma kalenmorianj qaganonj oyanboyanj koloowombaaajonj jejeromonromonja nononi iikawaaajonj mamboma ulunjkolej tetegoya qaa moma laligojonj. ¹⁷ Yorononj mono uugia nanjori gawonj awaa kuuya menj qaa awaa kuuya jenj laligowuti, iikanonj mono menj kotiinj onjoni laligowu. Kianj.

3

Saanonj nonoojonj qama koolinj laligowu.

¹ Qaa tetegoya monj koi: Pombaa qaanonj seinj onjoo batugianonj akadamuyawo kolooroti, iikawaa so mono uulanjawo gomanj tosianonj kaanjadeenj kema jenj seininj honjawo koloonj kembaa. Kawaajonj uumeleenj alaurunana, onjonoj mono nonoojonj ama Anutu qama koolinj laligowu. ² Ejemba kelemalelenjanonj Anutu mende moma laarinjkeju. Kawaajonj ejemba kaamaaya doogoya yonononj kakasililinj ama nonombubotiwaajonj mono Anutuwaa qama koolinj laligogi sopa somonjonj nonombaa.

³ Kelemalelenj yonononj bolijuto, Ponj qaaya pondanj otaanjkeji, iinonj mono menj kotiinj onjoma bologanonga sopa somonjonj onjombaa. ⁴ Qaa jenj kotonj onjoni, onjonoj ii kamban kokaamba ano kanagenj tenj koma laligowuti, ii moma uuwoi mende anjonj. Nonononj Pombo qokotaanj nama kaenj mojonj.

⁵ Ponjonj mono uugia meleema Anutuwo somongoro uujopaya moma yagonj Kraist kaanja kaparanj koma mokosinjonj laligowu. Kianj.

* 2:8-9: Ais 11.4 * 2:8-9: Mat 24.24

Injarere laligowombotiwaa galej meme qaa

⁶ Uumeleen alaurunana, nono onjoangiaa aingia otaan lansan laligowubotiwaaajon kuma onjonito, tosonian kilej qaa baatanon mende kema nepinepi tondu laligoju. Kawaajon nono Pon Jiisas Kraistwaa qatanon kokaen jej koton onjonon: Ono mono uumeleen alaurunana kaanja kuuya ii onomesaon misingon sigensigen laligowu. ⁷ Nononon onoo batugianon nononanaa aijnon lansan qaagoto, qaa baatanon laligonin. Kawaajon nonoo kana lasunana otaawutiwaa kania ii onjoangio saanon moju. ⁸ Nono injarere mende laligonin ano onoononga mombaanon nene iwoi ii een mende nej laligonin. Qaago. Nanjon nonombutiwaa lombotanon onoononga mombaa qaganon ubabotiwaaajon mono asaga gomantiina gawon suulan suulan menj selenana qej laligonin.

⁹ Anutunon gawon mewombaa ku-usuna nonono laligojoniwaaajon saanon nanjon nonombutiwaa qaanon uugia kuun onombonagato, nonoo kana lasunana otaawutiwaa sili awaa qendeema onbombaaajon mojon. ¹⁰ Onowo laligonini, kaban iikanon kokaen jej koton ononin: Gawon memambaaajon togoji, iinon mono nene kaanagadeen mende newa.

¹¹ Onoo batugianon tosonian qaa baatanon mende kema iyanjiaa aingia otaan lansan laligoju. Yononon gawon hona mende menjekuto, gawon meme tanitani een lan ewaewan koma iinon wainon mondon tosia yonoonon iwoi menj soon qewolon qej silemale lan laligonkeju. Onoo buju qaa mon ii kaen karo monin. ¹² Nononon ejemba kaanja ii Pon Jiisas Kraistwaa qatanon jej koton uugia kokaen kuujon: Ono mono kemaqokotaanqokotaan mesaon zen laligon gawon megi hona kolooro onjoangiaa nene apugia nej laligowu.

¹³ Oo uumeleen alaurunana, ononon gawon awaa awaa menj iikanon mono ataqatan mende ambu. ¹⁴ Nononon tere koi on jej koton onjonon, monon ii mende ten kombaati een, on mono uuta meleembaatiwaaajon gamu qej mun iima tiin iwo qaa qaa mende ama ainjolon mende rama laligowu. ¹⁵ Kaanja laligon kere qaagoto, ala kaanja menj mun qambanmamban koma mun laligowu. Kian.

Qamakooli ano yeizozo qaa tetegoya

¹⁶ Pon luae Toyanon anjo mono kaban so nanamemen kuuya kanon luae qej onono bonjon laligowu. Pononon mono kuuya onowo laligowa.

¹⁷ Pool neeno yeizozogia neenaa boronanon oojen. Tere kuuya onkejen, iikanon neenaa yeizozo qa tere koi neeno amakejen. Qana kokaen oojen: Pool*

¹⁸ Ponana Jiisas Kraistwaa kalenmorianon mono kuuya onowo ewa. Kian.

---

* **3:17:** Wala monjon tiligon Poolwaa qatanon tere mon ano sisau kolooro. Kawaajon iyanjaa borianon gata ooro.

Timotiwaa Tere 1

Poolnoŋ Timotiwaa Tere mutuya ano.

Jen-asa-asari

Timoti sagbili eja iwaa nemuŋa ii Juuda embaga ano maŋa ii Griik ejaga. Iinon Eisia prowinsnoŋ laligon uuta meleema Kraistwaa alia koloon laligoro. Kaŋa laligon Poolwaa neŋata koloon ilaan muro motoon liligon misin gawon meŋ laligori. Poolnoŋ lombonoŋ Timoti meŋ kamaan mubabotiwaaŋon majakaka qaa waŋa karoon romoŋon Buŋa Tere koi ooro.

Majakaka waŋa somata ii boi takapolakaya. Tosianoŋ zioz uutanon nama qaa doogoya kuma soon onoma laligogiti, Poolnoŋ iyonooŋon ama galen meme qaa kotakota ooro. Boi yononon Juuda yonoonon momo ano balombaa momo tosia mindinqindirigi kaniagia siliqalu kolooro kokaen moma laarin jen ejemba kuma onoma laligogi: “Namo ano iwoi kuuya iimakejoni, ii iwoi bologa. Kawaajon tosianoŋ Siwewaa buŋa koloowombaajon kaparan koma momo aasangoya qaita mon mende buŋa qen aon nembanewaa qizimizin ama songo tosaŋa waleema loemba koloojuti een, Anutunon mono qaa iikanon osin hamo qen onomambaajon amamaawaa.”

Majakaka qaa waŋa mon ii: Nomaen uumeleen kanageso galen koma ononin tororo Anutuwaa waeya meŋ mepeseewuyaga. Poolnoŋ iikawaa qambanmamban qaaya papianoŋ ooro. Kaŋiadeen zioz galen, babafi ano gawon meme ejemba tosianoŋ nomaen ama laligogi sokonji, iikawaa qaa arena ii jen asarin ooro.

Tetegoyanon qaa waŋa karoona kanon Timotiwaa gejanono qaa tosaŋa ooro. Mundana iinon mono nomaen Jiisas Kraistwaa welenqeŋe awaa koloon momalaari ejemba tuuŋa tuuŋa onombosima ilaan onono sokombaati, iikawaa gejanonoya on muro.

Buk kokawaa bakaya waŋa 3 ii kokaen:

Qaa mutuya 1.1-2

Ziozwaa gawon meme yonoo jenkooto 1.3–3.16

Timotinon gawona mewaatiwaa jenkootoya 4.1–6.21

¹ Anutu, Hamoqeŋe Tonana ano Kraist Jiisasnoŋ galen koma nonombaatiwaaŋon jejeromonromon ama mamboma mujoni, iyoronon Pool nii jen koton noma kuun wasin noni aposol koloojen. Kraist Jiisaswaa jotamemeya kaŋa koloon giwo qaa amin mobojon tere koi oojen.

² *Oo Timoti! Gii uuga meleema Jiisas moma laarin momalaariwaa mera sorona koloon laligojan. Maŋ Anutu ano Ponana Kraist Jiisas, yoronon mono kiankomun kalenmorian goni luaenon laligowa.

Enkalolon kuma onombubotiwaa galen meme qaa

³ Masedonia prowinsnoŋ kemambaajon ambeti, kamban iikanon kokaen jen koton gombe, ‘Gii mono Efesus sitinon toroŋen laligon uumeleen tuuŋ ilaan onomakeba. Tosianoŋ momalaariwaa qaa batuya tosaŋa kuma soonkejuti, ii toroŋen ambubotiwaaŋon galen meŋ aon laligowu.’ Kaen jen koton onoma laligowagatiwaaŋon jewe.

⁴ Tosianoŋ beŋ sosombaŋa sosombaŋa ano ambosakon yonoo qa arena arena ii tetegoya qaa amin mogi sipasipa kono angowowo ano qaa qiqisi omay kolooro romoŋonkeju. Yononon uugia iikanon ama soowubo. Qaa seŋa seŋa jeje kaŋa ii mende totoon ilaan onombaato, Anutuwaa laaligo arena ii kokaen eja, ‘Monon Jiisas

---

* **1:2:** Apo 16.1

moma laarin uuta meleeno iinon mono ii hamo qen muro letombaa.' Kete kaen ama onombagatiwaajon mombo uuwaa-waataa qaaya jen gonjen.

⁵Jen koton gonjeni, iikawaa toona ii uujopa. Niinon uujopa koloowaatiwaajon manja qen kokaen jen asarin onoma laligowagatiwaajon kuun gonjen: Yononon uugianon soraaya ewaatiwaajon galen koma aogi momo bologanon ii mende gojombaa. Mende gojono Anutunon sane qenkeji, ii uugejagianon saanon moma laligowuya. Kaen laligon Kraist tororo moma laarigi Anutunon mono uujopaya uugianon ano saanon koloonkebaa. Uujopa iikanon batugianon asugiwaatiwaajon kaparan komakejen.

⁶Tosianon Anutuwa laaligo arena ii songin jinjaun ama qaa julujulu omaya omaya tondu jenkeju. ⁷Yononon Anutuwa Kana qaawaa boi koloowombaaajon mojuto, iyangio Buna qaawaa kania mende moma koton jaasewan qengadeen jenkeju. Een ejemba jaagianon awasankaka nama qaa kotiin lansan jen manja qenkeju.

⁸Anutuwaanon Kana qaa ii awaa soro. Ii kania ejiwaa so tororo kuma aon otaanin saanon meagon nonomakeja, ii mojon. ⁹Anutu Kana qaayaa kania mono kokaen moma yagowu: Ii ejemba solana dindina yonoojon ama qaagoto, Anutunon ii ejemba doogoya mindigon onombaatiwaajon ama anota eja. Tosianon dogon kokaen amakeju: Jeulalan jeubaba ama qaa qen yangisen qaganon aon jaasiisii amakeju. Angonjora ano singisonogoiawo laligon kilen Anutu telambelan ama mugu uugia menjerenon lolomonin laligoju. Nemunmangia ano tosaana unugi komunkeju.

¹⁰Serowilin amakeju. Sodom taanon angiti, iikawaa so kana uugun eja iyangarodeen ano emba iyangarodeen agimin aonkeju. Ejemba men bolin onombutiwaajon qelanjin somonon onomakeju. Qaa qolonmolononkeju. Qaa jen jopagan qaanon somonon kilen tiligonkeju. Anutunon nanamemen dindina ambombaajon Oligaa Buna nononoti, ii ii me woi ama men iikanon qetamakeju. Anutuwa Kana qaa iikanon ejemba momalaariwaa kana dindina songinkejuti, mono ii mindigon onombaatiwaajon ama eja. ¹¹Anutu, oyanboyan Toya iinon momalaariwaa kana dindina ii Buna qaanon anota eja. Niinon Oligaa Bunaya akadamuyawo jen seimanatiwaajon moma laarin noma Buna qaaya ii nono. Kian.

Poolnon Pon kalenmoriajaajon mepeseja.

¹²Kraist Jiisanon uuna gosiro gawona pondan memanatiwaa so koloowe niiro sokono gawona nono menkejen. Gawon memambaa ku-usun noma laligon kouji, iikawaajon Ponana mepeseen laligojen. ¹³*Niinon wala Jiisaswaa alauruta mepaegon sisiwerowero molankota ama onoma laligowe. Kaana laligoweto, iwoi ii Jiisas mende moma laarin silemale tompin laligon tondu ama men laligowe. Singisongo kaen ama laligowetiwaajon mono kiankomun noma kolonani nono letombe.

¹⁴Ponnananon kalenmoriaja noma kelemalelen maaro noo qananon uro. Kaen uro momalaarinanon kolooro uujopawaa kondomondoo Toya Kraist Jiisas mokoloowe. Iwo qokotaan nama uujopaya buna qen aon ejemba uunanon jopagon onomakejen.

¹⁵Niinon ejemba tosaana kuuya unuugun singisongowaa ejemba yonoo batugianon somatagia koloon laligowe. Kaana laligoweto, Kraist Jiisanon singisongo ejemba hamo qen nonomambaaajon ama namonon kamaaro. Qaa kota ii noonon honawo kolooro. Kawaaajon qaa kota iikanon mono powowon kotiga koloaja. Ii ejemba korebore moma laarin men analin angon kombonatiwaa so koloaja.

¹⁶Singisongowaa ejemba yonoo somatagia koloon laligoweto, Kraist Jiisanon nii kokaembaajon kiankomun nono: Iinon niwo uuluae qaganon hamo qen noma Anutuwa uu tania asuganon koloowaatiwaajon moma kotiuro. Noo gemananon ejemba tosianon Jiisas moma laariwuti, tania ii iyonoojon qendeema onomambaaajon moro. Ii qendeema onono saanon afaangon uugia meleema laaligo kotigaa buna koloowuya.

* 1:13: Apo 8.3; 9.4-5

¹⁷ Kiankomun nonotiwaajon ama Anutu mepeseenjejen. Iinon Kin Pon tetegoya qaa koloon laligowaa. Anutu motoongonon goron mende qero kaitania mende iimakejon. Niinon iwaa qabunaya kambañ so mepeseewe tetegoya qaa akadamyawo koloon en ubaa. Qaa ii onanon.

¹⁸ Oo momalaariwaa merana Timoti! Wala gejatootoo qaa tosaana goojon jegiti, qaa iikanon kotinjon gono saanon akadamyawo koloon laligowa. Qaa iikawaa so kokaen jen koton gonjen: Giinon mono laaligo soraaya laligowagatiwaajon manja kotakota qen laligowa.

¹⁹ Manja qen iikanon momalaariga zololonjon soowabotiwaajon mono koronson mewa. Uuga kalañ koma aona momo bologanon mende gojono Anutunon ugejanon sañe qenjeji, ii saanon moma laligowa. Ejemba tosonian uu kalañkonkongia mesaon lan laligogi momalaarigianon loorin koomuya koloon janjon qaono. Wanjonon kowe toronon kuun janjoji, mono iikawaa so unjanqunjanjon boligi. ²⁰ Momalaarigianon janjon qaonoti, iyonoo batugianon eja woi qagara Himeneus ano Aleksander laligojao. Neeno mindinjon oromambaajon amamaan uugara meleembaotiwaajon ii Satambaa borianon oroombe. Oroombe Satambaa ku-usuna nanamemengara iikawaa so moma uugara siimbobolowaajon looriro eleema mepaqepae mombo toroqen mende ambaoraga. Kian.

2

Buna gawombaa qamakooli aren

¹ Iwoi wana ii qamakooli gawon. Niinon iikawaa uuwaawaataa qaaya jen uugia kokaen kuujen: Ono mono ejemba korebore onoojon qama koolin kaparan koma welema Anutu qisin mun dangisen jen laligowu.

² Kin eja pon ano gawmambaa galen ejemba kania kania yonoojon ama qama koolin laligowu. Kaen kotinjon onongi dindinagadeen galen koma nonongi luae qaganon gumbonjonjon laligowona. Kaen laligon Anutuwa jeta otaan nanamemen dindina ama men laligonin akadamyawo koloonkebaa. ³ Qamakooli gawon kaana kanon awaa soro kolooja. Ii Anutu, Hamoqeqe Tonanaa jaasewanon saanon sokonja. ⁴ Iinon ejemba kuuyanon Buna qaa hona moma koton uugia meleengi hamo qen onono letombutiwaa uusiina momakeja.

⁵ Anutu motoonjo raja ano ejemba Anutuwo mindirin nonombaatiwaajon eja motoonjo kaanagadeen raja. Eja motoonjo Jiisas Kraistnon mindirin nonomambaajon kotiuro tosonian ii amamaankeju. ⁶ Iinon singisonjo ejemba kuuya ananaa dowe-nana mewaatiwaajon laaligoya qeleema mesaoro. Buna qaa ii Anutunon kambañ ano tosonian kambañ dindina iikanon kanain nanjon jen asarigi ananaanon karo. ⁷ *Kawaajon ama Anutunon aposol koloomam-baajon kuun wasin nono qeleya qen kantri so liligonkejen. Ejemba Jiisas moma laariwutiwaa Buna qaa honabona kuma onomakejen. Kiana kaen jen qolomolon qaagoto, qaa honaga kaen jejen. Kian.

Eja ano emba onoo laaligo arengia

⁸ Kawaajon uusiinnanon kokaen jejen: Eja ononon mono pondan goman so ajoroon qamakooli gawon koronson men laligowu. Yon kazi ano angowowo mesaon uugia sorairo saanon borogianon men waama Anutu qama koolinkebu. ⁹ *Emba onoo qambanmambañ qaa ii kokaen jejen: Ononon mono kinisurugia mouma selegia tororo turun laligowu. Opo suru soro akadamyawo ii mesaowu. Wan jugia qen gawasu kania kania mende ama mizisiin honbon mewu. Kasaron me goul kanon mende menjerejon aowu ano moumou sewana somata kanon men aiweleqaiwele mende ambu.

* 2:7: 2 Tim 1.11 * 2:9: 1 Piito 3.3

¹⁰ Akadamugia hona ii nanamemen awaa. Emba Anutuwaa jeta uuguwombojen keegia moma qata asuganon jokoloonkejuti, iikawaa so ononon mono gawon awaa awaa jegenja nama menkebu. ¹¹ Ejanon kuma onongi emba ononon mono angia men kamaan aon Buna qaa osonoson moma neselan qaganon takaporaka ama jegianon kooga mende melembuto, ii uu wombogianon ama laligowu.

¹² Emba ononon eja galen koma kuma onombutiwaajon niinon 'Oon!' mende jejento, ajoroogi onon oson qaagia bogoro rabu. ¹³ *Anutunon wala Aadam mokolon iwaa gematanon Iiw (Eewa) mokoloo. ¹⁴ *Mokolenon Aadam mende tiligoroto, emba ii tiligon muro qaa uugun singisongo ano. ¹⁵ Kilen emba yononon gawon arengia otaan merabora men Kraist moma laarin nanamemen soraaya otaan uumeleen alaurugia uunon jopagon onoma bonjon laligowuti een, Anutunon mono saanon hamo qen onono letoma Siwenon ubuya. Kian.

3

Ziozwaa gawon galen onoo qaa arej

¹ Monjon uumeleen kanagesowaa uu galen pasto koloomambaa ain moji, iinon mono gawon qabo akadamuyawo mokoloowaa. Qaa ii hon toonaga. ² *Kawaajon uumeleen kanagesowaa uu galen gawombaajon mono eja koi kaanja meweengon kuugi sokombaa: Mombaa selianon koposowaa qaaya qaa, emba motoongowaa loya, kepiriria qaa, nanamemen tororo galen koma aoro goda qen munkeju. Iwaanon kawuti, ii saanon koma horon kalan koma onoma momo tororo kuma onomakeja.

³ Monjon apu kotiga nen manja lan qen angowowo ama monembaa otoko amakeji, ii qaagoto, monjon saanon ejemba mondorin migigiin onoma gumbonjonon ama onomakeji, mono eja iikaanja kuuwu. ⁴ Monjon iyanaa embameraanja saanon galen koma gejanonogia onono meraberaanon goda qen mun qaaya kuuya ten koma laligojuti, mono iiga kuugi nambaa. ⁵ Galen eja monjon anaa sumanjuruta galen koma onomambaaon qetetanjoji een, iinon Anutuwaa uumeleen kanagesouruta mono nomaen kalan koma ononaga? Ii mono amamaanaga.

⁶ Eja monjon kaman koriga uuta meleema zen nanji, iinon saanon mindimindiri gawon meme galengiaga kolon laligowaa. Monjon kaman toroga uuta meleema kemakon kanon ama tewomawoo ama totoyanon qen selia men ubabo. Kilenaa Toyanon gejaju ano Anutunon qaaya jen tegon hagon mun konjono kamaaro. Iikawaa so onoo galengianon selia men uro Anutunon ii Satan kaanja jen tegoro kamaawabo. ⁷ Galen monjon uumeleembaa gadokopa yonoo batugianon qabuna awaa mende bosinagati een, ejembanon ii lan jen boligi Kilenaa Toyanon moto siwaya ano iikanon ritogoro qero kamaawabo. Kian.

Ewanjelis ano Buna gawon ejemba yonoo qaa

⁸ Buna gawon ejemba* yononon kaanagadeen ejembanon goda qen onombutiwaa so tanhoragia qaa kolon laligowu. Tosianon qaa aro woiwoi jen wain apu mamaga nen mondomondo qaganon injarere laligon monen iwoiwaajon kaparan komakejuti, ii mono mende kuun onongi nambu.

⁹ Ii qaagoto, ejemba momalaariwaa qaa hona aasangoya Anutunon inisaanoti, iinon men iikanon qokotaan uugia menjerenjo-wabotiwaajon galen men aon soraaya laligojuti, mono iiga kuun onombu. ¹⁰ Ii mono kaanagadeen wala gosin onongi qaa

* **2:13:** Jen 2.7, 21-22 * **2:14:** Jen 3.1-6 * **3:2:** Tai 1.6-9 * **3:8:** Diikon ii eja ano diikones ii emba, yononon pasto koorongianon ilaan gawon men uumeleen tuun kalan koma onoma Buna qaanon unuagin selewaa gawon tosaan men kanon nanjon onomakeju. Ewanjelis me uukuukuu ejemba yononon sopa seleengenanon nanjuti, iyononon uugia meleembutiwaa Buna qaa kuma kanon uugia kuun gejanono qaagia onomakeju.

jejeniwaa so kotiin nanji sokombaati een, mono saanon kuun ononji nama Buja gawombaa ejembagiaga koloon laligowu. ¹¹ Yonoo embaurugianon† kaanagadeen ejembanon goda qen onombutiwaa so tanhoragia qaa ano gemageqe qaa jenon kiisan mende ama laligowuto, kepiririgia qaa nama gawon kuuya membiriqembirigia qaa men laligowu.

¹² Buja gawon ejanon mono emba motoongowaa loya koloon iyanaa embameraana ano welenqeuruta ii saanon galen koma onomakeba. ¹³ Buja gawon ejemba gawongia awaagadeen menkejuti, ejembanon ii goda qen ononji qabuna awaa mokoloowuya. Ii mokoloon saanon awasanaka nama ejemba uugia kuun Jiisas Kraist moma laariwombaa qaa ii kotiin jenkebu. Kian.

Anutunon Buja aasangoya ninisaano.

¹⁴ Oo Timoti, niinon uulanawo goonon kan giimambajaan jejeromonromon anjento, kilen tere koi goonon oojen. ¹⁵ Kambana qen korin kamambotiwaajon wala tere koi kokaembaajon on ambe kaja: Gii Anutuwa uumeleen kanagesouruta nomaen galen koma onona nanamemengianon dingon awaa koloowaati, mono qambanmamban qaa ii weengon moba. Anutuwa kanagesouruta anana Anutuwa kulukululuun zioz sopaya koloon. Laaligo Toyaanon qokotaanin mindirin nonono goman so ajoroon qaa hona jen seinkejon. Qaa honanon bolin esuna kamaawabotiwaajon iikawaa wota ano tandoya koloon. ¹⁶ Anutunon hamoqeqewaa kania aasangoya ninisaanoti, nononon Buja qaa ii moma asarin kokaen jen mokoloonkejon:

Buja Toya iyanon namo ejaga koloon batunananon asugiro.

Asugiro qaa jakeyanon oombombaa qaaya tondu mongama bimbimgogi Un Toroyanon kania solana asuganon qendeeno. Ii qendeema kuuro Pon koloon waama Siwe gajoba galen koma onono akadamyua uun iigi.

Ii iigi Anutunon wano Siwenon uma Anutuwo rama galen koma nonomakeja.

Galen koma nonono Buja qaaya ii kantria kantria liligon jen asarigi mamaga yononon moma laarin munkeju.

Kaen jokoloonin onanon akadamyawo kolooja. Kian.

4

Qaa qolonmolongoya kuma ononji enkalolon kolooja.

¹ Anutuwa Unayanon qaa kokaen jen asariro tororo moma yagojon: Balombaa kambana tegomambajaan ambaati, kamban iikanon ejemba kelemalelen yononon momalaari mesaon Pon gema qen omejiilan yonoo borogianon kemebuya. Kaen kemegi omejiilanon sololoon kuma onomakejuti, mono iyonoonon momo aren otaan enkalolon laligowuya.

² Sisau ii kokaen koloowaa: Tosianon uumeleen selesele anji Satanon aaso aiwe-seya uugianon aen geriawonon qokotaan uugejagia gojono koomuya kolooro qaa qolonmolongoya lan jen soonkeju. ³ Yononon ejemba kokaen kuma soon onomakeju, 'Uumeleen ejemba ononon mono loemba kaana mende agimin aon laligowu ano nene tosia newubotiwa qizimizin ama laligowu.' Kaen kuma soon onomakejuto, Anutunon nembanene kuuya ii newombajaan mokolooro. Ii ejemba Anutu moma laarin qaa hona moma yagojoni, iinon ii kotuegoro saanon dangisen jen newom-baajon ama nonono.

⁴ Anutunon iwoi kuuya mokoloroti, ii awaa kolooju. Ii gema qewombaa so qaagoto, iwoi ama nonombaati, ii saanon dangisen jen buja qen aowona. ⁵ Iwoi ejemba jaagianon qizimizinawo koloonagati een, ii mono saanon Anutuwa qaa jen qama koolinin esunanon turun hamo qero saana koloowaa. Kian.

† 3:11: Buja gawon emba ano Buja gawon ejawaa embia yonoo jen kootogija jeja.

Kraist Jiisaswaa welenqeqe awaa ii kokaen:

⁶ Giinonj uumeleenj ejemba kaenj kuma onoma laligonj Kraist Jiisaswaanonj Buᅇa gawonj meme eja awaa koloonj laligowa. Giinonj Buᅇa qaa otaanj laligonj koujani, ii tosaanj kuma onoma geenjo kaanjadeen qaa awaa ii ano momalaariwaa qambanmamban qaa kuuya weenjonj romonjonj iikanonj uuga waginj aonj laligowa. ⁷ Balonj ejembanonj benj sosomban qaya julujulu jegi Anutuwaa Buᅇa qaanonj bibiloko amambaajonj anji, ii mono yakarinj gema qewa. Ii gema qenj Kraist kaanja koloonj laligowagatiwaaajonj uuwaa komagbiligbili ama laligowa.

⁸ Anutunonj laaligo kamban kokaamba namononj laligojonj, ii kotuegonj nonono kanagenj oyanboyanj laligowombaa soomonjo ano. Aanvole ii sele busu gbiligbiliwaaajonj melaada ilaanj nonoma kamaanqegeta koloojato, uuwaa komagbiligbilii ii tandonana kombonja kolooja. Kawaaajonj uuwaa nanamemenja ii pondanj koma gbilinj laligona iikanonj mono iwoi kuuya kanonj nemunj koma nanjonj gomakebaa. ⁹ Qaa jejenj, ii ejemba korebore menj analinj anjonj kombonatiwaa so powowonj kotakota kolooja. Qaa powowonj kotakota monj ii kokaen:

¹⁰ “Anutu laaligo Toya iinonj ejemba korebore hamo qenj nonomambaajonj moja. Uunana meleema moma laarinj munkebonjati eenj, mono onjanonj hamo qenj nonomakebaa. Kaenj moma laarijonj. Tosia nonononj kaenj kolooawaatiwaa jejeromonromonj iikaanja Anutu ama munj nama gawonja menj selenana qenj aonj oronkejonj.”

¹¹ Gii mono ejemba qaa iikawaa so otaanj ama mewutiwaaajonj jenj kotonj kuma onoma laligowa. ¹² Oo Timoti, sagbili laligojanjwaaajonj monjonj menj kamaanj gombabo. Kawaaajonj mono uumeleenj ejemba batugianonj sili awaa kokaen qendeema onoma laligowa: Qaa awagadeen jenj nanamemenj dindinja otaanj ejemba tororo jopagonj onoma laligowa. Momalaariwaa komagbiligbili pondanj menj Anutuwaa gawonja menj sororogona iikawaaajonj moma laarinj goma laligowu. Kaanja soraayagadeen koloonj mena ejembanonj saanonj goda qenj gonji laligowa.

¹³ Mono pondanj Uumeleembaa Buᅇa Tere ii jegenja weenjonj kaparanj koma jenj asarinj kanageso uugia iikanonj kuunj kuma onoma laligowa. Kamban batuya kokanonj kaenj ama laligona niinonj kawe sokombaa. ¹⁴ Jotamemeya yonjononj borogia goo qaganonj ama qama kooligi Anutuwaa gejatootoo qaa goojonj kolooro Anutunonj gawonj memewaa momo kalenj gono uuganonj eji, ii mende kolatiwato, iikawaa qaganonj gawonj menj laligowa. ¹⁵ Mende kolatiwato, Buᅇa Tere weenjonj jenj asarinj kuma onoma laligowa. Iwoi karoonj ii mono kaparanj koma jegenja nama koma gbilinj laligowa. Ataqatanj mende ambagati eenj, uugaa toomorianjononj mono somariiro kotiinj awasanjkaka kolooawaati, ii kuuyanonj iima kotowuya.

¹⁶ Oo Timoti, mono geenjaa uu selega galenj koma aonj uumeleenj gawonj tororo kuma onombagiwaaajonj galengja menj aonj laligowa. Kaenj ama laligowaati eenj, mono geenja oyanboyanj qenj aowaga ano qaaga momakejuti, ii kaanjadeen oyanboyanj qenj onona Siwenonj ubuya. Kianj.

5

Malo ano ejemba wana ii kokaen galenj koma onombu:

¹ Eja wana ii geriawo mende jenj mindinjonj onombato, manga kaanja arobonjonjononj qaa jena mobu. Eja sagbili ii daremunjuruga kaanja ama onoma laligowa. ² Emba wana ii nemunga kaanja arobonjonjononj qaa jena mobu. Emba saranj ii naanjuruga kaanja nanamemenj soraaya otaanj goda qenj onoma laligowa.

³ Malo tinitosagia qaa ii mono godaqeje qaganonj ama onoma laligowa. ⁴ Malo mombaa esamerauruta laligojuti eenj, iyonjononj mono mutuya koloonj wanj kuunj ii galenj koma mubu. Anutunonj jenj kotonj nononoti, iyonjononj mono iikawaa so iyangiaa sumanjurugia kalanj koma onombombaa kania moma kotowu. Nemunjanjurugia-nonj

wala kambaŋ koriga kalaŋ koma oŋoma laligogiti, oŋonoŋ iikawaa kitia meleema tosagia metogon oŋoŋgi Anutuwaa jaanon sokombaa.

⁵ Malo emba hoŋa, tinitosaya qaa aŋodeeŋ laligoji, iionoŋ jejeromonromonŋa Anutu ama muŋ ii suulaŋ asaga gomantiinŋa qisiŋ qama kooliŋ munkeja. ⁶ Iionoŋ kaen laligojato, emba malo tosianon uugianon gere tooro siingia kombombaŋaa so iwoi lansambaajon borojan menkejuti, iyononon namonon selewo laligojuto, kileŋ uunon koomuya kolooju. ⁷ Kawaajon malo yoŋoo selegianon koposowaa qaaya mende ero laligowutiwaaajon mono kaanagadeeŋ jeŋ asariŋ oŋoma laligowa.

⁸ Moŋnon aŋaa tinitosauruta mende kalaŋ koma oŋomesaoro guaŋ laligojuti, iwaa nanamemeŋanon mono bolidaboroja. Iionoŋ Poŋ moma laarijiwaa qaaya ii silianon qakooma uumeleembaa gadokopa tani uugun kileqileeŋ laligoja.

⁹ Uumeleeŋ kanageso oŋonoŋ malo tosaŋa kululuun kalaŋ koma oŋomakejuti, malo moŋnon iyonoo areŋnon koubaatiwaa (aplikesin) qiqisi ambaati eeŋ, emba ii mono gosiwu. Gosigi kokaen kolooro iigadeeŋ mono qa areŋ iikanon toroqen oon ambu: Moŋnon gbania 60 uugun eja motooŋgowaa embiaga laligoro. ¹⁰ Kaen laligoro tosianon kaniaajon kokaen nanŋon jeŋkeju: Iionoŋ gawon awaa awaa meŋ laligon merabora galen koma gejanono qaa oŋono somariigi. Ejemba wabaya mirianon koma horon kalaŋ koma oŋono Kraistwaa alauruta soraayanon kagi wijigia songbama esuun nene apu oon unuagin laligoro. Konjilin uutanon laligogiti, ii meŋ qeangon oŋoma gawon awaa kuuya memambaajon uuta pondan somonŋon jegenŋa nama laligoro. Malo kaanŋa mono areŋ papianon oon kalaŋ koma laligowu.

¹¹ Malo emba waŋa mende koloojuti, iyonoo qagia mono qa areŋ papia iikanon mende amba. Ii anagati eeŋ, iyonoo siingia kombombaŋanon gere jero eja mombo mewombaajon uugia waaro Kraist silemale ama muŋ zioz gawon mesaowubo. ¹² Ii mesaon wala Kraist teŋ kombombaajon jojopan qaagia asuganon jeŋ somonŋogiti, ii qegi janŋon qaono Kraistnon qaagia jeŋ tegon gamu qeŋ oŋono eeŋ laŋ laligowubo.

¹³ Nepinepi laŋ laligon toroqen kokaen boliwubo: Miria miria laŋ liligon kambaŋ tiwilaawutiwaa kania meŋ aŋalin aŋonon kombubo. Toroqen bolin qaa kisama laŋ jeŋ qaa baatanon mende kema iyanŋiaa aingia otaan gawon meme tanitani ewaewan kombubo. Iionoŋ woinon laŋ mondon gawon hoŋa mende meŋ tosaŋa yoŋoonon iwoi meŋ soowubo. Qaa tosia yoŋoonon iwoiga qaagoto, kileŋ ii eeŋ laŋ jeŋ seiwubo.

¹⁴ Kaen ambubotiwaa siinŋa moma kokaen jejeŋ: Malo emba waŋa mende koloojuti, iyononon mono eja meŋ merabora meŋ gawon mirigia galen koma laligogi sokombaa. Kaen aŋgi tuarenjenananon jeŋ bolin nonomambaa kania monŋama ii mende mokoloowaa.

¹⁵ Malo tosianon galen mende meŋ aon Kraist gema qeŋ kamaan Satambaa kanaanon kemen otaan laligoju. ¹⁶ Uumeleeŋ kanageso anana emba malo toon, tinitosagia qaa laligojuti, ii mono kalaŋ koma oŋombombaajon amakejon. Kawaajon uumeleeŋ emba mombaa tinitosaurutanon malo koloojuti, iionoŋ mono ii kalaŋ koma oŋoma laligowa. Iikawaa lombotanon mono zioz tuun oŋoo qagianon mende uba. Kian.

Ziozwaa jotamemeŋa ii kokaen kalaŋ koma oŋomboŋa:

¹⁷ Jotamemeurunana uumeleeŋ kanageso saanon galen koma oŋomakejuti, oŋonoŋ mono iikawaa tawaya meleema godaqeŋe uuta qendeema oŋoma laligowu. Yoŋoononŋa tosianon Buŋa qaa jeŋ asariŋ kuma oŋomakejuti, iikawaajon mono kotingia toroqegi uro oŋoma laligowu. ¹⁸ *Buŋa Terewaa qaa moŋnon kawaa kania ii kokaen jeja,

* 5:18: Dut 25.4; Mat 10.10; Luuk 10.7

“Wiit dumumbaa kota ano kaawoya mendeembombaajon bulmakao ejia wanji dumun tuun qaganon riin rinjanjanjonkeji, iwaa qaa oota mono mende mejugowu. Kaen wagigi saanon nene kitia nero sokombaa.”

(Kawaa so kasunon tiwojun menj oro metogoro qen onj kitia mugi nero sokombaa.)
Qaa monj kokaen eja,

“Monjon gawon mero tosianon tawaya mugi sokombaa.”

¹⁹* Jotamemeya mombaa selianon qaa lanj ama jenj mugi woi me karononj ii mende nangowuyagati eenj, ii mono qaa jakeyanonj mende amba. ²⁰ Daenjononj singisonjgo amakejuti, giinonj mono ii asuganonj temboma jenj onona korebore qaaga ii moma singisonjgo ambombotiwaa toroko moma galengia menj aonkebu.

²¹ Oo Timoti, qaa onj jenj kotonj gonjenj, ii mono tenj koma otaanj laligowa. Eja me emba monj mende isosoronj tosaanja mende sureenjonjomba. Kawaaajonj mombaa qaaya ii waladeenjanj mende somongowa. Ejemba korebore mono ororonj gosinj onjomba. Kaen ambagatiwaa qaaya ii mono Anutu, Kraist Jiisas ano Siwe gajobaurugara soraaya yonoo jaasewanjanonj jenj ii jojopanjanj qaanonj somongona mobe sokombaa.

²² Tosaanja yonoo singisonjgogianonj goo qaganonj uro gamu mokoloowabo. Kawaaajonj monjonj “Pombaa gawonj memanja,” me “Uumeleenj tuunj toroqemanja,” jeji, iwaa kaniaya wala mende gosinj boroga ilinj alanj iwaa qaganonj mende ama kotuegonj muba. Geengonj soraaya laligowagatiwaaajonj mono galej koma aonj laligowa.

²³ Oo Timoti, gii kambanj tosaanja ji koloonj gono “Yaenmaen!” qama enkejanj. Kawaaajonj mono apugadeenj mende newato, wain apu tosia kaanagadeenj nena koronjonja ilaaro afaanjonjgowa.

²⁴ Qaa monj ii kokaenj: Ejemba tosianonj singisonjgo anjgi uulanawo asuganonj asugiro ejembanonj iima walawala jenj tegogi kambanj kokaamba gamugiawo nanju. Kaen nanjuto, tosianonj singisonjgo ama mesanjonj aonj laligonj daandaanjanj Anutuwaajaanonj keugi asuganonj asugiro jenj tegonj onjombaa. ²⁵ Ejemba gawonj awaa akadamuyawo menkejuti, gawonj iikanonj kaanagadeenjanj kambanj kokaamba asuganondeenjanj eja. Gawonj awaa tosaanja asuganonj mende ewuyagati eenj, ii mono kaanagadeenjanj aasangoyanonj ewombaajonj amamaanjanj daandaanjanj asugiro iibonja. Kianj.

6

Welenqege yonoononj qambanjmambanj arenj

¹ Welenqegeurugia kuuya togiaa qaqanj bosima gawonj tawagia qaa menkejuti, onjononj mono tourugia jeulalanjanj lanj mende ama onjombuto, godaqege kuuya qendeema onjombombaa so injiima laligowu. Onjononj mono tosia yonononj Anutuwaaja qata mepaegonj jewubotiwaaajonj kaparanjanj koma nambu. Anutuwaaja Bunja qaaya ejemba kuma onjoninjanj ii onjoo nanamemenjanjaajonj ama gema qegi boliwabo. ² Tourugia tosianonj uumeleenjanj alaurugia koloojuti, iikawaajonj mono godaqegegijaajonj mogi kamaanjeqeta mende kolooja. Kaen qaagoto, tourugia welenjanj qenjonj gawonjgia awaa koloonkeji, iyonononj Kraist moma laarigi wombo ala koloonjonj onjngi iikawaajonj mono kaparanjanj koma tourugiaa qaa baatanonj kema uugia gawononjanj ama awaagadeenjanj menj laligowu. Mono kaen jenj kotonj kuma onjoma laligowa. Kianj.

Bunja qaa jenj soogi uugere koloowubo.

³ Ponjana Jiisas Kraistnonjanj uuwaa komagbiligibili ambombaajonjanj Bunja qaaya nononoti, nonononjanj mono iikawaa so ejemba qeangowutiwaaajonjanj kuma onjmakejonjanj. Monjonjanj Bunja qaa honja qiwitigonjanj qaa batuya morota ejemba kuma onjmakeji, iinonjanj mono gadokopa kolooja.

* 5:19: Dut 17.6; 19.15

⁴ Iinon selia menj umakejato, qaawaa kania mende moma kotoja. Mende moma kotonj momalaariwaa qaa batuya batuya jenj melenjeleema jenonkooli ambombaa-jonj koposonjonkeja. Kaenj moma tosaanja yonowo mondonjosi anji honja kokaenj koloowaa: Leelee uunonj motoqoto angowowo ama aonj uuqege qaa tokoronkota jenj menj bolinj aowubotiwaa sombu momo amakeju. ⁵ Kaenj ama momogia sooro kaamaa ama laaligo honjaa kania sonjinj kokaenj romonjonkeju: ‘Uunonj komagbiligbili aninj iikanonj donana kolooro iikanonj riinj monenj hina mokoloowonja’ Kaenj romonjonj ajoroonj suulanj jenonkooli aminkeju.

⁶ Kaenj amakejuto, anana Anutu Bunayaa komagbiligbili ama monenj hina enj nononji, iikanonj uu luae qenj aonkejonj. Unja Toroyanonj donana koloonj menj bonjonj ama nonomakejiwaajonj mono onanonj oyanboyanj somata mokoloonj simbawonjowo laligojonj. ⁷ Kawaa kania ii kokaenj: Anana wala boronananonj iwoi monj mende menj eenj toontoonj namononj asugininj. Kanagenj kaanagadeenj komunj namo koi mesaonj bobora kembonja. ⁸ Kaenj kembonjato, kambanj kokaamba nene ano opo maleku enj nonono iikawo mono menj bonjonj ama luae qenj aonkebonja.

⁹ Kaenj ambonjato, ejemba monenj esuhina somata mokoloowombaaajonj momakejuti, iyonononj mono angobatononj siwa kaanja ritogogi kamaanj unjonkeja. Kamaanj unjuro siingia kombombanja bologa bologa ii mamaga asuginj uugia enkalolonj megij gejajuju amakebu. Siingia kombombanja doogoya iikanonj mono horonj somonjonj ononj ulunjonj kondemondoenj mokoloonj tiwilaawuya. ¹⁰ Monenj hinawaa siinj kombombanja kanonj mono iwoi bologa kuuyaa wanjaleya kolooja. Mamaga yonononj monenj hinawaa uusiingia moma ewaewanj koma jinjanj anji momalaarigianonj janjonj qaono lanj laligoju. Ugere somata mogi iikanonj mono gbagia qosono siimbobolo mamaga moma wosobiri laligoju. Kianj.

Poolnonj Timoti gawombaa jenjkooto ama muro.

¹¹ Mamaganonj kaanja laligojuto, Anutuwaanonj eja gii mono iwoi kaanja ii misinjonj gema qenj laaligo koi kaanja laligowagatiwaajonj kaparanj koma laligowa: Nanamemenj dindinja otaanj Anutuwaawaa laaligo kombombanja koma gbilin laligowa. Momalaariwaa komagbiligbili pondanj menj ejemba onanonj jopagonj onoma laligowa. Mono kaparanj koma kotiin nama ejemba gumbonjonjonj qaganonj ama onoma laligowa.

¹² Aanvole ejanonj kuu anji iikanonj haamo ambaatiwaajonj esunja kuuya menj kululuunj kenji, gii mono iikawaa so momalaariga koma gbilin Anutunonj kuu akadamyawo ano iikanonj kotiin pondanj manja qenj laligowa. Anutunonj laaligo kotiganonj keubagatiwaajonj goonoti, gii mono laaligo ii korononj menj bunja qenj aonj laligowa. Laaligo kotigaa bunja koloojani, giinonj qaa ii awaagadeenj jokoloona mamaganonj ii moma saanonj nanjonj jenkeju. ¹³ *Anutu iwoi kuuya menj gbilinkeji, gii iwaa jaanonj kaniaga jokoloona ano Kraist Jiisaswaa jaanonj ii kaanagadeenj jokoloona moro. Jiisasnonj gawana Pontius Pailotwaa jaasewanonj nama kaniaya jenj asarinj qaa awaa soro jokoloroti, mono Kraist iikawaa jaanonj kokaenj jenj kotonj gonjenj:

¹⁴ Gii mono Bunja qaa koma gbilin pondanj tenj koma otaanj laligowa. Kaenj laligona mononj “Gii kana sonjinj bolina,” qaa kaenj jenj gomambaajonj amamaawaa. Ponjana Jiisas Kraistnonj mombo asugiwaatiwaa moti, kambanj batuya kokanonj mono uuwaa gawonj kaenj menj laligowa.

¹⁵ Anutunonj oyanboyanj Toya koloonj kambanja ano kanj kuuro iikanonj Jiisas Kraist wasiro asuganonj asugiro iibonja. Anutu yanodeenj Uutanana kolooro kuuyanonj iwaa newo baatanonj nanjonj. Iinonj kinj ponj yonoo Pongia ano jawinj yonoo wangia kolooja.

¹⁶ Anutu, oyanboyanj Toya iinonj motoonjgo kambanj mononj mende komuwaa. Iinonj asamararanj gomanonj eukanonj laligoro kuuya nono nononano iikanonj ubombaaajonj

* 6:13: Jon 18.37

qagojon. Namowaa ejemba monjon ii jaayanon mende uun iiro ano iimambaajon amamaawaa. Iwaa qaqabunaya mepeseenin ku-usun Toya akadamuyawo koloon kaban tetegoya qaa iwoi kuuya galen koma laligowaa. Qaa ii onjon.

¹⁷ Ejemba qaqabunagiawo kaban kokaamba namonon uuta laligojuti, ii giinon mono kokaen jen koton onoma laligowa: Monen esuhinanon kaban monjen qaondaborowaa. Kawaajon yononon mono uugia iikanon mende ama laligowu. Monen esuhina qaganon nama awelegon sewankiki koloojuti een, jejeromonromongianon mono janjon qaombaa. Uugia namowaa tiwomalekunon mende ambuto, Anutunon iwoi kuuya kanon kalan koma onombaatiwaajon ama mambongi sokombaa. Anutuwo qokotaan nanji iinon saanon iwoi kania kania ii kelemalelen laaligonon aisoowonjwaajon nonomakeja.

¹⁸ Kokaen jen koton onoma laligowa: Yononon mono gawon awaa awaa jegenan nama men iikaanja kanon akadamugiawo koloowu. Anutuwaa jaanon akadamugiawo koloon afaangon jorinjtosanja ilaan onoma kalen sein mendeema laligowu. ¹⁹ Kaen Anutuwaa jaanon qaqabunagiawo koloon laaligowaa maa suan hona mokolon men seinkebu. Maa suan kaanja ii laaligowaa tando wota kotakota kolooja. Ii men sein galen koma saanon kanagen tando wota iikanon nanjon nama laaligo honabonja bunja qen aon laligowu.

²⁰ Oo Timoti, Anutunon moma laarin goma gawon memewaa momo kalen uuganon anoti, ii mono gawonon ama soowaboti-waajon galen men laligowa. Balombaa qaa julujulu omaya ano angowowo sipasipa koma jegi soonkeji, ii mono mesaon gema qen laligowa. Tosianon “Momakooto amin mobonja,” jen qaa sena sena jen seigi kemakeja. Momakooto hona ii kaen jen soonkeju. ²¹ Tosianon momo soosooya bunja qen aon jokolon tintuan angi momalaarigianon zololonjon loorin sooro.

Anutuwaa kalenmoriananon mono onowo ewa.

Timotiwaa Tere 2

Poolnoŋ Timotiwaa Tere ano 2 kolooro.

Jen-asa-asari

Poolnoŋ mundaŋa ano gbaworo ala ilailaaya Timotiwaajon “Ando qambaŋmambaŋ qaana konoga mumaŋ,” jen Buŋa Tere koi ooro. Qaa areŋa waŋa ii awaawaa kaparaŋkoŋkoŋ. Poolnoŋ ii jen asariŋ uuta nanŋon qambaŋmambaŋa kokaen muŋ ooro: Timoti giinon mono pondan nama Jiisas Kraistwaa kania nanŋon jen laligowa. Oligaa Buŋa ano Soomongo Areŋ Walaga mojaŋi, mono iikanon qokotaan iikawaa qaaya hoŋaboŋa ii ejemba kuma oŋoma uukuuku gawon menkeba. Tuarenjen ama gonŋi siimbobolo kania kania mokoloon monagati een, mono kileŋ Anutunon gawon gonotiwwa so ii kaparaŋ koma menkeba.

Poolnoŋ galen meme qaa kotiga Timoti kokaen muro: Tosianon “poumapou qaganon angowowo omaya ama gejajojombaŋ amakejuti” giinon mono iikawaa qaanon keuma kambaŋga mesoqesoon tiwilaawabo. Angowowo qaa kaŋa kanon ejemba mende totoon ilaan oŋomakejuto, ejemba geja ama momakejuti mono ii men bolin onono tiwilaawuya.

Poolnoŋ qambaŋmambaŋ qaaya kuuya nanŋomambaajon aŋaa laaligoyaa sunduya ooro. Naambaajon nomaen gawon areŋa ama manja qen laligoroti Timotinon iikawaa qaaya duduuwabotiwaajon ii kokaen jen asariro, “Niinon Jiisas moma laariŋ lombo moma mokosiŋon uujopa ama laligowe. Sisiwerowero ama nonŋi siimbobolo moma kaparaŋ koma kotiin nambe.”

Buk kokawaa bakaya waŋa 5 ii kokaen:

Qaa mutuya 1.1-2

Anutu mepeseen Timoti qambaŋmambaŋ muro 1.3-2.13

Gejanono ano galen meme qaa tosaŋa 2.14-4.5

Pool horon ureen ama mugi laligoro 4.6-18

Terewaa qaa kota waŋa 4.19-22

¹ Anutu uusiŋanon jen koton Pool nii kuun nono Kraist Jiisaswaa aposol koloojen. Kraist Jiisaswo qokotaan nanin laaligo kombombaŋa nonombaatiwwa qaaya somonŋorotiwwa Buŋa qaaya jen asarimambaajon wasin nono laligojen.

² *Timoti giinon momalaariwwa wombo merana koloojan. Niinon giwo qaa amin moboŋon tere koi ooŋen.

Maŋnana Anutu ano Poŋnana Kraist Jiisas, yoronon mono kiankomuŋ kalenmorian goni luaenon laligowa.

Poolnoŋ Timoti uuta nanŋon qaa jero.

³ Noo ambosakonurunanon Anutu welen qen muŋ laligogi niinon toroqen gawon mewe Anutunon “Giibe sokonja,” nijoro uugejananon kaen momakejen. Uuna soraaya kolooro Anutu mepeseenkejen. Mepeseen asaga gomantiina qama koolin gii suulan romonŋon gomakejen. ⁴ Gomesaowe saana jaunŋa kamaaroti, niinon ii romonŋon giimambaajon awelegon kaparaŋ komakejen. Giima ainolon rari korisoronon uuna saa qewaatiwwaajon mojen.

⁵ *Giinon gbingbaon qaa onanon Jiisas moma laariŋ laligojan, qaa ii uu wombonanon ero romonŋonkejen. Wala auga Lois ano nemunŋa Yunis yoronon uugara meleen momalaariganon kolooro. Yoro gemagaranon giinon kaŋagadeen ama laligojan, iikaya moma laariŋ kotiiŋen.

* 1:2: Apo 16.1   * 1:5: Apo 16.1

⁶ Kawaajon imowamo laligowabotiwaajon qaa kokaen qen gbilin gijojen: Niinon wala borona wanganon ama qama kooliwe Anutunon gawon memewaa momo kalen gonota uuganon eji, ii mono men gbilina gere bolan kaanja kotiin jen mende ilingowa.

⁷ Qaa koi mono romongowa: Anutunon Unja Toroya ii jirinjin ama qarasombunana mbonatiwaajon qaagoto, iyanaa ku-usumbaa Unjaya nonono saanon uunananon jopagon aon nanamemenana tororo galen koma aon nambona.

⁸ Kawaajon Ponjanaa qaaya nanjon jen seimambaajon ataqatan mende amba. Kaen qaagoto, mono nii kaanja koloon laligowa. Niinon Pombaa gawona men laligowe iikawaajon kapuare mirinon noongi rajento, kilen noojon ama kuukamakamaa mende moma laligowa. Mono kotiin nii kaanja awasankaka nama uuwaa gawon men laligowa. Oligaa Bunawaajon ama angosisiri ama gombuyagati een, mono iikawaa siimboboloya moma mokosinjon bosima laligowa. Anutunon ku-usun gomakejiwaa so ii saanon niwo motoon kaparan koma bosima laligowota.

⁹ Anutunon monowaa monoyanon Siwe namo mende mokoloon oroma kaban iikanon ananaajon romonjon arej kokaen ano: Anutunon Kraist Jiisaswaajon ama kalenmorian nonombaa. Arej ii ano ero laligon kouma laligogi anana koloonin. Koloonin Anutunon anana iwaa buna koloon soraaya laligowombaajon nonooma hamo qen nonono. Anano iwoi awaa aninwaajon ama mende meweengon nonoma nonoonoto, iyanaa arej walaga ii otaan nama iikanon nonono. ¹⁰ Arej walaga iikawaa hona ii kaban kokaamba asuganon kolooro. Hamoqeqe Tonananon asugin Anutuwa kalenmorian maama nonono. Kraist Jiisasnon asugin koomuwaa esunja qen melungoro kemero Oligaa Bunaya ninisaano asariro. Buna qaa ii moma laarin saanon laaligo kombombanja mokoloon tetegoya qaa kotiin laligon kaban monjon mende koomu kombonja mende komuwonja.

¹¹ *Anutunon nii Oligaa Buna jen asarin ejemba kuma onomanatiwaajon kuun nono wasiwasi eja aposol koloojen. ¹² Aposol koloojenwaajon ama gawona kotiin mewe tosianon angosisiri nan nongi siimbobolo momakejen. Siwe Eja moma laarin munkejen, niinon iwaa kania awaagadeen moma yagojen. Kawaajon awasankaka nama kuukamakamaa mende momakejen. Qaago totoon! Anutunon moma laarin noma Buna gawona ama nonotiwaa so nii galen koma nomambaa kotiin laligoji, ii moma yagojen. Kaen moma yagowe gawonanon mende sooma kamaaro laligon uma kaban somatanon keubonja. Kaen moma laarin iikawaajon uuwoiwoi mende anjen. ¹³ Momalaariwaa qaa ii uunana meagowaatiwaa soga kolooji, niinon qaa hona ii kuma goma sili awaa qendeema goma laligowe. Ii mono uu kononganon ama kaanideen otaan laligowa. Nono Kraist Jiisaswo qokotaan motoon nanin jopagon nonomakeji, giinon mono uujopa iikawaa uutanon laligowa.

¹⁴ Anutunon giima moma laarin goma iwoi awaa kuuya gono bunaga kolooji, iikanon mesoqesoowabotiwaajon mono ii galen men laligowa. Unja Toroyanon uunananon nama laligoji mono iwaa ku-usun qaganon iwoi hona ii agokayan kona ewaa.

¹⁵ Eisia prowinswaa nenauruna yononon kuuya nomesaon gema nugi, ii mojan. Eja qagara Figelus ano Hermogenes yoronon iyonoo batugianon laligojao. ¹⁶ Tosianon nomesaogito, Onesiforus iinon qaago. Kawaajon Pon, gii mono Onesiforuswaa sumanjuruta kiankomun onona laligowu. Eja kanon noo gbadonaajon (tape) gamu mende qen nomakejato, kaban mamaga kanon keraqeeango qen nono uuna bonjon kono. ¹⁷ Onesiforusnon Room sitinon koi kouma kaban iikanondeen noojon kaparan koma monjama laligon mokoloon nono. ¹⁸ Iinon wala Efesus sitinon nomaen ilailaa somasomata ama men afaangon noma laligoroti ii geenjo saanon moma komujan. Kawaajon kaban somatanon Pombaa kooronanon keunin Onesiforusnon kiankomuwaa tawaya mokoloowaatiwaajon qama koolijen. Kian.

* **1:11:** 1 Tim 2.7

2

Kraist Jiisaswaajon mono manja qen laligowa.

¹ Oo uumeleen merana Timoti, gii mono Kraist Jiisaswo qokotaan kalenmorian uutanon bon qen kotiin namba. ² Niinon Buja qaa kuma gombe mamaganon niima nanjon jegi monati, ii ejemba moma laarin onjo-onombaa so koloojuti, mono iyonoo buja ewaatiwaajon onomba. Kaen ama onona ero saanon ejemba tosaan toroqen kuma onombutiwaa so koloowu.

³ Oo Timoti, gii mono Kraist Jiisaswo nama iwaa manjaqeqe eja akadamugawo koloon kaparan koma kotiin manja qen laligowa. Angosisiri ama gombuti, iikawaa siimboboloya mono moma mokosinjon bosima laligowa. ⁴ Manjaqeqe ejawaa tania ii kokaen: Kawali galen wanjianon eja onono manjaqeqe tuumbaa arenjon keuma kema kan gawon pondan men laligojuti, iyononon kuuya galenjianon jen kotonkejiwaa so ten koma ambombaajon jorin nanju. Kaen nama iyanjaa laaligowaa nanjonanowaajon iwoi mon mende men laligoju. Uu deenden mende laligoju.

⁵ Kawaa sareqaaya mon ii kokaen: Aangole ejanon kuu aanjon keuma jenkotoo galenjanon qaa uugun lan bobogarin kenji iinon akadamuyawo mende koloowaa. Iwaa wanjon haamo aambaa ila mon mende kongi kemebaa. Kawajon gii mono dindinagadeen kema. ⁶ Kaanjadeen komakoomo ejanon gawon somata mero hona kolooro wala kema jaaya qen nero sokombaa. Tosianon loorigiti, iyononon iwaa gematanon kawuya. Gii mono iikawaa so kotiin gawon men laligowa. ⁷ Qaa oojeni, ii weenjon moma bimoona Ponjon mono momakotoo gono ii kuuya saanon moma asariwa. Kawajon ii mono uu kononganon ama romonjon laligowa.

⁸ Mono Jiisas Kraist romonjon laligowa. Niinon Oligaa Buja jen asarinkejeni, Jiisasnon qaa iikawaa so kin Deiwidwaa gbiliga koloon Hamoqeqe Toya kolooro Anutunon men gbiliro koomunonga waaro.

⁹ Niinon Oligaa Buja qaa ii kaparan koma jen asarin angosisiriwaa siimboboloya mobe kikekasililin eja kaan kasanon gbadoon nongita rajen. Kaen rajento, Anutuwaanon Buja qaa ii mende gbadoon somongogi. ¹⁰ Kania kawajon ama niinon siimbobolo kuuya moma mokosinjon kotiin nanjen. Anutunon ejemba iyanjaajon mweenjon ononoti, niinon mono iyonoojon ama kaparan koma manja qen laligojen. Kraist Jiisasnon hamo qen onono yononon kaanagadeen letoma oyanboyan koloowutiwaajon mojen. Uugia meleema laligowuti een, mono Siwewaa asamararanon uma tetegoya qaa kotiin laligon ubu. ¹¹ Qaa koi mono powowon kotakota koloaja:

“Anana uunana walaganon iwo motoon komuro laligojoni een, mono kaanjadeen iwo kotiin laligowonja.

¹² *Iwo motoon siimbobolo moma mokosinjon laligojoni een, mono kaanjadeen iwaa bentoton uutanon iwo galenkonkon gawon mewonja.

Anana ii qakoonjoni een, iinon mono kaanjadeen qakooma nonoma niniima tiwaa.

¹³ Anana gema qen munin irona meleema nonombaatiwaa qaa somongoro eji, iinon ii qewagomambaajon amamaawaa.

Mindinqindin ama iyanjaa kania utegomambaajon qetetanjonkeja.

Kawajon ezelobezelo ama qaanana pondan mende otaawonati een, iinon mono kilen (dindin nama) qaaya pondan otaan iikawaa so ama nonombaa.” Kian.

Anutuwa Buja gawombaa ejia kokaen koloon laligowa:

¹⁴ Oo Timoti, qaa koi duduwabotiwaajon ii mono jen gbilin onoma Anutuwa jaasewananon kokaen jen koton onoma laligowa: Momalaariwaa qaa aro kania kania ii mono melenqeleema mondon mende gosin nambu. Jenonkoolinon mono mende

* 2:12: Mat 10.33; Luuk 12.9

totoon ilaan nonomakejato, tosonianon niinonggiinon qaa kaanja moma elonkalon anji momalaarigianon sooro tiwilaawubo. ¹⁵ Giinon mono Buna gawombaa angotete kania kania ii haamo ana Anutunon giima “Sokonjan,” jewaatiwaajon kaparan koma namba. Gii Kraistwaa gawombaajon gamuga mende moma laligowato, Buna qaa hona mono tororo mendeema uugia kuun onoma laligowa.

¹⁶ Balombaa qaa julujulu omaya omaya ii mono yakarin gema qewa. Tosianon ii jen sein laligon iikaana kanon balombaa angonjorayanon qokotaan Anutu toroqen lolomonin kaamaa amakeju. ¹⁷ Wiji kotiga (qata kensa) kanon sele busugia siriawo qen kiro somariin kemakeji, yononon iikawaa so qaa omaya jen iikanon ejemba men bolin onomakeju. Yonoo tuunonnga eja woi qagara Himeneus ano Filetus laligojao. ¹⁸ Yoronon qaa honaa kania mesaon jinjan qen qaa sena kokaen jenkejao, “Uumeleen ejemba anono mono gbilin waama laligojon. Kawaajon kanagen koomunonnga mombo mende gbilin waabona.” Kaen jen tosaan enkalolon men ononi momalaarigianon bolinkeja.

¹⁹ *Kaen bolinkejato, Anutunon tando powowon kotakota kuuroti iikanon mono kilen mende joloma nanja. Iikawaa mungeja ii kokaen oogita eja, “Ponon anaa buna koloojuti ii moma koton ononja.” Mungeja mon ii kokaen, “Ejemba Pombaa qata men qamakejuti, kuuya iyononon mono nanamemen bologa qen yakarin laligowu.”

²⁰ Miri somata kanon juu, monjon, amanene, komanene, kosonene, uunene kania kania eja. Tosia gerenon ano gbakon namonon memeta, ii kaman so men gawonon amakejon. Tosia goul ano silwanon memetaga. Akadamugiawo kaanja ii korisoro kambananondeen gawonon amakejon. ²¹ Kawaa so monjon qaa omaya mesaon iyanja koma konjoratin aoji, iinon mono monjon goulon memeta kaanja koloowaa. Toyanon ii men gawon akadamuyawonon ano menkebaa. Ii mero toomorianawo kolooro Somatayanon iwaajon aisoonkebaa. Anutunon men sorain muro tirin koton nama gawon awaa kuuya memambaajon jojorin nambaa.

²² Sagbili laaligowaa siin kombomana bologanon galen koma gombabotiwaajon mono galen men aon laligowa. (Gawongaa honanon kamaawabotiwaajon ii jejen.) Angobatonon horon gomakejuti, ii mono misinon gema qen laaligo koi kaanja laligomambaajon kaparan koma laligowa: Ejemba uu soraayaa qaganon Pon ilaan onombaatiwaajon qamakejuti iyonowo mono nanamemen dindina otaan Anutu tororo moma laarin onanon jopagon aon luaenon laligowu.

²³ Tosianon gejajojomban qaa oyomakandowe jen niinonggiinon jenonkooli anji angowowo koloonkeji, ii onanon mojan. Kawaajon ii mono yakarin gema qen laligowa.

²⁴ Pombaa gawon meme eja kolooji, iinon mono angowowo ambaatiwaa so qaagoto, ejemba kuuya gumbonjonon qaganon ama onoma afaangon kuma onoma laligowa. Angosisiri ama mugi ii kotiin mokosinon laligowa. ²⁵ Tosianon tuarenjen ama mugi ii saanon uuluae qaganon metulanon mindinon onomakeba. Kaen ama onono Anutunon uugia men looriro saanon Buna qaa moma koton uugia meleembuyaga. ²⁶ Tuarenjen ejemba yononon Bologa Toyaa moto siwanon ritogogi onono jeta ten koma amakeju. Kaen ama uugia tooro uurononngogia kolooro Bologa Toyaa kasa gbadononga loloon kamaawuyaga. Kian.

3

Kaman tetegoyanon laaligo bolin angonjorawo koloowaa.

¹ Qaa kota koi mono moma koton laligowa: Jiisas kakataa kambananon toriro ejemba kaniagianon boliro tetegoyanon laaligo kanjanawo kokaen koloowaa: ² Ejemanon angiaajonadeen romonon monen iwoi buuju menngo mewombaajon otoko (greed)

* 2:19: Jan 16.5

amakebuya. Selegia mepeseen momoso kaanja engangia qerereen sewanjiki laligon uuqege qaa tokoronkota lan jenkebuya. Nemunmanjurugia yonoo jegia mende ten koma iwoi awaawaajon dangisen mende jen nesagesa (nehhololo) amakebuya. Anutuwaa telambelan ama lolomoninkebuya.

³ “Anaa lomboga,” jen woso momo mende amakebuya. Tosaanja yonoo singisonogia mende mesaon iikawaa uuboolia bosimakebuya. Gemaqege qaa kisama jen iyangia mende galen koma aon ejemba horon ureen ama onjmakebuya. Nanamemen awagaajon mojogia tiiro togonkebuya.

⁴ Memelolo ama iyangiaa aingia otaan jeubaba qenkebuya. Sewanjiki laligon jaba-arambaranon uugia utitiro uugere amakebuya. Sele busuwaa siin kursorogiaajon siin mamaga moma Anutuwaajon mogi kamaanqeqeta kolooro gogoraagen amakebuya. ⁵ Anutuwaa Buja gawon bakasasan bosima silemale ama Sonda aren lan otaan mondonkejuto, nanamemengianon Anutuwaa ku-usunja ii kondama qakoomakeju. Ejemba kaanja ii mono jawo ama misingon gema unun laligowa. ⁶ Yonoononga tosonian lan liligon ejemba mirigianon uma qaa kelenon uuqege men onoma gejagia qeduunkeju. Gejagia qeduugi emba tosonian loorin yonoonon qokotaankeju. Emba singisonogiaa gamuwaajon kamaan unuro siingia kombombanja kania kania iikanon yaiwisisi men onongi sisau anjuti, iyononon ii gbawiin fua manera men kokosiin onongi qaa motogianon kamaan ununkeja.

⁷ Emba kaanja yononon moma bimoon suulan qaa kuma onom-butiwaajon mondon momakejuto, Buja qaa honaa kania ii kamban so moma kotowombaajon amaamaankeju. ⁸ *Iijipt kantriwaa tiriqoonjon eja qagara Janes ano Jambres yoronon Mooses tuarenjen ama muri. Ejemba takapolakaya yononon iyoro so Buja qaa honaajon tuarenjen amakeju. Ejemba kaanja yonoo momogianon sooro kaamaa kolojuti, ii mono Anutunon momalaarigia angotete mero kamaan unuro Pombo nanangianon sologowaa.

⁹ Kamban toroga selegia men umakebuto, gawongiaa hona ii kamban mende koriro jangon qaombaa. Iijipt eja yoro kaniagara asuganon kolooroti, iyonoo kaamaagiaa kanianon mono iikawaa so asuganon kolooro ejemba kuuyanon ii iima asariwuya. Kian.

Poolwaanon jenkooto qaa tetegoya

¹⁰ Yonoonon kaen koloowaato, niinon laaligonaa toonja morota kuun aren ambe. Ejemba Buja qaa kuma onoma nanamemena ama men laligoweti giinon ii iima modaboroan. Laaligonaa toonja otaan momalaariwaa komagbiligbili pondan men siimbobolo mokosingon laligoweti iikawaa sunduya jen jegi moma sorogojan. Uumeleen alauruna uunanon jopagon onoma laligowe. Tuarenjen angosisiri ama nongi iikanon kaparan koma kotiin nama laligowe. ¹¹ *Sisiwerowero kakasililin kania kania ama noma laligogiti, ii mojan. Antiokia, Aikoniam ano Listra taon karoon kanon siimbobolo noo qananon uro konajilin mobeti, ii iwoi kanjanawo kolooro. Yei, mangaa siita! Angosisiri mokosingon bosima laligoweto, Ponjon ii kuuya kanon metogon nono.

¹² Qaa koi mono moba: Ejemba Kraist Jiisaswo qokotaan nama laaligo kombombanja laligon iikawaa komagbiligbilialia ambombaajon momakejuti, ii kuuyanon sisiwerowero mokoloowuya. Nii angosisiri ama nongiti, een, tosaanja onjo kaanagadeen ama onombuya. ¹³ Tiriqoonjon ejemba bologa Buja gawon selesele men onompopo qenkejuti, iyononon toroqen kileqileenkebuya. Yononon ejemba tosaanja tiligon onoma iyangia kaanagadeen tiligon aon laligowuya.

¹⁴ Yononon kaen laligowuyato, Timoti gii Buja qaa hona moma uu kononganon ama uuwoiwoiya qaa moma laarijani, mono iikanon toroqen bon qen nama kotiin

* 3:8: Eks 7.11 * 3:11: Apo 13.14-52; 14.1-7, 8-20

liligowa. Daen yononon kuma gongiti, giinon iyonoo kaniagia moma kotojan. Ii moma laarin ononjanjwaajon mono Buna qaa koronson men mende zololonon mesaowa. ¹⁵ Uumeleembaa Buna Tere Toroya ii meraaganonadeen moma sorogon laligon kouna. Giinon mono ii weengon romongona momakootoga asariro iikawaa qaganon nama Hamogege Toyaa kania moma asariwa. Ii moma asarin Kraist Jiisas moma laarin muna hamo qen gono toroqen letoma liligowa.

¹⁶ Anutunon Buna Terewaa qaaya kuuya ii ejemba tosaana sololonon onono oogita kokaen men qeangon nonombaatiwaajon eja: Ii weengonin Anutunon uunana sololonon kana hona kuma nonoma kilenananaajon temboma jen nonoma mindingon nonomakeja ano laaligo solana laligowombaajon gejanono nonoma koma gbilin nonomakeja. ¹⁷ Anutuwaaw ejemba anana ii weengon koma gbilin Anutu jetaa so kotiin akadamanunawo koloon gawon awaa kuuya mewombaajon jorin liligowona. Kian.

4

Poolnon gawona mundana Timotiwaaw qaganon ano.

¹ Kin Ponana Kraist Jiisason asugin jaawo liligowonati, me komun ewonati anana qaanana gosin jen tegon tosaana anana bentotonon ama galen koma nonomaa. Niinon Jiisas ii ano Anutu yoroo jaasewanganon nama gii uuwaaw gawon mewagatiwaajon jen koton gonjen. Ii otaamambaajon jen qaa ii jojopon qanon somongona mobe sokombaa.

² Kokaen jen koton gonjen: Giinon Buna qaa jen ejemba uugia kuun onoma liligowa. Mobutiwaaw kambaajon mogi sokonja me mende sokonji, mono kilen kaparan koma waama qaa jen asarin liligowa. Ejemba kilenagiaajon jen onoma mindinqindin ama galen meme qaa jen uuwaaw qaa onoma liligowa. Qaaga mobu me mende mobuti, ii kilen mono mokosingon nama kana hona kaban so kuma onoma liligowa.

³ Anana momalaariwaaw qaa kaban kokaamba ejemba qeangowutiwaajon kuma onomakejonto, kaban mon kan kuuro iikanon momalaariwaaw qaa batuya mon mobubotiwaajon togon gejagia gojombuya. Qaa morota morota mobombaajon gejagia koriro ejawaa eja kelemalelen horon onongi kan ejemba qaa ii me woi mobombaa siina mobuti, iikawaa so kuma onongi liligowu.

⁴ Kaen laligon Buna qaa hona mobubotiwaajon lolomonin ama gejagia gojoma ben sosomban lan jenkejuti, iyonooqen meleema geja ama moma liligowu. ⁵ Laaligo kaen me kaen utegon koloowaati, Timoti gii mono kilen bon qen zen nama nanamemenga tororo galen koma aon liligowa. Angosisiri ama gombuti, iikawaa siimboboloya mono moma mokosingon bosima liligowa. Uukuukuu (ewanjelis) ejawaa gawon aren ii sokoma kuuya medaborowa.

⁶ Kaban koriga ilaan gomambaajon amamaamanatiwaajon kaen jejen. Tando lopion mepeseewombaajon oro qen jakenon ama oogi kaasonon umakero. Iikawaa so niinon laaligona Anutuwaajon ama qeleema gawona men laligowetiwaajon gawman yononon qaana somongon nugi neenaa sana maamanatiwaajon dodowijen. Namu koi mesaamanatiwaaw kabanonon mono kan kuumambaajon dodowin karo mojen.

⁷ Aangole ejanon kuu aan kabanonon haamo amambaajon esuna kuuya men kululuun bobogarin kenji, niinon iikawaa so momalaari koma gbilin kuu aan akadamyawo andaborojen. Kraist moma laarin jeta ten komambaa qaa jen somongoweti ii mende kolatin qakoombeto, iikawaa manjaya mono pondan kotiin qen liligowe.

⁸ Ponon jenteege Toya dindina koloon laaligona gosin solana koloon laligoweti, iikawaa ila sorona ii jen tegon nonota noojon mamboma eja. Ponon eleema kawaati kaban iikanon ii noma aronanon kono kemero qabunanawo kolomanja.

Ii noojonadeen mende nombaato, ejemba jopagon muŋ mombo asugiwaatiwaajon mambomakejuti, ii iyonoo arogianon kaanagadeen kono kemen onombaa. Kian.

Neŋaurunanon nomesaon qeqelalan kenji.

⁹⁻¹⁰ *Kamban kokaamba balombaa nanamemen ama menkejuti, neŋana Deemas iinon uuta iikanon somonon nomesaon Tesalonaika sitinon keno. Neŋana Kresens iinon Galesia prowinsnon keno. Taitusnon Dalmesia balonon keno. Kawaajon gii mono uulanawo noonon kamambaajon kaparan komba. ¹¹ *Luuk iinon anodeen niwo laligojo. Maaknon welen qen nombaatiwaajon mamaga moma iwaajon amamaajen. Kawaajon Maak wama motoon kawao. ¹² *Neŋana Tikikus wasin mube Efesus sitinon keno. ¹³ *Troas taonon laligon malekuna eja qata Karpus iwaa mirinon mesaoweti, mono ii men kawa. Kaanagadeen tere lama selianon on lipingiti, noonon lama selia ii mono kaparan koma mewa ano kawaa gematanon buk tosaana ii mujon men kawa.

¹⁴ *Aleksander, silwa kopa on qokoqokotaa eja mojan, iinon bologa kania kania mamaga ama noma laligoro. Ponon nanamemen gosiin iikawaa so irona meleeno qaganon uro siimbobolo mobaati ii mojen. ¹⁵ Iinon qaananaajon mamaga tuarenjen ama nonoma laligoro. Kawaajon gii kaanagadeen mono iwaajon galen men on laligowa.

¹⁶ Indin mutuya mindimindiri qaa jake wananon ama nonji qaana kitia jewe monon mon mende kan nii nanon noma jeroto, alauruna kuuya yononon boratin nomesaogi. Anutunon singisonogogia iikawaa kitia qagianon ambabotiwaajon qama koolijen.

¹⁷ Yononon nomesaogito, Ponon ilaan nono. Niinon Buŋa qaa jen ejemba uu kuun onoma gawon ii kuuya medaboronatiwaajon ama men kotiin nono. Kantri kuuya yononon Buŋa ii mobutiwaajon moma ilaan noma laion kawalia yonoo qaa oogianon gilin nombubotiwaajon anon koma jegianonga metogon nono kamaawe.

¹⁸ Ponon bologa kania kania men nombubotiwaajon metogon nono saanon Siwe bentotonaa uutanon eu umaŋa. Pombaa qata mono suulan mepeseenin kamban tetegoya qaa akadamuyawo koloon en ubaa. Qaa ii ononon.

Yeizozo qaa tetegoya

¹⁹ *Gii mono noo yeizozona Prisila ano loya Akwila yorojon ano Onesiforuswaa sumanuruta yonoonon jena mobu. ²⁰ *Neŋana Erastus mesaowe Korint sitinon laligoja. Trofimus ii Miletus sitinon mesaowe ji kiro eja. ²¹ Kawaajon konuru kamban mende karo mono baatanon kokanon noonon kamambaajon kaparan komba. Eja qagia Yubulus, Pudens, Linus, Klodia ano uumeleen alaurunana kuuya yononon yeizozogia jen anji goonon kaja.

²² Oo Timoti, Ponon unaga kotuegon giwo namba.

Anutuwa kalemoriananon mono onowo ewa. Kian.

* **4:9-10:** Kol 4.14; Flm 24; 2 Kor 8.23; Gal 2.3; Tai 1.4 * **4:11:** Kol 4.14; Flm 24; Apo 12.12, 25; Apo 13.13; 15.37-39; Kol 4.10 * **4:12:** Apo 20.4; Ef 6.21-22; Kol 4.7-8 * **4:13:** Apo 20.6 * **4:14:** 1 Tim 1.20; Ond 62.12; Room 2.6 * **4:19:** Apo 18.2; 2 Tim 1.16-17 * **4:20:** Apo 19.22; Room 16.23; Apo 20.4; 21.29

Taituswaa Tere Poolnoŋ Taituswaa Tere ano. Jeŋ-asa-asari

Eja gbaworo qata Taitus iinonŋ uuta meleema Poolwo ororonŋ somonŋonŋ ilaan misin gawonŋ meri. Meŋ kowe biiwianonŋ wato qata Kriit (Crete) kanonŋ laligori Poolnoŋ batuyanonŋ kotonŋ ala ilailaaya mesaoro zioz gawonŋ arenŋonŋ iima gosinŋ galenŋ kono. Poolnoŋ mesaonŋ kema iwaajonŋ qama koolinŋ laligonŋ Buŋa Tere koi ooro.

Kriit ii qaa Griik iikawo gajugowabo. Kriit ii kowe biiwianonŋ wato monŋ ano Griik (Greece) ii kantri monŋ.

Poolnoŋ Taituswaaonŋ majakaka karoonŋ moma qambaŋmambaŋ qaa kokaenŋ oon muro: Kriit yonŋoo kaniagia ii dogodabororo bao jaagoo koloonŋ laligogi. Tosianonŋ uugia meleengi laaligogianonŋ dingoroti, iyonŋononŋ mombo boliwubo. Kawaajonŋ yonŋoo jotamemegianonŋ sili awaa totoonŋ qendeema qamakooli ano Baibel stadi gawonŋ mende mesaonŋ tuunŋia mindinŋonŋ laligowutiwaaonŋ jeja. Uugia meleengiti, iyonŋoo batugianonŋ tuunŋ boloboolo ii nomaenŋ mindinŋonŋ kuma onŋoma laligowuyaga? Eja waŋa, emba waŋa, emba saraŋ, eja gbaworo ano welenqeŋe yonŋoo qambaŋmambaŋ qaagia ii aŋa aŋa kokaenŋ jeŋ asarija: “Uugia meleema Buŋa qaa otaanŋ luaenonŋ laligonŋ somata yonŋoo qaa baatanonŋ kema jegenŋa komuniti gawonŋ awaagadeenŋ meŋ nama jumbubotiwaajonŋ kazi aŋgowowo mesaonŋ laligowu.”

Buk kokawaa bakaya waŋa 5 ii kokaenŋ:

Poolnoŋ aposol gawonŋaa kania jeja 1.1-4

Anutuwaa jotamemeya yonŋoo gejanono qaagia 1.5-16

Ejemba tuunŋ boloboolo yonŋoo gejanono qaagia 2.1-15

Uukuukuu ano galenŋ meme qaa 3.1-11

Yeizozo ano qaa tetegoya tosia 3.12-15

Poolnoŋ aposol gawonŋaa kania jeja.

¹ Anutunonŋ ejemba meweenŋonŋ onŋonoti, iyonŋoo momalaarigianonŋ koloonŋ somarii-waatiwaajonŋ ama Jiisas Kraistnoŋ Pool nii wasinŋ nono iwaa aposolya koloojenŋ.

Niinonŋ Anutu welenŋa qeŋ muŋ qaa honŋa kuma onŋomakejenŋ. Qaa honŋa ii moma kotonŋ koma gbiliwuti eenŋ, onŋoo laaligogianonŋ mono utegonŋ letomakebaa. Kawaajonŋ tere koi oojenŋ.

² Anutunonŋ qaa qolonŋmolonŋgoya jewaatiwaa so qaago, iinonŋ monowaa monoyanonŋ laaligo kombombaŋa nonomambaajonŋ jeŋ somonŋonŋ iikawaa gematanonŋ iwoi kuuya mokoloooro. Onŋononŋ qaa honŋa moma kotonŋ moma laarigi iikanonŋ mono nemuŋ koma onŋono laaligo kotiganonŋ keubombaajonŋ mamboma jejeromonŋromonŋ amakeju. ³ Anutu, Hamoqeŋe Tonananonŋ oyanŋboyanŋ laaligoyaa qaaya jeŋ somonŋonŋ iikawaa kambaŋa dindinŋa mero kanŋ kuuro iikanonŋ Buŋa qaaya ninisaama ii jeŋ seiwombaa jeŋkootoya ano. Iikawaa so ii jeŋ asarigi Anutunonŋ nii ii jeŋ seimaŋatiwaajonŋ moma laarinŋ noma kuunŋ nono.

⁴*Oo uumeleenŋ mera sorona Taitus! Niinonŋ ilaanŋ gombe uuga meleema ala ilailaana koloonŋ motoonŋ Ponŋ moma laarinŋ laligonŋkejo.

Maŋnana Anutu ano Hamoqeŋe Tonana Jiisas Kraist yorononŋ mono kalenŋmorianŋ goni luaenonŋ laligowa.

Galenŋ jotamemeya yonŋoo qaa arenŋ

* **1:4:** 2 Kor 8.23; Gal 2.3; 2 Tim 4.10

⁵ Kowe wato Kriit (Crete) kanon mooton misin gawon men batuyanon gomesaomambaajon ama kokaen jen koton gombe: “Umeleen yononon ilingoson lan laligojuti, ii mono arengon onoma (eja to pasto ano) jetamemeurugia goman ano taon so kuun kuma onona arengiawo zioz gawon men laligowu.” Kaen jen deeni.

⁶ *Uugia meleenjiti, iyonoo batugianonga eja koi kaana meweengowa: Mombaa selianon koposowaa qaaya qaa, embia motoongo men laligoja. Meraboraananon uugia meleema Anutu moma laarin yangisen gejajuju siligiaa qaa selegianon mende kuun jen onomakeju.

⁷ Umeleen kanagesowaa somatagia pasto (bisop)* iinon Anutuwaanon kanageso galen koma onomakebaati, iikawaajon mono eja koi kaana kuuwa: Mombaa selianon koposowaa qaaya qaa, jaba-arambaran ano goronkikia qaa. Apu kotiga mende nen manja tondu mende qen mondomondo qaganon injarere laligon monen iwoiwaajon mende kaparan komakeja. ⁸ Iwaanon kawuti, ii saanon koma horon kalan koma onoma qaa nanamemen awaawaa siina moma uuta iikanon ama laligowaa. Kilikalu kepiriria qaa, qaa kuuya dindinagadeen gosin soraaya toroya qaita mon koloon iyanaa nanamemen tororo galen koma onkeja.

⁹ Buja qaa kuma nonongi iikanon tando ejia kaana laaligo doongon nangomambaajon nanji, pastonon ii mono koronon men iikanon qokotaan nambaa. Kaen nama saanon Buja Tere otaan momalaariwaa qaa batuya batuya ejemba kuma onoma iikanon uugia kuunkebaa ano tosanon Buja qaa meerangon qetamakebuti, iyonoo qaagia doogoya ii saanon qewagon mindingonkebaa. Kian.

Boi takapolakaya mono qotogon onombu.

¹⁰ Ejemba mamaganon qaa qen gejajuju ama sosaen kaana qaa sena sena jen ejemba tiligon onomakeju. Anutuwaa aiweseya selegianon kotogiti, iyonoo tuunonga ejemba jaasongonon iikaana koloonkeju.

¹¹ Ejemba iikaana yonoo qaagia mono qowogowu. Yononon Buja qaa kuma onombombaaajon monon monen iwoi horowombaaajon moma kesa-awaran qaa lan jegi gamuyawo koloonkeja. Kaen ama suman tosaana mono korebore men soon onongita enkalolon koloogi. ¹² Kriit iyangiaa gejatootoo eja mononon kaiyakagiaajon kokaen jen ooro, “Kriit ejembanon mono kaman so qaa qolonmolongon injarere qezen laligon jeranai kombo kaana ewaewan koma baanon newageen nepaqepalo nenkeju.” ¹³ Yonoojon qaa kaen nangon jeroti, ii honaga. Kawaajon jigia iikanon qaono momalaarigianon asugin honawo koloowaatiwaaajon ii mono kotakota jen terenon onomakeba.

¹⁴ Momalaarigianon honawo kolooro Juuda nonoo ben sosombanana ano ejemba qaa hona songin jenkooto amakejuti, qaa iikaanaajon geja mende ambu. ¹⁵ Uunana meleenin Un Toroyanon konkonjora men nonono soraaya koloojoni, ananaa nembanene mombaa songoya ii mende eja. Anana nembanene kuuya saanon newonatiwaa so koloojato, qewolon ejemba qaa honaaajon yangisen amakejuti, iyononon ii me woi angi uugianon kilen tiloonkeja. Uugianon kokojinjawo kolooro uu gejagia duuro mono bao jaagoo tani kaana laligoju.

¹⁶ Yononon “Anutu moma yagojon,” jegianon kaen jen kaiyakagianon ii qakooma qewagonkeju. Kaana koloon Anutuwaanon qaa qegi injiuro arokuukuugiawo kolooro gawon awaa mon mewutiwaa so mende kolooju. Kian.

* **1:6:** 1 Tim 3.2-7   * **1:7:** Ouwasia, zioz paris liida, bisop, gawon meme waja iinon qa somata een mende bosimbaato, paris tuunuruta yonoojon qama koolin kuma onoma uugia kuun gawongiaa arengia onoma gejanono qamanmaban qaganon galen koma mindingon onomakebaa.

2

Ejemba somata onoo qambanmamban qaa

¹ Giinon kaanja mende laligojanwaajon mono momalaariwaa qaa batuya batuya ii Buja Tere otaan kokaen kuma onomakeba: ² Eja wana ononon mono kilikalugia qaa laligogi goda qen onombonatiwaa so koloowu. Iyangiaa nanamemengia tororo galen koma aogi momalaarigaa jianon qaono hona ukalen kolonkebaa. Hona kolooro ejemba tororo jopagon onoma laligowu ano kaparan koma bon qen nambu. Kaen laligowutiwaajon kuma onomakeba.

³ Emba wana ononon kaanagadeen Anutuwaanon emba soraaya yonoo so nanamemengia ama men laligowu. Gemageqe qaa mende kisama kema kankebu. Wain apu mamaga newutiwaa moto siwa-yanon mende kemen osiwu. Umeleen nanamemembaa silia awaa qendeema tosaan kuma onomakebu.

⁴ Kaen ama laligon emba newo baagianon laligojuti, iyonoojon saanon qambanmamban qaa injon laligogi yononon kaanagadeen lomeraanurugia uu wombo-gianon jopagon onoma laligowu. ⁵ Jopagon onoma iyangiaa nanamemengia tororo galen koma aon soraaya koloowu. Kaen kolon miriwaa gawona men qelanjin nogo toro qaganon men lomeraanurugia kalan koma onoma lourugiaa qaa baatanon kema kotinon onomakebu. Kaiyaka soraaya kaen kuma onongi ama men laligogi tosanon Anutuwaa Buja qaa mepaego-wombaajon amamaawuya. Kian.

Eja gbaworo ano welenqege onoo qambanmamban qaa

⁶ Eja gbaworo yonoo uugia mono kaanagadeen kokaen kuun onomakeba: Yononon mono gawon awaa mewutiwaajon oyanaksa laligon iyangiaa nanamemengia tororo galen koma aonkebu. ⁷ Uugia kaen kuun onoma geengo nanamemen kuuya kanon sili awaa qendeema onoma laligowa. Mono gbingbaona qaa bon qen nama tanhoraya qaa kuma onomakeba. ⁸ Qaa momasiinawo jen laligona ejembanon mepaegon men kamaan gombombaajon amamaawuya. Kaen jen laligona tuarenjenurunanon qaa bologa jen nonombombaajon qaa mongama hona mende mokolon gamugia mobuya. Kaen kuma onomakeba.

⁹ Welenqegeurunana ii kokaen kuma onomakeba: Yononon mono somataurugia yonoo qaagia kuuya ten koma qaa baatanon kema laligowu. Mono korisoro qen onombombaajon kaparan koma nambu. Qaa injowuti, ii mono neselan kiito qaganon mende meleema onomakebu. ¹⁰ Somatagiaa mirinonga iwoi woi motoon ii olon mende menkebuto, somatagianon injiima moma laarin onomakebaatiwaajon mono kaparan koma nambu. Gawongia kuuya mono gbingbaona qaa pondan men laligowu. Kaen laligon Anutu Hamoqege Tonana Buja qaa kuma onomakejuti, ii kotinon kopagogi hona kolooro iigi akadamyawo kolonkebaa. Kian.

Laaligo soraayaa nemuna ii kalenmorian.

¹¹ Laaligo soraayaa nemuna ii kokaen: Anutunon ejemba kuuya hamo qen nonom-baatiwaajon ama kalenmoriananinisaano goman so asugiro. ¹² Kalenmorian iikanon gadokopawaa laaligoya angonjayawo ii gema qewombaa kana qendeema balom-baa siin kombombana bologa qowogowonatiwaajon mindinon kuma nonomakeja. Nanamemenana tororo galen koma aon qaa kuuya dindinagadeen gosin laligowombaaajon koma gbilin nonomakeja. Iikaanja kanon Anutuwaa laaligo kombombana ii kamban kokaamba koma gbilin namonon laligowona.

¹³ Kanan laligonin Jiisas Kraistnon mombo kawaati, anana kamban iikanon Anutu gabunayawo ano Hamoqege Tonana yoroo asamararanga asugiro iibona. Anana oyanboyan kambana ii kan kuuwaatiwaajon jejeromonromon ama mamboma laligonon.

¹⁴ *Jiisas Kraistnon ananaajon ama iyanaa laaligoya qeleema mesaoro. Anana nanamemen bologa kania kania iikanonja metogon nonoma downana memambaajon moma koma konjoratin nonoma iyanaa buna soraaya koloowombaajon ama laaligoya qeleema mesaoro. Ii mesaon qewolonana songbano anaa kanageso koloon mono gawon awaa awaa mewombaa uugeregere ama jojorin laligowonja.

¹⁵ Iikawaa qaaya mono kuma onoma ejemba uugia nanjon kana songiwuti, ii kuusun kuuyaa qaganon temboma jen onomakeba. Kaen ana monjon jejewili ama gombabotiwaajon mono galen menj aon laligowa. Kian.

3

Uumeleen onjo mono sili kokaen ama menj laligowu:

¹ Kuma onoma qaa koi mono koma gbilin onona saanon uu wombogianon ama romongowu: Uumeleen kanageso yononon mono kaunsol komiti ano gawmambaa somataurugia tosaanja yonoo qaa baagianon kema qaagia ten koma laligowu. Kulukululuu gawon awaa mewutiwaajon jegi ii kuuya mono jojorin menjkebu. ² Uugeqe qaa tokoronkota ii mombaajon mende jewu. Angowowo mende ambuto, ala menj aon uumotoon ama laligowu. Ejemba kuuya ii gumbonjonjon qaganon ama onoma uuluaenon metulanjon aon laligowu. Kian.

³ Anana kaanagadeen wala uunana mende tooro qaa qotogon jinjaun laligonin. Siinnana kombombanja bologa kania kania iikawaa moto siwayanon kemen osin qagonin galen koma nononji sele busuwaa siin korisoroya mongama lan laligonin. Goronkiki qaga-non kikekasililin ama iikanon laaligonana tiwilaan laligonin. Tosianon arokuukuu moma kazi ama nononji batunananon kere jaa aima aon laligonin.

⁴ Kaen laligoninto, Anutu Hamoqeqe Tonananon silia awaa qeleema ninisaano ukalenanon koloon asugiro kotama uutanon jopagon nonono. ⁵ Jopagon nonoma wanana somonjon hamo qen nonono. Nononano dindinja laligon gawon awaa awaa menj laligowonagati, iikawaajon ama mende niniima kobooro. Kawaajon qaagoto, iyanaa kiankomuyanon mono nemun koma muro singisongonana songbano kolokoloo dologa koloonin Unaya Toroya uunananon ano menj gbilin nonono. ⁶ Anutunon hamo qen nonoma Hamoqeqe Tonana Jiisas Kraist ijoro Unja Toroya wasin kelemalelen maaro uunananon kemero laligojon.

⁷ Anutuwaa kalenmoriananon nemun koma muro qaanaa jen tegoro solananiwombaajon ama Unja Toroyanon uunananon kemero gbilinin. Gbilin nama oyanboyan laaligo tetegoya qaa laligowombaajon jejeromonromon ama mambomakejon, ii saanon buna qen aowonja. Kian.

⁸ Qaa oojeni, iikanon hon toonaga. Giinon mono qaa kokaen kaparan koma jen asarin onoma laligowa: Ejemba Anutu moma laarijuti, iyononon mono jegen qen nama uugia pondan gawon awaa awaa mewutiwaajon ama laligowu. Kaen ambuti, iikanon mono ejemba ilaan onono gawongiaa honja iima "Awaa soro!" jen laligowuya. ⁹ Tosianon eja uugia qaanon jewageen jejuti ano ambosakon yonoonon qa arenja arenja amin mogi kesa-awaran ano angowowo koloonkeji, giinon mono ii yakarin gema qewa. Kaanagadeen Moosesnon Kana qaa nononoti, tosanon qaa motomotoon iikawaajon mondongosi анги sipasipa koma soonkeja. Jenonkooli kaanja ii iwoi omaya toon koloon mende totoon ilaan onomakeja. Kawaajon ii mono gema qen mesaowa.

¹⁰ Monjon qaa kaen jen horon iikanon undeunden ama onomakeji, ii mono galen meme qaa jen muna mende ten kono mombo jen muna indin woi kolooro kilen yangisen ambaati een, ii mono konjona uumeleen tuun mesaon seleenjen

* 2:14: Ond 130.8; Eks 19.5; Dut 4.20; 7.6; 14.2; 1 Piito 2.9

liligowa. ¹¹ Iwaa kania kokaen ero moma yagojan: linon kana songin onjompopo qen meequeesoon singisonjo nanamemen amakeja. Singisonjo goya iikanon mono kania qendeen soodabororo Anutunon qaaya jen tegoro gere siawaa bunja koloowaa. Kian.

Yeizozo qaa tetegoya

¹² *Nii konuru kaman koi siti qata Nikopolis Griik kanon rama laligomambaajon mojen. Kawaaajon Artemas me Tikikus kitiga laligowaatiwaaajon wasiwe goonon koubaati, kaman iikanon mono kaman mende qen koriwaato, uulanawo mesaon Nikopolis kan mokolon nomba. ¹³ *Kana qaawaa momo eja (lawyer) qata Zenas ano Apolos yoronon iwoi mombaajon amamaan memeqemean men Kriit kanon osin rabaobo. Kawaaajon mono kaparan koma ilawoila tosanon sogaranon nanjon orona saanon toroqen kembao. ¹⁴ Alaurunananon mono gawon awaa awaa mewutiwaa kania moma sororogon pondan jegenja zen nama uugia iikanon ama laligowu. Kaen anji tosanon lombo somata qatawo sangabanga mokoloowuti, ii afaanjon nanjon onjomaebu. Momalaariwaa honja kaen kolooro laaligo gipeya (auta) nepinepi mende laligowu.

¹⁵ Niwo koi laligojuti, iyononon kuuya yeizozogia jegi goonon kaja. Giinon alaurunana Kriit kanon Pon moma laarin uugianon jopagon nonomakejuti, ii mono noo yeizozona injona mobu.

Kalenmorianon mono kuuya onjowo ewa.

---

* **3:12:** Apo 20.4; Ef 6.21-22; Kol 4.7-8; 2 Tim 4.12   * **3:13:** Apo 18.24; 1 Kor 16.12

Filemombaa Tere Poolnoŋ Filemombaa Tere ano. Jen-asa-asari

Eja qabuŋayawo Filemon ii Kolosi sitinoŋ laligoŋ uuta meleema zioz gawoŋ meŋ welenqeqeya qata Onesimus galen kono kilen kok koma Room sitinoŋ keno. Kanon kema Poolwo metulaŋgoŋ qaaya moma uuta meleema Poolwo Buŋa gawoŋ meri kapuare mirinoŋ oroŋgi rari. Onesimuswaa kamban qaono Poolnoŋ Tere koi Filemombaaŋoon Onesimuswaa boronoŋ ama wasiro Kolosi eleeno. Tere kokanoŋ uuta meleenoti, iikawaa bujuya isaama Filemombaa uuta ii kokaen kuuro: “Gii mono welenqeqegaa qinjita mesaon iwo uumotoon ama koma horon muna uumeleen alaga kaan kooroŋanoŋ nano iwaajoŋ aisoŋ laligowa.”

Buk kokawaa bakaya waŋa 4 ii kokaen:

Qaa mutuya 1-3

Poolnoŋ Filemon mepeseja 4-7

Onesimuswajoŋ Filemombaa uuta kuuro 8-22

Terewaa qaa kota waŋa 23-25

¹ Oo wombo alana ano neŋana Filemon. Pool niinoŋ Jiisas Kraistwaa gawoŋa meŋkejenywaajoŋ ama gbadoon noŋgi kapuare mirinoŋ rajen. Uumeleen alana Timoti iinoŋ niwo raro niinoŋ giwo qaa amiŋ mobojoŋ tere koi oojen.

² *Kaanagadeen emba somata uumeleen naanana Apia ano Arkipus uumeleem-baa manjaqeqe ejanana ano uumeleen kanageso goo mirinoŋ ajoroŋkejuti, niinoŋ oŋoojoŋ tere koi oojen.

³ Anutu Manana ano Poŋ Jiisas Kraist yoroŋoŋ mono kalenmoriaŋ oŋoni luaenoŋ laligowu.

Filemombaa ukalenjaajoŋ Poŋ mepeseja.

⁴ Niinoŋ kamban so qama koolin gii romoŋgoŋ gomakejeniwaa so Anutuna dangisen kokaembaajoŋ jen muŋkejen: ⁵ Gii Poŋ Jiisas moma laarin jopagoŋ muŋ Anutuwaaw ejemba soraaya kuuya jopagoŋ ukalen oŋoma laligojan.

⁶ Dangisen jen kokaen qama koolinkejen: Momalaariganon mono kotiin powowon kolooro saanoŋ kooronananon nama nonowo momalaariwaa qaaya jen sein laligowaga. Kaen Kraistwo qokotaan nanin kalen awaa awaa nonomakeji, gii mono iikawaa kania korebore moma sorogowaga. ⁷ Oo uumeleen alana, gii ejemba soraaya keraqeeŋgo qen oŋona afaanŋoŋ laligoju. Niinoŋ uujopaga iikawaajoŋ ama mamaga aisoowe iikanon noo uuna nanŋoŋkeja.

Filemonon Onesimus koma horowaatiwajoŋ qisija.

⁸ Giinoŋ kaen laligoŋ Kraistwo qokotaari saanoŋ awasankaka koloon ku-usun qaganon nama iwoi ambaatiwajoŋ jen koton gombenaga. ⁹ Ii kilen Anutunon uutanon jopagoŋ noronjiwajoŋ ama saanoŋ jenkootona mesaon qisij welema gonjen. Gii Pool noo silina mojan. Niinoŋ eja waŋa koloojen ano Kraist Jiisaswaa gawombaaŋon ama kamban kokaamba kapuare ejaga kaanagadeen koloojen.

¹⁰ *Nii kapuare miri kokanoŋ alaga qata Onesimus aitoŋgoŋ ilaan mube uuta meleema momalaariwaa merana kolooro. Kawajoŋ kete iwaa je meŋ iwaajoŋ ama qisij welema gonjen. ¹¹ Iinoŋ wala welen qen lan mondon injarere laligoŋ

---

* **1:2:** Kol 4.17   * **1:10:** Kol 4.9

gemasologen ama goma laligoroto, kamban kokaamba letoma gii ano nii awaagadeen ilaan norono gawonaa honanon asuginkebaatiwaa so kolooja.

¹² Iinon neenaa wombo merana kolooja ano neenaa wombona kaana wasin mube eleema goonon kaja. ¹³ Niinon Oligaa Bunawaajon ama kapuare mirinon rajen. Kawaajon Onesimus somongowe niwo laligon goo kitiga ilaan nombaatiwaajon mojen.

¹⁴ Kaen mojento, ilaan nombaatiwaajon mende kuun gonjen. Siinganon jero ilaan nona sokonagato, giinon welenqegega nombaga me angon kombagati, iikawaajon "Oon!" mende jena neenodeen somongon mumambaajon amamaajen.

¹⁵ Onesimusnon kokaembaajon ama gomesaoromaen? Iinon kamban torodaamon seleenjen laligon mombo eleema kan giwo kamban tetegoya qaa laligowaa. ¹⁶ Wala welenqege omaya koloon laligoroto, kamban kokaamba ii uugun eja qaita mon kolooja. Uuta meleema mono wombo alanaraga kolooja. Niinon iwaajon siin mamaga mobe giinon eja ii iina Pombaa bunu kolooja iwaajon nii nuugun siin honona qaa momakebaga.

¹⁷ Giinon niwo ala-ala ama laligojotiwaajon niinon kawe koma horon nonagati een, mono Onesimusnon karo iikaana koma horon muba. ¹⁸ Iwoi mon ama bolin gono me iwaanon tosa mon goonon eji een, ii mono noo tosaga jena ewa. ¹⁹ Nii Pool neenaa boronanon kokaen oojen, "Niinon ii metogomana." Niinon ilaan gombe uuga meleena tosaga somata ii kumbaatiwaajon geenga kaaniadeen noo bunu jen tegon aona sokonaga. Kawaajon saanon kokaen jenenaga: Onesimuswaanon tosa ii mono jena geengaa tosaga ewa. ²⁰ Oo uumeleen alana, Pombaa Bunu gombeti, ii mono meleema ilaan nombagatiwaa siina mojen. Kraistwo qokotaajan, iikawaa so mono Onesimus koma horona noo uunanon afaangon qeangowaa.

²¹ Qaana ten kombagati, ii moma laarin qaana oon goo kaniaga kokaen ero mojen: Qaa jejen, ii mono uugun awaa soro ama sororogowaga. Kian. ²² Qaa mon koi: Ononon qama kooligi Pononon nii wasin meleema nono ononon kamambaajon mamboma jejeromonromon anjen. Kawaajon mono miri uuta mon noojon mojqojojon gona raba.

Yeizozo ano kotumotue qaa tetegoya

²³ *Alana Epafraas iinon Jiisas Kraistwaa gawombaajon ama niwo kapuare mirinon rama yeizozoya ano goonon kaja. ²⁴ *Nenauruna gawon motoon menkejon Maak, Aristarkus, Deemas ano Luuk yononon kaanagadeen yeizozogia anji goonon kaja.

²⁵ Pon Jiisas Kraistwaa kalenmorianon mono unagia kotuegon onowo ewa. Kian.

Hibruu Tere Moŋnoŋ Hibruu yoŋoo Tere aŋgi. Jeŋ-asa-asari

Jiisasnoŋ Siwenonŋ uro iikawaa gematanonŋ gbani 35 kawaa so tegoro eja monŋ qata mende moŋoŋi, iinonŋ Tere koi onŋ Juuda uumeleenŋ ejemba yoŋoononŋ ano. Juuda yoŋononŋ Hibruu (waba) qaa jegitiwaaŋonŋ qagia Hibruu qagi. Tosianonŋ Juuda uumeleenŋ ejemba ii sisiwerowero mamaga ama onŋonŋi Jiisaswaanonŋ kana dindiŋa mesaowombaajonŋ romonŋonŋ Juuda yoŋoo kana walaganonŋ duŋanonŋ mombo keubombaajonŋ mogi. Kana walaga ii Kana qaawaa kaparanŋkonŋonŋ.

Tere kokawaa qaa kota 3 ii kokaenŋ:

1. Jiisas, Anutuwaa Meria iinonŋ siimbobolo somata moma iikaanŋa kanonŋ Maŋa tenŋ komambaa kania moro. Kawaaŋonŋ Siwe gajoba, Mooses ano gejatootoo ejemba kuuya unuugunŋ uuta kolooja.

2. Anutunonŋ Jiisas kuuro kambaŋ tetegoya qaa jigo gawonŋ galenana waŋa koloonŋ laligowaa. Aŋaa saya molaarotiwaajonŋ siimolonŋ onŋ-ononŋ tegoro jigo gawonŋ galenŋ tosaanŋa yoŋooŋonŋ mende amamaawonŋa.

3. Uumeleenŋ anono Jiisas moma laarininŋ singisonŋgonana mesaonŋ hamo qeŋ nonoma koomunonŋga metogonŋ nonono toroko mende moŋonŋ. Jigo gawonŋ walaga ii unŋaŋa kaanŋa kolooro megii Jiisasnoŋ hamoqeqewaa kania honŋa ninisaama aŋaa siimolonŋ onŋonŋ kaanŋa ambutiwaajonŋ ama aoro.

Momalaari ejemba somata yoŋoo siligiaa sunduya ii tetegoyanonŋ (Bonŋ 11) onŋ momalaarigianonŋ zololonŋgowabotiwaajonŋ kokaenŋ kuunŋ onŋonŋa, “Sisiwerowero ama onŋonŋi kawaa siimboboloya ii mono kaparanŋ koma mokosinŋonŋ moma Jiisaswo haamo ambu.” Buk kokawaa qambaŋmambaŋa ano galenŋ meme qaaya ii ainawo.

Buk kokawaa bakaya waŋa 10 ii kokaenŋ:

Qaa mutuya: Kraistnoŋ Anutuwaa kania ninisaandabororo 1.1-3

Kraistnoŋ gajoba kuuya unuuguja 1.4-2.18

Kraistnoŋ Mooses ano Joosua uruuguja 3.1-4.13

Kraistnoŋ jigo gawonŋ galenŋ kuuya unuuguja 4.14-7.28

Kraistwaa soomonŋgo arenŋa ii soomonŋgo arenŋ walaga uguja 8.1-9.28

Kraistwaa sa busuyanonŋ siimolonŋ kuuya unuuguja 10.1-39

Momalaari ii iwoi mutuya ano waŋa 11.1-12.29

Nanamemenananonŋ Anutu keraqeeanŋo meŋ mubu 13.1-19

Qamakooli tetegoya 13.20-21

Uuwaawaa qaa ano yeizozo qaa tetegoya 13.22-25

Anutunonŋ Meria wasiro qaaya ninisaano.

¹ Anutunonŋ monowaa monoyanŋga kanainŋ kana morota morota otaanŋ qaaya ninisaamambaajonŋ moro. Kaenŋ moma qaaya kambaŋ mamaga gejatootoo ejemba sololonŋ uugianonŋ ano asuganonŋ jegi ambosakonŋurunananonŋ moma laligonŋ kougii.

² Kaanŋ laligonŋ kougito, kambaŋ tetegoyanonŋ laligoninŋ kokaamba mono Meria wasiro qaaya ninisaama asuganonŋ jero moninŋ. Meria iinonŋ Maŋa ilaaro Siwe, namo ano iikawaa ilawoilagara kuuya mokoloori Merianonŋ kambaŋ tetegoyanonŋ iwoi kuuyaa Toya koloowaatiwaajonŋ jeŋ tegoro laligoja. ³ Anutuwaa kaitanianonŋ Meria enŋ muro kamaanŋ qendeeno. Anutuwaa asamararanŋanonŋ mono ii kuuro bilisik ano unŋaŋa kaanŋa iininŋ. Singisonŋgonana koma konjoratidaboronŋgo mono Siwe gomanonŋ uma

dunja menj Uutananaa boro dindinanon raja. Iikanon rama Siwe namowaa ilawoila kuuya ii qaaya ku-usunawonon bosima galen koma laligoja.

Anutuwaa Merianon Siwe gajoba unjuuguja.

⁴ Anutunon Meria qa muro iikanon mono Siwe gajoba yonoo qagia uugun akadamyawo kolooji, iikawaa so Merianon Siwe gajoba unjuugun somatagia kolooro newo baatanon laligoju. ⁵* Anutunon kaban mononon Siwe gajobauruta yonoononga mombaajon qaa kokaen mende jero,

“Giinon noo Merana koloona niinon kete goo Manga koloojen.”

Kaanagadeen qaa mon kokaen jerota eja,

“Niinon iwaa Manja koloowe iinon noo Merana koloowaa.”

⁶* Qaa ii mombo toroqen mutu Meria jen tegoro namonon kamaamambaajon anoti, kaban iikanon waladeen kokaen jero,

“Oo Siwe gajobauruna, on mono korebore iwaa waeya menj mepeseen laligowu.”

⁷* Siwe gajoba ii qaa kokaen injorota eja,

“Anutunon gajobauruta menj letoma onono haamo kaanja koloon kema kawuya. Welenqeurutanon letoma gere bolan kaanja koloon kema kawuya.”

⁸* Ii kaen injoroto, Meria ii qaa mon kokaen iorota eja,

“Oo Pon, giinon mono jinkaron dun raraganon kaban tetegoya qaa rama uba. Taa gbaruga ku-usunawo iikanon qindingon nonona nanamemenj dindinanon mono bentotonga mungeja koloon en uba.

⁹ Giinon nanamemenj solanja siin en gono nanamemenj doogoyaaajon iringa soono kazi ama laligon kouna.

Kawaajon goo bengga Anutu iinon mono goo siin en muro gii korisoro kelenon alauruga unjuugun honombononja qaa gomoriro laligojan.”

¹⁰* Meriaa qaa mon ii kokaen,

“Oo Pon, giinon kanakanaiyanon namowaa tandoya kuuna Siwewaa jakeya jakeya iikanon mono goo boroterega kolooju.

¹¹ Siwe balon kuuya kanon opo maleku kaanja walaga koloon aliwuyato, giinon mono kotiin nama uba.

¹² Maki pipiinkejoni, giinon mono kawaa so siwe ii-iita ii opo suru somonjojon kaanja pipiin onona letombu.

Iwoi kuuya utegowaato, giinon mono tani motoonngo kayadeen koloon gbaniga tetegoya qaa laligon uba.”

¹³* Anutunon kaban mononon Siwe gajobauruta yonoononga mombaajon qaa kokaen mende jero,

“Giinon kan boro dindinanon rana niinon mono tuarenjenuruga kaban batuya kokanon riin riitama onombe kamaan unuro goo kanagaa doya koloogi otokorian maabonja.”

¹⁴ Meriaajon qaaya qaaya kaen jeroto, Siwe gajoba ii moroga kolooju? Kuuya yononon Anutuwaa welenqeqe unauruta kolooju. Kaanja koloon ejemba oyanboyan bunja qen aowuti, ii ilaan onombutiwaajon wasin onono laligoju. Kianj.

2

Uunana mende melembombotiwaa galen meme qaa

¹ Kawaajon Bunja qaa moniji, ii mono tororo moma asariwombaajon kaparan koma geja ambu. Namonon laaligowaa iwoiya mononon nunuano lan kema kan

* **1:5:** Ond 2.7; 2 Sml 7.14; 1 Hist 17.13   * **1:6:** Dut 32.43   * **1:7:** Ond 104.4   * **1:8:** Ond 45.6-7   * **1:10:** Ond 102.25-27   * **1:13:** Ond 110.1

lalabubu laligowonjati eenj, mono Jiisaswaa hamoqeqe gawonja uugunj eenj laligonj tiwilaawombo. ² Qaa ii kokaenj jenj asarimana: Wala Siwe gajoba yonononj Buna qaa jegi iikanonj ejemba somonjonj onono laligogi. Kaenj laligonj daenj yonononj Kana qaa mende tenj koma songo waleengiti, Anutunonj mono kuuya iyonoo qaagia dindinagadeenj jenj tegonj ironja meleema onono lombo qagianonj uro laligonj kougi.

³ Yonononj lombo mokoloogi nonononj kaanjadeenj qaa qewonjati eenj, iikawaa ironjaajonj mono nomaenj olonj kombonaga? Hamoqeqe gawonj somata ii telambelanj qaganonj lolomoninj ambonjati eenj, mono iikawaa ironjanonga olonj kombombaajonj amamaawonja. Ponjonj kanainj hamoqeqewaa kania injisaano tosianonj qaa ii jetanonga moma nanjonj jenj kotiigi seinj sokoma nonono. ⁴ Ii nanjonj jenj asarigi Anutunonj yonowo motoonj nama qaagia nanjonj jero angoletto aiwese kania kania ii ku-usunjawo asugiro Unja Toroya molaanj uusiinja so mendeeno sokoma nonono. Kianj.

Jiisasnonj danana koloonj Siwenonj nunuamambaajonj moja.

⁵ Siwe namo gbilia koloowutiwaa qaaya jenkejonj, Anutunonj anana iikanonj Siwe gajoba newo baagianonj laligowombaa arenja mende jenj kotoro. ⁶ *Kaenj qaagoto, qaa ii monjonj nanjonj jerota Buna Terewaa batuya monjonj kokaenj eja,

“Namo ejanonj mono moroga kolooro ii romonjonj munkejan? Siwe gomambaa Eja honjanonj mono moroga kolooro ii kalanj komakejan?”

⁷ Giinonj ii menj kamaanj muna kamanj toroga Siwe gajoba yonoo newo baagianonj kamaanj kamaanqegeta koloonj laligoro. Laligoro wana asamararanonj uro kasaronj ilawage muna akadamyawo koloonj qabunyawo laligoja. Kaanja laligonj ilawoila kuuya galenj koma laligoja.

⁸ Boroterega kuuya mono iwaa jenkootoyaa baatanonj laligowutiwaajonj menj kamaanj onona laligowu.”

Qaa iikawaa so iwai kuuya ii iwaa ku-usunj baatanonj laligowutiwaajonj menj kamaanj onoma iikanonj iwai monj mende mesaoro iwaa qaayaa baatanonj mende enaga. Arenj kaenj anoto, kamanj kokaamba borotereya kuuya ii iwaa ku-usunj baatanonj menj kamaanj onono qaaya tenj komakejutiwaa so mende injiimakejonj.

⁹ Kaanja mende injiimakejonto, Jiisasnonj mono kokaenj letoma laligoro iimakejonj: Koomuwaa siimboboloya morotiwaajonj Anutunonj wano asamararanonj uro kasaronj ilawage muro iininj akadamyawo koloonj qabunyawo laligoja. Anutunonj kalenmorianja qendeema nonomambaajonj moma kuuya ananaajonj ama koomuwaa siimboboloya mobaatiwaajonj jenj tegoro. Kawaajonj menj kamaanj muro kamanj toroga Siwe gajoba yonoo newo baagianonj kamaanj kamaanqegeta koloonj laligoro. Kaanja laligoroto, kamanj kokaamba qabunja uuta menj laligoja. ¹⁰ Anutunonj ilawoila kuuyaa kania kolooja. Iinonj kuuya anana iyanja mepeseenj mubombaajonj ama mokolonj nonono laligojonj. Iinonj ejemba seiseiya nunuano asamararanonj ubombaajonj moja. Kaenj moma hamoqeqenanaa Toya ii mende anjonj kono siimbobolo moma iikaanja kanonj gawonja ii medabororo asamararanja kuuya mokoloowaatiwaajonj moro sokono.

¹¹ Monjonj menj sorainj nonomakeji ano ejemba soraaya koloonkejonj, kuuya ananaa kondomondoo Tonananonj mono motoonjo kolooja. Kawaajonj Jiisasnonj qanana “Alauruna,” kaenj qamambaajonj gamuya mende momakeja. ¹² *Kaniananaajonj Buna qaa monj kokaenj jerota eja,

“Niinonj goo qaga ii neenaa alauruna yonoojonj qama asarinj onoma uumeleenj kanageso batugianonj nama mepeseenj gomakema.”

¹³ *Kaanagadeenj iikawaa Buna qaaya monj kokaenj jerota eja, “Niinonj momalaarina Anutuwaanonj ama laligoma.” Dunjanonj mombo iikawaa Buna qaaya monj ii kokaenj jerota eja, “Moba, nii ano Anutunonj merabora nonoti, nonononj koi laligojonj.”

¹⁴ Moŋnon meŋ komuŋ nonomambaa ku-usuŋa meŋ laligoji, Jiisasnon mono ii melungoro kemebaatiwaajon ama komuŋ iikanon haamo ano. “Kilenaa Toya melungomana,” jen ejemba sa busunanawo laligojoni, iikawaajon iinon kaanagadeen ananawo tani motoonŋo iikayadeen namo ejaga kolooro. ¹⁵ Ejemba laaligogia namonon laligojutiwaa so komuwombaa torokogianon somonŋon onono laligon kougiti, ii kuuya mono isama onono solananiwutiwaajon ama namo ejaga kolooro. ¹⁶ Siwe gajoba kalan koma onombaatiwaajon balon ejaga mende kolooroto, Aabrahambaa gbiliuruta anana moma anŋon koma ilaan nonomakebaatiwaajon mono iikaana kolooro.

¹⁷ Kania kawaajon ama iinon ilawoila kuuya kanon alauruta ananawo tani motoonŋo iikayadeen kolooro. Jigo gawon galenana wana koloon gawona non meŋ kiankomuŋ nonoma laligowaatiwaajon mono ananawo tani motoon kolooro. Tani motoonŋo koloonŋo mono saanon jotamemenana koloon jigo galen wana gawona menkeja. Ii memambaajon singisonŋonana tawaya ama Anutuwa jaanon ii koma konjoratiro. ¹⁸ Balon ejaga kolooro ijonŋon angobato meŋ mugi anŋo siimbobolo moma laligoroti, iikawaajon ejemba angobato meŋ nonomakejuti, anana mono saanon ilaan nonomakebaa. Kian.

3

Jiisasnon Mooses uugun uuta kolooja.

¹ Kawaajon uumeleen alaurunana soraaya, Siwe Toyanon onono nonowo tuun somata motoonŋo laligojuti, ononon mono uuroromongogia pondan Jiisaswaanon ama laligowu. Anutunon ii wasiro aposol koloon jigo gawon galenana wana kolooji, iwaajon kaen jokolonkejon. ² *Moosesnon Anutuwaanon kanageso kuuya ii membiriqembiria qaato, pondan galen koma onoma laligoro. Iikawaa so Jiisasnon kaanagadeen moronon kuun muroti, iwaa qaaya misi metetana qaa tororo otaan membiriqembiria qaato, pondan meŋ laligoro. ³ Miri ano eja miri meroti, ii gosin oronin motonqeqe ejawaa qabunayanon mono miriwaa qabunaya mamaga uugun nanja. Iikawaa so Mooses ano Jiisas gosin oronin Jiisaswaa asamarana uutanon mono Mooses mamaga uuguja. Kania kaana iima mokolonkejon.

⁴ Miri kuuya ii mombaa borosowoya koloojuto, iwoi kuuya ii Anutuwa borosowoya kolooja. ⁵ Moosesnon Anutuwaanon kanageso kuuya ii membiriqembiria qaato, pondan welen qen onoma laligoro. Kaen laligon Anutunon kanagen eja qaita mombaajon jeroti, mono qaa iikawaa sareya ii waladeen isaama dangunuyaga nano. ⁶ Kaana nanoto, Kraistnon Anutuwa Meria koloon Manaa qaaya (misi metetana qaa) non meŋ kanagesoya pondan galen koma nonoma laligoja. Anutuwaanon kanageso ii anono koloojon. Oyanboyan mokoloowombaaajon jejeromonromon ama iikanon qokotaan selenana meŋ uma awasankaka nama kotiidaborowonati een, mono Anutuwa uumeleen kanageso koloon laligowona. Kian.

Yanŋisen ama laligowombotiwaa galen meme qaa

⁷ *Kawaajon ononon mono Unŋa Troyanon qaa kokaen jenkejiwaa so koloowu, “Keteda kokaamba Anutunon onooma qaaya sane ano mojuti een,

⁸ uugia mono roromonŋo bologanon mende gojombu. Onoo ambosakonurugianon balon qararankonkonon kan kamban moŋnon Anutu qetama angobato meŋ muŋ karen angiti, onŋo mono iikawaa so Anutu qetama ambubo.

⁹ Yononon balon qararankonkonon kan Anutu nii angobato meŋ noma laligogi. Angoletoto ama meŋ laligoweti, ononon ii gbani 40 kawaa so iima laligon ii kilen nii mende moma laarin nonŋi uunanon boliro laligowe.

* 3:2: Jan 12.7 * 3:7: Ond 95.7-11

¹⁰ Kawaajon ejemba tuun somata kamban iikanon namonon laligogiti, iyonoojon ama irinja soono kokaen jewe, 'Yononon mono suulan uugianon kaamaa ama jinjaun kemakeju. Laaligowaa kana kuma onoma laligoweto, ii mende moma koton kougi. Qaago!'

¹¹ Kaen jen irinsoon qaganon qaana jen koton jojopan qaananon ii somongon kokaen jewe, 'Haamo men laligowutiwaa aren ama onombeto, yononon mono oyanboyan iikanon mende keubu.' "

¹² Oo uumeleen alauruna, ononon mono kokaembaajon galen men aon laligowu: Onoononga mombaa uutanon doogoro momalaarianon zololongon kamaaro Anutu laaligo Toya gema qen laligowabo. ¹³ Kaen qaagoto, singisongowaa angomokolonon tiligon onono iikanon onoononga mombaa uuta gojombabotiwaaajon mono ween so batugianon uugia kuun aon laligowu. "Kete" qaa ii jenkejon, iikawaa so mono jolongon aon laligowu. ¹⁴ Anana Kraist moma angon koma iwo tuun somata motoongon koloon laligojon. Wala uunana meleema uuwoi yakarin awasankaka mokoloon laligonin, iikaan namonon laligowonatiwaa so kaparan koma kotiin nambonati een, mono oyanboyan koloowon.

¹⁵ *Buja qaa ii mombo jen kokaen oojen,

"Kete Anutunon onooma qaaya sane ano mojuti een, uugia mono mende gojombu. Onoo ambosakonurugianon Anutu qetama karen angiti, ononon mono iikawaa so Anutu qetama ambubo."

¹⁶ *Ejemba daen yononon Buja qaa moma Anutu qetama karen angi? Mooseson kanageso unuano Iijipt mesaon kagiti, iyononon mono kuuya kaan angi. ¹⁷ Ejemba daen yonoojon ama gbani 40 kawaa so irinja soono kazi ama onono laligogi? Ejemba singisongo angi men komun onono sele busugianon balon qararanonkononon kamaan konjiti, iyonononon mono kaen kolooro. ¹⁸ Luaenon haamo men laligowutiwaa aren ama iyangiaa balongianon mende keubutiwaa qaaya jen koton jojopan qaayanon somongoroti, qaa ii mono daen yonoojon jero? Ejemba qaaya qotogon yangisen laligogiti, ii mono iyonoojon ama jero. ¹⁹ Qaa iikawaa kania ii kokaen iima asarijon: Yononon Anutu mende moma laarin yangisen angitiwaaajon ama iyangiaa balongianon keubombaaajon amamaagi. Kian.

4

Anutunon kanagesoya sonda kendon nonombaa.

¹ Anutuwaanon keuma luaenon haamo men laligowombaa qaa somongoroti, qaa iikanon mono powowon kotakota en nononja. Kawaajon onoononga monon loorin iyanaa Siwe kana kekenja ii batuyanon kotooro iikaan mokoloon mubombo. Kawaajon mono batunananon galen men aowon. ² Balon qararanonkononon kagi Oligaa Buja jen asarin nonongi kaan jegi mogito, qaa ii mono een selegianondeen mogi uugianon mende kemero. Kawaajon moma-laarigia mende mekolooro tompin een laligogi mende ilaan onoma janjon qaono. ³ *Uunana meleema moma laarin laligojon, anana mono Anutuwaanon keuma haamo men oyanboyan laligowon, ii mojon. Anutunon iikawaa Buja qaaya ii kokaen jerota eja,

"Kaen jen irinsoon qaganon qaana jen koton jojopan qaananon ii somongon kokaen jewe, 'Haamo men laligowutiwaa aren ama onombeto, yononon mono oyanboyan iikanon mende keubuya.' "

Anutunon Siwe namo mokoloon orono kamban iikanon kanain oyanboyan go-mananon mono medaborogita ejato, kilen qaa kaen jero. ⁴ *Anutunon ween 7:baa

* 3:15: Ond 95.7-8 * 3:16: Jan 14.1-35 * 4:3: Ond 95.11 * 4:4: Jen 2.2

qaaya jerota Buṅa Terewaa batuya moṅṅonj kokaen eja, “Somaṅa 7 kolooro Anutunonj gawoṅa kuuya medabororotiwaa haamo meṅ kendonj rama moro.” ⁵*Anutunonj Buṅa qaa ii toroqenj kokaen jerota eja, “Haamo meṅ laligowutiwaa arenj ama oṅombeto, yoṅononj mono oyaṅboyaṅ iikanonj mende keubuya.”

⁶ Ejemba tosiannonj Anutuwwa oyaṅboyaṅ mokolonj haamo meṅ laligowuti, qaa iikanonj powowonj kotakota enj nononja. Oligaa Buṅa wala kanageso jenj asarinj oṅonjgiti, iyoṅononj qootogogiaaajonj ama oyaṅboyaṅonj mende keuma haamo mende megii. ⁷*Haamo mende megitiwaaajonj ama Anutunonj mombo kambaṅ moṅ ama qata ‘Kambaṅ keteda koi,’ kaen qarō. Kambaṅ koriga tegoro kambaṅ iikawaa Buṅa qaaya keteda koi jenj oojeṅi, ii mono Deiwid isaano kokaen jero,

“Ketada koi kaanannonj Anutunonj oṅooma qaa saṅe ano moṅjuti eenj, uugia mono nanamemenj bologanonj mende gojombu.”

⁸ *Kaen jero Joosuanonj unjuano oyaṅboyaṅonj keuma haamo mewuyagati eenj, Anutunonj mono kambaṅ qaita mombaa qaaya ii kanagenj mende jenaga. ⁹ Ii mende jenagato, Anutunonj oṅanonj kanagesoya haamo meme nonono oyaṅboyaṅ mokoloowonja. Qaa iikanonj mono powowonj kotakota enj nononja. ¹⁰ *Iikawaa kania ii kokaenj: Anutunonj aṅaa gawoṅa merotiwaa haamo meṅ kendonj raroti, iikawaa so moṅṅonj Anutuwwa oyaṅboyaṅonj keuma haamo mewaati, iinonj mono iyaṅaa gawoṅa merotiwaa haamoya ii kaanjadeenj meṅ oyaṅboyaṅ laligowaa. ¹¹ Kawaajonj anana mono Anutuwwa oyaṅboyaṅonj keuma haamo memeta mokoloowombaaajonj kaparanj kombonja. Oṅoononja moṅṅonj kamaanj qenj kanageso walaga yoṅoo qootogo tanigia iikayadeenj otaawabotiwaaajonj mono kaparanj kombonja.

¹² Anutuwwa qaaya ii meṅgbiligibiliwaa kania ano ku-usuṅawo kolooja. Manjawaa soo somata ii leelee jetawo koloojato, Anutu qaayaa jetanonj mono soo somata kuuya unjuugunj jebombonj kolooro jeta leelee ii jetawo koloojao. Qaa iikanonj mono uu kokoosonana kotonj omenonj me Anutuwwa Uṅayanonj inaanj nonomakeji, ii undeema kuunj nonomakeja. Sele busu kiti toroqeqenana ano siinṅanaa aladawoya ii kaanagadeenj gosinj (qaanana aasṅgoya mokolonj) awaa ano bologa mendeema oromakeja. Uuwombonana ano momakooto arenṅana ii gosinj qaanana jenj tegonkeja.

¹³ Anutunonj iwoi kuuya mokolooro eji, iikanondeenj iwoi moṅ ii aasṅgoyanonj mende ero awaagadeenj iimakeja. Iwoi moṅ esuuninj Anutunonj esunana ii saanonj luluuma iiro iwaa jaasewanonj asuganongadeenj eja. Nanamemenanaa lopoya kuuya ii mono iwaanonj jenj asariwombaa so koloojonj. Kianj.

Jiisasnonj jigo gawonj galenana uuta kolooja.

¹⁴ Jiisasnonj jigo gawonj galenj waṅa uuta koloonj nononjiwaaajonj ama anana “Moma laarinj mujonj,” jenj jokolonjkejonj, iikanonj mono kotiinj nambonja. Jiisas Anutuwwa Merianonj mono Siwe jakeya jakeya unjuugunj urota raja. ¹⁵ Uuroromonṅonana tosia looloria kolooro jigo gawonj galenj tosiannonj kawaajonj wosomomo mende ama nonomakejuto, ananaa jigo gawonj galenananonj mono qaita moṅ kokaenj kolooja: Iinonj anana kaanja nanamemenj kuuya kanonj ananawo tani motoonṅo ijonṅonj anṅobato meṅ munj laligogito, ii kilenj singisonṅo moṅ mende ano.

¹⁶ Jigo galenananonj mono eu kalenmoriambaa duṅ rarayanonj rama kiankomunj nonomambaaajonj momakeja. Kawaajonj mono awasankaka qaganonj nama iwaa kosianonj kembonja. Iwaa kosianonj keninj kalenmoriambaaajonj amamaajonj, iwaa kambaṅa dindinanonj mono ilaanj nonono ii saanonj mokoloowonja. Kianj.

* 4:5: Ond 95.11 * 4:7: Ond 95.7-8 * 4:8: Dut 31.7; Joos 22.4 * 4:10: Jen 2.2

5

Galen wajnana Jiisasnon ilaaj nonomakeja.

¹ Namowaa jigo gawon galen waja kuuya ii ejemba batugianonga meweengon onoma gawon kokaen mewutiwaajon kuun onomakejon: Inon ejemba jotamememana koloon Anutuwo uumotoongo ama laligowombaa gawon meñ singisongo anijiwaa oro kalen kalen ii Anutuwaajon ama iikanon siimolon oonkeja. ² Iyanaa uuronongoya tosonian kaanagadeen looloria kolooja. Kawaajon ejemba lal-abubu qaganon jinjaun amakejuti, ii saanon wosomomo qaganon ama nonomakeja. ³ *Looloria koloojiwaajon mono iyanaa singisongoya ano kanagesouruta yonoo singisongogia kaanagadeen koma konjoratiwaatiwaajon oronon siimolon oonkeja. ⁴ *Monon qabun ii anaajon mende bun qen aowaato, Anutunon Aaron oonoti, iikawaa so mono ii kaanagadeen oonja.

⁵ *Iikawaa so Kraistnon kaanagadeen ajo jigo gawon galen waja koloowaatiwaa qabunaya ii anaajon mende bun qen aoroto, Anutunon kokaen jen koton muro, “Giinon noo Merana koloona niinon kete goo Manga koloojen.”

Qaa iikawaa so jigo gawon galen wajnana kolooro.

⁶ *Qaa iikayadeen jerota Bun Terewaa batuya monon kokaen eja, “Giinon Melkizedek kaan jigo gawon galen koloon kaban tetegoya qaa laligon ubaga.”

⁷ *Jiisasnon sele busuwo namonon laligon iikanon kaban kaban qama koolin kotakota qaro jaunon kamaaro Anutu koomunonga metogowaatiwaajon kotiiroti, ii qisin mun laligoro. Qisin mun laligon Anutu goda qen qaayaa baatanon ama aon laligorotiwaajon Anutunon qamakoolia moro. ⁸ Meria kolooroto, Anutunon ii kilen siimbobolo mende somongoro qaganon uro moma kanon tenkonkombaa kania mokolon moma sororogoro. ⁹ Ii moma akadamuya kuuya mokolongo oyanboyan tetegoya qaa laligowombaa kondomondoo Toya kolooro. Kawaajon ejemba iwaa jeta ten koma laligojuti, ii kuuya mono saanon kondoon onono oyanboyan koloowuya. ¹⁰ Toya ii kolooro Anutunon ii Melkizedek kaan jigo gawon galen waja koloowaatiwaajon jen tegon kuun muro. Kian.

Momalaariwaa hona soowabotiwaa galen meme qaa

¹¹ Qaa ii saanon toroqen mamaga jen somariiwonagato, ononon qaa moma otaawombaaajon gaonjaajaa ama tanqan anju. Kawaajon ii jen asarin onombombaaajon osiqosi anjon. ¹² *Ononon kaban koriga kanageso walaga laligon saanon kaban kokaamba boi qaqazu koloowutiwaa so koloowuyagato, onoangio Anutuwaa qaa kota mutuya ii monon dunon mombo kuma onombaatiwaajon amamaankeju. Ononon mono osin Bun qaa ii aju kaan newombaaajon momakeju. Nene kotiga kaan ii newombaaajon amamaankeju. ¹³ Monon ii aju kaan nen laligoji, inon mono toroqen merasisi kaan kolooja. Anutuwa jaanon solan koloowombaa qaa kuma ononinto, inon iikawaa kania mende moma koton tompin laligoja.

¹⁴ Merasisi kaan laligojato, nene kotiga ii ejemba momogianon somariiroti, iyononon newutiwaajon ama eja. Ejemba Bun qaa suulan koma gbilin laligogi uumogianon meleendabororo saanon afaangon sili kuuya gosin awaa ano bologa mendeema oroma awaaya otaankeju. Nene kotiga ii iyonoojon ama eja.

6

¹ Kawaajon Kraist kaniaa qaa kota mutuya modaboron iikanon mono mende osiwon. Kaen qaagoto, mono toroqen somariin akadamunanawo koloowombaaajon

* 5:3: Lew 9.7 * 5:4: Eks 28.1 * 5:5: Ond 2.7 * 5:6: Ond 110.4 * 5:7: Mat 26.36-46; Maak 14.32-42; Luuk 22.39-46 * 5:12: 1 Kor 3.2

kaparan koma laligowonja. Momalaariwaa tandoya kuudaboron ii mono dujanon mombo kanain kuuwombo. Tando ii uugianon kokaen kuunin: Nanamemenana koomuya mesaon uunana meleema Anutu moma laarin munin.

² Uunana meleenin momalaariwaa qaa batuya batuya kokaen kuma nonongi monin: Singisongonana koma konjoratiwutiwaa oomulu ano hamoqeqe kania kania iikawaa kania kuma nonongi. Borogia qanananon aambaa kania kuma nonongi. Gbilin koomunonga waabonatiwaa kania kuma nonongi. Anutunon qaanana jen tegoro kaban tetegoya qaa kotakota ewaatiwaa kania kuma nonongi. ³ Momalaariwaa tandoya iikaya kuungo mono toroqen ten koma qen gbiliwombaajon momakebona. Anutunon esunmumu nonomakejiwaa so mono akadamunana kuuya mokoloowom-baajon kaparan koma nambona.

⁴ Kaen nambombaajon moma iikanon osin kamaawombotiwaajon ama nanbona. Ejemba koi kaanja ii uugia meleembutiwaajon onombombaajon amamaankejon: Tosianon uugia kaban monon asariro Anutunon Siwe kalena onono moma aisooi Unja Toroyanon susugon onono laligogi. ⁵ Anutu Buna qaayaa naanja mogi oyanboyan kaban kanagenaa ku-usunanon uugianon kemero mogi. ⁶ Ii kuuya momago moma-laarigia mesaon Anutu gema qegi. Ejemba kaanja ii uugia mombo meleembutiwaajon onombombaajon amamaankejon. Yononon Anutuwaa Meria mepaegon dujanon mombo maripoonon qe qe kaanja men kamaan ama asuganon gamu qen munkeju. Iikaanja kanon Kraist qenjaaronon jen gamu qen munkeju.

⁷ Ii sareqaa kokawaa so: Konon kaban mamaga kin namo qaganon kamaan uutanon kemen balon men kelekele mero gawon toyaa welenqe qeurutanon nene komogi Anutunon balon kotuegoro hona kolooro komakoomo toya yononon ii men kowigianon amakeju. ⁸ *Kaen amakejuto, kowororo ano oro waayawo kanon namonon asugin waamakeji, balon iikanon mono nesambureya kolooja. Toya yononon ii seigowombaajon momago kaparan koma mambongi hona mende kolooro iima tetegyanon mono kuugi jewaa.

⁹ Oo wombo alauruna, nononon sareqaa kaen jejonto, ii kilen onjo uugia meleema laligowutiwaajon uuwoi mende anjon. Onoo uugianon Buna qaawaa honanon asugin somariwaatiwaajon moma awasankaka nanjon. Anutunon hona ii iima metogon onono letoma Siwenon ubuya. ¹⁰ Anutunon kalembone qaganon doogoya mende kolooja. Ononon Anutuwaa ejemba soraaya ilaan onoma laligon kouma toroqen ilaan onoma gawon men laligonkeju. Kaen uujopagia Anutu qendeema mugi qabunayanon somariinkeji, iinon gawongia ano uujopagia kawaajon mende duduun tawaya meleema onombaa.

¹¹ Anana oyanboyan koloowombaajon jejeromonromon ama iikanon awasankaka uuwoi qaa nambutiwaa siinana moma kokaen awelegonkejon: Ononon anja anja Anutu waa uugere amakejuti, iikayadeen mono toroqen qendeema laligowu. Akadamugiawo koloowombaajon kaparan koma namonon laligodaborowutiwaa so iikanon mono mende looriwu. ¹² Qezen koloowubotiwaajon mono awelegonkejon. Anutunon oyanboyan iwoi nonomambaa qaa somongoroti, tosiannon Anutu moma laarin siimbobologia moma mokosingon iikaanja kanon ii buna qen aonkeju. Ononon iyonoo siligia otaawutiwaajon mojon. Kian.

Anutuwaa soomongo qaa ii uuwoiya qaa.

¹³ Anutunon Abraham soomongo qaa mun ii iyanaa qata qama jojopan qaayanon jen kotiuro. Monon Anutu uugun uuta laligonagati, saanon iwaa qata qanagato, iikaanja mon mende laligorotiwaajon mono iyanaa qata qama jojopan qaaya jero

* 6:8: Jen 3.17-18

kotiuro. ¹⁴ *Jojopanj qaaya ii Aabrahambaajon kokaen jen ijoro, “Niinon mono onanon kotuegon gomanja. Mono onanon gbiliuruga gombe seiwuya.”

¹⁵ Kaen ijoro Abraham iwoi mubaatiwaa qaa somongoro eroti, iinon ii honawo koloowaatiwaaajon kaparan koma mamboma laligon hona buna qen aoro.

¹⁶ Ejembanon somatagiaa qata qama jojopanj qaa jegi momakeju. Jojopanj qaa-gianon qaa jejuti, ii men kotiuro qewagowombaajon amamaagi qaa jejegianon tegoja.

¹⁷ Iikawaa so Anutunon qaaya Aabrahambaa gbiliuruta anana mobombaajon somongon jero. Qaa arenja ii mononon qewagon utegomambaajon amamaaji, gbiliuruta anana soomongo qaa iikawaa kania ii tororo moma yagowombaajon moro. Kawaajon soomongo qaaya ijoro mutuya kolooro qaa ii mombo jojopanj qaayanon jen kotiuro indin woi kolooro.

¹⁸ Anutunon qaa ii jen iikawaa qolomolona jemambaajon amamaaro. Iinon qaa utekuteya qaa ii jengo jen kotiuroti, iikanon mono uunana nangowaatiwaaajon moro. Kawaajon ijongo ii mono jen kotiuro. Anana balombaa nanamemen bologanonga oлон koma Anutuwaanon keuma oyanboyan nonombaatiwaaajon jejeromonromon nononoti, ii mono koron men mamboma laligojon. ¹⁹ *Oyanboyan koloowombaajon ama mamboma iikawaa uuwoi mon mende amakejon. Jejeromonromonana iikanon uunanaa kasa mindanja tani kaanja koloon nono Jiisaswo somongon nonomakeja. Jejeromonromonanaa kasa mindanja koriga iikanon mono nonoononga kanain Siwe jigo gorawaa uutanon uma jigo uuta leele batugaranon opo sopa eji, ii kaanagadeen koton toroqen Jiisas jinjaron dun kowoganon raji, iwaanon kenja. ²⁰ *Jiisasnon jotamemenana koloon wala eukanon uma jinjaron duna men kamban tetegoya qaa rama ubaa. Kaen Melkizedek kaanja jigo gawon galenana waja koloon laligoja. Kian.

7

Jigo gawon galen Melkizedekwaa sundu

¹ *Melkizedek eja ii goman qata Saalem kawaa kin ponja koloon Anutu uuta jigo gawon galenaga laligoro. Kaanja laligoro Abrahamnon kin ponja ponja manja qen haamo ama onoma eleema gomananon karoti, kamban iikanon kan Abraham mokoloon kotuegon muro.

² Kotuegon muro esuhinaya kuuya mendeema tenonja motomotoon (1/10) men nandunaga ama muro. Melkizedek qa iikawaa kania ii “Nanamemen solanja kin ponja.” Qataa so wala “Nanamemen solanja kin ponja” kolooro ano toroqen kaanagadeen “Saalembaa kin ponja” laligoro. Saalembaa kin pon qaa iikawaa kania ii “Luaewaa kin pon.” ³ Melkizedeknon nemunmanja qaa, sakitiuruta qaa, kolokoloo kambanja qaa ano koomuya qaa.* Kaen jigo gawon galen waja koloon kamban tetegoya qaa laligon ubaa. Iinon Anutuwa Meriaa tani kaanja koloaja.

⁴ Wanjalenana Aabrahambaa godageqe silianon Melkizedekwaa kania qendeeno ii mono kokaen iima asariwu: Abraham ano esuhina iwoi akadamuyawo kalugon men karoti, iyonoononga boro woi (10) kuuya gosin bakaya motoongo men Anutuwa nandun ano. Kawaajon Melkizedeknon onanon uuta somata qaita mon koloaja.

⁵ *Anutunon Kana qaanon qaa kokaen jen koton nononota eja, “Liwaiwaa gbilinonja eja kuun onongi jigo gawon meme (Liwait) koloogi kanageso ononon mono esuhinagia boro woi (10) kuuya gosin iikanonja bakaya motoongo men Anutuwa nandun ama onomakebu.” Yononon onjo kaanja Aabrahambaa gbiliuruta kolojuto, ii kilen iyanggia kanagesourugia onoo borogianonga nandunana ii buna qen aonkebu.

* **6:14:** Jen 22.16-17   * **6:19:** Lew 16.2   * **6:20:** Ond 110.4   * **7:1:** Jen 14.17-20   * **7:3:** Buna Qaanon Melkizedekwaa nemunmanja ano sakitiuruta, kolokoloo ano koomu kambanja ii mende jen asarija.   * **7:5:** Jan 18.21

⁶ Jenkooto qaa kaen ejato, Melkizedeknonj Liwaiwaa gbiliga monj mende koloaja. Ii kilenj Aabrahamnonj Anutuwaaw soomongo qaa moma angonj koma laligonj esuhinaya gosinj tenonga motoongo (1/10) menj Anutuwaaw nandunj anoti, ii bunja qenj aonj kotuegonj muro. ⁷ Somatananaa newo baagianonj laligojoni, iyonononj mono kotuegonj nononji laligojoni. Qaa ii qakoombombaaajonj amamaankejonj.

⁸ Kanageso anana tenonga motoongo (1/10) menj Anutuwaaw nandunj amakejoni, ii balombaa jigo gawonj meme (Liwait) yonononj bunja qenj aonkeju. Yonononj namononj laligonj komunkejuto, Siwenonj eukanonj mombaaajonj nangonj jegi kotiinj laligonj ubaati, iinonj mono ii bunja qenj aonkeja. ⁹ Aabrahamnonj esuhinaya gosinj boro woi kuuya iikanonja bakaya motoongo (1/10) menj Anutuwaaw nandunj anoti, iinonj ii gbilia Liwaiwaaajonj kaanagadeen waladeen ano. Kaen jeninj saanonj sokonaga. Kambanj kokaamba tenonga motoongo (1/10) menj Anutuwaaw nandunj amakejoni, ii benjana Liwaiwaa gbiliurutanonj bunja qenj aonkeju. ¹⁰ Kaanagadeen mundunja Liwai koloowaatiwaa romongonj iwaa nandunj anoti, iikawaa kania ii kokaen: Liwainonj amboyaa sele busunonj raro Melkizedeknonj mono kambanj iikanonj kanj Aabrahambonj aitonjori. Kianj.

Melkizedek ii Jiisaswaa sareya koloaja.

¹¹ Anutunonj Kana qaanonj Israel kanageso jenj kotonj nonono iikawaa so Liwai tuunnonja eja kuun ononinj jigo gawonj galenana koloonkegi. Gawonj ii megi iikaanja kanonj akadamunana kuuya mokoloowonagati eenj, anana jigo gawonj galen qaita mombaaajonj mende amamaawonaga. Gawonj iikawaa honjanonj mende sokonotiwaajonj ama Jiisasnonj mono Melkizedek kaanja asugiro. Ejembanonj ii Aarombaa arenjaa so mende kuugi asugiro. ¹² Jigo gawonj galen gawonjaa kanaanonj utegoji, kambanj iikanonj Kana qaanonj mono kaanijadeen utegoja. ¹³ 'Jigo gawonj galen qaita monj,' qaa ii Ponjanaajonj jejonto, iinonj Liwai tuunnonja qaagoto, mono tuun monnonja kolooro. Tuun iikawaa eja monnonj jiwowonj jigowaa alatanonj nama gawonj mende menj laligoro. ¹⁴ Ponjananonj Juuda tuunnonja kolooroti, qaa ii asuganonj eja. Moosesnonj Juuda tuun yonononj jigo gawonj galen kombutiwaa qaa monj mende jero.

Jigo gawonj galen Melkizedek kaanja monj

¹⁵ Kawaaajonj jigo gawonj galen monj Melkizedekwaa tani kaanja asugiji, iikanonj mono qaa jejonatiwaa honja ii asuganondeen qendeenonj sokonja. ¹⁶ Iinonj namo ejembanonj Kana qaa otaanj tuunjaa so jenj kotogitiwaaajonj ama jigo gawonj galen mende kolooroto, laaligo kombombanja mende aliwaati, iikawaa ku-usujanonj mono nemunj koma muro jigo gawonj galen kolooro. ¹⁷ *Monnonj iwaa kania nangonj jero Bunja Terenonj kokaen eja, "Giinonj Melkizedek kaanja jigo gawonj galen koloonj kambanj tetegoya qaa laligonj uba." ¹⁸ Anutunonj kaen jenj jenkooto mutuya ii qewagoro. Qaa mutuya iikawaa ku-usujanonj qaono ilaanj nonombaatiwaaajonj amamaankeji, iikawaaajonj ii qewagoro. ¹⁹ Kana qaanonj ejemba akadamunana mokoloowombaaajonj mende ilaanj nonono. Qaago. Kawaaajonj qaa arenj mutuya qetegonj kitianonj jejeromonjromonj awaa soro nononja. Anana jejeromonjromonj iikawaa qaganonj nama saanonj Anutuwaaw kosianonj kema qama koolinkebonja.

²⁰ Anutunonj jigo gawonj galen dongogaa qaaya jenj ii jojopanj qaayanonj jenj kotiitiro. Kaen anoto, jigo gawonj galen tosaanja yonoo qaagia ii jojopanj qaanonj mende jenj kotiigi kilenj kaen angij. ²¹ *Tosianonj jigo gawonj galen eenj koloogito, Anutunonj Jiisas kuun qaaya ii jojopanj qaayanonj jenj kotiinj kokaen ijoro,

“ ‘Giinonj mono jigo gawonj galen koloonj kambanj tetegoya qaa laligonj uba.’ Ponnonj jojopanj qaa jenj kotiitiroti, qaa ii mombo mende utegowaa.”

²² Jojopan qaa iikawaajon ama Jiisasnon mono soomongo aren gbiliaa hona koloowaatiwaa galenja koloon nanja. Kaen Anutu ano ejemba batunananon gawon men laligoja. Soomongo aren iikanon walaga uugun awaa soro kolooja.

²³ Jigo gawon galen tosaanja ii wala eenanon mamaga laligogi. Komun gawongia toroqen mewombaajon amamaagiti, iikawaajon ii mamaga laligogi. ²⁴ Yononon mamaga laligogito, Jiisasnon kamban tetegoya qaa laligon ubaati, iikawaajon jigo gorawaa galen gawon ii tetegoya qaa men laligon ubaa. ²⁵ Gawon ii men laligojiwaajon ama Jiisasnon ejemba iwaanon kagi unuano Anutuwaa kosianon kemakejuti, ii saanon kotiin hamo qen onono qaagianon komunkeja. Kamban so yonoojon ama Anutu qama koolinkejiwaajon laligoji, iikawaajon mono saanon hamo qen nonondaboronkeja.

²⁶ Jigo gawon galen wanja kaananon mono saanon sokoma nononja. Iinon toroya koposowaa qaaya qaa ano soraaya kolooja. Anutunon Jiisas singisonggo ejemba ananaanonga tirin koton wano Siwe jakeya kuuya koton euwaa euyanon uma qaita mon koloon laligoja. ²⁷ *Jigo gawon galen tosonian somanja somanja wala iyangiaa singisonggogiaajon ama iikawaa gematanon kanageso yonoo singisonggogiaajon ama oronon siimolon onon laligonkegi. Jiisasnon anaa sele busuya qeleeno siimolon ononon kaanja ama mugi iikaanja kanon kanageso ananaa singisonggonana ii indin motoonggo iikanondeen koma konjoratiro sokondabororo. Kawaaajon Jiisasnon ii jigo gawon galen tosaanja kaanja kamban so amakebaatiwaajon mende amamaaja.

²⁸ Anutunon Kana qaaya Mooses muro kawaa so ejembanon eja ii kuun onongi jigo gawon galen wanja koloonkeju. Balon eja yononon ku-usungia qaa laligojuto, Anutunon oyanboyan koloowombaa qaaya ii kanagen nonoma ii jojopan qaayanon jen kotiiroti, iikawaa so Meria kuuro wanjana kolooja. Wanjana iinon mono akadamyua korebore mokolon kamban tetegoya qaa kotiga laligon uma laligowaa. Kian.

8

Soomongo aren gbiliaa jigo gawon galen wanja

¹ *Qaa jejon, iikawaa qaa kota wanja ii kokaen: Anana jigo gawon galen wanjanawo koloonon. Wanjana iinon Siwe gomanon uma Uutanana iwaa jinkaron dun rara kooronon boro dindinanon raja. ² Opo sel jigo hona ii Siwenon eja. Ii namo ejanon memeta qaagoto, Pononon anjo ii mero. Jigo gawon galen wanjana iinon opo sel jigowaa uuta leegen qata kowoga totonon iikanon laligon Anutu welenja qemambaa gawon menkeja.

³ Balombaa jigo gawon galen wanja kuuya ii nandun kalen Anutuwaajon ama oronon siimolon onon laligowutiwaajon kuun onomakejon. Iikawaa so jigo gawon galen wanjana Jiisasnon kaanideen anja Anutuwaa nandun ama muro. ⁴ Mooseswaa Kana qaawaa so nandun kalen Anutuwaajon amakebonatiwaajon eja kuun onongi laligoju. Kawaaajon jigo gawon galen wanjana iikanon namonon laligonagati een, iinon mono balombaa jigo gawon galenja koloomambaaajon amamaanaga.

⁵ *Balombaa jigo gawon galen yononon balombaa jiwowon jigonon Anutu welenja qewombaa gawon menkeju. Jigo iikanon Siwe jigo gorogaa sareya ano unaya kolooja. Moosesnon jigo opo selnon memambaaajon anoti, kamban iikanon Anutunon Siwe jigoyaa arenja ii isaano. Aisandaboron galen meme qaaya kokaen ijoro, “Moba, baananon laligona aren qendeema gombeti, iwoi kuuya mono iikawaa so tororo otaan mewa.” Iikawaa so opo selnon jiwowon jigo gora mero iikanon Siwe jigowaa qerewenja kolooro. ⁶ Anutunon oyanboyan koloowombaa soomongo qaa gbilia nonono iikanon soomongo qaa walaga uugun awaa soro kolooja. Soomongo qaa iikanon aren gbiliaa tandoya kolooja. Soomongo aren gbilia iikanon mono aren walaga uugun qabunayawo

koolooja. Qabuŋa iikawaa so Jiisasnoŋ soomongo areŋ gbiliaa gawoŋa awaa soro ii buŋa qeŋ aon Anutu ano ejemba batunananoŋ nama ilaan nonomakeja. Gawoŋa iikanon mono balombaa jigo gawoŋa meme ii mamaga uugun akadamyawo koolooja.

⁷ Soomongo areŋ mutuyanoŋ koposowaa qaaya qaa koloon sokonagati een, soomongo areŋ kanagenanoŋ koloowaatiwaajon mono een mende mambombonaga.

^{8*} Kaento, ejembanon kilen boligi Anutunon kanagia mokolon jeŋ onoma kokaen jero, “Poŋ niinon kokaen jeŋ kotojen: Mobu! Kambaŋ moŋ kaŋ kuuwaati, iikanon Israel tuun ano Juuda tuun onowo soomongo areŋ gbilia amana.

⁹ Niinon ambosakonurugia borogianon men Iijipt kantrinonga unuambe seleengen kagi yoŋowo soomongo areŋ ambeto, yoŋonon noo soomongo areŋ ii mende qokotaan ten konji. Kawaajon niinon kaanjadeen ii gema unuwe. Poŋ niinon kaen jeŋ kotojen. Soomongo areŋ gbilia amanati, ii Buŋa qaa walagaa so qaago.

¹⁰ Kaana qaagoto, kambaŋ iikanon kaŋ kuuro Poŋ niinon Israel kanageso yoŋowo soomongo areŋ gbilia kokaen ama jemaŋa: Niinon mono neenaa Kana qaana kuuya ii yoŋoo roromongogianon ama uugianon tere kaana oowe ewaa. Kaen ama yoŋoo Anutugia koloowe yoŋonon mono noo kanagesona koloon laligowuya.

¹¹ Kambaŋ iikanon somata ano melaa ii korebore noo kanana moma yagon laligowuya. Kawaajon boi moŋnon Pombaa kania mobutiwaajon batugianon mende kuma onoma laligowaa. Datanon koga kokaen mende ijowaa, ‘Gii mono Poŋ moma yagowa.’

¹² Kokaembaajon nii moma yagon noma laligowuya: Niinon nanamemengia bologa ii songbama mesaomana. Singisongogia mono duduun ii mende toroqen romongomana.”

¹³ Anutunon soomongo areŋa kanagenaaajon “Gbilial” jeŋ iikaana kanon soomongo areŋ mutuyaaajon “Mono walaga kolooro,” jero kania kaen kolooro. Qaa areŋ moŋnon kambaŋ koriga en walaga koolooji, iikanon mono alimambaa anja. Kian.

9

Balombaa opo sel jigonoŋ Anutu kokaen mepeseegi:

¹ Anutunon soomongo areŋ mutuya ama iikanon kaanagadeen waeya men mepeseewombaa areŋa ii jeŋ kotooro otaagi. Ii otaan namonon opo sel jigo gora megii ero.

^{2*} Anutuwaawoo opo sel jigo gora ii kokaen megii: Jigo uuta mutuya kanon lambewaa duŋ rarata ano bered kowoga ii Anutuwaawoo jaasewananoŋ nene duŋnon Anutuwaawoo buŋa anji raro. Jigo uuta iikawaa qata ii jigo uuta toroya ^{3*} Kawaa gematanon uuta moŋ qata jigo kowoga toton ii ero. Jigo uuta woi yoroobatugaranon opo sopa nano.

^{4*} Jigo uuta kowoga toton iikanon jiniŋ oonoombaa alata ano soomongo arembaa bokis ii eri. Alata ii goulonon memeta ano bokis selia ii kuuya goulonon tuuruya kolooro. Paora qata mana ii goul moŋnonon ama bokis iikawaa uutanon galen komakegi. Kaanagadeen Aarombaanon taa gbaru sota junjuna ano Anutunon soomongo areŋa jamonon ooro ilana ii bokis iikawaa uutanon galen komakegi. Bokis uutanon iwoi karoon ii kaen egi. ^{5*} Bokis qaganon borosowo gajoba woi goulonon memeta ii nani. Ii Anutunon kosere laligoro asamaranaŋa sareya ii kolooro. Borosowo woi ii engangara kotuma bokis ununa turun nani. Bokis ununa ii Anutuwaawoo koma konjoratiwaa duŋa kolooro. Qaa motomotoon ii kambaŋ kokaamba ana ana tororo amin mobonatiwaa so qaago.

* **8:8:** Jer 31.31-34 * **9:2:** Eks 26.1-30; 25.23-40 * **9:3:** Eks 26.31-33 * **9:4:** Eks 30.1-6; 25.10-16; 16.33; Jan 17.8-10; Eks 25.16; Dut 10.3-5 * **9:5:** Eks 25.18-22

⁶ *Anutuwaa opo sel jigo gorawaa iwoi kuuya ii kaen arenngogi ero jigo gawon galen yononon kambañ so jigo uuta mutuya kanon uma Anutu welenq qen gawongia men laligogi. ⁷ *Kaanq laligogito, jigo gawon galen wañq iinondeen gbani so indinq motoonqo kanon jigo uuta kowoga toton iikanon uma laligoro. Sa men iikanon uma anqajon ano kanageso yononon poumapou qaganon singisonqo anqiti, mono iikawaajon ama siimolon on sa maaro kamaaro.

⁸ Kaen arenqon anq Unq Toroyanon sare ii qendeema iikanon ejemba kokaen kuma nonoma laligoro: Jigo uuta mutuyanon toroqen nanji, kambañ iikanon Anutunon jigo uuta kowoga toton iikawaa kania ii asuganon mende inisaano laligogi. ⁹ Qaa ii kambañ kokaambaa sareya kolooja. Kania ii kokaen: Ejembanon kalenq kalenq nandun ama siimolon men kagi onqkejuto, uugianon kilenq luae mokoloowombaaqon amamaanqeku. Uugianon singisonqo anqitiwaajon ama tilooro siimolon men kan Anutuwaa jigo goranon uma qama koolinqkejuto, iikanon mono singisonqogia koma konjoratiwombaaqon amamaanqeku.

¹⁰ Nene kalenq ano apu kalenq men kan kema koma kan koma anq oomulu kania kania men onmakejuto, kaen selewaa jenqkootoya kayagadeen otaanqeku. Iwoi ii wala sokono ama laligogito, Anutuwaa arenq gbiliaa kambañanon kan kuuro iikanondeen kanain mende toroqen sokombaa. Kianq.

Kraistwaa sayaa kania

¹¹ Kraistnon kan oyanboyon nonomakejiwaa jigo gawon galen wañq kolooroti, iinon balombaa opo sel jigo ejanon memeta iikanon mende uro. Kaen qaagoto, Siwenon jigo gora raji, mono iikanon uro. Jigo gora iikanon uuta qaita mon kolooja. Asamararanon mono akadamyawo. ¹² Iikanon uma jigo uuta mutuya koton meme ano bulmakao meria yonoo sagia mende men keno. Kaen qaagoto, iyanqaa saya maaro iikanon nemun koma muro Siwewaa jigo uuta kowoga toton iikanon uro. Iikanon kambañ motoonqowaa so uro tegon sokonota eja. Downana kaen men oyanboyon koloowombaaqon kondooro kambañ tetegoya qaa sokoma en ubaa.

¹³ *Wala namonon meme ano bulmakao ejia ununq sagia men kan bulmakao embia kowinq kanon siimolon onq iikawaa bugaaqonq kaanqagadeen men kan ejemba kokojinqinqiawo iikanon qeesaan onqomorigi sokoma onono. Kaen hamo qen ononqi iikanon selegia songbama men sorainq onono laligogi. ¹⁴ Kaen anqiti eenq, Kraistwaa sayanon mono kambañ kokaamba hamoqeqe tani ii mamaga uugunq kokaen ama nonomakeja: Sayanon mono uunana tilooro songbama nanamemenana koomu kotigaa bunq koloowonqatiwaa so ii koma konjoratinqkeja. Kaen ama nonono laaligo Toya Anutu welenq qewombaa gawonq ii mono afaanqon men laligowonq. Unq Toroyanon laligon kouma tetegoya qaa laligon ubaati, iinon mono Kraist ilaanq muro koposoya qaa laligoroto, ananaaqon ama iyanq qeleema aonq Anutuwaa siimolonq lama kolooro.

¹⁵ Kania kokaembaaqon Kraistnonq soomongq arenq gbiliaa galenq wañq kolooja: Anutunonq ejemba oyanboyonq koloonq kambañ tetegoya qaa kaanq laligowombaa qaa somonqonq onqoonoti, iyonononq iwoi ii bunq qenq aowutiwaajonq moja. Kawaajonq ama Kraist kuuro Anutu ano ejemba batunananonq uumotoonq ambombaa gawonq menq laligoja. Soomongq arenq mutuyaa kambañanonq ejembanonq kana uugunq singisonqo anq iikanonq somonqonq onono laligogiti, Kraistnonq ii iikanonq isama onqomambaaqonq ama komunq dowegia mero.

¹⁶ Monqonq ilawoilaya kuuya laaligoya tegowaati, kambañ iikanonq aliaa bunqaya koloowaatiwaajonq jenq kotorota qaa eji, alianonq iwoi ii uulanqawo mende mewaa. Uulanqawo qaagoto, qaa toyanonq komuro kanaanonq asuganonq asugiro iigigo kambañ iikanonq ii saanonq mewaa. ¹⁷ Jaawo laligoro kambañ iikanonq qaaya iikanonq honqawo

* 9:6: Jan 18.2-6 * 9:7: Lew 16.2-34 * 9:13: Lew 16.15-16; Jan 19.9, 17-19

mende koloowaato, qaa toyanon komurogo qaayanon mono esunawo koloowaa. ¹⁸ Qaa iikawaa so soomongo aren mutuya ii kaanagadeen oro saya mende maabuyagati een, mono honawo mende koloonaga.

¹⁹ *Aren mutuyaa hona ii kokaen kolooro: Mooseson Kana qaawaa jenkooto qaa kuuya ii kanageso kuuya yonoojon weengongo bulmakao meria ano meme unuro sagianon kamaaro. Kamaaro ii men apuwo mindirin lama juya osoga nezongbala men gumion susuyanon somongon sanon qendungon qeesaaro Kana qaa Tere lama selianon on lipingiti, ii moriro. Ii moringo kanageso kuuya batugianon liligon sa apunon qendungon qeesaan giliro iikanon onomoriro. ²⁰ Kaen onomorin kokaen injoro, “Anutunon qaaya ten kombutiwaajon jen koton onoma onowo soomongo anji, mono iikawaa sayaga koi.”

²¹ *Kaen injon toroqen opo sel jigo gora ii kaaniadeen sa iikanon qendungon giliro moriro. Hamoqege gawon mewutiwaa akadamu ilawoila kuuya ii kaanagadeen qendungon giliro moriro. ²² *Anutuwaa Kana qaanon jen kotojiwaa so ii me woi kuuya ii mono sanon songbanin soraaya koloonkeja. Kawaajon monon sa mende maanagati een, Anutunon singisongonana mende mesaonaga. Kian.

Kraistwaa sayanon singisongonana koma konjoratinkeja.

²³ Namowaa jigo goraya ii Siwewaa jigo gorawaa sareya ano unajunaya. Namonon jigo ano iwaa borotere ano borosowo ii siimolon onoon ama iikaana kanon hamo unugi soraaya koloogi sokonoto, Siwe jigo gorawaa ilawoilawaajon ii mende sokonja. Kawaajon Kraistnon siimolon onoon qaita mon anoti, iikanon mono Siwe jigonon uma iwaa ilawoilaya kuuya hamo unuro soraaya koloogi sokono. Siimolon onoon qaita mon iikanon mono namowaa siimolon onoonna ii uugun akadamyawo kolooro.

²⁴ Iikawaa kania ii kokaen: Kraistnon jiwowon jigo uuta kowoga totoon ejanon memeta iikanon mende uro. Namowaa jigo goraya ii Anutuwaa jigo goraya honaa unajunaya kolooro. Kraistnon mono Siwe goman hona iikanon uma kaban kokaamba ilaon nonomakebaatiwaajon jotamemenana koloon Anutuwaa jaasewanon asuginkeja.

²⁵ Namowaa jigo gawon galen wananon gbani so oro sagia men jiwowon jigo uuta kowoga totoon iikanon uma laligoro. Kraistnon iikawaa so mende amakeja. Iinon Siwe gomanon indin mamaga mende uro. Anutuwaa siimolon lama kolooro gbani so qenkebutiwaajon ama eu mende uro.

²⁶ Indin motoongonon mende sokonagati een, iinon mono Anutunon Siwe namo mokolon oronoti, kaban iikanona kanain siimboboloya kanajawo moro indin seiseiya koloonaga. Kaen qaagoto, namowaa kabanon tegomambaajon ano kaban kokaamba indin motoongogadeen singisongo koma konjoratiwaatiwaajon ama asugiro. Asugin iyan siimolon onoon kaana ama mubutiwaajon ama aoro.

²⁷ Namo ejemba ananaa arenana ii kokaen eja: Anana kaban monon komuwona ano iikawaa gematanon Anutunon qaanana gosin jen tegon nonombaa.

²⁸ *Aren iikawaa so Kraistnon kaaniadeen ejemba seiseiya ananaa singisongonana koma konjoratiwaatiwaajon indin motoongowaa so kan iyan siimolon onoon kaana ama mubutiwaajon ama aoro. Iinon kaban monon eleema kawaa. Singisongowajon ama mombo mende kawaato, ejemba asugiwaatiwaajon mambo-makejoni, mono anana oyanboyan nonoma nunuambaatiwaajon ama asugiwaa. Kian.

10

Indin motoongo koomunon ama aoro sokondaborota eja.

* 9:19: Eks 24.6-8 * 9:21: Lew 8.15 * 9:22: Lew 17.11 * 9:28: Ais 53.12

¹ Kana qaa walaga iikanon oyanboyan koloowombaa kania hona ii mende kolooroto, oyanboyan asugiwaatiwaa unajaya iikaya ero. Anutuwaa Kana qaawaa kania kaen ejiwaajon ama ejemba Anutu mepeseewombaaon jigo goranon kamba so umakejuti, iyononon mono letoma akadamugiawo koloowombaaon amamaankeju. Yononon kamba tetegoya qaa nandun kalen men kan ama siimolon ononon iikayadeen gbani so toroqen ama laligogito, iikanon mende sokono. ² Iikanon sokonagati een, siimolon ononon ii saanon mesaowuyaga. Jigo goranon Anutu waeya men mepeseegiti, iyononon indin motoonggo hamo unugi soraaya kolodaborowuyagati een, iikaen mono singisonogogiaa gamuya ii mende toroqen mobuyagato, ii toroqen mogi. Kawaajon oro kalen ii toroqen nandungiaga amakegi.

³ Gbani so siimolon ononon laligogiti, iikanon mono toroqen singisonogogiaa gamuya ii jen gbilin onono laligogi. ⁴ Bulmakao ejia ano meme yonoo sagianon mono singisonoggo koma konjoratiwaatiwaaon amamaankeja. Ii batogogito, osin laligon kougi.

⁵ *Kawaajon Kraistnon namonon kamaan asugiroti, kamba iikanon kokaen jero, “Anutu, giinon nandun kalembaaon ano siimolon oowutiwaaon mende koposonon laligonato, namonon laligowaa selia ii mozosonon nona.

⁶ Siimolon ononon singisonogogiaaon ama nandun kalena kalena ama laligogiti, ii iima kawaajon mende aisonon laligona.

⁷ Kamba iikanon kokaen ijowe, ‘Anutu, moba, niinon koi kajej.

Noo kanana ii papia liipina iikanon oogita eja. Iikawaa so mono goo uusiingaa so ama men laligomanja.’ ”

⁸ Wala kokaen jero, “Nandun kalen ama siimolon ononon singisonogogianon solananiwaatiwaaon iwoi kania kania ama laligogiti, iikawaajon mono siinganon mende kolooro moma laligona. Ii iima kawaajon mende aisonon laligona.” Iwoi ii Kana qaa walagaa so toroqen amakejuto, ii kilen kaen jero. ⁹ Kawaa gematanon qaa kokaen jero, “Anutu moba, niinon mono koi kan goo uusiingaa so ama men laligomanja.” Kaen jen Anutu waeya men mepeseewombaa kania mutuya ii qewagon kana gbilia kuuro.

¹⁰ Anutuwaa uusiinanon nemun koma muro selianon siimolon ononon kaana anggi tegorotiwaajon mono tak koton nonono soraaya kolodaboronin. Indin motoongowaa so selia qeleenoti, iikanon mono kamba so sokoma en ubaa.

¹¹ *Kambanja kambanja jigo gawon galen kuuya yononon nama jigo gawongia menkeju. Suulan siimolon iikayadeen ononon amakejuto, iikanon singisonogogia koma konjoratiwombaaon amamaankeju. ¹² *Iikanon amamaankejuto, Siwewaa jigo gawon galen wana Jiisanon mono indin motoongowaa so singisonogowaaon ama selia qeleeno kamba tetegoya qaa sokoma en ubaa. Namonon siimolon ononon kaana nama mugi Siwe jigonon uma Anutuwaa boro dindinanon raja. ¹³ Iikanon rama kamba batuya kokanon Anutunon tuarenjenuruta riitano kamaan unuro Kraist kaniaa doya* koloogi otokorian maabombaaon mamboma laligoja. ¹⁴ Indin motoongowaa so koomonon ama aoro siimolon ononon kaana ama mugi iikanon sokondabororo saanon ejemba tak koton nonono soraaya koloowombaa so koloonon. Kaen saanon men letoma nonono akadamunana kuuya mokolon kamba tetegoya qaa iikaana laligon ubona.

¹⁵ Unja Toroyanon kaanagadeen qaa ii nanonon jero mojon. Wala qaa kokaen jerota eja:

¹⁶ *“Pon niinon kokaen jejen: Kamba tosianon tegoro iikanon mono soomonon arej gbilia yonowo amanati, ii kokaen: Niinon Kana qaana kuuya ii uu kononganon ama momogianon tere kaana oomanja.”

* **10:5:** Ond 40.6-8 * **10:11:** Eks 29.38 * **10:12:** Ond 110.1 * **10:13:** Kereuruta men kamaan onoma haamo ama gamu qen onombombaaon kanagianon riwagawon qagianon do kaana rilanjil laligogi. Juuda yonoo kanagia kian. * **10:16:** Jer 31.33

17 *Kaen jen kokaen toroqero, “Niinon yonoo singisonogogia ano nanamemengia jeulalana angiti, iikawaajon duduun ii mende toroqen romonjon laligomanja.” 18 Qaa iikawaa so honja kolooro Anutunon singisongonana mesaoro qaanananon tegorotiwaajon singisongonanaajon siimolon oowombaa so mende kolooja. Kian.

Anutuwo kaparanj koma laligowombaaajon nonoono.

19 Kawaajon uumeleen alaurunana, Jiisaswaa sayanon songbama nonono mono saanon Anutuwaa jigo uuta kowoga toton iikanon ubonja. Kaen moma laarinj kotiin uuwoi mende amakejon. 20 Jiisasnon kana kekenaa kana gbilia meleuro anjo laaligo kotigaa kania koloon nononja. Kana ii iyanjaa selia qeleema iikaanja kanon meleurota eja. Kana ii riinj Anutuwaa jigoyaa opo sopaya koton jigo uuta kowoga toton iikanon ubonja. Jiisaswaa selianon nemun koma nonono opo sopaya ii saanon kotowonja. 21 Jiisasnon jigo gawon galen uuta koloon nonomakeja. Iinon Anutuwaanon kanageso kuuya galen koma nonoma laligoja.

22 *Kaanja laligojiwaajon anana mono gbingbaon mesaon uuwoi kuuya yakarin pondangadeen momalaari qaganon nama Anutuwaa kosianon kema qama koolinj laligowonja. Sayanon qeesaaro nonomorinj uutilitilonana songbano soraaya koloon laligowonja. Uunananon mende toroqen jen nonono mono awasankaka laligowonja. Apu taanja arininj menj taalin nonono iikaanja mono Anutuwo qokotaanj laligowonja. 23 Anutunon oyanboyan koloowombaa qaa somonjon nononoti, iinon mono qaaya pondan otaan ananawo nanja. Kaen nanjiwaajon ama iikaanja koloowombaaajon mamboma jejeromonromon ama jokolonkebonja. Iikanon mono konjbara mesaon zen nama kotiin laligowonja. 24 Uujopa ano nanamemen awaa ambombaaajon mono uukuuku menj nanjon aon laligowonja. Kanja laligowombaaajon mono pondan galen menj aon laligowonja. 25 Tosianon iyanjaa uumeleen kanagesowaa ajoajoroogia mesaonkejuti, anana mono sili iikawaa so mende ama laligowonja. Kaen qaagoto, Pon kawaatiwaa aiweseya iima kambananon dodowiji iikaanj mojonj, iikawaa so mono kaparanj koma kotiin uukuuku menj aon laligowonja.

26 Buna qaa honja momago ananaa aijnon singisongo lan ambonati een, singisongonana iikawaajon mono nandun jiwowonjon ambombaaajon amamaawonja. Siimolon onjonjon menj ii mende ilaan nonombaa. 27 *Ii mende ilaan nonombaato, Anutunon qaanana ii jen tegon ironja meleeno qanananon ubaatiwaajon mamboma jenenana ororo keenana moma laligowonja. Anutunon tuarenjenuruta gere gagirinin onjoowaati, iikawaa usunja kayadeen koloowaatiwaajon mono mamboma laligowonja.

28 *Monjon Mooseswaa Kana qaa gema qeji, ii mono qaa jakeyanon ongi woi karoonon qaaya nanjon jegi qaayawo koloowaati een, ii mono mende kiankomun mugikoomuwaa buna koloowaa.

29 *Kaen koloowaato, ejemba monj kokaanja iwaa qaayaajon mono nomaen romonjoju? Monjon Anutuwaa Meriaa qaaya kanaanon rikotaanj gilinkeja. Soomongo aren gbiliaa sayanon tak koton muro soraaya kolooroto, sa ii iwoi omaya kaanja menj kamaan amakeja ano kalenmorian Toya Unja Toroya ii mepaegon munkeja. Monjon kaanja kolooro Anutunon qaaya gosinj ironja dawiwaa so muro sokonaga? Kana qaa qotogon koomuwaa buna koloowombaa so koloojonto, Anutunon ejemba kaanja ironja ii mono gere gagiriawo kuun muro qaganon uro siimbobolo honombononja mende moma laligowaa. Naa siimbobolonon sokoma munaga? Iwaa kaniaajon mono nomaen romonjoju?

30 *Qaa monj kokaen eja, “Jena jewe, nuna guwe, ana ambe ii noo gawonja. Niinon mono ejemba qaagiaa ironja meleemanja.” Toroqen qaa monj kokaen jerota eja,

* 10:17: Jer 31.34 * 10:22: Lew 8.30; Eze 36.25 * 10:27: Ais 26.11 * 10:28: Dut 17.6; 19.15 * 10:29: Eks 24.8 * 10:30: Dut 32.35, 36

“Poŋŋonŋ kanagesouruta oŋoo qaagia gosinŋ jeŋ tegowaa.” Moŋ moronoŋ kaenŋ jeroti, nononoŋ ii moma mujoŋ. ³¹ Anutu laaligo Toyaa jaanoŋ nama kamaaŋ nunuro boria-noŋ nunuwaati, iikanoŋ mono kanjaŋawo totoŋ koloowaa. Kianŋ.

³² Looiwubotiwaajoŋ kokaenŋ jejeŋ: Anutu waa asasaganonŋ karo buŋa qeŋ aonŋ asarigiti, mono kambaŋ mutuya ii romoŋgoŋ laligowu. Kambaŋ iikanoŋ momalaari-waa manja qeŋ siimbobolo mamaga mokoloŋ ii kilenŋ aonŋ oronŋ nuuguna guuguwe ama nama kotiigi. Ii mende duduuwu. ³³ Kambaŋ tosaŋaŋonŋ gamu qeŋ oŋoŋgi koŋajilinŋ mogi qeŋjaarononŋ injiigiiŋ laligogi. Kambaŋ tosaŋaŋonŋ alaurugia tani kaanagadeenŋ ama oŋoŋgi yoŋoo kooroŋgianonŋ nanŋi. ³⁴ Tosaŋa kapuare mirinoŋ oŋoŋgi ragiti, mono ii injiima siimbobologia motoŋ moma laligogi. Esuhinagia kisiyaenŋ qeŋ kopepereenŋ megiti, ii mono korisoro qaganonŋ moma aŋgoŋ koma laligogi. Siwewaa tiwomaleku qaita moŋ mende aliwaati, ii enŋ oŋoŋjiwaajoŋ moma iikawaajoŋ uluŋkolenŋ moma laligogi.

³⁵ Kawaajoŋ awasaŋkakagia mono kambaŋ kokaamba mende giliiŋ mesaowu. Ii mende mesaogi Anutunonŋ mono iikawaa tawaya somata oŋombaa. ³⁶ Anutunonŋ iwoi oŋombaatiwaa qaa somoŋgorota eji, oŋonoŋ ii buŋa qeŋ aowutiwaajoŋ nanju. Kawaajoŋ Anutu waa uusiŋa otaanŋ lombo moma mokosiŋgoŋ kaparaŋ koma laligowuti eenŋ, Siwewaa buŋaya iikanoŋ mono oŋoo buŋa koloowaa. ³⁷ *Kokaembaajoŋ mono nama kotiŋ laligowu: Kambaŋ torodaamonŋ iikayadeenŋ mono toroqenŋ mamboniŋ

“Mombo kawaati, iinoŋ mono kaŋ kuuwaa. Kambaŋa mende qeŋ koriro ubaato, kambaŋa so tororo kawaa.

³⁸ Tororo kawaato, noo alananonŋ nanamemenŋ dindiŋa otaanŋkeji, iwaa momalaari-anonŋ mono nemuŋ koma muro kotiŋ laligoŋ ubaa. Mombo eleema momalaaria mesaowaati eenŋ, ii mende sokono uunanonŋ iwaajoŋ mende aisoowaa.”

³⁹ Qaa kaenŋ ejato, nononoŋ ejemba uugia mombo eleema momalaarigia mesaonŋ gere siawaa buŋa koloowuti, iyoŋoo tuuŋgianonŋ mende nanjoŋ. Kaenŋ qaagoto, momalaarinana ii mono galeŋ koniiŋ Anutunonŋ hamo qeŋ nonono laligoŋ Siwe gomanonŋ uboŋatiwaa so koloojoŋ. Kianŋ.

11

Ejemba momalaarigiaajoŋ ama iwoi kokaenŋ kolooro:

¹ Momalaariwaa kania ii kokaenŋ: Iwoiwaajoŋ jejeromonŋromonŋ anjoŋi, ii koloowaati-waajoŋ mono kotiŋ uuwoiya qaa moma laarijoŋ. Iwoi mende ii-iita iikawaa so ama menŋ hoŋa iibombaajoŋ mamboma awasaŋkaka nanjoŋ. ² Monowaa monoyanoŋga kanaiŋ ejemba momalaarigianonŋ nemuŋ koma oŋono uugia meleenŋgi Anutunonŋ inji-ro sokono jeŋ qeaŋgoŋ oŋono laligogi. ³ *Momalaarinananonŋ nemuŋ koma nonono iwoi kuuyaa kania ii kokaenŋ moma asariŋkejoŋ: Anutunonŋ qaaya jeŋ kotonŋ iikanoŋ Siwe namowaa ilawoilaya kuuya mokolooro. Kawaajoŋ kambaŋ kokaamba iwoi iimakejoŋi, ii iwoi ii-iita iikanoŋa mende letoma kolooro.

Aabel, Eenok, Nooa yoŋoo momalaarigia

⁴ *Kein (Kain) Aabel yorononŋ Anutuwaajoŋ siimolonŋ oori Aabelnonŋ uuta meleeno momalaarianonŋ nemuŋ koma muro tororo tenŋ kono kaasoyanoŋ dindiŋa uro. Kaenŋ uro Anutunonŋ siimolonŋa iiro sokono jeŋ qeaŋgoro. Jeŋ qeaŋgoŋ Aabelnonŋ solana kolooroti, Anutunonŋ qaaya ii nanŋoŋ jero momalaarianonŋ nemuŋ koma muro moro. Kanaŋa moma laligoŋ komuroto, ii kilenŋ kambaŋ kokaamba nanamemenŋa moniiŋ qaa iikanoŋ mono toroqenŋ uunana kuuyŋ nanŋoŋ nonomakeja.

* **10:37:** Hab 2.3-4   * **11:3:** Jen 1.1; Ond 33.6, 9; Jon 1.3   * **11:4:** Jen 4.3-10

⁵ *Eja qata Eenok iinonj wala eenanonj uuta meleeno Anutunonj qaaya nanjonj jen qeangoro moma iwaa jaayanonj sokoma laligoro. Kaenj laligonj kouro momalaarianonj Eenok nemunj koma muro Anutunonj jaawo wano Siwenonj uro. “Anutunonj wano eu uro toroqenj mokoloowombaajonj amamaagi.” Buja Tere iikawaa so Eenok momalaarianonj anjonj koma muro mende komuro. ⁶ Uuta Anutuwaanonj meleenji, iinonj qaa kokaenj moma laariwaa: Anutunonj laligoja ano Anutunonj ejemba iwaa jaayanonj sokombombaajonj monganjuti, ii tawa qenj onjombaa. Qaa woi ii moma laarinj saanonj Anutuwaawaa kosianonj kawaato, mende moma laarinj munj eenj iwaa jaayanonj sokombombaajonj amamaawonja.

⁷ *Anutunonj Nooawaajonj iwoi koloowaatiwaa galenj meme qaaya isaano. Aisano Noonanonj moma asarinj sombuya qaita monj moma honja mende iiro momalaarianonj nemunj koma muro tenj koma wanjo mero. Anutunonj iyanja ano sumanjuruta anjonj koma onjom-baatiwaajonj moma wanjo ii mero. Nooa momalaarianonj nemunj koma muro wanjo meroti, nanamemenj iikanonj mono namo ejemba kanagia doogoya injisaano Anutunonj qaagia jen tegoro tiwilaagi. Uugia mende meleema tiwilaagito, Nooawaa momalaarianonj nemunj koma muro Anutuwaawaa jaanonj solanja koloowombaa kalenja ii buja qenj aoro. Ejemba Anutu moma laarinj muninj qaanana jen tegoro solananinkejonj, Noonanonj mono iikawaa so solanja kolooro. Kianj.

A Abraham Saara yoroo momalaarigara

⁸ *Anutunonj Abraham balonj monj iwaa buja koloowaatiwaajonj jen iikanonj kemaatiwaajonj oono. Oono momalaarianonj nemunj koma muro qaa ii tenj kono. Dakanonj kema keunaga ii mende moroto, ii kilenj iyanjaanonj balonj mesaonj keno.

⁹ *Kema kema Anutunonj balonj iwaa buja koloowaatiwaajonj jen somonjgoroti, mono iikanonj keuro. Keuma waba koloonj ejemba nanamemengia mende moroto, momalaarianonj nemunj koma murotiwaajonj mono kilenj opo kuunj menj maama kanonj enj laligogi. Esameria Aisak Jeikob yorononj kaanagadeen Anutunonj balonj onjombaaatiwaajonj soomonjo qaaya iikayadeen buja qenj aonj balonj iikanonj toroqenj opo kuungia menj maama enj laligogi. ¹⁰ Siwe siti tandoyanonj mende gisaawaati, Abrahamnonj ii iimambaajonj mamboma laligoro. Anutunonj siti iikawaa arenja ama unjaya menj miri tandogia osonj mero powowonj kotakota enj ubaati, mono iikanonj keumambaajonj ama mamboma opo kuunjonj laligoro.

¹¹ *Kanja laligonj eja wana kolooroto, momalaarianonj nemunj koma muro kotiinj manj kolooro. Aabrahambaa embia Saara iinonj kopinj laligoroto, ii kilenj koro ama mera mero. Anutunonj Aabrahambaa kanagesoya somata koloowaatiwaa qaa somonjonj muroti, iwaajonj ama qaayanonj honjowo koloowaatiwaajonj moma laarinj laligoro. Momalaaria iikanonj nemunj koma muro meria kolooro iiro. ¹² *Eja motoonjo iwaa momalaarianonj nemunj koma muro koomuwaa so kolooroto, ii kilenj iwaanongga kanageso somata qatawo koloogi. Sengelao sombinonj asarigi jangogia weengowombaajonj amamaajonj, me sakasinj kowe goraayanonj ejuti, gbiliurutanonj mono iikawaa so seinj koloogi.

Ejemba kokaamba Siwe gomambaajonj awelegonj laligogi:

¹³ *Ejemba sundugia ii jejonj, ii kuuya uugia meleema Anutu moma laarinj munj laligonj komugi. Anutunonj balonj onjombaaatiwaa qaa somonjonj onono laligogito, balonj iikanonj mende keugi. Kaenj qaagoto, balongia ii koriganonj nama unj iima waeya menj aisoogi. Iima eenj aisoonj kokaenj jen asarinj jegi, “Namononj wabaga koloonj qanda laligojonj.” ¹⁴ Ejemba iyanjiaa miri gomanganonj keubombaajonj janjarinj

* **11:5:** Jen 5.21-24 * **11:7:** Jen 6.13-22 * **11:8:** Jen 12.1-5 * **11:9:** Jen 35.27 * **11:11:** Jen 18.11-14; 21.2
* **11:12:** Jen 15.5; 22.17; 32.12 * **11:13:** Jen 23.4; 1 Hist 29.15; Ond 39.12

riinkejuti, iyononon qaa kaen jenkeju. ¹⁵ Balon mesaogiti, iikawaajon romonjon qaaya jewuyagati een, yononon mono saanon eleema iikanon kenji uugianon tegonaga.

¹⁶ Mono saanon eleembuyagato, yononon iikawaajon mende romonjon laligogi. Iikawaajon qaagoto, kantri qaita mon Siwenon eji, mono iikanon keubombaajon awelegon laligogi. Anutunon yonoojon siti merotiwaajon Anutu qata “Ananaa Anutu!” jegi ii moma aisoon yonoojon ama gamu mon mende momakeja.

Aabraham, Aisak, Jeikob, Joosef yonoo momalaarigia

¹⁷ *Anutunon Abraham angotetenon ama muro momalaarianon nemun koma mun Aisak Anutu kalenga muro. Anutunon Aisakwaajon balon mumambaajon ijoro Abrahamnon soomongo qaa ii buja qen aoroto, kilen meria motoongo ii moma tegon iikanon siimolon oomambaajon ano. ¹⁸ *Anutunon Aabrahambaajon qaa kokaen ijoro, “Aisaknon mono gbiliuruga nemun koma onono koloon goo qaga bosima laligowuya.” Qaa ii moroto, kilen meria alatanon ano. ¹⁹ Ama kokaen gosin romongoro, “Komuwaato, Anutunon saanon kotiin menj gbiliro koomunonga waabaa.” Sareqaa kaen jeroti, iikawaa so merianon mombo toroqen koomunonga kaanja waaro wano.

²⁰ *Momalaarianon Aisak nemun koma muro merawoita Jeikob ano Iisoo (Eesau) ii kotuegon orono. Anutuwaan kotumotueya iikanon mono kaban kanagenanon kaanagadeen sokoma orono qagaranon umakebaatiwaajon qama kooliro.

²¹ *Jeikobnon komumambaajon anoti, kaban iikanon momalaarianon nemun koma muro meria Joosef waa merawoita woi ii kotuegon oroma taa gbaruyaa kitianon laarin Anutu waeya menj mepeseero.

²² *Joosef waa koomuyanon dodowiroti, kaban iikanon momalaarianon nemun koma muro Israel kanageso Iijipt mesaon kagiti, iikawaa sunduya ii jen gbilin injoro. Kaen injon kanagen qamoya dakanon ron kombutiwaa qaaya ii jen koton onono. Kian.

Mooses waa momalaaria

²³ *Momalaariganon Mooses waa nemun manja nemun koma orono Moosesnon kolooroti, ii kaban iikanon kanain koin karoombaa so mesangori. Mera ii iimasiinjawo tania mon kolooroti, ii iima kin pombaa jen kootoya uguwobotiwaajon toroko mende moma meragara mesangon galen koni.

²⁴ *Moosesnon somariiro qata faarao kimbaa borataa meria qagi momalaarianon nemun koma muro qa ii bosimambaajon togon faarao kimbaa miria mesaon kemaliro. ²⁵ Saanon toroqen Iijipt yonowo singisongowaa korisoroya mokolon ii kaban toroga lan aisonagato, laaligoya kaanja ii gema qero. Ii gema qen Anutu waa uumeleen kanageso yonowo toroqero kakasililin ama onongi ii motoon moma aon orowombaajon moro uuta kolooro. ²⁶ Anutunon tawa mubaatiwaagen unun nama kotiiro. Kawaajon Iijipt yononon maa suangiawo koloon siiseweweya qaa laligogiti, iikawaajon moro iwoi kamaanqeqeta kolooro. Iikanon iwoi kamaanqeqeta kolooro gema qen Hamoqeqe Toyawo toroqero iwaajon ama mepaqepae ama mun laligogito, ii moro kilen honawo ano uuta kolooro.

²⁷ Momalaarianon Mooses nemun koma muro Iijipt kin pongiaa irina soombotiwaajon toroko mende moma kantria mesaon karo. Anutu ii-iita qaago ii ii-iitaa tani romonjon mun laligoroti, iikawaajon mono kaparan koma nama kotiiro.

²⁸ *Momalaarianon nemun koma muro kiankomu kendon* ama iikawaa arena jen koton onono aisoon ragi. Koomu waa gajobanon Iijipt uutanon mutu meraurugia unugi

* **11:17:** Jen 22.1-14   * **11:18:** Jen 21.12   * **11:20:** Jen 27.27-29, 39-40   * **11:21:** Jen 47.31-48.20

* **11:22:** Jen 50.24-25; Eks 13.19   * **11:23:** Eks 2.2; 1.22   * **11:24:** Eks 2.10-12   * **11:28:** Eks 12.21-30

* **11:28:** Anutu waa gajobanon Israel ejemba injima koboon unuuguroti, iikawaa kendonja ii ananaa qaanon kiankomu kendon jenin Koon qaanon Pasowa jeju.

Israel yonoo meraurugianon komuwubotiwaaajon mono jen koton onono nagugianon sa morigi.

²⁹ *Momalaarigianon Israel ejemba nemun koma onono Kowe Osoga ii balon kerasianon kekenaa so koton kagi. Iijipt manjaqeqe eja yononon ii kotowombaaajon batogogito, mono apunon nemoton tiwilaagi.

Reihab ano momalaariwaa ejemba geria tosia

³⁰ *Momalaarigianon Israel kanageso nemun koma onono Jeriko taonon kan kiropo sopaya ween 7:baa so liligon motoon kema kagi kiropo sopaya sopaya kotakota iikanon mono ororonon kamaagi. ³¹ *Momalaarianon kana somata emba Reihab nemun koma muro kokaen ano Anutunon iima kobooro: Israel jotamemeya yoronon balon iima mobowaaajon olon kari ala men koma horon orono. Anutunon ii iima kanagen yangisen ejemba unuro tiwilaagi Reihab iima kobooro yonowo motoon mende komuro. Kian.

³² *Naa qaaga mombo toroqen jebenaga? Deiwid, Samuel ano gejatootoo ejemba tosaana yonoo sundugia toroqen jebenagati een, noo kambananon mono mende sokonaga. ³³ *Momalaarigianon tosaana nemun koma onono galenkonkon totona totona melunon men ejemba mindinon onongi nanamemen dindina otaan laligogi. Anutunon iwoi nonombaatiwaa qaa somongorota eji, mamaganon qaa iikawaa so qama koolin moma laarigi hona kolooro meggi. Tosianon laion oro batugianon qama koolin moma laarigi Anutunon laion qaa oogia somongoro.

³⁴ *Tosianon gere bolan uutanon qama koolin moma laarigi Anutunon gere esuna qowogoro mende onoro. Tosaana manjawaa soo somatanon unuwombaaajon angi Anutunon yonoonon soo jeta men mooniro kok kongi. Mamaganon looloria koloon qama koolin moma laarigi Anutunon esun onono kotiigi. Tosianon manja qen qama koolin moma laarigi Anutunon esun onono kawali kotakota koloogi. Waba yonoo manjaqeqe tuunganon kagi tosaanon qama koolin moma laarin kanon mono onotaagi unjurma kenngi.

³⁵ *Emba tosanon kitigianon komuro qama koolin moma laarigi Anutunon men gbilin muro koomunonga waaro mombo toroqen aitonngogi. Ejemba tosanon koomu gematanon oyanboyan uuta mokoloowombaaajon moma kaparan koma nanngi. Kaana nanngi qanjonon unun kakasililin kania kania ama onoma kokaen injjogi, “Anutu qakoona uulanawo isama gombona.” Kaen injjogito, yononon ii togogi toroqen jaabamagege men onoma laligogi. ³⁶ *Tosianon Anutu moma laarigi mepaqepae ama ooli waayawonon unugi siimbobolo kania kania mokoloon laligogi. Toroqen tosaana gbadoon kapuare miria miria kanon ononngi laligogi.

³⁷ *Tosaana jamonon unugi komugi. Tosaana segenon moton onongi woi koloogi. Tosaana manjawaa soo somatanon unugi komugi. Tosianon lama selia ano meme selia kanon opo kaana mouma lan kema liligogi. Kaana wanaya toon koloogi sisiwerowero ano kakasililin tondu men ononngi laligogi. ³⁸ Siwewaa akadamiugiawo koloon balombaa nanamemen bologaaajon mogi mende sokoma onono iikanon mende toroqegi. Mende toroqen lan liligon balon qararankonkonon kema kan baana baana uma kamaan kobaa me namo riiriitaa uutanon en laligogi. Kian.

³⁹ Ejemba sundugia jejeni, ii kuuya momalaarigianon nemun koma onono uugia meleengi Anutunon injiuro sokono jen qeangon onono laligogi. Kaana laligogito, ii kilen Anutunon oyanboyan qaita mon nonombaatiwaa qaa somongorota eji, iikanon

* **11:29:** Eks 14.21-31 * **11:30:** Joos 6.12-21 * **11:31:** Joos 2.1-21; 6.22-25 * **11:32:** Pon 6.11-8.32; 4.6-5.31; 13.2-16.31; 11.1-12.7; 1 Sml 16.1-1 Kin 2.11; 1 Sml 1.1-25.1 * **11:33:** Dan 6.1-27 * **11:34:** Dan 3.1-30 * **11:35:** 1 Kin 17.17-24; 2 Kin 4.25-37 * **11:36:** 1 Kin 22.26-27; 2 Hist 18.25-26; Jer 20.2; 37.15; 38.6 * **11:37:** 2 Hist 24.21

iyonoononga mononon monj mende keuro. Qaago. ⁴⁰ Anutunonj ii angiodeen qaagoto, mono ananawo motoonj akadamunanawo koloodorowonjatiwaajon moja. Kaenj moma kawaajon oyanboyanj qaita monj nonono mokoloowombaa qaa arenja ano eja. Kiaj.

12

Anutunonj manj koma mindingonj nonomakeja.

¹ Ejemba tuunj somata qatawo kaananonj momalaariwaa kania nanjonj jen koosu kaanja lilionj nonoma nanjuti, ii mojonj. Kawaajonj anana kaanjadeen mono lombonana kuuya ano singisonjgo afaanagadeen kokosiinj nonomakeji, ii giliniinj kamba. Anutunonj anana momalaariwaa manjaya qenj Satan haamo ama mubombaa arenja anota eja. Kawaajonj laaligo batuya koi laligonjgo komuwonjati, batuya ii mono nuuguna guuguwe kaanj kaparanj koma manja qenj bobogariinj kembonja. ² Jiisasnonj momalaarinana menj letono kolooro menj somariiro kotiinj akadamuyawo koloonjkeji, Toya ii mono jaanananonj uunj tororo iimakebonja. Iinonj saanonj toroqenj Siwe gomanonj laligonj aisoanagato, ii mesaonj kamaanj iikawaa kitia siimbobolo moro. Maripoononj kikekakasililinj kaanja komumambaa gamu moma ii mende togoroto, ii qenjaarononj moma mokosinjgonj komuro. Komunj Anutuwaawo jinjaronj dunj raranonj uma boro dindinanonj raja.

³ Singisonjgo ejemba yonononj kaenj tuarenjenj ama mugi siimbobolo moroti, onononj mono ii romonjonj laligowu. Zolologonj loorinj uukamakamaa koloonj nama momalaa-rigia ano jejeromonjromonjgia mesaowubotiwaajonj mono kaenj amakebu. ⁴ Singisonjgo ambombotiwaajonj aonj oronj manja qenj laligogi iikanonj singisonjgowaa Toyanonj mono sagorogoro (gbilibambanj) mende unjuro. ⁵* Amanonj meraborauruta yonoojonj qambanjmambanj qaa ononji, Anutunonj iikawaa so qaa monj kokaenj injjoro mono ii duduunj laligoju,

“Oo merana, Ponjonj mindingonj gomakeji, iikawaajonj mono mona geegee mende koloowa. Qaa jenj gono iikanonj mono uukamakamaa mende koloonj laligowa.

⁶ Ponjonj ejemba jopagonj onomakeji, ii mono mindingonj onomakeja.

Ejemba merabora kaanja unjuama kalanj koma onomakeji, ii kuuya koobinonj unjkejja.”

⁷ Merabora monj amayanonj mende mindingoro lanj laligonaga, iikaanja mono iwaa meraborata mende koloonaga. Kawaajonj Anutunonj onj merabora kaanja ama onomakeja. Kawaajonj lombo onono ii mono mindingonj onombaatiwaa tania romonjonj moma mokosinjgonj dingtonj laligowu. ⁸ Anutunonj meraborauruta kuuya mindingonj onomakejiwaa so onj mende mindingonj ononagati eenj, mono iwaa meraborauruta honja mende koloowuyaga. Kaenj mono onoanjiiaa jaajaa gua merabora manjgia qaa kaanja koloowuyaga.

⁹ Qaa ii mombo kokaenj jemaaja: Namowaa manjrunananonj mindingonj nononji ii goda qenj onoma laligoninj. Selewaa manjrunananonj qerewenja koloojuto, uunanaa Amanananonj mono honja ano uuta kolooja. Kawaajonj mono iwaa qaa baatanonj kema dingtonj laligonj kotiiniinj sokombaa. ¹⁰ Selewaa manjrunananonj mono iyanjiiaa momogiaa so kaparanj koma namononj kambanj toroga laligowombaaajonj ama mindingonj nonoma laligonjkeju. Yonononj kaanja laligonjkejuto, Anutunonj mono tak kotonj nonono iwaa so soraaya koloowombaaajonj ama mindingonj nonomakeja. Kaenj ama onanonj awaa ano oyanboyanj koloowombaaajonj moja.

¹¹ Monjonj mindingonj nonono kambanj iikanondeen korisoro tani mende amakejonto, wosobiri siimboboloyawo momakejonj. Qaa ii honjato, iikawaa honja ii kanagenj

* 12:5: Job 5.17; Gba 3.11-12

kokaen koloowaa: Anutunon ejemba iikaana kanon men gbilin onomakeji, iyonoo nanamemengianon dingoro luae qen onono moma laligowuya. Kian.

Qambanmaban ano galen meme qaa tosia

¹² *Kawaajon “Sawingia tegoro borogia bimoon sororongon nanji, ii mono men waama mindingowu. Tawogia juma simingia sunji, ii mono men kotiiwu.” Buja qaa mon kaen eja. ¹³ *Korinkorinawonon ligisoon kamaan qero kanianon suma bolidaborowabo. Qaa iikawaa so alagia qotogon mende ama mubuto, mono qeangowaatiwaajon kaparan koma laligowu. Buja qaa mon kokaen eja,

“Kana riin kekenaa kanagia mono men qeleleegi dindina koloowu.”

Qaa iikawaa so mono uuqeanjon qen aon laligowu.

¹⁴ Ejemba kuuya yonowo luaenon uumotoon laligowutiwaajon mono kotiin kaparan koma laligowu. Monjon laaligo soraaya mende mokoloowaati, mono een Pon mende iibaa. Kawaajon Anutunon men sorain onombaatiwaajon mono kaparan koma nambu.

¹⁵ *Monjon Anutuwaan kalenmorianan uugun mende buja qen aowabotiwaajon mono galen men aon laligowu. Nene gawonon oro kaambogawo ii tiitawo qonjomakejon. Iikawaa so uukaambowaa kania kuuya ii mono qewagowu. Mende qewagogi iikanon somariin kouma enkalolon men onono mamaga onoo uugianon tilowabo.

¹⁶ *Kaanagadeen monjon serowilin ambabo me Iisoo (Eesau) kaana anjonjorayawo laligowabotiwaajon mono galen men aon laligowu. Iisoonon mutu mera koloorotiwaan borosamo toya kolooroto, qaa ii nene indin motoonngo newaatiwaajon ama qewagoro. Qewagoro koga Jeikobnon borosamowaa qaaya ii nene iikanon sewana men buja qen aoro. ¹⁷ *Kanagen soomongo qaagaraa so kolooro Manaa kotumotueyanon mono Jeikob qaganon uro, onon ii moju. Kaen uro Iisoonon kotumotue ii buja qen aomambaa-jon moma welema saaro jaunanon kamaaro. Kaen kaparan koma welenoto, kilen qaa kogawo somongoriti, ii utegomambaa kania mon mende mokolooro. Kawaajon mutu meriaa kotumotueya ii buja qen aomambaaajon moroto, iikanon osin amamaaro.

¹⁸ *Wala eenanon Israel kanageso yononon Sainai (Sinai) kosianon kan nanji baana iikanon gere bolanon jero. Jen kaaso kondundunjon kamaan pangaman mero raidimbon qero Anutunon iikanon yonowo soomongo aren ano. Sainai (Sinai) baana iikanon boronon oosiriwonatiwaa so koloojato, ononon baana kaana iikawaa kosianon mende kan kouma laligoju. ¹⁹ Anutunon soomongo aren ii Sainai baananon kokaen ano: Gajobaurutanon romon qaita mon uugi angotomana ajoma karo qaa kotakota jerotiwaa otona mogi. Ii moma qaa kaana mombo mende jero mobutiwaajon welenji. Ononon baana kaana kawaa kosianon mende kan kouma laligoju. ²⁰ *Anutunon qaa kotiga jen kokaen jen koton onono, “Monjon ejemba me bao oro monjon baana ii oosiriwaati een, ii mono jamonon qegi komuwa.” Kaen jen koton onono qaa ii otaawombaajon moma bimoon amamaagi. Kawaajon qaa mombo mende jewaatiwaajon welenji. ²¹ *Iwoi kanjanawo toton ii uun iigi Moosesnon kokaen jero, “Nii mono toroko moma jenena ororo nanjen.”

²² Ononon kaen qaagoto, mono uugia meleema Zaion baana dodowin kouma laligoju. Anutu laaligo Toyaa sitia qata Jerusalem Siwenon eji, iikanon gajobauruta ten tausenja ten tausenja yononon tuunja tuunja men rii oron korisoro amakejuti, ononon mono siti ii dodowin laligoju.

²³ Wala kolokoloo donngoga koloon uumeleen kanageso koloogi qagia Laaligowaa buknon oogita Siwenon eji, ononon mono iyonoo tuungia somata ii toroqen laligoju. Anutunon ejemba kuuya ananaa qaanana gosin jen tegonkeji, ononon mono bejnana

* 12:12: Ais 35.3 * 12:13: Gba 4.26 * 12:15: Dut 29.18 * 12:16: Jen 25.29-34 * 12:17: Jen 27.30-40

* 12:18: Eks 19.16-22; 20.18-21; Dut 4.11-12; 5.22-27 * 12:20: Eks 19.12-13 * 12:21: Dut 9.19

iwo toroqen laligoju. Anutunon ejemba men solananin onono letoma akadamugiawo koloon komugiti, ononon mono iyonoo kokoosogiawo toroqen laligoju. ²⁴*Ononon soomongo aren gbiliaa galen Jisas iwaanon kan iwo qokotaan nanju. Iinon sayanon qeesaaro onomoringkeji, mono laaligo iikaananon kouma laligoju. Aabelnon saya maaroto, Jisaswaa sayanon Aabelwaa saya uugun qaa akadamuyawowaa mungenja kolooja.

²⁵*Wala eja monnon namonon laligon Anutuwaa uusiina ejemba inisaama onono mamaganon ii mobombaajon togogi Anutunon irona meleeno qagianon uro. Yononon iikanonja kok kombombaajon amamaagiti een, anana mono nomaen kok kombonaga? Kamban kokaamba alanana monnon Anutuwaa uusiina Siwenonga ninisaama jenkeji, anana ii silemale ama mesajonji een, mono lombononga kok mende totoon kombonja. Qootogonanaa irona mono onanon qanananon ubaatiwaajon mojon. Kawaajon monnon sane qero mojuti, ononon qaa ii moma ten kombombaajon gejajuju me mondomondo mende ambu. Gejajuju laligowubotiwaajon mono galen men aon laligowu.

²⁶*Wala eenanon qaaya injoro namo utugon memenjaliroto, gejatootoo qaaya mon jen somongorota kamban kokaamba kokaen eja, “Kamban monnon namo mombo utugon memenjalinana. Namogadeen qaagoto, iwoi ambe sombinon kaanagadeen utugowaa.” ²⁷Qaa kaen ejato, “Kamban monnon mombo” jeji, qaa iikawaa kania ii kokaen: Anutunon ilawoila mokolorota eji, iikanongadeen mono utugon utegowaato, Siwewaa ilawoila mende utugowaati, iikanon mono nama kotiin en ubaa.

²⁸Anana bentoton mende utugowaati, ii bunja qen aon nanjon. Kawaajon mono “Anutu dangisen!” jen iikaana kanon waeya men mepeseen uuqeeango men munkebonja. Ii jeta uuguwombotiwaa keenana moma goda qen laligowonja.

²⁹*Ananaa Anutunananon mono gere bolan kaana kolooja. Kawaajon gereyanon nonoro siimbobolo mobombotiwaajon mono toroko qaganon goda qen munkebonja. Kian.

13

Qambanmamban qaa tetegoya

¹Uumeleen alaurunana onoangia mono jopagon aon laligowu. ²*Waba ejemba batugianon kawuti, ii mono kalan koma ononji ainjolon mokolonkebu. Kaen ambombaajon mono mende duduunkebu. Tosianon kaana angiti, iikanon Siwe gajoba tosaana mende moma asarin motoon koma horon ononji mirigianon laligogi. ³Tosianon kapuare mirinon laligojuti, ii romonjon onomakebu. Onoangio yonowo gbadoon ononji laligowuyagati, tani ii moma mono ii romonjon onomakebu. Tosaana men bolin ononji iikawaa siimboboloya mojuti, ii mono onoangio kaen laligowuyagati, iikaana moma romonjon onomakebu.

⁴Ejemba olonkalu ano serowilin anjuti, Anutunon ii jen tegon onombaa. Kawaajon kuuya ononon mono loemba laaligo ii goda qegi soraaya kolooro loemba batugaranon kiiqetete qaa jewonja mon mende ewa.

⁵*Anutunon ano qaa mon kokaen jerota eja, “Niinon mono kamban monnon mende gomesaon gema gumaana.” Qaa kawaajon ama nanamemengianon menngo mewombaa-jon otoko mende koposongonkebuto, iwoi en ononji, iikawaajon mono mogi sokoma onono korisorowo laligowu. ⁶*Kaen moma saanon qaqabunabunanawo satiin nama kokaen jen laligowonja,

* **12:24:** Jen 4.10 * **12:25:** Eks 20.22 * **12:26:** Hag 2.6 * **12:29:** Dut 4.24 * **13:2:** Jen 18.1-8; 19.1-3
* **13:5:** Dut 31.6, 8; Joos 1.5 * **13:6:** Ond 118.6

“Ponjon ilailaana kolooro namo ejembanon tiwilaan nombutiwaa so mende kolooju. Kawaajon keena mon mende moma laligojen.”

⁷ Galenjurugianon Anutuwaa qaa injigiti, ii mono romonjon onoma laligowu. Nanamemengia nomaen ama megilaa laaligogianon tegoroti, mono ii romonjon momalaarigiaa siligia otaan laligowu. ⁸ Jiisas Kraist utekuteya qaago. Wala laligoroti, iikayadeen kete laligoja ano kaman tetegoya qaa laligon ubaa. ⁹ Kalenmorian toroqen bunja qen aonin uunana men kotiiro qeangonkebaato, nene newombaa silia ii me iikanon mono uunana men kotiiwaatiwajaan amamaankeja. Tosianon nenewaa qizimizi kania kania otaagi nanamemen iikanon mono mende totoon ilaan onono porogoro. Kawaajon tosiannon qizimizi morota morota ejemba kuma onomakejuti, ononon mono qaa ii mesaowu. (Siliwaa qaayanon mono jinjaun mende ama onomba.)

¹⁰ Siimolon ononon alata qaita mon ii ananaanon eja. Balanon opo sel jigo gorawaa gawon menkejuti, iyononon siimolon qaita mon iikawaa bakaya men newombajaan amamaankeju. Anutunon iyononon qaa kaen mende jen tegorota eja. ¹¹ *Namonon jigo gawon galen wanjon nama ejemba singisonogia koma konjoratiwaatiwajaan ama oro qen saya men jigo gorawaa uuta kowoga totoon iikanon umakejato, oro hongia ii men goman tawatawa laligojuti, iikawaa kiropo seleengenanon kema iikanon oogi jen aloweenkeja. ¹² Iikawaa so Jiisas kaanagadeen kanagesouruta iyanaa sayanon men sorain onombaatiwajaan ama siti kiropowaa nagu seleengenanon qegi siimbobolo moma komuro.

¹³ Kawaajon goman tawatawa* laligojoni, anana mono iikawaa kiropo seleengenanon kema Jiisaswaanon torogewonja. Iwajaan ama mepaqepae ama nonomakejuti, mono ii bosima laligowonja. ¹⁴ Ii kokaembaajon: Siti tetegoya qaa en ubaati, ii namonon mende en nononjato, siti kanagen asugin nonombaati, ii iibombaajon mono janarin riin laligojon. ¹⁵ Kawaajon mono suulan Jiisasnon nemun koma nonono Anutuwaajon mepemepesee nandun ama laligowonja. Jiisas qata mepeseenkejuti, iyonoo je buugiaa honanon mono Anutuwaa nandun kolooja. ¹⁶ Iwoi en ononji, ii mendeema aon men qeangon aonkejuti, iikanon mono Anutuwaa nandun mon kolooja. Anutunon nandun ii iiro uutanon qeangoro sokomakeja. Kawaajon kaen ambutiwajaan mono mende duduuwu.

¹⁷ Galenjurugia mono ten koma onoma ku-usungia baatanon kema laligowu. Gawon megitiwaa sundugia Anutuwaa jaanon ambuti, iyononon mono iikaan injiima uugia galen komakeju. Yononon gawongia ii uulombo qaganon mewubo. Iikanon onon mende ilaan ononaga. Kawaajon mono qaagiaa baatanon kema laligogi korisoro qaganon gawongia megilaa sokombaa.

¹⁸ Mono nononon ama Anutu qama koolinkebu. Iwoi kuuya kanon nanamemen qabunayawo ambombaa siin en nonono Anutunon niniima “Sokonja,” jero uujanananon monin qeangonkeja. Qaa ii moma yagojon. ¹⁹ Noonon qama koolinkebutiwaajon mono kaparan koma kokaembaajon kuun ononjen: Ono qama kooligi Anutunon kaman mende men koriro qeangon saanon mombo ononon kama.

Kokaen qama koolinkejon:

²⁰ Jiisasnon komurotiwajaan ama lama galen qabunayawo koloon laligoja. Saya molaan iikawaa mungejanon Anutuwaa soomonon arena qokotaan men kotiiro kaman tetegoya qaa en ubaa. Anutunon Ponjana ii men gbiliro koomunonga waama kotiin laligoja.

²¹ Anutu luae Toyanon mono inaan onoma uusiin so ama men laligowutiwaa akademuya kuuya onomakebaa. Iikaan saanon kotiin gawon awaa kania kania

* **13:11:** Lew 16.27 * **13:13:** Balanon kusu laligojoni, iikawaa qata tawatawa.

menj laligowu. Iinonj meweengonj kuunj onono Jiisas Kraistwaanonj nanjonj laaligo Anutuwaanonj sokonji, mono iikaanja laligowu. Kraistwaa qabuŋaya mono kamban so mepeseeninj kamban tetegoya qaa akadamuyawo enj ubaa. Qaa ii onanonj.

Qaa tetegoya

²² Oo uumeleenj alauruna, niinonj kokaenj qisinj ononjenj: Buŋa Tere toroga koi onj ononjenj. Kawaajonj qambanmamban qaana koi mono kaparanj koma buŋa qen aowu. ²³ Buju koi mono mobu: Uumeleenj alanana Timoti ii kapuare mirinonja isanji kamaaro. Uulanawo koi koubaati eenj, mono iwo kanj injibota.

²⁴ Yeizozo qaa ambe galenjurugia kuuya ano Anutuwaa ejemba soraaya kuuya ii injijowu. Itali alaurunananonj yeizozogia anji onoononj kaja.

²⁵ Anutuwaa kalenmoriananonj mono kuuya onowo enj uma ewa.

Jeimswaanonj Tere Jeimsnonj Tereya ano. Jen-asa-asari

Gomaņa gomaņa kanonj ejemba kania kania uugia meleema letoma-kejuti, iyonoo nanamemengianonj sisau siliqalu kolooro metetangonj kamaanj unuro Anutuwaa gabunayanonj kamaawabo. Kawaajonj Jerusalem bisop Jeims iinonj gejanono qaa morota morota menj kululuunj koi ooja. Gejanono qaaya tosia ii kokaenj: Momakooto honja ii nomaenj? Zioz gawonj honja ano qolonmolongoya. Angotete uutanonj laaligo. Tosia mende injiima sureewu. Je buu susugia mono galenj kombu. Selegia mepeseewu me uugia menj kamaanj aowu? Angowowo me ala ilailaa ambu? Kaparanj koma qamakooli gawonj mewu.

Majakakaya wanja ii kokaenj: Kraistwaa Buņa qaayanonj somariinj akadamuyawo koloowaatiwaa qata bosima qaaya koma gbilinj meninj honja koloowaa me qaago? Je buu susunananondeenj moma laarijonj jeninj mende sokonja. Zioz gawonj honja qaa, ii zioz koomuya.

Tere kokawaa bakaya wanja 10 ii kokaenj:

Qaa mutuya 1.1

Momalaari ano momakooto 1.2-8

Ejemba wanaya ano gabunayawo 1.9-11

Angobato (manambato) ano angotete 1.12-18

Buņa gejanondeenj momo me tenkonjonj 1.19-27

Kamaanqegeta ii mende injiima sureewu 2.1-13

Momalaari gawonja qaa ii omaya kolooja 2.14-26

Neselanananonj mono tiwilaan nonombabo 3.1-18

Luaenonj laaligo me balombaa nanamemenj 4.1-5.6

Lombo bosima qama koolinij honja koloowaa 5.7-20

¹ *Jeims niinonj Anutu ano Ponj Jiisas Kraistwaanonj gawonj menj laligojenj.

Israel tuunj 12 ananaanonga tosaanja onjo Israel mesaonj gomaņa gomaņa deema kema laligojuti, niinonj onjowo qaa aminj mobombaajonj tere koi oonj jolonjia jejenj.

Moma laarij qama koolij momo honja mokoloowonja.

² Oo uumeleenj alauruna, momalaariwaa angotete kania kania qagianonj umakeji, iikawaajonj uugianonj mono mende kamaaro simbawonawogadeenj moma aisoonj laligowu. ³ Angotetenonj qagia-nonj uro iikanonj momalaarigia kotiiro mono kaparanj koma moko-singonj nambu. Ii mojutywaajonj mono aisoonj laligowu. ⁴ Kaparanj koma nambuti eenj, iikanonj mono torogonj menj letoma onjono nanamemengiaa honja kuuya ii akadamuyawo koloonkebaa. Iikaenj kolooro Anutunonj oyanboyononj uugia menj saa qero uuwaa iwoi mombaajonj mende memengonj laligowuya.

⁵ Onjooononga moņnonj “Nomaenj ambenaga?” jenj momakootowaajonj amamaaji, iinonj mono Anutu qama kooliro ii mubaa. Anutunonj kalenja ii loloogenj kuuya nonoma sologenj mende jenj nonomambaajonj momakeja. Kawaajonj ii saanonj muro buņa qenj aowaa. ⁶ Qama kooliwaati, iikanonj nombaati, mono iikaenj moma laarij uuwoi mende totonj amba. Moņnonj uuwoi anji, iinonj kowe siri kaanja uma kamaankeja. Haamononj kowe qindiiro lansanj kema kankeja. Iikawaa so koloowabotiwaajonj mono qamakooliaajonj uuwoi mende amba.

* **1:1:** Mat 13.55; Maak 6.3; Apo 15.13; Gal 1.19

⁷ Uuwoi ejemba kaanja Pononj iwoi mubaatiwaajonj mono mende romongowa. ⁸ Iwaa uutanonj mono juquno kaiyakaya kuuya kanonj kinjololonj ama konjbara qen qaa kemamenj-kanmenj jenkeja. Kianj.

Wanaya ano qabuŋawo laaligo

⁹ Uumeleenj alauruna, onjo batugianonj tosianonj kamaanqeqeta laligogi Anutunonj onjoonj moro uuta kolooja. Kawaajonj mono saanonj onjoangia mepeseen aonkebu. ¹⁰ *Tosianonj uuta laligojuto, monenj hinagiaajonj mende mogi umakeji-waajonj ama kamaanqeqeta tani laligonj mono onjoangia mepeseen aonkebu. Yonoo laaligogianonj mono bura juraya kaanja koloonj sooliwaa. Kamaanqeqeta ano uuta anana komuwonati, iikanonj ororonj koloowonja. ¹¹ Weenonj kouma bura jenj kotooro qararangoj soolinj jurayanonj suma kamaankeja. Jurayanonj kamaaro batuyaa kaitania iimasiinŋawo kanonj titiikota koloonkeja. Qabuŋagiawo yonononj esuhinagia menj seiwombaaajonj ewaewanj komakejuto, laligonj bura kaanja gororongowuya. Kianj.

Anjgobato (manambato) ano anjgotete

¹² Anutunonj qaaya kokaen somongorota eja, “Ejemba uugianonj jopagonj nomakejuti, niinonj ii laaligo kombombanja onjoma wanjgianonj goul ila koma onjomanja.” Qaa iikawaa so bologaa anjgobatononj mombaa qaganonj uro iikanonj kaparanj koma kotiuro tegoro mono laaligo kotigaa ila soronj buja qen aonj oyanboyanj koloojaa. Iwaaajonj “Mono simbawonawo!” jejonj. ¹³ Kilenjaa Toyanonj Anutu anjgobato menj mubaatiwaa so mende kolooro Anutunonj monj singisonjgo ambaatiwaajonj mende anjgobato menj muja. Kawaajonj monjonj anjgobato uutanonj laligonj kokaen mende jewa, “Anutunonj anjgobato menj nono singisonjgo amambaaajonj anjenj.”

¹⁴ Anutunonj qaagoto, ananaa siinjana kombombanja bologanonj mono potitij kaanja horonj nonono motowaa bitinbitinanonj osininj singisonjgowaa anjgobatoja kaen motomotoonj ananaanonj koloonkeju. ¹⁵ Monjonj siinja kombombanja bologa mende somonjgoji, ii singisonjgo kondooja. Kondooro siinja kombombananonj koro ama singisonjgo ii merabora kaanja mero koloonkeju. Singisonjgononj koloonj somariid-abororo koomu kotiga koloonj munkeja.

¹⁶ Oo wombo alauruna, siingia kombombanja bologanonj mono mende tiligonj onjomba. ¹⁷ Kalenj awaa akadamiawo kuuya ii Anutunonj ano Siwe eukanonja asuginkeja. Koinj ano ween jaagara kouma kotonj kemeri unja-unjagaranonj korinj torinj amakejato, asa-saga kuuyaa Toya anj mende utegowaa. Aunja me unjaunja monj ii iwaanonj mende eja. ¹⁸ Anutunonj iwoi kuuya mokoloroti, nono iyonoo batugianonj yambu dologa koloonj laligowonatiwaajonj moro. Kawaajonj anjaa siinja so qaa honjaa kota uunananonj komoro iikanonj kolokoloo donjgoga nonono kolooninj. Kianj.

Buja qaa eenj mobonja me tenj koma mewonja?

¹⁹ Oo wombo alauruna, mono qaa koi romongonj mende duduuwu: Onj mono kuuya qaa mobombaajonj geja uulanawo qewu. Qaa lanj ii uulanawo mende jewu. Iriŋgianonj mono uulanawo mende soomba. ²⁰ Anutunonj nanamemenj dindinja ambombaa siinja momakejato, irinjonsoononj ii mende kondoonkeja. Kawaajonj mono irinjonsoonj mesaonj qaa bonjonj jenj laligowu. ²¹ Qewolonj kania kania ano nanamemenj jewonawononj qokotaajuti, ii mono mesaowu. Mono yangisenjgia mesaonj Anutu waa qaa baatanonj kema qaa kota uugianonj komomakeji, ii mono moma anjonj koma laligowu. Kaen anjgi qaa iikanonj saanonj hamo qen onjono letoma Siwenonj ubuya.

²² Buja qaa ii eenj toonj mogi honja mende koloo wabo. Kaanja silemale ama tiligonj aowuboto, qaa ii mono koma gbilinj laligowu. ²³ Monjonj qaa eenj toonj moma iikawaa so mende amakeji, iinonj eja kokawaa so kolooja: Monjonj jaasewanja atatononj (jainonj)

* **1:10:** Ais 40.6-7

aimakeja. ²⁴ Aima mesaon monjen kema kaitania nomaena, ii uulanawo duduunkeja. ²⁵ Ii awaa qaagoto, monjon kana qaa akadamuyawowaajon geja ama iigigiin iikanon qokotaan singisongowaa kasanonga loloonkeji, iwaa nanamemenaaajon mono “Eeso simbawonawo!” jewona. Iinon qaa moma ii mende duduunkejato, ii onanon ten koma iikawaa so amakeja.

²⁶ Monjon uumeleembaa komagbiligibili amambaajon jen je buu susuya mende galen koma ana kaen tiligon aonkeji, iwaa uumeleembaa Buna gawonanon mono iwoi omaya, hona qaa koloonkeja. ²⁷ Anutu Mangaa jaasewananon uumeleembaa Buna gawon soraaya silemaleya qaa memambaajon jejan ee, mono kokaen amba: Guan mera ano malo konjilin qaganon laligojuti, mono ii kema injiima kalan koma onoma laligowa ano balombaa nanamemenaa qewolonanon uuga tiloowabotiwaaajon mono galen men aon laligowa. Kian.

2

Kamaanqeqeta ii mende sureen onombu.

¹ Oo uumeleen alauruna! Jiisas Kraist Ponana qaqabunayawo moma laariwombaajon jejuti ee, mono ejemba tosaana mende injisoroon tosaana mende sureen onombuto, keda motoongonon ama onoma laligowu.

² Iikawaa sareqaaya mon ii kokaen: Eja qabunayawo mon, boro susuya goul bininawo ano opo malekuya iimasiinsiinawo, iinon qaa mirigianon uro eja wanaya mon selekopaaya junjura jewonawo iinon kaanagadeen unaga. ³ Uri onjo eja geria iimasiinsiinawo ii koma horon mun kokaen jewuyaga, “Oo somatanana, gii saanon jaageqeyanon eu kema dun rara qembonawo iikanon raba.” Kaen jen eja kamaanqeqeta ii iima tiin mun jewu, “Gii saanon goraayanon kema namba me kana qembonon kamaan raba.” ⁴ Sili kaana kolooro onjo kanageso batugianon bon jawo ama mendeema aon qemasologen ama qaagiawo kolooju. Roromongogia bologa otaan jenteego ejemba doogoya kolooju.

⁵ Oo wombo alauruna, mobu! Anutunon bentotona ejemba jopagon munkejuti, iyonoo buna ewaatiwaa qaaya jen kotiin somongoro. Qaa iikawaa so tosonian balon ejemba yonoo jaagianon kamaanqeqeta koloojuto, Anutunon ii iyanajon meweengon onono momalaarigiaajon ama uuta kolooju. Yononon bentotona uutanon keugi galen koma onono esuhinagiawo koloowuya.

⁶ Honanon uuta koloojuto, onjo ejemba wanaya injiima tiin sisiriin onoma laligoju. Ejemba qabunagiawo yononon onjo mone hinagia qaawaajon men kamaan onoma olonkalu ama onongi kamaanqeqeta koloonkeju. Yononon onjo horon onongi qaa jakeya jakeya kanon keumakeju. ⁷ Onjo Kraistwaa buna koloogi qa awaa soro ii onoma iikawaa so onoomakejuto, qabunagiawo yononon mono uumeleen (kristen) qa ii lan jen bolin kisama kema kan jenkeju? Namowaa uuta yononon ii kuuya amakeju.

⁸ *Kaen amakejuto, ononon Anutu bentotona kana qaa wana ten koma otaagi sokombaa. Anutuwaanon qaa ii Buna Terenon kokaen eja: “Geenga jopagon aonkejani, iikawaa so mono ejemba tosaana kaaniadeen uuganon ukalen ama jopagon onomakeba.” ⁹ Iikanon sokombaato, onjo ejemba tosaana injisoroon tosaana sureen onoma keda motoongonon mende ama onomakejuti ee, mono singisongo amakeju. Anutuwaanon kana qaa waleengi iinon mono qaagia ii mokolon jen tegon onombaa. ¹⁰ Monjon kana qaa kuuya ten koma otaankejato, iikanonga jojopan motoongonon kamaan qeji, iinon mono kana qaa korebore waleema qaayawo kolooja.

¹¹ *Kawaa kania ii kokaen: Anutu “Serowilin mono mende amba,” jeroti, iinon kaaniadeen jojopan qaa kokaen jen kotoro, “Mon mono mende qena komuwa.” Gii

* 2:8: Lew 19.18 * 2:11: Eks 20.13, 14; Dut 5.17, 18

serowilin mende anjanto, kilen mon qena komuji, iikanonj mono kana qaa kuuya waleendaboronj laligojan. ¹² Anutuwaanonj kana qaa ii singisonjgowaa kasanonja loloonj laligowombaajonj eja. Anutunonj kana qaa iikanonj gosinj nonoma qaanana jen tegoro solananiwutiwaajonj romonjonj qaagia iikawaa so jenkebu ano nanamemengia uujopa qaganonj amakebu. ¹³ Monjonj ejemba uujopa qaganonj mende kiankomun onjoma laligowaati, Anutunonj mono iwaa qaa gosinj kiankomu qaganonj mende jen tegonj mubaa. Monjonj ejemba uujopa qendeema onjoma laligowaati, Anutunonj ii gosinj munj saanonj kiankomunj muro simbawonjowo koloonj selia menj ubaa. Kianj.

Momalaari honja qaa ii koomuya kolooja.

¹⁴ Oo uumeleenj alauruna, monjonj “Jiisas moma laarijen,” jen iikawaa gawonja mende mero momalaaria iikanonj mono nomaenj ilaanj munaga? Qaayanondeenj moma laariro Anutunonj iima hamo qero letombaa me qaago? Ii qaago! ¹⁵ Iikawaa qaaya monj ii kokaenj: Uugia meleenjgiti, onjo batugianonj ejemba monjonj opo kerembaajonj amamaanj memeqemeenj menj weenj motoonjgowaa so nembaneneya qaa laligonaga. ¹⁶ Kaenj laligoro onjononja monjonj iwo aitonjonj selewaa nanjononjo mende munj kokaenj ijoro monaga, “Gii saanonj kema nembanene nenj gere konama bonjonj raba.” Qaa omaya ii moro iikanonj mono nomaenj ilaanj munaga? Ii qaago totoonj!

¹⁷ Kaanjiadeenj momalaari omaya toonj ii koomuya kolooja. Momalaari gawonja honja mende mejiwaajonj momalaarianonj mono qamo kaanja kolooja.

¹⁸ Monjonj kokaenj jenaga, “Giinonj uuga meleena niinonj nanamemenj dindinja otaankejenj.” Niinonj kawaajonj kokaenj gijojenj, “Giinonj ‘Anutu moma laarijen,’ jen iikawaa gawonja mende menj eenj momalaarigaa honja mono nomaenj qendeema nonaga? Niinonj uumeleembaa gawonja mewe iina kanonj mono saanonj neenaa momalaarinaa honja qendeema gombaa.” ¹⁹ Gii “Anutu motoonjo raji, ii moma laarijen,” jejani, ii awaa! Omejiilanj yonjononj kaanagadeenj ii moma laariju. Ii moma laarijuto, iikanonj qindii onjono Anutuwaajonj jenengia oronkeja.

²⁰ Oo eja uuga qaa, gii omejiilanj yonjo tani kaanja moma laarinkejanj me? Momalaariwaa gawonja mende mena honja mende kolooro qaa ii eenj omaya jena momalaariganonj mono iwoi omaya, honja qaa koloonkeja. Iikawaa kania ii sareqaana iikanonj qendeema gonja me qaago? ²¹ **“Qaago!”* jewabotiwaajonj ama sareqaa monj jema. Momalaariwaa wanjalenana Aabraham iinonj dindinja nomaenj kolooro? Iinonj Anutuwaa jeta tenj koma meria Aisak wama kema alatanonj ama kanonj siimolonj oomambaajonj ano. Kaenj ama momalaari qaganonj gawonj mero Anutunonj ii iima qaaya jen tegoro solananiro. ²² Sareqaa iikawaa kania ii iima asarijanj me qaago? Aabrahamnonj moma laarinj qaagadeenj mende jeroto, momalaari qaganonj nama iikawaa silia kaanagadeenj qero nemunj kono sokono. Nanamemenj dindinja ama menj laligoro momalaarianonj iikaanj somariinj akademuyawo kolooro.

²³ **Bunja Terenonj qaa monj ii kokaenj eja, “Aabrahamnonj Anutu moma laarinj muro qata Eja Dindinja jero.”* Qaa ii eenjononj honjowo koloorotiwaa so ii oogita tosonianj Aabrahambaa qata “Anutuwaa aliaga,” kaenj qama jenj laligogi. ²⁴ Solanja koloowombaajonj momalaariwaa qaa ii jenananondeenj jeninj mende sokonja. Silinananonj momalaariwaa nanamemenj honja ambonjati eenj, Anutunonj mono qaanana jen tegoro solananiwonja. Sundunanonj mono iikawaa kania qendenja.

²⁵ **Sareqaa monj ii kaanagadeenj jewe uumeleenj gawombaa kania ii qendeema gombaa: Israel yonjononj gomanj iima kotowaotiwaajonj eja woi wasinj oronji keni kana somataa emba qata Reihab iinonj uruama kalanj koma oroma kana monjonj oromesaoro keni. Iinonj momalaariwaa nanamemenj kaenj ano Anutunonj ii iima qaaya jen tegoro solananiro. Kianj.*

* **2:21:** Jen 22.1-14   * **2:23:** Jen 15.6; 2 Hist 20.7; Ais 41.8   * **2:25:** Joos 2.1-21

²⁶ Niinon qaana koi kokaen jen tegomaņa: Eja kokoosoya qaa ii qamoya. Iikawaa so momalaari gawonmemeya qaa ii mono koomuya kolooja. Kian.

3

Neselanananon mono tiwilaan nonombabo.

¹ Oo uumeleen alauruna, onoononņa mamaganon uugia waaro “Tosaanņa yonoonon koposo mindingowonņa,” jen boi qaazazu, eja to koloowombaaon uugia waambabo. Nono tosaanņa kuma onoma ananaa roromonononana mende mindingowonņati een, Anutunon ii iiro mende sokono qaanana gosin kotakota jen tegon iikawaa so ironņa uugun nonombaa. ² Ii kokaembaaon jejen: Anana kuuyanon kana qaa mamaga qiwitigonkejon. Monon neselanņa galen koma qaa mende qiwitigonkeji, iinon mono eja akadamuyawo soro kolooja. Iinon saanon kotiin laaligoya kuuya kaanagadeen galen koma laligowaa.

³ Hoos ii siinana ten kombutiwaajon ama aen qawa qaa oogianon sulun somonon kasanon horon kanon saanon hongia somata kuuya ii mindinqindin ama ononin kemakeju. ⁴ Kaanagadeen wanņo somata iikawaa siligia romonņowu. Wanņo tosia ii somasomatato, kilen haamo kotiganon ii nanņon ononņi kowe koton kemakeju. Somata qatawo koloojuto, ii kilen kekenņa galen kapten iinon wanņo gilinanon rama siinņa otaan stia (steer) loğaya melaa iikayadeen melenņeleen ano wanņo somatanon kawaa so meleema kemakeja.

⁵ Neselambaa kania ii kaanideen. Ii sele busunanaa kitia melaadaga koloojato, kilen saanon qaa somata kania kania iikanon selenana men uma jenkejon. Mono koi romonņon laligowa:

Gere lokota melaadanon tereema kemen saanon jolonon monon duuya somata qatawo jedabororo kamaanaga.

⁶ Neselanananon kaanagadeen gere bolan kaanņa kolooja. Ii sele busunanaa kitia kitia iikawaa batugianon rama qewolombaa kondomondoo nemunņa kolooja. Kaen kolooro gere siawaa Toyanon jiilananon ootirin iikanon upiapiro afaanagadeen uugerenon monon jero uuta kuuya kotomoton tilooro laaligoyanon nanamemenņa kuuya ii jewon kaanņa totowiwaa. ⁷ Anutunon iwoi kuuya mokoloroti, ii oro kania kania, koon me iwoi baagianon koma kondondonņonkejuti me kowenon laligojuti, ii ejembanon men loorin onombutiwaa so kolooju. Tosaanņa ii koma tutugon men loorin ononņi miriwaa oroya kolooju.

⁸ Kaan koloojuto, neselanananon mono oro kawalia kaanņa kolooja. Ii nomen warabe kaananon saa qeqeta koloon onomumu kaanņa ononņon ninin men komun nonomambaaon jojorinkeja. Ejemba kuuyanon ii men loorin somonņon mubombaaon amamaankeju. ⁹*Neselanananon Pon Jisas ano Man Anutu mepeseen oromakejon ano leegen ejemba iyanņa kaitani kaanņa mokoloon ononoti, ii qaa seinon lan qasuaan onomakejon.

¹⁰ Neselan motoonņo iikanon Anutuwa qata mepeseenkejon ano qaa seinon tosaanņa qasuaan onoma jenkejon. Oo uumeleen alauruna, kaniagianon kaanņa ero mende sokonņa. ¹¹ Apu saanņa ano kaambogawo ii apu jaaya motoonņononņa ujunņon koumakejao me qaago? Kaan qaago. ¹² Oo uumeleen alauruna, joganonņa pandigbamo (san) ii saanon koloonkeja me qaago? Kaanagadeen jao gerenonņa mandariina saanon koloonkeja me qaago? Iikawaa so apu saanņa ii kou kaambogawononņa ujunņomambaaon amamaankeja. Mono ii.

Momakooto honņa ano qolonmolonņoya

* 3:9: Jen 1.26

¹³ Onoo batugianon moronon momakootowo koloon qaa mindingowaatiwaa so kolooja? Monnon “Kaana kolooja,” jewuti een, iinon mono uuta ii momakootoyaa so men kamaan silianon gumbonjonjon nanamemenja qendeen asuganon asugiro iinin sokombaa. ¹⁴ Iikanon sokombaato, uugianon motoqoto koloon uunon junjun ero irinjonsoon kaambogawo moma gemaqeqe ama aonkejuti een, momakootogia iikawaajon mono selegia een toon mende men ubu. “Qaa hona otaajon,” jen mono iikawaa hona kolatiwubo. ¹⁵ Yonoo-non momakooto kaana ii balombaa momakootoyaga. Ii Siwenonga mende kamaankejato, omejiilan yononon ejemba sololoon ononji jegi Unja Toroyanon iikawaajon wosobiri momakeja.

¹⁶ Daen yonoo uugianon motoqoto koloon uunon junjun ero irinjonsoon moma gemaqeqe ama aonkejuti, iyonoo laaligogianon sisau ilinwalin ero sili angonjorayawo kania kania otaankeju. ¹⁷ Ii otaankejuto, momakooto Siwenonga kamaankeji, iikawaa kania mutuya ii nanamemen soraaya. Momakooto soraayaa silia tosaana ii kokaen: Luaenon laligowombaa siina en onono gumbonjonjon qaganon tosaana uujopa ama onoma qaa baatanon kenji Unja Toroyanon uugia saa qero tosaana kiankomun ama ononji uumomogiaa hona awaa awaa ii mamaga asuginkeja. Gbingbaon mesaon ejemba qaagia bakasasan mende gosin selenondeen ala-ala mende laligoju. ¹⁸ Luaeqeqe ejembanon luaenon laligowombaajon moma iikawaa kota komogi hona nanamemen dindina kolooro oyanboyan laligonkeju. Kian.

Balombaa momakooto mesaon Anutuwaa ala koloon laligowu.

4

¹ Naa iwoinon manja ano angowowo kondooro batugianon koloonkeja? Onoangiaa siingia kombombananon mono waama sele busugia sokono awaa ano bologa iikanon aworanjori manja ano angowowo koloonkeja. ² Ono iwoi kania kania mewombaa siina kotakota bobo momakejuto, ii onoo buna mende koloonkeja. Iwoiwaa iimasiin ama baagon uugianon gere jero ejemba unugi komunkejuto, kilen ii mende menkeju. Kawaajon yon jen ango-wowo ama manja qenkeju. Ono Anutuwaajon mende gama koolin onoangio een mewombaajon mojuti, iikawaajon ii mende buna qen aonkeju.

³ Anutuwaajon gama koolinkejuto, kilen ii kokaembaajon mende menkeju: Uugianon mende dingoro iwoi onono ii mesoon onoangiaa siingia kombombana bologa metogon sele busugiaa korisoro ambombaajon moma welemakeju. Ii mende sokono Anutunon ii angon komakeja. ⁴ Oo ono olonkalu ejemba kaana kolooju. Loemba kana dindina mesaon serowilin amakejuti, ono mono iikawaa so Anutu mesaon uumeleembaa gadokopa ejemba yonowo ala-ala men monej hinanondeen uugia somonjon laligoju. Tani kaan ama iikanon mono Anutuwo kerekere amakeju. Ii moma kotoju me qaago? Kawaajon monnon uuta balombaa siin kombombana bologa metogomambaajon amakeji, iinon mono Anutuwaa kereya kolooja.

⁵ Buna Terewaa qaa mon ii kokaen oogita eja, “Unaya Toroya uunananon ama nononota laligoji, Anutunon ii siina kombombana iikanon saa qero laligoja.”* Qaa ii omayaga kania qaa kaen romongowubo. ⁶ *Qaa ii omayaga qaagoto, ono iikawaa so siingia tororo Anutuwaanon ambuti een, iinon mono kalenmorian hononja qaa onomakebaa. Kawaajon Buna Tere koi jen oogita eja:

“Anutunon sewankiki ejemba tuarenjen ama onomakejato, uugia men kamaankejuti, iiga mono kalenmorian onomakeja.”

⁷ Kawaa so ono mono uugia gosin Anutuwaa qaa baatanon kema laligowuto, Kilenaa Toya tuarenjen ama mugi onomesaon misinjon kemaliwaa. ⁸ Mono Anutuwo

* **4:5:** Buna Tere qaa iikawaa kania mon ii kokaen, “Unja Toroya uugianon anota laligoji, iinon jopagon nonomambaa siina kombombana moma ananaajon motoqoto momakeja.” * **4:6:** Gba 3.34

soomonjo ama kosianonj kagi iinonj onjowo soomonjo ama kosogianonj nambaa. Singisonjo megi borogia-nonj totowiro Jiisaswaa sayanonj ii songbambaatiwaajonj qama kooliwu. Uugianonj junquno kemaqen-kanqen lanj angij uugianonj tilooro koma konjoratinj onono soraaya koloowutiwaajonj qama koolinkebu. ⁹ Mono tapekokorogia moma kotonj jingenj qama woso-biri moma silama saabu. Jomo ainjolongia mesaonj meleema amburerenj ambu. Korisorogia mono mesaonj wosobiri moma aowu. ¹⁰ Mono Pombaa jaanonj menj kamaanj aogij iinonj metaama onjombaa. Kianj.

Uumeleenj alaurugia yonjoo qaagia mende jenj tegowu.

¹¹ Uumeleenj alauruna, gemaqeqe qaa mono mende jenj aonj laligowu. Monjonj qaa kaanja jenj kisma uumeleenj aliaa qaaya jenj tegoji, iinonj mono Anutuwaanonj kana qaa jenj tegonj menj kamaanj anja. Gii Anutuwaanonj kana qaa jenj tegonj gogoraagenj ama iikaanja kanonj ii mende tenj komakejanto, ii silemale ama umbuqumbulinj ejaga koloonj laligojanj. ¹² Anutunonj kana qaa jenj kotonj nonoma iikawaa so mono qaanana gosinj jenj tegoro tiwilaawonja me kianjkomunj nonono oyanjboyanj koloowonja. Iinondeenj jenteego Tonana koloojato, gii mono geengaaajonj “Moroga koloojen?” jenj alaga gosinj qaaya jenj tegonjkejanj? Kianj.

Sele memewaa galenj meme qaa

¹³ *Mono geja ambu! Tosaanja onjo selegia menj uma kokaenj jenkeju, “Nono kete me woranj koi mesaonj taonj ii me ii kanonj kema konjkororo ama monenj somata horonj gbani motoonjo laligoninj tegoro kanonja eleema kawonja.” Niinonj kawaaajonj kokaenj injijowe mobu: ¹⁴ Laaligogia woranj nomaenj laligowuti, onjo ii mende moma kotoju. Onjoo laaligogiaa kania ii nomaenj? Ii kaaso koosuwaa soga kambanj torodaamonj asuginj enj aliwaa. ¹⁵ Kawaaajonj onjo mono kokaenj jegi sokombaa, “Pombaa uusiinanonj ananaajonj kaenj ero jaawo laligowonjati eenj, mono kaanj kaanj ama mewonja.” ¹⁶ Kaenj mende jenkejuto, eenj toonj jaba-arambaranj ama onjonganja selegia menj uma mepe-seenkeju. Nanamemenj kuuya kaanja kanonj mono bologa kolooja.

¹⁷ Qaana jenj tegomambaaajonj ama kokaenj jejenj: Monjonj sili awaa qenj mewaatiwaa kania moma kotonjo ii mende ama mewaati, iinonj mono singisonjo anja. Kianj.

5

Ejemba esuhinagiawo yonjoo galenj meme qaa

¹ Oo ejemba esuhinagiawo, onjo mono geja ama qaana koi mobu: Kakasililinj siimbobolo qagianonj ubaati, iikawaaajonj mono amburerenj ama qama silama saabu. ² *Monej esuhinagianonj mono gisaadaboroja. Gejalolonj ano dumunjanj yonjononj opo malekugia kitomitonj nenkeju.

³ Onjo kambanj tetegoya kokaamba miri, kare ano esuhina tosaanja goul, silwanonj memeta ii qanonj qanonj menj kululuugi eji, ii kasukerajujunonj turudabororo tonore-awo (rost) menj eja. Tonorea ano kasukerajuju iikanonj dangunu kaanja enj kaniagia kambanj tetegoya kokanonj kokaenj qendeembaa: Onjo laaligogia monenj hinanonj somonjonj mesoqesoogi jangonj qaono tiwilaawuya. Tonorea ano kasukerajuju iikanonj mono gere bolanj kaanja sele busugia kaanjagadeenj menj boliwaa. ⁴ *Mono koi romonjowu: Gawonj meme ejemba gawonjianonj tetebaro menj timintamenj ano oro qinjij qonjoma laligogiti, onjononj iyonjoo tawagia ii bone qaganonj anjonj konji. Onjo iyonjoo saa njindinj-nundurugia moju me qaago? Qamasilangia iikanonj mono Ponj Anutu, ku-usunj kuuyaa Toyaa gejianonj kemedabororo moja.

* 4:13: Gba 27.1 * 5:2: Mat 6.19 * 5:4: Dut 24.14-15

⁵ Ononon namonon koi iwoi kania kania jaasongo bunja qen aon siiseweweya qaa laligon sele busuwaa korisoro ama siingia metogon aon laligogi. Balombaa omakeleyanon somonon onono jejelomban mamaga lan ama baonon newageen nepaqepalo ney laligogi. Anutunon qaagia jey tegoro unugi komuwutiwaa kambanganon kan kuuwaati, mono kamban iikawaajon jojorin kelegiawo koloon laligoju. ⁶ Ejemba koposowaa qaagia qaa onjo mende tuarenjen ama onongi kilen qaagia jey tegon lan unugi komun komun laligogi.* Kian.

Bij mokosingon bosima qama koolin laligowu.

⁷ Oo uumeleen alauruna, onjo Ponon koubatiwaajon mamboma kamban biiwia kokanon mono mokosingon bij bosima nambu. Kaen nama komakoomo ejawaa tania ii romongowu: Iinon nembanene namonon komoma nama hona sewana uuta asugiwaatiwaajon kaparan koma mambomakeja. Kaparan koma mamboma laligoro kon bedu kambananon karo mombo mambono konjuru kambananon kan kuunkeja. ⁸ Onjo kaanideen mono bij bosima mokosingon nambu. Ponon mombo kawaatiwaa kambananon torijiwaajon ama mono uugia men kululuun bon qen nambu.

⁹ Oo uumeleen alauruna, Anutunon qaagia jey tegoro lombo mokoloowubotiwaajon mono onongiaa batugianon qaa jeymeesan ama uugianon njindin-nunduru mende jey aonkebu. Mobu, jenteego Toyanon mono dodowin nagunon nanja. Kian. ¹⁰ Uumeleen alauruna, gejatootoo ejemba yononon wala eenanon Pombaa qatanon Bunja qaa jegi kakasililin men onongi moma kilen mokosingon bij bosima kaparan koma laligogi. Onjo mono iyonoo tanigia romonon kana lasugia otaan laligowu. ¹¹ *Tosianon kaparan koma bij bosima laligon haamo angiti, nono iyonoojon "Ii-a simbawonawo!" jejon. Eja qata Job iinon kakasililin moma kilen kaparan koma haamo anoti, ii moju. Haamo ano tetegoyanon Pon kiankomu Toya koloon niniima koboonykeji, iinon oyanboyana muro laligoro. Mono ii romongowu. Kian.

¹² *Oo uumeleen alauruna! Qaa kota uuta mon koi jemana. Onjo qaa ii me ii jewuti, ii jojopan qanon kokaen mende jey kotiiwu, "Qaana honawo mende kolooji een, Siwe Toyanon saanon lombo ano qananon ubaa me balombaa omejiilananon balon mewagoro meren men turun nomba." Qaa ii me jojopan qaa tosaana iikaana kanon mono qaagia mende jey kotiiwu. Kaen qaagoto, oo-qaawaajon moma "Oon!" iigadeen jewu ano qaago-qaawaajon "Qaago!" jewu. Potagororon qaa jegi Anutunon qaagia jey tegon irona meleeno qagianon ubaa. Kian.

Momalaari qaganon qama kooligi hona koloowaa.

¹³ Uumeleen ejemba onoononga monon qenjenmanjenawo laligoji een, iinon mono Anutu qama kooliwa. Monon korisoronon laligoji een, iinon mono rii qama Anutu mepeseewa. ¹⁴ *Onoononga monon ji kiro laligoji een, iinon mono uumeleen kanagesowaa jotamemeya horon onono kan Pombaa qatanon kele selianon morin iwaajon qama kooliwa.

¹⁵ Momalaari qaganon qama kooligi Ponon ejemba jiawo ii hamo qen muro qeangon mombo waabaa. Singisongo ama ji mokoloroti een, Anutunon mono singisongoya ii songbama mesaowaa.

¹⁶ Kaen kolooro Anutunon hamo qen onono qeangowutiwaajon mono singisongogia jokolon aon Anutuqama qama koolinkebu. Ejemba solana monon uuta men kululuun Anutu qama kooliwaati, iikawaa honanon mono damuyawo ano usunawo koloowaa.

¹⁷ *Iikawaa sareya mon ii gejatootoo eja qata Elaija. Iinon balon eja anana kaana

* **5:6:** Qaa iikawaa kania mon ii kokaen: Onjo eja koposowaa qaaya qaa kilen qaaya jey tegon qegi komuroti, iinon onjo mombo mende qotogon onomakeja. * **5:11:** Job 1.21-22; 2.10; Ond 103.8 * **5:12:** Mat 5.34-37 * **5:14:** Maak 6.13 * **5:17:** 1 Kin 17.1; 18.1

laligoro. Iinoŋ koŋ mende kawaatiwaaŋoŋ uuta meŋ kululuuŋ kaparaŋ koma qama kooliro koŋnoŋ gbani karooŋ ano koiŋ 6 kawaa uutaŋoŋ namonoŋ mende kamaaro. ¹⁸ *Kambaŋ ii tegoro mombo qama kooliro sombiŋ injaŋ kono koŋ kiŋ bedu mero nembanene mombo toŋgoŋiŋ kolooro. Kiaŋ.

Moŋnoŋ jinjaun keno alianonŋ ilaaro sokombaa.

¹⁹ Uumeleenŋ alauruna, oŋoonoŋga moŋnoŋ qaa hoŋaa kania qiwitigoŋ jinjaun keno moŋnoŋ ii mokoloonŋ kana dindiŋanoŋ mombo wama ambaati eenŋ, ²⁰ *iikawaajoŋ mono kokaenŋ romoŋgowu: Siŋgiŋoŋgo ejemba moŋnoŋ jinjaunŋ kaniaŋoŋ keno alianonŋ ii iikanonŋa wano uuta looriro mombo meleembaati, iinoŋ mono koomu kotiga mende komuwaa. Alianonŋ ii gere sianonŋ kemebabotiwaajoŋ aŋgoŋ koma muro Anutunonŋ siŋgiŋoŋgoya seiseiya ii soŋgbama koma turuwaa. Kiaŋ.

---

* **5:18:** 1 Kiŋ 18.42-45   * **5:20:** Gba 10.12; 1 Piito 4.8

Piitowaanon Tere 1 Piitonon Tereya mutuya ano. Jen-asa-asari

Piitonon Bunja Tere koi oon Kraistwaa alauruta Eisia prowinswaa Noot waagen deema laligogiti, iyonoojon ano goman liligon keno. Kanain qagia kokaen qama ooro, “Anutunon ejemba anaaajon meweengon ononoti, iyononon.” Momalaari ejemba sisiwerowero mokolon siimbobolo moma laligogiti, iyonoo uugia nangowaatiwaajon moma Tere koi ooro. Kraistwaa Oligaa Bunawaa kania duduuwubotiwaajon ama Jiisaswaa qaaya mombo kokaen jen asariro, “Jiisasnon komuroto, mombo koomunonga gbilin waama mombo eleema kamambaajon jen somongon oyanboyan koloowombaa jejeromonromon nonono mambomakejon. Kawaajon siimbobolo momakejuti, ii mono moma angon koma kaparan koma kotiin nama laligowu. Siimbobolo iikanon momalaarigia gosiro honawo koloowaati een, Anutunon mono tawaya meleema onombaa. Jiisas Kraistnon asugiwaati, kaban iikanondeen mono akadamugiawo koloowuya. Qaa ii moma mono awasan kaka nambu.” Kaen qambanmaban onoma ooro.

Konajilin kambananon uugia nangon onoma toroqen kotiin kokaen uukuukuu men onono, “Ono Kraistwaa bunja koloojutiwaa so mono laaligo soraaya laligowu.”

Buk kokawaa bakaya waja 6 ii kokaen:

Qaa mutuya 1.1-2

Anutuwaa hamoqege gawombaa kania 1.3-12

Laaligo soraaya laligowombaa jen kotoo 1.13-2.10

Siimbobolo qaganon gawon nomaen bosimbona 2.11-4.19

Uugia meleema men kamaan gawon mewu 5.1-11

Bunja tere kokawaa qaa kota waja 5.12-14

¹ Anutunon ejemba iyanaaajon meweengon nonono nonoononga tosia ononon Israel mesaon prowins qagia Pontus, Galesia, Kapadosia, Eisia ano Bitinia kanon deema kema laligoju. Piito niinon Jiisas Kraistwaa wasiwasi eja aposol koloon onowo qaa amin mobombaajon tere koi oojen. ² Manana Anutunon waladeen monowaa monoyanon momo aren ano ero iikawaa so Unja Toroyanon onjo men sorain onono Anutuwaa bunja koloogi. Anutunon onjo Jiisas Kraistwaa jeta ten kombutiwaajon meweengon onono Kraistwaa sayanon qeesaaro onomorin songbama onomakeja.

Anutuwaa kalenmoriananon mono uugia so seiro luaenon laligowu. Kian.

Oyanboyambaa jejeromonromonanaajon Anutu mepeseewonja.

³ Anana Ponana Jiisas Kraistwaa Manja Anutu ii kokaembaajon mepeseenkebona: Anutunon kiankomu somata nonoma nunuano kolokoloo dologa koloonin. Kolokoloo dologa koloon Jiisas Kraistnon gbilin koomunonga waaroti, anana iikawaa so gbilin waama oyanboyan koloowombaaajon jejeromonromon ama laligojon. ⁴ Oyanboyan bunja qen aowombaaajon jejeromonromon ama mambomakejon. Anutunon oyanboyan ii uumeleen alauruta nonombaatiwaajon Siwe gomanon anota eja. Iikanon en mende sakaka kasukerajuju men totowin gisaan aliwaa. ⁵ Momalaari koma gbiliwuti een, Anutuwaa esunanon sopa somongon kokojiji onono Siwewaa bunja laligogi Jiisasnon saanon unuano Siwenon uma oyanboyan koloowuya. Anutunon Hamoqege Toyaa kania kaban tetegoyanon kaen ninisaandabororo ejemba jen asarin onombonatiwaajon ama eja.

⁶ Oyanboyan koloowombaajon aisoon laligojuto, namonon laligonin Anutunon angobato Toya mende somongoro lombo angosisiri kania kania kolooro siimbobolo mokoloon moma laligoju. Kamban toroga kaana laligowuto, ii kilen korisoro ama laligoju. ⁷ Anutunon angobato mende somongoro qagianon uma momalaarigiala tania gosinkeja. Jamo hona kotakota qata goul kawaa sewana ii maa suan uugujato, kilen kamban monon alidaborowaa. Kamban toroga ewaatiwaajon ama ejembanon goul ii gerenon dalasisi oon honanon godomaruruya ewabotiwaajon gosin angotete menkeju. Iikawaa so onjo onanon tororo moma laarin nama kotinkeju me qaago, angotetenon mono iikawaa kania qendeemakeja. Anutunon uugiala honanon goul kokaembaajon uuguwaatiwaajon moma gosinkeja: Momalaarigianon powowon kotakota kolooro sewana uuta iikanon goul silwa mamaga uugun kamban tetegoya qaa ilaan onono sokombaa. Kaen injiira sokombaati een, Jiisas Kraistnon mombo asugiwaatiwaa kambanonon mono mepeseen onono Anutuwaajaanon qabuna mokoloon akadamiugawo koloowuya.

⁸ Onjo Kraist mende iima kilen jopagon mun laligoju. Kamban kokaamba Kraist mende iima kilen moma laarin munkeju. Kaen ama korisoro akadamiyawo ama aisoonkeju. Korisorogia iikanon mono jenon mende jejetaa so koloaja. ⁹ Onjo Jiisas moma laarigi hamo qen onono letongi. Momalaarigiala toona ii Siwe gomanon eu raja. Anutunon kokoosogia mero ononon eukanon uma toon ii uulanawo oosiriwutiwaajon moma korisoro amakeju. Kian.

Gejatootoo ejembanon jejeromonromon ama laligogi.

¹⁰ Gejatootoo ejemba yononon hamoqeqewaa kania mongama Anutu qama koolin qiqisi ama moma gosin laligon kougi. Kaen laligon Anutunon kalenmorian onombaatiwaajon moma asarin iikawaa gejatootoo qaaya ii waladeen jen laligon kougi. ¹¹ Kraistwaa Unja Toroyanon gejatootoo ejemba sololoon onoma asugiwaatiwaa qaaya inisaama sane qen kokaen injiira, “Kraistnon siimbobolo moma iikawaa gematanon asamaran akadamiyawo mokoloon asarin laligowaa.” Kaen injiira moma Hamoqeqe Toyanon naa kambanon ano nomanomaen asugiwaati, iikawaa kania mongama qiqisi ama moma gosin laligogi. Kaen laligon buju qaaya qaaya waladeen nanon jen laligon kougi.

¹² Hamoqeqe Toyaa kania mongama qiqisi ama moma gosin laligogi Unja Toroyanon momo kokaen inisaama injiira, “Onjo mono onoangia welen mende qen aowuto, ejemba kanagen koloon qaagia weengowuti, mono ii ilaan onoma laligowu.” Kaen injinon gejatootoo qaa ononoti, nono tosanon ii kamban kokaamba liligon jen asarin ononin mogi. Kraistnon Unja Toroya Siwenona wasiro kamaan ejemba sololoon inaan onono Oligaa Buna jen uukuuku men onoma laligogiti, iyononon Buna qaa iikayadeen jen laligogi. Gejatootoo qaa iikawaa hona kolooro Siwe gajobaurunananon kaanagadeen ii uun iima kania moma asariwombaajon awelegon laligoju. Kian.

Anutunon soraaya laligowombaajon nonoomakeja.

¹³ Buna qaaya kaen ejiwaajon onjo mono uugia Anutuwaajaanon mewombaajon opogia horogi kiro jorin men afaangon aon nambu. Mono bon qen onoangiala nanamemengia galen koma aon laligowu. Jiisas Kraistnon mombo asugiwaatiwaa kambanonon kalenmorian onombaati, mono iikawaajon mamboma jejeromonromongia kuuya iikanon ama laligowu. ¹⁴ Anutuwaajaanon meraboraurutanon qaaya ten komakejuti, onjo mono iikawaa so kana soraaya otaan laligowu. Wala lalabubu tompin laligogi onoangiala siingia kombomana bologanon yaiwisisi men onongi lansan laligogi. Kaana laligogito, kamban kokaamba nanamemengia mono siin iikawaa so mende toroqen ama men laligowu. Lan sisau laligowubotiwaajon mono galengia men aon laligowu.

¹⁵ Lan sisau qaagoto, Anutu soraayanon onoono onjo mono kaanagadeen iwaa so nanamemengia kuuya kanon soraaya koloon laligowu. ¹⁶ *Buña Terewaa qaa mon kokaen oogita eja, “Niinon toroya soraaya laligojenjwaajon noo bunauruna onjo mono soraaya koloon laligowu.”

¹⁷ Anutuwaajon “Manhana,” jen ku-usuna koma horonkejon, iinon man awa-gayaajon ama ejemba tosaana mende ninisoroon tosaana mende sureen onomakeja. Kuuya ananaa nanamemenana mono keda motoongonon gosin motomotoon ananaa qaanana jen tegowaa. Kawaajon Anutu toroyaa bunauruta koloojuti een, namonon kusu laligowutiwaa so mono soraaya koloon laligowu. Jegianondeen qaagoto, nanamemengianon mono Anutuwaajon jeta uuguwombotiwaajon sombugia moma laligowu. ¹⁸ Kaanagadeen Anutunon dowegia merotiwaa kania momago mono soraaya koloon laligowu. Ambosakonurunananon tando lopion momo aren tondu otaan nanamemen omaya qendeema nonongiti, Anutunon onjo iyonoo so toroqen tondu laligowubotiwaajon sewangia uuta gilin dowegia mero. Sewangia ii silwa goul uugun giliroti, ii moju. Balombaa monej hina aliwaatiwaa so kolooji, iwoi iikaana kanon sewangia mende mero.

¹⁹ Iikanon qaagoto, Kraistwaa saya sewana uuta iikanon mono wangia mero. Kraistnon lama meria solana wiji buubuuya qaa kaana kolooro ii siimolon onjo-oombaa tani kaana qegi saya kamaaro. Kawaajon mono soraaya koloon laligowu. ²⁰ Anutunon walawala Siwe namo mende mokoloon oroma kaman iikanona Kraist meweengon downana mewaatiwaa gawon aren ii waladeen ama arengoro. Ii arengodabororo ero laligon kouma laligogito, kaman tetegoya kokanon ononon qeangowutiwaajon ama ninisaano asuganon kolooro. ²¹ Kraistnon nemun koma onono saanon Anutu moma laarin munkeju. Anutunon Kraist men gilin muro koomunonga waaro asamararan muro laligoja. Iikaana laligojiwaajon ama onjo Anutu moma laarin nama qaa kuuya jeroti, iikawaa so ama menkebaatiwaajon jejeromonromon ama munkeju.

²² Jejeromonromon ama mun qaa hona ten kongi Kraistwaa sayanon koma kon-joratin onono laligowu. Kaana laligon saanon uumeleen alaurugia gbingbaona qaa jopagon onoma laligowu. Uu wombogia kuuyanon mono kaparan koma tororo uujopa ama aon laligowu. ²³ Laaligo kotigaa qaaya kanon mono nemun koma onono kolokoloo dologa koloogi. Balombaa qaa kusuga monon mende nemun koma onono Man somataa meraborauruta koloogi. Anutuwaajon qaayanon mende aliwaato, mono tetegoya qaa zen en ubaa. ²⁴ *Qaa iikawaa kania ii Buña Terenon kokaen oogita eja:

“Ejemba kuuya onjo mono gbojoja lolo tani kaana kolooju. Akadamugia kuuya ii juraya asasagagiawo tani kaana kolooja.

Gbojoja lolonon mono soolin gororongogi juragianon boratin tegoqegon kamaawuya.

²⁵ Kaen kamaawuto, Pombaa Buña qaa laaligo kombombana nonomakeji, iikanon mono tetegoya qaa kotiin en ubaa.”

Buña qaa iikanon Oligaa Bunaya kolooro tosonian ii jen asarin onongi moju. Kian.

2

Jamo laaligoyawo iwo nama mono soraaya kolooju.

¹ Buña qaa mojuutiwaajon mono kilengia kuuya kotogon giliwu. Gbingbaon qalomalowen kuuya ii mono mesaowu. Uumeleembaa nanamemen seleseya ii mono sisia men togowu. Goronkiki ano gemaqeqe qaa kiisan amakejuti, ii kuuya mono qetegogi kamaan tegowa. ² Merasisi gbingbaongia qaa yononon ajugadeen newombaajon moma awelegonkeju. Onjo mono iikawaa so Buña qaa mende meerangogiti, ii uu

* **1:16:** Lew 11.44-45; 19.2   * **1:24:** Ais 40.6-8

wombogianon ambombaajon awelegon laligowu. Kaen laligon momalaarigia koma gbiligi somariin kotiiro letoma laligon oyanboyan koloowu. ³ *Bun̄a Terewaa qaa mon̄ ii kokaen̄ eja, “Nembanene mon̄ kisiriin̄ ainja mogiti, iikawaa so mono Pon̄ awaa iwo qokotaan̄ ainja mobu.” Qaa iikawaa so Pombaa ainja mojuti een̄, mono Bun̄a qaanon̄ somariin̄ kotiin̄ laligowu.

⁴ Kraistwaa sareqaa mon̄ kokaen̄ jemaña: Kraistnon̄ waama Anutuwaa tando kombombaña koloon̄ laaligo kotigaa wota kolooja. On̄o mono iwaanon̄ kan̄ mombo letombu. Ejembanon̄ tando mombaajon̄ “Jamo omaya,” jen̄ gema qen̄ mesaogito, Anutunon̄ ii Hamoqeqe Toya koloowaatiwaaajon̄ meweengon̄ iwaajon̄ moro sewaña uuta somata kolooja. ⁵ Kraistwaanon̄ kan̄ gbilin̄ on̄oangio kaan̄agadeen̄ mono jamo kowonjin̄ laaligogiawo kaan̄a koloowu. Kaen̄ koloon̄ kotiin̄ laligogi Siwewaa moton̄qeqe iinon̄ on̄oma uugia meagoro kotikotii mokoloon̄ uuwaa laaligowaa jiwowon̄ jigo hon̄a koloowu. Un̄a Toroyanon̄ uugianon̄ laligon̄ sololoon̄ men̄ letoma on̄ono mono jiwowon̄ jigo iikawaa jigo gawon̄ galen̄ soraaya koloon̄ nambu. Un̄a Toroyanon̄ nemun̄ koma inaan̄ on̄ono ten̄ koma Anutuwaa waeya men̄ mepeseen̄ mun̄ laligowu. Kaen̄ laligogi Anutunon̄ injiima Jiisas Kraistwaaajon̄ ama nanamemen̄gia kaan̄aa ainja moma laligowaa. ⁶ *Bun̄a Terenon̄ qaa mon̄ ii kokaen̄ eja:

“Iibu, Anutu niinon̄ kowonjin̄ tando mon̄ meweengon̄ Zaion̄ baan̄anon̄ Israel̄ tuun̄ somata uugianon̄ komowe ii jin̄gbilin̄ tando kombombaña maa suan̄ damandan̄awo (milyon̄ Kina kaan̄a) koloowaa.

Daen̄ yon̄onon̄ tando powowon̄ kotakota ii moma laarin̄ mun̄kebuti, iyon̄onon̄ iwaajon̄ ama gamu mende moma laligowuya.”

⁷ *Moma laarin̄ mun̄ laligojuti, on̄oo jaasewangianon̄ ii tando kombombaña akadamuyawo koloojato, tosianon̄ uugia mende meleema een̄ laligojuti, iyon̄oo jaagianon̄ ii Bun̄a qaa kokawaa so eja:

“Miri meme yon̄onon̄ ‘Kowonjin̄ omaya,’ jen̄ tando ii gema qen̄ mesaogiti, tando iikanon̄ mono tando kombombaña kolooro.

Kanagen̄ tania ii aen̄ kaan̄a mokoloogi. Tando powowon̄ kotakota kaan̄a ii riinagati een̄, mirinon̄ mono ororon̄gon̄ kamaan̄ konaga.”

⁸ *Bun̄a qaa mon̄ ii kokaen̄ eja,

“Ejembanon̄ jamo kowonjin̄ iikanon̄ ritatangon̄ un̄uro iikanon̄ mono un̄un̄ mizimizi ama on̄ombaa.”

Yon̄onon̄ Bun̄a qaa mende ten̄ koma iyangiaa aingia otaan̄kejutiwaaajon̄ ama ritatangon̄ kamaan̄keju. Anutunon̄ kaen̄ arengon̄ on̄onotiwaa so kamaan̄keju.

⁹ *Yon̄onon̄ kaen̄ kamaan̄kejuto, on̄onon̄ ejemba tuun̄ somata qaita mon̄ kokaen̄ koloaju: Anutunon̄ on̄o iyan̄aajon̄ meweengon̄ on̄ono tak-kootoya koloaju. Anutunon̄ pangamanonga on̄oono asasaga damuyawo iikanon̄ keuma jigo gawon̄ galen̄ tuun̄ soraaya koloaju. Angoleta akadamuyawo men̄ laligoroti, iikawaa Bun̄a qaaya ii jen̄ asariwutiwaaajon̄ on̄oono. On̄oonota on̄onon̄ Anutuwaanon̄ kanageso bun̄aya laligon̄ Kin̄ Pombaa jawin̄uruta koloon̄ gawon̄a liligon̄ men̄keju. ¹⁰ *Wala Bun̄a Terewaa qaa mombaa so “Simbirin̄sambaran̄ lan̄ laligogito,” kambañ kokaamba uugia somon̄gon̄ aon̄ mutulan̄gon̄ “Anutuwaa uumeleen̄ kanageso tuun̄” koloon̄ laligoju. Wala Anutuwaa kian̄komuwaajon̄ “Poumapou laligogito,” kambañ kokaamba “In̄jiima kobooro kalen̄morian̄a saanon̄ moma koton̄ laligoju.” Kian̄.

Anutuwaa welen̄qeqe ejemba kokaen̄ koloon̄ laligowon̄a:

¹¹ Oo wombo alauruna, Siwewaa bun̄a koloon̄ namonon̄ koi tatawaga wabaya laligojuti, niinon̄ on̄oo uugia kokaen̄ kuumaña: Selewaa siingia kombombaña

* **2:3:** Ond 34.8 * **2:6:** Ais 28.16 * **2:7:** Ond 118.22 * **2:8:** Ais 8.14-15 * **2:9:** Eks 19.5-6; Ais 43.20-21; Dut 4.20; 7.6; 14.2; Tai 2.1; Ais 9.2 * **2:10:** Hoos 2.23

bologanon galen koma onombabotiwaajon mono onoangia anjon koma aowu. Siin morota morota iikanon uugia men boliwaatiwaajon manja qenjeju. ¹² Uugia mende meleenjiti, iyonoo batugianon nanamemenjia awaagadeen ama men laligowu. Tosianon ono bologa meme ejemba kaanja qanon jen bolin onomakejuti, iyononon nanamemenjia awaa iima kaniagia tororo moma asarigi roromonogogianon utegowaa. Roromonogogianon utegoro iyangiaa singisonogogia ano momasoosooogia iima koton uugia meleema Kraist asugiwaatiwaa kambanjon onoojon ama Anutu mepeseen munkebu.

¹³ Anutunon laaligo arenoro ejemba tosanon galen koma nonomakeju. Pombaa qata bosinjuti een, ono mono kuuya iyonoo qaa baatanon kema laligowu. Kin ano gawana yononon wangia koloojuti, ono mono iyonoo jegia ten koma laligowu. ¹⁴ Kaunsol ano komiti yonoo jegia kaanagadeen ten koma laligowu. Yononon ejemba kaiyaka bologa amakejuti, iyonoo qaagia gosin irona meleema onomakejuto, kaiyaka awaa amakejuti, iyonoo qagia mepeseenjeju. Anutunon kawaajon ama gawman ejemba kuun onono laligoju. ¹⁵ Anutu waa uusiina ii kokaen eja: Gejajuju ejemba uugia qaa poumapou laligon onoojon qaa omayaya omayaya jenkejuti, ono mono nanamemen awaa ama men iikanon iyonoo buugia mejugogi olon laligowu.

¹⁶ Anutunon bologaa kasa gbadoyanonga isama onono loloogiti, ono mono iikawaa so nanamemen solanja ama men laligowu. Kaen laligowuto, kilenagia koma turuwutiwaajon kokaen mende jewu: “Kasa gbadonana qaa solanja (fii) laligojon.” Kaen jen iikanon mondon onoangiaa aingia mende otaawu. Kaen qaagoto, Anutu waa jeta ten koma welen qenjejuti, mono iikawaa so gbadoya qaa laligowu. ¹⁷ Ejemba kuuya ii mono goda qen onoma laligowu. Uumeleen alaurugia ii mono uu wombogianon jopagon onoma laligowu. Anutu waa qaaya uuguwombotiwaajon mono sombugia moma laligowu. Kin ano galenurugia yonoojon mono mogi uro goda qen onoma laligowu. Kian.

Kraistnon siimbobolowaa sili awaa qendeema nonono.

¹⁸ Welenqege ono mono somatagiaa qaa baatanon kema goda kuuya qendeema onoma laligowu. Ubonjonon galen awaa koma onomakejuti, iyonoojonadeen qaagoto, horon ureen ama onomakejuti, ii kaanagadeen tororo goda qen onoma laligowu. ¹⁹ Daen yononon Anutu waa jetaa so ejemba goda qen onoma laligogi kilen kania qaato, een kakasililin ama onongi siimbobolo kaparan koma moma mokosingonkejuti, Anutunon ii iima tawaya meleema kotuegon onono simbawonawo kolooju. ²⁰ Kaiyaka bologa angi koobinon unugi ii moma mokosingon nambuti een, onoangiaajon mono nomaen mogi unaga? Kaiyaka amakegitiwaa so unugi qabunagiawo mende koloowu. Kaen qaagoto, nanamemen awaa anjitiwaajon ama siimbobolo mokolon moma mokosingon laligowuti een, Anutunon mono iikawaa tawaya meleema kotuegon onono simbawonawo kolooju.

²¹ Kraistnon kaanjadeen onoojon ama siimbobolo moma sili awaa qendeema onono. Kawaajon ono iwaa kana tamboya kosin metetereen siimbobolo moma mokosingon laligowutiwaajon onono. Kaen laligon simbawonawo koloowuya. ²² *Buna Terewaa qaa mon ii kokaen eja, “Iinon singisongo mon mende ano ano iwaa je buutanonga qaa qolomolongoya mon mende kamaaro.” Ono qaa iikawaa so otaan angi sokombaa. ²³ *Ejembanon uuqege qaa tokoronkota Kraist mamaga jen mugi kitia mon mende meleen. Siimbobolo ama mugi moma kitia metogomambaajon mende torogon onono. Kaen qaagoto, Anutunon qaa dindinagadeen jen tegonkeji, mono ii moma laarin qaaya iwaa boronon ama jen tegowaatiwaajon mambono.

* 2:22: Ais 53.9 * 2:23: Ais 53.7

²⁴ *Kraistnon ananaajon kaparan koma singisonjo gema qen nanamemen so-lana otaan laligowombaajon ama siimbobolo moro. Ii moro Buna Terenon eji-waa so “Selia qegi wiji koloorotiwaaajon ama Anutunon onjo men qeangon onono.” Qeangowutiwaaajon mono “Anjo singisonjonana men sele busianon angon” maripoonon uma komuro. Kawaajon onjo mono Kraistwaa tani kaana koloon siimbobolo moma mokosingogi awaa koloowaa. Singisongowaa angobatonon horon nonono iikanon mono qamo tanijaen koloon koomuya laligowonja. ²⁵ *Wala onjo “Lama kaana jinjaun kema kan lansaj laligogi.” Kaan laligogito, kamban kokaamba uugiaa galenaaon eleema kan laligoju. Iinon onjo lama kaana sopa somongon kalan koma onjomaakeja. Kian.

3

Loemba onoo qambanmamban qaa

¹ *Anutu welen qewombaa qaaya jedaborojento, emba onjo mono kaaniadeen lourugia yonoo qaa baatanon kema laligowu. Kaana laligogi lourugia tosianon Buna qaa mende ten koma laligojuti, iyononon mono kaaniadeen embaurugia yonoo nanamemengia iima uugia meleembuyaga. Uugia meleema laaligogia Kraistwaa boronon ambutiwaa Buna qaa jegianondeen mende jewuto, Kraistwaa kania mono siligianon qendeema onongi iima asariwuyaga. ² Nanamemen soraaya dindina ama men Anutu waa jeta uuguwubotiwaaajon keegia mogi ejanon kaen injiima yagogi Kraistwo qokotaan laligowombaa siingia asuginaga. ³ *Selewaa akadamugiaajonadeen mono mende men umakebu. Wan sawagia qen gawasu kania kania mende ama miziziin sele men mende awelegon laligowu. Kasaronon goul iwoinon selegia mende menjerenon aowu. Selekopaa awaa soro akadamuyawo ii mende men aowu.

⁴ Kaen qaagoto, akadamugia honja ii mono pondan megii uugianon ewa. Unagianon luaenon bonjon laligogi akadamugia honja kanon aasangoyanon en mono kamban monjon mende aliwaa. Uubonjon laligogi Anutunon injiima moro umakebaa. ⁵ Wala eenanon emba soraaya yononon Anutuwo nama jejeromonromon ama mun iwoi kuuyaajon mamboma laligogiti, iyononon kaanagadeen uugiaa akadamugianon menjerenon aon lourugia yonoo qaa baatanon kema laligogi. Mono emba iyonoo tani kaana koloon laligowu. ⁶ *Saaranon loya Aabraham ten koma mun “Eja Ponja,” jen mun laligoro. Onjo kaanagadeen zen nama gawon awaa awaa men awasankaka nama iwoi mombaajon jenenngia mende ororo lourugiawo laligowuti een, mono Saara kaana emba akadamugiawo koloon laligowu.

⁷ *Emba yononon esungia kamaanqeqeta koloojuto, kilen laaligowaa kalenmorianja ii ejawo ororon buna qen aon laligoju. Esungia kamaanqeqeta koloojutiwaaajon eja motomotoon onjo mono embaurugia tororo kalan koma loloongon onoma laligowu. Anutunon eja onoo qamakooligia surewabotiwaaajon mono goda qen onoma laligowu. Kian.

Gawon awaa menkejuto, siimbobolo kilen moju.

⁸ Qaana tegowaatiwaa qambanmambanja ii kokaen jejen: Onjo mono kuuya uumotoon ama uumeleen alaurugia yonowo uubonjonon jopagon aon laligowu. Gumbonjonon laligon onongia men kamaan aon uugianon somongon aon motoon nambu. ⁹ Jena jewe nuna guwe ana ambe ii mende amakebu. Uuqeqe qaa tokoronkota jen onongi kitia mende meleembu. Kaen qaagoto, qaa bologaa kitia meleema mono kotuegon onoma laligowu. Kaen ama laligogi Anutunon iikawaa tawaya meleeno kotumotueya buna qen aowutiwaaajon onono. Kaen ama laligon Pon asugiwaatiwaa

* 2:24: Ais 53.5 * 2:25: Ais 53.6 * 3:1: Ef 5.22; Kol 3.18 * 3:3: 1 Tim 2.9 * 3:6: Jen 18.12 * 3:7: Ef 5.25; Kol 3.19

kambananon mono oyanboyan koloowu. ¹⁰ *Kaanja koloowutiwaa qaaya ii Buna Terenon kokaen oogita eja:

“Monon laaligo naanawo laligomambaa aina koloon muro ween awaa awaa iima laligomambaaon moji, iinon mono neselana qaa bologa jewabotiwaajon somonon laligowa. Buu susuyanonga gbingbaon qaa koloowabotiwaajon mono galen men aon laligowa.

¹¹ Nanamemen bologa mono gema qen gawon awaa awaa men laligowa.

Luaenon laaligo iikawaajon mongama ii buna qen aomambaaajon kaparan koma namba.

¹² Ii kokaembaajona: Ponon ejemba solana injiima galen koma qamakooligiaajon geja amakejato, ejemba doogoya ii ba mende koma onomakeja.”

Qaa kaen eja.

¹³ Ono gawon awaa mewombaajon uugere ama laligowuti een, ejemba seiseiyanon gawongia siimbereren men men bolin onombombaaajon mende mobuya. ¹⁴ *Ii mende mobuyato, kilen nanamemen solana angitiwaajon ama siimbobolo mobuyagati een, onon mono kilen Anutunon kotuegon onono oyanboyan mokoloowuya. Kakasililin men onombubotiwaajon mono een aarun lalanani keegia moma uugia kamaaro uubooligianon unuwabo. ¹⁵ Uugianon mende kamaawato, uugia mono Pon Kraistwaanon somonon kania soraaya pondan romongogi uro laligowu. Mono kamban so jorin Kraistwaa kania ejemba jen asarin onoma laligowu. Oyanboyan koloowombaa jejeromonromon anjuti, ejembanon iikawaa kaniaajon qisin onongi mono kuuya iyonoonon qaa ii meleema onoma laligowu. Mono gumbonjonon qaganon ejemba goda qen onoma uu kuun onoma laligowu.

¹⁶ Qaagia kaen galen kongi Anutunon injiima “Sokonja,” jero uugejagianon kaen mobutiwaajon nambu. Kraistwo qokotaan nama nanamemen awaa angi uuqege qaa tokoronkota tondun jen onomakejuti, iyononon mono iyangiaanon qaa bologaaajon ama gamu mewuya. ¹⁷ Gawon awaa awaa men laligogi ejemba tosanon kilen kakasililin ama onongi Anutuwaajon ama siimbobolo mogi sokonja. Iwoi bologa ama men iikanon siimbobolo mokoloogi gamuyawo koloaja. ¹⁸ Kraistnon kaanagadeen kamban motoonngo singisongonanaajon ama komuro. Anana doogoya kolooni Dindina iinon nunuano Anutuwaanon keubombaaajon ama siimbobolo moro. Namo ejaga jen selia qegi komuroto, Un Toroyanon men gbilin muro waama laligoja. ¹⁹ Un Toroyanon wano nonomesaon koomuwaa senjon gomanon kemen kokooso kasa gbadonon laligogiti, iyonoonon Buna qaaya jen asarin onono.

²⁰ *Wala eenanon Noowaa kambanon wango somata megii Anutunon uugia meleembutiwaajon kaparan koma moma mokosinon mambonoto, ejembanon qaa mende ten koma tiwilaan koomuwaa kasa gbadonon kemegi. Ejemba suman melaada 8:yanon Anutuwaaja jeta ten kongi jero kon kiro apunon waama balon qen turun wango elaaro Anutunon ii gboulunonga gou gajogia koma wangia somongoro. ²¹ Iwoi kaanja kolooroti, ii oomuluwaa sareya koloaja. Jiisas Kraistnon koomunonga waama laligojiwaajon ama kamban kokaamba apu nonomorigi Kraistwaa esunanon turun nonoma wajnana somononkeja. Apu ii selewaa jewona songbambaatiwaajon ama mende ama nononjuto, oomuluwaa hona ii kokaen: Anana Anutuwo laligowombaaajon soomongo ama jojopan qaanon somonon kokaen qama koolinkejon, “Anutu, gii mono uuta gojejeraya songbana uuta soraaya kolooro goo jaanon sokombaa.”

²² Jiisas Kraistnon Siwe gomanon eu uma Anutuwaaja boro dindinanon bunabunayawo raja. Anutunon ku-usun muro rama Siwe gajoba ano Siwewaa ben kawali kania kania esunmumugianon niniima galen kuun nonomakejuti, ii kaaniadeen galen koma onono qaaya baatanon laligoju. Kian.

* **3:10:** Ond 34.12-16   * **3:14:** Mat 5.10; Ais 8.12-13   * **3:20:** Jen 6.1-7.24

4

Mono letoma laaligo qaita mon laligowu.

¹ Kraistnon aṅaa selianon siimbobolo morotiwaajon onjo kaanagadeen sele busugianon siimbobolo mobombaajon jojorin laligowu. Iwo momo motoonggo kokaen men romongowu: Monnon singisonjo amakeji, iinon iyanṅaa seliaa siinṅa kombombaṅa otaamambaajon nama munkeja. Monnon Kraistwaajon ama siimbobolo momakeji, iwaa siinṅa kombombaṅa bologanon mono zololonjon kamaaro singisonjo togon mombo mende amamambaajon kaparan koma laligowaa. Uuroromongogia iikanon mono wogia mero iikanon rindanon akadamiawo kolon laligowu.

² Uuroromongogia iikanon rindanon nama uuselewaa siin kombombaṅa bologa mono somonjon galen koma laligowu. Kamban kokaambadeen kanain namonon toroqen laligon ubuti, iikanon mono Anutuwaaw uusiinṅa ten koma otaan laligowu.

³ Onjo kamban laligon kougiti, iikanon ejemba anjonjoragiawo uugia mende meleema nanamemen bologa lan ambombaajon mojuti, iyonoo tani kaanṅa kokaen lan laligogi: Serowilin ama siinṅa kombombaṅa bologa tondu otaan laligogi. Apu gisi (marihuana), goja deun iwoi ii otonomboran men wakasiin negi wangia sooro enkalolon laligogi. Jejelomban onon nen rii gbawe onon embaqemba men bolin onoma gejajuju ama laligogi. Tando lopion laligon simin kuma onoma iwoi kanjanawo amakegi. Kaen amakegito, onjo kamban kokaamba nanamemen kaanṅa ii mende toroqen amakeju.

⁴ Ejemba anjonjoragiawonon pangamanon laaligowaa resa sumu pilinpinjon eji, iikanon horon lugun kemenkeju. Onjo yonowo mende horon kemegi iima aarun uuqeqe qaa tokoronkota jen onomakeju. ⁵ Kaen amakejuto, Anutuwaaw jaanon keugi qisin onono kaniagia asuganon isaama jen asarigi mondomondogia qewagowaa. Anutunon ejemba jaawo laligojoni ano koomuya mono kuuya ananaa qaanana gosin jen tegomambaajon jojorija. ⁶ Sele busunananon komuwonati, qaanana iikanon mende tegowaa. Kawaaajon Oligaa Bunṅa ii koomuwaa senjon gomanon laligojuti, iyononon kaanagadeen mobutiwaajon Ponnon wala jen asariro. Ii kokaembaajon: Anutunon nanamemengia gosin ejemba tosaanṅa nono kaanṅa jen tegon onono sele busuwo laligogitiwaa ironṅa mokoloowuto, tosanon uugia meleema kokoosogianon gbilin laaligo kotigaa bunṅa kolooji. Anutu anjo kotiin laligonkeji, iikaanjadeen kuuyanon laaligo kombombaṅa laligon ubutiwaajon moma kotiinkeja. Tosianon Bunṅa qaa ii uugia kuun onombutiwaajon jegi. Kian.

Gawon memewaa momo kalenṅa ii mono galen koma ubu.

⁷ Iwoi kuuyaa kambananon tegomambaajon dodowija. Kawaaajon onjo mono qama kooliwombaajon imowamo mende laligowuto, ononṅaia nanamemengia galen koma aon zen nama qamakooli gawon men laligowu. ⁸ *Bunṅa Terewaa qaa mon ii kokaen eja, “Ejemba uunananon jopagon onoma singisonjongia seiseiya koleleen gamugia turunkejon.” Kawaaajon alaurugia onoo batugianon mono pondan jopagon aon laligowu. ⁹ Onjo mono alaurugia koma horon mirigianon ainjolon rama uugianon jejewenenweneṅ nandin-ṅunduruya qaa kalan koma aon laligowu.

¹⁰ Anutunon kalenmorian kania kania iikawaa Toya kolooja. Iinon gawon memewaa momo kalen morota morota mendeema onono laligoju. Onjo motomoton mono momo kalenṅa awaagadeen galen koma iikanon kanagesourugia welen qen onoma laligowu. Ii bunṅa qen aogitiwaa so mono gawonon ama tuun batugianon ilaan aon laligowu. ¹¹ Gawon memewaa momo kalen woi ii kokaen: Daen yononon Bunṅa qaa jen asarinkejuti, iyononon ii mono Anutunon sololon onomakejiwaa so jen laligowu. Daen yononon alaurugia welen qen nanjon onomakejuti, iyononon mono Anutunon inaan

* 4:8: Gba 10.12

esun onomakejiwaa so ala ilailaa ama onoma laligowu. Jiisas Kraistwaa bunja koloojutiwaajon iwoi kuuya kanon mono Anutu mepeseegi qabunayanon akadamyawo koloon en ubaa. Iinon asamararan Toyaa ano ku-usun Toyaa ii kambaŋa kambaŋa laligon kouma laligoja ano tetegoya qaa laligon ubaa. Qaa ii onanon.

Kraistwo nama mono siimbobolo moma laligowu.

¹² Oo wombo alauruna, siimbobolo qagianon uro iwaa kukuŋanon gere kaŋa qetaalin angotete men onomakeji, iikawaajon mono mende aarun laligowu. Iwoi koloon onomakeji, ii batugianon iwoi morota kaŋa, iikaen romongowubo. Ii namonon laligojoniwaa so koloonkeja. ¹³ Mende aaruwuto, Kraistnon kaiyaka awaa ano kakasililin ama mugi moroti, onon mono siimbobolo iikawaa kitia mojutiwaa so korisoro ama laligowu. Iwo kaŋa laligogi eleema karo asamararananon asugiro kambaŋa iikanon kaŋagadeen aisonon oyanboyon mokoloowuya. ¹⁴ Ejembanon injiima uugia Kraistwaanon meleengitiwaajon ama uuqege qaa tokoronkota jen onomakejuti een, ononon mono simbawonawo kolooju. Kaen jen onomakejutiwaajon ama Anutuwa Uŋa Toroya asamararanawo iinon mono qagianon uma ku-usunanon turun onoma kotegon onomakeja.

¹⁵ Onoononga mononon iwoi bologa anotiwaajon siimbobolo mokolon mobabo. Mononon kikekakasililin ama ejemba unun iwoi yongoro meroti me tosia siijaago men onomanjen yonoonon qaa lan jero sipasipa qero gawon meme kaŋa mononon lan ewaewan koma lombo mokolonkeji, iinon mono siimboboloya anaa soyanon moja. ¹⁶ Mononon Kraistwaa alia koloojiwaajon angosisiri mokolon siimbobolo moji een, iinon mono iikawaa gamugamuya een mende moba. Gamu qaagoto, Kraistwaa qata bosinjiwaajon mono Anutu mepeseen laligowa.

¹⁷ Anutunon ejemba qaanana gosiwaatiwaa kambaŋa kan kuuro iyananon uumeleen kanagesouruta ananaa qaanana ii wala jen tegowaa. Wala ananaa qaanana jen tegowaati een, ejemba Anutuwa Oligaa Bunaa mende ten kongi lombo qagianon uro tetegoyanon mono nomaen koloon ononaga? ¹⁸ *Bunaa Terenon qaa mon ii kokaen eja:

“Solana yononon Siwe gomanon ubombaajon kupukapaambutii een, singisongo ejemba angonjoragiawo yonoo qaagia mono nomaen koloonaga?”

¹⁹ Kawaajon alauruna Anutuwa jeta ten koma angosisiri mokolon siimbobolo momakejuti, ononon mono kokoosogia mokomokolo Toyaa boronon ambu. Toyaa iinon qaa jerotiwaa so alauruta sopa somonon kokojiji koma kalan koma onomakeja. Kokoosogia iwaa boronon ama mono jegenaa nama gawon awaa awaa pondan men laligowu. Kian.

5

Jotamemeya onoonon qambanmamban qaa

¹ Niinon uumeleen kanagesowaa jotamemeya mon koloon Kraistnon siimbobolo moroti, iikawaa qaaya nanon jenkejen. Kanagen eleema karo asamararananon asugiro qabunaa nono mokoloomambaajon mojen. Onoo batugianon noo jotameme alauruna koloojuti, niinon onoo uugia kokaen kuun ononjen: ² *Anutunon moma laarin onoma lama tuun borogianon anoti, ononon mono ii kalan koma onoma laligowu. Gawon ii mojotiitii qaganon qaagoto, Anutuwa jeta otaan uusiingia gawonon ama afaanjon geregere qaganon zen men nambu. Mondomondo qaganon injarere laligon monen iwoiwaajon mende kaparan koma laligowu.

³ Lama tuun baagianon kan nanjuti, ii mono eja pon tani kaŋa mende galen koma onombu. “Zioz galen koloojon,” jen totogianon mende qen men biwiin aowuto,

* 4:18: Gba 11.31 * 5:2: Jon 21.15-17

nanamemembaa sili awaa ii lama tuun qendeema onoma laligowu. ⁴ Nanamemen awaa ama laligogi lama galen wananon mombo asugiwaati, kambañ iikanon mono soron arogianon kotogon ila wage akadamuyawo wangianon mouma somongogi buña qen aowuya. Akadamu iikanon mono kambañ monnon mende taalin titiikota koloowaa. Kian.

Sagbili ononon qambañmambañ qaa

⁵ *Sagbili ononon kaanagadeen galenurugia yonoo qaa baatanon kema laligowu. “Anutunon sewankiki ejemba tuarenjen ama onomakejato, iyangia men kamaan aonkejuti, ii mono kalenmoriaña onomakeja.” Kawaajon ono mono korebore batugianon onoangia men kamaan aon laligowu. Tani iikanon mono maleku kaña kotogogi kemero laligowu. ⁶ *Kawaajon mono onoangia men kamaan aon Anutuwaa boro ku-usunawo iikawaa baatanon kenji kambañanon kan kuuro saanon men biwiin onombaa. ⁷ Buña qaa mon ii kokaen eja, “Iinon ono kalan koma onomakejiwaaon majakakagia kuuya mono iwaa boronon ama mesaowu.”

⁸ Nanamemengia galen koma aon zen nama pondan uugbiligbili laligowu. Kilenaa Toyanon lan liligon ejemba tuarenjen ama mongama nonomakeja. Monnon uruambe qero iinon mono laion kaña gogon nonomambaajon jojorija. (Laionon gbuu gbororo gama silano moma bombongaogia waamakeja.) ⁹ Ono siimbobolo momakejuti, onoo uumeleen alaurugianon kaanideen goman so kakasililin iikayadeen moma mokosingon laligoju. Ii romongon torokogia yakarin momalaarinon rindangon nama laion ii kotakotagadeen tuarenjen ama mun laligowu.

¹⁰ Ono kambañ torodaamon siimbobolo moma laligogi mososongon nangon men kotiin ononogo saanon nendun powowon kotiganon kongbaraya qaa nama laligowuya. Kaña Kraistwo nangigo akadamuya togon onono asamararananon uma tetegoya qaa asarin laligon ubuya. Anutu, kalenmorian kuuyaa Toya kolooji, iinon mono ono kaen ama laligowutiwaaajon onono. ¹¹ Iinon ku-usun Toya laligon kouma laligoja ano kambañ tetegoya qaa laligon uma laligowaa. Qaa ii onanon.

Piitonon yeizozo qaa tetegoya jero.

¹² *Anutuwaa kalenmorian ii kiankomu hona toon kolooja. Niinon qaa ii kotiin nangon jen ononon kalenmorian iikanon nangon nama kotiin laligowutiwaaajon jen koton ononjen. Kawaajon tere toroga koi jewe nejana Sailasnon onon ononja. Iinon niwo pondan nama uumeleen nejana kolooja. Iwaaajon kaen romongojen.

¹³ *Anutunon uumeleen kanageso ono kaña iyanajon meweengon onono Babilon siti bologa kanon* laligojuti, iyononon yeizozogia angi ononon kaja. Momalaariwaa merana Maak iinon kaanagadeen yeizozoya anja. ¹⁴ Ono batugianon waegia men angon aon newogia kososoon laligowu.†

Alaurunana Kraistwo qokotaan nanjuti, luaenon mono kuuya onowo ewa. Kian.

* 5:5: Gba 3.34 * 5:6: Mat 23.12; Luuk 14.11; 18.14 * 5:12: Apo 15.22, 40 * 5:13: Apo 12.12, 25; 13.13; 15.37-39; Kol 4.10; Flm 24 * 5:13: Babilon ii Room sitiwaa qa aasangoyaga. Aisisaan buknon kaanideen qa ii iikawaa so oogita eja. † 5:14: Kambañ kanon jolongia jen waegia men buugia kiton nen laligogiti, mono iikawaajon jeja.

Piitowaanon Tere 2 Piitonon Tereya ano 2 kolooro. Jen-asa-asari

Piitonon Tere koi Kraistwaa alauruta balon so rama kenngiti, iyonoojon ano liligon keno. Tosianon qaa soosooya mokolonon ejemba kuma soon onongitiwaajon laaligo so-raaya mesaon serowilin nambonambon iwoi lan ama men laligogi. Boi takapolakaya ii Anutuwa qaa baatanon mende kema (2.10) jeulalan (3.17) ama selegia mepeseen (2.18) jaba-arambaran (2.10) ama iyangiaa jaajaa laligogi. Kaiyakagianon Jiisas qakooma mugi. Yononon mepagepae ejemba godageqegia qaa laligon wanjanwanjan ejemba (2.3) looloria (2.18) jinjaun men onongi. (3.3-4)

Piitonon qaa ano nanamemen iikawaajon majakaka somata moma dingowaatiwaajon manja qen hamoqeqewaa kania jen asarija. Uugia kuun jenkootoya kokaen ooro, "Anutu ano Pon Jiisas Kraist ii onanon moma laarin oroma yorowo qokotaanin lombo ii men kamaan ano afaangowaa. Momo kaanja ii jembiri qaagoto, ejemba iyangiaa jaagianon Jiisas iigi ejemba kuma onoma laligoroti, ii moma ninijogi karo monin. Kawaaajon mono laaligo soraaya laligon gadokopa laaligo ano uuwoi ii gema qewu."

Tosianon kaparan koma kokaen lan jen ejemba kuma soon onoma laligogi, "Kraistnon mombo mende eleembaa." Qaa ii jembiri qaaya. Piitonon qaa iikawaajon majakaka somata moma kitia kokaen meleema jen ooro, "Kraistnon eleembaatiwaa kambanja qero ujiwaa tani kolooji, ii kokaembaajon: Anutunon ejemba ananaanonga mononon tiwilaawaatiwaajon mende mojato, kuuya anana uunana meleema singisongo laaligonana mesaowombaajon moma kaparan komakeja."

Buk kokawaa bakaya waja 4 ii kokaen:

Qaa mutuya 1.1-2

Anutunon soraaya laligowombaajon nonoono 1.3-21

Boi takapolakaya yonoo kaniagia 2.1-22

Tetegoyanon Kraistnon eleema kawaa 3.1-18

¹ Saimon Piito niinon onowo qaa amin mobombaajon tere koi oojen.

Jiisas Kraistnon wasin nono aposol koloon welen qen mun laligonkejen. Ben Anutunananon Hamoqeqe Toya Jiisas Kraist wasiro kamaaro iwaajon ama qaanana jen tegoro solanjaninon momalaarinananon kolooro. Ono momalaari iikayadeen bunja qen aogi sewanja uuta kolooro nono kaanja simbawonawo laligoju.

² Ono Anutu ano Ponjana Jiisas moma koton ononjuti, iyoronon mono kalenmorianja kelemalelen ononi luaenon laligowu. Kian.

Anutunon onoonoti, iikanon mono kotiin nambu.

³ Anutunon asamararan Toya akadamuyawo kolooja. Kawaa so anana soraaya tataankota koloon laligowonatiwaajon nonoono. Kania kaen moma yagonin kalen nonomakejiwaa kania kolooro. Anana laaligo kombombanja laligon uuwaa komagbiligibili tororo ambombaajon iwoi amamaankebonati, iwaa ben esunanon mono ii kuuya nonono bunananaga koloonkebaa.

⁴ Asamararan Toya iinon uunananon gawonja gawonja damuyawo men kalenja kuuya nonomambaajon momakeja. Anutunon soomonngo qaaya nononoti, iikawaa sewananon mono uuta kolooja. Ono wala balombaa siingia kombombanja bologa tondu otaan anjonjora uutanon laligogito, Anutunon ononon iikanondeen metogon wangia somongoro. Kaen kolooro gadokopa laaligo serereen gema qewutiwaajon

hamoqeqe areŋa anota eja. Momo ano nanamemen akadamyawo Anutuwaanon eji, iinon onjo iikawaa so letoma gbilia koloowutiwaajon kaparan komakeja. Onjo soomongo qaaya somata qatawo iikanon qokotaajuti een, iinon mono inaan onono mombo letoma Siwewaa akadamyua mokolon bunja qen aon laligowuya. Akadamuya iikanon saanon rijojoon sokoma onombaa.

⁵ Anutuwaanon soomongo qaa kaanja ejiwaajon ama onjo mono momalaariwaa honja koloon onono qendeema laligowu. Kaanja laligowutiwaajon mono kaparan koma zen nama manja qen laligowu. Honja koloon onombaati, iikaen saanon Anutuwaa kania toroqen moma kotowuya. ⁶ Momakootogianon somariiro saanon nanamemengia toroqen galen koma aonkebuya. Galen koma aoaogianon somariiro saanon nama kotiin lombo mokosinon bosima laligowuya. Nama kotikotiigianon somariiro saanon mombo Anutuwaa jetaa so uuwaa komagbiligibili ama laligowuya.

⁷ Uuwaa koma gbiligbiligianon koloon somariiro saanon uujopagianon seiroyumeleen alaurugia ala-ala men kalan koma aon laligowu. Uujopagianon seiroyumeleen alaurugia ala-ala men kalan koma aon laligowu. Uujopagianon seiroyumeleen alaurugia ala-ala men kalan koma aon laligowu. ⁸ Onjo Anutuwaa akadamyua kaanja bunja qen aon men sein laligowuti een, mono gorosona mende laligowu. Kaanja qaagoto, akadamyua iikanon mono nemun koma onono afaanon Ponana Jiisas Kraistwaa kania moma koton saanon gawona jegenja nama megihonja koloonkebaa. ⁹ Saanon koloonkebaato, dakaya yonoonon Anutuwaa akadamyua kaanja mende en ononji een, iyonoo momakootogianon mono toroga kolooro bao jaagoo kaanja kemakuunkankuun amakeju. Anutunon singisonogogia walaga songbano soraaya kologiti, iiduduun imowamo laligoju.

¹⁰ Oo uumeleen alauruna, Anutunon meweenon onoma onoonoti, onjo iikanon riinj rindanon nambutii een, mono kamban monon mende tama kamaan kombuya. Kawaaajon ononon mono iikanon kotakota rindanon nambombaaajon kaparan koma laligowu. ¹¹ Kaen ama laligogi Anutunon injiir sokono koma horon onono Siwe goman naguyanon kuuya tano saanongadeen uutanon ubuya. Ponana Jiisas Kraistnon Hamoqeqe ano bentoton Toya kolooja. Iwaa bentoton uutanon ugi kamban tetegoya qaa galen koma onono oyanboyan koloon laligowuya.

¹² Bunja qaa honanon kana kaanja qendeema ononji, onjo ii mono bunja qen aon iikanon bon qen nama kotiiju. Kawaaajon qaa aren jejeni, iisaanon moma asarijuto, niinon kilen iikawaajon kamban so jen gbilin onomambaaajon mojen. ¹³ Kaen moma sele busu kokawaa kala kuunon laligomanatiwaa so qaa aren iiduduuwubotiwaajon momogia jen gbilin kuun onomambaaajon mobe sokonja. ¹⁴ Niinon sele busuna kusuga koi kala kuun kaanja luluuma uulanawo komun koomu gomanon umanati, kaen moma yagojen. Ponana Jiisas Kraistnon kaanagadeen buju qaa kaanjadeen nisaano mobe. ¹⁵ Qaa aren kuma onombeti, iikanon uu wombogianon ero niinon goron qen koomu gomanon kembe iikawaa gematanon kaanagadeen iisaanon kamban so romonon laligowu. Niinon iikawaajon kotiin kaparan komakejen. Kian.

Kraistwaa asamararanga ii jaanananon iima nanjon jenkejon.

¹⁶ Ponana Jiisas Kraistnon qabunaya uuta men gawon ku-usunawo men laligoroti, nononon ii nononanaa jaanananon uun iima laligonin. Kaen laligon iikawaa so ku-usunaa kania ano eleema kawaatiwaa qaaya ii jen asarin onoma laligonin. Ii ben sosomban sundu* kaanja mende jembiri anin roromongo giraboga kaanja ii lan mende otaan laligonin. ¹⁷ *Niinon Jiisaswaa qabunaya uuta ii nononano kokaen kolooro iinin; Asamararan Toya uuta iinon qaa ijoro qa kokaen kolooro moro: "Eja koi neenaa wombo merana kolooro iwaajon uunanon qeangoro iimasin mojen." Kaen ijoro moro

* **1:16:** Ben sosomban iikawaa kania mon ii kokaen; Momo ejemba yonoo uugianon jembiri momo letono qaa kania kania lan romonon gisomaso anji koloonkeju. * **1:17:** Mat 17.1-5; Maak 9.2-7; Luuk 9.28-35

Man Anutunon asamararan muro akadamuya bunja qen aon laligoro. ¹⁸ Nononon iwo baanja kowoga kanon uma laligonin qa iikanon Siwenonga kolooro monin.

¹⁹ Gejatootoo ejemba waladeen Bunja qaa jen oogiti, ii kambañ kokaamba moma sorogon angon konin powowon kotakota koloon nononja. Kawaajon Bunja Tere walagaa qaaya ii mono tororo geja ama bunja qen aon laligowu. Kiwanon goman sinjngoro asarinkeji, gejatootoo qaa iikanon mono iikawaa so jen asarin onomakeja. Ono iikawaa asasaganon qokotaan nambuti een, mono saanon Anutu-waa kana honja iima pangamambaa nanamemenja yakarin mesaon laligowu. Kaanja laligon uma mambongi goman wengeran suluro gomaambawaa widia asugiro uuwombogianon asariwaa. Ponnananon eleema kawaatiwaa widianon mono men asarin onono iima Anutu-waa iwoi kuuya iima asaridaborowu.

²⁰ Qaa wana mutuya koi mono moma asarin mende duduuwu: Balon ejemba mononon Bunja Terewaa gejatootoo qaaya ii iyanjaa roromonngo qaganon jen asari-mambaajon amamaankebaa. ²¹ Ii kokaembaajon amamaankebaa: Balon ejemba mombaa uusiinanon kambañ mononon mende nemun kono gejatootoo qaa kolooro jegi. Kaen qaagoto, Unja Toroyanon gejatootoo ejemba uugianon sololoon onono Anutu-waa jetanonga qaa men jegi. Kianj.

2

Boi takapolakayanon mono laligon tiwilaawu.

¹ Gejatootoo ejemba takapolakaya ii kaanagadeen Israel kanageso batugianon asugigi. Iikawaa so onoo batugianon boi soosooya kaanagadeen asugiwuya. Asugin nama onoo momalaarigia tiwilaawaatiwaaajon enkalolon qaa batuya batuya ii aasangoyanon men batugianon kawuya. Somatanananon dowegia meroti, Pon ii kaanagadeen qakooma mun iikaanja kanon iyangia kondeema aon uulanawo tiwilaawuya.

² Kaento, ii kilen ejemba seiseiyanon yonoonon serowilin siligia otaan iyangiaa jaajaa laligowuya. Kaanja laligowuyatiwaaajon ama ejembanon roromongogia anji qetetanoro uumeleembaa kana honjaajon mogi gamuyawo koloonkebaa. ³ Boi takapolakaya yononon mono otoko qaganon sundu kania kania jembiri (qaa aisenja) lan jen sein laligowuya. Kaanja laligogi ononon ii moma afaangon monen iwoi men kululuugi lan amanagaju men laligowuya. Anutu-non ejemba kaanja yonoo qaagia mono monowaa monoyanon jen tegorota ironja meleeno qagianon ubaatiwaaajon eja. Anutunon kondemondeema onomambaajon ataqatan imowamo mende ambaato, hon toonaga siimbobolo moma laligowuya.

⁴ Kondemondeen koloowaatiwaa galen meme qaa tosaanja ii kokaen: Siwe gajoba tosianon Anutu-waa jeta qotogon sinjisongo angiti, Anutunon ii mende injiima kobooroto, hagon onono gere sianon emukanon kemegi. Hagon pangaman ziwiziwi dutanon onooma aen gbadonon (tape) gbadoon onono. Gbadoon galen koma onono qaagia jen tegowaatiwaaajon mamboma ragita rama kouju. ⁵ *Monowaa monoyanon ejemba angonjoragiawo namonon laligogiti, Anutunon ii kaanagadeen mende injiima kobooroto, gboulu somata jero waama unun turun onono. Turun ononoto, kilen eja Nooa iinon uumeleembaa qaa jen nanamemen dindina ambutiwaajon ama uukuukuu men onoma laligoroti, ii ano ejemba ⁷ ii laaligogia angon koma sopa somongon onono.

⁶ *Kaanagadeen Sodom Gomora taon woi ii tiwilaawaatiwaa qaaya jen tegon gerenon onoro gere sogogaragadeen eri. Ejemba angonjoragiawo yonoonon iwoi nomaen koloowaati, iikawaa sareya iibutiwaajon ii ano koloojao. ⁷ *Gerenon kuuya onoomambaajon anoto, kilen eja solanja Loot ii wala batugianonga metogon

* 2:5: Jen 6.1-7.24 * 2:6: Jen 19.24 * 2:7: Jen 19.1-16

anjon koma muro. Jeulalan ejemba serowilin nambonnambon ama iyangiaa jaajaa nanamemen tosaana tondu анги iima yonoojon moma bolin uuta kamaaro laligoro. ⁸ Eja solana ii yonoo batugianon laligon nanamemen jeulalan kanjanawo iima moma laligoroti, iikawaajon mono ween so moma jinjingon laligoro. Iwaa uuta solananon mono suulan boliro laligoro.

⁹ Galen meme qaa jejeni, iikanon Anutuwa kania kokaen qendeemakeja: Ponon ejemba Anutuwa laaligo kombomana koma gbilinkejoni, anana saanon angobatonnga metogon wanana somongomambajaan momakeja. Iikaan momakejato, ejemba doogoya ii qaagiaa irona meleeno qagianon uro gajobaurutanon galen koma onongi laligowuya. Kaana laligon ugi kaman somatanon karo qaagia jen tegoro toroqen siimbobolo moma laligowuya.

¹⁰ Ejemba selegiaa siin kombomana bologa otaan anjonjora-giawo koloon jeulalanon Anutuwa ku-usuna men kamaan amakejuti, Anutunon ii mono waladeen jen tegon ononota siimbobolo somata moma laligowuya. Boi takapolakaya yononon mono jaba-arambaran qaganon iyangiaa jaajaa laligon Siwewaa bensakon kawali asamarangiawo eukanon laligojuti, iyonoojon sombugia mende momakeju. Ii qaago totoonto, ii kaanagadeen uuqeqe qaa tokoronkota jen onomakeju. ¹¹ Kaen amakejuto, Siwe gajoba ku-usungiawo boi soosooya ii unuugun uuta koloojuti, ii kilen Siwewaa bensakon kawali ejemba ii Pombaa jaasewananon qotogon uuqeqe qaanon tokoronkota mende jen tegon onomakeju.

¹² Gajoba yononon kaen mende amakejuto, ejemba yononon selegia men uma Buna qaa mende moma koton ii kilen yonoojon uuqeqe qaa tokoronkota lan jenkeju. Oro soona kaana momakootogia hona mende kolooro oro laaligowaa siin iwoi qerewena iigadeen momakeju. Oro soona ii koloogita ejembanon lan unugi komunkejuti, iyononon mono iikawaa so lansan tompin laligon tiwilaawuya. Iyangiaa siin roromonogogia ingonmanjonanon mono kondeema onongi tiwilaadaborowuya. ¹³ Tosaana horon ureen ama onongi kakasilin mogito, Anutunon iyangiaa qaagiaa irona meleema onono siimbobolo iikayadeen qagianon ubaa. Uumeleen ononon ukalen qendeema aowombajaan ajoroon lomban анги boi takapolakaya yononon mono iikanon kaanagadeen kankeju. Kan dogogia asuganon qendeema iyangiaajonadeen romongon baanon newageen nepaqepalo nenkeju. Kaen ama onoo sele jewongia borona borona gamugiawo kaana kolooju. Iyangio sele busugiaa siina metogowombajaan ajoajoro iwoi asasaganon ama serowilin asuganon ama lansan aisoonkeju. “Ziozwa eja toya koloojon,” jen tosia onoojon mende romongon tiligon onombombaa korisoro momakeju.*

¹⁴ Jaagianon kaisero jaajaa uun emba injimakejuti, ii serowilingadeen ambombajaan momakeju. Serowilin iwoi ambombaa siina ii mende totoon mesaowombajaan momakeju. Ejemba kongbara komakejuti, ii horon onongi kana goraayanon kemegi horombobo men arogia mosomakeja. Otoko ama uuroromonogogia kotakota iikanon eja. Kaen amakejutiwaajon Anutunon seigon onono tiwilaawuya.

¹⁵ *Yononon kana dindina gema qen uusooso tintuan kema gejatootoo eja Balaam Beorwaa meria iwaa uugere kana otaankeju. Kere eja pon monon Balaam Israel ejemba tiliqili ama onombaatiwaajon tawa muroti, uusiinanon mono monen ii memambajaan koloon muro. ¹⁶ Koloon muroto, dongi monon kilenayaajon terenjon jen muro. Dongi qaa mende jejeta kanon mono eja aronon qaa jen gejatootoo eja iikawaa uuso nanamemen ii somongon muro amamaaro.

¹⁷ Ejemba yononon mono apu jaaya juuguya kaana tani laligoju. Raidimbon haamonon koosu omayana kon qaa ii utitiin onomakeji, mono iikawaa so een lansan

* **2:13:** Boi yononon toron kaana asanjon rajuto, wangogianon iyonoonon qagon jangowabo. * **2:15:** Jan 22.4-35

kema kankeju. Anutunon yonoojon pangaman ziwiziwiwaa uutanon miri arenon ononoti, mono dutanon emukanon kemen laligon ubuya. ¹⁸ Yononon gejaju qaa omaya jen selegia menj uma lanj aweqawele ama terenonkeju. Sele busuwaa siingia kombompana bologa otaan serowilin nambonnambonon ejemba lanj horon onomakeju. Tinuan laligojuti, tosanon iyonoo batugianonga olon kongiti, mono ii kele qaanon kuun onongi kana goraayanon kemegi horombobo menj arogia mosomakeja.

¹⁹ Iwoi mononon ejemba mon somonon galen koma munkeji, iikawaa kasayanon mono ii somonoro ii tawaya qaa een welen qen laligoja. Iikawaa so boi takapolakaya yononon kele qaa kokaen lanj jenkeju, “Ono mono nono toroqen nonongi saanon kasagia qaa solana (frii) koloon onoangiaa jaajaa laligowu.” Qaa kaen jenkejuto, ii kilen iyangio angonjoragiaa welenqeqeya koloon iikawaa kasanon laligoju.

²⁰ Yonoo kaniagianon kokaen dogoro laligoju: Ponana Jiisas Kraist Hamoqeqe Tonana ii moma koton iikaana kanon balombaa nanamemen angonjorayawo ii misinon gema qengo mono mombo iikawaa kasanon kokosiin aon osin raju. Kawaa-jon kanakanaiyanon kilenkilenda laligogito, tetegoyanon kileqileedaboron laligoju.

²¹ Anutunon qaanana jen tegoro solananiwombaa kania wala mende moma koton tompin laligowuyaga, iikanon mono afaana koloon ononaga. Kaen koloonagato, Buna ii onanon injjogi kania moma kotogi bunagiaga kolooro. Uugia meleema iikawaa gematanon jojopan qaa kowoga gema qegiti, iikanon mono iwoi kanjanawo koloon gamu qen onomakeja. ²² *Gema qen kokosiin aon kamaan unuroti, ii gbaqooson qaa honabonja woi iikawaa so kolooja. Qaa jeta mon ii kokaen, “Kasunon loma mombo eleema lolona nenkeja.” Qaa jeta mon ii kokaen, “Bao apu moriningo mono mombo eleema sumu pilinpinon lugun kemen lomu aonkeja.” Kian.

3

Pon kawaatiwaa soomonjo qaaya

¹ Oo wombo alauruna, niinon tere indin woi koi ambe onoonon kaja. Qaa jejeni, onj ii modaborojuto, niinon Buna qaawaa hona koloowaatiwaaajon uugia soraaya ii kuun jen gbilin onoma tere indina woi koi kokaembaajon oojen: ² Gejatootoo ejemba soraaya yononon eenanon Buna qaa jen laligogiti, ii mono duduuwubo. Kaanagadeen Pon Hamoqeqe Toyanon jenkooto nonono onoangiaa wasiwasi eja aposolurugia nononon kuma ononinji, mono ii romonon koma gbilin aon menj laligowu. Kawaaajon niinon qaa iikayadeen oowe indina woi kolooja.

³ *Qaa mutuya mon ii kokaen moma asariwu: Kraistnon eleemambaajon ano kamban tetegoya kanon mepaqepae ejemba asugin nanamemengianon iyangiaa siingia kombompana bologa ii otaan mepaqepae qaa jen laligowuya. ⁴ Tosianon eleema kawaatiwaa qaaya kokaen jen qewagon laligowu: “Kawaatiwaa soomonjo qaaya ii mono dakanon eja? Ambosakonananon laligon kouma komugiti, kamban iikanonja iwoi mononon mende meleenon kemero. Anutunon Siwe namo mokolon orono ilawoila kuuya kanain eroti, ii mono kaanjadeen enj kouro laligojon.”

⁵ *Kaen jen qaa kota koi duduunkeju: Anutunon monowaa monoyanon jen koton qaayaa ku-usunanon siwe namo mokolon orono. Kaanagadeen jen kotooro apu deema horon kenji apu uutanonja namo asugin kouro. Yononon qaa kota ii mojuto, ii mende mojon tani mononon lanj jen lolomonin amakeju. ⁶ *Kanagen jen kotooro apu gboulunon waama balon tururo ejemba kamban iikanon namonon laligogiti, ii apu nen moton komugi. ⁷ Yononon apunon unuro komugito, namo sombin kamban kokaamba iriimakejoni, ii gerenon tiwilaawaatiwaa so kolooja. Anutunon iikawaa qaaya ii gbonton gbonton jen kotodabororota eja. Qaa iikawaa hona koloowaatiwaa

* 2:22: Gba 26.11 * 3:3: Juud 18 * 3:5: Jen 1.6-9 * 3:6: Jen 7.11

kambananon kan kuuro Anutunon ejemba angonjoragiawo laligowuti, iyonoo qaagia jen tegon kondeema onono tiwilaawuya.

⁸*Kaen koloowaato, wombo alauruna, nononano iinin gbani 1,000 ii kamban koriga koloojato, Buna qaa motoongo koi mono mende duduuwu, “Ween motoongo ii Pombaa jaasewananon gbani 1,000:baa so kolooja ano gbani 1,000 iiro ween motoongowaa so kolooja.” ⁹ Pombaa soomongo qaa ii honawo koloowaato, iikawaa kambana ii tororo mende mojon. Tosianon kamban ii qero ubaatiwaajon romongon lan jenkeju. Anjo kambana mende qero ubaato, moma mokosingon ejemba kuuyanon uunana melembonatiwaajon mambomakeja. Monjon gere sianon kemebotiwaajon mono kaparan komakeja.

¹⁰*Qaayaa hona koloowaato, Pombaa kaka kambananon mono yongoro meme ejawaa tani kan kuuwaa. Ii obaban kota banananon riiro amamaawona. Kamban iikanon namo sombimbaa iwoi ii-iita kuuya ii mono gere toon jen sogoyagadeen ewaa. Ween koin, senjelao ano sombimbaa iwoiya kuuya ii juquma oton jinjererenawo qama alin qaombuya. Namon ano ejembanon iwoi kuuya iikanon men angita eji, Anutunon ii kuuya kondemondeema meleeno kemebaa. Kemen jen tegoro iwoi mon mende totoon ewaa. Awawi totoon!

¹¹ Ilawoila kuuya ii tani kaana juquma qaombutiwaajon ononon mono ejemba nomaana koloon laligogi sokonaga? Kawaajon mono nanamemen soraaya otaan Kraist kaana koloon laligowombaaajon koma gbilin aon laligowu. ¹² Ono Anutuwaa kamban somata ii kan kuuwaatiwaajon mamboma uulanawo kawaatiwaa gawona kaparan koma men laligoju. Kamban iikanon namowaa ilawoilaya ano ween koin, senjelao ano iwoiya ii gere toon tanjururun jewaa. Anutunon sombimbaa ilawoilaya ii kuuya kondemondeeno juquma jedaborowaa. ¹³*Kaen jedaborowaato, Anutunon iwoi asugiwaatiwaa qaa somongorota eji, nononon iikawaa so namo sombin dologa mokoloon orombaatiwaajon mambomakejon. Ii mokoloon orono iikanon keuma nanamemen dindina otaan laligowona.

¹⁴ Oo wombo alauruna, onjo kamban somata ii kan kuuwaatiwaajon mamboma laligoju. Kawaajon mono kokaen ambombaaajon kaparan koma nambu: Uugia soraaya kolooro Anutunon jewongia boronaa qaaya mon mende mokolooro iwo ososogojutiwaajon luaenon laligowu. ¹⁵ Mamboma Ponanaa uu taniaajon kokaen romongon laligowu: Iinon onjo uugia meleema mombo letombutiwaa kambana qen koriro uro mamboma onoma mokosingon laligoja. Wombo alanana Poolnon kaanagadeen qaa iikayadeen on ononoto, Anutunon momakooto uuta murotiwaa so qaa ii on onono. ¹⁶ Iikawaa qaaya ii tereya kuuya kanon jen onkejato, Buna Tereyaa uutanon qaaya tosia ii lombotawo. Kawaajon tosianon ii moma asariwombaaajon janjarin riin bimonkeju. Poumapou ejemba kongbara qen kokobimbin lan laligonkejuti, iyononon tereya tereya ii tondu meeranjonkeju. Iikawaa so Poolwaanon qaa ii kaanagadeen melenqeelen angi sipasipa koma soonkeja. Kaen meeranjon nama iyangia men bolin aon gere sianon kemebuya.

¹⁷ Yononon kemebuto, wombo alauruna, ononon kaen koloowaatiwaa qaaya ii mono waladeen modaborogita laligoju. Kawaajon mono onongia galen men aon laligowu. Jeulalan ejemba kana songin qiwitigonkejuti, ononon mono iyonoo kele qaagianon horon onono onotaan jinjaun kembubo. Laaligowaa tando powowon kotakota iikanona kaen ligisoon tama kamaan unuwabo. ¹⁸ Ponana Jiisaswaa kalenmoriananon nanjuti, iikanon mono mombo toroqen men somariin laligowu. Hamoqege Tonana Kraistwaa kania moma kotojuti, ii mono toroqen moma sororogon

* **3:8:** Ond 90.4 * **3:10:** Mat 24.43; Luuk 12.39; 1 Tes 5.2; Isa 16.15 * **3:13:** Ais 65.17; 66.22; Ais 21.1

liligowu. Ii mepeseeniŋ qatanonŋ kambanŋ kokaamba akadamuyawo koloonŋ kanagenŋ tetegoya qaa kaanŋ enŋ ubaa. Qaa ii onononŋ.

Jombaanonj Tere 1 Jononj Tere mutuya ano. Jen-asa-asari

Jononj uunonj jopagonj aoaowaa qaaya ii kotiinj jen laligoro. Uumeleenj ejemba anana Anutu ano Jiisas Kraist yorowo qokotaanj nama uunana somonjonj aonj motoonjgo koloonj laligojonj.

Tosianonj qaa qolonjmolongoya ii ejemba kokaenj kuma soonj onjoma laligogi: “Jiisasnonj Siwe ejagadeenj kolooja. Balononj iwoi kuuya ii bologa kolooja. Kawaajonj Jiisasnonj balonj eja honja mende koloonj laligoro.” Qaa kawaajonj ama tosianonj “Anutu moma laarijonj,” jen nanamemenj awaa mesaonj sisau silemale laligonj ejemba tosaanj yonj kazi ama onjonj ano qezenj injarere laligogi. Qaa senja senja kaanjonj zioz menj boliwabotiwaajonj Jononj gejanono qaaya terenonj kokaenj oonj anota karo, “Jiisasnonj Siwe ano namo ejaga motoondeenj kolooja. Namononj gawonj meme ano momo meme ii iwoi bologa qaago. Kawaajonj ‘Anutu moma laarijonj,’ jen Meria Jiisas mende mesaowonja ano alaurunana onjowo uunananonj jopagonj aowonja. Uujopa ii mono kaparanj koma ama aonjkebonja.”

Tere kokawaa bakaya wanja 6 ii kokaenj:

Laaligowaa kania ii Jiisas 1:1-4

Asasaga ano pangamanj uutanonj laaligo 1:5-2:29

Anutuwaanonj ano Satambaanonj merabora 3:1-24

Unja me ome ii mono kaniagara gosinj mobu. 4:1-6

Uujopawaa kania ano jenjkootoya 4:7-21

Momalaari anana bologa haamo amakebonja 5:1-21

Laaligo kotigaa qaaya ii Jiisas Kraist

¹ *Niinonj laaligo kotigaa qaaya jemambaajonj tere koi oojenj. Waladeenj laaligowaa qaa Toyanonj laligorogo kanagenj ilawoila kuuya kolooro. Iinonj laligonj kouma namononj kamaaro ii jaanananonj iima boronananonj selia oosirininj qaaya jero moma laligoninj. ² *Oyanboyonj laaligowaa Toyanonj asugirota nonononj ii iima kania nangonj jen dangunu kaanja nanjonj. Laaligo tetegoya qaa iikawaa Toyanonj Manjowo laligonj kouma kamaanj asuginj nononoti, nonononj iikawaa Bunja qaaya jenj asarinj uugia kuunjkejonj. ³ Nonononj Manjnana ano Meria Jiisas Kraist yorowo uunana somonjonj motoonjgo koloonj laligojonj. Onjo kaanagadeenj uugia nonowo somonjonj motoonjgo laligowombaaajonj moma iwoi iima moninji, ii jenj asarinj onjmakejonj. ⁴ Korisorononj uunana saa qero laligowombaaajonj qaa koi nenaurunawo jenj asarinj oojonj. Kianj.

Pombaa asasaganonj laaligo

⁵ Bunja qaa iwaa Meriaanonga moma jenj asarinj onjonjoni, ii kokaenj: Anutunonj asasagaa Toya kolooja ano iwaanonj pangamanj monj mende eja. ⁶ “Nonononj iwo uunana somonjonj motoonjgo laligojonj,” kaenj jenonj jenj kilenj kaiyakanananonj kematoukantou ama pangamanonj laligojonjoni eenj, mono qaa qolonjmolongoya jenj nanamemenananonj qaa honja mende otaanjkejonj. ⁷ Anutunonj asasagaa uutanonj laligoro nonononj iikawaa so kaiyakanana asasagaa uutanonj amakejonjoni eenj, mono batunananonj uunana somonjonj aonj motoonjgo laligoninj Meria Jiisas Kraistwaa sayanonj mono singisonjonana kuuya songbamakeja.

---

* 1:1: Jon 1.1   * 1:2: Jon 1.14

⁸ “Uunananon singisongo mende eja,” kaen jewonagati een, mono anana tiligon aonin qaa honanon uunananon mende nanja. Qaago! ⁹ Singisongonana jokoloojonj een, iinon mono uuta dindinaa so soomongo qaaya pondan otaan singisongonana mesaon nanamemenana doogoya kuuya songbamakeja. ¹⁰ “Singisongo mende anin,” kaen jewonati een, mono qaa Toya ugunin Anutunon qolomolon jeje eja kaan kolooro qaayanon uunananon mende nanja. Kian.

2

Jiisasnon aworo koipu Tonana kolooja.

¹ Oo kokouruna, ononon singisongo ambubotiwaajon qaa koi oojen. Ii oojento, mononon kilen singisongo anagati een, aworo koipu Tonananon mono en nononja. Jiisas Kraist iinon Manaa kosianon laligon qaa kuuya dindinagadeen gosin ama nonomakeja. ² Aworo koipu Tonana iinon singisongonanaa tawaya koloon koma konjoratin nonono. Ii ananaa singisongowaaajonadeen qaagoto, mono namonon kuuya ananaa singisongonana ii kaanjadeen koma konjoratimambaajon komuro. Kian.

Tenkonkon ii kaiyaka dindina.

³ Anutuwaaw jojopan qaaya ten komakebonati een, iikaan kanon ii moma mujonj, ii saanon uuwoiya qaa moma yagojon.

⁴ Mononon “Anutu moma mujen,” jen jojopan qaaya mende ten koma otaankeji, iinon mono qolomolon qaa jeje ejembaga kolooro qaa honanon iwaa uutanon mende eja. ⁵ Qaagoto, mononon Anutuwaaw qaaya ten koma otaankeji, Anutuwaaw uujopayanon mono onanon iwaa uuta saa qero akadamyawo laligoja. Iikaan kanon Anutuwo qokotaan motoongo laligojonj, ii moma yagojon. ⁶ Mononon “Anutuwo qokotaan laligojen,” jeji, iinon mono Jiisasnon nanamemenan anoti, iikawaa so mono otaan ama men laligowaatiwaa so kolooja. Iikaan mende ama men laligoro mende sokonja. Kian.

Uujopa ambonatiwaa jojopan qaa gbilia

⁷ *Oo wombo alauruna, niinon jojopan qaa gbilia qaagoto, jojopan qaa walaga kanakanaiyanonga en ononj, mono ii oon ononjen. Jojopan qaa walaga iikawaa Buna qaaya ii mono moma laligon kougi. ⁸ Kilen iikawaa jenkootoya gbilia ii oon ononjen. Pangamanon alimambaajon ano asasagaa hona asarin somariinkejiwaajon jojopan qaa iikawaa hona mono Anutuwaanon ano onoonon koloon asugin eja.

⁹ Mononon jetanon “Asaganon laligojen,” jejato, alia kazi ama muji, iinon mono toroqen pangaman uutanon laligoja. ¹⁰ Mononon alia jopagon munkeji, iinon mono asasagaa uutanon pondan laligoro silianon tosaan singisongo ambutiwaajon mende kondoonkeja. ¹¹ Kaento, mononon alia kazi ama muji, iinon mono umunkonkonanon kematoukantou laligon nanamemenan pangaman uutanon amakeja. Pangamanon jaaya men gooro jinjan ama laligojiwaajon dakanon kemaati, ii anjo mende moma kotonkeja. Qaago.

Anutunon singisongonana qosolongonkeja.

¹² Oo meraborauruna, Jiisasnon komun qa somata men laligojiwaajon ama Anutunon onoo singisongogia mesaon qosolongodabororo. Iikawaajon qaa koi oon ononjen. ¹³ Oo manuruna, moronon kanakanaiyanonga laligon kouji, onjo ii moma mun laligon kougi. Kawaajon qaa koi oon ononjen. Oo gbaworouruna, onjo kilenaa Toya haamo ama mun laligojuti, iikawaajon qaa koi oon ononjen. Meraborauruna, onjo Manananaa kania moma koton laligojuti, iikawaajon qaa koi oon ononjen.

¹⁴ Manuruna, moronon kanakanaiyanonga laligon kouji, onjo ii moma mun laligon kougita kouju. Kawaajon qaa koi oowe onoonon kaja. Eja gbaworouruna, onjo

* 2:7: Jon 13.34

Anutuwaanonj Buṅa qaa uugianonj anḡi kotiin nano esunmumugiawo koloonj kilenaa Toya haamo ama munj laligoju. Kawaajonj qaa koi oowe onoononj kaja. Kianj.

Balombaa nanamemenj bologa mono yakariwu.

¹⁵ Ono balombaa nanamemenj bologa ano iwoi kuuya iikanonj eji, iikawaajonj mende nanj onomba. Monononj uutanonj balombaa nanamemembaajonj nanj muji eenj, Manḡanaa uujopayanonj mono iwaa uutanonj mende nanja.

¹⁶ Balombaa nanamemenj ii kokaenj: Ejembanonj sele busugiaa siingia kombombana bologa otaankeju. Iwoi jaagianonj iima iimasijn ama koposongonkeju ano balombaa laaligogiaajonj biririgonj terereen selegia menj umakeju. Ii ano uugere tosaanja ii Manḡanonḡa mende kankeja. Qaago! Ii balombaa nanamemenj bologa kolooja. ¹⁷ Balombaa nanamemenonj goronj qewaa ano iikawaa siinja bologa bologa ii kaanḡadeen goronj qewuto, monononj Anutuwaa uusiinja tenj koma otaankeji, iinonj mono bonj qenj kambanj tetegoya qaa kotiin laligonj ubaa. Kianj.

Kraistwaa tuarenjenuruta ii mono asugiju.

¹⁸ Oo kokouruna, Kraistwaa kitia* nama tuarenjenj ama mubaati, iinonj kambanj tetegoyanonj asugiwaati, kaenj jegi momakeju. Qaa iikawaa so kambanj kokaamba Kraistwaa tuarenjenuruta mamaganonj mono asuginj nanju. Qaa iikawaa honja kaenj koloorotiwaajonj ama kambanj tetegoyaa uutanonj kouma laligojonj, iikaanj mojonj. Iikawaa aiweseya kaenj. ¹⁹ Tuarenjenj ejemba iyonononj ananaa tuunnondeenj laligonj nonomesaonj kenji. Uugia nonowo selesele somonḡonj momalaari kanageso batunananonj tondu laligonj boratigi. Ananaanonj kanageso honja koloowuyagati eenj, mono ananawo pondanj qokotaagi motoonj laligowonaga. Nonomesaonj sigensigenj nanjuti, sili iikanonj mono kaniagia kokaenj qendeema nonono iima mojonj: Iyonoononḡa monononj nonowo onanonj motoonḡo mende koloonj laligoro.

²⁰ Yonononj sigensigenj nanjuto, Kraistnonj Unḡaya Toroya onoo uugianonj maaro bedu menj inaanj onono kuuya onononj qaa honja moma kotonj laligoju. ²¹ Onononj qaa honja mende moma kotowubotiwaajonj ama qaa koi mende onj ononjenj. Kawaajonj qaagoto, onj qaa honja moma kotoju ano qaa honjanonj qaa qolonmolonḡoya monj kondoomambaajonj amamaankeja. Kawaajonj qaa koi onj ononjenj.

²² Jiisanonj Hamoqeqe Toya Kraist koloojato, monj morononj qaa ii qakoonji, iinonj anḡomokolonj ejembaga kolooja. Iinonj Kraistwaa kitia nama tuarenjenj ama munj Manj ano Meria ii motoonj qakooma oromakeja. ²³ Monononj Mambaa Meria qakoomakeji, iinonj Manḡa qaa eenj laligoja. Monononj Meria jokoloonkeji, iinonj mono Manj kaanḡadeenj mokoloonj iwo laligoja.

²⁴ Ono Buṅa qaa kanakanaiyanonḡa moma kougiti, ii uugianonj kotiin nambaatiwaajonj galenḡia menj aowu. Buṅa qaa moma kougiti, iikanonj uugianonj nambaati eenj, onononj kaanḡadeenj mono bonj qenj Manj ano Meria yorowo qokotaan nambu. ²⁵ Kraistnonj soomonḡo qaa kokaenj nononota eja, “Niwo nambutu eenj, mono laaligo oyanboyanawo onombe tetegoya qaa kotiin laligowuya.”

²⁶ Tosianonj batogonj jinjaunj menj onomakejuti, niinonj iyonoojonj ama qaa ii onj ononjenj. ²⁷ Tosianonj jinjaunj amakejuto, Kraistnonj Unḡa Toroya onoo uugianonj maaro bedu menj inaanj onomakeja. Unḡa Toroya iinonj uugianonj bonj nano mende looriwuti eenj, onononj mono boi mombaajonj mende amamaawuya. Ii kokaembaajonj: Iwaa Unḡa Toroyanonj mono nanamemenj awagaa qaa kuuya kuma onomakebaa. Bedu menj inaanj onomakeji, ii iwoi qolonmolonḡoya monj qaagoto, momo qaa honja toonḡa koloonkeja. Kawaajonj qaa honja kuma ononotiwaa so mono qaaya kuuya tenj koma Kraistwo pondanj qokotaan nambu.

* **2:18:** Kraistwaa tuarenjenja ii Antikraist. Griik qaa anti, iikawaa kania ii woi. Iinonj Kraistwaa kitia nanja ano Kraist tuarenjenj ama munkeja.

²⁸ Oo kokouruna, onjo mono Kraistwo koronson qokotaan nambu. Iwo nama laligonij mombo asugiwaati, kamban iikanonj mende konjoma nonono gamu qaganonj mende kokomomola menj kemonjato, saanonj iwaa jaanonj awasanjaka qaganonj saitingenj nambona. ²⁹ Kraistnonj solanja kolooji, onjononj qaa ii moma kotojuti eenj, mono qaa koi kaanagadeen saanonj moma asariwu: Ejemba kuuyanonj nanamemenj solanja amakejuti, iyonjononj mono kaanagadeen Anutuwaanonga koloonj iwaa meraboraana kolooju. Kianj.

3

Anana Anutuwaanonga koloonj meraboraana koloojonj.

¹ *Mobu! Siwe Manjananonj nonoojonj “Neenaa meraboraana,” kaenj nonooma iikanonj uujopaya somata qendeema nonomakeja. Anana onjononj Anutuwaa meraboraana koloojonj. Ii koloojonjwaajonj balonj ejembanonj kanianana mende moma kotonj laligoju. Anutuwaa kania mende moma kotojutiwaajonj ananaa kaniananaajonj kaanagadeen kokobimbij ama laligoju. ² Oo wombo alauruna, kamban kokaamba anana Anutuwaa meraboraana koloonj laligojonj. Kaenj laligonj kanagenj nomaenj koloonj laligowonjati, ii asuganonj mende asugija. Qaa motoonjgo mojonj, ii kokaenj: Iinonj mombo asuganonj asugiro kaitania honja jaanananonj iibonjati, kamban iikanonj mende mono letoma ii kaanja koloojonj. ³ Daenj yonjononj Kraistwaajonj jejeromonjromonj iikaanj ama munj laligojuti, iinonj mono ii koma konjoratinj onjono iwaa tani kaanja soraaya koloonj laligowu.

⁴ Daenj yonjononj singisonjgo amakejuti, iyonjononj mono kana qaa qenj waleemakeju. Singisonjgo ii jeulalanj nanamemenja. ⁵ *Kraist anjo singisonjgoya qaa iinonj mono ananaa singisonjgonana koma konjoratimambaajonj kamaanj asugiroti, ii moju. ⁶ Daenj yonjononj Kraistwo bonj qenj nanjuti, iyonjononj singisonjgo mende ama laligoju. Monjonj singisonjgo toroqenj amakeji, iinonj Jiisas mende iima kania mende moma kotonj laligoja. Kianj.

⁷ Oo kokouruna, monjonj jinjaunj menj onjombabotiwaajonj mono galengia menj aonj laligowu. Kraistnonj solanja koloojiwaa so monjonj nanamemenj solanja tororo otaanjkeji, iinonj solanja kolooja. ⁸ Kilenjaa Toyanonj kanakanaiyanonga singisonjgo ama kouma laligoja. Kawaa so daenj yonjononj singisonjgo amakejuti, iyonjononj mono Kilenjaa Toyaa bunjaga kolooju. Anutuwaa Merianonj mono iwaa gawonja kisiyaen memambaajonj kamaanj asugiro.

⁹ Daenj yonjononj Anutuwaanonga koloojiti, iyonjononjgo monjonj laaligo qaita mombaa uutanonj ejiwaajonj ama singisonjgo mende toroqenj amakeja. Kolokoloo dongoga koloonj laligojiwaajonj ama singisonjgo toroqenj amambaajonj amamaanjkeja. ¹⁰ Daenj yonjononj Anutuwaa meraboraana koloonj daenj yonjononj Kilegaa Toyaa meraboraana koloojuti, ii kokaenj gosinj moma asariwonja: Monjonj nanamemenj solanja mende otaanjkeji, iinonj Anutuwaa bunja mende kolooja. Kaanjadeen monjonj alauruta mende jopagonj onjmakeji, iinonj Anutuwaa bunja mende kolooja. Iikawaa aiweseya kaenj.

Ojo mono jopagonj aonj laligowu.

¹¹ *Bunja qaawaa kota kanakanaiyanonga moma kouma laligojonj, iikawaa joponj qaaya ii kokaenj: Anana mono uunonj jopagonj aonj laligowonja. ¹² *Kein (Kain) iinonj Kilegaa Toyaa bunja laligonj koga qero komuro. Anana mono ii kaanja koloonj laligowombo. Iinonj kokaembaajonj koga qero: Anja nanamemenjanonj bologa kolooroto, kogaanonj ii solanja kolooro. Mono iikawaajonja qero.

¹³ Oo uumeleen alauruna, balon ejembanon kazi ama onjombuti een, iikawaajon mono mende walingowu. ¹⁴ *Anana uumeleen alaurunana jopagon onjomakejoniwaaajon ama qaa koi moma asarijon: Anana koomu kotigaa jawoya waleema laaligo kotiganon keuma laligojon. Monjon ujopa mende amakeji, iinon mono toroqen koomu kotigaa uutanon nambaa. ¹⁵ Ejemba alaurugia kazi ama onjomakejuti, ii kuuyanon mono koomuya unu-unu ejembaga kolooju. Laaligo kotiga ii unu-unu ejemba kaanja mombaa uutanon mende eji, ii saanon moma yagoju.

¹⁶ Jiisas Kraistnon laaligoya ananaajon ama qeleema mesaon jopagon aoawaa kania kaen qendeema nonono iima moma kotojon. Anana mono kaaniadeen laaligonana uumeleen alaurunana yonoojon ama qeleema mesaonin sokombaa. ¹⁷ Monjon balombaa ilawoilaya soyanon men laligoro alianon iwoiwaajon amamaan memeqemean ano iijato, kilen bone koloon uuta somongoji een, Anutuwaaw uujopayanon mono iwaa uutanon nomaen enaga? ¹⁸ Oo kokouruna, jopagon aoao ii je buu susunananondeen tiwirigon jenkebomboto, ii mono nanamemenananon qaa hona otaan ama laligowona.

Mono Anutuwaaw jaasewananon saitingen nambona.

¹⁹ Anana qaa honaa bunaga koloojon me qaago? Koloojon een, mono saanon uunana bonjon kono Anutuwaaw jaasewananon awasankaka nambona. Qaa ii anana gosin aon kokaen moma kotowona: ²⁰ Uunananon iwoi bologaaajon ama jen nononji een, nono qaa koi saanon moma yagojon: Anutunon gosigosi Tonana koloon qaanana dindinagadeen gosiwaa. Anutuwaaw roromonogoyanon mono anana roromongonana uugun uuta kolooro qaa kuuya saanon modaboroja. Kawaajon mono saanon uunana bonjon kono laligowona.

²¹ Oo wombo alauruna, uunananon mende jen nononji een, anana mono saanon Anutuwaaw jaasewananon awasankaka koloon saitingen nambona. ²² Anana Anutuwaanon jojopan qaa ten konin nanamemenana ii iiro sokomakejiwaa so ama men laligonkejon een, iwoi mombaajon qama koolin qisin mubonati, ii mono nonono bunagen aowona.

²³ *Anutuwaanon jojopan qaa woi ii kokaen: Anana mono Meria Jiisas Kraistwaa qata men moma laarin uunana meleembona ano jojopan qaa jen koton nononotiwaa so jopagon aon laligowona. Kaen mende ama laligowonagati, ii Anutuwaaw jaanon mende sokonaga. ²⁴ Daen yononon Anutuwaanon jojopan qaa ten komakejuti, iyononon mono Anutuwo qokotaen laligogi Anutunon yonowo rapingon nanja. Iinon ananawo rapingon nanji, ii Unyaya Toroya nonono uunananon sane nunun laligojiwaaajon moma kotojon. Kian.

4

Unya me ome ii mono kaniagara gosin mobu.

¹ Oo wombo alauruna, gejatootoo jemba takapolakaya mamaganon goman so liligon laligojutiwaaajon qaa kuuya ii uulanawo mende men moma laariwu. Anutuwaaw Unyanon me ome monjon sololooro qaa jeji, ii mono wala angotetenon ama gosiwu. ² Anutuwaaw Unyawa kania ii mono kokaen gosin mokoloowu, "Jiisas Kraistnon kamaan sele busuwo koloon laligoro," daen yononon qaa ii jen asuginkejuti, iyononon kuuya Anutuwaaw bunaga kolooju. ³ Monjon Jiisaswaa kania kaen mende jen asuginkeji, iinon Anutuwaaw bunaga mende kolooja. Kraist tuarenjen Toyaa omeyanon mono iwaa uuta sololooro qaa jenkeja. Monjon asugin Kraistwaa kitia nama tuarenjen ama mubaa,* qaa kaen injogiti, iinon mono kamban kokaamba namonon asugija.

* **3:14:** Jon 5.24   * **3:23:** Jon 13.34; 15.12, 17   * **4:3:** Kraistwaa tuarenjen toya ii Antikraist. Griik qaa anti, iikawaa kania woi. Iinon Kraistwaa kitia nanja ano Kraist hona tuarenjen ama munkeja.

⁴ Oo kokouruna, onjo Anutuwaa buɲa koloogi Uɲa Toroyanonɲ uugianonɲ nama namowaa omejiilanɲa ii unjuugun haamo ama onjomakeja. Kawaajonɲ gejatootoo ejemba takapolakaya ii saanonɲ haamo ama onjoma laligowutiwaa so kolooju. ⁵ Yonononɲ balombaa buɲa koloogi namowaa omeyanonɲ sololoonɲ onjomakeju. Kawaajonɲ balombaa nanamemeɲa otaanɲ qaa jegi uumeleembaa gadokopa ejemba yonononɲ qaagiaajonɲ geja ama momakeju.

⁶ Anana Anutuwaa buɲa kolooninɲ Uɲa Toroyanonɲ sololoonɲ nonomakeja. Anutu moma mujuti, iyonononɲ ananaa qaa jeninɲ iikawaajonɲ geja qenɲ momakeju. Anutuwaa buɲa mende koloojuti, iyonononɲ anana qaa jeninɲ iikawaajonɲ geja mende ama momakeju. Qaa honɲaa Uɲaya ano anjomokolombaa omeya yoroo kanagara ii mono iikaenɲ gosinɲ moma kotonkebonɲ. Kianɲ.

Anutunonɲ uujopawaa kania kolooja.

⁷ Oo wombo alauruna, Anutunonɲ jopagonɲ aoaowaa wanjaleya kolooja. (Kawaajonɲ uujopa ii apu jaayaanɲ enɲ koumakeja.) Kawaajonɲ anana mono jopagonɲ aonɲ laligowonɲa. Kaenɲ ama laligojonɲi, kuuya anana Anutu moma munɲ iwaanongɲa kolokoloo donɲgoga koloonɲ laligojonɲ.

⁸ Anutunonɲ uujopawaa kondokondoo Toya kolooja. Iikaanɲ koloojiwaaajonɲ mononɲ ejemba mende jopagonɲ onjomakeji, iinonɲ Anutu mende moma munɲ tompinɲ laligoja.

⁹ Anutunonɲ uujopaya batunananonɲ asuganonɲ kokaenɲ qendeema nonono: Iinonɲ Meria motoongɲo ii nemunɲ koma nonono kotiinɲ laligowonɲatiwaaajonɲ ama wasiro namononɲ kamaaro. ¹⁰ Anana Anutu jopagonɲ munɲ iikanonɲ uujopa mende kondooninɲ kolooroto, uujopawaa kania ii kokaenɲ: Anutunonɲ wala jopagonɲ nonoma singisonɲgonana koma konjoratimambaajonɲ Meria wasiro ananaanonɲ kamaaro.

¹¹ Oo kokouruna, Anutunonɲ kaenɲ hononɲa qaa jopagonɲ nononotiwaajonɲ ama anana mono kaanɲadeenɲ uunananonɲ jopagonɲ aonɲkebonɲa. Uujopa mende ama aoninɲ mende totoonɲ sokonja. ¹² *Mononɲ Anutu kambanɲ mononɲ mende iiroto, jopagonɲ aonɲ laligojonɲi eenɲ, Anutunonɲ mono uunananonɲ leinɲgonɲ nano uujopayanonɲ uunana saa qero akadmunanawo koloonɲ laligojonɲ.

¹³ Anana Anutuwo qokotaanɲ laligoninɲ iinonɲ uunananonɲ leinɲgonɲ nanji, ii Uɲaya Toroya nononotiwaajonɲ ama moma kotonɲ uuwoi mende amakejonɲ. ¹⁴ Manɲanonɲ Meria gomaɲa gomaɲa ananaa Hamoqeɲe Tonana koloowaatiwaaajonɲ wasiro kamaaro. Nonononɲ ii iima moma nanɲgonɲ jenkejonɲ. ¹⁵ Mononɲ “Jiisas Anutuwaa Meria kolooja,” jenɲ asuginkeji, Anutunonɲ mono iwaa uutanonɲ leinɲgonɲ nano iinonɲ Anutuwo qokotaanɲ laligoja.

¹⁶ Anutunonɲ uutanonɲ jopagonɲ nonomakeji, nono iikawaa kania moma kotonɲ iikanonɲ moma laarinkejonɲ. Anutunonɲ uujopawaa Toya kolooja. Kaanɲa koloojiwaaajonɲ mononɲ ejemba jopagonɲ onjoma laligoji, iinonɲ mono Anutuwo qokotaanɲ nano Anutunonɲ iwaa uutanonɲ leinɲgonɲ laligoja. ¹⁷ Kaanɲ laligoninɲ Anutuwaa uujopayanonɲ goonɲgonɲ kalanɲ koma nonoma uunana saa qero akadmunanawo laligojonɲ. Kraistnonɲ namononɲ tatawaga laligoroti, anana tani kaanɲa laligojonɲ. Iikaanɲa laligojonɲiwaajonɲ ama Anutuwaa jenteeɲgo kambanɲ somatanonɲ Kraistwaa jaanonɲ keuma iikanonɲ awasanɲkaka koloonɲ saitinɲgenɲ nambonɲa.

¹⁸ Anutunonɲ jopagonɲ nonono nama eenɲ toonɲ toroko mobombo. Singisonɲgo ejemba Anutunonɲ singisonɲgogiaa ironɲa meleema onjombabotiwaajonɲ toroko momakejuto, Anutuwaa uujopayanonɲ uunana saa qeji eenɲ, iikanonɲ mono toroonana kuuya yakaridaboronkeja. Kawaajonɲ mononɲ toroko momakeji, iinonɲ jopagonɲ nonomakejiwaa kania ii tororo mende modaboroja.

---

* 4:12: Jon 1.18

¹⁹ Iinon wala jopagon nononotiwaajon ama anana uujopa amakejon. ²⁰ Monnon “Anutu jopagojen,” jejato, alia kazi ama munkeji, iinon mono ejemba qolomolongoya kolooja. Iikawaa kania ii kokaen: Alia iima kilen mende jopagon muji een, iinon Anutu mende iima ii mono nomaen jopagon munaga? ²¹ Monnon Anutu jopagon munkeji, iinon mono alauruta kaanagadeen jopagon onoma laligowa. Anutunon uujopawaa jojopan qaaya kaen anota eja. Kian.

5

Uumeleen ejemba anana haamo amakebona.

¹ Daen yononon Jiisas moma laarin “Hamoqeqe Tonanaga kolooja,” jenkejuti, ii kuuyanon mono Anutuwaanonga kolokoloo dongoga koloon laligoju. Daen yononon Manja jopagonkejuti, ii kuuyanon mono iwaa Meria kaanagadeen jopagon munkeju. ² “Anutuwaa meraboraana jopagon ononjon,” jenin qaa iikawaa hona ii anana kokaembaajon gosin aon mojon: Anutu jopagon mun jojopan qaaya ten koma otaankejon ee, mono Anutuwaa meraboraana kaanagadeen jopagon onomakebona. Iikawaa aiweseya ii kaen. ³ *Anutu jopagon mubonatiwaa hona ii qaa tenkonkon. Anutuwaanon jojopan qaa otaanin sokonja. Jojopan qaaya ten konin lombotawo mende koloowaa.

⁴ Anutuwaanonga kolokoloo dongoga koloonin, anana kuuyanon saanon iwaa jeta ten koma balombaa nanamemen bologa haamo amakebona. Anutunon momalaari nonono iikawaa qaganon qama koolinin Anutunon balombaa nanamemen bologa ii qen yakariro kamaadabororota laligojon. Haamo ambonatiwaa kania morota mon mende eja. ⁵ Anana haamo mende ambonagati een, daen yononon ii ambuyaga? Jiisas Anutuwaa Meria kolooji, monnon ii moma laarin mono balombaa nanamemen bologa haamo amakebaa. Kian.

Anutunon Meriaa qaa kokaen nanjon jero:

⁶ Jiisas Kraist Anutuwaa Meria kolooji, ii nomaen mojon? Jiisasnon apunon kemero Jonon oomulu menj muro Anutunon kamban iikanon qaa ii jero mogi ano kanagen saya molaamambaajon ano iikanon qa aro mon Siwenonga kolooro mogi. Qaa apunon indin motoongo kolooroti, iikayadeen qaago. Siwe Toyanon qaa nanjon jeroti, iikawaa aiweseya ii apu ano sa, woi ii. Toroqen Unja Toroyanon qaa ii jenkeja. Iinon qaa honaa Toya koloojiwaajon ama qolonjomambaajon amamaankeja.

⁷ Nanjonango qaa karon ii kaen monina eja. ⁸ Qaa karon iikawaa aiweseya ii Unja, apu ano sa. Qaagia ii ororon asuganon monin sokondaboroja. ⁹ Qaa jakeyanon kouma nanjonango amakejuti, ii saanon moma analin anjon komakejonto, Anutuwaa nanjonango qaayanon mono ejemba qaanana uugun powowon kotakota kolooja. Anutunon Meriaajon “Neenaa Meranaga,” qama kania kaen asuganon nanjon jero. Kawaajon qaa ii gema qewombo.

¹⁰ Monnon Anutuwaa Meria moma laarinkeji, nanjonango qaa Toyanon mono anjo iwaa uutanon laligoro iwaa kania saanon moma yagonkeja. Monnon Anutu mende moma laarinkeji, iinon mono nanjonango qaa Toya anja menj kamaan aon eja qolomolongoya koloonkeja. Anutunon qaa kota Meriaajon nanjon jeroti, iinon qaa ii mende moma laarijiwaajon mono Anutu iyanja gema qen munkeja. ¹¹ *Anutunon qaaya kokaen nanjon jero, “Niinon laaligo kombomba onomambaajon jeweti, neenaa Merananon mono laaligo kombomba iikawaa kondomondoo Toya kolooja.” ¹² Iwaa Meriawo qokotaan laligoji, iinon laaligo kombomba buna qen aon laligoja. Anutuwaa Meriawo mende qokotaan laligoji, iinon laaligo kombomba mende buna qen aon laligoja. Kian.

* **5:3:** Jon 14.15   * **5:11:** Jon 3.36

Laaligo kotigaa kania

¹³ Uugia meleema Anutu Meriaa qata ii moma laarinkejuti, niinonj tere koi onjoonj oojen. Laaligo kotigaa bunja koloojuti, onononj iikawaa kania tororo moma kotowu-tiwaajonj ama koi oojen. ¹⁴ Anana saanonj awasanƙaka koloonj Anutuwaa kosianonj kema qama koolinj nama kokaenj moma yagonkejonj: Naa iwoiwaajonj iwaa uusiina otaanj qama koolinj mubonjati, iinonj mono qamakoolinana ii mobaa. ¹⁵ Ii me ii kawaajonj qama koolininj qamakoolinana mobaatiwaajonj mojonj eenj, mono qaa koi kaanagadeenj moma kotojonj: Naa iwoiwaajonj qama koolinj mujonj, ii kuuya mono ananaa bunjananaga koloowaa.

¹⁶ Monjonj alia iiro singisonjo ano iikanonj koomu kotigaa bunja mende koloowaati, iinonj mono alia iwaajonj Anutu qama kooliro hamo qenj muro laaligo kotiganonj keubaa. Singisonjo Anutunonj mesaowaatiwaa so angiti, qaa koi mono iyonjoonj jejen. Tosianonj singisonjo angj iikanonj koomu kotigaa bunja koloowuti, iyonjoonj qama kooliwutiwaajonj ii mende jejen. Qaago. ¹⁷ Nanamemenj bologa kuuya ii singisonjo kolooja. Koposo tosaanj aninj iikanonj koomu kotigaa bunja mende koloowonja. Kianj.

Uumeleenj ejemba anana Anutuwo qokotaanj nanjonj.

¹⁸ Daenj yonononj Anutuwaanonga kolokoloo donjgoga koloogiti, iyonjoonnga monjonj singisonjo mende toroqenj amakeji, ii mojonj. Anutuwaanonga kolokoloo donjgoga koloonj laligoji, iinonj mono iyanja galenj menj aoro Kilenƙaa Toyanonj ii mende qelanjinj mewaa.

¹⁹ Anana qaa koi mojonj: Anana Anutuwaa bunja koloojonto, gomanj so yonononj uu-gia mende meleema Kilegaa Toyaa ku-usunj baatanonj laligogi galenj koma onjmakeja.

²⁰ Qaa koi kaanagadeenj mojonj: Morononj eja honja toonj kolooji, anono ii moma mubombaajonj Anutunonj Meria wasiro kamaanj moma-asa-asari nonono. Morononj eja honja toonj kolooji, anana iwo qokotaanj motoonjo koloonj laligojonj. Eja honja toonj ii Anutuwaa Meria Jiisas Kraist. Iinonj Anutu honabonja ano laaligo kotigaa kondomondoo Toya kolooja.

²¹ Oo kokouruna, tando lopionj ano benj qolonjmolongoya tosianonj kokosiinj qelanjinj onjombubotiwaajonj mono onjoangia galenj menj aonj laligowu. Kianj.

Jombaanon Tere 2 Jonon Tereya ano 2 kolooro. Jen-asa-asari

Buᅇa Tere kokawaa toya iinon iyaᅇaa qata “Jotamemeya mon,” qaro. Iinon tere ii “Wombo emba ano iwaa meraborauruta,” yonoojon ano. Qaa aasangoya ii uumeleen kanageso mombaa sareqaaya. Merabora ii kanageso ano wombo emba ii yonoo galenjiaga. Buᅇa Terewaa qaa toroga kokanon jopagon aowombaajon uu kuun nonomakeja ano boi takapolakaya yononon ejemba kuma ononji qaagianon seiwabotiwaa galen meme qaaga kolooja.

Buk kokawaa bakaya waᅇa 4 ii kokaen:

Qaa mutuya 1-3

Uujopa ii iwoi waᅇa 4-6

Qaa doogoyanon seiwabotiwaa galen meme qaa 7-11

Terewaa qaa kota waᅇa 12-13

¹ Oo emba soro, Anutunon meweengon gono uumeleen kanagesouruga galen koma onoma nanjan. Niinon onjo qaa honaa so uu wombonanon jopagon onomakejen. Neenodeen qaagoto, ejemba qaa hona moma kotojuti, kuuya iyononon mono kaanagadeen onjo jopagon onoma laligoju. Niinon jotamemeya koloojen ano giwo qaa amin mobojon kan tere oojen. ² Qaa honanon uunananon nama ananawo tetegoya qaa en ubaa. Niinon Buᅇa qaa iikawaajon ama jopagon ononjen.

³ Anana qaa hona otaan uunon jopagon aon laligojon eeᅇ, Man Anutu ano Meria Jiisas Kraist yoronon mono kiankomun ano kalenmorian nononi luaenon laligowonja.

Uujopa ano qaa hona ii motoon otaawu.

⁴ Manon uujopawaa jenkooto qaaya nononoti, iikawaa sogadeengoo kanagesouruga tosanon qaa honaa so nanamemengia ama men laligoju. Niinon siligia kaanja iibe korisoro somata nomakeja. Kian.

⁵ *Oo wombo alana emba somata, kamban kokaamba jenkooto qaa oon gonjen, ii qaa dologa qaago. Qaa kanakanaiyanonga kanain moma kouninji, niinon qaa ii mombo oon kokaen jen koton gonjen: Anana mono uunananon jopagon aon laligowonja.

⁶ Jopagon aon laligowombaa qaaya jejen, iikawaa hona ii kokaen: Anana mono Anutuwaajopon qaa kuuya ten koma nanamemenana ama men laligowonja. Kuuya ononon jopon qaa kanakanaiyanonga moma laligon kougiti, ii kokaen: Onjo mono uugianon jopagon aon laligowu.

⁷ Angomokolon ejembanon Jiisas Kraistwaajon kokaen jen asuginkeju: “Hamoqeqe Toyanon balon eja sele busuwo asugimambaajon amamaaro.” Kaen jen asugin tiliqili anji enkalolon koloonkeja. Angomokolon ejemba kaanja ii Kraistwaa kitia nama tuarenjen ama munkeju. Ejemba kaanja mamaganon mono balon balon liligon lan kema kan laligoju. ⁸ Nononon uuwaa gawon men hona uugianon kolooroti, iikanon soon jangon qaombabotiwaaajon mojen. Kawaaajon angomokolon ejembanon enkalolon ama onombubotiwaaajon mono galengia men aon laligowu. Kaen laligogi uugiaa honanon mende sooro Ponon tawagia kuuya onondaborowaa.

⁹ Kraistnon qaa kuma nononoti, mononon ii mende qokotaajato, ii uugun qaa toroqero melokanjin jenkeji, iinon Anutuya qaa eeᅇ laligoja. Daen yononon Kraistwaa Buᅇa qaanon qokotaajuti, iyononon mono Man ano Mera yorowo kotiin laligoju. ¹⁰ Mononon Buᅇa qaa jumunja ii mende men onoonon kaji, onjo mono iwaa jolonja mende jen

* 1:5: Jon 13.34; 15.12, 17

mirigianonj mende horogi uba. ¹¹ Moŋnonj iwaa joloŋa jewaati, iinonj mono kilenaa binawo hororo qaganonj uro ororonj bosimbaota. Kiaŋ.

Qaa tetegoya

¹² Niinonj oŋoojonj qaa seiseiya oomambaajonj siin mojentonj, ii papia seŋanonj inknonj oomambaajonj mende moma mesaojenj. Oŋoononj kusu kaŋ jaasewanj qeŋ qaa aminj mobombaajonj mamboma jejeromonromonj anjenj. Aitonŋowonjati, kambaŋ iikanonj ainjolonj rama aminj moma korisoronana asugidaboronj uunana saa qero laligowombaajonj mojenj.

¹³ Anutunonj emba alaga galenj gawombaajonj meweŋgoroti, emba soro iwaa kanagesourutanonj yeizozogia anŋi goononj kaja. Kiaŋ.

Jombaanon Tere 3 Jonon Tereya ano 3 kolooro. Jen-asa-asari

Bunja Tere kokawaa toya iinon iyanjaa qata “Jotamemeya mon,” qaro. Iinon Tere ii uumeleen kanageso mombaa jotamemeya mon qata Gaius iwaajon ano. Gaiusnon uumeleen ejemba tosaan miri ano nembanene iwoinon ilaan onoma laligoro. Kawaa-jon ii mepeseen muro ano tompe eja mon qata Diotrefes iwaajon galen meme qaa jero.

Buk kokawaa bakaya waja 5 ii kokaen:

Qaa mutuya 1-4

Jonon Gaius mepeseja 5-8

Diotrefeswaa galen meme qaa 9-10

Demitriuswaa korisoro qaa 11-12

Buk kokawaa qaa kota waja 13-15

¹*Oo wombo alana Gaius, niinon jotamemeya mon koloon giwo qaa amin mobojon kan tere oojen. Niinon qaa honaa so uunanon jopagon goma laligojen.

²Oo wombo alana, goo kokoosoganon Anutuwo qokotaan qeangoro laligojani, ii mojen. Kaanjadeen sele gbiligbili laligon iwoi kuuya kanon toomorian mokoloon laligowaatiwaajon Anutu qama koolijen. ³Uumeleen alaurunana tosonian goononga kan goo sunduga kokaen nanjon nijogi, “Giinon Anutuwaanon qaa hona ii pondan otaan ama men laligojan.” Kaen nijogi mobe korisoro somata kondoon nono. ⁴Noo kokourunanon Anutuwaanon qaa hona otaan ama men laligojuti, niinon buju kaanja moma hononga qaa aisoonkejen. Buju morota monjon korisoro uuta ii mende uuguro mojen. Kian.

Jonon galen eja qata Gaius mepeseja.

⁵Oo wombo alana, gii uumeleen alaurunana welen qen onoma iikanon pondan nama laligonkejan. Yonoononga tosonian goman liligon onoonon kankejuti, ii kalan koma onomakejan. Moma ononjan me qaago, ii kilen awaagadeen ilaan onomakejan.

⁶Gii uuganon jopagon onoma laligonati, iyonoononga tosonian koi kan momalaari tuumbaa jaagianon kaniaga kaen nanjon jegi monin. Kawaajon alaurunana kaanon onoonon kawuti, ii mono ilaan onoma laligona saanon afaangon gawon men kanagia toroqen kembu. Gawon kaanja ii Anutuwaa jaanon sokombaatiwaa so mono toroqen men laligowa. ⁷Yononon Kraistwaa bunaga koloojutiwaajon ama iyanjiaanon goman mesaon liligon qabunaya jen seinkeju. Gawon kaen men uumeleembaa gadokopa ejemba yonoononga nembanene iwoi mon mende analin menkeju. ⁸Kawaajon Jiisaswaa alauruta nononodeen alaurunana kaanja ii koma horon nanjon ononin sokombaa. Anana gawon bakaya ii men iikanon qaa honaa Toya motoon welen qen munin qaaya honanon seinkebaa. Kian.

Diotrefes kaanja koloowabotiwaa galen meme qaa

⁹Niinon momalaari tuun onoojon tere mon ooweto, Diotrefes jotameme eja iinon batugianon galen waja laligomambaa siina moji, iinon qaanaa geja mende ama telambelan amakeja. ¹⁰Kawaajon niinon onoonon kawenagati een, mono iwaa nanamemen bologa ii asuganon jewe kokaen mobuya: Iinon nonoojon andoqeqe qaa jen qolongon kisama jenkeja ano qaagadeen mende jenkeja. Qaagoto, uumeleen alaurunana gomanlili gawon menkejuti, iinon ii mende koma horon onomakeja ano

* 1:1: Apo 19.29; Room 16.23; 1 Kor 1.14

alaurunana tosonianon koma horon onjombombajaan mojuti, iinon ii anjon koma onjoma momalaari tuungianonga utama onono seleengen kamaankeju.

¹¹ Oo wombo alana, gii nanamemen bologa qaagoto, nanamemen awaa ii mono otaan laligowa. Daen yononon nanamemen awaa ama men laligojuti, iyononon Anutuwaa meraboraana kolooju. Daen yononon nanamemen bologa ama men laligojuti, iyononon Anutuwaa kania mende moma koton sopa seleengenanon laligoju.

¹² Demitrius eja iikawaa kania ii awaa. Alaurunana kuuyanon kaen jenkeju. Qaa honaa Toya ano qaa ii kaanideen nanjon jenkeja ano nononon toroqen iwaajon qaa ororon jenkejon. Nononon qaa jenkejon, ii qaa hona toon kolooji, ii mojan. Kian.

Yeizozo qaa tetegoya

¹³ Niinon goojon qaa seiseiya oomambajaan siina mojento, ii kirifi ano inknon oon gomambaa so mende moma mesajen. ¹⁴ Niinon uulanawo goonon kan giimambajaan mamboma jejeromonromon anjen. Aitongowonati, kamban iikanon saanon jaasewan qen aon qaa qaa amin mobona.

¹⁵ Anutunon luae qen gono laligowa!

Momalaari alaurunana koi laligojuti, iyononon yeizozogia anji goonon kaja. Giinon kaanideen uumeleen alaurunana giwo nanjuti, ii anja anja noonon yeizozona injona mobu. Bonjon!

Juudawaanon Tere Juudanon Tereya ano. Jen-asa-asari

Juuda ii Jiisas ano Jeims yoroo kogara. Tosianon “Kraist moma laarijon,” jen qaa doogoya ejemba kuma soon onoma laligogiti, Juudanon iyonoojon ama galen meme qaa ooro. Buŋa Tere koi torodaamon. Qaaya ii 2 Piito 2 qaa iikawaa so. Juudanon Kraistwaa alauruta ananaa uunana kokaen kuuro, “Anutunon anana kambaŋ so moma laariwombaajon momalaari nonono kanagesouruta koloojon, ononon mono momalaarigianon seiŋ kotiiwaatiwaajon toroqen manja qen laligowu.”

Buk kokawaa bakaya waŋa 4 ii kokaen:

Qaa mutuya 1-2

Boi takapolakaya yonoo kanagia ano jenteegogia 3-16

Toroqen pondan moma laariwombaa jenkootoya 17-23

Kotumotue qaa 24-25

¹ *Juuda bisop Jeimswaa koga niinon Jiisas Kraistwaa welen qen mun uumeleen alauruna onowo qaa amin mobombaajon kan tere koi oojen.

Anutu Mannananon onooma uu kononanon jopagon onono Jiisas Kraistnon sopa somonjon onono laligoju.

² Anutunon mono kiankomun uujopaya kelemalelen onono luaenon laligowu. Kian.

Buŋa qaa meeqeerangowaa galen meme qaa.

³ Oo wombo alauruna, Anutunon hamo qen nonono letoma motoon Siwewaa buŋa koloojon, niinon iikawaa qaaya jen asarin oon onomambaajon siin somata moma laligowe. Laligon laligowe bimooro toroqen mambomambaajon amamaajen. Kawaajon tere oon uugia kokaen kuun ononjen: Anutunon momalaariwaa qaa batuya kuuya ii ejemba soraaya tataankota anono men galen konin mende utegowaatiwaajon ano buŋananaga kolooja. Kawaajon boi takapolakaya tosianon Buŋa qaa melokanjin ambubotiwaajon mono boŋ nama manja qen laligowu.

⁴ Ejemba tosianon mondon uumeleen tuun batugianon olon kondondongon kougi kaniagia doogoya ii asuganon mende asugiro laligoju. Anutunon ejemba kaan yonoo qaagia mono wala eenanon jen tegoro oogita siimbobologianon yonoo qagianon umambaajon anja. Anutunananon qaaya ama kalenmorianaa kania honanon ninisaamakejato, ejemba angonjoragiawo yononon mono iyangiaa serowilin nambonnambongia turuwutiwaajon ama kalenmoriambaa qaaya ii meeqeerangon melenqeelen gi bolinkeja. Kaen ama ananaa Somatanana motoongo Jiisas Kraist Ponana koloon namakeji, ii qakooma gema qenkeju.

⁵ *Ono qaa kuuya ii mono kambaŋ koriga modaboron laligojuto, kilen galen meme qaa koi duduuwubotiwaajon mombo kokaen jen gbilin onomambaajon mojen: Ponon kanagesouruta Iijipt kantrinonga metogon unuano kagito, kanagen tosianon kambaŋ monon mende moma laarin mugiti, ii kondemondeen ama onono tiwilaagi. Galen meme qaa iikaan ja ii onoojon ama mombo jejen.

⁶ Kaanagadeen Anutunon Siwe gajobauruta galenkonkon toongia ama onono laligogito, iyonoononga tosianon uugere ama qaa baatanon mende kema iyangiaa galenkonkon toongia galen koma onombombaajon uumotoon mende ama sopagia kororoogi. Qaa qootogo angitwaajon ama Anutunon ii hagon onono jinkaron dun

* **1:1:** Mat 13.55; Maak 6.3   * **1:5:** Eks 12.51; Jan 14.29-30

mirigia mesaon kamaagi. Kamaagi “Kamban somatanon qaagia jen tegomaŋa,” jen gbadonon gbadoon onoma pangaman uutanon onoono rama kougita kamban tetegoya qaa rama ubuya. Galen meme qaa ii onoojon ama mombo jejen. ⁷ *Tani motoongo iikanon Sodom, Gomora ano goman tosaana liligon ragiti, iyonoonon kolooro. Ejemba yononon kaanideen serowilin ama selewaa siingia kombombaŋa meeranjon tania mon kokaen angi: Eja woi iyanjarodeen ano emba woi iyanjarodeen agimin aon laligogi. Kaen laligogi Anutunon irongia meleema onono gere jeta tetegoya qaa onoo siimbobolo moma laligon kouma laligowuya. Kaen laligon boi takapolakaya yonoo galen men aowombaa kaisarenanaga koloonkeju.

⁸ Ejemba takapolakaya yononon kamban kokaamba tani motoongo kaanideen amakeju. Jaagia meleeno iwoi unauŋaya lan iima iikanon mondon otaan iyangiaa selegiaa laaligogia ii men bolin kokojinjin mokoloonkeju. Iikaana kanon Anutu jejewili ama jenkonjonon jen mun ku-usuŋa men kamaan amakeju. Kaen ama Siwewaa bensakon kawali ejemba asamararanjiawo eukanon laligojuti, iyonoojon uuqeqe qaa tokoronkota jen onomakeju.

⁹ *Kaen amakejuto, Siwe gajoba wana qata Maikel iinon kaanagadeen kaen amambaajon moma bimoon amamaaro. Maikelnon Mooseswaa qamoyaaon Kilenaa Toyawo angowowo ama mondongosi ano. Ii ama uma kamaaroto, kilen uuqeqe qaa tokoronkota ii jen tegon mumambaajon awasanaka mende mokoloon amamaaro. Amamaan kokaanadeen jen muro, “Pon ajo mono mindinjon gomba.”

¹⁰ Maikelnon kaanagadeen ii amamaaroto, ejemba soosooya yononon mono selegia men uma Buŋa qaa mende moma kotonkejuto, kilen iikawaajon uuqeqe qaa tokoronkota lan jenkeju. Tompin laligon oro soona kaana lansan laligoju. Momakootogia hona mende kolooro oro laaligowaa siingia qerewenja iikayadeen momakeju. Iyangiaa siin momogia injonmanjonja iikanon mono kondeema onono tiwilaawuya.

¹¹ *Anutunon boi takapolakaya yonoo irongia meleema onono siimbobolo somata mobutiwaajon qama wanjinjinjon “Yei!” jejen. Ejemba soosooya yononon eja Kein (Kain) iwaa kania metetereen kemakeju. Kanagen kere eja pon mononon eja qata Balaam tawa muro Israel ejemba tiligon onono jinjaun kenji. Boi takapolakaya yononon Balaambaa silia otaan monej mokoloowombaaon uugere moma iwoi ilinlan ama bimbijon lan soonkeju. Eja qata Koora iinon Mooses ano Aaron yangisen qaganon tuarenjen ama oroma iikanon tiwilaaroti, boi iyononon mono Koora kaana gejajuju ama laligon tiwilaawuya.

¹² Uumeleen ononon uukalen qendeema aowombaaon ajoroon lomban angi boi takapolakaya yononon iikanon kaanagadeen kankeju. Kan dogogia asuganon qendeema iyanjaaonadeen romonjon baonon newageen nepaqepalo nenkeju. Kaen ama onoo sele jewongia boronja boronja gamugiawo kaana kolooju. “Ziozwaa eja toya koloojon,” jen ala onoojon mende romonjon kele qaa lan jenkeju.* Koosu omaya toontoon konja qaa kaana laligogi haamonon utitiin onono lansan kema kankeju. Hona koloowaatiwaa kambananon geria geria araroga hongia qaa kaana nanju. Gulun sena kaana koloon wala koomuya koloon tiigia laaligo kotigaa kanaanon qonjoma tama mombo komun kotiigi indin woi kolooro koomuya totoon koloon laligoju.

¹³ Yononon kowe siri usuŋawo kaana lan qindiingi nanamemenjia gamuyawo iikanon kokopa godomaruruyawo kaana asuganon asuginkeja. Sengelao tosia kanagia songin lan kamaankejuti, yononon mono iikawaa so jinjaun qenkeju. Sengelao iikawaa so kamaan Anutunon yonoojon pangaman ziwiziwiwaa uutanon mirigia arenjoroti, mono dutanon emukanon kemen kamban tetegoya qaa rama ubuya.

* **1:7:** Jen 19.1-24 * **1:9:** Dan 10.13, 21; 12.1; Isa 12.7; Dut 34.6; Zek 3.2 * **1:11:** Jen 4.3-8; Jan 22.1-35; 16.1-35

* **1:12:** Boi yononon toron kaana asanjon rajuto, wangogianon iyonoonon qagon janjowabo.

¹⁴ *Aadambaa sakoŋaa esia qata Eenok iinon kaanagadeen ejemba takapolakaya yoŋoo gejatootoo qaagia waladeen kokaen jerota eja: “Mobu, Poŋnon Siwe kawali ejemba toroya tausenja tausenja jangogia uuta somata ii unjuama kamaan asugiwuya. ¹⁵ Asugin korebore ananaa qaanana jen tegowaa. Ejemba anjonjoragiawo yoŋonon nanamemen anjonjorayawo otaan singisonjogia anjonjoragiawo ama kougiti, ii kuuya gosin iikawaa ironja meleema onono kuuya yoŋoo qagianon ubaa. Qinji ejemba anjonjoragiawo yoŋonon qaa jaanon kemekeme gamuyawo iikanon Anutu jen qewagon mun kougiti, iikawaa ironja kuuya meleema onono siimbobologia moma laligowuya.” Eenoknon galen meme qaa kaen jero.

¹⁶ Boi soosooya yoŋonon jenkonkonjon temboma sosoŋae kaanjanjindin-ŋunduru lan jen aonkeju. Iyanjiaa siingia kombombanja bologa otaan tereqerereen selegia menj uma jaba-arambaran amakeju. Ejemba tosaanja goda qen kele unjujuti een, ii iwoi meleema iyanjiaajon onombutiwaa siinja moma kelebele amakeju. Kaanja laligoju.

Galen meme ano kabanmaban qaa tosia

¹⁷ Kaen laligojuto, wombo alauruna, Poŋnana Jiisas Kraistwaa aposolurutanon boi takapolakaya yoŋoo qaagia mono waladeen jedaborogita eja. Ono yoŋoo qaagia duduuwubotiwaajon mono galengia menj aon laligowu. ¹⁸ *Aposol yoŋonon qaa kokaen jegi, “Jiisaswaa kaka kabananon toriro kaban tetegoya kanon mepaqepae ejemba koloowuya. Yoŋonon iyanjiaa siingia kombombanja bologa otaan laaligo anjonjorayawo laligowuya.” Kaen jegi.

¹⁹ Ejemba takapolakaya yoŋonon batugianon uudendeen ama ononji siinsereren ambubo. Unja Toroyanon mende sololon onono balombaa siin kombombanja bologanon galen koma onono ii otaankeju. ²⁰ Oo wombo alauruna, Anutunon momalaari qaita mon ononoti, ii mono tandogia sewanja uuta kaanja kolooja. Ononon mono momalaari iikawaa qaganon nama nanjon aon kotikotii mokolonkebu. Unja Toroyanon inaan onomakejiwaa so mono iwaa ku-usunjon nama qama koolin laligowu. ²¹ Anutunon jopagon onomakeji, onono iwaa uujopayanon bon qen nambu. Poŋnana Jiisas Kraistnon kiankoomu onoma mombo asugiro laaligo kotiganon keuma oyanboyan laligowu. Ono mono kaban ii kan kuuwaatiwaajon kaparan koma mamboma laligowu.

²² Ejemba uugia meleembombaajon uuwoi anjuti, ii mono kiankomun onoma uujopa qaganon laligowu. ²³ Tosianon gere bolanon kemen tagowombaajon anjuti, ii kemebubotiwaajon mono uulanawo horon wangia somonjon ononji letombuyaga. Tosianon siingia kombombanja bologanon galen koma onono qemasologen laligojuti, ii mono kiankomun onoma laligowu. Kaanja laligowuto, ononjiaa laaligogianon boliwabotiwaajon mono keegia moma laligowu. Qemasologen yoŋonon singisonjogoya singisonjogoya anji iikanon uugia selegia saa qero asuganon totowin laligojuti, iyonoojon mono galengia menj aon laligowu. Kokojinjin ambubotiwaajon mono opo surugia jewonawo ii kaanjadeen sisigia menj mende oosiriwu. Kian.

Mepemepesee qaa

²⁴ Mono Anutu mepeseenkebona. Iinon onono tama kamaan unjuwabotiwaajon ama sopa somonjon onomambaajon kotijja. Iinon saanon unjuama iyanja jaasewananon onono keuma solanja koposowaa qaagia qaa nama asamararanja iima aisoon otokorian maama laligowu. ²⁵ Anutu motoonjo iinon Hamoqeqe Tonana kolooja. Poŋnana Jiisas Kraistnon nemun koma nonono Anutu mepeseen munin qata akadamuyawo koloon en ubaa. Iinon monowaa monoyanonga kanain kouma Uutanana ku-usunawo kolooja ano kaban kokaamba toroqen iwoi kuuya esunmumuyanon galen koma kaban tetegoya qaa Pon koloon nonoma laligon ubaa. Qaa ii onanon.

* 1:14: Jen 5.18, 21-24 * 1:18: 2 Piito 3.3

Aisisaan Kraistnoŋ qaa aasangoya Jon isaano. Jen-asa-asari

Jiisasnoŋ namo mesaŋ Siwe gomanŋ uro gbani 65 kawaa so tegoro aposol Jonŋ Tere koi ooro. Kambaŋ kanŋ uumeleen kanageso Jiisas moma laarigiti, ii sisiwerowero somata ama oŋŋgi. Jon ii wato qata Patmos kanŋ anŋi kapuare mirinoŋ kaan̄a raro. Patmos laligoro Anutunoŋ jaaya meleeno iwai kanagen koloowaatiwaa un̄aya iiro. Patmos ii wato melaa (Yurop ano Afrika) Batugaranoŋ Kowe (Mediterranean Sea) kanŋ eja. Efesus mesaŋ Saut waagen 80 kilomiita kembaga. Room gawman yoŋonoŋ kikekakasililiŋ ejemba qaagia jen tegon̄ konjoma oŋŋgi iikawaa kapuare mirinoŋ tani laligogi. Oloŋ kombombaajoŋ amamaagi. Balon̄ ii qararaŋkoŋkoŋa, jamoya seiseiya. Jonŋ iyoŋoo batugianoŋ laligoro Siisa-kiŋ Nerwa iwaa kambaŋanoŋ (gbani 96-98) isaŋgi kamaaro.

Qaa waŋa kokaen̄: Jiisasnoŋ Satan ano kereuruta kuuya haamo ama men̄ kamaan̄ oŋondaborowaa. Kaen̄ ama momalaari ejemba kotuegoŋ nonono Siwe don̄goga ano namo don̄goga kanŋ keuma tetegoya qaa oyan̄boyan̄ laligowoŋa. Sisiwerowero uutanoŋ laligogiti, iyoŋonoŋ lombo moma mokosiŋgoŋ Jiisas moma laariŋ pondan̄ bon̄ qen̄ nambutiwaajoŋ kuun̄ oŋomakeja. Jiisasnoŋ qaaya qaaya kaan̄a jen̄ koton̄ isaano Jonŋ moma Tere koi ooro. Ii uumeleen̄ ejemba uunana nan̄gowombaajoŋ ama ooro. Sareqaa ano qaa aasangoya ii mamaga. Qaa tosaan̄a moma kotowombaajoŋ moma bimbimgoŋ.

Buk kokawaa bakaya waŋa 11 ii kokaen̄:

Qaa mutuya 1.1-8

Zioz tuun̄ 7 yoŋoo teregia 1.9-3.22

Tere pipipiiya aaso 7:ŋanoŋ soomongoŋa 4.1-8.1

Romon̄ qaita mon̄ 7 uugi 8.2-11.19

Jewen̄ nemun̄a ano jen̄nemba woi 12.1-13.18

Jaameleen̄ un̄a kania kania 14.1-15.8

Anutuwaan̄on̄ iriŋsoŋsoŋ qambi 7 maagi 16.1-21

Babilon̄ siti, jen̄nemba, gejatootoo takapolakaya ano Satan ii tiwilaawu 17.1-20.10

Jenteegowaa kambaŋ somata 20.11-15

Siwe namo don̄goga ano Jerusalem don̄goga 21.1-22.5

Qaa kota tetegoya 22.6-21

¹ Anutunoŋ iwai kambaŋ mende koriro koloowaati, iikawaa tania gawon̄ memeuruta ninisaambaatiwaajoŋ moma Jiisas Kraistwaajoŋ qendeema gejatootoo qaa jen̄ isaano. Aisano Siwe gajoba mon̄ wasiro welen̄qeqeya Jon noonon̄ kan̄ nijoro mobe.

² Jiisas Kraistnoŋ Anutuwaan̄on̄ Buŋa qaa nan̄goŋ jen̄ asariŋ qendeema nono Jon niinoŋ iwai ii jaana meleeno uun̄ iibeti, ii kuuya iikawaa so toroŋen̄ nan̄goŋ jen̄ asariŋ oojen̄. ³ Mon̄noŋ gejatootoo qaa koi ween̄gowaati, iinoŋ mono simbawon̄awo kolooja. Jiisaswaa kaka kambaŋanoŋ torija. Kawaaŋon̄ tere kokanoŋ qaa ooweta eji, ejemba ii geja ama mobuti, ano ii moma sorogon̄ an̄goŋ kombuti, iyoŋonoŋ kaan̄agadeen̄ simbawon̄awo kolooju. Kian̄.

Jonŋ Eisia prowinswaa zioz tuun̄ 7 yoŋoo jolon̄gia ooro.

⁴* Jon niinoŋ Eisia prowinswaa zioz tuun̄ 7 oŋooŋon̄ kokaen̄ oojen̄:

---

* **1:4:** Eks 3.14; Ais 4.5

Moŋnonj kotiinj laligoji, monowaa monoyanonga laligonj kouroti, ano mombo eleema koubaati, iinonj mono kalenmorianj onono luaenonj laligowu. Kaanjadeen Anutuwaa unj waŋa 7 iwaa jinƙaronj duŋ batanonj nanjuti, iyonononj mono kalenmorianj ononji luaenonj laligowu.

⁵ *Jiisas Kraistnonj Anutuwaa kania pondan nanjonj jen asarij laligonj mutuya koomunonga waaro. Iinonj namowaa eja ponj yonoo Pongia kolooja. Iinonj sayanonj songbama singisonjonananonga isama nonoma jopagonj nonomakeja. ⁶ *Iinonj anana iyanjaa bentotononj ama menj letoma nonono kinj kaanja koloojonj. Buŋa gawonj galenuruta (priist) ano iyanjaa Maŋa Anutuwaa welenj qenkejonj. Anana iwaa qabunƣaya ano ku-usunja mepeseeninj kambanj tetegoya qaa akadamuyawo enj ubaa. Qaa ii onononj.

⁷ *Iibu, Kraistnonj mono kokoosu uutanonj kawaa! Kawaaati, kambanj iikanonj anana korebore ii jaanananonj uunj iibonja. Kana boria ano maronja qetoogiti, iyonononj mono kaanagadeen ii iibuya. Ejemba tuunja tuunja balonj so rama kenjonji, anana mono ii iima korebore iwaajonj ama jinjenj qama amburerej mewonja. Qaa ii onononj, uuwoiya qaa.

⁸ *Ponj Anutu kotiinj laligoji, iinonj kokaen jeja, “Niinonj walawala laligonj (iwoi kuuya mokolooweta kanagenj jewe qaono) tetegoya qaa laligonj umanja. Kawaa so niinonj tere nemunja mutuya A ano tere nemunja konoga Z koloojenj.” Niinonj ku-usunj kuuyaa Toya monowaa monoyanonga laligoweta laligonj kouma laligojenj ano mombo eleema koumanja. Kianj.

Siwe gomambaa Eja honjaa tania ii kokaen iibe:

⁹ Jon niinonj onoo uumeleenj neŋagia koloojenj. Kraistwo qokotaawe iyanjaa bentotononj noma noono ejembanonj siimbobolo ama nongji konajilinj momakejenj. Ii onowo motoonj moma mokosinjonj kaparanj koma kotiinj nanjenj. Anutuwaanonj Buŋa qaa jenj seinj Jiisaswaa kania nanjonj jen asarij laligowetiwaajonj nuama kema wato qata Patmos iikanonj noonji laligowe. ¹⁰ Pombaa sonda kendonj rara kambanj moŋnonj Unj Toroyanonj turunj nono umbeumberanonj qananonj uro gemananonjga qa somata moŋ mobe. Qa otonja ii romonj qaita moŋ (biugel) qaji, iikawaa taniŋaenj kolooro.

¹¹ Qa iikanonj kokaen nijoro, “Ilawoila uunj iibagati, iikawaa qaaya mono tere pipipiiyanonj oowa. Oonj ana zioz tuunj 7 yonoononj kemba. Siti 7 yonoo qagia ii kokaen: Efesus, Smirna, Pergamum, Taiataira, Sardis, Filadelfia ano Laodisia.”

¹² Qaa kaen nijoro otonja mobeti, “Ii morononj?” jenj iima momambaajonj eleembe. Eleema nama lambewaa duŋ rara goulonj memeta 7 nanji iibe. ¹³ *Lambewaa duŋ rara iikawaa batugianonj eja moŋ iibe kaitanianonj Siwe gomambaa Eja honjaa kaanja kolooro. Malekuya koriga koma hororo kana susuyanonj kamaanj tururo. Opo jokanja goulyawo ii iinj kasa kaanja mankiila koma nano.

¹⁴ *Wanj juyanonj tualalakota koosu kombo (snow) kaanja kolooro. Lama juya songbanji taaliji, mono iikawaa so iibe. Jaa kotanonj gere bolanj kaanja jenj asariro nano. ¹⁵ *Kana susuyanonj sostoninj goota kolooro. Aenj braas gerenonj oogi jero gogorinj toonkeji, mono iikawaa so kokobilibiliawo ero. Qaa nijoro mobeti, ii apu soma-tanonj sia kirinƙirinjanonj kuuro otonja somata momakejonji, mono iikawaa so ero. ¹⁶ Boria dindinanonj sengelao 7 menj nano. Buutanonga manjawaa soo somata (bainat) jeta leele sulutuk aanaga kamaaro. Jaasewanonj weenj jaaya kuuya asaridaboronkejiwaa so asariro iibe.

* **1:5:** Ais 55.4; Ond 89.27 * **1:6:** Eks 19.6; Ais 5.10 * **1:7:** Dan 7.13; Mat 24.30; Maak 13.26; Luuk 21.27; 1 Tes 4.17; Zek 12.10; Jon 19.34, 37 * **1:8:** Ais 22.13; Eks 3.14 * **1:13:** Dan 7.13; 10.5 * **1:14:** Dan 7.9; 10.6 * **1:15:** Eze 1.24; 43.2

¹⁷ *Niinonj ii iima uuna dongoro iwaa kaniaonj tama kamaanj koomu tani ewe. Kaanja ewe boria dindinanonj noo wanjanonj menj kokaenj nijoro, “Mono toroko mende moba! Niinonj walawala laligonj (iwoi kuuya mokolooweta kanagenj jewe qaono) tetegoya qaa laligonj umanja.

¹⁸ “Niinonj laaligo Toya koloojen. Komunj laligoweto, moba, niinonj mono gbilin waama laaligo kombombanja tetegoya qaa laligonj umanja. Niinonj koomuwaa kondomondoo Toya galenj koma koomu gomanj Toya uugunj kiiya melaa menj laligojenj. ¹⁹ Kawaajonj iwoi kambanj kokaamba kolooji ano kanagenjanonj koloowaati, niinonj iikawaa kania gisaambe iibaga. Iwoi iibagati, ii mono papianonj oona ewa. ²⁰ Sengelaonj 7 boro dindinanonj rajuti ano lambewaa dunj rara goulnojonj memeta 7 iijanji, iikawaa kanagia aasangoya ii kokaenj: Sengelaonj 7 ii zioz tuunj 7 yonjoo gajoba galenggiaa sare kolooju. Lambewaa dunj rara goulnojonj memeta 7 iikanonj mono zioz tuunj 7 iyonjoo saregiaga kolooja.” Kianj.

2

Efesus uumeleenj kanageso yonjoo qambanjmambanj qaa

¹ Jiisasnonj toroqen jero, “Jon giinonj mono Efesus sitiwaa zioz tuunj yonjoo ponj qerewenja gajobagiaajonj tere kokaenj oowa,

“Mononj boro dindinanonj sengelaonj 7 menj lambewaa dunj rara goulnojonj memeta 7 yonjoo batugianonj kema kanj namakeji, iinonj qaa kokaenj jeja: ² Niinonj goo nanamemengaa kania moma kotoweta kokaenj eja: Giinonj nogo arinj gawona kotiin menj laligonkejanj. Angosisirinojonj kaparanj koma mokosinjonj laligonkejanj. Ejemba doogoya yonjowo ala mende menj aonj onjanonj sureenj konjoma onjmakejanji, ii mojenj. Tosianonj wasiwasi eja aposol mende koloonj kilenj qagia kaenj qamakejuti, giinonj ii anjgotetenonj ama gosinj onjona qolomolonj qaa jejegiaa kaniagianonj asuganonj asugiro.

³ “Tosianonj noo qanaajonj ama kakasililinj ama gonji kaparanj koma siimbobolo moma mokosinjonj laligona. Esunkamakamaa olanj mende ama laligonato, iwoi kuuya moma mokosinjonj nama laligona, ii mojenj. ⁴ Kaanja laligonato, uugaa qaaya monj kokaenj mobe mende sokonja: Walawala uuga meleema hononja qaa jopagonj noma laligonato, uuganonj mono sologoro kambanj kokaamba olomoonj laligojanj.

⁵ “Walawala uukoisoro somata moma laligonato, iikanonjadeenj loorinj olomoonj kamaanj qenj laligojanj. Gii mono geenjaa kanaga ii romonjonj moma kotowa. Kawaajonj mono uuga meleemba. Walawala uumeleembaa iwoiya anati, mono iikawaa so mombo toroqen amba. Uuga singisongoya iikanonja mende meleembagati eenj, niinonj mono goononj kanj lambewaa dunj raraga qetegowe uumeleenj kanageso Efesus kanonj mombo mende ewaa. ⁶ Kamaanj guroto, goojonj kokaenj mobe qeangjoja: Giinonj Nikolait yonjooonj nanamemengiaa togonj uuduuduu amakejanj. Niinonj kaanjadeenj ii togonj kawaajonj uuduuduu amakejenj.

⁷ * “Onjooonnga morononj gejiawo laligoji eenj, Unja Toroyanonj zioz tuunja tuunja ananaajonj qaa jenkeji, iinonj mono ii geja ama moma kotowa.

“Mononj anjgobato bologa kuuya uugunj haamo ambaati, niinonj ii wambe Anutuwaaw oyanboyanj gawononj (paradais) eukanonj uma laaligo kotigaa gere umuganonj rama kota nenj laligowaa.” Kianj.

Smirna uumeleenj kanageso yonjoo qambanjmambanj qaa

⁸ * “Smirna sitiwaa zioz tuunj yonjoo ponj qerewenja gajobagiaajonj mono tere kokaenj oowa,

* **1:17:** Ais 44.6; 48.12; Ais 2.8; 22.13   * **2:7:** Jen 2.9; Ais 22.2; Eze 28.13; 31.8   * **2:8:** Ais 44.6; 48.12; Ais 1.17; 22.13

“Komun gbilin kotiin laligoji, iinon waladeen laligon (iwoi kuuya mokolon kanagen jero qaono) konoga laligon ubaati, iinon qaa kokaen jeja: ⁹ Giinon konajilin moma kamaanqeqeta koloojani, ii movento, Anutuwaa jaanon qabunaganon uuta kolooro simbawonawo koloojan. Tosianon Juuda ejemba mende koloon kilen qagia kaen qa-makejuti, iyononon mepaqepae ama gema qen gongi angosisiri momakejani, ii mojen. Yononon ‘Qamakooli miri hona koloojon,’ jen kaiyakagianon Satan mepeseenjeju.

¹⁰ “Siimbobolo moma laligowagato, iikawaajon toroko mende moba. Moba, Kilenaa Toyanon angobatonon ama onomambaajon ejemba kuun onono onoononga tosaana unuama kapuare mirinon onoombu. Angosisiri ama onombuti, onjo ii ween 10 moma laligowu. Jaawo laligowuyaga me komuwuyaga, mono niwo pondan nanji niinon laaligo kotigaa ila wage onomaña.

¹¹ * “Onoononga moronon gejiawo laligoji een, Unu Toroyanon zioz tuuna tuuna ananaajon qaa jenkeji, iinon mono ii geja ama moma kotowa.

“Mononon angobato bologa kuuya uugun haamo ambaati, iwaa selianon komuro motoongo koloowaato, koomu inden woia ii mende komuwaa.” Kian.

Pergamum uumeleen kanageso yonoo qambanmamban qaa

¹² “Pergamum sitiwaa zioz tuun yonoo pon qerewenja gajobagiaajon mono tere kokaen oowa,

“Mononon manjawaa soo somata (bainat) jechoita leelee sulutuk aana men laligoji, iinon qaa kokaen jeja: ¹³ Giinon laaligo raraga dakanon ama laligojani, ii mojen. Satanon ajo jinkaron dun raraya kuurota eji, gii mono iikawaa kosianon laligonkejan. Kilen noo qana men niwo toroqen qokotaan namakejan. Satambaa laaligo raraya Pergamum siti kanon ero Antipasnon noo kanana pondan nanjon jen kotiin nano onoo batugianon kanon qegi komuro. Giinon nii moma laarin nomakejani, qaa ii kamban iikanon kaanagadeen mende kolatin qakoona.

¹⁴ * “Kaento, uugaa qaaya melaa mon kokaen mobe mende sokonja: Goo kanageso batugianon tosonian gejatootoo eja takapolakaya qata Balaam iwaa jinjan arembo laligon otaankeju. Kantri tosaana yononon nembanene men tando lopion yonoo nandun mamatewoo bun qen kanagianon angi esungianon tururoti, Israel ejembanon ii mende nenkegi. Wala mende negito, Balaamnon eja qata Baalak kokaen kuma muro, ‘Gii mono Israel ejemba ii newutiwaajon tutugon onomba.’ Kaen kuma kuun onoma siwa kaana utun anoti, iyononon mono iikanon osin afaangon negi ano serowilin lan angi. Onoononga tosonian Balaambaanon momo aren ii otaankeju.

¹⁵ “Kaanjadeen goo kanageso batugianon tosia Nikolait yononon momo qolonmolongoya men otaankeju. ¹⁶ Kawaaajon gii mono uuga meleemba. Kaen mende ambagati een, niinon mono uulanawo goonon kan kanagesouruga kaana ii metama onomaña. Buunanon manjawaa soo somata (bainat) eji, iikanon manja qen koton gilin onomaña.

¹⁷ * “Onoononga moronon gejiawo laligoji een, Unu Toroyanon zioz tuuna tuuna ananaajon qaa jenkeji, iinon mono ii geja ama moma kotowa.

“Mononon angobato bologa kuuya uugun haamo ambaati, niinon mono nene aasangoya qata mana ano jamo taana mumaña. Woi ii mube jamo taana iikanon qata dologa oogita ewaati, ii yanodeen weenjon mobaa. Tosianon ii mende mobuya.” Kian.

Taiataira uumeleen kanageso yonoo qambanmamban qaa

¹⁸ “Taiataira sitiwaa zioz tuun yonoo pon qerewenja gajobagiaajon mono tere kokaen oowa:

* **2:11:** Isa 20.14; 21.8   * **2:14:** Jan 22.5, 7; 31.16; Dut 23.4; Jan 25.1-3   * **2:17:** Eks 16.14-15; 16.33-34; Jon 6.48-50; Ais 62.2; 65.15

“Anutuwaa Meriaa jaa kotanon gere bolan kaanja jen asariro kana susuyanon sostonin aen braas kaanja kokobilibiliawo kolooji, iinon qaa kokaen jeja: ¹⁹ Niinon goo nanamemengaa kania moma kotoweta kokaen eja: Giinon Anutu jopagon moma laarin mun gawonja menkejan ano angosisiri kaparan koma moma mokosinon laligonkejan. Kanakanaiyanon iwoi ama menati, ii kamban kokaamba men sein ama menkejan.

²⁰ * “Kaen menkejanto, uugaa qaaya mon kokaen mobe mende sokonja: Giinon emba qata Jezebel iwo uumotoon ama ii mende totoon sureen munkejan. Iinon gejatootoo emba mende koloojato, kilen iyanaa qata kaen qamakeja. Iinon ejemba tutugon kokaen kuma onomakeja: Tando lopiombaa nandun mamatewoo nembaneneya bunja qen kanagianon angi esungianon tururoti, ii mono saanon nen laligowu. Kaen kuma onoma gawon meme alauruna kuun onono loorin jinjaun kema ii nenkeju ano serowilin lan amakeju. ²¹ Niinon Jezebel uuta meleembaatiwaajon kamban mubeto, serowilina mesaon uuta meleembaatiwaajon mende moma tondu laligoja.

²² “Kawaajon niinon emba ii qewe ji kiro salenon en siimbobolo mobaa. Kaanagadeen iwo serowilin amakejuti, iyononon nanamemengia bologa ii mende mesaon uugia meleembuti een, niinon mono ii kaanagadeen unjuwe siimbobolo kanjanawo mobu. ²³ * Iwaa meraborauruta ii mono unun konjoratiwe komuwu. Kaen kolooro zioz kanageso kuuya ononon injiima noo kania kokaen moma yagowu: Niinon ejemba uuroromongia gosin qaa jegia ano uusiingia kuuya moma komun nanamemengiaa so kitia meleembe kuuya motomotoon onoo qagianon ubaa. Niinon-deen mono iikawaa Toya koloojen.

²⁴ “Yonoojon kaen koloowaato, Taiataira onoononga tosonian Jezebelwaa momo arena ii mende otaankeju. Kaen mende angi onoojon mepaqepae kokaen ama jen onomakeju, ‘Ono roromongo keemeyaa kania mende moma koton seleenjen laligoju.’ Mepaqepae kaen ama jen onomakejuto, Satambaa bunja momowaajon qa kaanja qamakeju. Niinon zioz tuun kuuya onoojon kokaen jewe mobu: Niinon lombo mon mende toroqen ambe onoo qagianon ubaa. ²⁵ Ono Bunja qaa men laligojuti, mono iikanon qokotaan laligowu. Ii mono pondan otaan laligon ugi nii mombo eleeman.

²⁶ * “Mononon noo uusiinna otaan angobato bologa kuuya uugun haamo ama laligon komuwaati, niinon ii ku-usun mube waba kantria kantria galen koma onoma laligowaa. ²⁷ Mannanon ku-usun nono ii bunja qen aon Pon laligojen. Kaanjadeen onoononga monon haamo ambaati, niinon ii galenkonkon gawombaa ila wageya ano aen taa gbaruya mumana. Ii mube iikanon gomanja gomanja ejemba galen koma onoma kotakota mindinon onoma laligowaa. Gbakon monjon gbarunon qen qosonjuti, iinon mono iikawaa so qaa qootogo ejemba taa gbaru powowon kotiga iikanon unun kondeema mendeema onono qeqelala laligowuya. ²⁸ Kaanagadeen goman aanjaa widi sengelaoya mumana.

²⁹ “Onoononga moronon gejiawo laligoji een, Unja Toroyanon zioz tuunja tuunja ananaajon qaa jenkeji, iinon mono ii geja ama moma kotowa.” Kian.

3

Sardis uumeleen kanageso yonoo qambanmamban qaa

¹ Jiisanon toroqen kokaen jero, “Sardis sitiwaa zioz tuun yonoo pon qerewenja gajobagiaajon mono tere kokaen oowa,

“Monon Anutuwaa unja waja 7 ano sengelao 7 ii borianon raro men laligoji, iinon qaa kokaen jeja: Niinon goo nanamemengaa kania moma kotoweta kokaen eja: Giinon ejemba jaagianon gbilin laligojaniwaa qata bosimakejanto, Anutuwaa

* **2:20:** 1 Kin 16.31; 2 Kin 9.22, 30 * **2:23:** Ond 7.9; Jer 17.10; Ond 62.12 * **2:26:** Ond 2.8-9

jaanon koomuya koloojan. ² Kawaajon mono uuga tooro moma waaba. Goo nanamemenanganon noo Anutunaa jaanon akadamyawo mende kolooja. Goo kaniaga gosin kaen mokoloowe. Goo kanageso uutanon uumeleen ejemba tosaana toroqen laligojuto, iyononon kaanagadeen komun tagowombaajon anju. Kawaajon giinon mono men kotiin onoma laligowa.

³*“Anutuwaawo iwoi gonggi buja qen aon monati, ii mono uu womboganon somonjon romonjowa. Buja ii mono ten koma uuga meleemba. Gbiligbili mende laligowaati een, niinon mono yonoro meme kaana oloj kan asugimana. Kamanatiwaa aua kambaana mende mona qaananon mono uulanawo qaganon uro lombo mokoloowaga. ⁴ Kaento, Sardis zioz tuun onoo batugianon ejemba afaandia ononon opo surugia awaagadeen galen kongi jewonawo mende kolooja. Kawaajon yononon saanon maleku taananon selegianon mouma niwo kema kan laligowuya. Yononon kaana koloon laligowutiwaa so kolooju.

⁵*“Monjon angobato bologa kuuya uugun haamo ambaati, iwaajon mono maleku tualalakota mugu mouma laligowaa. Iwaa qata laaligo kotigaa buk papianon oogita eji, niinon ii mende kondeemana. Manaa jaasewananon keuro Siwe gajobaurutanon iigi qata saanon asuganon jokolon onomana.

⁶ “Onoononga moronon gejiawo laligoji een, Un Toroyanon zioz tuuna tuuna ananaajon qaa jenkeji, iinon mono ii geja ama moma kotowa.” Kian.

Filadelfia uumeleen kanageso yonoo qambanmaban qaa

⁷*“Filadelfia sitiwaa zioz tuun yonoo pon qerewena gajobagiaajon mono tere kokaen oowa,

“Monjon Eja Toroya ano Honabona koloon kin Deiwidwaanon kiiya meria men galen koma laligoji, iinon qaa kokaen jeja: Iinon nagu metano monjon ii koma kii ii memambaajon amamaawaa. Iinon ii koma kii mero kiro monjon ii metamambaajon amamaawaa. ⁸ Niinon goo nanamemengaa kania saanon moma kotojen. Alana moba, goo esunganon kamaanqeqeta kolooji, ii mojen. Kamaanqeqeta koloojato, giinon noo Buja qaana ten koma kanana otaan qana mende qakooma laligona. Kawaajon niinon nagu mon baganon metambe monjon ii komambaajon amamaawaa.

⁹*“Moba, tuun mon yononon ‘Qamakooli mirinanawo koloojon,’ jen kaiyakagianon Satan mepeseenjeju. Juuda ejemba mende koloon kilen qagia kaen qama qolonjon jenkeju. Niinon ejemba ii kuun onombe goo kaniaga moma asariwuya. Ii moma asarin kan goo kanaganon usugon kamaan jopagon gomakejeni, ii asuganon jokoloowu. ¹⁰ Niinon kaparan koma lombo moma mokosinjon nama kotiiwagatiwaaajon jeweti, giinon noo jenkootona ii anjon koma otaan laligona. Kawaajon niinon kaanagadeen gii kokaen analin anjon koma goman: Konjilin kaban qaita mon kan kantria kantria sokoma namonon laligon kenjuti, ii angotetenon ama onombaa. Kaban iikanon kan kuuro niinon gii konjilin iikanona metogon wanga somonjoman.

¹¹ “Niinon mono uulanawo eleema kamaana. Monjon guugun kouma tawa memeyaa kambananon haamo ama gombabotiwaajon mono uuwaa hina en gonji, ii mono pondan kalan koma laligona mende soowa. ¹²* Monjon angobato bologa kuuya uugun haamo ambaati, niinon mono ii wama noo Anutunaa mepemepese jigo (tempel) uutanon kuuwe tandoya koloowaa ano kaban monjon ii mombo mende mesaowaa. Iikanon laligoro selianon neenaa Anutunaa qata, Anutuwaawo sitiaa qata ano neenaa qana dologa qa karoon ii oomana. Anutanon Jerusalem sitia donjoga ii iyanaa gomanon eukanon ano eji, iikanon Siwenonga kamaan namonon asugiwaa.

* **3:3:** Mat 24.43-44; Luuk 12.39-40; Isa 16.15   * **3:5:** Eks 32.32-33; Ond 69.28; Isa 20.12; Mat 10.32; Luuk 12.8

* **3:7:** Ais 22.22; Job 12.14   * **3:9:** Ais 49.23; 60.14; 43.4   * **3:12:** Ais 21.2; Ais 62.2; 65.15

13 “Onoononga moronon gejiawo laligoji een, Uña Toroyanon zioz tuuṅa tuuṅa ananaajon qaa jenkeji, iinon mono ii geja ama moma kotowa.” Kian.

Laodisia uumeleen kanageso yonoo qambanmamban qaa

14*“Laodisia sitiwaa zioz tuuṅ yonoo pon qerewenṅa gajobagiaajon mono tere kokaen oowa,

“Mon qata Aamen, iinon Anutuwaa qaaya pondan nanṅon Dangunu honabonṅa kolooja. Anutu ilaaro iwoi kuuya mokolori galen komakeji, iinon qaa kokaen jeja: 15 Niinon goo nanamemengṅa kania moma kotoweta kokaen kolooja: Uuga mende olomooja ano noo gere bolananon uuganon mende jenkeja. Oo uuganon olomoonaga me gere toonaga, iikanon mobe sokonagato, biiwianon kotamototan laligona mende sokonja.

16 “Mon me mon sokonagato, uuganon boronṅa mon gegerere ano gegeranon mende jeji me uuhamo mende koloojanṅi, ii mende sokonja. Gere ano hamo batubatu uuwoinon lan laligojanṅiwaajon mono buunanongṅa sulaan gombe kemebaga. 17 Geengṅa selega menṅ uma kokaen jenkejan: Niinon eja kindimbiri qabunṅawo koloojen. Eshina menṅ sein sonanon mokolori. Siiseweweya qaa laligon iwoi mombaajon mende amamaajen. Kaen jenkejanto, kaniaga honṅa mende moma kotojanṅi, ii kokaen: Giinon mono uuṅonjanṅ ama tapekokoro laligona tosanon wosomomo ama gomakeju. Wanaya laligon jaaga gooro titou sele bombolan laligonkejan.

18 “Kawaajon qambanmamban qaa kokaen gonjen: Giinon noonongṅa iwoi karonṅ koi sewanṅa mewa: Eja kindimbiri qabunṅawo koloowagatiwaajon mono goul gerenon dalasisi onṅ godomaruruya mendeenṅi sostonṅ kamaan qanonṅ, ii mono sewanṅa mewa. Sele bombolan laligonkejanṅ, iikawaa gamuya kojṅgiwagatiwaajon mono maleku taanṅ sewanṅ menṅ mouba. Jaaga gooji, iikawaajon mono jaaosowaa keleya ii sewanṅ menṅ jaaga tororo uuwagatiwaajon moriwa. 19 *Niinon wombo alauruna jopagon onṅmakejenṅ, ii kuuya kilenṅagiaajon temboma jen onṅoma mindinṅindinṅ ama onṅmakejenṅ. Qeṅgowutiwaajon kaen amakejenṅ. Kawaajon giinon mono jeulalanṅ mesaon uuga meleema singisonṅgoga gema qen laligowa.

20 “Moba, niinon nagonṅ qen nanjen. Mononṅ noo qaa arona moma uu naguya metambaati, niinon mono iwaa miri utanonṅ uma iwo rabe iinon niwo ainjolonṅ rama motoon nembanene newota.

21 “Niinon anṅobato bologa kuuya uugunṅ haamo ama Manṅanonṅ nuano iwaa jinṅkaronṅ duṅanonṅ kamaanṅ kooronṅanonṅ rajenṅ. Kawaa so mononṅ anṅobato bologa kuuya uugunṅ haamo ambaati, niinon mono ii wambe noo jinṅkaronṅ duṅanonṅ kamaanṅ kooronṅanonṅ rabaa.

22 “Onoonongṅa moronon gejiawo laligoji een, Uña Toroyanon zioz tuuṅa tuuṅa ananaajon qaa jenkeji, iinon mono ii geja ama moma kotowa.” Kian.

4

Jaana meleeno mononṅ Siwewaa jinṅkaronṅ jakenonṅ raro iibe.

1 Kawaa gematanonṅ jaameleenṅ mombo kolooro Siwe gomanṅ naguya monṅ aantano iibe. Iibe aro wala romonṅ qaita monṅ (biugel) kaanṅa qaa jero mobeti, iinon toroqenṅ kokaenṅ nijoro, “Gii mono kokaenṅ kouna gemagenṅ iwoi koloowaati, ii qendeema gomanṅa.”

2 *Kaenṅ nijoro iikanondeenṅ Uña Toroyanonṅ turunṅ nono umbeumbenṅanonṅ qananonṅ uro iwoi kokaenṅ iibe: Siwe gomanṅ utanonṅ jinṅkaronṅ duṅ ero mononṅ iikanonṅ raro. 3 Raroti, iwaa jaasewanṅaṅṅ اساسanonṅ mono taronṅjii me kowonṅjinṅ qata jaspṅa ano qilimomoso bumbunṅa me kowonṅjinṅ qata karnilianṅ iikawaa so bilibiliawo asarinṅ ero.

* 3:14: Gba 8.22 * 3:19: Gba 3.12; Hib 12.6 * 4:2: Eze 1.26-28; 10.1

Marilolon monj tere mundaya mumunj kaawoya me kowonjinj qata emerald kaanja kanonj jinjaronj dunj ii kuuya liligonj tonjoninj ero.

Dunj wana liligonj dunj 24:yanonj raju.

⁴ Jinjaronj dunj tosaanja 24 iikanonj dunj wana ii liligonj raji iyonoo qagianonj Anutuwaaw jotamemeuruta 24 raji. Yonononj malekugia tualalakotagadeen mougi oronjonj kemero wanjianonj goul ila wage qindiima raji. ⁵ *Dunj wana iikanonja pilisik bilibili jaasoongo asariro gbingururunj kolooro aro gunparandambaa otonja kaanja mobe. Dunj wanaa batanonj toos kiwa asasaga 7 jenj asarinj nanji. Kiwa 7 ii Anutuwaanonj unja wana 7 kolooju. ⁶ *Kaanjadeen jinjaronj jake batanonj iwoi bilibiliawo kowe kaanja ero iibe. Ii kaaro jokanja jokanja kokobilibiligiawo meleema asarinjkejuti, mono iikawaa so asariro. Jake biiwianonj dunj liligonj ben jawinjuruta 4 nanji. Gemagia ano wosogia ii jaagiagadeen sokono nanji.

⁷ Ben jawinja mutuyanonj laion kaanja kolooro. Alianonj bulmakao ejia kaanja kolooro. Alagara mombaa kaitania ii eja jaasewanaa tani kolooro. Alagia 4:yanonj tuu koonj elelaonkeji, iwaa tanijanaa kolooro. ⁸ *Ben jawinjuruta 4 motomotoonj yonoo engangia 6 kuuya enj onono. Selegia kuuya ano engangia baatanonj kaanagadeen jaa kogiagadeen sokoma onono nanji. Nama asaga gomantiinja rii kokaen pororo qamakeju,

“Ponj Anutu ku-usunj kuuyaa Toya giinonj mono toroya, toroya ano toroyagadeen koloojanj.

Laaligo Toya giinonj mono monowaa monoyanonga laligonj kouma laligojanj ano mombo eleema asuginj laligonj ubaga.”

⁹ Ben jawinjuruta 4 yonononj mepemepesee rii kaen qamakeju. Monononj jinjaronj dunjonj nama kambanj tetegoya qaa laligonj uma laligowaati, ii akadamu ano qabunja munj dangisen jenkeju. ¹⁰ Kaen amakejutiwaa so Anutuwaaw jotamemeya 24 yonononj kamaanj monj jinjaronj dunjonj raji, iwaa jaanonj siminj kuma usugonkeju. Monononj kambanj tetegoya qaa laligonj uma laligowaati, iwaa waeya menj mepeseen munkeju. Mepeseen munj ila wagegia qetegonj jinjaronj dunj batanonj ama kokaen jenkeju,

¹¹ “Oo Ponj Anutunana, giinonj ilawoila kuuya mokoloon onona. Goo uusiinganonj nemunj koma onono letoma laaligo mokoloon laligoju. Kawaajonj akadamu ano qabunja ii goma dangisen jenj gomakejonj. Gii motoongoyanonj mono mepeqepesee kuuya analinj anjonj kombatiwaa so koloojanj.” Kianj.

5

Lamanonj Anutuwaaw borononga tere pipipipiya mero.

¹ *Kawaa gematanonj tere pipipipiya monj iibe jinjaronj dunjonj rajiwaa boro dindinanonj ero. Tere iikawaa senja ii leelee kuuya teregadeen onj pipiinj sapononj ama mungenj aaso (siil)* 7:nonj koma mokotaagita ero. ² Kaanagadeen Siwe gajoba esunmumuyawo monj iibe kotakotagadeen qama buju qaa kokaen qisinj jero, “Morononj soraaya soro koloonj saanonj tere pipipipiya koi kawaa mungenj aasoya (siil) menjurama kotumbaatiwaa so kolooja?”

³ Kaen jeroto, Siwenonj, namononj ano koomu gomanj kanonj korebore injiigi monjonj ii metuma tereya iibaatiwaa so mende kolooro. ⁴ Monjonj monj soraaya soro koloonj tere ii metuma tereya iibaatiwaa so mende mokologiti, niinonj iikawaajonj mamaga

* **4:5:** Eks 19.16; Isa 8.5; 11.19; 16.18; Eze 1.13; Isa 1.4; Zek 4.2   * **4:6:** Eze 1.5-10, 22; 10.14   * **4:8:** Eze 1.18; 10.12; Ais 6.2-3   * **5:1:** Eze 2.9-10; Ais 29.11   * **5:1:** Kantri tosianonj tere onj esunonj ama sapo menj monjonj ii kotumbabotiwaajonj ama mungenj aasononj mokotaankeju. Monjonj mungenj aaso (siil) ii lanj menjurama tereya yongoro weengonagati, ii mono mokologiti qaayawo koloowaa. Tere toyanondeen ii galenj komakeja. Miri ii kii nemunja ama kuninj kemenkejato, tere ii mungenj aasononj somonjonkeju.

saama boliwe. ⁵ *Saama boliwe Anutuwaa jotamemeya yoŋoonoŋga moŋnoŋ qaa kokaen nijoro, “Mono mende saaba. Moba, Juuda tuunŋoŋga Deiwidwaa gbilia moŋ kolooŋ laion oro kaanŋa kolooŋ Kilenŋaa Toya haamo ama laligoja. Iinoŋ mono saanoŋ kotiin tere pipipiiya kokawaa munŋen aasoya (siil) 7 ii menjurama kotumbaa.”

⁶ *Kaen nijoro Lama meria iibe jinŋkaron duŋ biiwianon beŋ jawinuruta 4 yoŋoo batugianon nano Anutuwaa jotamemeya yoŋonon liligon mugi. Lama meria ii qegi komurotiwaa taniŋaan nano. Iia 7 ano jaa kota 7. Anutunon unauruta waja 7 wasin onono namowaa ejemba kuuya yoŋoonon kema laligojuti, jaa kota 7 ii mono iyonoo saregia kolooju. ⁷ Lama meria ii iibe kan tere pipipiiya aasoyawo ii jinŋkaron duŋnoŋ rajiwaa boro dindinanonŋga mero. ⁸ *Ii mero beŋ jawinuruta 4 ano Anutuwaawaa jotamemeya 24 yoŋonon mono iikanondeen Lama meriaa batanon usugon kamaan simin kunŋi. Yoŋonon motomotoon kulele ano goul qambi men nanŋi. Ejemba soraayanon qama kooligi Anutuwaanon umakeji, iikanon mono jinin onon-oombaa so kolooro moronŋa unkoowayawonon uma pumpunŋonkeja. Moron kaananon mono goul gambigia saa qero nanŋi. ⁹ *Simin kuma rii dologa kokaen qama jegi,

“Giinon qaita moŋ koloojan. Gii gugi komun saga maama iikanon ejemba sewanŋia men onona.

Ejemba ii beŋ isigiaa so, qaa aro jejegiaa so, tuunŋiaa so ano kantrigiaa so. Giinon yoŋoonoŋga tosaanŋa onona Anutuwaawaa buŋa kolooju.

Kawaajon giinon mono soraaya soro kolooŋ tere pipipiiya aasoyawo men munŋen aasoya (siil) metumbagatiwaa so koloojan.

¹⁰ *Yoŋonon Anutuwaawaa buŋa kolooŋgi kuma onoma kuun onona bentotongaa kin pon tuun kolooŋ jigo gawon galenuruta kolooju. Yoŋonon Anutunanaa gawonŋa men laligon balon so ejemba galen koma onoma laligon ubuya.”

¹¹ *Rii dologa kaen qama jegi moma toroŋen uun Siwe gajoba jangogia tausenŋa tausenŋa ano milyonŋa milyonŋa ii iniima rii otongia mobe. Yoŋonon jinŋkaron duŋ kosianon nama beŋ jawinuruta 4 ano Anutuwaawaa jotamemeya 24 ii liligon onoma rii qagi. ¹² Rii kotakotagadeen qama kokaen qagi,

“Oo Lama meria qegi komuroti, iinon mono soraaya soro kolooro Anutunon esunmumu ano toomorinŋa muro sokonja.

Momakooto uuta ano ku-usun kuuya buŋa qero sokonja. Soraaya soro kolooro saanon qabuŋa kuuya munin asamararan buŋa qero mepeseen mujon.”

¹³ Kaen qama mepeseegi rii tuun moŋ yoŋonon kokaen qagi mobe: Anutunon laaligowo mokolooŋ ononoti, iyononon mono korebore rii qagi mobe. Siwenon laligojuti, namonon laligojuti, koomu gomanon ano kowe qaganon laligojuti, iyononon mono kuuya buugia mindirin rii kokaen qagi,

“Jinŋkaron duŋanon raji ano Lama meria nononon oro mepeseen oronjon.

Kotumotue Toya oroo qabuŋagara jen somariinŋkejon. Kamban so asamararan oronin ku-usun Toya ii tetegoya qaa laligon ubao.”

¹⁴ Kaen qagi beŋ jawinuruta 4 yoŋonon “Qaa ii onanon,” jegi. Jegi Anutuwaawaa jotamemeya yoŋonon usugon kamaan simin kuma Anutu waeya men mepeseen mugi. Kian.

6

Lama merianon munŋen aaso motomotoon menjuranja.

¹ Kaen moma iwoi kokaen kolooro iibe: Lama merianon tere pipipiiya aasoyawowaa munŋen aasoya (siil) 7 iikanonŋa mutuya menjurama kotuno. Kotuno beŋ

* 5:5: Jen 49.9; Ais 11.1, 10 * 5:6: Ais 53.7; Zek 4.10 * 5:8: Ond 141.2 * 5:9: Ond 33.3; 98.1; Ais 42.10

* 5:10: Eks 19.6; Ais 1.6 * 5:11: Dan 7.10

jawinjuruta 4 yonoononga monjon qaa kokaen jero, “Mono asugin kawa!” Qaaya ii gunparandan tani kaanja kotakotagadeen qaro mobe. ²*Kaen jero moma iikanondeen hoos taanja mon asugiro iibe. Hoos iikawaa qaganon eja mon tiwoyawo raro tosianon ila wage mugi wajanon kono. Ii koma manjaqeqenon haamo ama laligoroti, iinon mono mombo hoos qaganon manjaqeqenon haamo amambaajon keno. Kianj.

³ Lama merianon munjen aaso (siil) woiya menjurama kotuno ben jawinjuruta yonoononga woiya iinon qaa kokaen jero mobe, “Mono asugin kawa!” ⁴*Kaen jero iikanondeen hoos mon selia osoga songobolambo asugiro iibe. Eja mon hoos iikawaa qaganon raroti, Anutunon mono ii yon karen qen luae qaombaatiwaa ku-usuna muro. Ii muro namonon kisooma aon komuwutiwaajon kuuro ejemba uugia men waamambaa ku-usuna mokoloo. Ii mokoloo manjawaa soo (bainat) somata qatawo mugi men keno. Kianj.

⁵*Lama merianon munjen aaso (siil) karoona menjurama kotuno ben jawinjuruta yonoononga karoona iinon qaa kokaen jero mobe, “Mono asugin kawa!” Kaen jero iikanondeen hoos injana mon asugiro iibe. Eja mon hoos iikawaa qaganon raroti, iinon hinawaa binja gosiwonatiwaa kedaya (skeil) ii borianon men raro. ⁶ Kaen raro ben jawinjuruta 4 yonoo batugianonga monjon qaa jero otona kokaen mobe, “Ween motoongowaa tawaya (Kina 10) kanon saanon 1 kilogram wiit flaua me 3 kilogram baali flaua ii sewana mewa. Kilen nembanewaa oil gere ano wain kasa gawon ii mono mende men boliwu.” Kianj.

⁷ Lama merianon munjen aaso (siil) 4:ya menjurama kotuno ben jawinjuruta 4:yanon qaa jero otona kokaen mobe, “Mono asugin kawa!” ⁸*Kaen jero iikanondeen hoos mon selia googookota ano tootooyawoga asugiro iibe. Hoos iikawaa qaganon rarotiwaa qata ii koomuwaa kondomondoo Toya. Iwaa kosianon koomu goman Toyanon kaanjadeen ii otaan karo. Namo mendeengi bakaya 4 eroti, iikanonga mombaa ejembaya ii galen koma onombotiwaa ku-usuna ii Anutunon orono. Ku-usun ii orono ku-usungaranon namowaa ejemba bakaya ii kokaen men komun ononi: Tosianon soo somatanon (bainat) aon komugi. Tosianon bodinon komugi. Ji kanjanawonon tosaana injiro komugi ano tosaana ii balombaa oro kawalia yononon injigi komugi. Kianj.

⁹ Lama merianon munjen aaso (siil) 5:ya menjurama kotuno iikanondeen Anutuwaa ejemba tosaana unugi komugiti, iyonoo kokoosogia injiibe. Yononon Anutuwaa Buna qaaya analin angon koma nanjon jen sein laligogitiwaajon unugi komun alata baatanon nanji. ¹⁰ Eukanon nama kotakota kokaen qagi, “Oo Pon ku-usun Toya, giinon dindina ano honabona koloojan. Kawaaajon mono kamban dawu mambonin tegoro iikanon namowaa ejembaya gosin onoma qaagia jen tegowaga? Nononon gii welen qen gonin nunugi sananaa irona ii mono naa kambanon meleena qagianon ubaa?”

¹¹ Kaen jegito, maleku taanja koriga ii motomotoon yonoojon koma onoma Anutuwaa jenkooto kokaen onongi mogi, “Ono mono toroqen kamban torodaamon mamboma laligowu. Momalaari alaurugianon toroqen uuwaa gawon men laligogi onjo kaanja kaanjadeen unugi komuwuya. Yononon komugi jango ambeti, iikawaa soyanon kolodabororo kamban iikanondeen mono unugiti, iyonoo qaagia jen tegomana.” Kianj.

¹²*Lama merianon munjen aaso (siil) 6:ya menjurama kotunoti, ii unun iibe. Ii menjurama kotunoti, kamban iikanon nan tania soosooya giliro. Ween jaayanon bututugon injan koma wosobiriwaa malekuya sokosaare kaanja (meme juyanon memetaa tani) koloooro tiiro. Koin jaayanon meleema osaan sa kaanja koloooro. ¹³*Kaen

* **6:2:** Zek 1.8; 6.3, 6   * **6:4:** Zek 1.8; 6.2   * **6:5:** Zek 6.2, 6   * **6:8:** Eze 14.21   * **6:12:** Isa 11.13; 16.18; Ais 13.10; Joel 2.10, 31; 3.15; Mat 24.29; Maak 13.24-25; Luuk 21.25   * **6:13:** Ais 34.4

kolooro senjelao sombinon ejuti, iyononon namonon kamaagi. Neqan kota goorin ragi haamo kotiganon qen utugon memburatiro kamaankejuti, mono iikawaa so boratin namonon tata bobolo kamaagi.

¹⁴ *Kaen kamaagi sombin iimakejoni, iikanon ali. Tere pipipiiya pipiigi horon kemakejiwaa so mono wolaza horon kema ali. Ii ali baana kuuya ano kowewaa watoya watoya ii kuuya eegianonga uulanawo kok ama musulungon qaongi.

¹⁵ *Kaen kolooro balombaa kin ponja ponja, eja jawina jawina ano kawali galena galena yononon olo koma asangogi. Ejemba kindimbiri qabunagiawo, ejemba kusungiwawo ii mono kuuya kok ama asangogi. Anggia gawongia menkejuti ano togiaa welen een qenkejuti, ii mono korebore kobaa, jamo oota ano baana sen sia oota oota mongama iikanon asangogi injibe. ¹⁶ *Iikanon asangon baana Toya ano sen sia Toya onooma kokaen welema onongi, “Ono mono baana jen tegogi bagon kan turun nonombu. Jinkaron dunanon raji, iinon jaesewan koma nonombabotiwaajon ama Lama meriaa irinonsoonanon nunuwabotiwaajon mono jen tegogi kojangin nonombu.” Kaen welema onongi. ¹⁷ *Yoronon irinonsoonagara asuganon qendeenjaoti, iikawaa kabanja somatanon mono kan kuun eja. Ii monon mon jaesewan qen kotiin nambaatiwaa so qaago. Kian.

7

Israel ejemba 144,000 ii Anutunon aaso kuma onombaa.

¹ *Kawaa gematanon Siwe gajoba 4 injibe namowaa wanona 4 iikanon nangi. Yononon namowaa haamo Toya wana 4 ii somonon angon koma onongi. Haamonon namo qaganon me kowe qaganon gere monon lan qewabotiwaajon mono Toya 4 ii borogianon men somonon nangi. ² Anutunon Siwe gajoba 4 ii namo ano kowe kondeema onombutiwaa ku-usuna onono namo wanongianon nangi. Kaen nangi injibe Siwe gajoba monon ween koukoutanonga asugin waaro iibe. Iinon laaligowaa Toya Anutuwa mungen aaso taa gbaruya galen koma kan Siwe gajoba 4 yonoonon kotakotagadeen qaro.

³ *Qama qaa kokaen injoro, “Ono mono namo me kowe ii ilinon alanzan mende kondeema orombu ano gere ii mende tiwilaan onombu. Ii qaagoto, mono mambongi wala ilin alandeen Anutunanaa mungen aasoya ii gawona menkejuti, iyonoo wambusongianon mokotaan onombona. Ii wala men mokotaan ononigo gematanon ii saanon kondeema tiwilaawu.” ⁴ Kaen injoro Anutuwa mungen aasoya ii Israel ejemba tosaana yonoo wambusongianon men mokotaan onongi. Monon yonoo jangogia jero kokaen mobe: Israel ejemba tuun 12 kuuya yonoononga mindirin ejemba 144,000 ii men mokotaan onongi.

⁵ Israel tuun motomotoon yonoononga 12,000 kaan kaan men mokotaan onongi. Juuda tuumbaa 12,000, Ruuben tuumbaa 12,000, Gaad tuumbaa 12,000, ⁶ Aser tuumbaa 12,000, Naftali tuumbaa 12,000, Manase tuumbaa 12,000, ⁷ Simeon tuumbaa 12,000, Liwai tuumbaa 12,000, Aiskar tuumbaa 12,000, ⁸ Zebulun tuumbaa 12,000, Jooset tuumbaa 12,000 ano Benjamin tuumbaa 12,000. Kaan kaan aaso men mokotaan onongi mindirin 144,000 kolooro. Kian.

Oyanboyan laligowutiwaa tuun somata iibe.

⁹ Kawaa gematanon tuun jeta boorongoya jangogia mende weenweengoyaa so ii injibe. Ejemba ii tuungiaa so, bensakon isigiaa so, kantrigiaa so ano qaa aro jejegiaa so ajoroon jinkaron dun ano Lama meria yoroo bagaranon nangi. Iikanon nama maleku

* **6:14:** Isa 16.20 * **6:15:** Ais 2.19, 21 * **6:16:** Hoos 10.8; Luuk 23.30 * **6:17:** Joel 2.11; Mal 3.2 * **7:1:** Jer 49.36; Dan 7.2; Zek 6.5 * **7:3:** Eze 9.4, 6

koriga taana kotogon aogi kemero borogianon tombi sena boriawo men nanji. ¹⁰ Ii men nama kotakotagadeen qama kokaen jegi, “Anutunananon jinakaran dunanon raji ano Lama meria yoronon mono men letoma nononi oyanboyan koloojon.”

¹¹ Kaen qama jegi Siwe gajoba kuuya yononon jinakaran dun kosianon arennon nama Anutuwaaw jotamemeya ano ben jawinuruta 4 ii liligon onongi. Kaen nama jinakaran dun batanon usugon kamaan simin kuma Anutu waeya men mepeseen mug. ¹² Anutu mepeseen mun kokaen jegi, “Qaa ii onanon! Anutu gii mono kotumotue, asamararan ano momakooto uuta Toya koloojan. Nononon gii mepeseen goma qabunaga jen somariinkejon. Anutunana, giinon esunmumu ano ku-usun Toya koloojan. Nononon kaban so kaen jen kotiinin Toya ii tetegoya qaa laligon uma laligowaa. Qaa ii onanon!”

¹³ Kaen mepeseen jegi Anutuwaaw jotamemeya yonononga monnon kokaen jen qisin nono, “Ejemba maleku koriga taana mouma nanjuti, ii daan yononon? Ii mono dakanonga kan kaen ajoroon nanju?”

¹⁴ *Qisin nono kokaen meleema mube, “Oo somatana, niinon ii mende mobe geenodeen mojan.” Kaen meleema mube jotamemeya iinon kokaen nijoro mobe, “Kakasililin somataa biiwianonga kougiti, iyononon mono ii kolooju. Lama meriaa sayanon opo malekugia songbano taaliro laligogi. ¹⁵ Kaana laligogitiwaajon ama Anutuwaaw jinakaran duna jaasewan qen asaga gomantiina mepemepese jigoyanon (tempel) laligon Anutuwaanon gawon men laligowuya. Kaen laligogi jinakaran dunanon raji, iinon mono opo kuuna mororongon koma turun onono laligowuya.

¹⁶ * “Kaen laligogi kaban monnon nembanewaa me apuwaa mende komuwuya. Weenon me iwoi geriawo monnon mende jen koton onombaa. ¹⁷ *Kokaembaajon oyanboyan laligowuya: Lama merianon jinakaran jake biiwianon rama galen koma onoma unuano laaligo kotigaa apu gowoyaa jaayanon kemakebu. Anutu ano jaagianonga jaungia kuuya koto tegowaa.” Kian.

8

Lama merianon munjen aaso 7:na menjuranja.

¹ Lama merianon munjen aaso (siil) 7:na menjurama kotuno Siwe goman iikanon oton kuuya 30 minitwaa so goron qen ero. ² Kaen kolooro Siwe gajoba 7 Anutuwaaw batanon nanjuti, ii injibe monnon romon qaita mon (biugel) 7 ii borogianon onono.

³ *Ii injibe Siwe gajoba mon asugin jinin on-oombaa goul qambia men kan alata kosianon nano. Ejemba soraaya kuuya Anutuwaaw qama kooligi iinon jinin alatanon ooro morona unkoowayawo ii qamakooligiawo toroqen pumpungon motoon uma Anutuwaanon kemakeja. Goul alata ii jinakaran dun batanon nanji, iinon mono iikawaa kosianon nano tosiannon jinin ii mamaga oowaatiwaajon mug. ⁴ Iinon jinin ii ooro iikawaa kaasoyanon mono Anutuwaaw ejemba soraaya yonoo qamakooligiawo toroqen Siwe gajoba iwaa borononga waama Anutuwaaw jaasewanon ugi. ⁵ *Siwe gajoba iikanon jinin qambi ii men alatanonga gere jeta mero jero qambi iikanon uuro saa qero namonon giliro kemero. Giliro kemero iikanona gunparandambaa gujuya mamaga koloon gbingururun qaro. Oobili esungiawo asugigi kabanana kabanana nana mero. Kian.

Gajoba yononon romon qaita mon uugi.

⁶ Siwe gajoba 7 romongia qaita mon (biugel) megiti, iyononon ii uubombaaajon jojorigi.

* **7:14:** Dan 12.1; Mat 24.21; Maak 13.19 * **7:16:** Ais 49.10 * **7:17:** Ond 23.1; Eze 34.23; Ond 23.2; Ais 49.10; 25.8 * **8:3:** Aam 9.1; Eks 30.1, 3 * **8:5:** Lew 16.12; Eze 10.2; Eks 19.16; Isa 11.19; 16.18

⁷ *Gajoba mutuyanon waama romonja qaita mon uuro. Ii uuro kombo (ais) kota ano gere bolanja ii konj kaanja koloon sawo gajugogi monnon ii maaro motoon namonon kamaaro. Iikanon geriawo kamaan balonon qero namowaa bakaya karoon ii gerenon jedabororo. Duuyaa geria iikawaa bakagia karoon ii gerenon jedaborogi ano gbojoja senja tongonja ii kuuya gerenon jen jedabororo.

⁸ Gajoba woiya iinon waama romonja qaita mon uuro. Ii uuro monnon baanja somata gere jejeta tani kaanja (wolkeino) iwoi ii giliro kowenon kemero. Kemenj kowe mero kowewaa bakaya karoon iikanonga monnon meleema sa kolooro. ⁹ Kaanjiadeen Anutunon kowewaa iwoiya kuuya mokolooro laligojuti, iikawaa bakaya karoon yonoononga mon ii komugi ano wanjo kuuya tuun karoon iikanonga tuun mon ii janjon tiwilaagi.

¹⁰ *Gajoba karoonanon waama romonja qaita mon (biugel) uuro. Ii uuro sengelao somata kiwa bolanj kaanja tani jen sombinonga tegon kamaaro. Kamaan koma namowaa apu gowoya unun iikawaa bakaya karoon iikanonja mon ano apu jaaya kuuya ii sokoma onono. ¹¹ *Sengelao iikawaa qata ii nomben warabe kaambogawo. Nomben warabe iikanon kamaaro apuya apuya iikawaa bakagia karoon ii meleema kaambogagiawo koloogi. Kaambogagiawo koloogitiwaajon ama ejemba mamaganon ii nen komugi.

¹² *Gajoba 4:ya iinon waama romonja qaita mon uuro. Ii uuro monnon ween jaaya ano koinj jaaya yoroo asasagaraa bakagara karoon ii qebugoro bakasasan umun koma tiiri. Kaanjiadeen sengelao bakagia karoon qebugoro meleema tiigi. Kawaajon ween kambanja bakaya karoonanon tiiro pangaman mero. Kaanjiadeen gomantiinja asasaganon toriro bakaya karoonanon tiiro.

¹³ Kaen kolooro eu unun tuu koon mon iima mobe kanakeewanon eu elelaon sombinj biiwianon koton kanj kotakotagadeen gama kokaen jero, “Oo ejemba namonon laligojuti, Siwe gajoba karoon yononon mono toroqen romongia qaita mon uuwombaa-jon anju. Romon karoon iikawaa otongia mogi lombo kanjanawo karoon koloowaati, iikawaaajon mono gama wanjinjington ‘Yei! Yei! Yei!’ jen saajen.” Kian.

9

Siwe gajoba 5:yanon romonja qaita mon uuro.

¹ Siwe gajoba 5:ya iinon romonja qaita mon (biugel) uuro iibe sombinonga sengelao mon tegon namonon kamaaro. Kamaaro monnon omejiilan yonoo ron dusiita qaa iikawaa kii meria ii sengelao Toya muro. ² *Ii muro omejiilan ron dusiita qaa iikawaa ununja mesuno iikanonja songo songo tanjurun jen kaaso kondundungon waamakeji, iikawaa so kondundungon waama ween jaaya esun haamo kaasonondeen sokondabororo. ³ *Kaaso iikawaa uutanonga naagisoya naagisoya mesaon namonon kougi Anutunon ku-usun onono. Ku-usun ii kuanjuan yonoonon ku-usun tani kaanja kolooro.

⁴ *Ii onono Anutunon kokaen jen koton onono, “Ono mono namowaa iwoi tongonja gbojoja me gere kaanja ii mende tiwilaan onombuto, ejemba wambusoongianon Anutuwa mungen aasogia qaa iyonogadeen mono men bolin onombu.” Kaen jen koton onono. ⁵ Anutunon naagiso ii ku-usun onono ejemba injigi koinj 5:waa so siimbobolo honombononja mende mogi. Siimbobolo ii kuanjuanon eja kiro siimbobolo moji, mono iikawaa so. Siimbobolo kaen mogito, Anutunon anjon koma onono men komun onombutiwaa ku-usunja ii naagiso yononon mende men een injigi. ⁶ *Ejemba injigiti, iyononon kambanj iikanon komuwombaaajon koomu kana mongambuyato,

* **8:7:** Eks 9.23-25; Eze 38.22 * **8:10:** Ais 14.12 * **8:11:** Jer 9.15 * **8:12:** Ais 13.10; Eze 32.7; Joel 2.10, 31; 3.15 * **9:2:** Jen 19.28 * **9:3:** Eks 10.12-15 * **9:4:** Eze 9.4 * **9:6:** Job 3.21; Jer 8.3

koomu ii mende mokoloon komuwombaajon amamaawu. Komuwombaajon moma genjen qewuto, koomuwaa kondomondoo Toyanon mono monjen kembaa.

⁷ *Naaqiso injiibe yononon hoos manjaqeqewaajon akadamugiawo jojorinkejuti, mono ii kaana koloogi. Wanjianon iwoi mundaya goul kaana kongiti, ii ila wage tanitani kolooro. Jaasewanjianon ejemba jaasewan tani kaana koloogi. ⁸ *Naaqiso yonoo wan jugia ii gbala emba yonoo wanju kaana kolooro. Naaqiso jegianon laion orowaa jeta kaana kolooro. ⁹ *Reen malekugia ii aen reen kaana kolooro. Engangia qegi oton kolooro mobeti, ii kokaen: Hoos seiseiya yononon manjaqeqewaa kareya kareya horon lugun manjanon kengi gbingururun qamakeji, iikawaa so qaro.

¹⁰ Daagia ii kuanquan kaana jegiawo koloogi. Iyononon ejemba koin 5 kawaa so siimbobolo mobutiwaajon inigiti, iikawaa ku-usunanon mono naaqiso yonoo daagianon ero. ¹¹ Naaqiso yonoo kin pongia ii omejiilan yonoo ron dusiita qaa iikawaa gajobaya qata Tiwitiwilaa Toya. Ii Hibruu qaanon Abadon ano Griik qaanon Apolion.

¹² ‘Yei!’ qagi lombo mutuya kanjanawo ii kaen tegoro. Mobu, iikawaa gematanon ‘Yei!’ qagi lombo kanjanarawo woi ii mono toroqen kanagen koloowaota. Kian.

Siwe gajoba 6:yanon romona qaita mon uuro.

¹³ *Siwe gajoba 6:ya iion romona qaita mon (biugel) uuro. Ii uuro Anutuwaa batanon goul alata eji, iikawaa ilia 4 iikanonga qa mon kolooro mobe. ¹⁴ Oton iikanon Siwe gajoba 6:ya romonawo iwaajon kokaen ijoro, “Anutunon gajoba 4 somonon gbadoon onoma apu gowoya somata qata Yufreitis kawaa kooronon onoonoti, ii mono isama onomba.”

¹⁵ Anutunon gajoba 4 ii somonon onoma gbadonon rabutiwaa gbanigia, koinigia, weengia ano aua kambangia ii tororo arenon onono ragi. Yononon kambangia ii kan kuuro iikanondeen ejemba kantria kantria yonoo bakaya karoon ii unuwombaajon jojorin rama kambangiaajon mambongi. Kawaaajon Siwe gajoba 6:yanon alatanonga qa moma iikanondeen kema gajoba 4 ii isama onono. ¹⁶ Aisma onono manjaqeqe tuun somata qatawo ii hoosgiawo asugin kagi. Niinon jangogia mobe 200 milyon kolooro.

¹⁷ Jaameleen unja iikanon eja hoos qaganon rama kagiti, iyonoo kaitanigia iibe kokaen kolooro: Reengia (totowaa aen reengia) ii gere jo osoga, asona injanjonjonawo ano goota salfa gere jamo kaana. Hoos yonoo kaitanigia injiibe wangia laion orowaa wana kaana koloogi qaa oogianonga gere, kaaso ano jamo geriawo qata salfa ii kamaan karo. ¹⁸⁻¹⁹ Hoos yonoo qaa oogianonga gere, kaaso ano gere jamo qata salfa kamaaroti, iikanon mono ejembaya ejembaya unuro. Hoos yonoo ku-usungia ii qaa oogianon ano daagianon ero. Daagia ii mokolen kaana koloogi daa susugia ii jetawo. Daa susugia jetawo iikanon mono ejemba ooli kaana onootinkeju. Lombo kanjanawo karoon ii namowaa ejemba kuuya yonoo bakagia karoon ii unuro komugi.

²⁰ *Lombo kanjanawo iikanon ejemba tosaana mende unugi komun toroqen laligogiti, iyononon kilen uugia mende meleengi. Angiaa borogianon iwoi men waegia men mepeseegiti, iikawaajon mende moma bolin aogi. Omejiilan ano tando lopion waegia men mepeseen onon-onona ii mende mesaogi. Tando lopion tosia ii goul, silwa me brons aijnon memetaga. Tosia ii jamo orasin me gere sogon memetaga. Kawaaajon tando lopion iikanon iwoi iima mobombaajon me kema kawombaajon amamaankeju. Kilen ejembanon ii mende mesaogi.

²¹ Kananagadeen ejemba unugi koomuya me sei suugangoron hamoqeqe ii mende mesaogi. Ii toroqen ama men serowilin anji ano iwoi lan yongoro men laligogi. Iikawaajon uugia mende meleengi. Kian.

* 9:7: Joel 2.4 * 9:8: Joel 1.6 * 9:9: Joel 2.5 * 9:13: Eks 30.1-3 * 9:20: Ond 115.4-7; 135.15-17; Dan 5.23

10

Siwe gajoba ano tere pipipipiya melaa

¹ Kawaa gematanon Siwe gajoba ku-usuna qeekuuya mon iibe Siwenonga koosunon esuun muro kamaaro. Wana marilolonon liligon ero. Jaasewana ween jaaya kaana kolooro kanawoita ii tando gere bolangarawo woi kaana jen nano. ² Borianon tere pipipipiya melaa mero qeetuna kolooro. Kania dindiya kowenon riin kania qania ii namonon riin nano. ³ Kaen nama laion oronon gbuu gbororo qamakeji, qata mono iikawaa so kotakota qaro. Qaro gunparandambaa gbinggururun 7 iyononon mono meleema gbuu gbororo qan qaagia qagi mobe.

⁴ Gunparandambaa gbinggururun 7 iyononon qama qaagia jegi mobeti, niinon ii mono iikanondeen papianon oomambaajon ambe. Tere oomambaajon ambeto, qa mon Siwenonga mobe qaa kokaen nijoro, "Gunparandambaa gbinggururun 7 qaa jejuti, ii mono geengodeen oloj mona ewa. Ii mende oowa."

⁵ *Siwe gajoba kania kowe ano namo qagaranon riin nano iibeti, iinon boria dindiya metaama Siwenon baagen ano. ⁶ Jojopan qaa jemambaajon boria kaen ama ii jen kotiin ano. Monon Siwe, namo, kowe ano iwoi kuuya iikanon eji, ii mokolon nama kamba so tetegoya qaa kotiin laligon ubaati, mono iwaa qatanon jojopan qaa kokaen jero, "Anutunon mono kamba mombo mende qen koriro ubaa. ⁷ Kaen qaagoto, Siwe gajoba 7:nanon romona qaita mon (biugel) uuro otona mobuti, kamba iikanondeen Anutuwa qaa aren aasangoyanon mono honawo koloowaa. Gejatootoo ejemba Anutuwa gawona men laligon kougi yonoojon Buna qaaya awaa jen inisaama onono moma kouma laligogiti, Buna qaa iikawaa so ii mono uulanawo honawo koloowaa."

⁸ *Kawaa gematanon qa mon wala Siwenonga mobe qaa jeroti, iikanon mono dunanon mombo qaa jero kokaen mobe, "Siwe gajobanon kowe ano namo qagaranon riin nama tere pipipipiya mero borianon qeetuna eji, ii mono kema mewa."

⁹ Kaen moma Siwe gajobawaanon kema tere pipipipiya melaa ii nombatiwaajon qisiwe. Qisiwe kokaen nijoro, "Ii mono men newa. Nena tomenganon kemen meleeno gubeso guwaato, buuganon ii moron apuyaa aina kaana koloowaa."

¹⁰ Kaen nijoro tere pipipipiya melaa ii iwaa borononga men newe. Newe buunanon moron apuyaa aina kaana kolooroto, gogowe tomenanon kemero meleeno gubeso nuro. ¹¹ Kaen nuro niinon qaa kokaen mobe, "Gii mono dunanon mombo Anutuwa gejatootoo qaaya qaaya jen sein laligowa. Kantria kantria ano bensakon isia isia qaa tani jejegiaa so laligojuti, mono iyonoo ano iyonoo kin pongia yonoo gejatootoo qaagia ii waladeen jen laligowa." Kian.

11

Anutuwa jotamemeya woianon qaaya nanjon jeri.

¹ *Kaen nijoro moma nambe Siwe gajoba iikanon keda aambaa gere gorona bowo kaana ii noma kokaen jen koton nono, "Gii mono waama kema Anutuwa jiwowon jigo ano iikawaa siimolon alataya ii keda aambaa gere gorona (rula mesa) kanon soya ama weengowa. Kaanagadeen iikanon uma Anutu mepeseen qamakooligia amakejuti, mono ii gosin jangogia weengowa. ² *Jiwowon jigo soya ama kanon somben seleenjena ii mono uugun mesaowa. Ii waba kantri yonoojon ama onongi ero yononon siti toroya ii koin 42 kawaa so riin kema kankebu. Kawaajon somben seleenjena soya ii mende weengowa. ³ Niinon jotamemewoina wasin oroma qaana nanjon jewaotiwaa ku-usuna ama orombe asugiwao. Asugin wosobiriwaa maleku sokosaare kaana men aon

* **10:5:** Eks 20.11; Dut 32.40; Dan 12.7; Aam 3.7 * **10:8:** Eze 2.8-3.3 * **11:1:** Eze 40.3; Zek 2.1-2 * **11:2:** Luuk 21.24

liligon (gbakon osoga arin) ween boria 1,260 kawaa so gejatootoo qaa gawon men laligowao.”

⁴ *Oil gere woi ano lambe dun raraya woi namowaa Pombaa batanon nanjaoti, ii mono meleema kamaan asugin dangunu kaana nama noo kania nanjon jen laligowao. ⁵ Monjon me monjon urun mizimizi ama oromambaajon moji een, gere bolananon mono buugaranonga kamaan kereurugara onjoro tiwilaankebuya. Monjon me monjon urumambaajon moji een, ii mono kana kaanjadeen iikanon qeri komuwaa.

⁶ *Sombimbaa koosuya somongowaotiwaa ku-usuna ii yoroonon ero gejatootoo qaa jen seiwaoti, kaman iikawaa so kon mende kiwaa. Ku-usungaranon apu jaaya kuuya kaanjadeen sokono iikanon saanon apu kuuya meleenji sa koloowuya. Kaanjadeen ku-usungaranon uuta ejiwaajon ama siingaranon jewaatiwaa so saanon jegi lombo kanjanawo kania kania koloon namo men bolin ejemba ununkebuya.

⁷ *Anutuwaa qaaya nanjon jen tegori omejiilan yonoo ron dusiita qaa iikanon jenemba monjon waama manja qen oroma haamo ama ururo komuwao. ⁸ *Komuri qamogara siti qabunayawowaa kana somatanon oromesaogi lan ewao. Siti iikawaa qata aasangoya ii Sodom ano Iijipt qamakeju. Pongara Jiisas ii kaanagadeen iikanon maripoonon qegi komuro. ⁹ Qamogaranon lan eri ejemba kuuya ii iriimakebuya. Balonon ron koma orombombaaajon jegi anjon kombuya. Kaen een lan eri ejemba kantria kantria, tuuna tuuna, bensakon isia isia qaa tanigia ana ana jenkejuti, iyononon qamogara ii ween karoon ano bakaya mon kawaa so un irigigiigi.

¹⁰ Gejatootoo eja woi yoronon ejemba namo qaganon laligojuti, ii uu kuun ononi iikawaajon siimbobolo honona mende mokoloon laligogi. Kawaaajon komuri qamogara iriimakebuti, kaman iikanon mono otokorian maama rendun oron nen korisoro ama iyanjia kalen kania kania anjun aogi kema kawaa. ¹¹ *Ween karoon ano bakaya mon ii tegoro Anutunon buu aason sewanganon uuro kemero gbilin waama kona nani. Waama nani ejembanon iriima riimburatin jenengia ororo sombugia mogi. ¹² *Kona nani Siwenonga qa kotakota mon kokaen qama irijoro, “Oro mono kokaen waabao!” Kaen irijoro moma koosu uutanon waama Siwenon uri kereurugaranon een iriima newogia tegoro nanji.

¹³ *Kanagaranon namo mesaon uri kaman iikanondeen nan tania soosooya men siti bakaya 10% (bakaya tenonga motoongo) kawaa so kuma qenjanjgoro kamaaro. Kamaan ejemba 7,000 kawaa so unuro komugi. Ejemba mende komugiti, iyononon ii iima riimburatin sombugia moma Siwewaa bena Anutu ii ku-usunaa mepeseen mugi qabunayawo kolooro.

¹⁴ ‘Yei!’ qama wanjinjin woiya kanjanawo ii kaen tegoroto, mobu, qama wanjinjin yei qa karoonaa honanon mono uulanawo koloon qagianon ubaa. Kian.

Siwe gajoba 7:nanon romona qaita mon uuro.

¹⁵ *Siwe gajoba 7:na iinon romona qaita mon (biugel) uuro. Ii uuro Siwenon qaa kotakotagadeen amin mogi qagia mobe kokaen jegi, “Ayo, ananaa Ponnana ano iwaa Hamoqeqe Toya Kraist yoronon mono namo kuuya galen koma onombaotiwaa ku-usuna ii kuuya buna qen aojao. Iinon mono kamba kamba galen koma onoma laligowaa, ee-aa-ee. Galenkonkonanon mono kaman monjon mende tegowaa, ee-aa-ee.” ¹⁶ Kaen jegi mobe Anutuwaa jotamemeya 24 Anutuwaa jaasewanon jinjaron dungianon rajuti, iyononon mono kamaan usugon Anutu waeya men mepeseen mugi. ¹⁷ Mepeseen mun kokaen jegi,

* **11:4:** Zek 4.3, 11-14 * **11:6:** 1 Kin 17.1; Eks 7.17-19; 1 Sml 4.8 * **11:7:** Dan 7.7, 21; Ais 13.5-7; 17.8 * **11:8:** Ais 1.9-10 * **11:11:** Eze 37.10 * **11:12:** 2 Kin 2.11 * **11:13:** Isa 6.12; 16.18 * **11:15:** Eks 15.18; Dan 2.44; 7.14, 27

“Oo Pon Anutu ku-usun kuuyaa Toya, giinon mono laligon kouma kamban kokaamba laligojan.

Giinon ku-usunga uuta men kanain namo kuuya galen koma onoma kin pongiaga koloon laligowaga.

Kawaajon nononon mono mepeseen dangisen jen gonjon.

¹⁸*Waba kantria kantria yononon iringia soono kazi ama goma laligogito, goo kazi kambanganon mono ketada koi kaanjon kan kuun eja.

Giinon kamban kokaamba koomuya yonoo qaagia gosin jen tegon onombaga ano geengaa ejembauruga tawagia onombaga.

Gejatootoo ejemba ano ejemba soraaya tosaanja goo gawonja men laligogiti ano uuta kamaanqeqeta goo qaganon tiwilaawabotiwaaajon keegia moma laligogiti, ii mono tawagia onombaga.

Kaanagadeen tosianon ejemba unun kantri kondeema laligogiti, ii mono kondeema onombaga.” Kaen mepeseen jegi.

¹⁹*Kawaa gematanon Siwenon aantano Anutuwaa mepemepesee jigowaa (tempel) naguyanon tano iibe jigo uutanon Anutuwaanon soomonjo aren bokis akadamuyawo iikanon ii-iita ero.* Siwenon aantano kamban iikanondeen oobili ano gunparandan gbingururun qarو mobe. Otona otona ii mobe nan men kon rombun giliro kombo (ais) kota somasomata kamaagi. Kian.

12

Emba ano jewanjan wana iliawo

¹ Siwenon aiwese somata damuyawo mon kokaen asugiro iibe: Emba mon ween jaayanon malekuya kolooro koinjon kana tamboya baatanon asariro sengelao 12 ii ila wage kaanja wananon kongi kokobilibiligiawo ragi. ² Koroyawo laligon mera memetaa kambananon dodowiro bimooro masu qero siimbobolo moma qa gigilaaro.

³*Kawaa gematanon aiwese mon Siwenon kokaen asugiro iibe: Jewenan nemuna iliawo (dragon), mundaya oso popolan, wana 7 ano ilia 10. Wana 7 iikanon ila wage 7 kongi raro. ⁴*Jewenan nemuna iikanon daayanon sombin qewagon sengelao iyonononga bakaya karon horon giliro namonon kamaagi. Kamaagi emba iyanja mera memambaaajon anoti, iwaa batanon nano. Kaen nama meria mewaati, ii iikanondeen gogomambaaajon moro.

⁵*Emba iikanon mera ejaga mero. Iinon kantria kantria kuuya aen taa gbarunon galen koma onoma laligowaa. Embanon mera meroti, gajobanon ii mono iikanondeen uulanawo men kema Anutuwaa jinkaron dun koorononon ano. ⁶ Iikanon ano embanon anodeen mesaon kok koma keno. Anutunon emba ii ween 1,260 kawaa so balon qararanonkononon kalan koma mugi laligowaatiwaaajon goman miri mon mozozongoroti, iikanon kok ama keno.

⁷*Siwe uutanon manja juno kokaen aogi: Siwe gajoba wana Maikel ano iwaa gajobauruta yononon jewanjan nemuna tuarenjen ama ii ano iwaa gajobauruta yonowo aogi. ⁸ Aon jewanjan nemuna ano iwaa gajobauruta yonoo esungianon mende sokono haamo mende ama onoma gomangia mesaon Siwe uutanon toroqen laligowombaaajon amamaagi. ⁹*Amamaagi jewanjan nemuna iliawo ii mono konjoma Siwenonga otaagi. Jewenan nemuna iikanon monowaa monoyanonga mokolen koloon Iiw (Eewa) manambato men muro. Qata mon Kilenja Toya ano Satan. Iinon kantria

* **11:18:** Ond 2.5; 110.5; 115.13 * **11:19:** Isa 8.5; 16.18, 21 * **11:19:** Anutuwaanon jojopan qaa 10 ano jenkooto tosaanja ii jamo ilanjon oon bokis iikawaa uutanon angi raro galen komakeju. * **12:3:** Dan 7.7 * **12:4:** Dan 8.10 * **12:5:** Ais 66.7; Ond 2.9 * **12:7:** Dan 10.13, 21; 12.1; Juud 9 * **12:9:** Jen 3.1; Luuk 10.18

kantria kuuya kuuj oŋono jinjaun kema laligogiti, ii ano iwaa gajobauruta ii mono iwo Siwenonŋa konjoma hagon oŋonŋi namonon kamaagi.

¹⁰ *Kamaagi Siwenon qa somata monon kokaen jero mobe, “Selenon kuukuu Toyanon asaga gomantiinŋa Anutunanaa batanon nama uumeleen alaurunana jenonkuukuu qaa jen onoma laligoroti, ii mono yakarin hagon mugiseleengen kamaaro otokorian maajon. Ananaa Anutunananon mono kamban kokaamba ejemba hamo qen onoma ku-usunŋa qaganon galeŋ koma onono bentotonŋa honanon mono kolooja. Hamoqeqe Toyaa esunmumuyanon mono koloodaboroja. ¹¹ Iinon momalaari alaurunana qaanon ama onoma laligoroto, Toya ii kokaen haamo ama mugiseleengen: Lama meriaa sayanon ii hamo qen onono kotiin Buŋa qaa honabonŋa nanŋon jen sein laligogi. Kaanŋa laligon jojorin selegia togon bon nama manja qen haamo anŋi.

¹² “Kawaajon Siwe gomanon laligojuti, ononon mono korebore aison otokorian maama laligowu. Kaanŋa laligowuto, namonon ano kowenon laligojuti, ononon mono lombo kanjanawo bosimbutiwaajon mono ‘Yei!’ jen saajen. Kilenŋa Toyanon lugun kamaan riin ononon kan gawon meme kamban torodaamon ero mojiwaajon mono kazi somata amakeja.”

¹³ Jewenan nemunŋa iliawo yakarin hagon mugiseleengen namonon kamaaroti, ii iima asarin emba mera meroti, ii kazi ama mun otaaro. ¹⁴ *Otaaroto, embanon kok kono Anutunon tuu somataa enŋanŋa woi muro kanon elelaon uulanawo keno. Anutunon balon qararanonkononon iwaajon goman miri mon mozonŋoroti, mono iikanon keno. Iikanon kema asanŋon laligoro gbani 3 ano bakaya mon ii kalan koma mugiseleengen mokolenon ii mende mokolon qelanjin mewaa. ¹⁵ Embanon elelaon keno mokolembaa irinŋa soondabororo qaa ootanonŋa embawaa gematanon apu gboulu furugoro apu gowoya kolooro. Apu iikanon emba ii kisma men somonŋon mubaatiwaajon moma kaen furugon lono.

¹⁶ Kaen lonoto, namonon emba ii ilaan mun riiron kolooro. Jewenan nemunanon qaa ootanonŋa apu furugoro apu gowoya kolooroti, iikanon mono ron iikanon kemen jugun qaono. ¹⁷ Kaen kolooro jewenan nemunŋa irinŋa emba kawaajon ama soon mesaon emba iikawaa gbiliuruta tosaanŋa qetama manja qen onomabaajon keno. Gbiliuruta yononon Anutuwaajon jojopan qaa ten koma Jiisaswaa Buŋa qaa pondan nanŋon jen seinkejuti, mono iyonowo kaen aowombaajon keno. ¹⁸ Aowombaajon kema kowe sakasinanon keuma nano. Kian.

13

Jenjemba kowenonŋa kouro.

¹ *Kawaa gematanon jenjemba mon ilia 10 ano wanŋa 7 ii kowenonŋa kouro iibe. Ilia 10 iikanon ila wage 10 konŋi ragi ano wanŋa motomoton iikanon qa mepaqepaegiawo oogita ero.

² *Jenjemba ii iibe kokaen kolooro: Kaitania ii oro somata qagara lepaad ano taiga iyoroo tani kaanŋa kolooro. Kana boriaa silia ii bea orowaa sili kaanŋa kolooro. Qaa oota ii laion orowaa qaa oota kaanŋa. Jewenan nemunanon esunŋa, jinŋaron dunŋa ano ejemba galeŋ koma onombaatiwaa ku-usunŋa uuta ii jenjemba muro. ³ Muroto, wanŋa mon ii wiji kotiga monon kiro komumambaa anoto, wijianon misiriropogadeen raro. Namowaa ejemba korebore yononon aarun jenjemba ii gematanon otaanŋa kenŋi. ⁴ Otaanŋa kema jewenan nemunŋa waeya men mepeseen laligogi. Ku-usunŋa kaanŋa ii jenjemba murotiwaajon ii ano jenjembawaa waeya kaanŋadeen men mepeseen

* 12:10: Job 1.9-11; Zek 3.1 * 12:14: Dan 7.25; 12.7 * 13:1: Dan 7.3; Ais 17.3, 7-12 * 13:2: Dan 7.4-6

kokaen jegi, “Moronon jejnembawaa so koloona? Moronon ii tuarenjen ama mun iwo aomambaajon kotiinaga?”

⁵ *Kaen jegi Satanon jejnembawaa qaa oota sololoo kotiin jaba-arambaran qaganon mepaqepae qaaya lansan jen laligoro. Anutunon Satan mende anjon kono mepaegomambaa ku-usunja ii koinj 42 kawaa so en mubaatiwaajon jen tegoro. ⁶ Ii jen tegoro qaa ootanon aantano Anutu mepaegon laligoro. Anutuwa qata, Siwe gomanja ano Siwe uutanon laligojuti, ii kuuya mono mepaqepae ama onoma laligoro. ⁷ *Kaen laligoro Satanon ejemba soraaya tuarenjen ama onomambaa ku-usunja muro yonowo manja aon haamo ama onono. Haamo ama onono Satanon ejemba isigia kuuya tuungiaa so, qaa tanigiaa so ano kantrigiaa so ii mono jejnembawaa borianon ama onono.

⁸ *Ejemba korebore namonon laligojuti, iyononon mono jejnembawaa waeya men mepeseen laligowuya. Anutuwa ejemba solanja qagia Siwe gomanon papianon oogita eji, iyononondeen mono jejnemba ii mende mepeseewuya. Monowaa monoyanon Anutunon Siwe namo mokolon oronoti, kamban iikanon kanain qagia ii laaligo kotigaa papia iikanon onon laligon kougi. Laaligo papia ii Lama meria qegi komuroti, iwaa bunaga ero galen komakeja.

⁹ “Mononon gejiawo laligoji een, iinon mono qaa koi geja ama moma kotowa! ¹⁰ *Monon kapuare mirinon kembatiwaa so kolooji, iinon mono iikanon kembaa. Monon manjawaa soo somatanon uugi komuwaatiwaa so kolooji, iinon mono kaen komuwaa.* Kawaaajon ejemba soraaya, ononon mono kaparan koma lombo men mokosinon pondan moma laarin laligowu.” Kianj.

Jejnemba monon namo uutanonga kouro.

¹¹ Mombo iibe jejnemba monon namo uutanonga kouro. Ii ilia woi Lama meriaa ilia kaanaga koloon qaaya ii jewanen nemunja iliawonon jeroti, mono kaanjadeen jen laligoro. ¹² Iinon kouma alia mutuyaa jotamemeya koloon ku-usunja kuuya men iikanon iwoi kuuya alia jaanon ano. Kaanja ano namo ejemba kuun sololon onono aarun alia mutuyaa waeya men mepeseegi. Jejnemba mutuya ii wiji kotiganon kiro komumambaajon anoto, misiro lopoyadeen raro.

¹³ Jejnemba woiya iinon angoletto somata tania kania kania mero. Monon meroti, ii gere bolanon sombinonga kamaan namonon kanon jero ejembanon ii jaagianon iigi. ¹⁴ Anutunon Satan mende anjon kono ku-usun muro jejnemba mutuyaa jotamemeya koloon iwaa jaanon angoletto kania kania men laligoro. Iikanon mono namowaa ejemba tiligon onono jinjan ama soogi. Soogi kokaen kuun jen koton onono, “Ono mono jejnemba mutuyaa unyaya sogon kuugi nano goda qen mun laligowu. Jejnemba mutuya ii manjawaa soo somatanon (bainat) uugi wiji kiro komumambaa so kolooroto, kilen gbilin laligoji, mono iwaa unyaya kuuwu.”

¹⁵ Kaen anjon Satanon ku-usun jejnemba kanagenja muro tando lopion ii men gbilin muro kanain buu aason ano. Kaanagadeen jejnemba mutuyaa unyaya men letono eja qaa jen ejemba kuun onono kokaen koloo: Daen yononon tando lopion iikawaa waeya mende men mepeseegiti, ii mono kuuya unugi komugi. ¹⁶ Jejnemba kanaganon ejemba korebore kokaen kuun onoma injoro, “Ono mono jejnemba mutuyaa munjen aasoya ii jaasewanganon me boro dindinganon men mokotaawu.” Kaen injoro iyangiaa gawongia menkejuti ano togiaa welen een qenkejuti, ejemba qaqabunayawo ano wanaya, somata ano melaa yononon mono korebore munjen aasoya ii men boro dindigia me wambusonganon mokotaagi.

* **13:5:** Dan 7.8, 25; 11.36 * **13:7:** Dan 7.21 * **13:8:** Ond 69.28 * **13:10:** Jer 15.2; 43.11 * **13:10:** Tosianon qaa ii kokaen meleenju: Monon manjawaa soo somata (bainat) kanon tosaan unjuuro komuwuti, tosanon mono iyanja ii soo kaananon uugi komuwaa.

¹⁷ Daen yononon jenembawaa qata me qataa jangoya selegianon mende men laligogiti, iyononon nembanene iwoi stuanon me maaketnon sewana mewombaaon me ambombaaon amamaagi.

¹⁸ Qaa koi moma asariwombaa momakootoya ii kokaen: Monon momakootoyawo laligoji, iinon mono jenembawaa jangoya weengowa. Jangoya ii balon ejawaa jangoya kolooja. Aaso jangoya ii 666. Kian.

14

Lama meria ano kanagesouruta 144,000.

¹ *Kawaa gematanon uun Lama merianon Zaion baananon nano iibe. Iwo kanagesouruta jangogia 144,000 ii motoon nanji Lama meriaa qata ano iwaa Manaa qata ii kuuya yonoo wambusoonjanon oo-ootaga ero injibe. ² Iikanondeen mobe Siwenonga oton mon apu somata sianon giliro kemen kuun qamakeji, kaana koloo. Ii gunparandan gbingururun somata qajiwaa otona iikawaa taniæn koloo. Otona ii gita kulele mamaga qegi otona koloonkejiwaa so mobe.

³ Anutunon ejemba 144,000 ii namononga sewangia men unuanoti, iyononon mono Anutuwa jinkaron dun batanon kouma ben jawina 4 ano jotamemeya wana 24 iyonoo jaasewangianon nama rii donogoga qagi. Kuuya yononon iyangiaa riigia qagi seleenjen yononon ii kuma aowombaaon amamaagi. ⁴ Yononon ejemba qaita mon koloon laligon kougi. Mende tiloon soraaya laligowombaaon iyangia galen koma aon emba yonowo jewon mende mokolon laligogi. Lama merianon dakanon kema kankeji, iyononon mono ii otaan iikawaa so kema kankeju. Anutunon ii ejemba batugianonga sewangia men metogon unuano Anutu ano Lama meria yoroo yambugara dologa kolooju. ⁵ *Yonoo jegianona qaa qolonmolongoya mon mende mokolooji koposowaa qaagia qaa soraaya laligon kougi. Kian.

Siwe gajoba karon yononon qaagia jen elelaogi.

⁶ Kawaa gematanon Siwe gajoba mon iibe sombin koton kanakeewan elelaoro. Iinon Oligaa Buna konkonon* men kan balon ejemba yonoojon jen asarimambaaon karo. Ejemba ii tuungiaa so, bensakon isigiaa so, qaa tania jejegiaa so ano kantrigiaa so balon sokoma rama kenjuti, mono kuuya iyonoojon jen seimambaaon karo. ⁷ Kan kotigagadeen silama kokaen qaro, “Anutunon ejemba gosin jen tegon onombaatiwaa kambananon mono torin dodowija. Kawaaon onono Anutuwa jeta uuguwombotiwaajon keegia moma mepeseen qabunaya men seiwu. Monon siwe, namo, kowe ano apu jaaya mokolon ononoti, mono iwaa waeya men mepeseen laligowu.”

⁸ *Kaen qaro iwaa kanianon Siwe gajoba alia mon mutuya otaan kan kokaen qaro, “Babilon siti somata ii meleeno kemerota eja. Babilon emba qabunayawo iikanon mono serowilin ama iikanon kantri kuuya men tiloon onono sokono. Iinon wain apu kaana newutiwaajon onono uugia sooro uusooso koloon laligogi. Kaana koloon laligorotiwaajon Anutuwa irina soono kazi ama jero siti qabunayawo ii mono kondeengi meleeno kemerota eja.” Kian.

⁹ Kaen qaro iwaa kanianon Siwe gajoba karonan onotaan elelaon kan kotigagadeen silama kokaen qaro, “Monon jenemba ano iwaa unayaa waeya men mepeseen mungen aasoya angon koma wambusoonjanon me borianon men mokotaaji een, ¹⁰ *iinon mono kaanideen Anutuwa irinsoonona ii wain apu kotiga kaana nen mobaa. Anutunon wain apu ii apu toonawo mende mindirin wain kotiga toongadeen irinsoonona qambinon maaro raji, iinon mono ii newaa. Ii nen Siwe gajoba

* **14:1:** Eze 9.4; Ais 7.3 * **14:5:** Zef 3.13 * **14:6:** Pon ben konkonon Toyaanon Buna qaa towoya ii konkonon. Ii monowaa monoyanonga kanain tetegoya qaa en ubaa. * **14:8:** Ais 21.9; Jer 51.8; Ais 18.2 * **14:10:** Ais 51.17; Jen 19.24; Eze 38.22

toroya ano Lama meria yonoo baagianon nano salfa jamowaa gere bolananon ooro siimbobolo hononja mende moma laligowaa.

11 **“Iikanon onjoro siimbobolo hononja mende moma laligowuti, iikawaa kaasoyanon mono kaman so tetegoya qaa waama umakebaa. Ejemba jenjemba ano iwaa unayaa waeya menj mepeseenkejuti, iyononon mono asaga gomantiinja senjon moma laligowu. Monjon munjen aasoya anjon koma selianon menj mokotaaji, iinon mono selianon ororo qenjen qen haamo memambaajon amamaan laligowaa.”*

12 Kawaajon ejemba soraaya Anutuwaa jojopon qaaya tenj koma otaankejuti, ononon mono kaparanj koma lombo menj mokosingon Jiisas pondan moma laarinj laligowu.

13 Kawaa gematanon Siwenonga qaa monj mobe kokaen nijoro, “Gii mono tere kokaen oowa: Ejemba Pombo qokotaan nama kaman kokaamba kanain komuwuti, iyononon mono oyanboyan koloowuya. Unja Toroyanon qaa kitia ii metogon ‘Qaa ii onjon,’ jeja. Yononon gawon kotiga menj qenjenmanjen moma kanj laligogi tegoro gawongiaa honja kolooro Siwe Toyanon sundugia moro sokono iikawaajon korisoro onono rama haamo menj bonjon laligowuya.” Kian.

Balombaa nene morian honja mewutiwaa kambanja

14 *Kaen nijoro uun koosu taanja iibe iikawaa qaganon monj kaitania Siwe gomambaa Eja honja kaanja iinon raro. Ila wage goulonj memeta ii wanjon raro borianon soo kaapengoya jetawo menj raro. 15 *Ii iibe Siwe gajoba monjon mepemepesee jigononga (tempel) asuganon kouma koosu qaganon raji, iwaajon qaa kokaen jen kotakotagadeen qaro, “Namonon morian honja momogoro honja mewutiwaa kambananon mono koloaja. Kawaajon giinon mono sooga kaapengoya menj gawonon kema iikanon namowaa morian honja ii koton menj kululuuwa.” 16 Koosu qaganon raji, iwaajon kaen qaro sooya kaapengoyanon namonon gilinj gawombaa morian honja koton menj kululuuro.

17 Ii menj kululuuro Siwe gajoba monjon Siwewaa mepemepesee jigononga (tempel) asuganon kouro. Iinon kaanagadeen soo kaapengoya jetawo monj menj kouro.

18 Kouro Siwe gajoba karoonanon Siwewaa alatawaa gere galenja ano alata ii mesaon kouro. Kouma kotakotagadeen qama Siwe gajoba soo kaapengoya jetawo menj nanoti, ii kokaen ijoro, “Giinon sooga kaapengoya jetawo ii mono menj gawonon kema iikanon balombaa wain kanjena kanjena ii kotowa. Kanjen iikawaa kota mono momogon yagon raju.”

19 Kaen ijoro sooya kaapengoya namonon gilinj namowaa wain kasa honja ii kotogon menj kululuun Anutuwaa wain juu somata iikanon rijijaawutiwaajon giliro. Wain juu ii Anutuwaa irinjonsoonja kaisareya koloaja.† 20 *Wain bagen honja ii siti seleengenjon kananon riinj rijijaagi sayanon wain juu somataa qaa ootanon kouma kokon tani kaanja lansan waama kouma apu gowoya kolooro. Sa iikawaa diinja ii wan miita ano bakaya monj kolooro. Hoosnon iikanon riinj keno qaa ootanon kouro hoos qawayaa kasianon samoriro. Diinja kaen kolooro koriga 300 kilomiita kawaa so kolooro. Kian.

15

Siwe gajoba 7 ano lombo kanjanawo 7.

1 Kawaa gematanon siwe uutanon uun angoletto somata monj kolooro iima kokaen waliingowe: Siwe gajoba 7 ii lombo kanjanawo (plague) 7 menj nanji. Ejemba singisongogiaajon Anutuwaa irinja soono jenj tegon ironja meleeno lombo kanjanawo

* 14:11: Ais 34.10 * 14:14: Dan 7.13 * 14:15: Joel 3.13 † 14:19: Anutuwaa irinjonsoonja ii wain juu somatanon rijijaagi uutanon olomoodaborowaa. Aisisaan 19.15 ii iiba. * 14:20: Ais 63.3; Seru 1.15; Ais 19.15

qagianon uro mogi uutanon olomoro qaagianon komuwaa. Kawaajon qagia lombo kanjanawo konoga 7 qagi.

² Ii iima iwoi bilibiliawo kowe kaanja iibe gere bolanjawo melokanjij ero. Iikawaa koorononon Anutuwaawo ejemba nangi injiibe. Yononon haamo ama jennembawaa qaaya mende ten koma unayaa waeya mende men qataa jangoya selegianon mende analin anjon koma laligogi. Anutunon ii motomotoon kulele onono men nangi. ³ *Iikanon nama Anutuwaawo gawon meme eja Mooseswaa rii ano Lama meriaa rendun ii kokaen qagi,

“Oo Pon Anutu ku-usun kuuyaa Toya, giinon angoletto somasomata damuyawo amakejan.

Giinon kantria kantria ii kin pon ama onona nanamemengaa kania ii dindiņa ano hona toon kolooja. Kawaajon Anutu qaita mon koloon laligojan.

⁴ *Oo Pon, goonon nanamemengaa dindiņa ii mono asuganon asugiro mojon. Kawaajon kantri kuuya yononon kan goo waega men mepeseen gomakeju.

Giinon geenodeen toroya koloojan. Kawaajon ama moronon goojon toroko mende monaga? Kuuya nononon goo qabunaga men sein mepeseenkejon.”

⁵ *Kawaa gematanon unun iwoi kokaen iibe: Siwewaa mepemepesee jigowaa (tempel) naguyanon tano iikawaa uutanon Anutu dangunuyaa opo sel jigoyanon nano iibe. ⁶ Mepemepesee jigo iikanon Siwe gajoba 7 lombo kanjanawo 7 men nangiti, iyononon kamaan asuganon kagi. Malekugia tualalakota bilibiligiawo mougi opo jokanja mankiilaya goulyawo ii iinj kasa kaanja basamongianon embaan aon nangi.

⁷ Yononon kagi ben jawiņa 4 yonoononga monon goul qambi 7 onono Anutuwaawo irinjonsoonjon qambi ii qaa ootanon kougi. Anutu iriņa sooji, iinon laligon kouma laligoja ano tetegoya qaa laligon ubaa. ⁸ *Qambi ii onono Anutunon asamararanga ano kuusun qendeeno iikawaajon kaaso pumpunjon mepemepesee jigo (tempel) saa qero monon Siwe jigo ii uu-uutaa so mende kolooro. Siwe gajoba 7 yononon wala qambigia maagi lombo kanjanawo 7 asugin honawo koloowaati, iikawaa gematanon saanon mombo ubuya. Kian.

16

Qambi 7 maagi Anutuwaawo irinjonsoonjon asugiro.

¹ Mepemepesee jigo (tempel) uutanonga qa somata mon asugiro Siwe gajoba 7 yonoonon qaa kokaen jen kotooro mobe, “Ono kema Anutuwaawo irinjonsoonjon qambi 7 qaa ootanon kouma eji, iikawaa hongia mono namonon maabu.”

² *Siwe gajoba mutuyanon mesaon kema qambiaa hona ii namonon maaro. Maaro wiji arokuukuuyawo siimbobologia tania soosooya ii qaa qootogo ejemba yonoo selegianon asugiro. Ejemba jennembawaa munjen aasoya selegianon men unayaa waeya men mepeseegiti, mono iyonoo selegianon asugiro.

³ Gajoba woiya iinon mesaon kema qambiaa hona ii kowenon maaro. Maaro kowenon meleema sa kolooro. Mono eja qegetaa saya kaanja kolooro. Kaen kolooro kowe uutanon iwoi kuuya laaligogiawo laligojuti, ii kuuya komudaborogi.

⁴ *Siwe gajoba karononon qambiaa hona ii apu gowoya ano apu jaaya kanon maaro meleema sa koloon sokono. ⁵ Kaen kolooro Siwe gajoba apu galen komakeji, iinon qaa kokaen jero mobe, “Oo Anutu toroya, giinon qaa gosin kokaen jen tegona lombo koi asugijiwaajon dindiņa koloojan. Mono solanja laligon kouma laligojan. ⁶ Yononon goonon ejemba soraaya ano gejatootoo ejemba unun laligogi sagianon maaro. Giinon

* 15:3: Eks 15.1 * 15:4: Jer 10.7; Ond 86.9 * 15:5: Eks 38.21 * 15:8: Eks 40.34; 1 Kin 8.10-11; 2 Hist 5.13-14; Ais 6.4 * 16:2: Eks 9.10 * 16:4: Eks 7.17-21; Ond 78.44

ii unugitiwaa irona meleema sa onona negiti, ii mono sogianon ana qagianon uro. Kawaajon Anutu giinon dindinagadeen koloojan.”

⁷ Apu galen komakeji, iinon kaen jero qaa mon alatanonga kokaen karo mobe, “Qaa ii onanon! Oo Pon Anutu ku-usun kuuyaa Toya, giinon ejemba qaagia gosin dindinagadeen jen tegon onomakejan.”

⁸ Siwe gajoba 4:ya iikanon qambiaa hona ii ween jaayanon maaro iikanon ween esun muro geriawo totoon koloon ejemba gere kaana onooro. ⁹ Ween jaaya geriawo iikanon onooro selegia delatiro. Anutunon lombo kanjanawo iikawaa Toya koloon ano qagianon uroti, ejembanon ii moma iikawaajon Anutu waa qata jen qasuaan mun laligogi. Kaana laligogito, Anutu mepeseen qabunaya men seiwutiwaajon mono uugia mende meleengito, toroqen yangisen ama laligogi.

¹⁰ *Siwe gajoba 5:ya iikanon qambiaa hona ii jennembawaa jinkaron dunon maaro. Iikanon maaro pangaman somatanon jennembawaa ometotona (kingdom) ii sokoma pangaman mero. Pangaman mero ejemba iringia soono neselangia jeganon kitogi riiro. ¹¹ Ejembanon siimbobolo ano wiji nombongiaa siimboboloya somata moma iikawaajon Siwewaa Anutuya ii jen qasuaan mun laligogi. Kaana laligogito, nanamemengia bologa ama men laligogiti, ii mende gosin mesaon uugia mende meleengi.

¹² *Siwe gajoba 6:ya iikanon qambiaa hona ii apu somata qata Yufreitis kanon maaro juguro. Ween koukoutanonga kin pon pon kawombaajon moma jojorin laligogiti, iyononon apu juguro mombo mende papanogogito, koton kawutiwaa kania kolooro. ¹³ Iikanona unon omejiilan bologa karon tanigia tana kaana ii injibe jewanen nemuna iliawo, jennemba ano gejatootoo eja takapolakaya yonoo qaa oogianonga kouma kamaagi. ¹⁴ Omejiilan yononon kamaan kema angoletto kania kania amakeju. Kaen ama balona balona kuuya liligon kin pongia injiima Anutu tuarenjen ambutiwaajon uugia kuun kokaen jegi, “Mono mindirin aon Anutu ku-usun kuuyaa Toyaa kamban somatanon motoon manja aowona.”

¹⁵ *Jiisanon jeja, “Geja ambu! Niinon mono yongoro meme kaana olon kamaana. Mononon uugbiligibili laligowaati, iinon mono simbawonawo kolooja. Bombolan tondu kema karo gamuya iibubotiwaajon sele esuya galen komakeji, iinon mono oyanboyon koloowaa.”

¹⁶ *Ome welenqege yononon kin pon pon ii kuun unuama balon korja qata Hibruu qaanon Armagedon jejuti, iikanon ajoroogi injibe. Kian.

¹⁷ Siwe gajoba 7:na kanon qambiaa hona ii kanakeewan maaro. Maaro mepemepese jigo (tempel) uuta jinkaron dunanonga qa somata mon koloon qaa kokaen karo jero, “Ii maadaborogi asugidaboroja.” ¹⁸ *Kaen jero iikanondeen oobili mero gunparandan gbingururun qama ero nan jeta buuratia mon mero. Iiw (Eewa) Adam yoro kambanonga kanain namonon laligon kounin, kamban iikanon nan kaana mon mende giiliaga. Iikawaa so tania soosooya giliro bologa totoon kolooro.

¹⁹ *Kaen asugiro siti somata Babilon iikanon juma bakaya karon koloogi ano kantria kantria kuuya iyonoo sitigia ii kaaniadeen tiwilaan meleeno kemegi. Anutunon siti qabunayawo Babilon yonoo kilenagia mende duduun irongia meleema onono. Anutunon uugere ama irinsonsonanon qambi saa qen raroti, ii mono maama onono qagianon uro wain apu kaana negi. ²⁰ *Kowenon wato kuuya egiti, ii mono kok koma musulungogi ano baana baana nangiti, ii mono kaaniadeen alin qaongi.

* **16:10:** Eks 10.21 * **16:12:** Ais 11.15 * **16:15:** Mat 24.43-44; Luuk 12.39-40; Ais 3.3 * **16:16:** 2 Kin 23.29; Zek 12.11 * **16:18:** Isa 8.5; 11.13, 19 * **16:19:** Ais 51.17 * **16:20:** Isa 6.14

21 *Kaen asugiro kombo kota somata lombogia 45 kilogram iikanonj sombinonga ejemba qagianonj kamaaro. Lombo kanjanawo ii tania soosooya kolooro. Konj kota taniñaan iikaanja kanonj kamaanj unjuro ejembanonj iikawaajonj Anutu jenj qasuaanj mugj. Kianj.

17

Emba monjonj jejnembawaa qaganonj raro iibe.

1 *Siwe gajoba 7 qambi 7 ii menj nanjgiti, iyonjononga monjonj kanj qaa kokaenj nijoro, “Gii mono niwo kana kema kana somata emba qabunayawo apu mamagaa qagianonj raji, ii qendeema gomaña. Anutunonj qaaya gosinj ironja meleeno qaganonj uro laligoja.

2 *Balombaa kinj ponja ponja yonjononj iwo serowilinj ama laligogi. Kanagesogianonj namononj laligojuti, iyonjononj kaanagadeen emba iikawaa serowilinaajonj ama uugia waaro uusooso koloogi. Wain apu nenj enjalolonj kolonjkejuti, mono iikawaa so kanainj serowilinj ama laligonj kaamaa anji.”

3 *Kaen jero Unja Toroyanonj nunuano umbeumbenanonj qananonj uro Siwe gajoba iikanonj nuano balonj qararanjonkonjononj keube. Iikanonj keuma emba monj jejnemba oso popolanj iwaa qaganonj raro iibe. Jejnembawaa selianonj mepaqepae qa kania kania oogita saa qero wanja 7 ano ilia 10 kaen nano.

4 *Emba iikanonj opo suru osoga nezongbala ano oso popolanj ii mouma raro. Akadamuya goul, kowonjinj honawo ano kasaronj tosaanja kanonj menjerenjonj aoro kaitanianonj kokobilibiliawo kolooro. Borianonj goul qambi menj raroti, ii serowilinj ama laligorotiwaa anjonjoraya arokuukuuyawononj saa qegetaga. 5 Emba iikawaa palapananonj qata aasangoya ii kokaenj oogita ero, “Babilon qabunanawo, namowaa kana somata ejemba ano anjonjora arokuukuuyawowaa nemungia.” 6 Qata kaenj ero Anutuwaawo ejemba soraayanonj Jiisaswaa kania nanjonj bonj qenj nama jenj laligogiti, ii ununj sagia nenj kawaajonj uunjonjanj qenj nano iibe. Ii iima aarunj tililingowe.

7 Aarunj tililingowe Siwe gajobanonj qaa kokaenj nijiro, “Gii mono nomaembaajonj aarunj tililingojan? Niinonj saanonj emba kokawaa kania aasangoya gisaamaña ano jejnemba wanja 7 ano ilia 10 emba ii bosimakeji, iwaa kania aasangoya ii kaanagadeen gisaama jokolonj gomaña. 8 *Jaaga meleeno jejnemba iijanji, iinonj wala laligoroto, kambanj kokaamba jaawo mende laligoja. Iinonj omejiilanj yonoo ronj dusiita qaa iikanonja gbilinj waabaato, Kraistnonj hagoro gere sianonj kemebaa. Anutunonj Siwe namo mokolonj oronoti, kambanj iikanonja kanainj namononj laligonj kougi qagia laaligo kotigaa papianonj mende oogita eji, ejemba iyonjononj mono jejnemba iima aaruwuya. Jaawo laligoroto, kambanj kokaamba jaawo mende laligoja ano kanagenj mombo gbilinj asugiwaati, iikawaajonj mono aaruwuya.

9 “Anana qaa koi moma asariwombaajonj moninj momakootoya kokaenj eja: Wanja 7 ii embanonj baanja 7:baa qagianonj raji, mono baanja iikawaa sareya kolooja.

10 Wanja 7 ii kaanagadeen kinj ponj 7 iyonoo kaisaregiaga kolooja. Yonjononga 5 komunj kamaadaborogi 6:ya iinonj laligonj ejemba galenj koma onjmakeja. Konoga era asugiwaatiwaa so kolooja. Iinonj asugiwaati, iikanonj mono kambanj toroga ku-usunj qaganonj nambaatiwaa so koloowaa. 11 Jejnemba laligoroto, kambanj kokaamba mende toroqen laligoji, iinonj 7 yonjononga monj kolooja. Iinonj mombo gbilinj anj kinj ponj jangoya 8 koloowaa. Kaenj koloowaato, Kraistnonj kondeema muro tiwilaanj gere sianonj kemebaa.

12 *“Ilia 10 injijanji, ii kinj ponj 10 yonoo kaisaregia kolooja. Yonjononj mende kanainj ejemba galenj koma onjmakejuto, Anutunonj kanagenj ku-usunj onono kinj ponj kaanja

* 16:21: Eks 9.23; Isa 11.19 * 17:1: Jer 51.13 * 17:2: Ais 23.17; Jer 51.7 * 17:3: Ais 13.1 * 17:4: Jer 51.7 * 17:8: Dan 7.7; Ais 11.7; Ond 69.28 * 17:12: Dan 7.24

koloowuya. Kaen koloon jenembawo aua motoongowaa so ejemba galen koma onoma laligowuya. ¹³ Kin pon 10 yononon momo aren motoongo iikayadeen otaan jenemba nanon ku-usungia ii mugi laligowaa. ¹⁴ Esungia kaen mindirin Lama meria tuarenjen ama manja aowuto, Lama merianon mono haamo ama onono kamaawuya. Iinon kin yonoo Kingia ano eja pon yonoo Pongia kolooja. Iinon nonooma meweengon nonono iwo pondan nama laligowonati, nononon mono motoon haamo ama onoma otokorian maabonja.”

¹⁵ Siwe gajobanon qaaya kaen jen toroqen kokaen nijoro mobe, “Kana somata emba somatanon apu mamagaa qagianon raro injidaboronani, apu ii ejemba kantria kantria yonoo kaisaregia kolooja. Yononon tuungia ano bensakon isigiaa so leelee rama kengi selegia kania kania kolooro qaagia tania morota morota jenkeju. ¹⁶ Jaaga meleeno ilia 10 injijani, iyononon esungia jenembawo mindirin kana somata emba ii kazi ama mugi kokaen koloowaa: Yononon ilawoilaya kuuya luluuma qegi kaapirona kolooro opo suruya kotogodaborogi bombolan kolooro busuya nen siita gerenon angi jedaborowaa.

¹⁷ “Kaen koloowaati, ii Anutunon kin pon yonoo uugia kuun sololoon onono uumotoon ama mindirin ambuya. Anutuwaawo momo arenja kaen otaawuya. Kawaa so ku-usungia jenemba mugi ejemba galen koma onoma laligowaa. Kaana laligoro Anutuwaawo qaayanon honjowo koloowaati, kaban iikanon tegowaa. ¹⁸ Emba raro iijani, ii siti qabunayawo toyanon balombaa kin ponja ponja galen koma onomakeji, mono kin iikawaa sareya kolooja.” Kian.

18

Babilon siti kondeengi gororongowaa.

¹ Kawaa gematanon Siwe gajoba mon ku-usuna uuta iibe Siwenonga asugin kamaaro asamararanon balon men asariro.

² *Kamaan kotakotagadeen silama kokaen qaror, “Babilon siti somata ii kondeengi. Ii onanon kondeengi gororongoro. Ejemba qaongi omejiilan kania kania yononondeen mono ajoroon mirigia iikanon megii yonoo goman wana kolooro. Koonja koonja qizimizingiawo ano arokuukuugiawo yononondeen mono iikanon ajoroon haigia lan ama sosoo laligoju.

³ *“Anutunon ii kokaembaajon jero kondeengi: Kantri kuuya yononon emba iikawaa serowilinaajon ama uugia waaro enkalolon koloogi Anutuwaawo irina sono. Irinonsoonja ii qagianon uro wain apu nenkejutiwaa tani mogi. Namowaa kin ponja ponja yononon emba iikawo serowilin nambonambon ama laligogi. Konkororo ejembanon balon so iikanonja kan esuhina akadamugiawo sewana mewaatiwaajon angi honombononja qaa horon siiseweweya qaa laligoro. Iwaa mejuqejuyaaajon ama yononon qaqabunayawo kindimbiri koloon ejemba uuta koloogi.”

⁴ *Iikawaa gematanon Siwenonga monon qaa nijoro kokaen mobe, “Noo kanagesouruna, onono mono siti ii mesaon seleengen kamaawu. Emba iikanon singisongo amakeji, iikanon mono turun onono iwo nama uugia tiloowubo.

Anutunon ironja meleema onono lombo kanjanawo qagianon ubaati, lombo iikaana monon mono onongiaa qagianon uro kaanagadeen siimbobolo mobubo. Kawaaajon yonowo mono mende mindirin laligowu.

⁵ *Emba iikanon singisongo ya ama men qanon qanon ano uma sombin oosiridaboroja.

* **18:2:** Ais 13.21; 21.9; Jer 50.39; 51.8; Ais 14.8   * **18:3:** Ais 23.17; Jer 51.7   * **18:4:** Ais 48.20; Jer 50.8; 51.6, 45
* **18:5:** Jen 18.20-21; Jer 51.9

Kikekakasililin ama laligogiti, Anutunonj ii mono anjaa roromonjononj ama iikawaajonj mende duduuwaa.

⁶*Nanamemenj doogoya tosia ama onoma laligogiti, onjo mono iikawaa so meleema ama onombu. Bologna ama menj laligogiti, onjo mono iikawaa ironja somanja woiwaa so meleema ononjgi qagianonj ubaa.

Singisonjgowaa qambia newutiwaajonj maama laligogiti, iyanjgiaa qambi iikanonja mono soman woiwaa so kosonj meleema wain apu kaamboga kotakota ii iyanjgia maagi newuya.

⁷*Emba iikanonj esuhina akadamuyawo honombononja qaa horonj qabuja uuta mokolonj siiseweweya qaa laligoro. Iikawaa ironja mono iyanjaa oolinonj ootinj gere ozozopananonj siimbobolo honombononja qaa ama mugi jingenj qama wosobiri laligowaa. Iyanjaa uutanonj kokaenj romonjonj tondu jenkeja, 'Niinonj kwiin emba pombaa jinjaronj dunj rarayanonj rajenj. Malo mende koloojenj ano kambanj monjonj jingenj mende qamanja.'

⁸ Kaenj tondu jenkejiwaajonj ama Anutunonj ironja meleema muro kambanj motoonjgowaa uutanonj iwaa qaganonj ubaa.

Ponj Anutunonj qaaya gosinj jenj tegonj muroti, iwaa usujanonj mono uuta kolooja. Kawaajonj lombo kanjanawo kania kania iikanonj mono uulanawo kokaenj kolooj mubaa:

Tinitosayanonj komugi jingenj qama bodi raro iyanja gerenonj anji jewaa.”

⁹*Gerenonj anji jero kaaso waabaati, kantria kantria kuuya yonoo kinj ponjianonj ii iima amburerej menj saabu. Kinj ponj yonononj iwo serowilin ama laligogi. Esuhinaya akadamugiawo honombononja qaa iikawaa nenj korisoroya iwo ama aisoonj laligogiti, iyonononj mono iwaajonj ama jingenj qabu. ¹⁰ Jingenj qama oolinonj ootigi gere ozozopananonj siimbobolo honombononja qaa mobaati, iikawaajonj mono riimburatinj korikori nama kokaenj saama jewu, “Oo Babilon siti qabunayawo, lombo qagianonj urotiwaajonj mono ‘Yei! Yei!’ jenj saajonj. Oo siti ku-usungia somata, Siwe Toyanonj ironja meleema onono uulanawo aua motoonjgowaa uutanonj qagianonj uro siimbobolo somata moju. ‘Yei! Yei!’ jenj saajonj!”

¹¹ *Kantria kantria yonoo konkororo ejemba yonononj kaanagadeenj amburerej ambuya. Monjonj toroqenj yonoo hinagia sewanja mende menjkebaatiwaajonj mono jingenj qama saabuya. ¹² *Akadamugia goul, silwa, kowonjinj honawo ano soronj kota ii Babilon yonononj me tosianonj mende sewanja mewuya. Opogia tualalakota, osoga nezongbala, oso popolanj ano opo qata silk ii mende sewanja mewuya. Gere awaa soro kania kania iikawaa batugia ano borosowogia kania kania ii mende toroqenj sewanja mewuya. Akadamugia elefant siitanonj memeta, ii eenj ewuya. Nembanene dunj iwoigia gere sewanjia somata juju, qonqonj, muzi, nanjinj ano yoware kanonj memeta, ii eenj ewuya. Borosowo aenj goota brons ano aenj injananonj memeta ano jamo qata maabol kanonj memeta ii mono eenj ewuya.

¹³ Babilon yonononj sosoni (sinamon) ano danej tosaanja ii mende sewanja mewuya. Selewaa sanda qata mor, jininj sambori ano selewaa unkoowa tosia ii mende sewanja mewuya. Marae, bera, jininj ano moronja koloowaatiwaa iwoi tosaanja ii mende sewanja mewuya. Kaanagadeenj wain apu, oil gerewaa oilya, wiit kota ano flaua neneya ii mende sewanja mewuya. Bulmakao, lama, hoos ano hoos kare ii mende sewanja mewuya. Wala welenqege ejemba sewanjia menj gawononj ononjgi sele busu me uuroromonjgogianonj bolinj tiwilaaro. Kaenj mende toroqenj amakebuya.

¹⁴ Konkororo ejemba yonononj Babilon emba iikawaajonj kokaenj jewuya, “Gere honja nemambaa siinj moma laligonati, ii mono qaonjgi eenj laligojanj. Toomorianja ano

* **18:6:** Ond 137.8; Jer 50.29 * **18:7:** Ais 47.7-9 * **18:9:** Eze 26.16-17 * **18:11:** Eze 27.31, 36 * **18:12:** Eze 27.12, 13, 22

esuhinaga akadamugiawo ii mono korebore gomesaon aligi totominj laligojan. Ii mono kamban mongen mombo mokoloowagatiwaa so qaago.” ¹⁵ *Konkororo ejemba esuhinagia kaen kaen sewana mewutiwaajon ama siti iikanonja monen goul (maa suan) horon qabunagiawo koloogi. Yononon korikori nanji tosanon oolinon ootigi gere ozozopananon siimbobolo honombononja qaa moroti, iikawaajon mono aarun saama jingen qabuya.

¹⁶ Jingen qama kokaen jewuya, “Oo siti somata, lombo qagianon urotiwaajon mono ‘Yei! Yei!’ qama jingen qajon. Yononon opogia tualalakota, osoga nezongbala ano oso popolan ii mougi. Akadamugia goul, kowonjin honawo ano kasaronon tosanon menjerenon aogi tanigianon kokobilibiliawo kolooro. ¹⁷ *Kaen angito, esuhinagia kaanja hononja qaa ii mono uulanawo aua motoongowaa uutanon tiwilaan alinj qaongi.” Kaen jegi.

Wango kapten kuuya ano ejemba wanjonon kema kankejuti, iyononon kaanideen kuuya Babilon siti oogita jero kaasoya ii korikori nama iibuya. Kaanagadeen wango ejemba opo sel mororongogi haamonon nanjoro kemakejuti ano kowenon gawon tosaana menj laaligogia nanjonkejuti, iyononon mono korebore ii korikori nama iibuya. ¹⁸ *Emba somata qabunayawo angji jero gere bolanaa kaasoya waabaati, ii korikori nama iima amburerej ama kokaen jewuya, “Siti qabunayawo kokawaa alia mono kamban monjon mende ero.”

¹⁹ *Kaen jen sububun orasinj too arinj qama jingen qama oron saama kokaen jegi, “Oo siti somata, aua motoongowaa uutanon iwoiya kuuya mono tiwilaan alinj qaono. Ejemba wangogiawo kuuya kowenon kema kan esuhinagia sewana mewutiwaajon ama iikanonja monen goul (maa suan) seiseiya horogi siti iikanon qabunayawo kolooro. Lombo qagianon ujiwaajon mono ‘Yei! Yei!’ jen saajon.” Kaen jegi.

²⁰ *Yononon nanamemenj doogoya tosaana ama onoma laligogiti, Anutunon mono iikawaa qaaya jen tegon ironja meleeno qagianon uro siimbobolo somata momakeju. Kawaaon Siwe gomanon laligojuti, onjo mono iwaajon ama otokorianj maabu. Anutuwaawo ejemba soraaya, aposoluruta ano gejatootoo ejemba onjo mono aisoon rendun horon laligowu.

²¹ *Kawaa gematanon Siwe gajoba esuna uuta monjon kan jamo somata qatawo menj waama kowenon giliro kemero kokaen jero, “Anutunon siti somata qabunayawo ii mono kokawaa so geriawo kondeema meleengi kemenj qaondaborowaa. Qaondabororo kanagenj kamban monjon mende mokoloowutiwaa so koloowaa. ²² **Onjo siti iikanon komanj koma gita kulele qen awelo romon uun rii qama oron laligogiti, iikawaa otonja mono kamban monjon mombo mende mobuya. Babilon onjonon ejemba momo gawongia kania kania menj laligogiti, ii mono tegoro. Dokta didiman, qaqazu klaak ano kaanja ii iikanon mombo mende totonj mokolon onombuya. Wiit dumun kota kowonjinj woiwaa batugaranon mejejaagi (mill) otonja kolooroti, iikawaa isinononon mono qaono sitinon mono goron qen ewaa.

²³ “Wala sitigiaa miria kuuya ii kiwagiawo asarigito, asasaga iikanon mono bogoro pangamanj ewaa. Ejawaa gemaugianon embawaa mata sewana bao anjon borun jegi embawaa sakitiurutanon otokorianj maama nenj qaa gon ama korisoro ama laligogiti, otokorianj iikaanaa otonja ii mono mombo mobutiwaa so qaago. Babilon onjo konkororo ejemba ii kantria kantria kanon moma ononji qabunagiawo kolonj laligogi. Yononon suugangoronj hamoqeqe ejemba ii balonj so ejemba uugia menj soogi jinjanj ama laligogi.” Siwe gajobanonj kaen jero.

* **18:15:** Eze 27.31, 36   * **18:17:** Ais 23.14; Eze 27.26-30   * **18:18:** Eze 27.32   * **18:19:** Eze 27.30-34   * **18:20:** Dut 32.43; Jer 51.48   * **18:21:** Jer 51.63-64; Eze 26.21   * **18:22:** Eze 26.13; Ais 24.8   * **18:22:** Jer 7.34; 25.10

²⁴ *Babilon ii kokaembaajon tiwilaaro: Gejatootoo ejemba ano Anutuwaa ejemba soraaya ii mono yonoo batugianon tondu tanala ama unugi komugi sagianon kamaaro. Yonoonon sa ano balonon ejemba tosaana unugi komugiti, kuuya iyonoo sagiaa ironanon mono yonoo qagianon uro laligogi. Kaniagia kaana mokoloogi ero. Kian

19

Siwe yononon Babilon kemerotiwaaajon Anutu mepeseegi.

¹ Kawaa gematanon Siwenonga qaa mon mobe tuun somata yononon kotakotagadeen rendun rii qajuti, mono iikawaa tanitani kolooro kokaen jegi, “Anutu mepeseejon haleluya! Anutunon hamo nunun nunuano iwaa bunu koloojon. Anutunananon ku-usun Toya kolooro mepeseen munin qabunayawo kolooja. ² *Anutunon mono qaa honaa so ejemba qaagia gosin dindinagadeen jen tegon nonomakeja. Kana somata emba serowilin ama iikaana kanon ejemba balon so men bolin onoma laligoroti, Anutunon mono iwaa qaaya gosin jen tegoro. Emba iikanon Anutuwaa gawon meme ejemba unuro sagianon kamaaroti, iikawaa irona mono meleema muro qaganon uro siimbobolo moma laligoja. Kawaaajon Anutu mepeseen mujon.”

³ *Kaen jen mombo qama kokaen jegi, “Emba ii анги jero kaasoyanon mono kaban so tetegoya qaa waama umakebaa. Kawaaajon Anutu mepeseen munkejon, haleluya!”

⁴ Kaen qama jegi Anutuwaa jotamemeya wana 24 ano ben jawina 4 yononon mono usugon simin kuma Anutu, jinkaron dunanon rajiwaa waeya men mepeseen kokaen qagi, “Qaa ii onanon, haleluya!”

Lama meriaa maran lomban

⁵ *Kaen qagi jinkaron dunonga qaa mon kokaen kolooro, “Anutuwaa gawon meme ejemba somata melaa jeta uguwombotiwaaajon keegia momakejuti, on mono korebore Anutunana mepeseen laligowu.”

⁶ *Qaa ii kolooro qaa mon mobeti, ii kokawaa tanitani: Tuun somata yononon rii qama qa qamakejuti ano apu sianon tongbama nano otona koloonkeji ano pilisik qendan somatanon qaro gbngururun koloonkeji, qaa ii mono iikawaa tanitani kaana kolooro kokaen jegi, “Pon Anutunana, ku-usun kuuyaa Toyanon mono kanain goman so galen koma onoma kin Ponggiaga koloon laligowaa. Kawaaajon Anutu mepesejon, haleluya! ⁷ Lama meriaa emba bunayanon mono marambaa moma iyana mozozongon jorin aoro afaangoro emba memewaa kambananon mono kan kuuro laligojon. Kawaaajon anana mono otokorian maama aisoon Anutu mepeseen munin qabunayanon seinkebaa. ⁸ Anutunon maleku tualalakota asamararawo ii onono mougi.” (Maleku tualalakota ii ejemba soraaya yonoo nanamemen solana kaisareya, mono iikanon mouma aogi.)

⁹ *Tuun somataa tanitani kaen qama jegi Siwe gajoba qambiawo iikanon mono toroqen kokaen nijoro mobe, “Qaa koi mono oowa: Anutunon ejemba onono Lama meriaa maran (emba memewaa) lombanon koubuti, iyononon mono simbawonawo kolooju.” Kaen jen mombo toroqen kokaen nijoro, “Qaa ii mono Anutuwaa qaa hona toon kolooja.”

¹⁰ Siwe gajobanon kaen nijoro niinon iikanondeen iwaa waeya men mepeseen mumambaajon moma iwaa kanianon simin kuma usugoweto, iinon kokaen nijoro, “Ae! Kaen mende amba. Gii ano goo uumeleen alauruganon Jiisaswaa kania nanjon jen laligogi welen qen onomakejoni, niinon iyonoononga mon koloojen. Jiisasnon Bunu qaa hona inisaanoti, iikawaa esujanon mono gejatootoo ejemba inaan onono Unu

* **18:24:** Jer 51.49   * **19:2:** Dut 32.43; 2 Kin 9.7   * **19:3:** Ais 34.10   * **19:5:** Ond 115.13   * **19:6:** Eze 1.24; Ond 93.1; 97.1; 99.1   * **19:9:** Mat 22.2-3

Toroyaa qaaya moma jenj seigi. Kawaajonj mono Anutuwaajonj usugonj waeya menj mepeseenj laligowa.” Kianj.

Kraistnonj manjaqeqe tuunuruta yonjowo manja aowombaajonj kenji.

¹¹ *Niinonj Siwe aantano hoos taanja monj iibe karo. Qaganonj raro karoti, iwaa qata ii Pondan Nananj (Kawali) ano Eja Honjbonja. Qata kaenj qamakejuti, iinonj qaa dindina otaanj qaa gosinj jenj tegonj iikawaa so manja qenjeja. ¹² *Jaayanonj gere bolanj kaanja jero wanjanonj ila wage mamaga konji qata asuganonj oo-ooyaga karo. Qata iyanodeenj mojato, monjonj monj ii mende moja. ¹³ Malekuya sanonj qeeqeesaaya ii mouma karo. Qata qamakejuti, ii Anutuwaanonj qaa.

¹⁴ Ii otaanj kagiti, ii Siwe gomambaa manjaqeqe eja tuunja tuunja. Yonjononj hoosgia taanja unuama qagianonj rama malekugia tualalakota soraaya mouma kagi. ¹⁵ *Kawaligiaa buutanonga manjawaa soo somata (bainat) jeta sulutuk aanawo monjonj karo. Ii kantria kantria unuj haamo ama onjombaatiwaajonj ama karo. Iinonj galenkonkombaa aenj gbaruyanonj kantri so qindingonj galenj koma onjoma laligowaa. Iinonj Anutu ku-usunj kuuyaa Toyaa wain juuya somata rijijaawaa. Wain juu ii Anutuwaajonj irinjonsoonja uuduuduuyawowaa kaisareya kolooja.* ¹⁶ Malekuyanonj qata monj oogita maronjanonj kokaenj nano, “Kinj yonjoo Kingia ano eja ponj yonjoo Pongia.” Kianj.

¹⁷ *Kawaa gematanonj Siwe gajoba monj iibe weenj jaayanonj nano. Eukanonj nama kotakota qama koonja koonja sombinj biiwia kotonj kanakeewanj elelaonj kemakejuti, mono kuuya ii onjooma kokaenj jero, “Onjono mono kawu-u! Anutunonj jejelombanj somata mozozongoroti, mono iikanonj ajoroowu. ¹⁸ Kanj ajoroonj kinj ponj, kawali galenj ano manjaqeqe eja yonjoo busugia newu. Hoos ano hoos qagianonj ramakejuti, mono iyonjoo busugia newu. Ejemba kuuya yonjoo busugia mono kanj newu. Ejemba uuta kamaanqeqeta, iyanjiaa gawongia menkejuti ano togiaa welengia eenj qenjejuti, mono kuuya iyonjoo busugia newu.”

¹⁹ Kawaa gematanonj jenjemba ano balonja balonja yonjoo kinj ponjgia iyonjononj mono manjaqeqe tuunja unuama kanj ajoroogi injiibe. Monjonj hoos qaganonj rama manjaqeqe tuunja yonjowo nanoti, mono ii tuarenjenj ama onjoma manja aowombaajonj ajoroogi injiibe.

²⁰ *Aogi jenjemba menj somongogi. Gejatootoo eja takapolakaya jenjembawaa jeta menj angoletotoo ama laligoroti, ii kaanagadeenj jenjembawo menj somongogi. Gejatootoo eja takapolakayanonj angoletotoo ama iikanonj ejemba tosaanja koi kaanja ii tiligonj onjono jinjanj ama laligogi: Ejemba jenjembawaa aasoya menj anjalinj anjonj konjiti ano tosanonj unjajaa waeya menj mepeseenj laligogiti, ii mono tiligonj onjoma laligoro. Oroma somonjonj gbiligbili hagonj oronji ronj salfa jamowaa gere bolananonj jenj gogorinj qenjeji, mono iikawaa sianonj kemeri. ²¹ Kemerij hoos qaganonj rarotiwaa buutanonga manjawaa soo somata (bainat) karoti, iikanonj mono kinj ponj ano manjaqeqe eja kuuya ii unjuro komugi. Komugi koonj kuuya yonjononj kouma busugia unj nenj nenj timbirinjogi. Kianj.

20

Satan somongogi gbani 1,000:baa so kapuare mirinonj raro.

* **19:11:** Eze 1.1; Ond 96.13; Ais 11.4   * **19:12:** Dan 10.6   * **19:15:** Ond 2.9; Ais 63.3; Joel 3.13; Ais 14.20

* **19:15:** Wain kasawaa honja osoga (greip) kawaa kanjena ii juu somatanonj ama rijijaagi qisigoro apuyanonj dutaa ootanonj lalanonj kemero baket anji kawaa uutanonj kemenjeja. Anana uunana mende meleeninj Anutuwaajonj irinjanj toroqenj soono Jiisanonj iikawaa siimboboloya moma irinjonsoonja rijijaaro kemero Anutuwaajonj uutanonj olomooro luae koloowaa.   * **19:17:** Eze 39.17-20   * **19:20:** Ais 13.1-18

¹ Kawaa gematanon Siwe gajoba mon iibe Siwenonga kamaaro. Iinon omejiilan yonoo ron dusiita qaa iikawaa kii meria ano gbado somata mon ii borianon men kamaaro. ² *Gajoba iikanon kamaan jewenan nemuna iliawo (dragon) ii men gbani 1,000 rabaatiwaajon somongoro. Jewenan nemuna ii monowaa monoyanonga mokolen koloon laligon kouro. Qata mon ii Kilenaa Toya ano Satan. ³ Gbani 1,000:baa uutanon toroqen ejemba kantri so kuun goman so jinjaun men ambutiwaajon tiligon onombabotiwaajon somongoro. Somongon giliro omejiilan yonoo ron dusiita qaa iikanon kemero ununa koma sapo ama mungen aasonon (siil) qokotaan kii nemuna kuno kemero uutanon raro. Kaana raro Siwe gajobanon kokaen jero, "Gbani 1,000 tegoro iikawaa gematanon Anutunon jero mombo isangi kaban toroga gawona men laligowaa." Kaen jero.

⁴ *Kawaa gematanon jinakaran duja duja iibe. Anutunon tosaana ku-usun onono ejemba qaagia jen tegowuti, iyononon mono duja duja kanon kamaan ragi. Kaanagadeen ejemba Jiisaswaa kania nanon jegitiwaajon ama Anutuwa Buja qaawaajon ama arogi kotogi komugiti, mono iyonoo kokoosogia injibe. Kaanagadeen ejemba jenemba ano iwaa unayaa waeya mende men mepeseegiti ano iwaa aasoya ii wambusoongianon me borogianon mende men analin angon kongiti, mono iyonoo kokoosogia injibe. Kokoosogia ii injibe mono gbilin waagi. Waama Kraistwo gbani 1,000:baa so iwoi kuuya galen koma laligogi.

⁵ Komugiti, iyonoononga tosanon koomunonga waawaa mutuya iikawaa kambananon mende gbiligi. Qaagoto, gbani 1,000 ii mambongi tegoro iikawaa gematanon mono gbilin waabuya. ⁶ Daen yononon koomunonga waawaa mutuyaa kambananon gbiliwuti, iyononon mono simbawonawo ano toroya soraaya kolooju. Kaban iikanon gbilingo mono indina woi mende komuwu. Koomu woiyaa ku-usunanon mono yonoo qagianon mende uro koomu kotiga komuwombaaajon amamaawuya. Yononon mono Anutu ano Kraist yoro jigo gawon galenurugara koloowuya. Ii ano Kraistwo gbani 1,000 ii iwoi kuuya galen koma laligon ubuya. Kianj.

Anutunon Satambaa qaaya jen tegoro kamaawaa.

⁷ Gbani 1,000 ii tegoro Satan kapuare mirinonga (kapuwareyanonga) isangi kamaawaa. ⁸ *Kamaan kema ejemba kantri so tiligon onomambaaajon balon so liligowaa. Balon goraaya leele eu emu kema kan (uugia mongosoon) sisau ama onoma kantri qagara Goog ano Maagog ii kaanideen sokoma kembaa. Anutu tuarenjen ama manja qewutiwaajon kuun onono ajoroogi jangogianon kowewaa sakasimbaa so koloowaa. ⁹ Ajoronon kan koton Israel goman sokondaboron kema Anutuwaanon kanageso yonoo sopagia ano Anutuwa wombo sitia (Jerusalem) ii liligon rabuya. Kaen rabuyato, Anutunon gere bolan ano siwenonga kamaan jen koton onondaborowaa.

¹⁰ Jen koton onondabororo Kilenaa Toya tiligon onono jinjaun anjiti, gajoba yononon ii hagon mugi ron salfa jamowaa gere bolananon jen gogorinlao qen namakeji, mono iikawaa sianon kemero. Wala jenemba ano gejatootoo eja takapolakaya kaanagadeen hagon orongi iikanon kemen laligojao. Iikanon asaga gomantiina qanjonon onootigi tetegoya qaa siimbobolo honombonona mende moma laligon ubuya. Kianj.

Anutunon ejemba komugiti, iyonoo qaagia jen tegowaa.

¹¹ *Kawaa gematanon jinakaran dun somata taana ano iikanon raji, ii iibe. Iibe siwe namonon iwaa jaasewanononga qaoma kemaliri. Kemaliri mombo iriibonatiwaa so mende koloori. ¹² Kemaliri ejemba koomuya uuta ano kamaanqeqeta injibe jinakaran dun batanon nanji Anutunon buk papiaya papiaya kotuno. Papi alia mon qata laaligo kotigaa qa aren buk ii kaanagadeen kotuno. Kotuma ejemba koomuya yonoo

* 20:2: Jen 3.1 * 20:4: Dan 7.9, 22 * 20:8: Eze 7.2; 38.2, 9, 15 * 20:11: Dan 7.9-10

qaagia gosiro nanamemeŋgiaa sunduya buk papianonj oogita eji, iinonj mono iikawaa so weenjonj ejemba jenj tegonj onono.

¹³ Kowenonj komunj kemenj laligogiti, ii kowe Toyanonj meleema onono Anutuwaa jaanonj kougi. Koomuwaa kondomondoo Toyaa borononj laligogiti, ii Toya iikanonj meleema onono. Komunj koomu gomanonj kemenj laligogiti, ii iikawaa Toyanonj meleema onono Anutuwaa jaanonj kougi. Kaenj kouma asugigi Anutunonj qaagia motomotoonj gosinj nanamemeŋgiaa so jenj tegonj onono. ¹⁴ Jenj tegonj onono koomuwaa kondomondoo Toya ano koomu gomanj Toya ii hagonj oronji ronj gere bolanj jenj gogorinjao qenj namakeji, mono iikawaa sianonj kemeri. Gere sia iikanonj kemegiti, iikanonj mono koomu indiŋa woi kolooja.

¹⁵ Anutunonj mombaa qata laaligo kotigaa qa arenj buknonj mende oogita ero mokoloroti, ii mono hagonj muro ronj gere bolanj jenj gogorinj qenj namakeji, iikawaa sianonj kemero. Kianj.

21

Siwe dologa ano namo dologa iriibe.

¹ *Siwe namo mutuya yorononj kaenj qaoma aliri kowenonj kaanagadeenj mende toroqen ero. Iikawaa gematanonj Siwe ano namo dologa iriibe.

² *Jerusalem donjgoga, siti toroya ii Siwenonj Anutuwaa gomanonjga kamaaro iibe. Siti ii meagodaborogi iimasiinŋawo kokaenj kolooro: Emba marambaajonj maleku iimasiinŋawo mouma mugi eja bunayawo aitonjgowaatiwaaajonj menjerenjonj aonj jorinj akadamyawo nanji, siti kanonj mono iikawaa so kolooro iibe. ³ *Ii iima nama jinjaronj dunjonjga qaa monj kolooro mobe kotakota qama kokaenj nijoro, “Iiba, Anutuwaa mirinonj mono ejemba batugianonj kamaanj eja. Anutunonj batugianonj laligoro iwo laligogi anj benj Anutugia koloonj yonjowo laligonj ubaa. ⁴ *Yonjowo laligonj jaunjgia kuuya kotodaborowaa. Iwoi kuuya wala eroti, iikanonj mono qaondabororo. Kawaaajonj mombo mende komugi jinjenj mende qabuya ano toroqenj siimbobolo monj mende mobuya. Iwoi mombaajonj mende amamaanj saabuya.”

⁵ Jinjaronj dunjanonj raji, iinonj kokaenj nijoro, “Moba, niinonj jewe ilawoila kuuya mono kolonjaniro gbiliala koloowaa.” Kaenj nijonj jero, “Qaa ii honj toonj uwoiya qaa, iikawaajonj ii mono papianonj oowa.” ⁶ *Toroqenj kokaenj nijoro, “Ii jenj kotowe koloodaboroja. Niinonj waladeenj laligonj (iwoi kuuya mokolonj kanagenj jewe qaono) konogaga laligonj uma laligomanj. Kawaa so niinonj tere nemunja mutuya A ano tere nemunja tetegoya Z koloojenj. Monjonj apuwaajonj moji, niinonj mono laaligo kotigaa apu jaayanonjga apu ii kalenj mube iikanonjga sewanja qaa kosonj nenj laligowaa. ⁷ *Monjonj lombo kuuya uugunj haamo ambaati, niinonj mono iwaa Anutuya koloonj iwoi kuuya ii mube iwaa bunja kolooro noo meraborana koloonj qana bosima laligowaa.

⁸ “Kaenj laligowuyato, tosianonj ejemba jaagianonj jirinjinjinj ama bonj mende nama momalaarigia mesaogi uugianonj tilooji, iyonjoo mirigianonj mono ronj salfa jamowaa gere* bolananonj gogorinjao jenj namakeji, iikanonj ewuya. Yonjooonj toroqenj ejemba koi kaanja yonjononj kaanagadeenj iikanonj kemenj laligowuya: Ejemba unugi komugi serowilinj owenj hamoqeqe ama tando lopionj waegia menj mepeseenj qaa qolonjmolongoya jenjkejuti, niinonj mono ii hagonj onombe sia iikanonj kemenj laligowuya. Ii koomu indiŋa woi koloowaa.” Jinjaronj dunjanonjga qaa kaenj karo mobe. Kianj.

* **21:1:** Ais 65.17; 66.22; 2 Piito 3.13 * **21:2:** Ais 52.1; 61.10; Ais 3.12 * **21:3:** Eze 37.27; Lew 26.11, 12 * **21:4:** Ais 25.8; 35.10; 65.19 * **21:6:** Ais 55.1 * **21:7:** 2 Sml 7.14; Ond 89.26-27 * **21:8:** Salfa jamowaa geria ii kojuwaa jamoyanonj jenj gogorinj qenj jenkejiwaa so kolooja.

Jerusalem siti dologa ii qaita moŋ.

⁹ Lombo kanjaŋawo konoga 7 kanon qambi 7 saa qegi Siwe gajoba 7 yoŋonon ii men nanŋiti, iyoŋoonoŋga moŋnon kan kokaen nijoro, “Mono kana emba Lama meriaa emba buŋa koloomambaajon anji, ii qendeema gomaŋa.”

¹⁰ *Kaen nijoro Uŋa Toroyanon nono umbeumbenanon qananon uro Siwe gajoba iikanon nuano baŋa koriga qabuŋayawo moŋnon uri. Iikanon uma siti toroya Jerusalem Siwenon Anutuwaa gomanonŋa kamaaroti, ii qendeema nono kokaen iibe:

¹¹ Anutuwaa asamararaŋa iikanon asariro kokobilibilianon goul ano kowonjin hoŋawo sewanŋia uuta iikawaa tani kolooro. Kowonjin hoŋawo qata jaspera ii kaaro jokaŋa jokaŋa kokobilibiligiawo meleema asarinkejuti, mono iikawaa so tualalakota ero. ¹² *Kiropoya uuta ii akadamuyawo. Kiropoyaa naguya 12 nanŋi kosogianon Siwe gajoba 12 sokoma nanŋi. Israel kanagesowaa tuun 12 yoŋoo qagia ii nagu iikawaa selegianon oogita nano. ¹³ Nagu 12 ii leele eu emu kokaen nanŋi: Ween koukoutanon karoon, kemekemetanon karoon, Noot waagen karoon ano Saut waagen karoon. ¹⁴ Siti kiropo ii kowonjin tando damuyawo 12 iikayonoo qaganon megi nano. Lama meriaa aposoluruta 12 yoŋoo qagia 12 ii tando 12 iikanon oogita nano.

¹⁵ *Siwe gajoba niwo qaa jeroti, iinon siti, iikawaa kiropoya ano naguya 12 iyoŋoo sogia keda ama momambaajon jojorin goul kedaya (rula mesa) men nano. ¹⁶ Siti ii arenon megi wanŋona 4 kolooro. Leelee eu emu korigaya ii ororon. Koriga motomotoon ii goul kedaya iikanon kedaya ama 2,400 kilomiita kawaa so mokolooro ero.† Aareŋa ii kaanagadeen ororon ero. ¹⁷ Siwe gajobanon kaanagadeen siti kiropoya ii balon ejawaa kedanon so ama 60 miita mokolooro ero.

¹⁸ *Siti kiropoya ii kowonjin hoŋawo qata jaspera kanon memetaga. Siti ano ii goul toonon megi asamararaŋanon mono kaaro taanŋa so asasagawo asariro. ¹⁹ Siti kiropoyaa tandoya ii kowonjin sewanŋa uuta kania kania kanon menjerenon megi akadamugiawo kokaen koloogi injiibe: Tando mutuya ii kowonjin hoŋawo qata jaspera mundaya injanŋa tanitani. Tando woiya ii kowonjin asonŋa qata safaiŋa, karoonŋa ii kowonjin tonŋonŋonŋon qata ageit. Tando 4:ya ii kowonjin tonŋonŋonŋon qata emerald.

²⁰ Tando 5:ya ii kowonjin neŋonŋbalaya qata sardoniks. Tando 6:ya ii kowonjin osoga qata karnilian, 7:ŋa ii kowonjin qata krisolait (kwortz), mundaya goul kaaro kaanŋa. Tandoya 8:ya ii kowonjin asonŋasonŋa qata beril, 9:ŋa ii kowonjin goota qata topaz. Tando 10:ŋa ii kowonjin qata kalsedoni (krisopreis) mundaya tootooyawo, 11:ŋa ii kowonjin gogookota qata jeisint (torkwois). Tando 12:ya ii kowonjin osoga nezonŋbala qata ametist. ²¹ Siti kiropo nagu 12 ii soron kota damuyawo 12 iikanon memetaga. Nagu motomotoon ii soron kota motomotoon kanon orasin memetaga. Sitinon kana eji, ii goul toononŋa megi kaaro taanŋa kaanŋa asariro.

²² Siti kuuya yoŋonon Pon Anutu ku-usun kuuyaa Toya ano Lama meria tororo iriima uugia meleema waegara men mepeseenkeju. Kawaaajon jiwowon jigo (tempel) mombaajon mende amamaankeju. Jigo ii mende iibe.

²³ *Anutuwaa asamararaŋanon siti men asarin onono Lama merianon kiwagia koloaja. Kawaaajon ween koin asariwaotiwaajon mende amamaankeju. ²⁴ *Iinon kiwagia kolooro kantria kantria yoŋonon iwaa asasaganon kema kan laligowuya. Namowaa kin ponŋa ponŋa yoŋonon bunŋagia akadamugiawo ii men kan siti iikanon ambuya. ²⁵ *Siti panŋamaŋa qaa, iikawaaajon kiropo naguya ii kambaŋ moŋnon mende kombuto, suulan tama nambaa.

* **21:10:** Eze 40.2 * **21:12:** Eze 48.30-35 * **21:15:** Eze 40.3 † **21:16:** Tuun 12 motomotoon iikawaaajonŋa 200 kilomiita. * **21:18:** Ais 54.11-12 * **21:23:** Ais 60.19-20 * **21:24:** Ais 60.3 * **21:25:** Ais 60.11

²⁶ Kantria kantria yoŋonoŋ uugia meleema akadamugiaa buŋagiaaŋ awelegoŋ qabuŋagiawo kolooŋ laligogiti, ii meŋ kaŋ siti iikanooŋ ambuya. ²⁷ *Ejemba qagia laaligo kotigaa qa areŋ buknoŋ oogita eji, iyoŋonoŋdeeoŋ mono siti iikanooŋ ubuya. Lama merianoŋ qa areŋ buk ii galen komakeja. Moŋnoŋ uuta tilooji me aŋgoŋjora imbiloloŋawo ama qaa qolonmoloŋgoya jenkeji, iinoŋ mono iikanooŋ umambaajoŋ amamaawaa. Kian.

22

Laaligo kotigaa apu gowoya iibe.

¹ *Kawaa gematanoŋ Siwe gajoba iikanooŋ laaligo kotigaa apu jaaya qendeema nono Anutu ano Lama meria yoroo jinŋkaroŋ duŋnoŋga ujuŋgoŋ kaŋ apu gowoya kolooŋ. Kawaa apuya ii kaaro jokaŋa jokaŋa kokobilibiligiawo meleema asariŋkejuti, mono iikawaa so tualalakota kolooŋ. ² *Apu gowoya iikanooŋ sitiwaa kana somatanoŋ kamaaŋ biiwia metetereŋ kotoŋ karo. Apu gowoyaa goraayanoŋ leeleoŋ kanooŋ laaligo kotigaa gereya ii nano. Gere iikawaa hoŋanoŋ mono gbani so somaŋa 12, ii koiŋ motomotoombaa uutanoŋ kolooŋkeju. Gere iikawaa seŋanoŋ mono kantria kantria ejembanooŋ qeeŋgo mokoloowutiwaajoŋ ama nanju.

³ *Moŋnoŋ moŋ mende toroqen alia seigoŋ qasuaawaa. Anutu ano Lama meria yoroo jinŋkaroŋ duŋgaranoŋ mono siti iikanooŋ ero Lama meriaa gawoŋ meme ejembaurutanoŋ welen qen muŋkeju. ⁴ Welen qen muŋ jaasewaŋa iima Anutuwaa qata wambusoŋgianoŋ meŋ mokotaagi ewaa.

⁵ *Gomaŋ mende toroqen tiiwaa. Poŋ Anutunoŋ meŋ asariŋ oŋomakejiwaajoŋ kiwa asasagaajoŋ me weeŋ asasagaajoŋ mende amamaawuya. Kaen oyaŋboyaŋ laligoŋ kambaŋ so tetegoya qaa kiŋ poŋ kaŋa galenkonkon gawoŋ meŋ laligoŋ ubuya.

⁶ Ii iibe Siwe gajobanoŋ kokaen nijoro, “Buŋa qaa mojaŋi, iikanooŋ mono hoŋa toŋ uuwoiya qaa kolooja. Poŋ Anutunoŋ gejatootoo ejemba sololoŋ oŋomakeji, iinoŋ mono Siwe gajobaya nii wasiŋ nono asugiŋ goma laligowe. Iwoi kuuya uulaŋawo kolooŋwutiwaa so anji, momalaari ejembaurutanoŋ ii mobutiwaajoŋ ii asugiŋ qendeema gombe.” Kian.

Jiisasnoŋ mombo eleema kawaa.

⁷ Jiisasnoŋ jeja, “Mobu, niinoŋ mono uulaŋawo eleema kamaŋa. Tosianoŋ buk kokawaa gejatootoo qaaya buŋa qen qokotaankejuti, iyoŋonoŋ mono simbawoŋawo kolooju.”

⁸ Jon niinoŋ Buŋa qaa koi moma jaana meleeno uŋaya iibe. Ii iima modaboroŋ Siwe gajobanoŋ uŋa koi qendeema nonoti, niinoŋ iwaa waeya meŋ mepeseemambaajoŋ moma namonoŋ kamaaŋ kianoŋ simiŋ kumbe. ⁹ Simiŋ kumbeto, kokaen nijoro, “Ae! Kaen mende amba. Niinoŋ gii ano gejatootoo alauruga ano ejemba buk kokawaa Buŋa qaaya buŋa qen qokotaankejuti, mono kuuya oŋoo kooroŋgianoŋ nama motoŋ Anutu welen qen muŋkejoŋ. Niiga qaagoto, mono Anutu waeya meŋ mepeseenkeba.”

¹⁰ Kaen jen kokaen nijoro, “Kambaŋ torija. Kawaaŋ buk kokawaa gejatootoo qaayanoŋ aasaŋgoyanoŋ ewabotiwaajoŋ ii papia-noŋ oowato, ii mono muŋgen aasonoŋ (siil) mende qokotaawa. ¹¹ *Bologa meŋkeji, iinoŋ mono toroqen kaen meŋ kileqileewa. Tiloŋ laligoji, iinoŋ mono toroqen tilooŋ aŋgoŋjorayawo kolooŋ laligowa. Nanamemeŋ dindiŋa amakeji, iinoŋ mono toroqen dindiŋagadeeŋ ama meŋ laligowa. Soraaya kolooŋkeji, iinoŋ mono toroqen soraaya totoŋ kolooŋ laligowa.” Siwe gajobanoŋ kaen nijoro.

* **21:27:** Ais 52.1; Eze 44.9 * **22:1:** Eze 47.1; Zek 14.8 * **22:2:** Jen 2.9; Eze 47.12 * **22:3:** Zek 14.11 * **22:5:** Ais 60.19; Dan 7.18 * **22:11:** Dan 12.10

12 *Jiisasnon jeja, “Mobu, niinon mono uulanawo eleema kamaña. Kamañati, iikanon mono tawagia men kamaña. Nanamemengia ama men laligogiti, mono ii gosin iikawaa so tawagia motomotoon onomaña.

13 *Niinon kanakanaiyanon mutuya laligon (iwoi kuuya mokoloon kanagen jewe qaono) tetegoyanon konoga koloon laligomaña. Iikawaa so niinon A ano Z, tere nemuña mutuya ano tetegoya koloojen.

14 *Niinon ejemba malekugia galen komakejuti, iyonoojon kiropo naguya horowe saanon siti uutanon ugi mende anjon koma onombe laaligo kotigaa gere hona newuya. Kawaajon opo malekugia galen koma songbamakejuti, ejemba iyononon mono simbawonawo ano oyanboyan kolooju.

15 “Yononon oyanboyan mokoloowuto, tosaña yonoojon nagu koma somongowe seleengen laligowuti, ii ejemba koi kaña: Kasu kaña serowilin ama owen hamoqege amakeju. Serowilin ama ejemba unugi komunkeju. Tando lopion waegia men mepeseenkeju ano angomokolombaa siña moma ii amakeju. Ejemba kaña kuuya ii mono kiropo seleengenanon laligowuya.

16 *Jiisas niinon gajobana wasiwe liligon uumeleen kanageso onoojon gejatootoo qaa koi nanjon injonkebaa. Niinon kin Deiwidwaa wanjaleya ano mundaña koloojen. Niinon gomaambawaa widia asamararanawo koloon asarinkejen.” Jiisasnon kaen jero.

17 *Unja Toroya ano emba bunaya yoronon kokaen jenkejae, “Jiisas, gii mono kawa.” Kaen jero mobuti, onjo mono kaanideen kokaen jewu, “Jiisas, gii mono kawa.”

Monjon apuwaajon moji, iinon mono kawa. Monjon laaligo kotigaa apuwaajon siña moji, iinon mono kan ii kalenga analin anjon komba. Kian.

Galen meme ano jojopon qaa tetegoya

18 *Niinon buk kokawaa gejatootoo qaaya mobuti, kuuya onoojon galen meme qaa kokaen jejen: Monjon gejatootoo qaa koiwo qaa mon toroqen jewaati, lombo kanjanawo koloowaatiwaa qaaya buk kokanon ooweti, Anutunon ii mono iwaa qaganon ano ubaa. 19 Monjon buk kokawaa gejatootoo qaaya iikanonga qaa mon qetegowaati, Anutunon mono ii anjon kono laaligo kotigaa gere hona mende nen siti toroyanon mende ubaa. Iikawaa qaaya Anutunon somongoro buk kokanon ooweto, qaa iikanon mono iwaanon honawo mende koloowaa.

20 Buna qaa koi nanjon jeji, iinon kokaen jeja, “Qaa ii onanon. Niinon mono uulanawo eleema kamaña.”

Kaen jero niinon kokaen jejen, “Qaa ii onanon. Oo Pon Jiisas, gii mono kawa.”

21 Pon Jiisaswaa kalenmoriananon mono kuuya onowo ewa. Qaa ii onanon.

* 22:12: Ais 40.10; 62.11; Ond 28.4; Jer 17.10

* 22:13: Ais 1.8, 17; 2.8; Ais 44.6; 48.12

* 22:14: Jen 2.9; 3.22

* 22:16: Ais 11.1, 10

* 22:17: Ais 55.1

* 22:18: Dut 4.2; 12.32

Read the New Testament daily

January

date	Scripture
1	Matuyuu 1.1-2.12
2	Matuyuu 2.13-3.6
3	Matuyuu 3.7-4.11
4	Matuyuu 4.12-25
5	Matuyuu 5.1-26
6	Matuyuu 5.27-48
7	Matuyuu 6.1-24
8	Matuyuu 6.25-7.14
9	Matuyuu 7.15-29
10	Matuyuu 8.1-17
11	Matuyuu 8.18-34
12	Matuyuu 9.1-17
13	Matuyuu 9.18-38
14	Matuyuu 10.1-23
15	Matuyuu 10.24-11.6
16	Matuyuu 11.7-30
17	Matuyuu 12.1-21
18	Matuyuu 12.22-45
19	Matuyuu 12.46-13.23
20	Matuyuu 13.24-46
21	Matuyuu 13.47-14.12
22	Matuyuu 14.13-36
23	Matuyuu 15.1-28
24	Matuyuu 15.29-16.12
25	Matuyuu 16.13-17.9
26	Matuyuu 17.10-27
27	Matuyuu 18.1-22
28	Matuyuu 18.23-19.12
29	Matuyuu 19.13-30
30	Matuyuu 20.1-28
31	Matuyuu 20.29-21.22

February

date	Scripture
1	Matuyuu 21.23-46
2	Matuyuu 22.1-33
3	Matuyuu 22.34-23.12
4	Matuyuu 23.13-39
5	Matuyuu 24.1-28
6	Matuyuu 24.29-51
7	Matuyuu 25.1-30
8	Matuyuu 25.31-26.13
9	Matuyuu 26.14-46
10	Matuyuu 26.47-68
11	Matuyuu 26.69-27.14
12	Matuyuu 27.15-31
13	Matuyuu 27.32-66
14	Matuyuu 28.1-20
15	Maak 1.1-28
16	Maak 1.29-2.12
17	Maak 2.13-3.6
18	Maak 3.7-30
19	Maak 3.31-4.25
20	Maak 4.26-5.20
21	Maak 5.21-43
22	Maak 6.1-29
23	Maak 6.30-56
24	Maak 7.1-23
25	Maak 7.24-8.10
26	Maak 8.11-9.1
27	Maak 9.2-29
28	Maak 9.30-10.12

date	Scripture
1	Maak 10.13-31
2	Maak 10.32-52
3	Maak 11.1-26
4	Maak 11.27-12.17
5	Maak 12.18-37
6	Maak 12.38-13.13
7	Maak 13.14-37
8	Maak 14.1-21
9	Maak 14.22-52
10	Maak 14.53-72
11	Maak 15.1-47
12	Maak 16.1-20
13	Luuk 1.1-25
14	Luuk 1.26-56
15	Luuk 1.57-80
16	Luuk 2.1-35
17	Luuk 2.36-52
18	Luuk 3.1-22
19	Luuk 3.23-38
20	Luuk 4.1-30
21	Luuk 4.31-5.11
22	Luuk 5.12-28
23	Luuk 5.29-6.11
24	Luuk 6.12-38
25	Luuk 6.39-7.10
26	Luuk 7.11-35
27	Luuk 7.36-8.3
28	Luuk 8.4-21
29	Luuk 8.22-39
30	Luuk 8.40-9.6
31	Luuk 9.7-27

date	Scripture
1	Luuk 9.28-50
2	Luuk 9.51-10.12
3	Luuk 10.13-37
4	Luuk 10.38-11.13
5	Luuk 11.14-36
6	Luuk 11.37-12.7
7	Luuk 12.8-34
8	Luuk 12.35-59
9	Luuk 13.1-21
10	Luuk 13.22-14.6
11	Luuk 14.7-35
12	Luuk 15.1-32
13	Luuk 16.1-18
14	Luuk 16.19-17.10
15	Luuk 17.11-37
16	Luuk 18.1-17
17	Luuk 18.18-43
18	Luuk 19.1-27
19	Luuk 19.28-48
20	Luuk 20.1-26
21	Luuk 20.27-47
22	Luuk 21.1-28
23	Luuk 21.29-22.13
24	Luuk 22.14-34
25	Luuk 22.35-53
26	Luuk 22.54-23.12
27	Luuk 23.13-43
28	Luuk 23.44-24.12
29	Luuk 24.13-53
30	Jon 1.1-28

date	Scripture
1	Jon 1.29-51
2	Jon 2.1-25
3	Jon 3.1-21
4	Jon 3.22-4.3
5	Jon 4.4-42
6	Jon 4.43-54
7	Jon 5.1-23
8	Jon 5.24-47
9	Jon 6.1-21
10	Jon 6.22-40
11	Jon 6.41-71
12	Jon 7.1-29
13	Jon 7.30-52
14	Jon 7.53-8.20
15	Jon 8.21-30
16	Jon 8.31-59
17	Jon 9.1-41
18	Jon 10.1-21
19	Jon 10.22-42
20	Jon 11.1-53
21	Jon 11.54-12.19
22	Jon 12.20-50
23	Jon 13.1-30
24	Jon 13.31-14.14
25	Jon 14.15-31
26	Jon 15.1-27
27	Jon 16.1-33
28	Jon 17.1-26
29	Jon 18.1-24
30	Jon 18.25-19.22
31	Jon 19.23-42

date	Scripture
1	Jon 20.1-31
2	Jon 21.1-25
3	Aposol Gawoŋ Meme 1.1-26
4	Aposol Gawoŋ Meme 2.1-47
5	Aposol Gawoŋ Meme 3.1-26
6	Aposol Gawoŋ Meme 4.1-37
7	Aposol Gawoŋ Meme 5.1-42
8	Aposol Gawoŋ Meme 6.1-15
9	Aposol Gawoŋ Meme 7.1-29
10	Aposol Gawoŋ Meme 7.30-50
11	Aposol Gawoŋ Meme 7.51-8.13
12	Aposol Gawoŋ Meme 8.14-40
13	Aposol Gawoŋ Meme 9.1-25
14	Aposol Gawoŋ Meme 9.26-43
15	Aposol Gawoŋ Meme 10.1-33
16	Aposol Gawoŋ Meme 10.34-48
17	Aposol Gawoŋ Meme 11.1-30
18	Aposol Gawoŋ Meme 12.1-23
19	Aposol Gawoŋ Meme 12.24-13.12
20	Aposol Gawoŋ Meme 13.13-41
21	Aposol Gawoŋ Meme 13.42-14.7
22	Aposol Gawoŋ Meme 14.8-28
23	Aposol Gawoŋ Meme 15.1-35
24	Aposol Gawoŋ Meme 15.36-16.15
25	Aposol Gawoŋ Meme 16.16-40
26	Aposol Gawoŋ Meme 17.1-34
27	Aposol Gawoŋ Meme 18.1-21
28	Aposol Gawoŋ Meme 18.22-19.12
29	Aposol Gawoŋ Meme 19.13-41
30	Aposol Gawoŋ Meme 20.1-38

date	Scripture
1	Aposol Gawoŋ Meme 21.1-16
2	Aposol Gawoŋ Meme 21.17-36
3	Aposol Gawoŋ Meme 21.37-22.16
4	Aposol Gawoŋ Meme 22.17-23.10
5	Aposol Gawoŋ Meme 23.11-35
6	Aposol Gawoŋ Meme 24.1-27
7	Aposol Gawoŋ Meme 25.1-27
8	Aposol Gawoŋ Meme 26.1-32
9	Aposol Gawoŋ Meme 27.1-20
10	Aposol Gawoŋ Meme 27.21-44
11	Aposol Gawoŋ Meme 28.1-31
12	Room Tere 1.1-17
13	Room Tere 1.18-32
14	Room Tere 2.1-24
15	Room Tere 2.25-3.8
16	Room Tere 3.9-31
17	Room Tere 4.1-12
18	Room Tere 4.13-5.5
19	Room Tere 5.6-21
20	Room Tere 6.1-23
21	Room Tere 7.1-14
22	Room Tere 7.15-8.6
23	Room Tere 8.7-21
24	Room Tere 8.22-39
25	Room Tere 9.1-21
26	Room Tere 9.22-10.13
27	Room Tere 10.14-11.12
28	Room Tere 11.13-36
29	Room Tere 12.1-21
30	Room Tere 13.1-14
31	Room Tere 14.1-23

date	Scripture
1	Room Tere 15.1-21
2	Room Tere 15.22-16.7
3	Room Tere 16.8-27
4	Korint Tere 1 1.1-17
5	Korint Tere 1 1.18-2.5
6	Korint Tere 1 2.6-3.4
7	Korint Tere 1 3.5-23
8	Korint Tere 1 4.1-21
9	Korint Tere 1 5.1-13
10	Korint Tere 1 6.1-20
11	Korint Tere 1 7.1-24
12	Korint Tere 1 7.25-40
13	Korint Tere 1 8.1-13
14	Korint Tere 1 9.1-18
15	Korint Tere 1 9.19-10.13
16	Korint Tere 1 10.14-11.1
17	Korint Tere 1 11.2-16
18	Korint Tere 1 11.17-34
19	Korint Tere 1 12.1-26
20	Korint Tere 1 12.27-13.13
21	Korint Tere 1 14.1-17
22	Korint Tere 1 14.18-40
23	Korint Tere 1 15.1-28
24	Korint Tere 1 15.29-58
25	Korint Tere 1 16.1-24
26	Korint Tere 2 1.1-11
27	Korint Tere 2 1.12-2.11
28	Korint Tere 2 2.12-17
29	Korint Tere 2 3.1-18
30	Korint Tere 2 4.1-12
31	Korint Tere 2 4.13-5.10

date	Scripture
1	Korint Tere 2 5.11-21
2	Korint Tere 2 6.1-13
3	Korint Tere 2 6.14-7.7
4	Korint Tere 2 7.8-16
5	Korint Tere 2 8.1-15
6	Korint Tere 2 8.16-24
7	Korint Tere 2 9.1-15
8	Korint Tere 2 10.1-18
9	Korint Tere 2 11.1-15
10	Korint Tere 2 11.16-33
11	Korint Tere 2 12.1-10
12	Korint Tere 2 12.11-21
13	Korint Tere 2 13.1-14
14	Galesia Tere 1.1-24
15	Galesia Tere 2.1-16
16	Galesia Tere 2.17-3.9
17	Galesia Tere 3.10-22
18	Galesia Tere 3.23-4.20
19	Galesia Tere 4.21-5.12
20	Galesia Tere 5.13-26
21	Galesia Tere 6.1-18
22	Efesus Tere 1.1-23
23	Efesus Tere 2.1-22
24	Efesus Tere 3.1-21
25	Efesus Tere 4.1-16
26	Efesus Tere 4.17-5.2
27	Efesus Tere 5.3-33
28	Efesus Tere 6.1-24
29	Filipai Tere 1.1-26
30	Filipai Tere 1.27-2.18

date	Scripture
1	Filipai Tere 2.19-3.6
2	Filipai Tere 3.7-4.1
3	Filipai Tere 4.2-23
4	Kolosi Tere 1.1-20
5	Kolosi Tere 1.21-2.7
6	Kolosi Tere 2.8-23
7	Kolosi Tere 3.1-17
8	Kolosi Tere 3.18-4.18
9	Tesalonaika Tere 1 1.1-2.9
10	Tesalonaika Tere 1 2.10-3.13
11	Tesalonaika Tere 1 4.1-5.3
12	Tesalonaika Tere 1 5.4-28
13	Tesalonaika Tere 2 1.1-12
14	Tesalonaika Tere 2 2.1-17
15	Tesalonaika Tere 2 3.1-18
16	Timotiwaa Tere 1 1.1-20
17	Timotiwaa Tere 1 2.1-15
18	Timotiwaa Tere 1 3.1-16
19	Timotiwaa Tere 1 4.1-16
20	Timotiwaa Tere 1 5.1-25
21	Timotiwaa Tere 1 6.1-21
22	Timotiwaa Tere 2 1.1-18
23	Timotiwaa Tere 2 2.1-21
24	Timotiwaa Tere 2 2.22-3.17
25	Timotiwaa Tere 2 4.1-22
26	Taituswaa Tere 1.1-16
27	Taituswaa Tere 2.1-14
28	Taituswaa Tere 2.15-3.15
29	Filemombaa Tere 1.1-25
30	Hibruu Tere 1.1-14
31	Hibruu Tere 2.1-18

date	Scripture
1	Hibruu Tere 3.1-19
2	Hibruu Tere 4.1-13
3	Hibruu Tere 4.14-5.14
4	Hibruu Tere 6.1-20
5	Hibruu Tere 7.1-19
6	Hibruu Tere 7.20-28
7	Hibruu Tere 8.1-13
8	Hibruu Tere 9.1-10
9	Hibruu Tere 9.11-28
10	Hibruu Tere 10.1-18
11	Hibruu Tere 10.19-39
12	Hibruu Tere 11.1-16
13	Hibruu Tere 11.17-31
14	Hibruu Tere 11.32-12.13
15	Hibruu Tere 12.14-29
16	Hibruu Tere 13.1-25
17	Jeimswaanonj Tere 1.1-18
18	Jeimswaanonj Tere 1.19-2.17
19	Jeimswaanonj Tere 2.18-3.18
20	Jeimswaanonj Tere 4.1-17
21	Jeimswaanonj Tere 5.1-20
22	Piitowaanonj Tere 1 1.1-12
23	Piitowaanonj Tere 1 1.13-2.10
24	Piitowaanonj Tere 1 2.11-3.7
25	Piitowaanonj Tere 1 3.8-4.6
26	Piitowaanonj Tere 1 4.7-5.14
27	Piitowaanonj Tere 2 1.1-21
28	Piitowaanonj Tere 2 2.1-22
29	Piitowaanonj Tere 2 3.1-18
30	Jombaanonj Tere 1 1.1-10

date	Scripture
1	Jombaanonj Tere 1 2.1-17
2	Jombaanonj Tere 1 2.18-3.2
3	Jombaanonj Tere 1 3.3-24
4	Jombaanonj Tere 1 4.1-21
5	Jombaanonj Tere 1 5.1-21
6	Jombaanonj Tere 2 1.1-13
7	Jombaanonj Tere 3 1.1-14
8	Juudawaanonj Tere 1.1-25
9	Isaisaanj 1.1-20
10	Isaisaanj 2.1-17
11	Isaisaanj 2.18-3.6
12	Isaisaanj 3.7-22
13	Isaisaanj 4.1-11
14	Isaisaanj 5.1-14
15	Isaisaanj 6.1-17
16	Isaisaanj 7.1-17
17	Isaisaanj 8.1-13
18	Isaisaanj 9.1-21
19	Isaisaanj 10.1-11
20	Isaisaanj 11.1-19
21	Isaisaanj 12.1-18
22	Isaisaanj 13.1-18
23	Isaisaanj 14.1-20
24	Isaisaanj 15.1-8
25	Isaisaanj 16.1-21
26	Isaisaanj 17.1-18
27	Isaisaanj 18.1-24
28	Isaisaanj 19.1-21
29	Isaisaanj 20.1-15
30	Isaisaanj 21.1-27
31	Isaisaanj 22.1-21

Diksenari (glossary)

Qaa kota wana iikawaa kaniagia

1) toroya, qaita mon, soraaya, kowoga, solana, tak-kootoya, Anutuwaa buna, tirinkootoya, (*holy, set apart, clean*)

Anutu ano iwaanon iwoi ii 1) toroya ano 2) qaita mon: Anutunon toroya laligoro singisongonanaa irona nonombabotiwaaajon toroko moma ku-usuna romongonin jenenana oronkeja. Zioz ano ejemba ii 3) soraaya, jewongia qaa. Miri, jigo, kamba ano samon ii 4) kowoga: Miri kowoga ii men tiloowonatiwaa so qaago. Kamba kowogonon gawon mewombotiwaa songo eja. Samon kowoga ii singisongonana mende jokolon een tondu newonatiwaa so qaago. Nanamemen ano gawon ii 5) solana: Gawon solana ii singisongo qaganon mewombaajon amamaawona. Nanamemen solana iikayadeen mono Anutuwaanon sokonja. Anutuwaa gejatootoo ejemba ii 6) tak-kootoya ano 7) tirinkootoya kolooju. *Holy (set apart)* qaa tosaana ii 8) Anutuwaa buna, 9) tirinkootoya. Buna Tere Buk ii tirinkootoya.

Holy qaawaa kania ii kokaen: Iwoi mon ii bologa kuuya iikanona gosin mendeengi singisongononga sorain qaita mon koloon yanodeen (*set apart*) Anutuwaajon non qen eja. Anutunon mombaa singisongoya mesoiji een, iinon mono solananin dingoro Unaya Toroya uutanon ano kolonanin morota ano soraaya koloowaa.

2) Unya Toroya (*Holy Spirit*)

Unya Toroya ii Anutuwaanon Unaya. Iwaanon jewona me kokojinjina mon mende toton eja. Iinon ejemba uugia meleengiti, ii inaan sololon nonono uumeleen laaligo laligojon.

Unya Toroyanon bedu men inaaja (*anointing of the Holy Spirit*)

Kaen ano uuta geregere kolooro Anutuwaa gawona awaagadeen menkeja.

3) Kalenmorian (*grace, marimari*)

Anana iwoi awaa buna qen aowonatiwaa so mende koloojonto, Anutunon kilen uusiina so een kiankomun niniima koboon kalena honona qaa nonomambaajon moja.

4) Kiankomu (*mercy*)

Monon iwoi ano qaanananon komuja. -*Pasowa*: Kiankomu kendon, Goukonkon kendon

5) akadamu, qabuna, asamararan, ku-usun, (*glory*)

Iwoi ii akadamuyawo. Ejemba qabunagiawo. Anutu asamararanawo ano ku-usunawo.

6) Anutuwaa irinsonsoon, kazi, uuduudu (*God's wrath*)

Jon 3.36 Singisongo anin Anutuwaa irina soono kazia qanananon ano uma ewaa. Jopagon nonomakejato, singisongonanaajon irina soomakeja.

7) Singisongo (*sin*)

Anutu Toroyaa uusiina qen uugujoni, ii iwoi kanjanawo. Irina soono irona meleeno qanananon uja. Koposo (*mistake*) ii qaa afaana. Anutuwaa qaa jakewaajon onanon jenenana oronkeja.

Singisongonana kokaen jokoloowona:

Oo Anutu toroya, nii ejemba doogoyanon goo jaasewanganon nanjen. Nii koloowetinona kanain bologa kania kania ama tomenanganon men laligowe. Kawaa-jon giinon mono Jiisawaa kalenmorianajon ama singisongona mesaon nomba. Mesaon noma Buna qaaga dindina noo uunanon ama mindingon nomba. Ku-usunganon laaligona mindingoro saanon gbilin goo laaligo gbilianon keuma laligomana. Ii onanon.

Iisan qaa

Anutunon singisonngogia mesaon ononja. Iinon Meria motoonngo ii ananaa singisonngonananon solananiwaatiwaajon ama wasiro namonon kamaaro. Kamaan kalenmoriaa nonoma singisonngonana songbanja. Ii mono moma laariwu. Ii moma laarigi iinon unuano gowokouruta koloogi Unaya Toroya uugianon ama onombaa. Oo Pon, ii nonoonon mono kaen koloowa.

8) kokojinjinawo, qaamuunawo, (*demon possessed*)

omeyawo, andoleinawo, omenon buuta somongoro qaamuun kolooja

9) 1) hamo qero 2) letoma 3) oyanboyan kolooja, 4) uuta meleema 5) Siwewaa buja kolooja, 6) wana somongon 7) metogon 8) wama 9) angon kono 10) qeangojja. *Salvation, save, get saved, rescue, kisim bek*

Monon kere yonoo borogianon kemero alianon ii metogon wana somongojja. Iikawaa so bologa ama Satambaa boronon kemen tiwilaawombaaajon ama uunana meleembonati een, Jiisanon mono singisonngonana mesaon hamo qen nonoma koomunonga metogon nunuama laaligo kotiganon nonoombaa. Gere sianon kemebombotiwaajon angon koma nonono letoma qeangon Siwewaa buja koloon eu uma oyanboyan oompelelen laligowona.

10) Hamoqeqe Toya (Hibruu qaanon) Mesia, (Griik qaanon) Kraist. (*Saviour; Messiah, Healer; Restorer*)

Iinon singisonngo, qinji, ji, kokojinjin, lombo, jinjaun, siinsereren toroko momo, koomu ano bologa tosaana kuuya iikanona donhamo qen nonoma laaligo donngoga nonono kotiin laligowona. Gejatootoo ejembanon Hamoqeqe Toyanon asugiwaatiwaa qaa waladeen jegiti, Jiisanon iikawaa so asugiro.

11) moma bolin aoja (*regret, feel sorry, be penitent, repent, do penance, rue*)

Monon kania bologa moma kotonngo singisonngo laaligoya gema qen Anutunon ii mesaowaatiwaajon qama koolin uusiina otaamambaaajon jeja.

12) Siwewaa kii meria (*confession*)

Kawaa leeya woi: I) Singisonngonana jen asuginin (jokolonin) II) Anutunon ii mesaoro moma laarijon. Moma laarin "Ii onanon," jen monin Anutu Siwenon laligoji, iinon anjo jen solanani nononja, mono iikaen koloowaa.

Tania karoon: 1) Kana songinini, ii nononodeen aasangoyanon Anutuwaajon jen asugiwon (jokoloowona), 2) Anutuwaawon meme mombaajon lombonana jen asuginin (jokolonin) aasangoyanon ewaa, 3) uumeleen kanageso yonoo jaagianon singisonngonana asuganon jen koloowona. Kraiston singisonngo somongowombaaajon ama isambombaa ku-usuna me kiiya woi ii gowoko nonoo boronananon anota eja. Mat 16.19; Jon 20.22-23

Uuwaa ala ilailaa nononon Anutuwaawon uusiina qaawaa so gawon menin balonon ano Siwenon honawo koloonkeja. Pon Jiisanon anjo menkeji, mono iikawaa so amakeja. Kawaaajon jojopan qaa qotogon singisonngo anjon, ii mono moma bolin aon laaligo bologa gema qenkebona. Kaen anin singisonngonana jen solanani mombo horon uumeleen kanagesowaa sopa uutanon nonoomakeja. Kaento, mon moronon uumeleen mende ama lan laligoji, iwaa singisonngoya mono ano qaganon en samon toroya kowoga newombotiwaajon angon koma nonomakeja.

13) Momalaari (*faith, bilip, trust, mamasin*)

Nonoo momonana kotiga kania kania ejato, Anutu moma laarijon, iikanon mono uunana kolonani laaligonananon utegoro letombona. Selenana melenqeleen ama wanana qembonon laarinkejon, iikawaa so uunana meleema Anutuwaanon laariwon. Anutunon momalaari kalenaga nonono iikanon mono nanjon nonoma nunuama iyanaa bentoton uutanon nonoombaa. Momalaari qaganon qama koolinin angoletto koloonkeja. Momakotikotii qaa ii mesaowona. Ii uuwoiyawo.

Momalaari qaa (Mamanasinj dâh)

Nii Manj Anutu moma laarinj mujeñ. Iinonj ku-usunj kuuyaa Toya laligonj Siwe namo mokoloonj orono.

Nii Jiisas Kraist moma laarinj mujeñ. Iinonj Anutuwaa Meria motoongononj laligonj Ponjana kolooja. Ii Unja Toroyanonj meñ letoma muro emba saranj Marianonj koro ama mero. Mero laligonj gawana Pontius Pailotwaa kambanonj siimbobolo moro maripoononj qegi komuro ronj konji. Ronj konji koomuwaa senjonj gomanonj kemeñ laligonj weenj karonj kolooro koomunonja waaro. Waama laligonj Siwenonj uma Manj Anutu, ku-usunj kuuyaa Toyaa boro dindinanonj raja. Rama laligonj iikanonja eleema kamaanj laligojonji ano koomuya ananaa qaanana jeñ tegomambaajonj kawaa.

Nii Unja Toroya moma laarinj mujeñ. Iinonj ejemba soraaya mindirinj somonjonj nonono uumeleenj kanageso tak-kootoya somata motoonj koloonj laligojonj. Kaen laligoninjingisonjonana mesaonjeja. Mesaonj laligoro komuninjing koomunonja meñ gbilin nonono selewo waama laaligo kombombanja tetegoya qaa laligonj ubonja. Qaa ii onjanonj.

14) qaa qootogo, yangisenj, momalaaria qaa (*unbelief*)

Ejemba tuunj woi laligojonj: uumeleenj me momalaari ejemba ano leegenanonj uumeleembaa gadokopa me yangisenj ano qaa qootogo ejemba.

15) jejeromonromonj (*hope*)

(iwoi koloowaatiwaajonj) jejeromonromonj ama mambonja

16) qamakooli (*prayer*)

Anutuwo aminmomo. Anutuwaajonj qaanana ijoninjing qaaya jero momakejonj. Mindimindiri qa qamakooli iikawaa uutanonj qamakooli koi kaanja kaanja eja: Uunana meñ kululuunj ananaajonj 1) welema 2) qisinjing 3) dangisenjing jeñ 4) mepe-seenjing (*praise*) 5) Anutuwaa waeya meñ (*worship*) 6) tosaanja yonoojonj ama qama koolinjingkejonj (*intercession*).

Pombaanonj qamakooli

Nonoo Manjana, gii Siwenonj laligojanj. Goo qaga mono toroya ewa. Mono galen koma nonona bentotonjgaa honja kolooowa. Goo uusiingja Siwenonj teñ komakejuti, ii mono namononj kaanjaadeenjing kolooowa. Ketewaa neneya ii mono sonananonj nonomba. Tosianonjing singisonjgo ama nononjgiti, nono ii mesaonjing onjonj eej, iikawaa so mono nonoononjing singisonjgo songbama nonomba. Angobatononjing kamaanj nunuwabotiwaajonjing mono anjonj koma nonoma Kilegaa Toyaa borononja metogonjing nonomba. Gii geenjgo bentotonjing Toya, ku-usunjing Toya ano asamararanjing Toya ii kambanja kambanja laligonjing kouma laligona ano tetegoya qaa laligonjing ubaga. Ii onjanonjing.

17) uujopa, uukalenjing (*love, pasin bilong givim bel, manjaunjing*)

Anutu uujopa Toyanonjing jopagonjing nonono moma meleema Anutu jopagonjing qaaya teñ koma ejemba tosaanja kaanjaadeenjing jopagonjing onjmakebonja. Uujopawaa ku-usunja ii uuta ano tetegoya qaa. Ii kazi ano bologa kuuya haamo ama unjuugunjeja. 1 Kor 13

Anutu jopagonjing mubonja me qaago, iinonjing kilenjing (tawaya qaa) pondanjing jopagonjing nonomakeji, ii *agape love*. Ejanonjing embawaajonjing siinjing moro horoji, ii *eros love*. Agiminjing aojaoti, ii *sex love*. Ala-ala meñ aonjejonji, ii *fileia love*. Kantrinana me gomanana uukalenjing ama munjejonji, ii uusoomonjgo (*filantropic love*). -Dear: wombo ala, komunjua ala, jojopanjing ala.

18) Oligaa Bunja (*Gospel, Biñe Bianjing*)

Oligaa Bunja ii motoonjgo ano eja fooyanonjing ii oogiti, qagia Matyuu, Maak, Luuk ano Jon. -Law: Kana qaa. -Prophets: Gejatootoo yonoononjing Buju Tere

19) takapolakaya (*false*)

Gejatootoo ejemba me qaa takapola-kaya ii gisomaso, doogoya, irinqiriŋa, umaŋeŋ-kamaŋŋeŋawo; *fruitless*: gipeya, auta, gorosona

20) Anutuwaanon bentoton (*God's Kingdom, Anutüre uuman*)

Ii goman me toton mon qaagoto, ejemba uugia meleema Satambaa ometoton mesaon Anutuwaanon qokotaagi galen koma onono qaaya baatanon toton iikanon laaligo kombomban laligoju. Kanagen iikawaa tania kuuya qaita mon ii Siwe uutanon uma iibona.

21) Satambaa ometoton (*Kingdom of Satan*),

Satan ii ben qaago. Kawaajon iwaa totonaajon ometoton jejon. Deiwidwaa kantri toton (*Kingdom of David*); Papua Nuginiwaa kantri toton

22) doweya meja (*redemption, ransom*)

Kerenon alanana qelanjin mero tawa ama doweya menin isano eleema kawaa. Jiisasnon iyanaa sele busuya ama downana mero.

23) Anutunon tawanana men nunuano alauruta koloowona; Room 11.15, (*reconciliation, atonement*)

Ano tawa ano qaanana komuro Anutuwo ala-ala koloowona, qewolonana koma konjoratija.

24) Anutunon qaaya jen tegoro solananiwaa. (*justification, be put right with God, get righteous, pasin bilong kamap stretpela*)

Monon moma bolin aoro Jiisaswaa sayanon turun muro Anutu-non sa iikawaajon ama singisonogoya mesamesaoya ii mombo mende iibaa. Singisononon uuwaa opo malekuya men jewo-ŋawo kolooro sayanon songbano tualalakota kolooro iikayadeen iibaa. Kaen kolooro Anutuwaa irinsonsoonanon olomoro uuta-non tegowaa. *-Unrighteous*: doogoya qewolonawo

25) (tak koton) men soraija (*sanctification, pasin bilong kamap holi*)

Nononano jewon angonjoranawo laligojonto, Jiisaswaa sayanon songbama nonono Anutuwaa jaanon soraaya koloowona. Soraaya kolon nanamemen solana (*holy*) otaawona. Laaligo jewonawo ii onanon sisia men togonkebona. Ii uuwoi qaagoto, pondan Jiisaswo qokotaan nambona. Hib 10.10

26) uugeja (*conscience*)

Anutunon sane amakeji, ii uugejanananon mobona. 1 Tim 1.5, 19 Uugejanananon kanaanana ninisaama qaanana nanon jenkeja. Apo 24.16 Anaa uu(geja) iikanon Anutuwaa qaa nanon jenkeja. Jon 8.9 Anutunon mon iima "Sokonja," jero uugejianon moro qeangoja. Apo 23.1 Uuwoi mesaon uunananon tiloowabotiwajon galen men aonkebona. 1 Tes 3.9

27) uumeleen eja ano emba, Kraistwaa alia (*Christian, kristen*)

Uumeleen kanageso (*congregation*), uumeleen miri (toroya miri), uumeleen ajoa-joroo (*Sande lotu*), Uumelembaa Buna Tere (*Bible, Christian Sriptures*), uumeleen ejemba (*Christians*)

28) gowoko (*disciple, disaipele*)

Gowoko ii boiwaa gematanon otaan ainjolon laligon momoya kuma aon gawon men koma gbiligi laaligogianon letoma utegonkeja.

29) gejatootoo ejemba (*prophet*)

Gejatootoo ejemba ii iwoi koloowaa, kolooja me kolooroti, iikawaa bujuya ano kania ii Anutunon uugianon ano moma iwaa jetamemeya kolon ejemba ananaajon ninisaama asuganon jenkeju. Kamban tosaanon ejembanon gejanono ii togon temboma kema unugi komugi. Jiisas iyanaa gomanurutanon gejatootoo qaaya men kamaan anji.

30) Siwe gajoba (*angel, ensel, anelo*)

Siwe gajoba yoŋonoŋ Anutu-waa jeta teŋ koma omejiilan tuarenjen ama ejemba ilaan welen qeŋ nonomakeju. Hib 1 Tosianon qele anŋi tosanon manja qegi tosanon gawoŋgia kania kania menkeju.

31) Oomulu (*baptism*)

Kamban so apu arinkejonto, oomulu ii Anutuwaanon munŋen aiwese. Ii iwoi somata. Ii onjonbonjon laaligoyawo (*sacrament*). Buŋa qaawo mende mindirin apunondeen mulu men nonombuyagati een, ii mono apu toon omayaga koloona. Buŋa qaanon apu toon iikanon jenin turuŋ kotuegoro iikanon hona koloŋkeja. Oomulu meniŋi, nononon mono ween so siŋgisongonanaaŋon moma bolin aon uunana meleemakebona. Uunana walaganon mono apunon kemen nen olaan powogoro tani kolooro kitianon uu dologanon kolonaniŋ somariiro Anutuwo kooron laligonkebona. Room 6.4; Tai 3.5-7 Oomulu ii uunana meleembombaŋon indina motoonŋo men nononŋi Uŋa Toroyaa esuŋanon uunananon gawon menkeja. Oomuluwaa kania mende teŋ koma uunana mende meleembonati een, mono kilen tiwilaawona.

32) Samon Kowoga (*Holy Communion*)

Pombaa samon kowoga (toroya): Poŋnana Kraist Jiisas iyaŋaa sa busuya alauruta anana bered ano wain apuyawo newombaŋon ano ama jen teŋon nonono. Luuk 22.14-20 Ii onjonbonjon laaligoyawo (*sacrament*). Qaa koi kanon honaga jen asarija: Onoo dowegia men togoro ano onoo siŋgisongogia solananiwaatiwaŋon jen teŋon ano. Moŋnon qaa iikawaŋon uuwoi anŋi een, iinon samon newaatiwaa so mende kolooja. Kawaŋon Pombaanon qaa moma laarin hona mokoloowona. Uunana onanon mende gosin meleema Pombaanon samon kowoga tondu newonati een, Anutunon mono irona meleeno lombo qanananon ubaa. Tosianon mono komugi. 1 Kor 11.30; Apo 5.5, 10

33) kotumotue (*blessing*)

Kotumotue ii jenqeeanŋo qaa. Iwoiwaŋon Anutu qama kooliniŋ iyaŋaa ku-usun qaganon jero me kotuegoro toomoriambo koloowaa. Wala “mosogoya” jeninto, Jiisasnon moso jeje ejaŋa qaago. Iinon ku-usun kuuyaa Toya koloojiwaŋon moso mende anjato, kotumotueya mendeema nonomakeja.

Aarombaanon kotumotue qaa, Janŋo 6.24-26

Poŋnon mono kotuegon sopa somonŋon gomba. Poŋnon mono jaayaa asasaganon men asarin goma kalenmoriaŋa gomba.

Poŋnon mono jaasewan qeŋ goma luae qeŋ gomba. Ii onanon.

Aposol yoŋoonon kotumotue qaa; 2 Kor 13.13

Poŋ Jiisas Kraistnon mono kalenmoriaŋa onono

Anutuwaa uujopayanon nemun koma onono

Uŋa Toroyanon kuuya inaan onono uumotoon ama ainjolon laligowu.

34) Siwe gomambaa Eja hona (*Son of Man, Man tru*)

Gejatootoo eja Daniel ano Ezekiel yoronon qa ii qama “Anutunon Hamoqeqe Toya wasiro namonon asugiwaa,” jen oori. Jiisasnon iyaŋaa qata aasangoya kaen qaro Juuda yoŋonoŋ ii mende moma asarigi. Eja kuuya anana ejawaa meriaga laligoŋoni, iikawaŋon mende jeja. Jiisasnon balon eja ananaa so sa busuyawo koloon kilen Anutuwaa Meria kaanagadeen laligoro. Kawaŋon Anutuwaa jeta kamban so teŋ koma siŋgisonŋo moŋ mende ama laaligo kombombanana namonon laligoro. Balon eja hona laligorotiwaŋon ama ejemba ananaa lombonana saanon modaboron bosimakeja.

35) maran (agimin aao) ano loemba laaligo (*marriage*)

Jen 2.24 Loemba laaligo ii Anutunon jen kotooro loemba koloowotiwaŋa qaa ii Anutu ano ejemba jaagianon asuganon jewonatiwaa so. Uusiŋgaranon asuganon asugiro

jojopañ qaagara jeri yoroojon qama kooliniñ Anutuwaa kotumotueyanon yorowo nambaa. Kaen goda qen oronin sisau oloñkalu mende koloowaa. Loemba laaligo ii soraaya, (kowoga) ano kana songiri lombo qagaranon ubaa. Tosianon ji somata mokoloogi. Jen 12.17 Mamaganon tapekokoro ama laligogi. Hib 13.4 Loemba ii kalañ koma qaqaanjon aon laligon uma komuwao. Jiisanon men sorain sopa somonjon oroma Pongaraga kolooja. Mesaon aoao ii Anutuwaa uusiña qaagoto, oloñkaluwaajon ama kilen koloonkeja. Maak 10.2-12. Monjon uuta meleema uumeleembaa gadokopa emba me eja mon mende mewa. 1 Kor 7.39b

36) nanjonanjo ama aon kotikotii mokoloowonja (*edification, build up ourselves*)

uunana meagon men kotiin aowonja, uunana nanjon mozozonjon men kotiiwonja

37) Baal
Baal ii Keinan kantri yonoo bengia. Yononon ii usugon waeya men mepeseegi Israel yononon kagi. Anutunon gadokopa kanageso ii unun Baal alatagia ama tando lopiongia kondeembutiwaajon jen koton ononoto, yononon qaa ii qotogogi tosanon kanain Baal qama koolin mepeseen laligogi Anutuwaa irin soono.

38) Soomonjo aren (walaga ano gbilia) (*Covenant*)

Hib bon 8, 9 Singisonjo anin ejemba ano Anutu batunananon jawo kolooro irin soono kazi qanananon uma eji, ii moronon qewagoro Anutuwo uumotoon ama ala-ala ambonati, iikawaa soomonjo qaa arenja. Mooseswaa kambanon Anutunon soomonjo aren ano walaga kolooroto, Jiisanon soomonjo aren gbiliaa galenja koloon komuro. -*Ark of Covenant*: soomonjo arembaa bokisya. Iikawaa uutanon soomonjo arembaa iwoiya kuuya galen konji.

39) jiwowon jigo (*temple*)

Kamban kokaamba siimolon mende oonkejonjwaajon uumeleen jigo jenkejon. Siwenon siimolon mende on uumelenmeleen tegoro iikawaa jigoya qata mepe-mepesee jigo jenkejon. Isa 3.12; 21.22

40) waeya men mepeseaja (*worship*),

Awutamban (*bow down, kneel before God*) Anutu awutambanja qen kosianon kenin kiankomun nonoma kalenmorianja nonombaa.

41) opo sel kuun (*tabernacle*)

Balon qararan konkonanon kan jiwowon jigo tawatawaya ii opo selnon meg. Ii afaanjon kokosin men anjon kema kemp gbilianon mombo kuun korerejon laligogi. Keinan balon kan Jerusalem kanon jiwowon jigo kotiga men opo sel kuun ii mesaogi.

42) jen asarin uugia kuuja (*preach*)

Anutuwaanon qaa gawon iikawaa leeya woi.

43) Jigo gawon galen (*priest, pris*)

Iinon ejemba ano Anutu batunananon komakonjorati gawon men qama koolin gejanono jen siimolon ooro nandun anji men kululuun batuya iyanjaajon men laligoro.

44) Jigo gawon eja (*levite*)

Anutunon jen kotooro Liwaiwaa kera-suru yononon jiwowon jigowaa welenqeuruta koloogi. Kawaa-jon balon bakaya mende ononji tuun tosaanja yononon balon-giawo laligon nanjon onoma laligogi. Hamoqeqe gawombaa arenanon utegoro soomonjo aren gbiliaa kamban kokaamba qagia Buja gawon eja (*deacon*) ano Buja gawon emba (*deaconess*) jenkejon.

45) Uukuukuu eja (*evangelist*)

Uukuukuu eja iinon Anutuwaa qaaya jen asarin ejembanon uugia meleembutiwaajon kuun onomakeja. Tosianon uugia meleema singisonjogogia jokoloogi ilaan qambanmamban onomakeja.

46) Jigo kaunsol tuun (*Sanhedrin, kaunsil*)

Kantriwaa jetame-meya yoŋoo qaa jake uuta ii Juuda yoŋoonoŋ “*parliament.*” Qaa galengia ii jigo gawoŋ galen waja. Kantriwaa jetamemeya 70, paatigia kania kania, yoŋonoŋ ajoajoroogia ama qaa gawoŋ men jen somoŋoŋ kanageso jen kotoŋ oŋoma laligogi. Ku-usuŋ hoŋa ii Room waba ejemba yoŋoo borogianoŋ ero.

47) Farisii (Kana qaawaa kaparaŋkoŋkoŋ) (*Pharisee*)

Farisii yoŋonoŋ paati moŋ laligogi. Yoŋoonoŋga mamaganoŋ jigo kaunsol tuun (*sanhedrin*) uutanonŋ kantriwaa jetamemeya kolooŋ laligogi. Mooseswaa Kana qaaya awaagadeen moma toroqen iyaŋgiaa jenkootogia seiseiya mokolooŋ mindirin ii kaanagadeen otaagi. Qaa kuuya ii kaparaŋ koma “Anutuwaa jaanoŋ sokonja,” jen kaen moma laarin ejemba kuma oŋoŋgi. Kuma oŋoma ejemba tosianoŋ jenkooto qaagia ii mende moma hanqan laligogiti, ii men kamaan ama oŋoma iyaŋgiaa selegia men uma (selememe) laligogi. Kaen laligoŋ awaagadeen Anutuwaa qama koolin nene singi laligoŋ nanduŋ ama borogia songbama iikaanŋ kanon donhamo men aon laligogi. Iikaanŋ kanon Anutu hamoqeqeyaa kania hoŋa mende moma asarin Jiisas uugun jinjaun angi. Ejemba tosianoŋ Jiisaswaa gematanoŋ kema otaagiti, ii injiima temboŋgi. Jiisasnoŋ Anutuwaa angoletto mero mepaegoŋ “Kana qaa uuguja,” jegi. Jiisas qaawaa timbinon horon angobato men mubombaajon kan osonkakale qaa mamaga jen tuarenjen ama mugi.

48) Sadusii (Jigo gawombaa kaparaŋkoŋkoŋ) (*Saducee*)

Yoŋonoŋ Mooseswaa Kana qaaya qokotaan “Farisii yoŋonoŋ jigo gawoŋ awaagadeen mende menkejuti,” jegi paati gbilia kanaigi. Farisii yoŋonoŋ qamakooli miri so kuma oŋoŋgi Sadusii boi yoŋonoŋ mindimindiri jiwowoŋ jigo wajanon kaparaŋ koŋgi. Yoŋoo kondokondoogia ii jigo gawoŋ galen qata Saadok. “Komugi yoŋonoŋ mende waabuya,” jen Unŋa Toroya ano Siwe gajoba mende laligojuti, iikaanŋ moma laarigi. Yoŋonoŋ kantriwaa jetamememeya kolooŋ jigo kaunsol uutanon Farisii yoŋowo jenonkooli jen angowowo ama laligogi. Kaen laligogito, Jiisas qegi komuwaatiwaa qaaya jen tegoŋ kambaŋ iikanon uumotoon angi.

49) Herodwaanon paati (*Herodians, lain bilong Herot*)

Gawana qata Herod iinon kanagesoya ano alauruta yoŋowo paati moŋ ama Room gawman yoŋoonon politik ten koma otaan laligogi.

50) Zelot paati (*Zealot, Selot*)

Nesenel Zelot paati yoŋonoŋ Room mindimindiri gawman tuarenjen ama angiodeen nanan mewom-baajon tompe politik men laligogi. Jiisaswaa gowokoya moŋ qata Saimon ii Zelot politik ejaga laligoro.

51) Siisa-kin (*Ceasar, emperor, sisa*)

Siisa-kin ii Room mindimin-diri kantri (*empire*) galen koma oŋoma eja poŋgiaga laligoro. Kin Herod ano gawana Pailot ii iwaa jawinwoita kolooŋ Juuda ejemba galen koma oŋoŋgi.

52) Teuteuhalihali (*Feast of Shelters or Booths*)

Jon 7.2 Juuda yoŋoonon yambuyambu korisoro kendoŋ ii gbani so kokaen angi: Wain gawoŋgianoŋ kema gere sena men halihali qen iikanon en ween 8 aisoon kendoŋ rama laligogi. Ween konoganoŋ korisoro uuta angi. Wala eenanon balon qararaŋkoŋkoŋanoŋ gbani 40 kawaa so opo kuungianoŋ en kan laligogiti, ii romoŋoŋ aisooŋgi. Lew 23.33-36, 39-43; Dut 16.13-15

53) pondan nanja, kaparaŋ koma anja, qaaya pondan otaan men yagoja (*faithful*)

Faithful qaa tosaanŋ: membiriqembiria qaa, misi metetanŋ qaa nama kaparaŋ koma mengadeen meja, non menkeja, tororo gawoŋ meja, momalaarianon mende sologoro zen nanja

54) koŋgbaraya qaa (*firm*)

- koronson menkeja, nama kotijja, pek nanja
- 55) kelebele (*flattery, pretended friendship, deceit*)
Ala-ala tani qaa awaa saanon jero koloojato, hona qaa.
- 56) tapekokoro (*miserable*)
Singisongowaa tawaya ii tapekokoro.
- 57) dogo, bone (*stingy*)
senjuron kawalia, qebugon nene, iimabaago. Monon iwoiya eji, ii tosaana yonoonon mendeema onomambaajon togon iyanajongadeen angon komakeja. Ii loloogendeen (*generous*) qaago.
- 58) otko ama menjo memambaajon koposongoja, kasumamban anja (*greedy*)
(don) nepaqepalo, iimabaago. Iwoiya (balon, nene, apu, gere, miri gawon) edaborojato, kilen tosaana yonoononga ii toroqen bunja qen aomambaajon koposongonkeja. Iyanajon amanagaju orongaju amakemambaajon momakeja. Iwoi kuuya iyanajongadeen bunja qen aomambaajon bobo momakeja. Ef 4.19 Iwoi en mujato, kilen ii toroqen amanagaju orongaju memambaajon kaparan komakeja. Tosaana mende romongon onomakejato, iyanaa bunyanon somariiwaatiwaajon manja qenkeja. Ii kantri kuuya ananaanon lombonana waja.
- 59) baagoja (*covet, mangalim*)
iimasiin moja, iima siina moja
- 60) goronkiki (*envy*)
mombaa iwoiya memambaajon koposongoja
- 61) momo eja tiliqiliawo (*cunning*)
Tosaana tiligon onombaatiwaa so momakootoya somata en muja.
- 62) uunon junjun, uunon motoqoto (*jealousy*)
Monon alianon uugun qeangon toomorian awaa mokoloo iwaajon ama momaboboli momakeja. Qaa jejenon nuuguna guuguwe, qaa kiisan jen gemaqeqe anja, mombaajon uuta qeja.
- 63) uumeleembaa komagbiligbili (*religion*)
Ejemba kuuyanon Bunja gawon ii me woi menkeju. Tosianon omejiilan men loorin onombombajon gawon menkejuti, iikawaa qata animism. Maslim, Hindu, Komyunist ano tuun tosia yononon momogaaa so bunja gawongia men uumeleembaa komagbiligbiligia (*religion*) amakeju. Naa gawon yononon ii momogaaa so menkeju. Mamaganon Anutuwaanon qaa ano balombaa momo tosia ii mindirin orongi siliqalu koloonkeja (*syncretism*).
- 64) uuwaa komagbiligbili (*godliness*)
Kraist kaana laligomam-baajon koma men gbilija, Anutuwaa laaligo kombombanja koma gbilija, Anutu bunja qaayaa so laaligo soraaya laligoja, Anutuwaa bunyanon pitiri laligoja. 2 Piito 1.3
- 65) Oyanboyan goman (*paradise*)
Aadam ano liw yoronon oyanboyan gomanon laligon koisoro ama singisongo ani Anutunon konjoma orono kamaarito, kanagen uumeleen yononon Siwenon uma oyanboyan gomanon laligowuya.
- 66) laaligo angonjorayawo (*ungodliness*)
gadokopa laaligo, Anutu gema qen laaligo, ananaa jaajaa laaligo
- 67) koomu goman (*Hades, ples bilong daiman*)
koomu goman (uumeleen yonoonon koomu goman), koomuwaa senjon goman (uumeleembaa gadokopa yonoonon koomu goman)
- 68) salfa jamo (*sulfa, brimstone*)
Salfa jamo goota ii oogi bolana kotakota jero morona bologa koloonkeja. Ii saanon mejejaagi paora koloooro iikanon gbala tiwowaa kotaa paoraya menkeju.

69) doomoron, (*desperation*)

Toroqen laligomambaajon amamaamaña. Kaen romonjon majakaka moma konjilin somata moja.

70) koposowaa qaaya qaa (*blameless*)

Tosaña yonoo jaagianon solaña kolooja.

71) masuqeqeta (*ripened, mellow*)

Nene ambembo mono masu qeja. Gawon toya qama koolinin gawon ejemba mokoloon onono kema hona men kululuuwu. Mat 9.37-38

72) jaamelen unja (*vision*)

Unanon ejemba mon kondooro jaaya meleenon unja(unja) iija.

73) uumeleembaa selesela laaligo (*hypocrisy*)

Uuta bakasasan (qaanon me sili tosonian) meleenjato, hona qaago. Skin kristen ii uu walaganon laligoju. Jiisanon qaa kotakota totoon iikanon jen onono. Mat 23; Mat 6.2, 5, 16

74) kakasililin (*trouble, affliction, suffering*)

(uuwaa) konjilin, (selewaa) konajilin, siimbobolo, jambalilin

75) jojopon qaa (*commandment, oath, vow*)

Qaaya jojopon qaanon jen kotijia. Qaa ii uuguwonatiwaa so qaago. Mat 5.33-37 Anutuwaanon jojopon qaa boro woi (10) Eks 20.1-17

1. Niinon Anutu, goo Ponqa koloojen. Noo kooronanon bensakon iwoi tosaña mon mono mende men laligowa.
2. Anutu Ponqaa qata mono een mende qama men kileewa. Monon qata men kileewaati, ii Ponon manaya mende mewaa.
3. Kendon kambaña mono koboon ewaatiwaaajon romonjonkeba.
4. Nemun manga mono goda qen oromakeba. Kaen ana Anutunon toomorian gono namonon kambañ koriga laligongo komuwaga.
5. Mon mono mende qena komuwa.
6. Serowilin mono mende amba.
7. Iwoi mono yongoro mende mewa.
8. Mon jenonkuukuu mono mende ama muba.
9. Mombaanon borosamo iwoiwaajon mono mende koposongowa.
10. Mombaanon emba, welenqeqe me bao oro iwoiwaajon mono mende koposongowa.

Anutunon jojopon qaayaajon nomaen ninijorota eja:

Niinon Anutu goo Ponqa koloojen. Niinon ku-usunawo laligo-jeniwaajon ama gema nunkejuti, iyonoo singisonogogiaa irona ii esamera ano gbiliurugia meleema onomakemaña. Kaanagadeen ejemba tuña tuña uugianon jopagon noma qaana ten komakejuti, ii kotuegon onomakemaña.

76) soomonjo qaa (*promise*)

Iwoi amambaajon qaa somonjoja. -*God's will*: Anutuwaa uusiña.

77) uumeleembaa gadokopa, qaa qootogo, jeulalan (*heathen, haiden*)

Ejemba kaña ii Israel ano kantri kuuyanon mamaga laligoju.

78) (Juuda qaagoto,) waba kantri nononon (*gentiles*)

Nonoononga tosonian uunana meleenin tosonian toroqen uumeleembaa gadokopaya laligoju.

79) solaña kasia qaa (*free*)

Qaawaa kasa me kasa monnonga lolooro. (*Free men and slave*: (tosianon iyangiaa gawona megii tosonian) togiaa welen een qenkeju. Welenqeqe toyanon kasanon somongoro welen tawaya qaa een qen kamaanqeqeta kolooja. Gal 5.1

80) keraqeeango qen muja (*refresh*)

Mombaa uutanon bimooro alianon keraqeeango qen muro sokonja. Flm 7, 20

81) siin kombombaņa mokolooja me metogoja (*satisfy*)

Siin kombombaņa tosia ii awaa, tosia bologa kolooja. Ii metogogi uugianon tegoja.

82) jenonkooli, mondonqosi, niinonqiinon (*debate, dispute*)

mondon niinonqiinon ama jenonkooli amiju Apo 6.9, mondonqosi qaa melenqeleen jegi uma kamaankeja Apo 9.29

83) uuqege qaa tokoronkota (*revile, insult*)

uuqege qaa tokoronkota jen nononja 1 Piito 2.23

84) uuta qeangowaatiwaajon janjarin riija (*please*)

Mombaa uutanon qeangowaatiwaajon janjarin riin qaaya kaparan koma otaaja. 1 Kor 7.32

85) uutanon boliro osin qagoja (*stumbling block*)

iwoiwaajon uutanon boliro osija, momalaarianon sologon kamaaja.

86) Ejemba qen sein ama komugi gbiliurugia waama kaanagadeen komugi kaandeen kaan ama laligon kougi.

(*from generation to generation*) 1 Tes 2.2

87) kaparan koma, nemun koma (*especially*)

kotiin meja, wala qeja

88) Kilegaa Ponja goman so galen koma onomakeja (*Prince of the World*)

Ii Satambaa qata mon.

89) oro kawalia, jenemba (*beast*)

Oro bologa jerenai kaņa. Jenemba (*giant*) ii jekania boorongia.

90) tosaņa inisosoron tosaņa sureen onoma keda motoonqonon mende gosin onomakeja (*discriminate*)

Anutunon kaen mende amakeja. Uuta dindiņa, gbingbaonja qaa.

91) lolomonin (*indifference*)

Qaa iikawaa alia ii telambelan, nesambure, nenhololo, kosimosi, koyanmoyan, kotamototan. Ais 15.1

92) lombo kanjanawo (*plague*)

93) siijaago siimeme (*resistance, reluctance, recalcitrance, arguing*)

Kaen me kaen jena iinon mono afaangon qaa qotogon qaa jenkeja.

94) tawatawa (*temporary*)

tatawaga, tawaya, lageta, lagita

95) aasangoya (*private*)

anodeen, yanabuju -qenjaaro (*public*)

96) ten, qaqan (*yoke*)

Woiyanon motoon gawon meri tenon mindirin oronja. Qaqan ii bulmakao woiwaa arogaranon ama somonqogi iikanon kare me kinon horojao.

97) tere pipipiiya aasoyawo (*scroll with seal*)

Wala eenanon papiwaa kania mende mokolon laligogi. Tere ii lama selianon oon lipima pipiigi. Seleenqen yononon ii yongoro weengowubotiwaajon tosonianon ii sapo kaņa aasonon somonqon aiwese aasoya iikanon mokotaagi. Mononon ii olon menjurano iikawaa kania mono mokoloogi.

98) Balaam Beorwaa meria (*Balaam son of Beor*)

2 Piito 2.15; Juud 11 Balaam ii gejatootoo eja mon. Kanagen nqa gawon uugere ejaga kolooro. Kamban mononon Moab balon yononon Israel kanageso kere ama mugi. Yonoo kin pongia qata Baalak Ziporwaa meria iinon welenqeqeuruta wasin onono Balaambaanon kan qaaya kokaen jegi, "Giinon mono Israel kanageso qasuaan onona afaangon ununin kamaawu." Kaen jen kinon monej mubaatiwaajon jegi. Kaen jegi wala qasuaan onomambaajon qetama togoroto, toroqen kele qaanon

moriro monembaa siija moma loorinj sooj uumotoonj ama Israel gomanj iimambaa-
jonj baanja mononj umambaaonj ano. Kaenj kolooro Anutuwaa irinja soono kanaanj
dongi qaganonj rama keno gajobaya wasiro kanj kana somonjonj nano. Donginonj
ii iima komuwabotiwaajonj toroko moma toroqenj kambaatiwaajonj amamaaro
Balaamnonj gajoba ii mende iima irinja soono dongia oolinonj qero. Qero qaa ootanonj
aantano balonj ejawaa qaa jenj Balaam jenj muro. Anutunonj Israel kanageso kotuegonj
onono laligogiti, Balaamnonj ii moma wala qasuaanj onjomambaaonj togonj kanagenj ii
kilenj batogonj amamaaro. Jango bonj 22-24, Ais 2.14

99) Koora (*Korah*)

Juuda jawo 11. Koora eja ii Israel jotamemeyagiaga kolooro Mooses Aaron qotogonj
oroma karenj anji. Kawaajonj Anutuwaa irinja soono balonj kuuro rondanj mero
aantano sia ronj asugiro Koora ano nenauruta qaageqe kuuya ii iikanonj gororongonj
kemegi gogonj onono tiwilaagi.

100) Naaman (*Naaman*)

Luuk 4.27 Naaman ii Siria kantriwaa kawali galengia wana. Iinonj kambanj
mononj manimba jinonj kiro gejatootoo eja Elaisawaa bujuya moma Juuda yonoo
balononj kanj Elaisanonj selia menj solananiwaatiwaajonj qisiro. Elaisanonj ii Jordan
apu gowoyanonj kema apu ariro indinja sewen koloowaatiwaajonj jenj kotonj muro
uuwoi yakarinj tenj koma kaenj ano selianonj solananiwabororo.

Momalaari qaawaa jenj-asa-asari

I Mokomokoloo Tonanaa kania kokaenj:

Anutunonj nii ano ilawoila laaligogiawo kuuya mokoloonj nonondabororo. Nii
kianj unja kokoosu ano selenawo, jaa gejanawo, kana boronawo mokoloonj nono.
Ii iima “Moma kotomana,” jenj selena menj sororogonj uumomonawo nono. Kaenj
galenj koma noma laligonj sele esu iwoi me apu ano nene, jigo miri, embamera
nomakeja. Komakoomo, bao oro, monenj hina ii kuuya selewaa nanjonanogoya,
somanja somanja nomakeja. Jetawononj umambotiwaajonj kalanj koma noma
kakasililinj tiwitiwilaa iikanonjga sopa somonjonj nomakeja. Nii iwaanonj gawonj
mende menj injarere laligowe Anutu Manj soraayanonj kalenmorianjaajonj ama
kaenj ama nomakeja. Kawaajonj iikawaa tosaya noononj ejiwaajonj mono
mepeseenj uusiija tenj koma welenqenj munj laligomanja. Qaa ii honj toontoonjaga
moma laarijenj. Jon 1.18; Ais 1.8; Jei 2.14-17; Room 8.28

II Dowaana meme Tonanaa kania kokaenj:

Jiisas Kraist Anutugadeenj koloonj Manjawa kambanj qaa iikanonj laligoro. Kaenj
laligonj kouro emba saranj Marianonj mero balonj eja koloonj noononj Ponj kolooja.
Eja soonja koloowe nomesaonagatiwaa so ii kilenj noo dowaana menj sewana
mero. Bologanongga ano Satambaa gbadonongga monenj gbili iwoinonj qaagoto,
iyanjaa saya soraaya iikanonj kotonj nono siimbobolo moma komunj isama nono.
Kaenj ama tona koloorotiwaajonj nii iwaa bentotonj uutanonj keuma dindinja
koloonj soraaya laligonj jeta tenj koma munjkemana. Anjo koomunongga waama
Siwenonj uma Ponjana laligonj uma laligonjkeja. Niinonj kaanjadeenj laligonj
koomunongga waama iwo kambanj tetegoya qaa laligonj uma laligomanja. Qaa
ii honj toontoonjaga. Ii moma laarijenj. Gal 3.26; Ais 25.8; 1 Kor 15.54-56; Ef 3.18-
19; Mat 25.40

III Menj sorainj nononononj Tonanaa kania kokaenj:

Nii neenaa esunonj Jiisas Kraist moma laarinj munj iwo qokotaamambaa-
jonj amamaankejento, Unja Toroyanonj Bunja qaanonj koma horonj noma uuna
kuunj menj asarinj nomakeja. Iinonj Jiisaswaanonj noono moma laarinj munj
soraaya koloonj Anutuwaa meraboraana koloonj laligojenj. Balonj so Kraistwaa
kanageso laligojuti ano nono kaanjadeenj kokaenj ama nonomakeja: Horonj
nonoma mindirinj uu soraaya menj nonoma Kraist Jiisaswaanonj toroqenj nonono

uumeleen kanageso motoon koloon laligojon. Kaen laligonin Uja Toroy-anon nii ano ejemba soraaya kuuya ananaa singisongonana somaņa somaņa kalenmoriananon songbama nonomakeja. Kaen laligon kambaņ tetegoyanon nii ano komugiti, meņ gbilin nonoma Kraistwaa uumeleen ejemba kuuya laaligo kombombaņa tetegoya qaa buņa qeņ nonondaborowaa. Qaa ii hoņ toontoonaga. Ii moma laarijen. Jon 16.13a; Ef 4.4-5; 1 Kor 3.16-17; Joel 2.28-29
Jojopaņ qaa boro woiwaa jeņ-asa-asari

1. iikawaa kania kokaen:

Anana beņ tosaņa yoņoojon moniņ omaya kolooro Anutu motoonngo iigadeen goda qeņ muņ moma laariņ muboņa. 1 Jon 2.15-17; Maak 12.29-31; Mat 4.10b

2. iikawaa kania kokaen:

Anana Anutu goda qeņ uunananon jopagon muņ laligowoņa. Qata qasumasuwaanon me qolomolon qaanon me jeņmeesanon me omejiilan qaanon mende ama jewoņa. Ii awawi totoon! Kambaņ so mono iwaa jeņ mepemepese ama qama kooliņ muņkeboņa. Jei 3.10-12; Mat 5.37; Ef 5.4; Room 12.14

3. iikawaa kania kokaen:

Anana Anutu goda qeņ uunananon jopagon muņ kendon weeņa mende meņ kileewoņa. Qaaya moniņ siņawo kolooro kendon ii mono kowoga ewaatiwaajon romoņgowoņa. Ond 26.6-8; Eks 20.11

4. iikawaa kania kokaen:

Anana Anutu goda qeņ uunananon jopagon muņ nemuņmaņ me jotamemeurunana tuarenjen mende ama oņomboņa. Uugia kaen mende meņ boliwoņato, kambaņ so jegia teņ komakeboņa. Ef 6.1-3; 1 Tim 5.4; Apo 5.29

5. iikawaa kania kokaen:

Anana Anutu goda qeņ uunananon jopagon muņ ejemba mende unuņ komuwonja me siimbobolo mende oņomboņa. Mono ala meņ oņoma ilaan oņomakeboņa. Mat 5.21-22; 1 Jon 3.15; Ond 10.8

6. iikawaa kania kokaen:

Anana Anutu goda qeņ uunananon jopagon muņ sero yongoro me qaa gamuyawo iwoi moņ mende jeņ ama mewoņa. Uu soraaya laligon loemba soomongo ama laligowonja. Mat 19.6; Hib 13.4

7. iikawaa kania kokaen:

Anana Anutu goda qeņ uunananon jopagon muņ tosaņa yoņoonon monen hina me borosamo iwoiwaajon mende koposongowoņa. Komakoomo me tiwo juņmemewaajon koposonjon tuarenjen mende jewoņa. Ilawoilagia tororo eņ oņombaatiwaajon kalaņ koma oņomakeboņa. Ef 4.28; Mat 6.3-4; 2 Kor 9.7

8. iikawaa kania kokaen:

Anana Anutu goda qeņ uunananon jopagon muņ uuooso me jeņoņkuukuu mende ama tiliqili qaa mende jewoņa. Kaen qaagoto, kaniagia moma asariņ iwoi awaa moņ aņgiti eeņ, ii jeņ asugin oņomboņa. Mat 7.1-5; 12.37

9. iikawaa kania kokaen:

Anana Anutu goda qeņ uunananon jopagon muņ tosaņa yoņoonon borosamo me gawon bombaajon mende koposongowoņa. Ii tororo sogianon ewaatiwaajon kalaņ komakeboņa. Ond 119.36; Joos 7.19-21

10. iikawaa kania kokaen:

Anana Anutu goda qeņ uunananon jopagon muņ ala yoņoonon welenqeqeyaajon uuqeqe mende ama horon oņomboņa. Bao orogiaajon mende koposongowoņa. Kaen qaagoto, togiawo laligon naņgon mubutiwaajon naņgon oņomboņa. Mat 5.28; 2 Piito 2.14